COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ AL JUDEȚULUI MUREȘ
MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XI-XII

ARHEOLOGIE • ISTORIE • ETNOGRAFIE

1981 — 1982

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ
AL JUDEȚULUI MUREȘ

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

XI — XII

Studii și materiale

ARHEOLOGIE • ISTORIE • ETNOGRAFIE

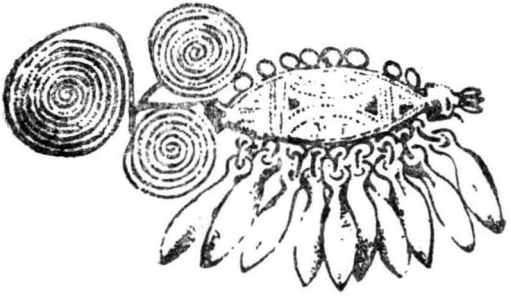

TÎRGU MUREȘ
1981 – 1982

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Volume editate de Muzeul judeţean Mureş :
Studii şi materiale, I, 1965
Studii şi materiale, II, 1967
Studii şi materiale, III—IV, 1972
Marisia, V, 1975
Marisia, VI, 1976
Marisia, VII, 1977
Marisia, VIII, 1978
Marisia, IX, 1979
Marisia, X, 1980

COLEGIUL DE REDACŢIE :

Acad. prof. dr. docent Ştefan Pascu, preşedinte
Mariana Ploeşteanu, directorul Muzeului judeţean Mureş, redactor şef
Anton Badea, Bónis Johanna, dr. Ioan Chiorean, Vasile Dobrescu, Ioan Ranca, Eugen Todea, Eugen Trîmbiţaş, Andrei Zrínyi — membri
Traian Valentin Poncea, secretar de redacţie

MARISIA, XI—XII, 1981—1982

Orice corespondenţă se va adresa :
Toute correspondence sera envoiée á l'adresse:
Anschrift für jedwelche Korrespondenz :
Any correspondence will be adressed to :
Адрес для кореспонденции :

MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ
4300 TÎRGU MUREŞ
str. HOREA nr. 24
(ROMÂNIA)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

S U M A R

SOMMAIRE — INHALT — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

Concepția tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU privind cunoașterea istoriei multimilenare a poporului român 5

I Arheologie

Andrei Zrínyi, *Contribuții la cunoașterea neoliticului din valea superioară a Mureșului: săpăturile de la Goreni (com. Batoș)* 17
Beiträge zur Kenntnis des Neolithikums aus dem oberen Mureș-Tal: die Ausgrabungen von Goreni 29

Valeriu Lazăr, *Așezări de înălțime cu terase Coțofeni în Transilvania (IV). B. Considerații generale social-economice și istorice* 31
Height Settlements with Coțofeni Type Terraces from Transilvania (IV) 38

Dumitru Protase, *Les rapports entre la Dacie et Rome jusqu'aux guerres de Trajan contre Décébal* 41

Gh. Baltag, R. Harhoiu, M. Petică, *Ceramica din secolele IV—V e.n. din așezarea de la Sighișoara — Dealul Viilor* 51
Keramik des IV—V. Jahrhunderts der Ansiedlung Sighișoara — Dealul Viilor 59

Eugen Stoicovici, Mihai Blăjan, *Studiul pieselor de podoabă din metal prețios descoperite la Ghirbom (com. Berghin, jud. Alba)* 61
Étude des objets de parure en métal précieux découverts à Ghirbom (com. Berghin, dép. d'Alba) 66

II Istorie

Bónis Johanna, *Date privind breasla plugarilor din Tîrgu Mureș* 69
Beiträge zur Kenntnis der Ackerbauer-Zunfte von Tîrgu Mureș . . . 78

Elena Mihu, *Cartea veche românească pe valea Nirajului, document al continuității de viață și cultură națională* 91
L'ancien livre roumain de la Vallée du Niraj, doccument de la continuitée de vie culturelle et nationale 97

Radu Ardevan, *Mozaicurile Sarmizegetusei și cărturarii români la 1825* . . . 99
Die Mosaiken von Sarmizegetusa und die rumänischen Gelehrten um 1825 104

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Valeriu Nițu, *Contribuția lui Timotei Cipariu la argumentarea interdisciplinară a etnogenezei și continuității poporului român* 105
La contribution de Timotei Cipariu à l'argumentation interdisciplinaire de l'ethnogenèse et de la continuité du peuple roumain 110

Grigore Ploeșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale a românilor sighișoreni în epoca modernă (1849—1914)* 111
Contributions to the knowledge of the political and cultural life of the Romanians from Sighișoara in the moderne age (1849—1914) 126

Liviu Moldovan, *Recensămîntul populației transilvănene din 1850—1851* . . 127
Die Volkszählung von 1850/51 aus Transilvanien 142

Mariana Ploeșteanu, *Activitatea politică a lui Iacob Bologa* 145
L'activité politique de Iacob Bologa 164

Ioan Ranca, *Date noi privind lupta pentru egala îndreptățire a națiunii și a limbii române în comitatele Alba de Jos, Dăbîca, Tîrnava, Turda și în scaunele Mureș și Ciuc-Giurgeu și Casin în anul 1861* 165
Neue Daten über den Kampf für die Gleichberechtigung der rumänischen Nation und Sprache in der Komitaten Unteralba, Dăbîca, Tîrnava, Turda und in den Stühlen Mureș, Ciuc, Giurgeu und Casin im Jahr 1861 . . 194

Teodor Tanco, *Organizarea Districtului românesc autonom năsăudean (1861—1876)* 197
Die Organisierung des rumänischen autonomen Distriktes Năsăud . . 210

Simion Retegan, *Școlile sătești românești din zona Bistriței la mijlocul secolului al XIX-lea* 213
Die rumänischen Dorfschulen des gebietes Bistrița um die Mitte des 19. Jahrhunderts 223

Vasile Dobrescu, *Rolul băncilor românești din Transilvania în domeniul agrar (1872—1918) II* 235
Le rôle des banques roumaines en Transylvanie dans le domaine agraire (1872—1918) 278

Traian Valentin Poncea, *Lupta românilor din Transilvania împotriva legislației învățămîntului în timpul dualismului austro-ungar (II)* 279
Der Kampf der Rumänen aus Transilvanien gegen die Legislation des Unterrichtswesens während des österreichischen-ungarischen Dualismus (II) 297

Adrian Stoica, *Atitudinea mișcării socialiste și muncitorești din vechea Românie față de mișcarea muncitorească din Transilvania* 299
Die Einstellung der Sozialisten und der Arbeiterbewegung in Altrumänien gegenüber der Arbeiterbewegung in Siebenbürgen 341

Ioan Pop, *Mișcări țărănești în Cîmpia Transilvaniei la sfîrșitul anului 1918* . 343
Mouvements paysans dans la Plaine de Transylvanie à la fin de l'année 1918 371

Gheorghe Iancu, *Preocupările Consiliului Dirigent în domeniul comunicațiilor* 373
Préoccupations du Conseil Dirigeant concernant les transports 390

Traian Rus, *Aplicarea legii de reformă agrară din 1921 celor în drept* . . . 391
Die Applikation des Agrarreform-Gesetzes aus dem Jahre 1921 . . . 401

Báthory Ludovic, *Politica de achiziții pe piața de stat a cărbunelui, evoluția prețurilor și lupta de concurență între societățile carbonifere (1919—1929)* 407
The Policy of State Acquisitions on the Coal Market. The Evolution of Prices and the Competition between the Coal Companies (1919—1929) . 429

Vasile Netea, *Începutul și dezvoltarea presei române mureșene* 433
Le début et le développement de la presse roumaine du département de Mureș 447

Szabó Mihai, *Reghinul între cele două războaie mondiale. Viața culturală* . 449
Regen zwischen den beiden Weltkriegen. Das Kulturleben 458

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III Etnografie

Aurelia Diaconescu, *Aurel Filimon (1891—1946). Activitatea sa etnografică oglindită în documente* 461
Aurel Filimon (1891—1946). Son activité ethnographique reflètée dans des documents 472

Pompei Belciug, *Cultură populară și cultură de masă în contextul revoluției științifico-tehnice* 473
Volkskultur und Massenkultur unter den Bedingungen der wissenschaftlich-technischen Revolution 498

Ion Vlăduțiu, *Aspecte etnografice cu privire la creșterea animalelor în Carpații Orientali* 499
Ethnographische Aspekte der Viehzucht in den östlichen Karpaten . . 524

Ioan R. Nicola, *Un vechi ritual agrar din Transilvania — Boul înstruțat* . 527
Ein alter landwirtschaftlicher Brauch in Transsilvanien: der Pfingstochse 583

Valer Pop, *Catalogul colecției de catrințe și fote a Muzeului județean Mureș* 585
Der Katalog der Sammlung weiblichen Nationalröcke des Kreismuseums aus Tirgu Mureș 627

Note — patrimoniu

Grigore Ploeșteanu, *Contribuții la cunoașterea relațiilor româno-germane în timpul revoluției burghezo-democratice de la 1848. O scrisoare adresată de Al. G. Golescu ministrului afacerilor externe al Germaniei* 631

Eugen Mera, *Contribuții documentare la istoria zonei Reghinului. Ibănești la 1918* 643

Marcel Știrban, *Virgil Madgearu și concepția sa despre caracterul economiei românești în perioada 1918—1938* 655

Traian Bosoancă, *Plăci comemorative în județul Mureș* 665

Gál Cornelia, *Case tîrgumureșene legate de mișcarea muncitorească* 673

Recenzii

Mihai Grozav: D. Protase, *Autohtonii în Dacia* 681

Mihai Petică: I. I. Russu, *Etnogeneza românilor* 685

Valeriu Lazăr: Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor* . . 687

Liviu Ștefănescu: * * *, *Constituirea statelor feudale românești* 691

Flora Mariana Grigorescu: Gheorghe I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească (sec. XIII—XVI)* 695

Ioan Pop: Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva* 699

Traian Valentin Poncea: Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919—1939)* 703

*
* *

Valeriu Lazăr, *Cronica Muzeului județean Mureș (1981)*. 707
Abrevieri — Abreviations — Abkürzungen — Abreviations — Сокращения . . 713
Autorii — Les auteurs — Die Verfasser — The Autors — Авторы 715

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONCEPȚIA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU PRIVIND CUNOAȘTEREA ISTORIEI MULTIMILENARE A POPORULUI ROMÂN

Acordînd o atenție permanentă trecutului eroic al poporului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 1—2 iunie 1982 a îmbogățit tezaurul de idei și învățăminte, ce se desprind din întreaga sa operă teoretică, cu privire la istoria patriei.

Secretarul general al partidului, în **Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului,** subliniază într-o manieră remarcabilă locul și rolul istoriei în viața socială, politică și culturală a țării, menirea ei militantă, educativă și patriotică în educarea maselor populare, a tinerei generații. Redimensionînd valențele educativ-revoluționare ale istoriei reale a poporului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu afirmă: **„Stabilirea locului în istorie, a originii și continuității în bazinul carpato-dunărean ale poporului român constituie fundamentul oricărei activități ideologice, teoretice și politico-educative. Nu se poate vorbi de educație patriotică socialistă fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri".**

Ampla cuvîntare rostită la această Plenară aduce, deopotrivă, prețioase clarificări și orientări pentru frontul cercetării istorice, menite a impulsiona activitatea de investigație a istoriei patriei și realizarea unor lucrări de înaltă probitate științifică, care să înfățișeze evoluția istorică a poporului român în lumina adevărului, în contextul istoriei generale, îndeosebi în conexiune cu istoria popoarelor vecine, relevînd aportul său însemnat la progresul civilizației europene.

În concepția revoluționară a conducătorului partidului și statului nostru, întemeiată pe materialismul dialectic și istoric, istoria omenirii, deci inclusiv istoria poporului nostru este istoria dezvoltării forțelor de producție și a relațiilor sociale, istoria luptelor de clasă, a luptelor împotriva asupririi și dominației străine, pentru eliberarea națională și dezvoltarea de sine stătătoare a popoarelor, a confruntărilor permanente dintre vechi și nou.

Aplecîndu-se cu înțelegere, cu dragoste și respect, ca de atîtea ori de la Congresul al IX-lea, asupra trecutului de lupte și jertfe ale poporului român, secretarul general al partidului definește coordonatele majore

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ale istoriei noastre naţionale: originile străvechi, multimilenare ale poporului român, unitatea, permanenţa şi continuitatea sa pe vatra strămoşească, luptele pentru păstrarea fiinţei sale etnice, pentru unitate şi independenţă, pentru egalitate socială şi naţională, pentru progres şi civilizaţie.

Acest trecut glorios, apreciat cu deplin temei drept **„cea mai preţioasă moştenire a poporului nostru“** este prezentat sintetic începînd cu epoca statului dac independent şi centralizat condus de Burebista, rezultat al unei îndelungate evoluţii anterioare a societăţii de pe teritoriul patriei noastre.

Locuind din cele mai îndepărtate timpuri spaţiul carpato-danubiano-pontic, dacii au creat o înfloritoare civilizaţie materială şi spirituală, au întreţinut contacte multiple cu civilizaţiile greacă şi romană.

După victoria romanilor în războaiele cu dacii — se arată în **Expunere** —, a început o lungă perioadă în care **„s-a realizat simbioza daco-romană şi a început formarea unui nou popor bazat pe cele mai înalte virtuţi ale dacilor şi romanilor“, poporul român.**

Este evocată lupta pe care noul popor ce se constituie o duce în perioada năvălirilor popoarelor migratoare pentru apărarea gliei şi a fiinţei proprii care a închegat şi cimentat comunitatea de interese economice, de teritoriu, de cultură şi de limbă, formarea celor trei Principate româneşti — Ţara Românească, Moldova şi Transilvania —, care s-au născut şi dezvoltat în confruntarea cu dominaţia străină.

Paginile de eroism legendar ale înaintaşilor îşi găsesc în **Expunerea** secretarului general al partidului o aleasă şi binemeritată preţuire: **„Nepieritoare va rămîne în memoria poporului nostru epopeea luptelor duse de Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi atîţia alţii care s-au ridicat cu hotărîre împotriva dominaţiei străine, pentru apărarea fiinţei proprii, pentru afirmarea identităţii poporului român“.**

Dînd un răspuns argumentat unor istorici de peste hotare care mai încearcă să conteste permanenţa poporului român pe aceste meleaguri, secretarul general al partidului arată că, în primul rînd, înşişi învăţaţii din acele vremuri menţionează locuitorii şi voievodatele existente în spaţiul carpato-danubian. În al doilea rînd, răspunsul la o asemenea teorie pseudoştiinţifică l-au dat cei care, conduşi de Mircea cel Bătrîn, Ioan de Hunedoara, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul au obţinut strălucite victorii, ţinînd piept atîtor cuceritori, cei care au făurit unirea sub Mihai Viteazul, cei care s-au născut şi au trăit aici, pe acest pămînt şi l-au apărat cu sîngele lor.

Condiţiile grele în care s-au format şi dezvoltat Principatele române, lupta lor împotriva dominaţiei sau a tendinţelor de dominaţie a celor trei mari imperii — Imperiul otoman, Imperiul austro-ungar, Imperiul ţarist —, aceste împrejurări istorice vitrege au determinat o rămînere în urmă în evoluţia economico-socială şi politică, au întîrziat formarea naţiunii române şi a statului naţional unitar.

Răscoalele ţărăneşti, revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu, revoluţia burghezo-democratică de la 1848, formarea statului naţional român

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prin unirea Ţării Româneşti cu Moldova în 1859, războiul pentru independenţă din 1877, momente istorice cu un larg răsunet pe tot întinsul teritoriilor locuite de români, au constituit momente remarcabile de afirmare a voinţei de libertate socială şi unitate naţională, de suveranitate şi independenţă.

Nenumăratele lupte şi jertfe ale poporului român de pretutindeni au culminat cu triumful celui mai sfînt ideal naţional al românilor: desăvîrşirea unităţii statale în anul 1918.

Tovarăşul Nicolae Ceauşescu releva în **Expunerea** sa la Plenară semnificaţiile majore ale acestui moment crucial din istoria românilor: **„Formarea statului naţional unitar a constituit încununarea unor lupte de secole, a năzuinţelor românilor de pretutindeni de a-şi avea un stat unitar independent, de a trăi liber, în pace şi colaborare cu vecinii, cu alte popoare“.**

Cu deplin temei sublinia secretarul general al partidului că istoria ne învaţă că nici dominaţia străină, nici existenţa unor imperii în vecinătatea ţării noastre, care şi-au manifestat de-a lungul vremii tendinţele expansioniste, nici alte împrejurări vitrege care au întîrziat evoluţia firească a poporului şi naţiunii române, n-au putut **„împiedica realizarea năzuinţelor poporului român, bazate pe comunitatea originii, de a înfrînge orice greutăţi şi de a obţine victoria prin formarea sa ca naţiune liberă şi independentă, prin realizarea statului naţional unitar, prin trecerea la făurirea societăţii socialiste“.**

O preţuire adîncă, plină de sensuri, acordă secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, luptei duse de către cele mai înaintate forţe ale poporului român împotriva fascismului, a războiului, pentru instaurarea unui regim democratic al oamenilor muncii în ţara noastră.

Istoricul act de la 23 August 1944 este apreciat la înalta valoare ce-i este conferită, de aportul substanţial al ţării noastre la înfrîngerea fascismului şi de perspectiva luminoasă pe care a deschis-o pentru poporul român acest remarcabil eveniment: **„Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944** — afirma tovarăşul Nicolae Ceauşescu la această Plenară — **în condiţiile internaţionale favorabile determinate de victoria armatelor sovietice şi ale aliaţilor, de lupta popoarelor din Europa împotriva fascismului german, a deschis o nouă eră în istoria milenară a poporului nostru“.**

Reliefîndu-se rolul şi semnificaţiile majore ale marelui eveniment pentru evoluţia ulterioară a ţării noastre se arată că revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă începută cu istoricul act de la 23 August, a deschis calea democratizării ţării, **„revoluţiei socialiste şi trecerii la construcţia socialismului, a asigurat condiţiile necesare marilor transformări revoluţionare“.** Sub conducerea Partidului Comunist Român poporul nostru a obţinut în anii socialismului realizări epocale, pe drumul construirii noii societăţi, a societăţii socialiste.

Într-o perioadă istorică scurtă, ţara noastră a străbătut mai multe etape istorice şi a trecut la făurirea societăţii socialiste multilateral dez-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

voltate. Această istorie vie, emoţionantă a zilelor noastre este strîns legată de trecutul glorios de luptă al poporului român. Tovarăşului Nicolae Ceauşescu îi revine meritul de a fi redefinit ideea de continuitate istorică ascendentă, de a fi aşezat contemporaneitatea românească pe fundamentul evoluţiei istorice anterioare, redînd istoriei noastre naţionale dimensiunea reală.

În această concepţie, istoria patriei, **„cartea de căpătîi a unei naţii"**, cum o numea marele revoluţionar democrat Nicolae Bălcescu, cuprinde marile probleme ale evoluţiei istorice a poporului român din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, începînd cu originea poporului român şi pînă la epopeea făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Epocii actuale, care se desfăşoară sub ochii noştri şi care cuprinde în sine aportul şi munca plină de dăruire a întregului popor, secretarul general al partidului îi acordă o atenţie deosebită. Este epoca marilor înfăptuiri la care au visat şi pentru care s-au sacrificat strămoşii noştri, epoca celor mai înaintate aspiraţii ale devenirii noastre socialiste.

Procesul de construire a noii societăţi, epocă de mari înfăptuiri, nu trebuie însă idealizat, el nu se realizează de la sine. Conştienţi de problemele grele şi complexe pe care ni le asumăm atunci cînd ne angajăm pe drumul edificării noii societăţi socialiste trebuie să ţinem seama de condiţiile concrete economice, sociale, istorice, de existenţa imperialismului. **„Greutăţile apărute în unele ţări socialiste** — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — **au determinat apariţia unor semne de întrebare, a unor confuzii, manifestări de neîncredere în perspectiva luptei revoluţionare, a luptei clasei muncitoare, a popoarelor"**. De această situaţie s-au folosit cercurile imperialiste pentru a frîna lupta popoarelor pentru progres şi democraţie, pentru libertate socială şi naţională, pentru independenţă şi pace. Această situaţie impune desigur desfăşurarea unei ample activităţi teoretice, ideologice, politico-educative, pentru ca oamenii muncii să înţeleagă procesul istoric, să înţeleagă mersul evenimentelor. Se impune totodată şi elaborarea unor lucrări teoretice, ideologice, referitoare la problemele actuale ale societăţii româneşti şi la perspectivele înfăptuirii Programului partidului. Trebuie, de asemenea, acordată mai multă atenţie problemelor conducerii statului, dezvoltării democraţiei muncitoreşti, se impune elaborarea unor lucrări privind problemele economiei socialiste, privind acţiunea legilor în socialism, privind noul mecanism economic, întărirea conducerii şi autogestiunii muncitoreşti.

O sarcină de stringentă actualitate pe care secretarul general al partidului o trasează istoricilor este elaborarea unei istorii a poporului român care să redea, pe baza datelor, a documentelor, a adevărului toate aspectele vieţii economice, politice şi culturale, din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Referindu-se la aceasta, tovarăşul Nicolae Ceauşescu precizează concepţia care trebuie să prezideze la elaborarea unei astfel de istorii, pentru ca aceasta să întrunească atributele unei adevărate istorii ştiinţifice: **„Va trebui să avem o istorie unitară care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economico-socială, fiecare perioadă istorică şi luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bazat pe fapte şi documente, atît rolul claselor sociale, al poporului, cît şi al diferiţilor conducători ai statului şi personalităţi politice, ştiinţifice, culturale".

În consens cu această concepţie, secretarul general al partidului arată că **„istoria poporului român va trebui să cuprindă şi istoria mişcării muncitoreşti, revoluţionare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum şi a Partidului Comunist Român".**

Pornind de la însăşi dialectica realităţii istorice, tovarăşul Nicolae Ceauşescu subliniază faptul că nu pot exista două istorii, una a poporului şi una a partidului. **„Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca şi a altor partide din diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei".** În mod firesc, aceasta nu exclude elaborarea unor lucrări speciale privind istoria mişcării muncitoreşti, a partidelor politice ale clasei muncitoare, ca şi a altor partide politice. În **Expunere** se mai subliniază şi necesitatea, ca pînă la elaborarea istoriei poporului român, să se alcătuiască lucrări istorice de sinteză, de mare tiraj în limba română şi în limbi de circulaţie internaţională, să se organizeze dezbateri comune cu istorici din alte ţări. Este o sarcină importantă şi datorită faptului că unele evenimente ce privesc poporul nostru nu sînt prezentate corect în străinătate, nici chiar în unele ţări socialiste. De aceea este necesară prezentarea veridică a istoriei în cadrul unor astfel de dezbateri cu istoricii străini, ca şi orientarea discuţiilor spre acele momente care să contribuie la întărirea colaborării, prieteniei, solidarităţii, destinderii şi păcii între popoare.

Secretarul general al partidului recomandă totodată elaborarea unei istorii universale în care să se acorde importanţa cuvenită fenomenelor lumii contemporane, luptei popoarelor pentru independenţă, pentru progres, pentru pace.

Indicaţiile teoretice şi metodologice cuprinse în **Expunerea** tovarăşului Nicolae Ceauşescu la Plenara din 1—2 iunie 1982 constituie un remarcabil îndreptar pentru toate forţele angajate în activitatea de cercetare istoriografică, cărora le revine misiunea patriotică de a elabora monumentala operă a Istoriei noastre naţionale, alte lucrări de mare valoare ştiinţifică şi politico-educativă.

Sarcini de mare responsabilitate pentru toţi slujitorii istoriei, acum, cînd cunoaşterea trecutului, a întregii istorii a poporului român, a fost aşezată la temelia întregii activităţi politico-ideologice şi educativ-patriotice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ARHEOLOGIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA NEOLITICULUI DIN VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI: SĂPĂTURILE DE LA GORENI

ANDREI ZRÎNYI

În urma intervențiilor regretatului Mihail M. Câmpean, directorul de atunci al Școlii din Dedrad, între 3—13 octombrie 1967, am efectuat săpături de sondaj în hotarul satului Goreni (comuna Batoș, județul Mureș)[1]. Pentru săpături a fost ales punctul numit „Tormaș", situat la aproximativ 800 m de sat, teren arabil amplasat în direcția NV în zona de inundație a pîrîului Luț. În arătură se conturau îngrămădiri de ceramică și chirpic, semne din care am putut presupune că ele marchează locul unor locuințe afectate de arătura adîncă. În decursul sondajelor au fost deschise 14 secțiuni.

Ne-am propus ca în cadrul notei de față să prezentăm principalele rezultate ale sondajului, materialele grupîndu-le pe secțiuni, fără a face repertoriul integral, făcînd doar exemplificare prin cele mai caracteristice piese.

Secțiunea I (20×1 m) a fost orientată NV—SE la marginea sudică a arăturii de pe terenul amintit (v. planul de situație, pl. XV). Întrucît în careul 12 s-au observat urmele unei gropi, presupunînd că este vorba de un bordei, s-a practicat caseta A care ne-a furnizat însă, la adîncimea de 0,80—1,00 m o vatră liberă de dimensiuni reduse. În cenușa vetrei, amestecate cu cărbune, s-au descoperit oase calcinate de bovine și fragmente de vase.

Secțiunea ne-a furnizat următoarele piese[2]: din *solul vegetal* o rîșniță neperfecționată cu frecătorul aparținător (pl. XI/4,5), un gratoar din silex cafeniu (pl. VIII/1 și XII/7), un topor șlefuit fragmentar din serpentină

---

[1] La săpături au participat Andrei Zrínyi și Liviu Morariu, muzeografi la Muzeul județean Mureș, iar în clipele de răgaz permise de fluxul de învățămînt, și profesorul Mihail M. Câmpean. Aducem un omagiu *post mortem* acestui inimos și pasionat cercetător al împrejurimilor, care și-a consacrat viața adunării tuturor vestigiilor istorice din zonă (colecție amplasată azi în Casa-muzeu donată, împreună cu colecția, statului nostru de succesorii lui) și care ne-a găzduit în mijlocul familiei sale ospitaliere, înlesnind prin toate mijloacele efectuarea investigațiilor noastre. *Exegit monumentum aere perennius!*

[2] Piesele fiind reproduse la scară considerăm că este inutilă indicarea dimensiunilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(pl. VIII/10 şi XI/2), un topor ,şlefuit, cu feţele plate din calcit (pl. VIII/8 şi X/3), un nucleu din bazalt carpatin (pl. IX/1 şi XII/3).

La adîncimea de *0,20—0,40 m* au apărut: o lamă din silex gălbui (pl. VIII/5 şi XII/8), o dăltiţă trapezoidală şlefuită, din bazalt (pl. VIII/11 şi X/4), un vîrf de săgeată din silex cafeniu, triunghiular, cu baza scobită (pl. VIII/4 şi XII/4), un vas (?) miniatural din lut ars cu desen fin incizat în interior şi exterior (pl. VII/4 şi XI/5); un număr de opt lame fragmentare şi aşchii din silex, trei lame din bazalt, douăsprezece nuclee şi aşchii de bazalt. Dintre numeroasele fragmente de vase roşii şi cenuşii fine, altele grosolane, cu nisip şi chiar pietricele în pastă, de la această adîncime redăm doar cîteva exemple: pl. I/3, ceramică roşie; I/4 ceramică cenuşie, grosolană; pl. I/6, fragment cenuşiu cu ceramică pisată în pastă; I 7 fragment cenuşiu, fin.

De la adîncimea *0,40—0,60 m* am putut recolta: un vas miniatural (pl. VII 2 şi XIII/2); o buză roşcată de strachină (?) din pastă degresată cu nisip cuarţos, avînd decor incizat (pl. I/8); apoi, fără a fi redate în planşe, două lame de bazalt şi un fragment de topor şlefuit, perforat.

Adîncimea de *0,60—0,80 m* a dat puţine materiale: un nucleu din bazalt; partea inferioară, înjumătăţită a unui idol feminin, purtînd urmele unei arderi secundare; două aşchii atipice de silex. Dintre fragmentele de vase rezultate de aici este demn de menţionat un fragment de buză, roşu în exterior, cenuşiu în interior, cu decor excizat de „dinte de lup" (pl. VII/6). Menţionăm, de asemenea, fragmentele din pl. I/1, din pastă grosolană brună; I/2, din aceeaşi pastă dar cenuşie; I/5, din aceeaşi pastă, însă brun-negricioasă.

Cum rezultă din cele prezentate, materialele sînt dispuse eterogen din punct de vedere stratigrafic, mai precis: *neputîndu-se face nici o delimitare stratigrafică a materialelor aparţinînd diferitelor culturi arheologice*. Constatarea este general valabilă pentru toate secţiunile. Cauzele acestei amestecări nu le cunoaştem (inundaţii repetate? incendieri repetate?).

Secţiunea II (20×1 m), deschisă pe acelaşi traseu şi cu aceeaşi orientare, la 17 m distanţă de prima, nu a dat în stratigrafie nici un rezultat. Stratul care ne-a furnizat cele mai multe materiale este situat între *0,40—0,60 m*. De aici s-au recoltat: un topor fragmentar, şlefuit, din diorită (pl. VIII 9 şi X 1) zece fragmente de aşchii şi lame de bazalt, trei fragmente de silex: lame şi nucleu. Între *0,60—0,80 m:* cinci fragmente de silex şi un fragment de idol feminin.

Ceramica fragmentară dezvelită la cele două adîncimi este în marea sa majoritate fină, roşie, lustruită iniţial (pl. II/1 şi 3), dar şi din pastă zgrunţuroasă, tuciurie, cu pietricele în pastă (pl. II/6), ori fină, lustruită, decorată, avînd aceeaşi culoare (pl. II/2). S-au mai găsit: o talpă de pahar brun-roşcată, pasta degresată cu nisip (pl. II/4) şi un fus de vas fructieră (sau de cupă cu talpă?) (pl. II/5), ambele avînd decor incizat. Remarcăm toarta tip bandă lată aplicată pe lăţimea maximă a vasului, perforată vertical, prezentă pe un fragment (pl. II/3).

Secţiunea III (20×1 m), avînd acelaşi traseu şi aceeaşi orientare, amplasată la 15 m de precedenta (v. planul de situaţie, pl. XV), nu ne-a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

furnizat nici ea nici o observație stratigrafică. Din solul vegetal s-a recuperat un prîsnel de fus atipic (pl. VII/1 și XIII/1). De la adîncimea *0,20—0,40 m* s-a recoltat un vas sac miniatural (pl. VII/3 și XIII/3).

Stratul dintre *0,80—1,00m* a oferit trei fragmente de silex, un frecător fragmentar, cinci lame și așchii de bazalt. Materialul ceramic se compune din fragmente de culoare roșie, fine, lustruite inițial, *dar avînd și granule de cuarț în pastă*, precum și ceramică grosieră, cenușie, degresată cu nisip cuarțos în unele cazuri, avînd butoni mari drept toartă.

Tot din acest strat au rezultat șase fragmente de idoli: a) idol steatopig, lipsindu-i picioarele și brațele, cu decor incizat reprezentînd șorțulețe de pudiciție atît în față cît și în spate, idol realizat dintr-o pastă mai grosolană (pl. V/1 și XIV/3); b) bustul unui idol relativ plat, din pastă fină, gălbui-roșcată, fără cap și brațe, fiind semnalate plastic sînii (pl. V/2 și XIII/8); c) capul cvasicilindric al unui idol, cu urechi semnalați prin perforări, din ceramică roșie fină (pl. V/3 și XIII/9); d) jumătate din partea de jos a unui idol feminin steatopig, cu șorțulețe de pudiciție în față și în spate realizate prin incizie, din pastă gălbui-roșcată, neglijent lucrată (pl. V/4 și XIV/1); e) fragmentul unui idol reprezentînd o femeie în poziție șezîndă (jumătatea stîngă a corpului inferior), dintr-o pastă fină, brun-negricioasă, cu șorțulețe de pudiciție în față și în spate, extinzîndu-se, ca un cordon, și asupra mijlocului. Decorul este realizat cu incizii foarte fine, compus din romburi dispuse în șiruri orizontale, în alternanță cîte un romb gol cu cîte unul umplut cu puncte fine (pl. VI/3 și XIV/4); f) șoldul unui idol reprezentînd o femeie în poziție șezîndă, realizată într-o manieră naturalizantă din pastă cenușie, fină, cu marcarea ombilicului, în față avînd un șorțuleț decorat cu puncte, iar în spate altul decorat cu incizii orizontale și verticale (pl. VI/4 și XIII/7).

Secțiunea IV (10 × 1 m) situată la 10 m distanță spre N de precedenta și cu 10 m spre vest de traseul acesteia a furnizat o cantitate mare de chirpic răscolit. Prin caseta B s-a încercat a delimita conturul vreunei locuințe presupuse, fără rezultat.

Au fost recoltate: de la adîncimea de 0,40 m o lamă de silex cu dăltiță pe lamă (pl. VIII/6 și XII/5); o gresie pentru șlefuit unelte de os; cinci lame și un nucleu de bazalt; șapte așchii de silex; *o așchie mică de obsidiană*. Ceramica recoltată, în marea ei majoritate este fină, de culoare roșie sau cenușie, dar apar și unele fragmente din pastă grosolană, cenușie sau brun-negricioasă, avînd ca degresant nisip cuarțos. Prezentăm un fragment de buză evazată (sau capac?) de culoare roșie, cu nisip în pastă (de la 0,80 m) avînd ca decor trei rînduri de ciupituri cu unghia și trei rînduri de împunsături tot cu unghia, dispuse concentric, urmînd apoi încă un rînd de ciupituri (pl. IV/4); alt fragment (de la 0,40 m), cenușiu, cu pasta mai fină, are un buton aplatizat cu o gaură orizontală, perforarea avînd formă pătrată în secțiune (pl. IV/1); al treilea fragment (de la 0,80 m) este făcut din pastă mai îngrijită, brună-cenușie, este decorat cu împunsături ce se extind concentric și asupra butonului (pl. IV/5).

Cea mai frumoasă piesă recoltată de aici a apărut la 0,40 m adîncime: partea stîngă a corpului de jos al unui idol feminin, realizat dintr-o pastă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cenuşie-cafenie, cu o uşoară steatopigie, avînd atît în faţă cît şi în spate cîte un şorţuleţ de pudiciţie, aidoma unor zadii, cu cordon pe şold. Decorul pieselor vestimentare constă din benzi intersectate, triunghiuri umplute cu puncte şi romburi dispuse orizontal, neumplute sau umplute cu puncte, în alternanţă (pl. VI/1 şi XIV/2).

Secţiunea V (10 × 1 m), amplasată la 15 m distanţă spre N de precedenta, ne-a furnizat doar o cantitate infimă de fragmente ceramice fine, roşii, ele fiind lustruite iniţial.

Secţiunea VI (10 × 1 m), situată la o distanţă de 2 m de precedenta, spre N, ne-a furnizat 12 greutăţi plate, triughiulare pentru război de ţesut, făcute din lut ars[3]. Prin caseta C s-a încercat verificarea unei eventuale locuinţe din care să fi provenit ele, dar fără rezultat. Nici în stratigrafie nu s-a putut găsi nici un indiciu pentru un bordei sau locuinţă de suprafaţă. De altfel, nici nu ne-am aşteptat la un rezultat pozitiv, ele apărînd la adîncimea de *0,20—0,40 m*, dispersate în pămînt. Tot de la această adîncime am recoltat un şlefuitor din gresie (ars secundar) pentru unelte de os (pl. IX/2 şi XI/3); patru aşchii de bazalt şi una din silex; trei aşchii de silex trecute prin foc; un topor perforat, fragmentar. De la adîncimea de *0,40—0,60 m* au ieşit la suprafaţă: un idol foarte fragmentar; un fragment de lamă de silex şi o dăltiţă din calcit (pl. VIII/12 şi X/2). Ceramica recoltată de aici (de la adîncimea de 0,40—0,60 m) este fină, roşie, uneori avînd însă granule de cuarţ în pastă, ca în cazul unei buze de strachină, crestate (pl. III/2); alte fragmente sînt fine, cenuşii-negricioase, avînd ca decor, de exemplu, cîmpuri compuse din împunsături (pl. IV/2).

Secţiunea VII (10 × 1 m) a fost trasată la 15 m nord de precedenta. Ca şi celelalte secţiuni, şi aceasta a prezentat condiţii stratigrafice confuze, răscolite. Din ea a rezultat un fragment de topor din serpentină, partea din mijloc cu o porţiune a perforării; un capac miniatural de vas (de la 0,60 m adîncime), din ceramică fină, roşcată, decorată cu incizii dispuse radial în jurul proeminenţei centrale (pl. VII/5 şi XIII/4); cîteva fragmente ceramice roşii, din pastă fină întregesc şirul descoperirilor de aici.

Secţiunea VIII (10 × 1 m) amplasată în colţul N.E. al arăturii (v. planul de situaţie, pl. XV), avînd aceeaşi orientare ca şi celelalte,ne-a furnizat relativ puţine materiale: un nucleu şi patru lame din bazalt; un lustruitor de vase (?) din amfibol-andezitic (pl. IX/3 şi XI/1); dintre piesele ceramice amintim fragmentul unui suport tubular pentru vase cu gaură pe corp (pl. III/5).

Secţiunea IX (10 × 1 m), amplasată în afara terenului arat, avînd aceeaşi orientare ca şi precedentele (v. planul de situaţie, pl. XV) ne-a dat o stratigrafie relativ nederanjată. După cum se constată din profilul peretelui NE (pl. XVI) unicul strat de cultură are grosimea de 0,20—0,50 m. Situaţia este general valabilă pentru toată staţiunea. Chiar şi în cazul

[3] Piese asemănătoare au fost publicate de M. Petică, *Colecţia „Mihail M. Câmpean"*, în *Marisia*, VII, 1977, p. 453 şi pl. LXVII/3, ultima piesă din fotografie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cînd stratul de cultură atinge 0,60—0,70 m grosime (ca, de exemplu în secţiunea I) aceasta este unitar, fără nuanţe de culoare.

Din acest strat de cultură am recoltat: o lamă fragmentară din silex cafeniu şi una din bazalt; un idol foarte fragmentat; un fragment de vas de culoare roşcată cu urmele unei perforaţii triunghiulare (pl. III/6) şi alta cu un buton oval amplasat orizontal, decorat cu caneluri verticale (pl. IV/3). În rest, întregul material ceramic fragmentar are culoarea roşie, fiind făcut dintr-o pastă fină.

Secţiunea X (10 × 1 m) a fost amplasată paralel cu S II şi S III, în intervalul dintre acestea, cu 15 m mai spre V. În condiţii stratigrafice răscolite s-au recoltat de aici, de la adîncimea de 0,40—0,60 m, două fragmente de lame din bazalt; dinţi de bovidee şi fragmente de coarne de bour. Ceramica, într-o cantitate foarte redusă, este roşie, avînd pasta fină.

Secţiunea XI (15×1 m) a fost deschisă transversal (NNE—SSV) între secţiunile VIII şi IX. Condiţiile stratigrafice şi aici erau confuze. Recolta se prezintă astfel: o lamă fragmentară din bazalt; două fragmente deteriorate de idoli; un cap de idol cu ochii şi gura marcată prin incizii, iar în spate, singura cosiţă de păr, dată spre umărul stîng, este marcată cu linii incizate în zig-zag (pl. VI/2 şi XIII/6), chiar şi în partea stîngă a gîtului. Materialul ceramic (fragmentar) este, în general, lucrat dintr-o pastă grosolană, mai puţine sînt fragmentele dintr-o pastă fină, roşie, dar şi acestea au pietricele în pastă (pl. III/1). Remarcăm un fund de vas dintr-o pastă cenuşie-roşcată, fină, avînd o cruce incizată (pl. III/4), o buză dreaptă de oală bombată, dintr-o pastă degresată cu nisip, roşie la suprafaţă şi cenuşie în spărtură, avînd incizii adînci pe umăr (pl. III/3), precum şi o toartă în formă de „coadă de rîndunică", de pe un vas de culoare sură-negricioasă, roşie în unele locuri, modelată dintr-o pastă degresată cu nisip cuarţos (pl. IV/6).

Secţiunea XII (10 × 1 m) a fost realizată în hotarul dinspre Dedrad a satului Goreni, la punctul numit „La cruce". Aici au fost adunate din arătură fragmente ceramice aparţinînd culturii Noua şi altele, atipice (epoca bronzului?). Tot aici, cu ani mai în urmă, Mihail M. Câmpean a descoperit un vas fragmentar din sec. V e.n., piesă donată Muzeului judeţean Mureş[4]. Scopul trasării secţiunii era evident, ea însă s-a dovedit a fi complet sterilă.

Secţiunea XIII (10×1 m) amplasată în colţul SE al terenului arat ne-a furnizat două gratoare din silex cafeniu (pl. VIII/2, 3 şi XII/2, 6), patru aşchii de silex, opt fragmente de lame din bazalt şi trei fragmente de idoli din lut ars. Cantitatea de ceramică era infimă, ea înglobînd fragmente neolitice, atipice.

Secţiunea XIV (10×1 m), trasată de asemenea în colţul SE al arăturii (v. planul de situaţie, pl. XV), ne-a furnizat doar cîteva calupuri de chirpic, fără vreo conexiune între ele şi fără context stratigrafic.

---

[4] Cf. A. Zrinyi, *Repertoriul localităţilor din judeţul Mureş cu descoperiri arheologice din secolele IV—XIII e.n.*, în *Marisia*, VI, 1976, p. 138 şi pl. LXXI/a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În cadrul cercetărilor am efectuat şi o periegheză în hotarul comunei Batoş, la punctul numit „La grajduri", situat la aproximativ 500 m de „Tormaş". În pămîntul scos dintr-un şanţ de drenaj recent săpat, am recuperat fragmente ceramice din sec. IV e.n. Întrucît terenul din împrejurimi era deja însămînţat, investigarea zonei am programat-o pentru anul următor[5].

☆

Cu acelaşi prilej s-au efectuat cercetări la punctul numit „Cetate" situat în vîrful unui deal la aproximativ 7 km de satul Goreni. Aici se disting urmele unei circumvalaţii ovale de mare întindere în jurul unei cetăţi, despre care localnicii susţin că ar fi avut chiar ziduri de piatră. La capătul estic al cetăţii am deschis două secţiuni: prima în vîrful dealului, lîngă borna de triangulaţie, iar a doua, în prelungirea traseului acesteia, prîn circumvalaţia de SV. Urme de ziduri de piatră nu au fost găsite în acest punct. La capătul NE al primei secţiuni, la o adîncime de 1,00 m, au apărut urmele unui bordei cu pardoseala din lut ars, recoltîndu-se şi un vas fragmentar (datat în sec. XII—XIII). Dezvelirea integrală a bordeiului nu s-a putut efectua din cauza pădurii dense ce acoperă vîrful de deal. Din secţiunea practicată prin val s-au recoltat fragmente de ceramică Coţofeni (din solul vegetal), iar de la baza valului un singur fragment ceramic, datat, de asemenea, în sec. XII—XIII. S-a relevat stratigrafia acestei secţiuni[6].

☆

DATARE — CONCLUZII

În cadrul tratării problemelor de datare ale diferitelor piese trebuie să declarăm că sîntem întru-totul de acord cu părerea lui Nicolae Vlassa, conform căreia în aşezarea de la „Tormaş" avem de-a face cu un facies mixt, local al culturilor Tisa—Petreşti—Ariuşd[7]. La aceşti factori vom mai adăuga cîteva consideraţii, plecînd tot din constatările lui N. Vlassa, exprimate în alte locuri.

Considerăm că, componenta principală a acestui facies mixt, anume cultura Petreşti, trebuie înţeleasă în accepţiunea noţiunii „Petreşti—Turdaş", (folosită de D-sa pentru delimitarea celui de-al treilea strat de

[5] Săpăturile de sondaj au fost efectuate în anul 1968. Ele vor fi relatate într-o altă notă. Cîteva din piesele rezultate de aici au fost publicate de A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 127—129 şi pl. LX, LXI.

[6] Atît profilul secţiunii cît şi fotografia vasului au fost reproduse de A. Zrínyi, *op. cit.*, pl. LX/a şi LXII.

[7] Nicolae Vlassa, *Einige Bemerkungen zu Fragen des Neolithikums in Siebenbürgen, în Studijne Zvesti*, Nitra, 17, 1969, p. 530. Localizarea „Dedrad" este întrebuinţată spre a indica comuna de care a aparţinut Goreni, fără precizarea punctului topografic de unde a rezultat „materialul nepublicat" (nota 70).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la Tărtăria[8]) întrucît tradiţia turdăşeană persistă atît de puternic în cadrul culturii Petreşti, încît ea se manifestă chiar şi în faza finală a acestei culturi — după cum vom vedea —, fenomen manifestat mai ales în produsele de ceramică.

Analizînd piesele descoperite în staţiune, grupate pe categorii mari, putem ajunge la următoarele rezultate:

A) Unelte

— *Lamele microlitice de silex,* precum şi *dăltiţele pe lame* sau *gratoarele* sînt confecţionate din silexul cafeniu adus de la Prutul superior. Ele au fost confecţionate în aşezare, drept dovadă stînd numeroasele aşchii şi micile nuclee găsite în săpătură. Cît priveşte datarea lor, cunoaştem faptul că asemenea piese microlitice apar deja în cultura Criş[9] şi persistă chiar pînă în cultura Ariuşd—Cututeni[10]. Este deci verosimilă întrebuinţarea lor în cadrul acestui facies mixt care întruneşte în sine şi cultura Ariuşd.

— *Lama lungă (cuţitul) din silex galben* se încadrează în schimb, după părerea noastră, în cealaltă componentă a faciesului, cultura Tisa. Analogiile cele mai apropiate ar fi lamele de la Iernut — „Gorotari" şi cele de la Cuci[11], cît şi cele din necropola de la Decea Mureşului[12]. Menţionăm că piesele de la Iernut au fost descoperite împreună cu fragmente de vase aparţinînd culturii Tisa III.

— *Rîşniţa primitivă,* împreună cu frecătorul aparţinător are, de asemenea, o întrebuinţare îndelungată. Ea apare în cultura Criş, împreună cu răspîndirea masivă a agriculturii[13], dar este foarte frecventă şi în cultura Ariuşd—Cucuteni[14]. Dintr-o săpătură efectuată la Chendu într-o aşezare hallstattiană[15], cunoaştem faptul că întrebuinţarea ei se prelungeşte şi în această epocă. Piesa noastră se încadrează în faciesul mixt, toate cele trei componente întrebuinţînd-o în mod curent.

— *Lamele din bazalt* sînt frecvente mai ales în cultura Ariuşd—Cucuteni[16]. Ele au fost confecţionate pe teritoriul aşezării, cum rezultă din nu-

---

[8] N. Vlassa, *Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei aşezării de la Tărtăria,* în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai,* Series Historia, fasc. 2, 1962, p. 25.

[9] *IstRom,* I, p. 39.

[10] *Idem,* p. 61.

[11] Materiale inedite la Muzeul judeţean Mureş, în curs de publicare; cf. N. Vlassa *Acta MN,*

[12] *IstRom,* I, p. 59.

[13] N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei,* Cluj-Napoca, 1976, p. 109; cf. D. Protase şi N. Vlassa, *Săpăturile de la Lechinţa de Mureş şi Cîpău,* în *Materiale,* VI, 1959, p. 449—450.

[14] *IstRom,* I, p. 61.

[15] V. Vasiliev — A. Zrínyi, *Sondajul arheologic din 1979 de la Chendu, jud. Mureş,* comunicare susţinută la Sesiunea ştiinţifică *Continuitate multimilenară,* Cluj-Napoca, 27—29 mai 1980.

[16] *IstRom,* I, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

meroasele nuclee, dintre care unele mai poartă urmele rostogolirii în apă. Deducem de aici că materia primă a fost achiziționată din albia Mureșului (la o distanță de aproximativ 5—6 km, peste dealuri), rîu ce aduce asemenea bolovani din zona de contact al Munților Călimani.

— Singura *aşchie de obsidiană* prezintă două căi de soluționare a apariției ei în aşezare. Se credea pe de o parte vehicularea materiei prime prin purtătorii culturii Tisa (din zona Tokaj, R.P.U.), pe de altă parte, mai recent, N. Vlassa crede mai verosimilă mijlocirea ei din sud, dinspre Tessalia[17]. Nouă ni se pare verosimilă și aducerea materiei de către componentele tisoide ale faciesului, deși nu mai puțin plauzibile par a fi și argumentele ce presupun legături sudice, argumente ce le vom discuta mai jos.

— *Gresia* pentru modelat unelte de os și *lustruitorul de vas* din amfibol-andezitic sînt unelte de largă întrebuințare, peste secole și culturi, făcute din materii prime locale (gresia provenind din depunerile aluvionare, iar amfibol-andezitul din Mureș).

— În ce privește *toporul plat* din calcit, precum și *dăltița trapezoidală*, acestea devin frecvente mai ales în cultura Ariușd—Cucuteni[18], credem deci că nu greșim dacă le atribuim acestei componente a complexului de la Goreni.

— Cele două *topoare* fragmentare: cel din diorită și acela din serpentină le atribuim culturii Tisa[19], întrucît ele sînt bombate la una dintre fețe, amintindu-ne de topoarele calapod, fără însă a atinge lungimea și forma aceea clasică ce caracterizează topoarele calapod tradiționale ale culturii ceramicii liniare[20].

— De semenea culturii Tisa le atribuim cele cîteva *topoare perforate*, foarte fragmentare[21].

— *Vîrful de săgeată* din silex, avînd tăișurile foarte frumos retușate, forma triunghiulară și baza scobită, formînd niște aripioare, este un produs clasic al culturii Ariușd—Cucuteni[22].

B) Ceramica

Într-una din lucrările sale[23] N. Vlassa accentuează părerea că pictura ceramicii din cultura Petrești, cel puțin în primele faze de dezvoltare, se formează pe baze locale, trecînd însă prin filiera culturii Turdaș. Transpunem această părere asupra ceramicii în general: credem că ceramica Petrești a trecut integral prin această filieră, păstrîndu-și nu numai în primele sale faze evolutive, ci chiar și în faza ei de decădere, puternice

[17] N. Vlassa, *Sondajul de salvare de la „Gura Baciului"*, în *Acta MN*, V, 1968, p. 375.
[18] *IstRom*, I, p. 61.
[19] *Idem*, p. 43.
[20] *Idem*, p. 40.
[21] *Idem*, p. 53.
[22] *Idem*, p. 67.
[23] N. Vlassa, *Einige Bemerkungen*, p. 527.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reminiscenţe din ceramica specifică culturii Turdaş. De aceea am subliniat în partea introductivă a concluziilor importanţa fazei „Petreşti—Turdaş", deoarece situaţia este caracteristică întregii staţiuni, întregului complex mixt de la Goreni—„Tormaş".

În această staţiune întîlnim, în linii generale, două specii de ceramică: a) *ceramica fină*, lucrată dintr-o pastă omogenizată, cu un cvasi-slip (de fapt: lustruire) la suprafaţă, de culoare roşie, mai rar cenuşie, caracteristică culturii Petreşti, negăsindu-se însă nici un fragment de ceramică pictată. Chiar şi această specie conţine, cum a rezultat din prezentarea de mai sus a materialelor cuprinse în planşe, în unele cazuri chiar pietricele de cuarţ. Credem, în consecinţă, că este vorba de o decădere a ceramicii, acea fază nepictată a culturii Petreşti, pe care N. Vlassa o defineşte — cronologic — post-Petreşti[24], fără a fi vorba însă de prima fază de dezvoltare a ceramicii Coţofeni.

b) *ceramica de uz comun*, lucrată mai neglijent, dintr-o pastă mai grosolană, degresată cu nisip, decorată însă în unele cazuri prin diferite modalităţi. Această specie de ceramică din cadrul staţiunii Goreni—„Tormaş" este aceea care a păstrat numeroase elemente tradiţionale din ceramica turdăşeană. Să le luăm pe rînd: folosirea nisipului ca degresant[25]; culoarea castanie-cenuşie în spărtură; torţi-proeminenţe în bandă lată, dispuse pe linia diametrului maxim al vaselor, perforate orizontal sau vertical; proeminenţe care au uneori aspect de buton sau pastilă, apărînd pe această specie de ceramică cenuşie-negricioasă; decor adînc incizat pe specia roşcată la suprafaţă — cenuşie în spărtură [26]. Tot aşa, bunăoară, şi decorul punctat extins şi asupra butoanelor[27].

Pe lîngă aceste trăsături comune, apar şi unele specifice, cunoscute din ceramica aşezării eponime. Astfel: perforaţia triunghiulară de pe un fragment de vas roşcat care are analogie la Turdaş[28], piesă pe care N. Vlassa o consideră ca fiind de factură Petreşti[29]; analogii perfecte are la Turdaş şi insemnul de pe fundul de vas[30], sau greutăţile triunghiulare, plate pentru războiul de ţesut[31].

Împreună cu această ceramică „Petreşti—Turdaş" final, apar însă unele forme şi decoruri caracteristice celorlalte componente ale complexului. Astfel, ceramica Ariuşd—Cucuteni este reprezentată printr-un fragment de suport tubular pentru vase, avînd o perforaţie circulară

[24] N. Vlassa, *Neoliticul*, p. 93.
[25] *IstRom*, I, p. 42.
[26] N. Vlassa, *Neoliticul*, p. 219—220.
[27] N. Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania, in the Light of the Tărtăria Settlelement's Stratigraphy*, în *Dacia*, VII, fig. 11.
[28] Roska Márton, *A Torma Zsófia Gyűjtemény* (Colecţia Torma Zsófia), Cluj, 1941, pl. CXXII/18.
[29] N. Vlassa, *Kulturelle Beziehungen des Neolithikums Siebenbürgens zum Vorderen Orient*, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 26.
[30] M. Roska, *op. cit.*, pl. CXXXV/33 ş.a.
[31] *Idem*, pl. CXXVI/10 ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(pl. III/5)[32]. Tot de această cultură, respectiv fazei Cucuteni A_2 pare să aparţină (judecînd după decor) capacul miniatural (pl. VII/5 şi XIII/4)[33].

Ceramica Precucuteni I este reprezentată printr-un fragment de buză de vas cu decor de dinte de lup (pl. VII/6), avînd analogii la Traian—Dealul Viei[34].

Ceramica culturii Tişa, ne referim la fazele tîrzii, este reprezentată prin cele două văscioare miniaturale (pl. VII/2, 3 şi XIII/2, 3)[35].

La aceste elemente semnalate deja de N. Vlassa[36] putem adăuga şi altele. Astfel fragmentul de buză de vas (sau capac? pl. IV/4) cu ciupituri şi împunsături de unghii, neconţinînd pleavă în compoziţie, deci eliminîndu-se provenienţa lui din cultura Criş, are analogie izbitoare cu o piesă de la Gumelniţa, decorată în aceeaşi manieră[37]. De aceeaşi provenienţă gumelniţeană ni se pare şi butonul orizontal decorat cu caneluri verticale (pl. IV/3), care ne aminteşte de decorul obişnuit din cultura Gumelniţa B[38]. În consecinţă, în complexul Goreni—„Tormaş" avem şi o componentă sudică.

Ceramica Coţofeni este şi ea prezentă în aşezare prin doar cîteva fragmente (pl. I/8, II/4, 5). Nu ne surprinde faptul, întrucît ceramica Coţofeni se dezvoltă din ceramica nepictată a ultimei etape a fazei „Petreşti—Turdaş"[39], cum de altfel, aşezările Petreşti au fost ocupate, în general, de purtătorii culturii Coţofeni[40].

C) Plastica

Cei opt idoli fragmentari redaţi în planşe arată diferite maniere de reprezentare a străbunicii venerate, expresie a cultului fecundităţii şi fertilităţii. Luîndu-i în ordine cronologică, atribuirea lor celor patru componente culturale ale complexului o putem face astfel:

— Capul cvasicilindric de idol (pl. V/3 şi XIII/9) are analogie la Rastu, cultura Vinča, faza B—C[41]. Credem că ar fi exagerată presupunerea preluării directe din cultura Vinča a tradiţiei, este însă explicabilă preluarea manierei de interpretare prin filiera culturii Turdaş.

— Capul cu semnalarea cosiţei (pl. VI/2 şi XIII/6) are analogie, printre multe altele, la Bezdéd (R.P.U.), unde a fost încadrat în cultura Körös (Criş)[42], stabilindu-se că tradiţiile Starčevo—Criş au fost mijlocite de

---

[32] *IstRom*, I, p. 66.
[33] N. Vlassa, *Chronology*, fig. 11.
[34] Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, Bucureşti, 1968, p. 100/14 şi pl. 14; cf. *IstRom*, I, p. 61.
[35] N. Vlassa, *Neoliticul*, p. 149, fig. 6/2,5.
[36] N. Vlassa, *Einige Bemerkungen*, p. 530.
[37] Vl. Dumitrescu, *Arta neolitică*, pl. 20, p. 101/20.
[38] *Idem*, pl. 21 şi p. 101/21.
[39] N. Vlassa, *Chronology*, p. 488.
[40] *IstRom*, I, p. 70.
[41] Vl. Dumitrescu, *Arta neolitică*, p. 104/60, pl. 60.
[42] László Attila, *Vases néolithiques à face humaine découverts en Roumanie*, în *Alba Regia*, XII, 1971, fig. 5/2 şi p. 235.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cultura Vinča—Turdaş spre cercul cultural Ariuşd—Cucuteni. Piesa noastră o putem încadra în această cultură (Ariuşd—Cucuteni).

— Două piese sînt remarcabile pe de o parte prin steatopigia pronunţată, pe de altă parte prin decorul realizat cu inciizii puternice, grosolane (pl. V/1, 4 şi XIV/3, 1). Steatopigia pronunţată poate fi considerată ca o tradiţie a culturii Criş[43]. Pe de altă parte, prin maniera lor de decorare, ele stau mai aproape de idolii cu cap mobil de la Turdaş[44]. Credem că prin filiera „Petreşti—Turdaş" ele au fost transmise culturii Cucuteni, în aşezarea cucuteniană de la Truşeşti apărînd piese asemănătoare[45].

— Trei fragmente de idoli (pl. VI/1, 3, 4 şi XII/7, XIV/2, 4) prezintă tradiţii turdăşene. Pe o piesă descoperită la Turdaş[46] găsim acelaşi decor de romburi orizontale conturate, respectiv umplute cu puncte dispuse în alternanţă, ca şi piesele noastre. Credem că nu greşim dacă le atribuim fazei „Petreşti—Turdaş" sau chiar fazei post-Petreşti, avînd în vedere faptul că idolii în poziţie şezîndă apar către perioada de tranziţie la epoca bronzului. Prin înfăţişarea divinităţii în poziţie şezîndă ni se pare verosimilă şi o eventuală legătură cu lumea microasiatică, respectiv cu aşezarea de la Çatal Hüyük, unde divinitatea feminină apare, de asemenea, în această poziţie[47].

— Bustul cu semnalarea proeminentă a sînilor (pl. V/2 şi XIII/8) are analogie la Căscioarele, făcînd parte din cultura Gumelniţa [48]. Credem că şi piesa noastră o putem atribui acestei culturi.

— Tot la categoria plasticii tratăm văsciorul (?) miniatural (pl. VII/4 şi XIII/5) din cauza formei şi a decorului. Piesa are analogii la Turdaş[49]. N. Vlassa a pus deja sub semnul întrebării destinaţia acestor piese (evident, la Turdaş ele sînt mai mari) de a fi „tipsii de prăjit peşte"[50]. Ne raliem întrutotul părerii D-sale exprimate în locul citat, că este vorba de modele în lut ale unor bărci greoaie; exprimăm această părere cu atît mai mult încît mărimea piesei noastre nu permite nici o întrebuinţare practică. Poate, decorul din interiorul vasului, reprezintă o velatură primitivă, cu catarge duble? Iar liniile în zig-zag de pe una dintre laturile piesei să imite oare valuri? În orice caz pupa teşită şi prova ţuguiată ale unei luntre pot fi uşor recunoscute pe piesa de la Goreni—„Tormaş". Iată, încă un argument cu privire la iradierea elementelor de cultură anatoliene, respectiv dovedind anumite legături presupuse cu această zonă microasiatică. Recent G. Lazarovici a dezvelit o piesă asemănă-

---

[43] T. Báder, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criş*, în *ActaMN*, V, 1968 p. 388; păcat că acest fenomen nu se constată în neoliticul mijlociu (Vinča, Lumea Nouă, Tăulaş).

[44] N. Vlassa, *Neoliticul*, p. 104.

[45] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. 73 şi *p. 105/73;* cf. constatarea lui László Attila, *op. cit., loc. cit.*

[46] Roska M., *op. cit.*, pl. CXL/13.

[47] Articolul lui A. Hazanov în *Vokrug Sveta*, reprodus în *Univerzum*, Budapesta, 6/1973.

[48] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. 88, prima figură şi p. 106/88.

[49] Roska M., *op. cit.*, pl. LXXIX/12.

[50] N. Vlassa, *Kulturelle Beziehungen*, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toare la Iclod (MITr. nr. inv. P. 67.654). Piesa nu poate fi interpretată ca modelul unui leagăn, piesa de acest gen descoperită tot acolo (inv. nr. P. 67.654) avînd cu totul alte trăsături (pentru oferirea acestor analogii inedite, cît şi pentru sugestiile amicale, exprimăm şi prin această cale mulţumiri).

Într-una din lucrăriile sale, N. Vlassa[51] subliniază importanţa văii Mureşului în vehicularea elementelor culturii Tisa spre răsărit (ajungîndu-se chiar pînă la Mugeni, judeţul Harghita, pe valea Tîrnavei Mari!), influenţele acestei cultur manifestîndu-se, după cum se pare, în mediul culturiii Ariuşd. Este deci lesne explicabilă prezenţa ei în această zonă a văii superioare a Mureşului, contribuind din plin la formarea acestui facies mixt al complexului de culturi care este rezultatul unei dezvoltări locale, trădînd legături îndepărtate care cuprind întregul spaţiu carpato-danubiano-balcanic[52]. Prin aceste legături poate fi explicată pătrunderea unor elemente de cultură microasiatice, prin mijlocire tessaliană (ne gîndim, în primul rînd, la importul obsidianei, apoi reprezentarea cvasi-naturalistă în poziţie şezîndă a străbunicii venerate — „Zeiţa Mamă" — sau, bunăoară, la cunoaşterea luntrei cu vele şi catarge).

Prin aceste interacţiuni reciproce se formează, la finele epocii neolitice, acel puternic fond local care va întîmpina pătrunderea comunităţilor culturii Coţofeni, comunităţii indoeuropene, prototracice,[53] cărora le va transmite, în cadrul asimilării lor, ornamentica proprie, manifestîndu-se astfel o continuitate culturală pe o mare parte a teritoriului Transilvaniei în mileniul III î.e.n.[54], cultură în care vor fi prezenţi factorii răsăriteni, cei sudici, precum şi influenţele culturilor Baden-Pécel şi Vučedol.[55]

Luînd în considerare că perioada de înflorire a culturii Petreşti poate fi datată între anii 2400—2100 î.e.n.[56], credem că nu greşim dacă pentru sfîrşitul acestei aşezări mixte post-Petreşti fixăm secolul cuprins între 2100—2000 î.e.n.

☆

Considerăm că aşezarea de la Goreni—„Tormaş", prin variatele sale materiale arheologice, va aduce cîteva elemente noi la elucidarea problemei raporturilor dintre culturile Petreşti, Ariuşd—Cucuteni—Tripolie, Tisa, respectiv Gumelniţa, deziderat, exprimat de N. Vlassa încă în anul 1970[57].

---

[51] N. Vlassa, *O contribuţie la problema legăturilor culturii Tisa cu alte culturi neolitice din Transilvania*, în *SCIV*, XII/1, 1961, p. 22—23.

[52] Cf. N. Vlassa, *Einige Bemerkungen*, p. 533—534.

[53] Valeriu Lazăr, *Aşezări de înălţime cu terase ale culturii Coţofeni*, în *Marisia*, XI (volumul de faţă), p. 37.

[54] N. Vlassa, *Einige Bemerkungen*, p. 535.

[55] *IstRom*, I, p. 81—82.

[56] N. Vlassa, *Einige Bemerkungen*, p. 534.

[57] N. Vlassa, *Kulturelle Beziehungen*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DES NEOLITHIKUMS AUS DEM OBEREN MUREȘ-TAL: DIE AUSGRABUNGEN VON GORENI

(Zusammenfassung)

Der Verfasser veröffentlicht, an Hand von einigen Ausgrabungs-Materialien, den gemischten Charakter von der neolithischen Ansiedlung aus Goreni (Gemeinde Batoș, Kreis Mureș). Das Material zeigt einige Verbindungen der Kulturen Petrești—Turdaș, Ariușd—Cucuteni—Tripolie und Gumelnița. Er analysiert die Probleme einiger wahrscheinlichen Verbindungen mit den kleinasiatischen Kulturkreisen, an Hand von einigen Tonfiguren und eines miniatürellen Tongefässes (Schiffsmodelle?).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AŞEZĂRI DE ÎNĂLŢIME CU TERASE COŢOFENI ÎN TRANSILVANIA
B. CONSIDERAŢII GENERALE SOCIAL-ECONOMICE ŞI ISTORICE
(IV)

VALERIU LAZĂR

Deşi nu s-au efectuat săpături în toate aşezările de înălţime cu terase, iar în aşezările în care s-au efectuat ele nu au fost de amploare (excepţie Cîlnic, Şincai), descoperirile arheologice reflectă multe aspecte ale vieţii economice, aspecte legate îndeosebi de ocupaţia comunităţilor Coţofeni.

O îndeletnicire de seamă a fost *agricultura primitivă*. Reconstituirea aspectelor acestei îndeletniciri, deşi anevoioasă, datorită documentării încă lacunare (lipsa unor săpături metodice, pe suprafeţe mari), poate fi făcută în măsura în care mărturiile arheologice existente o justifică.

De la început trebuie să acceptăm faptul că există indicii care identifică preocuparea stăruitoare a membrilor comunităţilor pentru cultivarea pămîntului. În aproape toate aşezările uneltele descoperite în număr mare, legate de această îndeletnicire, sînt o dovadă evidentă. Amintim numeroasele topoare perforate din piatră şlefuită sau săpăligile din corn de cerb sau căprior găsite în aşezările de la Boarta, Căpud, Cîlnic şi Şincai. Prin aceste unelte de producţie, comunităţile Coţofeni puteau practica o agricultură primitivă în spaţiul aşezărilor sau în zona lor. În opinia unor cercetători,[109] săpăliga din corn de cerb ar fi putut fi folosită mult mai devreme, în aşezările eneolitice (Rast, jud. Dolj), ca şi „cuţit" de plug primitiv, „rîmoc", capabil să scurme pămîntul înmuiat de ploile sau inundaţiile de primăvară.

Descoperirea unor freţătoare de piatră, a numeroase fragmente de rîşniţă sau rîşniţe întregi, în aceste aşezări, constituie, de asemenea, dovada cultivării pămîntului. S-ar putea adăuga, apoi, prezenţa în aşezări a vaselor mari, unele adevărate chiupuri, care au fost neîndoielnic confecţionate pentru păstrarea cerealelor.

La Şincai, cum am amintit, în ponderea formelor ceramicii fragmentele care au aparţinut unor vase de provizii sînt cele mai numeroase. Există unele fragmente ceramice care au în compoziţia pastei pleavă sau

---

[109] Vl. Dumitrescu, *Hăbăşeşti*, p. 505.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

altele pe pereţii cărora s-au păstrat uşoare amprente, împrăştiate, ale unor boabe de graminee.

Descoperirea a numeroase gropi de provizii în unele aşezări de acest tip (Boarta, Cîlnic, Şincai) constituie o dovadă în plus a existenţei agriculturii primitive. Nu se pot omite cuptoarele decopertate în interiorul locuinţelor (Cîlnic, Şincai), care au putut fi utilizate, printre altele, şi la coacerea pîinii.

Cum am afirmat, documentarea lacunară ne împiedică să cunoaştem şi să înţelegem încă multe aspecte legate de acest domeniu economic. Printre acestea nu ştim ce soiuri de plante şi cereale au cultivat comunităţile aşezărilor, deşi Roth presupune existenţa, între domeniile agricole, şi a horticulturii în aşezarea de la Cîlnic. În nici o aşezare (excepţie Şincai) nu au fost descoperite seminţe carbonizate. Din aşezarea de la Şincai seminţele carbonizate descoperite (secţ. G_3) determinate erau de *Triticum vulgare*. Dar descoperirea numai într-o singură aşezare şi numai a unor specii de graminee nu lămureşte nici măcar satisfăcător întrebarea.

Cu toate carenţele documentare, se poate afirma, fără riscul de a greşi, că agricultura primitivă a avut un rol de seamă în viaţa acestor comunităţi. Vestigiile legate de profilul acestei îndeletniciri au fost descoperite în întreaga arie a aşezărilor.

În aşezări cu mai multe nivele de locuire (Şincai) asemenea vestigii au fost evidente şi în nivelurile inferioare, fapt ce denotă însemnătatea constantă ce i s-a acordat agriculturii primitive. Şi această realitate poate fi, cum s-a amintit, dovedită şi de larga răspîndire şi frecvenţă a vaselor şi gropilor de provizii, create pentru a păstra şi conserva rezervele de hrană (printre care şi cereale). La Şincai, cele 25 de gropi descoperite (au fost şi altele, deteriorate) au avut un volum de cca 17,9 m^3 (Tab. 2).[110] Chiar dacă din acestea considerăm gropi de provizii numai pe acelea care au avut pereţii şi fundul făţuit (nr. 1, 6, 7, 14, 16, 19, 21, 22, 23, 24), capabile să păstreze şi să conserve în condiţii mai bune rezervele de cereale, volumul lor de înmagazinare (9 m^3) este destul de expresiv. Dar, cum se cunoaşte, asemenea gropi de provizii au fost descoperite şi în alte aşezări. Toate mărturiile arheologice duc, în chip firesc, la concluzia că şi în aşezările de înălţime agricultura primitivă a fost o preocupare de seamă.

Creşterea animalelor a constituit, de asemenea, o altă îndeletnicire de seamă, reflectată în resturile osteologice descoperite în aşezări (Boarta, Căpud, Cîlnic, Şincai). Printre animalele care au fost domesticite înainte, în epocile anterioare, în descoperirile din aşezările de înălţime este atestat şi calul domestic. În această perioadă, ca şi mai tîrziu, calul a reprezentat o reală valoare economică şi de utilitate, fiind mijlocul principal de locomoţie rapidă. La Şincai 1,3% din resturile osteologice sînt de cal domestic. Marele număr de oase de animale domestice descoperite demonstrează faptul că experienţa bogată pe care crescătorii de vite au dobîndit-o şi dezvoltat-o a devenit o ocupaţie permanentă, trainică şi temei-

[110] Vezi, *Marisia*, *X*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nică, cunoscînd avantajele multiple pe care le oferă această îndeletnicire economică, prin produsele sale (carne, lapte, lînă, păr, piei etc.).

Deşi nu există determinări paleofaunistice asupra resturilor osteologice din aşezările de acest tip (excepţie Şincai, parţial Cîlnic), se poate afirma, fără rezervă, că animalele domestice sînt prezente în economia aşezărilor într-o proporţie covîrşitoare, în comparaţie cu cele sălbatice. La Boarta nu cunoaştem acest raport. Nici în aşezarea de la Căpud. Din ultima sînt menţionate doar uunele specii domestice de *Bos, Sus scrofa, Canis familiaris*, iar dintre animalele sălbatice *Cervus elaphus* şi *Cervus capreolus*[111].

În schimb, la Cîlnic, determinările făcute, chiar sumar (Alfred Barthmus), arată că dintre oasele de animale domestice, cele de bovine reprezintă aproape 50%, fiind urmate de ovine (25%), porcine (20%) şi canine (5%). Oasele animalelor sălbatice aparţineau cerbului, căprioarei şi mistreţului[112].

Mult mai semnificativă, în înţelegerea şi justificarea ponderii raportului specie domestică — specie sălbatică, este analiza vestigiilor osteologice de la Şincai (Anexa II a, b). Determinările colectivului conf. dr. P. Georoceanu (Cluj-Napoca) impun prin frecvenţă, în aşezarea de aici, animalele domestice (78,5%). Dintre acestea, predomină cornutele mari (bovinele: 37,5%) şi cele mici (ovinele: 30,3%), urmate de suine (porcine: 9,2%), cabaline (1,3%), canine. Nu cunoaştem în ce procent sînt oasele de cîine, deşi carnivorele reprezintă 1,92%. Prezenţa acestui animal nedespărţit al omului, care asigura paza turmelor şi a locuinţelor, este însă documentată. Numeroase unelte (sule, pumnale) au fost confecţionate din oasele acestui animal (ulnă, tibie, fibulă).

Animalele sălbatice constituiau numai 21,5%, fiind reprezentate de bovine (bour, zimbru: 11,3%), suine (mistreţ: 2,3%), cervidee (7,9%) şi carnivore. Din oase de lup (colţi, ulnă) au fost găsite în aşezare diferite obiecte (sule, pumnale).

Analiza materialelor osteologice de la Şincai, cea mai completă, este încă preliminară şi, ca atare, deocamdată, deficitară: ea nu precizează rasele posibile ale speciilor, vîrsta lor (tineret, adult, matur) şi, eventual, sexul lor. Adîncirea ei, în desfăşurare, va aduce, fără îndoială, elemente suplimentare cu privire nu numai la unele aspecte strict paleozoologice, ci şi la altele de natură economică pe care le implică.

Totuşi, privită sintetic, fauna de la Şincai este concluzivă în multe privinţe. Faptul că membrii comunităţii s-au îndeletnicit constant şi temeinic cu creşterea animalelor, prin produsele cărora şi-au completat sau satisfăcut nevoile vieţii de zi cu zi (hrană, îmbrăcăminte, confecţionarea de unelte ş.a.) denotă o stabilitate a acestor comunităţi. Căci este de înţeles că îngrijirea animalelor, fie ele de talie mare, fie de talie mică, crescute pe lîngă casă, individual sau în turme mari ori mici, implică o asemenea stabilitate.

---

[111] Roska, *Erd Rep*, p. 152, nr. 39; S. Dumitraşcu, *St Com*, 13, p. 158.
[112] *Roth*, I, p. 203, 210; pl. VII/13, 14; IX; II, p. 458.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Această realitate existentă în aşezările de înălţime cu terase, probabil existentă în *toate* aşezările Coţofeni (determinări paleofaunistice ample nu există încă), infirmă încă o dată vechea concepţie potrivit căreia cultura Coţofeni ar fi fost creaţia unor comunităţi pastorale nomade sau seminomade. Creşterea unor animale, *în primul rînd de talie mare* (bovine), în aşezări situate *pe înălţime* (în care se practica şi agricultura şi meşteşugurile casnice), denotă tocmai caracterul de stabilitate îndelungată a acestor comunităţi. De altfel, se cunoaşte că la comunităţile nomade, cu deplasările lor dese, creşterea acestor animale a fost incompatibilă cu modul lor de viaţă.

Nu se poate şti (şi poate nici nu se va şti niciodată) modul cum au fost asigurate rezervele de hrană pentru iarnă sau în cazul unor calamităţi (secetă, incendiu, inundaţii). În sezonul vegetal animalele aveau suficiente resurse oferite de păşunile din preajma aşezărilor sau din regiunea colinară limitrofă.

Probabil în sezonul de iarnă rezervele de hrană erau asigurate din frunzele, crengile tinere şi fructele pădurilor, din iarba uscată sau din paiele cerealeleor. O asemenea situaţie putea fi şi în cazul celorlalte aşezări de înălţime cu terase.

Vînătoarea constituia, în schimb, o îndeletnicire secundară în procurarea hranei. Oamenii vremii şi-au asigurat nevoile de hrană şi îmbrăcăminte prin principalele îndeletniciri amintite, vînatul constituind în această perioadă o preocupare sporadică, legată de resursele existente şi, mai ales, de posibilităţile tehnice restrînse, nu întotdeauna încununate, cum se ştie, de succes. În aproape toate aşezările în care au fost descoperite resturi de faună sălbatică predomină oasele de cervidee (Căpud, Cîlnic). Excepţie face în această privinţă aşezarea de la Şincai, în care oasele de cervidee reprezintă 7,9% din totalul materialului faunistic (21,5%). În această aşezare membrii comunităţii au avut preferinţă pentru vînatul bovinelor (bour, zimbru: 11,3%) şi abia apoi pentru cervidee (7,9%), suine (mistreţ: 2,3%) şi carnivore.

Atît animalele domestice, cît şi cele sălbatice au oferit membrilor comunităţilor nu numai mijloacele suplimentare de hrană şi îmbrăcăminte, ci şi materie primă, în confecţionarea diferitelor obiecte (unelte, arme, obiecte de podoabă ş.a.). În unele aşezări (Boarta, Cîlnic, Şincai) s-au descoperit numeroase oase cu început de prelucrare. Dar există, în aceeaşi măsură, numeroase oase care au fost transformate, prin prelucrare, în obiecte. Din os de cîine, ovină şi lup au fost confecţionate sule. Pumnalele au fost create din oase de bovină, cîine şi lup. Săpăligile — din corn de cerb, căprior şi bovine. Din oase de suine s-au confecţionat lame de cuţit sau pandative. Aşa cum se constată din descoperiri, prelucrarea osului şi cornului s-a bucurat de o mare atenţie în cadrul acestor comunităţi.

Nu există descoperiri care să reflecte *culesul* şi *pescuitul*.

Unele specii de moluşte (melci, scoici), nedeterminate, găsite în aşezările de la Boarta, Căpud (la Căpud scoici de genul *Unio pictorum*, *Spon-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dylus gederopus[113], Cîlnic şi Şincai ar putea fi puse pe seama culesului. În schimb, despre pescuit nu cunoaştem nimic, deşi Roth afirmă existenţa pescuitului la Cîlnic.

Greutăţi din lut ars, de dimensiuni mari, descoperite în unele aşezări (Boarta, Cîlnic, Şincai), considerate ca piese utilizate „pentru năvod", au putut avea şi o altă întrebuinţare, pe care noi nu o cunoaştem încă.

Fie că resturile unor oase de peşti au fost neobservate (unelte de pescuit nu s-au descoperit), fie că locuitorii aşezărilor de înălţime nu s-au îndeletnicit cu pescuitul, cea ce pare mai sigur. De altfel, majoritatea aşezărilor (excepţie Agrişteu, Blandiana, Căpud) erau situate la distanţe relativ mari de surse mai importante de apă (Tîrnava, Mureşul), în care ar fi putut pescui. Apele mai mici, din apropierea altor aşezări, cu debit scăzut, reglat de capriciile anotimpurilor, nu puteau oferi condiţii de pescuit.

Chiar dacă s-ar fi practicat culesul şi pescuitul, cele două îndeletniciri au fost cu totul sporadice, nesemnificative în viaţa economică a comunităţilor acestor aşezări.

În schimb, *meşteşugurile*, aflate în dependenţă de celelalte ocupaţii, s-au bucurat de o însemnată atenţie. Fără a avea mărturii totdeauna directe, probatorii, trebuie să acceptăm că ele au fost diverse şi să presupunem că au existat pentru a servi întreaga gamă de necesităţi cotidiene ale comunităţilor de atunci. Însăşi edificarea locuinţelor aşezărilor, operaţie atunci anevoioasă, nu se poate explica logic fără concurarea unor meşteşugari, cu o pregătire cît de cît specializată. O conjugare a eforturilor tuturor, deci implicit şi a meşteşugarilor, era reclamată şi în efectuarea lucrărilor de amenajare şi terasare a aşezărilor. Confecţionarea ceramicii nu putea fi făcută decît de meşterii olari, cu o temeinică specializare profesională. Operaţii atît de complicate şi meticuloase (alegerea şi selectarea materiei prime, stabilirea calităţii ei, prelucrarea, modelarea formelor, organizarea decorului, arderea) cereau din partea meşterilor olari serioase cunoştinţe fizico-chimice, ce nu puteau fi însuşite decît printr-o practică îndelungată.

Cunoştinţe adînci se cereau şi în prelucrarea silexului, pietrei, osului, cornului şi cuprului. Numeroasele obiecte descoperite în aşezările de acest tip, într-o tipologie relativ diversă, unele cu un rol funcţional definit (unealtă, armă, podoabă), demonstrează capacitatea de creare, inventivitate a meşteşugarilor culturii. Nu rareori în confecţionarea uneltelor (şi a ceramicii) meşteşugarii au împletit, în maniera lor proprie, utilul cu frumosul, aşa cum constatăm la unele piese de o reală valoare artistică.

Documentarea actuală nu ne ajută decît în parte în cunoaşterea meşteşugurilor culturii. Fără îndoială, vestigiile din aşezări (şi locuinţele înseşi) nu pot fi concepute fără aportul lor, al unor lapicizi, dulgheri, olari. După cum prelucrarea pieilor pentru confecţionarea îmbrăcămintei şi încălţămintei nu poate fi înţeleasă fără prezenţa unor meşteşugari pielari.

Mărturiile directe (fusaiole, mosoare) descoperite, în mare număr, în

[113] S. Dumitraşcu, *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aproape toate aşezările de înălţime cu terase dovedesc existenţa *torsului* şi *ţesutului*, tehnici care au valorificat unele materii prime vegetale (plante textile) sau animaliere (lînă).

Analiza atentă a tuturor vestigiilor descoperite în acest tip de aşezări atestă, cum se constată *caracterul mixt al economiei*. Mărturiile arheologice contrazic, aşadar, concepţia ce a încercat să se încetăţenească, care a considerat economia culturii preponderent păstorească, dacă nu exclusiv păstorească.

Îndeletnicirile practicate, diverse, atestate prin mărturiile descoperite, s-au racordat, asigurînd — în limita cerinţelor şi a posibilităţilor de atunci — mijloacele necesare de subzistenţă a comunităţilor Coţofeni.

De altfel, întreaga structură materială atestă, cum am văzut, caracterul stabil, de durată al aşezărilor de înălţime cu terase.

Analiza formelor de habitat şi a mărturiilor arheologice descoperite în ele nu oferă date concludente nici cu privire la viaţa socială a comunităţilor din aşezări. Este unanim acceptată părerea că, din punct de vedere social, comunităţile au avut o organizare patriarhală şi că descendenţa a fost patriliniară. Constatarea întemeiată, justificată îndeosebi de analogiile etnografice, dar şi de multe mărturii arheologice, inexistente însă în cadrul aşezărilor de acest tip, este de la sine înţeles şi în cazul comunităţilor Coţofeni. Mărturii evidente nu există, dar săpături meticuloase, mai ample, ar fi neîndoielnic în măsură să surprindă şi aspecte legate de structura socială. Deocamdată, ipotetic, am putea considera locuinţele, de dimensiuni mici, ca locuinţe ale unor familii-perechi. Însumate, ele constituiau comunitatea patriarhală. La Cîlnic comunitatea a fost presupusă din 150 membri[114]. Chiar dacă nu se pot evalua numeric aceste comunităţi, densitatea mare a aşezărilor demonstrează un spor evident de populaţie.

Probabil că prin înmulţirea membrilor, o serie de factori obiectivi (insuficienţa terenurilor pentru agricultură, păşunat etc.) au determinat desprinderea şi plecarea din comunitatea-matcă a unora care au întemeiat noi aşezări. Aşezările de înălţime ar fi putut constitui, ca unităţi-matcă, prin specificul lor, centre social-demografice ale unor zone geografice limitrofe, cu însemnat rol — în perioada lor de existenţă — în viaţa comunităţilor Coţofeni.

Dacă mărturiile arheologice ne formează o imagine destul de cuprinzătoare asupra culturii materiale a comunităţilor din acest tip de aşezări, în schimb, nu avem mărturii cît de cît semnificative care să reflecte viaţa spirituală a acestor comunităţi şi asemenea mărturii nu se cunosc în întreaga arie a culturii. Reprezentările plastice care ar putea fi considerate ca elemente de reflectare a unor practici de caracter magico-religios sînt foarte puţine şi neconcludente. Nu există nici mărturii certe şi suficiente pentru cunoaşterea ritului şi ritualului funerar. Există neîndoielnic în cadrul culturii un sistem biritual de înmormîntare, dar multe din descoperirile care-l documentează trebuie privite, cum remarcă şi Roman, cu

[114] *Roth*, II, p. 439.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

circumspecţia cuvenită. În aşezările de înălţime cu terase, excepţie Şincai, nu se cunosc în cadrul sau în apropierea lor morminte sau necropole. Mormîntul de înhumaţie de la Şincai, prezentat împreună cu inventarul descoperit lîngă sau în zona apropiată acestuia[115], a fost deranjat din vechime. Din aşezare (locuinţe de suprafaţă, bordeie) provin şi alte resturi de oase umane — toate răvăşite, în mare parte fragmentare. Situaţia singulară, după cîte ştim, în cultura Coţofeni şi, totodată, surprinzătoare prin inedit nu îşi găseşte o explicaţie. Răvăşirea osemintelor umane reflectă practici magico-religioase (ciopîrţirea cadavrelor? antropofagism?)? Nu se poate şti. Întrebarea rămîne fără răspuns, ca atîtea altele care privesc viaţa spirituală.

Documentarea actuală nu este în măsură să ofere date sigure nici cu privire la etnicul şi limba acestor comunităţi. Cu toate cunoştinţele încă lacunare, oglindite în concluzii divergente, comunităţile Coţofeni sînt considerate acelea care ar fi constituit nucleul principal, biologic şi cultural, al tracilor nord-dunăreni[116]. În opinia altor cercetători ai perioadei de tranziţie, comunităţile au fost indoeuropene, prototracice; ele au constituit, în epoca bronzului, populaţia tracică în spaţiul carpato-dunărean[117].

Cum afirmam la început, există numeroase mărturii documentare care sînt în măsură să formeze o imagine de ansamblu, cuprinzătoare, asupra aşezărilor de înălţime cu terase (implicit asupra culturii Coţofeni).

Dar există încă şi serioase limite documentare, care nu ne îngăduie, deocamdată, să cunoaştem în profunzime sau să elucidăm multe aspecte ale culturii şi ale perioadei de tranziţie.

Numai cercetări şi săpături metodice şi temeinice, meticuloase şi ample vor putea înlătura aceste limite în cunoaştere, vor putea să constituie cît mai veridic viaţa comunităţilor Coţofeni.

✶

Catedra de Geologie—Mineralogie a Universităţii Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

Anexa nr. I

BULETIN DE ANALIZĂ[118]

Materialul adus pentru analiză la catedra de Mineralogie a Universităţii din Cluj-Napoca, reprezintă unelte din epoca eneolitică, descoperite în urma executării săpăturilor arheologice sistematice în localitatea Şincai, jud. Mureş, în anii 1974—1976, de către Muzeul judeţean Tîrgu Mureş.

Studiul metalografic al pieselor prezentate (3 sule + 1 pumnal) a dovedit a fi *cupru*, confirmînd astfel presupunerea descoperitorilor.

Din analiza microscopică executată atît pe secţiuni lustruite cît şi pe secţiuni corodate cu o soluţie de amină cuprică, rezultă că metalul este

[115] Vezi, *Marisia*, VII, p. 46, pl. V/4.
[116] P. Roman, *op. cit.*, p. 78.
[117] D. Berciu, *Zorile istoriei*, p. 155 sqq; S.Morintz, *Probleme*, p. 1.469 sqq.
[118] Pentru piesele de cupru, vezi *Marisia*, VII, pl. XVIII/1—5; *Marisia*, VIII, p. 55—56, pl. XXVI/1—7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

foarte pur, are o structură granulară, omogenă, fină şi nu prezintă incluziuni de ale minerale.

Menţionăm ca un semn distinctiv această punitate a cuprului nativ folosit de oamenii eneoliticului, pe care nu o regăsim la cuprul obţinut pe cale metalurgică, atît în trecut cît şi în prezent. Mineralul inclus în cuprul metalurgic şi destul de greu de eliminat în mod obişnuit, este cupritul (Cu_2O). Acesta lipseşte în piesele eneolitice analizate.

La suprafaţa pieselor cu structura fin granulară, apar obişnuitele produse de alterare ale cuprului ţinut sub influenţa factorilor climatici, externi, şi anume: mineralele: cuprit (Cu_2O), tenorit (CuO) şi malachit ($Cu_2(OH)_2CO_3$).

Provenienţa cuprului eneolitic o presupunem autohtonă, bazîndu-ne pe faptul că în unele puncte ale ţării apar şi în prezent granule de cupru nativ pur, de diverse mărimi şi în cantităţi remarcabile. Cu atît mai mult presupunem că în timpul atît de îndepărtat, cantităţile de cupru nativ erau mai mari şi mai frecvente. Ca iviri posibile pentru colectarea cuprului nativ în eneolitic, ca şi în prezent, cităm: zona minei Bălan, la izvoarele Oltului şi a Mureşului; zona Leşul Ursului-Ostra în Carpaţii Orientali; Zona Şinca Nouă din Carpaţii Meridionali, unde apar filoane cuproplumbo-zincifere; zona Baia de Arieş în Munţii Apuseni; zona Cavnic—Băiuţ—Baia Sprie, jud. Maramureş; zona Pătîrş—Lipova, Dognecea—Ocna de Fier şi Moldova Nouă — Sasca —— Oraviţa, în Banat.

Prof. dr. doc. EUGEN STOICOVICI

HEIGHT SETTLEMENTS WITH COTOFENI TYPE TERRACES FROM TRANSILVANIA (IV)

(Summary)

In spite of the fact that there have been made particularly diggings of little extent (excepting Cîlnic, Şincai), the archeological discoveries in this type of settlements are reflecting a lot of aspects from economic life, providing in this way the documentary evidence of *a mixt economy*.

Primitive agriculture was a remarkable occupation. Growth of animals, as well as trades (spinning, weaving etc.) were equally practised. On the centrary, hunting represented an occupation of secondary importance in the process of food supplying.

The discovered archeological evidences, as well as the structure of these settlements prove *the stable, lasting character of the height settlements with terraces*, thus invalidating the old view according to which the Coţofeni type culture would be the product of some nomadic or semi-nomadic communities.

All these conclusions are founded on the ample, systematic researches made by the author during a whole decade and justified by the archeological evidences of great richness and diversity that have been discovered.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ŞINCAI — „CETATEA PĂGÎNILOR" Anexa nr. II a

a) REPARTIŢIA MATERIALULUI OSTEOLOGIC

	Umane	Bovine	Ovine	Suine	Cervidee	Bour	Carnivore	Caballine	Mistreţ	Zimbru	Pasăre
Locuinţă											
nr. 1	—	2	3	—	—	—	1	—	—	—	—
nr. 2	1	—	11	—	—	—	1	—	—	—	—
nr. 3	19	31	23	3	2	7	1	—	—	—	—
nr. 4	—	163	97	19	2	51	1	2	17	—	—
nr. 5	—	71	20	4	14	26	7	7	4	—	—
nr. 8	—	21	8	16	2	—	1	1	—	1	—
nr. 10	—	7	3	15	2	—	—	1	—	11	—
nr. 11	—	4	7	6	7	—	—	—	—	—	1
Bordeie											
nr. 2	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
nr. 3	—	19	12	1	2	2	—	1	—	—	—
nr. 4	6	23	40	2	4	6	—	—	—	—	—
Gropi											
nr. 2	—	—	—	2	8	—	—	—	—	—	—
nr. 3	—	—	4	—	2	—	—	—	—	—	—
nr. 4	—	3	—	—	—	1	—	1	2	—	—
nr. 5	—	2	4	—	3	—	—	—	—	—	—
nr. 6	—	4	7	1	—	—	—	—	2	—	—
nr. 7	—	2	7	—	4	2	—	1	—	—	—
nr. 8	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
nr. 10	—	10	2	—	—	—	—	—	—	—	—
nr. 13	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nr. 14	—	—	7	1	10	—	—	—	—	—	—
nr. 15	—	6	20	13	—	—	—	—	—	—	1
nr. 16	—	1	3	6	2	—	—	—	—	—	—
nr. 17	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nr. 18	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
nr. 19	—	—	2	1	2	—	—	—	—	—	—
nr. 20	—	—	5	3	—	—	1	—	—	6	—
nr. 21	—	—	—	4	—	—	3	—	—	—	—
nr. 22	—	4	7	—	—	—	3	—	—	2	—
nr. 23	—	—	3	2	—	1	—	1	—	—	—
nr. 24	—	—	3	—	—	—	—	—	—	2	—
nr. 25	—	—	—	—	—	—	2	—	—	3	—
Vetre											
nr. 5	—	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—
nr. 7	—	—	4	—	2	—	—	—	—	—	—
nr. 8	—	—	8	1	3	—	—	—	—	—	—
nr. 10	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
nr. 11	—	2	2	—	3	—	—	—	—	—	—
nr. 15	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
nr. 16	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—
nr. 17	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Nivel inferior	11	61	38	6	16	12	2	—	—	—	—
TOTAL:	37	443	356	106	92	108	23	15	28	25	2

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa nr. IIb

b) DETERMINAREA MATERIALULUI OSTEOLOGIC

MAMIFERE: 1.196				PĂSĂRI: 2
Carnivore: 25	Paricopitate: 1.158		Imparicopitate (cabaline): 15	
	Ruminanţia 1.024	Neruminanţia 134		

Categorii de animale	Bovine	%	Ovine	%	Suine	%	Cervidee	%	Carnivore	%	Cabaline	%	Păsări	%	TOTAL	%
Domestice	443	37,7	356	30,3	106	9,2	—	—	?	?	15	1,3	?	?	920	78,5
Sălbatice	133	11,3	—	—	28	2,3	92	7,9	?	?	—	—	?	?	253	21,5
TOTAL:	576	49,—	356	30,3	134	11,5	92	7,9	23	1,9	15	1,3	2	—	1.198	100,0

(— carnivore şi păsări)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LES RAPPORTS ENTRE LA DACIE ET ROME JUSQU' AUX GUERRES DE TRAJAN CONTRE DÉCÉBAL*

D. PROTASE

Les commencements des rapports entre la Dacie et l'état romain peuvent être établis vers la fin du II-è siècle av.n.è., c'est-à-dire, avec plus de deux siècles avant la conquête et la transformation de la Dacie en province romaine (l'an 106 n.è.). Ces rapports, pacifiques ou guerriers, ont évolué vis-à-vis de l'expansion et de la domination des Romains dans les contrées du nord de la Péninsule Balcanique. C'est hors de doute que, dans le cas des relations commerciales, les avantages existaient des deux côtés et dans le plan culturel et technique les Daces profitaient le plus. Généralement, une fois le temps passé et les frontières romaines fixées sur le Danube moyen et inférieur, par la création des provinces de Pannonie et de Mésie, la Dacie a été serrée par le pouvoir et la civilisation romaine. En ensemble, les relations daco-romaines ont eu comme résultat — tout comme dans d'autres provinces où Rome a élargi sa domination — un profit complexe pour l'état romain: à l'influence économique et culturelle a suivi l'armée, puis l'administration qui a usurpé la liberté de la population autochtone soumise, en l'assimilant au fur et à mesure à la romanité.

Avant le règne de Burébista. — Pour une période d'environ un siècle et demie avant Burébista, la documentation actuelle montre qu'il y a un remplacement graduel mais ferme du commerce grec avec celui romain. Pendant les dernières décennies du II-è siècle av.n.è. même, se sont installés en Dacie les marchands italiques qui y venaient de Dyrrhachium, d'Apollonie et, un peu plus tard, du nord de l'Italie. Les monnaies et les marchandises romaines apparaissent tout d'abord en Banat, en Olténie et en Transylvanie, comme résultat de l'orientation des échanges commerciaux daciques vers l'occident. En Valachie et en Moldavie la pénétration économique romaine est plus tardive et elle s'est faite dès le Danube inférieur, pendant le règne d'Auguste quand l'Empire ait fixé ses frontières sur ce fleuve. Bien que les commerçants grecs avec leurs produits aient continué d'être présents sur le marché de la Dacie pourtant, pendant les deux derniers siècles d'avant la conquête romaine des terri-

---

* Comunication présentée au colloque roumain—britannique „Les Daces et leur place dans l'histoire de l'Europe au temps de Burébista", qui a eu lieu á Londres, entre 31 avril et 7 mai 1980.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toires nord-danubiens, ceux qui y détenaient la suprématie étaient les commerçants italiques.

Le commerce daco-romain, basé ou non sur la monnaie, suppose l'existence et l'activité d'une couche distincte de marchands indigènes, comme intermédiaires même du I-er siécle av.n.è. C'est seulement ainsi qu'on pourrait expliquer la présence des monnaies et des marchandises romaines d'import trouvées même dans les régions montagnardes, moins accessibles, du centre et du nord de la Dacie.

Tout comme dans le cas des échanges commerciaux avec les Grecs, la présence des marchands romains en Dacie a contribué dans une grande mesure à l'accroissement et à la variation du commerce interne, à la pénétration des éléments de civilisation romaine et, au plus, a mené à la croissance de l'influence politique de Rome au nord du Danube. Nous accentuons le fait que les Daces ont atteint un degré de développement socio-économique assez avancé, parce que c'est seulement ainsi qu'ils pouvaient jouer pour les Romains le rôle de partenaires commerciaux utiles, même si les produits indigènes daces étaient, habituellement, des céréales, des animaux, des peaux, de la laine, du miel, du sel, qui étaient changés contre monnaie, ou pour du vin, de l'huile ou des produits d'artisanat.

On peut affirmer que dès la fin du II-e siècle et jusque vers l'année 80 av.n.è., les relations de la Dacie avec la République romaine ont excellé par leur caractère commercial, toujours ascendent. Pour la Dacie ces relations ont eu des conséquences positives non seulement dans le domaine socio-économique, mais aussi dans celui culturel-politique, en contribuant à son orientation générale vers l'occident. Le denier romain est devenu la monnaie d'échange sur le marché dacique, en ramplaçant les monnaies macédoniennes et grecques (y compris les imitations) et puis, vers la fin du II-e siècle av.n.è., même les monnaies locales daciques. À la veille du règne de Burébista, la Dacie entrait de plus en plus, sur tous les plans, dans la sphère d'influence de Rome qui se trouvait en pleine expansion sur le Danube moyen et inférieur.

Pendant le règne de Burébista. L'historiographie roumaine concernant les Daces soutient á l'unanimité, depuis trois décennies, que pendant le règne de Burébista .environ 82—44 av.n.è.), comme résultat de l'évolution interne et des relations étendues avec le monde hellénistigue gréco—romain, la société dacique en son ensemble a atteint un stade de développement socio-économique, politique et militaire, culturel et organisatorique qui ait dépassé les limites tribales ou unional-tribales, se situant ainsi dans l'étape d'un état esclavagiste naissant. Les dernières années, on est arrivé à la conclusion que pendant Burébista la Dacie constituait un puissant état centralisé qui englobait, par unification, toutes les peuplades daco-gétiques des régions pontiques, danubiennes et carpatiques. D'après certains chercheurs, l'état dace avait un caractère tributaire. Les sources narratives gréco-romaines, les informations épigraphiques existantes (peu nombreuses), numismatiques et surtout les résultats assez spéctaculeux des recherches archéologiques montrent, sans équivoque,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

que pendant la première moitié du I-e siècle av.n.è., la Dacie était florissante du point de vue économique, qu'elle avait une remarquable culture matérielle et spirituelle propre, qu'elle englobait de très étendus territoires avec de nombreux habitants, qu'elle disposait d'un appréciable potentiel militaire (elle pouvait armer 200.000 combattants, d'après Strabon, VII, 3, 13), qu'elle possédait des cités en terre et en pierre, des centres *oppidanes* et de riches établissements ruraux, jouissant en même temps d'une considération tout à fait particulière dans les calculs politiques et la conjoncture militaire de l'Europe de l'époque.

C'est dans la lumière de cette situation et de la personnalité absolument particulière de Burébista qu'il faut être abordés les rapports entre les Daces et les Romains.

Une première constatation qui s'impose est celle que, à la différence de la période précédente, quand les relations daco-romaines étaient réduites surtout aux échanges commerciaux, apparaissent maintenant, d'une façon aigue, des facteurs politiques et militaires qui troublent les relations pacifiques antérieures, menant même aux conflits guerriers, causés par l'avancement et la menace du pouvoir romain dans les contrées du sud de Danube.

Pendant l'année 74 av.n.è., le général C. Scribonius Curio était arrivé jusqu'au Danube, dans la région de Banat, mais il a eu peur de traverser le fleuve „à cause de l'obscurité des forêts" (Florus, *Epit.*, I, 39). Comme une réaction contre l'alliance antiromaine de Mithridate avec les villes grecques du Pont ont eu lieu pendant les années 73/72 av.n.è., l'expédition du général M. Terentius Varro Lucullus en Dobroudja et la conclusion de traités avec les cités grecques y existentes, quand le littoral de la Dobroudja, sans être conquis, parvient à la directe influence romaine. Après dix ans, en 62 av.n.è., le gouverneur de la Macédoine, C. Antonius Hybrida, pour pouvoir réprimer une révolte antiromaine des cités grecques, vient à la tête d'une armée en Dobroudja où il passe l'hiver, mais l'année suivante il sera péniblement vaincu, près de Histria, par les Grecs et les Bastarnes (Dion Cassius, XXXVIII, 10), ainsi que, rentré à Rome, il a été sévèrement puni. On considère qu'à la défaite de Hybrida ont participé les Gètes aussi, car les drapeaux capturés par les Romains sont arrivés dans une cité de ceux-ci, Genucla (Dion Cassius, L1, 26). Burébista était, certainement, parfaitement conscient que le danger romain n'était pas encore passé et que tout cela ne constituait que les premiers signes, pour les Daces, des temps plus difficiles qui allaient venir de la part de Rome.

Pendant les années 60—58 av.n.è., ont eu lieu la défaite et l'expulsion des Celtes vers l'Ouest, puis la souumission des cités pontiqes d'Olbia jusqu'à Apollonia et enfin la domination des territoires situés entre le Danube et les Balcans (55—48 av.n.è.), peuplés dans leur plupart par les Gètes. Burébista était au comble de son pouvoir et il réalisait avec clairvoyance que les principaux adversaires étaient les Romains, devenus ses voisins. Voilà, après peu de temps, entre les années 60 et 48 av.n.è., Burébista réussissait à créer un grand état, dont les frontières s'étendaient

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

d'Olbia et la Mer Noire jusqu' au Danube moyen et des Balcans jusqu' aux Carpates Boisés et la vallée de Morave. Il n'est pas étonnant que le monarque dace ait été nommé dans le décret d'Acornion de Dionysopolis, „le premier et le plus grand parmi les rois de Thrace" et qu'il était „craint par les Romains, car il passait l'Istre sans peur et dévastait la Thrace jusqu,en Macédoine et Illyrie. (Strabon, VII, 31, 1).

On sait gue pendant cette période la situation était très tendue à Rome, à cause de la rivalité entre César et Pompée. Dans ce conflit, Burébista tient le côté de Pompée et lui envoie son conseiller grec de Dionysopolis, Acornion, qui va rencontrer le général romain à Héraclée Lynceste, pour lui promettre l'appui des Daces. Mais, avant que cet appui de Burébista lui parvienne, Pompée est vaincu par César à Pharsale pendant l'été de l'année 48 av.n.è., étant obligé de s'enfuir en Egypte, où il va mourir assassiné.

Ayant la situation en mains à Rome, surtout après avoir écrasé les derniers adeptes de Pompée à Thapsus en Afrique (46 av.n.è.) et à Munda en Hispanie (45 av.n.è.), César projetait, à part l'expédition contre les Partes, une guerre contre les Daces. Ces informations appartiennent à Suétone *(César,* 44, 6) et à Plutarque *(César,* 58). La principale cause d'une telle intension était celle que le conquérant de la Gaule et le maître absolu de Rome ne pouvait admettre la présence d'un puissant état dacogétique aux frontières romaines. Mais un conflit guerrier entre Burébista et César ne s'est pas produit, parce que les deux grands chefs et hommes politiques sont tombés, presqu'en même temps (l'an 44 av.n.è.), victimes de certaines conjurations.

À propos des liaisons économiques et culturelles entre la Dacie et l'état romain, dans la situation donnée d'Italie pendant le règne de Burébista, nous devons souligner leur renforcement et leur variation, à la suite du développement général de la société dacique et des intérêts commerciaux romains.

Parallèlement avec des échanges commerciaux et techniques entrepris par la collaboration des Grecs du Pont Euxin, les rapports avec le monde romain s'élargissent. Les deniers romains ont envahi le marché de la Dacie, étant même imités, ainsi comme l'éprouvent les dix-sept matrices monétaires découvertes à tour de rôle à Poiana au sud de la Moldavie, a Braşov et à Ludeşti en Transylvanie et les quatorze trouvées dans la cité dacique de Tilişca, près de Sibiu. D'après les matrices découvertes en Dacie, on a établi qu'on avait imité des types de deniers romains des années 145—138, 84 et 72—65 av.n.è. Il est difficile à préciser, en parlant de certains produits d'import, s'ils datent exclussivement du règne de Burébista ou s'ils sont parvenus au nord du Danube plus tard. Pourtant, c'est très plausible que beaucoup de récipients en céramique et en verre, ayant des utilisations diverses, des pièces en métal, des ustensiles techniques, des produits artisanaux et des objets de parure, fréquemment découverts dans les cités et dans les grands établissements daciques, tant en Transylvanie que dans les contrées extracarpatiques, y soient venus du monde greco-romain, tout comme les vins et les huiles, dans cette

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

période de grande prospérité. Les Daces offraient pour échange les même produits traditionnels: des céréales, du gros bétail, des peaux, des fourrures, de la laine, de la cire et du miel, du sel et du bois. La grande quantité de monnaie romaine qui circulait en Dacie montre, à part un commerce interne bien développé, le grand volume d'échanges des marchandises entre le premier état dace et la République romaine.

La période 44 av.n.è. — 85 n.è. Après la mort de Burébista, le puissant état fondé par le grand roi s'est diviséen quatre puis en cinq formations politiques, d'après les informations de Strabon (VII, 3, 11). En réalité, il en pourrait être question de plusieurs. L'important c'est qu'aprés cette division le noyau de l'état dace se soit maintenu en Transylvanie ayant son centre dans les Monts d'Orăştie. Ce point de vue est catégoriquement affirmé par beaucoup de cherecheurs roumains. Par l'intermède des récits des auteurs antiques grecs ou romains et d'une inscription-estampille de Sarmizégéthusa on connaît les suivants rois, qui aient regné dans les divers côtés de la Dacie pendant la période Burébista—Décébal: Décénée, Comosicus, Coryllus, Coson, Dicomes, Cotiso, Scorilo, Duras—Diurpaneus. On atteste en Dobroudja encore trois rois pendant le règne d'Auguste: Rholes (au sud), Dapix (au centre) et Zyraxes (au nord).

Sur le plan politique et militaire, la caractéristique principale de cette période c'est le renforcement de la pression romaine au Danube ce qui a mené aux combats fréquents entre les Daces et les Romains dans lesquels sont mentionnés les chefs daces de ce temps-là.

Il semble que Coson ait été mêlé dans le conflit entre les assassins de César et les triumvirs en appuiant le parti de Brutus. D'autre part, on croit qu' Octavien n'avait pas renoncé à l'ancien projet de son père adoptif — la conquête de la Dacie, parce que vers l'année 35 av.n.è., il faisait des préparations dans la zone de la ville de Ségeste, pour partir au front de ses armées, sur la rivière de Sava et sur le Danube, contre les Daces et les Bastarnes. (Appiene *Illyrica,* 22, 65—66). Il est possible qu'il ait renoncé à ce projet, à cause du malentendu avec Antoine. Les Daces trouvent maintenant une nouvelle occasion de se mêler dans les conflits de Rome, en aidant à Actium (l'an 31 av.n.è.), Antoine contre Octavien. Il n'est pas exclu que ces actions appartiennent à Dicomes. En 29 av. n.è., les Daces et les Bastarnes, dirigés probablement par Cotiso, attaquent les Romains en Macédoine, mais ils sont vaincus par M. Licinius Crassus (Dion Cassius, LI, 23—24; Horace, *Odes,* III, 8, 17—18). L'année suivante, le même général romain, à la demande du roi gète Rholes, arrive avec une armée en Dohroudja contre Dapyx qu'il vainc, en occupant son „royaume". En profitant, de cette victoire, il attaque Zyraxes aussi et conquiert l'importante cité de Genucla (située quelque part sur le Danube) d'où il reprend les drapeaux romains perdus dans la défaite de l'année 61 av.n.è., par Hybrida. C'est ainsi que toute la Dobroudja se trouve maintenant sous la domination des Romains. Elle n'est pas transformée en province mais, sous contrôle romain, elle va probablement rester sous le gouvernement de Rholes, après la mort duquel elle va entrer sous le protectorat du royaume odryse de Thrace, qui était déjà

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

client de Rome. Mais sur le littoral on a crée la *praefectura orae maritimae*, qui dépendait de la province de Macédoine.

La conquête de la Dobroudja par les Romains ne fait pas cesser les attaques des Daces, mais change leur direction vers Sud et Sud-Ouest. Pendant l'année 13 av.n.è. peut-être, mais certainement tout de suite après la grande révolte des Pannoniens (l'an 13—11 av.n.è.), les Daces envahissent la Pannonie (Dion Cassius, LIV, 36). Comme réponse à ces incursions, Marcus Vinicius organise une expédition où il vainc les envahisseurs, les chassant à la longue de la rivière de Mureş jusqu'au centre de la Dacie. L'expédition de Vinicius marque une étape nouvelle dans la stratégie romaine: aux attaques des Daces Rome répond avec des repressailles militaires même au nord du Danube. Etant donnée cet état belligérant, on constitue en l'an 6 n.è. un commandement militaire de la Mésie sous la direction de A. Caecina Severus, qui est obligé de repousser une nouvelle attaque des Daces au sud du fleuve (Dion Cassius, LV, 30). Peu de temps après cela, pendant les années 11—12 n.è., ont eu lieu des opérations militaires simultanées organisées par C. Cornelius Lentulus, le gouverneur de la Pannonie, en Banat et en Olténie, (Florus, *Epit.*, II, 28, 18) et de la part de Sex. Aelius Catus dans la Plaine de la Munténie. C'est d'ici, affirme Strabon (VIII, 3, 10), qu'ils ont été déplacés ces temps-là 50.000 Gètes en Thrace, ce qui représente un considérable dépeuplement de cette région et une diminution importante des Gètes des alentours du Danube. L'évènement est confirmé archéologiquement par le fait que les grands établissements gétiques de Zimnicea, Popeşti et Piscul Crăsani ont été détruits ce temps-là. Comme possible vengeance pour les déplacements de population de Munténie dans la Péninsule Balcanique, les Gètes de Moldavie ont attaqué, d'une façon foudroyante et ont conquis la cité d'Aegysus (aujourd'hui Tulcea), en provoquant une perturbation générale de la navigation aux embouchures du Danube. C'est seulement à l'intervention d'une légion romaine et après un siège pénible que la cité ait été reprise et les Gètes chassés au-delà d'Istre. Après trois années seulement de cet évènement, les Gètes vont entreprendre une nouvelle incursion en Dobroudja, en occupant la cité de Troesmis qui, nous dit Ovide (*Pontica*, IV, 9, 75—80), est difficilement reconquise et les envahisseurs chassés à l'intervention de L. Pomponius Flaccus, le préfet du bord maritime.

Généralement, l'époque d'Auguste abonde en conflits et en luttes contre les Daces à la frontière danubienne, fréqumment mentionnés dans les oeuvres des historiens et des poètes de cette époque-là. Ovide, exilé à Tomis (8—17 n.è.), parle dans ses vers d'autres attaques des Gètes, souvent alliés avec les Scythes, les Sarmates et les Bastarnes, réclamant l'insécurité de Dobroudja. (*Tristes*, II, 191—192; III, 7—66; IV, 67—80). Vergile parle aussi des „Daces qui descendent d'Istre et complotent contre nous" (*Géorgiques*, II, 497) et „de la guerre qui emméne des larmes aux Gètes" (*Énéide*, VII, 604). Suètone nous dit, lui aussi, qu'Auguste aurait puni les Daces envahisseurs, qui avaient perdu trois chefs et beaucoup de soldats dans les luttes contre les Romains (*Aug.* XXI, 2).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

C'est sans doute que ces luttes continuelles au Bas-Danube représentaient pour les Daces une modalité d'arrêter l'expansion romaine et de défendre l'indépendance, mais pour les Romains c'était une action consciente de diminuer le pouvoir des Daces. À la différence du passé, quand les Romains recouraient aux expéditions punitives, Auguste a inauguré un nouveau système de sécurité à la frontière, appliqué plus tard par d'autres empereurs, celui de la déportation de la population dangeureuse de la rive nordique du Danube au sud du fleuve.

Les fréquents conflits daco-romains dans les régions danubiennes rendent les Daces connus à Rome et en Italie, où l'on posait la question: *„Numquid de Dacis audisti?"* (Horace, *Sat.*, II, 6, 53). L'on sait aussi que les Daces captifs étaient obligés de lutter avec les captifs suèbes, aux jeux organisés par Auguste (Dion Cassius, L1, 22, 6—8) et qu'un navire de la flotte appartenant à la ville de Pompéi s'appelait *Dacicus*, et sur la statue d'Octavien „de la Prima Porta" il y a la représentation de la *Dacie*.

Sous le règne de Tibère (14—37) on va prendre de nouvelles mesures pour protéger les frontières du Bas-Danube. Vers l'année 15, le commandement militaire moésique est transformé en Province de Mésie et vers l'année 20 les Sarmates iazigues obtiennent la permission (peut-être même l'impulsion) de la part des Romains de s'établir dans la Plaine de Tisa, en empêchant ainsi les attaques daciques vers le Sud-Ouest, vers la Pannonie. Pendant Claude I-er (41—54), la Dobroudja est annexée à la Mésie, la défense romaine étant consolidée sur la frontière danubienne. Mais les attaques des Daces n'ont pas été complètement bloquées car, sous le règne de Néron (54—68), on atteste de massives opérations militaires romaines dans les régions nord-danubiennes, entreprises comme représailles. C'est ainsi qu'on apprend d'une inscription *(CIL*, XIV, 3.608; *ILS*, 986) qu'entre les années 62—66, Tib. Plautius Silvanus Aelianus, le gouverneur de la Mésie, ait déplacé du nord d'Istre en Mésie 100.000 transdanubiens (Gèts), *cum coniugibus ac liberis et principibus, aut regibus, ad prestanda tributa*. Ne pas tenant compte de ce chiffre exagéré et renonçant à d'autres commentaires, nous soulignons pourtant que ces mesures ont apporté pour peu de temps la paix à la frontière danubienne, parce que les Daco-Gètes voyaient dans l'offensive la méthode la plus efficace de parer le danger et l'encerclement romain. En signe de cette idée, au début de l'année 69 a eu lieu une grande invasion des Daces en Mésie, provoquant des grands ravages mêmes dans les camps des troupes auxiliaires (Tacite, *Hist.*, 2, 1), suivie d'autres incursions moins amples (Flavius Iosephus, *Bell. Iud.*, II, 16, 4), auxquelles les Romains ont répondu par leurs habituelles expéditions punitives. Pour une meilleure surveillance du fleuve, sous la dynastie des Flaviens est créée une flotte spéciale, *Classis Flavia Moesica*, à stationnements connus à Aegysus (Tulcea) et près de Galați.

De ces faits brièvement exposés ci-dessus, on peut conclure que les Daco-Gètes ont héroïquement défendu leur pays contre Rome pendant 13 décennies après la mort de Burébista. La Dacie n'a pas été soumise, mais l'encerclement romain est devenu de plus en plus étroit: la Pannonie, la Mésie, la Dobroudja étaient sous domination romaine, le Danube était

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

contrôlé par leur flotte guerrière et le Sud de la Dacie avait subi de grandes pertes démographiques par les déplacements de population mentionnés. Pourtant les Daco-Gètes vont constituer pour Rome un adversaire redoutable, bien qu'ils aient été faiblis comparativement à l'époque de Burébista, par leur unification et le regroupement de leurs forces devant le danger commun.

Nous croyons que c'est le moment propice pour faire une précision: dés l'année 44 av.n.è. jusqu'à 85 n.è., quoique cette période ait abondé en conflits militaires entre les Daces et les Romains, les rapports daco-romains ne se sont pas reduits seulement à l'état de bélligérance et de tension, mais ils ont eu lieu de fréquents échanges commerciaux. Mais, pour ne pas disperser artificiellement le phénomène économique daco-romain, avec son inéluctable réflexe sur la vie socio-culturelle et politique, nous allons le présenter d'une manière unitaire, dès la mort de Burébista jusqu'à la conquête romaine.

Pendant le règne de Duras — Diurpaneus et celui de Décébal. — Pendant l'hiver de l'année 85/86, quand au front de l'état dace se trouvait Duras — Diurpaneus et sur le trône de Rome ,était Domitien, les Daces traversent le Danube gelé, déclanchent une puissante offensive en Mésie et provoquent ainsi une grande panique dans tout l'Empire. Ils étaient probablement dirigés dans ces exploits par Décébal même. La situation étant très grave, l'Empereur vient en 86 sur le front danubien, en prenant des mesures urgentes. La province de Mésie est divisée en deux partie, plus facilement à défendre: Moesia Inferior et Moesia Superior. Le commandement des troupes est assigné au préfet du prétoire, Cornelius Fuscus, qui repousse les Dace au-delà du fleuve. Dans ces circonstances graves, Dures laisse le trône au Décébal, qui sera obligé faire face à l'offensive du Domitien et Fuscus au nord du Danube, pendant le printemps de l'année 87. Mais l'orgueilleux général romain est surpris et écrasé dans le défilé d'Olt par Décébal, ce qui va lui couter la vie. De nombreux prisonniers et des drapeaux romains tombent dans les mains des Daces. L'année suivante, l'offensive romaine recommence par Tettius Iulianus, qui obtient une victoire sur Décébal dans le détroit de *Tapae* (Les Portes de Fer de la Transylvanie). Dans cette situation encombrante pour les deux adversaires, on va conclure un traité de paix qui constitue un compromis et par lequel Décébal se reconnaît comme client de Rome et consent que les troupes romaines de Mésie traversent son royaume vers le front marcomanique *(ILS,* 9.200: *per regnum Decebali)* et il cède même (on le croit) quelques têtes de pont sur la rive gauche du Danube, en Banat et en Olténie. En échange, il reçoit de la part de l'Empereur des artisans, des subsides et même le diadème royal par l'intermède de son envoyé Diegis, présent aux négociations. On pourraît affirmer que Domitien avait gagné la guerre mais pas la paix, parce que Décébal n'a restitué aux Romains ni tous les prisonniers, ni les étendardes de la V-ème légion Alaudae, capturés de Fuscus.

Cette paix, considérée par certains historiens antiques et modernes „honteuse pour les Romains (ce qu'elle n'a pas été d'ailleuurs), ne pouvait

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

durer longtemps, étant données les contradictions profondes qui existaient entre les Daces, avides de garder leur liberté, et l'Empire romain, qui ne pouvait tolérer un état puissant au Danube et dans les Carpates, comme était l'état dace de Décébal. Les deux adversaires font de grands préparatifs en vue d'une nouvelle guerre.

Trajan, à peine monté sur le trône en 98, passe en revue le front dacique du Danube et aux cours de deux années et demie prépare minutieusement l'expédition militaire contre les Daces. Suivent les deux guerres (101—102 et 105—106), à la suite desquelles la Dacie devient une province de l'Empire romain (l'an 106). Le temps et l'espace ne nous permettent pas d'y insister sur ces événements remarquables, au cours desquels Décébal meurt héroiquement.

En ce qui concerne les relations économiques entre la Dacie et l'état romain après la disparition de Burébista, la circulation monétaire et les découvertes archéologiques font foi d'avoir été continuellement amplifiées. Les exports daco-gétiques vers le monde romain doivent être considérables, si l'on tient compte de la grande quantité de monnaie entrée en Dacie. Le denier romain demeure l'unique monnaie de circulation sur le marché dacique.

Les imports de marchandises romaines, sans avoir pourtant un volume considérable, sont partout connus dans les grands établissements et les cités daciques: Zimnicea, Poiana, Răcătău, Piatra Neamţ, Ocniţa, Popeşti, Crăsani, Tinosu, Sibiu-Guşteriţa, Pecica, Şimleu Silvaniei, Piatra Roşie, Sarmizegetusa, Căpîlna, Craiva etc. Les produits importés sont dans leur plupart des objets et récipients en verre de Campanie et de la zone D'Aquileia (surtout pendant la deuxième moitié du I-er siècle n. è), des bols, des cuvettes, des casseroles, des tasses, des amphores en bronze, des miroirs en métal blanc faits dans les ateliers italiques, de la céramique fine, des objets de luxe, et des outils en fer. On y pourrait parler de deux rabots en fer découverts à Sarmizégéthusa, l'un avec l'estampille HERENNI, tous les deux sortis de l'atelier du connu artisan (*faber aciarius)* et marchand d'objets en fer, Lucius Herennius d'Aquileia, et datés de la deuxième moitié du I-er siècle n.è.

Tout comme dans le cas des monnaies, les Daco-Gètes ont imité en beaucoup de cas les produits en céramique et les pots en bronze apportés de l'étranger, les intégrant souvent d'une façon créatrice dans leur propre culture matérielle.

À la suite des relations commercielles avec les Romains, dans la Dacie ont pénétré la langue latine et des éléments de la culture spirituelle romaine, surtout pendant le I-er siècle n.è. L'alphabet grec a été remplacé par celui latin, le témoignent les lettres inscrites sur les blocs de pierre des cités daces de Transylvanie, l'inscription DECEBALVS PER SCORILO et la lettre sur un champignon que les Daces aurait envoyé à l'empereur Trajan, mentionnée par Dion Cassius (LXVIII, 8). Sur la connaissance et l'emploi du latin, bien sur dans des entourages restreints (chancellerie royale, nobles, prêtres, interprètes, marchands, hauts — fonctionnaires, chefs militaires) il y en a de nombreux témoignages. Il

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

est suffisant d'y parler des négociations entre les envoyés daces et Domitien dans le sénat romain, des traités de paix conclus entre Décébal et Domitien et puis entre Décébal et Trajan, de la présence des artisans et des techniciens ou même des instructeurs militaires romains reçus par le roi dace. On y pourrait aussi mentionner la bien controversée inscription-estampille *Decebalus per Scorilo* et le texte de la même lettre sur champignon, de laquelle parle Dion Cassius.

En conclusion, on pourrait affirmer que l'orientation de la Dacie vers le monde romain a été déterminée et soutenue par la pénétration systématique de la domination de Rome dans la Peninsule Balcanique, par la soumission des territoires de la Pannonie, de la Mésie, de la Dobroudja et par le contrôle romain exercé sur la navigation danubienne. Les rapports daco-romains dans leurs diverses périodes et aspects, montrent le degré avancé de développement des Daco-Gètes, leur capacité d'assimilation des éléments de civilisation gréco-romaine et l'acharnement avec lequel ils ont lutté presque deux siècles pour défendre leur terre ancestrale contre Rome. Les échanges commerciaux daco-romains ont eu des conséquences bienfaisantes pour l'économie de la Dacie, en facilitant la pénétration du latin et de la civilisation romaine dans la société daco-gètique, mais, en même temps, l'influence économique était suivie du rapprochement de la domination de Rome, qui voulait l'abolissement de l'état dace. Cela s'est produit pendant le règne de Décébal, quand l'espace dacique et le fond ethnique autochtone vont former le fondement sur lequel va prendre naissance, les siècle suivants, la romanité, maintenue jusqu'aujourd'hui, malgré toutes les vicissitudes historiques.

Bibliographie

La présente communication, concernante un important chapitre de l'historire de la Dacie libre, se fonde principalement sur les suivants travaux scientifique mentionnés ci-dessous, d'après l'année d'apparition: 1. V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909; idem, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926. — 2. B. Mitrea, *Penetrazione e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, dans *Ephemeris Dacorom.* (Roma), X, 1945, p. 1—152. — 3. Em. Condurachi, *Burebista și orașele pontice*, dans *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 515—523. — 4. Iudita Winkler, *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, dans *Studii și cercetări științifice* (Cluj), s. III, t. VI, 1—2, 1955, p. 13—180. — 5. Oct. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argint dacice*, București, 1956; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, II-e éd., București, 1967. — 6. D. M. Pippidi, dans *Din istoria Dobrogei*, t. I, București, 1965, p. 270—288. 7. R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966; idem, *Din istoria Dobrogei*, t. II, București, 1968, p. 13—116. — 8. D. Protase, *Unde a fost „regatul" lui Dicomes?*, dans *SCIV*, 21, 1, 1970, p. 145—153. — 9. H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972. — 10. C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973. — 11. I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974. — 12. I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, II-e éd. București, 1977. — 13. Mioara Turcu, *Daco-geții din Cîmpia Munteniei*, București, 1979. On peut ajouter maintenant aussi les études comprises dans le volume *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981 (sous la rédaction de H. Daicoviciu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CERAMICA DIN SECOLELE IV—V E. N. DIN AŞEZAREA DE LA SIGHIŞOARA — DEALUL VIILOR

GHEORGHE BALTAG, RADU HARHOIU, MIHAI PETICĂ

Date despre aşezare

Aşezarea de la Sighişoara — Dealul Viilor se află situată la marginea nord-estică a municipiului Sighişoara, în cartierul 7 Noiembrie, fiind aşezată pe malul drept al rîului Tîrnava Mare, în bazinetul Dealul Viilor. Acest bazinet are o formă de amfiteatru cu o largă deschidere spre sud-sud-est, fiind mărginit spre nord-nord-vest de terasele Dealului Viilor şi spre sud-sud-est de lunca Tîrnavei Mari.

Din cercetările arheologice întreprinse pînă în prezent rezultă că aşezarea din vechime ocupă o suprafaţă de peste 10 Ha din care, între anii 1976—1982, a fost săpată o porţiune de cca. 10%. Săpăturile efectuate în această perioadă au fost concentrate în zona estică a bazinetului, pe două terase. Prima terasă, nr. 1, se află pe malul Tîrnavei Mari, fiind uşor înălţată faţă de lunca rîului, cea de-a doua terasă, nr. 2, este situată la nord de prima şi reprezintă o suprafaţă în pantă uşoară ce se accentuează spre baza dealului. Cele două terase sînt delimitate de drumul comunal Sighişoara—Boiu.

Cronologic aşezarea de la Dealul Viilor se desfăşoară aproape de-a lungul întregului mileniu al migraţiilor popoarelor. Cel mai vechi nivel cultural aparţine sfîrşitului secolului al III-lea e.n., imediat după retragerea ordonată de împăratul Aurelian. Locuirea continuă apoi fără întreruperi precizabile, pe aceeaşi suprafaţă, pînă în secolul al IX-lea. Acum are loc prima întrerupere care durează pînă în secolul XIII-lea, cînd locuirea este reluată. Aşezarea prezintă o densitate neobişnuită de habitat, complexele descoperite (locuinţe, vetre, gropi, cuptoare etc.) aparţinînd unor perioade cronologice diferite, fiind în acelaşi timp foarte apropiate unele de altele, fapt evidenţiat şi de situaţiile stratigrafice complexe.

Pentru perioada de care ne ocupăm, secolele IV—V e.n., menţionăm că majoritatea complexelor se află situate pe terasa nr. 1, unde se pun bazele aşezării, cele mai vechi complexe aflîndu-se pe malul apei sau în apropierea ei. În continuare, pe parcursul secolelor următoare, se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

poate urmări o expansiune a aşezării spre nord, pe terasa nr. 2, unde a fost identificat nivelul tîrziu de locuire (secolele VIII—IX şi XII).

Studiul de faţă analizează succint materialul ceramic descoperit în cele 19 complexe din nivelul timpuriu al aşezării de la Dealul Viilor. Dintre aceste complexe amintim: 2 locuinţe aparţinînd sfîrşitului secolului al III-lea şi primelor decenii din secolul al IV—lea e.n., material datat cu fibulă de argint de tipul cu butoni în formă de ceapă, 7 locuinţe şi o groapă menajeră încadrate cronologic la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al IV—lea, pe baza unei fibule de fier cu piciorul întors pe dedesubt, a unui fragment de pahar de sticlă cu decor combinat din alveole şi romburi, databil în a doua jumătate a secolului al IV-lea[1] şi a unor piepteni de os cu mîner semicircular ce se încadrează în aceeaşi perioadă.

Pentru sfîrşitul secolului al IV-lea şi primele decenii ale secolului al V-lea e.n. propunem materialul ceramic descoperit în 7 locuinţe şi 2 cuptoare cu ateliere de olari. În sprijinul acestei datări vine şi un pieptene de os cu mîner bilateral, descoperit într-o locuinţă.

Toate complexele de locuit şi atelierele descoperite sînt, cu o singură excepţie, de tipul bordei şi semibordei[2] încadrîndu-se în tipurile de locuinţă specifice perioadei analizate.

I. SPECII ŞI FORME CERAMICE DE LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL III-LEA E.N.

Materialul ceramic din acest nivel, foarte timpuriu, al aşezării de la Sighişoara — Dealul Viilor, conţine specii şi forme ce pot fi întîlnite în orice aşezare rurală din perioada provinciei romane. Este vorba, în primul rînd, de ceramica roşie, fină, angobată şi cenuşie, fină, angobată, alături de ceramica cenuşie, aspră. Paralel, ceramica lucrată cu mîna ocupă un procent destul de important, ea reproducînd în mare parte forme şi tipuri de vase lucrate la roată, la care se adaugă formele şi tipurile de origine dacică, în primul rînd căţuia.

În primele decenii ale secolului al IV-lea constatăm o scădere treptată a ceramicii romane roşii şi cenuşii fine şi o înlocuire a acesteia cu forme şi specii ceramice din arii culturale autohtone (carpi, daci liberi). Complexele acestei perioade sînt bogate în material ceramic lucrat cu mîna, avînd decorul caracteristic ceramicii dacice: brîul alveolar, brîul crestat, alveole şi crestături pe buza vasului etc., în timp ce materialul ceramic lucrat la roată cuprinde forme ce pot fi regăsite atît în tradiţia romană cît şi în cea carpică şi dacică (căni, castroane cu ornamente lustruite etc.).

---

[1] Günter Rau, în *APA*, III, 1972, p. 167, fig. 52; p. 181, fig. 75.
[2] Gh. Baltag, *Rev.Muz.Mon., Monumente istorice şi de artă*, 2, 1982, p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A. *Ceramica roşie, fină, angobată*

Tipul 1 — *Castron* de formă bitronconică, cu pereţii subţiri, buza îngroşată şi rotundă, avînd fundul marcat de un inel profilat. Singurul element de decor este angoba roşie care acoperă suprafaţa vasului. Este o formă ceramică obişnuită în cadrul ceramicii romane fine[3] (pl. XVII/1).

Tipul 2 — *Farfurie* cu fundul plat, drept, pereţii oblici şi buza arcuită în interior. O întîlnim în olăria romană provincială, atît în Oltenia[4], cît şi în Transilvania[5] (pl. XVII/3).

Tipul 3 — *Pahar sau cupă* cu buza dreaptă, corpul tronconic şi piciorul înalt. Este de asemenea o formă obişnuită în ceramica romană[6] (pl. XVII/2).

B. *Ceramica cenuşie, fină, angobată*

Tipul 1 — *Oală fără toartă* cu umerii proeminenţi, buza răsfrîntă, muchia rotunjită, cu o nervură subţire ce delimitează umărul de buză. Suprafaţa exterioară a vasului este acoperită cu o angobă neagră. Face şi ea parte din repertoriul tipologic al ceramicii romane provinciale (pl. XVII/4).

C. *Ceramica cenuşie aspră*

Tipul 1 a—b — *Oală cu toartă şi fără toartă* cu umerii proeminenţi, buza răsfrîntă, mai înaltă sau mai scurtă şi îngroşată, cu muchia tăiată drept. Tipurile acestea se întîlnesc în ceramica romană provincială din Transilvania[7] şi vor fi parţial preluate de ceramica secolului al IV-lea[8] (pl. XVII/5—7).

D. *Ceramica lucrată cu mîna*

Tipul 1 — *Căţuia sau ceaşca dacică* lucrată dintr-o pastă neomogenă, de culoare cenuşie sau neagră, avînd fundul plat, pereţii înclinaţi spre exterior şi buza simplă, dreaptă (pl. XVII/11).

Tipul 2 — *Oală fără toartă* confecţionată dintr-o pastă cenuşie, aspră, sau brun-gălbuie, cu impurităţi. Cuprinde tipurile oalelor romane cu umerii proeminenţi, buza răsfrîntă şi muchia rotunjită, uneori teşită drept. Unele vase din acest tip au marginea buzei îndreptată la roată (pl. XVII/8—10, 12, 13).

---

[3] Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, pl. LXIII, 769.
[4] *Idem*, pl. LXIX, 848.
[5] D. Popescu, *Materiale*, II, 1956, p. 164, fig. 100, (8).
[6] Gh. Popilian, *op. cit.*, pl. LX, 739.
[7] D. Protase, *Un cimitir dacic de epocă romană la Soporul de Cîmpie*, Bucureşti, 1976, pl. XLV, 7.
[8] D. Protase, I. Ţigărea, *Şantierul arheologic Soporul de Cîmpie*, în *Materiale*, VI, p. 392, fig. 6, nr. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II. SPECII ŞI FORME CERAMICE DIN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL IV-LEA E.N.

A. *Ceramica cenuşie şi roşcat-gălbuie, semifină, nelustruită*

Tipul 1 — *Vas de provizii* cu profilul caracteristic, avînd buza lată, extinsă orizontal în afară, cu pereţii pornind imediat de sub buză. Formă larg reprezentată, are ca elemente de decor banda în val incizată între două benzi de striuri aplicate imediat sub buza vasului (pl. XXI/2—3).

B. *Ceramica cenuşie şi roşcat-gălbuie, fină, lustruită*

Tipul 1 — *Castron* cu corpul bitronconic, buza îngroşată şi rotunjită, avînd fundul marcat de un inel bine profilat. Este ornamentat prin lustruirea completă a suprafeţei exterioare. Această tehnică utilizată în ornamentică denotă o influenţă autohtonă. Forma este de tradiţie romană (pl. XIX 3).

Tipul 2 — *Cană* avînd corpul bitronconic şi gîtul înalt, gura cu marginea supraînălţată, buza îngroşată şi rotunjită. O nervură delimitează gîtul de corp, fundul prezintă un inel bine profilat, iar toarta este plată, cu o nervură mediană. Decorul este realizat prin lustruirea întregii suprafeţe, sau prin benzi lustruite vertical în zig-zag, încadrate de alte două benzi. Forma este semnalată mai întîi în cultura carpică[9], pentru ca apoi, să o regăsim în repertoriul ceramic al culturii Sîntana de Mureş[10] (pl. XIX/4).

C. *Ceramica neagră, lustruită*

Tipul 1 — *Castron* avînd aceeaşi formă şi ornamentică cu cele descrise la B 1 (pl. XIX 2).

Tipul 2 — *Oală bitronconică* cu buza lată, extinsă orizontal, profil triunghiular, avînd o nervură pronunţată la limita dintre corp şi gît. În partea superioară este decorată cu benzi de striuri sau în val orizontale, lustruite. Aminteşte de urnele carpice bitronconice[11].

D. *Ceramica lucrată cu mîna*

Tipul 1 — *Căţuie sau ceaşcă dacică* cu toarta pornind de la mijlocul vasului şi terminîndu-se la bază. Este lucrată dintr-o pastă aspră, cu pietricele şi cioburi pisate utilizate ca degresant, avînd culoarea roşcat-gălbuie (pl. XX/3).

Tipul 2 — *Vas borcan*, piese de talie mijlocie, avînd umerii alungiţi în formă de pepene, ornamentate cu brîu alveolar pe diametrul maxim sau la baza gîtului, ori cu crestături pe buză. Sînt tipuri îngrijit lucrate, dintr-o pastă omogenă, aspră, de culoare gălbuie (pl. XX/5—7).

---

[9] Gh. Bichir, *Cultură carpică*, Bucureşti, 1973, pl. CXXI, 2.

[10] B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din sec. al IV-lea în Muntenia*, Bucureşti, 1966, p. 291, fig. 130, (3).

[11] Gh. Bichir, *op. cit.*, pl. LXV, 1, 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III. SPECII ŞI FORME CERAMICE DE LA MIJLOCUL ŞI DIN CEA DE A II-A JUMĂTATE A SECOLULUI AL IV-LEA E.N.

Nivelul aparţinînd acestei perioade, unul dintre cele mai bogate din aşezare, este datat cu fibulă de fier, pahar de sticlă fragmentar şi piepteni de os cu mînerul semicircular. În cadrul acestui nivel cultural înregistrăm influenţe ale ariei culturale Sîntana de Mureş, impunîndu-se precizarea că principalele forme ceramice caracteristice acestei culturi sînt absente. Astfel, lipsesc castronul cu trei torţi, cana cu cioc şi castronul cu faţete rombice pe diametrul maxim. Lipsesc, de asemenea, tipurile de vase răsăritene sau nordice existente în cadrul culturii Sîntana de Mureş.

A. *Ceramica cenuşie şi gălbuie, fină, nelustruită*

Tipul 1 — *Oală fără toartă* cu umerii pronunţaţi şi buza răsfrîntă, uşor răsucită spre corpul vasului. Lipsită de decor, această categorie ceramică provine din olăria romană provincială[12] (pl. XVIII/4—6).

Tipul 2 — *Oală bitronconică fără toartă,* cu profil triunghiular, asemănător cu cel al vaselor de provizii (tipul II A 1), avînd o nervură bine profilată care delimitează gîtul de corp. Pare să fie o formă hibridă sau derivată dintr-o tradiţie carpică (pl. XVIII/1—2).

Tipul 3 — *Vas de provizii* cu profilul cunoscut, ornamentat cu benzi în val şi striuri sau cu ştampile cruciforme. Uneori decorul lipseşte (pl. XXI 1).

B. *Ceramica cenuşie şi roşcat-gălbuie, fină, lustruită*

Tipul 1 — *Castron* cu corpul bitronconic, buza lată, răsfrîntă în exterior, avînd fundul marcat de un inel profilat. Suprafaţa exterioară este complet lustruită. Profilul este de tradiţie romană, întîlnit şi în lumea carpică cu decorul lustruit în interior[13] (pl. XIX/1).

Tipul 2 — *Cană* cu corpul bitronconic, de culoare roşcată. Are gîtul înalt, uşor pîlniat, buza îngroşată, rotunjită şi toarta în secţiune dreptunghiulară sau rotundă. Corpul vasului a fost lustruit prin tuşe verticale. Acest tip ceramic evoluează din cana carpică cu gît înalt şi corp bitronconic[14] (pl. XIX/5).

C. *Ceramica neagră, lustruită*

Tipul 1 — *Cană* avînd corpul bitronconic şi gîtul înalt, cilindric, buza rotunjită, fundul cu inel profilat. O nervură delimitează gîtul de corp. Este decorată prin lustruire verticală pe toată suprafaţa. Are aceeaşi origine şi constituie o variantă a formei executate în ceramică roşcat-gălbuie (pl. XIX/6).

---

[12] D. Protase, *op. cit.*, pl. XLVII, 1.
[13] Gh. Bichir, *op. cit.*, pl. LXXXVII, 2.
[14] *Idem*, pl. CXXX, 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipul 2 — *Ceaşcă* de formă mai mică, avînd corpul bitronconic şi gîtul înalt. Buza este răsfrîntă şi rotunjită. Prototipul îl aflăm în ceramica carpică[15] din care a evoluat în forma prezentată (pl. XIX/7).

D. *Ceramica cenuşie, zgrunţuroasă*

Această specie o găsim transpusă în oale cu toartă şi fără toartă de trei tipuri, în funcţie de profilul buzei vasului:

Tipul 1 — *Oală cu buza simplă,* răsfrîntă, avînd umerii proeminenţi, muchia buzei tăiată drept sau rotunjită. Fundul vasului este drept (pl. XX/9).

Tipul 2 — *Oală cu buza îngroşată* şi rotunjită, avînd umerii prelinşi, fundul drept, plat (pl. XVIII/11—12).

Tipul 3 — *Oală cu buza rotunjită,* prezentînd o şănţuire interioară mai mult sau mai puţin pronunţată (pl. XVIII/7, 9—10).

Ornamentica acestor forme ceramice constă, uneori, dintr-o bandă de striuri aplicată pe umeri. Cît priveşte originea lor, o aflăm, fără excepţie, în ceramica romană provincială din secolele anterioare.[16]

E. *Ceramica lucrată cu mîna*

Trebuie menţionat de la început, că ceramica lucrată cu mîna din această perioadă se prezintă cantitativ redusă, în comparaţie cu perioada anterioară şi, mai ales, în forme mult simplificate în ceea ce priveşte decorul. Brîurile alveolare dispar, iar crestăturile pe buză şi proeminenţele — apucători sînt tot mai rare. În general, vasele continuă să fie lucrate dintr-o pastă omogenă, gălbuie, aspră, avînd marginile îndreptate la roată.

Cele două forme tradiţionale, căţuia şi vasul borcan, rămîn în continuare prezente.

Tipul 1 — a — *Căţuia* cu toartă simplă sau plină, avînd forma obişnuită, tronconică, decorată uneori cu un brîu şnurat sub buză (pl. XX/1, 4).

Tipul 1 — b — *Căţuie* fără toartă, cu baza lăţită şi alveolată. O formă care-şi face acum apariţia (pl. XX/2).

Tipul 2 — *Vas borcan* în formă de pepene, neornamentat, avînd buza scurtă, tăiată drept sau mai înaltă şi uşor răsfrîntă.

IV. SPECII ŞI FORME CERAMICE DE LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL IV-LEA ŞI DIN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL V-LEA E.N.

În raport cu nivelele culturale anterioare, la acest nivel stratigrafic se constată o sărăcire atît în repertoriul tipologic al formelor cît şi în motivistica ornamentală. Din multitudinea de forme specifice ceramicii

[15] *Ibidem,* pl. CXXVI, 3.

[16] Gh. Popilian, *op. cit.,* pl. XXXIII, 325—328; pl. XXXIV, 337, 339; pl. XXV, 347, 353; D. Popescu, *op. cit.,* p. 178, fig. 113 (2, 6); p. 177, fig. 112 (11, 19).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

romane provinciale și autohtone sînt preluate acum cele mai funcționale și mai puțin complicate tipuri.

În cadrul ceramicii lucrate la roată deosebim doar trei specii: ceramica neagră sau cenușie, lustruită, ceramica cenușie nelustruită și ceramica zgrunțuroasă, aspră. În urma descoperirii celor două cuptoare de olari cu atelierele respective, a devenit clar că prima specie ceramică nu se producea în așezare. Meșterii olari localnici, din acest nivel cultural, produceau exclusiv o ceramică de culoare cenușie, nelustruită, aspră la pipăit. Ceramica neagră, cu decor lustruit constituie un import, probabil din aria culturală Sîntana de Mureș. De altfel, această specie este răspîndită într-o proporție redusă, neglijabilă. În cele 9 complexe cercetate pînă în prezent, au apărut doar 12 fragmente ceramice aparținînd unor vase mici, cu pereții subțiri.

Ceramica lucrată cu mîna apare și acum în două categorii: una de tradiție romană, lucrată dintr-o pastă cenușie, zgrunțuroasă, în forme care imită ceramica la roată — și o a doua categorie, de tradiție dacică, reprezentată prin ceașca fără toartă avînd baza alveolată și vasul borcan.

La acest nivel, ceramica lucrată cu mîna ocupă un loc important, în unele complexe ea constituind peste 50% din totalul materialului ceramic descoperit. Considerăm că acest fenomen este direct legat de tulburările social-politice care au loc la sfîrșitul secolului al IV-lea și în primele decenii ale secolului al V-lea e.n.

Cele mai apropiate analogii pentru ceramica acestui nivel le întîlnim la Bratei, în ceramica cimitirului nr. 1. Există totuși o serie de trăsături care individualizează situația de la Sighișoara — Dealul Viilor. Această diferențiere se referă, în primul rînd, la coloratura de esență autohtonă (carpi, daci liberi) pe care o are ceramica de la Dealul Viilor și la procentul mare de ceramică lucrată cu mîna. Analogiile existente se datorează fondului comun provincial roman care există în ambele stațiuni, fond cultural care se află la baza întregii evoluții ulterioare a ceramicii daco-romane și feudal timpurii, străromânești.

A. *Ceramica cenușie și neagră, fină, cu decor lustruit*

Fragmentele din această specie aparțin unor vase mici și mijlocii decorate cu motive „în rețea" sau cu registre de triunghiuri mari, verticale, avînd cîmpul umplut cu linii în val, ascuțite, uneori suprapuse. Analogii întîlnim în cultura Sîntana de Mureș.[17]

B. *Ceramica cenușie, roșcată sau neagră, zgrunțuroasă*

Tipul 1 — *Oală fără toartă* o găsim prezentă în două variante:

1 a — oală cu buza puternic răsfrîntă și adînc șănțuită, decorată cu „coaste" care acoperă întregul corp al vasului, sau o bandă de striuri aplicată pe umăr (pl. XXII; XXVI);

[17] Gh. Diaconu, *Tîrgșor — necropola din sec. III—IV*, București, 1965, p. 180, pl. XXX, 1, 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1 b — oală cu buza neșănțuită, uneori îngroșată și rotunjită, alteori simplă, cu muchia rotundă sau tăiată drept. Ornamentarea constă dintr-o bandă de striuri simple sau asociate cu două benzi în val aplicate pe umăr. Fundul acestor vase este drept, baza fiind fațetată cu o spatulă (pl. XXII/1—7).

Tipul 2 — *Castron* de formă sferică cu buza răsfrîntă și șănțuită sau îngroșată și rotunjită. Este ornamentat cu „coaste" sau, mai rar, cu o bandă de striuri. Apare executat din ceramică cenușie, roșcată și neagră zgrunțuroasă. Este o formă preluată din repertoriul ceramicii romane provinciale[18] (pl. XXIII/7—10).

Tipul 3 — *Cană* cu gît înalt și corpul bitronconic sau globular, decorată cu benzi de linii în val în alternanță cu benzi de striuri. Ele perpetuează tradiția cănilor descrise anterior, avînd elemente noi la nivel decorativ (pl. XXIII/3—6).

Tipul 4 — *Vase de provizii* care apar în forma tradițională, lucrate dintr-o pastă mai aspră, cu decorul constînd din benzi în val și striuri, extins pe aproape întreaga suprafață a vasului. Uneori, o bandă în val se aplică și pe baza lată a acestui tip ceramic (pl. XXIII/1—2).

Tipul 5 — *Pahar* de dimensiuni mici, cu pereții înclinați ce se îngustează spre fund. Are buza puțin răsfrîntă, subțiată, fundul drept.

Tipul 6 — *Cățuie* lucrată la roată — un singur exemplar — care reproduce într-o pastă cenușie zgrunțuroasă o cățuie mică, fără toartă, cu baza nealveolată.

C. *Ceramica lucrată cu mîna*

a. Ceramica de tradiție romană, constînd din oale cu toartă și fără toartă, din ceramică cenușie sau neagră, mai rar roșcată, zgrunțuroasă, lipsită de decor, reproduce profilele mai simple ale vaselor lucrate la roată (pl. XXV/1—6).

b. Ceramica de tradiție dacică pl. XXV/7—10).

Tipul 1 — *Cățuia sau ceașca dacică* apare în varianta fără toartă, cu fundul lățit și alveolat. Mai rar, o găsim cu toarta plină și cu o mică alveolă ca un început de perforare a torții. Pasta este brun-gălbuie sau cenușie zgrunțuroasă (pl. XXV/10).

Tipul 2 — *Oală-borcan* cu pereții aproape drepți, fundul plat, lățit, uneori alveolat. Baza este ascuțită sau netezită drept, lipsită de decor sau decorată uneori cu un val simplu aplicat pe umăr și, foarte rar, butoni trași din corp (pl. XXV/7—8).

Tipul 3 — *Castron* cu pereții ușor înclinați, fundul plat și buza dreaptă, ascuțită (pl. XXV/9).

După cum se poate observa, motivele ornamentale atît de caracteristice ceramicii daco-getice (brîuri alveolare, proeminențe etc.) lucrate

[18] Gh. Popilian, *op. cit.*, pl. LXLIV, 780—786.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu mîna au fost deja parţial abandonate în decursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al IV-lea şi nu le vom mai întîlni în continuare.

În cursul secolului al V-lea va dispare şi una din formele atît de specifice olăriei autohtone, lucrate cu mîna — căţuia sau ceaşca de tradiţie dacică.

Ceramica de esenţă romană provincială este cea care se impune în final datorită permanentelor legături cu Imperiul roman de Răsărit, factorul principal de cultură şi civilizaţie al vremii. Acest aspect se reflectă şi în cadrul aşezării de la Sighişoara — Dealul Viilor, unde putem urmări evoluţia formelor şi speciilor ceramice pe parcursul celor 500 de ani de existenţă a satului din prima fază prefeudală.

Realităţilor din planul culturii materiale le corespund realităţile şi transformările importante ce au loc pe plan etnic şi lingvistic, în amplul proces de etno- şi glotogeneză, ceramica, limba şi cultura romană impunîndu-se definitiv în formarea noului popor din spaţiul carpato-danubiano-pontic.

KERAMIK DES IV.—V. JAHRHUNDERTS DER ANSIEDLUNG SIGHIŞOARA — DEALUL VIILOR

(Zusammenfassung)

Die Verfasser präsentieren in diesem präliminären Studium die Hauptdaten der vorfeudalen Ansiedlung von Sighişoara — Dealul Viilor (IV.—VIII.; XI.—XII. Jn.) die systematisch zwischen den Jahren 1976—1982 erforscht wurde.

Es werden die keramischen Arten und Formen vom Ende des III. Jahrhunderts analysiert, datiert mit Silberspange mit Zwiebelenden (vom inzipientem Typ), die keramischen Arten und Formen der ersten Hälfte des IV. Jahrhunderts u. Z., der zweiten Hälfte des IV. Jahrhunderts, datiert mit Eisenspangen mit dem Fuss unten gewendet, Becher aus Glas und Kämme mit halbrundem Griff, sowie auch die keramischen Arten und Formen vom Ende des IV. Jahrhunderts und die ersten Jahrzehnte des V. Jahrhunderts u. Z.

Man kann feststellen dass in der frühen vorfeudalen Töpferei aus der Ansiedlung Sighişoara — Dealul Viilor, sich die Arten und Formen römischer Tradition geltend machen, aufgrund derer sich später die ganze vorfeudale Keramik entwickeln wird, sowie auch anschliessend die frühfeudale, der späteren Jahrhunderte.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

STUDIUL PIESELOR DE PODOABĂ DIN METAL PREȚIOS, DESCOPERITE LA GHIRBOM (COMUNA BERGHIN, JUDEȚUL ALBA)*

EUGEN STOICOVICI — MIHAI BLĂJAN

Descoperirile fortuite (1961—1962) și săpăturile arheologice (1974) efectuate în cariera de lut din punctul „Gruiul Fierului" au scos la iveală mai multe morminte de inhumație cu obiecte de inventar, aparținătoare unui cimitir prefeudal din a doua jumătate a secolului VII e.n.[1].

În inventarul funerar semnalăm și cîteva obiecte de podoabă din metal prețios, compuse din patru cercei din aur și două brățări din argint, care constituie obiectul studiului nostru.

1. *Cercel* cu globul elipsoidal și extremitățile turtite (pl. XXVII/1), prevăzut la partea superioară cu un orificiu înconjurat cu un cerc festonat (d.[2] 2,6 mm). Acesta fixează o buclă bătută în orificiul din interiorul elipsoidului, prin care trece capătul inferior al tortiței, în poziție verticală. Globul lucrat din foiță subțire (0,1—0,2 mm) este fragmentat de la nivelul ecuatorului în două emisfere, deformate prin presare laterală.

Tortița, cu deformări mecanice ulterioare, este lucrată dintr-o sîrmă subțire de 0,8 mm, cu extremitățile neîmpreunate. Cea superioară este mobilă și are capătul îndoit în formă de buclă ovală, în timp ce capătul extremității fixe este îndoit sub forma unui cîrlig ce putea fi trecut prin buclă pentru închiderea tortiței (pl. XXVII/2). Dimensiuni: I. cercelului = 24,5 mm; I. elipsoidului = 12,2 mm; l = 7,5 mm; diametrele tortiței = 14,5×12,5 mm.

2. *Cercel* cu globul elipsoidal oval-alungit și partea ecuatorială ușor proeminentă (pl. XXVII/3). La capete prezintă două orificii polare înconjurate cu cîte un cerc festonat cu diametrul de 2,9 mm. Cercelul se prinde de o tortiță cu ajutorul unei tije compusă din două lamele și prevăzută la partea de sus cu o buclă prin care este petrecut capătul inferior al tortiței. Tija se introduce în corpul cercelului și prin desfacerea

---

* Lucrarea a fost prezentată în versiune franceză la *Cel de-al XVI-lea Congres internațional al istoriei științei*, București, 26 august—3 septembrie 1981.

[1] Vezi I. Al. Aldea, Eugen Stoicovici și M. Blăjan, *Cercetări arheologice în cimitirul prefeudal de la Ghirbom (com. Berghin, jud. Alba)*, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 151—177.

[2] Utilizăm următoarele prescurtări: L. = lungimea; l. = lățimea; I. = înălțimea; gr = grosimea; gt. = greutatea; d. = diametrul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi îndoirea în sens lateral a lamelelor fixează elipsoidul. Cel de-al doilea orificiu polar, aflat la capătul opus al cercelului, este astupat cu un cui de aur.

Tortiţa lucrată din sîrmă subţire (0,7 mm) se închide în acelaşi sistem descris la piesa precedentă. Deformată mecanic, piesa a fost ruptă de descoperitor şi fixată la capătul opus al cîrligului cu buclă. Globul prezintă o faţă uşor deformată prin lovire (pl. XXVII/4). Dimensiuni: I. totală = 27,6 mm; I. elipsoidului = 13,7 mm; d. median = 6,9 mm.

3. *Cercelul* cu globul bombat în partea ecuatorială este prevăzut la capete cu două orificii polare ale căror margini se răsfrîng şi fixează prin îndoire cîte un inel simplu (pl. XXVIII/1). Tortiţa se fixează de cercel cu ajutorul buclei tijei introdusă prin orificiul superior (de sus) în interiorul elipsoidului şi este consolidată prin acelaşi sistem descris (pl. XXVII/3). Globul elipsoidal, cu orificiul polar inferior astupat cu un cui cu capul sferic, are ambele feţe ornamentate cu granule sferice dispuse în romburi (pl. XXVIII/2, 3).

Tortiţa confecţionată din sîrmă plină, cu diametrul de 0,7—0,8 mm, se compune din două jumătăţi în formă de cerc, închise prin intermediul a două mufle. Dimensiuni: I. totală = 22,8 mm; I. elipsoidului = 11 mm; d. elipsoidului = 7,2 mm; d. tortiţei = 14,3×13 mm; gt. = 1,02 g.

4. *Cercelul* cu tortiţa ovală are aceaşi formă, ornamentaţie şi dimensiuni ca exemplarul precedent (pl. XXIX/1—4). Daatorită lipsei tijei (cuiului) căzută din orificiul polar inferior, se observă distinct răsfrîngerea marginilor pereţilor elipsoidului peste inelul simplu, păstrat la acest pol.

5. *Brăţară* ovală, deformată şi fragmentată în trei bucăţi, cu capetele neîmpreunate. Piesa este lucrată dintr-o bară concavă la interior, prevăzută cu o dungă la exterior şi faţetată în unghi obtuz (pl. XXX/1 a—c şi pl XXXI/1 a—b). Partea centrală este uşor îngroşată iar marginile subţiate au secţiunea transversală concav-convexă. Extremităţile prezintă capetele teşite şi aplatizate, astfel încît închid şănţuirea interioară. Partea de mijloc a corpului se lăţeşte în sens lateral pînă la 10,7 mm. Pe faţa exterioară s-a executat o alveolă rombică (15,4×5,6 mm) în care s-a montat în tehnica „cloissonné" o piatră preţioasă, azi căzută din alveolă şi pierdută, fixată prin intermediul unui liant de culoare verzui-gălbuie. Substanţa este un amestec de ceară şi sacîz (mastic) care formează o pastă de densitate mică.

Piesa are miezul de cupru şi învelişul exterior din argint, fiind confecţionată prin turnarea metalului topit în tipar. Din cele trei bucăţi în care a fost fragmentată s-au păstrat doar două fragmente (partea centrală şi o extremitate), reprezentînd circa 2/3 din brăţară. Pentru îndepărtarea numeroaselor coroziuni, brăţara a fost lustruită la exterior. Piesa are faţa externă corodată, iar în interior prezintă asperităţi. Dimensiuni: d. 59×70 mm; I. barei = 16,9 mm; gr. barei la mijloc = 2,2 mm şi a marginilor = 1,2 mm; gr. capetelor brăţării = 10,2 mm; L. a) = 58 mm şi b) = 63,6 mm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

6. *Brățara* ruptă, din care se păstrează doar două fragmente: a) o extremitate lungă de 37 mm, cu capătul opus lățit în sens lateral prin baterea piesei cu ciocanul de către descoperitori (pl. XXX/2 a și pl. XXXI/2 a; b) un fragment lung de 55,5 mm, reprezentînd partea centrală a brățării cu locul de îngroșare și lățire a barei (pl. XXX/2 b și pl. XXXI/2 b). Din alveola rombică, lată de 11 mm, lipsește cimentul verzui-gălbui și piatra prețioasă.

Piesa este identică în privința formei și tipului cu precedenta, fiind turnată din același aliaj. Dimensiuni: l. brățării la locul montării = 11 mm; l. capătului extremității = 9,8 mm; l. brățării = 4,3 mm.

Obiectele din aur sînt reprezentate de patru cercei compuși dintr-un glob și o tortiță-suport, care, după gradul de împodobire a elipsoidului, se pot grupa în cercei simpli și cercei ornamentați.

Toate piesele au globul elipsoidal alungit la capete, în cazul cerceilor ornamentați ușor bombat în zona ecuatorului, cu grosimea pereților de 0,1—0,3 mm. Unul din cerceii ne-ornamentați prezintă la partea superioară un singur orificiu, în timp ce celelalte exemplare sînt prevăzute cu două orificii polare. La cerceii simpli, fiecare orificiu are cîte un inel confecționat în tehnica granulelor fine, unite solidar între ele.

Exemplarele ornamentate au inelul lucrat din sîrmă simplă, fixat prin răsfrîngerea marginilor piesei în exterior. Inelele dispuse pe corpul elipsoidului au menirea de a consolida pereții acestuia la capetele polare și de a da stabilitate pieselor fixate în orificiu, prin realizarea unei sudări trainice. Gol la interior, elipsoidul este obținut prin turnare în matrițe din material ceramic refractar, după procedeul „à cire perdue", folosindu-se miezuri de turnare, iar gazele rezultate erau evacuate prin orificiile deschise în zona ecuatorială a fiecărui exemplar.

Aplicarea procedeului turnării în tipare de ceramică refractară este confirmată și de structura granulară, fără nici o orientare în spațiu a cristalelor din agregatul de aur al bobițelor sferice, utilizate ca elemente componente ale motivelor rombice, care ornamentează corpul elipsoidului.

Toarta cerceilor simpli este lucrată din sîrmă subțire (0,7—0,9 mm), cu conturul circular și capetele neîmpreunate. Capătul mobil (de sus) se termina cu o buclă ovală, iar cel fix (de jos) — suportul elipsoidului — era îndoit în forma unui cîrlig, care servea la închiderea tortiței prin fixare în buclă. Toarta cerceilor ornamentați, rotundă sau ovală, se compune din două semicercuri: cel de jos fix și cel de sus mobil, ambele lucrate din sîrmă plină. Capetele semicercului de jos fixate de elipsoid au extremitățile prevăzute cu două mufle dispuse pe linie diametral opusă, care servesc la fixarea prin îmbucare a extremităților jumătății mobile (fig. 2 și 3). Toarta se prinde de elipsoid prin intermediul unei tije cu buclă, introdusă în orificiul polar superior. La primul cercel tija este nituită la interior (pl. XXVII/2), în timp ce la ceilalți trei este prevăzută cu două

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lamele care, introduse în interiorul elipsoidului pe direcția axului vertical, se fixează prin îndepărtarea în sens lateral a extremităților, manevrate la interior prin orificiul polar opus. Orificiul inferior a fost astupat ulterior cu un cui cu capul sferic, fixat prin batere, fapt constatat prin deformările mecanice datorate lovirii, observate la suprafață (pl. XXVIII/1 b.).

Cerceii ornamentați au globul elipsoidal împărțit în două emisfere de către două șiruri formate din cîte patru granule sferice din aur (bobițe pline, cu diametrul de 0,5—0,6 mm), dispuse în romburi pe linia planului cu tortița. În cîmpul central al semisferei vizibile se află un romb mare cu granule, prevăzut în spațiul dintre laturile sale și linia mediană cu cîte alte două romburi. Fața opusă (din spate) este ornamentată cu șapte romburi compuse din cîte patru granule, care la rîndul lor formează în plan alte două romburi mari. Acestea sînt dispuse în așa fel încît dau contur unui romb mare ce ocupă toată suprafața jumătății cercelului (pl. XXVIII și XXIX).

Analiza structurală a motivelor rombice, simetria și dispunerea lor în plan duc la concluzia că partea vizibilă (din față) a elipsoidului este intenționat mai bogat ornamentată, în timp ce partea opusă, dinspre gît, este mai sărac împodobită, dar cu respectarea aceleiași simetrii perfecte în dispunerea motivelor ornamentale.

Finețea aurului elipsoizilor cerceilor simpli este de 18 carate (750‰), iar a celor ornamentați de 14 carate (583‰). Toate piesele au toarta de 16 carate (666‰ aur și 334‰ argint).

Obiectele din argint constau din patru fragmente provenite de la două brățări neîntregibile, lucrate dintr-o bară concavă la interior, cu extremitățile neîmpreunate și aplatizate (pl. XXX și XXXI). Bara este turnată dintr-un aliaj de argint și cupru, cu structura dendritică. Conținutul de argint variază în limitele 57,58 și 70,5%, variație sesizabilă și vizual (macroscopic) prin schimbarea nuanței alb-argintie a brățărilor. Piesele posedau în partea centrală a barei cîte o alveolă rombică în care era fixată în tehnica „cloissonné" o piatră prețioasă, folosindu-se ca liant un mastic verde — gălbui.

Încadrarea cronologică a obiectelor de podoabă provenite din cimitirul prefeudal de la Ghirbom — „Gruiul Fierului" este posibilă pe baza analogiilor oferite de alte descoperiri.

Astfel, pe teritoriul României cerceii simpli își găsesc asemănare în privința formei cu unele exemplare descoperite la Teiuș[3]. Numeroase piese provin din mormintele de inhumație de femei și copii, descoperite în Cehoslovacia (Želovce, Nové Zámky, Stare Město, Šardičky și Tarnovac

[3] Materiale inedite în Muzeul de istorie al Transilvaniei. Vezi K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV—XIII*, Ed. Academiei, 1958, p. 104—105. Cerceii neornamentați prezintă analogii apropiate cu piesele din bronz aflate în mormintele de inhumație din necropola de la Obîrșia-Olt (Cf. Octavian Toporu și Onoriu Stoica, *La nécropole préfeodale d'Obîrșia-Olt*, în *Dacia*, N. S., XVI, 1972, p. 180—181 și p. 168, fig. 5, 7—8).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nad Váhom, Jazbine etc.)[4], Dalmaţia şi Herţegovina[5]. Înseraţi în seria cerceilor de „tip dalmatin", de origine bizantină, aceste obiecte de podoabă sînt datate, în general în secolele VII—IX e.n.

Cerceii ornamentaţi cu motive granulare rombice se întîlnesc în mormintele de epocă avară de la Gátér din Pannonia[6] şi sînt datati spre anul 670.

Brăţările sînt piese de podoabă extrem de rar întîlnite, pentru care, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, nu posedăm încă analogii pe teritoriul României. Precizăm totuşi că în Moldova, la Costeşti—Vaslui, se păstrează un tipar de os datat în sec. VII e.n., care conţine un negativ identic cu segmentul brăţărilor din zona de montare a pietrei preţioase[7]. Întrucît brăţările pledează pentru o contemporaneitate cu cerceii din aur şi cu celelalte piese din inventarul mormintelor dezvelite, considerăm posibilă datarea acestora în secolul VII e.n.

În concluzie, studiul metalografic, compoziţia chimică, tehnicile variate aplicate în procesul de confecţionare a podoabelor şi corespondenţa fineţei aurului cu cel exploatat la Roşia Montană *(Alburnus Major)* argumentează continuarea exploatării materiilor prime din Munţii Apuseni şi eventual prelucrarea locală a acestora şi în perioada prefeudală de către populaţia autohtonă romanică din Dacia postromană. Aplicarea unor tehnici ingenioase şi variate în confecţionarea cerceilor şi brăţărilor ne demonstrează că meşteşugarii bijutieri posedau un volum mare de cunoştinţe tehnice empirice, acumulate de-a lungul secolelor, privind extracţia şi prelucrarea aurului, compoziţia chimică şi calităţile fizice ale metalelor preţioase, precum şi procedee riguroase de ornamentare a obiectelor de podoabă cu un gust artistic rafinat şi o artă de nivel ridicat. Totodată, prezenţa acestor obiecte de podoabă în inventarul unor morminte, alături de altele cu inventar sărac, surprinde apariţia în sînul populaţiei locale a unor elemente de suprastructură îmbogăţite, cu rol conducător în perioada de convieţuire cu slavo-avarii şi constituirea primelor cnezate şi voievodate din Transilvania, atestate de izvoarele documentare medievale timpurii.

---

[4] Z. Čilinská, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava, 1973, p. 18, 21 şi p. 143, M 160, pl. XCVI/7—8; p. 36, M 342, pl. LIX, 6—7; p. 51, pl. XVIII/2; p. 202, M. 17, pl. XXVIII/10—11; p. 212, M 282, pl. XLVII/15; p. 223; M 414, pl. LXX/3; p. 123, M 488, pl. LXXVI, 49; p. 152, M 667, pl. CIII, 24; p. 241, M 680, pl. CVI/2; idem, *Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*, în *Archaeologia Slovaca Fontes*, VII, Bratislava, 1966, p. 66 şi p. 200—205, pl. XLIX/274, 1 şi LIV/1; J. Poulik, *Staroslovanská Morava*, în *Monumenta Archaeologica*, I, Praga, 1948, p. 52, fig. 14, 13, M 209 şi pl. LXX, 8; A. Točik, *Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert, in der Südwestslowakei* (I), în *Slov. Arch.*, XIX, 1971, 1, pl. XXXIII, 1—2, 11; I. Čremošnik, *Ranoslovenska vaselje Jazbine u Batkovicu kod Bijeljine*, în *Godišnjak*, XV, Sarajevo, 1977, p. 272—273, pl. XI, 11.

[5] J. Poulik, *op. cit.*, p. 50, pl. LIII, 1.

[6] G. László, *Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars*, în *Arch.Hung.*, Series Nova, XXXIV, Budapest, 1955, p. 289, pl. LXX/24—25.

[7] D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iaşi 1978, p. 165, fig. 6; idem, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 102 şi 106, fig. 3, 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ÉTUDE DES OBJETS DE PARURE EN MÉTAL PRÉCIEUX DÉCOUVERTS À GHIRBOM (COM. DE BERGHIN, DÉP. D'ALBA)

(Résumé)

Les découvertes fortuites (1961—1962) et les fouilles archéologiques (1974) faites dans une carrière d'argile au lieu-dit „Gruiul Fierului" ont mis au jour plusieurs tombes d'inhumation appartenant à un cimetière préféodal de la seconde moitié du VII• siècle de n.è. Leur mobilier comprend entre autres quelques objets de parure en métal précieux, à savoir quatre boucles d'oreilles en or et deux bracelets en argent.

Les boucles d'oreilles, simples ou ornées — sur la face antérieure surtout — de granules sphériques disposés en losanges, sont composées d'un globe et d'une petite anse-support. Le globe ellipsoïdal (14—18 carats) est percé à ses extrémités d'un ou de deux orifices polaires entourés d'un anneau simple ou festonné, fixé aux boucles d'oreilles par le repliment en dehors des parois. L'ellipsoïde, qui est creux, a été obtenu par coulage dans des matrices de céramique réfractaire, suivant le procédé „à cire perdue", au moyen de noyaux de coulage dont les gaz étaient évacués par les orifices pratiqués dans la zone équatoriale de chaque exemplaire. L'anse, ovale, en fil d'or mince (16 carats) obtenu par effilage, a ses extrémités fermées par emboîtement ou au moyen d'un crochet introduit dans le maillon de l'extrémité opposée. Elle est fixée à l'ellipsoïde par un clou à boucle introduit dans l'orifice supérieur, rivé à l'intérieur ou pourvu d'une tige renforcée de résine; la tige, fendue en lamelles, est fixée dans l'orifice polaire opposé, qui est bouché par un clou à tête ronde.

Les bracelets (à l'état fragmentaire), de section transversale concave-convexe et aux extrémités aplaties, sont coulés dans un alliage d'argent et de cuivre, à structure dendritique. Les pièces possédaient à la partie centrale de la barre un alvéole rhombique où une pierre précieuse était sertie selon la technique du cloisonné, avec en guise de liant un mastic vert jaunâtre.

Les données fournies par l'étude métallographique, la composition chimique, les techniques variées dont témoigne le processus de fabrication de ces objets de parure, ainsi que la concordance entre le fin de leur or et celui du métal précieux extrait à Roşia Montană (Alburnus Major), prouvent que l'exploitation des matières premières indigènes des Monts Apuseni et le métier de l'orfèvrerie se sont poursuivis durant la période préféodale, étant pratiqués par la population autochtone romanisée de la Dacie post-romaine grâce au bagage de connaissances techniques accumulé et transmis au cours des siècles.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II

ISTORIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DATE PRIPIND BREASLA PLUGARILOR DIN TÎRGU MUREŞ

BÓNIS JOHANNA

Cu prilejul unor deplasări efectuate pe strada Lungă, stradă demolată în anul 1981, în locul ei construindu-se una dintre arterele principale ale oraşului Tîrgu Mureş (Bulevardul 1 Decembrie 1918), ne-au reţinut atenţia, în mod deosebit, trei imobile (casele nr. 14, 24, 52), care, fiecare, purtau pe frontispiciu, deasupra porţii de intrare, un decor realizat în ştuc, reprezentînd într-un chenar uneite, simboluri ale muncii agricole.[1]

Cele trei case construite la sfîrşitul secolului al XIX-lea, respectiv la începutul secolului XX, au dus mai departe tradiţia arhitecturală menţinută de-a lungul secolelor. Strada Lungă, fosta stradă a Plugarilor, a fost locuită, începînd de la înfiinţarea ei, de către agricultori, cetăţeni ai oraşului, organizaţi, aşa cum fac referire documentele vremii, în breasla plugarilor.

Cu toate că este vorba de o activitate economică tradiţională, deosebită de cea meşteşugărească, existenţa unor condiţii specifice a favorizat la Tîrgu Mureş naşterea, şi în cadrul sectorului economic al agriculturii, a asociaţiei de interese de tipul breslei.

Cum se ştie, la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, populaţia oraşelor mari transilvănene, drept urmare a modificărilor marcate prin descompunerea economiei naturale, apariţia producţiei de mărfuri pentru piaţă, schimbul produselor dintre oraşe şi sate şi separarea dintre meşteşuguri şi agricultură, părăseşte în cea mai mare parte agricultura, practicînd îndeletniciri orăşeneşti, ca meşteşugul şi comerţul.[2]

Ca urmare a unei bogate şi variate activităţi meşteşugăreşti în oraşe

---

[1] Două dintre aceste chenare au fost detaşate în timpul demolărilor, fiind transportate la Muzeul judeţean Mureş

[2] * * *, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Acad. R.P.R., Bucureşti, 1960, vol. I, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ca: Sibiu, Braşov, Sighişoara etc. apare ca o necesitate firească organizarea meşterilor în bresle.[3]

În cazul tîrgurilor şi a oraşelor mai mici din Transilvania situaţia era însă cu totul alta. Aici separarea meseriilor de agricultură nu a ajuns la gradul celei din oraşele mari. Deşi dezvoltarea meşteşugurilor a depăşit şi aici nivelul celor săteşti, tîrgurile şi-au păstrat caracterul agricol precumpănitor.[4]

Aşa a fost şi în cazul oraşului Tîrgu Mureş. Cu toate că, nici aici nu lipseau asociaţiile meşteşugăreşti de tipul breslelor, ba chiar acestea aveau tradiţie însemnată[5], totuşi, piaţa, în cea mai mare parte, continua să fie aprovizionată cu mărfuri alimentare produse de către cetăţeni ai oraşului.[6] Aceştia, chiar dacă aveau îndeletniciri meşteşugăreşti şi erau membrii unor bresle de meşteşugari, aveau în posesie şi pămînturi întinse şi vii în hotarul oraşului.[7] Numai aşa se poate explica apariţia unei organizaţii de breaslă în Tîrgu Mureş într-o ocupaţie atît de tradiţională ca agricultura.

Prin înfiinţarea breslei agricultorilor, cetăţenii oraşului căutau să-şi menţină stăpînirea asupra propriilor lor pămînturi, împiedicînd aşezarea străinilor în oraş[8] şi acapararea pămînturilor de către aceştia; ei urmăreau, totodată, asigurarea posibilităţii unui control riguros privind calitatea efectuării muncilor agricole. Faptul este deosebit de important, conducîndu-ne la cunoaşterea realităţilor social-economice, referitoare

---

[3] Pentru istoria şi activitatea breslelor transilvănene există o bogată bibliografie, din care amintim, *selectiv:* Szádeczky L., *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon*, vol. I, II (Dezvoltarea meşteşugurilor şi istoria breslelor din Ungaria), Budapest, 1913; Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Acad. R.P.R., 1954 (lucrare fundamentală de referinţă, cu bibliografia la zi, la acea dată); Fodor Ludovic, *Despre problema descompunerii breslelor din Odorhei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii*, I, 1956; Magda Bunta, *Contribuţii la istoricul destrămării breslelor din Cluj*, în *ActaMN*, vol. I, 1964; Nussbächer, Gernot, *Documente şi ştiri documentare privind meşteşugurile din Sighişoara*, în *St. Com.* Sibiu, XIV, 1964, Eugen Pavlescu, *Meşteşug şi negoţ la românii din sudul Transilvaniei* (sec. XVII—XIX), Editura Acad. R.S.R. Bucureşti, 1970; Carl Göllner, *Siebenbürghische Städte im Mittelalter* (Oraşele transilvănene în evul mediu), Editura Kriterion, Bucureşti, 1970; Imreh István, *Erdélyi hétköznapok* (Zile obişnuite transilvănene), Editura Kriterion, Bucureşti, 1979; Kovách Géza, Binder Pál, *A céhes élet Erdélyben* (Breslele din Transilvania), Editura Kriterion, Bucureşti, 1981.

[4] *Din istoria Transilvaniei*, loc. cit.

[5] Prima atestare documentară a unei astfel de asociaţii datează din 1493, cf. Biás István, *A marosvásárhelyi czéhek történetéből* (Din istoria breslelor din Tîrgu Mureş), Tîrgu Mureş, 1902, p. 7.

[6] *Nagy Szabó Ferenc krónikája* (Cronica lui Nagy Szabó Ferenc), în *Erdélyi Történelmi Adatok (= E.T.A.)*, Cluj, vol. I, 1855, p. 105.

[7] *Borsos Sebestyén krónikája* (Cronica lui Borsos Sebestyén), în *E.T.A.*, vol. I, p. 35.

[8] Privitor la această tendinţă a cetăţenilor oraşului Tîrgu Mureş, vezi şi: Kolosváry S. — Óváry K., *Corpus statutorum Hungariae municipalium*, Budapesta, 1885—1897, Tomus I, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la istoria medievală a oraşului Tîrgu Mureş, realităţi ce reţine atenţia prin caracterul lor de unicat.[9]

Din această cauză credem că, este utilă o scurtă trecere în revistă a principalelor ştiri referitoare la naşterea şi activitatea acestei asociaţii a agricultorilor tîrgumureşeni, care a funcţionat aici, chiar dacă nu în înţelesul deplin şi strict al noţiunii de „breaslă".

Multe dintre documentele breslei agricultorilor au căzut pradă unor calamităţi, cum a fost incendiul din anul 1876[10]. Zelul oficialităţilor austriece s-a soldat, de asemenea, cu dispariţia multor documente de breaslă, printre care şi cele ale plugarilor din Tîrgu Mureş.[11] Cu toate acestea dispunem de date care atestă existenţa breslei plugarilor din Tîrgu Mureş începînd din anul 1519. Este vorba de o decizie a magistratului oraşului în baza judecăţii voievodului Ioan Zàpolya, în care figurează: *„societas . . . corrigiatorum et agricolarum"*[12]. Era de fapt, credem, o asociaţie de interese întîlnită şi în cazul breslelor meşteşugăreşti şi, ca în cazul acestora, şi asociaţia agricultorilor trebuia să fi fost rezultatul unui lung proces de prefaceri, desfăşurat pe plan local, în cadrul societăţii medievale a oraşului. Din aceste motive credem că procesul de organizare a breslei plugarilor, avînd ca fază primară societatea de interese, se poate fixa cel tîrziu la sfîrşitul secolului al XV-lea.

O altă atestare documentară, datînd din anul 1657, menţionează anume *„breasla plugarilor"*,[13] iar Biás István, pe lîngă breslele meşteşugăreşti existente la Tîrgu Mureş, la mijlocul secolului al XVIII-lea, aminteşte şi această breaslă.[14]

Date deosebit de semnificative privind structura şi funcţionarea breslei sînt cuprinse în documentul păstrat la Arhivele Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca, fapt pentru care considerăm utilă prezentarea mai amănunţită a acestui document.[15] Este vorba de „Statutul breslei plugarilor", de fapt un proiect de statut,[16] ce urma a fi înaintat spre confirmare Guberniului Transilvaniei [17] (Anexa I). Proiectul de statut, păstrat

---

[9] Conform rezultatelor documentării noastre legată de această problemă, presupunem că, breasla plugarilor din Tîrgu Mureş era singura corporaţie agricolă cu caracter feudal, în oraşele transilvănene, organizată pe baza unui statut.

[10] Biás István, *op. cit.*, p. 7.

[11] În anul 1807, pe motivul restructurării breslelor, documentele de breaslă au fost strînse şi transportate la Viena, depozitate şi uitate apoi într-o cămăruţă a vechii cancelarii imperiale, cf. Biás István, *op. cit.*, p. 31.

[12] *Arh. Academiei R.S.R.*, Filiala Cluj-Napoca, Documente medievale, Bresle, nr. 25 (informaţie: Al. Tonk).

[13] *Arh. Statului*, Filiala Tîrgu Mureş, Acta Politica, nr. 273.

[14] Biás István, *op. cit.*, p. 30.

[15] Pe această cale îmi exprim mulţumiri tovarăşului muzeograf pr. Andrei Zrínyi, pentru efectuarea fotocopiilor şi lecturarea documentului, precum şi pentru predarea materialului spre prelucrare şi publicare.

[16] *Arh. Academiei R.S.R.*, Filiala Cluj-Napoca, colecţia Szilágyi Sámuel, leg. „Acerinae".

[17] Nu avem cunoştinţă de soluţionarea lui, presupunem, însă, că a fost respins de autorităţile habsburgice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împreună cu un alt document din 1764 (Anexa II), a fost redactat în limba maghiară și înșiră, pe o extindere de 15 pagini o scurtă introducere și un număr de 21 articole.[18]

În introducerea proiectului de statut, se apreciază agricultura ca cea mai veche și cea mai prețioasă îndeletnicire. Se arată că practicarea în cele mai bune condițiuni a acestei ocupații servește atît intereselor comunității, cît și celor ale membrilor breslei, prin aceasta motivînd, de fapt, și necesitatea întocmirii unui statut. Membrii breslei asigură Guberniul că, în cazul în care statutul va fi confirmat, ei își asumă răspunderea, sub prestare de jurămînt, pentru buna desfășurare a muncilor agricole.

Articolele statutului conțin, în primul rînd, referiri la problemele organizatorice, descriind în mod amănunțit cum se gîndește a fi aparatul de conducere al breslei (luînd ca bază, avem impresia, statutele breslelor meșteșugărești). În fruntea acestuia urma să stea doi staroști: unul bătrîn și unul tînăr, aleși dintre aceia, care s-au dovedit a fi cei mai buni și mai pricepuți gospodari. Se descrie apoi procedeul după care trebuie să se desfășoare alegerile, precum și ceremonialul instalării în funcție. Staroștii urmau a fi aleși din cîte trei candidați pentru fiecare funcție, prin vot, de către adunarea generală, la fiecare început de an. Rezultatul alegerii, deci numele acelora, care au primit cele mai multe voturi, urmau să se publice de către notarul breslei, după care noii aleși trebuiau chemați să depună jurămîntul în fața adunării. Staroștii fiind astfel instalați, alegătorii, meșterii agricultori, membrii ai breslei, urmau să le dea toate onorurile.[19]

Staroștii breslei aveau o seamă de obligații și drepturi. Era de datoria lor să convoace și să conducă adunările generale[20], să administreze și să răspundă de averea breslei;[21] să controleze calitatea muncii, atît pe pămînturile comune ale breslei și ale orașului, cît și pe pămînturile individuale ale membrilor agricultori;[22] să controleze munca decanilor și a notarului.[23] Ei urmau să țină, de asemenea, evidența împărțirii și folosirii pămînturilor,[24] și să verifice în permanență pămînturile din hotarul orașului, ca să împiedice predarea acestora străinilor sau lăsarea lor în paragină.[25]

Pentru toate aceste sarcini și îndatoriri, staroștii trebuiau să se bucure de anumite avantaje, și anume: pentru perioada cît se aflau în exercitarea funcției, ei erau scutiți de toate obligațiile față de oraș.[26] Pentru

---

[18] Amîndouă documentele au fost fotografiate, clișeele aflîndu-se în fototeca Muzeului județean Mureș (cf. nota 15).
[19] Art. I
[20] Art. II.
[21] Art. XVII.
[22] Art. XIV.
[23] Art. II.
[24] Art. XV.
[25] Art. XVI.
[26] Art. III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cazurile, însă, cînd staroştii îşi încălcau jurămîntul şi săvîrşeau vreo nelegiuire, o scăpare în exercitarea îndatoririlor sau vreo nedreptate faţă de un membru al breslei, se prevedeau pedepse deosebit de severe.[27]

Fiecare staroste urma să fie ajutat în exercitarea funcţiei de către un decan. Spre deosebire de funcţia de staroste, decanii urmau a fi aleşi pe o perioadă de doi ani. Ei exercitau şi funcţia de meşteri controlori, conduceau evidenţa corvezilor efectuate pentru oraş, şi totodată, ţineau legătura între breaslă şi magistrat.[28]

Breasla urma să aibe şi un notar, cu sarcina de a ţine ordine în gospodărirea breslei; să facă socotelile şi să ţină contabilitatea breslei.[29]

De remarcat este relativul democratism gîndit ce urma să caracterizeze conducerea breslei. Alegerea conducătorilor;[30] hotărîrea datei pentru începerea muncilor agricole;[31] primirile de noi membrii; [32] pedepsirea vinovaţilor;[33] pînă şi fixarea zilei pentru organizarea meselor comune,[34] toate problemele organizatorice urmau a fi discutate cu prilejul adunărilor generale şi toate deciziile urmau a fi luate în comun. Dintre adunările breslei, cea mai importantă era aceea anuală, ce urma să aibe loc imediat după Anul nou, în decurs de opt zile; ea urma să aibă caracterul unei adunări de dare de seamă, cu ocazia căreia conducătorii din anul precedent urmau a fi chemaţi să dea socoteală despre toate cele înfăptuite şi săvîrşite în timpul cît se aflau în funcţie. Cu ocazia acestei adunări ei puteau fi traşi la răspundere de către breaslă, în cazul săvîrşirii unor nereguli, şi puteau fi pedepsiţi[35].

Membrii breslei erau chemaţi la adunările generale prin înştiinţări individuale cu tabla breslei, iar prezenţa era obligatorie pentru toată lumea.[36] Proiectul de statut accentua necesitatea menţinerii unei rînduieli şi ordini desăvîrşite cu ocazia acestor adunări.[37]

Ca orice statut de breaslă, şi cel prezentat de noi conţinea o serie de referiri la condiţiile ce trebuia să le îndeplinească un agricultor pentru a deveni membru al breslei, precum şi la obligaţiile şi drepturile meşterilor agricultori, membri ai acestei bresle. Importanţă deosebită are articolul VI, care se referă la condiţiile primirii de noi membri în rîndurile breslei. Aveau dreptul să ceară şi să fie primiţi în rîndurile breslei, conform dispoziţiilor Guberniului, doar cetăţenii oraşului sau persoanele care au fost primite în rîndurile cetăţenilor. Cel care solicita primirea lui în breaslă era obligat să dovedească, în prealabil, această calitate. E de remarcat faptul că, printre persoanele nedemne de a fi

[27] Art. XV.
[28] Art. II.
[29] Art. II.
[30] Art. I.
[31] Art. IX.
[32] Art. VI.
[33] Art. XIV.
[34] Art. XX.
[35] Art. V.
[36] Art. IV.
[37] Art. V.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

primite în breaslă, pe lîngă pribegi, cheflii, netrebnici, sînt amintiţi şi iobagii, ca făcînd parte din aceeaşi categorie de oameni. Cu ocazia intrării, fiecare membru nou primit avea obligaţia de a contribui la întărirea materială a breslei cu sume de bani, sub forma unei taxe de intrare, şi cu unelte agricole. Pentru sărbătorirea evenimentului trebuia să suporte cheltuielile unei mese comune.

Drepturile meşterilor agricultori, membrii ai breslei, erau în concepţia proiectului de statut multiple şi variate, dar tot aşa de multiple şi variate erau şi obligaţiile pe care aceştia le aveau faţă de breaslă, faţă de tovarăşii lor de breaslă şi faţă de oraş. Aveau dreptul de a alege şi de a fi aleşi în funcţiile de conducere a breslei, dar şi obligaţia de a primi aceste funcţii;[38] aveau dreptul, dar şi obligaţia de a participa la adunările breslei;[39] erau ajutaţi, dar aveau şi obligaţia ajutorării confraţilor în caz de nevoie (boală, incapacitate de muncă, bătrîneţe etc.);[40] aveau dreptul şi datoria de a participa la mesele şi petrecerile breslei,[41] precum şi la înmormîntările la care s-a dispus prezentarea întregii bresle.[42]

Un loc deosebit în proiectul de statut ocupă articolele ce se referă la obligaţiile breslaşilor privind modul şi calitatea cultivării pămînturilor[43]. Ca oameni ai căror „profesie de bază este aratul şi semănatul", membrii breslei plugarilor erau datori să înfăptuiască toate muncile cîmpului în mod exemplar, atît pe pămînturile comune ale breslei şi ale oraşului, cît şi pe propriul lor pămînt. Prioritate au în orice activitate pămînturile comune. Toate muncile agricole trebuiau realizate în primul rînd pe aceste pămînturi, în mod exemplar, iar prezenţa cu ocazia muncilor pe pămînturile comune era obligatorie pentru toţi, fără excepţie.

Cei care încălcau una dintre obligaţii şi contraveneau prevederilor statutului erau pedepsiţi cu plata unor sume de bani, ce intrau în casa breslei. Bunăoară, cei care refuzau primirea funcţiei de staroste sau aceea de decan, erau pedepsiţi cu plata sumei de 12, respectiv de 6 florini.[44] Contravenţia cea mai gravă era considerată încălcarea prevederilor referitoare la efectuarea muncilor agricole şi calitatea acestor munci. Astfel de contravenţii erau sancţionate cel mai sever — chiar prin excluderea din breaslă.[45]

Ca orice breaslă, şi breasla plugarilor dispunea de anumite bunuri, avea deci averea sa proprie. Spre deosebire însă de breslele meşteşugăreşti, în cazul acestei bresle bunurile imobile, anume pămîntul, juca un rol hotărîtor. Probabil de la înfiinţarea ei breasla dispunea de pămînturi proprii, iar din proiectul de statut reiese clar că, asociaţia şi-a propus mărirea întinderii acestor pămînturi. O modalitate pentru a-şi mări

[38] Art. I.
[39] Art. IV.
[40] Art. XXI.
[41] Art. XX.
[42] Art. VII.
[43] Articolele: IX, X, XI, XII.
[44] Art. I.
[45] Art. XIV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

terenurile se prevedea a fi aceea de a obţine pentru breaslă pămînturi din proprietatea oraşului. Astfel, pentru obţinerea unui lot de pămînt de măcar 10 cîble, breasla se angaja la cultivarea unui lot de 20 de cîble.[46] Este vorba, de fapt, de arendarea de către breaslă a unor terenuri din proprietatea oraşului. O altă modalitate pentru creşterea terenurilor cultivate de breaslă era aceea a obţinerii dreptului de folosinţă sau arencarea unui lot de pămînt aparţinător cetăţenilor oraşului. Staroştii aveau obligaţia, conform proiectului de statut, de a cerceta şi descoperi terenurile nefolosite, lăsate în paragină din hotarele oraşului, urmînd apoi să ceară de la oraş dreptul de folosinţă a acestor pămînturi. [47] Procedeu similar se prevedea şi în cazul cînd staroştii descopereau predarea unor terenuri la străini.[48]

În afară de averea imobilă breasla dispunea, se pare, de o însemnată avere în bunuri mobile, în primul rînd de bani, ce aveau provenienţă diferită. Suma cea mai importantă consta din veniturile ce se adunau în urma vînzării produselor obţinute pe pămînturile proprii sau cele arendate ale breslei.[49] O altă categorie de venituri băneşti consta din taxele plătite de agricultori cu ocazia primirii lor în breaslă,[50] din amenzile plătite de membrii breslei în cazul cînd încălcau prevederile statutului,[51] şi din banii lăsaţi prin testament de către membrii breslei pentru ajutorarea celor nevoiaşi.[52]

Sumele de bani ce constituiau averea breslei urmau a fi separat administrate, în raport cu provenienţa lor. Banii proveniţi din valorificarea produselor se prevedea a fi folosiţi exclusiv scopului măririi şi consolidării materiale a breslei: cumpărarea de noi pămînturi, achiziţionarea unei măierişti, construirea unei şure, a unui grînar etc.[53] Sumele provenite din taxele de primire sau lăsate prin testament urmau să servească scopului ajutorării celor nevoiaşi, la suportarea cheltuielilor de înmormîntare sau la împrumuturi cu dobîndă.[54] În scopul organizării unor mese comune sau a unor petreceri urmau să se folosească doar banii proveniţi din amenzi.[55]

Tot din categoria bunurilor mobile făceau parte uneltele agricole, donate breslei de către membrii noi primiţi, bunuri ce constituiau, de asemenea, averea breslei.[56]

O trăsătură definitorie ce rezultă din studierea articolelor proiectului este caracterul umanitar al acestora. Breasla manifesta grijă deosebită faţă de membrii săi, iar breslaşii aveau obligaţia morală de a

[46] Art. VIII.
[47] Art. XVI.
[48] Art. VIII.
[49] Art. XIII.
[50] Art. VI.
[51] Art. X.
[52] Art. XXI.
[53] Art. XIII.
[54] Art. XXI.
[55] Art. XX.
[56] Art. VI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ajuta cu forţe unite pe cei loviţi de vreun necaz.[57] Se prevedeau ajutoare sub forma unor împrumuturi din caseria breslei membrilor ajunşi la strîmtoare, iar în cazul cînd un membru al breslei „a căzut în nenorocire prin foc", întreaga breaslă „are datoria de a-l ajuta cu forţe unite".[58] Breasla se îngrijea de membrii săi şi în caz de boală sau de bătrineţe. Pentru aceste cazuri se dispune un ajutor de „două baniţe de grîu, gratis", pe fiecare lună, din bunurile comune ale breslei.[59] Grija breslei urma să se manifeste, faţă de membrii săi, şi în cazul înmormîntărilor[60].

Statutul nu omitea nici clipele de destindere, statuate de fiecare breaslă — petrecerile comune ale membrilor săi. Ocazii pentru petreceri comune se iveau de mai multe ori pe an. Cea mai importantă era petrecerea organizată cu ocazia prilejului lăsatului secului. Se descriu amănunţit împrejurările organizării, desfăşurarea, chiar şi meniul pentru această ocazie.[61] Cheltuielile pentru asemenea mese comune urmau a fi suportate numai din banii adunaţi din amenzi; acestea se organizau cu ştirea tuturor membrilor, iar prezenţa la festin era obligatorie pentru toată lumea.

Breasla beneficia de un ospăţ şi din partea orasului, cu condiţia ca să-şi îndeplinească îndatoririle faţă de acesta.[62] Mese comune se organizau şi cu ocazia primirii de noi membrii; în acest caz cheltuielile erau suportate de membrul nou primit.[63] Cu ocazia acestor petreceri toţi aveau obligaţia de a păstra ordinea, de a se comporta cuviincios, era interzisă provocarea scandalurilor sau a certurilor. În acest scop era, de altfel, limitată şi canitatea de vin ce se putea consuma.[64]

Tendinţa breslei de a păstra cu orice preţ dreptul de posesiune sau, dacă nu, măcar de folosire asupra pămînturilor oraşului de către cetăţenii acestuia, de a împiedica cedarea acestora străinilor, revine de repetate ori în proiectul de statut. La această politică se referă şi documentul anexat statutului şi păstrat alături de acesta.[65]

Este de fapt un răspuns al Guberniului la cererea românilor din Tîrgu Mureş de a beneficia şi ei din pămînturile oraşului. Răspunsul este un refuz categoric, arătînd că românii, care au fost admişi să se stabilească în Tîrgu Mureş, fiind doar fii adoptivi ai oraşului, ei nu pot beneficia din pămînturile de arat şi fîneţe în egală măsură cu fii buni, cetăţeni ai oraşului. Atitudinea este de altfel cunoscută şi din „Constitutio Szilágyiana",[66] dovedind o dată mai mult, unul dintre antagonismele interne ale societăţii feudale transilvănene, rezultînd evident că,

---

[57] Art. XIX.
[58] Art. XVIII.
[59] Art. XXI.
[60] Art. VII.
[61] Art. XX.
[62] Art. XX.
[63] Art. VI.
[64] Art. XX.
[65] Anexa nr. II.
[66] Kolosváry S. — Óváry K., *op. cit.*, Tomus I, p. 157.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

românii transilvăneni îndurau nu numai exploatarea feudală, ea era împovărată şi de o asuprire naţională.

Studiind cu atenţie articolele cuprinse în proiectul de statut prezentat, rezultă anumite caracteristici ce sînt specifice breslelor meşteşugăreşti şi care oferă posibilitatea descoperirii unor paralelisme între această asociaţie şi breslele clasice.[67]

Breasla plugarilor, cum ei înşişi se numeau, era o asociaţie formată din persoane, care ocupau aceeaşi loc în producţie: lucrau cu toţii în aceeaşi branşă, aveau deci interese economice identice şi doreau să se bucure de un statut juridic identic, în consecinţă, aveau toate prerogativele unor breslaşi.

Scopul organizării acestei bresle era, de asemenea, similară celui care a dus la organizarea breslelor meşteşugăreşti: buna organizare şi controlul muncii efectuate şi apărarea intereselor membrilor ei faţă de ţăranii refugiaţi de la sate.

La fel ca breslele meşteşugăreşti, şi breasla plugarilor, cît timp a existat, îndeplinea în societatea oraşului Tîrgu Mureş anumite funcţii economice, sociale şi politice. Cea dintîi grijă şi a acestei bresle era să asigure o producţie suficientă şi de calitate, desfăcută „forensi pretio",[68] scop pentru care lua diferite măsuri privind organizarea şi desfăşurarea muncii, iar nerespectarea acestora atrăgea după sine sancţiuni severe. Breasla asigura cadrul prielnic pentru activitatea agricultorilor breslaşi şi le oferea o oarecare siguranţă prin ajutoarele acordate. De asemenea, breasla juca un rol în viaţa publică a oraşului prin reprezentanţii săi, membri în consiliul oraşului[69] şi participa la efectuarea treburilor publice ale oraşului.[70]

Desfiinţarea breslelor prin articolul VIII al legii din anul 1872 şi înfiinţarea corporaţiilor pe plan economic nu a însemnat dispariţia totală a breslei plugarilor. Comunitatea, născută încă pe vremea cînd breslele, cu legile şi prescripţiile statutare erau în plină exercitare a funcţiilor lor, fiind transformată în asociaţia plugarilor, şi-a păstrat, sub formă de tradiţie, vechile rosturi, bazate pe interese economice şi pe ajutor reciproc.[71]

---

[67] A se vedea în acest sens: Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvnia pînă în secolul al XVI-lea*, Editura Acad. R.P.R., 1954.

[68] Art. V.

[69] Informaţie Tordai Elek.

[70] Bunăoară, putem cita, ca exemplu, transportarea materialelor de construcţii cu prilejul ridicării, între 1602—1653, a cetăţii Tîrgu Mureşului, cf. Székely Ádám, *Megint egy mutatványlap Maros-Vásárhely történelmi leirásából*, în *Székely Napló* (Jurnal secuiesc), 15 dec. 1866, nr. 24, p. 191, sau, un exemplu mai recent, transportarea a 100 de căruţe de lut pentru izolarea interioară a bazinului de la fîntîna Bodor. Informaţie Andrei Zrínyi.

[71] Tordai Elek, proprietarul casei nr. 24, de pe strada Lungă, în vîrstă de 81 de ani, fiul lui Tordai István, fost staroste al breslei plugarilor, ne-a relatat faptul că, pînă în anul 1913, foştii membri ai breslei şi urmaşii lor, se adunau anual de trei ori la casa lui părintească, ţinînd cu regularitate şedinţe (cca. 450 de agricultori). Tot aici erau păstraţi şi banii comuni, strînşi pentru ajutorarea celor nevoiaşi sau pentru caz de deces, precum şi documentele salvate din mîinile autorităţilor austriece.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER ACKERBAUER-ZUNFTE VON TÎRGU MUREŞ

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin teilt einige Informationen mit, von der Existenz im mittelalterlichen Tîrgu Mureş einer Genossenschaft mit Zunft-Charakter auf einem besonderen Gebiet. Die Ackerbauer-Zunft von Tîrgu Mureş, eine Einzelerscheinung in Siebenbürgen, war unter den Bedingungen und Bedürfnissen des mittelalterlichen Marktes entstanden. Die Verfasserin analysiert die Ursachen des Entstehens dieser Zunft, die wichtigsten Nachrichten von ihre Existenz und Tätigkeit, an Hand von einem, in dem Anhang veröffentlichten Statuten-Projekts.

ANEXA NR. I.

P. 1.

A Szántó-vető Czéh Articulussai

P. 2.

A'betsületes Szántó-vető Czéhnak Articulussai.

Se régibb, se bötsösöbb mesterség a Szántás vetésnél nem volt, mert az özönviz utánn mindjárt kezdődött, és oly bötsre vitetett, melybe a' királyok sem szégyenlették magokat elegyitteni, sőt ama hires Hyero sziciliai király, mikor a szántás ideje békövetkezett, maga Fö-Minisztereivel fogván az Eke szarvát, elsőbe nyitotta meg minden Esztendőben a' Szántás által a' földet; és hogy annál nagyobb tökélletességre vihesse ezen Mesterséget nagy jutalmat rendelt azok(na)k, a' kik ebbe másokat meghaladtak.

E' lévén nékünkis tzélunk, hogy az által mind a közönséges jonak, mind ezen betsületes Czéhnak tagjainak használhassunk, és ezen bötsös s' hasznos mesterséget nagyobb tőkélletességre vihessük, közönséges megedgyezett akaratbol ez alább meg- jedzett articulusokat oly végre vettük fel, hogy ha Felséges Királyunk és született kegyelmes Fejedelmünk méltoztatik confirmálni, azok(na)k meg-állására magunkat hütelel is kötelezzük.

I Articulus

Minden Társaságnak a' jo rend lévén a' lelke, minekelőtte a' szántás vetés mesterségéről írnánk szükséges ezen Társaság(na)k jo rendet szabni.

Legyenek tehát ezen Társaság(na)k két betsületes elől járo Mesterei, az edgyik öreg, a másik ifju, a kikis per vota, a' Czéh által választassanak, még pedig ugy, hogy a kikre több vox megyen, azok legyenek Tzéh mesterek, candidálván elsőbb mindenikre, három három érdemes Személyeket. A' kikre a szerént tőbb vox megyen a' Czéh Notariussa a' Tzéh előtt publicálván, a' szokott hitlés által eskesse bé mindeniket, és magok Székekbe helyeztesse. Mely véghez menvén, az utánn az egész társaságbeli tagok rendre edgymásutánn tiszteljék.

P. 3.

Ha ki e' szerént választván a' Czéh Mesterséget fel nem válalná, az oljan, toties quoties 12 forintokkal büntettettessék.

Az ilyen Czéh Mester választás minden Esztendőbe az Esztendőnek kezdetin elő forduljon (ettől kezdődően a szakasz végéig négy határvonallal törölve, sz. megj.) és ugyan akkor á' Czéh Mesterek az egész Társaság előtt számot adgyanak, ha mibe

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

convincáltatnak pedig mindjárt satisfactiot praestáljanak sub poena dupli, salva nihilominus ad Ampl. Magistratum provocatione.

II. Articulus

Mindenik Czéh Mester mellé edgy edgy Decán rendeltessék az eddig valo szokás szerént, a' kik(ne)k kötelességek lészen a' Czéh-Mesterek mellett lenni, és ha mit Biro Ur vagy az Ampl. Magistratus parantsol, azt hivségesen véghez vinni, arról a' Czéh-Mesterek(ne)k relatiot tenni. Ha forrspontra Szekerek kivántatnak, azokat rend szerént elő állittani, ki, mikor, mennyi marhát adott, és meddig járt a' Czéh Notariussával feliratni (innen kezdve törölve * ig, sz. megj.) s' annak idejébe a Regius Perceptor által kinek kinek maga Contributiojában acceptáltatni * ⌈ tartozzék (idegen kéz betoldása a margón ⌈ jel alatt (sz. megj.), ha a' forspontot megfizették a' pénzt annak a' ki a' Vecturát praestáltal által adni, ha qietantiával fizettek a' qietantiát a' Czéh Mester kezében adni és a' Notáriussal feliratni, s' annak idejébe.

Ezen Decánságot tartozik minden fél (kihúzva és föléírva, sz. megj.) két Esztendeig felválálni (⌈⌈ jel alatt a margón betoldva sz. megj.) és elviselni sub poena flor. 6 toties quoties desummenda.

Ha ki pedig kőtelességébe el nem járna, annyivalis inkább male versatioba találtatnék s' praevaricálna, toties quoties edgy forintig büntettessék, azonkívűl a' kárt megfizesse.

Hasonlo hivségel és serenységel tartozik viseltetni a' Város Közönséges szolgálattya kö-

P. 4.

rűlis, melybe a' Czéh-Mesterek arra vigyázzanak, hogy az iljen s' más szinűekbenis a' rendet meg tartsák. Senkit maga rendje kivül ne terheljenek, se a' Decánokkal terheltetni ne engedjenek. A' végre áljon mindenkor a' Czéhbéliek(ne)k Catalogussa az öreg Czéh-Mesternél, és az Ifju Czéhmester s' Notarius előtt tétessenek a' rendelések, mellyeket a' Notarius felirjon hogy tudhassa kiki mikor jut réá a' sor.

Ha ki jelen nem lévén de törvényes mentsége lenne, tartozzék másszor kipotolni mellyet ha ki nem tselekednék, vagy a' közönséges szolgálat terhét elmulatná, toties quoties edgy forintal büntettessék, mégis kipotolni tartozik.

III Articulus

A' Czéh-Mesterek magok, mig hivataljokba vadnak, se forspontra se Város közönséges szolgálattyára, nisi in summa necesitate nem hajtatnak, * söt ha hivatalokat le tettékis, az áso és kapátol mentettek lész(ne)k * (a csillagok közötti rész kihúzva, sz. megj.) hanemha hivatalokba praevaricáltanak volna és az egész Társaság végezéséből megbüntettetvén ezen beneficiumra meltatlanok(na)k itéltettek volna.

IV. Articulus

Mikor az öreg vagy annak jelen nem létében (:mert edgyik(ne)k mindenkor jelen kell lenni:) az ifju Czéh-Mester táblát jártat, vagy a' Décán által közönséges edgybe gyűlésre hivattatt, a' ki, a' hagyott orára meg nem jelenne, és hellyes mentsége nem lenne edgy forintal büntettessék, ha pedig Mesterek választása, vagy a' közönséges földek mivelése idején eltalálna maradni, és vagy a' Városba vagy a' Város határán lenne, akkor, az iljen, két forinton maradgyon, egyeb aránt ha olykor a' Városrol távoznia kellene, a' Czéh-Mesternek tartozik megjelentenie utazását, mellyet ha elmulatna edgy forinton marad.

V. Articulus

Mihelyt az ujj választott Czéh Mesterek hivatalyokba bé állattak, mindjárt ujj Esztendő utánn, nyoltz

P. 5.

napok alatt, az emeritus Czéh Mesterek és Dekányok számot tartoznak minden haladék nélkül adni az egész Társaság előtt, a'hol szabad lészen kinek kinek maga pa-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

naszszát akár mellyik ellen, de tsendesen minden sértegető szo nélkül proponálni, mely szerént ha a' panasz törvényesnek találtatik, ha a' Mesterek vagy Dekányok praevaricáltak, ha valakit rendkívül terheltek, vagy ok nelkül büntettek, az egész Tarsaság vagy megedgyezett akaratbol, vagy votorum pluralitate kitkit megbüntethet 3. forintig, de ha felyebre menne a' büntetés a' Succumbens rész a' Magistratus eleiben apellálhat.

VI. Articulus

A'ki ezen Társaságba bé akar állani ha ide valo Civis szabadságában áll, ha idegen helyről jött, mindenekutanna T. Biro Ur és az A. Magistratus engedelmekből ⋕ (más kézzel a margón betoldás ⋕ jel alatt, sz. megj.) a mostani M. Gubernium kegyes rendelési szerént (betoldás vége, sz. megj.) a'Civisek kőzé bé vétetett ugy álhatbé s'nem különb(en) ⊤ (margón más kézzel betoldás ⊤ jel alatt, sz. megj.) de ellenbe semmi vándorlot, jobbágyat, korhelt, és haszontalan embert bé venni nem leszen szabad, hanem hitelesen tartozzék maga betsűletes mivoltárol bizonyitani a betsűletes Czéh előtt elsőbe (betoldás vége, sz. megj.). Az ide valo Civis pédig bé állásának idején tartozik a' Czéh Cassájába fizetni (kihúzva a két következő szó, sz. megj.) három Márjást (a kihúzás fölé toldva, sz. megj.) öt forint, ugyan a' Czéh számára edgy vasos lapátot edgy kapát, és edgy ásot, és a'midön a'társaságnak ollyas edgyűtt való gyülése lészen, edgy kenyeret, edgy fazék ételt, edgy darab petsenyét, és edgy veder bort, (köv. két szó kihúzva, sz. megj.) tartozik adni, ha pedig másunnon recenter jött ezeket dupláson adja meg.

VII. Articulus

Ha a'Czéh Mester Táblát jártat temetésre, akkor kiki, ha a'Város határán lenneis, és a' temetésre el nem menne, ha a' Czéhon kivűl valo a' Halott, fél forinton, ha Czéhbeli lenne edgy forinton maradgyon, ha pedig vakmerőségből maradt el, három forintal ⋕ akkor mindgyárt meg (a ⋕ jeltől a sor alatt ugyanazon kéztől származó egyidejű betoldás, sz .megj.) büntettessék, akár ⊤ mitsoda halott legyen az, a hová az egész Czéh menetelét rendelte (⊤ jel alatt a margón u.a. kéztől származó betoldás, sz. megj.).

VIII. Articul(us)

Hogy ezen betsűletes Czéh annál jobban meg álhasson, és naponként ragyobra me-
P. 6.
hessen, a' Város kőzőnséges határon mindenik forduloba a' Czéh számára ha tsak tiz köböl férő földetis igyekezni kell nyerni, mely ha edgydarabba nem lenne avagy tsak kettőbe vagy leg-fellyebb háromba légyen a' meljet mig a' mostani felosztások tartanak, mind addig a'Czéh számára miveltessenek.

Hogy pedig a'betsületes Czéhis a'Városhoz maga háládatosságát megbizonyithassa a'Város közönséges egy Tábla földgyét mely 20 kőblős lészen megtrágyázni és kétszer megszántani tartozik a'következő mod szerént.

IX. Articulus

Lévén tehát ezen betsűletes Tzéhnak professioja a' Szántás vetés, legelsőbenis mihelyt tavasz felé fordul az idő a' fő Tzéh Mester Táblát jártatván az egész társaságot öszve gyűjtse, akkor meg kell határozni, mikor kellessék a' Szántást elkezdeni, hogy azon időre mindenek jelen lehessenek, és senki el ne maradgyon, az 10-ik articulusba feltett poena alatt, ha pedig valamelyik(ne)k elkerülhetetlen akadéka lenne tartoz zék az oljan a'Czéh Mesternek megjelenteni, másszor kipotolván.

A'meghatározott terminuson pedig mindenek magok erejekkel, nullo excepto legelsőbenis a' betsűletes Czéh kőzőnséges Szánto földgyéhez ki menni tartoznak, és az Isteni Felséget segitségűl hiván magok a Czéh Mesterek edgy s két barázdát vivén, aztán az edgyik a Decánnal haza mehet, ugy a'Gazdák kőzzül a'kik(ne)k szorgos dolga

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

volna, de a'Czéh Mester engedelméből ugy mind azáltal ha maga hellyett emberét hadgya, s' azon kel igyekezni hogy az nap a' betsületes Czéh kőzőnséges földgyét elvégezzék.

X. Articulus

Az ott maradott Czéh Mester és Dékány kőteles
P. 7.
lészen az ekékre vigyázni, hogy darabokba ne szántsanak, egyenesen vigyék a'barázdákot, hibákot ne tsináljanak ⌈ (a margón betoldás más kézzel, ⌈ jel alatt, sz. megj.) senki az eke mellől el ne mennyen, annál inkább a szántást félbe ne hadgya, (betoldás vége, sz. megj.) senki ne káromkodjék, se marhára se emberre, illetlenül magát se ne viselje, se ne trágálkodjon, mert ugy remélhetni az Isten áldását ⌉ (betoldás a margón ⌉ jel alatt, sz. megj.) ha magát ezekhez szoktattja, (betoldás vége, sz. megj.) ha ki pedig ezek ellen vétene, ott helyben megitéltetvén, más nap edgy forinton maradgyon ha a' betsületes Czéh tagja, ha pedig béres vagy béres inas, tizet tsapjanak rajta, vagy 50 pénzen változzék.

XI. Articulus

Más Nap hasonloképpen az egész Czéh a' Város kőzőnséges földének felszántására tartozik ki menni, és valamint a' betsületes Czéh földgyét ugy eztis felszántani observálván az IX-dik és X-dik Articulusokba felvett parantsolatokat, azon büntetés alatt. És ez observáltassék minden szántás(na)k idején, valamikor, vagy a'Város, vagy a Czéh kőzőnséges földgye míveltetik.

XII. Articulus

Szabad lészen annakutánna kinek kinek a'maga földgyét megszántani ⌉ (betoldás a margón ⌉ jel alatt, sz. megj.) sőt ha lehetne osztán edgyszersmind kellene szántani edgyszersmind tágyázni s'edgyszersmind vetni, igyekezvén kiki a'másikot meghaladni és ditséretet mások felett nyerni (betoldás vége, sz. megj.) de minek előtte ekéjét a'földbe vetné, az Istent segittségül hívja, arra szoktatván kiki magát hogy a'maga földgyébe se hibázzon, hadd esmérszék ki, a'Czéhbeli Emberek munkája a' másokétol.

XIII. Articulus

A'Szánto társaság minden mezei munkáját legelsőbenis a'kőzőnségesére forditttsa, azt bé takarittsa, és kőzőnséges erővel a' kőrűl mindent elsőbe véghez vigyen, és minekutánna eltsépeltette, annyit hadgyon magul, a' menyi jövendőre kivántatik, a' tőbb részét pénzé tévén a' Cassába conserváltassék abbol vendégségre, vagy más haszontalanságra nem költvén, hanem a'Társaság(sic!) számára Majort igyekezzen szerezni, oda Csűrt s' Ga-
P. 8.
bonást tsináltani, mig a'Társasagok(na)k gyarapodhatik értéke ⌈ (margón betoldás ⌈ jel alatt, sz. megj.). A'Takarodás idején a'Város kőzőnséges gabonájá(na)k- bé hordására tartozik ki ki egyszeri hozassal meljet a'Város Csűrébe az Oeconomus asztagba rakatván, osztán ki ki maga dolgához láthat (betoldás vége, sz. megj.))

XIV. Articulus

A'Czéh-Mesterek(ne)k kőtelességekbe jár a' Társaágba levők(ne)k szánto földgyelt megvizsgálni, ha megtrágyáztáké? ha a szántást jol vittéké véghez, ha valamelyik a' maga földgyét nem hadtaé Miveletlenűl és nem maradott é vettetlen? E végre a' két Czéh Mester a' Décánokkal, vagy edgyik ezek kőzűl arra rendelendő két őreg és két Ifjuval ki menvén és eljárván, kinek kinek földgyét megitéljék, melybe ha hibát találnak megpirongassák a' kőzőnséges Társaság előtt, de ha vettetlen maradott föl-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dgye, elsőben edgy forintig bűntessék, ha másodszoris megtörténnék két forinttal, harmadszor a' betsűletes Társaságbol kivettessék mint a' társaság(na)k haszontalan resze.

XV. Articulus

A' Czéh Mesternéi fellégyen irva, a' Társaságbéliek(ne)k hol, kinek, mennyi földje jutott, hogy a'szerént lehessen számat tartani reájok, és vigyázhassa(na)k a'szerént a' földők mivelésekre. Ha az ilyenekbe a Czéh Mesterek hibáznának, azok duplásón mind mások bűntessenek, minthogy azok(na)k kelletik jó példát mutatni. A' ki pedig a'maga földét legjobban mivelte, legjobbanis trágyázta, vizek mosasitol oltalmazta, edgy szoval legnagyobb gazdaságot mutatott kőrűlötte, az olyanra a' Czéh Mester változásakor nagyobb attentiot kell tenni, mert a' ki magáé kőrűl serény gazda az a' Társaságé kőrűlis tud jo lenni.

XVI. Articulus

Ha a' betsűletes Czéhat az Isten serény fáradsága után (kihúzva: által, sz. megj.) megáldgya, és naponként jobban gyarapodhatik, mivel ugyis sok gazdák, a'magok
P. 9.
földgyeket miveletlenűl fogják hadni, a' mellyek a' mostani ordinatiok szerént az oeconomus dispositioja alá esnek, hogy az ollyanokat a' betsűletes Czéh maga számára ki kérje és niveltesse hellyesnek itéltetik mert abbol a'N. Varosnak se lenne kára, a'Privatusnak sem lehet, mert ha akarja hasznát venni, ne hadja parlagba. Vigyázással kell tehát a'Tzéh Mesterek(ne)k lenni, eljártatván a'N(e)m(e)s Város határát, ha hol miveletlen nyilba jutott földőt találnak, az oeconomus(na)k hirré tévén az ordinatiok szerént a' Czéh számára meg kell kérni és iránta kelletik convenialnia. (margón idegen kézzel betoldás, sz. megj.) valamint tehát nem szabad a'Civisnek a maga nyiljába jutott földőt idegenek(ne)k semmi szin alatt ki adni, ugy Czéh Mester Uraimék, ha iljet észre vehetnek, az Oeconomus(na)k meg jelentvén, tartozzék az Oeconomus a'Czéh(ne)k engedni, akár dézmajába, akár másként a'mint convenialhatnak (az eredeti kézírással folytatódik a betoldás, sz. megj.) megmaradván mind azonáltal a'Városnál a'Proprietatius Jus (betoldás vége, sz. megj.).

XVII. Articulus

Mihelt annyira gyarapodhatik ezen betsűletes Tzéh edgy majort kell szerezni, abba Csűrt és Gabonást tsináltatni, s' a Czéh gabonáját ott conserválni, s' forensi pretio disztráhálni, a' pénzt pedig a' Cassába administrálni, mely szerént annak idejében edgy jozon életű irni tudo meghitt és jo maga biro Perceptortis kell osztán állitani a' ki mindenekről szamot adhasson. De semmit magától ki ne adjon, hanem a' két Czéh Mesterék és más-két Tzéhbeliek assigna(ti)ojok mellett.

XVIII. Articulus

Ha annyira nevekednék a' Tzéh Cassája hogy kőltsőnis lehetne belőlle adni azok(na)k a' kik a' Czéh tagjai, mások felett légyen praeferentiájok, kivált ha serény gazdák s' az illyenekre nagyobb attentio légyen, főbképpen ha tűz által estenek volna szentsétlenségbe, mert in hoc casu, az egész Czéh tartozik megsegitteni az ollyat edgyszeri egész erővel, s' pénztis 5. pro Centumra a' Cassábol adni, a' limita(ti)o szerént annyit a' mennyit a' betsűletes Czéh meghatároz.
(Innen kezdve más kézírás, sz. megj.).

XIX. Aarticulus

Meg történhetnék, hogy valamelyik betsűletes Tagja ezen Társaság(na)k, nem maga hibájábol, hanem az Isten látogatásábol, vagy marha dőg által, vagj

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

P. 10.
más ostorábol, egyszersmind X (margón betoldás, u.a. kéz, sz. megj.) minden marhájabol sőt egész vagyonábol (betoldás vége, sz. megj.) ki fordulna, (kihúzva: sőt, sz. megj) de az is meg tőrténhetnék (kihúzva azis, sz. megj), hogy az után, meg aggot őregségre jutván, koldulásra szorulna. Ezen betsűletes Társaságnak tagjai pedig ugy considerálván magokat, mint azon egy Anyának gyermekeit, egyarányu szeretettel kivánnakis egymáshoz viseltetni; arra nézve ha kit ⌐ (u. azon kéz betoldása a margón, más kézzel kiegészítve a szó vége, sz. megj.) kőzzűlők e Világi szerentsétlenség illyen formán meg latogatna, és maga kenyeré(ne)k keresésére elégtelené tenne, a' betsűletes Czéh F (u. azon kéz három szavas betoldása a margón, sz. megj.) meg egygyezett akaratbol a közönségesből, az illjennek minden honapra F (egy szavas betoldás a margón, sz. megj.) életiig két véka bu: t ingyen rendelt.

XX. Articulus

Ha mi jövedelem a Mulctabol bé jő, azt a Czéh Mesterek a Notariussal fideliter connotaltatván, a mikor annyira gyűl, hogy a Társaság egygyűtt mulathat, arra meg egygyezett akaratbol időt rendeljenek, még pedig téli időt, a mikor a mezeis dolog el nem mulik és a marhával sem lehetne járni, kivált ha nagy ho van; mert akkor a gyuladástolis kevesebbé lehet féini F (öt szavas betoldás a margón, sz. megj.) meljre a Fársángi napok leg jobbak.

Nem szabad pedig semmi Társasági ebédet, vagy mulatságot adni, a Társaság oeconomiájábol vagy annak jövedelméből, hanem a bűntetésből gyűlt pénzből, azt sem másként hanem az egész Társaság hirével és meg egyezéséből, a hol mindenek jelen legyenek.

Az ébed (sic!) pedig legyen 7 (egyszavas betoldás a margón, sz. megj.) készitve Tehén hus riskásával
P. 11.
Kaposzta diszno,hussal, Borso orjával, vagy a helljett murkos, (kihúzva: és, sz. megj.) Sült, és Kaláts vagy palatsinta. Alma, dio, magyaro, szilva. Mindenik betsűletes Czéh tagjá(na)k azon ebédre egy ejtel bor, a Czéh Mesterek(ne)k kettő kettő, a Dékánok másfél, másfél (az első kéz betoldása: három szó a sorban, a többi a margón # jel alatt, sz. megj.) a' ki pedig ob legitimas rationes jelen nem lehetne és az Czéh Mester engedelméből távozott, a' mikor vissza jő, annak két ejtel bort adni kell mivel az az ételbe nem részesűlt. Ezeken kivül többet se főzetni, se bort hozatni senki(ne)k nem leszen szabad sub poena f. l. a Mesterek pedig kettőn maradgyanak, ha vagy hozatnak magok, vagy mások(na)k hozatni meg engedik. Ezen mulatságba minden becsűletet ki ki egymás(na)k meg adgyon, ne garázdálkogyon, veszekedgyen, trágálkodgyon, annál inkább káromkodgyon, meljet ha ki tselekedni merészelne, más nap egy forinton maradgyon, és a Cassába indispensabiliter administraljon.

Tartozik a Város Oeconomusais a betsűletes Czéhnak esztendőnként egy ebéddel vagy a helljett fl. 10 adni, de ugy ha a Város Oeconomiaját a felljebb irt moudal a betsületes Czéhis miveltetí, és bé takaritja.

XXI. Articulus

Valamint a halál minden Társaság(na)k végét szakasztya, és mindeneket akár mitsoda szoross kötéseket tettek azok alol feloldoz, ugy kiki ezen betsűletes
P. 12.
Társaság kőtelezése (áthúzva: alol, sz. megj.) mellől a halál által el távozik, de mégis életébe ki ki tartozik ezen Társaságrol, mint jo fiu, édes Annyárol s. annak gyermekeiről ✿ (két szavas betoldás a margón, az első kéztől, sz. megj.) mint atyafiairol meg emlekezni, Ha kinek ezért Isten áldását mutatta az élétbe (sic!), az oljan ne legyen háládatlan halálakor ezen betsűletes Társasághoz, hanem testamentumaba meg emlékezvén, a XIX Artikulusba meg irt, el nyomorodott vagy elnyomorulokrol, azok(na)k intertentiojokra hagyon a mit lehet: Melljről a Czéh Mesterek számolni tartozzanak sub poena fl. 12. Mivel az illjek mint pium legatumok ugy consideraltatnak, azért a kik azokat el vesztegetnék ha tsak egy forintot érné(ne)k is, a tizenkét forint büntetést meg érdemlik.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA NR. II.

Az Maros Vásárhelyen lakó betsületes Oláh Nemzetből állo Személyek által az Mlgos Deputata Comissio eleibe submittált, és onnan a' Magist(rat)ussal közlött Instantiajokra, a' M(a)g(ist)ratus, és Centum virális Comunitás, P(rae) sentibus etiam quibusdam Plenipotentiarys Comunitatum Cehalium igy resolvált.

Az Oláh Emberek, kik Maros Vásárhelyen valo lakásra admittáltattak a' Városnak tsak fogadott fiai lévén, szánto, és kaszálo földekben ugy nem participálodhatnak, mint a' Városnak édes fiai, Concivissei. Minémü okokból pedig Nékiek a' város földei nem competálnak, azok irásban a' Mlgos Comissióra bé adattattak, Menyíben a' szánto földekböl párticipalódgyanak, azirántis már a' Mlgos Deputata Comissio Protocolumában bé irattatott a' közönséges végzés, a' melytől mostis nem recendálunk söt mindenkor annak inhaerealunk. Ex confluxu plato Mgratus, et Com(m)unitatis Marus Vásárheliensis Die 19-a Mensis Juny A (D) 1764.

Extradat(um) per
Szeph Béla Jurat(us)
Liberae Re(gi)aeq(ue)
Ci(vi)t(a)tis Marus
Vásárhely
Ord(inarius) Notar(ius)
mppa.

TRADUCERE

ANEXA NR. I

P. 1.

Articolele breslei plugarilor

P. 2.

Articolele cinstitei bresle a plugarilor

Nici mai vechi, nici mai de preţ meşteşug ca aratul şi semănatul nu există, căci îndată după potop a început şi a ajuns la o preţuire încît nici craii nu se ruşinau a se amesteca într-însa, ba chiar, acel renumit Hyero, rege din Sicilia, cînd urma timpul aratului, el însuşi cu miniştrii principali ai lui, apucînd coarnele Plugului, primul a spintecat pămîntul prin arat în fiecare an; şi ca să-l poată aduce la o preţuire şi mai mare acest Meşteşug, dispunea mari recompense acelora, care-i întreceau pe ceilalţi în aceasta.

Aceasta fiind şi al nostru scop, ca să-i fim de folos prin aceasta atît bunului comun cît şi membrilor acestei cinstite Bresle, şi ca acest preţios şi trebuincios meşteşug să o putem duce la o şi mai mare desăvîrşire, căzînd la învoială voluntară, le-am cuprins articolele notate mai jos cu acel ţel că, dacă Majestatea sa Regele nostru şi milostiv-născutul nostru Principe binevoieşte a le confirma, la respectarea acelora noi ne legăm chiar şi cu jurămînt.

Articolul I.

Buna rînduială fiind sufletul oricărei Asociaţii, înainte de a scrie despre meşteşugul aratului şi semănatului, e de trebuinţă a statua bună rînduială pentru această Asociaţie.

Să aibă deci această Asociaţie doi cinstiţi Staroşti, unul bătrîn, celălalt tînăr, şi care per vota să fie aleşi de către Breaslă, şi anume în aşa fel, ca cei care vor primi mai multe voturi aceia să fie Staroşti, mai înainte candidîndu-se cîte trei persoane merituoase pentru fiecare (dintre funcţii, n.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cel care prin acest fel vor primi mai multe voturi, Notarul Breslei publicînd (rezultatul, n.n.) în faţa Breslei, să-l jure pe fiecare prin jurămîntul obişnuit şi să-i instaleze în Scaunele lor. Care desfăşurîndu-se, după aceea toţi membri din Asociaţie, rînd pe rînd, să-i dea onoruri.

P. 3.

Dacă cineva astfel ales nu s-ar angaja la Stăroşie, acela să fie pedepsit toties quoties cu 12 florini.

Astfel de alegeri de Staroste să aibă loc în fiecare An, la începutul Anului (de aici începînd pînă la sfîrşitul articolului totul tăiat cu patru linii transversale, n.n.) şi tot atunci Staroştii în faţa întregii Asociaţii să dea socoteală, dacă se găsesc conviciaţi în ceva să presteze satisfacţie sub poena dupli, salva mihilominus ad Ampl Magistratum provocatione.

Articolul II.

Fiecărui Staroste să i se pună la dispoziţie, după obiceiul de pînă acum, cîte un Decan, care va fi dator de a fi alături de Staroste, şi de a săvîrşi întocmai ceea ce Judele sau Ampl. Magistrat porunceşte şi de a da relaţii despre acestea Starostelui. Dacă se solicită căruţe pentru cărăuşie, acelea să fie înfăţişate după obişnuinţă, care, cînd şi cîte dobitoace a dat şi pînă cînd a umblat, este dator de a-l face pe Notarul Breslei să noteze şi pentru fiecare să fie acceptată, la timpul potrivit, drept contribuţie personală de către Regius Perceptor (sub semnul ⌐ intercalare de mînă străină, n.n.)⌐ dacă căruţa a fost plătită este dator a preda banii celuia care a praestat vectura, dacă s-a plătit cu quitantia, atunci a o preda quietantia în mîinile Starostelui şi a o notifica la Notar şi toate la timpul potrivit.

Fiecare este dator de a se angaja la aest decanat timp de o jumătate (ştearsă şi adăugată deasupra, n.n.) doi Ani de zile (sub semnul ⫽ adăugire la margine, n.n.) şi a-l presta sub poena florinos 6 toties quoties desummenda.

Iar dacă cineva nu şi-ar rezolva obligaţiile, cu atît mai mult, dacă s-ar găsi în male versatio şi ar praevarica, toties quoties să fie pedepsit cu un florin, deasupra să plătească pagubele.

Cu asemenea fidelitate şi sîrguinţă este dator să se comporte în serviciile publice reclamate de Oraş.

P. 4.

la care Staroştii să aibă grijă ca într-asemenea şi altele să respecte rînduiala, pe nimeni să nu-l împovăreze deasupra rînduielii proprii şi să nu-l lase de a fi împovărat de către Decani. În acest scop să stea tot timpul Catalogul Breslaşilor la Starostele cel bătrîn şi dispoziţiile să fie date de faţă cu Starostele cel Tînăr şi Notar, care să fie consemnate de către Notar, pentru a se cunoaşte de către fiecare cînd îl vine rîndul.

Dacă cineva nu ar fi de faţă, dar ar avea scuze legitime, să fie dator de a presta altă dată, pe care dacă nu ar face, sau povara serviciului public ar omite-o, să fie pedepsit toties quoties cu un florin şi totuşi să fie dator de a recupera (obligaţia, n.n.).

Articolul III.

Staroştii înşişi, pînă ce se află în exerciţiul funcţiunii, nici pentru cărăuşie, nici pentru alte necesităţi comune ale Oraşului, nu vor fi siliţi, * ba chiar, după ce nu mai sînt în funcţiune vor fi scutiţi de sub sapă şi hîrleţ * (partea dintre asteriscuri tăiată, n.n.) cu excepţia dacă în exercitarea funcţiei ar fi adus praevaricaţii şi vor fi fost pedepsiţi prin decizia întregii Asociaţii, ar fi fost găsiţi nedemni pentru acest beneficium.

Articolul IV.

Cînd bătrînul, sau în neprezenţa acestuia (: căci unul în permanenţă trebuie să fie prezent :) tînărul Staroste circulă tabla de anunţ, sau prin Decan convoacă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

adunare generală, cel care la ora anunţată nu s-ar înfăţişa şi nu ar avea scuză justă, să fie pedepsit cu unflorin, iar dacă cu prilejul alegerii Staroştilor sau în timpul lucrării pămînturilor comune ar rămîne deoparte, cu toate că s-ar afla în Oraş, sau în hotarul Oraşului, atunci acela să rămînă (pedepsit, n.n.) la doi florini, de altfel cînd ar fi nevoit să părăsească Oraşul, este dator să anunţe Starostelui călătoria, ceea ce dacă ar omite-o, rămîne (pedepsit, n.n.) la un florin.

Articolul V.

De îndată ce Staroştii noi aleşi au intrat în exerciţiul funcţiunii, imediat după Anul nou, în decurs de opt zile
P. 5.
Staroştii şi Decanii emeriţi sînt datori fără orice amînare a da socoteală în faţa întregii Asociaţii, unde va fi permis fiecăruia să-şi expună doleanţele proprii împotriva oricăruia, dar liniştit, fără cuvinte de ocară, conform cărora dacă plîngerea se găseşte a fi legitimă, dacă Staroştii sau Decanii au praevaricat, dacă pe cineva l-au împovărat în mod excesiv, întreaga Asociaţie, fie în unanimitate, sau prin votorum pluralitate, pe fiecare va putea pedepsi pînă la 3 florini, dar dacă pedeapsa s-ar ridica la (o sumă, n.n) mai mare, partea succumbens poate apela la Magistrat.

Articolul VI.

Cel care ar vrea să intre în această Asociaţie, are această libertate dacă este Civis din localitate, dacă a venit din altă localitate doar după ce din îngăduinţa Onor. Jude şi A. Magistrat, ⌗ (intercalare la margine sub semnul ⌗, făcută de altă mînă n.n.) după clementele dispoziţii ale Onor. Guberniu de acum (sfîrşitul intercalării, n.n.) a fost primit în rîndurile cetăţenilor, aşa va putea intra şi nu altfel, ⌗ (intercalare la margine sub semnul ⌗,) făcută de altă mînă, n.n.) dar în schimb nu va putea fi primit nici un pribeag, iobag, chefliu şi netrebnic, ci dinainte să fie dator a adeveri în mod autentic firea lui cinstită în faţa cinstitei Bresle (sfîrşitul intercalării, n.n.). Iar cetăţeanul de aici în momentul intrării, are datoria să plătească în Cassa Breslei (următoarele două cuvinte tăiate, n.n.) trei Marieşi (intercalat deasupra cuvintelor tăiate, n.n.) cinci florini, tot în scopurile Breslei să dea o lopată cu papuc de fier, o sapă şi un hîrleţ, iar cînd Asociaţia va avea o întrunire potrivită, o pîine, o oală de mîncare, o friptură şi o vadră de vin, (următoarele cuvinte tăiate, n.n.) este dator să dea, iar dacă ar fi venit recenter de altundeva, toate acestea să dea dublu.

Articolul VII.

Dacă Starostele circulă Tabla pentru înmormînare, fiecare, de s-ar afla în hotarul Oraşului şi nu s-ar prezenta la înmormîntare, dacă decedatul e din afara Breslei, să rămînă (pedepsit, n.n.) cu jumătate de florin, iar dacă n-ar participa din împotrivire, să fie pedepsit (expresie adăugată de aceeaşi mînă la redactare, n.n.) pe loc trei florini, oricine ar fi F (sub semnul F ,intercalare la margine de aceeaşi mînă, n.n.) decedatul unde s-a dispus prezentarea întregii Bresle.

Articolul VIII.

Ca această cinstită Breaslă să existe cît mai bine şi să prospere pe zi ce trece
P. 6.
să se străduiească de a obţine pentru Breaslă un lot de pămînt măcar de 10 cîble din pămînturile comune ale Oraşului, care dacă n-ar fi într-o bucată sau măcar în două, dar cel mai mult în trei bucăţi, (pămînt pe care n.n.) să cultive în scopurile Breslei, pînă ce se menţin împărţelile de acum.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Iar ca şi cinstita Breaslă să-şi poată dovedi recunoştinţa faţă de Oraş, va fi dator de a îngrăşa şi de a ara de două ori un lot de pămînt comun al Oraşului, care va fi de 20 cîble, în modul cum urmează.

Articolul IX.

Aratul şi semănatul fiind deci profesia acestei cinstite Bresle, înainte de toate, îndată ce vremea mijeşte de primăvară, Starostele principal circulînd Tabla, să adune întreaga Asociaţie, atunci trebuie hotărît cînd să se înceapă aratul, ca pe vremea aceea toţi să poată fi prezenţi şi nimeni să nu rămîne departe, sub poena dată în articolul X, iar dacă cineva ar avea piedici de neintrecut, acela să fie obligat de a anunţa (aceasta, n.n.) Strostelui, recuperînd altă dată.

Iar la termenul hotărît toţi cei cu putinţă, nullo excepto, sînt datori de a ieşi pe pămîntul comun al cinstitei Bresle şi chemînd în ajutor Preamăritul Dumnezeu, Staroştii înşişi trăgînd una sau două brazde, după care unul (dintre ei, n.n.) împreună cu Decanul poate să plece acasă, tot astfel şi aceeia dintre Gospodari, care ar avea treabă grabnică, dar numai cu învoirea Starostelui şi prin lăsarea unui om al său în locul lui, şi trebuie să se străduie în aşa fel, ca în ziua aceea să isprăvească cu pămîntul comun al cinstitei Bresle.

Articolul X.

Starostele şi Decanul rămaşi acolo, vor fi obligaţi
P. 7.
să aibă grijă de pluguri, să nu se are în bucăţi, brazdele să fie făcute drepte, să nu facă greşeli ⌐ (intercalare la margine sub semnul ⌐, scrisă de altă mînă, n.n.) nimeni să nu plece de pe lîngă plug, cu atît mai mult să nu înceteze aratul (sfîrşitul intercalării, n.n.) nimeni să nu-i înjure nici dobitocii, nici oamenii, nici să nu se comporte necuviincios, nici să nu fie mojic, căci numai aşa poate nădăjdui binecuvîntarea lui Dumnezeu ⅂ (intercalare la margine sub semnul ⅂, n.n.) dacă se obişnuieşte cu toate acestea (sfîrşitul intercalării, n.n.) iar cel care ar greşi împotriva acestora, fiind pe loc judecat, ziua următoare să rămînă (pedepsit, n.n.) cu un florin, iar dacă este argat sau ucenic de argat, să-i se dea zece lovituri sau să-şi schimbe (pedeapsa, n.n.) cu 50 parale (creiţari, n.n.).

Articolul XI.

A doua zi, de asemenea, întreaga Breaslă este datoare de a ieşi la aratul pămîntului comun al Oraşului, şi, precum pămîntul cinstitei Bresle, a ara şi pe acesta, ţinînd seama de poruncile cuprinse în Articolele IX şi X, sub aceeaşi osîndă. Şi de aceasta să se ţină seama la vremea fiecărui arat, oricînd se cultivă pămîntul comun al Oraşului, sau al Breslei.

Articolul XII.

Va fi slobod după aceea fiecăruia a-şi ara pămîntul propriu ⅂ (intercalare la margine sub semnul ⅂, n.n.), ba mai mult, ar trebui, dacă ar fi cu putinţă, totodată să se are, totodată să se îngraşă şi totodată să se semene, străduindu-se fiecare de a-l întrece pe celălalt, şi a cîştiga laude peste alţii (sfîrşitul intercalării, n.n.), iar înainte de a-şi introduce plugul în pămînt, să ceară ajutorul lui Dumnezeu, obişnuindu-se fiecare să nu greşească nici în pămîntul propriu, ca să se deosebească munca Breslaşului de cea a celorlalţi.

Articolul XIII.

Asociaţia Plugarilor să-şi îndrepte toată munca cîmpului în primul rînd spre cea a comunităţii, aceea să se strîngă, şi cu forţe unite, în primul rînd acolo

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să se îndeplinească totul, iar după ce le-a treierat, să se păstreze pentru sămînță atîta cît e necesar pentru viitor, restul părții, transformat fiind în bani, să fie conservat în Cassă, din acea pentru ospățuri sau pentru alte inutilități să nu se cheltuiască, ci să se străduiească a face rost pentru Asociație de o Măierişte, să se facă acolo un Hambar şi un Grînar

P. 8.

pînă cînd s-ar putea să crească valoarea bunurilor Asociației (sub semnul , intercalare la margine, n.n.). În timpul recoltatului fiecare este obligat (a participa, n.n.) cu un transport la adunatul bucatelor comune ale Orașului, care fiind depuse în Grînarul Orașului, după aceea fiecare poate să-şi vadă de treabă (sfîrşitul intercalării, n.n.).

Articolul XIV.

Intră în îndatoririle Staroștilor de a verifica pămînturile arabile ale celor din Asociație, dacă au îngrășat-o, dacă au săvîrşit bine aratul, dacă careva nu şi-a lăsat pămîntul nelucrat şi dacă cumva nu a rămas (pămîntul, n.n.) neînsămînțat? Cu acest scop cei doi Staroşti (împreună, n.n.) cu Decanii, sau unul dintre ei ieşind şi preumblînd, cu doi bătrîni şi doi tineri anume numiți, să judece pămînturile fiecăruia, în care dacă ar găsi greşeli, să-l dojenească în fața întregii Asociații, dar dacă i-a rămas pămîntul neînsămînțat, prima dată să fie pedepsit cu un florin, dacă s-ar întîmpla şi a doua oară cu doi florini, a treia oară să fie alungat din cinstita Asociație ca parte netrebnică a Asociației.

Articolul XV.

La Staroste să fie notat ca celor din Asociație unde-, căruia- şi cît pămînt i-a revenit, ca astfel să se poată ține seama de aceste (pămînturi, n.n.) şi astfel să se poată avea în vedere cultivarea pămînturilor. Dacă Staroştii ar greşi într-astea, ei să fie dublu pedepsiți față de ceilalți, deoarece ei trebuie să dea bun exemplu. Iar acela, care şi-a lucrat cel mai bine pămîntul propriu, şi-a îngrășat cel mai bine, şi-a ferit de spălăturile apelor, într-un cuvînt şi-a dovedit față de el cea mai mare gospodanie, acela să stea în atenție mai mare la alegerea de Staroste, căci acel care într-ale sale este gospodar sîrguincios, acela şi într-ale Asociației poate să fie bun.

Articolul XVI.

Dacă Domnul binecuvîntează cinstita Breaslă după (tăiat: prin, n.n.) truda-i sîrguincioasă şi pe zi ce trece se va putea mări mai mult, deoarece şi aşa mulți gospodari îşi vor lăsa pămînturile proprii

P. 9.

nelucrate, care după ordinile de acum vor cădea la dispoziția Oeconomului, se consideră drept corectă, ca pe cele asemănătoare, cinstita Breaslă să le ceară pentru sine, căci din aceasta nici Nobilul Oraş nu ar avea pagubă, nici Privatul nu poate să aibă, căci dacă vrea să-l folosească să nu-l lase în paragină. Staroştii trebuie să fie deci vigilenți, preumblînd hotarul Nobilului Oraş, dacă ar găsi undeva pămînt nelucrat, destinat tragerii la săgeată, dînd de ştire Oeconomului (aceasta, n.n.) trebuie cerută pe seama Breslei, conform ordinelor, şi în această direcție trebuie a se conveni ⌐ (intercalare la margine sub semnul ⌐ , provenită de la aceeaşi mînă, n.n.) precum deci cetățeanul nu are voie sub nici o formă de a-şi preda străinilor pămîntul său destinat tragerii la săgeată, astfel Domniile lor Staroştii, dacă observă un asemenea (lucru, n.n.), anunțînd Oeconomul, Oeconomul să fie dator să-l lase Breslei ori în dijmă, ori altfel, aşa cum s-ar conveni (continuă intercalarea scrisă de data aceasta de mîna redactorului, n.n.) Jus-ul proprietatis rămînînd cu toate acestea Orașului (sfîrşitul intercalării, n.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Articolul XVII.

Imediat ce această cinstită Breaslă va răzbi, trebuie procurată o Măieriişte, într-insa să se facă Şură şi Grînar şi acolo să se conserve bucatele Breslei şi să se scoată forensi pretio, iar banii să se administreze la Cassă, după care, la vremea sa, va trebui pus un Perceptor cumpătat, ştiutor de carte, de încredere, cu bună purtare, care să poată dea socoteală despre toate. Dar nimic de la sine putere să nu elibereze, ci doar cu semnăturile celor doi Staroşti şi a altor doi Breslaşi.

Articolul XVIII.

De s-ar mări Cassa Breslei într-atîta încît din ea s-ar putea da şi împrumuturi, să fie preferaţi înainte de alţii, cei care sînt membri ai Breslei, mai cu seamă dacă sînt gospodari sîrguincioşi, acestora să li se dea atenţie mai mare, cu deosebire dacă au căzut în nenorocire prin foc, căci în hoc casu, întreaga Breaslă are datoria de a-l ajuta pe acela cu forţe unite, şi a da şi bani din Cassă, cu (o dobîndă de, n.n.) 5 procenţi după limitaţie atît cît hotărăşte cinstita Breaslă.

(De aici începînd scris de altă mînă, n.n.)

Articolul XIX.

S-ar putea să se întîmple ca vreunul dintre Membri acestei cinstite Bresle, nu din propria-i greşeală, ci după voinţa Domnului, sau din cauza pestei de animale, sau
P. 10.
din cauza altui bici (al Domnului, n.n.) dintr-o dată ✗ (intercalare la margine, n.n.) s-ar epuiza de tot şeptelul de animale, ba chiar de întreaga avere (ba chiar tăiat, n.n.), dar şi aceea s-ar putea întîmpla (şi aceea tăiat, n.n.) ca după aceea îmbătrînindu-se să ajungă la cerşit: Iar membri acestei cinstite Asociaţii, considerîndu-se ca nişte fii ai aceleiaşi Mame, şi dorindu-se totodată a se comporta unul faţă de celălalt cu dragoste asemănătoare, în cazul acesta, dacă pe cineva (intercalare la margine sub semnul ⌈ scris de aceeaşi mînă, sfîrşitul cuvîntului întregit de altă mînă, n.n.) dintre ei nenorocirea vieţii astfel l-ar lovi, şi l-ar face incapabil de a-şi cîştiga pîinea, cinstita Breaslă (intercalare de trei cuvinte la margine sub semnul ⌈ scrisă de aceeaşi mînă, n.n.) cu învoiala tuturora, acestuia, pentru fiecare lună ⌈ (intercalare la margine sub semnul ⌈ , n.n.) din (bunurile n.n.) comune, a dispus două baniţe de grîu gratis, pînă la sfîrşitul vieţii.

Articolul XX.

Staroştii să aibă grijă ca Notarul să le consemneze fideliter veniturile provenite din Mulcta, iar cînd se adună în aşa măsură încît Asociaţia să poată chefui, (din sumă, n.n.), prin consensul tuturora să se dispună termen pentru aceasta, şi anume pe timp de iarnă, cînd lucrul pămîntului nu este afectat, şi nici cu vite nu s-ar putea umbla (la păscut, n.n.), mai ales cînd este zăpadă mare căci atunci nici de incendii nu se poate teme, ⌈ (intercalare la margine sub semnul ⌈ , n.n.) scop pentru care cele mai potrivite zile sînt cele de lăsatul secului.

Nu este permis să se organizeze nici un ospăţ sau chef din economiile Asociaţiei sau din veniturile acesteia, ci numai din banii adunaţi din amenzi, şi aceasta numai cu ştirea şi învoirea întregii Asociaţii, unde să fie prezenţi cu toţii.

Ospăţul să fie ⌉ (intercalare de un cuvînt la margine sub semnul ⌉ , n.n.) pregătit astfel: Carne de văcuţă cu orez,
P. 11.
Varză cu carne de porc, Mazăre cu spinare de porc sau în locul acestuia morcovi (tăiaţi şi, n.n.) cu Friptură şi Cozonac sau clătite. Mere, nuci, alune şi prune. Fiecărui membru al cinstitei Bresle cîte un eitel (cupă) de vin, Staroştilor cîte

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

doi, Decanilor cîte unu şi jumătate (intercalare de prima mînă: trei cuvinte în rînd, restul pe margine sub semnul ✠ n.n.) iar cel care ob legitimas rationes nu poate fi prezent şi s-a retras cu învoirea Starostelui, cînd se întoarce, să-i se dea cîte două ejtel de vin, fiindcă din mîncare n-a beneficiat (sfîrşitul intercalării, n.n.). În afară de acestea nu va fi permis nici să se gătească mai mult, nici să se aducă vin nimănui, sub poena fl. 1, iar Staroştii să rămînă (pedepsiţi, n.n.) cu doi (florini, n.n.) dacă ei înşişi dispun, sau dacă permît altcuiva aducerea. La aceste ospăţuri fiecare să dea onorurile cuvenite celorlalţi, să nu provoace scandal, să nu se certe, să nu fie grosolani şi mai cu seamă să nu înjure, iar dacă cineva ar îndrăzni să producă aşa ceva, să rămînă (pedepsit, n.n.) cu un florin, pe care să administreze indispensabiliter în Cassa Asociaţiei în ziua următoare.

Şi Oeconomul Oraşului este obligat să dea anual un ospăţ cinstitei Bresle, sau în locul acestuia 10 florini, cu condiţia ca cinstita Breaslă să cultive şi să strîngă Oeconomia Oraşului, în modul prescris mai sus.

Articolul XXI.

Precum moartea pune capăt oricărei Asociaţii, şi pe toţi, oricît de strînse legăminte ar fi făcut, îi dezleagă de sub ele, tot aşa oricare

P. 12.

dacă părăseşte prin moarte (tăiat: de sub, n.n.) obligaţiile acestei cinstite Asociaţii, totuşi fiecare, încă în viaţă, are obligaţia de a se aminti de această Asociaţie, ca un băiat bun de Mama sa şi de copiii acesteia ✠ (intercalare la margine sub semnul ✠, scrisă de prima mînă, n.n.) ca de fraţii lui. De aceea cel căruia Dumnezeul i-a arătat blagoslovenia în viaţa lui, acela să nu fie nerecunoscător nici în moarte, faţă de această cinstită Asociaţie, şi prin testament să se amintească de nenorociţii sau de viitorii nevoiaşi amintiţi în articolul XIX, să lase pentru intertenţia lor ce poate. Despre care Staroştii să fie obligaţi de a da socoteală sub poena de 12 fl. Deoarece acestea sînt considerate ca pium legatio, cel care le-ar irosi, dacă ar valoara numai chiar 1 fl., acela merită pedeapsa de 12 florini.

ANEXA II.

La Instantia submisă de persoanele făcînd parte din cinstita Naţiune Valahă în faţa Onoratei Comisii Deputate şi de acolo comunicate Magistratului, Magistratul şi Comunitatea Centumvirală, Praesentibus etiam quibusdam Plenipotentiariis Communitatum Cehalium aşa a rezolvat.

Oamenii Valahi, care au fost admişi să se stabilească în Tîrgu Mureş, fiind doar fii adoptivi ai Oraşului, ei nu pot participa (beneficia, n.n.) din pămînturile arătoare şi de cosit ca fii buni, Concivii (concetăţenii, n.n.) Oraşului. Din care motiv pămînturile Oraşului lor nu competă, acelea au fost înaintate în scris Onoratei Comisii, în ce măsură să participe (să beneficieze, n.n.) din pămînturile de arat, în această privinţă s-a înscris în Protocolul Onoratei Comisii Deputate decizia comună, de la care noi nici acum nu recedăm, ba mai mult la aceea inhaercem. Ex confluxu p(rae)fato M(a)g(ist)ratus, et Com(m)unitatis Marus Vásárheliensis Die 19-a Mensis Junij A (D) 1764.

Extradat(um) per
Szeph Béla jurat(us)
Liberae Re(gi)aeq(ue)
Ci(vi)t(a)tis Marus
Vásárhely
Ord(inarius) Notar(ius)
mppa

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CARTEA VECHE ROMÂNEASCĂ PE VALEA NIRAJULUI DOCUMENT AL CONTINUITĂȚII DE VIAȚĂ ȘI CULTURĂ NAȚIONALĂ

ELENA MIHU

A reconstitui viața spirituală de odinioară a românilor din ținuturile locuite de români, ținuturi pe care de-a lungul istoriei s-a statornicit o populație secuiască, ar necesita un studiu amplu, complex și dificil, despre vechimea atestării documentare a satelor românești din această zonă, un studiu lingvistic a elementelor de toponomie locală, onomastică, mențiuni explicative despre procesul deznaționalizării, prin acțiunea de îngrădiri social-economice în sistemul statal feudal, propagandă cultural-politică etc.

În studiul de față ne vom ocupa doar de cartea veche românească din zona Văii Nirajului, ca document al continuității de viață și cultură națională.

Vremuri și încercări grele au trecut peste capetele acestor români, care aveau aceeași sete de cultură românească ca și cei din restul țării. „Aici — se scria semnificativ în ziarul „Mureșul" din 29 aprilie, 1937 — nu este comună unde la marginea satului sau pe înălțimea unei dîlme să nu găsești încă bisericuță smerită de lemn părăsită, ce e drept astăzi, iar în jurul ei cîteva pietre de mormînt aplecate deasupra unor movile sub care își dorm somnul de veci oasele cari poartă cele mai curate nume românești, crestăturile cu buchi bătrânești de pe grinzile afumate și înegrite de vremuri arată că aceste biserici au avut preoți și cantori din moș în nepot și strănepot români, iar însemnările din cărți ne vorbesc de întîmplările din comună . . ."[1].

Primele cercetări în această zonă au fost făcute de profesorul tîrgumureșan Nicolae Sulică și de Aurel Filimon, om de cultură, arheolog, etnograf, întemeietorul muzeului din Tîrgu Mureș.

N. Iorga în peregrinările sale a cuprins aproape toate zonele din Transilvania, inclusiv ținuturile acestea fără a ne fi lăsat mențiuni cu privire la circulația cărții vechi de aici.

În 1938 N. Sulică intenționa să realizeze un studiu vast care să

---

[1] • • • *Pe Valea Nirajului*, în *Mureșul*, Tîrgu Mureș 29 aprilie 1939.

[2] N. Sulică, *Contribuții la istoria vechimei elementului românesc și circulației cărții românești în regiunile secuizate*, în *Reînvierea*, Tîrgu Mureș, nr. 1, 1937, p. 11—22 și nr. 2, 1938, p. 11—29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

includă toate cărţile menţionate în inventarele mai vechi şi cele care se mai găseau la data respectivă în: Scaunele Ciucului, Odorheiului, Mureşului şi Trei Scaune. Cercetările făcute de către el în zona Mureşului au fost valorificate în revista *Reînvierea* din 1938, unde prezintă un extras din inventarele protopopiatului ortodox Tîrgu Mureş, care cuprindea pe atunci 19 localităţi. La fiecare localitate s-a menţionat numărul de cărţi, anul cel mai vechi al tipăririi lor, fără să indice însă titlurile cărţilor. Realizează totodată o repartizare a cărţilor pe centre tipografice[2].

Cărţile descrise de Aurel Filimon în *Contribuţii la bibliografia românească veche,* publicată în revista *Dacoromania* (Cluj), probabil provin toate din judeţul Mureş, ceea ce ar explica faptul că nu sînt menţionate localităţile unde au fost descoperite.[3]

Ion Ranca, prin cercetarea inventarelor vechi ale parohiilor păstrate la Arhivele Statului din Tîrgu Mureş, aminteşte că în a doua jumătate a sec. al XIX-lea localităţile Lăureni, Păsăreni, Şardu Nirajului, Oaia (astăzi Vălenii) şi Troiţa mai păstrau cărţi vechi româneşti provenite de la centrele tipografice din Ţara Românească şi Moldova.[4]

Continuînd cercetările făcute în perioada dintre cele două războaie mondiale, în studiul de faţă vom prezenta cartea veche românească identificată în 14 localităţi, situate de o parte şi alta a Văii Nirajului şi anume: Bolintineni, Crăciuneşti, Ivăneşti, Lăureni, Moşuni, Murgeşti, Poieniţa, Roteni, Şardu Nirajului, Sîntandrei, Sînişor, Troiţa, Valea şi Veţa. Cinci din aceste localităţi au fost menţionate şi în evidenţa lui N. Sulică şi anume: Moşuni, consemnată cu 5 cărţi, Veţa cu 19, Sînişor cu 4, Acăţari cu 2, Murgeşti cu 22. Din statistica sa cartea care predomina era cea provenită de la Sibiu. Probabil că au fost incluse şi cele tipărite sub îngrijirea lui Andrei Şaguna, după anul 1830.

În cercetările făcute pe teren au fost identificate un număr de 60 cărţi vechi româneşti, care provin din următoarele centre tipografice: Blaj (44 exemplare), Bucureşti (5), Rîmnic (4), Alba Iulia (3), Tîrgovişte (2), Buda (1), Sibiu (1). Cartea care predomină este cea de Blaj. Episcopii Blajului se ocupau personal de alimentarea acestei zone cu carte românească, după cum reiese din unele însemnări. Pe *Apostolul* tipărit în anul 1767, şi întîlnit în localitatea Crăciuneşti se notează că „S-au dat pe pomeană lui Mihail Săvăstrean la Cracionfalău din porunca eselenţia sa Grigore Maer (Maior), pentru un testament şi o evanghelie ce au rămas în Blaj. Iară acum în anul 1782 s-a luat cartea cu seala şi s-au dat bisericii din Cracionfalău pomenit să fie tatăl mieu popa Ioan Săvăstrean... Scrisam eu Mihail Săvăstrean din Cracionfalău la anul fevruoar(ie) în 5 zile 1783". Pe *Triodul,* (Blaj, 1771), de la Poieniţa găsim scris că „Acest triod s-a dat din mila Crăiască bisericii unite din sat Agard (Poieniţa n.n.), Scaunul Murăşului, prin prea cinstitul părinte Iacob Aron. Anul 1772 8 Maio".

---

[3] Aurel Filimon, *Contribuţii la bibliografia românească veche,* în *Dacoromania,* V, 1929, p. 601—619; VI, 1931, p. 374—87.

[4] Ion Ranca, *Circulaţia cărţii vechi româneşti din Ţara Românească şi Moldova pe Valea Mureşului,* în *SM,* III—IV, 1972, p. 259—264.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dintre cărțile cu valoare deosebită și vechime, menționăm trei din secolul al XVII-lea: *Noul Testament*, Bălgrad (Alba Iulia), 1648, al lui Simion Ștefan, care se păstrează în localitatea Poienița; cea de a doua, *Molitvenicul*, tipărit de Ioan Zoba la Alba Iulia, 1689, întîlnit la Șardu Nirajului; iar ultima carte, tipărită tot la Alba Iulia, prin grija lui Constantin Brîncoveanu la anul 1699, — *Chiriacodromionul*, a fost descoperit tot la Șardu Nirajului.

O atenție deosebită am acordat-o unui *Ceaslov*, tipărit la Blaj, datat de Aurel Filimon cu anul 1753[5], pe care l-am identificat în localitatea Crăciunești. Exemplarul este deteriorat. Începe cu pagina 12 și se termină cu 576. Frontispiciile și gravurile sînt aceleași cu ale *Ceaslovului* tipărit în 1751, semnate de tipograful Blajului, Vlaicu, cum menționa și Aurel Filimon. Gravurile sînt dispuse în felul următor: la p. 76 „Ruga în grădina Ghetsiman", la p. 141 „Ducerea la Pilat", la p. 156 „Batjocorirea lui Isus", la p. 182 și 530 „Simbolul cuminecăturii", la p. 212 „Răstignirea", la 1228 „Luarea de pe cruce", la 308 „Punerea în mormînt", la 338 „Învierea", la 560 „Maria cu pruncul".

Însemnările de pe scoarțele și filele cărților descoperite aici, consemnate cu migală de pana diecilor, acum 150—200 de ani, descriu evenimente istorice, locale, vînzare-cumpărare, donații, mărturii de epocă, într-o limbă românească autentică, asemănătoare cu cea de astăzi.

Deosebit de interesantă găsim însemnarea de pe *Noul Testament*, Bălgrad, 1648, de la Poienița, care face referiri la sfîrșitul războaielor napoleoniene, participarea transilvănenilor la război și foametea cauzată de aceste războaie nesfîrșite. Citez „1816 în luna lu(i) aprilie opt: grîu (era) 8 zloți; de cucuruz 5 și 6; 2 cupa de vin; 3 sfertul de slănină și a mîncat oamenii pită de coce din ghindă. Și întru acest ann au pus ai noștri pace cu toți cra(ii) cei protivnici". Se pare că se face referire la Congresul de la Viena din 1815. Pe același exemplar mai găsim următoarea însemnare, pe filele 135—140 „Acestă carte ce să chiamă testamentul nou mi-au dat părintele, soțul mieu, să fie pomenită și oricine au ceti să-i pomenească nomele, Teodor, Maria. 3 Iunie, 1819. Theodor Gyorgy Daszkel N(ormal) Maerii Nirajului" (Măgherani, n.n.). Pe o altă filă găsim notat că a fost cumpărat de la Popa Gheorghie cu 22 de florini.

Evanghelia, tipărită la Blaj în 1765, ajunge în anul 1783 în localitatea Poienița, după cum reiese din următoarea însemnare „... feților curatori fiind Rus Ilea, Munteen Gligor și Sabo Irimie, s-au scris în anul 1783. 3 Ianuarie fiind protopop al Morăș Scaunul, Ioan Barb prin Basila Nemeș logofăt și s-au dat în mîna popii Irimie parohului Agardului" (Poienița, n.n.).

De către cine și cînd a fost achiziționat *Strastnicul* (Blaj, 1817), aflăm din notițele făcute pe această carte „Pe sama S. Bisericii neunite a Agardului s-au cumpărat acest Strastnic prin Muntean Andreca fătul acest biserici cu 11 Reg. (florin renan n.n.) 5 Iuly 1833 mănăstirea Blaj. Moldovan Ioan". Pe altă filă găsim mențiunea „Această sfîntă carte iaste a sfintei biserici de la Agard. De mine Săbău Petru diacul Agradului" Tot în anul 1833 a fost cumpărat și *Catavasierul* (Blaj, 1824), tot pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aceeaşi localitate Poieniţa „cu Minea Simion Andreiu cu fiinţa mea de faţă au cumpărat acest catavasier cu 5 Rf (Florini, n.n.) 30 Ka, acestea adeverez 5 iuly 833. Moldovan Ioan".

Triodul (Blaj, 1771), care a fost donat bisericii din Poieniţa la anul 1772, a fost compactat, după cum găsim menţionat pe copertă, în anul 1779. „Această carte anume triod s-au legat anume Nistor Derie (?) împreună cu soţu său anume Niţa cu 5 mărieşi pentru pricină care au ea despre căsătorie . . .". Tot aici găsim şi însemnarea de interes local „Anul 1871 Mai 25 vinidu Docente in Agardu şi Kibilivand (Sînişor, n.n.) Danilă Bárdás sup scris in Anu 1882 Marte 5".

Antologhionul (Rîmnic, 1705) din localitatea Valea, numai la 4 ani de la tipărire, îl întîlnim pe Valea Nirajului, după cum rezultă din următoarea însemnare „De la popa Ioan din Sînlorinţa (Lăureni, n.n.), derept 21 zloţi şi au fost la tocmeală Pop Simion, Cora Toader, Luca Baciu ot Sîlorinţa . . . 1709".

Dată fiind valoarea mare a cărţilor şi dorinţa de a le avea, de multe ori acestea se înstrăinau. Acest fapt reiese şi din însemnarea de pe *Chiriacodromionul* (Bălgrad, 1699), de la Şardu Nirajului" . . . şi au furat din biserica Sîntvlorinţului, popa Ionu a Călugăriţii şi au înstrăinat la Cevaşu de Cîmpie şi de acolo l-o adus acasă, cumătru credincios anume popa Simion Suciu din Sidirişu Mic şi Moga Ionu socru din Veţa şi am dat-o Io popa Simion Colonzan la legătură şi au scos cumnata Maria a lui Costinu Oprii". *Triodul* (Bucureşti, 1726), păstrat tot aici, este proprietatea lui Iacob Berească (?). Cităm „Această sfîntă carte este a mea preotului Ekesmului Iacob Berească . . . Preot mai sus numit s-au scris prin mine mai mari între Dascăli Mihail Oroian Normalicesc şi împărătesc Dar în Şoard M. Egerszegului (Tîrgu Mureş). Anul 1822". *Evanghelia* (Blaj, 1765), a circulat prin mai multe localităţi şi mîini pînă a ajuns aici. Pe fila 277—288 găsim notat „Anul 1792 să să ştie că această sfîntă evanghelie o am cumpărat eu popa Ioan Leduşan din Hărăşcan (Roteni, n.n.) de la preuteasa popii Ioan din Cisenţeoan (poate Sîntioana de Mureş, n.n.) cu 10 florini bani gata şi pentru să mă pomenească pînă voi trăi eu popa Zahie cu zapis. Anu 1792". În anul 1824 trece în altă localitate: „Această sfîntă evanghelie o au cumpărat Frunză Crăciun cu soţu lu Maria din Şard de la popa Gheorgie din Bolinfalău (Bolintineni, n.n.) paroh neunit cu 18 cu optsprezece zloţi pe sama bisericii Şardului... Anno 1824 Iunie 29".

Pe filele cărţilor din localitatea Crăciuneşti găsim alte mărturii documentare. Astfel aflăm că *Molitvenicul* (Bucureşti, 1726), la anul 1737 ajunge pe Valea Mureşului la Sînpaul, apoi la Ogra şi Cucerdea: „1737 să ştie de această cart(e) m(olit)venic cumpărat de popa Lazăr di Sînpau(l) 10 florin iar cin(e) l-ar străina dintr-cast(ă) biserică să fie adema". Pe altă filă apare: „Acesta molitveanic l-am schimbat eu popa Petrea de la Cucerdea pe lăturghie cu popa Ion de la Ogra". Pe *Evanghelia* (Blaj, 1765): „. . . a scris acest contract precum la anu 1799 s-au răscumpărat cu bani 9 zloţi noaş în condiţii ca acest precum atuncea s-au răscumpărat spre acest sfîrşit ca a S. Beserici Crecionfalău să fie în veci aşa

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acum de noi nomita noastră o au dăruit s. beserici al Cracionfalăului o dărui vecinic ca nime niciodată nici altă dată să nu o poată strămuta preot ... rudă sau străin ...".

Din consemnările făcute pe filele cărţilor păstrate la Sînişor, aflăm cum au ajuns acestea aici. *Liturghia* (Blaj, 1775), în anul 1829 a fost donată biserici din Veţa. Pe fila 88 apare: „În anul 1829, mai 30, au dăruit acesta sfîntă liturghie pe sama besericii neunite din Veţa, ca să mă pomenească la Sf(în)ta leturghie, însă la beserică să rămîie, să nu să sminteasca diacolo nicideicum; însă numili mieu ... Fogorosi Petru din Vaşarhei, muerea Maria copii(i) Nicolae, Manolea, Gheorghe fiind de faţă şi coratorul Toader şi fătu Oprea Georghea însă mă rog părinte ca să nu mă uiţi, a mă pomeni vodată. Iară de la besearică să nu să răsleţească afară". Pe fila de gardă a *Octoihului* (Blaj, 1770) găsim menţiunea: „Acest S. şi Dumnezeiesc Oftoi(h) este al mieu Mihail Oroian, care au rămas de răposatul Precup Monu şi mi-au rămas mie ca fin D(u)misale M. Egerseg (Tîrgu Mureş) 3 septem(brie) 1824 ... Oroianovits Mihaly Normalium Magister". „Acest S. dumnezeiesc Octoih cumpratu-să de la mai dia sus scris Mihail Orian prin mine Moldovan Lazar cu 3 fl. şi 30 de creiţ; au venit supt strigarea mea şi iaste drept la gîndul mieiu şi una şi celelalte cărţi ale meale ... Ano 1828 februare 6 zile".

În localitatea Ivăneşti se păstrează un *Apostol* (Blaj, 1767), care a aparţinut în secolul trecut Tîrgu Mureşului, după cum reiese din următoarea însemnare: „Acest Apostol iaste a besericii Maroş Vasarheio dein Rumâneşti. Anu 1782".

Dacă s-ar mai fi păstrat toate cărţile în localităţile cărora le aparţineau şi nu s-ar fi dizlocat, concentrîndu-se unele la Sibiu şi Blaj altele intrînd în posesia colecţionarilor particulari, multe din ele distrugîndu-se, s-ar fi putut reconstitui mai complet viaţa culturală românească, care a palpitat şi în această parte a ţării.

Prin cărţile atestate în această zonă, prin însemnările vremii, putem trage concluzia, că aceşti români, ca populaţie autohtonă, aveau imprimată conştiinţa de neam şi limbă; de asemenea că prezenţa masivă a vechilor tipărituri pînă la 1830 a exercitat aici o influenţă considerabilă asupra dezvoltării lor spirituale, în sensul persistenţei faţă de vicisitudinile istoriei cu care au fost îndelung încercaţi.

LISTA LOCALITĂŢILOR ŞI A TIPĂRITURILOR EXISTENTE PE VALEA NIRAJULUI

BOLINTINENI

Octoih, Blaj, 1792

CRĂCIUNEŞTI

1. Molitvenic, Bucureşti, 1729
2. Ceaslov, Blaj, 1753
3. Evanghelie, Blaj, 1765
4. Apostol, Blaj, 1767
5. Catavasier, Blaj 1777
6. Triod, Blaj, 1813 (2 exemplare)
7. Strastnic, Blaj, 1817

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IVĂNEȘTI

1. Apostol, Blaj, 1767
2. Strastnic, Blaj, 1817
3. Molitvenic, Blaj, 1825
4. Octoih, Blaj, 1825

LĂURENI

1. Strastnic, Blaj, 1753
2. Octoih, Blaj, 1760
3. Antologhion, Rîmnic, 1782
4. Evanghelie, Blaj, 1776
5. Molitvenic, Rîmnic, 1782

MOȘUNI

1. Strastnic, Blaj, 1753
2. Octoih, Blaj, 1760
3. Antologhion, Rîmnic, 1766
4. Evanghelie, Blaj, 1776
5. Molitvenic, Rîmnic, 1782

MURGEȘTI

1. Ceaslov, București, 1785
2. Evanghelie, Buda, 1812

POIENIȚA

1. Noul Testament, Bălgrad, 1648
2. Molitvenic, Rîmnic, 1747
3. Evanghelie, Blaj, 1765
4. Triod, Blaj, 1771
5. Liturghier, Blaj, 1807
6. Strastnic, Blaj, 1817
7. Catavasier, Blaj, 1817
8. Octoih, Blaj, 1825

ROTENI

1. Octoih, Blaj, 1825

ȘARDU NIRAJULUI

1. Molitvenic, Bălgrad, 1689
2. Chiriacodromion, Alba Iulia, 1699
3. Octoih, Tîrgoviște, 1713
4. Triod, București, 1726
5. Evanghelie, Blaj, 1765
6. Catavasier, Blaj, 1769
7. Strastnic, Blaj, 1817
8. Triod, Blaj, 1813
9. Acatist, Blaj, 1816
10. Octoih, Blaj, 1825

SÎNIȘOR

1. Liturghie, București, 1728
2. Ceaslov, Blaj, 1751
3. Octoih, Blaj, 1770
4. Liturghie, Blaj, 1775
5. Liturghie, Limba slavonă sec. XIX

SÎNTANDREI

1. Octoih, Tîrgoviște, 1713
2. Strastnic, Blaj, 1753
3. Apostol, Blaj, 1767

TROIȚA

1. Strastnic, Blaj, 1773

VALEA

1. Antologhion, Rîmnic, 1705
2. Octoih, Blaj, 1770
3. Molitvenic, Blaj, 1815
4. Liturghier, Blaj, 1807

VEȚA

1. Triod, București, 1726
2. Octoih, Blaj, 1770
3. Strastnic, Blaj, 1773
4. Catavasier, Blaj, 1793
5. Ceaslov, Sibiu, 1805

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

L'ANCIEN LIVRE ROUMAIN DE LA VALLÉE DU NIRAJ, DOCCUMENT DE LA CONTINUITÉ DE VIE CULTURELLE ET NATIONALE

(Résumé)

En vue de reconstituer la vie spirituelle des Roumains, des contrées habitées des Roumains, où au cours de l'histoire s'est établie une population hongroise (Sekler), serait nécessaire une étude ample, complexe et difficile.

Dans la présente étude on s'occupe seulement de l'ancien livre roumain de la zone de la Valée du Niraj. Les premières recherches ont été faites par le professeur de Tîrgu Mureş, Nicolae Sulică et Aurel Filimon, homme de culture, archéologue, éthnographe, le fondateur du musée historique de Tîrgu Mureş.

Au cours des recherches de cette zone on a découvert 60 anciens livres roumains, gardés dans les localités: Bolintineni, Crăciuneşti, Ivăneşti, Lăureni, Moşuni, Murgeşti, Poieniţa, Roteni, Şardu Nirajului, Sînandrei, Sînişor, Troiţa, Valea şi Veţa. Les 60 livres proviennent des suivants centres typographiques: Blaj (44 exemplaires), Bucarest (5), Rîmnicu (4), Alba-Iulia (3), Tîrgovişte (2), Buda (1), Sibiu (1).

Les notations faites sur les couvertures et les feuilles des livres y découverts, écrites avec méticulosité, il y a 150—200 années, mentionnent des événements historiques de la zone, ventes-achats, donations, témoignages de l'époque, dans une langue roumaine authentique, qui ressemble à celle d'aujourd'hui.

Par les livres y attestés, on peut conclure que ces Roumains, comme population autochtone, avaient la conscience nationale et de langue, qui a exercée une influence sur leur développement spirituel, en assurant la persistance envers les vicissitudes de l'histoire à qui ils ont été longuement soumis.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MOZAICURILE SARMIZEGETUSEI ŞI CĂRTURARII ROMÂNI LA 1825

RADU ARDEVAN

În anul 1825 apărea în limba germană, simultan la Sibiu şi Braşov, o mică broşură nesemnată, referitoare la două mozaicuri antice descoperite cu doi ani în urmă în satul Grădişte, Sarmizegetusa romană de odinioară[1]. Autorul acestei lucrări era un tînăr studios, Joseph Bedeus von Scharberg, înclinat întrucîtva spre istoria Transilvaniei[2]. Scrisă de un autodidact, cu interes pasager pentru antichitatea clasică, broşura prezintă toate caracteristicile amatorismului. După ce face o expunere generală a vestigiilor arheologice din Ţara Haţegului, compilaţie din autorii ce i-au fost accesibili[3], Bedeus descrie amănunţit cele două mozaicuri ce înfăţişau momente din „Iliada" („Judecata lui Paris" şi „Priam implorîndu-l pe Ahile")[4]. Pe acestea el le atribuie — cu totul eronat — civilizaţiei elenistice[5]. În încheiere anexează desenele amănunţite, dar fără culori, ale mozaicurilor comentate.

Simpla publicare corectă a unor monumente arheologice de asemenea calitate constituie un merit incontestabil al autorului, mai ales dacă ne reamintim că mozaicurile respective au fost ulterior complet distruse[6]. Importanţa lucrării sale rezidă însă şi în ecoul pe care l-a avut în viaţa culturală a epocii. Broşura lui Bedeus venea în întîmpinarea unei sensibilităţi romantice în formare[7], care se remarca şi printr-un in-

---

[1] (Joseph Bedeus von Scharberg), *Abbildung von zwei alten Mosaiken, welche im Jahre 1823 zu Várhely in Hunyader Comitate entdeckt worden*, Hermannstadt und Kronstadt, 1825, 20 p.

[2] E. v. Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert*, Wien, 1877, 2. Theil, p. 339—340; I. Berciu, în *Apulum*, IV, 1961, p. 1574.

[3] J. Bedeus, *op. cit.*, p. 3—9.

[4] Idem, *op. cit.*, p. 10—15.

[5] Idem, *op. cit.*, p. 15—16; I. Berciu, *op. cit.*, p. 162.

[6] E. v. Friedenfels, *op. cit.*, p. 340; C. Daicoviciu, în *Dacia*, I, 1924, p. 227; I. Berciu, *op. cit.*, p. 158.

[7] P. Cornea, *Originile romantismului românesc*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1972, p. 68 sq.; P. Teodor, I. Gabor, în *IstCluj*, p. 241—242; I. Wolf, în *ActaMN*, XIV, 1977, p. 430—431; I. Lungu, *Şcoala Ardeleană*, Bucureşti, 1978, p. 73—74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

teres sporit pentru vestigiile antichităţii clasice[8]. Aşa că, apariţia acestui opuscul a făcut o puternică impresie contemporanilor şi a fost urmată de numeroase studii şi cercetări de specialitate[9]. Se poate afirma că modesta lucrare a lui Bedeus a contribuit simţitor la impulsionarea arheologiei în Transilvania.

Emulaţia produsă în păturile cultivate ale provinciei de descoperirile arheologice făcute la Sarmizegetusa în 1823 îşi află o bună ilustrare în lista de prenumeranţi ai cărţii lui Bedeus[10]. Ea cuprinde 285 de subscriptori, grupaţi alfabetic pe localităţi, acestea din urmă fiind ele însele ordonate alfabetic. Desigur, ca orice asemenea listă, ea nu reflectă integral şi fidel circulaţia unei tipărituri[11]. Totuşi, ea ne poate oferi o imagine sintetică asupra celor care, în Transilvania la începutul veacului trecut, manifestau un interes mai statornic pentru investigarea antichităţii[12]. În urmărirea audienţei de care s-a bucurat la tipărire cartea lui Bedeus trebuiesc însă avute în vedere nu numai caracterul de strictă specialitate al lucrării, ci şi limba în care a fost scrisă, precum şi posibilităţile obiective de publicitate şi de difuzare[13].

De la început surprinde faptul că lista de subscriptori cuprinde numai persoane înregistrate în Transilvania intramontană. Doar trei prenumeranţi figurează în localităţi din afara principatului. Unul este Fleischhackl von Hackenau, consulul austriac de la Bucureşti[14]; ceilalţi doi sînt baronul Samuel Josika şi contele Ioan Kornis, nobili ardeleni aflaţi la Viena în calitate de funcţionari aulici[15]. Lipsa unor susţinători din alte provincii ale imperiului n-o putem explica decît printr-o publicitate deficitară. Dar şi în cadrul Transilvaniei subscriptorii sînt foarte inegal repartizaţi. Cel mai mare număr îl găsim în marile oraşe: Sibiu, Braşov şi Cluj (cu 64, respectiv 44 şi 36 înscrişi). Alte aşezări urbane au

---

[8] P. Teodor, în *Studii şi cercetări de bibliologie*, II, 1957, p. 264—265; D. Tudor, în vol. Al. I. Odobescu, *Istoria archeologiei*, (Bucureşti), Ed. ştiinţifică, 1961, p. 8—10; A. Pippidi, în *St. Cl.*, XI, 1969, p. 291—295; N. Bocşan, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ştefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 509—511; M. Carataşu, în *RESEE*, XII, 1974, nr. 3, p. 387—390; M. Anghelescu, în *Synthesis*, II, 1975, p. 97—98; I. I. Russu, în *IDR*, I, 1975, p. 47—54; G. E. Marica, *Studii de istoria şi sociologia culturii ardelene din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, vol. I, 1977, p. 230—238; I. Wolf, *op. cit.*, p. 425—429; K. Köllő, în *Útunk évkönyv*, Cluj-Napoca, 1975, p. 44—46; K. Engel, *Rómaiak és dákok a XIX. század irodalmában (Adalékok az erdélyi romantika történetéhez)*, ms. 24 p. şi *Evocarea războaielor dintre romani şi daci în literatura maghiară şi săsească din Transilvania*, ms. 8 p. (Adresăm pe această cale mulţumirile noastre autorului, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziţie cele două lucrări manuscrise).

[9] C. Daicoviciu, *loc. cit.*; I. Berciu, *op. cit.*, p. 157_4 157—159.

[10] J. Bedeus, *op. cit.*, p. 17—20. Remarcată şi de I. Berciu, *op. cit.*, p. 158_1.

[11] G. E. Marica, *op. cit.*, p. 6, 13—14; C. Velculescu, V. G. Velculescu, în *Synthesis*, II, 1975, p. 93; N. Bocşan, în *Studia*, Historia, XXI, 1976, p. 26.

[12] G. E. Marica, *op. cit.*, p. 14.

[13] C. Velculescu, V. G. Velculescu, *op. cit.*, p. 89_{14}; N. Bocşan, *loc. cit.*

[14] J. Bedeus, *op. cit.*, p. 17; A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1971, p. 73—74 sq.

[15] J. Bedeus, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mult mai puţini reprezentanţi[16], în timp ce unele localităţi mici apar cu prenumeranţi neaşteptat de numeroşi[17].

În chip firesc, cei mai mulţi susţinători se recrutează de pe pămîntul atribuit Universităţii săseşti (155). Între prenumeranţii din oraşele săseşti predomină categoric elementele burgheze; arareori găsim cîte un locuitor înstărit din localităţi învecinate. Siutaţia din micile centre de scaun (Nocrich, Cincu, Mediaş) este cu totul diferită: găsim mai ales preoţi şi magistraţi printre puţinii înscrişi, iar numărul prenumeranţilor din alte localităţi aparţinătoare scaunului este relativ mare. La Sibiu, prezenţa îndelungată a Guberniului şi a organelor administraţiei provinciale[18] face ca o pondere însemnată să o aibă funcţionarii de stat şi ofiţerii superiori (29 din 64).

Militarii predomină în chip aproape absolut în localităţile de reşedinţă ale regimentelor de graniţă (Năsăud, Miercurea Ciuc, Tîrgu Secuiesc, Rupea, Orlat). În alte localităţi de dimensiuni similare (ca Făgăraş, Baia de Arieş, Ocna Sibiului etc.) subscriptori sînt mai ales funcţionarii sau micii proprietari — altfel spus, elemente ale burgheziei. O situaţie aparte prezintă oraşul Cluj, unde mulţi nobili aveau proprietăţi[19] şi unde se întrunea adeseori Dieta Transilvaniei[20]. Aici, din 36 de prenumeranţi 31 aparţin nobilimii, faţă de numai 5 intelectuali nenobili[21]. Prezenţa femeilor este încă foarte redusă: abia 11 cititoare.[22]

La începutul secolului XIX interesul mereu crescînd pentru antichităţi şi istorie rămînea în Transilvania mai mult în sfera iniţiativelor individuale sau de grup, fără un cadru instituţional[23]. Se observă lesne că lucrarea lui J. Bedeus a fost privită mai mult ca o curiozitate ştiinţifică, ori ca un divertisment distins, demn de oameni culţi, — dar nu ca un instrument de lucru. Surprinde slaba reprezentare printre prenumeranţi a instituţiilor de cultură: doar patru biblioteci (dintre care două şcolare)[24] şi Muzeul Brukenthal. Chiar printre persoanele care şi-au comandat cartea, doar şase s-au afirmat prin preocupări şi contribuţii proprii

---

[16] Cîte 11 la Alba Iulia şi Bistriţa, doar 4 Tîrgu Mureş, doar 2 Sighişoara.

[17] Miercurea Ciuc şi Nojag depăşesc numărul de 10.

[18] Din 1790 Guberniul fusese mutat la Cluj (L. Gyémánt, în *IstCluj*, p. 192).

[19] M. Bunta, în *IstCluj*, p. 213.

[20] L. Gyémánt, *op. cit.*, p. 194—198.

[21] J. Bedeus, *op. cit.*, p. 19.

[22] 3 la Sibiu, 5 la Cluj, cîte una la Nojag, Tîrgu Mureş şi Tîrgu Secuiesc. Uneia dintre ele — baronesei Jósika — îi fusese chiar dedicată lucrarea lui Bedeus (E. v. Friedenfels, *op. cit.*, p. 340). În Moldova şi Muntenia femeile apar ca prenumeranţi abia după 1829 (C. Velculescu, V. G. Velculescu, în *RESEE*, XII, 1974, nr. 2, p. 217).

[23] S. Benkö, în *Studii şi cercetări de istorie. Cluj*, VIII, 1957, p. 154—155; V. Wollmann, în *Apulum*, XV, 1977, p. 671, 674—679; P. Teodor, I. Gabor, *op. cit.*, p. 242. Abia începînd din 1845 se va preda la Colegiul reformat din Cluj şi „antichităţile patriei" (Idem, *op. cit.*, p. 243).

[24] Este vorba de biblioteca Şcolii evanghelice din Braşov, respectiv a Colegiului reformat din Tîrgu Mureş, a Regimentului I românesc de graniţă şi de biblioteca Teleki din Tîrgu Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pe tărîmul istoriei,[25] la acestea se mai pot adăuga cîteva familii nobiliare care deţineau colecţii de antichităţi[26].

În aceste condiţii, cu atît mai semnificativă apare prezenţa unor subscriptori români la amintita carte despre mozaicurile de la Sarmizegetusa. Pentru o lucrare de specialitate restrînsă în istoria antică, numărul prenumeranţilor români apare, în epocă, destul de mare (24 din 285) şi îngăduie cîteva concluzii interesante.

Se observă cu uşurinţă concentrarea comanditarilor români: 20 se înregistrează la Braşov, în timp ce în alte trei localităţi cunoaştem doar cîte unul: Dimitrie Pisoi la Nojag, Ioan Nemeş la Năsăud şi bine cunoscutul animator cultural Iosif Ighian[27] la Baia de Arieş — toţi trei preoţi[28]. Într-o vreme cînd, aşa cum am văzut, antichităţile locale nu constituiau obiect de studiu în şcoală, absenţa puţinelor instituţii româneşti de atunci dintre susţinătorii cărţii lui Bedeus nu trebuie să ne surprindă. Totuşi, întîlnim o singură asemenea instituţie: Biblioteca Regimentului I românesc de graniţă, de la Orlat[29]. Lipsa de interes a Blajului se impune atenţiei; este însă cunoscută „stagnarea înspăimîntătoare"[30] a vieţii culturale blăjene în deceniile 2—3 ale secolului. Broşura despre mozaicurile de la Sarmizegetusa putea trezi atenţia cu precădere persoanelor particulare avute şi dornice de cultură în forme ceva mai înalte. Între români, numai pătura burgheză în ascensiune avea mijloacele şi capacitatea de a se interesa de asemenea manifestări. Or, la începutul secolului al XIX-lea, cu toată dezvoltarea de tip capitalist a altor zone locuite de români[31], cea mai importantă burghezie românească se concentra la Braşov[32].

Aşadar este cu totul firească ponderea deosebită a subscriptorilor braşoveni. Lista de prenumeranţi cuprinde 12 membri ai acestei puter-

---

[25] Afară de autorul însuşi, mai putem menţiona pe J. Filtsch (I. Wolf, *op. cit.*, p. 428—429), J. Benigni von Mildenberg (E. v. Friedenfels, *op. cit.*, p. 343), F. X. Hene (autorul cunoscutei *Beyträge zur dacischen Geschichte*, Hermannstadt, 1836), pe arhivarul bistriţean K. E. Lani (G. Nussbächer, în *Rev.Arh.*, XXXII, 1, 1970, p. 14—17) şi pe colegul său braşovean St. v. Closius (*Idem*, în *Cumidava*, IV, 1970, p. 572).

[26] Ca de pildă familiile Eszterházy, Jósika, Noptsa, Teleki sau Wesselényi.

[27] G. E. Marica, *op. cit.*, p. 20.

[28] Nu putem stabili o origine românească pentru alţi doi subscriptori: Josephine von Popp din Sibiu (va fi fost rudă cu cunoscuta familie de comercianţi români?) Cf. D. Limona, în *RevArh*, XXVII, 1, 1965, p. 266; A. Oţetea, *Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, Bucureşti, Ed. Acad. R.S.R., 1977, p. 119—129; şi căpitanul Fr. Szkorei (Scorei?) din Făgăraş.

[29] J. Bedeus, *op. cit.*, p. 19.

[30] G. E. Marica, *op. cit.*, p. 227—228; expresia aparţine lui G. Bariţiu; Cf. I. Lungu, *op. cit.*, p. 102—103.

[31] Pentru Transilvania doar, vezi D. Prodan în *Studii. Revistă de istorie şi filosofie*, III, 1950, p. 80; D. Limona, *loc. cit.*; G. E. Marica, *op. cit.*, p. 30—37; N. Bocşan, *op. cit.*, p. 37; C. Velculescu, V. G. Velculescu, în *Synthesis*, II, 1975, p. 87—88, 92; *Idem*, în *RESEE*, XIII, 1975, nr. 4, p. 540—541, 544.

[32] Fr. Killyén, în *Studii şi articole de istorie*, I, 1956, p. 173—176; Al. Bărbat, în *Studii. Revistă de istorie*, XVI, 1963, p. 921—932; G. E. Marica, *op. cit.*, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nice burghezii comerciale românești[33]. Prezența lor ilustrează încă o dată maturitatea acestei păturii sociale, apetența ei pentru cultură[34] și tendința de racordare la spiritul veacului.

Deosebit de importantă ni se pare însă prezența unor subscriptori români din afara Transilvaniei. Este vorba de opt persoane, mari boieri din Țara Românească: mitropolitul Dionisie, marele vornic Grigore Băleanu, marele logofăt Constantin Golescu, cei doi Alexandru Filipescu, Iancu Samurcaș, Ioan și Nicolae Văcărescu[35]. Aceștia sînt în general cunoscuți ca promotori ai culturii naționale[36]. Interesul lor pentru un aspect de istorie a Daciei antice nu poate fi neglijat. Alături de alte manifestări, el ne atestă odată în plus faptul că cel puțin structurile superioare ale societății românești începuseră să împărtășească ceva din sensibilitatea romantică pentru istoria noastră veche. Tocmai în acești ani, grija pentru vestigiile arheologice și interesul pentru istorie vor căpăta în Principate aspect instituțional[37]. Absența oricăror subscriptori din Moldova nu este probatorie; se cunoaște că deceniul al treilea al secolului XIX înseamnă pentru provincia est-carpatică o perioadă de criză în cultură, cu repercusiuni în circulația cărții (lipsa totală de prenumeranți pentru cartea tipărită)[38].

Este semnificativ că toți subscriptorii din Țara Românească apar pe lista Brașovului. Faptul a fost pus în legătură cu refugiul boierilor munteni la Brașov în anul revoluționar 1821[39]. Dar această părere nu poate fi susținută. Mai întîi, nu toți dintre prenumeranții de la 1825 s-au refugiat în Transilvania în timpul revoluției conduse de Tudor Vladimirescu[40]. Apoi, atît la 1823 (anul descoperirii mozaicurilor) cît și la 1825 (anul apariției broșurii) acest exil trebuia să fi luat sfîrșit. Faptul că subscriptorii munteni se înregistrează la Brașov trebuie pus pe seama legăturilor trainice pe care Țara Românească le întreținea cu românii brașoveni. Aceste relații nu aveau de loc caracterul de simplă conjunctură și își aflau concretizarea atît pe plan economic, cît și cultural[41].

Prin urmare, structura listei de prenumeranți la lucrarea din 1825 despre mozaicurile de la Sarmizegetusa aduce argumente pentru două concluzii importante: interesul spiritualității românești la începutul vea-

---

[33] Este vorba de I. Christu, Șt. Cernovodali, D. Dima, T. Geanli, Gh. Dumovici, C. Emanuel, V. Moldoveanu (ortografiat Ladislau Moldavai), G. Paapa, D. P. Sterie, Filip Voina, Ioan și Radu Jipa (J. Bedeus, *op. cit.*, p. 17—18).

[34] Fr. Killyén, *op. cit.*, p. 181 sq; Al. Bărbat, *op. cit.*, p. 932; G. E. Marica, *op. cit.*, p. 31—34; N. Bocșan, *op. cit.*, p. 33—34.

[35] J. Bedeus, *loc. cit.*

[36] P. Cornea, *op. cit.*, p. 68, 71; M. Caratașu, *op. cit.*, p. 387—391; N. Bocșan, *op. cit., p. 32—33;* G. E. Marica, *op. cit.*, p. 21, 49—50.

[37] D. Tudor, *loc. cit.;* A. Pippidi. *loc. cit.*

[38] C. Velculescu, V. G. Velculescu, *op. cit.*, p. 545; *Idem*, în *Synthesis*, II, 1975, p. 91.

[39] I. Berciu, *op. cit.*, p. 158$_1$.

[40] A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, Ed. științifică, 1971, p. 391.

[41] Cf. supra, notele 32, 34; G. E. Marica, *op. cit.*, p. 20—21, 31—33, 49—50.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cului trecut pentru vestigiile istoriei noastre vechi (sensibilitate general-romantică din care s-a născut arheologia ştiinţifică) şi unitatea culturală românească — prezentă şi la acest nivel de manifestare.

DIE MOSAIKEN VON SARMIZEGETUSA UND DIE RUMÄNISCHEN GELEHRTEN UM 1825

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1825 erschien die Broschure von Joseph Bedeus von Scharberg über zwei polychrome Mosaiken welche in 1823 in Grădişte, dem antiken Ulpia Traiana Sarmizegetusa entdeckt wurden. Die Arbeit entfachte seinerzeit grosses Interesse und wurde von mehreren Wiederausgaben gefolgt. Die Liste jener die durch Geldbeiträge diese Erscheinung unterstützen, zeigt uns dass die gebildeten Schichten der Gesellschaft Siebenbürgens für die klassische Archäologie Interesse aufbrachten, dieselbe jedoch nur als einen vornehmen Zeitvertreib betrachteten. Dieses Gebiet hatte noch keinen amtlichen, organisierten Rahmen bekommen.

Es fanden sich auch Rumänen unter den Pränumeranten: 20 grosse Kaufleute aus Kronstadt, drei Priester aus anderen Ortschaften sowie die Bibliothek des 1. rumänischen Grenzregiments. Ebenfalls in Kronstadt unterschrieben noch 8 grosse Bojaren aus der Wallachei. Diese Tatsachen zeigen die romantische Aufgeschlossenheit für die Spuren der Vergangenheit bei den vornehmen Schichten der rumänischen Gesellschaft, sowie die rumänische kulturelle Einheit, deren Mittelpunkt damals die Stadt am Füsse der Karpathen, Kronstadt (Braşov) war. Das Fehlen von Unterstützern dieses Büchleines aus der Moldau erklärt sich durch eine vorübergenhende örtliche Krise im 3. Jahrzent des XIX. Jahrhunderts.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUȚIA LUI TIMOTEI CIPARIU LA ARGUMENTAREA INTERDISCIPLINARĂ A ETNOGENEZEI ȘI CONTINUITĂȚII POPORULUI ROMÂN

VALERIU NIȚU

Călătoria din 1836, în Țara Românească, împreună cu G. Bariţiu,[1] a fost pentru T. Cipariu întîiul prilej de a cunoaște, la fața locului, preocupările cărturarilor din București pentru promovarea culturii naționale, a creației literare, presei, teatrului etc., inițiativa instituționalizării manifestărilor și valorificarea vestigiilor istorice într-un cadru relativ organizat. Colecționarii pasionați — printre care se remarcase generalul Nicolae Mavros (1782—1868), arheologul amator care și-a donat colecția *Muzeului național* din București — erau stimulați în achiziționarea și descoperirea unor mărturii arheologice care demonstrau, incipient, pe un spațiu limitat, unitatea și continuitatea de viață materială a poporului român, în cîteva puncte limitrofe ambelor maluri ale Dunării.

Contactul cu această preocupare promițătoare, fără îndoială, a dat impuls filologului din Blaj spre a concentra în prestigiosul centru de cultură al Transilvaniei, rezultatele cercetărilor arheologice și colecționarea vestigiilor într-un muzeu adecvat.[2] Dar, pînă la împlinirea dezideratului propus, el continuă să mențină relațiile cu cărturarii de peste Carpați și chiar să obțină, cît se putea strecura prin „vama cucului", unele publicații care interesau descoperirea, valorificarea, interpretarea documentelor istorice. Între alte publicații care au suscitat interesul cărturarilor din Blaj, a fost *Magazin istoric pentru Dacia*.[3]

Într-un manuscris cu titlul *Notitia literaria* (nedatat, dar în mod cert conceput înainte de revoluția din 1848), T. Cipariu întocmește un comentariu la disertația *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania* (publicată de Aug. Treboniu Laurian în *Magazin istoric pentru Dacia*, 1846, tom. III, p. 95—330) unde filologul are încă un prilej să abordeze, măcar tangențial, problema etnogenezei și continuității poporului român. Atunci cînd N. Bălcescu și

[1] Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Bariţiu, călători prin Țara Românească în 1836, Note pe marginea unui text inedit*, în *Studii*, Revista de istorie, București, XI (1958), nr. 1, p. 117—132.

[2] Cornel Tatai-Baltă, *Timotei Cipariu, precursor al muzeografiei românești din Transilvania*, în *Apulum*, Alba-Iulia, 1978 (Vol. 16), p. 367—371.

[3] Pompiliu Teodor, *Din nou despre „Magazin istoric pentru Dacia", în Transilvania*, în *ActaMN*, Cluj, 1966, p. 511—519.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aug. Treboniu Laurian se străduiau, prin mijlocirea revistei *Magazin istoric pentru Dacia,* să valorifice și să interpreteze documente mai semnificative care vizau, unitar, istoria poporului român, la Blaj, prin *Organului Luminarei* (1847—1848), întîia gazetă românească tipărită integral cu litere latine,[4] T. Cipariu căuta să mențină trează conștiința națională a românilor în atmosfera și în contextul evenimentelor care au ridicat popoarele, ca o mișcare tectonică, de jos în sus, prin izbucnirea revoluției din 1848. Raportat contextului socio-politic al vremii, cuvîntul scris al filologului capătă o dublă semnificație: *patriotică* (prin finalitatea care afecta drepturile și interesele românilor, majoritatea demografică a Transilvaniei) și *politică-militantă* (prin accentul tăios, polemic, cutezant cu care se adresa celor suprapuși, interesați să oprime și să suprime însăși ideea de existență a unui popor, din filele istoriei). Extragem următorul fragment din comentariul scris de T. Cipariu, semnificativ atît prin valența stilistică, proprie cărturarului care și-a consacrat viața luptei perseverente spre propășirea poporului român, cît și, îndeosebi, pentru că exprimă, fără ascunzișuri sau abile subtilități de circumstanță, esența unui adevăr evident istoricilor constant animați să practice o știință obiectivă: „Vecinii noștri, drept, ei sunt carii mai întîi ne-au înnegrit, după ce ne-au umilit și după ce începură a avea interes a ne înnegri; iar după ce străinii, carii numai din spusa vecinilor ne cunoșteau, începură a le crede împinși de interes și încredințați de oarba credință a străinilor, n-au pregetat, nu numai răul ce aflau întru noi, ci și bunul și frumosul, și tot ce ne era mai scump, numele, originea, sîngele și limba a ni le defăima. Și după ce ne tractau rău în viața socială, împlură lumea în cîte cărți au scris de batjocori, spre rușinea noastră, așa cît și ei în urmă veniră a-și crede scorniturilor sale. Și cum nu, cînd pe toată lumea vedeau că crede? Și cum să nu creadă nepoții de apunerea noastră după ce părinții ne aduseră la sapă de lemn? După ce ne tăiară în mai multe bucăți, ne lîncezîră, înjugară, la ce nu se demite apoi mișelul și sclavul? (Aluzie la evenimentele tragice din timpul răscoalei lui Horea, n.n.). Unii, ca să-și mai ușureze greutatea de pe umeri, ce ca un munte gravita pe ei, îngenuncheară înaintea tiranilor săi, sărutară varga ce-i sfîșiase, linseră scuipatul de pe fața pămîntului, și capul acum batjocorit și-l împulberară. Ei se ușurau uneori, dar cu cea mai umilitoare condițiune, de a-și uita de sînge (origine, n.n.) și limbă. Ăst soi de oameni simțeau rușine în consecințele de ce lucrau, dar interesul le impuseră acel sacrificiu cînd împrejurările-i cereau. Fiilor, ce erau născuți și crescuți într-alte fețe și idei, li se părea un afront cînd cineva i-ar fi supărat cu atingerea că ei sunt români. Așa, nu erau de lipsă mai multe generațiuni decît de la părinte la fiu și românul era strămutat cu totul, nici mai simțea mărimea, cîtă era pusă în numele de român".[5] Străbate

[4] Ioana Botezan, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848, Documente inedite,* în *Apulum,* Alba-Iulia, 1969 (Vol. 7), p. 95—108.

[5] Biblioteca Academiei R.S. România, Filiala Cluj-Napoca, *ms. rom.* nr. 2.289, f. 1 r. — 1 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în acest concentrat episod al confruntării ideilor despre originea daco-romană, continuitatea poporului român — ca un adevăr istoric major şi procesul retrograd al deznaţionalizării forţate, — aşa cum s-a desfăşurat în Transilvania secolelor medievale — un anume fior patetic (sugerat printr-o succesiune de construcţii sintactice interogative şi ataşarea unei comparaţii care argumentează ideea esenţială: „... greutatea de pe umeri, ce ca un munte gravita pe ei“ ...) care ne îndreaptă spre o modalitate de plasticizare apropiată apoteozei alegorice a lui Alecu Russo din *Cîntarea României*. Întîlnirea lui T. Cipariu cu Al. Russo la marea adunare populară din Blaj, în 3/15 mai 1848,[6] fusese un prilej potrivit pentru ca relevarea împlinirii de veacuri a poporului român să i se transmită în spiritul protestatar al oaspetelui moldovean. Obiectiv şi cutezant apare filologul din Blaj prin felul cum corelează originea poporului român şi a limbii sale, în raport cu condiţiile vieţii sociale-politice impuse de feudalii stăpînitori care aveau interes să-şi menţină puterea şi, prin urmare, nu se jenau să denigreze, chiar să denatureze adevărul istoric. Aşa se face că în epocă, atunci cînd popoarele se emancipau spre a sfărîma edificiul şubred al feudalismului, noi continuam să fim doar semnalaţi ca popor strămutat, fără drept de apel la valorile civilizaţiei şi culturii europene[7]. Ca popor, eram excluşi din sfera noţiunii de *umanitate*, destinaţi extirpării prin deznaţionalizare şi puşi în ipostaza de a nu mai avea nici îndrăzneala să invocăm obîrşia noastră daco-romană, tocmai pentru că ei, denigrătorii unui trecut de lupte pentru drepturi, nu considerau plauzibile dovezile istoriei. T. Cipariu are, aici, curajul să dezvăluie tribulaţiile cu substrat social-politic ale falsificatorilor de adevăr şi, în acest scop, el îmbină argumentele numismaticii şi epigrafiei, cu ale lingvisticii comparate. Din ipostaza pledoariei pentru adevărul istoric derivă acea frenetică pasiune a filologului de a descoperi şi contura ortografic etimonul latin originar, pînă la susţinerea unor forme aberante, după cum concludentă se profilează prezenţa lui, impetuoasă şi tenace, în lupta pentru promovarea unei culturi naţionale, unitare, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe măsură ce istoricii descopereau mărturiile trecutului, filologul se străduia să argumenteze cu date istorice, corelate cu elemente lingvistice, obîrşia romanică a poporului de la gurile Dunării, spre a-l vedea situat printre toate

---

[6] Valeriu Niţu, *Timotei Cipariu şi Adunarea Naţională din 3/15 mai 1848, de la Blaj*, în *RevArh*, Supliment, Bucureşti, Anul L (1973), Vol. XXXV, p. 67.

[7] În referinţele critice ale lui T. Cipariu, asemenea predecesorilor săi Gh. Şincai şi P. Maior, se află următorii autori cu lucrările lor unde se contestă continuitatea elementului romanizat din Dacia post-aureliană: Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist Walachei, Moldau und Bassarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens*, I—III, Viena, 1781—1782; Johann Christian Engel, *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum*, Cum epistola C. G. Heyne ad auctorem missa et columnam Traiani illustrante, Viena, 1795; Joseph Karl Eder, *Observationes criticae et pragmaticae ad Historiam Transsylvaniae sub Regibus Arpadianae et mixtae propaginis*, Sibiu, 1803; Johann Karl Schuller, *Argumentorum prolatinitate lingvae Valachicae s[eu] Rumunae epicrisis*, Sibiu, 1831.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

celelalte popoare învrednicite în egală măsură. Motivat social-etic, T. Cipariu contrapune demnitatea constantă a poporului român în contrast cu imaginea spoliatorului tiran şi proclet, politician lipsit de scrupule. Aşadar, paralel cu originea demnă, romanică, reflectată în dezvoltarea istorică a limbii române, cărturarul din Blaj atestă continuitatea poporului şi prin păstrarea trăsăturilor psihice, a fiinţei sale autentice, în decursul vremurilor vitrege: „Dar, de au şi fost multe rătăcirile şi păcatele românului, de au şi rîs mulţi de el, (...) dar inima naţiunei rămase întreagă, talentele-i fireşti, ce nu-i putu răpi vecinul şi tiranul, nu s-au mutat; şi străinul, carele a vrut a vedea cu ai săi ochi, nu cu ai vecinului, începu a vedea în român mai mult decît numai un paria, cunoscu calităţile insigne (distinse, n.n.) ce-i caracterizesc inima neturburată de patimi, începu a nu prea crede sau numai puţin. De atunci şi vecinul începu mai întîi a se ruşina în sine, şi ca să nu rămînă cu totul în minciună, unii începură a modifica, iar alţii(,) mai politici(,) cu totul a sări dintr-un extrem întru altul. De aici, acea curioasă vedere că nu arareori tocmai aceia te laudă mai mult, carii te batjocoresc cît le încăpuse în piele, şi aceia te plîng mai tare, carii te-au vulnerat pînă la inimă"[8].

E aici un procedeu mai puţin frecvent în confruntările epocii: abordarea unei probleme fundamentale de istorie (relaţiile între *stăpînitori* şi *asupriţi*) prin raportare la cadrul psiho-social (reflectînd mentalitatea grupului social), cu repercusiuni pentru acceptarea adevărului istoric. Demersurile şi tactica interpretului tendenţios, fals, eronat, apar astfel, dezvăluite combativ prin argumentarea originii vechi, romanice, şi susţinerea continuităţii elementului demografic, autohton. De aceea, T. Cipariu îşi extinde comentariul pe marginea disertaţiei publicată de Aug. Treboniu Laurian, asupra factorului demografic prevalent care explică perpetuarea poporului român în pofida vicisitudinilor seculare, „migrările" din perimetrul Daciei vechi avînd cu totul alte semnificaţii: „Articulul I începe cu venirea romanilor în Dacia, (mai) ales în Transilvania de azi, pre care-i află auctoriul tocmai acolo şi astăzi mai numeroşi, pe unde se ştie că au fost coloniile cele mai renumite, pentru exemplu valea Sargetina[9] sau a Haţegului, dar numerozitatea românului azi e atîta de mare pretutindenea, afară de secuime, cît mai nu este cu putinţă a face alegere, încă şi ţinuturile unde nu aflăm nici o urmă, să fi fost cîndva colonizate de romani, cum este Chioariul, atîta fiind împoporat cu români cît, afară de puţini nobili pretinşi de altă limbă, mai că nu se află alt decît români. Dar cu toate că şi noi credem că Transilvania *niciodată nu a fost vacuată* (sublinierea noastră) de la venirea lor pînă la cele mai furioase incurse de barbari, tot nu putem a nu mărturisi că migrările românilor din Principate în Transilvania şi înapoi, pînă în anii cei mai dintîi ai secolului acesta, atîta au fost de dese, cît nu fără raţiune poartă azi o mare parte a românilor din Transilvania numele de *Munteanu* şi

[8] Biblioteca Academiei R. S. România, *ms.rom.cit.*, f. 1 v. — 2 r.
[9] Depresiunea din apropierea satului Grădiştea Muncelului, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moldoveanu, întocmai precum şi migrările românilor din Mesia întîia şi Panonia a doua au fost în Ungaria, pînă la Maramureş, şi iar din Dacia ripense şi Mesia a doua sau Bulgaria, în România şi Moldova, însă totdeauna între marginile Daciei"[10]. Aşadar, spre a nu confunda migrările efemere, cu un indice demografic limitat, în perimetrul Daciei vechi, consemnate după migraţia popoarelor de provenienţă răsăriteană, cu iluzoria „migraţie" a unui întreg popor autohton din sudul spre nordul Dunării[11], T. Cipariu se raportează la frecvenţa a două nume de circulaţie în Transilvania: *Munteanu* şi *Moldoveanu*. Sînt exemple tipice din onomastica românească, mai la îndemîna filologului care adaugă investigaţiei lingvistice, argumentele vestigiilor istorice în concretizarea continuităţii, după retragerea parţială, strategică — administrativă, efectuată de Aurelian. Păstoritul şi agricultura, ca ocupaţii de bază ale protoromânilor, au substanţializat civilizaţia materială, perpetuînd existenţa unui popor autohton, în timp şi spaţiu, fapt consemnat de cronica notarului Anonymus al regelui Béla: „Adevărata cultură a romanilor în Dacia a ţinut numai pînă la Aurelian. Aceasta demustră toate inscripţiunile şi monetele ce s-au aflat pînă acum, şi nici unele nu trec peste această epocă încoace. Nu poate fi dar îndoială că, după furia barbarilor (în)spăimîntaţi, romanii trăgîndu-şi legiunile, cîţi au putut şi aveau mod, toţi au trecut în Mesia, peste Dunăre, şi cu dînşii toată cultura romană. Românii (populaţia autohtonă romanizată, — n.n.) însă, carii rămaseră aici ca şi în Ungaria, nu puteau să fie alţii decît păstorii, şi cel mai mult sătenii, care neavînd mod de a fugi, ci mai mult avînd de a se trage dinaintea barbarilor, fără de a pătimi în comodităţile vieţii cu care nu erau dedaţi, rămaseră ascunşi prin munţii şi selbele (pădurile, — n.n.) cele dese a(le) Transilvaniei, sau mai bine ale Daciei, mai pînă în inima României. „Pastores romanorum", după anonimul notariu al lui Béla, aflară şi ungurii cu venirea lor în Panonia; fost-au negreşit şi în Transilvania sub ai lor principi în diverse ţinuturi; însă carii deşi să fi ajuns la averi şi putere mai însemnată pre alocuri, dar urme sau semne de ceva cultură, cum au fost a(le) romanilor pînă la Aurelian, nu au

---

[10] Biblioteca Academiei R.S. România, *ms.rom.cit.*, f. 2 r.

[11] După 1848, T. Cipariu a manifestat o atitudine critică vehementă, bazată pe o temeinică argumentare documentară faţă de corifeii „teoriei migraţioniste", printre care: Robert Röesler (pseudonimul scriitorului german Julius Mühlfeld, 1840—1881). *Romänische Studien*, Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens, Lipsca, 1871; Hunfalvy Pál, *Le peuple Roumain ou Valaque*, Étude sur son origine et celle de la langue qu'il parle, Tours, 1880. Termenii „transhumanţă" şi „emigrare" nu se pot confunda cu ceea ce se consemnează în istorie prin „migraţia popoarelor", iar semnificaţia termenilor menţionaţi se pretează la interpretări discutabile sub aspect lingvistic, etnografic, demografic etc., în lucrări de autori cu orientări diferite, precum şi Ovid Densuşianu, *Păstoritul la popoarele romanice, Însemnătatea lui lingvistică şi etnografică*, în *Vieaţa nouă*, Bucureşti, 1913 sau Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX*, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1977). Pentru clarificea semantică a termenilor care afectează conceptul istoric de „continuitate" vom insista cu alt prilej.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lăsat"[12]. Evident, în momentele cînd scria rîndurile citate mai sus, T. Cipariu nu avea la îndemînă vestigii arheologice suficiente pentru a le corela cu elemente lingvistice dar, preocuparea de a le semnala, atesta și încorpora într-un muzeu inițiat la Blaj, perseverase în proiectele sale, după revoluția din 1848. Alte circumstanțe și alte condiții au stimulat dimensionarea interesului pe care-l manifesta pentru argumentarea științifică a etnogenezei și continuității poporului român, prin îmbinarea investigației lingvistice cu suportul mărturiilor istorice, asupra cărora ne vom extinde într-un volum special consacrat.

Concluzia esențială pe care o desprindem din această succintă raportare documentară este că, T. Cipariu, la Blaj, încerca, în perioada pînă la izbucnirea revoluției din 1848, să stimuleze și să profileze interdisciplinar cercetarea etnogenezei poporului român și continuitatea lui, determinată istoric, în perimetrul Daciei vechi. Pe măsura unor acumulări de surse documentare, cu prioritate relatările cronografilor și istoricilor greci, romani, bizantini sau chiar orientali, investigațiile filologului erudit primesc investitura convingerii autorizate, ceea ce în contrast cu neofiții pseudo-teoriei roesleriene, replicile spiritului pătrunzător și plurivalent au luat, prin derivare, forme polemice. Sincronizată cu angajarea sa idealurilor sociale și naționale, pentru care a militat generația revoluționară de la 1848, se poate aprecia, din acest moment istoric, intervenția pozitivă a filologului în investigarea interdisciplinară a etnogenezei și continuității poporului român.

LA CONTRIBUTION DE TIMOTEI CIPARIU À L'ARGUMENTATION INTERDISCIPLINAIRE DE L'ETHNOGENÈSE ET DE LA CONTINUITÉ DU PEUPLE ROUMAIN

(Résumé)

L'auteur se rapporte à un manuscrit gardé dans la Bibliothèque de l'Académie de la Republique Socialiste Roumanie, la Filiale de Cluj-Napoca, dans lequel T. Cipariu (le 21 février 1805 — le 3 septembre 1887) aborde le problème de l'ethnogenèse et de la continuité de l'élément démographique romanisé en Dacie, après la retraite d'Aurélien (271). On met en relief les idées majeures du philologue de Blaj qui sont, en général, similaires aux résultats des recherches archéologiques, ethnographiques, linguistiques etc., effectuées ultérieurement, et on apprécie sa contribution au combat de la pseudo-théorie tendencieuse de la „migration" des Roumains, soutenue par Robert Roesler.

[12] Biblioteca Academiei R. S. România, *ms.rom.cit.*, f. 2 r. — 2 v.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA VIEŢII POLITICE ŞI CULTURALE A ROMÂNILOR SIGHIŞORENI ÎN EPOCA MODERNĂ (1849—1914)

GRIGORE PLOEŞTEANU

Deşi încă insuficient cunoscute, variate surse documentare atestă activitatea românilor sighişoreni în cadrul mişcării de eliberare naţională şi socială din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea, participarea lor la lupta împotriva regimului dualist austro-ungar şi pentru Unirea Transilvaniei cu România. În aceeaşi perioadă de timp ei se afirmă îndeosebi pe plan cultural, unele din realizările lor pe acest tărîm avînd rezonanţă în întreaga Transilvanie.

Desfăşurarea unei vieţi politice şi culturale mai active de către românii sighişoreni a avut loc în condiţiile progresului pe care l-a înregistrat în general oraşul Sighişoara în epoca modernă pe calea dezvoltării capitaliste, un progres, e adevărat, lent, dar sesizabil pe diverse planuri: economic (industrie, comerţ, finanţe, transporturi), social, cultural (învăţămînt, presă, viaţă artistică) etc.

În acest context s-a înregistrat şi un spor demografic, inclusiv al populaţiei româneşti. Numărul locuitorilor oraşului Sighişoara a crescut de la 7.962 în anul 1857, la 9.618 în anul 1890, dintre care 2.313 erau români, şi la 11.587 locuitori în anul 1910, dintre care 3.031 români[1]. În cadrul populaţiei româneşti se afirmă tot mai multe elemente burgheze, meşteşugari, comercianţi, proprietari, învăţători, preoţi, avocaţi, funcţionari cu posibilităţi materiale mai mari, chiar dacă încă modeste în comparaţie cu forţa economică a populaţiei săseşti. Este semnificativ faptul că în anul 1872, cînd se înfiinţează Banca „Albina" din Sibiu, între primii ei acţionari se numără şi sighişorenii Zaharia Boiu, protopresbiter gr. or. (1 acţiune subscrisă), Ştefan I. Boianu, proprietar (1 acţiune), I. Şandru secretar pres. (într-un alt izvor este menţionat ca arhivar magistrual - 1), M. Moldovan, (învăţător (1), Safta D. Manta (2), T. Moldovan (1), N. Ciceiu, econom. (1), P. Mureşan, proprietar (1), C. Munteanu, pantofar (1) din Sighişoara, I. Ganea, preot (1), Stana Z. Ioanoviciu, econom.

---

[1] E. A. Bieltz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt, 1857, p. 417; I. Medrea, *Sighişoara*, Sighişoara, 1928, p. 29; *Révai Nagy Lexikona*, XVI.k., Budapest, 1924, p. 718. Potrivit şematismului blăjean, la sfîrşitul secolului al XIX-lea în Sighişoara existau 3 311 locuitori români. *Şematismul... pe anul 1900*, Blaj, p. 354.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și D. Boiu, măsar (1) din Albești (localitate înglobată în municipiul Sighișoara)[2]. Mai tîrziu, în anul 1905, românii sighișoreni reușesc — după ce sașii aveau instituții financiare încă din deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea —, să înființeze și o bancă: *Tîrnăvcana*, institut de credit și economii, cu un capital social de 60.000 de coroane. Direcțiunea băncii era formată din I. Muntean, președinte, M. Gavrilă, N. Manta, dr. Toma Cornea din Sighișoara, Chirion Muntean din Apold și N. Dobre din Viișoara (funcționarii instituției erau dr. T. Cornea, I. Maftei, contabil și M. Moldovan, casier)[3]. Se afirmă totodată personalități locale din rîndul intelectualității, care au o contribuție de seamă în apărarea și afirmarea drepturilor românilor, în stimularea vieții lor cultural-naționale, în frunte cu pașoptistul Zaharia Boiu, Augustin Horșia, Dimitrie Moldovan și alții.

În anii decadei neoabsolutiste românii sighișoreni sprijină mișcarea cultural-națională prin abonarea presei românești. Astfel, noul ziar *Telegraful român*, apărut la Sibiu în anul 1853, numără între abonații săi și pe Zaharia Boiu senior, „Tinerimea română" din Sighișoara, alături de Zaharia Tătaru din Daneș, Ilie Brîndușan din Șaeș etc.[4].

Odată cu trecerea la așa numitul „regim liberal", mișcarea politico-națională a românilor din Transilvania a luat un avînt remarcabil. Ea este sprijinită, între alții, de protopopul sighișorean Z. Boiu, care trimite Comitetului național permanent din Sibiu în toamna anului 1861 suma de 27 florini 70 cr., pentru cheltuielile necesitate de deputațiunea românească trimisă la Viena în scopul susținerii revendicărilor naționale[5].

Afirmarea românilor sighișoreni și în general a celor din scaunul Sighișoara nu era deloc ușoară, datorită încercărilor de a-i exclude din viața politică, facilitate de caracterul discriminatoriu al legii electorale sau de a-i transforma într-o simplă masă de manevră a partidelor politice ale claselor dominante care își disputau puterea. Pentru realitățile din scaun, al cărui centru era orașul de pe Tîrnava Mare, este caracteristic numărul foarte mic al românilor cu drept de vot în comparație cu proporția populației românești. Astfel, de exemplu, în cercul de sus al scaunului Sighișoara se înregistrează 542 alegători sași și numai 37 români[6]. Unii români care au încercat să-și afirme drepturile au fost încarcerați în Sighișoara pe motiv că erau „numai suferiți"[7]. Semnificativ este și faptul că nici în preajma întrunirii istoricei Diete de la Sibiu, care va vota egala îndreptățire națională și confesională a românilor cu celelalte naționalități și confesiuni din Transilvania, în comisia centrală electorală a scaunului Sighișoara nu a fost ales vre-un

---

[2] Petra Petrescu, *Monografia Institutului de credit și de economii „Albina", 1872—1897*, Sibiu, 1897, p. 114, 122, 125.

[3] *Anuarul băncilor române*, VII, 1906, p. 150.

[4] Arhiva Bibl. Mitropoliei ortodoxe din Sibiu, *fond Șaguna*, nr. 935.

[5] *Ibidem, Protocolul Sesiunii (comitetului național) din 7 noiembrie/26 octombrie 1861.*

[6] *Telegraful român*, XI, nr. 48 din 13 iunie 1863, p. 194.

[7] *Ibidem*, XII, nr. 6 din 19 ianuarie 1864, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

român[8]. Dar, în pofida greutăţilor de tot felul, a împrejurărilor dificile, românii — după cum se exprimă un corespondent din Sighişoara al *Telegrafului român* în anul 1863 —, propăşesc, „deşi încet, dar sigur"[9].

Aderînd la politica promovată de conducătorii mişcării naţionale, o seamă de fruntaşi sighişoreni sprijină linia directoare trasată de aceştia, critică asuprirea poporului român, intensificată după instaurarea în anul 1867 a regimului dualist austro-ungar. Menţionăm mai întîi că Augustin Horşia, aflat în acea vreme la Pesta, îşi exprimă printr-o declaraţie publică, datată 2 iunie 1868, tipărită în *Gazeta Transilvaniei*, ataşamentul faţă de *Pronunciamentul de la Blaj*[10].

De la românii sighişoreni emană una din cele mai viguroase declaraţii de solidaritate cu hotărîrile Conferinţei de la Mercurea din martie 1869, care a consfinţit crearea Partidului Naţional Român din Transilvania şi a recomandat românilor transilvăneni pasivitatea faţă de alegerile dietale. Un corespondent al *Gazetei Transilvaniei* afirmă: „După ce în 7 martie în Mercurea capacităţile române, căror le zace la inimă durerea şi fericirea naţiunii române şi a compatrîei lor, se declarară, ca românii transilvăneni să nu se împărtăşească la alegerile dietale, au ştiut şi alegătorii români din Sighişoara (care erau în număr de 142 — n.n.) şi scaun (în număr de abia 12! — n.n.) să-şi ţină parola"[11]. În ziua de 20 martie 1869 o delegaţie a alegătorilor români a depus pe masa comisiei electorale din Sighişoara o *declaraţiune*, înregistrată în protocol şi înaintată Ministerului de Interne. În acest document se constata excluderea naţiunii române din sistemul aşa-zis constituţional inaugurat după 1865 şi se arăta că legislaţia în vigoare era o expresie a voinţei de dominaţie şi nu o emanaţie a ideii dreptului etern. Exprimîndu-şi nemulţumirea, românii din Sighişoara şi scaun afirmau că ei nu se pot supune unor astfel de legi — ca legea uniunii şi legea naţionalităţilor —, ci le vor „combate totdeauna". Totodată ei declarau că nu pot participa la alegerile pentru dietă, respectînd astfel hotărîrea Conferinţei de la Mercurea[12]. Corespondentul ziarului braşovean precizează că, în sensul acestei declaraţii, s-au abţinut de la votare şi acei români sighişoreni care nu au semnat-o, iar în scaun au votat doar 6 români[13].

În vara aceluiaşi an, cînd se încearcă atragerea românilor de către partidul liberal, corespondentul ziarului menţionat declară următoarele: „Noi ca români ne-am iubit şi vom iubi şi apăra naţiunea noastră pînă la repausarea finală, şi vom şti totdeodată a preţui şi a respecta reciproc pe oricare conaţiune, pînă cînd va exista"[14]. El îşi exprima totodată convingerea că naţiunea română „care a fost sute de ani sub timpii vitregi

---

[8] *Telegraful român*, XI, nr. 44 din 30 mai 1863, p. 173.
[9] *Ibidem*, nr. 48 din 13 iunie 1863, p. 178.
[10] *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, nr. 69 din 20/8 septembrie, p. 276.
[11] *Ibidem*, XXXII, nr. 27 din 21/9 aprilie 1869.
[12] *Ibidem*; vezi şi B. Surdu, *Conferinţa naţională de la Miercurea (1869)*, în *AIIC*, VIII, 1965, p. 200.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*, nr. 47 din 3 iulie/21 iunie 1869.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

despoiată de orișice drept(...) nici în timpul de față nu se va bucura de o libertate, egalitate, egala îndreptățire(...)"[15].

În anii următori, participarea românilor sighișoreni la mișcarea politico-națională este confirmată, între altele, de prezența unor fruntași locali la conferințele naționale. Astfel, Ioan Șandru, ca și Augustin Horșia, a luat parte la Conferința națională de la Alba Iulia din 5/27 iunie 1872, întrunire la care cel din urmă a avut un rol important, fiind unul din cei patru secretari ai consfătuirii[16].

Este perioada în care și sașii sighișoreni constată în tot mai mare măsură adevăratele tendințe ale legislației maghiare cu privire la naționalități, care leza grav drepturile celorlalte naționalități. Ca urmare, în anul 1873 orașul Sighișoara se adresează dietei din Pesta cu rugămintea de a modifica dispozițiunile articolului de lege 44 din anul 1868[17].

Războiul pentru independența României a prilejuit românilor sighișoreni manifestarea puternică a sentimentelor de solidaritate cu frații de peste munți și a conștiinței unității naționale. Ca o consecință a apelului adresat de Ioana Moldovan, născută Boiu[18], și a inițiativei avocatului Augustin Horșia, au fost colectate o importană sumă de bani și materiale destinate soldaților români. La A. Horșia s-au strîns de la românii din Sighișoara și din 18 localități din împrejurimi suma de 213 florini 32 cr. și o ladă cu materiale în greutate de 96 kg. (cearșafuri, cămăși, indispensabili, pînză) etc.[19]. Între donatori menționăm pe A. Horșia (15 florini), Z. Boiu (2 taleri de argint), D. Boiu (5 florini), Ioana Boiu (3 cearșafuri, cămăși, indispensabili, pînză). Colectele au beneficiat și de sprijinul unor persoane de origine săsească, în listele de ofrandă apărînd nume ca: Iuliana Teutsch, Elisa S. Roth din Albești, Ana Haller din Saschiz ș.a.[20].

După dobîndirea independenței de stat a României viața politico-națională a românilor transilvăneni a înregistrat, în pofida măsurilor opresive luate de autorități, un puternic reveriment. Conferința națională de la Sibiu din 12—14 mai 1881 consfințește unificarea mișcării naționale românești prin crearea Partidului Național Român din Transilvania, Banat și Ungaria. Un punct central al programului adoptat cu acest prilej l-a reprezentat redobîndirea autonomiei Transilvaniei. Totodată, a fost reafirmată tactica pasivității românilor transilvăneni, a neparticipării la alegerile parlamentare.

---

[15] *Ibidem.*

[16] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 49 din 3 iulie/21 iulie 1872; nr. 50 din 6 iulie/24 iunie 1872, nr. 51 din 10 iulie/28 iunie 1872 și nr. 52 din 13/1 iulie 1872.

[17] T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VI, Sibiu, 1910, p. 242.

[18] *Telegraful român*, XXV, nr. 52 din 3/15 iulie 1877, p. 210.

[19] *Ibidem*, XXVI, nr. 42 din 11 aprilie 1878, p. 168 și nr. 45 din 20 aprilie 1878, p. 180.

[20] *Ibidem*, nr. 45 din 20 aprilie 1878, p. 180; Cu privire la atmosfera din Sighișoara în timpul războiului pentru independență, a se vedea amintirile lui Valeriu Branișteș, al cărui tată îndeplinea funcția de oficiant de cancelarie, iar el a terminat clasa a II-a primară la școala săsească din oraș. V. Branișteș, *Amintiri din închisoare*, Ed. Minerva, București, 1974, p. 53—58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pe baza directivelor conducerii mişcării politico-naţionale, încă în perioada premergătoare întrunirii conferinţei, la chemarea protopopului Sighişorii, Zaharia Boiu, a avut loc adunarea pentru constituirea clubului alegătorilor români din comitatul Tîrnava Mare (constituit după desfiinţarea, în anul 1876, a scaunului Sighişoara), în cadrul căreia au fost aleşi şi delegaţii celor 4 cercuri electorale din comitat pentru Conferinţa naţională[21]. La Conferinţa naţională de la Sibiu au participat un număr de 10 delegaţi din comitatul Tîrnava Mare, între care A. Horşia, notar public regesc, delegat al cercului electoral Sighişoara, şi Dimitrie Moldovan[22]. Aceştia au respectat, cu ocazia alegerilor care au avut loc în vara anului 1881, poziţia hotărîtă la Sibiu, majoritatea alegătorilor români sighişoreni au participat însă la alegeri, fapt care a fost criticat de un corespondent al ziarului *Observatorul* „din comitatul Tîrnavei Mari"[23].

Legăturile lui A. Horşia cu conducerea P.N.R. sînt evidenţiate şi de alte mărturii documentare[24]. În anul 1882 el trimite acesteia 10 florini pentru a sprijini activitatea politico-naţională[25]. Din nefericire, acest zelos luptător, pe care *Gazeta Transilvaniei* îl aprecia ca pe „unul din membrii cei mai bravi, cei mai capabili şi cei mai oneşti ai generaţiunii mai tinere române din Ardeal", care „a fost întotdeauna un zelos apărător al drepturilor poporului român", care „a colaborat ca membru al conferinţei electorale române sibiene din anul 1881 la opera apărării drepturilor naţionale", a încetat din viaţă la sfîrşitul aceluiaşi an[26]. Dispariţia sa a fost resimţită de românii sighişoreni. În fruntea lor se va remarca, în perioada următoare, ca apărător al intereselor naţionale, Dimitrie Moldovan.

În anul 1884, cu prilejul noilor alegeri, „mai mulţi foşti membri ai comitetului român pentru alegerile dietale din jur", convoacă pe românii cu drept de vot din comitatul Tîrnava Mare „care aderează la naţiunea sa, la condiţiunile vitale de existenţă şi dezvoltare ale ei şi după postulatul egalei îndreptăţiri în statul nostru poliglot", prin urmare la „partida naţională română", la o conferinţă pe data de 10 aprilie/29 martie 1884, în localul Şcolii româneşti, cu scopul stabilirii atitudinii de urmat[27]. Conferinţa nu s-a putut însă întruni deoarece autorităţile, urmărind să

[21] *Observatorul*, IV, nr. 27 din 1/13 aprilie 1881, p. 108.

[22] *ArhStat*, Cluj-Napoca, *Fond P.N.R., Dosar I/1881*, act nr. 131.

[23] *Observatorul*, IV, nr. 67 din 19/31 august 1881.

[24] Vezi scrisoarea adresată lui G. Bariţiu la 3 august 1881. *BARSR, Ms.rom. 1013*, f. 136.

[25] *ArhStat* Cluj-Napoca, *Fondul Comitetului electoral central din Sibiu.*

[26] Augustin Horşia, s-a născut în anul 1840 în Şura Mică, jud. Sibiu, în familia unui preot gr. cat. A terminat strălucit Liceul de la Blaj, înscriindu-se la Facultatea de drept a Universităţii din Budapesta. De pe atunci a colaborat la ziarele *Concordia* şi *Federaţiunea*. În anul 1869 a fost numit arhivar în comitatul Zărand, iar mai tîrziu preşedinte al sedriei orfanale din Hunedoara. Reîntors la Budapesta a îndeplinit funcţia de adjunct de concipist la Tribunalul Suprem, pînă în anul 1872. Depunîndu-şi apoi censura de avocat, este numit notar public regesc în Sighişoara. S-a stins din viaţă la 2 decembrie 1882 în capitala Ungariei, unde sosise de cîteva zile.

[27] *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, din 1884.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

împiedice activitatea politico-națională și încercînd să rupă legăturile oamenilor politici locali cu conducerea P.N.R. și legătura lor cu alegătorii români din Sighișoara și din comitatul Tîrnava Mare, au luat măsuri represive. Astfel, prefectura comitatului menționat, încălcînd legea, a interzis întrunirea alegătorilor români, iar pe cei sosiți în Sighișoara ca urmare a convocării și cu știrea poliției locale, i-a pedepsit cu cîte 30 florini v.a. amendă[28]. Asemenea măsuri și altele, au făcut să se vorbească în presa transilvăneană de „pașalîcul Tîrnavei Mari". Ele n-au putut însă împiedica elementele devotate poporului român să-i apere cu demnitate interesele politice și culturale.

Sașii au resimțit și ei în această vreme, din ce în ce mai mult, măsurile abuzive ale autorităților ungare. Sînt semnificative cele afirmate în ziarul *Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt* din Sibiu, că „șederea deputaților liberali sași din Sighișoara și Bistrița în partida guvernamentală din dietă n-a adus nici un folos" acestor comitate. „Chiar și celui orb trebuie să-i deschidă în fine ochii continuele stări, care sunt o batjocură pentru lege și drept, în comitatele Bistrița și Tîrnava, și să-l facă a recunoaște că toate țintesc a ne ruina. Ceea ce îndură amîndouă comitatele sub reaua administrație a lui Banffy-Bethlen, n-ar trebui să fie cu putință într-un stat cult"[29].

O consecință a mizeriei sociale și a tendințelor de maghiarizare a constituit-o emigrarea unui mare număr de locuitori din comitatul Tîrnava Mare în România. În anul 1884 solgăbirăul din Sighișoara a eliberat 446 de pașapoarte, iar în anul 1885, numai în curs de trei luni, au solicitat emigrarea 277 persoane, dintre care 200 erau români, 59 germani, 18 maghiari etc.[30].

În împrejurările intensificării asupririi naționale a românilor transilvăneni apare firesc ecoul pe care mișcarea memorandistă l-a avut și în părțile Sighișorii. Un exemplar al istoricului act a ajuns în posesia primarului orașului, Iuliu Mätz, care a declarat la 3 decembrie 1892 în fața judecătoriei de instrucție din Sighișoara că a primit exemplarul pe poștă, dar nu știe de unde și de la cine[31]. Cînd guvernanții au înscenat autorilor *Memorandului* procesul de la Cluj, condamnîndu-i pe conducătorii mișcării naționale românești la ani grei de temniță, din numeroase localități transilvănene, între care Sighișoara, Saschiz, Sarpatoc, Șomoștelnic au fost adresate calde adeziuni la mișcarea memorandistă[32].

Continuă în această perioadă pe multiple planuri legăturile sighișorenilor cu Țara, autoritățile încercînd prin măsuri represive să le stăvilească. Astfel, în primăvara anului 1895 Ioana Moldovan, soția lui D. Moldovan, este condamnată la 10 zile temniță pentru inițierea unei colecte

---

[28] *Observatorul*, VII, nr. 39 din 28/16 mai 1884, p. 156.

[29] *Gazeta Transilvaniei*, XLVII, nr. 255 din 15/27 noiembrie 1889.

[30] *Ibidem*, XLVIII, nr. 265 din 29 noiembrie/11 decembrie 1885.

[31] *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date*, vol. I, Ed. Buletinului Justiției, Cluj, 1933, p. 93.

[32] Vezi N. Josan, *Adrese de aderență la cauza memorandistă în colecțiile Muzeului de istorie Alba Iulia*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 434—448.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de obiecte de la femeile din Sighişoara în folosul unei tombole organizată la Bucureşti[33]. În anii următori, în viaţa românilor sighişoreni se afirmă avocatul dr. Toma Cornea, unul din „bărbaţii de încredere" ai Partidului Naţional Român.

Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, odată cu dezvoltarea înregistrată pe calea capitalistă, cu înfiinţarea de noi fabrici — cum sînt Fabrica de postav Fraţii Zimmerman (1872), Ţesătoria şi vopsitoria de bumbac M. Matzak (1878), Fabrica de maşini şi turnătoria de fier (1882), Fabrica de talpă şi piele Carol Adleff (1895), Fabrica de cărămizi şi ţiglă „Hercules" (1907) — şi ateliere meşteşugăreşti, creşte numeric şi se dezvoltă clasa muncitoare sighişoreană. Se afirmă mişcarea muncitorească şi socialistă, care atrage în rîndurile sale muncitori fără deosebire de naţionalitate. Un moment de seamă în evoluţia acesteia îl reprezintă crearea în anul 1906 a organizaţiei locale a Partidului Social Democrat din Ungaria, cu contribuţia brutarului Knaller din Braşov şi a zidarului Mihai Henning[34]. În 1910 este înfiinţată organizaţia (secţia) română a P.S.D. în Sighişoara. Din comisia de organizare au făcut parte Iosif David, Ilie Metea, Ilie Florea, Ioan Jelmăreanu, Ioan Popescu, Toma Budoi, Vasile Cujeran, Ioan Olteanu şi Ioan Carasca; iar din comisia de control Ioan Herţa, Adam Olteanu şi Ioan Buduran[35].

Muncitorimea sighişoreană obţine succese şi în organizarea profesională, cu deosebire în anii 1906—1907, cînd sînt create mai multe sindicate. Ziarul *Adevărul* din 1 februarie 1906 consemnează: „în ziua de 18 ianuarie muncitorii de aici (din Sighişoara — n.n.) au ţinut o adunare, în care au hotărît alăturarea de sindicat şi au alcătuit grupa sindicatului muncitorilor constructori". În anul 1907 s-au constituit organizaţiile profesionale ale croitorilor, muncitorilor din alimentaţie, muncitorilor siderurgişti şi metalurgişti[36].

Deopotrivă se intensifică acţiunile greviste, clasa muncitoare sighişoreană luptînd unit pentru majorarea salariilor, reducerea timpului de muncă etc. În anul 1906 izbucnesc greve ale calfelor de pantofari şi cizmari[37].

Situaţia materială grea, mizeria „nespusă" provoacă frămîntări şi în rîndurile învăţătorimii. Spiritele dascălilor erau „foarte agitate". Învăţătorul Emil Reit scrie în *Gazeta Transilvaniei:* „De soarta noastră nimeni nu se interesează. Referinţele sociale în cari trăim, scumpetea cea mare şi munca cea grea a noastră, — a oropsiţilor de dascăli — ne îndeamnă să căutăm o cale prin care să ne ajungem scopul"[38]. Să nu se mire autorităţile şcolare şi publice, avertizează învăţătorul sighişorean, dacă

---

[33] *Tribuna*, XII, nr. 61 din 16/28 martie 1895, p. 245.

[34] Em. Giurgiu, *Sighişoara*, ed. a II-a, Ed. Stadion, Bucureşti, 1970, p. 14.

[35] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1910—1915*, Ed. pol., Bucureşti, 1968, p. 144.

[36] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1900—1909*, Ed. pol., Bucureşti, 1975, p. 651.

[37] Em. Giurgiu, *op. cit.*, p. 15.

[38] *Gazeta Transilvaniei*, LXIX, nr. 215 (Nr. de Duminică 39) din 29 septembrie/12 octombrie 1906.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„mîne-poimîne se va declara o grevă generală a învăţătorilor confesionali"[39].

În anul 1907, sub conducerea organizaţiei Partidului Social Democrat intră în grevă muncitorii croitori, pantofari şi lemnari, au loc cinci întruniri, o demonstraţie, se tipăresc manifeste, iar în octombrie se declanşează o grevă generală în favoarea votului universal[40]. Politica de pregătire de război a guvernanţilor stîrneşte, de asemenea, împotrivirea clasei muncitoare sighişorene. În anul 1911 au loc diferite acţiuni, demonstraţii, adunări, manifestaţii antirăzboinice (în februarie, iunie, august)[41].

Lupta conjugată a diferitelor categorii sociale va crea, în împrejurările de la sfîrşitul primului război mondial, condiţiile necesare înlăturării vechilor autorităţi din Sighişoara şi ale pregătirii în aceste părţi a Unirii Transilvaniei cu România, eveniment la care vor aduce o contribuţie importantă, alături de români, şi saşii sighişoreni.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea românii din Sighişoara s-au remarcat şi prin unele realizări în domeniul cultural. Continuînd o tradiţie, ei sprijină cartea şi presa scrisă în limba naţională, dezvoltă şcoala românească din oraş, activează în cadrul despărţămîntului *Astrei*, cultivă teatrul, muzica, dansurile naţionale. Interesul lor pentru cultură este consemnat deopotrivă de documente de arhivă şi de presa vremii.

În anii decadei neabsolutiste Dimitrie Paloşan aduce carte românească de la Sibiu[42]. Sînt abonate *Telegraful român, Gazeta Transilvaniei* şi, desigur, şi alte periodice româneşti, care numără între corespondenţii lor sighişoreni de frunte[43].

Un progres evident se realizează în domeniul şcolar. După revoluţia de la 1848, deşi populaţia era săracă, s-au ridicat clădiri de piatră pentru şcoli în Sighişoara şi în localităţi din împrejurimi, ca: Albeşti, Daia, Laslea, Daneş etc. Nu întîmplător, *Gazeta Transilvaniei*, preluînd o informaţie din *Kronstädter Zeitung*, remarca în anul 1856 acest progres al şcolii româneşti în părţile Sighişorii, conchizînd că „iubirea de naţionalitate şi limbă la români s-a deşteptat"[44]. Cea mai importantă şcoală românească de pe teritoriul Inspectoratului şcolar districtual era cea din Sighişoara, cu 3 clase elementare, care în urma străduinţelor lui Zaharia Boiu, sprijinit de avocatul Bacon, dispune de o nouă clădire în cetate, inaugurată în anul 1860. Terenul şi casa necesare şcolii au fost cumpărate cu 1 000 florini v.a., renovarea vechii zidiri costînd alţi 1 500 fl. v.a. Banii au fost adunaţi din contribuţia poporului, comuna cetăţenească politică oferind şi ea 200 de florini, iar fostul primar Iosef Köller 100 florini

[39] *Ibidem*

[40] *Documente ... 1900—1909*, p. 548, 626, 641, 642, 650.

[41] I. Cicală, *Mişcarea muncitorească şi socialistă din Transilvania, 1901—1921*, Ed. pol., Bucureşti, 1976, p. 191.

[42] Arh. Bibl. Mitropoliei ortodoxe din Sibiu, *Fond Şaguna, nr. 1089—1090.*

[43] *Ibidem, nr. 935. Gazeta Transilvaniei* era abonată încă de la întemeiere de Z. Boiu şi apoi de V. Leicu (1847). În anul 1871 apar între abonaţi preoţii Ioan Ganea şi George Şoneriu, din localităţi apropiate de Sighişoara. *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, nr. 53 din 19/7 iulie 1871.

[44] *Ibidem*, XIX, 1856, p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

m.c.v.[45]. Şcoala se ţinea regulat, iar învăţătorii aveau salarii asigurate[46].

Între dascălii şcolii româneşti sighişorene s-au distins Nicolae P. Demian, I. Ciceiu, Mihail Păcală şi alţii. Numeroase corespondenţe apărute în revista *Amicul şcoalei* relevă progresele însemnate ale acestui lăcaş de învăţătură, ca dealtfel şi ale celor din Daneş, Saschiz, Hetiur. O contribuţie deosebită a avut-o în această privinţă Zaharia Boiu, personalitatea cea mai însemnată a românilor sighişoreni în secolul trecut, fostul participant la revoluţia de la 1848, care acum îndemna pretutindeni părinţii să sprijine învăţămîntul, „să-şi trimită regulat pruncii la şcoală căci (...) numai aşa ne vom putea ajunge scopul şi ţinta la care năzuim cu toţii"[47]. În anul 1864, cînd consilierul şcolar Paul Vasici vizitează pe neaşteptate şcoala românească din Sighişoara, în care funcţionau pe atunci 2 învăţători, el se arată mulţumit, subscriind „protocolul lăudabil"[48]. În scopul promovării progresului şcolar, încă din anul 1864 sînt organizate la Sighişoara conferinţe învăţătoreşti[49].

Alături de Zaharia Boiu, între cei mai activi susţinători ai şcolii româneşti s-au remarcat negustorul Dem. Damian, Ioan Şandru şi D. Moldovan. Acesta din urmă, cumpără în deceniul al 9-lea un nou edificiu şcolar în cetate — cel vechi fusese deteriorat în urma incendiului din anul 1884 —, cu suma de 8 000 de florini; tot la îndemnul său au fost zidite sau reparate şcolile din localităţile Criş, Laslea, Archita, Beia, Retişul, Brădeni, Apold etc., fapt pentru care i se aduc calde elogii în paginile ziarului *Telegraful român*[50].

Menţionăm că D. Moldovan, în calitatea sa de inspector şcolar protoprezbiterial, respinge viguros încercările de amestec ale organelor de stat în afacerile şcolare, de încălcare a autonomiei confesional-şcolare, adresînd la 18 august 1882 o „Provocare oficială" — apreciată în *Gazeta Transilvaniei* ca „importantă" —, prin care îndemna pe preoţii din subordine, ca directori şcolari, şi pe învăţători „a se ţine strict de dispoziţiunile şcolare, normate în „Statutul organic", şi a se adresa cu toate afacerile oficiale şcolare către jurisdicţiunea şcolară confesională aparţinătoare"[51].

---

[45] *Adunarea rapoartelor de la directorii districtului de şcoală din Arhidieceza greco-răsăriteană din Ardeal în anul Domnului 1865*, Sibiu, 1865, p. 51; *Telegraful român*, XXXV, nr. 111 din 31 octombrie/12noiembrie 1887; Cu privire la istoricul Şcolii româneşti din Sighişoara vezi T. Racotă, *Completări la recenta istorie a şcolilor româneşti din Transilvania*, în „Rev. de pedagogie", nr. 5 din mai 1972, p. 197.

[46] *Ibidem*, p. 52. Ca un amănunt semnificativ, amintim că meşterul sas Michail Manchen va dărui şcolii un clopot. *Telegraful român*, XXVI, nr. 94 din 15 august 1878, p. 375.

[47] *Ibidem*, XII, nr. 34 din 30 aprilie 1864, p. 137.

[48] Arh. Bibl. Mitropoliei ortodoxe din Sibiu, *Fond Şaguna nr. 2046*.

[49] *Telegraful român*, XII, nr. 67 din 27 august/8 septembrie 1864, p. 278—279.

[50] *Ibidem*, XXXVI, nr. 52 din 14/26 mai 1888, p. 211.

[51] *Gazeta Transilvaniei*, XLV, nr. 105 din 10/22 septembrie 1882. Menţionăm că pe D. Moldovan îl vom găsi, alături de Biblioteca comunală din Sighişoara şi Patriciu Pintea din Cata, între abonaţii la lucrarea lui Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale românilor de sub coroana ungară* (vezi vol. IV, Sibiu, 1906, p. 858).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La sfîrșitul secolului al XIX-lea activează în serviciul progresului școlar din oraș și din ținut *Reuniunea învățătorilor gr. or. români* din districtul Sighișorii.

În lipsa unei școli medii proprii, numeroși români au frecventat cunoscutul și valorosul Gimnaziu săsesc din Sighișoara. Această importantă instituție de învățămînt, al cărei corp profesoral a fost ilustrat de nume de cărturari ca I. Haltrich, Fr. Müller, G. D. Teutsch și alții, a avut între anii 1851—1918 un număr de 1.045 elevi de naționalitate română[52]. De altfel, trebuie relevat faptul că relațiile culturale româno-săsești au fost fertile, înscriind momente memorabile în istoria confluențelor dintre cele două naționalități.

De la întemeierea sa în anul 1861, *Astra*, cea mai importantă instituție cultural-națională a românilor din Transilvania, a găsit ecou și aderenți și la Sighișoara, între membrii ei aflîndu-se Zaharia Boiu, mai tîrziu Petre Decei — care apare și între abonații revistei *Transilvania*, organul de presă al Asociațiunii —, negustorul Dem. Damian și alții[53]. Același zelos cărturar, Z. Boiu, colector al *Astrei*, trimitea încă la 14 martie 1862, pentru fondul instituției, 59 de florini și 40 cr. „adunați din districtul său"[54]. Aderența românilor din aceste părți la mișcarea cultural-națională, la obiectivele promovate de *Astra*, trebuie să fi fost aceea care a determinat hotărîrea întemeierii unuia din primele despărțăminte în Sighișoara (despărțămîntul XXI).

Din protocoalele înaintate de direcțiunea Despărțămîntului comitetului central al *Astrei* rezultă că ea a manifestat preocupări culturale și economice, năzuind să contribuie la răspîndirea cunoștințelor, la progresul școlii românești și la îmbunătățirea stării materiale a populației românești din părțile Sighișorii. În ședința din 2/24 septembrie 1870 subcomitetul s-a ocupat de înființarea de agenturi comunale; astfel de agenturi fuseseră deja create în Sighișoara, Albești, Dumbrăveni, Scărișu (?) și Daia, cu acel prilej luîndu-se măsuri pentru înființarea de agenturi și în alte comune românești din despărțămînt. Conducerea *Astrei* a luat la cunoștință „cu plăcere" această activitate a subcomitetului[55].

La 29 noiembrie 1870 direcțiunea despărțămîntului Sighișoara a solicitat comitetului central al *Astrei* să aprobe crearea pe spesele ei a unui depozit de cărți școlare la subcomitet, respectiv să „esopereze" trimiterea a vreo 200 de Abecedare și 40—60 cărți de lectură, partea I

---

[52] M. Kroner, *Interferenzen, Rumänisch-ungarisch-deutsche Kulturbeziehungen in Siebenbürgen*. Dacia Verlag, Cluj, 1973, p. 164—165.

[53] *Conspectu despre P. T. Domnii membrii fundatori, ordinari și onorari ai Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1866, p. 13. *ArhStat* Sibiu, Fond *Astra, Protocolul Agendelor Asociațiunei tranne pe an. 1868—1876*, nr. 95/1968 și nr. 52/1869. *Transilvania*, II, nr. 6 din 15 martie 1869, p. 169 și nr. 18 din 15 septembrie 1869, p. 207; *Ibidem*, III, nr. 18 din 15 septembrie 1870, p. 218.

[54] *ArhStat* Sibiu, *fond. cit.*, *Protocolul... 1861—1867*, nr. 60/1862; *Conpectu....*, p. 40.

[55] *Transilvania*, III, nr. 21 din 1 noiembrie 1870, p. 259—260.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și II, a căror autor era tocmai asesorul consistorial și profesorul Zaharia Boiu, fiul protoprezbiterului sighișorean, pentru a le vinde, prețul încasat urmînd a intra în fondul Asociațiunii[56]. Comitetul central a hotărît să anticipeze jumătate din suma necesară procurării cărților școlare menționate, pe răspunderea și garanția solidară a subcomitetului, urmînd ca în caz de necesitate și după ce banii obținuți prin desfacerea manualelor vor fi trimiși la Sibiu, să ofere și cealaltă parte a sumei de bani, subcomitetului revenindu-i datoria — pe care însuși și-a asumat-o —, de a se îngriji de transportarea cărților[57].

Subcomitetul sighișorean a mai propus prevederea unei sume în bugetul *Astrei* pe anul 1871—1872 pentru procurarea de cărți școlare și „cumpărarea unei mașini de treierat cucuruzul cu 45—60 fl. v.a.". El s-a mai arătat preocupat de „pregătirea unui proiect pentru modalitatea și mijloacele lățirii culturii de mătase la pop. țăran"[58].

Comitetul cercual ales în anul 1870 s-a constituit definitiv cu prilejul adunării generale cercuale care a avut loc la 6/18 iunie 1871 și era format din: Ioan Șandru, director, Z. Boiu, casier, P. Decei, I. Gheaja, controlori, Z. Tătaru, Sofroniu Brînduș și Dem. Demian; Mih. Păcală avea drept de vot consultativ[59].

În această adunare s-au luat dispoziții pentru împărțirea apelului emis de conducerea *Astrei* în favoarea fondului de Academie și s-a decis ca preoții, învățătorii și alți „bărbați zeloși" să fie rugați să îndemne la subscrierea a cît mai numeroase oferte și să se facă în același scop colecte. S-a mai luat în discuție obținerea unui „loc de grădină pentru sădirea pomilor de mătase (frăgari)" și s-a hotărît ca să fie rugată reprezentanța bisericii din Sighișoara să cedeze un teren din cimitir pentru crearea unei „școli de pomi de mătase" (duzi) în care să fie sădiți 500—1.000 pomișori de un an. După creștere pomii urmau să fie împărțiți prin comunele din despărțămînt contra unei taxe de cumpărare. Comitetul central al *Astrei* a exprimat adunării generale cercuale pentru aceste hotărîri „recunoștință"[60]. Activitatea despărțămîntului Sighișoara a debutat așadar sub auspicii promițătoare. Ea va înceta însă pentru o perioadă de cîțiva ani, fiind reluată după stabilirea lui A. Horșia în Sighișoara.

În acest timp *Astra* a oferit mai multor tineri sighișoreni stipendii pentru a se perfecționa. Au beneficiat de ajutoare următorii învățăcei de meserii: Dimitrie Boiu din Sighișoara, sodal de tîmplărie, în anul 1864—65, Ioan Bucșa și George Bucșa din Sighișoara în anul 1873—74 (50 de florini), Dumitru Sechela din Saschiz, învățăcel de lăcătușerie,

---

[56] *Ibidem*, IV, nr. 1 din 1871, p. 9. Titlul exact al lucrărilor lui Z. Boiu jun. este: *Abțdariu pentru școalele populare române* (Sibiu, 1862); *Carte de citire pentru școalele poporale române* (partea I-a, Sibiu, 1865; partea a II-a, 1867). Vezi și V. Nițu, *Zaharia Boiu*, în *Profiluri mureșene*, vol. I, Tg. Mureș, 1971, p. 200.

[57] *Ibidem*.

[58] *ArhStat* Sibiu, *Fond cit.*, nr. din 19 decembrie 1870.

[59] *Transilvania*, IV, nr. 15 din 1 august 1871, p. 182.

[60] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în anul 1874—75 (15 florini), Nicolae Fleșeriu din Saschiz, învățăcel de tîmplărie, în anul 1874—75 (15 florini), Alexe Comăniciu din Sighișoara, în anul 1878—79 (12 florini, 50 cr.), Emil Ciceiu din Sighișoara, farmacist în Oltenița (România), în anul 1883 (stipendiu anual de 60 florini)[61].

Reluîndu-și în anul 1877 activitatea, despărțămîntul Sighișoara animat de directorul său, A. Horșia, dobîndește un însemnat merit prin organizarea în acest oraș a uneia din importantele adunări generale ale *Astrei*. Adunarea a avut loc în zilele de 3—4 august 1879 și a fost temeinic pregătită de un comitet avînd în fruntea sa pe A. Horșia, bucurîndu-se de concursul populației românești ca și de participarea autorităților și a unor personalități săsești. La capătul dinspre răsărit al orașului a fost ridicat un arc de triumf, purtînd inscripția „Culturei". Conducătorii *Astrei* în frunte cu vicepreședintele Iacob Bologa au fost întîmpinați la sosirea lor în gara Sighișoara de membrii comitetului despărțămîntului și de un comitet de primire ales de oraș, în frunte cu primarul Iosif Gull[62].

În cadrul lucrărilor adunării, I. Bologa a rostit în ziua de 3 august un discurs, în care a arătat condițiile istorice vitrege care au împiedicat în trecut progresul cultural al poporului român din Transilvania. În pofida acestor împrejurări, spunea el, a faptului că „au pătimit și au suferit pînă la extremitate românii trecutului de îmbrîncit însă ei n-au îmbrîncit. Chiar și în timpurile cele mai nepriincioase sub împregiurări de tot nefavoritoare au străbătut, dacă nu toți, dacă nu mulți, cel puțin unii dintre ei în sanctuarul științelor, și le-au răspîndit apoi pe acestea cîștigate, dînd în modul acesta cea mai eclatantă dovadă despre aceea, că în sînul poporului român nu s-a stins niciodată simțul și atragerea către cultură"[63]. Vicepreședintele *Astrei* a subliniat în același timp necesitatea ca generația sa să-și facă „datorința, lucrînd din răsputeri la dezvoltarea lor (a urmașilor — n.n.) în toate direcțiunile și prin aceea la realizarea adevăratei lor fericiri; (. . .)"; „noi trebuie să ne folosim de toate mijloacele cele permise și de toate ocaziunile spre îmbunătățirea ei *(Asociațiunii)* dacă voim să evităm imputări din partea succesorilor noștri". În cadrul adunării, Anania Trombitaș, a făcut propunerea de a se înființa o școală de fete în Sibiu; materializată în anul 1883, ea va constitui una din remarcabilele realizări ale *Astrei*.

Adunarea s-a bucurat și de participarea remarcabilului cărturar și om politic George Barițiu, care a vorbit în ziua de 4 august „despre rasa latină", spicuind din poeziile diferitelor idiomuri romanice. Într-o telegramă adresată revistei *Familia* se afirma că dizertația veteranului

---

[61] *Ibidem*, XIII, nr. 23—24 din 1—15 decembrie 1882; *Ibidem*, XIV, nr. 1—2 din 1—15 ianuarie 1883, p. 9—11. La 6 septembrie 1864, D. Boiu a obținut un premiu de 100 de florini din partea *Astrei* „pentru progresul în meseria sa". *ArhStat* Sibiu, *fond cit.*, nr. 128 și 149 1864.

[63] *Analele Asociațiunii Transilvane*, 1880, f. 1, p. 56—59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

decan al presei române şi academician „fu acoperită de aplauze generale"[64].

Alături de participarea activă a sighişorenilor — între care A. Horşia şi Z. Boiu — la marea manifestaţie cultural-naţională, ne reţine atenţia şi banchetul organizat cu acest prilej în seara zilei de 3 august, în cadrul căruia au rostit toasturi I. Bologa, G. Bariţiu, An. Trombitaş — acesta pentru primarul urbei şi pentru locuitorii ei —, vicecomitele Apáthi, care a toastat în limba maghiară pentru înflorirea *Asociaţiunii*, Zaharia Boiu pentru preşedinţii acesteia, medicul comitatens dr. Kraus pentru înflorirea literaturii române, şi din nou G. Bariţiu, pentru comitetul de primire şi preşedintele său A. Horşia etc. La balul care a urmat, au participat cele mai de vază familii româneşti din localitate, unele şi din alte localităţi, între care Horşia, Şandru, Perlea, Chendi, ca şi cele săseşti Bacon, Mätz, Glein, Roth, Grinander, Schuller etc.[65].

Adunarea generală a *Astrei* de la Sighişoara a reprezentat un eveniment remarcabil în viaţa cultural-naţională a românilor sighişoreni şi în general a oraşului[66].

La sfîrşitul deceniului al 8-lea despărţămîntul Sighişoara era considerat ca „unul dintre cele mai active despărţăminte ale *Asociaţiunii*"[67].

În anul 1881 mai mulţi sighişoreni participă la expoziţia naţională organizată de *Astra* la Sibiu, numărîndu-se între premianţii acesteia: Dumitru Culeni, cojocar (premiul clasa a II-a — medalie de bronz), Jacu Costea, cizmar, Ana Horşia, pentru broderii (premiul clasa a III-a — diplomă de recunoştinţă), Calipso Şandru, pentru lucruri de mînă (premiul clasa a IV-a — diplomă de recunoştinţă)[68].

După decesul lui A. Horşia, intervenit în anul 1882, a urmat o perioadă de inactivitate a despărţămîntului Sighişoara. Pentru o scurtă vreme, în anul 1891, el a fost alăturat despărţămîntului Dumbrăveni[69]. S-a reconstituit mai tîrziu, sub conducerea lui D. Moldovan, avînd la sfîrşitul anului 1894 un număr de şase membrii ordinari[70]. Adunările sale generale s-au ţinut în Albeşti, Daneş, Saschiz, Sighişoara etc. Cu ocazia adunării desfăşurată în Albeşti, preotul Şoneriu din Saschiz a rostit „o vorbire în favorul meseriaşilor"[71]. Despărţămîntul a sprijinit

---

[64] *Familia*, XV, nr. 56 din 26 iulie/7 august 1879, p. 375. Alături de A. Horşia, vor întreţine legături epistolare cu G. Bariţiu, sighişorenii I. Munteanu şi Spiridon Fotti.

[65] *Ibidem*, nr. 57 din 29 iulie/10 august 1879, p. 380.

[66] În Sighişoara au avut loc în secolul al XIX-lea mai multe adunări ale societăţii *Verein für siebenbürgische Landeskunde* (în anii 1842, 1856, 1867, 1878, 1891)

[67] *Analele Asociaţiunii transilvane*, 1880, fasc. 1, Sibiu, p. 67.

[68] *Observatorul*, IV, nr. 87 din 28/9 noiembrie 1881, p. 352, nr. 89 din 4/16 noiembrie 1881, p. 360 şi nr. 90 din 7/19 noiembrie 1881, p. 364.

[69] *Transilvania*, XXIII, 1892, p. 312.

[70] *Gazeta Transilvaniei*, LVII, nr. 179 din 17/29 august 1894; *Ibidem*, nr. XXXIX din 19 februarie/3 martie 1895.

[71] *Tribuna*, XII, nr. 180 din 11/23 august 1895, p. 721.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fondul „Casei naționale“[72], a fost reprezentat la adunările generale anuale ale *Astrei*[73] etc.

La începutul secolului al XX-lea despărțămîntul Sighișoara avea o bibliotecă cercuală. În unele localități — Boiu și Nadeș — au fost susținute prelegeri populare: Terențiu Popovici despre „Luxul la popor“ și Ioan Popa despre „Cultura pămîntului după comasare“[74]. În anul 1910 despărțămîntul era condus de dr. Toma Cornea, avea 15 membrii ordinari și 14 membrii ajutători, biblioteca cercuală cu 16 volume (de o bibliotecă dispunea și școala românească), s-a ținut o prelegere și au fost organizate 2 serate muzical-artistice. În același an, Maria Ciceiu, născută Boiu, donează Muzeului *Asociațiunii* o cămașă de femeie, o pereche de poale, un șurt, o catrință și o basma, 2 cingătoare și o fotografie, provenind din Sighișoara[75].

Românii sighișoreni, ca și sașii, au manifestat interes față de arta națională, organizînd manifestări artistice, spectacole de teatru, muzicale, cultivînd dansurile și jocurile tradiționale. La 1 martie 1894, cu prilejul petrecerii aranjate de comitetul pentru înființarea *Reuniunii femeilor române* din Sighișoara și jur în favoarea școlii românești din oraș, a fost prezentat un program care a inclus interpretarea de piese muzicale de către un cor format din 12 persoane, instruit și condus de învățătorul N. Stoicovici, recitarea poeziei „Sentinela română“, de către pedagogul Ganea, interpretarea dialogului comic „Nărodul și comerciantul“ de către învățătorii Aleman și P. Pintea, după care a urmat „Căluțerul“, condus de P. Pintea, „Romana“ și alte jocuri românești „care au plăcut tare și publicului străin“. „Însuflețirea și entuziasmul — apreciază corespondentul ziarului *Tribuna* din Sibiu —, au fost mari“[76].

În anul 1895, cu ocazia adunării generale a *Reuniunii învățătorilor gr. or. români* din districtul Sighișorii este organizată „o serată declamatorică — teatrală, cu cîntări și declamațiuni“ în Vînători, prezentîndu-se comedia „Pisica“ de Teochar Alexi[77]. La 9 ianuarie 1899 inteligența română a prezentat în Sighișoara comedia poporală cu cîntece „Mîța cu clopot“ de Iosif Vulcan, la 14 ianuarie 1900 monologul „Prima rochie lungă“ de I. Vulcan, cîntecul comic „Clevetici“ de V. Alecsandri și „Leac pentru soacre“ de Trocaru, la 31 august 1901 comedia „Mihail și Florica“ de N. Regman, la 11 ianuarie 1903 „Mama Angheluța“ și „Surugiul“, monoloage de I. Vulcan; la 8 ianuarie 1905 tinerimea sighi-

---

[72] *Transilvania*, XXX, nr. I—II din ianuarie—februarie 1899, p. 58 (41,30 florini oferiți în anul 1898).

[73] *Ibidem*, XXXII, nr. VIII din septembrie—octombrie 1901, p. 168.

[74] *Ibidem*, XXXV, nr. VI din noiembrie—decembrie 1904, p. 267; *Ibidem*, VI din noiembrie—decembrie 1905, p. 303.

[75] *Ibidem*, nr. 4 jubiliar din iulie—august 1911, p. 473, 528, 535, 589, 593.

[76] *Tribuna*, XII, nr. 76 din 15/27 aprilie 1894, p. 303.

[77] *Familia*, XXX, nr. 37 din 10/22 septembrie 1895, p. 442.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şoreană a interpretat drama „Sîmbăta morţilor" de Rampach, localizată de T. V. Păcăţian[78].

Un bogat program artistic a fost prezentat în Sighişoara la 25 noiembrie 1906. După o declamaţie a învăţătorului Munteanu, a urmat „Nunta lui Pîrjol", teatru pentru copii interpretat de băieţii şi fetele de şcoală, pregătiţi de învăţătorul Emil Reit; acelaşi învăţător a interpretat monologul „Niţă Panjen" de Coriolan Brediceanu, iar tinerimea plugară comedia „Sărăcie lucie" de I. Vulcan, reuşita fiind datorată îndeosebi elevului Mihai Săieşan de la Gimnaziul săsesc şi surorii sale Elena Săieşan, elevă la Şcoala de repetiţie. În general, în pregătirea întregului program artistic au avut un rol esenţial învăţătorii A. Stoicovici, directorul Şcolii româneşti, Emil Reit şi Vasile Munteanu[79]. Au urmat jocurile, o horă „mîndră şi frumoasă", „Căluşerul" şi „Bătuta" etc.

O nouă „producţiune declamatorică—teatrală—muzicală împreunată cu dans" a fost organizată la 15 martie 1907 de către *Reuniunea femeilor române* şi de „corpul învăţătoresc" de la Şcoala românească. Sala mare de la *Gewerbeverein* „era ticsită de public, domni şi ţărani, bogaţi şi săraci, tineri şi bătrîni, toţi Români de viţă veche, apoi numeroşi străini"[80]. Programul a început cu „frumoasa cîntare" „Hora Colnicul" de Grig. Teodosio, executată cu atîta dibăcie şi fineţe, încît a fost aplaudată furtunos. Apoi ţăranca Elena Săieşan a recitat „peste aşteptare de bine" poezia „Duşmancele" de George Coşbuc. Învăţătorul Em. Reit a declamat o anecdotă de T. Speranţă. Tinerii A. Glăja, Boian, N. Bogolea şi E. Săieşan au interpretat piesa „Zăpăciţii" de T. Alexi, iar M. Săieşan anecdota „Pielea nevestei" de T. Speranţă; au urmat comedia „Pisica" de T. Alexi şi „Ţiganul la tîrg" de E. Suciu. Programul a mai cuprins „Cîntări cinstite", cor executat de tineri, jocurile „Căluşerul" şi „Sîrba lui Sterică", producînd „multă bucurie românilor, iar streinilor insuflînd respect faţă de frumosul port şi joc naţional românesc", dansul „Hora Sinaii", „Ardelenele" şi „Învîrtitele". Corespondentul ziarului braşovean subliniază meritele deosebite în organizarea programului ale Ioanei D. Moldovan şi ale învăţătorilor A. Stoicovici, Em. Reit şi V. Munteanu „care cu însufleţire, cu dor de muncă şi din iubire de neam, şi-au jertfit timpul şi puterea spre a-i aduce folos. Şi acest dor de muncă şi deosebita străduinţă a şi avut succesul dorit, dovedind atît publicului cît şi mulţimii de streini, care ne copleşesc, că şi Românii pot face ceva, ba încă ceva bun, cîştigînd admiraţiunea şi aplauzele tuturor"[81].

La 26 decembrie 1908 a avut loc o nouă seară „teatral-muzicală", venitul net de 30 coroane realizat cu acest prilej fiind „depus spre fructificare în scopul facerii unei scene stabile"[82]. Desigur că spectacole au

---

[78] Gr. Ploeşteanu, *Societatea pentru fond de teatru pe meleagurile mureşene*, în *Centenarul Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român*, Oradea, 1972, p. 146—147.

[79] *Gazeta Transilvaniei*, LXIX, nr. 253 din 16/29 noiembrie 1906.

[80] *Ibidem*, LXX, nr. 52 din 7/20 martie 1907.

[81] *Ibidem*.

[82] *Ibidem*, LXXI, nr. 20 (Nr. de Duminică 4) din 25 ianuarie/7 februarie 1908.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fost organizate şi în anii următori. Interesul manifestat faţă de teatru şi creşterea numărului simpatizanţilor sighişoreni ai *Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român* explică înfiinţarea în Sighişoara a unui comitet filial al Societăţii, format din dr. Toma Cornea, ca preşedinte, Zaharia Colceriu, secretar şi Ioan Varga, casier[83].

Reconstituind crîmpeie din viaţa politică şi culturală a românilor sighişoreni în epoca modernă, putem conchide împreună cu Nicolae Iorga, care vizitînd în anul 1906 frumosul oraş de pe Tîrnava Mare l-a descris succint, că nici aici românii nu au fost „un element de dispreţuit"[84]. Realizările şi strădaniile lor încălzite de idealurile de libertate socială şi naţională devin astăzi tot mai cunoscute pe măsura adîncirii investigaţiei istorice. Ele sînt acelea care au pregătit conştiinţele pentru Marea Unire din anul 1918.

CONTRIBUTIONS TO THE KNOWLEDGE OF THE POLITICAL AND CULTURAL LIFE OF THE ROMANIANS FROM SIGHIŞOARA IN THE MODERN AGE (1849-1914)

(Summary)

By using various documentary sources, the autor presents aspects from the political and cultural life or Romanians from Sighişoara, beginning with the second half of the XIX-th century until the break of the First World War, in a period in wich the town is generally characterized by its development. There is evoked the participation of the most remarkable representatives from Sighişoara at the general conferences of the National Romanian Party, the attitude of the Romanians from Sighişoara towards elections, their solidarity with the roumanian War for Independence, the echo of the movement of Memorandum, the working-class struggle, the foundation of the romanian section of the Social-Democrat Party. There is also presented the cultural life of the Romanians from Sighişoara, the spreading of reading, the progress of school, the local filial activity of *Astra*, the theatrical-artistical movement. On the whole, it is a period characterized by achievements, by the development of the consciousness of national unity and its preparation for the Union of Transylvania with Romania.

---

[83] Gr. Ploeşteanu, *op. cit.*, p. 147.

[84] N. Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal şi Banat*, B.P.T., Ed. Minerva, 1977, p. 252.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RECENSĂMÎNTUL POPULAŢIEI TRANSILVĂNENE DIN 1850—1851

LIVIU MOLDOVAN

1. *Privire istorică*

După înăbuşirea revoluţiei de la 1848/49, în Transilvania a fost introdus regimul absolutist, care a însemnat ştergerea autonomiei de pînă atunci şi transformarea acestui principat într-o simplă provincie austriacă guvernată de militari, după ordinele primite de la Viena. Împăratul Francisc Iosif a numit în 1849 ca guvernator al Transilvaniei pe feldmareşalul-locotenent, baronul Ludovic de Wohlgemuth (1848—1851), om de peste 60 de ani şi străin de această ţară, care s-a distins mai înainte în campaniile din Italia şi în luptele din Ungaria.

Primele sale măsuri ca guvernator s-au referit la întărirea aparatului de constrîngere. A mărit în acest scop numărul unităţilor militare, poliţieneşti şi jandarmereşti din Transilvania, a introdus totodată, tribunalele marţiale şi stările excepţionale pentru oprimarea oricăror manifestări ostile regimului absolutist, dar şi pentru a pune capăt actelor de răzbunare dintre naţionalităţile conlocuitoare, învrăjbite în revoluţia recent potolită.

O altă măsură restrictivă a guvernatorului Wohlgemuth a fost reîmpărţirea administrativă a Transilvaniei în districte militare. În locul vechilor unităţi administrative a creat în 1849 şase districte militare cu sediile la Sibiu, Alba Iulia, Cluj, Odorhei, Reteag şi Făgăraş. Aceste districte aveau în fruntea lor comandanţi recrutaţi dintre ofiţerii superiori, care erau ajutaţi însă în afacerile administrative de comisari civili. Districtele se împărţeau în unităţi mai mici numite cercuri şi subcercuri, conduse, la rîndul lor, de comisari militari şi civili de grad inferior. S-au desfiinţat astfel fostele scaune şi comitate din Transilvania. În realitate, pînă în decembrie 1851, cînd s-a abrogat Constituţia din martie 1849, noua împărţire militară se suprapunea oarecum peste cea veche în comitate şi scaune. Numai după abrogarea Constituţiei comitatele şi scaunele vor înceta să existe pentru cîţiva ani.

Tot în anul 1849 românii din Banat au fost încadraţi în Voivodina Sîrbească şi în Banatul Timişoarei, provincie nou înfiinţată în luna noiembrie din acel an, iar cei din comitatele Arad, Oradea, Sătmar şi Maramureş au fost anexaţi la Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prin asemenea măsuri arbitrare regimul absolutist voia să contracareze idealurile de unitate națională ale românilor. Noua împărțire administrativă a contravenit dorinței românilor din aceste provincii de a fi reuniți într-un stat național, de aceea a stîrnit în rîndul lor mari nemulțumiri.

Prin petiția din 16 ianuarie 1850, înaintată Ministerului de Interne din Viena, românii ardeleni au protestat împotriva creării prin constituția din 1849 a așa numitei „țară a saților" de pe teritoriul regesc, arătînd că teritoriul respectiv era locuit în majoritate de români. Totodată prin această petiție au cerut să se înființeze o „țară românească", din teritoriile cu o populație majoritară românească, în care să intre nu numai Transilvania, ci și Banatul și comitatele vestice și chiar Bucovina. Totodată ei au cerut autorizarea întrebuințării limbii române în toate sectoarele și sistarea măsurilor teroriste împotriva populației românești[1]. Memoriul n-a avut nici un efect, iar regimul absolutist a continuat să-și întărească pozițiile, pentru consolidarea unității monarhiei austriece, greu zdruncinată de revoluție.

O condiție esențială pentru reorganizarea și întărirea administrației, precum și pentru repartizarea rațională a impozitelor, dar mai ales pentru completarea periodică a armatei era cunoașterea numărului exact al populației. Revoluția nu numai că a desființat privilegiile feudale, și deci gospodăriile nobiliare trebuiau supuse impozitelor potrivit legilor din 1848, dar a eliberat și pe țăranii dependenți, ca persoane, împreună cu sesiile lor, de obligațiile iobăgești. Regimul absolutist instaurat după încheierea războiului civil, fiind de esență burghezo-moșierească și nu feudal ca cel dinainte de revoluție, n-a abrogat legile agrare, care consfințeau înlocuirea proprietății feudale cu cea de tip capitalist, ci le-a întărit prin patentele din 1853 și 1854. În noile condiții, autoritățile austriece au voit să cunoască potențialul economic, în gospodăriile nobiliare, și în cele țărănești, care nu mai erau grevate cu sarcinile iobăgești, deci statul putea acum să le încarce cu impozite mai mari decît fuseseră înainte de 1848.

O condiție esențială pentru reorganizarea administrației, pentru repartizarea rațională a impozitelor funciare, precum și pentru completarea periodică a armatei era cunoașterea numărului exact al populației. După revoluție noul regim va trece la reorganizarea armatei, în sensul că va desființa unitățile militare de profesie, inclusiv regimentele grănicerești și va institui serviciul militar obligatoriu. Desigur, reorganizarea nu era decît în stare de proiect în 1850—1851. Dar perspectiva transpunerii ei în practică a determinat autoritățile austriece să procedeze la efectuarea recensămîntului, pentru a ști pe ce soldați putea conta în anii următori. Așa se explică rubrica în care trebuiau trecuți cu date exacte tinerii între 17—26 de ani, precum și prezența conscriptorilor militari în comisiile de recensămînt, alături de cei civili. Pornind

[1] M. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1859*, București, 1929, p. 142—152.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de la acest principiu, guvernul de la Viena a dispus efectuarea unui recensămînt de populație și de animale de tracțiune atît în Transilvania, cît și în Ungaria, Croația, Slavonia. Voivodina Sîrbească și Banatul Timișan. Lucrarea aceasta se impunea în mod imperios și din motivul că după 1785, cînd s-a făcut conscripția de populație a lui Iosif al II-lea, care este considerată totodată primul recensămînt de populație în înțelesul modern din Transilvania, nu s-au mai putut executa asemenea lucrări demografice de anvergură, din cauza opoziției îndîrjite a nobilimii. Pe baza privilegiilor de care se bucura, nobilimea refuzase pînă în 1848 să se supună atît recensămintelor de populație, cît și altor obligații cetățenești.

După revoluția de la 1848/49 privilegiile nobilimii fiind desființate, au fost obligați și ei a respecta și a se supune legilor, ca și ceilalți locuitori ai țării. Momentul efectuării unui recensămînt al populației în anul 1850 era deci din acest punct de vedere bine ales.

2. *Organizarea recensămîntului*

Prin ordinul nr. 3.491 din 2 aprilie 1850 către comandamentele de districte militare Guberniul Transilvaniei a dispus efectuarea conscripției, sau cu un termen mai modern, a recensămîntului populației. La aceeași dată au fost difuzate de la Sibiu, unde era reședința Guberniului, instrucțiunile de recensămînt și alte dispoziții pentru acest scop. Instrucțiunile erau tipărite în cele trei limbi din principat: germană, maghiară și română (acestea cu litere chirilice), spre a ajunge în toate localitățile și a lămuri populația asupra acestei importante lucrări. I se arăta cît de „monumentoasă" (importantă — n.n.) era lucrarea recensămîntului, nu numai pentru administrația internă a statului, ci și pentru o împărțire mai dreaptă a impozitelor, după principiul egalei îndreptățiri a naționalităților, dar și pentru cunoașterea întregii țări și a fiecărei localități[2].

Instrucțiunile mai precizau că fiecare cetățean era supus conscrierii „fără deosebire de naționalitate, religie, stare, onoare și gen", deoarece cel dintîi „recvizit" (condiție — n.n.) al unui recensămînt era să fie complet. Recensămîntul urma să fie executat de către comisii mixte pe cheltuiala statului, „fiecare cetățean trebuind să se supună voios și bucuros dispozițiilor acestora, pentru binele comun, deci să primească în tot locul bunele intenții ale guvernului". Pentru cei care n-ar respecta ordinele referitoare la recensămînt sau ar refuza a da informațiile cerute s-au prevăzut amenzi pînă la zece florini. Comisiile de recensămînt au fost mixte întrucît erau formate din ofițeri și funcționari civili. Pre-

[2] *Arh. Stat*, Sf. Gheorghe, Fondul Cercul Sf. Gheorghe, dosar nr. 4.171/1850. Ordinul de mai sus, instrucțiunile și formularele de recensămînt precum și publicația menționată au fost publicate și în „Foaia legilor provinciale și a Guberniului pentru țara de coroană Transilvania", nr. 5 din 12 mai 1850, p. 42—62, care deși sînt identice ca conținut cu cele trimise la 2 aprilie 1850, se deosebesc totuși prin unele forme de exprimare, dovadă că nu s-au tradus în același timp.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zenţa ofiţerilor se motiva prin aceea că, între civili lipseau elemente care să aibă cunoştinţă de asemenea lucrări. Dintre ofiţeri vor fi delegaţi cu precădere aceia care au mai participat la recensăminte ale populaţiei din ţările coroanei austriace şi aveau deci experienţa necesară unor asemenea lucrări.

Comisiile locale de recensămînt vor avea aşadar în componenţa lor în oraşele mai mari, un ofiţer de rang inferior, de obicei locotenent şi un furier pentru scrierea formularelor, iar din partea autorităţilor civile primarul sau locţiitorul său şi un funcţionar de birou. În tîrguri şi sate organele civile erau reprezentate prin comisarul cercului de care aparţineau sau de adjunctul său şi de subcomisarul civil şi un funcţionar inferior, la toţi li se vor adăuga „antestătătorul", (primarul — n.n.) şi doi juraţi ai satului precum şi parohul locului sau locţiitorul său.

Instrucţiunile nu precizau data începerii recensămîntului. Se menţiona numai că „se va pune în lucrare peste puţin". Pînă cînd aveau să sosească în sate ofiţerii recenzori cu instrucţiunile şi imprimatele necesare de recensămînt, comandantul districtului militar trebuia să înştiinţeze organele subordonate şi, prin ele, populaţia despre scopurile recensămîntului, care se refereau „numai la binele comun". Li s-au pus în vedere totodată organelor administrative să se poarte cît se poate de prieteneşte cu ofiţerul care se va trimite în localitate şi să se înţeleagă cu dînsul după cuviinţă. Rezultă deci că ofiţerii comisari erau indicaţi de la început a fi capii comisiilor de recensămînt a populaţiei. Membrilor comisiilor li se mai atrăgea atenţia să aibă o purtare „omenoasă" cu populaţia în timpul lucrărilor de recenzare, pentru a-i cîştiga încrederea, „deoarece de la aceasta atîrna nu numai săvîrşirea mai curînd, cît şi urmarea cea mai bună a conscripţiei poporului". Preoţimea a fost de asemenea solicitată, pe calea consistoarelor, să dea ajutor la executarea recensămîntului, prin întocmirea, pe baza registrelor matricole parohiale, a conspectelor locuitorilor din parohiile lor.

Comisarii militari ai cercurilor au primit de altfel dispoziţii de a lua contact cu preoţimea satelor pentru întocmirea în condiţii cît mai bune a conspectelor de populaţie şi de a împiedica astfel orice „pitulare" (sustragere — n.n.) de la recensămînt a vreunei persoane, mai ales bărbaţi.

În ce priveşte retribuţia ofiţerilor delegaţi la aceste comisii, instrucţiunile arătau că li se va plăti supliment cîte un florin pe zi. Pentru comisarii civili nu se prevedeau decît achitarea transportului cu căruţa dintr-o localitate în alta.

Avînd în vedere că recensămîntul populaţiei s-a efectuat la scurt timp după încetarea războiului civil comisiilor plecate pe teren li s-a trasat misiunea de a fi atente la simţămintele poporului şi mai ales de a urmări pe oamenii fără paşapoarte, pe ofiţerii şi soldaţii honvezi din fosta armată revoluţionară maghiară; de a constata dacă pretutindeni s-a făcut dezarmarea. Despre toate aceste chestiuni, precum şi despre alte întîmplări „monumentoase", trebuiau să înainteze rapoarte comandantului de district. După ce s-au dat aceste îndrumări preliminare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

privitoare la organizarea recensămîntului, s-a făcut din nou apel la comandamentele militare pentru a sprijini cu toată sîrguinţa recensămîntul pentru a realiza pretutindeni „înaltele ei scopuri".

3. Instrucţiuni de lucru şi formulare de recensămînt

Prin „Instrucţiunile oficioase de numărarea poporului în Transilvania"[3] s-au dat mai întîi îndrumări despre numerotarea caselor, indicîndu-se că „poporaţiunea se va socoti după edificiile de locuit ce se află de faţă, spre ce îi dă ajutor numerizaţiunea" (art. 4).

În fiecare localitate trebuia să se facă mai întîi numerotarea caselor dacă ea nu exista, începînd de la capătul localităţii sau de la un edificiu mai însemnat: primărie, castel etc. Suburbiile şi cartierele evreieşti se numerotau separat, din cauza că aveau conducere proprie. Edificiile se numerotau, fie că erau locuite în mod permanent, fie numai temporar, la fel casele „singure stătătoare", ca: bisericile, casele de pîndă, morile etc. Casele nou construite pe locul caselor dărîmate trebuiau să primească numărul acestora din urmă. Cele nou construite primeau număr separat. În regiunile de munte şi pe văile rîurilor, „în colibaşul cerc al Branului, în pasul Buzăului" apoi pe văile ambelor Jiuri unde casele erau răsfirate, grupele de case trebuiau despărţite în cătune cu denumiri proprii.

Tăbliţele numerelor de casă trebuiau aplicate deasupra uşii pe cheltuiala stăpînului casei, iar în tîrguri şi oraşe, şi în lăuntrul caselor. La ţară, unde din lipsa coşurilor fumul ieşea pe uşă şi putea să acopere numărul de casă, li s-a pus în vedere sătenilor să aibă un număr şi în interior, spre a-l putea arăta la viitoarea revizuire a recensămîntului. La intrarea şi ieşirea din localitate trebuia să fie aplicată pe un stîlp de lemn sau de piatră, ridicat anume pentru acest scop, cu cheltuiala comunităţii, o tablă, care să cuprindă în limbile ţării următoarele date: numele ţării, al localităţii şi al subcercului, cercului şi districtului militar, iar la urmă al cercului de înrolare (recrutare — n.n.)

Formularele de recensămînt

Formularul de bază, care purta indicativul md. A, avea denumirea „Filera (foaia) conscrierii din anul 18..... Ultimele două cifre putînd fi 50 adică 1850, data recensămîntului sau anii următori cînd cu ocazia reviziilor anuale se completa formularul cu datele cele noi. Sub titlul formularului se scria numele ţării (Transilvania), a districtului militar, a cercului, a subcercului şi a localităţii, cu denumirea lor în limba poporului. Filera sau imprimatul conscrierii avea următoarele rubrici: *Numărul casei*, stabilit şi aplicat după cum s-a arătat mai sus. *Numele proprietarului casei*. Rubrica aceasta trebuia completată chiar dacă proprietarul nu locuia acolo. Dacă o casă avea mai mulţi proprietari, trebuiau înscrişi toţi.

[3] *Arh. Stat.*, Tg. Mureş, Fondul Districtul militar Odorhei, dosar 5.683/1850.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Relaţiuni personale. Aici trebuiau date diferite informaţii asupra locatarilor şi anume:

1. Onoarea: consilier secret, camerar, doctor în medicină, doctor în drept etc.
2. Dregătoria: perceptor de contribuţii, secretar etc.
3. Profesia şi industria (meseria — n.n.): fabricant, covrigar, morar, econom (agricultor — n.n.), ziuar, (muncitor cu ziua — n.n.), şerb (servitor — n.n.) etc.
4. Religia.
5. Alte împrejurări personale, care erau „monumentoase" pentru situaţia militară: copil vitreg, copil adoptiv etc.

Dintre aceste cinci chestiuni numai subrubrica despre religie a fost centralizată în borderourile recensămîntului. Celelalte date serveau doar scopul de a procura informaţii mai amănunţite pentru organele militare, cărora trebuia să li se trimită un exemplar al formularelor de recensămînt.

Starea: necăsătorit, căsătorit, văduv.

Naţionalitatea. Pentru fiecare persoană, chiar dacă nu aparţinea majorităţii locuitorilor din localitatea recenzată, trebuia să-i fie scrisă naţionalitatea. În această privinţă se preciza că: „temeiul înscrierii naţionalităţii, la majoreni are a sta propria lor arătare (declaraţie — n.n.), iar la minoreni se va scrie naţionalitatea părinţilor". Indicarea naţionalităţii trebuia făcută numai printr-un cuvînt, de exemplu: român, ungur, sas, armean, italian, boem etc.

De genul masculin[4]*:* Instrucţiunile arătau că în această rubrică, la indicarea vîrstei bărbaţilor se va scrie totdeauna, ce vîrstă au împlinit în anul precedent, dîndu-se aici şi un exemplu: „La numărarea poporului din 1850 este a se pune un june născut în orice zi a anului 1832, în rubrica celor 17 ani". Coloana despre vîrsta de la 17—26 ani, adică a vîrstei militare, era defalcată pentru bărbaţi în zece rubrici, cîte una pentru fiecare an.

Numărul celor din ţară cu două subrubrici: masculin şi feminin, era destinată pentru înscrierea locuitorilor, care la data recensămîntului domiciliau în Transilvania.

Lipsind de aici. În această rubrică trebuiau înscrişi cei care erau plecaţi de acasă pe timp mai îndelungat, de exemplu: elevii, ucenicii, servitorii ş.a., care însă figurau în evidenţa localităţii lor pînă cînd se primea înştiinţarea oficială despre decesul sau despre emigrarea lor în ţară străină sau despre intrarea lor în comunitatea altei localităţi. În cazul că se cunoştea ţara unde au plecat, această informaţie trebuia notată în rubrica de observaţiuni. Rubrica „Lipsind de aici", avea trei subrubrici: 1. În ţara de coroană (Transilvania). 2. În alte ţări de coroană (ale Austriei — n.n.). 3. În ţară străină.

---

[4] Tradus greşit în formulare prin „tot de acelaşi sex", în loc de „de sex masculin", confundîndu-se cuvîntul german *männlich* (masculin) cu *nämlich* (acelaşi), dovadă că formularele româneşti de recensămînt au fost traduse de pe cele germane.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prezenți în patrie era o altă rubrică a formularului de înscriere, avînd două subrubrici: masculin și feminin, în care se arăta totalul persoanelor prezente din familia care a fost recenzată.

Adnotări, ultima rubrică avea scopul ca la viitoarele revizii anuale ale mișcării populației să fie trecute schimbările care au intervenit în familie în anul precedent, prin mențiuni ca: născut în anul ....., mort în anul ....., venit în anul ...., de unde ....., plecat în anul ....., unde ..... și altele. Formularele de recensămînt legate împreună aveau și scopul de a îndeplini în viitor funcția de registre de populație ale localității respective.

După imprimarea și difuzarea la sate, tîrguri și orașe a formularelor de recensămînt cu rubricile descrise mai sus, a mai intervenit o completare a instrucțiunilor, ordonîndu-se să fie recenzate și animalele de tracțiune, pentru care s-au dat dispoziții a se adăuga cu cerneală în formularele de înscriere deja tipărite rubrica: *Animale de tracțiune*, cu două subrubrici, pentru cai și bovine.

Următoarele categorii de cetățeni erau îndreptățiți a primi formulare de recensămînt md. A:

1. Oamenii căsătoriți cu sau fără copii.
2. Văduvii și văduvele care aveau copii.
3. Oamenii necăsătoriți și văduvele fără copii, fie că aveau servitori, fie că trăiau singuri, dar dispuneau de o gospodărie proprie sau de o funcție.

În formularele categoriilor de mai sus erau înscrise și rudele, copiii, angajații și, în general, orice persoană care nu intra în cele trei categorii amintite. Erau exceptați de la conscriere militarii care figurau în tabelele regimentelor, batalioanelor și corpurilor. Dar această excepție era numai personală. Soțiile și copiii ofițerilor și ai soldaților se înscriau pe formulare comune ca și ceilalți cetățeni. Persoanele militare care nu figurau la nici un regiment sau corp, de exemplu: generalii care nu erau comandanți de regimente, invalizii „patentali“ (pensionari — n.n.) trebuiau înscrise deasemenea în foile locuitorilor civili. În instituțiile unde trăiau mai multe persoane la un loc ca: mănăstirile, spitalele, academiile civile și militare, orfelinatele etc., toate persoanele care locuiau împreună se conscriau pe o singură foaie md. A. Cazărmile se consemnau pe o foaie colectivă dacă în ele locuiau soțiile ofițerilor și ale soldaților, precum și copiii lor. Cadrele militare active au rămas nerecenzate.

Înregistrarea cetățenilor pe foaia de recensămînt urma să se efectueze în ordinea următoare: tatăl familiei, soția, copiii, în ordinea vîrstei, începînd cu cel mai mare, fiicele, apoi rudele și servitorii. Între fii și fiice, precum și între fiice și rude se lăsa un loc liber, de trei sau patru rînduri, pentru a se înscrie ulterior copiii „care poate se vor mai naște“. În cazul că trebuia continuată conscrierea și pe a doua pagină a formularului, se nota în josul foii mențiunea „vertatur“ (să se întoarcă — n.n.). Era o măsură de precauție pentru a nu se omite, cu ocazia centralizării, datele de pe verso. Dacă într-o casă existau mai multe

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

apartamente, instrucţiunile arătau că în acest caz trebuia să se înscrie mai întîi apartamentul în care locuia proprietarul, iar celelalte să fie numerotate şi recenzate începînd de la etajul cel mai de sus şi continuînd pînă la parter. În caz de nevoie se puteau utiliza pentru o casă mai multe formulare.

Formularul „Filera străinilor" md. B, se completa pentru persoanele care nu erau cetăţeni ai Transilvaniei, dar locuiau aici de mai multă vreme. Pentru străini se indica să se întocmească o foaie separată pentru a nu fi înscrişi în foaia de bază md. A, pe care „prin deasa lor mutare ar face-o prea curînd netrebnică". Rubricile formularului md. B, erau aproape identice cu ale formularului md. A. Deosebirea era că pentru persoanele venite din ţări străine trebuia arătată şi data de cînd se aflau în Transilvania. În încheiere, instrucţiunile de recensămînt cuprindeau avertismentul că cei care se vor sustrage de la recensămînt sau vor declara date false, ori vor refuza a face declaraţiile cerute, nesupunîndu-se ordinelor, vor fi amendaţi pînă la zece florini de argint. Sumele rezultate astfel se vărsau la fondul săracilor. În caz de neplată, inculpaţii puteau suferi închisoare pînă la o săptămînă. Menţionăm că aceste instrucţiuni de recensămînt nu erau menite pentru populaţie, ci pentru comisiile de recensămînt.

Comisiile îşi stabileau sediul la primărie. Aici trebuiau să se prezinte capii de familie, după ce, în prealabil, completau un formular întocmit anume pentru ei, numit „Bilet de anunţare" md. C. Biletul avea următoarele rubrici: numele proprietarului de casă, numele şi prenumele persoanelor din familie, situaţia lor socială, sexul, anul naşterii, starea civilă (căsătorit, necăsătorit, văduv), religia, naţionalitatea, adnotări. După ce se completau cu datele de mai sus biletele de anunţare trebuiau prezentate comisiei de recensămînt de către capii de familie, în ordinea numerelor de casă, în ziua fixată. Neştiutorii de carte aveau datoria să anunţe verbal, în faţa comisiei, datele cerute. Mai ales din cauza acestora s-a dat dispoziţia ca în faţa comisiei de recensămînt să se prezinte în acelaşi timp mai mulţi capi de familie, pentru a evita greşelile şi omisiunile.

4. Modul de executare a recensămîntului de populaţie

Cu cîteva zile mai înainte de recensămînt proprietarii au primit atîtea bilete de anunţare cîte apartamente aveau în casele lor. Tot atunci li s-a înmînat şi o „Învăţătură" sau instrucţiune în care se arăta cum să se completeze aceste bilete. Instrucţiunile trebuiau citite de toţi capii de familie ce locuiau în apartamente separate. În ziua recensămîntului ei au completat biletele de anunţare şi le-au predat proprietarului casei, care le-au prezentat comisiei din localitate.

În baza datelor de pe biletele de anunţare, atît ofiţerul delegat la recensămînt, cît şi comisarul civil în persoana comisarului adjunct al subcercului, în calitatea lor de membri ai comisiei de recensămînt, au completat formularele de înscriere, fie personal, fie prin funcţionari

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

subalterni, neuitînd cu această ocazie nici „filera străinilor“ din localitate.

Foile de recensămînt trebuiau să se întocmească în două exemplare. Unul era destinat armatei şi de aceea se completa de ofiţer în limba germană. Celălalt fiind menit organelor administrative pentru registrul de populaţie al localităţii revenea comisarului civil care-l redacta în limba majorităţii locuitorilor din acea localitate. Instrucţiunile cuprindeau îndrumări detaliate referitoare la completarea ulterioară a formularelor cu datele demografice mai noi, cu ocazia efectuării reviziilor anuale de către aceleaşi comisii, spre a se putea şti în orice moment totalul populaţiei din orice localitate.

Conspectul local md. D, reprezenta borderoul centralizator al foilor de recensămînt din localitatea respectivă, înregistrate în ordinea numerelor de casă şi avînd totalizate toate rubricile. Rubrica privitoare la naţionalitate trebuia împărţită în atîtea subrubrici cîte naţionalităţi existau în acea localitate. Tot astfel s-a procedat şi în ce priveşte religia, unde după ce au fost adunate separat datele privitoare la credincioşii aparţinători diferitelor confesiuni, totalurile au fost scrise în josul paginei în subrubricile respective.

După înscrierea în borderouri a tuturor foilor dintr-o localitate, s-au adunat datele şi s-a obţinut astfel totalul întregii populaţii indigene. Conspectele adică borderourile locale trebuiau centralizate separat de comisarul militar şi de cel civil pe baza foilor de înregistrare md. A, şi md. B, ale fiecăruia. La fel se totalizau şi foile străinilor, totalurile fiind apoi adăugate la populaţia indigenă. Totalurile obţinute astfel de către cei doi comisari, militari şi civili, erau apoi confruntate unele cu altele şi dacă se constatau greşeli sau nepotriviri între cele două borderouri se proceda la corectarea lor.

Protocolul numărării poporului. Formularele de înscriere a locuitorilor indigeni şi a străinilor, care au fost păstrate în localitate, au fost aşezate între două coperte tari, prevăzute cu şnururi de legat. Ele au constituit protocolul de numărarea poporului şi trebuiau păstrate la primării „cu scumpătate“, adică cu cea mai mare grijă de a nu se pierde. Pe coperta de deasupra s-a lipit o etichetă pentru titlu, pe care erau scrise: denumirea localităţii, a subcercului, cercului, districtului militar şi a ţării. Dacă existau mai multe mănunchiuri sau pachete se numerotau cu cifre arabe începînd cu 1. Un pachet avea, conform instrucţiunilor, 300 foi de înscriere.

Conspecte mai departe. De pe conspectele locale ale satelor s-au întocmit cele ale subcercului, apoi din acestea, în ordinea ierarhică succesivă, cel al cercului, al districtului militar şi apoi al întregului principat al Transilvaniei, în conspectele de centralizare md. E, F, G. Rubricile pentru naţionalitate şi religie trebuiau împărţite şi în aceste conspecte în atîtea subrubrici de cîte era nevoie, neavînd importanţă dacă în raport cu numărul lor se schimba ordinea de înscriere a apartenenţei etnice şi confesionale.

Cheltuielile recensămîntului au fost suportate de „erariul cameral“ adică de vistieria imperială căruia Comandamentul militar al Transil-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vaniei trebuia să-i trimită toate actele justificative de cheltuieli. Cheltuielile s-au rezumat numai la diurnele ofiţerilor recenzori, deoarece transportul lor, al furierilor şi al imprimatelor trebuia să se facă gratuit dintr-o localitate în alta, prin grija Guberniului provincial. Furierul adică secretarul militar avea drept la cazare gratuită şi la diurnă identică cu plata unui „gregariu" (soldat simplu — n.n.). Pentru acoperirea cheltuielilor imediate, Comandamentul militar a dat avansuri băneşti fiecărui ofiţer plecat pe teren în acest scop.

5. *Desfăşurarea recensămîntului*

Întrucît ordinul de efectuare a recensămîntului, emis la 2 aprilie 1850 nu a precizat data începerii lucrărilor, traducerea şi tipărirea formularelor şi a instrucţiunilor în română şi maghiară au înaintat încet. Ele au fost publicate în „Gazeta oficială a Transilvaniei" abia la 12 mai 1850.

Membrii Guberniului nu s-au grăbit nici ei cu începerea recensămîntului poporului, deoarece difuzarea instrucţiunilor şi a formularelor la unităţile subordonate s-a efectuat numai la 3 iunie 1850, cu ordinul nr. 5.950. În districtul militar Odorhei, de exemplu, care îşi avea sediul în Tîrgu Mureş, expedierea la comisariatele cercuale a avut loc doar la 24 iunie acelaşi an. Ordinul insista asupra contribuţiei preoţilor în efectuarea recensămîntului, pentru a se elimina de la început greutăţile şi pierderile de timp şi a se asigura astfel executarea rapidă a lucrărilor. Conform acestui ordin, preoţii aveau în primul rînd sarcina de a prezenta în faţa comisiilor de recensămînt registrele matricole de născuţi şi a întocmi un extras sau un tabel al credincioşilor din parohie în ordinea numerică a caselor. Acest extras nominal trebuia să cuprindă următoarele date: numărul casei, numele şi pronumele capilor de familie, ocupaţia, anul naşterii, observaţiuni. În cazul că preoţii nu-l puteau întocmi din lipsă de registre matricole, capii de familie trebuiau să-i aducă, înainte de începerea recensămîntului, biletele de înştiinţare, care să cuprindă toate datele de naştere ale membrilor de familie. Acelaşi lucru s-a pus în vedere şi rabinilor evrei, dar li se atrăgea în mod special atenţia de a nu se strecura vreo omisiune în extrase, cu scopul de a sustrage pe cineva de la legea recrutării.

Pentru evitarea greşelilor de recenzare se mai recomanda comisarilor de subcercuri să consulte şi foile de concripţii din anii trecuţi, care se găseau la companiile şi regimentele grănicereşti[5]. S-a mai dispus ca în fiecare localitate, cînd va sosi comisia, capii de familie să se prezinte în faţa ei, să aducă cu sine şi tăblţele cu numerele de casă. Prin ordinul nr. 7.004, din 8 mai 1850, al Comandamentului militar din Transilvania, au fost anunţate cercurile şi subcercurile militare despre trimiterea pe teren a ofiţerilor, delegaţi a lua parte la aceste lucrări. Unui ofiţer îi

[5] Acolo unde n-au fost distruse de revoluţia de la 1848/49, cum a fost cazul cu arhiva regimentului II românesc de graniceri din Năsăud.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reveneau 2—3 subcercuri militare. De exemplu pentru subcercurile Aita Mare şi Uzun a fost trimis locotenentul Eduard Gerrich din regimentul Culoz iar în subcercurile Brateş şi Tîrgu Secuiesc locotenentul Carol Czecz din aceeaşi unitate.

Comisariatele de subcercuri au primit deasemenea ordin să delege în comisiile de recensămînt pe cei mai destoinici şi agili funcţionari. Răspunderea pentru bunul mers al lucrărilor de recensămînt revenea comisarului adjunct. S-a mai ordonat ca pînă la începerea lucrărilor să se înainteze tabele despre numărul populaţiei din fiecare cerc, pentru a se putea trimite de la centru cantitatea de imprimate necesare. Comisarul cercului Sfîntu-Gheorghe raporta la 24 iunie 1850, că în cercul său locuiau 44.186 de familii şi deci avea nevoie tot de atitea formulare. La data de mai sus sîntem, deci, tot în faza pregătitoare a recensămîntului.

Executarea dispoziţiei de a se raporta anticipativ pe sate numărul de familii a fost înlesnită de faptul că, încă de la 29 martie 1850, Guberniul a cerut să i se trimită, pînă la 1 iulie acel an, tabele despre numărul aproximativ al sufletelor din fiecare localitate, în vederea împărţirii administrative iminente[6]. La 26 iunie 1850 s-a dat apoi completarea la instrucţiuni, ca pe lîngă recensămîntul populaţiei să se efectueze şi recensămîntul animalelor de tracţiune[7]. În listele de populaţie, în foile străinilor şi deasemenea în conspectele centralizatoare, trebuiau deci să se mai adauge cu cerneală subrubricile despre bovine şi cabaline[8].

Recensămîntul avea în primul rînd caracter militar, deoarece instrucţiunile prevedeau să fie consemnată vîrsta exactă pe ani numai în cazul bărbaţilor apţi de a fi recrutaţi, iar dintre animale numai a celor de tracţiune. În al doilea rînd recensămîntul avea scop fiscal. Ordinul nr. 11.949 din 26 iunie 1850 al Guberniului se referea în mod expres la sustragerea de la plata impozitelor. Acest recensămînt constituia ocazia cea mai bună pentru a se face un control riguros în această privinţă fără a se împiedica însă bunul mers al lucrărilor. Pornind de la acest principiu, ordinul menţiona că atunci cînd se va completa rubrica „relaţii personale" din foaia de înscriere md. A, să se urmărească veniturile fiecărui locuitor. În cazul ofiţerilor activi sau invalizi se cerea să se consemneze dacă în afară de salariul lor mai beneficiau de vreun venit; în cel al agricultorilor, dacă aveau sau nu proprietate personală; în cel al minerilor, dacă erau proprietari de mine; în cel al lucrătorilor la ocnele de sare, dacă se ocupau şi cu altceva; în cel al evreilor şi ţiganilor, dacă exercitau vreun comerţ sau meserie etc. La curtile domneşti trebuiau conscrişi vătavii, grădinarii, servitorii, vizitiii, bucătăresele etc.[9].

În sfîrşit, la 12 iunie 1850 Guberniul Transilvaniei comunica distric-

---

[6] *Arh Stat* Sf. Gheorghe, *Fond citat*, dosar 5.441/1850. Aceste tabele deasemenea au fost înaintate cu mari întîrzieri; de exemplu, oraşul Sf. Gheorghe nu le-a trimis decît la 5 august 1850 după multe urgentări.

[7] *Arh Stat* Sf. Gheorghe, *Fond citat*, dosar 7.507/1850.

[8] *Ibidem*, dosar 7.951—1850.

[9] *Arh stat* Tg. Mureş, Fondul Cercul Tîrgu Mureş, dosar 3.007/1850.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

telor militare numele şi repartiţia ofiţerilor trimişi pentru executarea lucrărilor de recensămînt. Întrucît ofiţerii luaseră cu ei un număr redus de formulare, se dispunea să li se trimită din timp imprimate suficiente. Ofiţerii aveau datoria să se deplaseze în fiecare sat din subcercuriile repartizate, după un itinerar care era stabilit de mai înainte. În subcercurile Gheorgheni, Frumoasa şi Bancu, de exemplu, a fost trimis locotenentul Csavosky din regimentul Carol Ferdinand[10]. De obicei comisia de recensămînt îşi executa lucrările dintr-un sat într-o zi. A doua zi era destinată pentru deplasare în satul vecin. Aici îşi continua lucrările în ziua următoare. Pentru subcercul Chibed din districtul militar Odorhei, de exemplu, s-a fixat următorul itinerar: Chibed, 28 octombrie; Sovata, 30 octombrie; Ilieni, 2 noiembrie; Sărăţeni, 4 noiembrie; Ghindari, 6 noiembrie; Cioc, 8 noiembrie; Ştefăneşti, 10 noiembrie etc.[11]. Dar tocmai în localitatea Chibed, la reşedinţa subcercului, comisia de recensămînt n-a sosit la timpul fixat. Din această cauză, locuitorii de aici care erau la rînd pentru construirea drumului Chibed—Gheorgheni, au rămas în acea zi acasă. Comisarul subcercului urgenta venirea comisiei la Chibed, motivînd că la începutul lunii noiembrie trebuia să plece în concediu şi voia ca instruirea oamenilor în vederea executării lucrărilor să se facă în prezenţa sa.[12].

Pentru impulsionarea mersului lucrărilor, Guberniul a aprobat, prin ordinul nr. 14.264 din 24 iulie 1850, ca şi subcomisarilor civili de subcercuri să li se plătească, în mod excepţional, un supliment de un florin pe zi pe toată durata colaborării lor, atunci cînd se aflau în afara localităţii de reşedinţă. Pentru justificare urmau să prezinte actele vizate de percepţie[13]. În contul suplimentului pe care îl aveau de incasat au primit la plecare un avans de cîte 30 de florini.

Totuşi lucrările înaintau greu după cum rezultă din ordinul de la 16 septembrie 1850 al districtului Odorhei, adresat cercurilor şi subcercurilor din subordine. Prin el îi încunoştinţa că unele comisariate de subcercuri au delegat în comisii persoane care nu cunoşteau limba germană. Unii dintre cei delegaţi n-aveau nici măcar suficiente cunoştinţe de scris, din care cauză tot greul lucrărilor revenea ofiţerilor recenzori[14]. Se ordona să fie trimişi în locul celor necorespunzători oameni pricepuţi şi corespunzători. Locotenentul Schuster din subcercul Chibed se plîngea de preoţii tuturor cultelor care deşi fuseseră anunţaţi din timp despre data recensămîntului, n-au adus cu ei, în ziua fixată, extrasele din registrele de născuţi, aşa cum se indica în instrucţiuni. Locotenentul Gerrich raporta, de asemenea, comisariatului cercual din Sf. Gheorghe, la 3 octombrie 1850, că în satul Arcuş registrele matricole parohiale se prezentau într-o gravă dizordine. Fiindu-i imposibil să continue lucrările, a trimis acasă pe capii de familie. Totodată cerea in-

[10] *Arh Stat* Sf. Gheorghe, *Fond cit.*, dosar 8.363/1850.
[11] *Arh Stat* Tg. Mureş, *Fond cit.* dosar 4.400/1850.
[12] *Ibidem.*
[13] *Arh Stat* Sf. Gheorghe, *Fond cit.*, dosar 8.514/1850.
[14] *Ibidem*, dosar 10.444/1850.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sistent să aducă la cunoştinţă preoţilor să-şi întocmească urgent extrasele de populaţie, pentru că în caz contrar va raporta la Comandamentul suprem al principatului[15].

Rapoartele de genul celor de mai sus au determinat pe comandamentul districtului Odorhei să ordone cercurilor din subordine să aducă la cunoştinţa preoţilor că dacă nu vor pune la dispoziţia celor însărcinaţi cu efectuarea recensămîntului actele necesare, vor fi pedepsiţi cu amenda de zece florini. Lucrările de pe teren ar fi trebuit să se încheie pînă la 31 decembrie 1850. Dar au existat multe subcercuri care la data de 1 noiembrie din acel an nici nu le-au început. Pentru a pune capăt întîrzierilor Guberniul a ordonat să se instituie în cercurile respective comisii auxiliare. Totodată a mărit numărul comisiilor trimiţînd ofiţeri recenzori suplimentari, urmînd ca pe lîngă aceştia să fie delegaţi în plus şi comisari civili[16]. În subcercul Sf. Gheorghe, de exemplu, au mai fost trimişi pe lîngă Czecz, locotenenţii Mészáros, Nádházi şi Nesztroy din regimentul de grăniceri români nr. 1[17].

Ofiţerii recenzori au raportat Guberniului că slujbaşii civili din comisiile de recensămînt nu lucrau decît opt ore pe zi de la 8—12 dimineaţa şi de la 2—6 după masă, aşa cum erau obişnuiţi a lucra în birourile lor. Guberniul le-a pus în vedere, că întrucît recensămîntul trebuia încheiat pînă la 31 decembrie 1850, erau datori să lucreze 12—14 ore pe zi, din zorii zilei pînă seara tîrziu la lumînare. În caz contrar erau ameninţaţi că vor suferi pedepse aspre[18].

În cercurile unde lucrările de recensămînt s-au încheiat la data prevăzută, formularele care erau completate în limba germană de către ofiţerii recenzori au fost înaintate comisariatelor cercuale. Al doilea rînd de formulare scrise în limba populaţiei au rămas în localitatea respectivă, după ce în prealabil au fost trimise subcercurilor, pentru a se face totalizarea datelor.

Recensămîntul populaţiei nu s-a încheiat totuşi la sfîrşitul anului 1850, deoarece a urmat a doua fază a lucrărilor şi anume verificarea formularelor şi centralizarea datelor pe subcercuri, cercuri, districte şi principat. Aceste operaţiuni înaintau însă foarte încet din cauza că într-o serie de localităţi nu s-a declarat numărul exact al animalelor de tracţiune. Comisarul subcercului Chibed de pildă, raporta la 17 martie 1850 că după ce jandarmii au verificat numărul de animale declarate, în satul Ştefăneşti s-au constatat cu 47 cai mai mulţi, iar în Sovata cu 367 de bovine şi cu 40 de cabaline mai puţine decît au declarat locuitorii în faţa comisiei de recensămînt[19].

De altfel materialul de recensămînt sosit la comisariatele militare nu va fi trimis imediat forurilor superioare pentru centralizare. Însuşi

---

[15] *Ibidem*, dosar 10.846/1850.
[16] *Ibidem*, dosar 12.525/1850.
[17] *Ibidem*, dosar 13.961/1850.
[18] *Ibidem*, dosar 13.589/1850.
[19] *Arh Stat* Tg. Mureş, *Fond cit.*, dosar 2.451/1851.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Comandamentul militar suprem de la Sibiu a dat ordin ca formularele și conspectele de recensămînt să fie păstrate deocamdată în localuri uscate și ferite de incendii, pînă cînd se va hotărî expedierea lor mai departe[20]. Dintr-un raport trimis la 6 aprilie 1851 de către locotenentul Gerrich, reiese că materialul recensămîntului populației din cercul respectiv se găsea încă tot în orașul Sf. Gheorghe. Aici după intervenții repetate, fusese depozitat în localul fostei farmacii a regimentului 11 de cavalerie, succesorul regimentului grăniceresc de husari[21].

În ritmul acesta de lucru este justificată constatarea statisticienilor contemporani, că recensămîntul populației început în vara anului 1850 nu s-a încheiat decît în vara anului 1851[22].

6. Rezultate

Datele recensămîntului populației și al animalelor de tracțiune din 1850/51 n-au fost publicate decît în anuarele și publicațiile statistice austriece din acel timp[23]. Din cauza duratei sale lungi de aproape un an și a organizării defectuoase, rezultatele recensămîntului n-au fost cele scontate. Aproape 4—5 procente din populație a rămas neconscrisă. Recensămîntul efectuîndu-se imediat după războiul civil din 1848/49 unii locuitori au stat ascunși de teama represaliilor, iar alții au emigrat din Transilvania. Numărul celor absenți la recensămînt s-a ridicat la 30.734. Emigrarea s-a făcut îndeosebi în principatele române vecine Moldova și Țara Românească, unde refugiații au găsit condiții mai bune de viață ca muncitori sezonieri sau permanenți[24].

Redăm mai jos unele date mai importante ale acestui recensămînt. Ele se referă numai la Transilvania propriu zisă, fără Banat, Crișana și Maramureș.

Numărul localităților, clădirilor și familiilor

Anul	Orașe reședință și orașe regești	Alte orașe	Sate	Totalul localităților	Numărul caselor	Numărul familiilor
1850/51	25	65	2.754	2.844	419.863	498.657

[20] *Arh Stat* Sf. Gheorghe, *Fond cit.*, dosar 13.968/1850.
[21] *Ibidem*, dosar 1.737/1851.
[22] Bokor István, *A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete (Dezvoltarea și organizarea statisticii oficiale maghiare)*, Budapest, 1896, p. 133.
[23] *Übersichts-Tafeln zur Statistik der Österreichischer Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1851—1855*, Wien, 1855. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*. Vierter Jahrgang, Wien 1855, p. 9.
[24] *Ist. Rom.*, III, p. 67, București 1964.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din datele recensămîntului rezultă că dintre orașe, numai trei aveau în 1850 populația de peste 10.000 de locuitori și anume:

Brașov . . . . . 24.401 locuitori
Cluj . . . . . 19.346 „
Sibiu . . . . . 16.274 „

În ceea ce privește Banatul, Crișana și Maramureșul o populație asemănătoare s-a întregistrat în orașele Timișoara, Arad și Oradea.

Numărul populației pe sexe

Anul	Bărbați	Femei	Totalul populației	Densitatea pe o milă austriacă
1850—1851	1.028.577	1.045.160	2.073.737	1.966

Totalul populației din Transilvania s-a ridicat cu ocazia recensămîntului din 1850/51 la 2.073.737 de locuitori, cifră cu ceva mai redusă decît cu opt ani mai înainte cînd fusese de 2.092.526 de locuitori. Războiul civil a cauzat importante pierderi de vieți omenești. Diferența a fost totuși mai redusă dacă se iau în considerare militarii în termen, nerecenzații, precum și emigranții.

Numărul populației pe confesiuni

Confesiunea	Numărul locuitorilor
greco-ortodocși	641.533
greco-catolici	651.981
romano-catolici	220.932
reformați	297.419
luterani	199.943
unitarieni	46.272
mozaici	15.657
Total	2.073.737

Știind că greco-ortodocșii și greco-catolicii erau populație exclusiv de naționalitate română, iar romano-catolicii, reformații și unitarienii formau naționalitatea maghiară, pe cînd sașii erau luterani, iar mozaicii erau evrei, situația locuitorilor din Transilvania pe naționalități, la data recensămîntului de populație din 1850—1851 era următoarea:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Numărul populației pe naționalități

Naționalitatea	Numărul locuitorilor
Români	1.293.514
Maghiari	564.623
Sași	199.943
Evrei	15.657
Total	2.073.737

Se poate vedea și din tabelul de mai sus că românii erau mai mulți decît toate celelalte naționalități din principat luate împreună.

Referindu-ne la rezultatele acestui recensămînt din țările austriece inclusiv Transilvania, ele n-au fost pe deplin mulțumitoare pentru Curtea de la Viena. Din această cauză, pe baza experienței acumulate în 1850—1851 s-a hotărît efectuarea în 1857, al unui nou recensămînt a populației. Va fi, de altfel, ultimul recensămînt austriac de pe teritoriul Transilvaniei. Celelalte, din perioada anilor 1867—1918, vor fi organizate și executate de Institutul de statistică maghiar.

Este demn de relevat că, în preajma celui din 1857, a apărut în Austria legea recensămintelor de populație. În ea s-a pus pentru prima oară problema momentului critic și al periodicității recensămintelor. „Conscriptorii" din 1850/51 n-au cunoscut aceste condiții de bază, dar nici nu le-ar fi putut aplica în conjunctura imediat următoare încheierii războiului civil. De aceea munca lor, dusă în condiții atît de vitrege, se impune să fie prețuită cu atît mai mult, ea constituind o pagînă importantă a istoriei statisticii din țara noastră.

DIE VOLKSZÄHLUNG VON 1850/51 AUS TRANSILVANIEN

(Zusammenfassung)

Nach eine kurze historische Übersicht über die politischen Zustände nach der Revolution von 1848/49, als über das ganze Land eine militärische und willkürliche Regierung eingeführt wurde, beschreibt der Verfasser ausführlich die Volkszählung von 1850/51 aus Transilvanien (Siebenbürgen). Erstens werden ihre dreifache Ziele behandelt: militärisch, für die Ergänzung der Armee; fiskalisch, für die Einführung einer rationelleren Besteuerung des Volkes und; administrativ, für die Errichtung der Bevölkerungsregistern. Man erwähnt dann die Teilnahme der Volkszählungsarbeiten und es werden die verschiedene Formulare und die Art ihrer Ausfüllung und Totalisierung beschrieben.

Zuletzt werden einige Hauptergebnisse der Volkszählung angezeigt,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aus denen hervorgeht dass im Jahre 1850/51 die Bevölkerung Transilvaniens 2.073.737 Einwohner zählte, aus denen die Mehrheit, 1.293.514, die Rumänen bildeten, also mehr als alle anderen Nationalitäten aus dem Fürstentum zusammen.

Diese Volkszählung sollte bis am 31 Dezember 1850 beendet werden, aber sie wurde nur an der Mitte des Jahres 1851 fertig, wegen der politische Lage, ihrer Neuigkeit und der vielfachen Schwierigkeiten. Die Ergebnisse der Volkszählung von 1850 aus Transilvanien sind nicht ganz volkommen, sie enthalten ein Minus von 4—5 Prozenten der Zahl der Bevölkerung, weil nach der Revolution manche Einwohner haben sich in die rumänischen Fürstentümern geflüchtet oder eingewandert wegen Furcht von Represalien.

Mit allen diesen Mangeln diese erste moderne Volkszählung bildet eine interessante und wichtige Begebenheit in der Geschichte der Volkszählungen unseres Landes.

Traducere

Anexă

OFICIUL CENTRAL STATISTIC AUSTRIAC
Serviciul 1
Nr. 6727 — 1/69. —
Ref. Recensămîntul populației 1850/51

D-lui
Moldovan Liviu
Tîrgu Mureș
Str. Muncitorilor, nr. 5
România

Rezultatele recensămîntului de la 1850/51 redactate de „Direcția Statisticii Administrative" au fost publicate în: „Tabelele statisticii monarhiei austriece", seria 9, vol. I, Viena 1856. Pentru Ungaria, Voivodina Sîrbească și Banatul Timișan, Croația și Slavonia, Transilvania și Granița militară, tabelele sînt împărțite în districte (cercuri) și cuprind: numărul orașelor, a tîrgurilor, satelor caselor familiilor și a populației pe sexe, precum și pe grupe de vîrstă de la 0—16 și de la 17—19 ani, populația prezentă și absentă, precum și numărul străinilor. Pe întreaga țară populația a fost repartizată și pe religii și pe unități de limbă.

Conscripțiile întocmite de Direcția Statisticii Administrative, tot la trei ani, au fost extinse în 1850 pentru prima oară asupra tuturor țărilor de coroană. Din cauza împrejurărilor politice recensămîntul a putut fi încheiat abia în vara anului 1851. În introducere la „Sumarele statistice ale populației și ale situației animalelor de la recensămîntul din 31 octombrie 1857 s-a arătat despre recensămîntul de la 1850/51, că din cauza evenimentelor politice nefavorabile și a noutății lucrării pentru țările care au fost conscrise pentru prima oară, precum și din cauza prejudecăților și a greutăților multiple care s-au interpus în calea executării acestei lucrări, făcîndu-i opoziție mai mult pasivă decît activă, s-ar fi obținut rezultate mai puțin corespunzătoare și deci numai aproximativ utilizabile.

Pentru exactitatea conceptului
(ss) Graf Gabriel

Pentru președinte
(ss) Dr. Halczmanovszki

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI IACOB BOLOGA

MARIANA PLOEȘTEANU

Secolul al XIX-lea marchează în istoria poporului român o epocă de redeșteptare națională, de luptă pe toate planurile — social, economic, politic și cultural —, pentru emanciparea sa, condiție a afirmării alături de celelalte popoare pe calea progresului și a civilizației.

În Transilvania românii, populația autohtonă și majoritară, continuau să suporte în această vreme dublul jug al asupririi sociale și naționale. Constituită în cea mai mare parte din țărănime, populația românească de iobagi are de suportat în prima jumătate a secolului numeroase și grele sarcini feudale. Totodată clasa feudală dominantă, formată din reprezentanți ai „națiunilor" privilegiate continuă să-i refuze dreptul la egalitate, recunoașterea egalei îndreptățiri naționale.

Accentuarea asupririi în condițiile crizei generale a sistemului feudal, va duce la izbucnirea revoluției burghezo-democrate de la 1848, eveniment cu rol decisiv în cristalizarea programului de eliberare a poporului român și în general moment hotărîtor în evoluția societății transilvănene ca și a celei din țările surori, Țara Românească și Moldova, pe calea dezvoltării moderne, capitaliste.

În pregătirea revoluției de la 1848, iar mai tîrziu în lupta politică a românilor transilvăneni s-au afirmat o serie de personalități de seamă, intelectuali proveniți din rîndurile maselor populare, legați de interesele acestora.

Astfel, alături de G. Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, T. Cipariu, S. Bărnuțiu, Avram Iancu, A. Șaguna și mulți alții, un rol însemnat în lupta pentru drepturi politice ale românilor în frămîntatul secol al XIX-lea l-a avut Iacob Bologa. S-a afirmat ca o personalitate încă la Tîrgu Mureș unde, din anul 1844 își făcea practica de avocat la Tabla regească. Însuflețit de ideile înaintate de libertate socială și egalitate națională el a găsit aici, în mijlocul canceliștilor români, terenul prielnic afirmării sale[1]. Astfel, la scurt timp după sosirea în acest oraș, I. Bologa a devenit exponentul și purtătorul de cuvînt al tinerilor juriști români care își făceau practica de avocați pe lîngă cea mai înaltă instituție juridică transilvăneană. Aflăm aceasta dintr-o scrisoare adresată lui George Barițiu la

[1] Vezi M. Ploeșteanu, *Aspecte din viața și activitatea lui Iacob Bologa*, în *S. M.*, vol. III—IV, Tîrgu Mureș, 1972, p. 311—323.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5 martie 1845 pe care o semnează în numele acestora rugîndu-l pe redactorul braşovean să le favorizeze abonarea la foile sale deoarece din diferite cauze au întîrziat să se aboneze[2].

În acelaşi an canceliştii români se întrunesc într-o societate de lectură care va avea un rol însemnat în coeziunea lor politico-naţională, astfel că la 1848 erau „preparaţi îndeajuns" pentru a sta pe baricadele revoluţiei. Scopurile societăţii le cunoaştem din corespondenţa[3], publicată în *Gazetă* de un „cancelist român", care nu este altul decît I. Bologa. Acesta arată „cum că canceliştii români din M(ureş) Vasarhei au voie de citit şi inimă de învăţat, dar neavînd condiţii materiale să-şi procure cărţi şi nuvele trebuincioase s-au adunat de vreo trei ori laolaltă, s-au sfătuit despre facerea unei colecte, prin care să-şi adune nescai novele şi despre casa unde vor ceti acelea; mai pe urmă ca să se cunoască unul pe altul mai de aproape au dat laolaltă şi o cină". La această întrunire s-au hotărît să şteargă „prea trista deosebire de unit şi neunit dintre sine" şi apoi „bucurîndu-se de duhul cel pacinic şi de armonia dintre toţi stăpînitoare, au cîntat versuri româneşti şi ungureşti. Este sigur că în luarea acestei hotărîri de profundă semnificaţie naţională un cuvînt hotărîtor a avut şi Iacob Bologa care pe parcursul întregii sale vieţi se va manifesta ca un adversar al oricăror disensiuni confesionale între români.

Tot din această perioadă premergătoare revoluţiei — ne informează memorialistul Isaia Moldovan — că I. Bologa locuia la Tîrgu Mureş împreună cu Avram Iancu pe care-l cunoştea încă de la Cluj, şi că întreţineau legături cu preoţii şi intelectualii din oraş şi din satele învecinate: „Acolo era şi Avram Iancu şi Iacob Bologa, locuiau în casa unde fusese mai demult spitalul vechi. Cînd mergeam joia în Vasarhei (Tîrgu Mureş — n.n.) îi cercetam (...) Cu Bologa şi Iancu pe astă cale am făcut cunoştinţă. Bologa era un tînăr vial, cîntăreţ mare, ne cînta mai multe versuri româneşti..."[4]. Întîlnirile din casa lui Bologa şi Iancu sînt importante pentru spiritul în care se vor fi desfăşurat, pentru ideile noi revoluţionare pe care le vor fi dezbătut, pentru interesul pe care-l vor fi acordat aceşti tineri veniţi din diferite colţuri ale Transilvaniei problemei emancipării sociale şi naţionale a poporului român. Memorialistul menţionat îşi aminteşte şi despre vizitele lui Iancu şi Bologa la Nicolae Vlăduţiu, prefectul de mai tîrziu, în Morşeti şi la fraţii Isaia şi Vasile Moldovan în Chirileu. În timpul acestor întîlniri studenţii şi intelectualii români s-au străduit să înţeleagă spiritul vremii, şi-au clarificat atitudinile politice, au pus în cumpănă soarta naţiunii lor supusă dublei asupriri naţionale şi sociale, desemnîndu-şi astfel menirea istorică de a fi conducători şi apărători ai poporului român. Nu întîmplător majoritatea can-

---

[2] Gr. Ploeşteanu, *Canceliştii români tîrgumureşeni în revoluţia de la 1848*, în *Studii şi cercetări de ştiinţe sociale*, Ed. Academiei R.S. România, Bucureşti, 1977, p. 32.

[3] *Ibidem*, p. 33.

[4] Isaia Moldovan, *Din întîmplările vieţii* în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 239 din 1 (13) noiembrie 1898.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

celiştilor români se vor afla în anul 1848 pe baricadele revoluţiei.

În ajunul revoluţiei, rolul lui Bologa de animator al tinerimii române din Tîrgu Mureş este preluat de către Avram Iancu şi Al. Papiu-Ilarian căci terminîndu-şi în anul 1847 practica la Tabla regească din Tîrgu Mureş, după depunerea jurămîntului de avocat el a plecat la Sibiu. Aici îndeplineşte funcţia de protonotar al Consistoriului ortodox (greco-oriental) din Transilvania.

Primul document din vremea revoluţiei care poartă semnătura lui Iacob Bologa şi ne oferă totodată indicaţii cu privire la atitudinea sa, datează din 3 mai 1848, cînd secretarul consistorial împreună cu Moise Fulea ca preşedinte, trimite o adresă de răspuns Guberniului, care dispuse ca adunarea românilor ortodocşi să aibă loc separat de cea a românilor uniţi. Semnatarii adresei, pătrunşi de spiritul de unitate naţională, arătau că episcopii români au acţionat întotdeauna împreună în chestiunile naţionale, iar cauza care se va dezbate la Blaj — se referă la adunarea naţională —, fiind cauza întregii naţiuni române din Transilvania, discuţiile trebuie să se desfăşoare în acelaşi loc şi în acelaşi timp[5].

Izbucnirea revoluţiei burghezo-democrate l-a găsit deci pe I. Bologa în Sibiu, oraş implicat adînc în evenimentele din 1848—1849, unde se găsea şi ideologul revoluţiei române, Simion Bărnuţiu, împreună cu alţi jurişti români, studenţi la Academia de drept, reşedinţă mai tîrziu a Comitetului naţional şi a Comitetului de pacificaţiune etc.

De la Sibiu s-a îndreptat spre Blaj, luînd parte la Marea Adunare Naţională din 3—5/15—17 mai 1848, unde este ales, alături de T. Cipariu, I. Popasu, A. Tr. Laurian, D. Boer, P. Dunca, Gh. Anghel, I. Bob, P. Manu şi I. Bran ca secretar al Adunării Naţionale, ai căreî preşedinţi erau cei doi episcopi români, iar vicepreşedinţi S. Bărnuţiu şi G. Bariţiu. Această alegere indică, fără îndoială, prestigiul de care se bucura deja pentru activitatea sa politico-naţională, ceea ce este consemnat de faptul că, după citirea protocolului, I. Bologa a luat cuvîntul în mijlocul mulţimii, arătînd nedreptăţile ce-i apăsau pe românii din toate părţile Transilvaniei[6].

În urma unei hotărîri colective, probabil, şi desigur cu asentimentul episcopului Andrei Şaguna, care avusese posibilitatea să-l cunoască îndeaproape, după adunare îl însoţeşte pe acesta, în calitate de secretar şi ca membru al delegaţiei condusă de capul bisericii ortodoxe române din Transilvania la împărat, pentru a-i prezenta programul Adunării Naţionale de la Blaj, ca atare revendicările cu caracter burghezo-democratic formulate de românii transilvăneni.

Întorcîndu-se de la Viena cu promisiunea că „naţionalitatea română va fi asigurată prin lege specială", Şaguna urmărind la început realizarea unor înţelegeri între unguri şi români, cere în repetate rînduri

---

[5] Vezi, V. Cheresteşiu, *Adunarea naţională de la Blaj*, Ed. pol., Bucureşti, p. 402—403.

[6] G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1890, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ministrului de interne Szemere să fie incluși și români în Comisia regnicolară ale cărei lucrări se desfășurau la Pesta. După primirea răspunsului favorabil, el propune ca la lucrările comisiei să ia parte Fr. Lemeny, T. Cipariu, I. Ighian, P. Dunca, D. Moldovan, I. Bran. O parte dintre cei propuși nefiind prezenți în Pesta, Șaguna propune în locul lor pe P. Dobra, I. Bologa, Al. Hossu și Bardosy, „tineri români și advocați, care posed pregătirile recerute pentru importanța lucrărilor și se află de prezent în Pesta și pe cari ca persoane cunoscute și acomodate îi recomandăm stimatului domn ministru spre părtinire și spre propunerea Ministerului ca să-i denumească, în convingerea că pasul acesta îl reclamă în mod necesar liniștirea națiunii"[7].

Iacob Bologa va rămîne deci în Pesta pînă în toamna anului 1848. Cunoștea însă și urmărea cu atenție tot ce se petrecea în acest timp în Transilvania. Pătruns de spiritul revoluționar al vremii, el era însă în același timp dezamăgit de cursul pe care îl luau evenimentele, spre confruntare. Pe atunci trimitea și o poezie ziarului *Amicul poporului*, datată 5 septembrie 1848[8] singura poezie pe care a publicat-o vreodată, în care, cu adîncă mîhnire, condamna disensiunile politice dintre români.

La sfîrșitul lunii septembrie 1848 „deputații" români care participau la dezbaterile Comisiei regnicolare, din cauza evenimentelor ce se precipitau, s-au reîntors în grabă acasă. Barițiu relatează: „În aceleași zile rebelii călcară în miez de noapte locuința episcopului Andrei Șaguna, sub pretextul că ar avea la sine stindarde muscălești, hățiră pe secretarul său Iacob Bologa prin cîteva strade ca să le arate unde sînt stindardele. Ambii scăpară ca prin urechile acului"[9].

Noi informații cu privire la activitatea lui I. Bologa datează din februarie 1849, cînd el a plecat din nou cu Andrei Șaguna prin București, Moldova și Bucovina la Viena și Olmütz pentru a-i prezenta noului împărat Francisc Iosif petiția cu revendicările românilor care, între altele, cereau unitatea politică și autonomia în cadrul monarhiei[10].

În timpul călătoriei I. Bologa a avut prilejul de a cunoaște personalități politice din cele două Principate. De atunci datează relațiile sale de prietenie cu B. P. Hasdeu, Matei Millo, generalul Florescu și alții, relații pe care le va păstra și cultiva pînă la sfîrșitul vieții[11].

Din informațiile de care dispunem pînă în prezent, putem aprecia că Iacob Bologa a fost implicat activ în evenimentele revoluționare, că a susținut și îmbrățișat programul de revendicări burghezo-democrate al națiunii române, că la început a fost ca și Andrei Șaguna adept al înțelegerii româno-maghiare, pentru ca apoi în condițiile complexe ale evoluției evenimentelor în anul 1848 să evolueze pe o poziție apropiată de cea a lui Șaguna, deci de înțelegere cu Curtea din Viena în scopul dobîndirii egalei îndreptățiri a poporului român.

---

[7] *Ibidem.*
[8] *Amicul poporului* (Budapesta), I, nr. 15 din 2/14 septembrie 1848.
[9] G. Barițiu, *op. cit.*, p. 210.
[10] *Ibidem.*
[11] C-tin. Pop, *Valeriu P. Bologa*, Sibiu, 1939, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După înfrîngerea revoluţiei în listele ce cuprindeau numele intelectualilor români recomandaţi pentru funcţii publice, pentru posturi în organele politice superioare ale ţării figurează — alături de cel al altor personalităţi politice române — şi numele lui Iacob Bologa[12]. Astfel va intra el în serviciul statului, ajungînd, datorită activităţii neobosite, corectitudinii şi imparţialităţii sale să ocupe diverse funcţii înalte: consilier la Tribunalul din Dej, consilier la Tribunalul din Sibiu, mai tîrziu consilier la Tribunalul aulic al Transilvaniei.

După reinstaurarea regimului absolutist în Transilvania orice activitate politică a naţiunilor oprimate a fost interzisă şi reprimată. Anii decadei neoabsolutiste s-au caracterizat prin tendinţele de centralizare, de catolicizare şi germanizare. Ca urmare, fruntaşii politici ai românilor şi-au canalizat activitatea în domeniul cultural.

Înfrîngerea suferită de Austria în Italia în anul 1859, agitaţia revoluţionară existentă la hotarele monarhiei, neliniştea provocată de atitudinea slavilor şi a maghiarilor, a căror „loialism" s-a dovedit a fi incert în timpul războiului cu Piemontul şi Franţa[13], au determinat Curtea din Viena să procedeze la o schimbare — după cum se va dovedi, temporară — a regimului politic din Imperiu. La 20 octombrie 1860 Francisc Iosif a emis diploma care înlătura sistemul absolutist de guvernare şi inaugura perioada experimentului constituţional. Puterea legislativă era atribuită Dietelor care urmau a fi alese în provincii şi Reichsratului, care se va ocupa cu problemele de interes comun. Diploma a fost urmată de Patenta din 28 februarie 1861, care asigura o anumită autonomie a diferitelor „ţări" din monarhie.

În aceste împrejurări în Transilvania se va declanşa o intensă activitate politică, atît în rîndul burgheziei române, care întrezăreşte perspectiva dobîndirii deplinei egalităţi politico-naţionale pe seama românilor, cît şi în rîndul claselor conducătoare ale maghiarilor şi saşilor, ce urmăreau — nemeşimea — redobîndirea întregii puteri şi restaurarea stărilor din 1848, respectiv — birocraţia săsească —, a vechilor privilegii. De la început însă românii sînt defavorizaţi, prin modul cum s-a trecut la „reorganizarea" vieţii constituţionale în Transilvania, ignorîndu-se aproape cu totul drepturile lor. Reorganizarea din 1861 devine în ansamblu, o restaurare a puterii nobilimii maghiare şi a patriciatului săsesc[14].

Numit în martie 1860 în funcţia de consilier la Tribunalul suprem al Transilvaniei[15], Iacob Bologa participă activ la viaţa politică a conaţionalilor săi, fiind prezent la momentele de seamă ale acesteia şi în ge-

---

[12] Muzeul Unirii, Alba-Iulia, *fond. cit. doc. 331.*

[13] Vezi Jacques Droz, *Histoire de l'Autriche*, quatr. éd., P.U.P., 1969, p. 84—85.

[14] Vezi, S. Retegan, *Lupta naţională a românilor în jurisdicţiile Transilvaniei în anul 1861, în A.I.I.C.*, XII, 1970, p. 161—187; Idem, *Eforturi şi realizări ale românilor din Transilvania în anii premergători dualismului*, în *Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 46—50.

[15] Muzeul Unirii, Alba-Iulia, *fond. cit., act nr. 53.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

neral ale istoriei politice a principatului din anii experimentului constituţional.

După ce în primăvara anului 1860 îl găsim între semnatarii petiţiei din 10 mai prin care fruntaşii români solicitau permisiunea de a ţine o adunare „consultătoare" pentru înfiinţarea unei asociaţiuni cultural-literare[16], fiind unul din militanţii de seamă pentru crearea *Astrei*, către sfîrşitul anului 1860 îl găsim între aceia care participă la apropierea dintre mitropolitul unit Al. Sterca Şuluţiu şi episcopul ortodox Andrei Şaguna. De colaborarea dintre cei doi conducători bisericeşti şi politici era legată organizarea cu succes, unitară, a luptei pentru realizarea dezideratelor politico-naţionale româneşti. La 30 decembrie 1860 I. Bologa, împreună cu P. Vasici şi I. Măcelariu, îl întîmpină pe Al. Şt. Şuluţiu la Cristian şi-l însoţeşte pînă la Sibiu[17]. A doua zi participă la consfătuirea fruntaşilor politici români, în cadrul căreia s-a decis întrunirea conferinţei naţionale. Conferinţa a avut loc la Sibiu în zilele de 1/13—4/16 ianuarie 1861, Iacob Bologa, participant la adunare, fiind ales între cei 18 membri ai comisiunii permanente (comitetul naţional) — prezidată de Şuluţiu şi Şaguna — şi însărcinată cu apărarea cauzei naţionale şi bisericeşti a românilor[18].

Găsindu-se în Sibiu, Bologa va participa la întrunirile pe care le au aici membrii comitetului ales de Conferinţa Naţională. Astfel ia parte, împreună cu A. Şaguna, P. Vasici, I. Măcelariu, P. Dunca, N. Popea şi A. Vestemeanu, la consfătuirile din 21—23 martie 1861, ţinute în reşedinţa episcopiei ortodoxe, în cadrul cărora se dezbate situaţia românilor de pe Pămîntul Crăiesc, atitudinea acestora faţă de reorganizarea scaunelor şi a districtelor săseşti şi faţă de comitele saşilor Francisc Salmen, care urma să sosească în acest scop[19].

Reorganizările care au avut loc în perioada următoare pe Pămîntul Crăiesc, efectuate potrivit instrucţiunilor date de cancelarul Kemény comitelui Salmen pe baza Dispoziţiilor regulative din 1805, care erau potrivnice românilor, au devenit de fapt restaurări ale burgheziei săseşti. Cu atît mai mult, cu cît la alegeri n-au fost respectate nici măcar punctele regulative sau au avut loc abuzuri grosolane, cum s-a întîmplat în scaunul Mercurea[20]. Această situaţie ştim că i-a produs lui I. Bologa şi celorlalţi conducători români din Sibiu „mîhnire şi supărare". Aşa s-a „aflat de bine" ca să meargă I. Bologa şi I. Măcelariu la Viena, ca delegaţi ai populaţiei româneşti de pe Pămîntul Crăiesc, şi totodată să petiţioneze pentru întrunirea cît mai grabnică a dietei în Transilvania[21].

Ceva mai tîrziu, la 16/28—17/29 mai 1861 Bologa participă la o nouă consfătuire convocată de Şaguna şi care are loc în reşedinţa acestuia.

---

[16] Bibloteca „Astra", Sibiu, *MVI—1/1*.

[17] *George Bariţiu şi contemporanii săi*, vol. II, Ed. Minerva, Buc., 1975, p. 50.

[18] *Protocolul şedinţelor Conferinţei naţionale româneşti ţinute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861 la Sibiu*, Braşov, p. 31.

[19] Arh. Bibliotecii Mitropoliei ort. din Sibiu, *fond Şaguna, nr. 1.489 şi 1.490*.

[20] S. Retegan, *op. cit.*, p. 57.

[21] G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 589.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mai erau de faţă I. Măcelariu, P. Vasici, P. Maniu, I. Hannea, N. Popea, A. Vestemeanu, A. Mureşanu, N. Barbu, I. Pinciu şi G. Bariţiu, veniţi de la Braşov. După ce Şaguna a informat despre călătoria sa la Cluj şi Blaj, despre discuţiile avute cu mitropolitul Şuluţiu, a fost dezbătută situaţia din Transilvania, modul cum aveau loc reprezentările, de fapt restaurări ş.a. Acum s-a hotărît — ceea ce se discutase anterior într-un cerc mai restrîns —, trimiterea unei delegaţii (cea de-a doua) naţionale la Viena, „atît în cauza generală, cît şi în cea specială a românilor din Pămîntul regesc"[22]. Trebuiau însă consultaţi şi ceilalţi bărbaţi de încredere ai naţiunii, blăjenii în frunte cu mitropolitul Şuluţiu. În acest scop I. Bologa este trimis împreună cu G. Bariţiu la Blaj, unde cei doi, cărora li s-a alăturat şi I. Pinciu, au avut în zilele de 31 mai şi 1 iunie 1861 discuţii cu Al. St. Şuluţiu, cu canonicii şi profesorii blăjani, între care: C. Alutan, T. Cipariu, C. Papfalvi, I. Antonelli, vicecomitele Cetăţii de Baltă, I. St. Şuluţiu şi alţii[23]. Cei prezenţi s-au învoit în unanimitate cu trimiterea delegaţiei la Viena, care să fie formată din „trei sau patru deputaţi naţionali înzestraţi cu toate calităţile" cerute. În acelaşi timp s-a exprimat dorinţa întrunirii unui congres naţional general (al tuturor românilor din monarhie), urmînd ca obţinerea permisiunii să fie sarcina principală a delegaţiei. Aceasta trebuia să mai acţioneze ca împăratul să ordone deschiderea Dietei. În petiţia pe care urma să i-o adreseze românii, cauza limbii trebuia să fie tratată şi apărată ca o condiţie sine-qua-non a existenţei naţionale.

I. Bologa şi G. Bariţiu s-au reîntors la Sibiu, unde la 3 iunie, în cadrul unei consfătuiri, au informat despre cele discutate la Blaj. După ce s-a constatat un acord deplin cu Blajul, au fost redactate două adrese către împărat şi au fost aleşi membrii delegaţiei în persoanele lui I. Bologa, I. Măcelariu şi dr. I. Raţiu[24]. Înzestraţi cu plenipotenţele necesare, la mijlocul lunii iunie aceştia au plecat spre capitala Imperiului.

În drum spre Viena cei trei delegaţi s-au oprit la Lugoj, unde au avut convorbiri cu episcopul Al. Dobra şi cu Anton Mocioni, şi la Timişoara, unde discută cu Andrei Mocioni[25]. În 19 iunie au sosit la Pesta, avînd aici alte consultări, cu deputaţii români, care doreau un congres general al românilor, iar în 22 iunie la locul destinaţiei.

În Viena s-au întîlnit cu diferite personalităţi politice care aveau influenţă în capitala monarhiei. La 1 iulie au fost primiţi de Francisc Iosif, căruia i-au adresat cererea pentru dietă şi congres naţional[26]. În cadrul audienţei la împărat purtătorul de cuvînt al delegaţiei a fost I. Bologa care — după cum îl informa I. Raţiu pe G. Bariţiu —, „A vorbit

---

[22] *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, nr. 40 din 25 mai 1863.

[23] *Promemoria*, Blaj, 1 iunie 1861, în Arh. Bibliotecii Mitropoliei ort. din Sibiu, *fond Şaguna*.

[24] *Promemoria*, II, *Ibidem*.

[25] K. Hitchins, L. Maior, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu cu George Bariţiu 1861—1892*, Ed. Dacia, Cluj, 1970, p. 45—49.

[26] *Ibidem*, p. 50—53, 54—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

d. Bologa foarte mult despre suferințele noastre seculare și în urmă și despre nedreptățile cu organizarea nouă". Apoi Bologa s-a referit la „nedreptățile în săsime", la faptul că în comitate nu se ținea cont de Diplomă și de rescriptul împărătesc, că au fost restaurate comitatele din 1848. Delegatul român a adus la cunoștință directă lui Francisc Iosif că „românii sînt și astăzi tratați ca o mulțime fără drepturi". Împăratul a dat asigurări că va convoca dieta și că „uniunea" nu va mai avea loc niciodată! În privința congresului va lua o hotărîre mai tîrziu. În aceeași zi delegații români l-au vizitat pe cancelarul aulic Kemény F., Bologa și Măcelariu vorbindu-i „pe larg" despre nedreptățile de pe Pămîntul Crăiesc. În 2 iulie au fost la ministrul-președinte Schmerling, care le-a cerut o listă de „regaliști" pentru viitoarea Dietă și „un promemoriu", la arhiducele Reiner, la miniștri Mecseri, Lasser, Degenfeld, pe care i-au informat despre situația din Transilvania, cererea privind dieta și necesitatea congresului general. N-a fost ocolit nici prounionistul Vay M., și Mikó Imre, unei afirmații a celui dintîi, Bologa replicîndu-i că „simțul națiunii" al românilor nu datează de 10—12 ani, ci de cînd națiunile conlocuitoare — privilegiate — au început să-i apese pe români. Bologa a mai avut singur o întrevedere cu cancelarul Kemény, adversar al românilor, care-i face unele promisiuni, dar îl roagă — dezvăluindu-și un gînd ascuns —, ca românii să nu ceară „teritorii căci atunci sărmana națiune (clasele privilegiate — n.n.) ungurească e pierdută!" Se știe că aristocrația feudală a invocat pretextul că românii nu posedau un teritoriu propriu pentru a refuza acordarea egalității națiunii române.

În 15 iulie 1861 deputații români au fost din nou la Schmerling, care se arătase binevoitor, înaintîndu-i lista de „regaliști" cerută. Cu această ocazie Bologa i-a exprimat omului politic austriac, teama românilor că, deși ei au destui bărbați capabili, guvernul și cancelaria vor propune doar pe episcopi și cîțiva civili, pretextînd lipsa de „oameni corespunzători"[27]. Bologa i-a schițat apoi lui Schmerling cuprinsul „memorandului" românilor. Discutînd revendicările cuprinse în acest memoriu, i-a remarcat, fiind vorba de censul care urma să fie stabilit pentru participarea la alegerile pentru dietă, că prin censul de opt florini, era „exclusă cea mai mare parte a românilor de la dreptul de alegere". I s-a arătat de asemenea interlocutorului, caracterul învechit și nedrept al legii electorale, în ceea ce privește modul de reprezentare, de trimitere a deputaților la dietă, o localitate cu 1.000 de locuitori, de exemplu, trimițînd doi deputați, ca și un comitat cu peste 200.000 de locuitori. Bologa s-a referit din nou la modul de desfășurare a alegerilor în scaunele săsești, arătînd că în aceste locuri „se fac cele mai mari abuzuri, neluîndu-se în considerare voia poporului". El s-a mai referit la situația mărginimilor și darea pe care o plăteau acestea și, în final, i-a adresat lui Schmerling rugămintea ca în problemele privitoare la români să fie consultați bărbații acestora, care se aflau în Viena —

[27] *Ibidem*, p. 62—65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V. L. Pop, D. Moldovan, I. Puşcariu — care puteau oferi informaţii competente.

Între timp a intervenit un incident, asupra căruia ne oprim, întrucît ne oferă prilejul de a remarca poziţia politică înaintată a lui Bologa din acele momente, opusă într-o anumită măsură celei mai moderate şi autoritare a episcopului Şaguna. La 28 iulie Bologa, Raţiu şi Măcelariu i-au rugat pe preşedinţii Comisiei permanente să protesteze împotriva dispoziţiei lui Kemény, privitoare la neamestecul clerului în viaţa politică. Şaguna le-a răspuns la 5 iulie 1861, de la Sibiu, pe un ton imperativ, arătînd că părerile pe care le are „despre Viena au bază şi tărie" şi că nu e dispus să discute cu ei mai pe larg misiunea lor la Viena; înaintînd cererile românilor — afirma el, delegaţii şi-au împlinit misiunea, urmînd să se reîntoarcă în Transilvania[28]. Cît priveşte protestul împotriva ordinului lui Kemény, nu îl consideră necesar. Acesta din urmă, de fapt, nu constituia obiectul principal al divergenţelor, aşa cum deducem din răspunsul adresat de Bologa, Măcelariu şi Raţiu la 3/16 iulie 1861 lui Şaguna, răspuns care era pe măsura iritării care i-a cuprins pe delegaţi. În epistola lor, deputaţii români din Viena afirmă mai întîi că, numai sperînd într-un succes, avînd în vedere împrejurările politice, s-au hotărît să întreprindă călătoria „plină de fatigii" şi, bazîndu-se pe împuternicirea care le-a fost acordată să nu cruţe „aici nici un pas, care ar putea ajuta orişicît de puţin cauzei noastre naţionale"[29]. Ei îşi declarau adînca amărăciune pentru desconsiderarea misiunii lor la Viena, pe care acum Şaguna o limita la înaintarea cererilor româneşti. Pentru „fericirea naţiunii", care le zăcea la inimă, se simţeau „datori" a face „şi altele, cîte vor afla corespunzătoare dorinţei românilor". O hotărîre în privinţa reîntoarcerii lor nu putea fi luată — atrăgeau ei atenţia —, decît de ambii preşedinţi ai Comisiunii permanente şi în acord cu acesta. Se simţeau apoi lezaţi, deoarece Şaguna îi considera „minoreni" în politică, şi că acesta deşi le recomandase înţelegerea cu românii din Viena, încerca acum să-i împiedice să accepte şi alte opinii care, după părerea lor nu puteau fi numai folositoare. Aici se pare că este punctul de divergenţă, dat fiind faptul că Bologa, Raţiu şi Măcelariu, de acord cu opinia altor români aflaţi în Viena, ca A. Mocioni, insistau la diferite personalităţi cu care aveau întrevederi asupra necesităţii unui congres general al românilor[30]. Ori Şaguna, ca de altfel şi G. Bariţiu, renunţase la revendicarea congresului general, unul din punctele programului de la 1848. Bologa a rămas în continuare la Viena, dat fiind faptul că aveau loc o serie de schimbări în funcţii şi se aştepta o nouă întrevedere importantă cu Schmerling. După ce au primit însă scrisoarea lui Bariţiu din 21 iulie 1861, în timpul noilor întrevederi cu oamenii de stat din Viena,

---

[28] Arh. Bibliotecii Mitrop. ort. din Sibiu, *fond Şaguna*, G. Bariţiu, *Părţi alese*... vol. III, p. 594—596.

[29] Originalul scrisorii lui Bologa, Măcelariu şi Raţiu, în Arh. Mitrop. ort. din Sibiu, *fond Şaguna*. Publicată de G. Bariţiu în *Părţi alese*, vol. III, p. 594—597.

[30] K. Hitchins, L. Maior, *op. cit.*, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

delegaţii nu mai insistă pentru aprobarea unui congres general ci pentru un „congres provincial transilvan". Toţi trei considerau că: „pierderea noastră prin neţinerea congresului e mai mare, decît sînt foloasele pe care ni le-ar aduce o dietă sau alte scrisori împărăteşti înainte de ce s-ar asculta naţiunea întreagă, pentru aceea noi încît ne va sta în putinţă vom mişca toate şi de aici încolo pentru congres"[31].

După cum reiese dintr-o scrisoare pe care i-a adresat-o lui Iacob Mureşanu, în 27 august 1861 Bologa se afla încă în Viena, unde delegaţii stăteau — după propria-i exprimare — „ca pe spini", aşteptînd o decizie privind „cauzele noastre"[32]. În aceeaşi scrisoare, Bologa îl informa pe redactorul *Gazetei Transilvaniei* despre intrigile „infernale" — desigur ale aristocraţiei maghiare, menite să le zădărnicească acţiunea şi pe care trebuiau să le contracareze. Nu pierduse însă speranţa: „şi ne-am pus în cap, că dacă am şezut atîta, acum să nu ne mişcăm de aici, pînă nu se va isprăvi lucrul; ca să ne aflăm în stare, sau a mulţămi, sau a descoperi mulţămita noastră /. . .".

Bologa s-a reîntors în Transilvania, cu Măcelariu, abia pe la începutul lui septembrrie 1861, Bariţiu afirmă că datorită neînţelegerii avute cu Şaguna şi din motive familiare[35], sigur — după opinia noastră — şi din lipsa de mijloace materiale suficiente pentru rămînerea în continuare la Viena. Bologa întreţine însă pe mai departe legătura cu Vasile L. Pop, care îl informează prin scrisori despre atitudinea Vienei faţă de problema convocării Dietei Transilvaniei, dîndu-i noi speranţe[34]. Cu atît mai mult, cu cît între timp, la 13 septembrie cancelarul Kemény a demisionat, demisia fiindu-i acceptată. În epistola următoare, din 19 septembrie 1861, Bologa primea de la V. L. Pop vestea despre rezoluţia împărătească cu privire la dietă, care urma să se întrunească peste şase săptămîni şi era rugat să comunice informaţiile primite celor din Sibiu şi altora „cît mai curînd". Transmiţînd copiile celor două scrisori lui I. Mureşanu, Bologa îi scria acestuia: „Au sosit timpul lucrului şi vine cît mai curînd şi al luptelor morale. Să ne pregătim dară"[35]. El îl mai informa pe redactorul *Gazetei Transilvaniei* că intenţionează să plece la Blaj, bănuind, pentru a-l determina pe mitropolitul Şuluţiu să ia calea Vienei, aşa cum sugerase într-o epistolă V. L. Pop[36].

Într-adevăr, într-o şedinţă care are loc la Blaj sub conducerea lui Al. St. Şuluţiu la 2 octombrie s-a hotărît trimiterea unei noi delegaţii (deputaţiuni) naţionale în capitala monarhiei[37]. Ca membrii ai delegaţiei au fost aleşi mitropolitul Şuluţiu, I. Bologa şi dr. I. Raţiu. Într-o

---

[31] *Ibidem*, p. 66. Vezi D. Suciu, *Acţiuni politice împotriva suprimării autonomiei Transilvaniei între 1848 şi 1869*, în *Românii din Transilvania . . .*, p. 115.
[32] Arh. Mureşenilor, Braşov, *doc. nr. 1.086.*
[33] G. Bariţiu, *Părţi alese . . .*, vol. III, p. 120.
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem.*
[37] Arh. Bibl. Mitrop. ort. din Sibiu, *fond. Şaguna, nr. 2.823.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

altă consfătuire, care are loc sub preşedenţia lui Şaguna în 5/17 octombrie 1861, membrii sibieni ai comisiunii permanente au luat, la rîndul lor, la cunoştinţă „cu bucurie" de plecarea noii delegaţii naţionale. Comitetul permanent îi adresa în aceeaşi zi mitropolitului blăjan rugămintea de „a stărui din toate puterile" la Viena pentru „cît mai curîndă" convocare a dietei Transilvaniei şi, totodată, să înainteze împăratului un protest energic împotriva „remonstrării" guvernului din Cluj[38].

În a doua jumătate a lunii octombrie 1861 îl găsim aşadar pe Bologa din nou la Viena, ca membru al delegaţiei condusă de Şuluţiu. Rolul său nu mai este atît de important. El ia parte alături de Şuluţiu şi Raţiu la întîlnirile cu diferite personalităţi politice, cu împăratul, cu arhiducele Reiner, miniştrii, membrii delegaţiei pledînd pentru numirea în funcţia de cancelar a unui român — şi anume Vasile L. Pop — şi schimbarea organelor regimului în Transilvania, mai ales a comiţilor supremi din ţinuturile unde majoritatea populaţiei o reprezentau românii, cerînd să fie numiţi comiţi de naţionalitate română. Numai astfel, apreciau ei, putea fi contracarată nemeşimea, care va încerca să împiedece întrunirea dietei şi care deţinea în acel moment puterea administrativă în Transilvania[39]. Mai multor miniştrii li s-a arătat „fără sfială şi cu culori vii", că nu se va putea întruni dieta în Transilvania şi nici nu vor fi trimişi deputaţi la Reichsrath — ceea ce urmărea Curtea din Viena —, pînă nu va fi numit un cancelar român. Mai mult, Şuluţiu, Bologa şi Raţiu le declară înalţilor interlocutori, că regimul trebuie să-şi precizeze odată atitudinea faţă de români. Se mai intenţiona înaintarea unui memoriu către împărat, în care să se arate gravaminele naţiunii române şi să se ceară un răspuns la toate suplicile care au fost înaintate începînd de la 20 octombrie 1860.

O foarte rea impresie a produs în acele împrejurări la Viena votul separat al consilierilor români de la guberniul din Cluj, pe care cei trei delegaţi îi dezavuează. Din însărcinarea lui Al. St. Şuluţiu, la 24 octombrie I. Bologa îl roagă printr-o scrisoare pe Iacob Mureşanu ca atitudinea consilierilor menţionaţi să fie dezavuată în *Gazeta Transilvaniei*[40].

La 7 noiembrie 1861 a fost numit cancelar al Transilvaniei Francisc Nádasdi, pe care delegaţii români îl vizitează, recomandîndu-i „dreapta noastră cauză naţională". Noul cancelar aulic, om politic mai drept, i-a primit bine pe cei trei[41]. Afirmaţiile cancelarului au dat noi speranţe delegaţilor, care au hotărît să stăruie în continuare în Viena pentru satisfacerea revendicărilor româneşti. Ei au pregătit pentru cancelari şi miniştri „promemorii "şi liste de bărbaţi apţi pentru diferite posturi administrative. Din păcate, situaţia lor materială — a lui Bologa şi Raţiu îndeosebi — era precară; totuşi Şuluţiu dădea asigurări că „goli,

---

[38] *Ibidem.*

[39] Al. Şterca Şuluţiu către G. Bariţiu, Viena 21 octombrie 1861, în *George Bariţ şi conetmporanii săi,* vol. IV, p. 367.

[40] *Ibidem.*

[41] *George Bariţ şi contemporanii săi,* vol. IV, p. 371.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zdrenţăroşi, flămînzi, culici, împedecaţi, subsăpaci, vom apăra — că acum e timpul! — dreapta cauză a naţiunei /. . ./"[42]. Dar, a doua zi, în 2/14 noiembrie 1861, probabil din lipsă de mijloace financiare, I. Bologa s-a reîntors la Sibiu unde în 3 noiembrie are deja o convorbire cu Şaguna, în cursul căreia îi descrie optimist situaţia în ceea ce priveşte perspectiva satisfacerii doleanţelor româneşti[43].

Lua astfel sfîrşit activitatea desfăşurată la Viena în anul 1861 de către Iacob Bologa, cu credinţa sinceră că serveşte cauza naţională şi contribuie la rezolvarea cît mai grabnică a doleanţelor poporului său. Fără a fi necesar să exagerăm eficacitatea acestei activităţi depuse împreună cu I. Raţiu şi Ilie Măcelariu în vara anului 1861 şi cu Al. St. Şuluţiu şi I. Raţiu în toamna aceluiaşi an, putem afirma că ea a fost pozitivă, Bologa îndeplinindu-şi nu numai mandatul primit din partea comitetului naţional permanent, ci contribuind deopotrivă la informarea nemijlocită a numeroase personalităţi din capitala imperiului asupra situaţiei reale din Transilvania la începutul „regimului liberal", a doleanţelor poporului român şi a luptei sale îndreptăţite pentru egalitate politico-naţională şi păstrarea autonomiei Transilvaniei.

Aşa cum a reieşit din prezentarea activităţii sale anterioare Bologa s-a referit adeseori la Viena, la situaţia românilor de pe Pămîntul Crăiesc. Interesul faţă de aceştia a constituit o constantă în preocupările sale politice şi a avut posibilitatea să-şi exprime punctele de vedere, ca deputat al Nocrich-ului, chiar în cadrul Universităţii săseşti.

Bologa fusese ales în această calitate încă în anul 1861, dar fiind în misiune la Viena, sarcina apărării drepturilor românilor de pe Pămîntul Crăiesc rămase în seama celorlalţi trei deputaţi români: V. Oniţiu, C. Pop şi Gh. Domşa prezenţi în 27 iunie la deschiderea sesiunii Universităţii[44]. Se cuvine menţionat faptul, că Bologa, abia reîntors din prima sa misiune la Viena, s-a prezentat la Universitate, şi a fost cel dintîi care, luînd cuvîntul în şedinţa din 30 decembrie 1861, a vorbit în limba română.

La noile alegeri care au avut loc în octombrie 1861 Bologa a fost reales ca deputat în Universitatea săsească[45]. Lucrările au fost deschise la 14 decembrie 1861 de către locţiitorul de comite C. Schmidt. Deputaţii români vor combate tendinţele abuzive ale Universităţii, în privinţa extinderii prerogativelor acesteia, cît şi încercările ei de a anexa sate româneşti[46]. I. Bologa a fost ales în comisia de şapte membri, însărcinată să elaboreze un proiect pentru împărţirea Transilvaniei în jurisdicţiuni naţionale. Dar propunerile sale, expuse în cadrul comisiei, vizînd aplicarea principiului egalei îndreptăţiri naţionale, nu au fost luate în considerare la redactarea proiectului, care avea la bază un amestec de prin-

[42] *Ibidem.*
[43] G. Bariţiu, *Părţi alese*, vol. III, p. 576.
[44] T. V. Păcăţianu, *Cartea de aur*, vol. II, Sibiu, 1902, p. 633.
[45] *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 8 din 27 ianuarie 1862.
[46] Vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi*, vol. IV, p. 376, nota 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cipii cuprinse atît în diploma din octombrie 1860 şi în patenta din 26 februarie 1861, cît şi în constituţia municipală săsească[47]. În această situaţie, Bologa ia cuvîntul în şedinţa din 13 martie 1862 a Universităţii şi propune din nou *Modificaţiunile* sale[48]. Lectura acestora ne permite să constatăm că autorul lor urmărea în primul rînd scoaterea comunelor româneşti şi a celor cu populaţie majoritară românească de sub tutela administraţiei săseşti. Pentru realizarea egalei îndreptăţiri, el credea necesar ca şi românii să aibă posibilitatea de a se grupa pe lîngă un centru — aşa cum s-au grupat şi saşii —, sub administraţia căruia să intre toate comunele româneşti şi cele locuite în preponderenţă de români. Astfel se ajungea la crearea unui teritoriu separat al naţiunii române din Transilvania, beneficiind de autonomie administrativ-naţională. Bologa a mai propus —, referindu-se la censul de alegere, ca în aceasta să fie inclusă nu numai darea directă, ci şi capitaţia şi impozitele care se plăteau împreună cu darea (priveau provincia sau imperiul), propunere democratică, liberală, împărtăşită de altfel, în general, de conducerea mişcării naţionale româneşti.

În privinţa împărţirii Transilvaniei în teritorii naţionale, soluţia acceptată pentru moment de Bologa şi convenabilă saşilor, ea nu reprezintă un mod de rezolvare modern al problemei naţionale, iar împărţirea teritoriului principatului nu era potrivită intereselor de perspectivă ale poporului român. Bologa avea însă în vedere atunci, scoaterea conaţionalilor săi de sub tutela apăsătoare a administraţiei săseşti. Activitatea sa din anul 1862 în cadrul Universităţii săseşti se încheia în luna martie, cînd i s-a ridicat mandatul de deputat al scaunului Nocrich. Măsura se explică prin numirea sa în funcţia de consilier al Guberniului din Cluj, el trebuind să-şi ocupe neîntîrziat postul[49].

Ocupat cu realizarea diferitelor sarcini oficiale care i-au fost încredinţate, I. Bologa mai participă în anul 1862 la viaţa politico-administrativă din Transilvania, fiind prezent în zilele de 25—29 septembrie la adunarea comitatului Dăbîca, a cărui conducere se afla în mîna aristocraţilor, reprezentată de baronul Bánffy D. În cadrul acestei adunări a fost prezentată spre dezbatere o adresă către împărat, ambiguă, urzită de exponenţii nemeşimii. Bologa, după ce mai întîi cere traducerea adresei în limba română, îşi declară — pornind de la cuprinsul ei — dezacordul faţă de legile din 1791: „cu acelea nu sunt mulţumit, deoarece acelea sunt făcute pentru clasă privilegiată, iar poporul ţăran e exclus prin acelea din adunările comitatense". Referindu-se şi la legile din 1848, care au avut ca scop realizarea „uniunii", el afirmă că pe acestea „românii nu le-au recunoscut niciodată, pentru că şterg autonomia ţării sel.". Ca urmare, protestează împotriva adresei, o respinge verbal şi în scris şi

[47] *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 8 din 27 ianuarie 1862.

[48] Muzeul Unirii, Alba Iulia, *fond I. Bologa*, doc. nr. 73, *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 24 din 24 martie 1862.

[49] Decretul de numire în funcţie de consilier al Guberniului i-a fost adus la cunoştinţă încă în 27 ianuarie 1862. Muzeul Unirii, fond cititor, doc. nr. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cere redactarea alteia, care să solicite modificarea paragrafelor de lege în sensul favorizării accesului poporului la adunările comitatense[50]. În cadrul aceleiaşi adunări, respinge şi un atac vehement îndreptat împotriva inteligenţei române acuzate că „dînsa nu vrea şi nu lasă să se entuziasmeze nici poporul pentru legile din 1848", rememorînd „păcatele trecutului", ale aristocraţiei. Supusă la vot prima adresă a fost respinsă şi, după ce majoritatea membrilor maghiari ai adunării au părăsit sala de şedinţe, au fost formulate — pe temeiul moţiunii lui Bologa şi a unei moţiuni propusă de Bariţiu — două adrese noi. S-a trecut apoi la alegerea funcţionarilor comitatului, cei aleşi fiind în majoritate români[51].

Spre sfîrşitul anului 1862, I. Bologa este preocupat de organizarea congresului naţional. Astfel, în 5 noiembrie 1862 participă la o întrunire care are loc în Sibiu, la care sînt prezenţi şi A. Şaguna, G. Bariţiu, V.L. Pop, vicepreşedinte al Guberniului, P. Vasici şi alţii, cu scopul de a se stabili locul şi data ţinerii congresului şi numărul membrilor care urmau să participe la aceasta. Mai tîrziu, este implicat în preparativele care au premers deschiderii acestuia[52].

Conferinţa naţională (numită de unii autori congres) a avut loc în 8/20—11/23 aprilie 1863 la Sibiu şi la ea a participat şi I. Bologa, fiind ales între membrii comisiei, prezidată de Vasile L. Pop —, însărcinată cu formularea adresei de mulţumire către împărat, pe care o va redacta I. Alduleanu[53].

Deşi nu cunoaştem vreo declaraţie publică a lui I. Bologa din acest timp, este evident că consilierul gubernial s-a apropiat de gruparea moderată în mişcarea naţională românească care, încrezătoare în intenţiile Curţii din Viena faţă de români, sprijină necondiţionat politica acesteia.

Conferinţa naţională de la Sibiu nu-şi încheie încă lucrările cînd, la 21 aprilie 1863, urmărind să vadă cît mai grabnic ocupate locurile deputaţilor transilvăneni în senatul imperial din Viena, împăratul Francisc Iosif a semnat deja rescriptul de convocare a dietei Transilvaniei. Este istorica Dietă de la Sibiu din 1863—1864 care a votat legile prin care naţiunea română şi confesiunile sale erau recunoscute ca egal îndreptăţite, iar limba română devenea limbă oficială a Transilvaniei.

Iacob Bologa, care fusese ales ca deputat în scaunul Nocrich[54], a participat activ la lucrările dietei făcînd parte din diferite comisii (petiţionară, financiară etc.)[55] şi luînd cuvîntul de mai multe ori. Astfel, în şedinţa din 14 septembrie 1863, la dezbaterile generale privind cea de-a doua propoziţiune împărătească, referitoare la întrebuinţarea celor trei

---

[50] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 81 din 13 octombrie 1862.

[51] *Ibidem*, nr. 82 din 16 octombrie 1862.

[52] I. Bologa către A. Şaguna, 25 martie 1863, Arh. Bibl. Mitrop., art. din Sibiu, *Fond Şaguna*.

[53] *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, nr. 29 din 18 aprilie 1863. Vezi şi T. V. Păcăţianu, *Cartea de aur*, vol. II, Sibiu, p. 771.

[54] Muzeul Unirii, Alba Iulia, *fond I. Bologa*, doc. nr. 100.

[55] T. V. Păcăţianu, *Cartea de aur*, vol. III, Sibiu, 1905, p. 106, 499, 610.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

limbi ale ţării în viaţa publică, afirmă semnificativ că „tocmai aşa de tare-mi zace la inimă curînda întărire a legii luate acum sub pertractare, precum îmi zace întărirea celei dintîi, despre egala îndreptăţire..."[56]. Urmărind să înlăture unele temeri, se declară pentru proiectul de lege al regimului şi propune ca dieta să-i accepte cuprinsul, „că atît privaţii, indivizii, cît şi comunele, municipiile şi oricare corporaţiune, au tocmai pe temeiul acestui proiect de a-şi cîştiga neţărmurita întrebuinţare a limbei lor proprii, de la judele satului pînă la Majestatea Sa, şi că toate diregătoriile vor trebui să întrebuinţeze limba indivizilor, a comunelor, municipiilor şi a corporaţiunilor în corespondenţa cu acestea"[57]. De aceea cere să se treacă grabnic la dezbaterea specială a proiectului de lege menţionat.

În general, Bologa se pronunţă ca şi alţi funcţionari români pentru acceptarea paragrafelor acestuia aşa cum au fost ele formulate. Atitudinea sa mai moderată, „guvernamentală", este evidentă atunci cînd, împreună cu I. Puşcariu şi I. Bran de Lemeni şi alţii nu sprijină propunerea mitropolitului Şuluţiu ca limba oficială a jurisdicţiilor să fie stabilită de corpul alegătorilor acestora pentru dietă, care, cum se dovedise cu prilejul alegerilor erau în majoritate români[58]. El îşi motivează atitudinea cu credinţa că regimul va înainta cît mai curînd spre dezbatere şi o nouă lege municipală şi una comunală[59], care ar fi schimbat stările de lucruri în 1861. Bologa a intervenit şi în cadrul dezbaterilor privind înfinţarea Tribunalului suprem al Transilvaniei[60].

Credem că putem afirma că, Bologa apreciind că legile supuse spre aprobare dietei asigurau egala îndreptăţire şi deschideau o nouă perspectivă românilor, a considerat necesar să le susţină, sperînd în transpunerea lor cît mai grabnică în realităţile Transilvaniei. În cadrul Dietei (la 10 octombrie 1863) el a fost ales ca deputat în senatul imperial[61], fără a avea însă vreun rol în dezbaterile sale.

Principala preocupare a lui Iacob Bologa a fost apărarea intereselor poporului român şi acest fapt n-a scăpat adversarilor acestuia, deveniţi şi inamicii săi personali. Numai aşa se explică faptul că încă din 1864 este supus unor şicane, este mutat apoi dintr-un loc în altul, şi se fac încercări de a-l înlătura din funcţie. Într-o scrisoare din 4 februarie 1864, deosebit de revelatoare, i se plîngea, premonitoriu, lui Bariţiu, că „ceia ce şi-a propus a mă nimici, mă vor nimici pînă unde nu mai vor putea. Vreau dumnealor să mă lase gol, să mă despoaie de toată puterea, ca căutînd mai întîi după ale traiului să nu-mi mai rămînă timp a mă apuca

---

[56] *Ibidem*, p. 269.
[57] *Ibidem*, p. 271.
[58] Vezi S. Retegan, *op. cit.*, p. 152.
[59] T. V. Păcăţianu, *op. cit.*, p. 315—316.
[60] *Ibidem*, p. 478. Mai menţionăm că în anul 1864, I. Bologa a participat la Sinodul ortodox de la Sibiu, sprijinind cererea de întemeiere a Mitropoliei ortodoxe române.
[61] G. Bariţiu, *Părţi alese*..., vol. III, p. 220;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de altceva"[62]. În această situaţie s-a hotărît să-şi caute dreptatea la împărat. Singurul lucru cu care se alege — cum se va vedea — este o decoraţie, Coroana de fier, clasa a III-a, primită la 2 decembrie 1864[63].

Ajuns în impas datorită gravelor contradicţii interne şi complicaţiilor externe, clasele dominante din Austria au hotărît să sacrifice autonomia Transilvaniei şi drepturile românilor transilvăneni, acesta fiind cel dintîi preţ al înţelegerii cu moşierimea şi burghezia maghiară, al încheierii acordului dualist austro-ungar. Dieta de la Sibiu a fost desfiinţată printr-un rescript împărătesc şi a fost convocată o nouă dietă la Cluj, a cărei singură menire era să voteze „uniunea" Transilvaniei cu Ungaria. Alegerile s-au desfăşurat pe baza legii feudale din 1791, căreia i-au fost aduse unele retuşări. În noile împrejurări, I. Bologa se va situa clar de partea acelei grupări din mişcarea naţională românească care preconiza opoziţia sub forma pasivităţii şi care era condusă de G. Bariţiu şi I. Raţiu. Este edificatoare în această privinţă colaborarea sa la *Gazeta Transilvaniei*, organul de presă al grupării amintite, şi mai ales neprezentarea sa — deşi fusese desemnat ca regalist şi totodată ales ca deputat din partea Sebeşului[64] —, în noiembrie 1865 la lucrările dietei aristocratice de la Cluj. În acest fel, ca şi G. Bariţiu, Vasile L. Pop şi alţi fruntaşi politici români, Bologa refuză să subscrie la desfiinţarea autonomiei Transilvaniei şi la anularea legilor votate în anii 1863—1864, după atîtea străduinţe şi lupte. Atitudinea sa din perioada imediat următoare confirmă aderarea lui I. Bologa la poziţia grupării radicale a burgheziei româneşti. Este concludent sprijinul pe care îl acordă acţiunii iniţiate de G. Bariţiu şi I. Raţiu în 1866, *Memoriului* din acest an, ca şi implicarea sa în pregătirea Conferinţei de la Mercurea[65].

Atitudinea şi lupta sa politică în apărarea drepturilor şi intereselor românilor transilvăneni o „plăteşte" acum prin scoaterea lui din funcţia de consilier la Tribunalul suprem al Transilvaniei şi pensionarea forţată[66]. Pentru noul regim austro-ungar I. Bologa devenise, ca şi alţi funcţionari români, indezirabil. Aşa cum constata şi I. Raţiu într-o scrisoare adresată la 22 decembrie 1864 lui G. Bariţiu, pensionarea lui Iacob Bologa era o „faptă ilegală", constituia preţul faptului că el contribuise „la căderea lui Kemény şi Mikó în 1861", că sprijinise tendinţele liberale din politica anilor 1861—1865 şi fusese un „judecător drept"[67].

Analizată nuanţat, atitudinea politică a lui Iacob Bologa în anii „regimului liberal" nu a fost rectilinie, fundamentul şi esenţa activităţii l-a

---

[62] Bibl. Acad. R. S. România, *ms. rom. 993, f. 232.*

[63] Muzeul Unirii, Alba-Iulia, *fond cit., nr. 100.*

[64] *Ibidem*, nr. 111. Vezi şi V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională (1848—1881)*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 245.

[65] Bibl. Acad. R. S. România, *ms. rom. 993, f. 329;* S. Retegan, Lupta naţională *a burgheziei române din Transilvania în anii negocierii pactului dualist*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. XIII, Bucureşti, 1969, p. 38; B. Surdu, *Conferinţa naţională de la Mercurea (1869)*, în *A.I.I.C.*, t. VIII, 1965, p. 188.

[66] Muzeul Unirii, Alba-Iulia, *fond. cit., nr. 117.*

[67] K. Hitchins, L. Maior, *op. cit.*, p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

constituit însă în permanenţă servirea luptei poporului român pentru egala îndreptăţire în Transilvania.

În istoria luptelor politico-naţionale româneşti, epoca, care începuse sub semnul unor speranţe — întărite şi confirmate de lucrările dietei româneşti de la Sibiu din anii 1863—1864 —, se încheia deci, sub semnul unei decepţii generale pentru români ca şi pentru alte popoare din monarhie, prilejuită de instaurarea dualismului austro-ungar în anul 1867. În această epocă se vor aduce grave prejudicii popoarelor nemaghiare din monarhie, ceea ce a determinat înteţirea luptei lor pe diverse planuri: economic, politic şi cultural, pentru păstrarea fiinţei lor naţionale grav ameninţată.

Protestele împotriva „uniunii", luptele pentru păstrarea autonomiei Transilvaniei, pentru cîştigarea drepturilor politico-naţionale declanşate încă în 1865, continuate în 1866, au fost încununate în anul 1867 de cunoscuta petiţie a naţiunii române iniţiată de G. Bariţiu şi înaintată monarhului de către I. Raţiu. Susţinînd acţiunea celor doi fruntaşi politici, I. Bologa afirma într-o scrisoare adresată lui Bariţiu: „Voi să fiţi cu inima liniştită, cu curagiu şi mulţămiţi, pentru că aţi făcut aceea, ce trebuie să facă tot românul /.../ Orice rezultat va avea petiţiunea voastră: ea a fost la timpul său şi în consonanţă cu anteactele noastre naţionale. Sbere, latră, cît le va eşi prin gură, foilor străine şi ale noastre, cele pîrjolite de interese particulare: învingerea vă e deacum asigurată prin consimţul tuturor românilor necorupţi şi iubitori de adevăr şi dreptate"[68]. Din scrisoare reiese cu claritate că I. Bologa se afla alături de cei doi conducători radicali români, pe o poziţie hotărîtă împotriva „uniunii". În acelaşi sens, emitentul epistolei mai afirma: „Cred eu că unioniştii de toată limba nu vă vor îmbrăţişa pentru asemenea serviţii: dar apoi cînd am fost noi guguliţi de asemenea oameni? Nici că ne trebuie gugulirea acelora, carii umblă să zdrobească cu petrii capul maicii noastre, al dulcei Transilvanii![69].

În anii 1867 şi 1868, I. Bologa este în deplin acord cu orientarea politică a lui G. Bariţiu, cu care poartă o corespondenţă vastă[70], ce oglindeşte constant interesul său faţă de problema autonomiei transilvane ca şi a stabilirii unei orientări politice cît mai corespunzătoare împrejurărilor, în interesul poporului român din Transilvania, ca şi dezamăgirea sa faţă de disensiunile politice care cîştigau tot mai mult teren. În acele împrejurări, cînd orientarea politică pasivistă a cercurilor conducătoare româneşti transilvănene era în discordanţă cu orientarea politică activistă a episcopului Andrei Şaguna, se impunea organizarea unei consfătuiri în care românii să dezbată pe larg problemele lor naţionale şi în care să se stabilească o linie politică comună în problema „uniunii" Transilvaniei cu Ungaria[71].

---

[68] Bibl. Acad. R. S. România, *ms. rom. 993, f. 236, 238, 239.*
[69] *Ibidem.*
[70] Bibl. Acad. R. S. România, *ms. rom. 993, f. 242—290.*
[71] B. Surdu, *op. cit.*, p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În sensul acesta Visarion Roman — cu convingerea că Andrei Şaguna trebuie înlăturat de la conducerea politică a naţiunii române —, cu asentimentul lui G. Bariţiu, îi provoacă la o discuţie în casa lui I. Bologa pe acesta şi pe Ilie Măcelariu, cu intenţia de a aborda necesitatea convocării unei Conferinţe naţionale a poporului român[72].

În timpul convorbirii s-a ajuns la concluzia că se impunea cu stringenţă convocarea unei Conferinţe naţionale, cum spunea I. Bologa „într-adevăr am avea de lipsă să ne adunăm odată ori şi cum. Uitaţi, ungurenii ne-au întrecut". Împrejurările pretindeau totodată să se renunţe la conducerea de către episcopi a mişcării politico-naţionale. Ca urmare se punea problema ca unul dintre cei doi, I. Bologa sau Ilie Măcelariu să convoace Conferinţa naţională. În toiul discuţiilor dintre cei trei oameni politici au şi început pregătirile necesare întrunirii Conferinţei naţionale, prin trimiterea a trei telegrame către fruntaşi ai naţiunii române, în care să li se ceară părerea privind necesitatea convocării Conferinţei.

În ziua de 21 februarie 1869, într-o consfătuire restrînsă ţinută la Sibiu, cu participarea lui Ilie Măcelariu, I. Bologa şi Visarion Roman s-a hotărît publicarea în presă a unui apel către intelectualitatea română din Transilvania, de a participa în număr cît mai mare la Conferinţa de la Mercurea, apel pe care-l redactează Vis. Roman[73].

Deşi Iacob Bologa a contribuit activ la pregătirea Conferinţei naţionale, alături de Ilie Măcelariu, Vis. Roman, I. Hanea, el nu a participat la conferinţă. Aceasta s-a întrunit la Mercurea în zilele de 7—8 martie 1869. I. Bologa a fost ales între cei 25 de membri ai Comitetului central naţional. Succesul şi rezultatele Conferinţei de la Mercurea, care a pus bazele Partidului Naţional Român din Transilvania şi a decretat pasivitatea faţă de alegerile dietale îl făceau pe Vis. Roman să exclame într-o scrisoare trimisă lui G. Bariţiu la 11 martie 1869: „Ziua de 20 februarie în care ne veni la B/ologa/ în casă ideea acestei conferinţe, a fost o zi norocoasă. Cum vedeţi, triumful nu poate fi nicicum mai mare..."[74].

I. Bologa era însă în această perioadă îngrijorat, aşteptîndu-se de la noul regim la orice act samavolnic, se temea că îi va fi suprimată pensia dacă acceptă să facă parte din Comitetul Central naţional. De aceea, la 25 martie 1869 îi scria lui Ilie Măcelariu „că nu pot primi nicidecum misiunea de membru al zisului Comitet..."[75].

Deşi nu a acceptat să facă parte din Comitetul Central naţional, reţinem că I. Bologa şi-a adus aportul la convocarea istoricei Conferinţe naţionale de la Mercurea, situîndu-se alături de cei mai de seamă oameni politici români transilvăneni.

După cîţiva ani, numele lui Iacob Bologa va reapare în corespondenţa politică a vremii cu prilejul încercărilor lui Melchior Lónyai, preşedin-

---

[72] Vezi V. Netea, *Noi contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui Visarion Roman*, p. 11—12.

[73] *Ibidem*, p. 13—14.

[74] *Ibidem*, p. 21

[75] *Ibidem*, p. 25; **Muzeul Unirii, Alba-Iulia,** *fond. cit., nr. 155.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tele Consiliului de Miniştri de a se informa cu privire la situaţia şi revendicările românilor transilvăneni[76].

În acele împrejurări el îi trimite o scrisoare mitropolitului Ioan Vancea în care afirma: „Îmi lăsai puţin timp de cugetare — mai de aproape şi mai serioasă asupra lucrului şi după ce-mi trăsei seama, că de la obligaţiunea impusă fiecărui român, de a lucra şi pe terenul politicei în interesul naţiunii sale, m-ar putea dispensa numai o absolută imposibilitate, care însă considerînd cu deamănuntul toate împrejurările, recunoscu-i că pentru mine nu există, m-am determinat a vă face excelenţei voastre cunoscut că este un caz posibil în care si(n)gur nu ar ierta şi mie starea, a reintra în ceata luptătorilor noştri naţionali şi a corespunde din toată debila mea putere şi cu toată bucuria excelenţei voastre". Ceea ce îl va preocupa însă în mod deosebit, este unitatea mişcării politico-naţionale româneşti, formarea unui singur partid naţional pentru toate provinciile româneşti din Monarhia austro-ungară — Transilvania, Banat şi Bucovina —, o conlucrare mai eficientă pe plan politic. El era convins că numai unindu-se sub stindardul unui singur partid politic care să reprezinte interesele întregii naţiuni, românii vor putea să-şi revendice drepturile. În acest sens îi scria mitropolitului Ioan Vancea: „Voi să-mi exprim perfecta convingere, că noi românii numai lucrînd cu toţii laolaltă în cea mai bună coînţelegere, vom putea face vreun progres îmbucurătoriu în cauza noastră politico-naţională şi că deoarece azi nu mai putem ignora, că s-au născut şi între noi partide, care dacă nu zădărnicesc de tot ajungerea la scopul dorit, cel puţin ne împiedecă înaintarea către acesta în modul cel mai simţibil: noi trebuie să ne ţinem de o datorinţă sfîntă, a face tot ce ne mai e cu putinţă spre totala stîrpire a acelor partide şi spre înlocuirea lor cu una singură, în naţiunea întreagă"[77].

Situaţia era însă alta, ceea ce îl nemulţumea, şi împreună cu motivele de ordin personal, au determinat părăsirea de către Bologa a terenului „spinos" al politicii, concentrîndu-şi activitatea şi eforturile pe planurile cultural şi economic, văzînd, în progresul cultural şi material al conaţionalilor săi garanţia existenţei şi a viitorului naţional.

Personalitate de seamă a Transilvaniei veacului trecut, Iacob Bologa, s-a remarcat alături de eminente personalităţi ale vremii sale în lupta politico-naţională a românilor din Transilvania. Afirmîndu-se ca apărător şi susţinător al cauzei naţionale româneşti încă înainte de 1848, a participat la revoluţia burghezo-democratică, a desfăşurat o susţinută activitate politică pentru recunoaşterea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor sale în anii regimului liberal, s-a aflat printre iniţiatorii Conferinţei naţionale de la Mercurea din 1869, a apărat drepturile românilor de pe „Fundus regius", s-a înscris deci, cu un însemnat aport în lupta progresistă a burgheziei româneşti din Transilvania pentru libertate şi egalitate naţională.

---

[76] Vezi G. Bariţiu, *Părţi alese*..., vol. III, p. 493, 495.
[77] *Observatorul*, VII, nr. 6 din 2/21 februarie 1884.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

L'ACTIVITÉ POLITIQUE DE IACOB BOLOGA

(Résumé)

L'étude „L'activité politique de Iacob Bologa" fait partie d'un ouvrage monographique sur Iacob Bologa, personalité marquante de la Transylvanie du XIX-ème siècle, qui s'est imposé par une contribution remarquable dans la lutte politique nationale économique et culturelle des Roumains transylvains.

On y a aussi évidentié le rôle joué par Iacob Bologa à côté de G. Bariţiu, Al. Papiu Ilarian, T. Cipariu, S. Bărnuţiu, Avram Iancu, A. Şaguna etc., dans la lutte pour les droits politiques des Roumains, en qualité de secrétaire de l'Assemblée Nationale de Blaj de 3—5/15—17 mai 1848.

On se distinguant comme défenseur et souteneur de la cause nationale roumaine avant même les événements de 1848, comme étudiant à Cluj et practicien de la Table regale à Tîrgu Mureş, il a participé à la révolution démocratique bourgeoise, il a déplayé une activité politique soutenue pour la reconnaissance de l'égale autorisation de la nation roumaine et de ses confessions dans les années du régime libéral, il s'est trouvé parmi les initiateurs de la Conférence Nationale de Mercurea de 1869, il a défendu les droits des roumains du soi-disant „Fundus regius", il a eu une contribution importante à la lutte progressiste de la bourgeoisie roumaine de Transylvanie pour liberté et égalité nationale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DATE NOI PRIVIND LUPTA PENTRU EGALA ÎNDREPTĂȚIRE A NAȚIUNII ȘI A LIMBII ROMÂNE ÎN COMITATELE ALBA DE JOS, DĂBÎCA, TÎRNAVA, TURDA ȘI ÎN SCAUNELE MUREȘ ȘI CIUC-GIURGEU ȘI CASIN ÎN ANUL 1861

IOAN RANCA

Perioada istorică cuprinsă între revoluția de la 1848—1849 și unirea Transilvaniei cu România (1918) cunoaște, sub aspect instituțional, trei regimuri politice distincte:

— regimul absolutismului austriac (1849—1860);
— regimul liberal (1861—1867);
— regimul dualismului austro-ungar (1867—1918)

Perioada de început a regimului liberal, în special anul 1861, sub aspectul luptei românilor pentru emancipare socială și națională îndeosebi, constituie, prin amploarea și dinamismul acțiunii lor politice, unul din cele mai interesante momente din istoria modernă a Transilvaniei[1].

Momentul politic al luptei românilor transilvăneni din anul 1861 este important pentru că acțiunilor burgheziei în formare li se alătură de data aceasta masele țărănești, multe din acțiunile politice de amploare avîndu-și sorgintea în lumea satelor.

Departe de a fi un eveniment singular și izolat, lupta românilor din Transilvania din anul de început al regimului liberal se încadrează organic în lupta celorlalte națiuni din imperiul bicefal care, redeșteptate din letargia forțat impusă lor de regimul absolutist instaurat după revoluția din anii 1848—1849, își manifestă acum deschis tendința restabilirii autonomiilor naționale așa cum au făcut-o croații, sîrbii, slovacii și, la început, chiar ungurii. Din acest motiv, literatura istorică a evenimentului este relativ bogată[2].

---

[1] S. Retegan, *Lupta națională a românilor din jurisdicțiile Transilvaniei în anul 1861* (în) A.I.I.C., XIII, 1970, p. 161.

[2] În principal: Szabad György, *Forradalom és Kiegyezés válaszutján* (1860—1861), Budapest, 1867 (Revoluție și înțelegere la răspîntie); Sándor József, *Okmánytár Erdély legújabb történelméhez*, 1848—1865, Cluj, 1865 (Colecție de documente privind istoria contemporană a Transilvaniei 1848—1865); Barițiu, George, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 5—117. Ürmössy Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből*, 1849. július 19—1866. április 17 (Șaptesprezece ani ani din istoria Transilvaniei), Timișoara, 1894; T. V. Păcățian, *Cartea de Aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Ed. II, vol. II, Sibiu, 1904, p. 507—594; S. Retegan, *loc. cit.;* Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881)*, Editura Științifică, București, 1974, p. 157—195, Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1865)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 34—52 ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Diploma liberală de abolire a absolutismului, din 20 octombrie 1860, în pofida faptului că nu făcea nici cea mai vagă referire la români este primită de aceştia cu vii şi entuziaste speranţe, fiindcă în noua întocmire politică a imperiului, pe care ea o vestea, românii nu aveau nimic de pierdut, ci totul de cîştigat. Îşi regăseau românii între principiile ei, propriile aspiraţii, declararea egalităţii tuturor naţiunilor, deci, implicit, pe a lor, recunoaşterea autonomiei Transilvaniei, speranţa în reluarea activităţii dietei, în care pe baza principiului egalităţii, ei urmau să fie majoritari, iar modificarea constituţiei feudale care-i oprima de secole nu putea fi, de asemenea, decît favorabilă lor[3].

Constituţia austriacă (octroată) din februarie 1861 preconiza un liberalism limitat, izvorînd dintr-o stare de necesitate[4], oferea pentru prima dată pînă acum românilor transilvăneni, unele drepturi în măsură a-i propulsa şi pe ei alături de vechile „naţiuni constituţionale"[5] în viaţa politică[6].

Încă din vara anului 1860, pe fondul atmosferei create de dezbaterile în senatul imperial lărgit, de dispoziţiile oficiale privind introducerea limbilor naţionale în justiţie, de proiectul noii legi municipale, românii trăiesc un moment de redeşteptare, se consultă, se organizează, întocmesc memorii şi programe, astfel încît, încă la finea anului 1860 înregistrează un salt calitativ în măsură a-i prezenta opiniei publice ca o forţă politică activă în Principat[7].

Un rol covîrşitor în acest proces de afirmare ca forţă politică a naţiunii române l-au avut incontestabil Petiţia comună a episcopilor Şaguna şi Şuluţiu, din noiembrie 1860, activitatea la Viena a delegaţiei de 20 de trimişi ai românilor şi înmînarea Memoriului din 10 decembrie 1860 împăratului Franz Jozsef[8]. Se cerea astfel cu o temeinică justificare „*Diploma assecutorium*" prin care, postul de cancelar al Transilvaniei să fie încredinţat unui român, recunoaşterea limbii române ca limbă oficială, alături de cea maghiară şi germană, dietă democratică şi Congres naţional al tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina[9].

Sub aspect organizatoric, Conferinţa naţională de la Sibiu din ianuarie 1861 şi nucleul politic constituit aici cu o activitate atît de bo-

---

[3] Simion Retegan, *loc. cit.*, p. 36.

[4] Înfrîngerile suferite de armatele imperiale în Italia, însemnînd în primul rînd pierderea unor teritorii bogate la sud de Alpi aduc pe planul actualităţii — în contextul apariţiei unor nemulţumiri în sînul naţiunilor subjugate — pentru Curtea Vieneză, necesitatea acceptării unor reforme, care vor duce, în cele din urmă, la înlocuirea centralismului cu o formulă federalistă de guvernare şi, prin urmare, la salvarea monarhiei pentru încă o perioadă de timp, de la eşecul ei total.

[5] Ungurii, secuii şi saşii prin *Unio Nationum*, pe baza *Tripartitumului*, a *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae*... şi a *Diplomei Leopoldine* erau singurele naţiuni constituţionale din Principat.

[6] Simion Retegan, *loc. cit.* p. 35—37.

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem*, p. 38.

[9] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gată pe tărîm naţional au avut, fără îndoială, un rol covîrşitor pentru desfăşurarea luptei politice a românilor din anul 1861.

Dar în pofida pregătirilor ce decurgeau în sînul naţiunii române, în vederea participării ei la viaţa politică viitoare a principatului, atît constituirea organelor de guvernămînt cît şi a jurisdicţiilor comitatelor şi scaunelor s-a făcut, contrar năzuinţelor nutrite îndelung de el, şi cu totul în defavoarea lui: în fruntea Cancelariei aulice transilvănene a fost numit baronul Kemény Francisc, iar ca guvernator al Transilvaniei groful Mikó Imre. Ambii erau cunoscuţi ca personalităţi cu vederi antiromâneşti, primul, fost preşedinte al Dietei clujene din 1848, secundul fost guvernator în acelaşi an al Transilvaniei[10]. Departe de a produce consternare în sînul naţiunii române, aceste numiri au avut totuşi o influenţă covîrşitoare în menţinerea principiilor feudale ca bază în reorganizarea comitatelor şi scaunelor din primăvara anului 1861.

Direcţia pe care au fost orientate evenimentele din Transilvania sub auspiciile celor doi factori guvernamentali de decizie Kemény şi Mikó, s-a vădit şi în Conferinţa „regnicolară" din 11—12 februarie 1861 de la Alba Iulia, unde, alături de 24 de maghiari şi 8 saşi, în pofida majorităţii românilor din Transilvania ei au fost reprezentaţi doar de 8 deputaţi, la fel cu saşii care constituiau o minoritate etnică recunoscută. Eşecul conferinţei, deşi total, a prilejuit însă clarificarea poziţilor naţionalităţilor din Principat. Principiul libertăţii naţiunii române, exprimat la 15 mai 1848 pe Cîmpul Libertăţii de la Blaj, este repus în actualitate în mod magistral de mitropolitul Alexandru Sterca Şuluţiu. S-a repudiat ca nefondat principiul de factură feudală în privinţa dreptului la vot, enunţîndu-se principiul democratic al vremii, de a-l practica toţi cei care aveau pămînt sau casă de orice întindere sau valoare, meseriaşii, comercianţii şi intelectualii[11].

Emise sub îndrumarea cancelarului aulic Kemény instrucţiunile pentru reorganizarea administrativă au fost defavorabile naţiunii române. Largile prerogative acordate comiţilor supremi ai comitatelor şi scaunelor, ei înşişi provenind din aristocraţia şi nobilimea maghiară, conduc reorganizarea pe vechile principii anterioare anului 1848, reactualizînd perimatele comitete comitatense compromise în timpul revoluţiei şi ostile românilor[12]. Aceasta face ca acţiunea politică a românilor să întreacă în amploare, în anul 1861, toate mişcările din timpul regimului absolutist, ridicînd acţiunea lor la rangul de chestiune esenţială a întregii vieţi publice a Transilvaniei[13].

Reorganizarea comitatelor şi scaunelor — desfiinţate ca autonomii nobiliare după revoluţia din 1848—1849 şi înlocuite cu districte militare (1849—1854) şi prefecturi (1854—1861) se preconiza a se efectua în mod diferit de către reprezentanţii vechiului regim repuşi în funcţii la 1861

---

[10] *Ibidem*, p. 41—42.
[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*, p. 43.
[13] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

care vizau o „restitutio in integrum", aşa cum a fost înainte de 1848 şi fundamental diferit de ceea ce gîndeau fruntaşii mişcării naţionale româneşti, de opoziţia românească în general, care simţind pulsul progresului luptau pentru instituirea unor organisme democratice cu o structură nouă socială şi naţională, precumpănitor plebee, precumpănitor românească"[14].

În ultimele decenii problematica luptelor naţionale ale românilor din timpul regimului liberal îndeosebi, pentru o dietă românească reprezentativă, a preocupat în mod mai cuprinzător istoriografia noastră[15].

Remarcabil pentru modul concret cum pune problema bazat pe informaţii culese din arhivele autorităţilor de guvernămînt din Transilvania, este studiul lui Simion Retegan care însă, în pofida utilizării vastei documentaţii de presă, nu reflectă îndeajuns investigarea arhivelor comitatelor, atît de bogate, mai ales în ceea ce conţin ele cu privire la adunările de constituire a noilor organe jurisdicţionale transilvănene, unde, de fapt, s-au dat luptele naţionale cele mai acerbe[16].

Pe baza cercetării mai recente a arhivelor unor comitate şi scaune secuieşti şi a memoriilor inedite a lui Ioan Oros-Rusu, în cele ce urmează facem încercarea de a completa informaţiile cunoscute în literatura de specialitate, cu date noi, în măsură să reflecte cu un plus de conţinut, lupta românilor din jurisdicţiile Transilvaniei, lărgind totodată şi aria lor teritorială.

În posesia informaţiilor cuprinse în memoriile de protest din Tîrnăveni (comitatul Tîrnava), Cîmpeni (comitatul Alba), Tîrgu Mureş (scaunul Mureş) şi a altor acte administrative redăm mai jos lupta dusă aici pentru egala îndreptăţire a limbii şi a naţionalităţii române în primăvara, vara şi toamna anului 1861.

În comitatul Alba de Jos cu reşedinţa la Aiud — orăşel situat la poalele munţilor Trăscăului, centrul de odinioară al nobilimii maghiare — confruntările prilejuite de alegerea comitetului comitatului au fost deosebit de acute. Pe de o parte, comitele suprem Pogány György numit din oficiu aici tocmai pentru vederile lui radicale şi antiromâneşti, fiind în acelaşi timp şi un fervent partizan al ,uniunii" cu Ungaria, cu slujbaşi ce-l secondau, militau pentru reintegrarea pe baza unei liste mai vechi, a comitetului de la 1848, completat doar cu patru români. În mod arbitrar şi limba oficială în acest comitat, cu o majoritate zdrobitoare românească, a fost declarată cea maghiară.

Dar centrul vieţii spirituale a românilor din Transilvania, Blajul — reşedinţa şcolilor de toate gradele şi a mitropoliei unite, se afla tot în acest comitat, iar munţii Apuseni fortăreaţa de tradiţie şi inexpugnabilă a luptelor românilor pentru libertate socială şi naţională constituiau, prin masele active de moţi, o rezervă deloc neglijabilă în împrejurările create

---

[14] *Ibidem*, p. 44.
[15] Vasile Netea, *op. cit.*, p. 179.
[16] S. Retegan, *op. cit.*, p. 174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în primăvara anului 1861[17]. Alexandru Şterca Şuluţiu, remarcabilul orator din conferinţa „regnicolară" de la Alba Iulia, din acelaşi an, secondat de o pleiadă de luptători cu experienţă, unii din ei foşti prefecţi ai legiunilor lui Avram Iancu din 1848—1849, ca Axente Sever, Simion Balint, apoi Amos Frîncu, om de mare popularitate între români, Iosif Hodos, viitor comite suprem al Zarandului ş.a. aveau a se opune ca reprezentanţi autentici ai maselor de români, manevrelor tenebroase ale oficialilor din comitat[18].

Potrivit tradiţiilor naţional-revoluţionare vii încă în acest comitat cu o covîrşitoare preponderenţă românească, pe teritoriul căruia s-au derulat evenimentele răscoalei[19] lui Horea la 1784 şi revoluţia de la 1848—1849, aici erau de aşteptat confruntări ieşite din comun. Încă înainte de adunările consultative convocate de Pogány György, în 13/26 aprilie, moţii din Cîmpeni, din iniţiativa lui Axente Sever, într-o conferinţă cer ca restaurarea administraţiei să fie precedată de o adunare consultativă. Mai pretind ca locul acestor adunări de reorganizare să fie strămutat din Aiud, orăşel cu preponderenţă nobiliară maghiară, la Alba Iulia, localitate de tradiţie românească, aşezată mai central în spaţiul geografic al comitatului[20].

Adunarea consultativă desfăşurată în pofida pretenţiilor justificate ale românilor, tot la Aiud, a pus în evidenţă pregnant cele două puncte de vedere diametral opuse care se vor menţine ca atare pînă la sfîrşitul anului 1861. Perspectiva unor alegeri „legale" în acest comitat nu putea fi, din cauza opoziţiei româneşti, luată în considerare de oficialităţi. De aceea, din iniţiativa comitelui suprem şi în mod cu totul abuziv se organizează o administraţie provizorie cu funcţionari numiţi din oficiu, împotriva căreia protestele românilor sînt numeroase. În multe localităţi funcţionarilor astfel numiţi, în majoritate unguri şi nemţi, nu li se recunoaşte autoritatea. Rapoartele lor, în special ale pretorilor de plasă, reflectă o stare generală de opoziţie şi revoltă. La această elevată emulaţie politică a contribuit sărbătorirea la Braj la 3/15 mai a aniversării Adunării naţionale din 1848 de pe Cîmpul libertăţii, fiindcă, începînd cu a doua jumătate a lunii, pretorii semnalează în scris opoziţii făţişe faţă de funcţionarii plăşilor. Un raport din Ighiu, adresat Oficialităţii (provizorii) a comitatului de către pretor arată că invitînd la Teiuş primarii şi notarii satelor le-a explicat în limba română reînceperea administraţiei noi şi obligaţia achitării impozitelor. Aici întrunirea n-a întîmpinat dificultăţi. Dar în sate cu ocazia alegerii noilor primari şi notari opoziţia faţă de noii funcţionari s-a manifestat deschis. La Cricău, spre exemplu, pretorul ieşit la faţa locului din populaţia satului întreg n-a putut întruni mai mult de 14—16 persoane. Preotul unit local Crişan Nichita

[17] Aurel Băruţă, *Lupta populaţiei din comitatul Alba Inferioară pentru drepturi naţionale în perioada 1861—1864* (referat ştiinţific) în mss. la Arh. St. Mureş, Col. de msse a filialei, nr. 320, fila 7.

[18] *Ibidem.*

[19] S. Retegan, *loc. cit.*

[20] Aurel Băruţă, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

luînd cuvîntul a exprimat „nemulţumirea românilor de a fi şi în noua epocă constituţională, consideraţi ca naţiune străină (nerecunoscută — n.n. — I.R.) şi că nu se vor linişti în viitor prin numirea funcţionarilor provizorii la comitat şi la preturile plăşilor. Astfel ei ca români nici cum nu pot fi satisfăcuţi; fiindcă intelectualitatea românească nefiind inclusă în comitetul comitatului nu-l recunoaşte ca valabil şi nu i se subordonează"[21].

Acelaşi pretor raportează comitelui suprem că la 24 mai la Bucerdea Grînoasă, după ce şi-a încheiat expunerea în faţa locuitorilor satului, preotul unit din localitate, Iacob Pop, a declarat public că „românii nu recunosc oficialitatea comitatului instalată în mod provizoriu (peste voia lor) fiindcă aceasta nu s-a bucurat de practica elecţiunii, fiind nepermis introdusă"![22].

Din investigaţiile administrative făcute cu metode poliţieneşti, specifice epocii, rezulta că Iacob Pop „misionarul" central însoţit de notarul comunal în noaptea precedentă, umblînd din casă în casă au agitat pe locuitori — „cu ameninţări şi că de fapt opoziţia întîmpinată este produsul acestei activităţi politice[23].

Opoziţia vădită manifestată de preoţimea măruntă de ţară faţă de introducerea în funcţii a funcţionarilor provizorii, a determinat pe comitele suprem Pogány să ceară Guberniului să molesteze pe ierarhii Şaguna şi Şuluţiu ai celor două ierarhii româneşti ardelene. Faptul este comunicat lui Pogány încă din 11 iunie 1861[23b].

Deplasîndu-se la 30 mai 1861 din nou la Galda, Oieşdea Sîntimbru, Cricău, acelaşi pretor notează în raportul său că, în această ultimă localitate, unde cu două săptămîni înainte adunarea comunală eşuase, ca urmare a boicotării ei, s-au prezentat în faţa pretorului preoţii ortodocşi Şniţa Petru şi Mezei Grigore (care anterior s-ar fi declarat de acord cu funcţionarii provizorii instalaţi în comună) şi adoptînd o atitudine fundamental diferită de ceea ce afirmaseră la 16 mai, au declarat în faţa întregului sat şi în numele lui „... că le repugnă orice abuz şi nu recunosc decît pe comitele suprem acesta fiind numit prin voinţa împăratului şi din acest motiv înclină a i se supune, dar înafara lui, altor funcţionari de comitat nu li se supun, legalitatea adunării generale astfel constituite, şi a oficialităţii lui nu o recunosc ca valabilă[24].

Aceaşi formă de opoziţie faţă de introducerea noii administraţii s-a repetat în mod asemănător şi la Galda de Jos[25]. La 1 iunie 1861 însă ca urmare a plîngerii lui Binder István, locuitor din Cricău, pretorul intenţionînd să aresteze pe Vlad Simion spre a-l trimite sub pază la Teiuş, a întîmpinat opoziţia vehementă a primarului care a declarat că sătenii i-au interzis să execute ordinul pretorial de arestare. Între timp

[21] Arh. St. Mureş, *Colecţia Muzsnai László*, 1861, nr. 34.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*
[23] b. *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

au sosit ambii preoţi, unit şi neunit, însoţiţi de vreo 50 de săteni, în faţa cărora au repetat că înafara comitelui suprem nu recunosc autoritatea niciunui funcţionar (provizoriu)[26].

În lipsa documentelor privind starea de spirit din alte localităţi ale comitatului, utilizăm informaţiile cuprinse în ordinele comitelui suprem transmise pretorilor plăşilor Aiud şi Teiuş.

Rezultă că în satele acestor plăşi opoziţia populară faţă de introducerea în atribuţii a noilor funcţionari a fost atît de puternică încît s-a recurs la cererea în sprijin a armatei, prin intermediul guberniului[27]. Din ordinul Oficialităţii comitatului trimis la 29 mai 1861 pretorului din Aiud, Váradi László, rezultă de asemenea că „potrivit informaţiilor raportate cu privire la recrudescenţa agitaţiilor din plasa sa „vi se comunică faptul că, acelaşi număr şi cu aceeaşi dată s-a raportat cazul Guberniului Regesc"[28].

Şi în cercul Cîmpenilor numirea funcţionarilor provizorii este întîmpinată cu obstrucţia viguroasă a moţilor. Cum se va vedea, satele din componenţa aceluiaşi cerc vor fi acelea ale căror proteste vor împînzi comitatul mobilizînd la luptă populaţia românească[29].

Se desprinde, cum s-a subliniat şi în studiile publicate anterior[30], o amplă acţiune propagandistică desfăşurată de intelectualitatea românească în lumea satelor, cu efecte pozitive pentru maturizarea conştiinţei naţionale a maselor populare, cît şi rolul tot mai activ al intelectualităţii săteşti, preoţi, învăţători şi mici funcţionari în conturarea unui front politic unitar al tuturor păturilor sociale avînd ca scop acţiunea comună pentru promovarea intereselor fundamentale ale naţiunii române.

Eşecul consultărilor din aprilie au determinat conducerea politică a comitatului să convoace, de data aceasta nu cu caracter consultativ ci electiv, adunarea generală la care sînt convocaţi toţi nobilii, iar din partea românilor cîte doi reprezentanţi din fiecare sat, indiferent de mărimea sau de numărul populaţiei lui. Împotriva acestei măsuri vădit restrictive se îndreaptă, imediat după ce ea devine publică, acţiunea propagandistică românească. Timp de două zile, în şedinţele din 26—27 iunie confruntările de opinii între partida nobiliară maghiară şi cea românească avînd în frunte pe Kemény István, respectiv pe mitropolitul Şuluţiu de la Blaj, se desfăşoară fără vreun rezultat întrucît comitele suprem a dat cîştig de cauză partidei feudalo-maghiare, declarînd congregaţia constituită pe baza listei din anul 1848. Românii protestează şi în scris şi părăsesc sala comitatului[31].

Perioada care a urmat acestei aşa-zise congregaţii este la fel de

---

[26] *Ibidem.*

[27] *Ibidem.* şi S. Retegan, *op. cit.*, p. 174, nota 28.

[28] *Ibidem.* Raportul nr. 251 al Oficialităţii din 29 mai 1861 către Guberniu privind agitaţiile provocate în satele Ighiu, Şard şi Ampoiţa de către Mezei Pál şi Pop Mihai.

[29] S. Retegan, *loc. op.*, p. 45.

[30] *Ibidem*, p. 45.

[31] *Ibidem*, p. 176.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bogată în acţiuni politice de ambele părţi. Moţii din cercul Cîmpeni protestează în scris cerînd comitelui o congregaţie dreaptă. Concomitent, pe plan social, pădurile fiscului sînt masiv devastate, moţii ocupînd pe alocuri şi unele terenuri alodiale care odinioară le fuseseră răpite de nobilimea proprietară, aceste evenimente oferind motiv comitelui suprem Pogány spre a cere, pentru a doua oară, sprijinul armatei[32].

Momentul politic creat în comitat de pregătirea adunării comitatului convocată de Pogány pentru 16 septembrie a fost mai activ ca cele anterioare. Între timp o regrupare a forţelor naţionale româneşti şi o maturizare a lor este constatată de majoritatea documentelor consultate.

Pe măsură ce se apropia ziua noii congregaţii din 16 septembrie activitatea intelectualităţii româneşti în sînul maselor este tot mai vie. Modul cu totul nereprezentativ în care a fost calculată „participarea" românilor la această adunare a comitatului a constituit motiv suficient pentru acţivizarea mai susţinută a forţelor naţionale.

Potrivit circularei nr. 2.051 din 30 august 1861 comitele dispune pretorilor să convoace din fiecare aşezare primarul însoţit de doi săteni[33].

Axente Sever prezent în munţi încă din prima jumătate a lunii septembrie este organizatorul opoziţiei muntenilor faţă de adunarea preconizată a se ţine în 16 a lunii. Încă din 11 septembrie, I. Dendiu judele sătesc (primarul) din Roşia se adresează în scris juzilor comunelor din împrejurimi cerîndu-le ca în temeiul *„orînduielii de la D(omnul) Axente şi alţi povăţuitori ai naţiunii noastre ... pe deputaţii ce-i aveţi aleşi spre a merge la Aiud ... pe vineri dimineaţa să-i trimiteţi la Roşia unde voi fi eu, pentru bună înţelegere"*[34]. Este evident că planul fruntaşilor români răsfiraţi prin sate în zilele premergătoare adunării era de a deturna delegaţii amăgiţi şi înspăimîntaţi prin metode poliţieneşti de oficialii provizorii ai plăşilor spre a nu ajunge la Aiud. Un exemplar al circularei lui Dendiu din Roşia subtilizat de pretorul provizoriu Friggyes Mangesius cu reşedinţa la Beşineu (azi Secăşel) şi însoţit de un raport a fost înaintat comitelui suprem Pogány. Se spune în raport că: *„Din scrisoarea anexată aici ... reiese pînă în ce măsură poate să comploteze (Axente Sever). Acest om este un veritabil agitator şi aţîţă poporul împotriva regimului actual"*[35].

Şi pretorul plăşii Sîngătin, Csató János raportează la 14 septembrie din Cunţa comitelui suprem că în ziua precedentă *„... şi-a făcut apariţia în comuna noastră o persoană care s-ar numi Solomon din Şpring şi i-a îndemnat pe săteni să semneze un document adresat mie în care el doreşte ca românii să nu i-a parte la adunarea generală care se va ţine la Aiud în 16 septembrie a.c."* Potrivit concepţiei pretorului Csató protestele semnate de săteni cuprind *„... nişte afirmaţii cu totul neîn-*

---

[32] *Ibidem* şi Arh. St. Mureş, *op. cit.*, nr. 34.

[33] *Ibidem*, nr. *30—33*. Protestele românilor menţionează convocarea doar a doi reprezentanţi din fiecare localitate.

[34] *Ibidem*, nr. 28.

[35] *Ibidem*, nr. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dreptățile care vor să ducă în eroare poporul și care cuprind acuzații nedrepte la adresa persoană-ți", (a comitelui suprem n.n. — I.R.).

În raportul lor către pretor, judele sătesc și notarul din Șpring redau esența protestului românilor: „ca delegații români numiți să nu plece la adunarea generală din Aiud fiindcă sînt jigniți în privința dreptului de naționalitate pentru că *nici majoratul națiunii* (române) *nu este recunoscut*... În consecință acest tînăr (Iosif Solomon n.n. — I.R.) prin fapta sa *a sădit o mare idee în capul poporului român*"[36].

O activitate similară în acele zile a desfășurat în satele din apropiere și tînărul Velțan din Teiuș. Bocskai János, pretorul provizoriu al plășii Aiud, și Beregszászi Adam, ajutorul lui, raportau la 20 septembrie 1861 comitelui suprem prezența tînărului Velțan în satul Geomal care, aducînd cu sine un protest, a pus pe săteni să-l semneze interzicîndu-le cu desăvîrșire (sic!) participarea la adunarea generală „pînă cînd deputația română trimisă la Viena nu se va întoarce". Același tînăr Velțan este semnalat în 14 septembrie în comunele Gîrbovița, Gîrbova de Jos și Beldiu, îndeplinind aceeași misiune[37]. Potrivit celor relatate de Velțan, rezultă că protestul românesc de obstrucționarea adunării de la Aiud prin neparticiparea românilor „a fost trimis în șapte părți ale comitatului prin șapte persoane"[38].

La 14 septembrie reprezentanții satelor muntene Cîmpeni, Sohodol, Secătura, Albac, Ponorel, Certeje, Vidra de Jos, Scărișoara, Bistra, Neagra, Abrud-Sat, Bucium, Cărpeniș, Opidul montan Zlatna, Petroșeni, Feneș, Galați și Presaca, prin peste 200 de semnatari inițiază un protest din care, cu claritate și acuratețe, rezultă programul românilor în timpul reorganizării din anul 1861 a comitatului Alba de Jos. Se cerea convocarea congregației generale la care, pe temeiul egalei îndreptățiri, afară de nobili, „toți onorațiorii și inteligenții, atît civili cît și bisericești, toți aceia care plătesc un cens de 3 florini și reprezentanții comunali de la 50 de fumuri unul, în mod progresiv să ia parte[39].

Protestul se adresează direct comitelui suprem Pogány György încriminîndu-i cu privire la convocarea adunărilor generale că în loc să o facă în spiritul timpului „... neprivind nici la dorința majorității, nici la chemarea Ilustrității tale... ci prin forțarea unor planuri separatistice, călcînd în picioare principiul egalei îndreptățiri, ... pe lîngă toate că inteligența română ... a protestat cu toată solemnitatea, ai declarat comitetul terorizator ales în revoluția din 848, de legal, ai conces ca acesta însuși să se integrească pe sine, ai depus jurămîntul..."[40].

În ciuda acestor vicii de fond a reorganizării administrației („afaceri neconstituționale") în expresia vremii, românii au „... privit deși cu mare indignațiune, totuși cu pozitivitate, însă văzînd ordinațiunea...

---

[36] *Ibidem*, nr. 35.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*.
[39] *Ibidem*, nr. 32.
[40] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prin care se exclude limba română din orişice (oficiu) ba chiar şi din oficiul de jude cercual, sufletul mi se umple de mîhnire... pentru că aşa de amar ne este viaţa naţională atacată"[41].

Protestul subliniază că împotriva celor de mai sus românii (moţii) au protestat încă din 30 iulie.

Combătînd principiul excesiv de restrictiv de reprezentare „de numai de cîte 2 deputaţi de fiecare comună fără privire la mărimea ei" a naţiunii române, în şedinţa din 16 septembrie, protestul constată că „... această convocare ... nici decît e corespunzătoare constituţiunii şi principiului reprezentaţiunii poporului ci e cît se poate de nedreaptă şi despotică ...". În continuare protestul constată ilegalitatea întregii proceduri elective a noului comitet etichetînd-o ca fiind „... de tot despotică" de aceea românii din întregul comitat şi-au pierdut cu totul încrederea în comitele suprem, şi din acest motiv s-au văzut siliţi a petiţiona la împărat „... ca să te amoveze din postul ce-l ocupi".

În încheiere românii munteni arată că rămîn consecvenţi declaraţiilor şi protestelor lor anterioare perseverînd în „dreptele noastre postulate şi declarăm şi de această dată că noi nu voim a lua parte la adunarea de comitat convocată pe 16 l.c. sub titlu de congregaţiune". În continuare se exprimă ferm că „... nu vom recunoaşte nici un act al acelei (adunări) ca obligatoriu... ci protestăm... în contra acestei adunări, cerînd ca acest protest să se aştearnă la locurile mai înalte spre deciziune"[42].

Concomitent cu protestul satelor din munţi adresat comitelui Pogány, reprezentanţii satelor din cercul Teiuş, Alba Iulia şi Aiud întocmesc către juzii de cerc, proteste investite cu semnături autentice în care arată întemeiat pe date statistice, nedreptăţile la care sînt supuşi.

Cele trei proteste au un conţinut identic ceea ce dovedeşte coordonarea centrală a întregii acţiuni. Argumentele cu care operează sînt peremptorii, mai documentate, în ciuda faptului că ele erau adresate unor oficiali inferiori ierarhici comitelui suprem. O succintă analiză a lor este în măsură a reda o imagine reală a contradicţiilor care s-au confruntat în acest comitat, în sălile de consilii ale pretoriilor şi în lumea satelor. Primul argument invocat este preponderenţa numerică a populaţiei româneşti constînd din 180.000 suflete în comparaţie cu populaţia neromânească, maghiară îndeosebi, al cărei număr nu atingea mai mult de 20.000.

Argumentul următor, important şi cu căutare în epocă, este proporţia proprietăţii active exprimată de raportul 53/17. În timp ce românii, deşi săraci, deţin 53% din suprafaţa arabilă, fîneţe, păşuni şi păduri, ungurii şi în general neromânii, în ciuda faptului că majoritatea erau nobili şi proprietari, deţineau abia 17%.

Cel de-al treilea argument, cu o valoare mai mult sentimentală, este raportul de 1/9 al celor care şi-au jertfit viaţa pe „altarul patriei"

[41] *Ibidem.*
[42] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

probabil în evenimentele revoluționare de la 1848—1849 de la care se scurseseră abia 12 ani.

După expunerea în aliniate distincte a celor trei factori de îndreptățire și de justificată pretenție ca românii să fie considerați majoritari, protestul continuă că „... nu numai firește, dar și după dreptate trebuie să urmeze ca populațiunea română din comitatul acesta și din foloasele binelui politic comitatens și anumit din reprezentațiunea comitatului și alegerea oficialilor lui să i se iee o parte mai mare de către populaciunea cea mai mică, neromâni și încă tocma întru aceeași proporțiune în care fățișiu cu frații săi neromâni contribuiesc în susținerea și apărarea comunei noastre patrii ...“[43].

Arbitrariul exprimat mai sus în privința reprezentării românilor este ilustrat de protest în felul în care a fost practicat de comitele suprem în procedura de elecțiune, care, „... toate acestea nu le-a băgat nici într-o seamă și de la începutul cîrmuirii sale, deși legile de la 1848 și unirea Transilvaniei cu Ungaria înființată prin terorism nici de Majestatea Sa nici de națiunea noastră nu au fost recunoscute. Acest comitat ... călcînd în picioare autonomia și uzul constituțional de mai înainte nu numai (că) l-au organizat după plăcere și parte după legile Ungariei parte după acelea ale Transilvaniei din 1848 a căror obligatoare putere pentru Transilvania din cauzele mai sus aduse (arătate) niciodată nu o putem (re)cunoaște“[44].

Cu referire la comitetul comitatului reinstaurat în componența lui din 1848 (cu mici completări) în adunarea precedentă din iunie protestul subliniază că „... dară și pe comitetul cel nelegiuit din 1848 mai numai cu puterea l-au susținut și au ocîrmuit cu el comitatul acesta pînă în zilele acestea spre grea vătămare a dreptului constituțional și a autonomiei comitatense și spre vexarea și exacerbarea populațiunii române și vătămarea drepturilor ei celor mai sâncte precum și spre tulburarea păcii, făcîndu-și frățească bună înțelegere — care românii au dorit-o și au căutat s-o facă cu frații maghiari — cu neputință“[45].

În partea finală protestul arată că și în adunările precedente din aprilie și iunie poporul român a protestat împotriva procedurii ilegale a comitelui suprem fără ca aceasta să țină seama de ele. Mai mult, se menționează deschis că o deputațiune a lor avînd cu ea un protest, a cerut împăratului „dispensarea Ilustrității sale comitelui de la cîrmuirea comitatului Albei de Jos, ca suprem comite[46].

Pentru toate cele de mai sus, menționează protestul, „solemniter declarăm ... cum că noi la Marchalul (de) pe 16 a lunii și anului curgătoriu defipt (fixat) la Aiud nici (de) cît nu vom merge și parte la dînsul a lua nu dorim, pînă atunci, pînă cînd toate nelegiuitele acestea vătămări a egalelor noastre drepturi nu ni se vor vindeca ...“[47].

---

[43] *Ibidem*, nr. 30.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Protestul declară în mod definitoriu pentru totdeauna că „noi nici comitetul din 1848 nici lucrările lui, de obligatoare pentru noi, nici odată nu le vom recunoaște“[48].

Protestul cercului Alba Iulia a fost semnat de reprezentanții comunei Cricău, Benic, Oeșdea, Ighiel, Cetea, Galda de Jos, Tibru, Sântimbru, Coșlariu, Galțiu, Mesentea, Țelna și Craiva. Între semnatari, la loc de frunte se află semnătura autografă a lui Ioan Axente Sever „deputatul Galdei de Jos“ ceea ce nu lasă loc dubiului că, și în acest cerc, acest fruntaș politic a jucat un rol important, Protestul cercului Alba Iulia este datat la 16 septembrie 1861, fiind primul care a circulat prin sate pentru a fi popularizat și pentru a fi investit cu semnăturile autentice ale reprezentanților satelor.

Protestul cercului Teiuș este datat din Geomal la 13 septembrie 1861 purtînd semnăturile autentice ale reprezentanților comunelor Geomal, Gîrbova de Mijloc, Gîrbova de Jos, Gîrbova de Sus, Beldiu și Teiuș.

Protestul cercului Aiud este datat din Mirăslău la 14 septembrie 1861 și a fost purtat pentru a fi popularizat și investit cu semnături prin comunele Mirăslău, Lopadea Românească, Rachișu Românesc, Poiana Aiudului, Cacova și Măgina.

Pentru a anihila efectul protestelor inițiate de români, Pogány György și acoliții lui organizează compromiterea acțiunii, încercînd să procure dovezi că ele n-au fost cunoscute și însușite de semnatari și că semnăturile ce le investeau au fost făcute în fals. Asemenea probe caută juzii cercuali (pretorii) să obțină prin intermediul funcționarilor comunali, notarii în speciali care în majoritatea lor erau unguri, numiți împreună cu administrația provizorie recent introdusă. Cercetări administrative în acest sens s-au făcut în satele ale căror reprezentanți au refuzat să participe la adunarea din 16 septembrie, semnînd concomitent și protestele sosite la autoritățile cărora le-au fost adresate. Spre insatisfacția autorităților acțiunea a fost dejucată de populație care nu s-a lăsat indusă în eroare și și-a spus și cu acest prilej punctul de vedere românesc. Astfel Apáthi János vice-pretor provizoriu al plășii Vingard raportează la 29 septembrie comitelui suprem rezultatele anchetei sale în Vingard. Rezultă că Gavrilă Mihălțan fiul preotului local l-a înfruntat[48] pe pretor în public cu aceste cuvinte: „io pe domnia ta nici ca adjunct provizoriu de solgăbirău nu vreau să te (re)cunosc că și Pogány Gyuri cu mișăleție a convocat toate adunările și marcalu și așa s-a numit tistia de varmeghie (oficialitatea comitatului) precum și Ferdinand împăratul a fost bolund (nebun) cînd a subscris legile din 1848“[49]. Raportul se încheie cu precizarea că lui Apáthi nu i-a fost ușor să restabilească prestigiul comitelui atît de grav lezat în public de agitator și abia s-a putut îndepărta din mulțime la sfatul și sub protecția preotului și a judelui sătesc local.

---

[48] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Potrivit datelor cuprinse în protocolul de anchetă din 18 septembrie 1861 redactat la Cacova (azi Livezile) rezultă că Chiriac Şerban întrebat fiind dacă-şi recunoaşte semnătura de pe protest, declară: „Iscălitura mie arătată nu-i a mea iscălitură, fără a judelui comunal Popa Simion pe care eu l-am împuternicit de cumva ar veni vre-un protest să-mi iscălească şi al meu nume. Eu prin străini am auzit că se va băga un protest, însă eu acest protest pînă în ziua de astăzi nu l-am văzut". Oficialul cere precizări consemnate şi ele în protocol în sensul că numitul a împuternicit pe judele comunal să-i semneze tocmai acest protest sau vre-un alt act oficial? Chiriac Şerban răspunse: „...i-am spus cum că măcar ce scrisoare va veni şi de va fi lipsă să-mi iscălească numele... şi acesta mi-a iscălit numele, *fără pe lîngă toate acestea eu nicidecum nu mă depărtez de pofta şi voia neamului*" (subl. ns. — I.R.)[50].

Încercările comitelui suprem şi a oficialilor subordonaţi de a compromite acţiunea românească în sensul de a o atribui activităţii unor agitatori fără suport în mase au fost dejucate şi în alte părţi ale comitatului, în mod asemănător.

În adunarea convocată la Aiud, în 16 septembrie însă, comitele a anunţat primirea protestelor românilor pe care le-a atribuit agitatorilor trimişi în sînul satelor de conducerea opoziţiei româneşti. Afirmaţia făcută public acolo că ele sînt de provenienţă dubioasă s-a dovedit — cum s-a văzut mai sus — nefondată[51]. Participarea românilor la şedinţe a fost cu totul ocazională, majoritatea reprezentanţilor comunelor reţinîndu-se de a participa, iar puţinii prezenţi, din sînul satelor, se găseau acolo mînaţi de interese personale sau trimişi de funcţionarii provizorii sub ameninţare. Vorbitorii Gál János şi Zeyk Károly cuvîntă în româneşte şi în spirit împăciuitorist. Sînt combătuţi vehement în schimb în cuvîntările ţinute, agitatorii care sînt etichetaţi a fi plătiţi de Viena spre a face vrajbă între naţionalităţi. Se propune chiar arestarea lor, astfel instaurîndu-se pacea în comitat". Trecîndu-se la ordinea de zi propriu-zisă, alegerea comitetului comitatului (municipal) preotul ortodox din Stremţ explică în româneşte puţinilor participanţi români atribuţiile acestui organ al comitatului şi face constatarea, exprimată public că întrucît toţi românii sînt absenţi ca urmare a protestelor înaintate iar cei prezenţi sînt toţi fără drept de alegători — se poate face astfel alegerea comitetului şi fără români? Întrebarea nu primeşte răspuns dar ea în sine a fost elocventă. Semnificativă pentru mentalitatea dominantă în adunare a fost cuvîntarea baronului Kemény István, mare proprietar, pe care şi-a început-o astfel: „Îmi pare bine că pot vorbi cu iobagii mei!" Şi aceasta, la 12 ani după desfiinţarea instituţiei iobăgiei![52]. Prin citirea listei membrilor comitetului comitatului

[49] *Ibidem*, nr. 37.
[50] *Ibidem*, nr. 36.
[51] *Ibidem*. Actul nr. 101/1861 este un raport adresat comitelui suprem de Bocskai János şi Beregszászi Ádám din Aiul la 20 septembrie 1861.
[52] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. II, p. 510.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

adunarea ia sfîrşit. Atenuarea simţitoare a replicilor tăioase anterior, la adresa poporului român, constatată în această adunare şi dirijarea criticilor cu deosebire la adresa agitatorilor lui este de atribuit, fără îndoială efortului politic mult mai eficient acum al intelectualităţii româneşti, care a fost impresionant, cum se exprimă „Gazeta Transilvaniei". „Intelectualitatea aceasta susţine o luptă obstinată, cerbicioasă, neîntreruptă pas cu pas, urmă din urmă, pentru un teren pe care românii l-au pierdut de secole"[53].

Procesul de maturizare a maselor conştiente tot mai mult de rolul lor în viaţa politică a ţării, a fost factorul principal care a făcut ca în acest comitat cu o majoritate zdrobitoare românească demersurile pentru restaurarea administraţiei „constituţionale" să se încheie mai tîrziu decît oriunde în Transilvania. În acest comitat la o lună după această adunare în 17 octombrie a fost necesar să se mai ţină o nouă congregaţie. Aceasta din motivele redate mai sus, a fost mult mai combativă. Românii au venit la ea în număr incomparabil mai mare, purtînd flamuri naţionale mărşăluind din toate părţile spre Aiud. Pentru moment se părea că din centru al nobilimii maghiare, orăşelul şi-a schimbat fizionomia şi rostul său tradiţional conservator, devenind loc de întrunire a mulţimilor de foşti iobagi ce păşeau acum pentru prima dată în viaţă constituţională locală. Steagul ridicat de mulţimile venind dinspre Teiuş purta inscripţia „Egalitate". Maghiarii au căutat să ocupe sala de consiliu din pretoriul comitatului, sosind mai din timp, urmărind ca românii să rămînă în curte. Era prezentă şi studenţimea din clasele superioare ale Colegiului reformat din Aiud. În fruntea românilor de astă dată s-a aflat Axente Sever, prefectul intrasigent din 1848. La sosirea lui comitele suprem Pogány îl invită la el făcîndu-i asigurări că „din partea ungurească nu se va întîmpla nimic supărător". Îl rugă totodată să uzeze de autoritatea sa ca acest lucru să fie reciproc. La deschiderea şedinţei, alături de Axente Sever se mai afla în sală Iosif Hodoş, Nicolae Găitan, Nicola, fostul tribun din 1848, dr. Amoş Frîncu, protopopul Simion Balint, foştul prefect din 1848, profesorul Antonelli din Blaj şi alţii. Românii ocupau loc şi într-o sală alăturată. Încă de la începutul adunării, problema românească, — mai ales modul cum au fost ei îndepărtaţi în acest comitat de la dreptul de elecţiune nerecunoscînduli-se reprezentarea proporţională, — a fost magistal impusă pe ordinea de zi de Iosif Hodoş care în expozeul său, fiind printre primii vorbitori, a captat atenţia celor prezenţi. Referindu-se la şirul de proteste înaintate de români tuturor forurilor, inclusiv împăratului, oratorul a arătat că ei iau parte la adunarea prezentă numai ca particulari, nu ca membrii ai congregaţiunii pe care n-o recunosc de legală[54]. Expozantul dă vot de neîncredere, în numele românilor, comitelui suprem şi administraţiei impusă de el, rămînînd credincioşi principiului larg reprezentativ care să fie promovat într-o viitoare şi adevărată congregaţiune generală. Cere de ase-

[53] Simion Retegan, *op. cit.*, p. 45.
[54] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol II, p. 511.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

menea ca adunarea să-şi continue lucrările în curtea pretoriului în văzul şi auzul tuturor românilor prezenţi, unde oficialii se vor convinge că cele expuse sînt emanate şi însuşite din dorinţa maselor prezente.

Confruntările dintre oratori de pe ambele poziţii au fost tot mai acute în finalul cărora românii părăsesc sala şi ies în curte sub flamura stindardului naţional care-i aştepta în mijlocul unei mari mulţimi de participanţi. Axente Sever refuzat la cuvînt în sală de combatanţi de pe baricadele opuse ale revoluţiei din 1848, urcat pe un bolovan vorbeşte poporului despre drepturile lui. Spre sfîrşitul zilei românii cu „povăţuitorii" lor se retrag la locuinţa unui fruntaş local şi redactează un nou protest care a fost trimis comitelui suprem. Sub flamurile naţionale spre seară românii se îndreaptă spre satele de obîrşie.

În pofida frămîntărilor ieşite din comun, în care s-a încercat reorganizarea administraţiei în acest comitat, aici se introduce limba maghiară ca limbă oficială, iar comitetul municipal are o coloratură naţională preponderent maghiară.

Importante au fost în tot acest răstimp de lupte şi de frămîntări politice învăţămintele ce s-au tras şi şcoala politică la care masele ţărăneşti au participat, deşi fără succes, pentru prima dată, însemnînd o vastă şi durabilă deschidere de orizont spre luptele ce urmau să vină.

Comitatul Turda ce se întindea din Munţii Apuseni într-o întinsă fîşie peste Cîmpia Transilvaniei pînă la poalele Carpaţilor răsăriteni era împărţit, datorită conformaţiei lui geografice în două cercuri. Cercul Inferior, cît şi comitatul în sine, îşi avea capitala la Turda, iar Cercul Superior pentru o mai uşoară administrare şi în virtutea tradiţiei împămîntenite încă în perioada iosefină îşi încropise o capitală secundară la Reghin.

Potrivit împărţirii proiectată de comisia săsească, comitatul se compunea din 44.200 de contribuabili din care 63% erau români, adică 2/3, 27% erau unguri, mai puţin de o treime, şi 10% din alte naţionalităţi[55]. Deşi cu o întindere considerabilă este de observat că era populat abia mai puţin de jumătate decît comitatul Alba de Jos. Aceasta se datora în bună măsură şi condiţiilor precare în care se practica agricultura în anumite zone mai înapoiate ale comitatului, cum era cazul pe Cîmpia Transilvaniei. Aici prin desfiinţarea iobăgiei se moştenise o agricultură rudimentară, determinată în principal de procesul avansat de degradare a pămîntului, impropriu cultivării cu plante cu un randament mai ridicat, motive care explică această necorespunzătoare populare.

Şi acest comitat, prin structura proprietăţii agricole, era sub aspect politico-economic, dominat de nobilime. Aşa se face că reorganizarea comitatului s-a început de timpuriu, la 11 aprilie, printr-o conferinţă

[55] La începutul deceniului al şaselea, pe fondul punerii tot mai acute în actualitate a egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a recunoaşterii ei ca a patra naţiune „constituţională" din Transilvania, Universitatea săsească instituie o comisie compusă din şapte membri care elaborează planul unei împărţiri teritoriale şi etnice a Transilvaniei în patru părţi, acordînd şi românilor un teritoriu distinct, alături de unguri, saşi şi secui. (Cf. Ürmössy, *op. cit.*, vol. II, p. 22).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

consultativă la Turda, în care, în pofida majorității absolute a românilor în comitat, abia 3% din totalul invitaților erau români. Se confruntau prin urmare 11 români cu aproape 300 de alegători unguri. Purtătorul de cuvînt al ideii de reorganizare pe structura comitatului din 1848 a fost Tisza László căruia i se opune dr. Ioan Rațiu, fruntașul unanim recunoscut al românilor din comitat[56]. Propunerea lui, de a se da o bază largă alegerii comitetului comitatului, întemeiată pe egala îndreptățire a românilor, cu mici excepții, este respinsă de partida maghiară. În preziua deschiderii adunării elective propriu-zise, fixate pentru 18 aprilie, fruntașii românilor în număr de 40 se consfătuiesc și adoptă ca atitudine generală poziția expusă de dr. Ioan Rațiu din adunarea consultativă anterioară. Sînt aleși și cîțiva români, ce e drept, în funcții modeste, între care Ioan Pop Maior, Ioan Groze, Dănilă Făgărășan, Iosif Moga, Simeon Crainic, Ioan Dombradi, Ioan Maier, Pavel Medan, Mihai Orbonaș, Ioan Pop Harșian, Dionisie Șuluțiu, Ioan Mărginean, Iosif Grindean și Ioan Mărginean.

Dezbaterea principală se axează pe pretențiile justificate ale românilor constînd din două puncte: recunoașterea egalității națiunii și a limbii române și garantarea lor prin lege.

În adunările următoare, din 26 iunie, un rol important în lupta cu opoziția are Ioan Oros-Rusu din Vidrașău. Radicalismul expunerii sale din această ședință fiind incomod opoziției maghiare i se retrage dreptul de a mai participa la dezbateri pe considerentul că nu este fiu al comitatului. Punctul lor de vedere fiind combătut, românii protestează în scris și părăsesc din nou și această adunare. Protestul lor, inițiat de Ioan Oros-Rusu și investit cu 311 semnături a fost depus unei comisii, care în final îl respinge[57].

Pe fondul neînțelegerii premeditate și evidente a justificatelor pretenții românești din partea minorității maghiare, dr. Ioan Rațiu demisionează din funcția de vice-comite al cercului superior, Ioan P. Maior fiind numit ca substitut al său, dar pentru puțin timp întrucît și acesta va demisiona.

Cele două demisii sînt întemeiate pe abuzuri comise în reorganizarea comitatului între care se citează:

— amînarea convocării adunării elective a comitetului, prelungind în mod exagerat mandatul comisiei și a administrației provizorii;

— nesocotirea doleanțelor populației românești din comitat și neincluderea lor în adresa către tron.

O nouă adunare a comitatului a fost convocată la 10—11 septembrie la care românii au luat parte într-un număr mai mare. Fruntașii politici români Vasile P. Harșian, I. Grindean și Iosif Moga protestează împotriva procedeelor neconstituționale prin care s-a menținut administrația provizorie la conducerea comitatului timp atît de îndelungat[58].

---

[56] S. Retegan, *op. cit.*, p. 172—173, T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. II, p. 572—580.
[57] *Ibidem.*
[58] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La Reghin — potrivit memoriilor inedite a lui Ioan Oros-Rusu[59] — dezbaterile pentru constituirea comitetului în cercul superior al comitatului Turda, au fost mult mai aprinse.

Lucrările s-au desfăşurat şi aici sub preşedenţia comitelui suprem Kemény György, un rol important revenind judelui suprem (judele nobiliar) Korodi Samuel[60].

Fruntaşii români depun şi aici, ca urmare a abuzurilor săvîrşite de administraţia provizorie, un protest în limba română, pretinzînd ca acesta, în întregimea lui să se transcrie în protocolul adunării, iar după aceea să se trimită pe cale oficială Curţii de la Viena. Luînd cuvîntul, judeţe suprem Korodi n-a recunoscut dreptul românilor prezenţi de a protesta în numele românilor din comitat, sub pretextul că aceştia nu au împuternicirea scrisă a corpului electiv, pe care din acest motiv nu-l pot reprezenta. De asemenea refuză să-şi însuşească protestul depus de români îndrumîndu-i să şi-l expedieze monarhului pe cale privată.

Luînd cuvîntul în plen, Ioan Oros-Rusu a arătat că în ciuda celor declarate de Korodi „... Noi membri români reprezentăm pe toţi românii din comitat". Şi nobilul scăpătat Redei István luînd cuvîntul a combătut punctul de vedere românesc exprimat de Oros, cerîndu-i acestuia plenipotenţa alegătorilor. Cu tenacitatea care-l caracteriza, Oros l-a persiflat arătîndu-i că aici nu se află la tribunal în faţa instanţei civile unde într-adevăr este nevoie de plenipotenţă şi unde pentru datorii, neachitate antevorbitorul a fost adesea citat ca „incusat" (pîrît).

În şedinţa comisiei de verificare a procesului verbal ţinută după-amiaza a avut loc un nou incident între Oros şi comitele suprem. Ioan Oros-Rusu, în pofida faptului că nu era ales în componenţa comisiei respective, ia parte la lucrările ei, unde observînd că punctele protestului românesc au fost numai parţial şi lapidar cuprinse în procesul verbal, motiv pentru care ia cuvîntul şi „... am pretins ca pasul (pasajul) acela din protocol în care se zice cum că eu cu mai mulţi soţi (asociaţi) ai mei am dat în numele nostru un protest, să se îndrepte aşa că „... noi membri români ai comitetului comitatens am dat un protest în numele tuturor românilor din comitat"[61].

Fiind combătut de judele suprem Korodi Sámuel, principalul preopinent al fruntaşilor români, sub pretextul că Oros nu era membru al comisiei de verificare, deci nici la cuvînt n-ar fi avut dreptul, fapt constatat pe loc de comitele suprem Kemény, acesta a încercat să-l întrerupă. Oros a răspuns însă că „... pînă cînd nu-mi voi fini vorbirea, nimeni altul nu va putea vorbi ...". Comitele suprem suspendă şedinţa anunţînd că a doua zi ea se va ţine cu uşile închise şi cu pandur la uşă. Oros răspunse prompt: „Aceea o puteţi face însă de veţi pune la uşă pe pandurul lui Dumnezeu, acela cînd voi veni eu, cu uşă cu tot,

---

[59] Arh. St. Mureş. Col. de msse, nr. 92 Ioan Oros-Russu, *Memorii*, (inedite) p. 288—293.

[60] *Ibidem*.

[61] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

va cădea în sală şi eu totuşi voi fi de faţă la verificarea protocolului". În faţa acestei declaraţii ferme comitele suprem a dispus cu oarecare ironie ca protocolul „... să se îndrepte după dorinţa lor". Korodi Sámuel remarcînd că el „nu va suferi ca o astfel de măgărie să se ia la protocol" Oros i-a replicat că „Protestul nostru şi pretenţiunea noastră nu-s măgării ci măgar eşti domnia ta".

Cu referire la ceea ce a urmat, memoriile lui Ioan Oros-Rusu arată că „... După acest scandal constituţional, nefiind noi românii siguri cum că comitele suprem va aşterne protestul nostru împăratului, un al doilea exemplar l-am pus într-o covertă (plic) ... şi l-am pus la poşta din Reghinul-Săsesc".

Motivarea atitudinii sale la adunările din Tîrnăveni, Turda şi Reghin, combativă şi intrasigentă pînă la limită, Ioan Oros o face astfel: „Nimenea să nu se mire de purtarea mea pe la adunările comitatense... căci faţă cu nişte oameni ignoranţi, îmbătrîniţi în răutate ... şi violenţe precum erau aceia inspiraţi încă de spiritul Revoluţiei din 1848—1849, o purtare mai umană atîta ar fi însemnat cît aruncarea mazării în perete sau (cît) o ceapă degerată[62].

Restaurarea comitetului Scaunului Mureş a suscitat în Tîrgu Mureş, reşedinţa administrativă a acestuia, nu mai puţine frămîntări în mijlocul intelectualităţii din sînul ambelor naţionalităţi române şi secuieşti.

Revoluţia de la 1848—1849 cu evenimentele ei sîngeroase, duse în zona Mureşului pînă la exacerbare, a pus capăt, timp de mai bine de un deceniu, unei înfloritoare vieţi orăşeneşti marcate de existenţa aici a unor instituţii publice şi şcolare care au făcut din tîrgul de pe Mureş un oraş căutat. Agitaţia tinerească întreţinută decenii în şir înainte de revoluţie de tinerimea studioasă concentrată în jurul Colegiului reformat de grad superior, a gimnaziului de grad liceal romano-catolic şi, mai ales, activitatea social-culturală elevată a celor peste 200 de cancelişti, practicanţi jurişti la Tabla Regească, ce-şi avea reşedinţa în Tîrgu Mureş, a fost brusc întreruptă de evenimentele revoluţionare de la 1848. Publicarea Diplomei din 20 octombrie 1860, cu principiile ei liberale amăgitoare, a trezit şi în sînul tinerimii speranţa în reluarea, în curînd, a activităţii instituţiilor desfiinţate de regimul absolutist istaurat după revoluţie, aşa încît în primele luni ale primăverii anului următor, 1861, ei au purces din nou spre oraşul de pe Mureş, aflîndu-se, în număr apreciabil aici, în aprilie, cînd la reşedinţa scaunului, din imediata apropiere a Colegiului reformat şi a Tablei Regeşti, începeau dezbaterile pentru reinstaurarea administraţiei zise constituţionale. Oraşul, în afara celor peste 50 de cancelişti români ce-şi făceau stagiul la Tablă, număr sporit cu mult în timpul regimului absolutist, cînd temeiul activităţii administrative era grefat, în special, pe feluritele instanţe juridice instituite atunci, era gazda a sute de elevi români ce frecventau Colegiul reformat şi Gimnaziul crăiesc romano-catolic, ambele şcoli cu vechi tra-

---

[62] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

diţii în Marele Principat al Transilvaniei. Se mai adăugau desigur la această activă prezenţă românească, îndeosebi în sezonul şcolar, şi o populaţie stabilă de români comercianţi, bine situaţi, sau meseriaşi cu renume şi fără de care urbea mureşană nu se putea concepe pe sine.

Era firesc deci ca la 18—19 aprilie 1861 cînd s-au început lucrările de reorganizare a instituţiilor scăunale, purtătorul de cuvînt al românilor din împrejurimi, Vasile Hossu, preot auxiliar unit în Tîrgu Mureş, să fie secondat de o pleiadă de entuziaşti, asemeni canceliştilor, care l-au sprijinit şi secondat pe Avram Iancu în primăvara anului 1848. Evenimentele erau prea recente pentru a se fi acoperit în acest timp de vălul uitării. Ele erau desigur şi mult prea evocatoare ca să nu merite a fi repetate în noile condiţii şi prin alţi oameni de bine şi de suflet, al căror şir, în cei 12 ani de la revoluţie, se va fi îngroşat simţitor.

La 19 aprilie 1861, în cea de-a doua zi a adunării elective a Scaunului Mureş, după oratorii care l-au obligat pe Hossu în prealabil să radieze de pe memoriul-protest ce intenţiona să-l depună, faptul că este semnat de el, în numele naţiunii române din cuprinsul scaunului şi să scrie că „e semnat de el în numele mai multor români", ceea ce însemna cu totul altceva şi mult mai puţin decît sperase iniţial, — se dă citire acestuia în plenul adunării[63]. Întocmit de un bun cunoscător al realităţilor locale, al greutăţilor şi neajunsurilor multiple la care sînt supuşi românii ce trăiesc în zonele cu populaţie mixtă, memoriul-protest evită să arate această crudă realitate, considerînd că în cadrul festiv în care el urma să fie expus nu se puteau spune lucrurilor pe nume. Psihologie specifică românilor din zonele unde ei de secole scad numeric şi economiceşte. Se spune deci în memoriul-protest că „Naţiunea română . . . alcătuind un sfert din populaţia (scaunului) nu se îndoieşte de dragostea naţiunii secuieşti faţă de ea, ba chiar este convinsă că toate cele întîmplate pînă în prezent în privinţa fericirii comune s-au făcut de comun acord şi declaraţiile făcute aici vor fi justificate prin fapte". Se evocă în continuare traiul comun îndelungat al românilor şi al secuilor pe aceste meleaguri, ca temei al propunerilor ce urmează. Îşi mai manifestă satisfacţia şi pentru demersurile făcute de *naţiunea maghiaro-secuie* pentru restabilirea regimului constituţional.

Dar, — continuă memoriul-protest — sîntem nevoiţi să ne exprimăm durerea pentru faptul că în şedinţa de ieri a scaunului, judele nostru suprem provizoriu şi mulţi alţi intelectuali secui, *nu au amintit nimic în discursurile lor de naţiunea română care reprezintă un mare număr în nobilul scaun, care au aceleaşi drepturi egale în constituţie ca şi secui din acest scaun nobil.* (subl. ns. I.R.).

Memoriul-protest cerea în continuare „Egalitate de drepturi *ale naţiunii adică egalitatea naţiunii române care locuieşte în acest scaun nobil, cu naţiunea secuiască* (subl. ns. I.R.).

---

[63] Arh. St. Mureş, *Fond Scaun Mureş*, Protocolul adunărilor Comitetului reprezentativ din anii 1861—1-867, fila 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Urmează apoi, în mod logic după aceasta: *Reprezentarea proporţională a naţiunii noastre* (subl. ns. I.R.) atît în comitetul electiv al nobilului nostru scaun cît şi în consiliul scaunului[64].

Celor două pretenţii fundamentale ale naţiunii memoriul-protest le alătură pe cea referitoare la limbă, pierderea acesteia fiind primul indiciu al desnaţionalizării.

„*Folosirea limbii noastre în mod egal* (subl. ns. I.R.) se spune în memoriul-protest — „ca şi limba noastră română să fie folosită ca limbă egală, la fel ca şi limba maghiară *şi nu numai acolo unde locuiesc români numai ci şi unde locuiesc amestecaţi* (subl. ns. I.R.) la fel să se permită ca să (ne) putem înainta actele noastre la toate forurile în limba română şi să primim şi răspunsul în această limbă"[65].

Memoriul-protest se încheie cu exprimarea dorinţei că „observaţiile de mai sus, *pentru a ne asigura* (subl. ns. I.R.) să fie luate în procesul verbal al şedinţei".

Potrivit protocolului adunării din 18—19 aprilie 1861 rezultă că „petiţia preotului auxiliar unit din Tîrgu Mureş Vasile Hossu, înaintată în numele său propriu şi al mai multor români locuitori ai acestui scaun nobil, a fost citită public, iar hotărîrea adunării a fost următoarea: (Cu referire la punctele 1 şi 2) „În cazul cînd obiectele acestor dorinţe sînt garantate de legile în vigoare şi Comitetul reprezentativ le va recunoaşte potrivit legilor; în cazul cînd aceste (dorinţe) nu corespund legilor în vigoare, ele nu pot fi discutate (aici) iar petiţionarul va fi îndrumat la corpul legiuitor. Referitor la punctul 3: La cererile locuitorilor români din acest scaun nobil, scrise în limba română, conform legilor se va răspunde în limba română (dar) numai pe baza unei copii autentice scrisă în limba maghiară"[66].

Caracterul conservator şi evaziv al hotărîrii a fost de natură, aşa cum s-a arătat şi în memoriul-protest, să demonstreze lipsa de înţelegere a Comitetului reprezentativ scăunal faţă de pretenţiile total îndreptăţite ale românilor din cuprinsul Scaunului Mureş. Ele au continuat să rămînă mai departe între idealurile lor cele mai ardente, fiind repuse din nou, o lună mai tîrziu, la 22 mai în actualitate, printr-un nou memoriu-protest[67]. La această dată, comitetul reprezentativ s-a întrunit din nou, ocazionînd românilor din cuprinsul scaunului să-şi reactualizeze pretenţiile căzute, cu o lună în urmă în desuetudine. Fondul lor n-a suferit modificări dar unele amendamente, o mai bună precizare a cadrului lor mai ales juridic se poate observa.

Se pretindea acum:

1. Recunoaşterea de drepturi naţionale pe seama românilor pe baza egalei îndreptăţiri.

2. Primirea românilor între membri comitetului permanent (repre-

---

[64] *Ibidem.*
[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem.*
[67] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. II, p. 562.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zentativ) comitatens (al scaunului) şi între funcţionari, în proporţia în care se află românii între secui.

3. Limba română să fie decretată ca limbă oficială în comitat (scaun), întocmai ca cea maghiară.

La fel ca în şedinţa din aprilie, judele suprem provizoriu Rádai István, a contestat românilor dreptul de a protesta împotriva alienării limbii române din viaţa publică a scaunului şi, totodată, împotriva obstrucţiei ce li se făcea cu privire la reprezentarea lor proporţională în funcţiunile scăunale, aidoma ca înainte de 1848. Reprezentantul neînduplecat al colectivităţii româneşti, preotul auxiliar Vasile Hossu a fost somat din nou, de data aceasta mai pe faţă ca în trecut „să-i arate (acestuia) plenipotenţa în virtutea căreia e îndreptăţit a înainta rugări în numele tuturor românilor din comitat, *ori apoi să subscrie petiţiunea, în care caz va fi considerată ca o petiţiune particulară a sa* (subl. ns. I.R.).

Protestul românilor este sprijinit şi de Ioan Oros-Rusu aflat de faţă ca oaspete şi ceea ce este mai semnificativ, chiar de doi secui, în persoana lui Lázár şi Dobai[69].

Superioritatea calitativă sub aspect ideologic şi statistic a memoriului-protest din 22 mai 1861 în comparaţie cu cel anterioor este evidentă. Experienţa politică a românilor din alte comitate şi scaune s-a acumulat, spunîndu-şi cuvîntul cu acest prilej în Tîrgu Mureş.

În partea introductivă memoriul-protest îşi exprimă regretul de a constata că declaraţiile oficialilor scaunului făcute în şedinţa din aprilie în privinţa respectării dreptului şi a recunoaşterii individualităţii fiecărei naţiuni au fost doar vorbe goale. Întrînd în fondul problemei în cel de al doilea aliniat el constată că „... toate acestea pentru românii din acest scaun cari din poporaţiunea de 80.000 numără peste 20.000[70] de suflete, au fost şi sînt numai vorbe fără efect. Pentru că fraţii maghiari şi secui — singuri, neştiind că după ce legi, de nu cumva după plac, şi noi credem că aşa este, — s-au organizat, nerespectînd, ba aşa zicînd, călcînd în picioare dreptul cuvenit naţiunii române...". În continuare se arată că noile organe administrative declară făţiş că respectă egala îndreptăţire a tuturor naţiunilor conlocuitoare. „Însă — continuă memoriul-protest — noi vedem că toate acestea sînt numai cuvinte, sînt în Scaunul Mureşului pînă acuma numai vorbe *satire* (subl. ns. I.R.), pentru că respectarea naţiunii noastre... nu se vede. Plastic este redată repudierea la care a fost supusă limba română „... care nouă tocmai aşa tezaur scump ne este precum fraţilor maghiari le este limba maghiară şi pe care noi tocmai aşa sîntem datori şi pe

---

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem.*

[70] Scaunul Mureş figurează în statistica Comisiei săseşti ca fiind locuit de 116.000 de suflete din care procentual 25 sînt români 65 unguri şi 10 alţii. Nu cunoaştem cauza care a determinat o atare diferenţă între cifre sub aspect statistic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cale legiuită a o apăra ca înşişi maghiarii pe a lor, nici decum nu este respectată în acest scaun"[71].

Memoriul-protest se încheie cu o energică clauză condiţională arătînd că dacă „adusele noastre gravamine nu s-ar îndrepta pe cale constituţională, dar nu arbitrară, ci pe baza egalităţii, libertăţii frăţietăţii şi în special dacă limba noastră nu s-ar primi şi declara pe lîngă limba maghiară de limbă oficială în acest scaun, şi dacă în reprezentanţa marcală nu se va ţine egală îndreptăţire faţă de români, după proporţia poporaţiunii... în acest caz, să dăm (public) acest protest solemn în contra tuturor lucrărilor făcute pentru noi şi să le declarăm fără de noi făcute — şi pretindem ca acest protest să se ia la protocol[72].

Comentariile la lupta dusă de intelectualitatea românească din această zonă pentru drepturile fundamentale ale naţiunii sînt superflue. Se degajă cu pregnanţă ataşamentul deplin al păturii intelectuale româneşti la idealul de veacuri pentru care au luptat cu toţii împreună, toate păturile, egalitatea şi libertatea naţională şi socială.

În scaunul Ciuc—Giurgeu şi Casin ce urma să se restaureze în această formă după abolirea absolutismului, românii erau masaţi mai ales în zona Gheorghenilor, administrativ aparţinînd scaunului filial Giurgeu. Ei sînt atestaţi aici din vechime, în pofida încercărilor teoretice ale apologeţilor non-continuităţii de a-i considera ca fiind sosiţi ulterior (sec. XVIII) din Moldova[73]. Două izvoare istorice de primă importanţă din secolul al XVIII-lea îi arată ca fiind băştinaşi cu un rol important în economia agrară, în pădurit şi plutărit[74], ocupaţii fundamentale în zonă. În timpul răscoalei lui Horea de la 1784[75] şi a revoluţiei de la 1848—1849 prezenţa lor într-un număr mai consistent se face simţită, tradiţia luptei lor pentru dreptate socială şi naţională avînd o continuitate certă contînd ca factor fundamental păstrării fiinţei lor naţionale, în condiţii dintre cele mai precare, pînă nu departe de zilele noastre.

Era explicabil prin urmare că publicarea Diplomei din octombrie 1860 urmată de autograful din 21 decembrie cu toate demersurile ce au urmat acestora, Conferinţa naţională de la Sibiu şi Conferinţa regnicolară de la Alba Iulia îndeosebi să stîrnească interesul intelectualităţii pentru activizarea vieţii politice, sporind numărul întrunirilor şi al consfătuirilor consultative cu caracter restrîns la început[76].

---

[71] T. V. Păcăţian, *op. cit.*, vol. II, p. 568.

[72] Între protocoalele existente în prezent în Fondul Scaunului Mureş nu am găsit pe cel care consemnează această adunare din 22 mai 1861. Datele privind aceasta au fost luate după T. V. Păcăţian, *loc. cit.*, p. 562—563.

[73] O scurtă trecere în revistă a izvoarelor care atestă prezenţa neîntreruptă a românilor în această zonă, pune în evidenţă în sec. XVIII existenţa în fiecare localitate a unui procent ridicat de familii româneşti (Vezi mai jos).

[74] Ioan Ranca-Liviu Moldovan. *O conscripţie necunoscută de la 1748 a populaţiei româneşti din Scaunul Gheorgheni* în *Apulum*, XV, 1977, p. 335—354.

[75] Ioan Ranca, *Domeniul Lăzarea-Lázár din Lăzarea-Ciuc la 1742*, în *Marisia X*, Tîrgu Mureş, 1980, pag. 92—116.

[76] *Arh. St. Mureş*, fond Protop. unit. Gheorgheni, nr. inv. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În posesia datelor însumate de Memorialul românilor din Scaunul filial Giurgeu, schiţăm în cele de mai jos realităţile din această zonă şi demersurile comunităţii române de aici, pentru cucerirea libertăţii naţionale pe calea luptei pentru egala îndreptăţire a naţiunii şi a limbii române şi ca un corolar al acesteia, numirea de funcţionari români în administraţie în mod proporţional cu numărul populaţiei româneşti.

Primul demers al românilor din scaunul filial Giurgeu a fost iniţiat de Ioan Auran, actuar de pretură (în administraţia absolutistă abolită).

După numirea judelui suprem Mikó Antal, propune protopopului unit al Giurgeului, Boer Aron, ca să aleagă o deputăţie din sînul românimii care să-l salute cu prilejul unei audienţe oficiale şi să prezinte, anticipat, adunării de reorganizare a Scaunului general situaţia şi năzuinţele lor în condiţiile noi, create de reîntroducerea regimului constituţional. Audienţa avu loc aproape de mijlocul lunii aprilie din deputăţie făcînd parte protopopul, însoţit de un preot şi de un mirean[77].

Urmarea acestui demers a fost faptul că, pe la mijlocul lunii aprilie, înaintea reorganizării propriu-zise, din dispoziţia judelui suprem regesc, o comisie alcătuită din doi secui şi un armean, a cutreerat satele româneşti din depresiunea Giurgeului convocînd obştea satelor spre a se pronunţa dacă sînt mulţumiţi cu funcţionarii pe care-i au, iar dacă nu, să-şi aleagă alţii. Aceeaşi comisie le vesti că adunarea electivă a scaunului a fost convocată la Şumuleu-Ciuc, pe data de 23 aprilie, la care au dreptul de a participa nu numai secui, ci şi români.

O altă etapă a reactivizării vieţii publice a românilor din Giurgeu au constituit-o consultările ce au urmat acestei perspective noi ce li se deschidea.

Ca şi în celelalte scaune şi comitate luptele constituţionale pentru egala reprezentare a naţiunii în autonomiile locale au constituit şi aici clarificarea poziţiilor diferitelor păturii şi personalităţi chiar, unele din acestea, cum a fost cazul protopopului Boer Aron, însemnînd prin optica învechită şi prin moralitatea coruptă, o frînă în promovarea intereselor generale ale naţiunii, în întregul ei. Aflîndu-se în pragul desnaţionalizării, ca urmare a unor avantaje personale, corupt şi sedus de cercurile oficiale pe care le frecventa, Boer Aron se disociază încă din timpul evenimentelor revoluţionare din anii 1848—1849 de neamul de obîrşie şi făcînd jocul sugerat abil de autorităţi încearcă şi în conjunctura favorabilă din anul 1861 să stăvilească lupta conaţionalilor lui pentru cîştigarea elementarelor libertăţi naţionale pe care epoca revenirii la constituţionalism le oferea. Pentru a nu se pune rău cu mentorii lui, în preziua adunării de la Şumuleu-Ciuc, cînd trebuia să însoţească la reorganizarea scaunului, delegaţia românească de 50—60 de persoane, nu găseşte necesar să facă acest lucru, întîrziind astfel cu o zi sosirea românilor la lucrările adunării, ceea ce desigur, n-a fost în avantajul lor.

---

[77] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sosind în întîrziere cu o zi, delegaţia reprezentativă românească a găsit comitetul scaunului deja constituit (ales) ceea ce, evident, a fost şi scopul regizării întîrzierii sosirii românilor, de care nu era străin protopopul Boer Aron. Însăşi cuvîntarea lui în plenul adunării scaunului general al cărui conţinut ideologic a fost reţinut de memorialul românesc, a fost, cum s-a subliniat, contrară programului emancipării naţiunii române elaborat la Blaj, pe Cîmpia Libertăţii, la 15 mai 1848 şi arogîndu-şi titlul de reprezentant al românilor din scaunul filial Giurgeu, a cuvîntat contrar simţămintelor şi idealurilor lor. Aidoma altor renegaţi pripăşiţi prin adunările comitatelor şi scaunelor, dar care n-au cucerit masele româneşti în numele cărora s-au căznit să vorbească, şi Boer Aron în adunarea de la Şumuleu-Ciuc s-a străduit în zadar să demonstreze că legile maghiare din 1848 au fost favorabile românilor desfiinţînd iobăgia, şi redîndu-le libertatea personală.

În aceeaşi zi, în şedinţa de după amiază, prezenţa delegaţiei româneşti a determinat implicit-completarea comitetului scaunului general cu încă un român, în persoana lui Ludovic Graur. La această propunere, venită din sînul reprezentanţilor autorităţilor, protopopul Boer Aron s-a opus. Aceeaşi atitudine negativă a afişat-o protopopul şi faţă de propunerea obştii româneşti de a alege ca jude procesual (pretor) pe „...prea iubitul nostru confrate Ioan Auran, care timp de şase ani servi ca cesaro regesc actuar de pretură, spre cea mai mare onoare a naţiunii noastre, spre îndestularea nu numai a întregii românimi ci şi a altor naţiuni". Influenţa exercitată de protopop în sînul corpului electoral scăunal a determinat, în condiţiile unei evidente minorităţi elective româneşti, căderea în desuetudine a candidatului obştii lor, astfel că, Ioan Auran, cu şase voturi minus, a fost declarat neales, promovat fiind în postul de pretor, cu mică diferenţă de voturi, un oarecare Butyán László „făgădar şi dădător de cost pe seama profesorilor şi a studenţilor, (din Şumuleu-Ciuc) unde se adapă şi mănîncă şi domnul protopop"[78].

În pofida minorităţii ce o reprezentau, la aflarea acestui rezultat neaşteptat, românii prezenţi la Şumuleu-Ciuc „...făcurăm protestaţiune şi spuserăm că noi pe unul ca acela pe care nici (nu-l) cunoaştem de român nici că are ştiinţele cuvenite şi peste voia celor 11 mii de români, ales nu-l vroim odată cu capul..."[79]. Un grup mai restrîns din sînul lor, apropiindu-se de judele suprem regesc îl rugară „...să nu le facă silă..., adică să nu-l accepte fără voia lor. Protestul împotriva acestei „alegeri nedorite înaintat de români a fost ulterior respins, motiv din care delegaţia românească părăsi lucrările de restaurarea Scaunului Ciuc-Giurgeu şi Casin fără să fi obţinut, potrivit Diplomei din octombrie 1860, satisfacerea infimelor lor pretenţii naţionale[80].

---

[78] *Ibidem.*

[79] *Ibidem.*

[80] *Arh. St. Miercurea-Ciuc,* Fond Scaun Ciuc-Oficialitate, Index alfabetic pe 1861, lit. R. *„Román nemzet Gyergyóból kéri a választásoknál figyelembe vételt".* (Naţiunea română din (Sc.) Gheorgheni cere luarea ei în consideraţie cu prilejul alegerilor) nr. 112 (pag). Registrul de intrare-ieşire şi protestul lipsesc din fond.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Comitatul Tîrnava sau Cetatea de Baltă cu reşedinţa pretoriului la Tîrnăveni număra 86.422 locuitori, situîndu-se, sub acest aspect, printre cele mai mici jurisdicţii comitatense[81].

Fiind situat geografic în imediata apropiere a Blajului, preparativele ce vor fi avut loc pentru aniversarea la 15 mai 1861 a Adunării de pe Cîmpul Libertăţii s-au răsfrînt pozitiv şi în activizarea mişcării politice a românilor de pe Tîrnave, care în urmă cu mai bine de un deceniu au constituit grosul celor două adunări istorice din primăvara revoluţiei.

Restaurarea comitatului începe la 22 aprilie 1861 şi pentru a-i da fastul cuvenit, comitele suprem Bethlen Farkas soseşte în Tîrnăveni, locul adunării, însoţit de o banderie de nobili şi haiduci ai comitatului. Aici este aşteptat printre alţii, de mulţi români aflaţi sub flamura naţională şi cu sunet de muzică. Preponderenţa elementului românesc în acest comitat, locuit în proporţii mai reduse şi de saşi şi unguri, se face simţită şi subliniată de oratorul blăjan, profesorul Blăjan, care întîmpină alaiul cu o cuvîntare de bun venit.

Acesta schiţează în cuvîntul său, în linii generale şi programul românilor ce întîmpinară pe comitele suprem arătînd succint că „...de dragul păcii necesare să recunoască drepturile naţionale ale românilor şi să accepte limba română de limbă oficioasă, egală cu cea maghiară"[82].

A doua zi, are loc adunarea de constituire propriu-zisă în care comitele suprem numeşte un vice comite, un procuror şi un notar, punînd concomitent la ordinea zilei şi stabilirea listei membrilor comitetului reprezentativ. În şedinţa de după amiază se citeşte decretul de numire al comitelui suprem care depune, tot atunci şi jurămîntul. Şi aici, ca şi la Turda, Tîrgu Mureş şi Reghin, Ioan Oros-Rusu[83], de data aceasta cu drepturi nediscutate, fiind fiu al comitatului, se află în fruntea intelectualilor români, nutrind speranţe mai realiste în satisfacerea mai deplină a justificatelor pretenţii enunţate programatic de vorbitorul din ziua precedentă. Pretenţia lor de a fi aleşi în proporţie egală cu ungurii în comitetul reprezentativ este întemeiată pe proporţia numerică naţională din comitat, iar numărul de numai 48 de români aleşi faţă de 212 unguri (şi saşi) a generat un ferm şi vehement protest.

Ideile principale ale protestului lor au fost următoarele:

1. Românii nu recunosc dreptul comisiunii prezente de a reprezenta întregul comitat, ea nefiind aleasă ci numită.

2. Românii propun compromisul de a nu fi reprezentanţi proporţional în comitetul reprezentativ, (în care caz ar însemna mai mult de jumătate din membri acestuia), ci acceptă să fie în număr egal cu „fraţii maghiari". Depun concomitent şi lista celor care aveau să completeze comitetul de la 48 la 130 de români.

---

[81] El nu figurează între comitatele ungureşti în împărţirea preconizată de Comisia săsească (ef. Ürmössy, *loc. cit.*, p. 22. Teritoriul lui preconiza să fie împărţit probabil între scaunele săseşti Mediaş şi Sighişoara care anterior erau enclave în corpul comitatului Tîrnava.

[82] Păcăţian V. T., *op. cit.*, vol. II, p. 532—533.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Consideră numai provizorie (pînă la finea lunii mai) alegerea prezentului comitet reprezentativ, cînd, terminîndu-se preparativele pentru o „Congregaţiune comitatensă care va fi prevăzută cu atributele unei adevărate reprezentaţiuni a tuturor intereselor, se va organiza comitatul în mod legal"[84].

3. Funcţionarii aleşi acum îşi vor da demisia la sfîrşitul lunii mai 1861.

4. Între funcţionarii ce urmează a fi aleşi atunci românii să fie în număr egal cu ungurii.

5. „Limba română în acest comitat să fie limbă oficială în toate afacerile oficioase, administrative, politice şi juridice în asemenea grad cu cea maghiară, una ca şi cealaltă autentică, originală, protocoalele să se poarte şi în limba română. Corespondenţa oficială de la oficiile subordonate pînă la Guvern şi viceversa să se facă şi în limba română"[85].

6. Românii comitatului acestuia pretind recunoaşterea naţiunii române transilvane de naţiune politică, prin urmare, libertate naţională, adică desfiinţarea solemnă a cunoscuţilor articoli *Aprobatali şi Compilatali ruşinoşi şi dejositori pentru naţiunea română*[86]. (subl. ns. I.R.).

7. „Susatinsele puncte poftim să se petreacă din cuvînt în cuvînt la protocolul şedinţei de azi şi o copie autentică din acest protocol să se predea Excelenţei Sale Domnului Mitropolit Alexandru Sterca-Şuluţiu din Blaj"[87].

Drept cauză de sancţionare protestul arată că dacă nu se acceptă integral, semnatarii lui, în număr de 79, vor protesta din nou căutîndu-şi drepturile pe cale legală.

O succintă examinare a revendicărilor ridicate în acest comitat de fruntaşii vieţii naţionale româneşti pune deplin în evidenţă radicalismul manifestat aici, maturitatea de gîndire în măsură a formula, deşi succint, un adevărat program naţional, din care nu lipseşte nici unul din dezideratele fundamentale româneşti ale epocii.

Protestul a fost apărat cu înflăcărare de Ioan Pinciu, Vasile Bian, protopopul Făgăraşan (Fogarasi) şi de profesorul Blajan, de la Seminarul Teologic din Blaj, dar lucrurile fiind regizate cu premeditare lista membrilor rămîne cea iniţială, revendicărilor româneşti promiţînd a le da rezolvare proxima adunare reprezentativă a comitatului[88].

Şi la alegerile funcţionarilor comitatului de aceeaşi nedreptate evidentă se împărtăşesc din nou românii. Între cei aproape 70 de funcţionari numai 11 sînt români. Un vice-comite în persoana lui Iosif Şterca-Şuluţiu (nepotul mitropolitului din Blaj), un vice-notar — Vasile Moldovan, fostul prefect al Tîrnavei şi Cîmpiei în 1848—1849, un vicepro-

---

[83] *Arh. St. Mureş*, Col. de msse, nr. 92 *Memoriile lui Ioan Oros—Rusu*, p. 285.
[84] *Ibidem*, p. 287.
[85] *Ibidem*.
[86] *Ibidem*.
[87] *Ibidem*.
[88] Păcăţian V. T., *op. cit.*, vol. II, p. 533.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

curor — David Almăşan şi alţi funcţionari inferiori. Ioan Oros-Rusu este ales subpretor (la Iernut)[89].

În 24 aprilie continuă lucrările prin autentificarea protocolului şi depunerea jurămîntului noilor funcţionari. O nouă controversă se iscă acum pe tema Uniunii ridicată de deputatul Gál János. Profesorul Blăjan în expozeul său protestează împotriva uniunii, dar fiind întrerupt, împreună cu ceilalţi români părăseşte adunarea, în mod ostentativ.

Adunarea din 7 octombrie 1861 repune printre alte probleme la ordinea zilei din nou limba română şi statutul ei în comitat. Prin scurgerea timpului, via activitate românească în tot decursul verii a impus luarea unor măsuri mai conciliante în acest sens, astfel încît, prin glasul aceluiaşi Gál János se recunoaşte egalitatea ei, enunţîndu-se în concluzie hotărîrea „... că toate cele trei limbi usuale în comitat (româna, săsească şi maghiara) sînt una ca şi alta oficiale şi egal îndreptăţite...".

Rodnica activitate a lui Ioan Oros-Rusu este redată şi de protocolul şedinţei din 22—24 aprilie cînd, fiind ales ca subnotar provizoriu ad-hoc al şedinţei, renunţă la această încredinţare spre a putea participa activ la discuţii[90]. Acelaşi document înregistrează, deşi sumar, constatarea făcută publică, în plen, că românii sînt absolut insuficient reprezentaţi în comitetul reprezentativ şi că lista lor trebuie să ajungă a fi egală cu aceea a ungurilor[91]. Sub acest aspect, în pofida orientărilor date de hotărîrile luate în comitatul Cojocna în privinţa temperizării recunoaşterii ca egale a limbii române, lupta românilor din comitatul Tîrnava n-a fost dusă în zadar. O infimă, dar cu valoare simbolică, victorie s-a repurtat aici punînd, după secole îndelungi de năzuinţi, limba română pe picior de egalitate cu limbile maghiară şi germană.

În comitatul Dăbîca reorganizarea s-a tergiversat pînă la 18 septembrie, tocmai din motiv că românii n-au acceptat alegeri generale în spiritul feudal de dinainte de 1848, cum intenţiona comitele suprem baronul Bánffy Dániel. Poate tocmai din această cauză şi adunarea de reorganizare a fost convocată la Gherla fără ca românii din comitat, în număr de 93.706[93] să fi fost invitaţi să participe[94]. În pofida acestei noi

---

[89] *Ibidem*, p. 535. *Arh. St. Mureş fond, Comit. Tîrnava*, 1861 (Statul de organizare al comitatului). În realitate nu înregistrează decît pe cei menţionaţi, plus Ioan Pinciu, judecător scaunal, Vasile Bian, pretor, şi Moldovan Nicolae, asesor scăunal, total şapte.

[90] *Arh. St. Mureş*, fond *Comitatul Tîrnava*, Procesul verbal din 22 aprilie 1861 pct. 2. (nenumerotat).

[91] *Ibidem*, pct. 3. „Orosz János atyánkfia igen kevésnek találván az állandó bizottmányban meg választott román atyafiak számát inditványt tészen hogy a bizottmányi tagok száma magyar ajkuakéval egyenlő számra emeltessék" (Compatriotul Ioan Oros găsind insuficient numărul românilor din comisia permanentă propune sporirea lor în număr egal cu a celor de naţiune maghiară).

[92] Păcăţian V. T., *op. cit.*, vol. II, p. 535.

[93] S. Retegan, *loc. cit.*, p. 173 (note). Potrivit împărţirii Transilvaniei proiectată de Comisia săsească, Comitetul figura numai cu 56.200 (suflete? sau contribuabili?) din care însă români era 64%, unguri 22% şi alţii 14%. Nu cunoaştem nici aici cauza unor atare diferenţe între cifre. (Ürmössy, *loc. cit.*, vol. II, p. 22).

[94] Păcăţian, Teodor, *op. cit.*, vol. II, p. 549.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

impoliteţi tactice ei s-au prezentat în număr substanţial după ce în prealabil vizitaseră la reşedinţă pe episcopul unit Alexi, care le-a cuvîntat îndemnîndu-i la înţelegere şi supunere. Nefiind aşteptaţi, sala adunării era plină cînd au ajuns la pretoriu, împrejurare în care au trimis o delegaţie la prezidiu cerînd ca adunarea să se strămute, sub cerul liber pentru a putea participa şi ei. Cu acordul comitelui suprem adunarea continuă afară, la ordinea de zi fiind constituirea comitetului permanent reprezentativ al comitatului. Fruntaşi politici locali Ioan Şipotariu şi Mihai Bohăţiel iau atitudine faţă de manevra oficialităţii de a completa şi acum fostul comitet ce funcţionase anterior revoluţiei, pretinzînd ca în prealabil acesta să demisioneze şi numai după aceea să se aleagă noul comitet. Mai pretindeau ca autonomia comitatului să fie asigurată prin trei adunări generale în fiecare an[95], în care românii să fie proporţional reprezentaţi. N-au vroit să ia parte nici în subcomisia instituită de comitele suprem care avea să compună lista reprezentanţilor ce urmau să fie supuşi alegerii spre a completa comitetul.

A doua zi cu ocazia expunerii în plen a numelor membrilor comitetului ales astfel peste voia lor, o mulţime de români invadează sala adunării iar la citirea numelor reprezentanţilor unguri vociferau cu vehemenţă „nu-l primim!". În ciuda opoziţiei românilor lista a rămas definitivă, acei dintre români care luau atitudine fiind obstrucţionaţi, neputînd să-şi exprime dezaprobarea.

În 20 septembrie, ultima zi a lucrărilor, la alegerea funcţionarilor comitatului românii n-au luat parte trimiţînd, în schimb, un protest colectiv comitelui suprem, deosebit de protestul membrilor români ai comisiei de validare a listei comitetului.

Aşa s-a încheiat şi în acest comitat „reorganizarea constituţională" a administraţiei, prin acesta autorităţile înţelegînd şi aici revenirea în noile condiţii liberale, la ceea ce a fost înainte de 1848.

Cunoscînd spiritul în care au decurs lucrările de „reorganizare" a celorlalte comitate, scaune sau districte prin promovarea în cel mai înalt grad a vechiului principiu „restituţio in integrum", cît şi activitatea febrilă a reprezentanţilor naţiunii române pentru a folosi prilejul dat de conjunctura politică favorabilă, în interesul poporului român, cîteva concluzii se impun de la sine.

După mai multe secole de absenţă a românilor transilvăneni în viaţa constituţională a principatului, impusă de vitregia vremurilor, împrejurările anului 1861 i-au apropiat din nou de uşile pretoriilor comitatelor, în care se dezbătea soarta lor, uşi pe care le-au forţat conştienţi de dreptul firesc pe care-l aveau la aceasta, atît prin preponderenţa numerică ce-i avantaja mai mult acum ca înainte, cît şi prin proporţia în care suportau ei sarcinile fiscale ale ţării.

[95] Ürmössy, *op. cit.*, vol. I, p. 323.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrînd în sălile comitatelor ei intenţionau s-o facă nu pe uşa de serviciu, din îngăduinţa comiţilor şi a corpului funcţionăresc atît de ostil pînă acum emancipării lor naţionale şi sociale, ci pe calea recunoaşterii naţiunii şi a limbii române ca egale între celelalte naţiuni şi limbi, privilegiate pînă atunci ale principatului.

Aşa s-au şi comportat românii ori de cîte ori au avut ocazia, pretinzînd autorităţilor, comiţilor supremi şi adunărilor reprezentative, nu reprezentarea în comitete potrivit numărului şi, prin urmare, a proprietăţii active pe care o posedau, ci în mod egal cu „fraţii maghiari", cum au făcut-o în atîtea rînduri nu numai prin declaraţii publice, ci şi în scris prin numeroasele lor proteste înaintate împotriva nedreptăţilor ce li se făceau. Din atitudinea în timpul luptei lor în sălile pretoriilor comitatelor, potrivit expresiei unui bun cunoscător al epocii „reiese un lucru mult mai important, anume, generozitatea românilor faţă de maghiari în comitatele în care românii erau stăpînii... pe cînd, nu aşa se purtau maghiarii faţă de români în comitatele în care ei puseseră mîna pe putere..."[96].

Acestui limitat şi obtuz orizont politic afişat de autorităţile prepotente ungureşti în privinţa egalei îndreptăţiri a naţionalităţii şi a limbii române este de atribuit în cea mai mare măsură şi suspendarea autonomiei municipale şi introducerea, la 5 noiembrie 1861, a unui nou stadiu de provizorat în Transilvania.

În ce priveşte naţiunea română; experienţa ei politică dobîndită într-un termen record, fără precedent, şi cu totul rar la alte naţiuni, capacitatea ei de adaptare într-un moment pe care l-a ştiut interpreta drept crucial în istoria sa, sînt elemente care definesc, aşa cum au dovedit-o evenimentele ce au urmat, pe un popor cu strălucită vocaţie politică, în măsură să-şi ia soarta în propriile mîini, să se emancipeze din starea ce i-a fost impusă şi să-şi făurească în mod conştient viitorul.

Studiul prezent, propunîndu-şi să pună în valoare cîteva izvoare inedite încă, are scopul de a completa astfel cu date noi conturul luptei pentru egala îndreptăţire a naţiunii şi a limbii române în cîteva comitate şi scaune, aprofundînd cunoaşterea fenomenelor şi extinzînd întrucîtva aria geografică în care ele s-au desfăşurat.

Se conturează şi cu acest prilej, rolul crucial pe care l-au avut în istoria emancipării sociale şi naţionale a poporului român, luptele pe o treaptă superioară a dezvoltării lui, în adunările generale ale comitatelor, scaunelor şi districtelor, de către reprezentaţii lui de vază de atunci, aflaţi în legătură indisolubilă cu poporul de jos, din lumea satelor, în anul 1861.

---

[96] Păcăţian V. T., *op. cit.*, vol. II, p. 593.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NEUE DATEN ÜBER DEN KAMPF FÜR DIE GLEICHBERECHTIGUNG DER RÜMANISCHEN NATION UND SPRACHE IN DER KOMITATEN UNTERALBA, DĂBÎCA, TÎRNAVA, TURDA UND IN DIE STÜHLEN MUREŞ, CIUC, GIURGEU UND CASIN IM JAHR 1861.

(Zusammenfassung)

Die Revolution von 1848—1849 aus Transsilvanien obgleich sie unterdrückt wurde, machte eine Ende der feudalen Regims welche grausame soziale und nationale Exploitation hielt. Das absolutistische Regim, instauriert von den österreichern in mehr als ein Dezenium (1849—1860), hatte den Zweck din Folgen der Revolution, wie auch allerlei andere Rückfälle zu eliminieren. Ihre Abschaffung am 20. Oktober 1860 und die Zurückkunft zu einen konstituellen-liberalen Regim mehrere Jahrhunderte das Mehrheitsvolk aus dieser Provinz in eine erweckte grosse Hoffnungen unter die unterjochten Nationen der Monarchie, unter welchen auch die Rumänen sich zählten.

Obwohl das kaiserliche Diplom von 20 Oktober 1860 welches das neue Regim eröffnete, machte nicht auch die kleinste Erwähnung über din Rumänen; diese empfangen es doch mit grossen und begeisterten Hoffnungen, weil in der neuen Bildung der Monarchie sie hatten nichts zu verlieren, sondern nur zu gewinnen. Unter seine Grundsätze traffen die Rumänen ihre eigenen säkularen Aspirationen: die Kundgebung der Gleichheit aller Nationen unter welchen auch die ihrigen, die Anerkennung der Autonomie Transsilvaniens, und durch diese die Wiederaufnahme der Tätigkeit der Diät (des Landtages), in welchem auf Prinzip ihrer Gleichheit, das zahlreichste Volk Transsilvaniens sollte das Mehrheitvolk werden, und die Abschaffung der feudalen Konstitutionen welche seit Jahrhunderte sie unterdrückten, welche nicht anders als günstig sein konnten für sie.

Aber die Ungarn, Sachsen und Sekler, die privilegierten Nationen aus Transsilvanien, welche die Rumänen bis 1848—1849 unterdrückten, betrachteten nicht als heilsam die Auferhebung der Rumänen in der neuen politischen Konjunktur — in die sogenannten konstitutionellen Nationen, darum erreichten sie in den kaiserlichen Kreisen, dass der Präsident der transsilvanischen Aula aus Wien, wie auch der Präsident des Guberniums Transsilvaniens (beide nun restaurierte Regierungsinstitutionen), sollen aus den ungarischen Aristokraten gewählt werden. Diese haben dann erleichtert die Ernennung der Obergespane und Oberrichter der Komitate und Stühle aus der Mitte der Aristokraten und des ungarischen hohen Adels.

Es sollte folgen dass in diese meisterhafte Staatsstruktur, ganz ungünstig der mehrheitlichen rumänischen Element beraubt von politischen Rechten sollte durch die Diätswahlen — auf Grund des übertriebenen Zensus — eine grosse Mehrheit der rumänischen Bevölkerung

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

von dem Wahlrecht begrenzt werden und so, in dem legislativen Organ sollen wieder die gewesenen privilegierten Nationen aus dem feudalen kommen: die Ungarn, Sachsen und Sekler, dies eine „restitutio in integrum“ dessen was vor 1848 war, bedeutend.

Noch im Sommer des Jahres 1860, in der Atmosphäre geschafft durch die legalen Verfügungen betreff der Einführung der nationalen Sprachen in die Justitz und des Projektes des neuen Munizipalgesetzes, erleben die Rumänen Momente des Wiederauferwachens; sie beraten und organisieren sich und stellen Memoiren und Programmen aus, so dass auf ideologischen Ebene registrieren sie Elemente, welche im Stande sind der öffentlichen Meinung sie vorzustellen, als eine aktive politische Kraft, durch ihre Mehrheit mit grosse Bedeutung im Fürstentum.

Darum bildet die Anfangsperiode des liberalen Regims, besonders das Jahr 1861, in Anblick des Kampfes der Rumänen für die nationale Befreiung, einen der interessantesten Momente der modernen Geschichte Transsilvaniens.

Auf Grund von neuen Archivforschungen sowie der unveröffentlichten Memoiren des Ioan Oros-Rusu und der in der Protestbittschriften der Rumänen aus Tîrnăveni, Cîmpeni, Tîrgu Mureş und aus den Stühlen Ciuc, Giurgeu, Casin und in den verschiedenen administrativen Dokumenten enthaltene Informationen, fügt der Verfasser der reichen Fachliteratur neue unbekannte Daten hinzu; damit erweitert er die bekannte teritoriale Ebene des Kampfes der Rumänen für die Gleichberechtigung ihrer Nation und Sprache.

Es wird hervorgehoben dass obwohl durch feindliche Gesetze die Rumänen mehrere Jahrhunderte aus dem konstitutionellen Leben Transsilvaniens entfernt wurden, in den günstigen politischen Bedingungen des Jahres 1861, wenden sie sich an den Präturen der Komitate und verlangen die Gleichberechtigkeit ihrer Nation und Sprache mit der herschenden Nationen im Prinzipat seit dem ungerechten Bündnis „Unio trium nationum“ aus dem Jahr 1437. Die Feindlichkeit der Behörden entmutigt sie nicht, und es gelingt ihnen, ihren Standpunkt durchzusetzen.

Bei den Komitaten rechneten sie nicht auf die Nachsicht der Behörden. Sie verlangten die gesetzliche Anerkennung der rumänischen Nation und Sprache, als gleicberechtigt mit den anderen in Transsilvanien.

Aspekte dieses Kampfes bei den Präturen aus Aiud, Gherla, Tîrnăveni, Turda, Reghin, Tîrgu Mureş, Şumuleu-Ciuc, sowie verschiedene Ereignisse aus dem Leben der Bauerschaft, mit den politischen Verwirrungen und die Unsicherheit des Erfolges, werden in dieser Studie behandelt. Die politische Kurzsichtigkeit der ungarischen retrograden Behörden, in einer von Liberalismus durchdrungene Epoche, ihre Haltung zu den berechtigten Forderungen der Rumänen, die um eine Restitution ihrer Rechte, welche in dramatischen, feindlichen geschichtlichen Konjunkturen von mehrere Jahrhunderte beraubt wurden, sind ebenfalls in der vorliegenden Studie beschrieben.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ORGANIZAREA DISTRICTULUI ROMÂNESC AUTONOM NĂSĂUDEAN (1861—1876)

TEODOR TANCO

Ar fi incompletă interpretarea evenimentelor politice şi sociale din perioada grănicerească a ţinutului năsăudean şi bistriţean, şi incompletă viziunea istorică, dacă nu s-ar lua în considerare îndelunga şi străvechea organizare administrativă, tradiţiile bogate şi regulile de viaţă socială statornicite cu mult înaintea militarizării satelor româneşti de pe aceste meleaguri. Dimpotrivă, tocmai aceste elemente de organizare proprie, de autonomie în fapt, stratificate şi concretizate în atîtea domenii sociale s-au impus atenţiei celor care au decis înfiinţarea regimentelor grănicereşti în Transilvania, între care şi cele româneşti. În toate cazurile unităţile militare (regimentele sibian, bănăţean şi năsăudean) se fixează în matrice autonome străvechi şi cu o puternică vitalitate românească.

Dacă trecutul de viaţă şi luptă al vestitului „districtus Rodnensis" este cunoscut şi mult mai asimilat în biblografia de specialitate, nu aceeaşi e situaţia celuilalt de pe valea Bistriţei; şi el tot atît de străvechi şi tot atît de întins geografic în zonele cu populaţie românească. Recente cercetări ştiinţifice abordate în lumina materialismului istoric evidenţiază, pe baza documentelor şi a literaturii de specialitate, existenţa acestuia (şi pe al cărui teritoriu încă se va întinde regimentul grăniceresc), strîns legate, de altfel, între ele şi comunicînd pe firul originii comune, în primul rînd, a marii majorităţi a locuitorilor. O reliefare doctă a amîndurora, în context cu fenomenul transilvan, o face Ştefan Pascu, scriind: „În sfîrşit un mare district românesc era cel al Rodnei, pomenit documentar în 1440 (districtus Rodnaweulge). Şi tot în acele părţi nord-estice este pomenit un alt district, al Crainimătului, în apropierea Bistriţei"[1]. Vom observa că foarte recent a fost introdus în literatura juridică privind conţinutul şi organizarea administrativă a districtului românesc al „Bistriţei"[2]. E mai potrivit totuşi să se păstreze denumirea cu care a fost cunoscut în istorie, „al Crainimătului", şi multe secole sub acesta a fost desemnată populaţia românească de pe văile Şieului, de la izvoare şi pînă la revărsare în Someş, a Bistriţei, şi o bună parte a văii Someşului de la Beclean mai în jos spre Dej.

---

[1] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ediţia II, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 213.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ce privește rolul districtelor, originile și poziția lor ca unități administrativ-teritoriale și instituții de stat, în epoca feudală, sînt concludente rîndurile istoricului clujean care conchide: „Districtele românești din Transilvania erau vechi organizații teritoriale, pe fondul vechilor obști sau uniuni de obști unele, care se bucurau de oarecare autonomie internă — recunoscută de oficialitate. Această autonomie era mai largă în unele cazuri — cele 8 districte privilegiate bănățene, districtul Rodnei și mai ales al Maramureșului — și mai limitată în cazul altora"[3]. Firește, în condițiile în care districtul Crainimătului mai puțin compact și avînd în raza lui localități cu populație săsească, nu este printre cele care avuseseră o autonomie și organizare mai pronunțată. În schimb, influența și exemplul celui rodnean era un factor continuu de stimulare a acestuia și a celorlalte învecinate; fiind totodată liantul elementului românesc a teritoriilor din Mureș pînă în Maramureș.

Pentru introducerea cititorului în istoria locală cu privire la instituțiile de stat și de drept, s-a impus această precizare; ca o completare[4] la unele studii istorico-juridice citate sau nu în acest context.

A doua remarcă se desprinde din realitățile Transilvaniei postrevoluționare și în genere ale Imperiului habsburgic, ele constituind premisele social-politice ale formării Districtului românesc autonom năsăudean din perioada 1861—1876. Înființarea districtului administrativ este strîns legată de instituția grănicerească, altfel ar fi fost imposibil de smuls acest drept din ghearele pajurei bicefale, și totodată în directă legătură cu stratagema Vienei în politica internă a statului multinațional. Se știe că la presiunea maselor în primăvara anului 1848 s-au luat cîteva măsuri de liberalizare și s-au făcut și mai multe promisiuni, dar din anul următor începînd, acestea au fost abandonate treptat, iar regimul absolutist, numit și al lui „Bach", s-a instaurat apoi și pe neobservate s-a întărit devenind puternic, spulberînd pînă și instituțiile și organizațiile românilor din perioada prerevoluționară. „De fapt, înfrîngerea revoluției din 1848 — se arată în tratatul de istoria patriei —, a însemnat pentru Transilvania reintroducerea brutală a absolutismului. Împăratul a revocat concesiile făcute de teama maselor în timpul revoluției, iar guvernul său a reintrodus cenzura, a întărit aparatul de constrîngere, a mărit numărul unităților polițienești și ale jandarmeriei. Regimul absolutist căuta să aresteze pe toți cei care au participat la revoluție și pe cei suspecți că ar putea să se revolte. (. . .) Teroarea lovea în primul rînd pe foștii rebeli, de toate naționalitățile, dar ea s-a extins și asupra multor români și slavi care luptaseră sub steagul împărătesc. Regimentele grănicerești din Transilvania au fost încorporate în regimentele obișnuite, pentru a zădărnici orice acțiune de sine stătătoare"[5]. Nu era prin această din urmă măsură lovit în soartă doar regimentul

---

[2] Vezi Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975, p. 213.

[4] Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 216—217.

[5] *Ist. Rom.*, vol. IV, București, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 398—399.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

năsăudean, ci, deopotrivă, şi districtul militar grăniceresc, cu alte cuvinte, organizaţia administrativă, instituţiile sociale şi juridice, proprietăţile comunitare şi afectate pînă şi puţinele drepturi ce le aveau. În zelul lor reprezentanţii Vienei aplicau neîntîrziat ordinele şi întreprindeau măsuri de consolidare a regimului, cum se arată în aceeaşi lucrare citată, la nevoie fiind schimbaţi des: „Întîiul guvernator al Transilvaniei după revoluţie a fost generalul Ludwig Wohlgemuth; în 1851 a urmat prinţul Karl von Schwarzenberg. Guvernatorii acţionau conform instrucţiunilor secrete primite de la Viena. Una dintre primele măsuri a fost reorganizarea administrativă: în locul comitatelor, desfiinţate ca nişte cuiburi de rebeli, s-au organizat 6 districte militare, cu sediul la Sibiu, Alba Iulia, Cluj, Odorhei, Reteag şi Făgăraş. În fruntea districtelor era cîte un comandant militar, asistat de un consilier civil. Limba oficială a principatului Transilvaniei a devenit limba germană"[6]. În această situaţie nu mai surprinde faptul că ţinutul năsăudean fusese dislocat şi integrat districtului Reteag, ca şi acela de a fi fost ales Reteagul reşedinţa acestuia, la distanţă considerabilă de Năsăud, drept centru administrativ, cunoscută fiind lipsa oricărui element muncitoresc sau grăniceresc în acea localitate. Tocmai în anul desfiinţării regimentului şi districtului grăniceresc, 1851, statuînd asupra măsurilor dar şi frămîntărilor din Imperiul austriac sprijinit de armată şi de un puternic aparat birocratic, F. Engels demasca acest aparat de oprimare a maselor şi popoarelor arătînd că: „Funcţionarii civili şi ofiţerii din serviciul Austriei reprezintă un soi deosebit de oameni; părinţii lor au fost în slujba împăratului, iar fiii lor vor face acelaşi lucru; ei nu aparţin nici uneia dintre numeroasele naţionalităţi reunite sub aripile vulturului cu două capete; ei au fost şi sînt mereu mutaţi dintr-un capăt în celălalt al imperiului; din Polonia în Italia, din Germania în Transilvania; maghiarul sau polonezul, germanul sau românul, italianul sau croatul, pe scurt oricine nu poartă amprenta autorităţii cezaro-crăieşti şi reprezintă un caracter naţional aparate, este deopotrivă dispreţuit de ei"[7]. Atestă constatările de mai sus şi următorul deceniu (1851—1861) de viaţă politică şi socială din imperiu, pînă la prăbuşirea lui definitivă.

În timpul absolutismului postrevoluţionar teritoriul districtului grăniceresc de odinioară a avut cea mai indecisă situaţie din punct de vedere administrativ. La un an numai de la integrarea la Reteag, n-a scăpat de ce i-a fost mai teamă şi se pusese prin toate puterile la această subordonare, a fost alipit la districtul Bistriţei. Secularele rivalităţi şi neînţelegeri, iscate din vecinătatea proprietăţilor funciare cu comunele săseşti, se întetesc în noile condiţii şi românii nu mai aveau posibilitatea nici măcar de a apela la autorităţi din afară care să arbitreze în problemele litigioase; totul rezolvîndu-se acum în cadrul unităţii administrative după voia organelor acesteia. Se adăugau la acestea şi lupta

[6] *Ibidem*, p. 400—401.

[7] F. Engels, *Revoluţia şi contrarevoluţia în Germania*, în K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, E. Politică, 1960, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru apărarea drepturilor dobîndite în calitate de militari, şi lupta pentru apărarea puţinelor libertăţi din timpul graniţei, acum contestate. Acesta a fost tabloul vieţii sociale şi naţionale pînă la emiterea diplomei din 20 octombrie 1860, prin care se abolise sistemul absolutist şi se anunţa trecerea spre un sistem constituţional de guvernare, practicat între 1860—1867, cunoscut sub numele de „regimul liberal"[8]. Era în fond o nouă tactică, acest act şi acest regim, descifrată chiar atunci de K. Marx şi arătat scopul ei, scriind: „Împrejurările în care acest dar a fost acordat şi mîinile care l-au oferit îi imprimă mai curînd un caracter de subterfugiu decît o concesie sinceră. Să nu uităm că la 4 martie 1849, Franz Ioseph a promulgat principiile generale ale unei constituţii pentru a le anula în anul următor, după ce deznodămîntul războiului s-a dovedit a fi în favoarea sa"[9]. Această manevră imperială era totodată şi dovada neînţelegerii forţelor reacţionare, dar timpul necesar regrupării lor a fost folosit chiar cu unele succese de către masele populare, de către naţionalităţi, de către provincii, de către teritorii şi districte şi cu deosebire de principatul Transilvaniei. După mult timp, după cum se arată în ampla lucrare citată: „În Transilvania istorică fu restabilit un guvern civil, avînd în frunte pe contele Mikó Imre. În 1861 s-au reînfiinţat şi vechile comitate şi scaune, funcţionarii străini din Transilvania au fost rechemaţi"[10]. Năsăudenii prezenţi în toate acţiunile revendicative în problemele grănicereşti şi naţionale, prezenţi la Viena mai tot timpul în acest din urmă deceniu, şi entuziasmaţi şi ei — ca toată naţia românească de pretutindeni — de actul Unirii din 24 Ianuarie 1859, reînnoiesc şi problema autonomiei administrative şi prin Vasile Naşcu „roagă, insistă şi ameninţă prin diferite cabinete pînă cînd lucrurile se vor rezolva"[11].

La originea actelor de liberalizare a stat diploma din 20 octombrie 1860, dar în baza acesteia în februarie 1861 a fost emisă patenta imperială prin care se ordonă restabilirea autonomiei ţărilor, provinciilor, judeţelor, municipiilor şi comunelor din imperiu. Însă acest act, pe de altă parte, întărea parlamentul sau senatul imperial prin includerea reprezentanţilor din toate ţările şi provinciile imperiului şi concentra în mîinile acestuia problemele fundamentale de stat (finanţe, armată, politica externă etc.).

Delegaţia năsăudenilor de la Viena (nu completă, fiindcă plecase acasă la mijlocul lui decembrie c.p. Ioan Purceilă), angajată în lupta pentru apărarea drepturilor grănicereşti, cere formarea unui district românesc autonom, cum amănunţit descrie Nestor Şimon acest demers:

---

[8] Vezi *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1961, p. 176—186.

[9] K. Marx, în K. Marx — F. Engels, *Opere*, vol. 12, Bucureşti, E. Politică, 1962, p. 160.

[10] *Ist. Rom.*, vol. IV, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 436.

[11] Ion Rusu, *Cîteva date privind vechea organizare administrativă şi judecătorească a unor teritorii din judeţul Bistriţa-Năsăud*, în *File de istorie*, vol. I, Bistriţa, 1971, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Deputaţii de la Năsăud, Vasile Naşcu şi soţii folosindu-se de ocaziunea prezenţiei lor în Viena au înaintat la baronul Francisc de Kemény o petiţiune de dto 30 Dec. 1860, în care au cerut, ca fostul teritor grăniţeresc să formeze un district românesc de sine stătător şi să nu se anexeze cu oraşul Bistriţa sau cu alt comitat vecin"[12].

Contextul în care se punea redobîndirea autonomiei ţinutului năsăudean era favorabil rezolvării imediate în condiţiile interne şi externe ale imperiului încît nu permiteau tergiversări sau refuzuri. Dovezi sînt faptele şi evenimentele precipitate. Nu surprinde, deci, graba cu care se elaborează, în baza patentei amintite, decretul care a şi fost semnat de împărat la 24 martie 1861 prin care se aprobă „... organizarea administraţiunei politice administrative, ce are să se introducă, cu o singură schimbare, că teritoriul ce cuprinde raionul fostului al II-lea regiment de graniţă român cu staţiunea statului major (Staabsstation) în Năsăud, are să formeze un district de sine cu jurisdicţiune proprie, în care administraţiunea se va organiza în orişice privinţă asemenea celui din Făgăraş"[13]. Aşadar, în confruntarea dură, cu regrete şi cu ameninţări ascunse după zîmbete false de bunăvoinţă, tiranii au dat cîştig de cauză românilor de pe aceste meleaguri; nu şi fără a fi fost luate în considerare ameninţările şi răbufnirile violente pe alocuri ale localnicilor. Astfel, că, la 3 aprilie 1861 se face cunoscut printr-o circulară adresată celor 44 comune că s-a înfiinţat pe teritoriul fostului regiment grăniceresc *„Districtul românesc autonom al Năsăudului"*, cu reşedinţa în opidul Năsăud.

Conturul noului district, ca şi data funcţionării de fapt a acestei organizaţii fuseseră stabilite prin acelaşi decret: „... iar referitor la districtul Năsăudului între marginile fostului al II-lea regiment român de graniţă să se restaureze starea autonomă de mai înainte care trebuie să se extindă şi peste districtul Năsăudului, la cari eu hotărăsc ziua de 15 Aprilie a.c., ca atare în care reorganizarea trebuie să fie îndeplinită ...[14]. După cum se constată, începerea activităţii districtuale devenise iminentă şi cu aceeaşi grabă fusese împuternicit a supraveghea aplicarea decretului baronul Franz Salmen şi trimis în Transilvania; urmărind şi reorganizarea scaunelor secuieşti şi a districtelor săseşti.

Pentru transpunerea în viaţă a conţinutului din „prea înalta hotărîre majestatică" din 24 martie 1861 trebuiau alcătuite organele de conducere. În primul rînd trebuia propus conducătorul acestei unităţi administrativ-teritoriale româneşti, care prin analogie cu modelul stabilit era un organ individual numit de Viena, „adecă, ca să aibă un şef ca prefect sau căpitan, ca şi prefectura Făgăraşului cu aceeaşi demnitate, care o au şi prefecţii comitatelor"[15]. Asupra persoanei acestui căpitan

---

[12] Dr. Nestor Simon, *Vasile Naşcu — Viaţa şi faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 285—286.

[13] Citat după dr. Nestor Şimon, *op. cit.*, p. 306.

[14] *Ibidem.*

[15] *Ibidem*, p. 308—309.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încă nu erau fixaţi năsăudenii nici la începutul lui aprilie, însă dorinţa generală se transformase într-un principiu, ca acel: „Comite pentru districtul Năsăudului numai să nu fie străin ci român, pe care să-l doară de înaintarea românilor, altfel cu vreun străin se va stîrni o mare nemulţumire şi nu se crede, ca Thimann să cuteze a lua o astfel de sarcină asupră-şi"[16]. Era o justificată teamă a năsăudenilor de a nu se pomeni în fruntea districtului cu vreo persoană străină ca neam, de teapa acestui sas Thimann — prefectul districtului Bistriţa, şi străină şi de interesele urmaşilor grăniceri. Într-adevăr, cu greu au fost depăşite aceste temeri, îngrijorări şi piedeci reale.

În problema desemnării căpitanului, fireşte, avea un cuvînt de spus şi guvernul Transilvaniei, şi şeful acestuia mai ales, contele Mikó Imre care constrîns de împrejurări a propus trei români, candidaţi pe care îi prefera: Nemeş(iu), Vasile Buteanu şi Iacob Bologa. Năsăudenii, într-o scrisoare a lui V. Petri, din 6 aprilie 1861, îl informează pe conte şi-i dă numele candidaţilor propuşi de ei, guvernului cît şi Vienei, transmiţînd această hotărîre urgent lui Vasile Naşcu, aflat încă tot în capitală, pentru a face demersurile prin temerarele sale stăruinţe la organele în drept; aceştia erau: Iacob Bologa, Alexandru Bohăţel şi Ilie Măcelariu. (Pedagogul regretînd în cuprinsul aceleaşi scrisori: „După tot lucrul ne-am luat rău pe samă că n-am propus pe Bariţ (George n.n.). Oare nu s-a afla omul ăst meritat vătămat, că l-am ignorat"[17]?). Încă din acest stadiu simpatiile lui Vasile Naşcu se îndreptau către Alexandru Bohăţel; şi o să se înţeleagă de ce. Au mai apărut şi alţi candidaţi: Ioan Puşcariu, dr. Ioan Maior, Leontin Luchi; iar guvernul transilvan îşi mai adăugase şi el pe listă cîteva alte nume, sperînd că va putea avea sprijinul în cazul desemnării unuia din cei preferaţi.

Partizile constituite pe criterii naţionale şi sociale şi angajate în luptă pentru a-şi impune omul dorit în scaunul căpităniei districtuale năsăudene se prelungea şi astfel se depăşi termenul de 15 aprilie, stabilit în actul împărătesc. Îngrijorat de a nu eşua întregul plan de organizare al autonomiei, şi pentru a bara planurile prefectului Thimann în care scop acesta călătorise la Viena, comitetul Fondurilor grănicereşti, prin preşedintele său — Grigore Moisil, a convocat „Conferinţa reprezentanţilor comunelor din districtul Năsăudului ţinută în 18 aprilie 1861". Cei 220 reprezentanţi din cele 44 comune grănicereşti au ales un comitet larg (52 membri) sub preşedenţia aceluiaşi vicar Grigore Moisil, iar: „Acest comitet s-a însărcinat şi a luat asupra-şi îndatorirea de a face toţi paşii necesari atingători de obiectul sus memorat, în care privinţă adunarea întreagă prin acesta împuterniceşte comitetul, ca să poată lucra în numele districtului întreg"[18].

Imediat se înteţiră stăruinţele acestui comitet provizor pentru numirea grabnică a căpitanului suprem. Următorul pas important a fost

---

[16] „Gazeta Transilvaniei", Braşov, 1861, nr. 27, p. 112.
[17] Dr. Nistor Şimon, *op. cit.*, p. 317.
[18] *Ibidem*, p. 330.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fixarea asupra numelui persoanei care să fie conducătorul districtului. În acest sens i se expediase lui V. Naşcu o telegramă trimisă din Cluj de către deputaţiunea care intervenise în acelaşi scop la guvernul local, datată 23 aprilie: ... comunicîndu-i că dorinţa poporaţiunei foaste grăniţere este, ca în fruntea căpitanatului să fie numit ca căpitan suprem *Alexandru Bohăţel*"[19]. A fost o fericită întîlnire a sufletelor celor mai competenţi şi înflăcăraţi luptători din graniţă, unii acasă şi alţii la Cluj şi la Viena, dorind numirea aceluiaşi bărbat în fruntea districtului românesc. În problema aceasta poziţia lui V. Naşcu decurge din raţiuni temeinice şi din o concepţie revoluţionară evident paşoptistă, surprinse limpede de Ioachim Mureşanu şi relatate mai tîrziu în presă: „... că în această cauză Vasile Naşcu încă avea multe piedici de a delătura, deoarce erau mulţi candidaţi, însă din consideraţiuni, ca nu cumva prin unul, care a servit sub graniţă sau sub sistema dinainte de 1860 adecă sub nemţi, să continue cu folosirea limbei germane în district, el din iniţiativa şi în conţelegere cu deputatul şi jurisconsultul său, recomandă pe căpitanul de astăzi (1872) ca unul, care fusese advocat înainte de revoluţiune (...) avea şi persoană arătătoare, nu ştia nemţeşte nici o boabă şi ungureşte nu avea cui scrie, ca aşa să fie silit a scrie româneşte. Mai era la aceasta şi scopul de a da nemţilor o lecţiune, arătînd că grăniţerii întru atîta erau de asupriţi în drepturile lor sub sistemul trecut, încît în contrazicerea cea mai flagrantă cu trecutul lor din 1848, îşi descopere dorinţa de a căpăta de căpitan districtual pe cel mai mare rebel român din Ardeal, despre care se zice, că a asistat la decretarea detronării Majestăţii Sale Francisc Iosif în Dobriţin şi a fost ca comisar al lui Kossuth prin districtul militar la Năsăudului pînă la preotul Lica din Sîngeorz"[20].

Urmare a repetatelor demersuri şi stăruinţe făcute de V. Naşcu, avînd sprijinul unanim al comunităţii româneşti năsăudene, a simpatiei celei din Transilvania, şi bunăvoinţa aceloraşi înalţi demnitari vienezi, ca arhiducele E. H. Rainer, şi ministrul de stat Anton Schmerling, la 22 mai 1861 împăratul a semnat decretul de numire al lui Alexandru Bohăţel — căpitan suprem provizor al districtului năsăudean. Se încheiase cu succes şi această etapă grea şi agitată pentru români în suişul către mult rîvnita autonomie administrativă.

În lumina aceloraşi reglementări făgăreşene (pînă la identificarea actului juridic vor fi citate documentele vremii), organele conducătoare ale districtului erau în raport cu structura internă şi mărimea unităţii administrativ-teritoriale. În primul rînd conţinutul actului de înfiinţare prevedea că jurisdicţia acestui district se stabileşte „între marginile fostului al II-lea regiment român de graniţă", însemnînd că nu puteau fi incluse alte localităţi şi teritorii decît cele confiniare. Conform materialului de arhivă, citat şi de Ioan Rusu[21], Districtul autonom năsă-

[19] *Ibidem*, p. 335.
[20] *Ibidem*, p. 315—316.
[21] Vezi Ion Rusu, *Înfiinţarea şi organizarea Districtului românesc al Năsăudului*, Rev. Arh., XI, Bucureşti, 1968, nr. 2, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

udean „constă din 46 de comunităţi, între care 4 opide şi are o suprafaţă de 45—5/10 miluri patrate şi 46.500 suflete". Sporirea cu încă două faţă de numărul devenit simbol (44) se explică prin alăturarea a două comune negrănicere din teritoriul bucovinean, Coşna şi Cîrlibaba, constituind excepţii de la regulă. Iar în ce priveşte oraşele, opide (alte surse indică numărul de 5), acestea erau: Năsăud, Sîngeorz, Rodna, Prundu Bîrgăului şi Monor.

Acest teritoriu, această populaţie şi aceste localităţi au fost împărţite în şase subunităţi administrative, numite cercuri, şi subordonate districtului, în ordinea următoare: Năsăud, Zagra (cu sediul în Mocod), Sîngeorz, Rodna, Prundu Bîrgăului şi Monor. În principiu la fiecare cerc aparţineau, cu unele modificări, comunele foste grănicereşti din două companii, întrucît numărul acestora fusese de 12 în ultima organizare militară, iar acum erau 6 cercuri. Cercurile administrative erau conduse de un jude şi acesta era ajutat de un vicejude.

În ce priveşte natura şi esenţa de drept a organelor districtuale, sînt necesare cîteva consideraţiuni teoretico-juridice, dată fiind complexitatea acestei probleme într-o realitate nouă politică şi socială, specifică şi deosebită faţă de epoca istorică a fostului district militar grăniceresc (1762—1851).

Ne găsim în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în epoca afirmării capitalismului în toate sectoarele economiei. Transilvania cunoaşte o creştere a producţiei industriale, a mineritului, a transporturilor se extinde comerţul şi se dezvoltă corespunzător acestor ramuri creditul bancar. În agricultură se confruntă modul de producţie capitalist cu elemente feudale încă numeroase, în avantajul şi lărgirea totuşi a primului. Corespunzător realităţilor economice se modifică şi se structurează clasele sociale burghezia şi proletariatul sînt cei doi antipozi ai istoriei prezente şi viitoare, în timp ce ţărănimea numeroasă şi atît de fărămiţată suportă exploatarea clasei numită generic moşierimea.

În anii luptei pentru aprobarea înfiinţării şi organizării noului district, ca şi în acei ai regimului liberal, pe o asemenea bază economică şi socială, în funcţie de aceste realităţi se profilară relaţii de producţie şi se organiza statul claselor exploatatoare. Dar recunoscute sau nu, dorite sau nedorite, începeau să pătrundă în condiţiile şi în măsurile legislative şi administrative idei şi principii ale dreptului burghez. Această perioadă este ilustrată cu asemenea exemple pînă şi în Austria retrogradă; între care principiul separaţiei puterilor se impune tot mai puternic.

Acest principiu se reflectă în structura, compoziţia şi mecanismmul organelor Districtului autonom năsăudean. În înţelesul clasic al principiului separaţiei, cele trei puteri în stat sînt: legislativă, executivă (administrativă) şi judecătorească.

1. Baza legislativă a Districtului românesc autonom o constituia în primul rînd Statutul districtului făgărăşan, de asemenea toate actele constituţionale ale statului austriac şi ale Principatului transilvan. Dis-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trictul desfăşura o oarecare activitate legislativă proprie, în baza dreptului cutumiar, prin luarea unor hotărîri cu caracter general de către organele sale; într-o materie în care nu existau reglementări şi precedente normative. În completarea acestora, cel care putea să ia măsuri cu caracter general era în primul rînd căpitanul, prin aceea că el simboliza suprema autoritate districtuală, poziţia lui fiind similară cu a şefului statului. Mai exista şi un organ colectiv cu un regim juridic aparte, comitetul provizoriu al districtului, numit şi congregaţie, format în 18 iunie 1861, ziua instalării în funcţie a căpitanului suprem. Caracterul lui eligibil şi reprezentativ, ca şi atribuţiile de conducere la nivelul general, rezultă din lucrarea lui Nestor Şimon care spune: „S-a ales un comitet provizor de 242 membri din toate comunele în proporţiunea numărului locuitorilor, dar aşa că acest comitet, afară de trebile organizaţiunei şi primirea actelor, în alte afaceri secundare să nu se lase"[22]. Ar mai fi de observat că la adunarea districtuală masele, comunele aparţinătoare, au fost reprezentate prin trimişii lor care au fost aleşi în cadrul adunărilor în fiecare localitate. Numărul a fost mare, iar aceştia şi dintre aceştia s-au ales cei 242 membri.

Faptul că nu era o simplă formă de autonomie sau unitate administrativă, că însemnase ceva mai mult în concepţia şefului suprem al statului, rezultă din cuprinsul decretului care subliniază „organizarea administraţiunei politice administrative". Dacă în trecutul district era vorba de o „administraţiune militară", de data aceasta se accentuează caracterul ei civil-politic. Iar o autoritate nu numai administrativă ci şi politică, presupune edictarea unor acte cu caracter legislativ de oarecare importanţă.

Un argument al activităţii legislative intreprinse de către district îl oferă şi dreptul ce s-a acordat unităţilor teritorial-administrative autonome de a avea un reprezentant în Dieta Transilvaniei. Despre acest mandat vorbeşte însuşi căpitanul suprem într-o scrisoare către Ioachim Mureşanu: „După ce-i veni, mult la o lună, făcîndu-se şi de sus pînă atunci organizarea, ori d-ta, ori Florian, unul cred că îţi fi ales de v. căpitan 2 (...) om avea Dietă, unu din doi aţi fi ales deputat, celălalt ar rămîne acasă...[23]. Participarea năsăudenilor prin reprezentanţii lor (se pare că au avut doi) la activitatea legislativă a principatului şi implicit la elaborarea măsurilor în interesul organizaţiei districtuale e un atribut al exercitării autonomiei: o dovadă a unui proces legislativ indirect la care contribuie în calitate de subiect de drept al Dietei în numele unităţii administrativ-teritoriale, ca instituţie de stat.

În sfîrşit, în susţinerea însemnătăţii politice şi juridice a Dietei principatului Transilvaniei de la Sibiu din 1863—1864 în timpul Districtului autonom năsăudean, a rolului activ al românilor prin organismele de stat şi a creaţiunii dreptului, un argument este şi literatura de specialitate subliniind că: „Intervalul în care elementul autohton din

[22] Dr. Nestor Şimon, *op. cit.*, p. 367.
[23] *Ibidem*, p. 418.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania s-a manifestat, cu hotărîre, cu seriozitate şi cu competenţă pe teren legislativ, administrativ şi juridic, a format un moment important în istoria Ardealului. (...) În cadrul acelei lupte purtate de elementul românesc transilvan, constituirea şi funcţionarea unităţii teritorial-administrative năsăudene între 1861—1876 formează prin urmare un aspect important, semnificativ şi rodnic în rezultate; această formă e o expresie progresistă concretă a puterii de creaţie a acestui element în domeniul politic-juridic"[24].

2. A doua categorie o formau organele executive sau administrative despre a căror activitate şi natură juridică nu mai e nici o îndoială sau discuţie. De la început vom arăta că în schemă nu intră căpitanul suprem, el fiind deopotrivă în fruntea acestor organe, ca şi a celor judiciare, şi totodată preşedinte al comitetului districtului. Un fapt pozitiv şi remarcabil pentru autonomia năsăudeană a fost alegerea tuturor funcţionarilor districtuali şi comunali, de la cea mai înaltă ierarhie, după căpitanul suprem, şi pînă la ultimul amploiat.

În ordinea stabilită de documentele originale de arhivă aceste funcţii erau: Vicecăpitan primar, vicecăpitan onorar, protonotar, 3 protonotari onorari, vicenotar, arhivar, protocolist, medic fizic, 2 chirurgi, inginer inspector silvanal, magistru silvanal comunal, perceptori cancelişti, controlori municipali, 3 cancelişti, moaşă, janitor, cursari, 2 servitori.

3. Tot atît de precis este conturată şi structura organelor judecătoreşti; a treia categorie care ilustrează principiul separaţiei puterilor. Despre activitatea acestora decretul imperial prevedea că „are să se formeze un district de sine cu jurisdicţie proprie" (cu administraţie proprie şi cu limba oficială românească — precizăm noi). Funcţiile în cadrul acestor organe erau următoarele: preşedintele sedriei, asesori, asesor ordinar comercial, asesor ordinar comercial supleant, protofiscal, vicefiscal, vicenotar, vicenotar orfanal, protocolist, arhivar, cancelişti judiciari, cancelişti onorari, servitori, carceriu, vigili de carceriu. (Întrucît apare frecvent la unele funcţii ale celor două categorii de organe, ca şi la prima în cazul unui vicecăpitan, precizarea de „onorari", credem că e vorba de persoane încadrate peste numărul prevăzut în schema de organizare şi statele de serviciu ale districtului. Se pare că cei ce îşi ofereau serviciul benevol erau foşti militari sau funcţionari în vechiul district şi acum în situaţie de pensionari).

Ierarhizarea organelor judecătoreşti era făcută după principiul clasic al celor două grade de justiţie: instanţe de fond şi instanţă de recurs. Prima grupă o formau judecătoriile cercuale, iniţial existau numai două, de care aparţineau mai multe cercuri: 1. Judecătoria cercuală Năsăud, cu jurisdicţie pentru cercul cu acelaşi nume, cercul Zagra şi comunele Feldru şi Nepos din cercul Sîngeorzului; 2. Judecătoria cercuală Rodna cu sediul în Prundu Bîrgăului, cu jurisdicţie asupra acestor două cercuri plus ale Sîngeorzului şi Monorului. Aceasta, a doua, ca teritoriu era cea mai mare, cît şi ca populaţie.

[24] Valeriu Şotropa, *op. cit.*, p. 264.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dacă în cazul repartizării administrative a comunelor, tot cîte două foste companii la un cerc, existau cîteva excepţii în ce priveşte competenţa judecătoriilor cercuale pe lîngă diferenţele de repartizare arătate mai sus, căci erau cîteva cazuri de scoatere a unor comune din jurisdicţia autonomiei năsăudene şi trecute la alte formaţiuni teritoriale. Aşa au fost comunele Sîntioana şi Nuşfalău (Mărişelu) aparţinătoare cercului Monor şi repartizate la judecătoria din Bistriţa, şi tot din cercul Monorului luate comunele Ruşii Munţi şi Morăreni şi repartizate la judecătoria din Reghin.

Documentele de arhivă mai invederează faptul înfiinţării unei judecătorii singulare cu sediul în Năsăud, la 1 ianuarie 1863"[25]. Probabil se produseseră şi unele schimbări în competenţa teritorială a celei cercuale din loco, sporindu-i numărul comunelor aparţinătoare (ne gîndim la Valea Someşului), să fi făcut necesară încă o instanţă de fond.

Al doilea grad de jurisdicţie îl constituia Sedria generală (Tribunalul), una singură pe district. Aceasta era instanţă de recurs, în primul rînd, asupra hotărîrilor celor două judecătorii cercuale (apoi trei) în litigiile şi cauzele judecate de acestea din toate localităţile districtului, cu excepţia celor patru comune nominalizate, scoase din competenţa ei. Sedria generală judeca şi ca instanţă de fond în unele cazuri prevăzute în normele de organizare. Iar recursul împotriva acestor hotărîri îl rezolva tot Sedria generală într-un complet al judecătorilor de profesie din district; fiindcă avea jurisdicţie proprie şi nu apela la alte organe din afară.

La o astfel de schemă organizatorică a aparatului de stat în toate compartimentele de activitate, legislativă-administrativă-judecătorească, trebuiau cadre corespunzătoare şi pe măsura cerinţelor etico-profesionale. Districtul avea îndatorirea efectuării unei munci care să împlinească aşteptările maselor şi să justifice raţiunile etnico-istorice pentru care a fost constituit. În acelaşi timp conducerea trebuia să-şi onoreze mandatul naţional al unui vechi ţinut grăniceresc şi românesc, precum şi arzîndele doruri şi năzuinţe să le călăuzească spre idealul înalt al naţiei, al poporului român, întru lucrarea tuturor factorilor pentru aceeaşi cauză: Unirea! Şi aceasta începînd cu cultivarea limbii române şi practicarea ei în administraţie, în şcoli, în justiţie şi în actele oficiale şi private ale oamenilor din acest ţinut. De aceea, rezolvarea tuturor nevoilor autonomiei prin ea însăşi a fost o realitate uneori dramatică dar adesea îmbucurătoare prin izbînzile şi victoriile obţinute ceas de ceas. Hotărîrea comitetului districtual pentru alegerea funcţionarilor, promovarea lor în funcţii şi recrutarea de tineri pentru posturile de notari, bunăoară, este semnificativă din acest punct de vedere, precizîndu-se că vor putea fi angajaţi: „... Numai aceia care au absolvit cu succes bun şcoalele normale şi care vor fi stat în practică la un jude de cerc cel puţin două luni şi vor fi oameni treji, nepătaţi şi prevăzuţi cu atestatele de la judele cercual, dacă se vor fi supus examenului no-

[25] Vezi Ion Rusu, *op. cit.*, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tarial înaintea unei comisiuni districtuale din toate obiectele din care sînt de examinat, după prescriptele în valoare, aspiranţii la oficiile politice peste tot"[26]. Aşa s-a lucrat pas cu pas şi s-a urcat treaptă cu treaptă în edificarea celei mai măreţe construcţii politico-juridice, cum a fost Districtul autonom năsăudean pe aceste meleaguri; cu deosebire în primii 6 ani ai istoriei sale (1861—1876). Greutăţi mari şi nevoi de cadre în ramura administrativă şi judecătorească au fost învinse în primul rînd datorită muncii, competenţei, pregătirii de specialitate şi abnegaţiei cu care au servit districtul românesc cei trei mari jurişti, bărbaţi politici şi conducători: Alexandru Bohăţel, Ioachim Mureşanu şi Ioan Florian Câmpianu.

Existenţa unităţii administrativ-teritoriale româneşti, instituţie de stat în cuprinsul principatului Transilvaniei şi a statului compus care era Imperiul austriac la începutul deceniului al şaptelea din secolul trecut, Districtul românesc autonom năsăudean a avut un mare, un imens rol în redobîndirea averilor grănicereşti, conform rezoluţiei împărăteşti din 27 august 1861. Prin recîştigarea şi afirmarea acestui drept, districtul avea şi un conţinut şi o bază materială a activităţii sale şi noi relaţii economice se vor statornici în sînul comunităţii confiniare ca urmare a acestor proprietăţi imobiliare şi bunuri smulse din mîna uzurpatorilor.

Pe baza acestora şi cu posibilităţi sporite de a rezolva Fondurile grănicereşti toate problemele instructive, culturale şi sociale, se iniţiase încă în 15 decembrie 1861 (şi se alese în acest scop o comisie) elaborarea Statutelor pentru administrarea Fondurilor grănicereşti. În fruntea comitetului fondurilor fusese ales vajnicul şi neobositul luptător Vasile Naşcu şi ideea a avansat cu el şi prin el pînă la materializarea şi întruchiparea de proiect a unuia din cele mai măreţe instrumente juridice de apărare, păstrare şi administrare a bunurilor comunităţii româneşti confiniare, exemplu strălucit al creaţiunii de drept.

Cam în acelaşi timp, după o rezolvare la nivelul noilor condiţii şi posibilităţi ale învăţămîntului românesc trivial şi popular din district, a impulsionării celui preparandial, avu loc la 4 octombrie 1863 inaugurarea gimnaziului fundaţional, victorie românească mai puternică şi mai durabilă ca oricare din cîte s-au întreprins şi au „succes" în acest timp. Fiindcă această instituţie şcolară — ajunsă în zilele noastre în România Socialistă, străbătu şi înfruntă ororile absolutismului monarhic şi a reacţiunii coalizate sub formula dualismului austro-ungar, apoi epoca de dominare şi asuprire capitalistă, regimurile politice opresoare străine din nou, ca acum să se afle în al doilea veac al existenţei sale, în plină

[26] Citat după Ion Rusu, *Cîteva date privind vechea organizare administrativă şi judecătorească a unor teritorii din judeţul Bistriţa-Năsăud*, în F. I., vol. I, Bistriţa, 1971, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

istorie contemporană, dă dovezi de remarcabilă tinereţe şi vitalitate sub numele de Liceul „George Coşbuc".

Dar înaintarea impetuoasă şi realizările din primii ani de viaţă ai districtului românesc n-au mai avut aceeaşi amploare şi an de an au fost barate prin noua politică promovată de dualismul reacţionar. Se împlinise şi previziunea lui Marx din 1860, căci norocul din nou zîmbi reacţiunii şi absolutismului. Mascarada începu prin convocarea unei noi diete, iniţiată de Curtea vieneză şi aceasta formată pe baza censului nobilitar ca să dea cîştig de cauză aristocraţiei maghiare şi să strămute organul reprezentativ al principatului de la Sibiu, astfel că: „Dieta aleasă de privilegiaţi s-a grăbit să voteze în 1865 la Cluj unirea Transilvaniei cu Ungaria"[27]. Dualismul a fost instaurat, urma doar oficializarea lui de către şeful statului şi reacţiunii, care era împăratul. „Prin încheierea pactului dualist — se arată în tratatul de istorie —, în 1867 Transilvania a pierdut în scurtă vreme resturile autonomiei sale politice. Ea a fost alipită Ungariei împotriva voinţei majorităţii locuitorilor săi, situaţie în care a rămas pînă în 1918. (...) Pactul dualist era, în esenţă, o alianţă de clasă, care a dus şi la adîncirea asupririi naţionale"[28]. Autonomia districtului năsăudean era grav afectată de pierderea autonomiei de către Principatul transilvan; tributul dat compromisului politic dintre imperialii habsburgici şi moşierii maghiari reacţionari avea să fi plătit în continuare de masele populare, de români şi de celelalte naţionalităţi asuprite, cînd: „În februarie 1867, contele Iuliu Andrássy a fost numit prim-ministru al Ungariei; în iunie împăratul Francisc Iosif I se încoronează rege al Ungariei. În aceeaşi lună a urmat sancţionarea încorporării Transilvaniei la Ungaria şi anularea legilor votate în dieta de la Sibiu, din 1863—1864. Se încheia astfel o perioadă zbuciumată din istoria Transilvaniei, perioadă în care fruntaşi ai burgheziei şi intelectualităţii române speraseră să poată păstra o oarecare autonomie a principatului asigurînd revendicările naţionale ale poporului român. Speranţele acestea s-au spulberat pentru că s-au întemeiat pe bunăvoinţa şi recunoştinţa Habsburgilor şi nu pe acţiunea dîrză a poporului"[29].

Deceniul care a urmat după această gravă restaurare a reacţiunii coalizate a fost pentru Districtul românesc autonom năsăudean o luptă disperată pentru supravieţuire. Pornită de sus fărămiţarea autonomiei, de la nivelul principatului, avea să se răsfrîngă treptat şi asupra unităţilor teritoriale româneşti mai mici din Transilvania. (Însă nu fără opunerea şi nu fără rezistenţa lor se produsese desfiinţarea). Vigoarea districtului năsăudean şi reala implantare pe un sol românesc, de tra-

[27] *Ist. Rom.*, vol. IV. Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 438.
[28] *Ibidem*, p. 643.
[29] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1961, p. 186.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

diţii naţionale, cu largi perspective de înflorire se dovedise şi în dramaticul şi inevitabilul sfîrşit, întîrziind, amînînd abolirea încă un deceniu. Şi aceasta a însemnat mult! Fiecare an, fiecare înfăptuire de orice natură din cuprinsul districtului consolida unitatea de acţiune a maselor, făcea mai clar ţelul luptei lor unite, trezea conştiinţa lor de clasă şi de neam; se scurta distanţa între prezent şi acel viitor dorit de toţi care era înfrăţirea, Unirea cu Ţara — eveniment istoric suprem al poporului nostru care avea să se înfăptuiască peste patru decenii. Astfel trebuie văzut şi interpretat acel naufragiu năsăudean după 1876, ultimă navă românească a autonomiei, plutind în larg cu mare încărcătură de fapte, jertfe şi fierbinte patriotism românesc din care trecu o parte şi Războiului de Independenţă[30], înaintînd printre atîtea primejdii şi năzuind către acel unic liman salvator — 1 Decembrie 1918.

DIE ORGANISIERUNG DES RUMÄNISCHEN AUTONOMEN DISTRIKTES NĂSĂUD

(Zusammenfassung)

Nach der blutingen Unterdrückung der Revolution aus den Jahren 1848—1849 in Transsylvanien eine der unglückseligen und sofortigen Folgen war die Auflösung der rumänischen Grenzregimente (auch die der Szekler) im Jahre 1851. Gleichzeitig wurde der Grenzdistrikt Năsăud abgeschafft. Ein ganzes Jahrzehnt dauerte dann während des Absolutismus die Angst hinsichtlich der Lösung des Problems der gewesenen Grenzsoldaten.

Erst im Jahre 1861, nach unanfröhlichen Kämpfen erhielten die Bewohner Năsăuds, seitens Wien, die Bewilligung den rumänischen autonomen Distrikt zu gründen, mit dessen Geschichte der Name Vasile Naşcu in erster Reihe verknüpft ist.

Juristisch wurde dieser Distrikt nach dem Statut derjenigen aus Făgăraş organisiert. Obwohl es sich um eine Verwaltungsautonomie handelt, stellt man eine teilweise Anwendung des Prinzips der Absonderung der Mächte fest, spezifisch dem kapitalistischen Staat. Es gab führende Organe die einigermassen die Möglichkeit hatten normative Akte auszuarbeiten, diese waren: der Oberhauptmann, der Verwaltungsrat gebildet aus den Vertretern der gewesenen Grenzgeinden, Verwaltungs oder ausübende Organe, Rechts —, Kreis und Distriktorgane.

[30] Vezi Teodor Tanco, *Solidaritatea şi sprijinul năsăudenilor la Războiul Independenţei*, în *Almanahul educaţiei dedicat părinţilor*, Bucureşti, 1976, p. 31—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Diese Periode charakterisierte sich durch Begeisterung, Schöpferische Initiative in allen Gebieten des Lebens, der materiellen und geistigen Kultur, durch Wohlstand der Bewohner und der Ortschaften aber all dieses dauerte nicht lange, da der im Jahre 1867 eingeführte Österreichisch-ungarische Dualismus, auch diese wenigen Freiheiten und Rechte, die noch sozial und persönlich existierten, angriff. Bis 1876 gelang es dem Distrikt zu überleben dank des Kampfes der Volksmassen, nachher wurde er mit dem aus Bistriţa verschmolzen und beide bildeten zusammen ein Komitat.

Dieser rumänische Erfolg aus dem vergangenen Jahrhundert, obwohl er mit kurzer Dauer war, schreibt sich als ein bedeutender Teil in der nationalen Geschichte ein.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ŞCOLILE SĂTEŞTI ROMÂNEŞTI DIN ZONA BISTRIŢEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

SIMION RETEGAN

Una dintre creaţiile cele mai reprezentative ale vieţii comunitare a satelor româneşti transilvănene din secolul al XIX-lea o constituie şcolile parohiale, ortodoxe şi greco-catolice. Sînt creaţii ale obştilor săteşti deoarece acestea hotărăsc, în ultimă instanţă, înfiinţarea lor şi suportă singure toată povara materială a instituţiei, oricît de modestă ar fi fost ea, de la ridicarea localului pînă la asigurarea an de an, lună de lună a plăţii învăţămîntului, fie că ea este acoperită din resurse aparţinînd colectivităţii întregi, fie că provine, cum este cel mai adesea cazul, din contribuţiile obligatorii ale membrilor săi. Însăşi alegerea dascălului, ca şi a judelui, ca şi a preotului este o prerogativă a colectivităţii săteşti, apărată cu tărie împotriva tendinţelor de uzurpare ale forurilor bisericeşti sau de stat. Emanaţie a obştii mica şcoală sătească reflectă, astfel, în modul apariţiei şi existenţei sale nu numai vivacitatea vieţii colective săteşti, nu numai posibilităţile economice ale colectivităţilor rurale, nu numai funcţionalitatea acestora în felul cum se repartizează pe familii noile obligaţii, ci şi gradul lor de autonomie faţă de forţele dinafară interesate în instrucţia populară: biserica şi statul cărora le revine, cu primatul uneia sau alteia, patronajul şcolar.

Şcolile săteşti româneşti se află, aşadar, sub tutela fie a ierarhiei bisericeşti ortodoxe, fie sub a celei greco-catolice, care dirijează procesul de învăţămînt, controlează, prin intermediul preoţilor şi al protopopilor, desfăşurarea sa, numesc sau întăresc învăţătorii etc. Există, este adevărat, şi şcoli săteşti interconfesionale, principiu intens susţinut de intelectualitatea laică, dar faţă de şcolile confesionale numărul lor este extrem de scăzut. Deşi forurile bisericeşti dau, de foarte multe ori, impulsul pentru noile ctitorii şcolare săteşti, biserica nu participa efectiv la susţinerea lor, rezervîndu-şi doar sarcina controlului.

Statul austriac, fără să se angajeze nici el material, sprijină extinderea învăţămîntului popular, cu atît mai mult cu cît în Transilvania analfabetismul cuprinde în această perioadă în unele comitate pînă la 80—90% din populaţie. Se vor da astfel dispoziţii oficiale privind înfiinţarea de şcoli, obligativitatea frecventării şcolii, participarea organelor locale ale puterii la controlul activităţii şcolare etc. După 1867, statul maghiar manifestă de asemenea interes pentru învăţămîntul sătesc, dar

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în același timp tinde ca desfășurarea sa să se facă în limba oficială a statului. Astfel legea școlară a lui Eötvös din 1868 obliga comunitățile sătești, în care existau cel puțin 30 de copii, între 6 și 12 ani, și erau lipsite de o școală confesională, să-și construiască un local propriu în care învățătorul va fi plătit de stat, dar limba de predare va fi cea maghiară. Acestea vor fi ceea ce poporul a numit „școlile fișpănești" cu totul deosebite de școlile confesionale ortodoxe și greco-catolice în care predarea se va face și după 1867 în limba română.

Înfiriparea imensei majorități a școlilor confesionale din satele românești transilvănene cade în cele două decenii postrevoluționare, în epoca de puternic avînt spre cultură, spre întemeieri de tot felul deschisă de revoluție, cînd satele recent deziobăgite, dovedind o înțelegere mai profundă pentru treburile de folos obștesc cu rosturi mai înalte, cuprind școala în planurile lor de viitor și dispun, oricît de precară rămîne situația lor materială, de resurse economice mai mari. Este și perioada în care puterea de stat habsburgică s-a arătat foarte intens preocupată de fenomenul școlar, tinzînd în Transilvania spre generalizarea învățămîntului primar, cum o dovedește șirul foarte lung al directivelor oficiale din deceniul absolutist prin care statul, afirmîndu-și hotărît primatul în domeniul învățămîntului în detrimentul bisericii, merge începînd din 1857 pînă la folosirea forței pentru a obliga satele să-și înalțe localuri de școală, să asigure, după putința lor, plăți pentru dascăli, să-și rînduiască fonduri bănești destinate școlilor, să supravegheze, prin dregătorii lor, buna funcționare a acestora[1]. Tot inițiativei autorității de stat austriece i se datorează deschiderea în toamna anului 1849 a cursurilor preparandiale de la Orlat și Năsăud — ridicat acesta din urmă în 1859 la rangul unei preparandii cu o durată de 2 ani —, cărora li se va adăuga între anii 1854—1857, grație eforturilor lui Ștefan Moldovan și acela de la Hațeg, susținut prin eforturile comune ale comunităților sătești din vicariatul hațegan[2]. La Sibiu energicul organizator care a fost episcopul Andrei Șaguna mărește, în 1850, la un an durata cursului preparandial care funcționa alături de seminar.

Rezultatele perioadei absolutiste atît de prielnice școlii românești au fost diminuate în primul rînd de penuria disponibilităților materiale ale satelor românești, în spatele cărora a fost așezată școala, atît de către stat, cît și de către biserică.

---

[1] După legea școlară din 3 septembrie 1849 publicată în Transilvania în 19 aprilie 1850 au urmat dispozițiile Locotenenței Generale a Transilvaniei din 15 februarie 1853 nr. 21.475 și din 28 ianuarie 1854 nr. 26.147, apoi Ordinele Locotenenței c.r. a Transilvaniei din 13 mai 1857, nr. 6.613, din 13 octombrie 1857, nr. 11.553, din 8 mai 1858 nr. 9.561, din 25 octombrie 1858 nr. 21.019, din 16/4 noiembrie 1859 nr. 17.656, din 5 ianuarie 1859 nr. 30.561 cf. *Amicul școalei* a. I, Sibiu, 1860, p. 75—82.

[2] Iacob Radu, *Istoria vicariatului gr. cat. al Hațegului*, f.a., p. 151—152; Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1971, p. 130; cf. și *Gazeta Transilvaniei*, an XVI, nr. 1 din 5.I.1855, p. 1; nr. 2, din 8 ian. 1855, p. 5, an. XIX, din 29.III.1856, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După 1861, în anii liberalismului, biserica redobîndindu-şi primatul în domeniul învăţămîntului, mişcarea şcolară slăbeşte în intensitate faţă de deceniul precedent, dar rămîne totuşi vie datorită impulsurilor neîntrerupte venite din partea intelectualităţii româneşti, ce dispune acum de o libertate de mişcare niciodată cunoscută în trecut. Elanul intelectualităţii pentru şcoală era cu atît mai mare cu cît participarea naţiunii române la conducerea vieţii publice a statului impunea ea însăşi, în lipsa unei aristocraţii româneşti, a unei burghezii numeroase şi puternice, creşterea contingentului de intelectuali, chemaţi să gireze treburile naţiunii lor. Acestui imperativ îi dădeau glas cuvintele lui G. Bariţiu din 1863: „Mai întîi şi mai pe urmă şcoli! Şcoli mari şi mici! Şcoli!"[3]. Marile împliniri politice ale anilor destinderii liberale vor fi astfel secondate şi de importante realizări pe planul şcolar: gimnaziile de la Năsăud şi Brad, Preparandia de la Blaj, eforturile pentru înfiinţarea unei Facultăţi juridice româneşti[4], apariţia unei întregi miriade de şcoli săteşti.

După un deceniu şi jumătate de strădanii se va ajunge în felul acesta ca numărul şcolilor confesionale româneşti, luate una cu alta, mai vechi sau mai noi, mai mari sau mai mici, alcătuiri mai trainice sau mai firave să se ridice de la 742 în 1851[5], la 981 în 1858[6] şi la 1.483 în 1865[7]. Reţeaua şcolară românească capătă, aşadar, în această perioadă o relativă densitate şi omogenitate care va fi păstrată de-a lungul întregii epoci dualiste.

Aceste cifre globale privind numărul instituţiilor şcolare acoperă însă diferenţe foarte mari între realităţile pe care le desemnează.

Unele, cum sînt şcolile mai vechi din satele fostelor regimente grănicereşti, din satele româneşti ale Pămîntului Crăiesc, din comunităţile mari ale comitatelor, reprezintă într-adevăr instituţii consolidate, dispunînd de un edificiu propriu înzestrat cu cele necesare, de unul sau mai mulţi învăţători stabili cu o pregătire corespunzătoare funcţiei lor şi cu o retribuţie adecvată, de o bază materială mai sigură constînd din fonduri bănești, pămînturi, venituri proprii, de un ambient prielnic, convins de-a lungul a două sau trei generaţii, despre necesitatea instrucţiei şcolare.

Faţă de acestea cele mai multe din instituţiile nou create sînt înjghebări foarte modeste în toate privinţele, unele discontinui şi chiar efemere, cu învăţători necalificaţi şi foarte slab plătiţi, cu o şcolarizare

---

[3] *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVI, nr. 8, din 30.I.1863, p. 30.

[4] *Gazeta Transilvaniei*, an. XIV, nr. 10 din 4.II.1853, p. 37.

[5] E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens, Eine physikalisch-topographische Beschreibung dieses Landes*, Sibiu, 1857, p. 200—202.

[6] Gh. Tulbure, *Şcoala sătească din Ardeal în epoca lui Şaguna*, Cluj, 1937, p. 43.

[7] Şerban Polverejan, *Contribuţii statistice privind şcolile româneşti din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Cumidava*, II, Braşov, 1968, p. 164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

efectivă limitată doar la cele cîteva luni de iarnă, cu o foarte deficitară frecvenţă a elevilor etc.

Dar pentru a înţelege mai bine starea unor şcoli trebuie să evocăm mai întîi realităţile vii ale satelor care le-au creat şi care le susţin. Privind de aici vedem că foarte multe comunităţi săteşti româneşti sînt, în această vreme, de proporţii relativ mici, de 60—80 de familii, că, la rîndul lor, aceste familii dispunînd de o înzestrare economică deficitară, se luptă cu greutăţi mari, pentru a-şi asigura de la un an la altul, de la o recoltă la alta, cu preţul unei munci neîntrerupte, o existenţă într-adevăr grea, că aceste mici obştii săteşti nu dispun, în general, de bunuri colective: pămînturi, capitaluri, surse de venituri comune sau dacă le aveau ele erau îndreptate spre alte lipsuri săteşti mai stringente, că mentalitatea acestor modeste colectivităţi săteşti, adesea izolate în fundul unei văi, pe culmea unui deal, pe firul unei ape între păduri, are încă un puternic caracter patriarhal. Toate mărturiile contemporane constată că deşi oamenii satului îmbrăţişează cu mare căldură cauza şcolii, atunci cînd sînt făcuţi să înţeleagă chemarea sa, angajarea lor efectivă este totuşi foarte diferenţiată. Alături de comunităţile care arată de la început o mare înflăcărare pentru şcoală, parcă dornice să suplinească o foarte lungă rămînere în urmă, sacrificînd generos din avutul comun şi din cel al membrilor lor, aşa cum o dovedeşte mulţimea fundaţiilor şcolare săteşti, altele ce urnesc mai greu, după intervenţiile repetate ale autorităţilor tutelare bisericeşti şi de stat. Moştenirea seculară iobăgească le face uneori, spun corespondenţii ziarelor, asemeni acelora care, închişi multă vreme în întuneric, îşi închid instinctiv ochii la lumină. Şi, în general, cam peste tot acolo unde satele fac abia primii paşi pe acest drum ele caută să iasă cu spese cît mai mici. Este de la sine înţeles că pe un asemenea sol nu puteau răsări dintr-odată instituţii şcolare foarte viguroase ci, acum la începuturi, mai mult alcătuiri şcolare modeste, pe măsura posibilităţilor economice ale satelor, pe măsura înţelegerii lor.

Născute, aşadar, cît de voie, cît de nevoie, din îndemnul propriu sau din sila poruncilor împărăteşti sau vlădiceşti, foarte multe din aceste noi şcoli nu aveau un local propriu, oricît de mic, şi îşi desfăşurau activitatea în cîte o casă din sat, nu aveau un dascăl cu o pregătire cît de cît adecvată cu funcţia, care dacă nu era deţinută de preotul sau cantorul local, era ocupată de la un an la altul, de cîte un tînăr absolvent a cîtorva clase normale, rudă sau protejat al protopopului ori preotului şi dornic să scape de tragerea sorţilor pentru armată, nu aveau o cît de modestă bază materială care să le ofere o garanţie de stabilitate şi dezvoltare. Plăţile învăţătorilor acestor şcoli, nu cu mult mai mari decît a unor slugi domneşti, se acopereau prin contribuţiile anuale ale sătenilor, care dădeau pentru şcoală, fie după numărul fumurilor, fie după cel al copiilor, fie după florinul de dare, mici sume de bani, cam 10—20 creiţari pe an, anumite cantităţi de produse, în general cîte o mierţă de porumb, zile de lucru, după cum bătrînii satului căzuseră la învoială cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cel ce ocupa funcţia. Ceea ce rezultă din aceste contribuţii, scoase şi ele de multe ori de către juzi săteşti pe calea adunării de zăloage (coase, sape, seceri, furci, în timpul verii; securi, cojoace, sumane, ţoluri în timpul iernii) sînt sume foarte mici, care variază după loc şi timp, de la 10—20 florini pînă la cel mult 60—80 florini. La acestea se adaugă uneori cîte 30—40 mierţe de porumb, cîteva care de lemne, mici bucăţi de pămînt în folosinţă, zile de lucru atunci cînd dascălul fiind din sat avea pămîntul lui etc. În general satele preferă oameni din sat, cunoscuţi, care cereau mai puţin şi care erau întotdeauna şi cei mai slabi. Tot astfel satele preferă în locul plăţilor în bani, pe care îi puteau face greu, plăţile în produse. În asemenea împrejurări, învăţătorii mai în vîrstă, împovăraţi cu familii, poartă în general gospodărie proprie, mai mică sau mai mare, după priceperea şi posibilităţile fiecăruia, ţin pămînturi în parte, pe care le lucrează cu cîte o slugă, cu clăci etc., ţin animale cu oamenii din sat, duc alături de părinţii şcolarilor lor toată povara unei gospodării.

Cît despre conţinutul instrucţiei şcolare, aceasta, pe măsura pregătirii dascălului — cum era învăţătorul aşa era şi şcoala —, se rezuma la scris, citit, socotit şi cîntările bisericeşti. Foarte adesea, efectiv, şcolarizarea celor 20—30 de copii între 6 şi 12 ani se reducea la lunile de iarnă, începînd din prima săptămînă a postului mare, după ce se adună totul de pe hotar şi pînă la sărbătorile Paştilor, cînd vitele prind să iasă la iarbă.

Şi totuşi, peste toate aceste vicisitudini, cauza şcolară se mişcă încet înainte, căci odată pornite pe acest făgaş satele nu se vor mai opri, vor face de la un an la altul mai mult şi mai bine pentru instruirea copiilor lor. Sînt extrem de mişcătoare eforturile pe care le fac sute de sate româneşti în această vreme pentru a-şi încropi un rost şcolar, oricît de firav, eforturi care arată, odată mai mult, vitalitatea neînfrîntă a satului, dorinţa sa de înaintare, evoluţia sa spre conştiinţa de sine, spre naţional. Actele arhivelor episcopale arată cum, ani de-a rîndul, rînd pe rînd, ele se străduiesc să procure un loc pe seama şcolii în fruntea satului prin schimburi avantajoase de grădini sau în bani gata, înfruntînd adesea opoziţia curţii domneşti sau cîteodată şi cu concursul binevoitor al acesteia, să scoată şi să care piatra pentru fundament, să procure, să care şi să cioplească lemnul pentru clădit, căci şi cele mai mari şcoli din comitate sînt clădite, la fel ca şi satele în mijlocul cărora se ridică, din lemn, să înalţe edificiul — o casă ceva mai răsărită decît celelalte ale satului — care va cuprinde sub acoperişul său şi locuinţa dascălului, să înzestreze „casa de şcoală" cu strictul necesar: două-trei mese lungi cu bănci, o masă pentru învăţător, o tablă, o sobă, să asigure, în sfîrşit, cum puteau şi ele, o plată pentru dascăl. În spatele tuturor acestor strădanii de durată descoperim mai întotdeauna figurile unor modeşti preoţi săteşti cu dăruire pentru binele de obşte care des-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

chid drumul, pun în mişcare satele, pornesc lucrul cum pot şi cum ştiu, stau de oameni cu fapta şi cu vorba pentru cauza şcolară.

Pretutindeni cele mai mari greutăţi le suscita plata dascălului, scoasă, cel mai frecvent, din contribuţia sătenilor. Ni s-au păstrat, astfel, din această perioadă sute de contracte prin care conducerea satelor se obligă, sub jurămînt, să plătească învăţătorului atîţia şi atîţia creiţari de casă sau de copil umblător la şcoală, atîta şi atîta în porumb, fasole, slănină, semnificativ aproape niciodată grîu, să dea anumite bucăţi de pămînt în folosinţă, să aducă care de lemne, să facă zile de lucru atunci cînd învăţătorul este din sat şi are pămînt, cum adesea se întîmplă. Se stabileşte în aceste acte modul adunării contribuţiilor, de obicei odată cu darea împărătească, termenele predării lor, pedepsele pentru contravenienţi etc.

Sînt însă şi sate care pot şi caută să evite calea aceasta anevoioasă a repartiţiei silnice încercînd să-şi rostuiască cîte un fond bănesc din al cărui venit anual să se plătească învăţătorului. Apar astfel în arhive destule acte prin care satele, la îndemnul şi stăruinţa unor voitori de bine, donează şcolii, cel mai adesea bisericii şi şcolii, cînd venitul cîrciumăritului celor trei luni de toamnă, aşa numitul „cîrciumărit cantoral", care, mai peste tot le aparţine, cînd obligaţiile marelui împrumut de stat din 1854, care se ridicau, chiar şi în satele cele mai mici pînă la 500—600 florini, cînd anumite bucăţi de pămînt de arătură, de fînaţ, de pădure ale comunităţii. Se întîlnesc sate care, în vederea constituirii unui fond şcolar, hotărăsc cu acordul întregii obşti anumite taxe pentru miri, anumite gloabe pentru cei ce nu îşi trimiteau copiii la şcoală, cum, de altfel, şi prevedeau dispoziţiile oficiale din epoca absolutistă, anumite gloabe pentru cei ce încalcă buna ordine, contravin moralităţii, sate care cedează pentru acest scop anumite cantităţi de bucate etc. Încep să apară, mai ales în părţile sudice ale Transilvaniei, danii de pămînturi ale sătenilor nu numai pentru biserică ci şi pentru şcoală.

Interesant e faptul că unele dintre numeroasele acte pe care le suscită şcoala, ieşind din cadrul lor strict utilitar, cuprind consideraţii teoretice în care instituţia este asociată idealurilor politice ale naţiunii, se exprimă speranţe şi îndemnuri pentru viitor, se fac analogii cu starea şcolară a celorlalte naţiuni, se exprimă mişcătoare mărturisiri de credinţă privind binefacerile ştiinţei de carte. Iată între atîtea altele, cîteva rînduri dintr-un act fundaţional al satului Nicula (comitatul Solnocul Interior) din 1862: „Mulţumită lui Dumnezeu că spiritul timpului s-a trezit şi în inimile noastre cele întunecate, după mai multe preagraţioase pastorale arhiereşti ne-am trezit şi noi din somnul cel de moarte... şi aşa noi credincioşii din comuna Nicula, astăzi 6/18 martie, coadunîndu-ne la casa parohială, precum fac alte naţiuni, preste care mai demult au strălucit razele luminei, aicea încordîndu-ne minţile puterii sufleteşti am privit cu toată seriozitatea preste misera noastră stare presentă şi am precugetat cum am putea şi noi rădica vaza scumpei noastre na-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţiuni . . ."[8]. Chiar dacă asemenea acte nu consemnează vorbele ţăranilor, ci pe acelea ale preotului lor, sau chiar ale protopopului locului, ştim cu certitudine că astfel de cuvinte au fost ascultate de către oamenii satelor în biserică, că ele au fost intens comentate, că au acţionat puternic asupra lor, cum o dovedesc sacrificiile pe care le acceptă pentru cauza şcolară.

Ceea ce rezultă din toate aceste strădanii ale satelor, ale autorităţilor bisericeşti, ale organelor locale ale puterii de stat sînt şcolile săteşti, aşa cum le vedem acum la începuturile lor atît de dificile. Importanţa adevărată a acestor creaţii poate fi apreciată numai în raport cu epoca şi realităţile din care s-au născut, cu eforturile şi speranţele pe care le încorporau, cu sentimentele pe care le inspiră contemporanilor, cu rolul pe care încep să-l joace. Ele nu numai că fac să licăre în faţa satului, e drept încă de departe luminile culturii, dar devin treptat, mici focare de susţinere a conştiinţei şi sentimentului naţional, devin, efectiv, „şcoli naţionale", cum de la început au fost numite. Surprindem acest rol din felul cum se desfăşoară în satele mari examenele de sfîrşit de an, care devin în foarte multe locuri adevărate sărbători naţionale, organizate într-un cadru festiv, de multe ori în biserică, cu participarea unor notabilităţi din împrejurimi, a preotului şi notarului, a fruntaşilor satului: jude, juraţi, curatori, a părinţilor copiilor, a sătenilor. Se ţineau în asemenea situaţii, aşa cum relatează corespondenţele ziarelor, cuvîntări, se aud cîntece naţionale, se organizează colecte. Rolul naţional al şcolii româneşti săteşti va apare cu o pregnanţă tot mai mare în epoca dualismului.

Spre ilustrarea multora dintre aspectele problematicii şcolii rurale româneşti la mijlocul secolului trecut invocăm, în cele ce urmează, situaţia şcolară a protopopiatului greco-catolic al Bistriţei în deceniul cuprins între anii 1857—1866, urmărind, sat de sat, stările de lucruri din 1857 şi progresele realizate în acest răstimp în ceea ce priveşte localul, gradul de pregătire al învăţătorului, baza materială a şcolii. În încheierea acestor rînduri publicăm 18 contracte şcolare inedite din 1866, ale satelor acestei unităţi privind plata învăţătorilor.

Protopopiatul unit al Bistriţei, în fruntea căruia s-a aflat pînă în 1867 Ioan Maier[9], urmat de Alexandru Silaşi, cuprindea în 1857: 21 parohii propriu-zise şi 16 aşa numite filiale, mici comunităţi de români uniţi în sate cu majorităţi săseşti. Din punct de vedere administrativ,

---

[8] Arh. Stat. Cluj-Napoca, Fond. Episcopia Gherla, 1862—606.

[9] Figura, pe nedrept uitată, a acestui conducător local român, (1782—1868), deosebit de zelos şi energic în exercitarea funcţiei sale şi de o remarcabilă cultură, merită toată atenţia. Paroh în satul Veza, timp de 20 de ani, apoi paroh şi protopop al Bistriţei, timp de 36 de ani, I. Maier, murind fără urmaşi direcţi şi-a testat cea mai mare parte a avutului său care se ridica la suma de 4.700 fl., pentru biserica şi şcoala din satul Bucerdea de lîngă Blaj; cf. testamentul lui Ioan Maier în care apare şi o listă a celor 31 de cărţi pe care le-a avut în: Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Episcopia gr. cat. Gherla, 1867, 322, 477, 650.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu excepţia Bistriţei, toate parohiile făceau parte din comitatul Dăbîca, iar filialele din districtul bistriţean.

Populaţia parohiilor acestei unităţi variază în 1857 între 161 de suflete, cît are satul Ţigan şi 1.297 de suflete, numărul românilor uniţi ai oraşului Bistriţa[10], cele mai multe parohii avînd între 300 şi 600 de locuitori. Numărul uniţilor din filiale oscilează în jurul a cîtorva zeci, cu un maximum de 106 în Jelna şi un minimum de 22 în Tonciu[11].

Potrivit unei conscrieri a protopopului I. Maier, din 8 octombrie 1857, înaintată ordinariatului şcolar al Gherlei, la această dată funcţionau în cele 21 de parohii de sub controlul său un număr de 19 şcoli: Bistriţa, Arcalia, Bîrla, Sebişu de Sus, Măgurele, Herina, Şoimuş, Feleac, Sărata, Măgheruş, Cristur-Şieu, Şirioara, Chiraleş, Sîniacob, Ţigan, Sărăţel, Lunca, Ruştior şi Aredan[12]. Nu aveau şcoli parohiile Bileag şi Neţeni şi nici una din cele 16 filiale care nu aveau nici preot, datorită deopotrivă numărului mic al membrilor lor şi sărăciei în care se zbăteau.

Ştim din alte surse că şase dintre parohiile protopopiatului: Bistriţa, Ardan, Sebişu de Sus, Lunca, Şoimuş, Măgurele şi Sărata aveau tradiţii şcolare mai vechi, fiind menţionate încă în 1810 cu cantori cari îndeplineau şi funcţia de dascăli[13]. În Bistriţa o şcoală propriu-zisă, unită, apare în 1825, cu un local propriu din 1844, ridicat pe un teren acordat de Magistrat[14]. Fără să posedăm informaţii exacte în această privinţă credem că cele mai multe din şcolile conscrise, la fel ca în celelalte părţi ale Transilvaniei, au apărut în primii ani de după revoluţie.

Mai vechi sau mai noi care era, în 1857, situaţia celor 19 şcoli existente? Dintre acestea aveau local propriu, „casă de şcoală" 6 parohii: Bistriţa, Feleac, Cristur-Şieu, Şirioara, Chiraleş şi Sîniacob. În trei localităţi: Herina, Şoimuş şi Ruştior edificiul era în curs de ridicare, iar în celelalte şcoala funcţiona fie în casa parohială, cum este cazul în Sărăţel, fie în casa cantorului, ca în Arcalia, fie în cîte o casă ţărănească, contra unei taxe, cum se întîmplă în Bîrla, Sebişu de Sus, Măgurele, Sărata, Lunca şi Ardan. În satul Măgheruş şcoala unită era instalată într-o cazarmă părăsită.

Carenţe mari constatăm şi în ceea ce priveşte calificarea a ceea ce am putea numi corpul didactic. Nici măcar unul din docenţii angajaţi de comunităţi nu absolvise cei 2 ani ai vreunei preparandii, nu erau, deci, „preparanzi", ci aveau în cel mai bun caz una sau două clase normale făcute la Năsăud[15], căci nu de puţine ori funcţia e deţinută fie de

---

[10] Parohiei unite a Bistriţei îi erau subordonate în 1862 5 filiale: Unirea, cu 50 suflete, Pintic cu 73, Viile Tecii cu 56, Jelna cu 150 şi Viişoara cu 45, totalizînd împreună cu acestea, 1.732 de suflete. Cf. Arh. Stat. Cluj-Napoca, Episcopia gr. cat. Gherla, 1862—1287.

[11] *Idem*, 1858—549.

[12] *Idem*, 1858—1894.

[13] Nicolae Albu, *op. cit.*, p. 157.

[14] *Idem*, p. 148.

[15] Numărul elevilor şcolii normale din Năsăud creşte foarte mult după revoluţie, ridicîndu-se în 1853 la 300. Cf. *Gazeta Transilvaniei* nr. 98, din 9.XII.1853, p. 383.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

preotul locului ca în Herina, Cristur-Şieu, Sărăţel, fie de către un cantor ceva mai şcolat, cum este cazul în Arcalia şi Ruştior. În ciuda acestui fapt cei mai mulţi dintre învăţătorii în cauză au dat dovadă, după aprecierea lui Ioan Maier, de pricepere şi hărnicie, compensînd prin zel scăderile pregătirii profesionale. Erau însă cu totul necorespunzători şi trebuiau înlocuiţi, şi după părerea lui, locţiitorii de învăţători din: Arcalia, Bîrla, Măgurele, Sîniacob, Ruştior.

Cît priveşte salarizarea dascălilor, dacă lăsăm la o parte pe cel din Bistriţa ce primea pe an 90 fl., adunaţi prin repartiţie de la locuitorii uniţi din suburbiile oraşului, plata celorlalţi era foarte slabă, fie în bani: mergînd de la 24—28—30 florini în Şoimuş, Şebişu de Sus, Ţigan şi Şirioara, la 55—64—70 fl. în Sărata, Cristur-Şieu, Ruştior şi Ardan, fie în bucate: cîte o mierţă de mălai de familie ca în Arcalia, fie în bani şi bucate ca în Feleac (32 fl. şi 38 feldere de mălai), fie în bani şi zile de lucru ca în Herina (30 fl. şi o jumătate de zi de lucru de casă). O situaţie cu totul aparte o are dascălul din Măgheruş căruia satul îi dă pe an 200 florini.

În funcţie de mărimea parohiei numărul copiilor şcolarizaţi oscilează, cu băieţi şi fete la un loc, în jur de 20—30—40. În Bistriţa numărul lor se ridică la 66.

O menţiune aparte se cuvine şcolii din Bîrla unde uniţi şi neuniţi plăteau un singur dascăl. Este o direcţie de dezvoltare pentru care intelectualitatea laică a pledat mult în epoca liberală, dar care nu s-a încetăţenit datorită opoziţiei celor două ierarhii clericale.

O a doua conscriere a şcolilor protopopiatului bistriţan, din 25 august 1863, datorită şi ea lui Ion Maier[16] relevă progresele lente dar totuşi constante realizate în acest interval scurt. Acum sînt în total 20 de şcoli dintre care 12 posedă local propriu, chiar dacă unele dintre acestea erau mici, neputînd adăposti şi pe dascăl, iar altele nu erau înzestrate cu toate cele necesare. Nici în 1863 însă, cu excepţia Bistriţei şi Măgheruşului, şcolile nu aveau grădini, pomării şi stupării, aşa cum insistent cereau dispoziţiile episcopale.

Se înregistrează progrese şi în ceea ce priveşte calificarea dascălilor; apar în Măgheruş şi Feleac 2 absolvenţi ai preparandiei, iar 4 învăţători sînt absolvenţi a cîte 4—5 clase gimnaziale (Chiraleş, Sîniacob, Arcalia, Herina). Ceilalţi sînt, ca şi în 1857, absolvenţi ai celor 3 clase normale de la Năsăud (Sărata, Neţeni, Şoimuş), a cîte unei clase gimnaziale sau preparandiale (Şirioara, Sebişu de Sus), a şcolii elementare din Monor (Ardan), a cursului de 6 luni a teologiei morale (Sărăţel) sau nu au studii şcolare propriu-zise, cum este cazul dascălului din Bistriţa, Ion Şorobeteanu, autodidact, care prin stăruinţa proprie a reuşit să îşi însuşească o cultură apreciabilă dovedită în corespondenţele sale din „Gazeta Transilvaniei" şi „Amicul şcoalei". Dintre toţi aceştia erau prevăzuţi cu decret de dascăl, deci titularizaţi prin decret episcopal pe parohia respectivă şi scutiţi, atunci cînd era cazul, de obligaţia tragerii

[16] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Episcopia gr. cat. Gherla, 1863—1738.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sorţilor pentru armată, doar dascălii din: Bistriţa, Măgheruş, Şirioara, Feleac, Arcalia, Bîrla, Şoimuş şi Sebişu de Sus.

Şi plăţile învăţătorilor sînt ceva mai bune decît în 1857. În Bistriţa, prin hotărîrea Magistratului din 7 ianuarie 1863, s-a acordat din casa alodială 100 de fl. anual învăţătorului român, restul pînă la 130 fl. fiind suportat de comunitatea unită[17]. În sate leafa dascălilor se plăteşte, ca şi în trecut, în bani şi bucate, 40 de creiţari de familie şi o jumătate felderă de cucuruz în Măgheruş, 40 fl. şi 15 mierţe de mălai de familie în Cristur-Şieu, 40 fl. şi 4 cupe de mălai în Şirioara, 70 fl. şi 30 mierţe mălai în Feleac. Satele Chiraleş, Sîniacob şi Sărata dau numai bucate (cîte o mierţă de mălai de familie, respectiv 40 şi 37 de mierţe), în timp ce parohiile Herina, Bîrla şi Sebişu de Sus dau în bani, odată pe an: 30, 60 fl., iar Şoimuşu şi Ardanu dau cîte 4 şi, respectiv, 5 fl. pe lună.

În multe sate însă învăţătorul nu-şi primea plata la timpul stabilit, fiind necesare uneori execuţii.

A crescut în acest răstimp şi numărul copiilor care frecventau şcoala, chiar dacă el rămîne peste tot sub numărul celor de vîrstă şcolară: 86 la Bistriţa (faţă de 158 copii între 6 şi 12 ani), 53 în Chiraleş, 79 în Sebişu de Sus, 34 în Sărăţel etc. Raportul lui I. Maier, care a asistat la examenele de sfîrşit de an, remarcînd inteligenţa nativă a atîtor copii de la ţară, aduşi în faţa sa de-a dreptul de pe păşune sau de pe hotar, deplîngea frecventarea intermitentă a şcolii de către elevi, folosiţi de părinţi în gospodărie, lipsa de cărţi a celor mai mulţi dintre ei etc.

La nivelul fiecărei comunităţi s-au menţinut aceleaşi raporturi cunoscute de subordonare a şcolii faţă de biserică, a funcţiei dăscăleşti faţă de cea preoţească fără ca avutul celor două instituţii săteşti să formeze un tot. La fel ca în epoca absolutistă preotul este considerat directorul şcolii, protopopul inspectorul ei, însă în nici unul dintre sate bisericile nu participă material la efortul şcolar al comunităţilor, fiind şi ele confruntate cu serioase dificultăţi[18].

În fine după alţi trei ani, în 1866 vedem cauza şcolară aşezată pe o bază mai sigură. În toamna acestui an comunităţile săteşti, una după alta, instituie prin acte solemne fundaţii şcolare proprii. S-au păstrat în arhiva episcopiei Gherlei 18 asemenea „instrumente fundaţionale şco-

---

[17] *Amicul şcoalei*, an. IV, Sibiu, 1863, p. 361.

[18] Toate parohiile protopopiatului dispuneau, este adevărat, de pămînturi bisericeşti, aşa-numitele porţii canonice, însă acestea erau de o întindere mică, cu un venit care varia, potrivit evaluărilor cadastrale, între 32 şi 63 fl., anual. Excepţie făceau parohiile Bileag (95 fl.), Măgheruş (93 fl.), Feleac, (78 fl.), şi oraşul Bistriţa unde porţia canonică a bisericii unite era de 16 j. şi 1.191 st. cu un venit de 85 fl. anual. În plata preoţilor intra, pe lîngă folosinţa acestor suprafeţe, aşa-numitul lectical: în general, cîte o mierţă de porumb boabe de familie şi taxele pentru cununii, înmormîntări, botezuri, din care o treime revenea cantorului. O conscriere a veniturilor acestor parohii, din 30 martie 1862, întocmită de protopopul I. Maier, relevă diferenţieri foarte mari în ceea ce priveşte plăţile preoţilor acestei unităţi care variază de la 27 fl. anual (Bîrla) la 105 fl. în Bileag şi 138 fl. în Măgheruş, cf. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Episcopia gr. cat. Gherla, 1862—1287.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lare"[19] pentru această zonă prin care fruntaşii satelor cu consimţământul întregii obştii se obligă „din voia lor liberă", pe ei şi pe toţi urmaşii lor, să contribuie pentru şcoală cu anumite sume de bani şi cu anumite cantităţi de produse. Deşi aceste angajamente solemne ale satelor nu au soluţionat, desigur, problema bazei materiale a învăţământului sătesc, ele contribuie totuşi pe de o parte la îmbunătăţirea condiţiei învăţătorului sătesc, a statutului său în cadrul comunităţii, iar pe de altă parte, ele au creat instituţiei însăşi un cadru mai trainic şi mai sigur în care ea va evolua în epoca următoare.

Considerăm, în concluzie, că publicarea acestor acte săteşti inedite, chiar dacă oarecum monotone în ceea ce priveşte forma, fiind redactate după un formular comun, se justifică nu numai prin informaţia bogată de interes şcolar local pe care o cuprind, dar şi prin luminile pe care le aruncă asupra organizării şi funcţionalităţii comunităţilor săteşti româneşti la mijlocul veacului trecut.

DIE RUMÄNISCHEN DORFSCHULEN DES GEBIETES BISTRIŢA UM DIE MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Der Beitrag behandelt auf Grund reicher, unveröffentlichter urkundlicher Belege aus dem Archiv des unierten Bistums von Gherla die Frage der griechisch-katholischen Schulen des Erzpriestertums Bistriţa in der Zeitspanne 1857—1866. Auf Grund zeitgenössischer Statistiken werden Dorf für Dorf die Zahl der Schulen untersucht, die Gebäude, die diesen zur Verfügung standen, die Zahl der Schüler, dar Vorbereitungsniveau der Lehrer, die materielle Grundlage der Schulanstalten, die Fortschritte, die in dieser Zeitspanne geleistet wurden, da sowohl die Staatsbehörden, als auch die rumänische Intellektualität sich intensiv mit dem Schulwesen befassten und man bestrebt war, den Schulunterricht im Bereich aller Dorfgemeinschaften allgemein durchzusetzen. Eine besondere Aufmerksamkeit schenkt der Verfasser der materiellen Grundlage der Schule, die ausschliesslich aus den Beiträgen der Dörfer, ohne jegliche staatliche Hilfe angeschafft wurde, sowie der Eingliederung der Schulanstalten in die Gesamtheit des Lebens der Dorfgemeinschaft und der Beziehungen zwischen Schule und Kirche. Im Anhang werden 18 bisher unbekannte Verträge bezüglich der Belohnung der Lehrer aus den Dörfern des Erzpriestertums Bistriţa aus dem Jahre 1866 zum ersten Mal veröffentlicht. Sie sind interessant, nicht nur wegen der reichen Auskünfte von lokalem Interesse, die sie enthalten, sondern auch weil durch sie die Gliederung und Tätigkeit der rumänischen Dorfgemeinschaften Mitte des vorigen Jahrhundertes in ein neues Licht gestellt werden.

[19] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. Episcopia gr. cat. Cherla, 1867—1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Chiraleş, 20 noembrie 1866 *Anexa nr. 1.*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru învăţătorul şcoalei îi dăm, locaş casa şcoalei sub nr. 128 cu surfaţa grădinei, sub nr. topografic 251, de 208 stînjeni şi cu venit curat de 49 cruceri.

II. Dăm de la fiecare fum în bani gata pe an 80 cruceri în valută austriacă, adecă în comuna noastră de la 63 fumuri 50 fl. val.(oare) aus(triacă) şi 40 cruceri.

III. Dăm într-un rupt pe an 25 merţe mari de mălai în grăunte, computînd mierţa 21 cupe.

IV. Pentru încălzitul şcoalei dăm fiilor noştri pentru toată şcoala una bucăţea de lemn.

V. La acestea contribuiri, sub punctul 1, 2, 3 şi 4 puse să se scoată cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească prin percetorele comunei în rate decursive la trei luni, la quitanţa învăţătorului invidimată prin parochul ca directorele local şcolar, aşa cît de n-am voi a plăti această competiţă pe calea esecuţiunei să se scoată de pre noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în 3 esemplare şi l-am extrădat, subscris şi întărit cu suscrierea numelor noastre şi tragerea crucei cu mînele noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Chiraleş, 20 november 1866.

(Semnează vicejudele comunal Silvestru Drăgan, un jurat Monar Alexa, preotul (Demetriu Matei), curatorul prim, Petraş Ion, fătul şi 8 săteni „în numele tuturor comunalilor"; semnatar al numelor este notarul Ioan Deac).

Şirioara, 20 noembrie 1866 *Anexa nr. 2.*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru învăţătorul şcoalei îi dăm lăcaş casa şcoalei sub nr. 119 cu surfaţa grădinei, sub nr. topografic 120, de 135 stînjeni şi cu venit curat de 33 cruceri.

II. Dăm de la fiecare fum în bani gata pe an 70 cruceri în val. aus. adecă în comuna noastră de la 73 fumuri 50 fl. în val. aus.

III. Dăm într-un rupt pe an 40 mierţe mari de mălai în grăunţe computînd merţia de 21 cupe.

IV. Pentru încălzitul şcoalei dăm fiilor noştri pentru toată şcoala cîte una bucăţea de lemn.

V. La acestea contribuiri sub punctul 1, 2, 3 şi 4 puse, să se scoată cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească prin perceptoarele comunei în rate desursive la trei luni, la quitanţa învăţătorului invidimată de parochul ca directorele local şcolar, aşa cît de n-am voi a plăti această competinţă pe calea execuţiunii să se scoată de pre noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în 3 exemplare şi l-am estrădat, subscris, întărit cu suscrierea numelor noastre şi tragerea crucei cu mîinile noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Şirioara, 20 november 1866.

(Semnează judele comunal F. Warga (m.p.), primul curator şi inspector şcolar: Toader Măgheruşan, 4 curatori, fătul, 7 săteni „în numele întregei comune", în prezenţa administratorului preotesc al Şirioarei Demetriu Matei).

Cristur-Şieu, 8 noembrie 1866 *Anexa nr. 3.*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoală:

1) Un capital de 343 fl. 34 cr. în oblegaţiune de stat 50 fl. m(onetă) c(onvenţională) de a împrumutului naţ(ional) din 1 ianuar 1855 nr. 3.809.

2) În tot anul vom da lemne pentru încălzitul şcoalei.

II. Pentru învăţătorul şcoalei.

1) Îi dăm lăcaş în casa a doua sub acoperămîntul şcoalei.

2) Dăm în solidum optzeci florini în valuta austriacă care bani nesminţit vom plăti din venitul crîşmei de trei luni, oferit pe sama şcoalei.

3) Dăm într-un rupt pe an 36 (treizecişişase) de mierţe mari de mălai în grăunţe, computînd mierţa în 20 cupe.

4) Dăm pre an un fund (loc intravilan) de grădină, de 25 stînjeni patraţi între vecinii: baronul Bornemisza Ioan şi ulita comunei.

La acestea contribuiri sub punctul 2 şi 3 puse să se scoată cu contribuţia comunei prin judele comunal şi să se plătească prin perceptoarele comunale în rate decursive la trei luni, la quitanţa învăţătorului, vidimată prin parochul ca director şcolar local aşa cît de nu am voi a plăti acestea competinţe şi pre calea execuţiunei să se scoată de pre noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional şcolar l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, suscris şi întărit cu subscrierea numelor noastre şi tragerea crucei cu mîinile noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Şieu-Cristur, în 8 noembrie 1866.

(Semnează parohul: Eliseu Mureşan, inspectorul local şcolar, Laurenţiu Feldiorean, judele comunal, Pop Vasile şi 22 săteni. Semnatarul numelor este notarul L. Feldiorean).

Măgheruş, 2 noembrie 1866. *Anexa nr. 4*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

1) Pentru şcoală: toate spesele se poartă din venitul crîşmelor de trei luni de toamnă, care mai înainte au fost a satului dară acuma s-au dedicat şi se con-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tribue pe sama şcoalelor de ambe confesiuni gr. catolică şi augustană, după mulţimea naţională; et secundo:

Pentru încălzitul şcoalei părinţii pruncilor sunt îndatoraţi a da şi a trimite lemne la şcoală.

Pentru învăţătorul:

1) Îi dăm de la tot fumul o jumătate felderă cucuruz, care stă din opt cupe grăunţe (in graunis) care fac laolaltă 60 (şasezeci) feldere mici.

2) Dăm de la fiecare fum în bani gata pe un an 1 fl. valutar, adecă 40 cr. în valută austriacă şi să capete 50 fl. v. a. (quinquaginti floreni în valută aus.) pe fiecare an cu aceasta escepţiune cum că păstorii comunali de dobitoace, văduvele sărace şi neorusticii (ţigani) plătesc numai de jumătate toate dările învăţătoreşti.

În urmă la acestea contribuţiuni sub punctele mai sus numite ne îndatorim, adecă bucatele a le scoate prin antistia besericească la sfîrşitul lui december anului scolastic, adecă pe la naşterea D. I. Christos iarăşi banii să se plătească prin perceptoarele comunal (comunei) în rate decursive la 3 luni cu quitanţa învăţătorului, vidimată prin parochul ca directore şcolar local aşa ca de nu am voi a plăti aceste competinţe şi pe calea esecuţiei să se scoată de pe noi şi urmaşii noştri pe calea legii şi spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat suscris şi întărit cu suscrierea numelor noastre şi tragerea crucii cu mîinile noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Măgheruş 2 zile, novem(brie) 1866.

(Semnează parohul: Zaharia Pop şi autiştii bisericii: curatorul prim Jacob Husmesan şi 11 curatori).

Bistriţa, 30 decembrie 1866 *Anexa nr. 5*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

1) În tot anul vom da 2 (doi) stînjeni de lemne pentru încălzitul şcoalei, cari calculat în bani fac 10 (zece) fl. v. a. ce sunt de a se scoate de pre aceia poporeni cari au copii la şcoală, repartiat după numărul copiilor în tot anul umblători la şcoala, aşa ca să iasă competinţa sus menţionată.

Pentru învăţătorul nostru (a şcoalei):

2) Îi dăm pe tot anul 100 (o sută) fl. v. a. din casa alodială Magistratuală pe baza ordinaţiunei Mag(istratului), detto 15 iuni 1863 Nr. 280, care se scoate pe toată luna după quitanţa formală.

3) Dăm de la fiecare fum, 40 cr. v. a. pe tot anul care socotindu-se cu contribuţiunea se plăteşte învăţătorului încă o sută de fl. v. a., în două rate — cu începutul anului scolastic 50 fl. v. a. iar cu începutul lui iuniu cealalţi 50 fl. v. a. şi aşa învăţătorul nostru primeşte 200 fl. v.a. pe fiecare an.

4) Dăm pe an trei orgi de lemne din partea onoratului public orăşan, care fiind asignate totdeauna se pot primi cu începutul noembrie în fiecare an.

5) Îi dăm casă de locuinţă, un graşd cu şiopru pentru economie şi una grădiniţă pentru legume.

La acestea contribuire sub punctul 1, 2, 3, 4, 5 puse să se scoată în rate decursive după cum s-a zis mai în sus şi să se plătească la timpul său prin colectorul orăşan, după sunetul quitanţei învăţătorului care să fie vidimată de parochul local ca director local şcolar, aşa cît de n-am voi a plăti acestea competinţe şi pe calea esecuţiunei să se scoată de pre noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, suscris şi întărit cu suscrierea numelor noastre şi tragerea crucei cu mîinile noastre proprie lîngă numele noastre.

Bistriţa în 30 decemvre 1866.

Înaintea mea: Silaşi v(ice)protopop, + Goriţia Gheorghiţa curator suprem, + Ştefan Berbecariu, + Ioan Nagy, + Todor Simion, + Ştefan Moldovan, Vasile Christureanu, Mitru Costan, Ioan Lupu, Ioan Moldovan, Pavel Reca, Pavel Sîngeorzan, Vasile Bumbu, Ioan Berbecariu, Mihai Doroftei, Ioan Cepănariu, prin I. Şiorobetean învăţător.

Feleac, 16 decembrie 1866 *Anexa nr. 6*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

1) Pentru şcoala noastră comunală ne deobligăm a da toate celea de lipsă pentru susţinerea ei.

2) Dăm una grădiniţă pentru pomărit de opt (8) orge cuadrate care e între vecinii Heidesi Toader şi strada comunală sub nr. top. 4.

3) Pentru învăţătoriul nostru dăm un salarium banal de optzeci (80) fl. v. a.

4) Pe lîngă acest salarium banal de optzeci (80) fl. v. a. dăm învăţătoriului un salarium în naturale de la fiecare fum opt (8) cupe grăunţe.

5) Acestea contribuiri să se scoată de pe noi şi de pe urmaşii noştri una cu contribuţiunea comunală de judele comunei şi să se plătească învăţătoriului prin perceptoarele comunei în rate decursive la trei luni la quitanţa învăţătoriului, vidimată de parochul ca directore şcolar local, aşa cît de nu am voi a plăti acestea competinţe şi pe calea esecuţiunei să se scoată de pe la noi şi de pe urmaşii noştrii pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional şcolar l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, subscris şi întărit cu scrierea numelor noastre şi tragerea crucii.

Feleac în 16 december 1866.

(Semnează parohul, Teodor Mois şi 15 săteni, prin Szakáts János).

Sîniacob, 16 decembrie 1866 *Anexa nr. 7*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

1) Pentru şcoala noastră comunală ne deobligăm a da toate cele trebuincioase pentru susţinerea ei.

2) Pentru încălzitul şcoalei ne deoblegăm a da noi lemne cîte ar fi de lipsă şi pe lîngă acelea ne oblegăm a da 2 (doi) fl. v. a.

3) Dăm şcoalei noastre o grădiniţă de pomărit de 8, adecă opt orge pătrate, în vecinătatea de Lechinţan Vasilica şi biserica gr. cath(olică) şi se află sub nr. top. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4) Ne deobligăm a da pentru învăţătorul nostru un salarium în bani de şiese (6) fl. v. a. şi patruzeci cruceri.

5) Pe lîngă salariul pomenit mai sus ne oblegăm a da de la fiecare fum una mierţă de grăunţe computîndu-se mierţe în 16 cupe.

6) Aceste contribuiri să se scoată şi culeagă de pe la noi una cu contribuţiunea comunală prin judele comunei şi să se plătească prin perceptorele comunal în rate decursive la trei luni, la quitanţa învăţătoriului vidimată prin parochul ca directorele şcolar local, aşa cît de nu am voi a plăti această competinţă şi pe calea esecuţiunei să se scoată de pe la noi şi de pe urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, suscris şi întărit cu subscrierea numelor noastre şi cu tragerea crucii la numele noastre proprii.

Dat Sîniacob în 16 decembrie anu 1866.

(Semnează administratorul parochial Teodor Mois şi 14 săteni).

Arcalia, 15 decembrie 1866 *Anexa nr. 8*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoala noastră ne vom îngriji noi a o provedea totdeauna cu celea trebuincioase.

II. Pentru învăţătorul şcoalei:

1) Îi dăm lăcaş.

2) Dăm de la fiecare fum, în bani, pe an 1 fl. 15 cr. v. aus., adecă în comuna noastră, de la 44 fumuri, 50 fl. 16 cr. v. a.

3) Dăm într-un rupt pe an 20 mierţe mari de mălai în grăunţe adecă pe fiecare fum 12 cupe.

4) La acestea contribuiri sub punctul al 2-lea puse să se scoată cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească prin perceptorele comunal, în rate decursive la trei luni, la quitanţa învăţătoriului, vidimată prin parochul ca directore şcolar local aşa cît de n-am voi a plăti această competinţă şi pe calea esecuţiunei să se scoată de pre noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, suscris şi întărit cu subscrierea numelor noastre şi tragerea crucii cu mînile noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Arcalia, decembrie 15, 1866.

(Semnează judele comunei [Jacobelea Nicu], subjudele [Johann Schuster], 2 juraţi, curatorul suprem al bisericii, 4 „juraţi curatori"; semnatar al numelor este Grigore Maroşan, parochul locului).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sărăţel, 15 decembrie 1866 *Anexa nr. 9*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoala noastră ne vom îngriji noi a o provedea totdeauna cu celea trebuincioase.

II. Pentru învăţătoriul şcoalei:

a) Dăm de la fiecare fum, în bani gata, pe an 54 cr. ad(ecă) în comuna noastră, de la 56 fumuri, 30 fl. 24 cr. v. a.

b) Dăm de la fiecare fum 16 cupe mălai în grăunţe, ad(ecă) de la 56 fumuri, 56 mierţe mici, mălai.

c) La aceste contribuiri sub punctul al II-lea puse să se scoată cu contribuţiunea comunei, prin judele comunal şi să se plătească prin perceptorele comunal în rate decursive la trei (3) luni la quitanţa învăţătoriului vidimată prin parochul, ca directore şcolar local, aşa cît de n-am voi a plăti această competinţă şi pe calea esecuţiunei să se scoată de pe noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, suscris şi întărit cu suscrierea numelor noastre şi tragerea crucii cu mînele noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Sărăţel în 15 decembrie 1866.

(Semnează judele [Moruţan Vasilica], „juratul suprem", 2 juraţi, curatorul prim, fătul şi 4 curatori; semnatarul numelor este Grigore Moroşan, parochul Arcaliei şi administratorul Sărăţelului).

★
★ ★

Herina, 15 decembrie 1866 *é* *Anexa nr. 10*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoala noastră ne vom îngriji noi a o provedea totdeauna cu cele trebuincioase.

II. Pentru învăţătoriul şcoalei:

a) Dăm de la fiecare fum, în bani gata, pe an 60 cr., ad(ecă) în comuna noastră, de la 70 fumuri, 42 fl. v. a.

b) Dăm de la fiecare fum 10 cupe mălai în grăunţe, ad(ecă) de la 70 fumuri 35 mierţe mari mălai.

c) Dăm de la fiecare fum una cupă fasole, de la 70 fumuri 3 mierţe mari şi una jumătate fasole.

d) Dăm de la fiecare fum, care are prunc sau pruncă alergătoare la şcoală un font de slănină.

La acestea contribuiri sub punctul al II-lea puse, să se scoată cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească prin preceptorele comunal în rate decursive la 3 luni, la quitanţa învăţătoriului, vidimată prin parochul că directore şcolar local aşa cît de n-am voi a plăti acestea competinţe şi pre calea esecuţiunei să se scoată de pe noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru mai mare tărie acest instrument fundațional l-am făcut în trei esemplare și l-am estrădat suscris și întărit cu suscrierea numelor noastre și cu tragerea crucii cu mînile noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Harina, 15 december 1866.

(Semnează parohul, Grigore Pop și cei 5 curatori ai bisericii „în numele tuturor").

Nețeni, 2 decembrie 1866 *Anexa nr. 11*

INSTRUMENT FUNDAȚIONAL ȘCOLAR!

Noi mai din jos subscrișii ne deobligăm din voia noastră liberă și neschimbat și pre noi înșine și pre toți urmașli noștri pentru totdeauna, cum că pentru susținerea școalei noastre poporale și a învățătoriului nostru vom da următoarele competințe:

I. Pentru școală dăm venitul nostru comunal a crîșmăritului de 3 luni pe tot anul.

2. În tot anul vom îngriji pentru încălzitul școalei noastre; așa tot pruncul pe zi va duce cîte o dărabă de lemn.

II. Pentru învățătoriul școalei:

1) Îi dăm lăcaș liber în școala noastră.

2) Dăm de la fiecare fum în bani gata pe an 66 cruceri v. aus. adecă în comuna noastră, de la 43 fumuri, 28 fl. v. austriacă.

3) Dăm într-un rupt pe an 20 mierțe mari mălai, computînd mierța în 20 cupe.

La acestea contribuiri sub punctul 2 puse să se scoată cu contribuțiunea comunei prin judele comunal și să se plătească prin perceptorele comunei în rate decurvise la trei luni, cu quitanța învățătoriului, vidimată prin parochul ca director școlar local, așa cît de n-am voi a plăti aceste competințe și pe calea esecuțiunei să se scoată de pe noi și urmașii noștri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundațional l-am făcut în trei esemplare și l-am estrădat, subscris și întărit cu subscrierea numelor noastre și tragerea crucei cu mînile noastre proprie lîngă numele noastre.

Nețiu[1] în 2 december 1866.

(Semnează parochul [Ilie Pop], judele comunal care era și curator prim [Ilieș Ioan], 6 curatori și 3 bătrîni).

Domnești, 17 decembrie 1866 *Anexa nr. 12*

INSTRUMENT FUNDAȚIONAL ȘCOLAR!

Noi mai din jos subscrișii ne deobligăm din voia noastră liberă și neschimbat și pre noi înșine și pre toți urmașii noștri pentru totdeauna, cum că pentru susținerea școalei noastre poporale și a învățătoriului nostru vom da următoarele competințe:

1) Dăm într-un rupt pe an 30 mierțe mari de mălai în grăunți, computînd mierța cu 20 cupe.

[1] Nețeni, sat, com. Mărișelu, jud. Bistrița-Năsăud.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2) Dăm pe an de la fieşte care prunc care umblă la şcoală o cupă de fasole şi ceialalţi care n-au copii de şcoală încă sunt datori a da cîte o cupă de fasole, de la 28 gazde care sînt în comuna Biliag.

3) Dăm de la tot pruncul cîte 2 dărabe de lemne pe zi a le duce la şcoală.

4) La acestea contribuiri sub punctul 1, 2, 3 pusă să se scoată prin antistiile comunale iar bucatele sus menţionate ne obligăm în tot anul a le presta pînă în 25 decembre, aşa cît de n-am vrea a plăti acestea competinţe şi pe calea execuţiunei să se scoată de pe noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie (a) acestui instrument fundaţional l-am făcut în 3 esemplare şi l-am estrădat şi subscris întărit (cu) subscrierea numelor noastre şi tragerea crucii cu mînile noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Biliag[1] 17 decembrie 1866.

(Semnează judele comunal [Gălăţan Vasile], 2 juraţi, curatorul prim, fătul, un curator, învăţătorul [Tănase Tohati]; semnatar al numelor este parochul Biliagului: Pavel Moldovan).

[1] Azi Domneşti, sat, com. Mărişelu, jud. Bistriţa-Năsăud.

Sărata, 16 decembrie 1866 *Anexa nr. 13*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătoriului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Dăm de la fiecare fum, în bani gata, pe an, 20 cr. v. a., adecă în comuna noastră Şomfalău, de la 60 fumuri, 12 fl. v. a.

II. Dăm într-un rupt pe an 35 mierţe mari de mălai, în grăunţe, computîndu-se mierţa cu 20 cupe.

III. Fiecare prunc trebue să ducă lemne la şcoală.

IV. La acestea contribuiri sub punctul I puse se scot cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească prin perceptorele comunei în rate decursive la 3 luni, la quitanţa învăţătoriului, vidimată prin parochul ca direcrele local şcolar, aşa cît de n-am voi a plăti această competinţă şi pe calea esecuţiunei să se scoată (de) pe noi şi urmaşii noştri, pe spesele noastre.

V. Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat, subscris şi întărit cu subscrierea numelor noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat în Şomfaleu[1], în 16 decembre 866.

(Semnează învăţătorul, Vasile Suciu, judele comunal, Szeikély Marzi, curatorul prim care era şi inspector şcolar; 4 curatori şi administratorul parochial, Pavel Moldovan, paroch al Bileagului).

[1] Sărata, localitate componentă a oraşului Bistriţa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Şoimuş, 24 decembrie 1866 *Anexa nr. 14*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoală un capital de 10 cr. v. a. de la fiecare fum pentru totdeauna ca fund scolastic.

2) Una grădină de pomărit de 4 orgii patrate, între vecinii, din sus: Gherman Toader, din jos: Moldovan Tănase.

II. Pentru sama învăţătorului nostru:

1) Îi dăm lăcaş în una din casele şcoalei.

2) Un capital în bani gata de 40 fl. v. a.

3) Îi dăm într-un rupt pre an de fiecare copil de şcoală una ferie mare de bucate în grăunţe.

III. Toate acestea să se scoată cu contribuţia comunală prin judele comunei şi să se plătească în două rate, una pe la naşterea domnului nostru Isus Christos alta pe la Sîntul Georgiu, aşa cît de nu am voi a plăti această competinţă şi pe calea legii sau a ecsecuţiunei să se poată scoată de pe noi şi urmaşii noştri, pre spesele noastre.

Pentru mai mare întărire acestui instrument l-am făcut în trei esemplare şi l-am suscris, întărit cu suscrierea numelui nostru şi tragerea crucii cu mînile noastre.

Şoimuş, în 24 decembre 1866.

(Semnează judele: Gregore Porcălab, 6 „săteni aleşi", preotul gr. cat., Artenius Mihăilaş; semnatar al numelor e notarul Baci).

Ardan, 30 noembrie 1866 *Anexa nr. 15*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoală:

Toate celea trebuincioase în şcoală: mobile, unelte şi requisite le vom face, cumpăra pre banii noştri din lada alodială a comunii.

II. Pentru învăţătorul şcoalei:

1) Dăm de la fiecare fum în bani gata, pe an 27 cr. v. a., zic douăzecişi şapte cruceri valută austr., adecă în comuna noastră 150 fumuri face 40 fl. 50 cr. v. a., zic patruzeci florini şi 50 cr. valută austr.

2) Dăm de la fiecare prunc trei cupe mălai în grăunţe, care se va strînge pînă în 25 december.

3) Dăm de la fiecare prunc un punt de brînză pre la Crăciun, care nu va avea brînză dă un punt de carne de porc.

4) La acestea contribuiri sub punctul 1, 2 şi 3 puse (sînt) a se scoate cu contribuţiunea comunii prin judele comunal şi să se plătească prin perceptoarele comunii în două rate, adecă o rată pre la 1 ianuarie şi a doilea pre la 1-mo aprilie, învăţătorului, pre lîngă quitanţă, vidimată prin parochul şi directorul local

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şcolar, aşa cît de nu vom voi a plăti acestea competinţe să se poată scoate pre calea executivă de pre noi şi urmaşii noştri pre spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut 3 essemplare şi l-am estrădat, subscris întărit cu subscrierea numelor noastre şi tragerea crucii cu mîinile noastre proprie lîngă numele noastre.

Ardan, în 30 noembrie 1866.

(Semnează 21 membri ai „comitetului în numele întregii comune", judele comunei: Tiniş Zaharia, curatorul principal: Tiniş Constantin, notarul: Ioan Baci, administratorul parochial: Artenie Mihăilaş; semnatar al numelor este Iuon Pop, „inspector local şcolar").

★
★ ★

Lunca, 31 decembrie 1866 *Anexa nr. 16*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătorului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoală:

Toate celea trebuincioase mobile, unelte şi requisite pentru şcoală le vom face, le vom cumpăra pre banii noştri din lada alodială a comunii,

II. Pentru învăţătoriu şcoalei.

1) Dăm de la fiecare fum în bani gata, pre an, 40 cr. v. a., zic patruzeci cruceri valută austr(iacă), adecă în comuna noastră 60 fumuri face 24 fl. v. a. zic douăzeci şi patru florini valută austr(iacă).

2) La acestea contribuiri, sub puncto 1-mo sus zise şi puse, (sînt) a se scoate cu contribuţiunea comunii prin judele comunii şi să se plătească prin perceptorele comunii în două rate, adică o rată pre la 1-ianuarie şi a doilea pe 1-aprilie, învăţătoriului, pre lîngă quitanţă vidimată prin parochiul şi directorul local şcolar, aşa cît de nu vom voi a plăti această competinţă să se poată scoată pre calea esecutivă de pre noi şi urmaşii noştri pre spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în trei esemplare şi l-am estrădat subscris, întărit cu subscrierea numelor şi tragerea crucii cu mînele noastre proprii lîngă numele noastre.

Friş[1], 31 noiembrie 1866.

(Semnează judele: Gordan Andrei, curatorul suprem, 9 săteni, învăţătorul: Ioan Sima, parochul: Axentius Ilieş; semnatar al numelor Gabrielo Sima).

[1] Lunca, sat, com. Şieuţ, jud. Bistriţa-Năsăud.

★
★ ★

Sebişu de Sus, 16 decembrie 1866.

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătoriului nostru vom da următoarele competinţe:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I. Pentru şcoală:

1) Un capital de — fl. — cr.

2) În tot anul vom da doi stengini de lemne pentru încălzitul şcoalei şi vom da una cupă mălai grăunţiă ca den preţul aceluia să se cumpere cele de lipsă mobile şi imobile pe seama şcoalei.

II. Pentru învăţătoriul şcoalei:

1) Îi dăm lăcaş şi depunem un capital de bani — fl. — cr.

2) De la fiecare fum în bani gata pe an 40 cr. v. a., adecă în comuna noastră de la una sută fumuri, una sută fior. val. a.

3) Dăm pe an 5 orge de lemne.

4) La acestea contribuiri sub punctul 2, 3 puse se scot cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească pren perceptorele comunei în rate decursive de 3 luni, la quitanţa învăţătorului vidimată de parochul ca directorele local şcolar, aşa cît de n-am voi a plăti acestea competinţe şi pe cale esecuţiunei să se scoată de pe noi şi urmaşii noştri pe spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în 3 esemplare şi l-am estrădat subscris şi întărit cu subscrierea numelor noastre şi tragerea crucei cu mînele noastre proprie lîngă numele noastre.

Dat Sebişul de Sus, în 16 decembre 1866.

(Semnează parohul: V. Groze, judele Vasile Handrea şi 10 „membri ai comitetului comunei"; prin N. Groze, cantor).

Ruştior, 17 decembrie 1866 *Anexa nr. 18*

INSTRUMENT FUNDAŢIONAL ŞCOLAR!

Noi mai din jos subscrişii ne deobligăm din voia noastră liberă şi neschimbat şi pre noi înşine şi pre toţi urmaşii noştri pentru totdeauna, cum că pentru susţinerea şcoalei noastre poporale şi a învăţătoriului nostru vom da următoarele competinţe:

I. Pentru şcoală, a) un capital de 35 fl. treizeci şi cinci fl. v. a. căpătaţi pînă acum pre arenda cea de trei luni; b) Banii ce se vor căpăta pre venitor pentru sus numita arendă tot mereu ne deobligăm a-i păstra pentru folosul şcoalei noastre şi din acestea a cumpăra tot feliul de mobile, unelte şi specie de scris pe seama şcoalei noastre.

II. Pentru învăţătoriul şcoalei:

Îi dăm lăcaş şi un capital de 40 fl. patruzeci fl. v. a. în bani gata.

III. La această contribuire de sub punctul II pusă să se scoată cu contribuţiunea comunei prin judele comunal şi să se plătească prin perceptorele comunei în rate decursive la 3 luni la quitanţa învăţătoriului vidimată prin parochul ca directore local şcolar aşa cît de n-am voi a plăti această competinţă şi pe calea esecuţiunei să se poată scoate de pe noi pre spesele noastre.

Pentru mai mare tărie acest instrument fundaţional l-am făcut în 3 esemplare şi l-am estrădat, suscris şi întărit cu suscrierea numelor noastre şi tragerea crucei cu mînile noastre proprii lîngă numele noastre.

Dat în Rusciori[1], la 17 decembre 1866.

(Semnează „curatorul raţionat", 3 săteni, judele comunal: Vasile Creţa, prin parochul: Vasilie Mureşianu).

[1] Ruştior, sat, com. Şleuţ, jud. Bistriţa-Năsăud.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ROLUL BĂNCILOR ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA ÎN DOMENIUL AGRAR (1872—1918) II.

VASILE DOBRESCU

Partea a II-a. *Formele şi caracteristicile operaţiunilor financiare ale băncilor româneşti. Depunerile. Împrumuturile cambiale. Împrumuturile ipotecare şi cambiale cu acoperire ipotecară.*

Calitatea activităţii şi formelor operaţiunilor financiare adoptate de băncile transilvănene româneşti au fost, în epoca modernă, influenţate de condiţiile social-economice şi politice ale afirmării burgheziei româneşti în contextul relaţiilor generale existente în Imperiul austro-ungar, a expansiunii relaţiilor capitaliste în agricultură, a nevoii de capital resimţită ca urmare a integrării domeniului agrar producţiei de mărfuri capitaliste, a intensificării schimburilor de produse agricole, a necesităţilor stringente de modernizare şi raţionalizare a producţiei agrare etc. Prezenţa şi penetraţia capitalului bancar în satele Transilvaniei va crea, la rîndul său, condiţii noi evoluţiei relaţiilor capitaliste, deschizînd printr-o reciprocă influenţare, căi tot mai largi de pătrundere a operaţiunilor financiare ale băncilor în cele mai depărtate zone ale mediului rural.

Desfăşurarea activităţilor financiare ale băncilor româneşti a fost influenţată şi de capacitatea economică, mai slabă a burgheziei româneşti, de posibilităţile mai reduse, mai anevoioase de constituire a capitalurilor sociale necesare întemeierii instituţiilor de credit, de capacitatea forţei lor financiare, majoritatea fiind de mărime mijlocie sau mică, respectiv de vechimea înfiinţării lor, multe dintre ele, avînd o activitate relativ scurtă în comparaţie cu sfîrşitul perioadei studiate (1914—1918). Adăugăm, la aceste considerente, rolul pe care l-au avut conjuncturile economico-financiare fluctuante, zona geografică ca mediu propice sau nu producţiei agricole, a uneia sau alteia din ramurile de economie agrară, a situării la interferenţa căilor de acces favorabile schimburilor comerciale, a pieţelor de desfacere a produselor agrare în special, în sfîrşit orientarea şi preferinţele principalilor acţionari ai băncilor respective care impuneau un anume regim operaţiunilor financiare în funcţie de interesele şi scopurile lor economice personale. Socotind, multitudinea factorilor care au grevat asupra căilor de pătrundere a capitalului bancar românesc în mediul rural şi au dimensionat, totodată, caracterul şi sfera de acţiune a operaţiunilor financiare se impune cu precădere, tratarea în această perspectivă, care este mai apropiată pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

descifrarea caracteristicilor, specificului şi condiţiilor de acordare a împrumuturilor respectiv de pătrundere şi dezvoltare şi pe această cale a relaţiilor capitaliste în agricultura transilvană. Totodată, activitatea financiară a instituţiilor de credit românesc implicate în sfera agrară va purta semnul specificităţii relaţiilor din acel domeniu economic, diferenţiindu-se, tranşant, de activitatea băncilor cu o orientare precumpănitor industrială, chiar dacă aveau în principiu aceleaşi coordonate de funcţionare, adoptînd o conduită conformă economiei rurale. Nu va lipsi din activitatea concretă a băncilor româneşti influenţa mişcării naţionale, chiar dacă această situaţie, din motive lesne de înţeles, nu era declarată, inclusiv sub incidenţa formulării programatice a intenţiilor şi a dorinţelor de structurare a unei economii naţionale proprii româneşti (în sens capitalist), desigur progresist la nivelul evoluţiei epocii şi cu determinări de emancipare social-naţională.

Principalele operaţiuni financiare ale băncilor româneşti, cuprinse, cu mici diferenţieri, în statutele de înfiinţare au în vedere următoarele activităţi:

a) Primirea de depuneri spre „fructificare";
b) Acordarea de credite pe cambii;
c) Acordarea de credite cambiale cu acoperire ipotecară;
d) Acordarea de credite ipotecare;
e) Acordarea de credite pe obligaţiuni personale sau cu cavenţi;
f) Acordarea de credite pe efecte publice şi alte „hîrtii de valoare";
g) Afaceri de comision şi cumpărarea de efecte publice pentru eventuala lor lombardare;
h) Cumpărarea, arendarea şi vinderea de terenuri agricole şi alte bunuri imobile.

La acestea se adaugă, pentru unele bănci, posibilitatea de întemeiere a unor unităţi cooperatiste de credit sau reuniuni şi însoţiri agricole, în limbajul curent al epocii, precum „Albina"; „Economul"; „Timişana", „Bihoreana", „Progresul" (Ilia Mureşeană), „Lumina" (Sibiu), „Plugarul" (Blaj) etc., sau de emitere a scrisurilor funciare pe care, în practică, a reuşit să le activeze, cu succes, doar banca „Albina"[1]. Sînt şi puţine instituţii financiare româneşti care au acordat împrumuturi pe produse agricole şi animale precum „Agricola" (Hunedoara), „Progresul" care s-au ocupat de întemeierea şi sprijinirea, prin experţii economişti, a magazinelor de cereale, mijlocind comerţul cu produse agrare aşa cum acţiona „Făgeţeana" (Făget), „Bistriţana" etc. La fel filiala „Albinei" din Braşov, proprietară a unui magazin de mărfuri, a încurajat împrumuturile pe cereale, lînă, „sau produse brute în general"[2].

Băncile româneşti şi-au axat însă, cu prioritate, activitatea asupra

---

[1] Intenţii asemănătoare în această privinţă a avut şi banca „Economul" în anul 1902, fără nici o urmare concretă, întrucît nu a avut suficient capital pentru desfăşurarea acestui gen de operaţiuni financiare. Vezi Arh. St. Cluj, *Fond „Economul", registrul 15, Procese verbale ale direcţiunii 1902—1906, Proces verbal din 19 martie 1902*, p. 5.

[2] Arh. St. Braşov, *„Albina"*, Braşov, dosar 2/1882, f. 14 şi f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

primelor patru operaţiuni financiare, enumerate mai sus, în ordinea amplitudinii şi volumului lor, acordînd însemnătate uneia sau alteia dintre ele, în funcţie de conjunctura economică a momentului, de starea şi posibilităţile financiare concrete şi directe ale fiecărei instituţii, deşi, nu întotdeauna, aceste situaţii s-au corelat cu cerinţele şi interesele celor care solicitau creditele. Limitarea operaţiunilor financiare a majorităţii băncilor româneşti la depuneri, acordarea de credite pe cambii, ipotecare, credite personale sau ţărăneşti şi arareori, doar la marile instituţii de credit, extinderea activităţilor bancare la împrumuturi în cont-curent, pe efecte sau scrisori de valoare, vînzări-cumpărări de imobile etc., este consecinţa nu numai a insuficientei puteri financiare, ci şi a lipsei de specialişti (economişti, contabili), a provenienţei clientelei în majoritatea sa ţărănească, evident, a specificului economiei rurale şi uneori a spiritului de exagerată prevedere a conducătorilor instituţiilor de credit pentru obţinerea unor însemnate beneficii fără eforturi sau riscuri deosebite, păstrînd tradiţiile şi mentalităţile obişnuite de funcţionare ale instituţiilor financiare. N-au lipsit dintre cauzele ce au limitat operaţiunile financiare ale băncilor româneşti şi motivaţiile de ordin politic ale regimului care a suspectat şi urmărit, uneori a încercat să împiedice normala activitate a acestora.

În marea lor majoritate băncile româneşti s-au orientat spre împrumuturile cambiale, menţinînd această operaţiune pe primul loc în portofoliul lor, chiar şi în cazul instituţiilor financiare cu o putere economică mare, care au reuşit pe parcurs să introducă cu succes şi alte împrumuturi bancare. Unele ca „Victoria"[3], „Bihoreana"[4], au păstrat această caracteristică, în ciuda prosperităţii lor financiare, datorită frecvenţei schimburilor comerciale de produse agrare din acele zone, pieţele comerciale ale Aradului şi Oradiei fiind cele mai mari şi mai puternice din zona de răsărit a monarhiei austro-ungare. De regulă, însă, băncile cu un capital social mai modest, sau în perioada de început a activităţii lor, altele determinate de limitele zonei restrînse de activitate au avut în portofoliul operaţiunilor financiare precumpănitor împrumuturile pe cambii. Au făcut excepţie de la această regulă cvasigenerală, cu excepţia însoţirilor de credit care au acordat împrumuturi pe obligaţii personale, trei instituţii financiare: „Oraviţeana" (Oraviţa)[5], care avea precumpănitor în bilanţuri împrumuturile ipotecare, iar prin natura statutelor lor, Casele de împrumut şi păstrare din Năsăud[6] („Aurora") şi din Săliişte[7], ce-şi asociau creditele ipotecare şi creditele cu garanţie personală sau cu cavenţi. O politică financiară echilibrată sub raportul acordării diverselor feluri de împrumuturi o vor avea şi unele bănci din zo-

[3] *Tribuna*, X, nr. 24 din 4/17 februarie 1906, p. 8.

[4] *Arh. St. Oradea, Fond „Bihoreana", dosar 34/1905*, f. 4—6.

[5] Vezi *Revista Economică*, XI, nr. 3 din 1909, p. 23; *Idem*, XI, nr. 7 din 1909, p. 99.

[6] Nicolae Drăganu, *Monografia Societăţii de împrumut şi păstrare „Aurora", din Năsăud (1873—1923)*, Cluj, 1923.

[7] Ioan Lupaş, *Casa de păstrare din Săliişte*, Sibiu, 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nele preponderent agricole precum „Tîrnăveana" (Sighişoara), „Mureşana (Reghin), „Racoţana" (Şeica Mare), „Plugarul" (Lugoj), „Vulturul" (Tîrnăveni), „Silvania" (Şimleul Silvaniei) etc. Banca „Economul", una din cele mai vechi şi însemnate instituţii financiare din zona centrală a Transilvaniei a prezentat, multă vreme, în bilanţurile sale anuale, doar două forme de credit: cambial şi fix, deşi sub aceste denumiri în portofoliul său s-au executat o gamă mai diversificată de operaţiuni financiare. Totuşi, pentru mărirea lichidităţii capitalului acestei bănci, conducerea sa a luat ca măsură preventivă, în 1900, transformarea unei bune părţi din fondurile de credite fixe în credite cambiale[8]. Desigur, în această direcţie au acţionat şi factori economici locali. În zonele deluroase şi muntoase unde precumpănitoare erau activităţile de creştere a animalelor sau locuitorii se îndeletniceau cu exploatările forestiere, băncile au dezvoltat cu precădere operaţiunile financiare mobile, cambiale sau cu obligaţii simple, apropiindu-se de necesităţile economice zonale. Amintim în această grupă de bănci, cu putere financiară mică spre mijlocie, instituţiile „Haţegana" (Haţeg), „Brădetul" (Orlat), „Parsimona" (Bran), „Zărăndeana" (Boiţa), „Crişana" (Brad), „Veneţiana" (Veneţia Inferioară), parţial „Auraria" (Abrud), „Doina" (Cîmpeni), „Fortuna" (Radna), „Mielul" (Poiana Sibiului) etc. Trebuie să precizăm că au existat reale fluctuaţii şi adeseori inadvertenţe în privinţa categorisirii împrumuturilor de către conducerile băncilor, a adoptării unor principii ferme în definitivarea bilanţurilor sau a folosirii unor terminologii financiare unanim acceptate şi valabile pentru toate instituţiile de credit româneşti. Deşi băncile au avut ca model general de organizare şi activitate banca „Albina" — iar mai tîrziu a intervenit în acest sens şi „Solidaritatea" —, neclarităţile au persistat în bună măsură din lipsa experienţei conducătorilor instituţiilor de credit româneşti, a specialiştilor în materie de finanţe şi a prezenţei în calitatea de funcţionari, adeseori de directori, a unor persoane necalificate, prea puţin cunoscătoare a complexelor mecanisme financiare (preoţi, avocaţi, învăţători, proprietari agricoli, foşti funcţionari de stat etc.). Adeseori, în portofoliul cambiilor au fost încorporate cambiile cu acoperire ipotecară şi uneori chiar împrumuturile ipotecare. Este concludent cazul băncii „Corvineana" care cerea pe lîngă contractul ipotecar şi semnarea unor documente tipic cambiale, direcţiunea acesteia precizînd „că pentru acest gen de împrumut şi pe viitor să se regleze numai pe lîngă cambii"[9]. La banca „Sebeşana" în portofoliul împrumuturilor ipotecare figurau şi creditele pe obligaţiuni personale, folosindu-se o formulă nouă, dar incorectă faţă de terminologia financiară admisă în epocă, de „împrumuturi ipotecare cu obligaţiuni"[10]. Confuzii de această natură voite sau nu

[8] *Arh. St. Cluj, fond. cit., Registrul 4, Procese verbale 1889—1902, Proces verbal din 21 martie 1900*, p. 556—557.

[9] *Arh. St. Deva, Fond banca „Corviniana", dosar 42, Protocoalele direcţiunii 1909—1913*, protocolul din 6 iunie 1911, concluzul 4.

[10] *Arh. St. Alba, Fond banca „Sebeşana", Registrul 3*, protocolul din 2 februarie 1909.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

apar şi la băncile româneşti mai mari. Spre exemplu, „Victoria" înscria la împrumuturile cambiale şi operaţiuni financiare garantate de averea imobiliară, ceea ce ne îndreptăţeşte a le socoti cel puţin împrumuturi cambiale cu acoperire ipotecară. La banca „Timişana" la împrumuturile ipotecare sînt prezente credite acordate pe trei—şase luni[11], de pe altă parte valoarea multora dintre ele, luată în parte, este mai mică decît valoarea împrumuturilor cambiale cu acoperire ipotecară, apropiindu-se astfel de creditele cu obligaţiuni personale, dovadă fiind formularea şi mai ales procedeul pentru asigurarea împrumutului, dar neavînd în bilanţ un capitol aparte pentru creditele personale. De asemenea, „Victoria" nu avea portofoliu pentru creditele cambiale cu acoperire ipotecară[12], iar la „Bihoreana" împrumuturile ipotecare „cu amortizare" constituie un capitol special nemaiîntîlnit, în practica operaţiunilor financiare curente ale băncilor româneşti[13]. La banca „Ardeleana" creditele ipotecare sînt împărţite în două categorii, aparte, unele cu anuităţi, altele fără nici un fel de specificare[14]. Este de presupus că sub denumirea creditelor ipotecare de la „Timişana" se integrau adeseori cambiile cu acoperire ipotecară, iar la „Bihoreana"[15], nefigurînd întotdeauna în portofoliu, la bilanţurile anuale se înglobau aceste împrumuturi altor operaţiuni financiare. Pe de altă parte, atît „Ardeleana", cît şi „Bihoreana", urmînd în acest sens procedeele folosite de „Albina", acordau credite ipotecare cu rate plătibile trimestrial şi nu anual. Nici banca „Economul" nu a scăpat de asemenea neglijenţe financiare, adunînd în portofoliul creditelor fixe, pînă la începutul secolului XX, sumele unor veritabile împrumuturi ipotecare împreună cu cele ale unor credite şi obligaţii personale cu caveţi[16]. Rermacăm că inadvertenţele ivite în portofoliile băncilor, confuziile făcute uneori din pricina subiectivităţii unor conduceri ale acestor instituţii în acordarea creditelor nu au periclitat existenţa şi buna lor funcţionare, n-au împiedicat dezvoltarea afacerilor bancare, fără a exclude cu totul unele efecte negative ce s-au manifestat în îngustarea artificială a posibilităţilor de acţiune a unor instituţii de credit, cu repercusiuni asupra situaţiei economice a debitorilor. N-au fost deschise îndeosebi căile de finanţare şi mai ales patronare a unor activităţi de valorificare şi comercializare a produselor agrare din mediul rural decît sporadic şi într-o măsură valorică aproape neglijabilă la nivelul potenţialului economiei agrare transilvănene.

---

[11] *Arh. St. Timişoara, Fond banca „Timişana", dosar 1/1896*, p. 129—152.

[12] *Arh. St. Arad, Fond banca „Victoria", dosar 1/1892*, f. 1.

[13] *Arh. St. Oradea, Fond „Bihoreana", dosar 54/1910*, f. 3—4.

[14] I. I. Lapedatu, *Monografia institutului de credit şi de economii „Ardeleana", societatea de acţii în Orăştie, 1885—1910*, Sibiu, 1912. Vezi anexa cu tabelul final al operaţiunilor bancare.

[15] *Arh. St. Oradea, Fond „Bihoreana", dosar 36/1905*, f. 3 *şi dosar 46/1908*, f. 34.

[16] *Arh. St. Cluj, Fond „Economul", Registrul 4, Procese verbale ale direcţiunii 1889—1902, Proces verbal din 2 noiembrie 1889*, p. 8 *şi Proces verbal din 3 februarie 1890*, p. 302.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Activitatea băncilor în acordarea creditelor a fost de la început riguros organizată, solicitanţilor cerîndu-li-se date precise asupra averii mobile şi mai ales imobile pe care o posedau. De asemenea, prin agenţii lor, aşa-numiţii „bărbaţi de încredere", băncile obţineau informaţii clare, suplimentare asupra posibilităţilor economice ale viitorilor debitori controlîndu-se veridicitatea declaraţiilor acestora. Numai după îndeplinirea acestor formalităţi, uneori anevoioase şi desigur constisitoare pentru debitori, băncile acordau creditele ţinînd cont în stabilirea cuantumului acestora, a caracterului creditului (cambial, ipotecar, cont curent etc.), de capacitatea economică a solicitantului. Nu sînt rare cazurile cînd băncile resping cererile de împrumut ale solicitanţilor pe considerentul lipsei de garanţie materială şi a perspectivei insolvabilităţii lor. Băncile „Albina", „Victoria", „Bihoreana" etc., respingeau anual sute de cereri neacoperibile de averea solicitanţilor sau nejustificabile sub raportul eficienţei economice care ar fi uşurat recuperarea creditelor acordate. Tot din motive de întărire a garanţiei împrumutului băncile impuneau viitorilor debitori, mai ales în cazurile creditelor mari, declaraţii privind folosirea acestora pentru ca banca respectivă să aibă posibilitatea să aprecieze rentabilitatea investiţiei, în ideea evitării, cel puţin teoretic, a unor eventuale riscuri. Totodată, cererile de împrumut, de orice natură, cu excepţia unor credite pe obligaţii personale şi în numerar mic, se cereau a fi întărite de semnăturile şi angajarea juridică şi economică a două—trei persoane, în calitate de cavenţi sau giranţi[17], şi deci de responsabili direcţi cu averea lor proprie în caz că debitorul nu-şi putea achita la timp obligaţiile sau nu reuşea cu averea sa să asigure pe deplin împrumutul primit. Debitorii împrocesuaţi sau executaţi pe cale judecătorească pentru neplătirea creditelor la timp, de obicei nu mai primeau sprijinul financiar al băncii respective[18], iar uneori nici al altora care aveau informaţii asupra insolvabilităţii unor asemenea persoane. Este adevărat că de la această regulă existau şi excepţii pentru acei debitori care garantau cu averea lor mai însemnată creditarea în continuare, a unor noi împrumuturi.

Băncile mari şi mijlocii cu o intensă activitate economică, cu relaţii mai ample la nivelul teritorial au avut un număr însemnat de agenţi şi avocaţi subvenţionaţi care le mediau şi le urmăreau operaţiunile financiare. În vederea uşurării şi îmbunătăţirii activităţii acestor agenţi bancari unele dintre instituţiile de credit româneşti le-au pregătit instrucţiuni speciale, pe lîngă dispoziţiile statutare pentru lămurirea naturii fiecărui gen de împrumut şi facilitări expansiunii economice a instituţiilor bancare în diferite zone ale Transilvaniei, a sporirii clientelei

---

[17] *Arh. St. Maramureş, Fond banca „Rîureana", dosar 15/1904, paragraful 10.* La banca „Rîureana" în cazul unor împrumuturi destul de modeste, de cîteva sute de coroane, se cerea adeseari garantarea acestora de un număr mai mare de cavenţi, de obicei între 3—5 giranţi pentru debitor.

[18] *Arh. St. Sibiu, Fond „Albina", vol. III, Proces verbal XIII, din 31 mai 1876,* concluzul 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acestora[19]. Astfel, filiala „Albinei" din Braşov, cu o arie largă de acţiune şi cu un număr de mare agenţi, şi-a tipărit broşura „Instrucţiune pentru bărbaţii de încredere ai institutului de credit şi de economii „Albina", filiala Braşov, (Braşov, 1915), în care se făceau precizări detaliate pentru acordarea împrumuturilor, se fixau taxele perceptibile etc.

Pe lîngă instrucţiunile şi regulamentele de efectuare a diverselor operaţiuni financiare, conducătorii băncilor dădeau dispoziţii suplimentare privind condiţiile de împrumut în funcţie de conjunctura financiar-economică, de numărul cererilor, cerinţele şi garanţia economică a solicitanţilor. Astfel, „Albina" îndruma filiala sa din Braşov, în 1884, să-şi mobilizeze agenţii pentru a face cunoscute condiţiile de acordare a creditelor cambiale cu acoperire ipotecară — nou introduse în portofoliul băncii — şi să-şi recruteze un număr mai mare de debitori pentru acest gen de împrumut[20], precum şi să se intereseze cu mai multă atenţie de averea mobiliară a debitorilor ţărani din zonă, cunoscuţi ca posesori ai unui număr însemnat de animale. Formele de acordare a împrumuturilor, cu rare excepţii, erau însoţite de o serie de taxe luate de agenţii băncilor sau de funcţionarii acestora pentru mijlocirea şi întocmirea formularelor de solicitare şi de acordare a împrumuturilor respective. De asemenea, instituţiile de credit, îndeosebi în faza lor de întemeiere ca şi în condiţii de criză financiară, percepeau odată cu acordarea creditelor aşanumita „proviziune" — în fapt o taxă suplimentară pe împrumut —, a cărui valoare oscila între 1—5% din aceea a împrumutului. Băncile „Albina" şi „Victoria" au încasat taxă la împrumuturile ipotecare mai greu amortizabile, dar de obicei băncile au perceput proviziunea de la aproape toate categoriile de credit acordate fără deosebire de mărimea lor.

Chiar „Economul", care era o bancă cu poziţie financiară solidă, solicita obişnuit, o taxă de „proviziune" de 2—3%, uneori chiar 4% în anii de criză financiară[21]. De asemenea, banca „Corvineana" avea în portofoliul bilanţului său din 1905 peste 13.500 coroane cu titlul de proviziuni[22]. Cu taxele de acest gen băncile amortizau o parte din suma împrumuturilor acordate, adăugîndu-le îndeobşte la fondurile de rezervă anume constituite pentru preîntîmpinarea eventualelor situaţii financiare critice. Impunerea proviziunilor s-a efectuat şi în funcţie de mărimea împrumuturilor. Astfel, pentru creditele mai mari se încasau taxe de proviziune mai mici, iar pentru anumite sume se renunţa cu totul la acestea, favorizînd marile operaţiuni financiare de capital şi inclusiv elementele înstărite ale burgheziei române. De regulă, această măsură era respectată şi de către băncile mijlocii[23], sau mici, de filialele

---

[19] Vezi *Instrucţiune pentru bărbaţii de încredere ai institutului de credit şi de economii „Albina", filiala Braşov*, Braşov, 1915.

[20] *Arh. St. Braşov, Fond „Albina" — Braşov, dosar 5/1884*, f. 26.

[21] *Arh. St. Cluj, Registrul 40, Procesele verbale ale direcţiunii din 1906—1908, Creditele cambiale cu acoperire ipotecară*, vol. I, p. 22, 27, 40—43 şi 278—283.

[22] *Arh. St. Deva, Fond „Corviniana", dosar 10/1905*, p. 106.

[23] *Ibidem, dosar 42, Protocolul şedinţei din 23 august 1910*, concluzul 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

instituţiilor financiare româneşti mari. Băncile mai mari şi mai puternice financiar recurgeau în mai mică măsură la proviziuni sau atunci cînd le impuneau incasau procentaje mari reduse în raport cu împrumutul. Spre exemplu, „Albina" avea în 1902 sub titlul de proviziuni numai 51.241,96 k[25], pe cînd banca „Corvineana" avea în anul 1900 ca şi proviziuni 12.141,87 k, deşi capacitatea financiară a acesteia din urmă era indiscutabil mai redusă decît a celei mai mari bănci româneşti.

Atunci cînd băncile renunţau la proviziuni se luau de la debitori taxe indirecte prin impunerea aşa-numitor „interese anticipative" — în fapt se prelua dobînda odată cu acordarea împrumutului —, retrasă, ca şi proviziunile, odată cu acordarea creditului din suma ce urma să o încaseze debitorul. Uneori aceste interese anticipative erau de valoarea dobînzii, alteori mai mici, dar substanţiale la împrumuturile mari. Astfel, la banca „Victoria", la împrumutul de 200.000 coroane acordat lui Veres Károlyné în 1909, s-a reţinut ca interese anticipatice suma de 8.600 k[26]. În asemenea condiţii, de creditare puteau beneficia doar persoanele cu o oarecare avere, iar din mediul rural acestea nu puteau fi decît din rîndul ţărănimii înstărite, burgheziei săteşti, moşierimii mijlocii, în mai rare cazuri din rîndul ţărănimii mijlocaşe, şi mai puţin din masa ţărănimii sărace. Politica de dobînzi a băncilor româneşti era firească în strînsă legătură cu puterea financiar-economică a fiecărei instituţii de credit în parte, cu sfera de influenţă, diversitatea afacerilor financiare, fluctuaţiile cererii — ofertei creditelor, a perturbaţiilor financiar-economice în perioada crizei. În acest fel, la începutul existenţei lor băncile româneşti au avut o rată mai ridicată a dobînzilor: „Albina" 10%, „Bihoreana", „Timişana", „Economul", „Victoria" 8—9%, pentru ca ulterior acestea să scadă la 7% şi chiar la 5% la „Albina", 5% la „Victoria" şi „Bihoreana" etc. În tot cazul, diferenţa dintre dobînzile acordate pe depuneri şi cele la împrumuturi nu vor depăşi la băncile româneşti de regulă, valoarea a 3 procente[27].

Instituţiile de credit atrăgeau în repetate rînduri atenţia „bărbaţilor de încredere" să manifeste în zonele mai greu controlabile direct de conducerea băncii exigenţa în recomandările solicitanţilor, avînd ca bază,

---

[24] *Arh. St. Cluj, Registrul 66, Procesele verbale ale direcţiunii 1909—1912, Proces verbal din 9 august 1909*, concluzul 7, p. 19.

[25] *Arh. St. Braşov, Cea de-a treizecea adunare generală a Institutului... „Albina" pe anul 1902*, Sibiu, 1903, p. 13; Arhivele St. Deva, *dosar 10/1900*, p. 43.

[26] *Arh. St. Arad, Fond „Victoria", dosar 1/1897—1915*, acte 1909, f. 1. Pentru a releva sistemul de acordare al creditelor cambiale prezentăm modul de acordare a unui împrumut de către banca „Ardeleana" prin intermediul băncii „Progresul" (Ilia mureşană) locuitorilor din Dîncolin, în anul 1906, în sumă de 11.200 coroane, din care banca a retras ca interese pe şase luni 448 coroane, ca timbru de obligaţie 35 coroane, spese de comision 21,50 coroane. Se adaugă cheltuielile de întabulare cu proviziune în valoare de 130,15 k.. Aceste cheltuieli se trăgeau automat din împrumutul acordat locuitorilor, lor revenindu-le 10,565,35 k. Vezi Arh. St. Deva, *Fond banca „Progresul", dosar 1/1906*, f. 1.

[27] *Arh. St. Timişoara, Fond banca „Timişana", dosar 1/1896*, f. 72—78 şi f. 80—93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deopotrivă, garanţia economică precum şi „punctualitatea indivizilor". De asemenea, să urmărească şi să stimuleze replătirea la termen a creditelor deja distribuite[28]. În dorinţa atragerii clientelei, băncile, îndeosebi cele mari şi mijlocii aflate în concurenţă cu cele ale burgheziei maghiare şi săseşti, au acţionat pentru reglementarea taxelor şi menţinerea acestora la un nivel scăzut, mai ales a celor primite de agenţii sau funcţionarii lor, căutînd să preîntîmpine încercările de abuz, să înlăture unele nereguli ivite în această fază sensibilă a acordării împrumuturilor. De aceea, periodic, au stabilit tarife precise pentru agenţii lor. În acest sens sînt semnificative reglementările efectuate de cea mai puternică bancă românească „Albina", care hotăra ca numai avocatul său să fie cel ce efectuează cererile „de întabulare pe obligaţiuni", împrumuturile ipotecare sau de credite fixe, pentru a împiedica specularea neştiinţei ţăranilor, „de către indivizi care iau pe această lucrare taxe exagerate, prin care apoi împrumutul lor se scumpeşte, iar această scumpire îngreunează familiarizarea agricultorilor cu acest ram de credit, singur corespunzător referinţelor lor"[29]. Urmărind aceeaşi politică financiară, celelalte bănci româneşti au elaborat, la rîndul lor, instrucţiuni periodice cu un conţinut aproximativ asemănător[30]. Evident, reglementările de această natură variau de la o bancă la alta în funcţie de puterea economică a acestora, de interesele acţionarilor, de mărimea cererilor, de preferinţele băncii pentru un anume fel de împrumut socotit mai rentabil băncii respective.

Băncile româneşti au desfăşurat o vie activitate pentru extinderea operaţiunilor lor financiare pe întreg teritoriul provinciei, pentru a-şi mări numărul clientelei, a-şi spori afacerile în zonele mai îndepărtate din sfera lor de influenţă în concurenţă şi uneori chiar în detrimentul băncilor burgheziei maghiare şi săseşti. Este elocvent faptul că încă din primii ani de activitate ai filialei băncii „Albina" din Braşov, conducerea acesteia acţiona energic în vederea lărgirii ariei sale de acţiune în ţinuturile secuieşti din zona Sfîntu Gheorghe şi de pe valea superioară a Oltului, prin numirea unor agenţi competenţi şi cunoscători ai problemelor locale, care trebuiau să facă propagandă favorabilă intereselor băncii şi să sporească astfel acţiunile acesteia într-un teritoriu considerat, pînă atunci, accesibil doar băncilor maghiare[31]. De asemenea, conducerea sibiană a „Albinei" cerea filialei sale din Braşov să numească şi un sas ca agent pentru clientela săsească, întrucît afacerile sale din Braşov se desfăşurau într-o zonă locuită şi de populaţie săsească[32]. Carac-

---

[28] *Arh. St. Sibiu, Fond „Astra", vol. III, Procese verbal şedinţa XIII, din 31 mai 1876*, concluzul 74.

[29] Idem, vol. IV, *Proces verbal al şedinţei XIII din 15 mai 1880*, concluzul 85.

[30] *Arh. St. Cluj, Fond „Economul", Registrul 4, Procese verbale ale direcţiunii 1889—1902, protocolul din 3 iulie 1886*, p. 113—120; Arh. St. Alba, *Fond „Sebeşana", Registrul 3, protocolul din 15 august 1914*.

[31] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 2/1882*, f. 3—4 şi dosar 3/1883, f. 49.

[32] *Ibidem, dosar 8/1887*, f. 153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

teristic pentru lupta economică dintre băncile româneşti şi cele ale burgheziilor naţionalităţilor transilvănene este şi activitatea depusă de filiala „Albinei" din Braşov pentru contracararea acţiunilor băncii maghiare „Prima bancă transilvăneană" îndreptată spre acapararea proprietarilor de vite ca şi clientelă permanentă. „Albina" a depus eforturi sistematice pentru atragerea viitorilor debitori, prezentîndu-şi activitatea prin răspîndirea unor prospecte[33] special editate şi oferind solicitanţilor împrumuturi rezonabile din punct de vedere economic. Spre exemplu, filiala „Albina" din Braşov acorda săcelenilor (proprietari de vite) împrumuturi cambiale şi credite personale în plină criză economică în anul 1899, deşi centrala sibiană insista să se restrîngă asemenea operaţiuni financiare[34].

Operaţiunile financiare au fost influenţate de crizele economice financiare din anii 1893, 1894, 1899, 1907 şi 1911—1913, ultima provocată de tensiunile politicii internaţionale din preajma războiului, fără însă a pune sub semnul incertitudinii existenţa instituţiilor bancare româneşti. Efectul crizelor s-a repercutat în restrîngerea unor genuri de împrumuturi, în ridicarea etalonului dobînzilor la depuneri şi concomitent la împrumuturi, în sporirea exigenţei în operaţiunile de acordare a debitelor, în înmulţirea actelor de împrocesurare a debitelor. Astfel, banca „Albina" a sistat în 1894 creditele pe obligaţii personale (împrumuturi, în sporirea exigenţei în operaţiunile de acordare a debitelor, în înmulţirea actelor de împrocesurare a debitelor. Astfel, banca „Albina" a sistat în 1894 creditele pe obligaţii personale (împrumuturile ţărăneşti) deşi de curînd le introdusese în practica sa bancară, pentru a facilita acordarea unor împrumuturi mici categoriilor sociale mai modeste, mărind valoarea creditului ipotecar cu acoperire mai sigură pe averea imobiliară a debitorilor[35]. În principiu, aceleaşi măsuri le lua în timpul crizei din 1899 şi banca „Economul"[36] care generalizează şi măreşte taxele de proviziune la toate creditele acordate, ia măsuri suplimentare pentru asigurarea împrumuturilor anterior date, condiţionează prelungirea termenelor de rambursare a creditelor de plătirea a 10—20% din valoarea acestora, acţionează spre urgentarea protestării şi improcesurării restanţierilor insolvabili[37]. La „Timişana" numărul proceselor atinge în timpul crizei financiare din 1899 un număr record faţă de anii care au urmat, iar dobînda cambiilor este ridicată de la 8 la 9%[38], din lipsa

---

[33] *Ibidem, dosar 3/1883*, f. 37, 41 ., 43.
[34] *Ibidem, dosar 13/1899*, f. 29—30.
[35] *Arh .St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 4, a douăzecisidoua adunare generală . . . pe anul 1894*, Sibiu, 1895, p. 3—5.
[36] *Ibidem, dosar 23, acte directorale din 1899*, f. 32—33.
[37] *Arh. St. Cluj, Registrul 4, Procese verbale ale direcţiunii 1889—1902, Proces verbal din 20 decembrie 1899*, p. 542.
[38] *Arh. St. Timişoara, Fond „Timişana", dosar 1/1899*, f. 33—42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numerarului. Spre deosebire de acţiunile băncii „Albina", banca „Timişana" a sistat acordarea de noi împrumuturi ipotecare, „fiindcă după acest soi nu numai că ar fi adus cel mai mic cîştig, ci doară pierdere, făcîndu-se totodată cu exigenţă controlul replătirii creditelor[39]. Astfel, politica financiară a băncilor româneşti în timpul crizelor nu a fost cu totul unitară, aspectele comune fiind evidenţiate doar de sporirea dobînzilor, a taxelor de proviziune şi mai puţin de mijloacele concrete de redresare financiară adoptate în raport cu speciile de credite unde se acţiona conform intereselor şi pregătirii personalului de conducere a fiecărui institut în parte. Dacă instituţiile financiare româneşti n-au înregistrat decît stagnări sau scăderi nesemnificative ca valoare a afacerilor sau ca durată a timpului, consecinţele crizelor economico-financiare s-au repercutat cu mai multă gravitate asupra debitorilor. Pe de altă parte, pentru menţinerea şi atragerea clientelei, mai ales a celei ţărăneşti, băncile româneşti au fost obligate de a acţiona cu multă flexibilitate în perioadele de calamităţi naturale (inundaţii, secetă, grindină, epidemii în rîndul animalelor), acordînd prelungirea împrumuturilor peste datele fixate, nu atît pentru menajarea debitorilor din considerente filantropice, cît pentru sporirea încrederii şi numărului acestora în perspectiva evoluţiei ascendente a vieţii economice a instituţiilor financiare. Astfel proceda banca „Albina" în anul 1877 prelungind împrumuturile ipotecare, ca urmare a unor calamităţi naturale, iar în 1902 prelungirea restanţelor debitorilor loviti de epizootie, „care a tras după sine şi oprirea tîrgurilor, singurul mijloc care dă ţăranului posibilitatea de a-şi acoperi necazul". „Cu considerarea la această calamitate elementară — se preciza în darea de seamă a băncii „Albina" —, am fost necesitaţi să fim indulgenţi cu debitorii şi să le acordăm respiri extraordinari"[40]. Datorită răspîndirii brucelozei şi sistării tîrgului de vite în zona băncii „Sebeşana", conducerea acesteia acorda în 1911 unele amînări debitorilor pentru creditele primite[41]. La fel acţiona şi banca „Bihoreana" în anul 1913 facilitînd returnarea creditelor clientelei lovite de inundaţii, chiar în condiţiile manifestării crizei financiare[42].

Activitatea băncilor româneşti la sfîrşitul veacului XIX în începutul celui următor s-a desfăşurat în condiţii normale, fără a se înregistra prejudicii, cu mici excepţii, care să le pericliteze în mod real existenţa, pînă în perioada primului război mondial, cînd principalele operaţiuni financiare au fost afectate aproape în totalitatea lor, rabat făcînd de la această situaţie creditele ipotecare care s-au menţinut la nivelul anului 1914. Instituţiile de credit româneşti au adoptat o politică financiară

---

[39] *Ibidem, dosar 1/1899*, f. 4.

[40] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 20, A treizecia adunare generală ... pe anul 1902*, Sibiu, 1903, p. 3.

[41] *Arh. St. Alba, Fond „Sebeşana", Registrul 3, protocolul din 11 februarie 1911.*

[42] *Arh. St. Oradea, Fond „Bihoreana", dosar 65/1913*, f. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

conformă capacităţii lor economice în timpul conflagraţiei mondiale. Abundenţa de numerar ca urmare a inflaţiei a permis lichidarea multora din creanţele cambiale ale debitorilor, dar a impus totodată conducerilor băncilor o atenţie sporită pentru asigurarea capitalurilor prin menţinerea în portofoliile băncilor a unui curs înalt al împrumuturilor ipotecare. Oglindind această situaţie critică, conducerea băncii „Timişana" remarca consecinţele inflaţiei asupra reducerii „afacerilor de credit ale băncilor" ca şi faptul că proprietarii de vite sau producătorii agricoli, beneficiind de creşterea preţurilor, „avînd mai mulţi bani", şi-au achitat în bună măsură datoriile[43]. Totodată, această bancă înregistra pentru prima dată în bilanţul său în anul 1917 o valoare mai mare a împrumuturilor ipotecare şi creditelor cambiale cu acoperire ipotecară, a celor cambiale propriu-zise. În faţa sporirii masei monetare „Sebeşana" acţiona prin cumpărarea de „scrisuri funciare" la băncile săseşti, în anul 1917, în valoare de pînă la 120.000 de coroane[44]. Din aceleaşi motive, banca „Sălăjena" depunea banii la „Albina" (127.629 k.), Ustrednny Bank" (105.123,24 k.) şi la banca maghiară din Oradea (272.154,50 k.)[45]. Această orientare este şi mai evidentă la nivelul băncilor mici şi mijlocii care dezvoltaseră pînă atunci cu precădere împrumuturile cambiale, în timpul războiului orientîndu-se spre creditele cambiale cu acoperire ipotecară sau chiar ipotecară. Totodată, băncile au început să plaseze numerarul excedentar la băncile mai mari româneşti, dar şi maghiare, săseşti cumpărînd efecte publice. Au crescut exagerat de mult în portofoliul băncilor româneşti capitolul de efecte publice şi din cauza deţinerii de către aceasta a unui număr însemnat de bonuri ale statului pentru împrumuturile de război impuse tuturor instituţiilor financiare. De asemenea, au sporit operaţiunile în cont — curent realizate ca urmare a cererilor de credite ale comercianţilor, a implicării băncilor în vînzările-cumpărările de produse agricole destinate populaţiei urbane confruntată cu lipsa aproape permanentă de produse alimentare[46].

Depunerile

Înscrise la loc de frunte în cadrul operaţiunilor financiare ale instituţiilor de credit româneşti, depunerile au avut un rol însemnat, specific chiar faţă de situaţiile normale de funcţionare ale altor bănci, în con-

---

[43] *Arh. St. Timişoara, Fond „Timişana", dosar 1/1917,* f. 31.

[44] *Arh. St. Alba, Fond „Sebeşana", Registrul 3, procesul din 16 iulie 1917.*

[45] *Arh. St. Sălaj, Fond Tribunalul Sălaj, banca „Sălăjana", dosar 686, act. 64/1918,* f. 2—3. În acelaşi sens amintim situaţiile tipice de la banca „Gorunul" Aiud (vezi Arh. St. Alba, *Fond „Gorunul", Registrul 3/1916,* p. 1), banca „Vulturul" din Tăşnad (vezi Arh. St. Sălaj, *Fond Tribunalul Sălaj, banca „Vulturul", dosar 1.295/1917, act. 214/1917), banca „Bistriţana" (vezi Arh. St. Bistriţa, Fond „Bistriţana", dosar 5/1918—1920,* p. 4).

[46] *Arh. St. Alba, Fond „Sebeşana", Registrul 3, protocolul din 11 martie 1915.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

diţiile permanentei cerinţe de capital lichid, iar pe de altă parte, al prezenţei acestora în portofoliile băncilor, conform statutelor acestora pe perioada destul de îndelungate. Dobînzile la depuneri erau de regulă între 5—6%, în perioada crizelor financiare şi de 7%, variind după felul condiţionării retragerii lor şi după conjuncturile economice, a abundenţei sau nu de capital lichid. Multe din băncile româneşti precizau garantarea depunerilor pe lîngă acoperirea lor sigură, cu ipoteci, iar exicibilitatea acestora, mai ales în sume mari, era reglementată, în aşa manieră, încît să se efectueze în termene care să nu pericliteze existenţa instituţiei financiare respective. În situaţia băncilor româneşti trebuie considerată valoarea mare a depunerilor şi în comparaţie cu capitalul social şi fondurile de rezervă pe care le depăşesc în mod substanţial. Astfel, în anul 1900 capitalul social de 9.631.566 k., plus fondurile de rezervă de 3.007.965 k. erau inferioare sumei depunerilor de 34.953.431 k., adică 29% din valoarea acestora[47]. Situaţia se ameliorează relativ, pînă la 1914, datorită sporirii capitalului social şi a rezervelor astfel că acesta reprezintă circa 21,5% din valoarea depunerilor de 111.879.978 k.[48]. În acest fel, depunerile deşi figurează în pasivul bilanţurilor bancare au avut un rol activ, însemnat în subvenţionarea împrumutărilor acordate de băncile româneşti, determinînd, într-o oarecare măsură, însăşi genul preferenţial al creditelor acordate, în principal al acelora de tipul cambial.

Depunerile sînt efectuate de către diferite categorii sociale cu o putere economică foarte variabilă, fără nici un fel de oprelişte în ceea ce priveşte mărimea sumelor. Astfel, ele oscilează de la cîţiva creiţari sau fileri la zeci, sute şi chiar mii şi zeci de mii de florini sau coroane. Este adevărat că în bilanţul băncilor apar un număr foarte mare de depuneri mici ceea ce denotă participarea la activitatea bancară a unor deponenţi din rîndul categoriilor sociale rurale modeste, ale ţărănimii mijlocaşe şi înstărite, a unor orăşeni cu avere modestă, dar subvenţionarea, de ansamblu, a instituţiilor financiare este practic asigurată de numărul şi valoarea depunerilor burgheziei înstărite, adeseori, în calitate de acţionară a băncilor respective. Urmărind repartiţia depunerilor, după mărimea lor, la banca „Albina", în anul 1892 constatăm că din cei 6.082 deponenţi, cei care au depus pînă la 100 de florini sînt un număr

[47] *Revista economică*, III, nr. 15/1901, p. 176.

[48] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p. 107—108. De la această regulă nu se abăteau nici băncile mari precum „Albina", „Victoria", „Timişana" (vezi *Compas românesc*, Sibiu, 1893, p. 37, 57, 58) care înregistrau procentaje apropiate. Existau însă instituţii de credit precum „Bistriţana" (vezi *Arh. St. Bistriţa, Fond „Bistriţana", pachet 2—3, Bilanţ pe anul 1912*, p. 4) sau „Sebeşana" (vezi *Arh. St. Alba, Fond „Sebeşana", Registrul 3, protocolul din 2 februarie 1909, bilanţ pe anul 1908)*, al căror raport era mai mare de circa 1:5, sau în cazul băncii „Furnica" unde raportul depăşea 1:10. (Vezi *Compase româneşti*, I, 1892, Sibiu, 1893, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de 2.354 adică 35,4% din total, dar valoarea capitalului lor, apreciată la maximul fiecărei categorii în parte, nu reprezintă decît circa 3% din totalul depunerilor (124.740 fl.). Dacă am aprecia că deponenţii cu condiţii modeste, în bună măsură şi cei cu posibilităţi mai bune (ţăranii înstăriţi, mici meşteşugari, comercianţi, profesori, învăţători — ultimele categorii fără alte venituri decît profesiunea lor —) ar face depuneri de pînă la 500 de florini s-ar cuprinde marea majoritate a depunătorilor de circa 70%, dar cu o valoare a depunerilor de numai 33% din total[49]. Aproximativ aceeaşi situaţie se prezintă şi în bilanţul „Albinei" din anul 1902, depunătorii de pînă la 1.000 de k. reprezentînd 75,8% din numărul total, dar deţinînd numai 31% din valoarea depunerilor[50]. Aceleaşi categorisiri şi rezultate, cu foarte mici schimări, sînt întîlnite

---

[49] *Arh. St. Braşov, dosar 4, A douăzecea adunare generală ordinară... pe anul 1892*, Sibiu, 1893, p. 4, *Repartiţia depunerilor băncii „Albina" în 1892::*

De la fl.	Pînă la fl.	Numărul deponenţilor	Total şi %	Valoarea depunerilor normală şi %
0,50	10	634		
10	50	1.072	4.320	circa 1107740
50	100	647	70%	adică 33%
101	500	1.966		
501	1000	633		
1001	2000	548	1.762	
2001	5000	390	30%	67%
5001	10000	126		
peste	10000	65		

[50] Idem, *dosar 4, A treizecea adunare generală ordinară... pe anul 1902*, Sibiu, 1903, p. 4. *Repartiţia depunerilor băncii „Albina" în 1902:*

De la k.	Pînă la k.	Numărul deponenţilor	Total şi %	Valoarea depunerilor nominală şi %
1	20	953		
20	100	1.562	5.846	circa
100	200	915	75,8%	2794800 k.
200	1000	2.426		31%
1000	2000	724		
2000	4000	528	1.860	circa
4000	10000	372	24,2%	8730846 k.
10000	20000	147		69%
peste	20000	79		

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi în portofoliile băncilor mijlocii[51] sau mici, chiar şi în cazul cooperativelor de credit[52]. Remarcăm apoi, numărul mare al deponenţilor cu valori mici spre mijlocii între 100 fl sau 200 k. pînă la 500 fl. sau 1.000 k., care însumează, de obicei, 25% din totalul deponenţilor, aceştia fiind recrutaţi din rîndurile ţărănimii înstărite, categoriilor orăşeneşti sau intelectuale cu posibilităţi economice suficient de bune, care uneori fac parte şi dintre simplii acţionari ai instituţiilor de credit fără un rol în dirijarea afacerilor bancare[53]. Însă, în activitatea băncilor româneşti prezenţa deponenţilor cu sume mari, deşi incomparabil mai redusă ca număr, este constantă, reflectînd existenţa elementelor burgheziei româneşti cu mijloace băneşti însemnate care beneficiind de pe urma dobînzilor incasate după depuneri, dar şi de condiţii mai avantajoase la acordarea unor împnumuturi, obţine avantaje economice însemnate în viaţa social-economică a Transilvaniei. Astfel, în portofoliul băncilor mari şi mijlocii româneşti apar de regulă deponenţi cu zeci de mii de coroane, mulţi dintre aceştia numărîndu-se printre principalii acţionari şi conducători ai instituţiilor de credit în calitatea lor de proprietari cu suprafeţe de pămînt întinse, de mari negustori şi proprietari de ateliere meşteşugăreşti etc. Familia Patriciu Barbu din Reghin depunea numai în anul 1902 suma de 12.000 k. la casa băncii „Mureşeană". La fel, Enea Barbu 6.000 de k., iar Nuţiu Grigore din Topliţa în acelaşi an şi la aceeaşi bancă 2.400 de k.[54]. Exemplpe asemănătoare şi mai elocvente prin

[51] *Arh. St. Bistriţa, Fond banca „Bistriţană", pachet 2—3, Bilanţul depunerilor la banca „Bistriţană" pe anul 1912:*

De la	Pînă la	Nr. depunerilor	%	
1	70	216	26,9	circa 222.748 k. 15%
21	100	105	13,2	
101	200	75	9,4	
201	1000	193	24,3	
1001	2000	70	8,8	circa 1.406.206 k. 85%
2001	4000	60	7,5	
4001	10000	41	5,2	
10001	20000	18	2,3	
peste	20000	17	2,2	

[52] Arh. St. Timişoara, *Fond banca „Poporală" Birchiş, dosar 7/1912—1919,* f. 8—12.

[53] În acest sens situaţiile erau similare chiar şi în cazul băncilor româneşti mari unde deponenţii mărunţi fac depuneri care nu depăşesc în marea lor majoritate 1.000 de florini, de obicei sume de cîteva sute de florini sau coroane, cărora, pe parcursul anilor le adăugau valori de cîteva zeci de florini sau coroane. De regulă, această categorie de depunători îşi retrăgeau depunerile destul de des, arareori menţinîndu-le 3—5 ani în fondurile instituţiilor de credit. (vezi Arh. St. Arad. *Fond banca „Victoria", Registrul 1/1887,* f. 76, 140, 168 şi *Arh. St. Timişoara, Fond „Timişana", dosar 1/1896,* f. 72—78).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

amploarea sumelor depuse ni le oferă deponenţii de la marile bănci „Albina", „Victoria", „Timişana", „Bihoreana", „Ardeleana" etc. Spre exemplu, în anul 1901, la „Victoria", comerciantul Ion Comşa din Sălişte avea depuşi 60.000 k., iar în anul 1905, protopopul Ioan Pop înainta depunerea de 26.000 de coroane[54a], alte zeci de deponenţi, proprietari sau intelectuali cu venituri, de obicei agrare, înaintau la casa băncii sume de mii de florini sau coroane cu 5% interese[55], impulsionînd prin această acţiune financiară activitatea, de altfel foarte înfloritoare a „Victoriei", reciproc, consolidîndu-şi situaţia lor economică în societatea capitalistă a Transilvaniei[56]. Interesele pentru depuneri au fost doar o parte a cîştigurilor deponenţilor cu sume mijlocii şi mari de capital, pe lîngă obţinerea unor însemnate venituri, revenite, în cazul că erau şi acţionari ai băncilor, ca dividente, supradividente şi tantieme, avînd şi avantajul creditărilor mai lesnicioase a unor acţiuni economice speculative de mai mari proporţii pe piaţa capitalistă a Transilvaniei.

În pofida valorii însemnate a depunerilor, cu excepţia perioadei anilor de război 1916—1918, cînd inflaţia a creat un supra numerar la casele tuturor băncilor româneşti, cererile de capital lichid n-au putut fi întrutotul acoperite din propriile forţe financiare. Pe de altă parte, instituţiile financiare româneşti doreau să-şi extindă rapid operaţiunile bancare şi să-şi sporească în acest mod beneficiile. Cele mai nou înfiinţate aveau nevoie de spprijin suplimentar de capital pentru a demara c succes în viaţa financiar-economică a Transilvaniei. Din aceste motive, băncile româneşti au făcut apel la operaţiunile de reescont care ating în 1914 circa 20% din valoarea bilanţului lor general[57]. Îndeobşte băncile mai mici sau nou înfiinţate, cu un capital social redus şi cu rezerve puţine au reescontat valoric mai mult, punîndu-şi, în această privinţă, în pericol existenţa, întrucît sumele acordate de alte instituţii financiare, oricare ar fi fost provenienţa lor naţională, în condiţii economice critice, puteau fi oricînd retrase[58]. Dacă „Albina", „Victoria", „Timişana", „Ardeleana", în mai mică măsură „Economul", „Patria", „Bihoreana" şi „Silvania" aveau deschise reesconturi la băncile centrale ale statului austro-ungar sau cele particulare ale burgheziilor maghiară şi săsească, din localităţile de reşedinţă, marea majoritate a băncilor româneşti îşi făceau cu predilecţie reesconturi la banca „Albina"[59], sau în măsură

---

[54] *Arh. St. Mureş, Fond banca „Mureşană", dosar 21*, f. 32.

[55] La băncile mari interesele acordate pentru depuneri erau mai mici decît la băncile cu putere financiare modeste sau nou înfiinţate, care acordau dobînzi mai mari pentru atragerea deponenţilor şi în acest fel, pentru sporirea cifrei afacerilor financiare.

[56] În această situaţie se afla şi banca „Bihoreana" la sfîrşitul veacului al XIX-lea, vezi *Arh. St. Oradea, Fond banca „Bihoreana", dosar 15 bis/1899*, p. 35—37.

[57] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p. 66.

[58] Bodor Antal, *op. cit.*, p. 12.

[59] Banca „Albina" reesconta în 1916 circa 20% din valoarea efectelor reescontate de băncile rămâneşti (vezi N. N. Petra, *op. cit.*, p. 37). În alte aprecieri cifra reescontată de banca „Albina" este de numai 10% (vezi N. Petra — Petrescu, *Instituţiile financiare la românii din Ungaria*, Chişinău, 1918, p. 10).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai redusă la celelalte mari instituţii financiare româneşti. Spre exemplu, „Timişana" reesconta cu precădere cambiile băncilor bănăţene cu 7% interese precum în anul 1903, „Jebelenei" (8.135 k.), „Beregseanei" (23.079 k.), „Sentinelei" (24.012 k.), „Berzoviei" (23.079 k.), „Pădurenei" (20.963 k.), „Nerei" (19.255 k.), „Ligedeanei" etc.[60]. La fel proceda, în anul 1914 banca „Victoria" reescontînd efectele a nu mai puţin de 72 de bănci româneşti[61], pe cînd, banca „Economul" se specializase în reescontarea obligaţiilor reuniunilor de credit şi a băncilor mai mici din zonă[62]. Reesconturile însă ridicau cheltuielile băncilor, mai ales a celor mici, care preluau capitalurile necesare prin intermediul băncilor româneşti mai mari, neavînd, decît cu foarte rare excepţii credite de reescont la băncile transilvănene maghiare şi săseşti. Urmarea acestei situaţii era sporirea dobînzilor la împrumuturi, ajungînd la instituţiile de credit mici uneori pînă la 12—14%, aşa cum se stabilise la băncile „Buna" sau „Lumina[63]".

Creditele cambiale

Împrumuturile cambiale sau de scont au avut un rol însemnat în activitatea băncilor româneşti transilvănene pînă la primul război mondial nu numai prin faptul că reprezentau operaţiunea financiară predominantă a acestora, ci şi prin implicaţiile profunde pe care le-au avut datorită caracterului lor în relaţiile social-economice din mediul rural. Astfel, aproape, fără deosebiri de mărimea lor, toate instituţiile de credit, cu excepţiile amintite ale băncii „Oraviţeana", casei de păstrare din Săliişte şi „Aurora" din Năsăud, cambiile şi-au păstrat o întîietate neştirbită nici de crizele financiare de pînă la 1914. Portofoliul cambiilor în bilanţul general al băncilor româneşti a cunoscut o continuă creştere, fiind, în 1895 de 10.192.752 fl. (respectiv, circa 49% din totalul plasamentelor); în 1900 de 30.792.920 k. (48,5%); în 1910 de 107.160.362 k. (50,6%) şi în 1914 de 115.058.578 k. (45,9%)[63a]. În totalul plasamentelor băncilor româneşti ponderea cambiilor, cu uşoare modificări avea, pe de o parte, întîietatea, depăşind net celelalte categorii de credite, determinînd prin natura specificului lor relaţiile cu clientela, în marea sa majoritate ţărănească, cu foarte mici excepţii la băncile româneşti, întemeiate după 1900, şi cu o putere financiară mijlocie spre mică aveau în portofoliile lor majoritare în proporţii covîrşitoare cambiile, care substituiau adeseori celelalte operaţiuni financiare, reduse la rîndul lor la valori mici de credite personale pe obligaţiuni sau cont curent. Din activitatea de ansamblu a băncilor româneşti se constată că împrumuturile

---

[60] *Arh. St. Timişoara, Fond banca „Timişana", dosar 2/1903*, f. 1—3.
[61] *Arh. St. Arad, Fond banca „Victoria", dosar 9/1914*, p. 1—250.
[62] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 66, Procesele verbale ale direcţiunii 1909—1912, Proces verbal din 7 august 1909*, concluziuni 15 16, p. 20.
[63] Eugen Brote, *op. cit.*, p. 48—57.
[63a] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cambiale au fost preferate chiar şi de acelea, cu un capital social mai mare, la începutul activităţii lor, cînd situaţia financiară le era mai puţin consolidată, pentru a acorda în proporţii, dacă nu asemănătoare, cel puţin apropiate, credite de altă natură. Pe de altă parte, băncile româneşti erau stînjenite de insuficienţa capitalului propriu disponibil în raport cu nivelul cererilor pentru a se angaja în împrumuturi de mai lungă durată, ca cele ipotecare sau speculative, ca cele cu efecte publice.

Creditele cambiale necesitau formalităţi mai puţine, iar în caz că viitorul debitor nu ştia carte sau nu reprezenta o garanţie economică temeinică în raport cu suma împrumutului solicitată, banca impunea contrasemnarea cambiei de alţi doi sau chiar trei cavenţi solidari cu averea lor pentru eventualele neregularităţi financiare ale debitorului contractant. Totodată, creditele cambiale erau acordate cu mai mare larghețe de băncile româneşti, cu precădere, în baza referinţelor de avere mobiliară uşor transferabile în capital lichid şi deci mai acceptabile pentru situaţiile de acoperire fortuită a împrumuturilor scadente. De aici, şi interesul băncilor pentru informaţiile cerute prin agenţii lor asupra averii mobile a solicitanţilor de credite cambiale[64]. Urmarea acestei situaţii, resimţindu-se, în taxele sporite percepute de agenţii băncilor pentru mijlocirea şi întocmirea formalităţilor de obţinere a împrumuturilor cambiale de la banca creditoare. Astfel, „bărbaţii de încredere", care „de regulă îşi fac trebuşoarele lor mici cu ocazia fiecărei girări de cambii"[65] — preciza cu simţ critic economistul Pompiliu Cioban, membru în direcţia „Timişanei" — obţineau venituri însemnate de la clientela neştiutoare ţărănească.

Deşi însemnate şi numeroase în ponderea financiară a băncilor româneşti, cambiile n-au putut avea un rol adecvat mediului şi situaţiei economice a gospodăriilor ţărăneşti, în general activităţii din domeniul agrar. Stabilite pe termene de timp scurte, de trei sau şase luni, creditele cambiale puteau satisface doar cerinţele curente ale gospodăriilor săteşti ce vizau cumpărarea seminţelor, uneltelor agricole, animalelor pentru tracţiune, necesităţilor mărunte ale gospodăriei, acoperirea unor stricte nevoi de consumaţie ocazionale de obicei neproductive şi desigur, prea puţin investiţiile pentru o agricultură intensivă care presupunea o perioadă de timp mai îndelungată. Inconvenientul acestui fel de împrumut pentru majoritatea debitorilor ocupaţi cu cultivarea pămîntului rezidă în greutatea rambursării sale, în termenul scurt prevăzut, întrucît nu exista posibilitatea reală a valorificării productive şi rentabile a creditului cambial, care în mediul rural, şi în condiţii climaterice normale presupunea un timp de cel puţin un an de zile. În acest fel îşi găseşte, într-o oarecare măsură, explicaţia privind numărul

---

[64] *Arh. St. Deva, Fond banca „Progresul", dosar 2/1907*, p. 1; Banca acordă un cambiu de 120 k. lui Irina Doriţa, al cărei garanţie constituia cele 140 de oi, capre şi porci plus averea celor doi cavenţi care aveau „animale bune".

[65] Cioban Pompiliu, *Creditul nostru. Studiu economico-financiar*. Arad, 1912, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ridicat, dar cu valori nominale nu prea mari, al cambiilor cerute de debitori. De regulă, creditele cambiale aveau valori între 100—500 fl. sau 200—1.000 k. și erau evident solicitate de debitori ce proveneau din păturile sociale cu condiții economice relativ modeste. Situația este caracteristică nu numai băncilor mici[66] și mijlocii[67], ci și celor mari care prezintă portofolii cambiale însemnate în bilanțul lor. Astfel, la banca „Albina" majoritatea cambiilor din anul 1900 nu depășeau valoarea de 500 de fl., iar după aceea, de 1.000 de k., fiind astfel împrumuturi cu cele mai variate valori și apropiate, prin procentajul sumelor mici, de creditele pe obligațiuni personale[68]. La „Timișana" în portofoliul cambiilor cu termen de la 3 la 6 luni, din 1897 figurau sume cuprinse între 300—700 fl., rar pînă la 1.000 de fl. și foarte puține peste această valoare[69].

În portofoliul băncilor care nu aveau capital separat pentru obligațiuni personale, apar de obicei împrumuturi cambiale numeroase, în sume mici, pe termene mai scurte de 3 luni, plasarea lor fiind facilitată și de scăderea dobînzii față de cea a împrumuturilor cambiale obișnuite. În asemenea situație se afla și banca „Timișana", care acorda împrumuturi cambiale pentru nevoile urgente ale gospodăriilor țărănești în valoare de maximum 400—500 k. pe termene de 30—80 de zile cu 7% interese față de 8% pentru restul împrumuturilor cambiale obișnuite[70]. Reducerea dobînzilor se făcea însă de obicei direct proporțional cu mărimea creditului acordat debitorului, acest procedeu fiind utilizat pentru înlesnirea plasării unor împrumuturi mari solicitate de clientela înstărită, capabilă să ramburseze la timp creditele primite, să le garanteze, chiar în cazuri de excepție, cu valoarea mare economică a averii debitorilor respectivi[71]. Spre exemplu, „Bihoreana", în 1902, deși acorda cambiile de regulă cu 7½ procente dobîndă, pentru sumele mai mari de cîteva mii de coroane reducerea etalonul intereselor pînă la 6%[72]. Dacă inconvenientul rambursării în termen scurt a împrumuturilor cambiale a limitat, în general, împreună cu starea economică modestă a majorității clientelei băncilor românești, valoarea lor nominală, această situație n-a împiedicat prezența și evoluția ascendentă a cambiilor, în sume va-

---

[66] *Arh. St. Deva, Fond banca „Progresul", dosar 2. Inventarul cambiilor din 15 octombrie 1907*, p. 1.

[67] *Arh. St. Mureș, Fond banca „Mureșana", dosar 30*, f. 54. Majoritatea cambiilor la banca „Mureșana" fiind în valoare de 100—200 fl. sau 200—400 k. Aceeași situație se găsește și la banca „Corviniana". (Vezi *Arh. St. Deva, Fond banca „Corvineana", dosar 2/1896*, p. 4).

[68] *Arh. St. Brașov, Fond banca „Albina" — Brașov, dosar 4, A optesprezecea adunare generală ... pe anul 1890*, Sibiu, 1891, p. 4 și *dosar 20, A treizecișitreia adunare generală ... pe anul 1905*, Sibiu, 1906, p. 4.

[69] *Arh. St. Timișoara, Fond banca „Timișana", dosar 1, Conspectul cambiilor cu 8% și 7% interese pe anul 1897*, f. 80—93.

[70] *Ibidem, dosar 1/1897*, f. 80—93.

[71] *Arh. St. Brașov, Fond banca „Albina" — Brașov, Dosar 20, A douăzeci și patra adunare generală ordinară ... pe anul 1896*, Sibiu, 1897, p. 3.

[72] *Arh. St. Oradea, Fond banca „Bihoreana", dosar 26/1902*, f. 20 și 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lorice mari în portofoliile instituţiilor de credit, ca o realitate, determinată şi de interesele unor grupuri sociale ale burgheziei româneşti proprietară a unor suprafeţe mari de pămînt, ca capacitate economică însemnată, interesată în operaţiuni comerciale speculative pe piaţa de mărfuri a Transilvaniei. (Cambiile au fost mai rar folosite, chiar şi după 1900, de comercianţii sau meşteşugarii români întrucît instituţiile de credit româneşti din principalele centre economice ofereau credite în cont curent mult mai avantajoase şi mai uşor de folosit în activităţile de acest gen). Îndeosebi în părţile vestice ale Transilvaniei, din Banat şi Crişana, unde era dezvoltat comerţul cu cereale şi existau un număr mai însemnat de proprietari mari decît în celelalte zone, împrumuturile cambiale erau solicitate, fiind prezente în portofoliul băncilor „Victoria" şi „Bihoreana" în valori mari; pieţele Aradului şi Oradei fiind recunoscute ca mari centre de desfacere a produselor agricole în părţile de est ale monarhiei austro-ungare[73]. Pentru asemenea situaţii cambiile erau de preferat, întrucît înlesneau libertatea de acţiune a clientelei cu cîştig reciproc şi pentru băncile respective. Aşa se explică de ce în portofoliile băncilor „Victoria", „Bihoreana", bănci cu putere financiară mare, care aveau posibilitatea implicării mai largi şi în alte operaţiuni financiare, cambiile reprezentau în anul 1905 peste 80% din plasamentele lor[74]; aceasta fiind de regulă proporţia în toată perioada activităţii lor de pînă la 1918. Bilanţurile acestor două mari bănci şi prin comparaţie situaţia se poate extinde şi la altele ne demonstrează că sub forma de cambii au fost făcute şi împrumuturi de altă natură, îndeosebi parcelări de mari proprietăţi cumpărate în regia proprie a instituţiilor de credit sau prin intermediari, deşi în contul portofoliilor ipotecare sau cambiale cu acoperire ipotecară apar valori minime. O dovadă în plus ne oferă şi alte instituţii de credit, mai modeste cu putere financiară precum: „Progresul" din Ilia Mureşană, o instituţie de credit cu activitate locală care cumpără realităţi spre parcelare ţăranilor, deşi în bilanţurile sale nu prezintă un portofoliu ipotecar, întrucît în condiţiile executării acestui gen de activitate pe o perioadă de 6—12 luni, adică în limitele maxime admise de împrumuturile cambiale, banca respectivă nu socotea că este cazul să-şi plaseze pe o perioadă de timp mai îndelungată capitalul său modest[75]. O situaţie asemănătoare prin proporţia cambiilor, însă în condiţii economice cu totul deosebite, o repre-

---

[73] *Ibidem, dosar 15 bis/1899, f. 20—23.* De regulă, cambiile acordate de bancă în 1899, depăşeau 1000 de k., iar majoritatea dintre ele se ridicau la valori între 2.000—4.000 k.

[74] *Ibidem, dosar 34/1905,* f. 4—6; *Tribuna,* X, nr. 22 din 1/14 februarie 1906, p. 8 (Bilanţul băncii „Victoria").

[75] *Arh. St. Deva, Fond banca „Progresul", dosar 3/1908, Raportul anual pe al III-lea an de gestiune, 1908,* Orăştie, 1909, p. 5. Banca cumpărase în 1908 o moşie de la proprietarul Gabor Simon din Ilia Mureşană cu 74.000 k. în intenţia parcelării acesteia ţăranilor din localitate. Operaţiunea a început deja în 1908, urmînd a se definitiva în primăvara anului 1909, cînd urma să se vîndă cea mai mare parte din suprafaţa moşiei cumpărate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zintă starea financiară a filialei băncii „Albina" din Braşov, care are ca şi clientelă la asemenea împrumuturi crescătorii de animale din zona Braşovului, Bran, Săcele. Preferinţele unor asemenea debitori spre împrumuturile cambiale au intrat în relativă confruntare cu dorinţa centralei de la Sibiu dornică de a dezvolta creditele pe termen lung, ipotecare[76].

Împrumuturile cambiale erau folosite cu eficienţă economică şi de către debitorii din zona submontană angajaţi în exploatări forestiere sau în exercitarea unor meşteşuguri casnice de prelucrare pe plan local a unei părţi din produsele animaliere. Însă, numărul debitorilor care realmente au avut avantaje reale şi au găsit un mijloc de amplificare a capacităţii lor economice prin creditele cambiale a fost destul de redus în comparaţie cu majoritatea clientelei ţărăneşti, a cărei ocupaţie principală, de cultivare a pămîntului era inadecvată acestui fel de împrumut.

Inconvenientele cambiilor pentru situaţia economică din mediul rural au fost recunoscute de o parte a specialiştilor în finanţe sau a conducătorilor băncilor româneşti. Sînt semnificative aprecierile cunoscutului economist în probleme financiare Constantin Popp — redactor al „Anuarului băncilor române" şi apoi al „Revistei economice", organul principal de prezentare şi analiză a instituţiilor bancare româneşti —, care sesiza că: „deşi nu este cea mai corespunzătoare formă de credit pentru un popor eminamente agricol, cum este poporul român a luat totuşi, an de an, dimensiuni tot mai mari şi este cultivat aproape fără excepţiune de toate băncile şi aceasta pe motiv că formează o plasare mai mobilă a capitalurilor"[77]. Este adevărat că împrumuturile cambiale erau preferate de conducătorii băncilor tocmai pentru rularea mai rapidă a capitalului, şi prin acest procedeu, a sporirii beneficiilor obţinute de instituţiile de credit. Asemenea beneficii însă erau adunate, nu rareori, prin prejudicierea situaţiei economice a debitorilor, folosindu-se mijloacele judiciare, ca urmare a imposibilităţii unora dintre ei de a răspunde, în mod regulat, scadenţelor precizate în contractele de creditare. „Cambiile la ţăranul nostru pe lîngă procese provenite din nepriceperea (sic n.n.) acestor credite, a făcut şi multă stricăciune morală[78], specifica Pompiliu Cioban ca direct cunoscător al unor situaţii de acest fel din activitatea băncilor.

Preponderenţa creditului cambial în portofoliile băncilor româneşti nu se poate reduce doar la motivaţia privind politica subiectivă a majorităţii conducătorilor instituţiilor de credit de a obţine un surplus de beneficii, în condiţiile în care mulţi dintre aceştia erau convinşi de riscul unei atari întreprinderi pentru clientela lor, de eficienţa economică mult mai scăzută a cambiei în mediul rural decît a creditelor pe termen lung. Această situaţie financiară este determinată şi de factori obiectivi precum insuficienţa capitalului social propriu în raport cu cererile de cre-

---

[76] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 23/1899, f.* 29—30.

[77] Constantin Popp, *Băncile române din Transilvania şi Ungaria,* Sibiu, 1905, p. 15.

[78] Cioban Pompiliu, *op. cit.,* p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ditare, dar mai ales de proporţia relativ mare a depunerilor în portofoliile băncilor, a căror valorificare se realiza cu cele mai mici riscuri pentru existenţa lor prin împrumuturile mobile şi avantajoase depunătorilor ce-şi vedeau asigurate dobînzile. În acest sens este sugestiv faptul că, între ritmul de creştere al depunerilor şi al cambiilor, s-a stabilit, nu întîmplător, o strînsă legătură, valoarea lor fiind sensibil egală în bilanţul general al băncilor. Situaţia de mai jos este edificatoare[79]:

Anii	*Cambii*	*Depuneri*
1895	10.192.752 fl.	11.720.932 fl.
1900	30.792.920 k.	34.953.431 k.
1905	56.717.811 k.	58.592.207 k.
1910	107.160.362 k.	104.753.925 k.
1914	115.058.578 k.	111.091.180 k.

Fără a absolutiza această interdependenţă, şi corelînd-o cu creditele de reescont, ca urmare a dorinţei de amplificare a operaţiunilor financiare de către conducerile băncilor, remarcăm, în astfel de împrejurări economico-financiare ca destul de firească prezenţa unor portofolii atît de mari de cambii, care, cu excepţia cîtorva bănci cu putere financiară nesemnificativă, n-ar fi putut fi micşorate, oricîtă bunăvoinţă ar fi avut principalii acţionari şi conducători ai instituţiilor de credit româneşti, fără a limita în mod voluntar cifra valorică a operaţiunilor financiare active, concomitent cu cea a depunerilor. Situaţia impusă de primul război mondial băncilor oglindeşte parţial o asemenea stare de lucru, cînd portofoliul cambiilor — la băncile înregistrate în Anuarul băncilor — s-a micşorat în 1914 pînă la suma de 41.968.775 k.[80], din cauza inflaţiei, a abundenţei de numerar şi posibilităţilor de rambursare la termen a cambiilor, precum şi a stagnării şi chiar a scăderii activităţii instituţiilor de credit. Rolul cambiilor va fi preluat, în condiţiile menţinerii unei rate înalte a depunerilor din anii războiului, de operaţiunile în cont curent şi pe efecte publice favorizate de inflaţie sau impuse de împrumuturile forţate de război.

Pentru a suplini deficienţele rezultate din termenul scurt al împrumuturilor cambiale, conducătorii marii majorităţi a băncilor româneşti vor recurge pe cît posibil, mai rar, la acţiunile de protestare şi împrocesurare a scadenţelor la multe din datoriile de această natură, prelungindu-le, la cererea debitorilor, pentru a le oferi acestora posibilităţi de găsire a unor noi surse economice necesare lichidării creditelor primite. Prelungirile se făceau îndeosebi pentru debitorii care ofereau

[79] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p. 107—108.
[80] *Ibidem*, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

suficiente garanţii materiale, obţinîndu-se prin această măsură dobînzi şi venituri în plus. Modalitatea consta în reînoirea cambiei, înainte de a fi protestată, de către debitorul şi giranţii săi la sediul instituţiei de credit, plătindu-se cu această ocazie dobînzile şi taxele de prelungire, uneori şi o parte din datorie[80a]. Fără a exista o regulă generală, erau admise prelungiri la cambii într-un procentaj de 10—20% din numărul acestora în funcţie şi de instituţia financiară creditoare. Flexibilitatea şi nuanţarea de comportament a băncilor faţă de debitori era necesară şi pentru cîştigarea şi atragerea clientelei ţărăneşti, a sporirii încrederii acesteia în posibilităţile de creditare ale instituţiilor de credit, cu atît mai mult, cu cît asemenea atitudini nu micşorau beneficiile acţionarilor, adeseori le sporeau prin recalcularea şi mărirea ratei dobînzilor impuse în procesul prelungirii creditelor neplătite la timp, băncile rămînînd astfel cu o clientelă cvasi-permanentă îndatorată, nu numai material, ci şi moral conducătorilor acestora. Este semnificativă situaţia întîlnită în acest sens, de revizorul „Solidarităţii", în 1909, la banca „Mureşeană" care constata, că erau înregistrate restanţe, de circa 30% din valoarea portofoliului cambiilor din acel an, unele de 15—16 ani, socotind asemenea cazuri ca anormale pentru aceste operaţii recomandînd reducerea lor la cambiile cu cel mult 3 ani vechime[81]. Cazuri asemănătoare sînt întîlnite şi la băncile „Economul", care în 1891 aveau în portofoliu cambii din 1886 şi 1887[82], sau „Rîureana" (Copolnoc-Mînăştur) unde se admiteau prelungiri succesive prin acoperirea cu alte împrumuturi pe perioada de pînă la 4 ani[82a]. Asemenea situaţii sînt întîlnite, chiar dacă nu identic sub raportul duratei amînărilor creditelor cambiale şi la marile bănci: „Albina", „Victoria", „Bihoreana", „Timişana", „Ardeleana" etc., deşi exigenţele acestora în cazurile respective erau mai mari. Deşi fenomenul prelungirii cambiilor nu se generalizează, în sensul aplicării sale la nivelul întregului portofoliu, ci este valabil doar la nivelul unui număr relativ restrîns de împrumuturi cambiale, acest fapt impune o anumită caracteristică aparte băncilor româneşti transilvănene determinată tocmai de situaţia social-economică specifică a clientelei sale majoritate ţărăneşti. Pentru a suplini cererile mărunte de capital, ca urmare a unor necesităţi de primă stringenţă a gospodăriilor ţărăneşti modeste, adeseori obligate să-şi procure în cursul anului, fie unele unelte agricole mai simple (sape, coase, seceri, pluguri) sau un număr foarte restrîns de animale, uneori chiar hrana în condiţiile de calamitate, subvenţionarea unor petreceri tradiţionale ca nunţi, botezuri, înmor-

---

[80a] Spre exemplu, la banca „Economul" prelungirea plătirii împrumuturilor se făcea în anul 1899 cu condiţia achitării dobînzilor chiar cel puţin 10% din capitalul împrumutat. Vezi *Arh. St. Cluj, Registrul 4, Procese verbale 1889—1902, Proces verbal din 13 mai 1899*, p. 506.

[81] *Arh. St. Mureş, Fond banca „Mureşană", dosar 29*, f. 1.

[82] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 4, Procese verbale 1889—1902, Proces verbal din 1 aprilie 1891*, p. 323.

[82a] *Arh. St. Maramureş, Fond banca „Rîureana", Cartea de împrumut cambii*, p. 1 şi 43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mîntări etc. — băncile româneşti, au deschis un cont de credite pe „obligaţiuni personale“ sau obligaţiuni cu cavenţi, denumit şi credit ţărănesc. Creditul personal pe obligaţii a fost o necesitate şi o modalitate de acţiune şi pentru băncile mici, însoţirile de credit cooperatiste, care prin însăşi scopul lor de a sprijini cererile locale de împrumuturi, precum şi prin puterea lor financiară limitată, trebuiau să se adapteze unor genuri de creditare modeste ca valoare, aşa cum erau bunăoară cele pe obligaţiuni personale. Creditul personal pe obligaţii a fost introdus şi la băncile mari sau mijlocii, în condiţiile în care se dorea sporirea clientelei prin înlesnirea împrumuturilor de valoare mici şi prin reducerea actelor birocratice ce însoţeau împrumuturile de valori mai mari. În acest sens, sînt elocvente concluziile conducerii „Albinei“, cu puţin timp înainte de a activiza creditele ţărăneşti în operaţiunile sale financiare, care remarca să, deşi cambiile sînt sigure, necesită atîtea pregătiri „încît cumpănind lucrul cu profitul ce-l cere institutul de la ele este un adevărat sacrificiu adus clientelei ţărăneşti“. Iată de ce ,ne vom nezui să aflăm un mijloc prin care să nu lipsim ţărănimea de acest ajutor, dar să-l capete în alt mod mai ieftin pentru ea şi mai simplu pentru institut[83]. Creditele personale pe obligaţiuni necesitînd mai puţine formalităţi, doar obligaţia în scris a solicitantului de a plăti la anumite termene o parte din împrumut, plus semnătura acestuia sau, cînd era analfabet şi a anumitor cavenţi s-a bucurat de o largă popularitate. În tot cazul, obligaţia era socotită acceptată şi numai prin punerea degetului de către viitorul debitor, avîndu-se în vedere că împrumuturile nu depăşeau de obicei valoarea de pînă la 50 fl. sau 100 k., fapt ce uşura mult condiţiile împrumuturilor pentru micul producător ţăran. La banca „Corvineana“ se dădeau instrucţiuni exprese ca împrumuturile pe obligaţiuni personale să se facă „numai pentru ţăranii care n-au ştiut să scrie, cruţîndu-le speţele“[84].

În bilanţul general al băncilor româneşti creditele personale ocupă un rol foarte modest, de pînă la 6,9% în 1900, iar apoi de circa 3% în perioada de pînă la primul război mondial, ca ulterior să scadă vertiginos la abia 1,7% în 1917. Prezenţa acestui împrumut este evidenţiată în portofoliul băncilor mari ca excepţii rare, deşi notabile, precum „Victoria“, „Timişana“, sau a unor bănci de capacitate mijlocie, în ambele cazuri acest fel de împrumut fiind asimilat portofoliului cambial sau chiar creditului ipotecar. La „Albina“ creditul personal introdus relativ mai tîrziu decît la alte bănci, în 1891, a avut un ascendent deosebit, ocupînd în portofoliul acestuia în anul 1894 circa 17% din totalul plasamentelor, în anul 1902 circa 10%, iar în 1905 circa 8%, cînd va fi

---

[83] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina“ — Braşov, dosar 4, A optesprezecea adunare generală ... pe anul 1890*, Sibiu, 1891, p. 5.

[84] *Arh. St. Deva, Fond banca „Corviniana“, dosar 2, Raportul direcţiunii pe anul I, 1895—1896*, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întrecut de valoarea creditelor cambiale cu acoperire ipotecară[85]. De altfel, „Albina" avea cu cele 1.680.933 k., în anul 1905, circa 27% din totalul creditelor personale ale băncilor şi însoţirilor româneşti în sumă de 5.928.72 k. În ansamblul operaţiunilor financiare creditele personale au fost modeste ca valoare, cu excepţia situaţiei unor bănci ca „Rîureana" (fostă cooperativă de credit) unde creditele personale aveau întîietate faţă de celelalte genuri de împrumuturi; regula păstrîndu-se, cu mici oscilaţii, la unităţile bancare cvasi-cooperatiste din Sălişte şi Năsăud („Aurora"[86]), cu portofoliile ocupate pînă aproape la jumătate de împrumuturi pe obligaţii ţărăneşti. Nefiind suficient de bine garantate de o clientelă cu posibilităţi economice restrînse, împrumuturile personale pe obligaţii au fost, adeseori, supuse fluctuaţiilor pieţii financiare, orientărilor de moment a conducătorilor băncilor româneşti.

Astfel, sînt dese cazurile cînd după un moment de sporire a valorii şi numărului creditelor pe obligaţii să survină reduceri sau chiar suspendări ale acestora în portofoliile băncilor. În condiţiile financiare din anii 1893—1894, banca „Albina" a fost nevoită să sisteze acordarea a noi împrumuturi de credit personal ţărănesc, care este reactivat de abia în anul 1898[87]. La banca „Mureşană" creditul pe obligaţii a ocupat locul doi în bilanţul său, timp de 13 ani, valoarea acestuia descrescînd treptat, pentru ca în anul 1910 să fie sistat, socotit probabil nerentabil[88]. Stagnarea sau creşterea aproape nesemnificativă a creditelor personale pe obligaţii, în timp, în raport de bilanţul tuturor operaţiunilor financiare ale băncilor româneşti este consemnat la nivelul multora din instituţiile financiare precum „Ardeleana", „Patria", „Someşana", „Bistriţeana", „Silvania", „Corvineana", „Furnica" etc., preocupate să-şi dezvolte alte operaţiuni financiare cu profituri sigure şi mai mari. Cu toate acestea, creditele „pe obligaţiuni personale" au avut un rol economic şi în acelaşi timp, propagandistic — moral însemnat atît în viaţa ţărănimii mijlocaşe, sau parţial, a celei sărace care au reuşit să beneficieze de capitaluri lichide sub forma unor împrumuturi avantajoase, în raport, cu shtuaţiile oferite de cooperativele de credit (care acordau adeseori împrumuturile personale cu dobînzi mai ridicate). Valoarea împrumuturilor personale a fost însă mică chiar şi în comparaţie cu celalte genuri de credite luate în mod separat. În 1914 valoarea creditelor personale de 8.362.232 k. reprezenta în raport cu cele cambiale 7%, sau cu cele

---

[85] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 4, A douăzecişidoua adunare generală... pe anul 1894,* Sibiu, 1895, p. 5; *dosar 20. A treizecea adunare generală... pe anul 1901,* Sibiu, 1902, p. 5 şi *A treizecişitreia adunare generală... pe anul 1904,* Sibiu, 1905, p. 4.

[86] *Arh. St. Maramureş, Fond banca „Răureana", dosar 4, Bilanţ pe anul 1904,* f. 5—6. În bilanţul pe anul 1905 banca avea în portofoliu următoarele operaţiunie: Escont 94.665 k.; Împrumuturi pe obligaţii 346.281 k.; Împrumuturi ipotecare 72.079 k.; Profit 19.777 k. (19,7%). Vezi *Ibidem,* f. 9.

[87] *Arh. St. Braşov, Fond „Albina" — Braşov, dosar 4, A douăzecişidoua adunare generală... pe anul 1894,* Sibiu, 1895, p. 3 şi *dosar 20, A douăzecişişasea adunare generală... pe anul 1898,* Sibiu, 1899, p. 3.

[88] *Arh. St. Mureş, Fond banca „Mureşană", dosar 29,* f. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ipotecare şi cambiale cu acoperire ipotecară, fiecare în parte, 19%. Dar, asemenea credite, în virtutea destinaţiei lor, trebuie apreciate sub raportul numărului lor, mai mare, decît al împrumuturilor ipotecare şi cambiale cu acooperire ipotecară, precum şi prin prisma posibilităţilor de facilitare reală a cerinţelor debitorilor de a-şi procura creditele necesare pentru rrezolvarea unor probleme de strictă necesitate, ocolinduse condiţiile grele ale cămătăriei.

Avantajele creditelor pe „obligaţiuni" se concretizau şi în posibilitatea replătirii treptate a sumelor împrumutate, pe lîngă eventualele prelungiri pe care le puteau acorda băncile. În acest sens, sînt dese cazurile cînd sumele mici de pînă la 100—200 fl. sînt plătite pe parcursul unor ani de zile, banca încasînd în schimb dobînzile şi taxele de prelungiri. La banca „Mureşana"[88a], „Râureană"[89] sau „Corviniana"[90], erau debitori care şi-au plătit creditele personale de abia după 5—10 ani de zile.

Creditele ipotecare şi cambiale cu acoperire ipotecară

Cele mai adecvate forme de creditare pentru mediul rural, unanim apreciate şi de experţii financiari, erau cele ipotecare, şi în condiţii apropiate cele cambiale cu acoperire ipotecară. Creditul ipotecar corespundea faţă de toate celelalte forme de împrumut necesităţilor şi activităţilor economice productive din domeniul agrar, în primul rînd, pentru că se efectuau pe termen îndelungat, în timp între 5 pînă la 30 de ani. Puţine împrumuturi ipotecare, de obicei în sume mici sau în condiţii în care băncile se aflau la începutul activităţii lor şi nu aveau suficient capital social, se limitau sub durata celor 5 ani. Aceste credite se apropiau, prin natura lor de împrumuturile „ţărăneşti", cu deosebirea că celor în cauză li se adăuga garanţiile ipotecare[91]. Perioadele mai îndelungate de restituire a creditului facilitau, nu numai rambursarea la timp a împrumutului şi în paralel valorificarea maximă a acesteia, dar stimula şi încuraja solicitarea unor împrumuturi suficiente pentru investiţii şi activităţi de mai mare amploare. Împrumuturile ipotecare

[88a] *Ibidem*, p. 2 (60% din împrumuturi erau acordate pe termen lung).

[89] *Arh. St. Maramureş, Fond banca „Râureana", dosar 33/1906—1909. Împrumuturi pe obligaţii*, poziţia 1141—1154. (Spre exemplu, debitorul Paşca George pentru 100 coroane împrumut cu obligaţii luate în 1906 va plăti pînă în 1912 pe lîngă valoarea împrumutului 37 de k. ca dobîndă. Poziţia 1156).

[90] *Arh. St. Deva, Fond banca „Corviniană", dosar 1, Cartea împrumuturilor pe obligaţii, 1895—1906*, p. 73—608. Spre exemplu, debitorul Grec Mihai, ţăran din Piscul Tomii, împrumuta, în 1900, cu 8% interese, 160 k., dar mai avea de plătit încă în 1909 un rest de datorie care i se prelungeşte de către bancă cu adausele cuvenite. Vezi p. 106 şi 326. De asemenea, debitorul Clavi Reza din Nădaştia (Huda) va plăti împrumutul de 200 fl. luat în anul 1895 de abia în 1907, după repetate prelungiri din partea băncii. Vezi paginile 8, 111 şi 338.

[91] *Arh. St. Timişoara, Fond banca „Timişana", dosar 2/1903, Cartea de hipoteci pe sem. I al anului 1903*, f. 1—7. Majoritatea ipotecilor erau sub 1.000 de k., iar aproape o pătrime sub 500 k. De asemenea, pentru această situaţie vezi *Arh. St. Arad, Fond banca „Victoria", Registrul 5/1910, Credite ipotecare*, p. 1 şi 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

presupuneau însă investiţii din partea băncilor pe o durată mai lungă şi deci imobilizarea şi angajarea unor sume din capitalul lor, ·l căror rulaj era efectiv încetinit, în comparaţie cu situaţiile celorlalte operaţiuni financiare. Ori marile instituţii de credit româneşti, teoretic capabile să efectueze creditele ipotecare într-o măsură însemnată, în primele lor faze de activitate, n-au putut extinde această operaţiune financiară, pe lîngă considerentele de ordin subiectiv, de orientare a unor conduceri de bănci care, nici mai tîrziu, nu s-au arătat interesate şi dispuse să o realizeze prin implicarea unor părţi mai substanţiale din capitalul disponibil. Reţinerea respectivelor instituţii de credit reieşea şi din dorinţa obţinerii unor beneficii suplimentare ca urmare a folosirii creditului mobil în locul creditului ipotecar. Pe de altă parte, în aceste considerente, merită să avem în vedere şi exinderea zonei de activitatea băncilor, îndeosebi a celor de putere financiară mijlocie, care se acomodau cerinţelor situaţiei economice a clientelei. În ţinuturile unde burghezia rurală şi ţărănimea înstărită românească erau mai numeroase s-a impus o asemenea formă de credit într-o proporţie relativ acceptabilă, chiar dacă şi în aceste cazuri portofoliile împrumuturilor ipotecare au ocupat de obicei locul al treilea, arareori al doilea, în ordinea valorii lor în bilanţul respectivelor instituţii de credit[92]. În această categorie se înscriu băncile „Mureşana", „Tîrnăveana", „Racoţana", „Timişana", „Ardeleana", „Patria", „Economul", „Silvania", „Făgeţeana", „Sălăjeana", „Bistriţeana" etc. Chiar în zona Munţilor Apuseni unde fîneţele, pădurile erau principalele surse de venit, alături de animale, băncile „Auraria" şi „Doina" aveau împrumuturi ipotecare destul de însemnate. Amintim însă situaţiile speciale cînd termenul de acordare şi felul garanţiei erau echivalentul de apreciere şi integrare în portofoliul băncilor sub denumirea de credit ipotecar, deşi prin formele şi valoarea sa el întrunea fie condiţiile creditului cambial cu acoperire ipotecară, al creditului fix sau chiar al celui pe obligaţii personale dar cu garanţii ipotecare. Astfel de cazuri întîlnim frecvent şi la instituţii de tradiţie şi putere financiară mare, precum „Ardeleana", „Timişana" sau „Bihoreana" şi cu atît mai mult la celelalte bănci cu un personal funcţionăresc mult mai redus. Spre exemplu, banca „Mureşeana" la creditele ipotecare, includea, chiar prin statutele sale de funcţionare, un gen de împrumut ce se apropia de cele cambiale cu acoperire ipotecară, întrucît se specifica

[92] Singura excepţie de la această regulă o reprezenta banca „Oraviţeană", unde în cadrul portofoliului creditelor ipotecare se pare că se totalizau şi creditele pe obligaţiuni personale cărora li se cereau o acoperire ipotecară. În acest fel valoarea împrumuturilor ipotecare avea întîietate în bilanţul băncii. Situaţia era favorizată pe de o parte de statutele „Oraviţenei", asemănătoare cu ale unei „case de păstrare" de gen cooperativist, precum şi de faptul că, majoritatea capitalului social provenea din sursele clerului românesc din zonă asigurîndu-se în acest mod o mai mare stabilitate şi o abundenţă în portofoliul depunerilor, fapt ce a favorizat o precumpănitoare prezenţă a împrumuturilor ipotecare. Spre exemplu, în anul 1908 bilanţul creditelor băncii era următorul: Cambii 610.956,71 k.; Cambii cu acoperire ipotecară 834.096 k.; Împrumuturi ipotecare 1.562.168,97 k.; Profit 12%. Vezi *Revista economică*, XII, nr. 7 din 1909, p. 99.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că acestea se plătesc în rate trimestriale şi sînt denunţabile[93]. În privinţa ultimei condiţii specificate mai sus, doar banca „Albina"[94] făcea excepţie, pe cînd banca „Economul" introducea în portofoliul creditelor ipotecare la cel al creditelor fixe[95] sau „Auraria" obligaţiunile personale la portofoliul creditelor ipotecare etc.

Insuficienţa capitalului social proopriu a rezervelor sau a unor sume băneşti blocabile, pe termen lung în pasivul băncilor în afara depunerilor, garanţia nu întotdeauna optimă a majorităţii debitorilor erau adevăratele motive pentru care băncile româneşti cu excepţia „Albinei" şi „Oraviţenei" n-au reuşit, altele nici n-au îndrăznit, să dezvolte, cu succes şi în valori apreciabile împrumutul ipotecar. Chiar „Albina" la începutul activităţii sale se decidea, cu destule rezerve, să introducă în operaţiunile sale bancare împrumuturile ipotecare, stabilind în 1874 o cotă maximă a valorii portofoliului acestora ce nu trebuia să depăşească 25.000 de fl., iar suma maximă a unui împrumut nu putea depăşi 1.000 de fl.)[96] sumă aproape simbolică în comparaţie cu celelalte afaceri ale băncii, care reflecta însăşi intenţiile de tatonare a conducătorilor băncii în privinţa rentabilităţii creditului ipotecar.

În bilanţul general al împrumuturilor instituţiilor de credit româneşti, creditul ipotecar, deşi cel mai apropiat de condiţiile economice ale clientelei sale se află, valoric, departe de mărimea creditelor cambiale. Astfel, în 1900 în totalul plasamentelor băncilor creditele ipotecare reprezintă circa 20,7% (13.144.061 k.)[97]. Iar în anul 1910 — 16,5%, în 1914 — 18% (42.456.151 k.)[98], iar în timpul războiului, în 1917 circa 41 de milioane coroane[99]. Relativa menţinere a valorii creditelor ipotecare, la acelaşi nivel, în anii din epoca războiului, în comparaţie cu valoarea creditelor cambiale se datoreşte termenului îndelungat de replătire al primelor împrumuturi, dublat de moratoriile de amînare a plăţilor împrumuturilor şi parţial de încercarea acoperirii noilor împrumuturi acordate cu o garanţie ipotecară în momentele manifestării stărilor inflaţioniste. În tot cazul, putem constata o stagnare a împrumuturilor ipotecare în vremea războiului în condiţiile replătirii mai uşoare a acestora de către debitori în anii războiului caracterizaţi printr-o inflaţie monetară masivă. Cu toate aceste scăderi, se poate aprecia că împrumuturile ipotecare, pînă în anul 1918, au început să se extindă în portofoliile băncilor româneşti mari şi mijlocii, pe măsură ce situaţia acestora s-a consolidat. Această curbă de ascensiune valorică este înre-

---

[93] *Arh. St. Mureş, Fond banca „Mureşană", dosar 5, Statutele băncii „Mureşana"*, paragraful 74, f. 45.

[94] Eugen Brote, *op. cit.*, p. 15.

[95] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 4, Procese verbale 1889—1902, Proces verbal din 2 noiembrie 1889*, p. 7—11.

[96] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. II, Protocolul şedinţei a XXIX-a din 10 septembrie 1873*, concluzul 207 şi 208.

[97] *Revista economică*, III, nr. 15 din 1901, p. 177.

[98] Nicolae Petra, *op. cit.*, p. 106—108.

[99] *Ibidem*, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gistrată după 1900, cînd împrumuturile ipotecare au fost acordate în valori mai mari cu avantaje pentru bănci ca şi pentru debitorii beneficiari ai acestor credite. Actul care a determinat ameliorarea portofoliilor creditelor ipotecare, a fost acela, care a soluţionat, chiar şi pentru un singur caz, problema echilibrului între creditul pe ipoteci şi posibilităţile băncilor de acoperire în orice condiţii cu capital disponibil, pe termen lung şi suficient de mare ca valoare. Contrabalansarea financiară a creditelor ipotecare în pasivul bilanţului, care pe durată mai mare de timp, putea să reprezinte o garanţie sigură, nefluctuantă a fost practic realizată în activitatea curentă a băncii „Albina" prin emiterea de scrisuri funciare. Operaţiunea de emitere a scrisurilor funciare se făcea de abia în 1880, după ce, „Albina" îşi forma, ca mijloc de cauţiune un fond sppecial de rezervă, în valoare de 200.000 fl. Garanţia era impusă de legile în vigoare, şi a însemnat, prin suma mare, un impediment puternic pentru acţiunile celorlalte bănci româneşti de a emite scrisuri funciare, care au preferat să se folosească de emisiunile „Albinei", mai precis de serviciile acestei bănci în susţinerea împrumuturilor ipotecare proprii, pe care apoi le ceda. „Albina" a reuşit rapid să se afirme pe piaţa efectelor publice prin scrisurile funciare, emisiunile sale fiind cotate cu 6% pînă în 1887, cu 5% pînă în 1903, şi pentru o scurtă perioadă cu dobînzi de 4,5% plătibile în două rate trimestriale. Emisiunile de scrisuri funciare ale „Albinei" au fost cotate la bursă şi pe piaţa de efecte lombardabile, de regulă, peste valoarea lor nominală, întărind astfel poziţia „Albinei" pe piaţa financiară a Transilvaniei[100]. Cu toate acestea, valoarea totală a scrisurilor funciare ale „Albinei" era modestă în comparaţie cu a celorlalte bănci din monarhie, îndeosebi a celor săseşti care se specializaseră în acest domeniu bancar, două dintre ele beneficiind şi de scutirea de impozitele pe operaţiunile de emitere a scrisurilor funciare. În anul 1903, pe teritoriul Transilvaniei istorice, cele 5 bănci care emiteau scrisuri funciare aveau următoarea situaţie: banca „Albina" 5.053.000 k.; „Jelzáloghitelbank" din Cluj 3.740.200 k.; iar cele trei instituţii săseşti 79.378.000 k.[101]. În anul 1912, banca „Albina" emitea scrisuri funciare în valoare de 11.236.000 k.[102] în comparaţie cu a acelor săseşti de 209.437.000 coroane[103], încît chiar şi cele mai mici institute de credit săseşti cu drept de emisiune a scrisurilor funciare emiteau, pentru acelaşi an 17.363.000 coroane.

Relaţia dintre împrumuturile ipotecare şi scrisurile funciare pe care le acorda „Albina" era reciprocă în privinţa valorii lor. Scrisurile funciare se emiteau pe baza valorilor ipotecare angajate prin creditele de acest fel (emisiunile erau de circa 80% din valoarea ipotecilor), împru-

---

[100] Victor Slăvescu, *Banca „Albina" din Sibiu cea mai insemnată întreprindere financiară din Transilvania. Cu o privire generală asupra băncilor comerciale din Ardeal şi Banat*, Bucureşti, 1919, p. 29—31.

[101] Bodor Antal, *op. cit.*, p. 10.

[102] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 58.

[103] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p. 102—103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

muturi care erau garantate, la rîndul lor, de contravaloarea scrisurilor funciare plasate pe piața financiară a monarhiei austro-ungare. Perspectiva unei nereușite a plasării scrisurilor funciare pentru celelalte bănci românești a fost un motiv, în plus, care a contribuit la reținerea acestora de a realiza o asemenea operațiune financiară, al cărui risc ar fi creat daune și ar fi compromis serios stabilitatea instituțiilor de credit respective. Emiterea de scrisuri funciare a permis „Albinei" să se dezvolte și mai puternic decît celelalte instituții românești și să amplifice mai mult valoarea împrumuturilor ipotecare. Astfel, acestea deținеau în portofoliul „Albinei", în anul 1914, 28% (12.519.906 k.) din valoarea bilanțului împrumutului ipotecar al tuturor băncilor românești[104], după ce în 1900, avusese un procentaj și mai mare de circa 37%.

Instituțiile de credit românești au beneficiat indirect, pe baza emisiunilor de scrisuri funciare ale „Albinei" în sensul sporirii propriilor împrumuturi ipotecare. Incomodate de insuficiența sumelor necesare fondului de acoperire a scrisurilor funciare sau de teama blocării prea îndelungate a sumelor din activ în credite ipotecare, băncile românești recurgeau, în schimb la cedarea ipotecilor la banca „Albina", în schimbul subvențiilor financiare primite ca și contravaloare. „Albina" își plasa scrisurile funciare la băncile românești care efectuau împrumuturi ipotecare, iar acestea, în schimb, își lichidau o parte din asemenea credite prin capital lichid, deblocîndu-și capitalul activelor lor în bilanțul general anual. Astfel, banca „Timișana" ceda, din 1901 ipotecile sale, într-o proporție valorică mare altor bănci, și în primul rînd „Albinei" pe seama scrisurilor funciare. Spre exemplu, în 1912 ceda ipoteci în valoare de 2.717.988,74 coroane față de totalitatea valorii portofoliului creditului ipotecare de 3.702.458,32 k., adică circa 75% din bilanțul creditului ipotecar[105]. În același an, banca „Bistrițeana" avea peste 35% din valoarea portofoliului împrumutului ipotecar cedat altor bănci[106], iar banca „Ardeleana" efectua regulat schimburi de ipoteci pe scrisuri funciare cu „Albina". Din aceste motive, conducerile băncilor românești, luau măsuri suplimentare la întocmirea împrumuturilor ipotecare, mai ales a celor mari care le imobilizau activele și pe o durată de 10—20 de ani, pentru ca să corespundă cerințelor de acoperire a scrisurilor funciare în eventualitatea preschimbării ipotecilor. În acest mod acționa și banca „Economul" nu numai la începutul activității sale, cînd era obligată să solicite „Albinei" împrumuturi masive pentru mijlocirea propriilor credite ipotecare, ci și mai tîrziu, cînd capacitatea sa economică se consolidase, avansînd chiar propunerea emiterii de scrisuri funciare în regie proprie, hotărînd ca împrumuturile ipotecare ale filialei sale din Panti-

---

[104] V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 58—59. Mihai D. Drecin, *Banca „Albina" din Sibiu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982*, p. 63—76.

[105] *Arh. St. Timișoara, Fond banca „Timișana", dosar 1/1912*, f. 11.

[106] *Arh. St. Bistrița, Fond banca „Bistrițană", pach. 2—3, Bilanțul pe anul 1912*, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceu, din anul 1907, în valoare de 43.200 k. „să fie acordat ca împrumut ipotecar, așa ca banca „Albina“ să-l poată răscumpăra“[107].

Operațiunea era efectuată, în mod asemănător și de celelalte bănci românești, care acordau împrumuturi ipotecare în valori apreciabile apropiindu-se de operațiunea de reescont a creditelor cambiale. Băncile românești cedau ipotecile nu numai „Albinei“, ci și băncilor săsești sau maghiare, astfel că în portofoliul acestora din urmă se constata, la capitolul împrumuturilor pe seama populației românești o creștere însemnată.

Prin cedarea împrumuturilor ipotecare multe din instituțiile bancare românești își vor spori efectele prin scrisurile funciare ale „Albinei“. Totodată, operațiunea de cedare a împrumuturilor ipotecare, care a atins o valoare de 5.526.850 k., în anul 1914, a impulsionat creditul ipotecar în cadrul totalității plasamentelor băncilor românești. În acest fel împrumuturile ipotecare, la banca „Ardeleană“ au cunoscut o triplare a valorii lor între 1900 și 1910, în comparație cu o creștere de numai 1,8 ori a celorlalte împrumuturi[108]. De asemenea, la banca „Timișana“ împrumuturile ipotecare cresc în anul 1912 de 6 ori față de valoarea lor din 1900, în raport cu o sporire de numai 3 ori, pentru aceeași perioadă a împrumuturilor cambiale[109]. La unele bănci, precum „Silvania“, portofoliul împrumuturilor ipotecare înregistrează un salt impresionant după 1900, ajungînd la valoarea de 678.000 k. în anul 1905[110] în comparație cu anul 1897, cînd valoarea acestuia se limita în jurul a 10.000 de florini[111]. Este de presupus, deși nu avem date complete, că unele bănci, care nu aveau în portofolii împrumuturi ipotecare, să le fi efectuat totuși în valori mai modeste și în sume mai mici concomitent cu cedarea acestora pe scrisuri funciare.

Dezvoltarea portofoliului împrumuturilor ipotecare era împiedicată și de reținerile conducerilor instituțiilor de credit românești privind soliditatea garanției economice a solicitanților acestui fel de împrumut, iar pe de altă parte chiar de numărul mai restrîns al acestora în raport cu cerințele ce trebuiau să le îndeplinească pentru a primi creditele ipotecare. În condițiile blocării capitalului prin împrumuturile ipotecare băncile românești mari căutau ca să atragă clienți cu o situație economică prosperă, cu suprafețe de pămînt suficient de rentabile pentru a-și asigura posibilitățile de rambursare a ratelor și dobînzilor aferente. Într-unul din tabelele de debitori ai băncii „Mureșana“, cu împrumuturi ipotecare, dintre cei 20 de clienți nici unul nu avea o proprietate

---

[107] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul“, Registrul 32, Procese verbale ale direcțiunii 1906—1909, Proces verbal din 20 iunie 1907*, p. 86.

[108] I. I. Lapedatu, *op. cit.*, anexa *Tabelul final al operațiunilor băncii „Ardeleana“ pe 1885—1910.*

[109] *Arh. St. Timișoara, Fond banca „Timișana“, dosar 1/1900*, fl. 1 și *dosar 1/1912*, f. 4.

[110] *Arh. St. Sălaj, Fond Tribunalul Sălaj, banca „Silvania“, dosar 8/1905*, p. 6—7.

[111] *Ibidem, dosar 8/1897*, act 5.030/1897, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai mică de 10 iugăre, dispunînd de un număr însemnat de animale, unelte agricole a căror valoare era preţuită între 6.000—12.000 coroane fiecare[112].

Condiţiile de acordare a împrumuturilor ipotecare impuneau garanţii economico-juridice, suplimentare în comparaţie cu situaţiile de acceptare a împrumuturilor cambiale sau de credit personal pe obligaţii, fapt care a contribuit, într-o oarecare măsură la limitarea acestui gen de creditare, şi a numărului viitorilor debitori. Se cerea ca solicitanţii să aibă proprietatea trecută în cartea funduară, iar dreptul de proprietate să nu fie grevat de nici o dispoziţie sau datorie suplimentară. În caz că mai erau consemnate datorii pe aceeaşi avere imoboliară, băncile se asigurau atît în aprecierea valorică a ipotecii sau cereau întroducerea creditului acordat, pe primul loc între datoriile contractate anterior cu debitorii solicitanţi. Creditele ipotecare se făceau numai prin anumite categorii ale averii imobiliare ale debitorilor precum: suprafeţe de teren arabil, fîneţe, păşuni, păduri, vii livezi şi mai puţin pe edificii case, magazii, şoproane), excluzîndu-se întreprinderile industriale şi minele scutite prin lege de execuţii dar şi expuse mai uşor perspectivei ruinării şi implicit a pierderii valorii lor — situaţie, care ar fi periclitat interesele băncilor creditoare. Împrumuturile acordate nu puteau depăşi jumătate din valoarea ipotecii la suprafeţele de pămînt arabil şi la case sau o treime în cazul ipotecării viilor, livezilor, fîneţelor, pădurilor etc., deşi de obicei băncile româneşti, cu mici excepţii acordau creditele pînă la o treime din valoarea ipotecilor înaintate ca şi garanţie a împrumuturilor. Astfel, banca „Albina" avea acoperire împrumuturile ipotecare în anii 1896 în valoare de 1.226.205,94 florini pe 72.486 iugăre, 986 stînjeni în valoare de 5.690.000 florini, adică circa 78 fl. iugărul[113]. Un exemplu asemănător ni-l oferă şi „Timişana", care în anul 1896, avea acoperit creditul ipotecar de 280.763,32 fl. cu 5.162 iugăre în valoare de 723.920 florini (circa 140 fl. iugăre)[114]. În cazul edificiilor băncilor pretindeau debitorului asigurarea obligatoriu împotriva incendiilor sau a altor calamităţi naturale. De asemenea, solicitantul trebuia să nu aibă restanţe la datoriile de orice natură: impozite faţă de fisc sau restanţe la alte instituţii financiare ca şi la terţe persoane particulare. De asemenea, orice debitor trebuia să suporte taxele expertizelor judecătoreşti de evaluare a bunurilor ce urmau a fi ippotecate, intabularea sumelor datoriei în cartea funduară, cheltuielile efectuate de bancă pentru informaţii suplimentare prin agenţii săi, taxele de timbru cerute de fist, taxele datorate funcţionarilor băncii pentru întocmirea formularelor ne-

---

[112] Într-unul din tabelele debitorilor băncii „Mureşana" cu împrumuturi ipotecare, dintre cei 20 de debitori ai băncii, nici unul nu avea o proprietate mai mică de 10 iugăre, avînd gospodării cu bovine şi ovine în număr apreciabil, unelte agricole suficiente, cu avere preţuită, fiecare, între 6.000—12.000 k. *Arh. St. Mureş, Fond banca „Mureşană", dosar 56*, f. 25.

[113] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 4, A optesprezecea adunare generală ... pe anul 1890*, Sibiu, 1891, p. 4.

[114] *Arh. St. Timişoara, Fond banca „Timişana", dosar 1/1896*, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cesare primirii creditului ipotecar etc. Desigur, cu asemenea condiţii, la care se adăugau cheltuielile de deplasare ale debitorilor şi zilele pierdute, creditul ipotecar se scumpea şi era rentabil doar în cazul unor sume mai mari, cu cît regimul dobînzilor, era, de obicei, mai mic cu un procent faţă de dobînzile celorlalte operaţiuni financiare. Astfel, banca „Albina" a scăzut treptat interesele la împrumuturile ipotecare de la 10% cît erau la începutul introducerii lor în portofoliul băncii, la 8% în 1880, apoi la 7% în 1890, iar pentru sume mai mari de 400 fl., în acelaşi an, la 6%[115]. La banca „Timişana" sau banca „Victoria" creditele ipotecare au fost acordate la început cu 9 şi apoi cu 8%, uneori cu 7 şi sub 7% interese. La banca „Ardeleana" creditul ipotecar era acordat din anul 1904 cu 7%, iar la „Economul" valoarea dobînzii a oscilat între 8 şi 7%, ca de altfel şi a celorlalte bănci mijlocii cu tendinţa permanentizării dobînzii de 8%. De regulă, sumele care erau acordate de către băncile româneşti prin creditele ipotecare n-au fost îngrădite de un anumit plafon minimal, aşa că în portofoliile acestora erau prezente, în număr mai însemnat împrumuturile ipotecare sub 500 fl. sau 1.000 k. Asemenea situaţie este caracteristică aproape tuturor instituţiilor de credit, cu excepţia „Albinei", în portofoliul căreia, apar cu regularitate şi într-un procentaj mult mai mare, credite ipotecare în sume mari de zeci de mii, uneori depăşind suta de mii de coroane. Debitorii împrumuturilor ipotecare de valoare mică aveau stabilit un termen de rambursare de obicei sub 5 ani, care sporea proporţional la sumele de peste 500 k., cu numărul sutelor de coroane împrumutate pînă la circa 10 ani[116], fără ca acest procedeu să se constituie într-o regulă rigidă. De asemenea, solicitanţii din categoria acelora cu sume mici de credit ipotecar trebuiau să suporte cheltuieli mai mari în comparaţie cu valoarea împrumutului şi în raport cu situaţiile acelora care împrumutau credite ipotecare cu valori mari, fapt ce le micşora rentabilitatea creditelor. De pildă, la un împrumut ipotecar de 300 de coroane acordat de banca „Bihoreana", în anul 1902, cu 8% dobîndă se socoteau interese anticipative, taxe de întabulare etc. în valoare de 59,66 k., care se reţineau din valoarea împrumutului propus debitorului respectiv[117]. Cu toate acestea, solicitanţii, proprietari burghezi sau ţărani înstăriţi preferau asemenea credie, pe care le puteau plăti treptat, pe măsura valorificării recoltei, produselor animaliere, chiar şi în condiţiile unor calamităţi naturale sau a scăderii rentabilităţii gospodăriilor proprii. Creditele ipotecare în valori mari preferate de banca „Albina" şi parţial doar de celelalte instituţii financiare româneşti, care de regulă le cedau tot „Albinei" erau acordate cu precădere unor adevărate consorţii sau obşti de proprietari rurali mijlocii sau înstăriţi, organizaţi pe baza unei înţelegeri solidare faţă de

[115] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 4, A optesprezecea adunare generală ... pe anul 1890*, Sibiu, 1891, p. 6.

[116] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. VI, Proces verbal al şedinţei I din 10 ianuarie 1885*, concluzul 6; Arh. St. Arad, *Fond banca „Victoria", Registrul 5/1910, Credite ipotecare*, p. 1—8.

[117] *Arh. St. Oradea, Fond banca „Bihoreana", dosar 26/1902*, f. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bancă şi cu garanţia propriului lor avut — consorţii conduse de obicei de cei mai înstăriţi şi de vază cetăţeni ai comunei, preoţi, învăţători etc.[117a]. — sau girate de tagenţii băncilor cît şi de personalităţi politice proeminente din viaţa publică şi cu avere apreciabile precum Iuliu Coroianu, Iuliu Maniu, George Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu şi alţii. În anul 1887 Ioan Raţiu, vicepreşedinte al P.N.R., cunoscut pentru atitudinea sa progresistă în problematica socială din mediul rural, sprijinea cererea locuitorilor din Tulgheş, Valea Jidanului, Corbu, Bicaz din comitatul Ciuc, a primi, pe lîngă „Albina", de a primi 45.000 fl., pe un termen de 20—30 de ani, „pentru răscumpărarea pămînturilor de la groful proprietar"[118].

„Consorţiile ţărăneşti" pe lîngă o bază socială, mai largă, prezentau pentru bănci o garnţie sigură mult mai avantajoasă pentru creditele acordate. Acolo unde nu exista o înţelegere între locuitorii comunei solicitanţi ai unor împrumuturi ipotecare în comun băncile făceau precizări să se constituie asemenea asociaţii de membri cu o conducere aleasă împuternicită să discute condiţiile unor împrumuturi de mai mare amploare[119]. De asemenea, burghezia sătească sau ţărănimea înstărită, neavînd posibilitatea de a face individual împrumuturi mari ipotecare erau determinate să se asocieze, în funcţie de interesele economice, care de obicei se refereau la cumpărări de terenuri agricole, păduri, fîneţe sau livezi din hotarul sau cel mult din zona limitrofă a comunelor de origine a solicitanţilor. Asigurarea pretenţiilor de rambursare a împrumuturilor ipotecare destinate cumpărărilor imobiliare se efectuau atît prin intabularea datoriei pe verile debitorilor cît şi pe realităţile cumpărate, care, de obicei, acopereau singure, uneori depăşeau, valoarea împrumuturilor[120]. În acelaşi sens, băncile căutau să-şi asigure creditul ipotecar prin condiţionarea acordării acestuia de intabularea realităţilor cumpărate pe numele firmei lor, pe lîngă transcrierea datoriei pe averile debitorului, aceştia avînd numai dreptul de posesiune cu uzufructul proprietăţii cumpărate şi cu obligaţia de a achita taxele datorate fiscului, transcrierea dreptului de proprietate, pe numele cumpărătorilor fiind stipulată numai la plătirea a cel puţin jumătate din creditul acordat.

[117a] În unele comune ca Mihai Viteazul (Zoltan) în anul 1882 intervenea preotul *„Albina", vol. IV, Proces verbal al şedinţei XLIX din 15 octombrie 1883*, concluzul şi administratorul protopopesc Alexa Berinde pentru împrumut de 50.000 fl. necesar cumpărării unei moşii de la proprietarul Papp Antal. (Vezi *Ibidem, vol. VI*, George Vătăşanu şi proprietarul Înstărit Ioan Bardos (vezi Arh. St. Sibiu, *Fond* 279), iar în anul 1886 în numele consorţiului de săteni din Seini intervenea parohul *Proces verbal din şedinţa XLVII din 31 decembrie 1886*, concluzul 446). La banca „Economul", preotul Ioan Costin susţinea cererea consorţiului ţărănesc din Călacea pentru acordarea unui împrumut de 60.000 k. în vederea cumpărării moşiei lui Somodi István (Vezi *(Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 66, Procesele verbale ale direcţiunii, 1909—1912, Proces verbal din 22 mai 1909*, p. 4).

[118] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. VII, Proces verbal din şedinţa XXXV din octombrie 1887*, concluzul 360.

[119] *Ibidem, vol. XIII, Proces verbal din şedinţa a IV-a din 10 martie 1902*, concluzul 32.

[120] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 15, Procese verbale 1902—1906, Proces verbal din 20 ianuarie 1904*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Spre exemplu, „Albina" condiţiona acordarea unui împrumut de 110.000 fl., pe 20 de ani, cu 7% interese anticipative, consorţiului de locuitori din Sînmînaiu Almaşului (comitatul Cluj) în vederea cumpărării moşiei lui Paul Vesselényi de 3.449 iugăre şi 934 de stînjeni, urmînd ca dreptul de proprietate să le fie întabulat ,numai după ce vor plăti jumătate din întregul preţ de cumpărare[121]. Reprezentant al intereselor locuitorilor la încheierea contractului şi la girarea activităţii financiare fiind Iuliu Coroianu. Erau cazuri cînd se impuneau împrumuturilor ipotecare condiţia transcrierii dreptului de proprietate pe numele acelora care făceau cumpărări de pămînt de abia, după plătirea integrală a datoriei[122]. Alteori, se condiţiona acordarea creditului ipotecar şi de controlul instituţiei de credit respective asupra modului în care erau exploatate şi întreţinute pămînturile arabile dar îndeosebi pădurile, morile, ferăstraiele, aflătoare pe teritoriul realităţilor cumpărate[123]. Modalităţile diferite de acordare a împrumuturilor ipotecare nu erau determinate de simplele capricii ale băncilor româneşti ci în principal de mărimea împrumutului, garanţia economică a solicitanţilor, conjunctura financiară, caracterul proprietăţilor achiziţionate de către debibtori.

Împrumuturi ipotecare de cîteva mii de florini sau koroane au fost acordate de către bănci şi unor instituţii politice sau cultural-naţionale cu personalitate juridică precum comunele politice care garantau cu averile comunitare de obicei păduri, islazuri şi cu veniturile proprii rambursarea împrumuturilor, prezentînd garanţii sigure pentru băncile creditoare[124]. Astfel, în 1881 „Albina" încuviinţa unul din cele mai mari împrumuturi din portofoliul său, din acea epocă, de 80.000 fl., comunei Bucova din comitatul Hunedoara, care urma să fie rambursată în timpul a 30 de ani cu 8% interese (dobînda calculată pe acest interval de timp depăşea valoarea împrumutului, ridicîndu-se la circa 96.000 fl.), aceasta intabulînd împrumutul pe averile imobile ale membrilor comunei şi pe suprafeţele întinse de pădure ale comunităţii respective[125]. Creditele de mărime mijlocie între 2.000—15.000 fl. sau k. erau acordate nominal unor proprietari înstăriţi, elemente ale burgheziei săteşti sau moşierimii româneşti în devenire cu proprietăţăţi de peste 100 iugăre. Existau şi excepţii, în sensul că, sumele acordate ajungeau la mărimea celor primite de consorţiile de debitori rurali. În această privintă debitorii erau fie persoane de mare încredere, cunoscuţi ca şi colaboratori ai activităţii financiare ai „Albinei", sau altor mari bănci româneşti, ca şi pe tărîmul vieţii publice, dar nu lipseau din rîndul lor şi posesori ai unor proprietăţi funciare apreciabile. În aceste condiţii George Pop de Băseşti, mare proprietar şi fruntaş al P.N.R., unul din oamenii de

[121] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. VIII, Proces verbal al şedinţei XV din 5 iunie 1889*, concluzul 122.

[122] *Ibidem, vol. XIII, Proces verbal al şedinţei X din 1 mai 1902*, concluzul 85.

[123] *Ibidem, vol. V, Proces verbal al şedinţei VII, din 5 februarie 1881*, concluzul 24.

[124] *Ibidem, vol. III, Proces verbal al şedinţei XIII din 8 septembrie 1879 şi Proces verbal al şedinţei XXXI din 30 decembrie 1879*, concluzul 173.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încredere ai „Albinei" din părţile sălăjene, şi viitor conducător al instituţiilor de credit din această zonă împrumuta în anul 1889 de la banca „Albina" un credit în valoare de 40.000 fl.[126]. De asemenea, Coriolan Brediceanu, membru în direcţiunea băncii „Timişeana", fruntaş al activităţii politice româneşti în activitatea parlamentară a Ungariei, obţinea tot de la „Albina" un împrumut ipotecar, în 1900, în valoare de 56.000 k. În condiţii asemănătoare procedau şi celelalte instituţii financiare româneşti. Astfel, „Economul" îl credita pe Iuliu Maniu şi Iuliu Coroianu cu sume de peste 100.000 de k., iar banca „Victoria" pe Ştefan Ciceo Pop cu valori apreciabile ca şi „Timişana" pe Pavel Rotaru. Acordarea împrumuturilor acestor persoane era efectuată, de obicei, în numele unor locuitori din comunele Transilvaniei sau în calitatea de mandatari ai intereselor băncilor locale din zona de reşedinţă a acestora, ca şi în scopul unor afaceri speculative de parţelare a unor întinse moşii. Împrumuturi ipotecare de valori mari erau acordate şi unor proprietari înstăriţi mai puţin cunoscuţi în viaţa publică. Astfel, Augustin Barbu, pe o moşie de 240 iugăre şi Gavril Barbu pe o moşie de 531 iugăre erau creditaţi de „Albina" cu 20.000 fl. în anul 1891[127].

Replătirea creditelor mari era prevăzută în cele mai multe cazuri în rate trimestriale, nu atît pentru scurtarea termenului de rambursare, cît mai ales pentru a crea un capital lichid disponibil rulării sale în alte operaţiuni financiare ale băncilor. Procedeul plăţii semestriale este extins de către băncile româneşti şi la împrumuturile ipotecare mai mărunte, cu excepţia „Victoriei" care nu avea în portofoliu decît puţine credite ipotecare sau a băncii „Râureana" specializată în creditarea ipotecară a debitorilor cu valori mărunte[128]. Deşi au fost acordate pe termene îndelungate, creditele ipotecare, debitorii au avut adeseori restanţe, iar ratele semestriale sau anuale, la achitarea la timp a întregului împrumut, solicitînd în asemenea condiţii prelungiri. Conducerea băncilor româneşti, avînd în vedere siguranţa ipotecară, condiţiile economice ale debitorilor, uneori calamităţile naturale şi evident comportarea anterioară a creditorului faţă de bancă, operau amînări a termenelor de rambursare a datoriilor concomitent cu sporirea dobînzilor şi a taxelor aferente acestor operaţiuni. Un grăitor exemplu ni-l oferă situaţia debitorului băncii „Victoria", George Cizmaş, din Cuvin, care pentru 300 fl. acordaţi în 1887 şi neplătirea ratelor acestuia pînă în 1893 a trebuit să verse băncii dobînzi şi taxe de prelungire de peste 130 fl., suma împrumutului trebuind să fie plătită în anii ulteriori în întregimea valorii sale[129]. În alte cazuri, băncile acceptau, odată cu prelungirea împru-

---

[125] *Ibidem, vol. IV, Proces verbal din şedinţa XXXV, din 21 septembrie 1881,* concluzul 191.

[126] *Ibidem, vol. VIII, Proces verbal din şedinţa XXIV din 28 septembrie 1889,* concluzul 194.

[127] *Ibidem, vol. VIII, Proces verbal al şedinţei XVII din 1891,* concluzul 119.

[128] *Arh. St. Maramureş, Fond banca „Râureana", Registrul 5, Împrumuturi ipotecare, 1899—1918,* poziţiile 151—230.

[129] *Arh. St. Arad, Fond banca „Victoria", Registrul 4, Credite ipotecare/1887,* p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

muturilor ipotecare acordate unor noi împrumuturi pentru plătirea primelor, urcînd prin acest procedeu datoriile debitorilor obligaţi a înscrie noi garanţii imobiliare[130].

Adeseori, băncile au fost obligate să împrocentueze debitorii puşi în situaţia de a nu-şi putea plăti datoriile chiar în cazul repetatelor prelungiri. În portofoliile băncilor datoriile ipotecare amînate, îndeosebi de la începutul secolului XX pînă la primul război mondial, erau în sume modeste şi nu incomodau activitatea financiară a băncilor, întrucît ele aduceau beneficii însemnate, cu excepţia anilor conflagraţiei mondiale cînd moratoriile au împiedicat parţial lichidarea creditelor şi obţinerea beneficiilor respective. Aşa se explică situaţia paradoxală a prelungirii unor împrumuturi ipotecare cu mult peste termenul fixat, depăşind anii primului război mondial[131].

Prelungirile împrumuturilor ipotecare n-au devenit însă o regulă generală, deşi aduceau însemnate dobînzi instituţiilor creditoare. Infirmînd supoziţii exprimate în literatura de specialitate privind slaba rentabilitate a împrumuturilor ipotecare în raport cu cele cambiale în activitatea băncilor, datele de care dispunem ne dovedesc în bună măsură o cu totul altă situaţie. Beneficiile creditelor ipotecare îndeosebi a celor pe termen lung sînt evidente în condiţiile normale de replătire ale acestora, fără a mai lua în considerare unele amînări, care sporeau dobînzile tot în favoarea instituţiilor de credit. De asemenea, trebuie să avem în vedere trăinicia garanţiei economice oferite de ipoteci, care nu periclita interesele băncii în condiţiile insolvabilităţii debtorilor, decît în foarte rare cazuri de slabă conjunctură economică aşa cum se va întîmpla în anii războiului. Orice iregularitate mai însemnată care punea în cumpănă interesul băncilor se solda cu procese şi execuţii prin licitaţii pe seama debitorilor, operaţiuni care de obicei acopereau creditul, uneori aduceau profituri însemnate băncilor creditoare. Elocvente ni se par numai cîteva exemple ale situaţiei unor mari împrumuturi ipotecare acordate de către banca „Albina". Iată, spre pildă, consorţiului de locuitori din Sîntămăria de Piatră, pentru 33.000 fl. pe un termen de 20 de ani cu 8% dobîndă, plus intabularea moşiilor proprii şi a celei cumpărate de la baronul Ioan Bornemissza pe numele „Albinei", această bancă încasa numai ca dobînzi circa 16.400 de fl.[132]. De asemenea, pentru credi-

---

[130] *Ibidem*, p. 121 şi *Registrul 5/1910*, p. 57; Arh. St. Sibiu, *Fond banca „Albina", vol. VI, Proces verbal din şedinţa XVI din 13 aprilie 1886*, concluzul 133 şi 134.

[131] *Arh. St. Maramureş, Fond banca „Râureana", Registrul 5/1889—1918*. Dintre numeroasele cazuri ale debitorilor aflaţi în această situaţie îl amintim pe cel al lui Iancse Gavrilă din Făureşti, care fusese creditat în 1907 cu 3.000 de k. de către banca „Râureana" împrumut plătit neregulat pînă în 1911. În 1912 nu achită nimic, iar în 1913 doar dobînda şi cheltuielile de prelungire. Este împrocesuat în 1913 dar i se amînă sentinţa şi se prelungeşte datoria. În 1917 mai avea 600 de k., iar în 1918 îşi plăteşte datoria rămînîndu-i o obligaţie de 400 k. pe care o achită soţia sa pînă în 1925 deoarece debitorul deceda-se între timp. (Vezi poziţiile 129, 466, 467).

[132] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. IV, Proces verbal al şedinţei LI din 8 noiembrie 1882*, concluzul 288.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tul de 26.471 fl. acordaţi de „Albina", „consorţiului" de locuitori din comuna Băişoara, pe un interval de timp de 20 de ani, în 40 de rate egale cu 8% interese trebuia să incaseze ca dobînzi 21.172,40 fl.[133]. Creditul ipotecar acordat avocatului Titu Haţeg din Lugoj şi consorţiului său, în anul 1895,în valoare de 40.000 fl., plătibil pe 30 de ani cu 7% dobîndă îi aducea „Albinei" circa 42.000 de fl.[134]. Beneficiile ca dobînzi care depăşeau însăşi creditul nu erau cazuri rare. În anul 1900 banca obţinea 64.367,60 k. de la împrumutul pe scrisuri funciare de numai 60.000 k., acordaţi marilor proprietari de terenuri forestiere Rusu Nicolae, George Ioan şi Ioan Duma pe timp de 30 de ani, în 60 de rate semestriale[135]. De multe ori, pe lîngă rata creditelor, dobînda acestora, băncile încasau aşa-numitele „proviziuni" de 2—5% ca şi interese anticipative, care se percepeau, pe loc şi se trăgeau din suma acordată ca împrumut debitorilor, ceea ce sporea taxele suplimentare. În acest mod, împrumutului de 110.000 k. acordat locuitorilor din Sînmihaiu Almaşului — despre care am mai amintit — „Albina" îi adăuga ca proviziune 2%, adică 2.200 fl., plus 7% interese anticipative, adică 7.700 fl. peste dobînda calculată care pînă la expirarea termenului se ridica la circa 77.000 de fl. urcînd beneficiile băncii la un total de 87.000 fl.[136]. Prin emiterea de scrisuri funciare „Albina" avea avantajul de a-şi spori portofoliul creditelor ipotecare cu împrumuturi nominale sau pe colectivităţi, în sume mult mai mari decît la celelalte bănci româneşti. Totuşi, băncile mari româneşti reuşesc să acorde, şi ele, în mai mică măsură împrumuturi ipotecare în valori mari atît pentru portofoliul propriu, ca şi în perspectiva de a fi cedate „Albinei", fiind interesate îndeosebi, ca prin intermediul lor să poată participa la parcelarea unor moşii, operaţiune economică deosebit de avantajoasă pentru instituţiile creditoare. Astfel banca „Victoria" acorda în anii 1909—1910 unor proprietari înstăriţi maghiari sume însemnate dintre care lui Polony Cezané 25.000 k.[137] şi Hendrey Alice din Deva 110.000 coroane cu 7% interese[138]. Banca „Economul" pe lîngă împrumuturile ipotecare înscrise pe seama unor debitori-cumpărători de moşii cu 1 sau 1/2% dobînzi mai ridicate ca ale „Albinei"[139], fiind dispusă, în 1910, să acorde un împrumut ipotecar, pentru parcelarea moşiei lui Bogdánffy locuitorilor din Uifalăul unguresc şi comunelor înconjurătoare[140]. Aceeaşi bancă, în anul 1917, încheia

[133] *Ibidem, vol. VI, Proces verbal din şedinţa XI din 25 martie 1885.*

[134] *Ibidem, vol. X, Proces verbal din şedinţa VI din 27 februarie 1895,* concluzul 34.

[135] *Ibidem, vol. XII, Proces verbal din şedinţa VII din 23 iunie 1900,* concluzul 100.

[136] *Ibidem, vol. VIII, Proces verbal din şedinţa XV, din 5 iunie 1889,* concluzul 122.

[137] *Arh. St. Arad, Fond banca „Victoria", dosar 1/1897—1916,* p. 1.

[138] *Ibidem, Registrul 5/1910, Credite ipotecare,* p. 63.

[139] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 15, Procese verbale 1902—1906, Proces verbal din 20 ianuarie 1904,* p. 111 şi *Registrul 32, Procese verbale 1907—1908, Proces verbal din 21 mai 1907,* p. 48—49.

[140] Ibidem, *Registrul 66, Procese verbale 1909—1912, Proces verbal din 15 octombrie 1910,* p. 110.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un important împrumut ipotecar pentru parcelarea unei moşii prin Pusztai László din Tăşnad de circa 700 de iugăre în valoare de 285.000 de k. Moşierul şi Ioan Nistor în calitatea lor de arendaşi din partea băncii, erau încredinţaţi cu efectuarea operaţiunilor de parcelare, de la care se „spera" cîştig suplimentar de 198.000 k.[141].

Cu toate că împrumuturile ipotecare corespundeau prin formele rambursării lor situaţiei mediului rural, ele n-au putut fi generalizate şi n-au avut întîietate în operaţiunile financiare ale băncilor româneşti din motive specifice, anterior precizate, deşi cererile au fost întotdeauna mari în această privinţă. Spre exemplu, banca „Albina" acorda în anul 1885, un număr de 429 credite ipotecare, dar respingea 424 de cereri pe motivul insuficientei garanţii economice a debitorilor, a întîietăţii unor solicitanţi cu ipoteci mai valoroase, dar mai ales a imposibilităţii băncii de a satisface cerinţele clientelei pentru acest gen de credite[142]. În dorinţa suplinirii acestor dezavantaje, cît şi pentru sporirea garanţiei împrumuturilor cambiale băncile româneşti au recurs la o formă intermediară între cele două feluri de credite, o combinaţie a creditului cambial şi cel ipotecar menit să satisfacă, parţial, necesităţile debitorilor rurali şi cerinţele tehnico-financiare ale băncilor prin asigurarea mobilităţii relative a capitalului împrumutat. În acest fel, creditele cambiale cu acoperire ipotecară se acordau pe termen destul de îndelungat cu garanţia ipotecară de pînă la jumătate sau 2/3 din valoarea bunurilor ipotecare acoperite în plus de cambiile semnate de debitori, preschimbabile din 3 în 3 sau din 6 în 6 luni pe care băncile le puteau reesconta pe piaţa financiară în vederea obţinerii de capitaluri suplimentare desfăşurării şi amplificării operaţiunilor financiare. În această privinţă se asigura mobilitatea plasamentului băncilor şi condiţii relativ acceptabile de rambursare a creditelor de către debitori. Condiţiile şi procedeele de acordare a creditelor cambiale cu acoperire ipotecară erau aproape similare cu a celor ipotecare, în plus debitorii semnau o obligaţiune ipotecară şi cambiile pe valoarea împrumutului, în cazul nestiutorilor de carte împrumutul se garanta de oameni „de încredere" (informatorii şi agenţii băncii) în calitate de cavenţi sau pur şi simplu de persoane ce recomandau soliditatea economică a solicitanţilor. Inconvenientele îndeplinirii acestor formalităţi costisitoare erau recompensate pentru activitatea debitorului de siguranţa acceptării mai lesnicioase a cererilor de împrumut şi în valori mai mari decît cele cambiale. De regulă, mărimea nominală a creditelor cambiale cu acoperire ipotecară era cuprinsă între cîteva sute de coroane pînă la cîteva mii, mai rar la cîteva zeci de mii de coroane[143]. În cazul cambiilor cu acoperire unele bănci mai mari

---

[141] Ibidem, *Registrul 114, Procese verbale 1915—1921, Proces verbal din 2 august 1917*, p. 144.

[142] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. VI, Proces verbal din şedinţa LVII din 25 decembrie 1885*, concluzul 358.

[143] *Arh. St. Timişoara, Fond banca „Timişana", dosar 1/1896*, f. 119—124 şi *dosar 2/1903*, f. 8—9; *Arh. St. Oradea, Fond banca „Bihoreana", dosar 15 bis/1899*, f. 30—33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acordau şi credite mai substanţiale unor persoane cu avere imobiliară apreciabilă. Astfel, Traian Meţianu, proprietar din Zărneşti, fratele episcopului Ioan Meţianu primea un împrumut de 15.000 fl. acoperit de valoarea realităţilor imobiliare ale primului şi de prestigiul şi capacitatea economică ale celui de-al doilea personaj. Împrumuturi cambiale cu acoperiri ipotecare mari se avansau şi în cazul exploatărilor forestiere aducătoare de venituri însemnate într-o perioadă de timp relativ scurtă. Aşa erau creditaţi în anul 1904 de „Albina" moşierul Mikes Armin din Zăbala şi asociaţia acestuia cu un împrumut în valoare de 150.000 coroane pentru exploatarea întinselor suprafeţe de pădure din zona Întorsurii Buzăului[144]. În cazul cambiilor cu acoperire ipotecară unele bănci incasau şi aşa-numita proviziune, situaţie corespunzătoare în principal creditelor ipotecare, taxa respectivă avînd menirea de a spori fondurile de rezervă ale băncii[145]. Şi în cazul acestui gen de credite băncile au admis prelungirea plătirii lor pentru termenul fixat, găsindu-se prin situaţia amînărilor în poziţia unor adevărate credite ipotecare. Astfel de cazuri sînt întîlnite la banca „Economul"[146], unde debitorii mărunţi erau amînaţi cîte 10—15 ani, sau chiar la banca „Albina", mai pretenţioasă ca rambursarea împrumuturilor, care amînă replătirea acestora pe un interval de timp de pînă la 20 de ani[147].

Activizate în portofoliile băncilor româneşti, mai întîi de „Albina" în 1887, care pregătise regulamentul necesar pentru acordarea creditelor cambiale cu acoperire ipotecară, încă din 1882, acestea cunosc o extindere rapidă, ajungînd la majoritatea instituţiilor de credit româneşti, chiar şi a celor mai modeste, după 1900 să ocupe locul al doilea în bilanţul anual. Au fost însă şi instituţii de credit, care în perioada anilor 1900—1914 au avut ca principală operaţiune financiară împrumuturile cambiale cu acoperire ipotecară dintre ele numărîndu-se: „Plugarul", (Cacova), „Poporul" (Lugoj), cu anumite fluctuaţii, „Doina" (Cîmpeni), „Sălăjeana" (Jibou) etc. Sînt de asemenea instituţii de credit care n-au în portofoliul lor creditele cambiale cu acoperire ipotecară, fie că nu au folosit acest sistem de împrumut, ca „Victoria" sau „Mureşana", fie că ele erau asimilate împrumuturilor propriu-zise cambiale ca în cazul băncii „Corviniana"[148], sau le ţineau în cont separat, dar nu apăreau decît rareori în bilanţuri, aşa cum proceda banca „Bistriţeana"[149]. Dacă avem în vedere şi considerentele de mai sus, nu toate favorabile, creşterea împrumuturilor cambiale cu acoperire ipotecară de la începutul veacului al XIX-lea, poate fi socotită ca remarcabilă în bilanţul general

---

[144] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. XIV, Proces verbal din şedinţa, VI, din 26 martie 1904*, concluzul 51.

[145] *Arh. St. Cluj, Fond banca „Economul", Registrul 40, Credite cambiale cu acoperire ipotecară, vol. I*, pp. 22, 39, 40—43; 45—49; 53—57; 64—71.

[146] *Ibidem*, p. 31. Spre exemplu, debitorul Ilie Mesaroş, care împrumuta, în 1906, suma de 220 k. cu 8% dobîndă şi 2% proviziune (ipotecat pe 3 iugăre de pămînt), îşi plăteşte datoria de abia în anul 1920. (Vezi p. 27).

[147] *Arh. St. Braşov, Fond banca „Albina" — Braşov, dosar 19, acte directoriale/1897*, f. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

al băncilor româneşti transilvănene. Astfel, în anul 1900 împrumuturile cambiale cu acoperire ipotecară de 5.653.747 k.[150], reprezentau 8,9% din totalul bilanţului băncilor, iar în 1914 în sumă de 42.216.043 k., însemnau un procent de 16,5% din totalul plasamentelor băncilor[151] pentru ca în 1917, ca urmare a inflaţiei şi a capacităţii de rambursare sporită a debitelor, a abundenţei numerarului procentul lor să scadă la 8%, adică 8.920.195 k.[152]. Trebuie să remarcăm că acest fel de credite au avut cea mai mare dinamică în comparaţie cu celelalte operaţiuni financiare, înregistrînd între 1900—1914 o creştere de 7,4 ori, faţă de sporul cambiilor, de 3,7 ori şi de al creditelor ipotecare de circa 3 ori pentru aceeaşi perioadă de timp. Acest avînt nu se datoreşte unei orientări subiective a băncilor româneşti în dorinţa de a-şi diversifica operaţiunile financiare, sau a sprijini, din scopuri „altruiste" cererile clientelei ţărăneşti, ci este urmarea unei politici financiare chibzuite adecvate pentru atragerea şi sporirea numărului clientelei în condiţiile economice concrete ale satului transilvănean, ca şi ale înăspririi concurenţei băncilor maghiare centrale ipotecare, budapestane, sau a filialelor lor transilvănene, care şi-au înmulţit numărul şi portofoliul creditelor ipotecare respectiv a influenţei băncilor săseşti care aveau o poziţie avansată în acest domeniu pe piaţa financiară a Transilvaniei. În asemenea condiţii, intuind perspectivele orientării clientelei sale ţărăneşti sau burgheze spre instituţiile de credit ale celorlalte burghezii, totodată, nefiind în măsură să asigure cererile pentru creditele ipotecare, băncile româneşti au lărgit substanţial portofoliul creditelor cambiale cu acoperire ipotecară. Prin acest fel de credite băncile româneşti au avut posibilitatea mai largă şi în condiţii mai sigure de a-şi preveni viitorii debitori în direcţia dezvoltării unei economii raţionale intensive şi moderne. Prin natura lor creditele cambiale cu acoperire ipotecară au putut să suplinească, deşi nu în aceeaşi măsură, datorită condiţiilor de denunţare a împrumutului, împrumuturile ipotecare, atît în procesul de achiziţionare a unor terenuri agricole de mai mică suprafaţă, sau mai alés de exploatare a unor păduri, cît şi în activitatea de comasare a proprietăţilor rurale, de îmbunătăţire a calităţii solului, cumpărarea unor maşini sau animale de rasă etc. Aceste credite erau, nu rareori, folosite alături de cele ipotecare, îndeosebi de micii proprietari ţărani, pentru cumpărarea unor noi terenuri agricole în cazul unor acţiuni de parcelare a moşiilor din zonă.

Băncile româneşti au dezvoltat, în mai mică măsură, creditele în cont-curent destinate îndeosebi activităţii comerciale şi industriale, aces-

---

[148] *Arh. St. Deva, Fond banca „Corviniana", dosar 42, Protocoalele anilor 1909—1912, protocol din 7 martie 1911*, concluzul 4.

[149] *Arh. St. Bistriţa, Fond banca „Bistriţana", pachet 5/1918—1920, A XXXI-a adunare generală ordinară din anul 1918 pentru aprobarea bilanţului şi raportului pe anul 1917*, p. 1—4.

[150] *Revista economică*, III, nr. 15 din 1901, p. 176.

[151] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p. 107—108.

[152] *Ibidem*, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tea fiind întîlnite cu precădere în portofoliul marilor instituţii de credit, uneori a celor mijlocii, aflate în ţinuturi de trafic comercial mai intens sau pe lîngă pieţe de desfacere a unor produse agrare. Totodată, creditele în cont curent au fost folosite în relaţiile de împrumuturi dintre instituţiile bancare împreună cu formele de împrumut cambial. Cu rare excepţii băncile acordau unor proprietari mijlocii sau mari de pămînturi credite în cont-curent pentru operaţii de vînzare-cumpărare a unor proprietăţi, exploatării pădurilor în scopuri comerciale, activităţi care în general nu blocau creditul şi-l făceau mobil atît pentru banca creditoare cît şi debitor. Astfel, în cont-curent primea credit un consorţiu de proprietari din Sita Buzău, al familiei Rusu şi contelui Mikes Armin, pe întabularea averii acestora, fiind creditaţi cu un împrumut de 100.000 coroane cu 6% dobîndă, pentru exploatarea propriilor păduri şi comercializarea lemnului acestora[153]. Cu intenţii deosebite, dar implicaţii asemănătoare, în operaţiuni de vînzare-cumpărare, precum şi de exploatare a pădurilor, Iuliu Maniu şi Iuliu Coroianu primeau un credit ipotecar şi un împrumut în cont-curent[154], pe întabularea realităţilor lor din Hălmagiu Mic şi Baia de Arieş, în anul 1904, datorie care în 1906 era achitată în proporţie de 70%.

Efectele publice în portofoliile băncilor mari şi mijlocii se găsesc în proporţii foarte variate. În principal instituţiile de credit mari au posedat efecte ale statului (rentă austro-ungară) acţiuni, scrisuri funciare ale băncilor din monarhie. Băncile mai mici aveau ca efecte publice de regulă, numai scrisuri funciare ale „Albinei". Deşi procentul efectelor publice a fost între 4,7% în 1900 pînă la 6% în 1914 în portofoliul general al bilanţului băncilor româneşti, ele n-au avut un rol prea mare în operaţiunile financiare, reprezentînd de obicei un mijloc de siguranţă suplimentară pentru obţinerea unor capitaluri lichide dacă nu ar fi putut obţine acest numerar prin rescont sau ar fi fost ameninţate de retragerea masivă a depunerilor. În perioada studiată lombardarea efectelor pentru procurarea de capital suplimentar s-a efectuat însă în mod moderat.

Nefiind propice clientelei marii majorităţi a băncilor româneşti şi neavînd, nici acestea, mari cereri din partea comercianţilor, întrucît cei români se aflau într-un număr relativ mic şi cu magazine modeste, creditele în cont-curent, au reprezentat în bilanţul general al instituţiilor de credit româneşti sume nesemnificative, ce au oscilat între 3,1 pînă la 4,5% în perioada anilor 1900—1914, pentru ca în timpul războiului în mod anormal, determinat de inflaţie, sporirea preţului alimentelor, precum şi de insistenţele unor comune de a le acorda credite

---

[153] *Arh. St. Sibiu, Fond banca „Albina", vol. III, Proces verbal al şedinţei XI din 8 august 1902*, concluzul 112.

[154] *Ibidem, vol. XIV, Proces verbal al şedinţei XX din 19 decembrie 1904*, concluzul 177.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru procurarea cerealelor, împrumutul în cont-curent să ajungă la 20,5% din totalul plasamentelor financiare ale anului 1917[155].

Dintre operaţiunile financiare efectuate de către instituţiile de credit româneşti de pînă la 1918, cele mai potrivite majorităţii clientelei lor din mediul rural, au fost, fără îndoială, creditele ipotecare cu anuităţi sau rate semestriale propice dezvoltării şi modernizării sectorului agrar, procesului de extindere a proprietăţilor pe care le posedau elementele burgheze prin achiziţionarea unor noi suprafeţe de teren, tendinţe manifestate de burghezia satelor, proprietarii fermieri apropiindu-se prin unele condiţii de creditele ipotecare, împrumuturile cambiale cu acoperire ipotecară au avut un rol însemnat în activitatea de investiţie, de producţie intensivă din mediul rural, desfăşurată de elementele înstărite ale ţărănimii şi burgheziei săteşti. În totalitate sumele celor două credite în bilanţul general al băncilor în anul 1900 reprezentau 18.797.807 coroane, adică un procent de 29,6% din totalul plasamentelor, pentru ca în 1914 valoarea lor să fie de 84.672.154 k., respectiv de circa 33% din totalul operaţiunilor financiare ale băncilor. Acordarea unei sume echivalente cu o treime din valoarea tuturor operaţiunilor active a băncilor româneşti, exprima nu numai cerinţele clientelei, ci însăşi poziţiile conducerilor acestora interesate de investiţiile din domeniul agrar în sporirea, modernizarea şi exploatarea intensivă a terenurilor agricole în sistemul fermier capitalist. Instituţiile de credit româneşti şi-au extins acţiunea în mediul rural şi prin intermediul creditelor cambiale cu valoarea cea mai mare, destinate, cu excepţia unor neînsemnate împrumuturi pentru comercianţi, tot, activităţilor specifice domeniului agrar, folosindu-se în principal pentru scopuri productive, uneori de consumaţie curentă sau de mici investiţii pentru necesităţile curente ale gospodăriei săteşti.

Însumînd valoarea împrumuturilor cambiale cu a celorlalte două genuri de credite amintite obţinem un total de 49.590.727 k. în anul 1900 şi de 199.730.072 k. în 1914, adică, în ambele cazuri un procent de circa 78% din totalul plasamentelor băncilor româneşti, căruia trebuie să i se adauge, în mod firesc, sumele, mai modeste ale creditelor personale pe obligaţii, care în anul 1914 reprezentau 8.362.232 k. (3,2%), precum şi valoarea realităţilor aflate temporar în portofoliul băncilor — în principal suprafeţe de pămînt —, care reprezenta în acelaşi an, 9,7 milioane coroane (3,8%). Înglobate la un loc, aceste credite destinate pentru agricultură, însumau, în portofoliul băncilor româneşti, în anul 1914, circa 85% din totalul plasamentelor acestora, oglindind implicaţiile majore ale capitalului bancar românesc în lumea satelor, precum şi rolul său hotărîtor în dezvoltarea relaţiilor capitaliste, implicit a unei numeroase şi puternice burghezii săteşti, a unor elemente burgheze fermiere în devenire, şi în general, însemnătatea domeniului bancar financiar în consolidarea şi dezvoltarea burgheziei româneşti transilvănene.

---

[155] Nicolae N. Petra, *op. cit.*, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LE RÔLE DES BANQUES ROUMAINES EN TRANSYLVANIE DANS LE DOMAINE AGRAIRE (1872—1918)

(Résumé)

II-ème partie.

Les formes et les caracteristiques des opérations financiéres des banques roumaines. Les dépôts d'argent. Les emprunts cambiales. Les emprunts hypothécaires et les cambiales avec couverture hypothécaire.

La deuxième partie, (la I-ère partie a été publie en „Marisia X") de l'étude de l'auteur, continue les débats sur le rôle des banques roumaines dans la vie agraire de la Transylvanie, en soulignant le spécifique des operations financières pratiquées par les institutions de credit de la bourgeoisie roumaine dans les conditions du régime dualiste Austro-Hongrois. Ainsi on relève et on classifie dans l'ordre de leurs priorité les principales operations financières du portefeuille des banques, en expliquant les raisons de l'orientation de leur dirigence vers des actions financièrés qui, paradoxalement, dans la pratique usuelle des institutions de credit şi auraient pas été les plus indiquées au domaine bancaire.

Néanmoins par les adaptations des formes de crédit au specifique économique de la population roumaine du milieu rural, les banques peuvent couvrir substantiellement les besoins de capital demandés par l'agriculture et par le processus de transfération des grandes proprietés agraires vers les propriétés de la bourgeoisie et de la riche paysannerie roumaine.

Dans cette perspective, on présente en detail les operations concernant: a) les dépots d'argent, b) les emprunts cambiales, c) les emprunts cambiales avec couverture hypothécaire et les emprunts hypotécaires comme les principales formes de crédit pratiquées par les banques roumaines et par lesquelles la grande majorité des capitaux est dirigée vers le monde rurale au provient de la sphère agraire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUPTA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ÎMPOTRIVA LEGISLAȚIEI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ÎN TIMPUL DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR
(II)

TRAIAN-VALENTIN PONCEA

În lupta comună a poporului român și a naționalităților conlocuitoare pentru libertate, dreptate și progres, un moment deosebit de important l-au reprezentat acțiunile protestatare ale românilor și sașilor din Transilvania împotriva politicii cultural-școlare promovată de clasele dominante maghiare în timpul dualismului austro-ungar. Acestea urmăreau deznaționalizarea și maghiarizarea, prin toate mijloacele și pe toate căile, a majorității locuitorilor Ungariei, formată din români, sîrbo-croați, slovaci și ruteni. Școala era socotită unul din mijloacele cele mai eficiente.

Îndată după integrarea forțată a Transilvaniei la Ungaria, împotriva voinței majorității populației, formată din români și germani, guvernanții de la Budapesta, temîndu-se de o eventuală revoltă a românilor, au urmat la început o politică de relativă moderație. Această politică s-a afirmat în timpul guvernării lui Andrássy și Lónyai, care reprezentau partidul lui Deák. După fuzionarea acestui partid cu partidul liberal, condus de Tisza Kálmán (1875), care a ajuns prim-ministru în același an, a început o perioadă de înăsprire a asupririi naționale, fapt ce s-a reflectat îndeosebi în legile elaborate în această perioadă de parlamentul ungar. Guvernul Tisza a intensificat politica de maghiarizare a popoarelor din Ungaria, politică promovată încă prin legile anterioare: *Legea naționalităților* (1868), *Legea învățămîntului* (1868), *Legea presei* (1872), *Legea electorală* (1874).

Consecințele compromisului dualist de la 1867 s-au făcut simțite îndeosebi în domeniul învățămîntului și legislației școlare, fiindcă școala a fost socotită unul din mijloacele cele mai eficiente de maghiarizare.

Un moment de mare tensiune, datorat politicii naționalist-șovine promovată de guvernul Tisza, l-a constituit anul 1878, cînd s-a propus parlamentului votarea unui proiect de lege prin care s-a instituit delictul de „agitație împotriva națiunii", precum și proiectul noii legi școlare care va intra în vigoare în anul următor, legea Trefort, numită așa după numele ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice care a propus-o.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Noua lege şcolară a fost supusă spre dezbatere parlamentului la 29 aprilie 1879, modificînd substanţial, prin prevederile ei, legea învăţămîntului din 1868 (legea nr. 38). Scopul noii legi, cunoscută şi ca legea nr. 18, a fost, după cum rezultă şi din expunerea de motive, de a crea „posibilitatea" ca fiecare cetăţean să înveţe limba maghiară. Potrivit articolului 4, aliniatul 1, însuşirea temeinică a limbii maghiare devenea obligatorie în toate şcolile elementare, indiferent dacă erau şcoli de stat sau confesionale, ori întreţinute de persoane particulare.

Potrivit legii, prin mărirea numărului de ore afectat acestei discipline, se urmărea ca la absolvirea celor patru clase elementare elevii să cunoască limba maghiară în mod corespunzător. Legea stipula introducerea limbii maghiare şi în şcolile normale de învăţători, indiferent dacă erau confesionale sau particulare, predarea ei făcîndu-se într-un număr corespunzător de ore, încît la absolvirea acestor şcoli, viitorii învăţători să şi-o fi însuşit într-o asemenea manieră încît să poată preda în această limbă.

Legea pretindea ca după şase ani de la intrarea ei în vigoare, „limba maghiară devine studiu obligatoriu în toate şcolile populare, elementare şi superioare..."[1], iar după trei ani de la intrarea în vigoare a legii, absolventul şcolii normale care nu cunoştea limba maghiară încît să poată preda obiectele de studiu în această limbă nu putea obţine diploma, nici nu putea fi numit învăţător în şcoală. Conform legii, „...capacitatea acestora (învăţătorilor — n.n.) de predare va fi probată printr-un examen"[2].

Cu alte cuvinte, dacă învăţătorii români sau de alte naţionalităţi nu îşi însuşeau în scurt timp limba maghiară în aşa măsură încît să poată preda în această limbă, urmau să fie înlocuiţi, fie prin alţii, care şi-au însuşit limba, fie prin învăţători maghiari. Exista şi varianta ca şcoala să fie închisă.

În comunele cu populaţie mixtă, numirea învăţătorilor titulari sau suplinitori urma să se facă, începînd cu anul 1883, numai cu respectarea prevederilor acestei legi, pînă atunci avînd prioritate cunoscătorii limbii maghiare. Ministerul de resort reglementa predarea obligatorie a limbii maghiare în toate şcolile poporane comunale printr-o ordonanţă, împuternicind, totodată, inspectorii şcolari şi toate organele de control să verifice aplicarea în practică a legii Trefort. Autorităţile şcolare confesionale aveau obligaţia de a verifica dacă prevederile din programele de învăţămînt privind numărul de ore de limbă maghiară sînt respectate.

Astfel, această lege a creat o bază legală în virtutea căreia statul avea dreptul de a controla activitatea şcolilor comunale poporane, ca şi activitatea celor confesionale, încălcîndu-se în mod deliberat principiul autonomiei bisericeşti, principiu care a fost inclus în mod formal în legea naţionalităţilor din 1868.

Proiectul Trefort, devenit ulterior lege, l-a anticipat pe al contelui

[1] *Foi'a scolastică*, Blaj, VII (1879), nr. 2 (15/27 ianuarie), p. 10.
[2] *Op. cit.*, p. 10—11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Apponyi, din 1907, urmărind în mod evident maghiarizarea învăţămîntului în general, a învăţămîntului românesc în special.

Proiectul a fost întîmpinat cu vii proteste de întregul popor român. Burghezia românească în ascensiune şi-a manifestat protestul în paginile presei româneşti sau prin viu grai, prin discursurile rostite de deputaţii români în parlamentul de la Budapesta. Şcolile primare româneşti, aflate sub autoritatea celor două biserici (ortodoxă şi greco-catolică), fiind lovite direct în existenţa lor de acest proiect, au căutat sprijin la prelaţii cultelor respective, care prin memorii şi audienţe la împăratul Francisc Iosif I au căutat să menţină vechea legislaţie şcolară şi să anuleze proiectul de lege. Ioan Vancea, mitropolitul greco-catolic de la Blaj şi Victor Mihali, episcopul Lugojului, au înaintat împăratului un memoriu, la 9 februarie 1879, iar a doua zi, fiind primiţi în audienţă privată de monarh, i-au expus motivele pentru care se împotriveau proiectului respectiv, anume că: „unii inspectori regeşti de şcoli, unele comitete administrative sînt o adevărată plagă pentru şcolile confesionale, le sfarmă unde voiesc, le închid cînd au plăcere“[3]. Faţă de această situaţie, „ce va fi — se întrebau prelaţii români — dacă, primindu-se proiectul, peste 6—7 ani învăţătorii vor fi scoşi din posturile lor pentru că nu ştiu limba maghiară încît să o poată propune. Cum vor ploua atunci la admoniţiuni şi la decrete de închidere! Şi în locul ei se va deschide o şcoală comunală (de stat — n.n.)“[4]. Episcopul ortodox Miron Romanul de la Sibiu s-a opus şi el proiectului de lege Trefort, susţinîndu-şi punctul de vedere într-o audienţă publică, acordată de împărat la 3 februarie 1879. Revista „Hon“ (Patria) din 15 februarie 1879 a publicat petiţia mitropolitului Miron Romanul, semnată de 12 persoane, pe care acesta a prezentat-o suveranului. Ziarele şi revistele maghiare conservatoare „s-au apucat de mitropoliţi şi de episcopi, de cler şi de naţiune (română — n.n.), cu toată furia“[5], de ce au adresat memoriul împăratului — îi scria George Bariţiu lui Ioan Micu Moldovan la 4/16 februarie 1879. „Vrăjmaşii ameninţă, continua inegalabilul publicist. Mulţi, slabi de ânger se vor spăria, deşi astăzi a se descuraja este o crimă. Lupta trebuie să continue. Clerul trebuie să fie ajutat cu tărie de naţiunea întreagă“[6]. Într-o altă scrisoare, George Bariţiu afirma că: „. . . poporul nostru simte ca şi copii şi conducătorii săi, că cuţitul îi ajunsese la os . . .“[7].

„Observatorul“ din Sibiu consemna, într-unul din numerele sale din 1879, că „poporul român, care este privat de drepturile sale legitime în propria sa patrie, este de acum pe punctul de a pierde şi limba maternă“.

---

[3] *Idem*, p. 11.
[4] *Ibidem*.
[5] L. Ursuţiu, *Cinci scrisori ale lui George Bariţiu în legătură cu proiectul de lege şcolară din anul 1879*, în: „Acta Musei Napocensis“, III, 1966, p. 523.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 524.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În semn de protest împotriva legii Trefort, deputatul Gheorghe Pop de Băseşti, membru al Partidului independent maghiar, şi-a anunţat printr-o scrisoare publică ieşirea din acest partid[8].

Măsurile de maghiarizare nu s-au luat numai împotriva poporului român şi a popoarelor slave din monarhie, ci deopotrivă şi împotriva germanilor din partea răsăriteană a imperiului, îndeosebi a saşilor din Transilvania şi şvabilor din Banat. Astfel, Academia germană de drept de la Sibiu a fost maghiarizată pe la 1870 şi a sfîrşit prin a fi desfiinţată.

În această situaţie, era firesc ca împotriva legii Trefort să acţioneze şi saşii. Ei au înmînat, la 1 martie 1879, prin episcopul Georg Daniel Teutsch, o adresă ministrului Trefort, arătînd că noua reglementare încălca flagrant dispoziţiile legii naţionalităţilor din 1868. Nelăsîndu-se influenţaţi de apelul ministrului Trefort de a vota proiectul de lege în discuţie, deputatul sas Adolf Zay din Braşov l-a criticat aspru, din punct de vedere juridic, pedagogic şi naţional, arătînd că numărul sporit de ore de limba maghiară propus se va face în detrimentul pregătirii temeinice a elevilor la celelalte materii, iar deputatul Johann Hoffgräff, în şedinţa parlamentului din 2 mai 1879, a spus, printre altele, că: „Eu, onorată cameră . . ., ca cetăţean al Ungariei, nu pot sprijini acest proiect de lege . . . în primul rînd pentru că apreciez această lege ca dăunătoare pentru educaţia poporului, în special a naţionalităţilor nemaghiare . . .“[9].

Proiectul de lege Trefort a fost criticat şi de deputaţii români Petru Mihaly, Alexandru Roman, Partenie Cosma şi de alţii, precum şi de deputatul sas Franz Gebbel. Într-o alocuţiune, deputatul român Nicolae Strevoiu a reamintit parlamentului neconcordanţa dintre Legea naţionalităţilor (1868), care, teoretic, garanta dreptul fiecărui cetăţean de a învăţa în limba maternă şi noul proiect de lege care practic răpea acest drept.

În numele deputaţilor sîrbi au protestat Mihail Polit şi Nicolae Maximovici, care, în şedinţa din 3 mai 1879, au atras atenţia parlamentarilor“ că din comitatele de margine dinspre Serbia, ţăranii trec în masă graniţa la aflarea veştii despre introducerea limbii maghiare ca obiect de studiu obligatoriu în şcoala primară“.

Chiar şi unii deputaţi maghiari au combătut politica de oprimare naţională prin şcoală a popoarelor din monarhie. Astfel, la 30 aprilie 1879, deputatul Mocsáry Lajos a rostit un nou discurs pentru apărarea dreptului naţionalităţilor la limba şi cultura lor, prevenind organul legislativ că nerespectarea acestor drepturi „ar putea reînvia deplorabilele vremuri din 1848, în care mişcările naţionalităţilor au luat o întorsătură aşa de periculoasă“[10]. „Maghiarizarea Ungariei — spunea Mocsáry Lajos, unul din reprezentanţii burgheziei maghiare radicale, deputat de Caransebeş, în şedinţa din 18 februarie 1887, este o idee utopică . . . Se

[8] *Revista Transilvania*, nr. 5/1977, p. 64.

[9] G. Kemény, *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon (Documente privind istoria problemei naţionale în Ungaria)*, Vol. I, Ed. „Szikra“, Budapesta, 1952, p. 790.

[10] Mocsáry Lajos, *Válogatott írásai (Opere alese)*, p. 271—276.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pare că îndeobşte guvernul n-ar socoti de datoria sa de a stăvili acţiunea incorectă şi fără raţiune a şovinismului... Acest procedeu dă loc la prezumţii că pentru întinderea maghiarizării totul e permis, că scopul sfinţeşte mijloacele...[11].

Sprijinind acţiunile românilor în lupta lor pentru drepturi naţionale, Mocsáry a ajuns, din această cauză, în conflict cu conducerea partidului din care făcea parte. Vederile sale progresiste faţă de modalităţile rezolvării problemei naţionalităţilor din Ungaria l-au obligat să demisioneze din partid şi i-au atras, în viaţa politică a dublei monarhii, supranumele de ,corb alb". Ulterior, el s-a apropiat tot mai mult de cercurile conducătoare ale burgheziei româneşti.

Proiectul de lege propus de Trefort a fost susţinut personal de primul ministru Tisza Kálmán şi a fost votat de majoritatea celor două corpuri legislative ale Ungariei, formate în cea mai mare parte din elemente conservatoare şi reacţionare ale nobilimii şi burgheziei maghiare, fiind imediat pus în aplicare.

Eşecul acestor proteste, individuale sau colective, precum şi campania şovină dezlănţuită de cercurile extremiste ale aristocraţiei maghiare împotriva popoarelor, a determinat o apropiere între conducerea celor două partide naţionale române din Banat şi Transilvania, care au fuzionat, punînd bazele Partidului Naţional Român (1881).

Prin legea Trefort s-a dat învăţămîntului în limba naţională a popoarelor din Ungaria, deci şi învăţămîntului românesc, una din cele mai grele lovituri, oferindu-se guvernului de la Budapesta posibilitatea de a se amesteca permanent în viaţa tuturor şcolilor şi de a duce o politică de maghiarizare tot mai făţişă. Asemenea măsuri au accentuat lupta naţiunilor oprimate din monarhie. „Peste tot se aud critici la adresa guvernului şi nemulţumiri" — menţionează ziarul „Magyar Polgár", care continua: „acestor nemulţumiri poate să le urmeze o revoltă generală şi observatori atenţi ai situaţiei din Transilvania nu-şi ascund părerea că actualul guvern trebuie să demisioneze"[12].

Aplicarea legii a întîmpinat rezistenţă de la început. Astfel, deşi ea a intrat în vigoare începînd cu luna mai 1879, episcopul sas G. D. Teutsch a comunicat, la 11 iunie 1879, printr-o circulară, parohiilor evanghelice să reamintească învăţătorilor saşi că pentru cursurile de limba maghiară nu li se vor acorda concedii sau bani de deplasare.

Considerînd că legea amintită nu era suficientă pentru scopurile propuse — de deznaţionalizare prin şcoală —, guvernul maghiar a pregătit, concomitent, şi alte măsuri ce vizau anularea şi a altor drepturi naţionale. În acest sens, la 19 martie 1880, acelaşi ministru Trefort a prezentat parlamentului un alt proiect de lege şcolară, care afecta şcolile medii şi numai opoziţia hotărîtă şi unită a deputaţilor români, saşi şi sîrbi a făcut ca acest proiect să fie retras temporar de pe ordinea de zi.

---

[11] Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 62—63.

[12] *S. D. Tageblatt*, nr. 1657 din 5 iunie 1879.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Valul de proteste față de „Legea Trefort" a continuat și în anii următori. În acest val s-a încadrat și petiția adresată de sașii din Transilvania la 23 noiembrie 1881, care denunța încălcarea autonomiei bisericești de către guvernul de la Budapesta, cerînd revenirea asupra unor măsuri cu caracter arbitrar. Din toate părțile Transilvaniei au fost adresate proteste similare împăratului, guvernului și parlamentului; între ele era și adresa expediată din Sibiu, Adunării deputaților din capitala Ungariei, prin care românii au cerut elaborarea unui nou proiect de lege, cel votat fiind pentru ei inacceptabil. Aceeași revendicare a exprimat-o și mitropolia Blajului în petiția din 3 februarie 1882.

Politica tot mai accentuată de deznaționalizare promovată de guvernul condus de Tisza Kálmán, ofensiva împotriva națiunilor și naționalităților nemaghiare din Ungaria, a alarmat întreaga Europă. Astfel, „Allgemeiner Deutscher Schulverein" (Asociația generală a școlilor germane) a organizat ajutorarea școlilor germane din Ungaria. Ea a desfășurat o propagandă activă, informînd opinia publică germană despre politica de maghiarizare promovată de guvernul Tisza. Drept răspuns, cercurile burgheziei și moșierimii maghiare au dezlănțuit o virulentă campanie de presă, cerînd ca guvernul să intervină pe lîngă Otto von Bismarck pentru a interzice activitatea asociației respective. Deputatul sas Karl Wolff, datorită legăturilor sale „ilegale" cu această organizație, a trebuit să facă față, la 27 ianuarie 1882, unor puternice atacuri în parlamentul maghiar. El a arătat că în statele multinaționale poate exista o pace internă numai atunci cînd „naționalitățile respectă reciproc aspirațiile naționale și culturale, numai așa se poate instaura pacea interioară; șovinismul și tendințele de maghiarizare dăunează nu numai naționalităților, ci însăși națiunii maghiare"[13].

În această situație critică, oficialitatea și unele instituții culturale din România organizează acțiuni pentru ajutorarea școlilor românești din Transilvania. Pe această linie s-au remarcat îndeosebi societățile „Transilvania" (1867—1918) și „Liga Culturală" (1890—1918), precum și marele patriot Mihail Kogălniceanu[14].

Fără să țină seama de dezideratele naționale ale popoarelor din Ungaria dualistă, guvernul condus de Tisza a propus parlamentului, încă din 1882, să voteze o moțiune privind desființarea Academiei germane de drept din Sibiu[15], la care studiau și mulți tineri români. Deși Academia nu a fost desființată atunci, ideea va persista și va fi aplicată cîțiva ani mai tîrziu (1887).

O altă lege cu profunde implicații pentru dezvoltarea învățămîntului în limba maternă a popoarelor din Ungaria sfîrșitului de veac

---

[13] Karl Wolf, *Schriften und Reden (Scrisori și cuvîntări)*, București, 1979, p. 120—121.

[14] Ștefan Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, Anuarul Institutului de istorie a Partidului, 13, nr. 5, 1967.

[15] T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, 1905, Vol. VII, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a fost Legea nr. 30 din 1883, pregătită tot de ministrul Trefort. Ea a continuat prevederile Legii nr. 28 din 1879 privind introducerea limbii maghiare în şcoli. În conformitate cu prevederile noii legi, confesiunile au fost obligate să introducă, ca obiect de studiu, în şcolile medii, limba şi literatura maghiară. Predarea acestei discipline urma să se facă într-un număr sporit de ore, astfel ca la absolvirea şcolii, elevii să-şi fi însuşit bine limba maghiară. În vederea realizării acestui deziderat, statul maghiar avea dreptul să controleze, potrivit stipulaţiilor acestei legi, prin ministerul cultelor şi instrucţiunii publice, planurile de învăţămînt al şcolilor medii confesionale[16]. De asemenea, legea prevedea obligativitatea predării în şcolile medii cu limba de predare nemaghiară, la clasele a VII-a şi a VIII-a, a limbii şi literaturii maghiare, elevii fiind obligaţi să susţină examenul de bacalaureat la această disciplină în limba maghiară. Pentru a se verifica gradul de însuşire a limbii maghiare, la examenul de bacalaureat din şcolile confesionale, participa şi un comisar guvernamental.

Tot în prevederile acestei legi s-a înscris şi obligativitatea ca, la un an de la absolvirea şcolilor superioare, proaspeţii absolvenţi să susţină examenul de capacitate în limba maghiară[17].

Evident, această lege anula *de jure* ceea ce *de facto* fusese anulat de mult: prevederile Legii naţionalităţilor din 1868 care stabilea dreptul confesiunilor de a-şi fixa limba de predare în şcolile pe care le susţineau.

Episcopul sas G. D. Teutsch a intervenit şi de data aceasta la împărat pentru ca acesta să nu sancţioneze legea, dar intervenţia sa nu a dat roade.

În paralel cu acţiunile saşilor s-au desfăşurat şi acţiunile românilor. Astfel, rezoluţia adoptată în adunarea alegătorilor români din Sibiu, de la 25 februarie 1882, cerea modificarea proiectului de lege. Au urmat apoi adunări de protest la Blaşov şi la Blaj, în martie 1883. La 3 martie 1883 episcopul Miron Romanul a adresat un nou memoriu împăratului, cu acelaşi scop: anularea proiectului de lege.

În parlament, deputaţii români, saşi, slovaci, croaţi la care s-a adăugat Partidul social-democrat din Ungaria, au susţinut lupta împotriva proiectului. Deputaţii transilvăneni români şi saşi au combătut, argumentat şi hotărît, proiectul de lege. Bunăoară, deputatul sas Karl Wolff şi-a încheiat cuvîntarea cu aceste fraze acuzatoare: „ştiţi ce ne revoltă, excelenţă? Acea tactică de duplicitate cu care popoarele sînt amăgite. Dacă se spune, de exemplu, că voi aveţi libertatea presei şi aceasta nu este adevărat... naţionalitatea voastră nu este în pericol şi aceasta este o minciună. Da... această manipulaţie, această tartuferie revoltă chiar spiritele cele mai calme, ducînd, acum sau mai tîrziu, la aprinderea spiritelor[18].

---

[16] *Magyar Törvénytár, 1882—1883 (Colecţia legilor maghiare)*, Budapesta, 1896, p. 265—286.

[17] *Ibidem*

[18] C. Göllner, *Karl Wolff politisches und wirtschaftliches Wirken (Activitatea politică şi economică a lui Karl Wolff)*, în „Forschungen für Volks-und Landeskunde", Vol. 16, I, 1971, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După căderea guvernului Tisza în anul 1890, a urmat guvernul condus de Szapáry, care a continuat politica de deznaţionalizare a popoarelor din Ungaria dualistă. În ianuarie 1891, procesul de deznaţionalizare a atins apogeul prin legea cu privire la introducerea limbii maghiare în grădiniţele şi azilurile de copii, propusă de noul ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, Csáki Albin încă din 1890. Atentatul asupra drepturilor părinţilor, singurii în măsură a-şi educa copii de vîrstă preşcolară în limba maternă, era evident. Rezultă clar că, în viziunea guvernului Szapáry, maghiarizarea trebuia începută de la cea mai fragedă vîrstă. Împotriva prevederilor acestei legi, cunoscută sub numele de Legea nr. 15 din 1891, şi-au ridicat glasurile numeroşi deputaţi, români şi de alte naţionalităţi, inclusiv maghiari. Astfel, alături de deputatul sas G. D. Teutsch, care a avut o atitudine deosebit de curajoasă, a fost şi acelaşi deputat maghiar Mocsáry Lajos, care, luînd apărarea popoarelor nemaghiare, a declarat că prin această lege, naţiunile din Ungaria se văd ameninţate în existenţa lor de tendinţele de deznaţionalizare şi, mai ales, de faptul, că însuşi statul maghiar a preluat executarea legii. „O unitate a naţiunii — afirma el —, care ar consta în unitatea limbii este de nerealizat în condiţiile noastre, din cauza marei mase a naţionalităţilor, cît şi din cauza individualităţii naţionale a acestora, pentru care nu poate fi vorba de o absorbire sau contopire. Aceasta nu este altceva decît o utopie“[19].

De fapt, acest proiect de lege nu a făcut decît să legitimeze o serie de măsuri luate încă de la 1880 de către contele Tisza Kálmán, supranumit „zdrobitorul de naţiuni“. Acesta a ordonat ca şi copiii din orfelinatul theresian de la Sibiu, în marea lor majoritate germani, să fie îmbrăcaţi în costum maghiar şi să înveţe limba maghiară[20]. Mai mult, ziarele reacţionare „Kelet“ (Răsăritul) şi „Hon“ (Patria), l-au atacat în paginile lor pe directorul pensionului Ursulinelor, venerabilul pater Horn, pentru că „nu lucrează din toate puterile în spiritul maghiarizării (magyar szellem)“[21].

La protestele deputaţilor naţionalităţilor din parlament şi-au adăugat glasurile participanţii la numeroase întruniri şi adunări publice din 17 comitate, cu participarea a peste 20.000 de români din 85 de circumscripţii electorale. În consens cu aceste acţiuni este şi rezoluţia adunării generale a celor 600 de alegători români din Braşov, din 23 ianuarie 1891, care a protestat împotriva acestui proiect de lege.

În 1891, la Congresul de la Roma, moţiunea propusă de deputatul român Nicolae Fleva în favoarea popoarelor oprimate în general şi a românilor transilvăneni, în special, a fost călduros susţinută de italieni

---

[19] Mocsáry Lajos, *Op. cit.*, p. 263.

[20] *Învăţămîntul public la Sibiu*, în *Telegraful Român*, Sibiu (1880), nr. 855 (22 iulie).

[21] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi de ceilalţi delegaţi neolatini. Tot la acest congres, deputatul italian Imbriani a prezentat o propunere biroului Congresului pentru a vota o moţiune în sensul ca toţi deputaţii prezenţi la conferinţă să se oblige a recunoaşte dreptul tuturor popoarelor la unitatea lor naţională şi să acţioneze pentru realizarea acestui deziderat. Supusă dezbaterii plenare, propunerea s-a lovit de opoziţia zgomotoasă a delegaţilor germani, unguri şi austrieci, adică tocmai de opoziţia delegaţilor acelor ţări între graniţele cărora trăiau şi alte popoare, asuprite din punct de vedere naţional. Aceştia au cerut amînarea proiectului propus, ceea ce a determinat protestul energic al lui Imbriani care a avut, din această cauză, într-o şedinţă următoare o confruntare energică cu deputatul maghiar Pulszky din partidul kossuthist. La un moment dat, în mijlocul vacarmului general, provocat mai ales de deputaţii maghiari, s-a ridicat Menotti Garibaldi, fiul marelui Giuseppe Garibaldi şi apostrofîndu-i, i-a strigat lui Pulszky: „Tatăl meu a simpatizat cu cauza ungurilor şi i-a sprijinit, crezînd că vor da exemple bune de liberalism. Dar ungurii (clasele conducătoare, n.n.) sînt nevrednici de simpatia Italiei, fiindcă asupresc în modul cel mai barbar trei milioane de fraţi de-ai noştri“[22].

O altă lege ce avea drept scop să restrîngă şi mai mult posibilitatea dezvoltării învăţămîntului în limba maternă a popoarelor nemaghiare din Ungaria a fost Legea nr. 26 din 1893 privind reglementarea salariilor personalului didactic din şcolile elementare confesionale.

În conformitate cu prevederile acestei legi, votate la 13 august 1893, salariile învăţătorilor titulari din şcolile elementare au fost stabilite la 300 de florini anual, plus 1/4 jugăr de grădină şi locuinţă. Învăţătorii suplinitori erau îndreptăţiţi să primească, sub forma retribuţiei, o sumă de cel puţin 200 de florini. În plus, în momentul împlinirii a 5 ani de la intrarea în vigoare a legii, toţi învăţătorii şcolilor elementare beneficiau de un spor de vechime de 50 de florini. Dar legea stipula, în articolul 9, că în cazul în care susţinătorii şcolilor elementare comunale sau confesionale nu putea asigura retribuţia minimă stabilită, ei puteau solicita ministerului de resort sumele necesare completării ei. În felul acesta s-a creat baza legală, în virtutea căreia statul maghiar avea posibilitatea de a controla activitatea şcolilor amintie. O comisie administrativă era competentă să stabilească cuantumul salariului învăţătorului care trebuia ajutat. Cu această ocazie, ea stabilea dacă calificarea lui corespundea condiţiilor cerute de lege. În cazul în care statul contribuia cu un ajutor suplimentar de peste 60 de florini, angajarea învăţătorului se făcea numai cu aprobarea ministerului instrucţiunii publice şi, bineînţeles, dacă persoana respectivă nu corespundea criteriilor stabilite de lege sau „raţiunilor de stat“, ministerul de resort avea obligaţia să someze autorităţile confesionale, ca în termen de 30 de zile să propună altă persoană. În eventualitatea în care somaţia rămînea fără

[22] George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, în *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul*, Vol. III, Editura Cultura naţională, Bucureşti, 1929, p. 1416.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rezultat sau noua propunere nu corespundea pentru aceleaşi motive, ministerul instrucţiunii publice avea dreptul să numească un învăţător din oficiu, cu condiţia ca el să fie de confesiunea căreia-i aparţinea şcoala.

În situaţia în care într-o comună mai multe confesiuni susţineau şcoli şi două sau mai multe dintre ele solicitau ajutor de stat, sau acolo unde numai o şcoală avea nevoie de ajutor, dar „interese superioare de stat" o cereau, ministrul, după audierea părerii comisiei administrative jurisdicţionale, în locul ajutorului solicitat putea, concomitent cu închiderea şcolilor sau şcolii respective, confesionale sau comunale, să înfiinţeze o şcoală de stat. În competenţa ministerului de resort intra şi dreptul de a desfiinţa acele şcoli comunale sau confesionale în care au fost destituiţi doi învăţători consecutiv, locul lor fiind luat de şcoli de stat cu limba de predare maghiară.

În scopul maghiarizării prin orice mijloace s-a înscris şi politica guvernului condus de Bánffy Dezső (1895—1899), supranumit, datorită politicii sale antipopulare, „paşa de la Dăbîca". El s-a străduit să utilizeze cele mai draconice metode în vederea înlocuirii şcolilor confesionale prin şcoli de stat. Pentru acest guvern ca, de fapt, pentru toate celelalte, cererile de ajutor de stat au servit drept tot atîtea prilejuri de a înlocui şcolile româneşti confesionale cu altele de stat, în care limba maghiară iar nu limba poporului căreia îi aparţinea confesiunea, era limba de predare

În foarte multe cazuri, în comunele mai mari şi mai bogate, care întreţineau 2—3 şcoli confesionale, oficialitatea locală a invocat insuficienţa acestor şcoli pentru a cuprinde toţi copii de vîrstă şcolară; în consecinţă, au solicitat consistoriilor episcopale să înfiinţeze şcoli noi, ameninţînd că, în caz contrar, vor fi înfiinţate şcoli de stat. Aceleaşi autorităţi locale au încercat să înlocuiască şcolile confesionale şi prin invocarea pretextului predării nesatisfăcătoare a limbii maghiare. Nu este de mirare că, în urma acestor acţiuni îndreptate spre desfiinţarea şcolilor confesionale, cu orice preţ, în anul 1898 numărul şcolilor confesionale nemaghiare nu mai reprezenta decît 20% din totalul şcolilor elementare din Ungaria şi Transilvania[23].

Această lege mai permitea amestecul organelor administrative în problemele interne ale şcolilor confesionale. În conformitate cu prevederile ei, comisia administrativă era împuternicită cu executarea procedurii disciplinare ordonate de ministerul instrucţiunii publice în cazul învăţătorilor care primeau ajutor de stat, acuzaţi că desfăşoară acţiuni antistatale. În spiritul legii amintite, prin „acţiuni antistatale" se înţelegea orice acţiune care era îndreptată împotriva caracterului, unităţii sau integrităţii statului naţional maghiar sau folosirii limbii maghiare (singura limbă oficială în Ungaria), indiferent dacă s-a întîmplat în loca-

---

[23] Liviu Botezan, Nicolae Cordoş, *Politica guvernului Bánffy* (1897—1898), în *A.I.I.A.*, Cluj-Napoca, (1971), nr. 14, p. 174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lul şcolii sau în afara lui, pe teritoriul Ungariei sau al altui stat, prin viu grai, scris sau tipărituri, ilustraţii sau prin alte materiale, inclusiv didactice.

Bánffy a declarat, fără ocolişuri, că slavii şi românii din monarhie trebuie maghiarizaţi cu forţa şi că scopul său este de a realiza statul maghiar unitar, atrăgîndu-şi, astfel, o nepopularitate crescîndă, chiar în rîndurile conaţionalilor săi. Astfel, Jászi Oszkár, în lucrarea „Formarea statelor naţionale şi problema naţionalităţilor", luînd atitudine împotriva exploatării naţiunilor nemaghiare din imperiu afirma că „asuprirea popoarelor nemaghiare e şi mai grea decît a maghiarilor. Orbit de ură, junkerul maghiar de-abia consideră pe nemaghiari oameni; administraţia şi justiţia într-o limbă străină agravează năpăstuirea poporului, şcoala, care are drept scop maghiarizarea, menţine naţionalităţile pe o treaptă inferioară. Nu numai ţăranii nemaghiari sînt asupriţi, ci şi intelectualii dacă persistă să rămînă ataşaţi aspiraţiilor culturale şi politice ale popoarelor lor. Intelectualul nemaghiar nu poate deveni funcţionar superior şi este mereu boicotat de societatea maghiară. E socotit „dacoroman" fiecare cetăţean care vorbeşte româneşte şi apără drepturile poporului faţă de abuzurile funcţionarilor... Legea naţionalităţilor din 1868 n-a fost niciodată aplicată, ea a avut doar menirea ca biroul de presă maghiar, invocînd-o, să se poată mîndri cu liberalismul maghiar"[24].

Din cauza politicii nedrepte a guvernanţilor maghiari, ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a fost martorul unor acţiuni de o intensitate necunoscută pînă atunci, împotriva dualismului, din partea tuturor naţiunilor dominate din Imperiul austro-ungar. Legea de maghiarizare a numelor de localităţi, votată de parlament în 1897, a accentuat şi mai mult lupta antidualistă.

Pe linia măsurilor elaborate cu scopul accelerării procesului de deznaţionalizare prin şcoală s-au înscris şi încercările lui Lukács György, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice în timpul guvernului Fejerváry, care, printr-un ordin, din 15 august 1905, a introdus obligativitatea predării în limba maghiară a unor obiecte de studiu, în toate categoriile de şcoli, indiferent de natura lor. În caz de nereuşită a predării, ordinul stabilea diferite sancţiuni. Un alt ordin al aceluiaşi ministru a avut drept scop satisfacerea cerinţelor de maghiarizare, de data aceasta în şcolile normale de învăţători. Suita de legi cu tendinţe de deznaţionalizare atinge punctul culminant prin faimoasa „Lex Apponyi" din 1907 care urmărea desfiinţarea şcolilor confesionale româneşti, slovace şi sîrbeşti şi înlocuirea lor cu şcoli de stat, în care limba de predare urma să fie aproape exclusiv limba maghiară. Ministrul Apponyi a elaborat în anul 1907 două proiecte de lege. Primul proiect a reglementat salariile învăţătorilor. Proiectul, devenit legea nr. 26, a fost într-adevăr echilibrat şi s-a dovedit a fi potrivit pentru îmbunătăţirea situaţiei sociale şi materiale a învăţătorilor. Ca atare, acestei legi nu i se pot

---

[24]. Jászi Oszkár, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés (Formarea statelor naţionale şi problema naţionalităţilor)*, Budapest, 1912, p. 478.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aduce critici. Nu aceleaşi aprecieri i se pot face celui de-al doilea proiect, propus tot de Apponyi şi votat de parlament la 2 iunie 1907, sub numele de legea nr. 27. În conformitate cu prevederile acestei legi, învăţătorii din şcolile confesionale şi comunale au fost asimilaţi funcţionarilor publici, fiind supuşi autorităţii ministerului de resort. Salariul lor a fost stabilit prin lege, fiind cuprins între minimum 1.000 coroane şi maximum 1.200 coroane anual[25]. La prima vedere pare o lege deosebit de favorabilă învăţătorilor, dar creşterea retribuţiei de la 600 de coroane (conform legii din 1893) la minimum 1.000 de coroane a făcut ca majoritatea susţinătorilor de şcoli să nu le mai poată întreţine şi să ceară completarea de la guvern. „Dar în ce condiţiuni? În condiţiuni care sînt sinonime cu renunţarea susţinătorilor şcolilor la dreptul lor de a dispune în cercul lor autonom. Ministrul dă bani, dar în schimb vrea să fie stăpîn pe învăţămînt"[26].

„Darul ce-l oferă în chip de ajutor de stat şi în măsură mult mai mare ca pînă acum, ministrul de azi al instrucţiunii publice, contele Apponyi, şcolilor şi dăscălimii noastre, comenta „Gazeta Transilvaniei", e miere veninoasă, fiindcă nu ţintuieşte acest ajutor să întărească şi să promoveze învăţămîntul nostru românesc, ci are în vedere numai maghiarizarea, cruda maghiarizare şi nimicirea puterii de viaţă a culturii noastre naţionale. Proiectul lui Apponyi nu ţine seama nici ca formă de opinia autorităţilor bisericeşti şcolare ale nemaghiarilor (cel puţin în cazul proiectului lui Berzeviczy, acesta a chemat pe episcopii cu care a tratat problema), ci dispune şi porunceşte în numele statului naţional (maghiar, n.n.) şi al pretinselor sale interese"[27].

Legea hotăra ca în cazul în care pînă la data de 30 iunie 1910 (adică în termen de 3 ani de la sancţionarea ei) susţinătorii şcolilor comunale sau confesionale nu puteau asigura din veniturile proprii majorarea retribuţiei anuale a învăţătorilor la nivelul cerut de lege şi nici nu se adresau ministerului de resort pentru ajutor de stat corespunzător, pierdeau dreptul de a susţine şcolile respective.

În eventualitatea în care numărul elevilor de vîrstă şcolară de la o şcoală ar fi sub 30, ajutorul de stat se acorda numai în cazuri excepţionale, însă nu putea fi refuzat şcolilor cu limba de predare maghiară, care corespundeau cerinţelor legii.

Referindu-se la numirea învăţătorilor, legea hotăra ca în acele şcoli care vor primi din partea statului un ajutor mai mare de 200 de coroane, numirea lor să se facă numai cu aprobarea ministrului, iar dacă statul contribuia cu mai mult de 50% la realizarea cuantumului de salarizare, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice îi numea direct. Dacă într-o comună statul susţinea materialiceşte pe un învăţător, ceilalţi învăţători de la alte şcoli de pe raza comunei puteau primi ajutor, numai în cazul cînd se dovedea că susţinerea celorlalte şcoli este în adevăr necesară.

---

[25] *Gazeta Transilvaniei*, LXX, 1907, nr. (14/27 februarie), p. 1.
[26] *Ibidem*.
[27] *Idem*, nr. 36, (16 februarie/1 martie), p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Caracterul antinaţional al legii este ilustrat şi de prevederile care stipulează, printre altele, că: „numai acelor învăţători li se va da ajutor de stat care vor fi calificaţi după lege şi vor vorbi, scrie şi instrui corect ungureşte"[28].

„Şi nu-i destul cu atît — se scria în paginile „Gazetei Transilvaniei" —, ci mai vrea ca şcoala să-şi schimbe menirea şi în loc să fie o adevărată mamă, care să-şi crească copii în limba maternă, ea să devină slujnica năzuinţelor de maghiarizare. Unde rămîne, în aceste împrejurări dreptul cetăţeanului nemaghiar de a da copiilor săi, cum afirmă Apponyi, creşterea fundamentală în limba maternă?"[29]. Întrebarea era perfect îndreptăţită, fiindcă o clauză a acestei legi stipula că în şcolile respective se va preda limba maghiară, aritmetica, istoria patriei şi dreptul şi datorinţele cetăţeneşti în limba maghiară, după manuale prescrise de guvern. Mai mult, dispoziţiile privind predarea obligatorie a limbii maghiare în şcolile confesionale trebuiau respectate întocmai, cînd predarea se făcea în limba maternă a elevilor. Astfel, legea Apponyi a anulat practic prevederea cuprinsă în articolul 14 din „Legea naţionalităţilor" care stabilise că „în şcolile confesionale limba de predare se fixează la alegere".

În paragraful 18 al proiectului amintit, Apponyi a recunoscut totuşi dreptul cultelor de a-şi alege liber limba de predare în şcolile susţinute de ele. Cu toate acestea, comisia dietală pentru instrucţiune, luînd în discuţie proiectul (înainte de a fi supus spre dezbatere parlamentului) a hotărît să-i accentueze prevederile, sub aspect naţional.

Astfel, deşi paragraful 18 a rămas în forma în care fusese redactat iniţial, i s-a adus un amendament care dispunea ca: „în şcolile confesionale în care limba maternă a cel puţin a unei jumătăţi din numărul elevilor este cea maghiară, sau în care cel puţin jumătate din ei vorbesc ungureşte (!), limba de predare să fie cea maghiară". Susţinătorii şcolilor pot însă îngriji „după putinţă", ca elevii nemaghiari să fie instruiţi în limba maternă[30].

Totodată, legea dispunea ca în acele şcoli confesionale în care cel puţin 20% din numărul elevilor înscrişi au ca limbă maternă limba maghiară sau vorbesc ungureşte (!) să se folosească şi limba maghiară ca limbă de predare[31]. În acelaşi timp, se hotărăşte ca la cursurile de repetiţie ale tuturor şcolilor poporale limba de predare să fie exclusiv cea maghiară. Predarea limbii maghiare în şcolile primare ale naţiunilor nemaghiare din monarhia dualistă trebuia făcută în conformitate cu programa analitică întocmită de ministerul de resort, astfel ca la terminarea celor 4 clase, elevii să poată folosi corect limba maghiară, atît în vorbire, cît şi în scriere. Rezultatul a fost că în ţinuturile locuite de alte popoare decît cel maghiar, copii nu au învăţat corect nici o limbă,

[28] *Idem*, nr. 31, (10/23 februarie), p. 1.
[29] *Idem*, nr. 34, (14/27 februarie), p. 1.
[30] *Idem*, nr. 40, (21 februarie/6 martie), p. 1.
[31] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rămînînd. în genere, în urmă cu instrucţiunea, nivelul lor cultural fiind foarte scăzut. Aşa s-a întîmplat şi în ţinuturile locuite de români.

Legea mai stipula ca toţi învăţătorii, indiferent de caracterul şcolii sau de faptul că beneficiau sau nu de ajutor de stat, au obligaţia de a sădi în conştiinţa elevilor sentimentul apartenenţei la statul şi naţiunea maghiară şi ca semn exterior s-a cerut să se pună la intrarea în şcoală şi în clase pajura ungurească, iar în sălile de clasă să fie puse pe pereţi tablouri reprezentînd scene din istoria Ungariei. La sărbători urma să fie arborat steagul naţional (maghiar, n.n.) cu pajură[32]. Se interzicea categoric folosirea altor însemne, cu excepţia stemei jurisdicţiei comunei şi a caracterului şcolii, comunal sau confesional, cu condiţia ca textul indicator să fie tot în limba maghiară. O comisie administrativă avea obligaţia să verifice dacă planul de învăţămînt al şcolii, programa analitică şi dotarea corespund criteriilor stabilite de lege. Legea mai cuprindea şi o serie de dispoziţii draconice, privitoare la dreptul nelimitat de disciplinare pe care îl avea ministrul cultelor şi instrucţiunii publice.

Conform legii, constituiau abateri disciplinare următoarele fapte:

— refuzul de a depune jurămîntul de credinţă faţă de stat;
— neglijenţa în predarea limbii maghiare sau predarea ei fără rezultatul general corespunzător;
— folosirea în şcoală a manualelor sau materialelor didactice nepermise sau neaprobate de minister
— desfăşurarea unor acţiuni împotriva constituţiei statului, unităţii, independenţei sau integrităţii sale „naţionale", împotriva folosirii în justiţie a limbii „oficiale" a statului, împotriva însemnelor ţării, precum şi agitaţia împotriva confesiunilor, a vreunei clase sociale, ori amăgirea cu împărţirea proprietăţii particulare sau comunale;

Împotriva acestor abateri disciplinare ministrul cultelor putea ordona oricînd o anchetă disciplinară sau penală, printr-un comisar special ministerial, mulţi învăţători fiind destituiţi din funcţii.

În cazul în care la vreo şcoală se va constata o asemenea abatere disciplinară care va atrage după sine destituirea învăţătorului, şcoala va putea fi închisă printr-un simplu ordin ministerial dacă şi cel de-al doilea învăţător numit în locul primului, va fi suspendat din funcţie pentru aceeaşi sau aceleaşi „abateri". Locul şcolii închise va fi luat de o alta, în care limba de predare va fi cea maghiară. Dacă ancheta stabilea că şi preotul din comuna respectivă a dat dovadă de complicitate cu învăţătorul „vinovat", i se va lua congrua (alocaţia primită de la stat, n.n.). În eventualitatea în care autorităţile bisericeşti care tutelau şcoala nu satisfăceau cererile ministerului, în decurs de o jumătate de an de la înaintarea lor, şcoala respectivă urma să fie închisă, fără drept de deschidere sub patronaj confesional.

Toate aceste dispoziţii urmau să rămînă în vigoare pînă în anul 1912, dată la care era plănuită definitiva maghiarizare a şcolilor. Adversarii

[32] *Idem*, nr. 31, (10/23 februarie), p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

politici ai lui Apponyi din tabăra aşa-zisă liberalo-progresistă i-au reproşat că proiectul său (devenit în scurt timp lege) privind salarizarea învăţătorilor, a amînat pentru un lung şir de ani rezolvarea problemei transformărilor tuturor şcolilor (confesionale şi poporale, n.n.) în şcoli de stat. Aceasta era de fapt tactica partidelor aflate în opoziţie, fiindcă în realitate, metoda de procedare, Apponyi a învăţat-o tot de la liberali. Bugetul statului nedispunînd de suficienţi bani pentru realizarea marelui deziderat naţional-şovin, de ce să se renunţe la acest sistem deosebit de avantajos de a se „promova maghiarizarea chiar prin propriile mijloace (financiare, n.n.) ale diferitelor confesiuni şi naţionalităţi?"[33]. În multe cazuri s-a întîmplat ca autorităţile locale să oblige părinţii să trimită copii la şcoala de stat şi nu la şcoala întreţinută de obşte ori la şcoala confesională. Mai mult, „într-o comună în care nici nu este şcoală de stat, copii au fost duşi din şcoala confesională cu jandarmii în şcoala de stat, din satul vecin. Aducîndu-se cazul înaintea comisiei administrative din Cluj, aceasta a constatat că jandarmii primiseră ordinul de la fisolgăbirău (prim-pretor, n.n.); pe acesta, însă, l-a achitat, admiţînd că a lucrat din exces de zel naţional"[34].

Legea Apponyi a fost ,cel mai cutezător atentat ce s-a îndreptat vreodată de către o stăpînire ungurească în contra vieţi şi dezvoltării naţionale a popoarelor nemaghiare"[35].

Românii transilvăneni şi bănăţeni, ca şi cei din Crişana, Maramureş şi Bucovina au protestat sub cele mai variate forme, atît împotriva proiectului, cît şi mai apoi a legii Apponyi. Pe linia acestor acţiuni protestatare s-a înscris şi adunarea desfăşurată în ziua de 18 februarie/3 martie 1907 la Şiria, în prezenţa deputatului Ştefan Cicio-Pop. În moţiunea care s-a votat cu această ocazie, se spunea că: „declară acest proiect de cel mai brutal atac la existenţa şcolii confesionale româneşti"[36].

Adunări protestatare împotriva proiectului Apponyi au fost organizate şi de emigraţiile româneşti, cehe şi slovace din America. În cadrul unei adunări protestatare a slovacilor din America, oratori români (dr. Vasile Lucaciu), poloni şi slovaci, au militat în cuvîntările lor pentru lupta comună. Tot atunci, participanţii au votat următoarea rezoluţie de protest: „Deoarece limba slovacă în toate colegiile şi seminariile din Ungaria, pe teritoriul slovac e oprită şi studenţii slovaci sînt pedepsiţi dacă studiază limba slovacă... şi deoarece ziarele slovace sînt persecutate prin procese... se hotărăşte că... slovacii, românii şi sîrbii au acelaşi drept, ca toţi oamenii liberi, în năzuinţa lor de a-şi susţine limba"[37].

Denigrările justiţiei, persecuţiile, măsurile de opresiune care se înmulţeau zi de zi dincoace de Leita, lovind cu o asprime din ce în ce mai accentuată popoarele nemaghiare din statul ungar, au atras atenţia

[33] *Idem*, nr. 33, (13/26 februarie), p. 1.
[34] *Idem*, nr. 5, (9/22 ianuarie), p. 2.
[35] *Idem*, nr. 31, (10/23 februarie), p. 1.
[36] *Idem*, nr. 41, (22 februarie/7 martie), p. 2.
[37] *Idem*, nr. 40, (21 februarie/6 martie), p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

opiniei publice internaţionale. Ziarele liberale de pe continent au blamat într-o serie de articole aceste acţiuni ale guvernanţilor maghiari. Cercurile diriguitoare de la Budapesta se împăcau greu cu critica şi se dedau la protestări zgomotoase în care furia nu era destul de bine disimulată. Contele Apponyi, prigonitorul şcolilor nemaghiare din Ungaria şi în special al şcolilor româneşti din Transilvania şi Banat, a primit o mustrare pe deplin meritată din partea unui renumit scriitor norvegian al acelor timpuri, Björnsterne Björnson, supranumit „Uriaşul din Nord", care a afirmat că nu a vrut să meargă la Congresul păcii ţinut la München în septembrie 1907 deoarece „nu poate sta alături de mincinosul propovăduitor al păcii, contele Apponyi, care la congrese ţine cuvîntări pentru buna înţelegere a popoarelor, cîtă vreme, acasă la el, în Ungaria, a pornit un război împotriva copiilor nevîrstnici ai germanilor, românilor, sîrbilor, slovacilor şi rutenilor"[38]. „A smulge pe copii de la limba maternă, spunea Björnsterne Björnson într-o scurtă scrisoare publicată în ziarele vremii, e tot atît ca a-i smulge flămînzi de la ţîţa maicei lor. Dacă copii nu pot învăţa ungureşte — pentru că e o limbă grea — urmarea e că nu pot învăţa nimic, aşa încît Ungaria are cei mai mulţi analfabeţi, în Europa. Ce are a face? Vedeţi, contele Apponyi stă între ei, cu capul ridicat"[39]. „Această zdravănă palmă norvegiană" — cum spunea Ion Lupaş în paginile *Istoriei unirii românilor* — aplicată pe obrazul contelui maghiar cu atîta răsunet, în auzul lumii întregi, l-a atins destul de dureros pe fostul ministru al cultelor"[40].

Şi avea dreptate Björnsterne Björnson, deoarece măsurile luate pe linie de învăţămînt au afectat instruirea maselor populare, fiindcă din rîndurile copiilor acestora s-au recrutat, în majoritate covîrşitoare, neştiutorii de carte. Programele şcolilor româneşti şi, de altfel, ale tuturor şcolilor maghiare din Ungaria începutului de veac, erau supraîncărcate cu ore de limba maghiară; rezultatul a fost că cei mai mulţi elevi nu au putut învăţa nici scrierea şi nici citirea în limba lor maternă, iar în limba maghiară, marea masă a elevilor abia dacă a primit rudimente de cultură.

„Ministrul Apponyi vrea să îndoape pe slovaci şi pe români cu cultură (maghiară, n.n.) prin şcoala de stat şi nu vede că în Alföld-ul maghiar 340.000 (de maghiari, n.n.) sînt analfabeţi. Printre poporul slovac — spunea deputatul Matei Bella într-o şedinţă a parlamentului ungar — se află şi acum cu 4% mai puţini analfabeţi decît în ţinuturile curat maghiare"[41].

În urma legii Apponyi, numărul şcolilor nemaghiare — deci şi româneşti — era în continuă scădere. După 5 ani de la votarea legii Apponyi, din 2.975 de şcoli, 320, adică 10,07% din numărul şcolilor româneşti şi-au închis porţile"[42].

---

[38] Ion Lupaş, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, 1938, p. 332.
[39] Ion Lupaş, *Op. cit.*, p. 333.
[40] *Ibidem.*
[41] *Gazeta Transilvaniei*, LXX, (1907), nr. 1, (ianuarie), p. 2.
[42] *Din istoria Transilvaniei*, Vol. II, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1963, p. 291.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Departe de a reuşi să deznaţionalizeze masele populare româneşti din Transilvania, acest regim de cruntă oprimare socială şi naţională promovată cu o furie exagerată de Tisza, Bánffi şi Apponyi — trei nume în care culminează sforţările de distrugere ale neamului românesc din Transilvania cu ajutorul legilor celor mai draconice — a dus la întărirea luptei de eliberare a Transilvaniei de sub stăpînirea austro-ungară.

Legea nr. 46 din 1908 încheie seria de legi elaborate de clasele dominante maghiare în domeniul învăţămîntului din timpul dualismului austro-ungar. Ministrul învăţămîntului, în preambulul legii a motivat emiterea ei prin faptul că la cele mai multe şcoli, veniturile realizate din taxele şcolare au format o parte a salariilor învăţătorilor şi că încasarea acestora, mai ales cînd erau fixate în produse, se făcea cu mari greutăţi şi cu molestări, atît pentru învăţători, cît şi pentru susţinătorii şcolilor şi părinţi. Încasarea taxelor şcolare era, totodată, în contradicţie cu principiul obligativităţii învăţămîntului.

În conformitate cu prevederile noii legi, susţinătorii şcolilor comunale şi confesionale, ale căror venituri s-au micşorat foarte mult în urma aplicării principiului gratuităţii şi care nu au mai avut posibilitatea să şi le completeze din veniturile proprii urmau să primească din partea statului despăgubire totală. Dacă am avea în vedere doar acest aspect al legii, am putea afirma, fără să greşim, că stipulaţiile ei erau deosebit de favorabile, atît învăţătorilor şi susţinătorilor de şcoli, cît şi părinţilor elevilor. Din păcate, puteau solicita ajutor de stat sau despăgubiri numai acele şcoli care îndeplineau condiţiile prevăzute de articolele 15—25 din reacţionara lege nr. 27 din 1907 privind salarizarea învăţătorilor. Nerespectarea dispoziţiilor articolului 1, aliniatele 1 şi 2 din acea lege (nr. 46) putea avea drept consecinţă închiderea şcolii în culpă şi deschiderea unei şcoli de stat. Conform prevederilor legii nr. 46, fondurile realizate din taxele de înscriere erau destinate, în exclusivitate, pentru dotarea bibliotecii profesionale a învăţătorilor şi a bibliotecii tineretului. Ministrul cultelor a interzis însă categoric ca în fondurile bibliotecilor amintite să intre cărţi care, prin conţinutul lor, ar prezenta un pericol pentru interesele statului maghiar. Revizorii şcolari au fost împuterniciţi să controleze periodic aceste biblioteci. Totodată, legea nr. 46 obliga şcolile confesionale să elibereze elevilor care au terminat 6 clase un certificat de absolvire, întocmit în limba maghiară, rămînînd la latitudinea susţinătorului şcolii completarea certificatului şi în limba confesiunii respective. Obligaţii identice reveneau susţinătorilor de şcoli şi la absolvirea de către elevi a celor 3 ani ai cursului de repetiţie.

Registrul matricol trebuia să fie completat tot în limba maghiară, susţinătorii şcolii avînd facultatea de a completa rubricile şi în limba naţională a confesiunii respective.

Aşa după cum rezultă foarte clar şi din lege, statul a urmărit să forţeze susţinătorii de şcoli să solicite ajutor de stat, condiţia acordării acestuia fiind efectuarea impecabilă a aşa-numitei „educaţii patriotice faţă de patria maghiară". Deasupra susţinătorilor de şcoli ai naţiona-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lităţilor nemaghiare a atîrnat permanent sabia lui Damocles, a imposibilităţii materiale şi a amestecului inerent al statului.

Legea nr. 46 din 1908 a încheiat seria legilor elaborate de clasele dominante maghiare în domeniul învăţămîntului din timpul dualismului austro-ungar, dar nu şi linia măsurilor şi ordinelor ministeriale menite să accentueze, în sens negativ, litera şi spiritul legilor anterioare. Între ele s-a înscris şi înfiinţarea episcopiei de Hajdudorog (1913), menită să îndepărteze din biserica greco-catolică limba română, slujba oficiindu-se în limba maghiară, — o altă măsură pe linia maghiarizării prin orice mijloace.

Intrarea României în primul război mondial de partea Antantei a determinat măsuri represive din partea guvernanţilor de la Budapesta, măsuri menite să ducă în timpul cel mai scurt la maghiarizarea populaţiei româneşti.

Pentru a dezrădăcina din inimile tineretului român ideile naţionale, profund patriotice, potentaţii austro-ungari au luat măsuri dintre cele mai grave pentru viitorul naţional al poporului român. În primul rînd, s-a luat măsura ca statul să preia în regiunile de graniţă şcolile româneşti confesionale, cu învăţători aprobaţi de ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Prin legea „Zonei culturale" s-a încercat în anii 1917—1918 desfiinţarea învăţămîntului românesc din zonele de frontieră cu Vechiul Regat (România). Astfel, prin adresa nr. 13.617 din 12 august 1917, ministrul Apponyi îi comunica mitropolitului român ortodox Vasile Mangra că: „în interesul asigurării securităţii statului (maghiar, n.n.), împotriva încolţirii oricărei simpatii faţă de statul român . . . este nevoit ca statul (maghiar, n.n.) să preia în mîinile sale educaţia în şcoală (. . .) şi aceasta în primul rînd în acele comune unde învăţătorul comunal sau confesional de bună voie a plecat cu duşmanii (românii, n.n.), precum şi unde învăţătorul comunal sau confesional se găseşte sub acuză judecătorească"[43]. Ministrul mai aminteşte să în această acţiune, pentru lărgirea zonei culturale de graniţă, vor fi incluse şi alte comune. Totodată, comunică că a anulat cota dată de stat învăţătorilor greco-catolici (stabilită prin articolul 13 din lege XXVIII din 1867), de la toate şcolile din zona culturală.

Trecîndu-se peste autonomia bisericilor româneşti a fost introdus comisarul ministerial cu puteri nelimitate.

Transcolonizările masive practicate de autorităţile ungare pe teritoriul Transilvaniei au urmărit acelaşi scop, maghiarizarea. Încă din luna iunie 1916, primul ministru ungar, Tisza Kálmán, a publicat în paginile revistei ardelene „Szabadság" (Libertatea) articolul „Fortificarea frontierelor Ungariei" întreaga listă din proiectul său de colonizări şi mutări de populaţii pe seama naţionalităţilor asuprite. Din acest

---

[43] Arhiva Episcopiei române din Caransebeş, dosar nr. 5.172/1917.

[44] Ion Popescu-Puţuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, Bucureşti, Editura politică, 1970, p. 454.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

plan rezultă că urma să fie transcolonizate mii de persoane din unele regiuni şi zone, ca Rodna Veche, Prundul Bîrgăului etc.

★

★ ★

Prin aceste legi, dispoziţii şi măsuri, guvernanţii austro-ungari au urmărit maghiarizarea forţată a peste 3.500.000 de români şi a altor milioane de cehi, slovaci, croaţi, ruteni, sîrbi de pe întinsul dublei monarhii, atentînd la viaţa lor naţională, la cel mai scump tezaur al unui popor, limba.

Nu este de mirare că ultimul deceniu al secolului al XIX-lea şi primele decenii ale secolului al XX-lea au fost martorele unor acţiuni de o intensitate necunoscută pînă atunci împotriva dualismului, din partea tuturor naţiunilor dominate din Imperiul austro-ungar. Între acestea, naţiunea română a ocupat un loc de cinste.

DER KAMPF DER RUMÄNEN AUS TRANSILVANIEN GEGEN DIE LEGISLATION DES UNTERRICHTSWESENS WÄHREND DES ÖSTERREICHISCHEN—UNGARISCHEN DUALISMUS (1867—1918)

(Zusammenfassung)

In der gemeinsamen Kampf des rumänischen Volkes und der zusammenlebenden Nationalitäten für die Freiheit, Gerechtigkeit und Fortschritt, einen sehr wichtigen Moment hatten die protestatarischen Aktionen der Rumänen und Sachsen aus Transilvanien gegen die kulturell-schulmässigen Politik dargestellt, welche die ungarischen herrschenden Klassen während des österreichischen-ungarischen Dualismus promovierten.

Diese Kreise bezweckten die Entnationalisierung und madjarisierung mit allen Mitteln und auf alle Wege der Mehrheit der Bevölkerung Ungarns, zusammengesetzt aus Rumänen, Serbo-Kroaten, Slowaken, Deutschen und Ruthenen. Die Schule war gedenkt als eine der wirksamsten Mitteln der „Integrierung“ der Nationalitäten in dem ungarischen Staat und Nation.

Gegen diese Offensive welche ihre nationale Wesen bedrohte haben die Völkerschaften eine hartnäckige Resistenz entgegengestellt. Es ist nicht erstaunlich dass die letzten Jahrzehnten des XIX-ten Jahrhunderts einige Aktionen von unbekannten Intensität gegen des Dualismus von Seite der unterdrückten Nationen aus der österreichischen-ungarischen Monarchie Zeuge waren.

Unter diesen Nationen hat die rumänische Nation eine Ehrenstelle eingenommen, weil bei allen Versuche der mit Gesetzkraft investierten Behörden, unser Volk gelenkt von seinen aus der Schulen aus Blaj und Sibiu herausgekommenen und aufgeklärten Söhne, wusste hartnäckig erwidern und das Wesen des Volkes und seine Würde verteidigen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ATITUDINEA MIŞCĂRII SOCIALISTE ŞI MUNCITOREŞTI DIN VECHEA ROMÂNIE FAŢĂ DE MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ DIN TRANSILVANIA

ADRIAN STOICA

Primele începuturi ale mişcării noastre muncitoreşti s-au caracterizat prin legăturile strînse stabilite între muncitorii din toate provinciile româneşti. Muncitorii din Transilvania au primit în activitatea lor de răspîndire a ideilor socialiste un ajutor însemnat din partea socialiştilor de dincolo de munţi. Toate faptele ne dovedesc că între mişcarea muncitorească din vechea Românie şi Transilvania au existat legături reciproce, muncitorii străduindu-se de a se ajuta în lupta pe care o duceau împotriva exploatatorilor indiferent de naţionalitate.

Odată cu dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste, mişcarea muncitorească de pe întreg teritoriul ţării noastre se afirma cu tot mai multă putere. „Intensificarea relaţiilor dintre socialiştii români şi cei transilvăneni, arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, unitatea tot mai strînsă a forţelor proletariatului de diferite naţionalităţi au constituit factori care au favorizat dezvoltarea mişcării muncitoreşti, crearea unităţii naţionale a poporului român"[1].

Deoarece în a doua jumătate a secolului al XIX-lea muncitorii români transilvăneni nu aveau editate în limba română organe de presă proprii, această lipsă ce se datora şi atitudinii unor conducători ai Partidului Social-Democrat din Ungaria, a fost suplinită de ziarele şi revistele socialiste din România care erau răspîndite, în ciuda tuturor interdicţiilor, pe întreg teritoriul Transilvaniei. Putem afirma cu certitudine că în educaţia maselor muncitoare transilvănene, precum şi în răspîndirea ideilor socialiste şi marxiste pe teritoriul de dincoace de munţi, un rol din cele mai importante l-au avut socialiştii români din România prin ziarele şi revistele editate de ei. Încă din primii ani de la apariţie, revista „Contemporanul" era trimisă la mai multe adrese din Braşov şi Blaj[2].

Revista socialistă română „Dacia viitoare", editată la Paris, sosea cu regularitate în Transilvania[3]. Gazeta „Munca" organ al Clubului mun-

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. I, Ed. politică, Bucureşti, 1968, p. 346—347.

[2] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond nr. 71, dosar nr. 6.611, filele 4 şi 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

citoresc din Bucureşti era de asemenea răspîndită în Transilvania. Aici muncitorii socialişti cunoşteau şi ziarele „Drepturile omului", „Democraţia socială", „Lumea nouă", „România muncitoare", „Calendarele muncii", pe diferiţi ani, revista „Viitorul social" ş.a.

Autorităţile burghezo-moşiereşti austro-ungare au căutat să împiedice pe diferite căi difuzarea materialelor cu conţinut revoluţionar, trimise din România. „Măsurile autorităţilor nu au avut însă efect, iar popularitatea materialelor socialiste creşte mereu"[4].

Numeroşi conducători ai mişcării muncitoreşti din România treceau munţii în Transilvania pentru a asista la diferite congrese socialiste sau pentru a desfăşura o rodnică activitate de propagandă a ideilor cele mai înaintate în rîndurile muncitorilor.

În coloanele presei muncitoreşti din România găsim multe ştiri despre mişcarea muncitorească din Transilvania, reflectînd diferitele etape de dezvoltare a acesteia, precum şi succesele obţinute în lupta de organizare şi împotriva asupririi sociale şi naţionale. Aceste legături muncitoreşti au cunoscut o nouă dezvoltare după crearea primului partid politic al clasei muncitoare din România în anul 1893. Dezvoltarea mişcării muncitoreşti din Transilvania, precum şi succesele socialiştilor transilvăneni în răspîndirea ideilor socialiste şi în organizarea maselor asuprite, au fost privite cu interes şi satisfacţie de către socialiştii din România. Cu multă căldură, ziarele socialiste de dincolo de munţi relevau aceste succese. Legăturile între mişcarea muncitorească din România şi Transilvania au cunoscut o nouă dezvoltare mai largă după anul 1900. Animatorul acestor legături a fost neobositul militant pentru cauza clasei muncitoare, I. C. Frimu, care împreună cu alţi conducători ai mişcării muncitoreşti au stabilit legături trainice între muncitorii din toate provinciile româneşti.

Presa muncitorească din România a luat atitudine fermă contra asupririi sociale şi naţionale a populaţiei din Transilvania. Dar ea a militat şi pentru frăţia tuturor muncitorilor, fără deosebire de naţionalitate, în lupta contra exploatării şi asupririi.

Arătînd că ştirile ce-i parveneau din părţile robite sînt din cele mai triste, ziarul „Dacia Viitoare" scria că „poporul suferă şi rabdă, domnii şi solgăbirăii îi ţarcă de bine, jugările dispar ca prin farmec şi cămătarul care îl pîndeşte îi ia cămaşa pentru-n vinars, iar de justiţie nici pomină, căci este făcută într-o limbă pe care n-o înţelege"[5]. La rubrica „Ştiri din Dacia" ziarul compătimeşte pe muncitorii români din Transilvania care sînt spoliaţi de toate drepturile lor, dar în acelaşi timp se arată că nici poporul unguresc n-o duce mai bine. ‚Aceasta e situ-

---

[3] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond. nr. 71, dosar nr. 6.611, fila 5.

[4] Augustin Deac, *Mişcarea muncitorească din Transilvania, 1890—1895*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1962, p. 74.

[5] „Dacia viitoare" an I, nr. 3/1883, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aţia săracului în ţara sfîntului Ştefan şi poporul unguresc, frate de sărăcie cu ai noştrii, privesc cu aceiaşi ochi groapa comună"[6].

Protestînd împotriva interzicerii de către imperiul austro-ungar a răspîndirii „Contemporanului" pe teritoriul său, revista „Dacia viitoare" scrie că imperiul nu s-a mulţumit să oprească doar „Dacia viitoare" în ţările sale, ci a oprit la marginile lui şi „Contemporanul" care după cum ştie toată lumea este o revistă literară şi ştiinţifică.

Românii din Dacia — scria revista — prin interzicerea „Contemporanului" vor simţi şi mai multă nevoie de libertate, şi acesta va fi şi mai mult căutat. „Oprirea face onoare fraţilor noştri în dizgraţie nemţească şi cu acest prilej le trimitem o strîngere de mînă frăţească"[7], conchide „Dacia viitoare".

Teama de socialism a guvernanţilor austro-ungari era deosebit de mare. Camerei din Budapesta i s-au prezentat mai multe petiţii din partea consiliilor comitatelor pentru a se introduce cenzura asupra presei române. Poliţia s-a sesizat că un număr mare de proclamaţii socialiste şi comuniste au fost răspîndite prin oraşe. O parte din ele au fost confiscate, deschizîndu-se totodată o anchetă pentru a se afla autorii manifestelor şi pe cei care le-au răspîndit. Printre ziarele interzise a fi răspîndite în Transilvania se afla şi „Lumea nouă".

„Dreptatea" din Timişoara a anunţat redacţia ziarului „Lumea nouă" că guvernul maghiar a oprit răspîndirea ei în Ungaria. Un motiv invocat de diriguitorii unuguri pentru a-şi justifica măsurile de interzicere a unor ziare româneşti să pătrundă în Transilvania, era acela că ziarele respective ar fi „iredentiste". Redacţia „Lumii noi" nu a proferat însă în coloanele ziarului nici o frază înjurioasă la adresa guvernului din Budapesta şi cu atît mai puţin la adresa poporului ungur. Ridicînd problema interzicerii ziarului „Lumea nouă" se scrie într-un articol semnat de C. Vraja că ea a fost oprită „pentru că în Ungaria sînt o mulţime de muncitori români, care sînt sau pot deveni socialişti. Şi cum „Lumea nouă" e adevăratul ziar care poate să lumineze pe muncitorii români din Transilvania, este foarte natural ca guvernului unguresc să nu-i placă ziarul nostru. Şi sub pretextul apărării naţionalităţii ungare s-a interzis un ziar socialist[8].

Autorul articolului arăta că interzicerea ziarului în Ungaria nu i-a mirat de loc pe socialiştii din România. Aceasta şi pentru faptul că socialiştii din România au spus-o întotdeauna că nu poporul ungar, ci guvernul, adică burghezia ungară apasă pe românii din Transilvania. Găsim aici o idee deosebit de valoroasă caracteristică mişcării noastre muncitoreşti şi anume că niciodată socialiştii români nu se vor ridica împotriva socialiştilor muncitori, de orice neam ar fi ei. Şi unii şi alţii, cum a fost cazul în Austro-Ungaria, sau în alte imperii învecinate au fost exploataţi aproape în egală măsură de clasele asupritoare şi stă-

[6] *Ibidem.*
[7] *Idem*, nr. 10/1883, p. 146.
[8] „Lumea nouă", an I, nr. 90 din 9 februarie 1895, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pînitoare. Aceasta dovedeşte că încă de la începuturile sale mişcarea noastră muncitorească a înţeles foarte bine comandamentul definitoriu şi principiile solidarităţii internaţionale între toţi cei se muncesc, între toţi exploataţii şi asupriţii.

Ziarele socialiste din vechea Românie au propagat ideile novatoare ce străbăteau lumea cu putere de neînvins, chiar dacă unele teorii nu erau întotdeauna cele mai juste. Să nu uităm însă de condiţiile epocii respective, de dezvoltarea generală a ţării, de faptul că partide social-democrate, cu renume în arena internaţională, propagau idei care nu ţineau întotdeauna seama de condiţiile concrete în fiecare ţară.

În disputa care s-a purtat, dacă socialismul îşi are sau nu raţiunea de a fi în România, socialiştii români au dat un răspuns afirmativ şi anume că: „socialismul, fără doar şi poate, îşi are raţiunea de a fi şi gurile care strigă că socialismul nu va prinde rădăcini în ţara noastră, vor fi reduse la tăcere“[9]. Nu avem nici un motiv — scria C. Mille — să afirmăm că dacă proletariatul nu s-a dezvoltat în deplinătatea lui ca în celelalte ţări, socialismul nu-şi are raţiunea de a fi în România.

Ideile socialismului au găsit în ţara noastră un teren fertil dînd rezultate rodnice, cuprinzînd mase tot mai largi de oameni ai muncii, deoarece aceste idei au fost traduse în viaţă, ţinîndu-se în primul rînd seama de realităţi româneşti. Ele au pătruns cu forţa de convingere în rîndul muncitorilor, a proletariatului român de pe ambele versante ale munţilor Carpaţi.

Socialiştii români n-au scăpat nici un prilej pentru a contribui la răspîndirea ideilor socialite în rîndul românilor transilvăneni şi de a le face educaţia socialistă. Articole numeroase înserate în presa socialistă şi muncitorească din România contribuiau din plin la această operă nobilă şi grea de atragere a maselor spre socialism. Grea, pentru că se cunoştea situaţia românilor din provinciile subjugate de imperii străine, crunta lor asuprire naţională şi socială.

Mergînd pe linia propagării ideilor marxiste, într-o serie de editoriale a ziarelor socialiste din România se scria despre viaţa întemeietorilor socialismului ştiinţific, acesta fiind un lucru pozitiv atît pentru muncitorii din România cît şi pentru proletariatul român din Ardeal, care nu a avut în Transilvania după cum am spus, nici un ziar socialist editat în limba română decît după anul 1900.

Socialiştii români, urmăreau cu multă atenţie mişcarea muncitorească din Transilvania, nelăsînd să le scape nici un eveniment pe care să nu-l consemneze, dovadă a strînselor legături dintre ei şi cei din Ardeal.

În octombrie 1905, s-a comemorat la Sibiu, de către muncitorii români, moartea luptătorului socialist şi poetului D. Th. Neculuţă. La întrunire a luat cuvîntul L. Creţu care a vorbit despre „viaţa acestui martir al cauzei sfinte a celor desmoşteniţi“[10].

---

[9] „Drepturile omului“, din 9 aprilie 1885, p. 2.
[10] „România Muncitoare“, din 16 octombrie 1905, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

N. Istrate a adus apoi un omagiu de recunoştinţă memoriei acestui muncitor artist şi i-a îndemnat pe muncitori să se cultive arătîndu-le ce foloase mari pot trage din cultură. Tot cu prilejul acestei comemorări Creţu a citit poezia „Spre ţărmul dreptăţii" arătînd apoi cum se pot naşte din oamenii de rînd talente mari, dacă aceştia se ocupă serios de cultură. Era, de fapt, un îndemn făcut muncitorilor de a folosi puţinul lor timp liber pentru a se cultiva pentru a nu mai duce viaţa plină de mizerie şi a nu mai suferi toate nedreptăţile sociale. Găsim aici ideea că o societate socialistă, nu se poate construi decît cu oameni cultivaţi, bine instruiţi, înarmaţi cu vaste cunoştinţe despre lume şi viaţă.

Muncitorimea română din Transilvania trebuia să-şi creeze cît mai multe organizaţii muncitoreşti, căci numai în modul acesta putea ajunge să-şi îmbunătăţească soarta. Luînd exemplul fraţilor din România, şi cei din Transilvania trebuiau să lupte pentru formarea de noi sindicate, căci numai aşa se vor putea aduce la îndeplinire ideile neuitatului poet D. Th. Neculuţă, poet care era considerat al tuturor românilor, locuitori ai acestui pămînt.

Comemorarea morţii lui D. Th. Neculuţă a fost organizată şi în anul 1910, în străinătate, de către grupul muncitorilor români din Viena „care la sfîrşitul festivităţii au intonat Internaţionala"[11].

De asemenea, la Budapesta, cu ocazia împlinirii a şase ani de la moartea lui Neculuţă, secţiunea social-democratică română a organizat o şedinţă comemorativă. La şedinţă a participat o asistenţă numeroasă. Social-democratul Ciser a vorbit pe larg despre viaţa şi activitatea lui Neculuţă, după care s-au recitat, de către I. Creţulescu, P. Nicolescu şi Spiridon Calu, poezii de ale poetului.

Cu ocazia împlinirii a 110 ani de la răscoala lui Horea, în ziarul „Lumea nouă" s-a publicat un interesant articol semnat de Anton Bacalbaşa[12].

El arăta că s-au scurs 110 ani de cînd Cloşca şi Horea, capii revoluţiei ţărăneşti din Transilvania din anul 1784, au fost schingiuiţi pe roată şi ucişi.

Arătînd că unii istorici interesaţi au căutat să ascundă caracterul social al „revoluţiei", Bacalbaşa îşi propune să lămurească mobilul care i-a determinat pe ţărani să se răscoale. El spunea că ţărănimea era prigonită, încărcată de dări nedrepte şi neomeneşti. S-a răsculat ca să schimbe orînduirea crudă sub care gemea"[13].

Muncitorimea trebuia să se organizeze şi ea pentru ca în alianţă cu alte clase sau păturí asuprite să răstoarne prin forţă orînduirea nedreaptă.

Socialiştii din România şi-au ridicat glasul lor împotriva prigonirilor la care erau supuşi muncitorii, ţăranii şi intelectualii români din

---

[11] „România Muncitoare", an VI, nr. 69 din 4 noiembrie 1910, p. 14.
[12] „Lumea nouă", an I nr. 97 din 16 februarie 1895, p. 1.
[13] „Lumea nouă", an I nr. 97 din 16 februarie 1895, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania, dar şi împotriva persecuţiilor de către capitalişti a muncitorilor şi ţăranilor maghiari.

Anunţînd că guvernul unguresc a început din nou persecuţiile în contra românilor din Transilvania, ziarul „Lumea nouă" dă numele cîtorva din cei condamnaţi[14].

Tribunalul din Alba Iulia a condamnat pe ţăranii români Ilie Crăciun şi Ioan Mantan la un an închisoare, fiindcă au trimis o telegramă de felicitare dr. Raţiu, conducătorul P.N.R. În aceeaşi zi, tot tribunalul din oraşul amintit a condamnat pe I. Moraru la optsprezece luni închisoare şi 300 florini amendă, pe învăţătorul Simon Crăciun la şase luni închisoare şi 100 florini amendă, pentru că au învăţat pe elevi să cînte „Deşteaptă-te române". Tribunalul din Cluj l-a condamnat pe Andrei Baltea, redactorul ziarului „Tribuna", la 15 luni închisoare şi 200 florini amendă.

Ziarul mai anunţa că la 24 septembrie 1896 vor fi judecate de către tribunalul din Sibiu zece ţărance tinere, învinuite că au purtat panglice cu tricolorul român, cu ocazia unei sărbători.

Acelaşi tribunal va judeca la 1 octombrie procesul a 41 de ţărani şi trei femei ţărance, acuzaţi că au refuzat să participe la serbările prilejuite de mileniul unguresc. Pentru ziua de 20 septembrie s-a fixat judecata la Alba Iulia a procesului intentat lui R. P. Motora, la care s-a găsit un apel al studenţilor din Bucureşti probabil era un apel al „Ligii culturale" — n.n.).

Noi condamnări în Transilvania sînt semnalate şi în anul 1897[15].

Înfierînd toate aceste prigoniri şi condamnări, ziarul „Lumea nouă", socialiştii români, îşi exprimau credinţa fermă că muncitorimea conştientă şi organizată va fi în stare să învingă reacţiunea, chiar dacă lupta va cere noi sacrificii, noi jertfe.

Poliţia ungară acţiona într-atît de barbar, încît şi-a atras dispreţul tuturor oamenilor cinstiţi prin atitudinea ei faţă de social-democraţi şi breslele muncitoreşti. De la toţi conducătorii socialişti şi de la casieriile breslelor au fost confiscaţi toţi banii.

Conducători breaslelor împreună cu alţi socialişti mai de vază au fost fotografiaţi pentru albumul răufăcătorilor ce se afla la poliţie. Chiar şi unele elemente burgheze au protestat împotriva unor astfel de fărădelegi ale poliţiei[16].

Acelaşi ziar socialist din România relatează că, parchetul nu se lasă mai prejos în acţiunile sale decît poliţia maghiară. Confiscările ziarelor socialiste româneşti nu mai conteneau. „Românii de dincolo — scria ziarul — împărtăşesc şi ei soarta social-democraţilor. Ziarele noastre (româneşti — n.n.) pomenesc numai de persecuţiile contra românilor"[17].

Este exprimată aici convingerea fermă a socialiştilor români în vic-

---

[14] „Lumea nouă", nr. 645 din 22 septembrie 1896, p. 3.
[15] *Ibidem*, nr. 918 din 3 august, 1897, p. 1.
[16] *Ibidem*, nr. 1.078 din 19 februarie 1898, p. 1.
[17] *Idem*, nr. 1.073 din 13 februarie 1898, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toria ideilor noi asupra celor retrograde, în puterea muncitorilor care în cele din urmă vor zdrobi orînduirea bazată pe exploatare, luînd în propriile lor mîini destinele unei societăţi noi, lipsite de exploatare, în care omul va fi stăpîn pe munca sa depusă în folosul colectivităţii.

La marele miting ce s-a ţinut la Bucureşti în ianuarie 1906, prilejuit de aniversarea unui an de la revoluţia burghezo-democratică din Rusia, au fost invitaţi să participe şi românii din Transilvania, printre care şi cei din Streja-Cîrţişoara. Neputînd participa la acest miting, ei au trimis o scrisoare socialiştilor din Bucureşti, semnată de 25 de persoane, anunţînd că nu pot să participe. Scrisoarea a fost publicată în coloanele ziarului „România Muncitoare" atestînd legăturile şi comunitatea de idei ce îi unea pe socialiştii din Transilvania cu cei din România.

Ridicîndu-se împotriva minciunilor religiei şi militînd pentru un paradis aici pe pămînt pentru cei mulţi scrisoarea celor din Stereja-Cîrţişoara se încheia cu aceste cuvinte mobilizatoare: „Deşteptaţi-vă popoare adormite, la glasul puternic şi dulce al socialismului internaţional, scuturaţi obositele voastre braţe şi faceţi ca lanţurile veşnicei încătuşări să cadă zdrobite la picioarele celor ce v-au încătuşat. Jos despotismul! Jos autocraţia! Trăiască socialismul internaţional"[18].

Este interesant să observăm că ideile revoluţionare au pătruns chiar şi în satele din Transilvania şi, aceasta în cea mai mare parte se datoreşte, credem noi, socialiştilor din România care au trimis cărţi şi broşuri socialiste ce erau citite de românii din Transilvania, le discutau, cereau lămuriri de la fraţii lor de dincolo de munţi. Ca dovadă a celor afirmate, dintre multele dovezi care există, amintim o scrisoare a lui I. C. Frimu trimisă unui tovarăş din Transilvania în 10/23 noiembrie 1901, cu privire la difuzarea broşurilor şi cărţilor socialiste în Transilvania[19].

Cerîndu-i-se cărţi socialiste din România, I. C. Frimu răspunde prin scrisoarea amintită, indicînd ce cărţi socialiste a expediat în Transilvania. Printre broşurile trimise figurau „Manifestul socialist", „Carte de citire socialistă", „1 Mai", „Cîntece", „Ce vor socialiştii români?", „Dezrobirea" şi „Ce este şi ce vrea socialismul?".

I. C. Frimu mai scria că, pentru broşurile ce se află în biblioteca socialistă din Bucureşti, el va nota pe contrapagină titlul şi preţul lor, pentru ca cei din Transilvania să-şi aleagă şi să comande acele cărţi ce vor crede ei de cuviinţă. „Noi sîntem cu totul la dispoziţia d-voastră" — scria Frimu —, dovedind marele interes atît al lui cît şi a celorlalţi tovarăşi ai săi pentru soarta românilor muncitori de pe plaiurile transilvănene. Frimu ruga să i se comunice care este stadiul mişcării muncitoreşti din Transilvania, anunţîndu-şi tovarăşul căruia i-a trimis scrisoarea că „în curînd o să apară şi ziarul nostru (este vorba de „Ro-

[18] „România Muncitoare", nr. 46 din 15 ianuarie 1906, p. 4.
[19] Arh. Inst. de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. fototeca, clişeu nr. 5.150.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mânia Muncitoare" — n.n.) şi vă vom trimite şi d-voastră foile comandate"[20].

Revenind la mitingul din 8 ianuarie 1906 de la Bucureşti pentru sprijinirea revoluţiei ruse, amintim că în cadrul acestuia au luat cuvîntul: I. C. Frimu, Gh. Cristescu, Const. Mille, Al. Constantinescu, dr. Rakovski, adoptîndu-se la sfîrşit o moţiune de solidaritate cu revoluţionarii ruşi.

De persecuţiile poliţiei maghiare nu a fost ocolit nici ziarul în limba română a socialiştilor transilvăneni „Adevărul". Procurorul din Timişoara i-a intentat două procese, fiind încriminate două articole şi anume „Politica noastră" şi „Rusaliile în lumina socialismului"[21]. Procesul a avut loc la 2 decembrie 1907 st. n., juraţii condamîndu-l pe Ion Schuster, care şi-a asumat paternitatea acestor articole, la 8 luni închisoare şi la o amendă de 500 de coroane.

De asemenea, i-a fost intentat un proces ziarului socialist „Volkswille" din Timişoara pentru articolul întitulat „Apărarea nemaghiarilor". Autorul articolului a fost condamnat la 6 luni închisoare şi la plata unei amenzi de 30 de coroane.

Un articol publicat în „România Muncitoare" în anul 1908 şi semnat A., arată că stăpînitorii din Austria ţin să dovedească proletariatului asemănarea lor cu cei din România guvernării liberale[22]. Autorul articolului se referea la o întîlnire din Arad, ţinută cu ocazia unei greve generale de o zi, la 10 octombrie 1907, la care a participat, ca de obicei, şi un reprezentant al poliţiei, căpitanul Bereca Ferencz. În raportul întocmit, numitul căpitan i-a învinuit pe doi socialişti Szilágyi şi Varga că ar fi proferat cuvinte înjurioase la adresa claselor stăpînitoare şi a guvernului şi anume: „pe domni nu numai de la putere, dar şi din ţară ar trebui aruncaţi", sau „guvernul acesta este duşmanul şi călăul poporului". Pentru aceste motive Szilágyi a fost condamnat la şase luni temniţă şi 100 de coroane amendă, iar Varga, de asemenea a fost condamnat la 1 an închisoare. „România Muncitoare", scria în final că „tovarăşii condamnaţi au făcut recurse. Nu ştim care va fi rezultatul recursului. Ceea ce vedem din aceste două condamnări este faptul că justiţia burgheză e aceeaşi pretutindeni, cînd este vorba să fie aplicată proletariatului[23].

Grevele muncitoreşti din Transilvania au stîrnit un ecou puternic şi au fost comentate cu interes de socialiştii de dincolo de Carpaţi. La rubrica „Mişcarea socială" ziarul „Munca" a publicat scrisoarea primită din partea Asociaţiei muncitorilor tipografi din Braşov prin care se face cunoscut că muncitorii tipografi au intrat în grevă şi cere redacţiei să

---

[20] *Ibidem.*
[21] „România Muncitoare", nr. 40 din 2—9 dec. 1907, p. 2.
[22] *Ibidem*, nr. 23 din 3 august 1908, p. 2.
[23] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

îndemne pe muncitorii din România să nu plece la Braşov pentru a se angaja în locul celor ce se aflau în grevă[24].

În Banat a izbucnit greva celor 200 de lucrători de la cariera de piatră din Maidan (Oraviţa) din cauză că patronii în repetate şi dese cazuri le reducea salariile. În timpul grevei, lucrătorii au fost întreţinuţi şi ajutaţi de comunele române învecinate.

Într-o relatare amplă „Munca"[25] descrie greva de la Petroşani din anul 1892 — reproducînd un articol din ziarul „Democraţia socială"[26] care la rîndul lui a descris această grevă după cele relatate de „Népszava".

Ziarele noastre, scrie „Munca"[27], se pare că, cu tot dinadinsul caută să arate, cînd vorbesc de mişcarea transilvăneană, că chestia naţională a pătruns în masele muncitoare (chestia naţională, în ideea de şovinism — n.n.). Cînd dau la iveală vreun scandal patriotic îi imprimă întotdeauna un caracter general, fără să facă vreo deosebire între muncitorii români şi burghezia română din Transilvania. Aşa că la toate problemele, zise naţionale, iau parte în ţara vecină, toţi românii şi toţi ungurii şi de aici, concluzia logică a unei astfel de aserţiuni, că toţi ungurii sînt de vină şi toţi românii sînt victime. În realitate însă, se ştie că lucrurile se petrec între burghezia maghiară şi români, că pătura muncitoare e în afară de astfel de agitaţii. Problema agitată acum e legată de lupta sîngeroasă de la Petroşani, o mină de cărbuni din Transilvania. Se spune — relatează „Munca" că muncitorii români şi muncitorii unguri s-au bătut cumplit şi toate astea din naţionalism. Aşa „Adevărul" din 12 august 1892, dă o ştire reprodusă de „Universul" sub titlul înfiorător: „O ciocnire sîngeroasă între muncitorii români şi muncitorii maghiari (4 morţi şi 25 de răniţi)"[28]. „Universul" relatează că ziarele ungureşti ne aduc vestea că în Petroşani (Transilvania) o luptă sîngeroasă a avut loc între muncitorii români şi maghiari de la minele de cărbuni din Uricani. „Munca" critică aspru acele ziare burgheze din România care au răspînddit ştiri tendenţioase despre această grevă. În realitate lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Muncitorii de la mina din Petroşani — în număr de 1300 — au intrat în grevă pentru a obţine satisfacerea unor revendicări. În această mină lucrau împreună muncitorii români cu cei

---

[24] „Munca" din 29 decembrie 1891. „În Braşov culegătorii tipografi au înaintat patronilor un tarif în care cer îmbunătăţirea salariilor (minimum 10 florini pe săptămînă), precum şi 9 ore de muncă pe zi. Aducîndu-vă la cunoştinţă aceasta vă rugăm a îndemna pe fraţii de luptă să nu vie nici unul la Braşov să lucreze". Acelaşi ziar subliniază că grevele din Transilvania urmează una după alta în toate ramurile industriale şi în mai toate centrele industriale. Între altele „Munca" arată că acum s-a sfîrşit cu succes o grevă a calfelor de croitori din Cluj. Este important să arătăm că atît „Munca" cît şi alte ziare socialiste din vechea România, scoteau în evidenţă lupta grevistă comună a muncitorilor români şi de alte naţionalităţi din Ungaria pentru îmbunătăţirea situaţiei lor materiale.

„Mai îmbucurător e faptul — scria „Munca" — că cu tot şovinismul claselor stăpînitoare care părea că reuşiseră să orbească poporul, azi vedem că muncitorii se grupează fără să facă deosebire că cutare-i ungur, cutare-i român etc.".

[25] *Ibidem.*

[26] Cf. Augustin Deac, *op. cit.*, p. 176—177.

[27] „Munca" din 20 mai 1891.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

maghiari. Aceştia, conştienţi de rolul lor, şi-au dat mîna şi au luptat uniţi în contra capitalului. Situaţia lucrătorilor români şi maghiari de la această mină era cît se poate de mizerabilă. Ei erau constrînşi să lucreze şi ziua şi noaptea. Muncitorii nu erau schimbaţi la timp, astfel că ei munceau mai mult decît li se plătea.

Într-adevăr, munca grea, eforturile supraomeneşti şi salariile ridicole i-au făcut pe muncitori mai conştienţi de starea lor, determinîndu-i să pregătească greva contra exploatatorilor. Deoarece li s-a oprit din salariul lor, şi aşa destul de mizer, o anumită sumă de bani, muncitorii din Petroşani au declarat grevă, cerînd să înceteze sistemul arbitrar al amenzilor, să se fixeze numărul orelor de muncă pe zi şi să li se mărească salariile.

În urma intervenţiei administraţiei minei, la Petroşani au fost trimişi aproximativ 80 de soldaţi, cu misiunea să liniştească spiritele, mai ales că 15 muncitori, conducători ai grevei, au fost concediaţi de patroni[29]. În cele din urmă greva a luat o formă mai acută. Jandarmii i-au atacat pe muncitori, curgînd sînge.

O interesantă întrunire s-a ţinut la Lugoj în martie 1894, la care au participat muncitori români, maghiari şi germani. Această întrunire a demonstrat încă o dată că toţi cei ce muncesc sînt fraţi, indiferent de naţionalitate. Straus din Timişoara a vorbit despre rolul socialismului faţă de starea rea a lucrurilor existente. El i-a îndemnat pe muncitori „să facă tot ce le stă în putinţă pentru răspîndirea ziarului „Munca" printre românii din localitate, şi să citească cît mai multe scrisori socialiste pentru ca să se lumineze"[30]. Alţi oratori ne relatează „Munca" — în cuvîntul lor au arătat că între muncitori nu trebuie să existe nici o deosebire de naţionalitate[31]. Muncitorul Honeck, după ce a discutat despre serbarea de la 1 mai şi votul universal, şi-a terminat cuvîntarea spunînd că „doreşte ca întrunirea de azi să întărească legăturile prieteneşti dintre lucrătorii români şi cei germani (Honeck era german — n.n.) pentru ca, uniţi fiind, să poată cuceri drepturile politice cu care apoi să ajungă la dezrobirea proletariatului internaţional[32].

În ianuarie 1895 s-a interzis la Cluj o adunare muncitorească în care urma să se discute problema dreptului electoral al muncitorilor[33].

Despre o grevă a factorilor poştali din Transilvania găsim ştiri tot în ziarele socialiste din România, dovadă în plus că acestea urmăreau şi se solidarizau cu mişcarea ce viza îmbunătăţirea condiţiilor de muncă ale proletariatului. Greva amintită se pare că nu s-a soldat cu un succes prea mare.

---

[28] „Munca", nr. 26 din 16 august 1892, p. 4.

[29] „Este vorba prin urmare — scrie „Munca" de o grevă pe tărîm economic, muncitorii de orice neam s-au răsculat împotriva patronului" *(Ibidem).*

[30] *Ibidem*, din 13 martie 1894, p. 4.

[31] „Toţi cei care suferă sub jugul capitalismului sînt fraţi" *(Ibidem).*

[32] *Ibidem.*

[33] „Lumea nouă", nr. 70 din 18 ianuarie 1895, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Deoarece autorităţile au adus din provincie impiegaţi şi militari care să efectueze serviciul la poştă, numărul greviştilor a scăzut la numai 600 de oameni. S-au ţinut şase adunări ale partidului socialist pentru a se discuta despre greva factorilor poştali. Una din acestea a fost dizolvată de poliţie[34].

Ziarul „Lumea nouă" considera că greva poştaşilor din Transilvania s-a sfîrşit cu reuşita muncitorilor. Depinde din ce punct de vedere privim această reuşită. În primul rînd trebuie să observăm că în momentul cînd o delegaţie de grevişti s-a prezentat la secretarul de stat al ministerului de comerţ, acesta a declarat că n-a ştiut nimic de cererile lor. El a făgăduit poştaşilor că va aduce îmbunătăţiri condiţiilor lor de viaţă, după ce se va consulta cu guvernul. Delegaţilor din partea poştaşilor li s-a mai promis că în bugetul pe anul 1896 se vor prevedea şi pentru ei creditele necesare. Li s-a mai spus că dacă îşi vor relua lucrul nimeni nu va fi urmărit pentru că a participat la grevă. Era şi aici pusă în aplicare de către guvernanţi tactica promisiunilor, pentru a-i determina pe grevişti să înceteze greva. Unii conducători social-democraţi maghiari i-au sfătuit şi ei pe factorii poştali să reia lucrul. Nimeni nu le-a dat greviştilor nici un sprijin bănesc în afară de muncitorii socialişti din Ungaria şi de peste graniţă. Greviştilor li s-au făcut promisiuni de îmbunătăţire a salariului şi datorită faptului că greva începuse să se extindă, din Budapesta în întreaga ţară. La Timişoara factorii poştali intraseră deja în grevă[35].

În presa socialistă din România găsim relatări despre o altă grevă muncitorească desfăşurată la Reşiţa în 1895[36].

Greva a izbucnit în minele de fier din acest oraş. Ca de obicei, însă, atît ziarele burgeze cît şi comunicatele oficiale se fereau să vorbească despre adevăratele cauze care au dus la declanşarea grevei.

Greva de la Reşiţa a avut o serie de cauze la originea ei: în Ungaria exista o lege care oprea pe fabricanţi de a da muncitorilor în loc de bani bonuri la o cantină a capitalistului-proprietar. Era interzis, cu alte cuvinte, aşa zisul truk-sistem. Statul nu a respectat această lege, care afecta şi pe muncitorii de la Reşiţa. Muncitorilor din acest oraş însă nu li s-au mai dat nici mărfuri de la cantină, cu toate că statul era în urmă cu plata salariilor. În luna mai muncitorii au trimis o delegaţie la directorul minelor la Oraviţa, cerînd revizuirea statutelor societăţii de consum şi administrarea acesteia de un comitet format din şase oameni de încredere aleşi de ei.

Directorul a refuzat această doleanţă a muncitorilor afirmînd că nu primeşte decît doi oameni în comitetul de administraţie.

Aceasta este una din cauzele de căpetenie care a dus la greva de la Reşiţa. O altă cauză a fost determinată de împrejurarea că în timpul

---

[34] *Idem*, din 30 mai 1895.
[35] *Idem*, din 3 iunie 1895, p. 2.
[36] *Idem*, din 7 iunie 1895, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unei greve anterioare muncitorilor nu li s-a îndeplinit nici una din revendicările promise.

La Reşiţa a fost trimisă armata, însă greviştii n-au putut fi găsiţi. După cum relatează „Lumea nouă" muncitorii şi-au exprimat hotărîrea să nu depăşească calea legală, paşnică, dar nici să se reîntoarcă la lucru pînă ce nu li se vor rezolva cerinţele. O ordonanţă militară prevedea „că la Reşiţa după ora 9 seara nu au voie să meargă pe stradă împreună, mai mult de două persoane. Cei ce nu vor respecta prevederile ordonanţei vor fi arestaţi[37].

Grevei i-a fost imprimat caracterul legal şi paşnic din partea cîtorva conducători oportunişti din cadrul P.S.D. din Ungaria. În modul acesta şansele de reuşită a unei greve erau cu mult minimalizate. Prin activitatea lor, majoritatea conducătorilor socialişti din România, ataşaţi idealurilor de mai bine ale celor ce muncesc, au militat pentru greva desfăşurată în spirit revoluţionar, în cadrul căreia să se insiste cu hotărîre pentru satisfacerea revendicărilor oamenilor muncii. Cea mai mică şovăială din partea greviştilor era exploatată de fabricanţi şi patroni care uneori reuşeau să înăbuşe mişcările revendicative, în felul acesta grevele sfîrşind prin a eşua.

La Reşiţa, în timpul grevei au fost trimişi aproximativ 430 de soldaţi. Pe lîngă aceştia au fost trimişi pentru înăbuşirea grevei şi jandarmi. Teama autorităţilor era ca această grevă să nu se întindă şi la Anina unde existau vreo 5.000 de muncitori mineri.

O mare grevă s-a desfăşurat şi la Secul. Socialiştii din România au arătat ce înseamnă în Ungaria libertatea muncii şi egalitatea înaintea legii. Muncitorii din România puteau să-şi dea seama că şi fraţii lor de suferinţă de peste graniţă aveau de luptat cu mari greutăţi pînă să li se satisfacă cerinţele lor.

„Lumea nouă" scria că la Secul „toată localitatea era plină de jandarmi şi soldaţi"[38]. Nimeni nu avea voie să intre sau să iasă din comună. Pe străzi şi pe vîrful munţilor erau postate străji care urmăreau toate mişcările muncitorilor. Scopul acestei măsuri era de a-i împiedica pe cei din Secul să ia legătura cu muncitorii din Reşiţa.

Minerii au fost bătuţi de către jandarmi cu beţe de cauciuc lungi de cîte 18 ţoluri. Au fost bătuţi oameni care nici nu erau mineri şi deci nu participaseră la grevă. N-au fost cruţaţi de bătăi nici bătrînii, femeile sau copiii. Atitudinea jandarmilor faţă de mineri a fost extrem de brutală[39]. În cele din urmă muncitorii mineri învinşi şi înşelaţi au fost nevoiţi să reia lucrul.

Delegaţii trimişi la Budapesta au fost arestaţi, trimiţîndu-se cu scopul de a-i induce pe mineri în eroare, o depeşă falsă — chipurile din

---

[37] *Ibidem*, din 3 iunie 1895, p. 2.

[38] „Lumea nouă", nr. 215 din 21 iunie 1895, p. 1.

[39] Minerii au fost siliţi de armată şi jandarmi să intre în mină. Cu toate brutalităţile comise minierii au refuzat să intre în mină pînă ce nu se întoarce delegaţia trimisă de ei la Budapesta pentru a relata acolo ce se întîmplă la Secul *(Ibidem)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

partea delegaţilor — „că problemele s-au rezolvat şi deci pot să-şi reia lucrul".

La Reşiţa s-au făcut încercări repetate de a-i determina pe muncitori să reînceapă lucrul. Muncitorii au refuzat categoric să intre în fabrică pînă ce nu li se vor satisface revendicările. Înşelînd vigilenţa poliţiei, ei au ţinut o adunare pe muntele din apropierea Reşiţei, luînd hotărîrea să reziste mai departe. Nemaiavînd însă bani pentru a se aproviziona cu cele necesare traiului, foamea i-a silit în cele din urmă pe muncitori să intre în mine. În felul acesta greva de la Reşiţa a fost şi ea înfrîntă. Desigur că muncitorii, chiar dacă pentru un moment au fost înfrînţi, ei n-au renunţat la ideea reluării grevei într-un timp apropiat.

Relatările în presa socialistă din România au contribuit, desigur, la hotărîrea socialiştilor de a acorda tot sprijinul lor moral şi material fraţilor de peste munţi ce gemeau sub jugul greu al exploatării sociale şi naţionale. Putem afirma că socialiştilor şi maselor largi de oameni ai muncii din România nu le-a fost niciodată indiferentă soarta românilor ce se aflau sub vitrege şi străine stăpîniri. De aceea ei nu au scăpat nici un prilej pentru a le întinde o mînă frăţească, pentru a-i sprijini atît din punct de vedere moral cît şi material.

Minerii au continuat cu dîrzenie lupta revendicativă. În anul 1897 au intrat în grevă 3.000 de mineri de la Anina. Ei cereau satisfacerea de către compania minieră a revendicărilor economice şi luptau să-şi apere drepturile lor. În timpul acestei greve muncitorii au dat dovadă de o combativitate impresionantă. Din rîndurile muncitorilor au căzut, ucişi de jandarmi, 11 morţi şi mulţi alţi răniţi[40]. Muncitorii din Anina au fost înfrînţi, numai datorită aducerii unei companii de honvezi din Oraviţa şi a unei companii din Regimentul Armatei Comune din Biserica Albă. Minerilor grevişti li s-a intentat un proces intrat în istorie sub denumirea de „Procesul măcelului de la Anina". La judecată — scrie „Lumea nouă", după ce relatează evenimentele petrecute la Anina, — „au fost aduşi ca vinovaţi toţi cei răniţi, pe morţi n-au mai putut să-i judece doar"[41].

Muncitorii nu se îndoiau că după dezbateri vor urma osîndiri aspre, mai ales că erau conştienţi la ce fel de „dreptate" se puteau aştepta de la judecătorii burghezi cînd aceştia îi judecau pe proletari.

Dezbaterile în procesul măcelului de la Anina au durat mai multe zile. Se lămurea încă o dată că nu muncitorii care-şi cereau drepturile lor erau vinovaţi, ci aceia care se aflau în fruntea companiei. Interogările luate „acuzaţilor" dezvăluiau viaţa grea pe care o duceau şi muncitorii de la Anina. Ei arătau în cuvinte simple condiţiile lor de trai, situaţia materială precară ş.a.

„Lumea nouă" relatează faptul că Partidul Social-Democrat din Ungaria a scos un manifest în 200.000 exemplare. Acest manifest arăta poporului apăsat şi lipsit de drepturi, silinţa pe care şi-o dau magnaţii

[40] *Ibidem*, „Lumea nouă", nr. 1.053 din 18 ianuarie 1898, p. 1.
[41] „Lumea nouă", nr. 1.053 din 18 ianuarie 1898, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unguri, de a zdrobi mişcarea din ce în ce mai puternică a muncitorilor, şi înfierau atentatul săvîrşit contra dreptului de întrunire a muncitorilor[42].

Prin măsurile luate — se spune în manifest — guvernul urmăreşte să nimicească socialismul. Toată lumea e indignată de actele sălbatice ale guvernului maghiar. Manifestul a fost confiscat de poliţie. Socialiştii au reuşit să răspîndească în provincie 100.000 de manifeste, iar restul de 100.000 au fost difuzate într-un timp foarte scurt, în fabrici, restaurante, pe străzi şi în pieţe.

Cu toate prigonirile, muncitorii din Transilvania şi Ungaria nu s-au descurajat. Ei au făcut jertfe mari, pentru a acţiona pe linia propagării ideilor socialiste în rîndurile munciorilor şi ţăranilor.

Mişcarea grevistă se dezvolta pe măsură ce se dezvolta şi conştiinţa muncitorilor, care erau tot mai conştienţi de importanţa acesteia în obţinerea revendicărilor lor.

În anul 1900, la Reşiţa au intrat în grevă 2.300 de muncitori de la atelierele societăţii căilor ferate austriece. Ei cereau ziua de muncă de 10 ore şi alte revendicări la fel de importante. Ziarul „Lumea nouă" îşi exprima speranţa „că greviştii vor reuşi în lupta lor în cel mai scurt timp"[43].

Socialiştii români urmăreau cu atenţie şi mişcarea din diferite oraşe şi localităţi ale Ungariei propriu-zise deoarece în multe întreprinderi de aici lucrau şi muncitori români, a căror soartă nu le era indiferentă celor de dincolo de munţi. Muncitorii români participau adeseori la manifestaţii şi demonstraţii împotriva cruntei stăpîniri asupritoare, pentru cîştigarea drepturilor lor cele mai vitale.

La căile ferate din Budapesta au intrat în grevă aproape 3.000 de muncitori. Greva a durat timp de patru săptămîni, greviştii manifestînd în această perioadă cea mai deplină solidaritate. Muncitorii au fost sprijiniţi de P.S.D.U., de către cetăţeni, susţinuţi fiind moralicește şi de unele ziare democrate. Din cauza slăbiciunii şi inconştienţei unei părţi din lucrători, care au acceptat să reia lucrul, greva a eşuat. De fapt, ea a fost lipsită de o organizare temeinică. Mulţi muncitori nu menţineau legături cu sindicatul de breslă. Înfrîngerea grevei a arătat majorităţii muncitorilor că singurul mijloc de a-şi îmbunătăţii soarta este acela al organizării de bresle şi cîştigarea de drepturi prin forţele lor proprii. Ei şi-au dat seama că nici de la stat nu au ce aştepta, deoarece acesta era expresia intereselor exploatatorilor, întrebuinţînd împotriva proletariatului aceleaşi mijloace ca oricare capitalist.

Relevînd importanţa mişcărilor muncitoreşti şi al grevelor, M. Gh. Bujor, relevă într-un articol că „dacă astăzi numai instinctul îl aduce pe muncitor în sindicate, mîine conştiinţa deplină a intereselor, a nevoilor şi a deosebirilor de clasă, îl vor aduce aici. Şi ceea ce astăzi a făcut

---

[42] „Lumea nouă", nr. 227 din 4 iulie 1895, p. 1.
[43] *Ibidem*, nr. 33 din 27 februarie 1900, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dintr-o îmboldire confuză, nelămurită, mîine o va face în deplină conştiinţă şi cu hotărîre bărbătească"[44].

Acestea erau marile învăţăminte ce trebuiau să le tragă toţi din mişcările tot mai dese ale muncitorilor. Ele arătau tot mai mult că obijduita muncitorime a ţării se îndrepta către un nou liman şi că ea se apropia din ce în ce mai mult de calea dreaptă care ducea spre el. Această cale era cea a unirii, calea organizării pe terenul luptei de clasă, calea sindicatelor.

O serie de articole apărute în presa muncitorească din România au contribuit prin conţinutul ideilor lor la procesul de clarificare ideologică a muncitorilor români din provinciile subjugate, care primeau, în pofida tuturor restricţiilor impuse, presa socialistă de dincolo de Carpaţi, găsind în ea îndrumări şi învăţăminte pentru organizarea marilor lupte ce se întrezăreau la orizontul zorilor libertăţii.

La Nădrag „au intrat în grevă un număr de 1.300 de muncitori metalurgişti, pentru ziua de muncă de 10 ore, mărirea salariilor şi recunoaşterea organizării sindicale"[45]. Şi dintr-o astfel de ştire, aproape telegrafică, putem deduce situaţia grea în care se găsea muncitorimea transilvăneană.

Ion C. Frimu a scris un amplu şi interesant articol despre organizaţiile muncitoreşti din Timişoara[46]. Se ştie că I. C. Frimu s-a interesat foarte des şi cu multă dragoste de mişcarea muncitorească din Transilvania, fapt pentru care socialiştii români de aici l-au îndrăgit şi respectat, simţind o mare durere la moartea aceluia pe care l-au considerat bunul lor sfătuitor şi învăţător.

În articolul amintit, I. C. Frimu, relevă faptul că în România ar trebui să se depună de către muncitori mai multă activitate, să se acţioneze cu mai multă dragoste şi entuziasm, să se depună eforturi pentru a se cunoaşte farmecul luptei, farmec ce-l dă convingerea şi iubirea pentru ideile ce le susţii şi le aperi. El spunea că în străinătate se munceşte mai mult pe această linie. Pentru a-şi întări afirmaţia, Frimu aduce argumentul că în Timişoara din zece mii de muncitori, şase mii sînt organizaţi. — Ce înseamnă organizare? — se întreabă el. „Înseamnă membri stabili ai organizaţiilor şi cotizatori regulaţi". El arăta că pentru conducerea organizaţiilor şi a agitaţiilor există şapte oameni disponibili şi care se ocupă numai de mişcare: secretarul partidului socialist, secretarul sindicatelor, secretarii sindicatelor: fier şi metal, constructorii şi muncitorii agricoli, apoi administratorul şi redactorul ziarului local „Volkswille". Totul la Timişoara — afirma Frimu — e concis, singura şi marea activitate este organizarea sindicatelor, cultivarea şi luminarea lor. Secretarul partidului are sub răspunderea sa morală întreaga mişcare. Secretarul sindicatelor are în răspundere controlul material al acestora. Cotizaţiile — spunea Frimu — sînt mai mari decît

[44] „România Muncitoare", nr. 8 din 23—30 aprilie 1906, p. 1.
[45] *Idem*, nr. 18 din 2—9 iulie 1906, p. 2.
[46] *Ibidem*, nr. 46, din 14—21 ianuarie 1907, p. 4—5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la noi, dovadă că și îmbunătățirile se resimt mai repede. Datorită însă legilor existente acolo, — organizațiile politice nu pot exista și le este interzis să strîngă bani pentru greve. Totuși ele dispun de fonduri numeroase și cotizațiile de partid sînt suficiente. Din aceste cotizații sînt plătiți cei ce se ocupă cu munca de agitație și lucrează pentru mișcare și de aceea — scria Frimu — rezultatele celor din Timișoara sînt atît de frumoase și ne uimesc. Deși la Timișoara mișcarea viază doar de doi ani și jumătate 60 la sută din muncitori sînt organizați și au ziar al cărui tiraj este de 2.500 exemplare pe săptămînă.

Frimu relevă că cei mai bine organizați după părerea sa sînt muncitorii tipografi, cei în fier și metal, precum și constructorii. Dar, insistă Frimu, cei mai bine sînt tipografii fiindcă ei sînt cuprinși în organizație în proporție de 95%.

Organizațiile puternice au rolul de a-i impulsiona în luptă pe muncitori din ce în ce mai mult. Din relatarea lui Frimu, aflăm că în vara anului 1906 țăranii din comitatul Timișoara au făcut o grevă pe timpul secerișului. Greva a durat mai mult decît era prevăzut și pentru a se termina cu succes au intervenit muncitorii din oraș. S-a produs atunci o grevă generală. N-a apărut nici un ziar. A lipsit pîinea. Nici într-un atelier sau în fabrici nu s-a lucrat. Binalele în construcții au primit repaus. Orașul era mort ca activitate, dar era viu prin marea manifestație ce s-a desfășurat. Toți greviștii se aflau în stradă. Numai uzina electrică mai era în funcțiune. În această situație 2.000 de manifestanți s-au îndreptat spre această uzină. S-a prezentat o delegație directorului cerîndu-i să oprească imediat funcționarea mașinilor. Cu toate că a fost chemat de către director un polițai, sub presiunea maselor muncitoare uzina a fost oprită. După două zile greva a luat sfîrșit cu succesul deplin al muncitorilor. Delegatul ce s-a prezentat la uzina electrică a fost însă condamnat la șase luni închisoare.

Întorcîndu-se din Timișoara, I. C. Frimu, plin de entuziasm, de ceea ce văzuse și constatase acolo, își exprima speranțe că încetul cu încetul muncitorii vor vedea încotro trebuie să-și îndrepte privirile și speranțele. El își exprima dorința de a se depune o muncă mai intensivă și mai stăruitoare, în direcția organizării muncitorilor. Totdeauna — spunea Frimu — trebuie să ne inspirăm din faptele mari și acestea trebuie să ne călăuzească în lupta noastră. Trebuie să luăm exemplu de la vulturul ce zboară, iar nu de la șarpele ce se tîrîe spunea Frimu, și să lucrăm cu mai multă ardoare, cu puteri îndoite pentru cauza muncitorească. Cel din urmă cuvînt să fie întotdeauna: înainte!

Din cele relatate se observă cît de bine cunoștea acest militant înflăcărat al mișcării noastre muncitorești realitățile mișcării sociale și muncitorești din Transilvania. De multe ori el a făcut vizite socialiștilor români transilvăneni, efectuînd adevărate schimburi de experiență între mișcarea muncitorească de pe întreg teritoriul patriei noastre. El a împărtășit muncitorilor români transilvăneni aspecte din lupta și experiența socialiștilor români, iar la reîntoarcerea sa din Transilvania relata amplu, în presă sau în cadrul diferitelor întruniri, cele consta-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tate la fraţii de dincolo de Carpaţi. A fost Frimu, de aceea, un adevărat revoluţionar, devotat cu toate fibrele fiinţei lui cauzei nobile de eliberare a tuturor muncitorilor de sub jugul atît al exploatării sociale cît şi naţionale.

Socialiştii din „ţară" au demascat prin presă şi viu grai încercările unor patroni români[47] care colindau prin Austria şi Ungaria pentru a găsi spărgători de greve, care să lucreze în România în locul greviştilor. Spre lauda clasei muncitoare din ţările respective, puţini au fost aceia care au plecat în România, mai ales cînd muncitorii dintr-o ramură sau alta se aflau în grevă.

„România Muncitoare" a publicat un articol despre grevele din Austria desfăşurate în anul 1907[48]. Cauza celor mai multe greve ca şi în anii anteriori de altfel au fost nemulţumirea muncitorilor cu privire la salarii şi la orele de lucru. Greve de solidaritate cu muncitorii concediaţi sau din cauza reducerii preţului muncii au fost mai puţine. Articolul respectiv dă în procente cauzele care au dus la izbucnirea grevelor:

— Nemulţumiri din cauza salariului 69,1%
— Nemulţumiri din cauza orelor de muncă 24,4%
— Concedierea (fără motiv) de lucrători 11,9%
— Reducerea salariului 2,1%
— Purtarea aspră şi necuviincioasă a patronului 2,1%

Pentru mărirea salariului au fost organizate în Austria 773 de greve la care au participat 154.617 grevişti, pentru micşorarea orelor de muncă au izbucnit 373 de greve cu 87,149 grevişti; pentru celelalte revendicări s-au desfăşurat 514 greve cu 113.775 grevişti.

78 la sută din greve s-au datorat eforturilor lucrătorilor de a răspunde la atentatele săvîrşite de patroni împotriva lor.

Presa socialistă din România s-a preocupat mult de organizarea, desfăşurarea, reuşita sau nereuşita grevelor din Transilvania. Articolele primite de la corespondenţi sau cele constatate la faţa locului erau publicate prompt în coloanele ei. Tot ziarul „România Muncitoare" a publicat o corespondenţă a lui I. Ciser cu privire la persecuţiile contra socialiştilor din Transilvania, procesele de presă, interzicerea întrunirilor şi demonstraţiilor, dizolvarea sindicatelor de breslă şi a mulţime de alte prigoniri împotriva mişcării socialiste.

În ziua de 31 decembrie 1910, la Cluj, s-a desfăşurat o grevă generală. Muncitorii din acest oraş au lăsat lucrul, ţinînd întruniri şi demontraţii care s-au soldat cu ciocniri sîngeroase între poliţie şi muncitori. Au fost răniţi de ambele părţi. Grevele desfăşurate şi în provincie au arătat limpede că mişcarea socialistă nu poate fi distrusă.

---

[47] Dăm mai jos o scrisoare a unui patron român către un muncitor din străinătate, chemîndu-l prin diferite promisiuni să lucreze la el. Iată scrisoarea: D-le Falki, Deşi nu pricepi bine sobările, dar vino la mine la lucru, fiindcă am mult de lucru, însă tot ce te rog să nu vii singur, mai adu cîţiva lucrători, dacă nu au paşapoarte, scoate-le dumneata şi veniţi de urgenţă, că ci am mult de lucru şi voi da şi bani îndoit ce veţi cheltui cu drumul. Cu stimă, M. Vasiliu. *(Ibidem)*.

[48] *Ibidem*, nr. 35 din 28 octombrie 1907, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cu ocazia sărbătoririi la Iaşi, în 24 ianuarie 1909, a celor patru ani de la reînvierea mişcării socialiste a luat cuvîntul Vasile (Anagnoste — n.n.), Vexler, M. Gh. Bujor şi dr. Ottoi Călin. Acesta din urmă a spus printre altele că „proletariatul ungur înfricoşează prin ameniţarea cu greva generală clica ce sugrumă proletariatul şi naţiunile din Ungaria[49]. Încă o dovadă eclatantă că socialiştii din vechea Românie erau la curent cu tot ce se întîmplă cu muncitorii şi socialiştii români din teritoriile subjugate.

Dualismul a însemnat o înăsprire a asupririi sociale pentru masele populare din Transilvania, indiferent de naţionalitate, asuprire exercitată direct de moşierimea şi burghezia maghiară, cu sprijinul claselor dominantę din Austria. În Transilvania exploatarea capitalistă îmbinată cu asuprirea naţională a îmbrăcat aspecte dintre cele mai sumbre şi variate.

Grevele din Transilania au confirmat în primul rînd forţa pe care o reprezenta proletariatul, unit în lupta pentru obţinerea satisfacerii revendicărilor economice şi politice. O serie de revendicări ale proletariatului au fost satisfăcute în urma amplelor mişcări greviste, parţial sau total. În focul luptelor greviste, muncitorii români, maghiari, germani, şi-au dat seama de marea importanţă a luptei organizate. Luptele greviste au dovedit că muncitorii reprezintă o forţă socială capabilă să lupte cu succes pentru satisfacerea revendicărilor lor, au demonstrat că conştiinţa lor de clasă era în creştere. Aceste greve amintite, precum şi altele neamintite în lucrare, au fost semnificative şi în privinţa solidarităţii între toţi muncitorii indiferent de naţionalitate în lupta dusă împotriva claselor exploatatoare dominante. Grevele desfăşurate în Transilvania, în perioada la care ne-am referit, au constituit o parte a luptei revoluţionare a proletariatului din patria noastră. Ele au contribuit la întărirea solidarităţii muncitorilor de pe versanţii Carpaţilor, aceştia toţi cîştigînd prin greve o însemnată experienţă, care le-a fost de un real folos în luptele de mai tîrziu.

Socialiştii din România au acordat o atenţie deosebită şi luptei muncitorilor de dincoace de munţi pentru obţinerea votului universal. În articolul „Un glas de peste munţi", „România Muncitoare" scria că acolo poporul muncitor românesc se află în faţa unor zile grele, care numai bine nu-i poate aduce[50]. El era lipsit de drepturi şi libertăţi. Dările erau excesiv de mari. Nu mai era aproape nici un chip de a trăi cît de cît omeneşte. Puterea se afla în mîna celor mari şi puternici, care petreceau pe banii cîştigaţi prin truda muncitorilor.

Cu toate acestea, Andrássy urmărea să introducă un drept de vot universal ştirbit. Capitaliştii nu-i lăsau în pace pe muncitori şi împreună cu aristocraţii Ungariei încercau să-i deposedeze chiar de ideea dezrobirii lor. Lanţurile capitalismului infernal se strîngeau din ce în ce mai mult şi mai dureros în jurul maselor muncitoare.

---

[49] *Ibidem*, nr. 73 din 1 februarie 1909, p. 2.
[50] *Ibidem*, nr. 53 din 16 noiembrie 1908, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aşa-zişii „patrioţi" au început să profaneze pînă şi semnele libertăţii atît de scumpe românilor. Într-o noapte un grup de „patrioţi" au năvălit asupra pietrei libertăţii ridicate la Blaj în memoria celor 40.000 de români adunaţi împrejurul ei la 1848 pentru a jura credinţă habsburgilor, încerînd să o arunce cu dinamită în aer. Autorităţile nu au luat nici o măsură împotriva lor. Aceste barbarii nu au fost săvîrşite de muncitorii unguri, ci de cei ce deţineau puterea. Era un act al capitalismului aristocratic, pentru a aţîţa poporul român contra celui maghiar şi a distruge orice legătură a poporului cu socialiştii, cu scopul de a reuşi planul drăcesc al contelui Andrássy.

Socialiştii din România aveau cunoştinţă de faptul că, stăpînitorii din Transilvania şi Ungaria se opuneau acordării dreptului de vot universat nu numai naţionalităţilor, ci chiar şi populaţiei maghiare propriu-zise.

Solidaritatea proletariatului ungar cu proletariatul naţionalităţilor supuse Ungariei i-a determinat pe stăpînitori să recurgă la orice mijloace spre a o zdrobi. Acest lucru nu le-a reuşit deoarece muncitorimea ungară ca şi cea străină s-a convins că nu mai are nimic de aşteptat de la statul ei, ci numai de la puterile ei unite fără deosebire de naţionalitate.

Orientarea socialiştilor români era justă atunci cînd se discuta problema frăţiei între toţi cei ce muncesc, indiferent de naţionalitate, în lupta împotriva capitalismului exploatator şi hrăpăreţ. Niciodată socialiştii români, atît cei din Transilvania cît şi cei din România nu au urît poporul maghiar exploatat şi el şi asuprit de aceiaşi capitalişti, care ţineau sub jugul asupririi sociale şi naţionale alte popoare. Socialiştii români s-au ridicat împotriva celor ce asupreau popoarele indiferent de ce neam ar fi fost. Ţinem, cu tot dinadinsul să subliniem această idee, care spre cinstea muncitorilor socialişti români i-a călăuzit în întreaga lor activitate. Deci nu poporul muncitor maghiar era vinovat de starea de lucruri existentă, ci cei de la cîrma ţării, clasele exploatatoare cu întregul lor aparat represiv şi de opresiune, care nu voiau să renunţe la privilegiile lor, la ideea unei „Ungarii mari" ca pe vremea Sf. Ştefan.

Prin articolele lor teoretice, socialiştii din România aduceau o contribuţie de seamă la clarificarea importanţei obţinerii votului universal de către masele largi muncitoare de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Cu prilejul unei întruniri ce s-a ţinut la Ploieşti, Constantin-Dobrogeanu Gherea a fost intervievat de către un reporter asupra însemnătăţii votului universal[51]. Gherea, făcînd referiri la tulburările din Balcani, afirma că acţiunea pentru cucerirea votului universal e potrivit să fie începută în orice moment. Niciodată nu e prea devreme sau prea tîrziu. Prima revendicare a proletariatului trebuia să fie obţinerea votului obştesc, căci fără dreptul cetăţenesc, spunea Gherea, orice

[51] *Ibidem*, nr. 4 din 19 octombrie 1908, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încercare de dezrobire economică va fi zadarnică şi sfărîmată de obligarhia stăpînitoare. Nu numai socialismul, dar nici măcar democratismul cel mai palid nu va fi o realitate atîta timp cît vor dăinui colegiile restrînse[52].

Oricare ar fi fost căile urmate şi soarta agitaţiilor proiectate, proletariatul socialist avea datoria să iasă din inactivitate, să-şi spună cuvîntul, să pornească el lupta pentru cucerirea votului universal. Niciodată partidele politice din propria lor iniţiativă nu se vor atinge de colegiile cenzitare. Ele nu vor acorda drepturi mai largi poporului, deoarece numărul mic al alegătorilor şi modul cum se desfăşoară alegerile aduc prea multe foloase politicienilor care guvernează şi spoliază averea publică.

C. D. Gherea era conştient de faptul că votul universal nu este leacul universal, că nu e bine ca proletariatul să-şi facă iluzii prea mari în această privinţă. Nu dreptul de vot va schimba deodată faţa lumii, ci faptele oamenilor. Numai muncitorimea organizată reprezenta singura forţă socială de civilizaţie şi progres. Pe cînd toate clasele societăţii nu văd şi nu se îngrijesc decît de interesele zilei de astăzi proletariatul socialist sacrifică interesele lui imediate realizării unei lumi pe care cine ştie cînd vor apuca-o urmaşii noştri[53].

Într-adevăr ideile preconizate de cel care s-a impus în mişcarea noastră muncitorească, ca unul din cei mai de seamă propagatori ai marxismului, constituie una din contribuţiile de valoare la clarificarea multor probleme ce confruntau proletariatul, de pe o parte şi de alta a Carpaţilor. Şi una din aceste probleme clarificate de Gherea, şi de alţi socialişti, a fost aceea a votului universal.

Era importantă problema, deoarece unii înclinau spre acreditarea teoriei că odată obţinut votul universal toate celelalte probleme fundamentale ce priveau mişcarea muncitorească se vor rezolva de la sine, votul obştesc fiind considerat remediul universal al vindecării racilelor de care era cuprinsă societatea burgheză. Or, C. D. Gherea a combătut această idee, neuitînd să scoată însă în evidenţă şi importanţa votului universal în lupta proletariatului contra societăţii bazată pe strîmbătate.

Socialiştii din România au salutat cu bucurie obţinerea votului universal în Austria, considerînd aceasta ca un mare succes al social-democraţiei. Pentru ca această cucerire de seamă a clasei muncitoare să fie un imbold şi pentru ceilalţi socialişti din România şi Transilvania,

---

[52] Expunîndu-şi încrederea neţărmurită în forţa proletariatului, C. D. Gherea subliniază ideea importantă că „trebuie să ne spunem, trebuie să repetăm muncitorimii, că, cu cît lupta va fi mai grea, cu cît nu ne vom putea bizui decît pe propriile noastre puteri, cu atît şi meritul nostru va fi mai mare, cu atît se va dovedi că în aceste zile de materialism brutal, de mohoreală, de lipsă de idealuri, singur proletariatul socialist reprezintă forţa cea mai înaltă de civilizaţie şi progres" *(Ibidem)*.

[53] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dr. Ottoi Călin relata despre alegerea ca deputat în parlamentul austriac a lui George Grigorovici[54].

Cunoscîndu-se de către muncitorii din România lupta ce se ducea în Transilvania şi Ungaria pentru obţinerea votului universal, participanţii la Conferinţa organizaţiilor sindicale şi socialiste din 6—7 ianuarie 1907, au trimis socialiştilor transilvăneni şi celor din Ungaria o telegramă de îmbărbătare şi urări de succes în această luptă.

„Conferinţa organizaţiilor sindicale şi socialiste... trimite muncitorimii din Ungaria îndemnul său frăţesc în lupta pentru cucerirea votului universal. Lupta ei bărbătească şi hotărîtă va fi un îndemn mai mult pentru proletariatul din România de a intra cît mai curînd în această luptă"[55].

Doar pentru un moment, avînd perspectiva apropiatei realizări a reformei, nu numai proletariatul conştient, organizat şi strîns sub drapelul Internaţionalei, dar toate naţionalităţile asuprite (deci şi românii — n.n.) şi îndepărtate de la viaţa publică s-au deşteptat ca la căldura unui soare nou. Lupta proletariatului din Transilvania şi Ungaria urmărea descătuşarea politică a tuturor naţionalităţilor şi, deci, şi a românilor.

În spiritul celor afirmate mai sus, oligarhia maghiară aflată la putere refuza să facă cea mai mică concesie în privinţa reformei electorale. Bujor remarca pe bună dreptate că refuzul înfăptuirii reformei necesare muncitorimii socialiste precum şi naţionalităţilor a determinat o apropiere între partidul socialist şi partidul naţionalităţilor din Ungaria. La un moment dat se discuta chiar despre o apropiere între acestea pentru a organiza acţiuni comune în vederea obţinerii votului universal. Socialismul, afirma socialistul român de peste Carpaţi, nu este duşmanul naţiunilor. El tinde spre asigurarea celei mai depline şi mai armonioase dezvoltări a individului, a naţiunii şi a umanităţii pe pămînt.

Conchizînd asupra ideilor expuse, M. Gh. Bujor arăta că această conlucrare a burgheziei române din Ungaria cu socialiştii ar trebui să dea de gîndit celor din România.

Acţiunile pentru obţinerea votului universal în Ungaria şi în Transilvania au luat o amploare deosebită în tot cursul anului 1907, lucru ce nu a scăpat socialiştilor din România.

„Calendarul muncii" pe anul 1913, aduce în discuţie în paginile sale lupta proletariatului de peste munţi pentru cîştigarea votului universal. Apreciind că în imediata vecinătate a României clasa munci-

---

[54] Îndemnîndu-i pe toţi socialiştii să acţioneze pentru obţinerea votului obştesc, dr. Călin, remarca: „Fie ca succesul social-democraţilor din Austria şi a tovarăşului nostru român Grigorovici, în special, să mărească entuziasmul acelora care de 2—3 ani ne-am strîns laolaltă pentru a lupta singuri pentru apărarea noastră, şi ne îndemne la o activitate şi mai harnică, pentru ca, grupînd cît mai mulţi în jurul nostru, să ajungem şi noi momentul fericit cînd îi vom da şi poporului muncitor din România liberă pe reprezentanţii şi apărătorii săi adevăraţi, trimiţînd în parlamentul ţării deputaţii social-democraţiei române" *(Ibidem)*, nr. 14 din 3—10 iunie 1907, p. 3.

[55] *Ibidem*, nr. 47 din 13—20 ianuarie 1907, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toare a dus intense lupte revoluționare pentru cîștigarea votului universal și pentru apărarea adevăratului parlamentarism materialul din „Calendarul muncii" amintește faptul că „de șapte ani guvernul prin glasul regelui său Franz Ferdinand a promis votul universal și tot de șapte ani poporul este mereu înșelat în așteptările sale și reforma amînată[56].

În 10 mai 1912 proletariatul român transilvănean împreună cu cel maghiar, sas, sîrb și slovac, a declarat o grevă generală împotriva legii militare introduse de contele Tisza. Pe străzile capitalei maghiare și în alte localități s-au ridicat baricade. Au avut loc ciocniri sîngeroase în urma cărora au căzut morți și răniți pentru apărarea drepturilor muncitorești. Greva a fost înăbușită prin forța armelor. Libertățile maselor largi populare au fost și ele desființate. Deputații opoziționiști din parlament au fost izgoniți de brutala forță polițienească. Cu toate că greva a fost înfrîntă, proletariatul român, maghiar, sas, sîrb, slovac și s-a pregătit de noi lupte, care vizau nu numai obținerea votului universal ci și alte reforme sociale și politice.

Lupta pentru votul universal în Transilvania va lua o amploare crescîndă, ea fiind tot mai mult sprijinită de socialiștii români din vechea Românie.

De o atenție deosebită s-a bucurat și mișcarea sindicală din Transilvania din partea socialiștilor români de dincolo de munți.

După crearea organizațiilor social-democrate, elementele înaintate din mișcarea muncitorească din Transilvania au militat pentru înființarea de asociații profesionale. Acestea trebuiau să se ocupe nu numai de problemele economice ale muncitorilor, ci și de educarea lor în spiritul înțelegerii ideilor socialiste, încît să poată deveni conștienți de menirea lor. Despre începuturile mișcării sindicale propriu-zise în Transilvania se poate vorbi abia după crearea partidului social-democrat.

Asociațiile profesionale din teritoriul de dincolo de munți au fost create și conduse de muncitori. Ele aveau la bază principiul luptei de clasă, ceea ce a facilitat unirea muncitorilor pentru satisfacerea cerințelor lor. În scopul organizării profesionale a muncitorilor au fost lansate de către socialiști o serie de chemări, manifeste ș.a.[57].

Muncitorii nu mai erau de acord cu vechile forme organizatorice. Comandantul poliției din Budapesta era informat de șeful poliției oră-

---

[56] Arh. Inst. de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., M.M. 1913, doc. 8; „Calendarul muncii" pe anul 1913, București, Cercul de editură socialistă, 1913.

[57] Un apel al muncitorilor socialiști arăta că „organizarea de asociații profesionale se poate face cu ajutorul Cercului muncitoresc existent aici, cu ajutorul adunărilor deschise potrivit exemplului demn de urmat al tovarășilor muncitori din alte centre industriale. Discutînd situația noastră, cunoscînd condițiile existente, urmărind cu atenția situația economică pot fi determinate dezvoltarea agitației și organizarea". Apelul respectiv chema cu hotărîre pe muncitori la organizare: „Nu vă temeți, doar voi sînteți producătorii valorilor și aveți dreptul ca să trăiți în condițiuni omenești. De aceea, organizați-vă" (Népszava", din 12 august 1892).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dene că, „în cursul anului 1891, mai mulţi muncitori cizmari au ieşit din cercul de autoeducare şi de ajutor de boală al tinerilor meşteşugari şi au început să vorbească despre faptul că ei înşişi vor pune bazele unei asociaţii profesionale".

Pentru a desfăşura o muncă mai eficientă în vederea cîştigării drepturilor lor, muncitorii din Transilvania au luat hotărîrea să se organizeze în asociaţii profesionale. „Noi simţim de mult nevoia organizării — era anunţată conducerea P.S.D. de către muncitorii croitori din Timişoara — întrucît numai cu ajutorul ei ne vom putea îmbunătăţi situaţia mizeră. Veniţi tovarăşi, să ne organizăm în vederea luptei pentru obţinerea pîinii noastre cea de toate zilele"[58]. Muncitorii din Cluj aveau convingerea că numai prin unire şi printr-o organizare cu adevărat puternică se pot obţine condiţii de muncă mai bune.

În România procesul organizării profesionale a fost impulsionat de lupta revendicativă a proletariatului. Mişcarea grevistă s-a impus ca un fenomen major în raporturile dintre muncă şi capital. Sub înrîurirea faptelor economice şi a ideilor socialiste care le explica, muncitorimea din România începea tot mai mult să se deştepte. Ea vedea cît de mare şi de adîncă e deosebirea de interese dintre ea şi patronii săi.

Proletariatul simţea şi înţelegea tot mai bine că singura cale pe care trebuie să meargă era aceea a organizării sale. El se convingea pe zi ce trecea că, într-însul se află o putere care, bine disciplinată şi condusă, va fi o armă nepreţuită de apărare şi de satisfacere a nevoilor sale.

După cum se ştie proletariatul de dincoace de munţi s-a organizat mai temeinic în sindicate în anul 1890, cînd Congresul P.S.D. din Ungaria a hotărît intensificarea propagandei în această direcţie. Consecinţele propagandei în privinţa sindicatelor n-au întîrziat să iasă la iveală. Muncitorii înţelegînd că în unire le stă puterea s-au constituit într-un număr însemnat de sindicate. Au fost zadarnice toate străduinţele patronilor, administraţiei şi guvernului de a pune stavilă înfiinţării de sindicate.

În anul 1898 s-a ţinut, în Ungaria, primul Congres sindical, la care au participat 104 delegaţi ce reprezentau 61 de organizaţii cu un număr de 23.603 de sindicalişti[59].

Al doilea Congres sindical din Transilvania şi Ungaria s-a ţinut în anul 1901, de data aceasta fiind reprezentate un număr mai mare de sindicate decît la primul congres.

Dacă în Transilvania şi Ungaria numărul sindicaliştilor se ridica în anul 1902 la 16.000, în anul următor el a crescut la 41.138. Din sindicate făceau parte mai ales, metalurgiştii şi zidarii. Multe sindicate au fost însă dizolvate s-au li s-a suspendat activitatea datorită măsurilor luate de guvernul maghiar. Astfel în 1904, a fost suspendată funcţionarea sindicatului tîmplarilor. Această măsură a declanşat o demonstraţie im-

---

[58] Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond 71, dosar nr. 6629, fila 2.
[59] „România Muncitoare" din 5 iunie 1905, p. 2—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

punătoare la care au participat 30.000 de lucrători, în urma căreia ordinul de suspendare a sindicatului a fost anulat.

Bujor releva, într-un articol, lupta neîntreruptă dusă de patroni împotriva sindicatelor, a căror activitate nu le era pe plac, deoarece muncitorimea organizată şi unită îşi cerea cu fermitate drepturile sale. Patronii s-au organizat şi ei în „sindicate", încercînd să restrîngă pe cale legislativă — dreptul la grevă. Nereuşindu-le această tentativă de a lovi în muncitori, ei au închis fabricile, însă solidaritatea proletară i-a constrîns să le deschidă din nou.

Primul lucru pe care l-au făcut muncitorii organizaţi în sindicate a fost acela de a se cultiva. Organizarea bibliotecilor, începută odată cu mişcarea sindicală, a continuat cu multă perseverenţă. În decembrie 1903, sindicatele deţineau în bibliotecile lor un număr de 57.168 de volume, fără să mai socotim ziarele, revistele şi toate publicaţiile periodice ce interesau în cel mai înalt grad proletariatul. S-au organizat pentru sindicaliştii din Transilvania cursuri şi conferinţe, în cadrul cărora erau expuse probleme de ştiinţă, igienă, sociologie, mişcare muncitorească, tactica mişcării ş.a. Pentru cei mai ridicaţi din punct de vedere cultural s-au organizat cursuri de fiziologie, igienă, economie socială şi politică, istorie naturală şi sociologie.

Muncitorii organizaţi au început lupta pentru respectarea repausului săptămînal, pentru suprimarea birourilor de plasare. De asemenea muncitorii mineri au cunoscut o organizare trainică. În anul 1904 s-a creat în Transilvania şi Ungaria secretariatul special permanent al Consiliului sindicatelor. Acest secretariat a fost creat din cauza extinderii mişcării sindicale[60]. El a centralizat eforturile sindicatelor, a contribuit la munca de propagandă şi creare de sindicate noi, a întocmit statistici privind salariile, numărul membrilor de sindicat etc. În septembrie 1904, secretariatul a înfiinţat un organ special ce purta denumirea de „Curierul sindical". Graţie acestuia, aproape toate organizaţiile au aderat la Consiliul sindical, în felul acesta întărindu-se şi Confederaţia sindicatelor. Numărul membrilor de sindicat a atins în iunie 1904 cifra de 52.410 muncitori.

Relatînd despre puterea economică a sindicatelor de peste munţi, M. Gh. Bujor remarca faptul că acestea aveau 21 de ziare, dintre care unul apărea săptămînal, iar celelalte bilunar[61].

Datorită activităţii depuse de sindicate au fost organizaţi şi ucenicii, femeile cu vederi socialiste şi servitorii. Ucenicii, în cadrul organizaţiei lor erau şi ei pregătiţi pentru ziua de mîine. Li se completa învăţătura şi erau introduşi în problemele muncitoreşti. Femeile au creat

---

[60] *Ibidem.*

[61] La Congresul din decembrie 1904, după ce s-au adoptat două rezoluţii cu privire la grevă şi boicot, au fost formulate următoarele revendicări: ziua de muncă de 8 ore, protecţia muncii femeilor, interzicerea muncii de noapte, 36 de ore odihnă pe săptămînă, suprimarea lucrului cu bucata şi acasă, suprimarea cărţii de muncitor, libertatea de asociere şi întrunire, inspectori ai muncii aleşi din rîndurile ambelor sexe etc. (*Ibidem*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în urma unirii organizaţiilor lor „Confederaţia naţională a femeilor socialiste". Deşi tinere, organizaţiile de femei erau bine conduse şi asigurau o viaţă mai omenească acelora ce nu găseau de lucru. Acestea însă constituiau şi puternice centre de lumină, putere de luptă. În aprilie 1904, croitoresele din Arad, membre ale unui sindicat de 2.000 de femei, au intrat în grevă.

Consolidarea temeinică a organizaţiilor proletare n-a întîrziat să dea roade. În 1904, s-au desfăşurat 325 de greve, dintre care 19 au fost generale. Acestea fără a mai socoti grevele mai mici, la nivelul atelierelor. La greve au participat un număr de 31.472 muncitori. Au reuşit 47 la sută din numărul total al grevelor organizate de sindicate, 19 la sută au eşuat, iar 34 la sută s-au terminat cu obţinerea unor revendicări parţiale. În urma grevelor, salariile muncitorilor au fost majorate cu aproximativ 10—15 la sută, iar ziua de muncă s-a micşorat cu o jumătate de oră sau chiar cu o oră în unele întreprinderi.

M. Gh. Bujor, avînd legături strînse cu socialiştii din Transilvania, ca de altfel şi alţi socialişti din România, s-a interesat de aproape de mişcarea sindicală din Transilvania şi prin articolele sale el făcea cunoscut muncitorilor de dincolo de munţi condiţiile de viaţă, de muncă şi luptă a fraţilor români transilvăneni.

Unul din fruntaşii mişcării socialiste din România, şi anume, doctorul Rakovski s-a preocupat şi el asiduu de problemele mişcării sindicale, urmărind cu atenţie organizarea şi dezvoltarea sindicatelor din Transilvania. Într-o conferinţă ţinută la Bucureşti despre „Rolul şi istoria sindicatelor muncitoreşti", Rakovski afirma că „mişcarea sindicală din Ungaria se remarcă prin progrese uimitoare"[62]. Cu toate că unele date nu concordă pe deplin cu cele găsite în alte documente totuşi acestea se apropie între ele[63].

Un articol publicat în ziarul „România Muncitoare" ne dovedeşte interesul socialiştilor din România, atît pentru acţiunea de organizare în sindicate puternice muncitoreşti, conduse de muncitori, cît şi pentru modul de organizare a acestora şi succesele obţinute de proletariatul din Transilvania pe linia organizării sindicatelor[64]. Articolul semnat de G. Auerbach, socialist din Transilvania, relevă că muncitorimea din Ungaria şi Transilvania a obţinut rezultate remarcabile atît în lupta economică, cît şi în cea politică. Aceste rezultate au fost obţinute numai datorită activităţii depuse de muncitorii socialişti pentru organizarea lor.

S-au ţinut mii de conferinţe în ateliere şi fabrici, în cadrul cărora

---

[62] A.I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond XV, dos. 102, f. 19.

[63] Rakovski arăta că numărul muncitorilor sindicalizaţi în teritoriul de peste munţi a crescut de la 9 999 cîţi erau în 1902, la 15.270 în 1903 şi la 41.138 la 1 ianuarie 1904, pentru ca în iunie a aceluiaşi an acest număr să fie de 52.410. El arăta detaliat pe ramuri de producţie numărul muncitorilor sindicalişti. Aşa, de exemplu, asociaţia profesională a zidarilor cuprindea în rîndurile sale 14.520 de lucrători, sindicatul lucrătorilor în fier şi metal 18.830, a litografilor 5.219, tîmplarilor 4.600, cizmarilor 1.871 şi cel al croitorilor 1.990. *(Ibidem)*.

[64] „România Muncitoare" nr. 44 din 31 dec. 1906, p. 3—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-a dezbătut scopul şi utilitatea organizaţiei sindicale. În urma muncii de propagandă numărul membrilor de sindicat a crescut în anul 1905 cu 18.000 de lucrători. Relatări interesante li s-au dat socialiştilor din România în legătură cu organizarea proletariatului agricol, problemă care după cum se ştie a frămîntat destul de mult întreaga noastră mişcare muncitorească. În Transilvania sindicatul lucrătorilor agricoli s-a constituit la 7 ianuarie 1906. Datorită acestui fapt mişcarea muncitorească din teritoriul vecin a cunoscut o nouă dezvoltare.

Deja la sfîrşitul lunii mai 1906, sindicatul agricol avea 300 de grupe, cuprinzînd 25.000 de membri. Această afluenţă a muncitorilor agricoli spre sindicate a neliniştit pe marii proprietari, care se vedeau în situaţia de a li se diminua veniturile.

Mai există apoi teama unei alianţe mai strînse între proletariatul agricol şi cel industrial, acesta din urmă fiind pregătit în orice moment să declare grevă generală.

Sindicatele muncitorilor industriali s-au remarcat în anul 1905 printr-o activitate prodigioasă. Era de fapt anul cînd şi în România sindicatele se reorganizează şi cunosc o amplă dezvoltare, datorită activităţii neobosite depuse de conducătorii sindicalişti, printre care la loc de frunte îl amintim pe I. C. Frimu.

În Transilvania au fost alocate de către sindicate mari sume de bani în scopul culturalizării muncitorilor. În „România Muncitoare" găsim date şi cifre privind numărul membrilor de sindicat în 1905, dezvoltarea sindicatelor, puterea lor materială, circulaţia şi scopul pentru care au fost cheltuite sumele de bani etc.

Lupta de clasă a proletariatului român transilvănean şi de alte naţionalităţi a fost deosebit de ascuţită în anul 1905. Numai în acel an au participat la greve 58.542 de muncitori.

Grevele desfăşurate în anul 1905 au luat sfîrşit fie cu rezultate depline, fie parţiale. Unele din ele nu au avut însă succes din diferite motive. Aceste greve au fost organizate pentru obţinerea de revendicări economice şi politice. Ele au izbucnit din cauza scumpirii sistematice a mijloacelor de trai sau din cauza concedierilor muncitorilor din fabrici. Culegătorii tipografi au organizat o grevă cu caracter politic, ei reuşind după patru zile să obţină revendicările dorite. Greve generale au izbucnit şi din cauza comportării inumane ale căpitanilor de poliţie sau a solgăbirăilor din provincie care nu rareori îi maltratau pe muncitori. În majoritatea cazurilor, grevele generale au fost organizate din cauza că au fost interzise întrunirile muncitoreşti, acestea fiind dizolvate de poliţie. Aşa s-a întîmplat, adeseori, la Oradea Mare, Lugoj, Timişoara, Satu Mare şi în alte localităţi. Muncitorii, prin unirea şi conştiinţa de clasă de care erau animaţi, au dovedit autorităţilor că sînt capabili să organizeze greve generale, unice în felul lor. Grevele lucrătorilor agricoli, în marea lor majoritate, de asemenea, s-au terminat cu reuşita deplină. Socialiştii români din „ţară" ştiau bine că lupta fraţilor lor de peste munţi a fost însă pentru obţinerea drepturilor politice şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru existenţă. Socialiştii din Transilvania au transmis colegilor lor din România să se unească în jurul sindicatului, să-şi formeze în cadrul lui convingerea unui ideal de dreptate şi frăţie, în felul acesta putînd în scurt timp să înregistreze victorii în lupta lor[65]. În cadrul sindicatului se putea duce o luptă mai eficace împotriva claselor stăpînitoare, care prin politica lor nefastă duceau societatea la pieire. Tot în sindicat se putea lupta în mod sistematic pentru reformele necesare muncitorilor.

Socialiştii transilvăneni încă nu erau conştienţi de faptul că maşinile în mod normal trebuiau să uşureze situaţia muncitorilor, dacă erau exploatate în mod raţional. Introducerea acestora în procesul de producţie era primită ca un rău pentru situaţia muncitorilor care se temeau de şomaj. De fapt, şi pe plan european la început atitudinea muncitorilor faţă de maşini a fost aceeaşi, avînd din acest punct de vedere multe exemple oferite de istorie.

Anii 1906—1907 au fost ani de grele încercări pentru proletariatul transilvănean, indiferent de naţionalitate. Patronii, avînd de partea lor şi concursul guvernului maghiar de coaliţie au dus „un război de moarte împotriva organizaţiilor sindicale muncitoreşti"[66].

Cu toate suspendările şi dizolvările organizaţiile sindicale nu s-au descurajat. Consecinţa măsurilor represive întreprinse de autorităţi şi poliţie a fost că muncitorii din Transilvania au trecut la înfiinţarea de organizaţii libere, de care nu se putea apropia puterea de distrugere a inamicilor proletariatului.

În pofida tuturor prigonirilor, mişcarea sindicală a cunoscut în 1903 un avînt uriaş. Numărul muncitorilor industriali organizaţi a crescut cu 82 la sută faţă de anul 1905.

În cursul anului 1906 sindicatele au reuşit să organizeze 862 de grupe locale, din care 463 erau ale sindicatului muncitorilor agricoli. Jumătate din grupele amintite au fost dizolvate însă de guvernul reacţionar maghiar şi de poliţie. Cele 25 de sindicate naţionale şi 13 locale cuprindeau la sfîrşitul anului 1906, 153.332 de membri, dintre care 147.829 erau bărbaţi, iar 5.503 femei. Dintre aceştia, 24.000 de lucrători aparţineau sindicatului agricol. Muncitorii industriali, propriu-zişi, erau încadraţi în sindicate în număr de 129.332. Din numărul total al muncitorilor sindicalişti, în provincie lucrau 96.039. Erau puternice din punct de vedere al organizării şi sindicatele muncitorilor constructori, a lucrătorilor de la căile ferate, lucrătorilor în lemn, a muncitorilor tipografi, cismari, dulgheri, morari şi croitori[67].

---

[65] Căutaţi deci a vă deştepta cît mai repede, înainte de-a vă surprinde momentele grele, înainte ca sala să se umple de maşini, ca aci unde maşinile de cules (litera — n.n.) sînt foarte mult întrebuinţate, căci atunci organizarea va fi mai grea şi va cere sacrificii enorme. Nu uitaţi că în Ungaria numai graţie organizaţiei (sindicale — n.n.) muncitorii au reuşit a face nesimţitor răul produs de introducerea celor 1.500 de maşini". *(Ibidem).*

[66] Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota M.M. 1908, inv. 2 095, doc. nr. 6.

[67] „Calendarul muncii", an 1908, Cercul de editură socialistă Bucureşti, 1907, p. 63—67; „Viitorul social", an I, nr. 1, august, 1907, p. 113.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Organizațiile sindicale s-au aflat în situația de a duce un adevărat război împotriva patronilor, care în 1905 au declarat 45 de lock-outuri, iar în 1906, 70. Dar și numărul grevelor a crescut în această perioadă de la 346 la 652. Este adevărat că numărul participanților la greve în 1906 a fost mai redus de cît în 1905. Acest fapt se explică prin aceea că, în anul 1905 s-au desfășurat mari greve generale, pe cînd în 1906, au avut loc mai multe greve cu caracter parțial. Totuși, în urma grevelor muncitorii au obținut reducerea zilei de lucru cu aproape două ore, 65.115 lucrători cîștigînd împreună pe zi 63.097 ore. De asemenea, prin greve, proletariatul din Transilvania a obținut și o oarecare mărire a salariilor.

Din cele cîteva date, se poate trage concluzia, și de acest lucru și-au dat seama muncitorii socialiști din România care urmăreau îndeaproape organizarea tovarășilor lor de dincoace de munți, că muncitorimea este puternică dacă se organizează și se unește în cadrul sindicatelor.

Situația muncitorilor agricoli din Transilvania era deosebit de grea. Numai în intervalul de o lună, în 1906, au fost încarcerați 5.000 de lucrători agricoli. Pedeapsa acestor încarcerați dacă socotim în medie numai cîte 24 de zile pentru fiecare, se ridică la 350 de ani de închisoare, „numai pentru faptul că au participat la luptele economice pentru cîștigarea drepturilor lor vitale“[68].

Multe din succesele dobîndite de către muncitorii transilvăneni s-au datorat poziției lor hotărît internaționaliste și dacă muncitorii de diferite naționalități nu ar fi fost uniți, și nu s-ar fi încălzit la flacăra aceluiași ideal socialist, atunci luptele ce ar fi izbucnit între dînșii i-ar fi îngenunchiat în fața asupritorilor. Dar proletarii au început să se convingă tot mai mult de adevărul cuvintelor marelui Marx, „Muncitori din toate țările uniți-vă“.

Din datele raportului pe anul 1907, întocmit de Jászai, secretarul general al sindicatelor ungare, reiese că în Transilvania își desfășurau în acel an activitatea 26 de sindicate naționale și 17 organizații locale independente. Preluînd datele acestui raport, după „Arbeiter Zeitung“, „Viitorul social“ ce apărea la Iași, releva faptul că, și în anul 1907, sindicatele de dincoace de munți, au avut de suferit de pe urma persecuțiilor dezlănțuite de clasele asupritoare din Ungaria. Toate autoritățile și-au dat mîna pentru a nimici cu orice chip mișcarea sindicală. Ministrul de interne ungar, a refuzat să aprobe orice statut a unor sindicate nou înființate, suspendînd și dizolvînd în același timp peste 400 de organizații locale. În schimb, au fost legalizate, fără nici o restricție circa 200 de organizații patronale antisindicale. Efectul acestor măsuri a fost că foarte mulți muncitori din Transilvania au emigrat. Numărul muncitorilor din multe provincii a scăzut cu 10 la sută, iar a lucrătorilor agricoli organizați în sindicate cu 33,8 la sută[69].

---

[68] Arhiva I.S.I.S.P., *loc. cit.*

[69] „Viitorul social“, an. I, vol. II, nr. 10 din mai 1908, p. 327—328.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Organizaţiile sindicale ale muncitorilor de la căile ferate şi din industria chimică pierdură de asemenea mulţi membri. S-au întărit în schimb sindicatele metalurgiştilor, tipografilor, morarilor şi ţesătorilor. Cu toate acestea numărul muncitorilor sindicalizaţi a cunoscut o oarecare creştere. Dacă se ia ca bază statistica oficială din anul 1900, se observă că 31 la sută din totalul muncitorilor industriali de dincoace de munţi erau organizaţi în sindicate.

Putem spune — scrie „Viitorul social" — că „pentru România, Ungaria este oglinda celui mai apropiat viitor. De altfel, şi în ceea ce priveşte sălbăticia claselor stăpînitoare şi a administraţiei faţă de socialism şi muncitorime este mare asemănare între aceste două state, cu toate că ura şi înjurăturile cu care se tratează patrioţii de o parte şi de alta par a arăta contrariu"[70].

Din cele relatate, pe scurt, se desprinde concluzia că socialiştii din România s-au interesat îndeaproape de modul în care fraţii lor de dincoace de Carpaţi s-au organizat în asociaţii profesionale, în ciuda prigonirilor şi persecuţiilor la care au fost supuşi din partea autorităţilor şi a poliţiei.

Socialiştii din România au urmărit cu atenţie manifestările desfăşurate de muncitorii români din Transilvania cu prilejul zile de 1 Mai. Un articol din ziarul „Munca" relatînd că peste tot în Austro-Ungaria s-a serbat şi au avut loc mari manifestaţii de 1 Mai, subliniază că „în Budapesta, capitala Ungariei, au manifestat la 1 Mai 1890 aproximativ 50.000 muncitori, iar în alte oraşe numărul demonstranţilor în această zi a fost între 2.000—6.000 de oameni"[71].

Cu ocazia zilei de 1 Mai au participat la manifestaţii şi un număr de ţărani. Cu toate că nu dispunea de date mai amănunţite, acelaşi ziar scrie — că la Oloszaba, timp de două zile au avut loc ciocniri şi încăierări între ţăranii manifestanţi în număr de 8.000 şi poliţia unită cu armata. Acest lucru dovedea că mişcarea socialistă, era vie şi prezentă în rîndurile ţăranilor. Fiind aduşi la sapă de lemn ţăranii cereau să li se împartă moşiile marilor proprietari. La Braşov, Timişoara şi în alte localităţi din Transilvania au avut loc, de asemenea, mari manifestaţii prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai. Ziua de 1 Mai a fost sărbătorită într-o înţelegere frăţească de către unguri, sîrbi, români şi nemţi. Această zi s-a sărbătorit în toate centrele industriale chiar într-o zi de lucru, vinerea, cînd a fost 1 mai. Din această cauză mulţi muncitori români, maghiari, germani ş.a. au fost concediaţi la îndemnul guvernului de către patroni.

Relevînd că propaganda socialistă este foarte răspîndită şi în regiunile agricole, unde proletarii se află într-o situaţie de adîncă mizerie, socialiştii români erau indignaţi de faptul că burghezia maghiară, fără să-şi aleagă mijloacele, recurgea la tot felul de metode pentru a înăbuşi mişcarea socialistă. Vrînd să înăbuşe o mişcare a proletariatului agricol

[70] *Ibidem.*
[71] „Munca" nr. 15 din 2 iunie 1890

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

într-una din localităţi, armata şi poliţia au rănit 28 de lucrători, au făcut o mulţime de arestări şi totodată au dizolvat cercurile de cultură şi de ajutoare a muncitorilor agricoli, interzicîndu-li-se categoric înfiinţarea lor în viitor[72].

În preajma zilei de 1 Mai 1895, la Braşov şi în alte localităţi din Transilvania, au fost împărţite manifeste, ce au avut darul să pună în alertă organele poliţieneşti. Cei care au răspîndit manifestele, precum şi cititorii acestora au fost citaţi la judecătorul de instrucţie. Muncitorii socialişti s-au adunat în „restauraţia nr. 5" din Braşov pentru a serba ziua de 1 Mai. La această serbare au participat brutarii, croitorii, lucrătorii de metale, clubul muncitorilor din Braşov şi muncitorii de la Fabrica de maşini a lui Schiel. S-a vorbit la adunarea respectivă despre ziua de muncă prea lungă, despre salariile mici în meseriile inferioare, preţurile prea mari ale locuinţelor etc. Au fost intonate şi cîntece socialiste.

O ştire de la Oradea inserată în paginile ziarului „Lumea nouă", la scurt timp după 1 Mai, aducea la cunoştinţa proletarilor din România că muncitorii de la Fabrica de vagoane din Arad suferă de multă sărăcie. Lucrătorii în lemn de la această fabrică au intrat în grevă. Foarte curînd, însă, toţi muncitorii în lemn, fier şi alte metale s-au solidarizat cu greviştii. Muncitorii din România, care lucrau în această ramură a industriei, erau rugaţi „să nu plece acum la Arad"[73].

Presa socialistă din România publica articolele corespondenţilor săi pentru Transilvania şi Ungaria despre sărbătorirea zilei de 1 Mai. Într-una din aceste corespondeţe se relatează despre demonstraţia de la 1 Mai 1900 din Budapesta, demonstraţie la care au participat şi românii ce lucrau în întreprinderile industriale din capitala Ungariei. În această zi, circa 3.000 de manifestanţi, reprezentînd toate breslele, au ieşit în stradă cîntînd „Marseilleza" şi scandînd lozinci ca: „Trăiască social-democraţia internaţională", „Vrem vot universal", ziua de muncă de 8 ore, pîine ş.a.[74].

Cea mai mare parte din fabrici n-au mai lucrat în acea zi de 1 mai. Nici măcar o învîrtitură de roată nu s-a mai auzit. Toţi muncitorii încetaseră lucrul. Mulţi capitalişti patroni au fost nevoiţi să recunoască ziua de 1 mai ca zi de sărbătoare.

Dovada elocventă a legăturilor puternice între mişcarea muncitorească de pe întreg teritoriul românesc o constituie şi telegrama primită cu ocazia zilei de 1 Mai 1905 de socialiştii din Bucureşti de la cei din Sibiu. În telegramă se spune: „Salutăm mişcarea social-democrată. Izbîndă şi curagiu pentru scopul măreţ. Onoare luptătorilor neobosiţi

---

[72] „Prin astfel de mijloace nelegale — remarcă „Munca", stăpînii de orice naţie trebuie să înţeleagă, că departe de a opri avîntul ce a luat mişcarea muncitorilor, nu fac decît să-şi pregătească lor înşile un sfîrşit mai de nedorit, ca şi nelegalitatea ce impun cu puterea". („Munca", nr. 14 din 2—6 mai 1891).

[73] „Lumea nouă", nr. 178 din 13 mai 1895, p. 2.

[74] *Idem*, nr. 42 din 30 aprilie 1900, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru cauza muncitoare. Trăiască 1 Mai"[75]. Telegrama era semnată de Creţu, Buciumeanu.

O relatare detaliată asupra sărbătoririi zilei de 1 mai la Sibiu o găsim în paginile ziarului socialiştilor români „România Muncitoare"[76]. Este interesant că muncitorimea organizată din Sibiu a serbat pentru prima oară ziua de 1 mai împreună cu muncitorimea de pretutindeni. Acest eveniment îl putem explica, în ultimă instanţă, şi prin existenţa şi activitatea secţiei române a P.S.D.U. ce luase fiinţă la Lugoj.

Mişcarea socialistă din Transilvania s-a extins nu numai la sate ci şi la oraşe. S-a semnalat şi apariţia în limba română a ziarului „Adevărul". La Sibiu se aflau şapte organizaţii muncitoreşti. În rîndul acestora erau cuprinşi aproape 400 de muncitori. Organizaţiile respective şi-au confecţionat şi un drapel roşu, emblema libertăţii, inaugurîndu-l cu ocazia zilei de 1 mai. Cititorilor „României Muncitoare" li se relata despre manifestările din 1 mai de la Sibiu, entuziasmul de nedescris al muncitorilor din acest oraş[77].

O statistică publicată în presa socialistă din România ne oferă date interesante despre încetarea lucrului în ziua de 1 mai, sărbătoarea tuturor celor ce muncesc din lumea întreagă[78].

La 1 Mai 1908 pe întreg teritoriul Transilvaniei au încetat lucrul 151.624 muncitori de toate profesiile. Dintre aceştia 147.863 lucrau în fabrici, 3.761 în industria mică din ateliere, iar 7.313 în mine. În urma încetării lucrului au fost închise în ziua respectivă 835 de fabrici, 11.969 de ateliere şi 6 mine.

Această mişcare a fost numai a muncitorilor socialişti, organizaţi în sindicate.

În cadrul majorităţii întrunirilor organizate cu prilejul zilei de 1 mai problema principală care s-a discutat a fost aceea a cuceririi de către clasa muncitoare a votului universal.

Cu toate greutăţile ivite, atît pe plan intern, cît şi pe plan extern, ziua de 1 mai a fost sărbătorită în Transilvania şi în anii de după 1910. Evenimentele din timpul războaielor balcanice, precum şi izbucnirea primului război mondial, au împiedicat în oarecare măsură sărbătorirea zilei de 1 mai, care adeseori s-a sărbătorit într-un cadru mai restrîns, prin întruniri, fără mari demonstraţii de stradă. Aşa, de exemplu, direcţiunea P.S.D. ungar a hotărît ca, în ziua de 1 Mai 1915, să se renunţe la orice serbare şi manifestaţie, iar Comisia generală şi secretariatul P.S.D. austriac a anunţat, printr-un manifest, ca, în Austria, ziua de 1 mai să se sărbătorească numai prin întruniri în dimineaţa aceleiaşi zile, fără obişnuitele demonstraţii.

---

[75] „România Muncitoare", nr. 8 din 24 aprilie 1905, p. 4.

[76] *Ibidem*, din 1 mai 1905, p. 1.

[77] Descriind în detaliu manifestaţiile de la Sibiu, „România Muncitoare" conchide: „Faptul este cu atît mai demn de observat cu cît totul este făcut de muncitori, printre care ne place să admirăm fructuoasa activitate a tovarăşului nostru Creţu care dă pilde de luptător convins". *(Ibidem)*.

[78] *Ibidem*, nr. 24 din 7 august 1908, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sarcinile revoluţiei burghezo-democratice din 1848 în Transilvania au rămas nerezolvate, ca şi în Muntenia şi Moldova. Dar sub influenţa puternică a luptei maselor de ţărani, clasele exploatatoare din provinciile româneşti au fost silite să desfiinţeze iobăgia şi să împroprietărească prin despăgubiri o parte a ţărănimii lipsite de pămînt. Cu toate acestea, de o parte şi de alta a Carpaţilor, se mai menţineau încă puternice rămăşiţe feudale. Caracteristic pentru situaţia din agricultura Transilvaniei ca şi în celelalte teritorii de dincolo de Carpaţi, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, este faptul că, deşi iobăgia se desfiinţase, marile proprietăţi continuau să existe. Pe de altă parte, mulţimea de gospodării sărace fără pămînt arabil sau cu cîţiva ari furniza mîna de lucru ieftină atît marilor moşieri, chiaburilor şi arendaşilor, cît şi pentru industria în dezvoltare de la oraşe.

Din cauza situaţiei grele în care se zbătea ţărănimea din Transilvania, dublu exploatată, s-au intensificat mişcările ţărăneşti din această provincie românească, ţăranii luptînd pentru desfiinţarea rămăşiţelor feudale prin împărţirea marilor moşii. Aceste mişcări, mai ales spre sfîrşitul secolului trecut şi începutul celui actual, au fost puternic influenţate de mişcarea muncitorească. De aceea erau denumite şi mişcări agrar-socialiste, ele avînd şi unele trăsături comune cu mişcările din acea vreme din România.

Mişcarea socialistă din România s-a interesat în mod permanent de situaţia ţăranilor de dincoace de munţi, luînd atitudine fermă contra prigonirilor şi persecuţiilor la care aceştia erau supuşi din partea elementelor clasei stăpînitoare şi a jandarmeriei.

Peste munţi, în ţara Bîrsei, în împrejurimile Braşovului au izbucnit răscoale ţărăneşti foarte însemnate, relata un ziar din România[79].

Ţăranii saşi, unguri şi români, înţelegîndu-se foarte bine între dînşii, s-au împotrivit cu hotărîre unor comisii ce urmăreau să pună în aplicare o lege împotriva lor, votată de camera de la Pesta.

Care a fost cauza nemulţumirii ţăranilor? Marii latifundiari aveau pămîntul dispersat în patru-cinci bucăţi, în diverse locuri. Legea privind comasarea (comisia urmărea să pună această lege în aplicare — n.n.) i-a silit pe ţărani să-şi dea pămîntul lor moşierilor, în schimb ei să primească pămînt de la aceştia. Dar, pămîntul pe care ţăranul urma să-l primească de la moşieri era neîngrijit, neîngrăşat şi la mare distanţă. Împotrivirea ţăranilor a adus după sine armata în număr mare, care a arestat un număr însemnat de ţărani, fiind şi morţi şi răniţi[80].

---

[79] „Muncitorul", nr. 35 din 26 iunie 1888.

[80] Ziarul menţionat de noi e adeptul căii legale de luptă şi nu a răscoalei, lucru ce reiese în mod evident din ceea ce scrie şi anume: „din nefericire nici acolo (în Transilvania — n.n.) nu este o partidă a poporului, care să fi arătat acelor ţărani calea legală, după cum nu s-a găsit nici în Muntenia în judeţele răsculate (este vorba de răscoalele ţărăneşti din 1888 — n.n.). Totuşi, se menţionează ca un fapt îmbucurător că ţăranii saşi, unguri şi români luptă uniţi, în deplină înţelegere. „Prin urmare «ura» între naţii nu va fi o piedică pentru cei ce vor începe a organiza în Transilvania partida muncitorilor" *(Ibidem)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Asuprirea ţăranilor români din Transilvania reiese şi din articolul publicat de ziarul burghez „Adevărul" din Bucureşti, care ne relatează despre procesul intentat celor 160 de ţărani români din comuna Arpaşi[81]. Ţăranii au fost acuzaţi de răscoală în timpul alegerii unui primar. Dintre ei, un număr de 130 au fost condamnaţi la închisoare, între 7 zile şi 2 luni.

Influenţaţi de ideile socialiste şi fiind lipsiţi de pămînt şi de cele necesare traiului, ţăranii din împrejurimile Devei şi Sebeşului au început şi ei să se agite împotriva statului. Prefectul din Deva a cerut telegrafic ministrului de interne ungar să trimită un regiment întreg de soldaţi de la Alba Iulia pentru a reprima orice încercare de răscoală.

Acordînd o atenţie deosebită problemei ţărăneşti din Transilvania, socialiştii de dincolo de munţi au adus în discuţie o serie de probleme ce se refereau la situaţia ţăranilor de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Este, desigur, greu să afirmăm soarta cărui ţăran era mai grea : a aceluia din Transilvania sau din România? Cert este că ţăranul român transilvănean, pe lîngă jugul asupririi sociale, era nevoit să suporte şi cruntul jug al asupririi naţionale, fiind ţinut departe de cultură, de şcoală, supus în permanenţă încercărilor de deznaţionalizare din partea guvernanţilor de la Budapesta. Şi unii şi alţii aveau o situaţie nefericită, de aceea socialiştii din România au cumpănit situaţia grea a ţărănimii şi au iniţiat acţiuni pentru a o trezi la viaţă, pentru a-i crea o viaţă mai bună, în ciuda lipsei de claritate privind această problemă din partea unora dintre ei. Majoritatea socialiştilor cunoşteau în ce situaţie grea se aflau masele ţărăneşti din Transilvania şi au luat atitudine prin presă şi alte mijloace pentru a contribui cîtuşi de puţin la ameliorarea situaţiei în care se găseau acestea, şi, totodată, de a aduce la cunoştinţa opiniei publice asuprirea naţională ce întrecea orice limită, mai ales atunci cînd era vorba despre cei oropsiţi în provincia de peste munţi.

Unul din fruntaşii mişcării agrare din Transilvania, Iosif Horvatz, din Arad, a fost arestat de către poliţie. La percheziţia efectuată de jandarmi s-au găsit asupra lui mai multe broşuri socialiste româneşti. Arestarea a fost motivată prin aceea că Horvatz a răspîndit astfel de broşuri socialiste printre ţăranii români din comitatul Aradului. Acest fapt ne demonstrează două lucruri şi anume: broşurile socialiste româneşti cunoşteau o largă răspîndire nu numai în rîndul muncitorimii române transilvănene, ci şi în rîndul altor categorii sociale româneşti — ţărani, mici meseriaşi etc. În al doilea rînd, că cei asupriţi, de orice neam ar fi, îşi întindeau frăţeşte mîna, luptînd contra împilatorilor.

Ziarele din România relatează şi despre situaţia grea a moţilor din Munţii Apuseni. „Patruzeci şi trei de ţărani — moţi din Scărişoara — au fost daţi în judecată pentru că şi-ar fi dus vitele să păşuneze în munţii statului"[82]

Moţii din Munţii Apuseni deseori au fost supuşi brutalităţilor jandarmeriei, avînd loc uneori adevărate scene sîngeroase.

---

[81] „Adevărul", din 9 mai 1892, p. 2.
[82] „Adevărul" din 8 iunie 1894.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Un ţăran din Cîmpeni a fost împuşcat, alţii au fost grav răniţi. Guvernul de la Budapesta i-a despuiat pe moţi de pădurile şi păşunile lor, întărind posturile de jandarmi şi cazînd prin comune un regiment întreg de armată.

Ţăranii români din Cergău Mare de lîngă Blaj s-au răsculat din cauza modului cum se executa cadastrul. La Cergău s-au trimis din Alba Iulia şi Blaj mai multe companii de soldaţi. Un ţăran a fost străpuns cu baioneta.

Mişcările tot mai dese ale ţăranilor i-au determinat pe guvernanţii de la Budapesta să le îmbunătăţească într-o oarecare măsură situaţia, fără ca să se atingă însă de bazele societăţii burgheze. Dintr-un raport al secretarului general al societăţii agricole reiese că ţăranii suferă foarte mult în Ungaria şi Transilvania[83]. Gazeta „Lumea nouă"[84] a publicat o corespondenţă primită din Făgăraş în care se relevă faptul că ţăranul Cîrţan, care era urmărit foarte de aproape de agenţii administraţiei, a fost percheziţionat, de către judele Török din Făgăraş, găsind asupra lui următoarele broşuri socialiste: „Al treilea răspuns la mesaj" de V. G. Morţun şi „Dezrobirea muncitorilor" de I. Nădejde. Toate aceste broşuri au fost confiscate şi distruse de judele respectiv.

Agitaţia socialistă a pătruns şi în rîndurile ţăranilor din comitatul Aradului. Despre acest fapt vorbeşte ziarul „Pester Lloyd"[85], din care „Lumea nouă" extrage cîteva fragmente.

Aşadar, mişcarea socialistă a luat avînt şi printre românii din Transilvania, unde nu era vorba de o agitaţie neînsemnată, ci de o mişcare în toată puterea cuvîntului.

Socialiştii din România aveau cunoştinţă şi despre un manifest redactat de românii din Transilvania în limbile română şi germană, pe care l-au comunicat presei europene. Manifestul a fost semnat de 2.000 de alegători şi trimis împăratului. Se făceau pregătiri în vederea organizării de noi întruniri în Transilvania. Românii transilvăneni cereau împăratului să se respecte legea naţionalităţilor. În manifest se protesta cu hotărîre împotriva maghiarizării şi interzicerii întrunirilor paşnice.

Numerele din 25 şi 28 decembrie 1897 ale ziarului „Lumea nouă" relatează despre situaţia grea a muncitorilor agricoli din Transilvania şi

---

[83] „Cu toate prigonirile guvernului, socialiştii acţionează însă cu toată energia în întreaga ţară, răspîndind ideile lor în masa ţăranilor" („Lumea nouă" din 1 aprilie 1895).

[84] *Ibidem*, din 1—7 octombrie 1896.

[85] Cu toate că „Pester Lloyd" era un ziar burghez, el nu putea ascunde anumite realităţi transilvănene. „Agitaţia socialistă s-a extins şi în comitatul Aradului. În partea nord-vestică a acestui comitat socialiştii aţiţă nemulţumirile, iar în partea de sud se agită ţăranii români. Ieri — scrie ziarul — au fost arestaţi mai mulţi conducători socialişti. Agitaţia socialistă s-a extins foarte repede şi în alte localităţi din comitat. Agitatorii care mergeau din casă în casă au fost arestaţi şi trimişi în instanţă la Pecica. Ei se numesc: Ilftae Stoicănescu, Andrei Bart, Arcadie Nicolescu, Jonon Pecka şi Dimitrie Velinţianu. Din materialele confiscate reiese că existau 167 de ţărani socialişti, între care şi paznici de noapte. Ei ţineau întruniri de două ori pe săptămînă, fără ştirea autorităţilor. (*Ibidem*, nr. 1 028 din 17 decembrie 1897, p. 2—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ungaria. De asemenea, în ziar erau date ştiri despre Congresul al II-lea al muncitorilor agricoli din Ungaria.

Ziarele socialiste din România primeau ştiri îngrijorătoare despre situaţia ţăranilor români din Transilvania.

În gazeta socialiştilor din România a fost inserată propunerea Congresului al V-lea al P.S.D.M.R., prin care se protesta împotriva violenţelor săvîrşite de guvernul maghiar „faţă de tovarăşii noştri ţărani din Ungaria"[86]. Congresul a cerut să se trimită moţiunea privind nelegiuirile din Ungaria, pentru a fi publicată în toate ziarele partidului din străinătate şi să se trimită o copie la Budapesta Ministerului de Interne.

Socialiştii români de peste munţi protestau deci cu fermitate şi indignare contra persecuţiilor la care erau supuşi ţăranii români transilvăneni, făcînd totodată apel la opinia publică din străinătate pentru a interveni în favoarea celor subjugaţi şi pentru ca să se cunoască ce regim de teroare şi opresiune domneşte în Ungaria. Pătrunderea ideilor socialiste la sate a fost remarcată şi de către deputatul Géza Pap, care a făcut o călătorie în circumscripţia sa electorală, locuită în cea mai mare parte de români. Din convorbirile avute cu ţăranii români acesta a ajuns la concluzia că majoritatea ţăranilor au devenit socialişti. Ţăranii au cerut deputatului să li se dea din banii adunaţi în casele statului, căci toate bogăţiile — spuneau ei — lor le aparţin şi nu altora. „Sîntem acum socialişti — declară ţăranii — şi nu mergem decît cu aceia care, de asemenea, sînt socialişti"[87].

Erau realităţi care se impuneau, datorită condiţiilor istorice existente în epocă, legi ireversibile ce nu mai puteau fi ignorate. Socialismul la oraşe şi sate înainta triumfător, în pofida opreliştilor şi obstacolelor ce trebuia să le treacă pentru a putea să străbată conştiinţele şi inimile oamenilor.

Un mijloc eficient de îmbunătăţire a situaţiei ţăranilor români transilvăneni, de care socialiştii români de dincolo de munţi aveau cunoştinţă, erau sindicatele agricole, despre care am mai vorbit. Datorită persecuţiilor multe grupe sindicale au fost însă desfiinţate, în locul lor creîndu-se altele noi. La 30 iunie 1907 se aflau în plină activitate 391 de grupe agricole ce cuprindeau 72.561 membri. Veniturile sindicatelor agricole au crescut în perioada 1 ianuarie—30 iunie 1907 la 52.572 coroane[88].

Preocuparea socialiştilor români din România pentru problemele ţărănimii transilvănene reiese în evidenţă şi din articolul scris de Gustav Auerbach şi publicat în „Viitorul social" din Iaşi, despre „Chestia agrară şi socialismul în Ungaria"[89].

G. Auerbach vorbeşte despre înăbuşirea răscoalelor ţărăneşti din Transilvania în 1894, rezistenţa ţăranilor fiind înăbuşită prin gloanţe, praf de puşcă, baionete şi temniţe. Anul 1897 a rămas în istoria social-democraţiei din Transilvania înscris cu litere roşii pentru sîngele nevi-

[86] *Ibidem*, nr. 1 118 din 10 aprilie 1898, p. 2.
[87] „Adevărul" (Bucureşti), din 2—3 iulie 1904.
[88] „Viitorul social", an I, nr. 1, august 1907, p. 116.
[89] *Ibidem*, an I, vol. 2, nr. 7, februarie 1908, p. 20—32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

novat al ţăranilor ce a curs din belşug, aceştia fiind răpuşi prin forţa armelor şi temniţă.

Mare parte din organizaţiile muncitorilor agricoli au fost nimicite. Arătînd că greva secerătorilor n-a fost nici organizată şi nici generală, autorul articolului amintit scrie că, ea a izbucnit în multe locuri simultan, din cauza salariilor foarte mici şi a cerealelor puţine ce s-au distribuit muncitorilor agricoli.

Emigraţia a luat proporţii mari în rîndurile slovacilor, a ardelenilor şi a secuilor. Pentru apărarea intereselor proletariatului agricol nu exista decît partidul social-democrat.

La începutul anului 1890 aderenţi ai socialismului erau numai ţăranii lipsiţi total de pămînt. Mai tîrziu au aderat la social-democraţi şi ţărani proprietari mici sau chiar mijlocii.

Se poate constata din realitatea concretă existentă în Transilvania că, făcînd abstracţie de cîteva mici excepţii, toate posesiunile ţărăneşti pînă la 10 jugăre (1 jugăr = 1 200 stînjeni pătraţi — n.n.) erau proletarizate cu desăvîrşire şi nu puteau asigura proprietarului lor o existenţă sigură şi omenească.

Din articolele publicate în presa socialistă, corespondenţele primite din Transilvania şi contactele directe între diferiţi ţărani, socialiştii din România erau conştienţi de situaţia grea a fraţilor lor de peste munţi, de necesitatea organizării acestora în sindicate, în partidul social-democrat, probleme cu care de fapt se confrunta şi mişcarea muncitorească din România, care continua să se organizeze în sindicate şi apoi, ceva mai tîrziu, în anul 1910, în partidul social-democrat din România, refăcut, datorită maturităţii clasei muncitoare şi a conducătorilor ei socialişti, luptători neobosiţi pentru cauza nobilă a clasei muncitoare.

Socialiştii români au participat la o serie de congrese ale social-democraţilor români din Transilvania, aducîndu-le acestora salutul fraţilor de peste Carpaţi. S-au interesat, de asemenea, de data ţinerii congreselor socialiştilor transilvăneni, anunţîndu-le în presa socialistă de peste Carpaţi. Prin telegrame reciproce de încurajare şi urări de izbîndă, socialiştii de pe o parte şi de pe alta a munţilor, menţineau legăturile cele mai strînse între ei. Organizaţia social-democrată din Braşov a adresat o scrisoare socialiştilor români prin care îi invita să trimită cîţiva delegaţi la conferinţa din 3 iunie 1900 de la Braşov. Legăturile strînse între socialiştii români din Transilvania şi România sînt reliefate pregnant în această scrisoare. Privirile muncitorilor transilvăneni erau îndreptate continuu spre fraţii lor din România, de la care aşteptau ajutor şi sprijin în organizarea lor. Scrisoarea amintită aducea la cunoştinţa conducerii P.S.D.M.R.-ului că la 3—4 iunie 1900 se va ţine la Braşov un congres de partid. „Este şi în interesul colegilor din România, remarca scrisoarea, să trimită cîţiva delegaţi la acest congres, pentru a se decide în privinţa modului organizării muncitorilor, atît în Transilvania, cît şi în România[90]. Organizaţia social-democrată din Bra-

[90] „Lumea nouă" din 14 mai 1900.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şov îi ruga pe cei din România să le comunice dacă vor lua sau nu parte la congres.

Iată, deci, că socialiştii transilvăneni doreau cu ardoare ca la diferite conferinţe sau congrese muncitoreşti să participe şi delegaţi socialişti români de dincolo de munţi, pentru a se sfătui împreună asupra bunului mers al mişcării socialiste şi a stabili o tactică comună în rezolvarea problemelor fundamentale ce le stăteau în faţa tuturor românilor socialişti.

Socialiştii români erau la curent cu desfăşurarea lucrărilor unor congrese ale P.S.D.U., în rîndurile căruia se aflau şi muncitorii români.

Raportul cu privire la programul patidului, ţinut în 1910 la congesul de refacere al P.S.D.R. l-a expus N. D. Cocea. La încheierea raportului, el a făcut următoarea propunere: „Înainte de a termina, propun ca să transmitem celor 3.000.000 de români care duc o viaţă asuprită dincolo de hotarele României îmbărbătări pentru uriaşa luptă pe care o duc pentru dobîndirea votului universal. Să ne afirmăm solidaritatea cu proletariatul român din Transilvania“[91].

În octombrie 1910, la Budapesta s-a constituit un cerc ce purta numele de „Grupul muncitorilor socialişti din România“, cu scopul de a grupa pe toţi muncitorii din România aflaţi la Budapesta şi întreaga Transilvanie şi Ungarie, pentru a le menţine nivelul cultural, a ajuta pe toate căile posibile materialicește şi moralicește mişcarea din România şi a ajuta pe muncitorii organizaţi din România ce se aflau într-o stare mai critică. Crearea acestui grup îşi avea importanţa lui deosebită şi tocmai de aceea socialiştii din România au primit vestea înfiinţării lui cu satisfacţie. Regulamentul de funcţionare a acestei organizaţii prevedea printre altele şi strîngerea de fonduri pentru gazeta „România Muncitoare“, care la un moment dat se afla într-o situaţie critică din punct de vedere bănesc. Or, socialiştii români transilvăneni nu se puteau lipsi în activitatea lor de un ziar sau de mai multe ziare socialiste din România, atît de necesare în activitatea lor de partid şi în lupta pe care o duceau pentru eliberarea socială şi naţională. Regulamentul chiar prevedea că este obligatorie abonarea la „România Muncitoare“[92].

La rubrica „Mişcarea socială“, gazeta „Lumea nouă“ din anul 1900 relatează despre congresul muncitorilor agricoli din zilele de 4—5 aprilie 1900, în cadrul căruia s-au discutat probleme importante privind mişcarea socialistă română din Transilvania.

Ni se pare de însemnătate principală faptul că s-a cerut ca congresul să hotărască apariţia unui ziar socialist în limba română pentru muncitorii din Transilvania, alegîndu-se şi un comitet de organizare, format din români, care să aibă sediul în unul din oraşele transilvănene. Congresul urma să hotărască apoi ţinerea unui congres în Transil-

---

[91] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1910—1915*, Ed. politică, Bucureşti, 1968, p. 71.

[92] Este interesant un articol al regulamentului care prevedea că „membrul care va lucra în dauna acestui grup, adunarea generală îl poate exclude, cu drept de apel la Comitetul Central din România“. *(Ibidem)*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vania, la Braşov, în zilele Rusaliilor, la care să participe toate grupările socialiste din Transilvania[93].

Problema creării unei secţii române şi a apariţiei unui ziar socialist în limba română în Transilvania era tot mai actuală în rîndurile socialiştilor români transilvăneni. Era, după părerea noastră, o necesitate obiectivă, mai ales că, din păcate, socialiştii români erau ţinuţi în general la periferia mişcării socialiste din Ungaria, fără să aibă măcar un ziar românesc pe care să-l poată citi şi în modul acesta să cunoască mai bine realităţile vieţii sociale din Transilvania şi România. Să nu uităm că nu toţi românii cunoşteau limba maghiară sau germană, din această cauză ei de multe ori nici măcar nu ştiau despre ce se discuta în cadrul adunărilor de partid, sau despre evenimentele din mişcarea socialistă internaţională, Fapt este că unii conducători oportunişti ai P.S.D. din Ungaria se opuneau acestor cerinţe legitime ale românilor, tergiversînd realizarea lor.

La congresul P.S.D.U. din aprilie 1900 s-a hotărît ca să se tipărească, cu prilejul congresului internaţional de la Paris, manifeste în toate limbile, prin care să se arate robia în care gem muncitorii unguri. Nu contestăm că muncitorii unguri nu erau exploataţi de clasele stăpînitoare ungare. Dar oare numai dînşii erau exploataţi? Muncitorii români şi de alte naţionalităţi, pe lîngă exploatarea socială, erau nevoiţi să suporte şi cruntul jug al asupririi naţionale, fiind lipsiţi de orice drepturi şi libertăţi.

Atunci, nu era oare mai normal ca Bokányi şi alţii să ridice şi problema asupririi românilor din monarhie, să ceară să li se acorde acestora dreptul de autodeterminare, pînă la despărţirea de statul ungar, pentru ca românii subjugaţi de oligarhia maghiară, liberi fiind, să-şi organizeze ei înşişi viaţa, conform cu cerinţele, realităţile şi aspiraţiile lor. Trebuie să afirmăm că, din nefericire, social-democraţia ungară s-a situat şi ea pe poziţia menţinerii cu orice preţ a unei Ungarii mari, fără a milita pentru deplina eliberare naţională a naţionalităţilor. Recunoscînd că P.S.D.U. a luptat împotriva opresiunii şi exploatării, pentru o societate mai dreaptă, pentru toţi cei exploataţi, el nu a acordat în acelaşi timp, şi nici nu a dorit să acorde atenţie unei probleme de însemnătate primordială ce era foarte actuală în monarhie şi anume: eliberarea naţională a tuturor celor ce gemeau sub o stăpînire vitregă şi opresivă.

După multe discuţii şi tergiversări s-a ţinut, în sfîrşit, la Lugoj, în zilele de 24 şi 25 decembrie 1905, primul congres socialist român, eveniment consemnat cu bucurie şi promptitudine de presa socialistă din România[94]. La congres au fost reprezentate 40 de comune şi 9 organizaţii cu 78 de delegaţi. La primul punct de pe ordinea de zi s-a discutat problema votului universal.

Referindu-se la presa partidului, Ioan Creţu a propus să se înceapă o acţiune agitatorică mai intensă şi mai puternică pentru răspîndirea

[93] „Lumea nouă", nr. 39 din 9 aprilie 1900, p. 4.
[94] „România Muncitoare", nr. 43 din 25 decembrie 1905, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ziarului „Adevărul", pentru ca în cel mai scurt timp acest ziar social-democrat român din Transilvania să devină săptămînal. Congresul a recunoscut că numai prin răspîndirea presei se poate propaga cultura şi socialismul. Chiar numai din această recunoaştere putem trage concluzia cît de necesară a fost apariţia unui ziar socialist în Transilvania în limba română pentru educarea şi înarmarea muncitorilor români cu ideile cele mai înaintate.

Dar ce s-ar fi întîmplat dacă presa socialistă din România veche şi nu numai presa, ci şi alte broşuri, lucrări de popularizare a ideilor socialiste, nu ar fi fost răspîndite în rîndurile socialiştilor români transilvăneni ?

Să recunoaştem, fără nici o ezitare, că aportul mişcării muncitoreşti din vechea Românie, a conducătorilor acestei mişcări, a fost incontestabil în această operă — i-am spune grandioasă — de înarmare a socialiştilor transilvăneni cu ideile marxiste, de organizare a acestora, precum şi de menţinerea mereu trează şi vie a conştiinţei că va sosi timpul cînd toţi românii vor fi împreună pentru a lupta în vederea clădirii unei Românii moderne, democratice.

Congresul de la Lugoj al socialiştilor români a adoptat o rezoluţie cu privire la muncitorii agricoli[95].

În ceea ce priveşte organizarea politică, Auerbach a arătat necesitatea organizării muncitorilor pe cale politică, căci organizarea economică avea sorţi de izbîndă, numai atunci cînd mergea împreună cu organizarea politică. El propunea înfiinţarea de organe politice ale partidului social-democrat, în vederea organizării lui şi pe cale politică.

Cu ocazia primei conferinţe socialiste din Bucureşti, în anul 1906, a participat din partea socialiştilor transilvăneni Gustav Auerbach, iar din partea bucovinenilor George Grigorovici.

Luîndu-se în discuţie problema editării unui „Calendar al muncii" Rakovski a insistat mult asupra rolului unui astfel de calendar, destinat să servească şi mişcarea din Bucovina şi Transilvania, care va forma prima unitate română socialistă între elementele muncitoare. În şedinţa de închidere a Conferinţei, Rakovski a luat din nou cuvîntul, adresîndu-se reprezentanţilor mişcării socialiste de peste munţi*.

---

[95] Congresul hotărăşte ca în fiecare comună să se înfiinţeze o grupă a sindicatului muncitorilor agricoli. Mai departe hotărăşte că datoria fiecărui frate este să lămurească pe toţi tovarăşii în privinţa acestui sindicat şi să caute ca toţi muncitorii agricoli să fie membrii acestui sindicat. („România Muncitoare" nr. 45 din 25 decembrie 1905, p. 3).

* „Mulţumindu-vă în numele conferinţei întregi pentru colaborarea pe care ne-aţi dat-o, şi cu atît mai folositoare cu cît mai mare este experienţa voastră, vă rog să transmiteţi tovarăşilor noştri de peste munţi şi din Bucovina că aţi regăsit aci familia voastră, adică familia socialistă. Spuneţi la toţi tovarăşii străini că de aci înainte Internaţionala şi-a întins cîmpul de acţiune şi în România". Cuvintele lui Rakovski exprimau un mare adevăr, şi anume că mişcarea socialistă nu se putea dezvolta în cele mai bune condiţiuni, numai în cazul cînd toate provinciile româneşti vor fi unite şi socialiştii, prin forţe unite, vor ridica această mişcare pe culmi superioare, pentru atingerea ţelului suprem, instaurarea orînduirii socialiste.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„România muncitoare" anunţa în coloanele sale al doilea Congres al social-democraţiei române din Transilvania, pentru zilele de 25—27 decembrie 1906, avînd la ordinea de zi probleme ca: votul universal, rapoarte, alegerea comitetului conducător, darea de partid şi eventualele propuneri. Congresul a fost fixat să se ţină la Timişoara[96].

Al doilea Congres social-democrat român din Transilvania a fost onorat de prezenţa lui I. C. Frimu, care a fost delegat de cercul „România Muncitoare" pentru a lua parte ca reprezentant al socialiştilor români din România.

I. C. Frimu ne relatează cîteva fapte interesante despre desfăşurarea lucrărilor acestui congres[97]. În afară de comitetul conducător al mişcării socialiste române, la congres a mai luat parte şi un însemnat număr de delegaţi, reprezentînd organizaţiile ţărăneşti socialiste.

Traian Novac, secretarul permanent al muncitorilor agricoli, deschizînd Congresul, a arătat rezultatele pozitive obţinute de organizaţiile muncitoreşti, spunînd că în Ungaria există peste 60.000 de muncitori agicoli organizaţi şi că pe zi ce trece se înfiinţează noi sindicate.

Auerbach, din Lugoj, şi Savu Damian, din Arad, au salutat congresul în numele muncitorilor socialişti din aceste comitate. Frimu a fost oprit de reprezentanţii autorităţilor să vorbească.

Numai după o intervenţie energică din partea conducătorilor socialişti i s-a permis să adreseze salutul muncitorimii conştiente din România participanţilor la congres.

În cadrul congresului Traian Novac a făcut un aspru rechizitoriu claselor dominante din Ungaria. El a arătat toată putreziciunea, neomeniile şi crimele înfăptuite de aceste clase împotriva clasei muncitoare, pentru a trăi în belşug şi într-un lux desfrînat. Au fost aspru criticate legile din Ungaria ce atentau la libertăţile maselor largi muncitoare.

Congresul a avut o însemnătate foarte mare. Dacă pînă acum adversarii mişcării muncitoreşti susţineau că socialismul e pur şi simplu sau utopic sau pentru muncitorii de la oraşe, unde există o industrie mai dezvoltată, ţăranii participanţi la Congresul de la Timişoara au dezminţit categoric aceste afirmaţii. Industrializarea agriculturii, legile nedrepte, barbariile şi neomeniile comise asupra păturii muncitoreşti de la ţară, lipsa totală de protecţie a muncii i-a determinat pe ţărani să adere cu miile la mişcarea socialistă, să se organizeze în sindicate. Socialismul se dezvolta tot mai intens. Cu fiecare zi el îşi afirma cu tărie puterea, aducînd în rîndul maselor oropsite şi lipsite de drepturi, speranţe şi idealuri. Cucerind masele, socialismul urmărea să transforme ordinea de lucruri existente, aducînd fericirea tuturor.

Fiind prezent la Timişoara, I. C. Frimu s-a informat şi asupra legilor şi organizaţiilor din Ungaria. „Legile sînt foarte aspre în Transilva-

---

[96] *Ibidem*, nr. 42 din 17—24 decembrie 1906, p. 2.
[97] *Ibidem*, nr. 44 din 31 decembrie 1906, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nia şi Ungaria, în privinţa întrunirilor asociaţiilor precum şi asupra întregii vieţi din cadrul societăţii"[98].

Cu toate acestea, mişcarea socialistă a înregistrat progrese uriaşe, ceea ce dovedeşte energia luptătorilor, dorinţa clasei muncitoare de a se organiza şi cultiva, pentru a scăpa de robia în care cîţiva trîntori o ţinea de secole.

Pentru a ţine o adunare sau întrunire în Transilvania era necesară o autorizaţie din partea solgăbirăului, care o elibera sau nu, după starea de spirit în care se afla. Pentru şedinţele proprii ale organizaţiei nu era nevoie de nici un fel de autorizaţie. Stricteţea era foarte mare în Ungaria atunci cînd se punea problema convocării unei întruniri publice, a înfiinţării unui sindicat sau a unei grupe sindicale. Muncitorii de la sate trăiau într-o stare de mizerie, ce întrecea orice închipuire.

Mari dificultăţi se întîmpină, mai ales atunci cînd se încearcă formarea de grupe sau organizaţii sindicale ale muncitorilor agricoli.

Dacă muncitorii criticau prea aspru pe cei ce stăpînesc totul pe nedrept, ei erau opriţi în cadrul întrunirii, amendaţi şi pedepsiţi cu închisoare. Luptătorii însă nu se descurajează. Ei merg înainte, iar sindicatul muncitorilor tinde să cuprindă în curînd toată ţărănimea din Ungaria.

La oraşe situaţia era cu ceva mai uşoară, căci clasele dominante se temeau de grevele muncitorilor din fabrici şi uzine.

Greutăţi mari se iveau şi în aprobarea statutelor sindicatelor, care se amînau luni de zile.

Conducătorii mişcării sindicale şi socialiste din Ungaria au avut de învins mari dificultăţi. Ei au fost deseori condamnaţi la închisoare şi amendaţi cu sume mari de bani. Cu toate acestea, nu s-au descurajat, ci au continuat să activeze cu ardoare, militînd pentru cauza mare a clasei muncitoare, pentru socialism.

I. C. Frimu remarca din acest punct de vedere că în „Vechea Românie există mai multă libertate"[99]. Tocmai pentru acest motiv propaganda trebuia să fie mai intensă, mai energică. Propaganda trebuie să fie întreită pentru a atrage cît mai mulţi muncitori în sindicate şi să se acţioneze pentru înfiinţarea de noi organizaţii profesionale.

Conştiinţa şi numărul din ce în ce mai puternic al muncitorilor organizaţi, putea impune nu numai respectarea actualelor libertăţi constituţionale, dar şi cucerirea de noi reforme în această direcţie, care vor asigura triumful cauzei muncitoreşti.

Convocarea Congresului secţiei social-democrate române a fost semnalată şi în paginile revistei „Viitorul social", în care s-a comunicat un apel călduros din partea secţiei române din comitatul Aradului către

---

[98] *Ibidem*, nr. 45 din 7—14 ianuarie 1907, p. 3.
[99] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toţi muncitorii români de la sate şi oraşe de a se pregăti pentru a lua parte în număr cît mai mare la Congresul din 25—27 decembrie st.n. Se indica şi faptul că, fiecare comună românească are dreptul de a trimite pînă la trei delegaţi, iar oraşele cinci delegaţi.

Acest Congres s-a amînat însă pentru zilele de 5—7 ianuarie 1907, hotărîndu-se ca în ordinea de zi să fie introdus şi punctul privind „Expulzările din România"[100].

Socialiştii români din Bucovina, care se aflau şi ei sub stăpînirea jugului austriac urmăreau cu atenţie atît dezvoltarea mişcării socialiste din Transilvania, cît şi din România.

Relatînd despre Congresul socialiştilor români din Transilvania, ce fusese convocat la Arad pentru zilele de 9 şi 10 ianuarie 1909, ziarul „Lupta" din Cernăuţi informa că acesta a fost interzis de stăpînirea maghiară. Congresul şi-a desfăşurat totuşi lucrările în Casa muncitorilor din Timişoara. G. Grigorovici a trimis o scrisoare congresiştilor adunaţi la Arad şi apoi la Timişoara[101]. „Simţămintele de legătură de partid şi neam insistă asupra mea cu putere de a vă strînge personal mîinile şi a lua parte într-un moment istoric atît de însemnat la dezbaterile congresului vostru. Dar referinţele sub care trăim şi luptăm noi aici, voi însă dincolo de munţi, mă ţin şi pe mine locului . . . dar tocmai din cauză că sînteţi robiţi ca proletari şi ca români, v-aţi adunat şi voi, fraţilor, la congresul vostru social-democrat român, v-aţi adunat să puneţi răului hotar". „Uneltirile capitalismului asupritor, scria Grigorovici, spaţiul depărtării ne despart; ideile însă ne împreună şi sîntem deci alături de voi în lupta voastră dezrobitoare".

Avîntul mişcării socialiste din Transilvania nu putea decît să-i bucure pe socialiştii din România.

Astfel, acestora li s-a adus la cunoştinţă că, în zilele de 19 şi 20 iunie 1910, muncitorii români şi unguri au pus bazele de constituire a trei secţiuni socialiste în două localităţi, şi anume, la Blaj şi Alba Iulia. La constituirea secţiei socialiste de la Alba Iulia a participat din partea centrului pentru constituirea secţiilor şi Aurel Cristea[102].

Organul de presă al socialiştilor din România dă numele celor aleşi în comitetele de conducere ale secţiilor respective.

Bibliotecarul secţiei române din Sibiu, Victor Trîmbiţaş, ruga să se transmită prin intermediul „României Muncitoare" „mulţumirile sale tovarăşilor care au donat cărţi pentru bibliotecă"[103].

Crearea secţiei române a P.S.D.U. a constituit semnul cel mai vădit că socialismul cunoştea o răspîndire apreciabilă în Transilvania.

Din cele relatate şi surprinse în acest studiu, putem concluziona că, legăturile mişcării muncitoreşti din România cu mişcarea socialistă din Transilvania au fost multiple şi sub variate aspecte, ele reflectîn-

---

[100] „România Muncitoare", nr. 41 din 9—16 decembrie 1907, p. 1.
[101] „Lupta" (Cernăuţi), din 11 ianuarie 1909.
[102] „România Muncitoare" nr. 34 din 4 iulie 1910, p. 4.
[103] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

du-se în presa socialistă a epocii respective. Socialiştii români din România au sprijinit moral şi material mişcarea muncitorească din Transilvania, în pofida nenumăratelor opreliști şi vexaţiuni din partea claselor dominante austro-ungare. Succesele obţinute de socialiştii români transilvăneni au fost reflectate cu fidelitate şi satisfacţie de presa socialistă de dincolo de Carpaţi, tot aşa cum publicistica socialistă transilvăneană a reflectat în paginile sale realităţile mişcării socialiste şi muncitoreşti din vechea România.

DIE EINSTELLUNG DER SOZIALISTEN UND DER ARBEITERBEWEGUNG IN ALTRUMÄNIEN GEGENÜBER DER ARBEITERBEWEGUNG IN SIEBENBÜRGEN

(Zusammenfassung)

Die Anfänge unserer Arbeiterbewegung sind gekennzeichnet durch enge Verbindungen zwischen den Arbeitern aus allen Gebieten Rumäniens. Die Arbeiter aus Siebenbürgen wurden in ihrer Tätigkeit zwecks Verbreitung der sozialistischen Ideen kräftig von den Sozialisten aus Altrumänien unterstützt. Die Tatsachen beweisen diese Existenz enger Beziehungen zwischen den Arbeiterbewegungen aus Altrumänien und Siebenbürgen. Die Arbeiter waren bestrebt sich gegenseitig zu unterstützen im Kampfe gegen die Ausbeuter, unabhängig der nationalen Angehörigkeit.

Die vorliegende Arbeit untersucht die Verbreitung der sozialistischen Presse und Ideen aus Altrumänien auf dem Gebiet Siebenbürgens, die Verhaltungsweise der Sozialisten aus Altrumänien gegenüber der Streikbewegung in Siebenbürgen, die Frage des Allgemeinen Wahlrechts, der Gewerkschaftsbewegung u.s.w. Es wird die Vielfältigkeit der Beziehungen zwischen den Arbeiterbewegungen aus Altrumänien und Siebenbürgen hervorgehoben, die sich in der sozialistischen Presse der Zeit wiederspiegeln (in der zweiten Hälfte des XIX. und Anfang des XX. Jahrhunderts).

Die Sozialisten aus Altrumänien haben die Arbeiterbewegung aus Siebenbürgen moralisch und sachlich unterstützt, ungeachtet dem Entgegenwirken der österreich-ungarischen Herrscherklasse.

Der Erfolg der Arbeiterbewegung aus Siebenbürgen wurde wahrheitsgetreu und mit Genugtuung von der sozialistischen Presse aus Altrumänien wiederspiegelt, so wie auch ihrerseits die sozialistische Publizistik Siebenbürgens die Gegebenheiten der Sozialistischen- und Arbeiterbewegung aus Altrumänien unverfälscht wiedergab.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MIŞCĂRI ŢĂRĂNEŞTI ÎN CÎMPIA TRANSILVANIEI LA SFÎRŞITUL ANULUI 1918

IOAN POP

Cîmpia Transilvaniei cuprinde o zonă întinsă, situată între rîurile Mureş, Arieş, Someşul Mic, Someşul Mare şi valea Şieului. Numele i-a fost dat de locuitori, nu pentru că ar avea aspectul unui şes, cu suprafaţa puţin vălurită, ci fiindcă aici era aproape inexistentă pădurea. În schimb, dealurile cu pantele lor domoale şi văile cu lunci largi sînt acoperite de o bogată vegetaţie ierboasă, alternînd cu felurite culturi de cereale şi uneori cu pomi roditori. Lipsa pădurii, observată demult de om, a făcut pe localnici să dea, de la început, unor părţi întinse din hotarele satelor denumirea de „cîmp" sau „cîmpuri", numire care mai tîrziu s-a generalizat pentru întreagă această unitate naturală geografică, cu pronunţat caracter agrar, solul ei roditor fiind bun pentru cultivarea cerealelor.

În timp ce în regiunile din vestul Transilvaniei, moşierii practicau, într-o măsură mai mare, o agricultură de tip capitalist, în centrul şi estul acestei provincii, deci şi în zona Cîmpiei, ei îşi cultivau moşiile recurgînd la sistemul muncii în dijmă, pînă în preajma primului război mondial. Acesta nu necesita investiţii deosebite, dar le asigura totuşi venituri însemnate din exploatarea ţărănimii. Acest sistem era determinat, într-o oarecare măsură, şi de natura terenului, în cea mai mare parte deluros, spre deosebire de regiunile din vest, unde şesurile întinse permiteau folosirea pe scară mai mare a maşinilor.

Izbucnirea primului război mondial, în iulie 1914, a agravat şi ascuţit la maximum vechile contradicţii sociale şi naţionale din Transilvania, atît la oraşe, cît şi în lumea satelor. Criza braţelor de muncă în agricultură, ca urmare a mobilizărilor pentru front, rechiziţiile masive de cereale şi animale, împrumuturile de război, muncile forţate pe care populaţia de la sate era obligată să le presteze pe pămînturile moşierilor, arendaşilor şi chiaburilor, precum şi abuzurile organelor administrative de stat şi ale jandarmilor au dus la ruinarea ţărănimii şi la foamete cronică. Ca urmare, nemulţumirea şi spiritul de revoltă au sporit considerabil în rîndul populaţiei de la sate. Aceste stări de fapt au existat şi în Cîmpia Transilvaniei. Peste tot, războiul a adus lipsuri şi suferinţe din cauza pierderilor numeroase de vieţi omeneşti, a eforturilor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

materiale mari şi a prestaţiilor multiple, care apăsau greu asupra populaţiei.

Acestea sînt cauzele mişcărilor ţărăneşti din toamna anului 1918, la care se adaugă, fără îndoială, influenţa pe care au exercitat-o ideile revoluţiei burghezo-democratice din februarie 1917 din Rusia şi mai ales ideile Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Ele au ajuns să fie cunoscute de mase prin unele publicaţii, dar mai ales prin intermediul prizonierilor de război reîntorşi din Rusia. Unii dintre ei participaseră la evenimentele revoluţionare de acolo, fiind hotărîţi să schimbe şi aici stările de fapt pe care le lăsaseră la plecarea pe front.

Ideile revoluţionare din Rusia au găsit în Transilvania un teren prielnic, mai ales că aici la exploatarea socială se adăuga şi asuprirea naţională, care s-a agravat şi mai mult după intrarea României în război, în august 1916, împotriva Austro-Ungariei. În anul 1917, guvernul maghiar înfiinţase faimoasa „zonă culturală". Aceasta cuprindea o porţiune largă de-a lungul Carpaţilor în care şcolile româneşti trebuiau să fie desfiinţate şi înlocuite cu şcoli maghiare. Asemenea măsuri s-au extins de fapt şi în restul Transilvaniei. În cadrul lor se înscrie şi propunerea făcută de Comisia administrativă a judeţului Mureş-Turda, la 10 decembrie 1917, Ministerului Cultelor şi Învăţămîntului de la Budapesta, în care se cere desfiinţarea şcolii greco-catolice româneşti din Bandu de Cîmpie, precum şi a celei din Drăculea Bandului. În locul lor urmau să fie înfiinţate şcoli de stat maghiare, o şcoală profesională de agricultură şi două grădiniţe de stat. În toate limba de predare ar fi fost maghiara. „În felul acesta — se arată în propunerea menţionată — Bandu ar fi devenit un bastion al maghiarimii dinspre Cîmpie"[1]. Asemenea măsuri au sporit în mod firesc nemulţumirea maselor româneşti. Ziarul „Adevărul" din 3/16 decembrie 1917 condamnă politica de asuprire naţională, arătînd că guvernul de la Budapesta urmărea să retragă şi puţinele drepturi pe care le mai aveau românii din Ungaria. „Statul — se arată în ziarul menţionat — voieşte să închidă deocamdată peste 300 de şcoli româneşti, ridicînd în locul lor şcoli de stat, cari vor fi apoi tot atîtea fabrici de maghiarizare, în cari generaţiile viitoare ale românimei nu vor putea primi învăţătura adevărată, căci aceasta numai în limba lor maternă se poate da, — ci toată învăţătura lor va fi că vor şti în viitor cum să salute în limba ungurească, pe domnii jandarmi, pe domnii notari ori fibiriai..."[2]. Ziarul arată că socialiştii români nu se vor împăca niciodată cu răpirea singurelor focare de cultură din satele româneşti. ci vor lupta cu toată puterea pînă ce se va acorda şi în Ungaria tuturor naţiunilor dreptul de a se dezvolta în deplină libertate, atît pe tărîm cultural, cît şi economic[3].

Mari nemulţumiri a provocat şi obligaţia impusă ţăranilor de a presta munci gratuite pe pămînturile moşierilor, arendaşilor şi chiabu-

---

[1] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, document nr. 27/1918.
[2] „Adevărul", an XIII, nr. 9 din 3/16 decembrie 1917.
[3] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rilor. În 8 iulie 1918, primpretorul plăşii Reghinului de Sus raporta subprefectului la Tîrgu Mureş, că pentru data de 14 iulie a ordonat trimiterea a 33 de locuitori din Topliţa la munci agricole în satele de pe Cîmpie, urmînd ca numărul celor trimişi la astfel de munci să se ridice la circa 100. Dar, în telegrama aceluiaşi funcţionar din 17 iulie se arată că oamenii conscrişi pentru muncile agricole nu pot fi adunaţi, aceştia reuşind să se ascundă, jandarmii nefiind în stare să-i depisteze şi să-i aducă cu forţa. În consecinţă, solicită subprefectului ca preturile să fie întărite cu forţe mai puternice[4]. Din telegramă rezultă opoziţia ţăranilor faţă de asemenea măsuri precum şi spiritul lor de revoltă împotriva organelor aparatului de stat, a moşierilor, arendaşilor şi a altor exploatatori.

Starea de revoltă a maselor era în continuă creştere, fapt care îngrijora autorităţile. Ziarul „Tükör" (Oglinda) din 6 octombrie 1918 relatează faptul că, Ministerul de Interne, secţia jandarmerie, preconizează sporirea numărului posturilor de jandarmi cu circa 150—200 posturi, iar numărul jandarmilor cu cel puţin 6.000 de oameni. În acelaşi ziar se arată că, în jandarmerie vor fi angajaţi numai militari care s-au distins în timpul războiului, fiind decoraţi pentru faptele lor de arme şi loialitatea faţă de statul maghiar. Conform ziarului, raţiunea unor astfel de măsuri era asigurarea liniştei şi siguranţei publice în cazul unei demobilizări parţiale sau generale, întrucît ar fi posibile eventuale mişcări şi dezordini sociale, care trebuiau preîntîmpinate. În acest scop se preconiza ca jandarmeria rurală să treacă sub ordinele autorităţilor politice, pentru a servi integral cauza ordinei publice[5].

La urmările grave pe care războiul le-a avut asupra maselor s-au adăugat suferinţele provocate de gripa spaniolă, care a izbucnit şi în Transilvania în octombrie 1918. Numai la Tîrgu Mureş au căzut victime acestei boli peste 50 de persoane. Spitalele erau neîncăpătoare, iar medicii insuficienţi. Lipseau medicamentele şi alimentele, fapt care a creat mari greutăţi în acţiunile întreprinse de autorităţi pentru combaterea bolii[6].

Sfîrşitul lunii octombrie va marca intensificarea acţiunilor maselor, care suportau tot mai greu stările de fapt din acel timp. La finele acestei luni au avut loc adunări generale la Tîrgu Mureş ca şi în alte centre. La una din aceste adunări Turnowsky Sándor a cerut acordarea de autonomie naţionalităţilor, dar reprezentanţii forţelor sociale reacţionare s-au opus. Ziarul „Tükör" din 27 octombrie 1918, referindu-se la acest fapt arată că „cei care se opun nu sînt decît stîlpii regimului corupt maghiar în curs de prăbuşire"[7].

Împrejurările determină cercurile conducătoare să manifeste o preocupare deosebită pentru supravegherea prizonierilor de război, care

[4] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, actele subprefectului, doc. nr. L-112/1918.
[5] „Tükör", an XI, nr. 4 din 6 octombrie 1918.
[6] *Ibidem*, nr. 42 din 20 decembrie 1918.
[7] *Ibidem*, nr. 43 din 27 octombrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

exercitau o mare influenţă asupra maselor. Publicaţia „Maros-Torda vármegyei hivatalos lap" (Foaia oficială a judeţului Mureş-Turda) din 24 octombrie 1918 relatează faptul că înaltul comandament militar din Sibiu a ordonat ca prizonierii de război care au fugit de la taberele anterioare de muncă şi au fost angajaţi în alte locuri, mai ales de moşieri, în mod ilegal, să fie trimişi înapoi la locurile repartizate de Ministerul de Interne[8].

Izbucnirea revoluţiei în Transilvania, la 31 octombrie 1918 a găsit şi populaţia din zona Cîmpiei pregătită pentru acţiuni hotărîte, menite a schimba vechile rînduieli, pentru eliberarea socială şi naţională. În această zi memorabilă, la Tîrgu Mureş a avut loc o mare adunare populară, în cadrul căreia masele au formulat revendicări cu un profund caracter democratic ca: anularea imediată a convenţiei militare cu Germania şi încetarea războiului; dizolvarea parlamentului de clasă; introducerea sufragiului universal; desfiinţarea cenzurii; libertatea cuvîntului şi cea de întrunire. Adunarea a adoptat apoi cererea de împroprietărire a ţăranilor şi a recunoscut „dreptul popoarelor nemaghiare din Ungaria la autodeterminare". Această recunoaştere este cu atît mai semnificativă cu cît hotărîrea a fost acceptată şi de Consiliul Naţional Maghiar din Tîrgu Mureş, care s-a constituit în aceeaşi zi[9]. Ziarul „Székely Napló" (Jurnalul secuiesc) din noiembrie 1918 relatează că, în ziua de 31 octombrie, au sosit în gara din Tîrgu Mureş 150 de soldaţi demobilizaţi, care au spart şi jefuit magaziile militare din gările Teiuş şi Războieni. Ziarul menţionează faptul că la acest grup de soldaţi, care veneau de pe front, s-au alăturat şi elemente din rîndul populaţiei locale. Comandamentul militar din gara Tîrgu Mureş, sprijinit de unităţi militare, a reuşit cu greu să dezarmeze soldaţii, care trăgeau cu puştile în aer[10].

Revoluţia s-a extins cu repeziciune, cuprinzînd întreaga Transilvanie, în ciuda măsurilor luate de autorităţi, care se vedeau neputincioase faţă de lupta declanşată de masele populare. La 3 noiembrie 1918 ziarul „Adevărul", apărut în ediţie specială, anunţa evenimentul, arătînd că revoluţia a învins şi că s-a constituit Consiliul Naţional Român. „Europa este în flăcări — relatează ziarul. Popoarele subjugate au scuturat jugul robiei de clasă şi de rasă. Epoca apăsării naţionale a trecut şi toate popoarele dispun liber de soarta lor... Românii din Ungaria şi Transilvania şi-au constituit Consiliul Naţional Român ca unicul for care reprezintă voinţa poporului român şi se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii şi de voinţa popoarelor libere"[11].

Pentru a preveni influenţa altor cercuri politice care urmăreau scopuri contrare intereselor româneşti, ziarul arată că: „Consiliul Naţional Român atrage atenţia poporului român din Ungaria şi Transilvania,

---

[8] „Maros-Torda vármegyei hivatalos lap", an XIX, nr. 44 din 24 octombrie 1918.
[9] Ioan Silviu Nistor, *Contribuţii mureşene la marea unire din 1918*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 9—10.
[10] „Székely Napló", an XLVIII, nr. 169 din 3 noiembrie 1918.
[11] „Adevărul" din 21 octombrie /3 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să nu dea ascultare îndemnurilor venite din parte străină, precum nici crezare ştirilor, cari nu sînt subscrise de Consiliul Naţional Român"[12].

Cum este şi firesc, asemenea veşti şi apeluri au avut un ecou puternic în rîndul maselor. Peste tot acestea au început să se organizeze şi să lupte împotriva forţelor reacţiunii, care încercau cu disperare să menţină vechile rînduieli. Avîntul luptei maselor, care s-a manifestat pe întreg cuprinsul Transilvaniei în toamna anului 1918, îşi găseşte explicaţia în trecutul zbuciumat al majorităţii populaţiei din această provincie, dar şi în convingerea ei că numai prin astfel de mijloace se poate înfăptui unirea cu România — idealul de veacuri al poporului român. Lupta pe plan social se îmbina cu lupta pe plan naţional, ambele laturi formînd un tot unitar.

În lumea satelor mişcările ţărăneşti erau îndreptate împotriva moşierilor, dar şi a reprezentanţilor organelor locale de stat ca: primpretori, notari, primari şi jandarmi, care erau instrumente ale exploatării şi asupririi burghezo-moşiereşti. Este de remarcat maturitatea politică de care au dat dovadă ţăranii în împrejurările din acel timp, luptînd uniţi, fără deosebire de naţionalitate, împotriva duşmanului comun. Astfel, în ciuda încercărilor disperate ale unor cercuri reacţionare de a dezbina masele prin propaganda lor naţionalist-şovină, acestea au luptat unite pentru eliberarea socială şi naţională.

Acţiunile revoluţionare ale ţăranilor au izbucnit mai întîi în localităţile din apropierea oraşelor de garnizoană, a centrelor de căi ferate şi a celor aşezate lîngă şosele, extinzîndu-se apoi şi în satele mai îndepărtate. Pretutindeni, prin toate comunele pe unde se îndreptau spre casele lor, soldaţii chemau la luptă pe ţărani. Se poate astfel afirma cu certitudine că, mişcarea revoluţionară ţărănească s-a extins de la oraşe la sate, în urma semnalului dat de clasa muncitoare şi transmis prin soldaţii ce se reîntorceau la casele lor. Ea s-a generalizat la începutul lunii noiembrie timp de 6—7 zile, după care au avut loc acţiuni ţărăneşti locale. „Acţiunile — arată Iosif Kovács — au început împotriva autorităţilor, deoarece masele vedeau în ele întruchiparea puterii de stat, forţa care stătea în calea rezolvării revendicărilor lor. Ele promovau asuprirea socială şi naţională, ele au transformat Transilvania într-o ţară de sufefinţe. Alungarea acestora în ochii ţărănimii însemna netezirea drumului spre libertate, spre o viaţă mai bună"[13].

Încă din primele zile ale revoluţiei masele s-au organizat în consilii naţionale, care vor iniţia şi conduce acţiunile lor. Au luat astfel fiinţă consilii naţionale române, maghiare, germane sau mixte, în funcţie de structura etnică a populaţiei dintr-o localitate ori alta. Ziarul „Székely Napló" din 5 noiembrie 1918 relatează faptul că în întreg judeţul Mureş—Turda au luat fiinţă consilii naţionale locale. Mai întîi la Reghin şi în comunele din plasa Reghinului de Sus, apoi la Miercurea Nirajului, Dum-

---

[12] *Ibidem.*

[13] I. Kovács, V. Popeangă, *Lupta ţărănimii din Transilvania din toamna anului 1918 pentru unirea cu România*, în *Studii*, nr. 6, 1968, p. 1.074.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

brăvioara, Gorneşti, Bandu de Cîmpie şi în alte localităţi. „Populaţia maghiară şi română — remarcă ziarul — peste tot a luat parte la înfiinţarea acestor consilii în deplină înţelegere şi înfrăţire"[14]. În acelaşi ziar se relatează că, după încheierea armistiţiului, soldaţii din cazărmile oraşului Tîrgu Mureş au pornit spre casele lor. La cele două gări ale oraşului s-au adunat peste 3.000 de soldaţi, între care şi cei bolnavi, care părăsiseră spitalele. Ziarul informează de asemenea că magazia publică de alimente de pe lîngă fabrica Heimann, ca şi alte magazii, au fost sparte şi jefuite de militari şi populaţia civilă, fapt pentru care a fost înfiinţată garda naţională din Tîrgu Mureş, cu scopul de a menţine ordinea.

La 7 noiembrie 1918, acelaşi ziar face cunoscut că pentru păstrarea ordinei publice, în tot judeţul au luat fiinţă gărzi naţionale, dar cu toate acestea au avut loc tulburări în comune. Aşa, de pildă, la Troiţa, moşierul Sántha Albert a fost bătut de ţărani şi apoi ucis chiar în localul primăriei, iar la Periş moşierul Zelker Géza a fost şi el ucis[15]. Pentru a frîna şi evita asemenea excese, ziarul arată că în toate satele judeţului s-au difuzat afişe în limbile română, maghiară şi germană, prin care consiliile naţionale chemau populaţia ca în deplină înţelegere să facă totul pentru siguranţa vieţii şi proprietăţii. În acelaşi scop, învăţătorii din comunele judeţului au ţinut o adunare generală în localul primăriei din Tîrgu Mureş, înfiinţînd Consiliul Naţional al Învăţătorilor, pentru a-şi întări influenţa asupra locuitorilor din comune. Ziarul mai relatează că la Ceuaşu de Cîmpie, în prezenţa a 800 de săteni din 10 localităţi, au fost înfiinţate consilii naţionale şi gărzi naţionale. Ele aveau, între altele, sarcina de a rezolva unele probleme acute cu care era confruntată populaţia satelor. Consiliul Naţional din Ceuaşu de Cîmpie, de exemplu, a luat măsuri în vederea asigurării locuitorilor din Voiniceni cu lemne de foc din pădurea proprietarului Konc Henric, stabilind preţul de 1.000 coroane pentru un jugăr de pădure[16].

Peste tot iau fiinţă organe administrativ-politice noi, reprezentanţii vechiului regim fiind înlăturaţi. Într-un document, al vremii se arată că Inczédi Jokszmán Nándor, prefectul judeţului Mureş—Turda, a fost destituit din funcţie încă la 2 noiembrie 1918. În acelaşi timp, a avut loc alungarea primpretorilor, notarilor şi jandarmilor din comune[17]. Evident, odată cu înlăturarea vechilor autorităţi s-au creat condiţii mai bune şi pentru desfăşurarea luptei de eliberare naţională, care la începutul lunii noiembrie era coordonată de Consiliul Naţional Român din Cluj. Preşedintele acestuia, dr. Amos Frîncu, trimite la 5 noiembrie 1918 o telegramă prefectului din Tîrgu Mureş în care se arată că autorităţile din cadrul judeţului trebuie să colaboreze cu Consiliul Naţional Român judeţean şi să îndeplinească ordinele acestuia[18].

---

[14] „Székely Napló", nr. 170 din 5 noiembrie 1918.
[15] *Ibidem*, nr. 171 din 7 noiembrie 1918.
[16] *Ibidem*.
[17] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, doc. nr. 1.2810/1918.
[18] *Ibidem*, actele prefectului, doc. nr. 5.926/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În faţa acţiunilor ţărăneşti, moşierii încercau să organizeze alte forţe poliţieneşti, care să le păzească proprietăţile şi viaţa. Astfel, la 6 noiembrie 1918, moşierul Erősdy István din Moreşti solicită subprefectului din Tîrgu Mureş aprobarea pentru organizarea unei gărzi civile, în scopul asigurării siguranţei persoanei şi proprietăţii. Subprefectul aprobînd cererea, îi recomandă moşierului să înfiinţeze garda civilă şi s-o comande chiar el în persoană[19]. Numai că ţăranii, fie ei români sau maghiari, nu mai voiau să colaboreze cu aceia care i-au exploatat şi asuprit veacuri de-a rîndul. Ei erau conştienţi că numai noile organe administrativ-politice, consiliile naţionale, le vor apăra interesele. Într-un document al vremii se arată că, la 8 noiembrie 1918, gospodăriile agricole militare din judeţul Mureş-Turda au fost predate consiliilor naţionale, noile organe administrativ-politice. Între acestea sînt menţionate gospodăriile administrate de Hener Antal la Archiud, Teaca, Logig şi Ercea. Bunurile lor constau din 3 cai, 176 boi, 34 vaci, unelte agricole şi produse agricole, din care unele netreierate. La grupul agricol din Tîrgu Mureş—Valea Tîrnavei sînt menţionate 217 jugăre teren pentru legume, 263 vite, 12 cai şi numeroase unelte agricole[20]. Astfel de fapte demonstrează importanţa pe care o aveau consiliile naţionale, create în urma înlăturării vechilor autorităţi, ca urmare a luptei revoluţionare a maselor.

La 9 noiembrie 1918, soţia locotenentului Csernátoni din Ormeniş aduce la cunoştinţa subprefectului judeţului Mureş-Turda, că în comuna Ercea ţăranii jefuiesc bunurile mai multor familii de moşieri, cerînd măsuri urgente pentru restabilirea ordinei[21]. Tot la 9 noiembrie, Ministerul de Război de la Budapesta anunţă înfiinţarea gărzilor naţionale la căile ferate. Anunţul îndemna militarii să intre în aceste gărzi, în schimbul unei remuneraţii de 25 coroane pe zi, plus întreţinerea. Motivul invocat pentru înfiinţarea gărzilor era nesiguranţa circulaţiei, aşa cum se arată în documentul menţionat. Celor care se înscriau în asemenea gărzi şi se achitau cu cinste de obligaţiile ce le reveneau, li se promitea pămînt sau slujbe de stat[22].

Dar, acţiunile maselor nu mai puteau fi stăvilite, cu toate măsurile preconizate de autorităţi. De aceea, la 11 noiembrie 1918, subprefectul judeţului Mureş-Turda solicită Comandamentului militar dis Sibiu un efectiv de circa 500 militari, 20 puşti mitralieră şi muniţia necesară în scopul menţinerii ordinei, a securităţii persoanei şi averii[23]. În răspunsul său, Comandamentul militar arată că nu dispune de forţe suficiente pentru menţinerea ordinei, recomandînd înfiinţarea gărzilor naţionale în acest scop[24].

În împrejurări favorabile similare se vor desfăşura şi mişcările ţărăneşti din zona Cîmpeni. Un loc de seamă în cadrul acestor mişcări îl

[19] *Ibidem*, actele subprefectului, doc. nr. L-12.864/1918.
[20] *Ibidem*, doc. nr. H-13.041/1918.
[21] *Ibidem*, doc. nr. L-12.909/1918.
[22] *Ibidem*, doc. nr. L-12.926/1918.
[23] *Ibidem*, doc. nr. L-12.946/1918.
[24] *Ibidem*, doc. nr. D-12.828/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ocupă acţiunile ţăranilor români şi maghiari din comuna Bandu de Cîmpie. Conform documentelor vremii, la 3 noiembrie 1918, circa 1.000 de ţărani la care s-au alăturat mai mulţi soldaţi sosiţi pe front, precum şi foşti prizonieri de război şi chiar membrii ai gărzii naţionale din localitate, au atacat primăria şi celelalte autorităţi administrative locale: notarul, perceptorul, pretorul plasei şi pe jandarmi[25]. Răsculaţii au ales un sfat reprezentativ, care a preluat conducerea comunei. Notarul a fost arestat, iar pretorul a reuşit să-şi salveze viaţa, fugind din localitate[26]. A doua zi, ţăranii s-au adunat din nou la primărie, de unde, în frunte cu ostaşi înarmaţi, au atacat curţile moşierilor Sándor Pál, Szekeres Géza, Fülöp Simion şi alţii, confiscîndu-le produsele agricole şi animalele pe care le-au împărţit între ei, precum şi familiilor nevoiaşe din comună. Îndîrjirea ţăranilor a sporit şi mai mult după ce moşierul Szekeres Géza a tras cu arma asupra lor, împuşcînd mortal doi dintre răsculaţi, pe Oltean Vasile şi Nagy József[27]. Pentru moment, ţăranii s-au retras, dar la scurt timp s-au reîntors, devastînd şi incendiind conacul. Între timp, moşierul reuşise să dispară din localitate, fiind găsit după aproximativ o lună spînzurat într-o pădure din apropierea oraşului Tîrgu Mureş[28].

Pentru a înăbuşi lupta ţăranilor, autorităţile din fruntea judeţului au dispus trimiterea la Band a unei subunităţi militare sub comanda locotenentului Tövissi Géza[29]. Odată cu subunitatea militară s-a reîntors în localitate şi pretorul plasei Band, Sipos Mihály. Au început astfel represaliile împotriva ţăranilor, mai mulţi dintre aceştia fiind executaţi prin împuşcare. Însuşi pretorul plasei a împuşcat doi ţărani: pe Mătea Aron şi Györfi János. În acelaşi timp mai mulţi ţărani au fost arestaţi şi închişi la pretură, iar apoi maltrataţi cu sălbăticie[30].

Întruniţi în sfat, moşierii au hotărît ca toţi cei arestaţi să fie executaţi, dar la insistenţele locotenentului Tövissi Géza, comandantul subunităţii militare, capii mişcării, împreună cu alţi 27 ţărani, au fost trimişi sub escortă militară la Tîrgu Mureş şi predaţi autorităţilor judiciare[31]. Însă moşierii nu au fost satisfăcuţi cu această măsură şi după plecarea subunităţii militare din localitate s-au întrunit hotărînd înfiinţarea unui statariu, care în frunte cu Csomor József a condamnat la moarte patru ţărani: Kucsván Sándor, Mailáth József, Angheluş Vasile şi Mailáth Gergely[32]. Aceştia au fost împuşcaţi în piaţa tîrgului de vite de un pluton de execuţie, format din cei mai înverşunaţi reprezentanţi ai vechiului regim[33].

---

[25] Vasile Pop, *1918. Mişcările revoluţionare ale ţărănimii din Bandu de Cîmpie*, în *Studii şi materiale*, vol. III—IV, Tîrgu Mureş, 1972, p. 411.

[26] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, doc. nr. 14.427 şi 6.091/1918.

[27] „Székely Napló", nr. 174 din 12 noiembrie 1918.

[28] „Ellenőr" din 6 decembrie 1918.

[29] „Székely Napló" din 9 noiembrie 1918.

[30] Vasile Pop, *op. cit.*, p. 412.

[31] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, doc. nr. 5.960/1918.

[32] „Székely Napló" din 12 noiembrie 1918.

[33] Vasile Pop, *op. cit.*, p. 412.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moşierii nu s-au mulţumit cu aceste execuţii, ci au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a obţine condamnarea ţăranilor arestaţi şi închişi la Tîrgu Mureş. În acest scop au exercitat presiuni asupra organelor judiciare, care în primăvara anului 1919 vor fi totuşi nevoite să-i achite pe „comuniştii şi bolşevicii" din Band[34].

Starea de revoltă a ţăranilor din Bandu de Cîmpie rezultă şi din raportul preşedintelui C.N.R. din localitate, adresat la 1 ianuarie 1919 Consiliului Naţional Român din Tîrgu Mureş. În raport se arată că: „Spiritul bolşevician a luat în dominaţie şi cearcă aderenţi în toate comunele de pe aici. Sărăcimea e multă, nu voiesc să lucre şi aşteaptă împărţirea pămînturilor, cînd vor lucra pentru ei — zic — nu pentru alţii. Voiesc de pe acum să împărţească pămînturile şi pădurile şi numai cuvintul preoţilor îi mai domoleşte. Gardele (gărzile — n.n.) pretutindeni sînt puţine la număr şi aderente şi ele la principiile de mai sus. Contra grofilor şi proprietarilor mari români şi maghiari sînt în secţia mea multişori. În contra acestora se îndreaptă ura acum, apoi spiritul de comunism îi neliniştеşte pe toţi săracii proletari şi de aceştia sînt mulţi"[35].

Aceste relatări nu mai necesită comentarii. Ele dezvăluie în mod clar ura ţăranilor împotriva exploatatorilor şi a asupritorilor de veacuri, dar şi dorinţa lor arzătoare de a se vedea stăpîni asupra pămînturilor. Lupta unită a ţăranilor români şi maghiari, care s-a vădit în toate localităţile cu populaţie mixtă, constituie o dovadă de necontestat că în rîndul maselor nu au existat disensiuni de ordin naţional. Această unitate în luptă a stîrnit consternare şi îngrijorare în presa burgheză din acel timp[36]. Unirea şi solidaritatea în luptă a ţăranilor români şi maghiari, în împrejurările de la sfîrşitul anului 1918, sînt continuarea unor vechi tradiţii, care s-au manifestat de atîtea ori în decursul istoriei. Este de remarcat faptul că între populaţia de naţionalitate română şi cea de naţionalitate maghiară din Bandu de Cîmpie s-a încheiat, încă în anul 1914, o înţelegere consemnată în aşa-zisul „Document al apărării reciproce", prin care cele două naţionalităţi se angajau să trăiască în cea mai deplină înţelegere, să se întrajutoreze şi mai ales să lupte împreună împotriva duşmanului comun[37]. Evenimentele de la Bandu de Cîmpie din noiembrie 1918 se înscriu în contextul general al luptei ţărănimii din zona Cîmpiei şi din întreaga Transilvanie pentru eliberarea socială şi naţională.

Acţiuni însemnate ale ţăranilor au avut loc la începutul lunii noiembrie şi în comuna Lunca, de care aparţineau satele Logig şi Goreni. Aici, ţăranii au atacat gospodăria notarului Forró Géza care, prin înşelăciuni şi abuzuri, reuşise să acapareze întinse suprafeţe de pămînt, devenind un mare proprietar. La acestea s-au adăugat şi ilegalităţile comise de el în timpul războiului şi comportarea sa brutală în raporturile cu ţăranii.

---

[34] *Ibidem*, p. 413.

[35] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent — Generale, dos. nr. 67/1918, f. 65.

[36] „Újság" din 10 noiembrie 1918.

[37] Vasile Pop, *op. cit.*, p. 414.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Drept răzbunare, țăranii i-au devastat gospodăria, împărțind între ei cerealele, animalele și alte bunuri[38]. Asemenea acțiuni ale țăranilor au avut loc și la Petelea, unde notarul Trepera Ede a fost nevoit să-și părăsească postul. La fel s-au desfășurat evenimentele și în comuna Poarta, unde notarul Barátossy Jenő se considerase mulți ani atotputernic, tiranizînd pe locuitori mai ales în timpul războiului, cînd îi obliga să-i lucreze gratuit pămînturile. Notarul a scăpat prin fugă de furia maselor, dar nici înlocuitorul său Sylveszter János din Filipșu Mare n-a avut o comportare mai bună față de locuitori, fapt pentru care a avut aceeași soartă ca și predecesorul său[39]. În același timp, subnotarul Török Dénes din Sîncraiul de Mureș și Nazna a trebuit să-și părăsească postul din motive asemănătoare, țăranii atacîndu-i gospodăria. În ziua de 6 noiembrie soldați sosiți de pe front, împreună cu locuitorii din comuna Șincai, au atacat primăria, alungîndu-l pe notar[40].

Alungarea notarilor și a celorlalți reprezentanți ai administrației de stat a luat proporții, generalizîndu-se pînă spre sfîrșitul prime decade a lunii noiembrie. Încă în primele zile ale acestei luni, pretorul plasei Mureșul de Jos raporta subprefectului că funcționarii din subordinea sa și-au părăsit posturile, retrăgîndu-se la Tîrgu Mureș[41]. La Bărdești și Rîciu notarii au fost de asemenea izgoniți. În multe locuri țăranii au avut ciocniri cu organele locale ale administrației de stat, care dispuneau de numeroși jandarmi[42]. Este de menționat că, însuși suprefectul județului Mureș-Turda raporta, la 20 noiembrie 1918, Ministerului de Interne de la Budapesta, că 2/3 din notari au fost nevoiți să-și părăsească posturile[43]. Într-o adresă a Consiliului Național Român din Reghin se relatează că, în primele zile ale lunii noiembrie, majoritatea notarilor au fost nevoiți să se refugieze din comunele lor datorită revoltelor țărănești[44].

Nu lipsesc nici cazurile în care țăranii s-au ridicat împotriva primarilor, care prin comportarea lor nedemnă au afectat interesele obștești și naționale. Un exemplu în acest sens îl constituie cazul primarului din Fărăgău, Hurducaciu Manu, care a comis multe abuzuri, jefuind și trădînd poporul[45]. La Petelea locuitorii au chemat în fața consiliului pe vechii funcționari, cărora le-au cerut să dea socoteală pentru ilegalitățile comise în timpul războiului, îndeosebi pentru cele privind „dispensările militare și ajutorarea văduvelor". Puși într-o astfel de situație, aceștia s-au văzut nevoiți să demisioneze din funcțiile lor[46]. O astfel de cale

[38] Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 13.
[39] *Ibidem*, p. 13—14.
[40] *Ibidem*, p. 14.
[41] Miron Constantinescu, Ștefan Pascu ș.a., *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 257.
[42] *Ibidem*.
[43] Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, *Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare*, în *A.I.S.I.S.P.*, 14, 1968, nr. 6, p. 417.
[44] Miron Constantinescu, Ștefan Pascu ș.a., *op. cit.*, p. 257.
[45] Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 16.
[46] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

paşnică de înlăturare a vechilor autorităţi odioase şi corupte o vom întîlni destul de frecvent, ea oglindind înclinaţiile paşnice ale poporului nostru.

Dezintegrarea armatei, care a constituit principalul instrument de reprimare al aparatului de stat burghezo-moşieresc, a avut şi în zona Cîmpiei, ca de altfel în întreaga Transilvanie, o importanţă deosebită. Ea a uşurat considerabil lupta maselor de la oraşe şi sate pentru înlăturarea exploatării sociale şi a asupririi naţionale. Prin lupta maselor vor fi înlăturate pe cale revoluţionară vechile autorităţi ale statului austro-ungar, reprezentate în mediul rural prin preturi, notariate, primării şi jandarmerii.

Rolul de iniţiatori şi organizatori ai acţiunilor de înlăturare a vechiului aparat de stat a revenit soldaţilor şi prizonierilor reîntorşi în satele lor. Ei au condus lupta comună a ţăranilor români şi maghiari în decursul lunii noiembrie 1918. De fapt, ziua de 7 noiembrie a marcat generalizarea acţiunilor revoluţionare în lumea satelor, îndreptate împotriva reprezentanţilor locali ai vechiului aparat de stat. În această zi are loc o mişcare puternică în comuna Băla, unde notarul Tamásy Oszkár a fost nevoit să-şi părăsească postul, refugiindu-se din localitate[47]. Amploarea mişcărilor ţărăneşti s-a intensificat pînă la mijlocul lunii noiembrie. În raportul său către subprefectul din Tîrgu Mureş, pretorul plasei Mureşul de Jos arăta că funcţionarii administrativi din comunele aflate în subordinea sa au fost nevoiţi să-şi părăsească aproape toţi posturile. Pe baza relatărilor pretorului, subprefectul a informat, la rîndul său, Ministerul de Interne de la Budapesta, arătînd că în plasa Mureşul de Jos circa 20 de notari cercuali au fugit din faţa răsculaţilor, părăsindu-şi reşedinţele[48]. Cei mai mulţi au căutat refugiu la Tîrgu Mureş, unde se credeau mai în siguranţă. De fapt, alungarea notarilor a continuat şi după 15 noiembrie.

Atacarea şi îndepărtarea notarilor şi primarilor au creat condiţii favorabile pentru declanşarea unor acţiuni revoluţionare de proporţii mai mari împotriva moşierilor şi arendaşilor. Evident, această luptă a avut un caracter social pentru ţărani, indiferent de naţionalitate. În cazul ţărănimii române lupta a avut ca obiectiv şi eliberarea naţională. De fapt, funcţionarii administrativi din lumea satelor n-au fost decît uneltele moşierilor, a căror interese le apărau. Dorinţa ţăranilor români de a înlătura odată cu exploatarea socială şi asuprirea naţională explică avîntul şi amploarea pe care au luat-o mişcările ţărăneşti în toamna anului 1918. În raportul înaintat de subprefectul judeţului Mureş-Turda organelor superioare, la 6 noiembrie, se relatează că la numai cîteva zile după izbucnirea revoluţiei în toate plasele din cadrul judeţului s-au produs acţiuni antimoşiereşti. În raport se menţionează că soldaţii veniţi acasă au atacat, împreună cu consătenii lor, marile proprietăţi pe 3/4

---

[47] Liviu Botezan, Adrian Stoica, *Situaţia ţărănimii din comitetul Mureş-Turda şi lupta ei pentru eliberare socială şi naţională în anii 1914—1918*, în *Marisia*, V, Tîrgu Mureş, 1975, p. 234—235.

[48] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, doc. nr. 13.148/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din teritoriul judeţului[49]. Ziarul „Ellenzék" (Opoziţia) din 9 noiembrie 1918 dă unele informaţii referitoare la devastarea gospodăriilor moşiereşti din plasa Bandu de Cîmpie, în zilele de 6—8 noiembrie[50]. În comuna Toldal, ţăranii români şi maghiari au atacat şi devastat proprietăţile şi curţile moşierilor din familia Teleki, care au fugit la Tîrgu Mureş pentru a-şi salva viaţa[51].

Acţiunile ţărăneşti s-au îndreptat şi împotriva negustorilor şi chiaburilor, care spoliaseră şi ei populaţia din lumea satelor, alături de moşieri şi arendaşi. Se ştie că la Bandu de Cîmpie ţăranii au atacat prăvăliile unor negustori speculanţi ca: Heisikovitz Adolf, Fülöp Simon, Kohn David, Tövissi Dezideriu, Strohl Jenő şi Szekeres Béla, devastîndu-le şi împărţind între ei bunurile aflate în ele[52]. Asemenea acţiuni, ca şi cele întreprinse împotriva curţilor moşiereşti şi a magaziilor de stat, pot fi considerate drept încercări ale ţăranilor de a rezolva, prin propriile lor forţe, criza de alimente şi de alte bunuri de consum, care se agrava de la o zi la alta. Împărţirea cerealelor şi alimentelor a fost considerată de ţărani ca un act just, întrucît acestea proveneau din exploatarea muncii lor. În acelaşi timp, prin asemenea acţiuni răsculaţii încercau să-i alunge pe moşieri şi arendaşi cu scopul de a le împărţi pămînturile şi a deveni astfel proprietari asupra lor. Această idee o găsim prezentă peste tot în Transilvania în lunile noiembrie—decembrie 1918, ca şi în perioada care a urmat pînă la înfăptuirea reformei agrare.

În faţa mişcărilor ţărăneşti ce luau proporţii tot mai mari, moşierii şi arendaşii, sprijiniţi de alte elemente ale vechiului regim, au organizat detaşamente înarmate, pe care vor încerca să le folosească împotriva ţăranilor, pentru înăbuşirea acţiunilor lor. Asemenea detaşamente vor fi alcătuite din jandarmi alungaţi de ţărani de la posturile lor, dar mai ales din ofiţeri şi subofiţeri rămaşi credincioşi guvernului de la Budapesta, condus de Károlyi Mihály. Un astfel de detaşament, format din 30 de soldaţi şi ofiţeri, în frunte cu căpitanul Dergan Béla, sosi la 10 noiembrie în satul Poarta, începînd acţiunea de represiune împotriva ţăranilor. După ce au arestat şi bătut mai mulţi răsculaţi, i-au dus în comuna vecină Voivodeni, unde au continuat să-i maltrateze. A doua zi şi-au făcut apariţia în satul Poarta moşierii Toldalagi şi Máriaffy, însoţiţi de 15 militari călări. Numai intervenţia preotului pe lîngă cei doi moşieri a salvat satul de represalii sîngeroase. Pînă la urmă, cei doi moşieri s-au mulţumit cu promisiunea ţăranilor de a le restituit tot ce şi-au însuşit în zilele anterioare de la curţile lor[53]. De fapt, cam în acelaşi timp, ziarul „Pesti Hirlap" (Foaia de ştiri din Pesta) relatează că un detaşament

---

[49] Miron Constantinescu, Ştefan Pascu, ş.a., *op. cit.*, p. 573.
[50] „Ellenzék", nr. 254 din 9 noiembrie 1918.
[51] I. Ranca şi I. Chiorean, *Date privind activitatea consiliilor naţionale române şi mişcările ţărăneşti din fostul judeţ Mureş-Turda în noiembrie 1918*, în *Apulum*, VII, 1969, p. 417.
[52] Liviu Botezan, Adrian Stoica, *op. cit.*, p. 240.
[53] *Ibidem*, p. 242—243.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de represalii ar fi executat prin împuşcare 80 de ţărani din comuna Răstoliţa[54].

Cu toate măsurile represive luate de autorităţi, acţiunile revoluţionare ale ţăranilor vor continua în tot decursul lunii noiembrie şi chiar în luna decembrie, cînd ele vor fi mai răzleţe. Aceste acţiuni vor duce pînă la urmă la înlocuirea vechilor organe administrative cu altele noi, alese de mase, consiliile naţionale. Acestea vor coordona şi conduce lupta maselor pentru realizarea dezideratelor naţionale şi sociale, care va culmina cu marele act al unirii de la 1 Decembrie 1918.

Întrucît în fruntea acţiunilor ţărăneşti se aflau ostaşii întorşi de pe front, la 3 noiembrie 1918, Comandamentul militar de la Sibiu cere subprefectului judeţului Mureş—Turda să ia măsuri pentru a dezarma pe acei militari care reveneau înarmaţi în satele lor[55]. În telegrama sa către Ministerul de Război de la Budapesta, din 6 noiembrie, prefectul judeţului se plîngea că soldaţii se opuneau dezarmării lor. Pentru a-i determina să accepte predarea armelor, prefectul propunea ministerului stabilirea unor recompense în acest scop. „Prin aceasta — se arată în telegramă — nu numai că vor putea fi menţinute arme şi muniţii de valoare imensă, dar, în interesul siguranţei publice, numai astfel vor putea fi sustrase acestea cu cea mai mare reuşită din mîini profane"[56]. Tot în acel timp, primpretorul plăşii Reghinului de Jos telegrafia subprefectului de la Tîrgu Mureş, că la Păingeni „hambarul moşiei contelui Ádám Teleki a fost spart de românii din Păucea, Băla şi Ercea şi-l jefuiesc în continuare..."[57]. Pentru restabilirea ordinei solicită să i se trimită forţa publică necesară. Într-un mod asemănător se vor petrece lucrurile şi în satul Ercea, unde militarii trimişi la vatră, în fruntea consătenilor lor, au atacat, în zilele de 5—6 noiembrie, hambarele a trei proprietari şi şi-au împărţit între ei cerealele[58].

Într-o scrisoare a Consiliului naţional român din comuna Izvoarele, adresată la 17 noiembrie 1918 forurilor superioare, se relatează că hambarele şi curtea grofului din localitatea respectivă au fost devastate[59]. În acelaşi timp, ţăranii din satul Deag au dezarmat şi alungat pe jandarmi, strigînd: „Jos cu domnimea!". Din raportul şefului postului de jandarmi din comună, rezultă că ţăranii i-au ameninţat şi pe fruntaşii români „cu furci şi jefuire". După exemplul comunei Deag, toate comunele din plasa Iernut au atacat „domnimea"[60].

Solidaritatea şi unitatea în luptă a ţărănimii se reflecta chiar în relatările ziarului „Újság" (Gazeta) din 6 noiembrie 1918. Ziarul recunoaşte

---

[54] „Pesti Hírlap", nr. 266 din 13 noiembrie 1918.

[55] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, actele subprefectului, doc. nr. D-12.810/1918.

[56] *Ibidem*, actele prefectului, doc. nr. 5.901/1918.

[57] *Ibidem*, actele subprefectului, doc. nr. L-12.984/1918.

[58] L. Vajda, *Documente despre mişcările ţărăneşti din Transilvania din noiembrie 1918*, în *Anale*, nr. 5 din 1957, p. 155.

[59] *Bibl. Fil. Academii R.S.R.* Cluj-Napoca, mss. 325, f. 22. Scrisoarea din 17 noiembrie 1918 a C.N.R. din comuna Beşineu (Valea Izvoarelor — n.n.).

[60] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că, „țăranii calcă proprietatea moșierească deopotrivă în comunele maghiare și române, punînd stăpînire pe întreaga recoltă a tot mai mulți proprietari mari. Bucatele le împart apoi prietenește între ei"[61]. Acțiunile comune ale țăranilor români și maghiari au constituit una din caracteristicile importante ale luptelor sociale din lumea satelor în toamna anului 1918. În lucrarea *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Ion Clopoțel, participant la evenimentele din acel timp, arată pe bună dreptate că „țărănimea a izgonit în revoluție pe toți funcționarii mișei, fie unguri, fie români"[62]. Este elocventă în acest sens cererea lui Sipos Zsigmond, funcționar la pretura plășii Band, adresată subprefectului județului Mureș—Turda la 12 noiembrie 1918. „Masele aliate cu ocazia răscoalei desfășurate în comuna Bandu de Cîmpie pentru jaf, omoruri și incendieri — se arată în cerere — m-au condamnat la moarte și pentru a scăpa de răzbunarea poporului m-am refugiat în timpul nopții la Tîrgu Mureș. Binevoitorii mei m-au avertizat să nu mă reîntorc la Bandu de Cîmpie, pentru că masele agitate îmi vor pieirea"[63]. Deși mișcările țărănești nu au avut un caracter organizat, ele au reușit pînă la urmă să înlăture vechile autorități, creindu-se astfel condiții favorabile pentru ca masele să-și poată exprima în mod liber voința de unire cu România.

Stările de fapt din acel timp rezultă și din memoriile unor participanți la evenimente. Între aceștia se numără dr. Gheorghe Munteanu, care într-un articol intitulat *Amintiri din anul unirii* publicat în „Gazeta Mureșului", la 1 decembrie 1932, descrie astfel situația grea a maselor și starea de spirit a acestora: „Era o toamnă ploioasă și răcoroasă. Gripa spaniolă făcea ravagii. Preotul satului zilnic îngropa pe cei răpuși de această boală, ce căutau să întreacă în secerișul vieților chiar focurile tranșeelor. Se simțea mare lipsă de pîine. Războiul încă ținea. Durere multă și mare povară apăsa sufletele tuturora"[64]. În același articol se arată entuziasmul care a cuprins masele la vestea izbucnirii revoluției și acțiunile lor. A doua zi după izbucnirea revoluției, în localitatea sa a avut loc o mare adunare populară, la care și-au făcut apariția și jandarmii, dar poporul, îmbătat de bucurie și de entuziasm, a tăbărît asupra lor, i-a dezarmat, le-a rupt epoleții și gradele în strigăte de „Trăiască revoluția!"[65].

Un interes deosebit prezintă și memoriile lui Iacob Blaga din Luduș, cartierul Gheja, care în momentul izbucnirii revoluției se afla pe frontul din Italia. „Încă acolo în tranșee, — relatează autorul — soldații au început să nu mai asculte de comandanți care ne trimiteau să murim pen-

---

[61] „Újság" din 6 noiembrie 1918.

[62] Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 38.

[63] *Arh. St.* Tîrgu Mureș, fond Prefectura județului Mureș, actele subprefectului, doc. nr. A-13.084/1918.

[64] Dr. Gheorghe Munteanu, *Amintiri din anul Unirii*, în *Gazeta Mureșului*, II, nr. 43 din 1 decembrie 1932.

[65] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tru o cauză străină nouă"[66]. În continuare, prezintă procesul de descompunere a armatei, menţionînd că soldaţii dezertau în masă şi îşi degradau ofiţerii. În ceea ce priveşte ofiţefii români şi din rîndul altor naţionalităţi asuprite, aceştia nu mai aşteptau să fie degradaţi de către soldaţi, ci îşi rupeau şi aruncau chiar ei gradele. Împreună cu regimentul nr. 50, din care făcea parte, autorul memoriului s-a îndreptat spre Alba Iulia, de unde soldaţii au plecat spre satele lor. În călătoria sa de la Alba Iulia la Luduş, relatează despre numeroasele acţiuni pe care ţăranii din diferite localităţi le-au întreprins împotriva curţilor moşiereşti, devastînd şi împărţind între ei cerealele, animalele şi alte bunuri. Între comunele în care au avut loc asemenea acţiuni sînt menţionate: Teiuş, Coşlariu, Războieni, Hădăreni şi Cheţani. În momentul cînd a ajuns acasă revoluţia era în toi: castelul, magazia de cereale, vitele şi finul baronului Bánffi János din Gheja erau devastate de către populaţie, care cerea să se împartă şi pămîntul. O comisie formată dintre foştii soldaţi veniţi de pe front se străduia să împartă în mod egal averea baronului şi să prevină astfel unele fapte de dezordine în comună[67]. Ţăranii l-au schimbat pe primarul satului, iar notarul fugise împreună cu jandarmii la Tîrgu Mureş. După înlocuirea primarului şi fuga notarului sătenii au ales Consiliul naţional român şi garda naţională, care au avut ca scop să asigure liniştea şi ordinea în locul autorităţilor fugite. Garda naţională dispunea de 15 puşti aduse de pe front, circa 10 grenade şi 200 cartuşe. Ca şi în alte localităţi, garda naţională a fost alcătuită mai ales din militari veniţi de pe front. Între membrii gărzii naţionale sînt menţionaţi: Procopie Rus, caporal, Ioan Şuteu, soldat, Dănilă Baghiu, soldat, Ioan Fanea, soldat, Iacob Blaga, caporal. Comandant a fost ales Procopie Sofron. Garda naţională a funcţionat pînă în inuarie 1919, cînd s-a dizolvat[68].

Relatări importante referitoare la evenimentele din toamna anului 1918 se află şi în memoriile lui Virgil Şeulean din Miheşu de Cîmpie. Între altele, autorul arată că primele zile ale revoluţiei l-au găsit la Tîrgu Mureş, unde se afla ca militar în Regimentul 62 infanterie. Revoluţia a izbucnit în mod spontan — relatează autorul. Se puteau observa soldaţi mergînd spre gară cu rucsacul în spate ducînd alimente şi haine ce găseau prin magazia regimentului, care era deschisă şi nepăzită. Soldaţii ieşind din cadrele armatei mai duceau cu sine şi arma pentru mai buna siguranţă şi din cînd în cînd mai trăgeau cîte un glonte în aer"[69]. Ajuns în satul natal, la indicaţiile tatălui său, a luat legătura cu un fost prizonier din Rusia, Vasile Suciu al Săniei, sosit şi el de curînd acasă. De la acesta a aflat că, încă în primăvara anului 1917, la Darniţa lîngă Kiev, a apărut primul manifest adresat lumii de Comitetul prizonierilor

[66] Iacob Blaga, *Memorii*, manuscris consemnat de Vasile Suciu, p. 2.
[67] *Ibidem*, p. 3.
[68] *Ibidem*, p. 4.
[69] Virgil Şeulean, *Viaţa satului Miheşul de Cîmpie în vremea revoluţiei din 1918*, lucrare aflată în manuscris, consemnată de Vasile Suciu, p. 2.
[70] *Ibidem*, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

români, în care se cerea desfacerea Transilvaniei de Austro-Ungaria şi unirea ei cu România, pentru a forma împreună cu ea un singur stat naţional român, bazat pe principii democratice. În memorii se menţionează influenţa pe care o avea acel om asupra locuitorilor din sat, care-i urmau sfaturile, ce constituiau îndemnuri la acţiune pentru a schimba vechile rînduieli. În cadrul unor întruniri, ţăranii arătau în cuvîntul lor că nu mai vor să fie slugi, jeleri sau birişi pe la curţile grofilor şi baronilor, că destul au fost exploataţi şi despoiaţi de bunurile lor. În cuvîntul său, Vasile Suciu al Săniei îndemna pe locuitori să lupte pentru desfacerea Transilvaniei de Austro-Ungaria şi unirea ei cu România. Într-o astfel de adunare, săteanul Dumitru Jucan a cerut: „să se împartă pămîntul grofilor şi moşierilor la ţăranii muncitori de pămînt şi celor care au luptat pe cîmpul de bătaie. Căci grofii care ne-au răpit pămînturile le-au stăpînit sute de ani, iar pe noi ne-au robit cu puterea jandarmului, ne-au bătut şi ne-au chinuit. Cît ne-au stăpînit pe noi nu ne-au făcut nici un bine, n-am avut nici un folos după ei. Nu s-au gîndit să ne facă şcoli, unde să învăţăm carte şi să ştim pe ce lume trăim. Nu ne-au făcut drumuri pe care să umblăm cu carele, aducîndu-ne bucatele. Nu ne-au făcut poduri pe care să putem trece peste pîraie. Nu s-au gîndit să ne facă o prăvălie în sat, să ne aducem marfa: fotoghinul (petrolul — n.n.) şi sarea de la o depărtare de 10 km din Sărmaş sau Luduş. Nu avem o măcelărie în sat şi nu s-au gîndit să ne deschidă un tîrg de vite, măcar la un an odată ca să ne uşurăm viaţa. Nu ne-au purtat grijă de a avea o casă pentru sfat, unde să ne adunăm şi să punem la cale lucrurile noastre gospodăreşti. Cu un cuvînt, marii noştri moşieri nu au făcut altceva decît că toată osteneala şi truda noastră au transportat-o în străinătate şi acolo au zidit palate, au deschis bănci, din munca noastră, ca să deie împrumuturi pe camătă şi să-şi facă averile mai mari, iar noi am rămas cu amarul şi cu necazul"[70].

Am redat acest pasaj în care sînt înfăţişate stările de fapt din satul Miheşu de Cîmpie, problemele ce-i frămîntau pe locuitori, năzuinţele lor şi modul cum concepeau ei să-şi hotărască soarta. Desigur, situaţia este similară şi în celelalte localităţi din zona Cîmpiei, ca de altfel din întreaga Transilvanie.

În memoriile sale, Virgil Şeulean prezintă şi modul în care a luat fiinţă Consiliul naţional român şi garda naţională în sat, în cadrul unei adunări, convocată în localul şcolii de învăţătorul Petru Grama, invalid de război, avînd gradul de sublocotenent. La propunerea acestuia, sătenii au ales în garda naţională 7 membri după cum urmează: Vasile Ţîrcu, caporal, Dionisie Cozac, fruntaş, Ioan Rusu, subofiţer, Ioan Kerekes, caporal, Teodor Boar, fruntaş, Eugen Moga, sergent şi Virgil Şeulean, cadet[71]. Ca şi în alte localităţi, Consiliul naţional a condus treburile obşteşti, coordonînd acţiunile maselor în scopul rezolvării problemelor stringente din acel timp şi pentru înfăptuirea marelui ideal al unirii.

---

[71] *Ibidem*, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În acest fel se prezenta situaţia în judeţul Mureş-Turda la sfîrşitul anului 1918. Documentele menţionate mai sus scot în evidenţă faptul că şi în comunele acestui judeţ, inclusiv în cele situate în zona Cîmpiei, mişcările ţărăneşti s-au desfăşurat cu intensitate în prima parte a lunii noiembrie, îndeosebi în primele zile ale acestei luni, pentru ca în a doua parte a lunii amploarea lor să scadă. În focul luptelor s-au constituit consilii naţionale comunale, care au luat locul vechilor autorităţi înlăturate. Aceste organe noi, alese de mase, vor rezolva o serie de probleme cu caracter economic, politic şi administrativ care se impuneau cu acuitate în acel moment istoric. În acelaşi timp, consiliile naţionale vor organiza şi coordona acţiunile maselor pentru înfăptuirea unirii.

Mişcări ţărăneşti au avut loc şi în localităţile din Cîmpia Transilvaniei, care din punct de vedere administrativ făceau parte din judeţele : Turda-Arieş, Cojocna, Solnoc-Dobîca şi Bistriţa-Năsăud. În cele ce urmează vom încerca să prezentăm aceste mişcări şi modul în care ele s-au desfăşurat, aşa după cum rezultă din documentele vremii. Şi în aceste judeţe împletirea rămăşiţelor relaţiilor feudale de exploatare cu cele specifice orînduirii capitaliste a ascuţit contradicţiile sociale dintre ţărani şi moşieri. În acelaşi timp, contradicţiile sociale au fost dublate de cele naţionale, întrucît marea majoritate a ţăranilor erau români, iar moşierii aproape numai maghiari. Aceştia dominau aparatul administrativ central şi local, subordonîndu-l intereselor lor de clasă. Astfel, prin intermediul aparatului de stat, moşierii exercitau şi oprimarea naţională. Este deci firesc ca lupta de eliberare socială să se împletească cu cea de emancipare naţională, luînd o amploare deosebită în lunile noiembrie şi decembrie 1918.

Peste tot, primii care s-au ridicat la luptă au fost muncitorii şi soldaţii. Aceştia din urmă părăsind garnizoanele s-au îndreptat spre satele lor, îndemnînd la luptă masele de ţărani. Urmînd exemplul muncitorilor, soldaţii din garnizoana Turda au dezarmat pe ofiţeri, în zilele de 1 şi 2 noiembrie, eliberînd pe militarii încarceraţi. Apoi, au pornit înarmaţi spre comunele lor, unde vor fi primii care se vor ridica la luptă pentru înlăturarea vechilor rînduieli[72]. După cum rezultă din documentele vremii, în prima jumătate a lunii noiembrie în plasa Luduş, judeţul Turda-Arieş, au fost alungaţi 9 din cei 14 notari, iar în plasele Turda şi Vinţul de Jos 6 notari[73]. La 3 noiembrie 1918, ţăranii din comuna Petridu de Jos (plasa Turda) au împărţit între ei cerealele găsite în depozitul morii care aparţineau negustorului Csákó László. Ei au luat din depozitul respectiv 26 chintale grîu, 10 chintale grîu amestecat cu secară, 6 chintale orz, 28 chintale ovăz, 3 chintale porumb, 45 chintale cartofi şi 45 chintale fasole[74]. În aceeaşi zi, ţăranii români şi maghiari

---

[72] L. Botezan, A. Stoica, *Situaţia ţărănimii din comitatul Turda-Arieş şi lupta ei pentru eliberarea socială şi naţională în perioada 1850—1918*, în *Potaissa. Studii şi comunicări*, Turda, 1978, p. 236.

[73] *Idem*, p. 238.

[74] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din satele Tritenii de Sus şi Tritenii de Jos (plasa Turda) au pătruns în curtea proprietăţii fiscale de unde au luat 150 de boi, 165 chintale grîu, 166 chintale porumb, 18 chintale secară şi 36 chintale orz. Tot în acea zi şi în cele ce au urmat, ţăranii au atacat conacele moşiereşti din comunele Zau de Cîmpie, Tăureni (plasa Luduş), Ţigăreni şi Ceanu Mare (plasa Turda)[75].

Într-un raport al notarului din Teleac (judeţul Cojocna) se relatează că, în zilele de 4 şi 5 noiembrie, ţăranii răsculaţi din satul Vîlcele (plasa Turda) au devastat conacele moşierilor Teleki Mihály şi Máthé Mózes, ultimului confiscîndu-i 90 chintale grîu, 14 chintale orz, 70 chintale ovăz, 60 chintale cartofi, 200 chintale porumb, 12 chintale fasole, 3 chintale mazăre şi 1,5 chintale linte[76]. La 5 noiembrie 1918, ţăranii din comuna Ceanu Mare (plasa Turda) au devastat proprietăţile moşierilor şi arendaşilor Bocsánszky Tivadar, Kálmán József, Kimperl Florian şi Kimperl Anton, împărţind între ei animalele precum şi însemnate cantităţi de cereale şi alte produse, după cum urmează: 182,10 chintale grîu, 52,80 chintale secară, 37,10 chintale porumb, 279,13 chintale orz, 12 chintale fasole şi 8 chintale sămînţă de cînepă[77].

În zilele de 5 şi 6 noiembrie au avut loc puternice mişcări ţărăneşti în satele Oprişani şi Poiana. Ţăranii au atacat curtea contelui Lázár Simion din Oprişani, de unde au luat 200 chintale grîu şi 200 chintale porumb. În sprijinul moşierului au sosit jandarmii. Lupta dintre aceştia şi ţărani s-a soldat cu 4 morţi şi 5 răniţi[78]. La 6 noiembrie, moşierul Csontos Elek se plîngea C.N.R. din Cluj că sătenii înarmaţi cu puşti şi mitraliere i-au atacat şi devastat conacul din comuna Boian (plasa Turda), confiscîndu-i 118 chintale grîu, 10 chintale orz, 4 chintale ovăz şi 6 chintale făină de grîu. Moşierul cerea să i se trimită cît mai urgent un detaşament militar pentru a reprima pe ţăranii răsculaţi[79]. În acelaşi timp, ţăranii din comuna Miceşti de Cîmpie au devastat, în zilele de 6 şi 7 noiembrie, conacul baronului Bornemissza, iar apoi au atacat proprietăţile bisericii reformate şi ale moşierilor din comuna Agîrbiciu şi anume: moşia contelui Bethlen József din Bărboşi şi conacul baronului Horváth din Copăceni. Tot în acel timp au avut loc mişcări ţărăneşti în satele Ceanu Mare, Sălicea, Tăureni, Lunca Arieşului şi în alte localităţi[80]. Ziarul „Ellenzék" din 9 noiembrie 1918 relatează că, sătenii din comuna Luncani au incendiat castelul baronului Bánffy şi fabrica de spirt, iar în satele Călăraşi şi Copăceni ţăranii care au atacat conacele moşiereşti au fost alungaţi de jandarmi[81]. Dar, acţiunile ţărăneşti au

---

[75] *Arh. St.* Cluj-Napoca, fond C.N.R. din Cluj, doc. nr. 17 şi nr. 19/1918.

[76] *Idem*, doc. nr. 17/1918.

[77] L. Botezan, A. Stoica, *Situaţia ţărănimii din comitatul Turda-Arieş şi lupta ei pentru eliberarea socială şi naţională în perioada 1850—1918*, în *Potaissa. Studii şi comunicări*, Turda, 1978, p. 239.

[78] *Ibidem.*

[79] *Ibidem.*

[80] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent, Generale, dos. nr. 67/1918, f. 56.

[81] „Ellenzék" din 9 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

continuat şi în zilele care au urmat. Printre moşiile devastate se menţionează şi cea a văduvei lui Hosszú Elemér din Cocu de Cîmpie, de unde ţăranii au confiscat 105 chintale grîu şi 10 chintale secară; apoi moşia lui Gogoman Ioan din comuna Iacobeni, de unde s-au luat 150 chintale grîu, 25 chintale porumb, 20 chintale secară, 25 chintale orz, 7 chintale ovăz şi 4 chintale fasole[82].

Aşa după cum rezultă din documentele vremii, concomitent cu aceste acţiuni luau fiinţă consilii naţionale, care apărau interesele ţăranilor. La 7 noiembrie 1918, locuitorii din comuna Tritu de Jos cer C.N.R. din Turda să li se vîndă o pădure, proprietate de stat, pentru a-şi satisface lipsa de lemne. În aceeaşi cerere ei solicită grîu pentru însămînţări. „Avem lipsă foarte mare şi urgentă de grîu de sămînţă. Cum ştim, are statul în comună circa 900 feldere grîu întrecătoare. Să se exopereze împărţirea acestora între ţărani[83], se arată în cererea respectivă. Într-o altă adresă din acel timp, comuna Tritu de Jos se angajează faţă de C.N.R. din Turda să sprijine înfiinţarea de consilii naţionale în localităţile rurale, precum şi a gărzilor naţionale pentru menţinerea ordinei în localităţile: Tritu de Jos, Tritu de Sus, Urca, Coc, Beiu, Ţicud, Zau şi Tăureni[84]. La 10 noiembrie 1918, locuitorii din satele menţionate cer C.N.R. din Turda înlocuirea notarului Tobiás, pentru abuzurile comise în timpul războiului, cu Nemeşiu, alesul lor[85].

Evenimentele se desfăşoară la fel şi în celelalte judeţe, care cuprindeau din punct de vedere administrativ localităţi din zona Cîmpiei. La 8 noiembrie 1918, prefectul judeţului Cojocna raporta Ministerului de Război că „în toate satele din jurul oraşului Cluj au loc zilnic jafuri şi devastări"[86]. A doua zi, Inspectoratul colonizării din Cluj raporta şi el despre jefuirea domeniului de sub administraţia sa, iar în raportul Direcţiei forestiere din 14 noiembrie sînt menţionate la fel asemenea jafuri[87]. Fireşte că prin „jafuri" şi „devastări" autorităţile aveau în vedere acţiunile ţăranilor împotriva moşierilor şi bogătaşilor satului. Într-un document din acel timp se relatează că starea de spirit a ţărănimii din judeţul Cojocna este foarte agitată, fiind „infectată de ideile bolşeviste"[88]. Acţiunile ţărăneşti au avut loc şi în satul Pata de lîngă Cluj, unde locuitorii au înlăturat vechile autorităţi instaurînd administraţia românească. În decursul lunii noiembrie au luat fiinţă Consiliul naţional român şi garda naţională, alcătuită din 21 de săteni, foşti soldaţi. Este de menţionat faptul că membrii gărzii naţionale erau subvenţionaţi de banca românească „Economul" din Cluj. Pentru a potoli foametea care bîntuia

---

[82] L. Botezan, A. Stoica, *Situaţia ţărănimii din comitatul Turda-Arieş şi lupta ei pentru eliberarea socială şi naţională în perioada 1850—1918*, în *Potaissa, Studii şi comunicări*, Turda, 1978, p. 240—241.

[83] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent — Generale, dos. nr. 67/1918, f. 14.

[84] *Ibidem*, f. 15.

[85] *Ibdem*, f. 17.

[86] *Ibidem*, f. 72.

[87] *Ibidem*.

[88] *Ibidem*, Resortul de interne, dos. nr. 170/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în sat, membrii gărzii naţionale s-au prezentat la curtea moşierului pe care l-au obligat să împartă populaţiei cereale din hambarele sale[89]. La fel s-au desfăşurat evenimentele şi în satul Răscruci, unde ţăranii români şi maghiari au înlăturat pe vechiul primar, Balázs András, care în timpul războiului s-a purtat ca un zbir cu locuitorii. Noul primar, Baciu Toader, a fost ales şi comandant al gărzii naţionale din sat. Ca şi în alte localităţi cu populaţie mixtă, ţăranii au dat dovadă de unitate în acţiunile pe care le-au întreprins. Garda naţională a distribuit populaţiei cerealele aflate în magazia de stat din localitate, potolind într-o oarecare măsură criza de produse alimentare[90]. Este de menţionat faptul că din acest sat s-au înrolat ca voluntari în unităţile române formate pe teritoriul Rusiei şi Italiei un număr de foşti prizonieri, între care sînt amintiţi: Dănilă Pop, Oanase Pura, Gavrilă Săcară şi alţii[91].

O amploare deosebită au luat mişcările ţărăneşti şi în localităţile din zona Cîmpiei ce aparţineau de judeţul Solnoc-Dobîca. Şi aici ţăranii români şi maghiari au luptat uniţi împotriva moşierilor şi organelor administraţiei de stat. În raportul notarului din Dej, adresat la 28 noiembrie 1918 Ministerului de Interne, se arată că marea majoritate a ţăranilor s-au răsculat şi au pornit la acapararea tuturor bunurilor[92]. La ridicarea maselor au contribuit şi soldaţii din garnizoana Dej, care, la 1 noiembrie 1918, au părăsit cazarma, îndreptîndu-se spre satele lor. Acţiunile au început mai întîi împotriva autorităţilor, deoarece ţăranii vedeau în ele întruchiparea puterii de stat, forţa care stătea în calea rezolvării revendicărilor lor. Alungarea acestora însemna în viziunea lor netezirea drumului spre libertate. În locul vechilor autorităţi au luat fiinţă consilii naţionale române şi maghiare, precum şi gărzi naţionale care primeau haine, alimente şi o modestă soldă în bani.

Noile autorităţi vor încerca să frîneze şi ele mişcările maselor de teama exceselor, a ideilor „bolşevice" care ar putea să le influenţeze. În această acţiune forurile bisericeşti vor acorda un sprijin de seamă. Aşa, de pildă, în circulara sa către preoţii din dieceza episcopiei din Gherla, episcopul Iuliu Hossu îi îndemna pe aceştia să facă tot ce le stă în putinţă pentru menţinerea ordinei publice. „Cu demnitatea ce o pretinde momentul cînd acest neam îşi croieşte soarta pe veacuri —, se arată în circulară — este a se aştepta ceasul cînd marele Consiliu sau sfat al naţiunii române, singurul reprezentant legal al neamului nostru, va afla de bine a-l chema, pentru a-şi spune cuvîntul hotărîtor. Pînă atunci însă sfînta datorie a fiecăruia este să păzească liniştea, pacea şi

[89] Dimitrie Rotaru Voicu, *Contribuţii la monografia satului Paţa, comuna Apahida, judeţul Cluj*, 1970, p. 20. Lucrarea se află în manuscris la Biblioteca Arhivelor Statului din Cluj-Napoca.

[90] Grigore Pop, *Contribuţii la monografia satului Răscruci, judeţul Cluj*, 1972, p. 20. Lucrarea se află în manuscris la Biblioteca Arhivelor Statului din Cluj-Napoca.

[91] *Ibidem*.

[92] *Arh. St.* Cluj-Napoca, fond Prefectura judeţului Solnoc-Dobîca, doc. nr. 14.571/1918.

[93] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent — Generale, dos. nr. 67/1918, f. 2—3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bună înţelegere, ca nimica să nu conturbe procesul cristalizării idealului nostru naţional[93].

Asemenea îndemnuri la păstrarea ordinei publice n-au avut efectul scontat. Acţiunile ţărăneşti au cuprins satele şi în judeţul Solnoc-Dobîca. Între acestea menţionăm şi pe cea a locuitorilor din Sînmărghita care, în zilele de 20—22 decembrie 1918, au atacat curţile moşierilor Horthy Eugen, Pásztóhi Eugen, precum şi curtea arendaşului Fischer Legman, luînd însemnate cantităţi de cereale, cartofi, animale şi alte bunuri. La acţiune au participat ţăranii români şi maghiari împreună[94]. Autorităţile trimise la faţa locului pentru a cerceta cazul raportează că numărul ţăranilor este mare, fiind vorba de întreg satul. Tot în acel timp, locuitorii satului Baţa cer în repetate rînduri C.N.R. judeţean, ce-şi avea sediul la Dej, să-i ajute în procurarea lemnelor de foc deoarece moşierii nu vor să le vîndă din pădurile lor. La fel se plîng şi ţăranii din satele Buduş şi Butin, care pe lîngă lemne de foc solicită şi sare, petrol şi tutun[95]. Unii moşieri încearcă să-şi vîndă o parte din proprietăţile funciare pentru a nu li se expropria. Aşa, de pildă, contele Bethlen Pál din Beclean a vîndut pe ascuns firmei „Silva" din Cluj o pădure ce se afla în hotarul satului Săsarm, deşi ţăranii din acel sat l-au ameninţat că vor tăia pădurea în cazul în care nu le va da lemne de foc[96].

Mişcările ţărăneşti au cuprins şi acele localităţi din zona Cîmpiei care aparţineau de judeţul Bistriţa-Năsăud. Într-un document al vremii se relatează că, în timpul revoluţiei din noiembrie 1918, locuitorii din satele Ruştior şi Şieuţ au devostat pădurea baronului Bánffy Andrei din comuna Şieu Mare[97]. Cu ocazia anchetei făcute de autorităţile române, ţăranii declară că la această acţiune i-a dus lipsa de lemne ca şi „zvonurile aduse de pe fronturi" şi că începutul l-au făcut chiar cei veniţi din armată. „Văzînd ceilalţi oameni că nu-i opreşte nimeni — se arată în declaraţie — şi cugetînd că a sosit timpul revendicării nedreptăţii făcute nouă din partea stăpînirei odioase de odinioară, a mers toată comuna"[98]. În declaraţia lor ţăranii arată în continuare că lipsa lor de lemne se datoreşte unei nedreptăţi mai vechi pe care le-au făcut-o domnii, fiind siliţi s-o acepte, fără a putea uita o astfel de nedreptate şi jignire. În încheiere, ei cer ca pădurea să li se acorde lor cu ocazia reformei agrare ce urma să se înfăptuiască. Într-un memoriu adresat prefecturii din Bistriţa, fostul notar cercual din Şieuţ se plînge de pagubele care i-au fost cauzate cu ocazia „zaverei" din noiembrie 1918 în urma dizolvării armatei regulate. În memoriu se relatează că, la 6 noiembrie 1918, cei veniţi din miliţie (armată — n.n.), împreună cu alţi răi din comună s-au răzvrătit şi i-au jefuit locuinţa şi gospodăria[99]. Pentru ca făptaşii să

---

[94] Andrei Moldovan, *Aspecte din lupta pentru pămînt a ţărănimii de pe Someşul mijlociu în perioada 1 decembrie 1918—1921*, în A.S., 2, Năsăud, 1974, p. 89.

[95] *Idem*, p. 69.

[96] *Ibidem*, p. 70.

[97] *Arh. St.* Bistriţa-Năsăud, fond Prefectura judeţului, actele prefectului, doc. nr. 282/1919.

[98] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

poată fi urmăriţi, dă lista cu numele unora dintre ei. În final, fostul notar cere prefectului luarea de măsuri pentru cercetarea, urmărirea şi pedepsirea exemplară a vinovaţilor, precum şi despăgubiri, înapoindu-i-se bunurile ce i-au fost jefuite.

Acţiuni ţărăneşti au avut loc şi în satul Friş, unde locuitorii au atacat şi devastat locuinţa şi gospodăria cîrciumarului Iosif Mihai, care a fost nevoit să fugă din localitate împreună cu familia. Într-un memoriu al acestuia, adresat Prefecturii din Bistriţa, se arată că în timpul revoluţiei din 1918, locuitorii din comunele Friş şi Ardan l-au jefuit. „Toate cele ce le-am agonisit în viaţa mea şi a părinţilor mei — se menţionează în memoriu — mi le-au luat cu puterea, edificiile mi le-au stricat; pe mine şi familia ne-au bătut, fiind silit a-mi părăsi cuibul meu şi moşia mea în tmp de iarnă cu 14 membrii ai familiei mele şi numai cu o sumă de 6 coroane în buzunar am ajuns într-adevăr pe sate şi uliţi străine"[100]. În încheierea memoriului său, fostul cîrciumar cere prefectului să binevoiască a dispune să i se înapoieze bunurile ce i-au fost luate, precum şi animalele şi cele 200 jugăre de pămînt, arătînd că pînă la data menţionată locuitorii nu i-au permis să se întoarcă în comună, la casa şi gospodăria sa. Ancheta efectuată de autorităţile române asupra acestui caz scoate la iveală comportarea neomenească şi abuzurile comise de cîrciumarul respectiv faţă de locuitori. În procesul verbal luat cu ocazia adunării generale a locuitorilor din satul Friş, la 9 martie 1919, se relatează că Iosif Mihai s-a comportat urît cu locuitorii; a sedus prin băuturi pe unii, pe alţii i-a scos pe preţuri bagatele din avere, iar pe alţii i-a încurcat în procese nedrepte şi astfel pe căi asupritoare i-a scos afară din casele lor, făcîndu-i să pribegească flămînzi şi fără de adăpost. „În urma gradului înalt de putere ce şi-a cîştigat în comună — se arată în documentul menţionat — a stricat mejdiile atît ale privaţilor, cît şi cele comunale şi bisericeşti, aşa că, chiar şi casa ce şi-a ridicat-o în comuna noastră a aşezat-o în parte pe loc comunal. Drept aceea atît pe baza acestor motive, cît şi a celor înşirate în protocolul luat în 17 noiembrie 1918, cu o singură voce poporul adunat exclamă, cum că dînşii nu voiesc a reprimi mai mult în mijlocul lor pe refugiatul Iosif Mihai, ca omul cel mai primejdios şi în cazul cel mai extrem sînt aplicaţi cu toţii a-i răscumpăra averea cîştigată cu nedreptul"[101]. Pentru rezolvarea acestui caz în favoarea lor, locuitorii au ales în cadrul adunării doi delegaţi care urmau să se deplaseze la Sibiu, la Consiliul Dirigent, în faţa căruia să-şi expună doleanţele printr-un memoriu, semnat de 82 de locuitori. Evident, cheltuielile de drum au fost suportate de comună. Din documentul menţionat rezultă stările de fapt din lumea satelor la începutul secolului nostru şi îndeosebi în timpul războiului, care au agravat situaţia ţărănimii, sporind nemulţumirea ei.

Ca şi în alte regiuni ale Transilvaniei, la începutul lunii noiembrie

---

[99] *Ibidem*, doc. nr. 218/1919.
[100] *Ibidem*, doc. nr. 494/1919.
[101] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1918 vor lua fiinţă şi în judeţul Bistriţa-Năsăud consilii naţionale şi gărzi naţionale, care vor înlocui autorităţile vechiului regim. La 4 noiembrie 1918, în cadrul unei mari adunări populare care a avut loc la Bistriţa a luat fiinţă C.N.R. judeţean, avînd ca preşedinte pe luptătorul memorandist Gavril Tripon. În acelaşi timp, a luat fiinţă garda naţională, a cărei misiune era păstrarea ordinei publice şi asigurarea securităţii cetăţenilor. Scurt timp după aceea, la 7/20 noiembrie, va apare la Bistriţa ziarul „Glasul vremii", care va mobiliza masele la luptă pentru înfăptuirea marelui ideal al unirii[102]. Este de menţionat că la Bistriţa, Şanţ, Rodna, Năsăud şi Viile Tecii existau secţii locale ale P.S.D.[103]. În mod firesc, masele populare care au cunoscut şi aici exploatarea socială şi asuprirea naţională vor lupta în primele rînduri pentru realizarea unirii.

Consilii naţionale şi gărzi naţionale vor lua fiinţă în toate localităţile din cadrul judeţului. Între acestea menţionăm comunele: Sîngeorzu Nou, Dipşa, Chiraleş, Tonciu, Domneşti, Teaca, Sărata, Sărăţel, Simioneşti şi altele. În localităţile în care locuiau români şi saşi, consiliile şi gărzile naţionale erau mixte. Aşa, de pildă, la Domneşti din 48 de membri cîţi avea garda naţională, 25 erau români şi 23 germani[104]. La Teaca, comună care aparţinea atunci de judeţul Cojocna, consiliul naţional şi garda naţională au luat fiinţă în prima parte a lunii noiembrie 1918, fiind la fel alcătuite din români şi saşi[105].

Documentele vremii scot în evidenţă gravele contradicţii sociale care existau între ţărani şi moşieri. La baza acestor contradicţii stătea în primul rînd lipsa de pămînt a ţăranilor. La 23 decembrie 1918 trei ţărani din comuna Sîntioana: Petru Dragoş, Grigore Duru şi Ioan Titieni arată în memoriul lor către C.N.R. din Bistriţa că au arendat în acel an din Iosagu Bileagului pămînt de păşunat pentru 400 de oi. În acelaşi memoriu se relatează că, în luna mai a aceluiaşi an a venit administratorul moşiei respective să vîndă o parte din ea. Exprimîndu-şi dorinţa de a cumpăra şi ei pămînt din moşia respectivă li s-a spus că la români nu se vinde numai la maghiari, saşi şi evrei. „Onoraţilor domni — se arată în memoriu, — noi ne rugăm la Dvs. să ne staţi intru ajutor ca să putem căpăta 200 de jugăre de pămînt din care 10 cu pădure, căci dacă nu căpătăm pe arendă sau de uric sîntem siliţi să prăpădim 400 de oi"[106].

Aceeaşi lipsă de pămînt rezult şi din memoriul ţăranilor din comuna Herina, adresat la 9 februarie 1919 Consiliului Dirigent, în care se arată că hotarul acelei comune de circa 1.000 jugăre cadastrale este cu totul insuficient pentru cei 1.400 locuitori. În memoriu se arată că proprietatea contelui Ferari Kálmán şi a soţiei acestuia s-a vîndut comunei

---

[102] *Judeţele patriei. Bistriţa-Năsăud*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1979, p. 48.
[103] *Idem.*
[104] Ioan Bureacă, *Aspecte privitoare la constituirea şi activitatea gărzilor naţionale din 1918 în judeţul Bistriţa-Năsăud*, p. 21. Lucrarea se află în manuscris la Arhivele Statului, Bistriţa-Năsăud.
[105] *Arh. St.* Bistriţa-Năsăud, fond Prefectura judeţului, dos. nr. 76/1919, f. 51—63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

săseşti Lechinţa. O altă proprietate a contelui respectiv s-a vîndut unui nobil din Arcalia, iar un teren intravilan de 17 jugăre cu un edificiu din piatră s-a vîndut unui evreu. Ţăranii arată în memoriul lor că atîta timp cît moşia menţionată mai sus aparţinea contelui Ferari, ei au muncit pămîntul în dijmă sau în arendă, dar de cînd s-a vîndut saşilor din Lechinţa, ei sînt expuşi la cea mai mare mizerie şi lipsă. În consecinţă, ţăranii cer ca proprietăţile de peste 50 jugăre păşune şi pădure să fie trecute în posesiunea comunei Herina ca avere comunală, iar celelalte proprietăţi mai mici să se împartă acelor ţărani care nu au pămînt, menţionîndu-se faptul că 3/4 din locuitorii acelei comune sînt oameni săraci. În sprijinul cererii lor invocă numeroasele jertfe aduse pe diferite fronturi. „Sîngele vărsat pe atîtea fronturi şi lacrimile văduvelor şi a orfanilor — se arată în memoriu — pretind drepturi şi pămînt, prin cari se vor pune baze solide iubitei noastre Românii Mari"[107]. Memoriul este semnat, în numele comunei, de 11 membrii ai Consiliului naţional comunal, în el menţionîndu-se că locuitorii cer ca averile ce aparţin de hotarul comunei Herina să devină din nou proprietatea lor.

Lipsa de pămînt a ţăranilor rezultă şi din protocolul încheiat la data de 7 martie 1919 de locuitorii din Galaţii Bistriţei, cu ocazia arendării unei suprafeţe de pămînt de 55 jugăre din moşia contesei lui Almányi Imre. „Averea arendată de locuitorii din Jeica de la contesa lui Almányi Imre — se menţionează în protocolul respectiv — trece în arendarea locuitorilor din comuna Galaţi. Teritoriul acestei averi face 55 jugăre din care 15 jugăre împreună cu 3/4 de jugăr şi cu casa vor rămîne şi pe mai departe locuitorilor din Jeica"[108]. În protocol se relatează că pentru cele 40 jugăre, locuitorii din Galaţi vor plăti o arendă de 4.000 coroane, sumă pe care urmau s-o depună la banca „Bistriţeana". Rezultă, deci, lipsa de pămînt a ţăranilor din comunele menţionate. Ca urmare, se poate deduce starea de revoltă care a domnit în rîndul ţăranilor din comunele respective în toamna anului 1918 şi relaţiile încordate dintre aceştia şi marii proprietari. Cum era şi firesc, ţăranii sperau să-şi satisfacă setea de pămînt şi libertate în cadrul statului naţional unitar român, pentru înfăptuirea căruia mulţi din ei au luptat ca voluntari în armata română. Un exemplu în acest sens îl constituie Pavel Măgheruşan care, într-o adresă către Prefectura din Bistriţa, arată că a dezertat din armata austro-ungară trecînd în România, unde a intrat în armata română ca voluntar, luînd parte la luptele de la Muncelu, iar apoi la cele din Transilvania. În încheierea adresei sale, el îşi exprimă bucuria pentru realizarea unirii, la care şi-a adus din plin contribuţia[109].

Înfăptuirea unirii la 1 Decembrie 1918, ca urmare a luptei revoluţionare a maselor, nu a însemnat încetarea acţiunilor ţărăneşti împotriva moşierilor şi a altor elemente exploatatoare din lumea satelor, mai ales

[106] *Ibidem*, dos. nr. 19/1919.
[107] *Ibidem*, dos. nr. 308/1919.
[108] *Ibidem*, dos. nr. 497/1919.
[109] *Ibidem*, dos. nr. 73/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că ţăranii aşteptau cu nerăbdare realizarea reformei agrare radicale promise la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. Într-un raport al C.N.R. din judeţul Solnoc-Dobîca de la începutul lunii decembrie, adresat Consiliului Dirigent, se arată primejdia pe care o prezenta agitaţia socialistă, mai bine zis bolşevică printre români. „Partidul social-democrat de aici — se arată în raport — dezvoltă o activitate febrilă, trimite oameni prin sate care răspîndesc idei bolşeviste şi mi-e teamă că azimîine vor învicia poporul român de la sate"[110]. Într-un alt document din acel timp se relatează că: „Ţinuturile fără armată regulată avizate numai la garde locale ajung prada anarhismului. Elementele de dezordine ştiind că nu este o putere armată mai presus de garda compusă din oameni de ai lor, au început a se deda la excese... S-au lăţit apoi şi mereu se răspîndesc curentele de distrugere anarhiste şi socialiste ce vîntură ţara"[111]. În împrejurările din acel timp, asemenea stări de fapt sînt pe deplin explicabile. Masele de ţărani considerau că odată cu înlăturarea vechii stăpîniri vor putea intra în posesia pămîntului pe care îl udaseră cu sudoarea şi sîngele lor veacuri de-a rîndul.

Consiliile naţionale comunale informau mereu consiliile naţionale judeţene despre acţiunile ţăranilor îndreptate împotriva marilor proprietari. Într-o astfel de informare, adresată C.N.R. din Dej, se relatează că: „Poporul revoltat condus de idei rătăcitoare, voind a-şi împărţi averea mobilă şi imobilă a proprietarilor mari din această comună, se adună în cete pe la căsi private ostaşi sosiţi acasă cu puşti şi revolvere, pregătiţi de a duce la îndeplinire fapta dureroasă, criminală"[112]. În ordonanţa comisarului guvernamental din judeţul Mureş-Turda, adresată funcţionarilor subordonaţi, li se cere acestora „să se ducă personal în rîndurile poporului şi acolo unde s-ar ivi o orientare bolşevică sau acolo unde ar fi necesare apărarea securităţii avuturilor şi a securităţii personale, să intervină în modul cel mai energic"[113].

În informarea sa din 8 decembrie 1918 către C.N.R. din Turda, preşedintele Consiliului naţional din comuna Luna arată situaţia deosebit de grea a locuitorilor, lipsa de cereale şi de alte produse alimentare. În informare se arată că din cauza lipsei lemnelor de foc, locuitorii au început a jefui pădurile domnilor de pămînt din hotarul comunei Luna[114]. La 13 decembrie, Consiliul naţional din Milăşel informează organele superioare că în comună sînt manifestări ale unor elemente bolşevice, care atentează la avutul celor bogaţi şi pun în pericol siguranţa publică. În consecinţă, recomandă a se dispune ca asemenea elemente să fie arestate şi pedepsite exemplar pentru a fi şi altora de învătătură. Este de remarcat că pe informarea menţiontă organul superior scrie următoarea rezoluţie: „S-a ordonat gardei naţionale române şi s-a cerut o patrulă de la armata română pentru supunerea bolşevicilor"[115].

---

[110] *Arh. St.* Bucureşti, fond C.N.R. Solnoc-Dobîca, dos. nr. 8, f. 34—35.

[111] V. Arimia, *Gărzile naţionale în lupta pentru înfăptuirea unităţii de stat a României*, în *Rev. Arh.*, 2, an XI, Bucureşti, 1968, p. 162.

[112] *Idem*, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La 14 decembrie 1918, primpretorul plăşii Mureşul de Jos raportează subprefectului că populaţia din acea plasă nu vrea să lucreze. „Cei din apropierea oraşului — se arată în raport — jefuiesc magaziile publice. Nopţi întregi fură unii cu căruţe alţii pe jos“[116]. În raport se relatează apoi că, în multe comune materialele de construcţii furate de la stat se găsesc în cantităţi mari şi că numărul grupurilor de jefuitori şi hoţi se înmulţeşte zilnic. Într-un alt document din acel timp se arată că, în noaptea de 13 decembrie, a fost atacată şi jefuită locuinţa notarului din Găieşti, care a fost nevoit să se refugieze din localitate[117]. La 16 decembrie 1918, Consiliul naţional din comuna Ciurila informează organele superioare că cancelaria notarială a fost distrusă şi nu se mai pot găsi acte[118]. Tot la 16 decembrie, secţia din Tîrgu Mureş a circumscripţiei de jandarmerie comunică subprefectului că la Band şi Şincai posturile de jandarmi funcţionează numai cu 9 oameni, iar cele din Ceuaş şi Mădăraş s-au retras. În acelaşi document se arată necesitatea reînfiinţării unui post de jandarmi la Sîncrai cu un efectiv de 10 oameni[119]. Rezultă, deci, că în unele comune ordinea publică n-a putut fi menţinută numai de gărzile naţionale, fiind necesare şi forţe ale jandarmeriei. La 20 decembrie 1918, Consiliul naţional din Ormeniş informează organele superioare că în comună au avut loc unele tulburări care s-au soldat cu un mort şi că vinovaţii au fost arestaţi şi trimişi sub escortă la Tîrgu Mureş[120]. Două zile mai tîrziu, preşedintele Consiliului naţional din Ceanu Mare, Iuliu Socol, informează şi el organele superioare că ţăranii din comună au întreprins acţiuni de jaf la gospodăriile proprietarilor, de la care au luat cereale, fîn şi alte bunuri. În informare se menţionează criza de cereale şi de alte produse alimentare în comună[121].

La 27 decembrie 1918, preşedintele Consiliului naţional din Mureşeni, Alexandru Oltean, informează pe comisarul pentru aprovizionarea cu alimente din judeţul Mureş-Turda că populaţia din comuna sa dispune de puţine bucate. Cei mai mulţi dintre locuitori dispun doar de puţin porumb, pe care şi l-au cîştigat muncind în dijmă pe moşia grofului din localitate. În aceeaşi informare se relatează că împărţirea zahărului şi petrolului se face inechitabil, fără ştirea sa[122]. A doua zi, într-o informare către preşedintele C.N.R. cercual din Tîrgu Mureş, Ştefan Rusu, acelaşi preşedinte al Consiliului naţional din Mureşeni relatează că în localitate s-au produs unele tulburări. „Zilele trecute, pre-

---

[113] „Ellenzék“ din 5 ianuarie 1919.
[114] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent-Generale, dos. nr. 67/1918, f. 131.
[115] *Arh. St.* Cluj-Napoca, fond Anul 1918, doc. nr. 653.
[116] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, actele subprefectului, doc. nr. L-14.586/1918.
[117] *Ibidem*, doc. nr. A-14.389/1918.
[118] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent-Generale, dos. nr. 67/1918, f. 283.
[119] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, actele subprefectului, doc. nr. L-14.289/1918.
[120] *Arh. St.* Cluj-Napoca, fond Anul 1918, doc. nr. 1.019/1918.
[121] *Arh. St.* Bucureşti, fond Consiliul Dirigent-Generale, dos. nr. 67/1918, f. 232.
[122] *Arh. St.* Cluj-Napoca, fond Anul 1918, doc. nr. 685/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cum sînt informat — se arată în informare — au puşcat nişte necunoscuţi pe fereastră în locuinţa directorului arendaş al moşiei grofeşti din localitate. Învinovăţiţi au fost trei locuitori români din comună. Respectivii au fost deţinuţi şi trimişi sub escortă la Cluj, însă neputîndu-se dovedi vinovăţia lor, prin mijlocirea Consiliului Naţional Român au fost eliberaţi"[123].

Din documentele menţionate mai sus rezultă că, acţiunile ţăranilor de împărţire a cerealelor şi a altor bunuri de la curţile moşiereşti şi de la gospodăriile altor exploatatori au fost determinate de criza acută de alimente şi în primul rînd de cereale. În timp de iarnă ţăranii nu puteau să-şi lase familiile să moară de foame cînd ştiau că în hambarele moşierilor, arendaşilor şi altor elemente exploatatoare se află cereale şi alte produse alimentare, mai ales că ei erau conştienţi că asemenea bunuri au fost produse prin munca lor. Nu trebuie deci să ne surprindă ineficienţa încercărilor pe care autorităţile le făceau pentru a „convinge" pe ţărani să se abţină de la asemenea acţiuni. Un exemplu în acest sens îl constituie şi dispoziţiile date de comisarul guvernamental, împuternicit cu atribuţiile prefectului din judeţul Mureş-Turda, dr. Szenner, către autorităţile din subordinea sa. În dispoziţiile menţionate, date la 28 decembrie 1918, se cere ca pentru lichidarea manifestărilor bolşevice şi apărarea siguranţei averii şi a persoanei, primpretorii să meargă la sate şi să lămurească populaţia despre urmările nefaste ale faptelor şi acţiunilor săvîrşite împotriva proprietăţii private, a ordinei şi a siguranţei averii. „Administraţia locală paralizată prin refugierea unor notari cercuali şi comunali — se arată în documentul menţionat — să reintre în făgaşul normal. În acest scop, populaţia să fie lămurită să sprijine pe noii funcţionari numiţi"[124]. În încheiere, dispoziţiile prevăd pedepse aspre pentru cei care se vor abate de la prevederile lor. În acelaşi timp, se cere funcţionarilor să ajute populaţia la rezolvarea doleanţelor ei în timpul cel mai scurt posibil. De asemenea, se cere funcţionarilor locali să facă verificările de rigoare în comune şi pagubele comise în avutul statului şi comunelor să fie cercetate. Dar, asemenea măsuri nu puteau da rezultatele scontate atîta timp cît în sate bîntuia foametea, lipsind cerealele şi alte produse necesare traiului.

Înaintarea trupelor române în zona Cîmpiei, ca şi în restul Transilvaniei, a produs entuziasm în rîndul maselor româneşti, consolidînd cuceririle pe care acestea le obţinuseră prin lupta lor revoluţionară. La 6 decembrie 1918, subprefectul judeţului Mureş-Turda dă o circulară către pretorii din cadrul judeţului şi către primăria oraşului Reghin în care se recomandă a se face o primire bună trupelor române, evitîndu-se astfel orice fel de tulburări, care ar putea avea consecinţe grave[125]. Cinci

---

[123] *Ibidem*, doc. nr. 687/1918.

[124] *Arh. St.* Tîrgu Mureş, fond Prefectura judeţului Mureş, actele subprefectului, doc. nr. A-14.834/1918.

[125] *Ibidem*, doc. nr. L-13.993/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zile mai tîrziu, Consiliul Național Român din Reghin cere subprefectului județului Mureș-Turda introducerea limbii române în administrație și numirea în localitățile cu populație românească de funcționari români. „Pentru a pune capăt fărădelegilor guvernării vechi și totodată cu scopul de a introduce cît mai curînd și progresiv în toate ramurile administrației dreptul de liberă dispunere a poporului — se arată în adresă — cerem să dați următoarele dispoziții :

a) A dispune tuturor primpretorilor ca ei să facă pașii de lipsă, ca în comunele române să se introducă limba de administrație română. Acest drept al românilor de altfel a fost asigurat și în legile ce sînt încă în vigoare și că nu s-a respectat a fost numai abuzul sistemului vechi;

b) De asemenea, cerem a întroduce limba română în cercurile pretoriale, precum și la comitat, cu privire la afacerile cari interesează pe poporul român;

c) Pentru ajungerea acestui scop cerem a substitui un notar comitatens român, la Scaunul orfanal un asesor român, în cercul Bandului un primpretor român, fiind arzîndă lipsa de acelea în acest cerc"[126].

În încheierea adresei se menționează că oficianții români urmau a li propuși de C.N.R. județean față de care vor depune jurămîntul. În aceeași adresă se arată că, în cazul în care subprefectul nu ar lua în considerare cererile de mai sus, C.N.R. va fi silit a-l considera drept contrarul intereselor poporului român și a lua măsurile necesare împotriva vechiului sistem, impus cu forța împotriva drepturilor popoarelor.

Între problemele ce se cereau rezolvate în acel timp era și despăgubirea și înapoierea bunurilor confiscate celor care au fost nevoiți să se refugieze odată cu retragerea armatei române în toamna anului 1916. În acest scop, la 26 decembrie 1918, C.N.R. județean din Reghin cere printr-o adresă subprefectului de la Tîrgu Mureș să ia măsuri pentru rezolvarea acestei probleme. În răspunsul său, subprefectul arată că situațiile referitoare la pagubele de război au fost înaintate comisariatului guvernamental de unde au fost predate prefectului. În același document se menționează că, administrarea averii celor plecați în România cade în sarcina judecătoriilor de ocol. În document se relatează apoi că listele referitoare la ajutoarele de război se află la autoritățile comunale, care au primit ordin să le pună la dispoziția C.N.R. județean pentru informare[127]. Rezultă deci preocuparea consiliilor naționale pentru rezolvarea tuturor problemelor care se impuneau în împrejurările din acel timp.

Din documentele vremii, ca și din memoriile unor participanți la evenimentele din Transilvania de la sfîrșitul anului 1918, rezultă că mișcările țărănești s-au desfășurat pe fondul unor vechi contradicții, generate de nedreapta repartiție a pămîntului, de puternicele rămășițe ale relațiilor feudale existente în agricultură, precum și de abuzurile moșie-

---

[126] *Ibidem*, doc. nr. A-14.382; vezi și Ioan S. Nistor, *op. cit.*, p. 212—213.
[127] *Ibidem*, doc. nr. D-14.836/1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rilor, arendaşilor şi organelor administrative, care reprezentau statul burghezo-moşieresc. Aceste contradicţii s-au agravat la maximum în timpul primului război mondial, cînd exploatarea şi asuprirea maselor ţărăneşti ca şi a celor orăşeneşti a ajuns la limita extremă. Este cunoscut faptul că ţărănimea a constituit principala rezervă umană a imperiului bicefal pentru purtarea războiului. În acelaşi timp, ea a suportat cea mai mare parte a cheltuielilor provocate de război. Încă din 1917 sînt tot mai frecvente împotrivirile ţăranilor faţă de rechiziţii şi alte obligaţii la care erau supuşi. Starea de spirit revoluţionară a crescut şi mai mult în anul 1918 şi îndeosebi la începutul lunii noiembrie, cînd mişcările ţărăneşti au cuprins satele în întreaga Transilvanie, deci şi în zona Cîmpiei. Însemnătatea socială a acestor mişcări constă în slăbirea considerabilă a puterii economice a moşierimii. Atacînd proprietăţile moşiereşti şi ocupînd, în unele cazuri, aceste proprietăţi, ţărănimea a făcut primii paşi spre reforma agrară.

O trăsătură generală a mişcărilor ţărăneşti de la sfîrşitul anului 1918 o constituie unitatea în luptă a ţăranilor, fără deosebire de naţionalitate, împotriva moşierilor, exploatatorii lor de veacuri, precum şi împotriva organelor administraţiei de stat şi a jandarmilor. Evident, lupta împotriva acestor factori sociali şi politici, care constituiau stîlpii exploatării sociale şi ai asupririi naţionale, avea şi un caracter naţional. Înlăturarea lor prin luptă revoluţionară a creat condiţii favorabile pentru înfăptuirea unirii Transilvaniei cu vechea România. Mişcările ţărăneşti din zona Cîmpiei se integrează astfel organic în lupta revoluţionară a ţărănimii şi a maselor orăşeneşti, în frunte cu proletariatul, din întreaga Transilvanie, aceasta constituind factorul hotărîtor care a dus la realizarea unirii — idealul de veacuri al poporului român.

MOUVEMENTS PAYSANS DANS LA PLAINE DE TRANSYLVANIE À LA FIN DE L'ANNÉE 1918

Résumé

Fondé sur une riche documentation, l'ouvrage présente les agitations et les luttes des paysans de la Plaine de Transylvanie, à la fin du l'année 1918, contre les propriétaires fonciers, les fermiers et d'autres éléments exploiteurs de la campagne ainsi que contre les autorités locales de l'administration d'Etat. Evidemment, l'auteur présente les événements dans le contexte des luttes sociales et nationales qui eurent lieu en ce temps-là dans toute la Transylvanie.

Au début, l'ouvrage présente la situation géographique de la Plaine de Transylvanie et les conditions naturelles de cette zone, Ensuite sont mentionnées les relations agraires de cette zone à la fin du XIX-ème

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

siècle, basées sur la répartition inéquitable de la terre et la pratique par les propriétaires fonciers du système de la dîme, qui eut des conséquences néfastes pour les paysans, produisant de puissantes contradictions sociales à la campagne. Ces contradictions se sont aggravées davantage pendant la guerre, à cause des nombreuses sacrifices de vies humaines ainsi que des charges et des multiples prestations que devait supporter la paysannerie, en augmentant ainsi, le mécontentement et son esprit de révolte. C'est pourqûoi, au début du mois de novembre 1918, se sont soulevés aussi les paysans de la zone de la Plaine de Transylvanie, en attaquant et en dévastant les maisons et les fermes des propriétaires fonciers et des autres éléments exploiteurs. En même temps, le paysans ont écarté les anciennes autorités administratives, odieuses et coyrompues, en les remplaçant avec d'autres nouvelles: les conseils nationaux. Les mouvements paysans de la zone de la Plaine s'intègrent ainsi dans la lutte révolutionnaire de la paysannerie et des masses urbaines, en tête avec le prolétariat, de toute la Transylvanie, cela constituant le facteur décisif qui a abouti à la réalisation de l'unification du pays — l'idéal depuis des siècles du peuple roumain.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PREOCUPĂRILE CONSILIULUI DIRIGENT ÎN DOMENIUL COMUNICAŢIILOR

GHEORGHE IANCU

După Unire, prin Decretul-lege de recunoaştere a Consiliului Dirigent, finanţarea, administrarea şi organizarea poştei, telefoanelor, telegrafului şi căilor ferate din Transilvania au trecut în competinţa guvernului, respectiv a Ministerului Lucrărilor Publice şi a celui de Interne. Este de remarcat că dacă factorul de decizie în aceste domenii a fost guvernul, hotărîrile adoptate erau în prealabil discutate cu Consiliul Dirigent sau sugerate chiar de acesta din urmă. Instituţiile de resort create în Transilvania, aveau ca for central ministerele amintite, dar îşi desfăşurau activitatea sub supravegherea Consiliului Dirigent. Comisiile constituite pentru a studia şi a prezenta proiectele de unificare a serviciilor de pe cuprinsul întregii ţări erau compuse din reprezentanţi ai tuturor regiunilor, recomandaţi din partea Transilvaniei de Consiliul Dirigent. Şi era firesc ca lucrurile să se prezinte aşa, întrucît chestunile cu privire la comunicaţii nu puteau fi cu totul scoase din ansamblul realităţilor din Transilvania, asupra cărora decidea, în general, Consiliul Dirigent. Toate acestea evidenţiază şi complexitatea raporturilor dintre guvernul de la Bucureşti şi Consiliul Dirigent, organism politic provizoriu şi cu atribuţii limitate.

Începerea activităţii Consiliului Dirigent în aceste domenii, ca de altfel în toate sferele economice, a fost mult ajutată de dezbaterile prilejuite de ţinerea Primului Congres al inginerilor români la Sibiu în zilele de 17 şi 18 decembrie 1918[1].

Bucurîndu-se de o largă participare — circa 130 specialişti — şi avîndu-l ca preşedinte de onoare pe Romul Boilă, şeful Resortului de comunicaţie din Consiliul Dirigent, Congresul s-a organizat în 9 secţii, dintre care trei s-au ocupat cu chestiuni de edilitate, căi ferate, telefoane, poştă şi telegraf. Fiecare secţie a elaborat un proiect cu privire la instituirea controlului statului român asupra compartimentelor vieţii economice.

Printre propunerile înaintate Consiliului Dirigent s-a relevat necesitatea construirii de noi căi ferate, care să graviteze spre vechea Romă-

[1] „Revista economică" nr. 51 din 21 decembrie 1919; „Telegraful Român" nr. 137 din 1/14 decembrie 1918; nr. 140 din 6/19 decembrie 1918; nr. 142 din 11/24 decembrie 1918; nr. 143 din 13/26 decembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nie, ca şi a unora, „periferiale" peste părţile sălăjene, bihorene. S-a recomandat, de asemenea, ca în afacerile de poştă, telegraf, căi ferate să se ajungă în timpul cel mai scurt la unificarea cu organizaţia întregii ţări.

În Biroul tehnic superior, instituit la propunerea şefului de Resort amintit, au fost aleşi la: căi ferate — Leo Bohăţiel, iar la poştă, telegraf — Augustin Maior, persoanele cele mai competente, care după cum vom vedea vor fi luate în considerare de autorităţile de la Bucureşti şi de Consiliul Dirigent şi vor fi investite cu atribuţii oficiale în aceste domenii.

În cadrul Consiliului Dirigent, chestiunile de comunicaţii au fost dirijate de Resortul de comunicaţii şi alimentare, condus de Romul Boilă[2].

În Transilvania după 1 decembrie 1918 s-au menţinut în vigoare vechile legi cu privire la poştă, telegraf şi telefoane, organizarea în Direcţiuni Regionale cu atribuţiile şi cu personalul stabilit de aceste legi.

Se impunea însă instituirea autorităţii statului român asupra acestor instituţii, încadrarea lor cu personalul necesar, reluarea unei activităţi cît mai normale, centralizarea conducerii poştelor, telegrafului şi telefoanelor din Transilvania, ca o etapă din procesul de unificare a acestor servicii din întreaga ţară.

Necesitatea preluării oficiilor de poştă, telefoane şi telegraf fiind evidentă şi urgentă, la 9/22 ianuarie 1919 Consiliul Dirigent a însărcinat Resortul de comunicaţii să întocmească un proiect în acest sens, pe care să-l înainteze guvernului[3]. Aceasta după ce la 28 decembrie 1918 Romul Boilă, şeful de Resort[4] s-a pronunţat ca Direcţiile centrale de poştă, telegraf, telefoane şi căi ferate ce urmau să se înfiinţeze în Transilvania să fie puse sub controlul Consiliului Dirigent, pentru ca acesta să poată dispune asupra căilor ferate şi a reţelei de poştă şi telefoane[5].

Proiectul de preluare fiind întocmit, la 4/17 ianuarie 1919 Consiliul Dirigent decide să se intervină pe lîngă Ministerul de Interne să-şi trimită cît mai neîntîrziat delegatul său, Inspectorul general C. Bolin-

---

[2] Vezi, Program de lucru pentru serviciile publice unite la resortul de Comunicaţie, lucrări publice şi alimentare din 31 august 1919, semnat de R. Boilă. Cf. Muzeul de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, *Inv.M.109*.

Secretar general la comunicaţie a fost: Leo Bohăţiel. Romul Moldovan a fost numit la 7/20 februarie 1919 ca secretar personal al şefului de resort; Eugen Tilea, şef de secţie (4 ianuarie 1919); Victor Bolchiş, şef de secţie la poştă (31 ianuarie/12 februarie 1919); Gligor Ispravnic, referent pentru mişcare, cu rang de şef de secţie, Ioan Negruţiu, referent pentru afacerile personale, cu acelaşi rang. Ioan Albu, şef contabil la Resort (7/20 ianuarie 1919); Ion Năstase, contabil (1 februarie 1919). Numiri la Resort s-au făcut în tot cursul funcţionării Consiliului Dirigent.

[3] Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, *Inv.M.168*. *Proces-verbal* din 9/22 ianuarie 1919 (mai departe *Proces-verbal* din . . .).

[4] Secretar general la Resortul de Comunicaţii a fost ing. Leo Bohăţiel, Cf. şi Iuliu Maniu, *Unirea Ardealului*, Cluj, 1936, p. 54.

[5] *Proces-verbal* din 28 decembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tineanu, pentru a se putea trece efectiv la preluare[6]. Preluarea poştelor s-a putut efectua în această fază doar pe teritoriul aflat nemijlocit în administrarea Consiliului Dirigent[7]. În zonele de dincolo de linia demarcaţională, acest proces s-a desfăşurat mai tîrziu. Legăturile telefonice sau telegrafice, între teritoriile româneşti aflate de o parte sau alta a liniei demarcaţionale au fost astfel în mod arbitrar întrerupte pentru o perioadă de timp[8].

În momentul preluării poştelor — ca şi al tuturor instituţiilor administrative, financiare, industriale, de învăţămînt — funcţionarii au fost obligaţi să depună jurămîntul de fidelitate faţă de statul român; în caz contrar ei riscau să fie îndepărtaţi din serviciu.

Ca şi în alte domenii, pe măsura scurgerii timpului, o mare parte a vechilor funcţionari maghiari au solicitat reprimirea lor în serviciu. La 21 iunie 1919 Consiliul Dirigent a decis că „funcţionarii de poştă care nu au făcut jurămînt, ori nu au subscris declaraţia la timpul său", puteau fi reprimiţi doar în mod individual şi „pe lîngă împlinirea condiţiunilor de mai sus"[9].

Operaţiile de preluare se desfăşurau paralel cu cele de restabilire a comunicaţiilor poştale între Transilvania şi vechea Românie prin Predeal, Palanca şi Vîrciorova[10] şi cu cele de pregătire a unificării. La 3/15 martie 1919 Consiliul Dirigent a ales o Comisie care să studieze chestiunea unificării Regulamentului poştelor, menţinîndu-se pînă atunci cel existent. Peste cîteva zile, la 5/18 martie 1919 Consiliul Dirigent a dezbătut şi aprobat proiectul prezentat de Resortul de comunicaţii, care prevedea înfiinţarea pe timpul de tranziţie a unei Direcţiuni Centrale a poştelor cu sediul la Sibiu, căreia îi erau subordonate Direcţiunile Regionale de la Cluj, Oradea şi Timişoara[11]. Despre înfiinţarea Direcţiunii Centrale a Poştelor, Telefoanelor şi Telegrafelor ca autoritate superioară asupra poştelor din teritoriul administrat de Consiliul Dirigent, era înştiinţat de către inginerul Augustin Maior, directorul ei, la 12/15 martie 1919 şi Resortul de Interne[12]. Augustin Maior era ajutat în activita-

---

[6] *Proces-verbal* din 4/17 ianuarie 1919.

[7] Gh. Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administraţiei româneşti în Transilvania, A.I.I.A.*, Cluj, 1971, 14, p. 196—197.

Vezi preluarea poştei din Blaj de către C.N.R. Comitatus. Cf. Marcel Ştirban, Viorica Lascu, *Consiliul Naţional Român din Blaj* (noiembrie 1918—ianuarie 1919), Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1978, p. 170, 172.

[8] Vezi, de exemplu, Comunicatul Direcţiei, poştelor din Timişoara din 9 martie 1919, Cf. „Drapelul" (Lugoj), nr. 22 din 26 februarie/11 martie 1919. Vezi pentru ansamblul realităţilor economice, politice şi culturale din Timişoara şi Rapoartele săptămînale ale autorităţilor franceze de la Poşta din Timişoara (martie-iulie 1919). D.G.A.S. Bucureşti, *Franţa, rola 99*, cadre 645—764.

La 10 iulie 1914 „Românul" nr. 59, 11 iulie 1919.

[9] *Proces-verbal* din 21 iunie 1919.

[10] „Dacia" nr. 29 din 7/20 ianuarie 1919.

[11] *Proces-verbal* din 5/18 martie 1919.

[12] *Arh.Stat Bucureşti*, fond *Consiliul Dirigent*, d. 384/1919, f. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tea sa de reorganizare şi de ing. Marini, Inspector general, delegatul Direcţiunii Generale a Poştelor din Bucureşti[13].

Înfiinţarea Direcţiunii Centrale a poştelor, telegrafelor şi telefoanelor din Transilvania a fost consfinţită prin decizia ministrului de interne nr. 54.794 din 27 martie/9 aprilie 1919[14], emisă ca şi decretul regal la care ne vom referi, în urma consultărilor avute de Romul Boilă cu autorităţile de la Bucureşti[15]. „Avînd în vedere — se spunea în decizie — dispoziţiunile cuprinse în înaltele decrete regale cu No. 3.632 şi 3.715/1919, privitoare la exploatarea serviciilor de poştă, telegraf şi telefon în ţinuturile unite Regatului, cum şi la unificarea efectivă a acestor servicii sub autoritatea şi conducerea ministerului de interne (Direcţiunea generală a poştelor, telegrafelor şi telefoanelor din Bucureşti) şi pînă la organizarea definitivă a serviciilor de poştă, telegraf şi telefon, pentru perioada de tranziţie", se înfiinţa „sub autoritatea şi direcţiunea ministerului de interne" pentru Transilvania o Direcţiune Centrală „care va funcţiona sub supravegherea Consiliului Dirigent (Resortul Comunicaţiilor) în oraşul de reşedinţă al acestui consiliu". Direcţiunile regionale existente se menţineau, legătura între ele şi minister şi Consiliul Dirigent făcîndu-se prin intermediul Direcţiunii Centrale. Pe lîngă ea va funcţiona şi un serviciu de control al contabilităţii tuturor Direcţiilor regionale. Numirea personalului la toate serviciile de poştă, telegraf şi telefon se făceau de Ministerul de Interne (Direcţiunea generală a poştelor) „după prealabila înţelegere cu Consiliul Dirigent". Suspendările şi detaşările în interes de serviciu se puteau face de Consiliul Dirigent, sub rezerva aprobării ulterioare a Direcţiei generale a poştelor. Veniturile poştelor, telegrafului şi telefoanelor Direcţiunilor regionale erau considerate venituri ale statului român şi erau înscrise în bugetul general al Direcţiunii generale a poştelor.

Toate cheltuielile privitoare la organizarea, administraţia, întreţinerea şi exploatarea acestor servicii cădeau exclusiv în sarcina Ministerului de Interne. În privinţa organizării şi funcţionării serviciilor, Direcţiunea generală va decide după o prealabilă consultare cu Consiliul Dirigent. Toate chestiunile privind dezvoltarea serviciilor, la legăturile lor cu celelalte provincii ale ţării sau cu străinătatea erau supuse Direcţiunii generale şi erau rezolvate „după ce se va fi luat în prealabil înţelegerea cu Consiliul Dirigent, sau în urma propunerilor făcute de Consiliul Dirigent". În sfîrşit, art. 5 şi ultimul prevedea că o Comisie mixtă specială, compusă din membri numiţi de Ministerul de Interne şi de Consiliul Dirigent „va studia şi propune anteproiectele necesare de legi, regulamente, instrucţiuni, tarife, imprimate etc., pentru desăvîrşirea unificării

---

[13] „Dacia" nr. 88 din 9 martie 1919.

[14] „Monitorul oficial" nr. 1 din 2/15 aprilie 1919; „Buletinul telegrafo-poştal", Bucureşti, XLIX, nr. 5 din mai 1919, p. 131—132; „Patria" nr. 51 din 16 aprilie 1919.

[15] *Proces-verbal* din 14 aprilie 1919. „Raportul Dl. Boilă despre tratativele avute la Bucureşti".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

administrative, organizării serviciilor şi încadrarea personalului pentru întregul teritoriu al României întregite".

Pe baza acestei decizii, la 11 aprilie 1919 Directorul general Alex. Gussi, îl numea pe Inspectorul regional Nicolae Crăciunescu pe lîngă Consiliul Dirigent (Direcţia Centrală a poştelor) în calitate de reprezentant al Ministerului de Interne, la Direcţiunea generală a poştelor[16]. Printr-un decret-regal din 14 aprilie 1919 se numeau „cu titlurile provizorii şi salariile admise de Consiliul Dirigent, pentru perioada de tranziţie în organizarea unitară a serviciilor de poştă, telegraf şi telefon din Transilvania": Augustin Maior, director central, Victor Bolchiş, Ioan Chişiu, Nicolae Ilea ca directori, Victor Pocolu prim consilier şi Constantin Jurcan, prim consilier de contabilitate[17].

Rămînînd în acelaşi domeniu al organizării, într-un alt decret-lege din aceeaşi zi se specifica că: „faţă cu întinderea teritorială" a ţării, se modificau cîteva articole din Regulementul legii de organizare al corpului telegrafo-poştal. Astfel că, din punctul de vedere al serviciilor de poştă, telegraf şi telefon teritoriul României se împărţea în 28 inspectorate regionale dintre care: 18 inspectorate administrative, 7 inspectorate tehnice şi 3 inspectorate pentru birourile poştale ambulante. În cadrul inspectoratelor regionale administrative, Regiunile XV, XVI, XVII şi XVIII vor funcţiona în Bucovina şi Transilvania. Regiunile tehnice IV, V, VI şi VII vor funcţiona pentru aceleaşi teritorii. Regiunea a III-a din inspectoratele pentru birourile poştale ambulante se extindea asupra Transilvaniei[18]. Se observă deci o încadrare sistematică a serviciilor din Transilvania în contextul general al ţării.

Prevederile deciziei de înfiinţare a Direcţiei Centrale a poştelor, numirea membrilor ei sînt semnificative pentru înţelegerea mai nuanţată a raporturilor guvernului cu Consiliul Dirigent, rolul important pe care-l juca Consiliul Dirigent în îndrumarea activităţii acestor servicii aflate sub autoritatea directă a guvernului.

În conformitate cu dispoziţiile art. 5 al deciziei, la 23 iulie 1919 ministrul de interne a numit membrii în comisia care avea să studieze şi să stabilească „normele pentru organizarea, sistematizarea serviciilor şi încadrarea personalului din Transilvania"[19]. Rezultatul lucrărilor acestei comisii a fost hotărîrea de unificare a serviciilor de poştă şi telegraf, urmînd să se continue consultările în chestiunea serviciului telefonic şi a personalului[20].

---

[16] „Buletinul telegrafo-poştal" nr. 5 din 1919, p. 134.

[17] Decret-lege nr. 1483 din 14 aprilie, în „Monitorul oficial", nr. 3 din 17 aprilie/4 mai 1919, p. 131.

[18] Decret-lege nr. 1482 din 14 aprilie 1919, Cf. „Buletinul telegrafo-poştal" nr. 5 din 1919, p. 129—130.

[19] Membrii Comisiei erau: Aurelian Arsenescu, subdirectorul general al poştelor, telegrafelor şi telefoanelor din Bucureşti, N. Crăciunescu, inspector regional, Ilie Zaharescu, şeful diviziei contabilităţii, Ilie Ionescu, dirigintele poştei din Bucureşti şi Vasile Economu, funcţionar superior ca ataşat tehnic. Aceştia vor lucra alături de delegaţi ai Consiliului Dirigent, Cf. *Idem*, nr. 8, 9/1919, p. 235—236.

[20] „Banatul românesc", Timişoara, nr. 54 din 22 august 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ianuarie 1920 s-a constituit o nouă comisie din specialişti ai tuturor regiunilor ţării, reprezentanţii Transilvaniei fiind Augustin Maior, Ioan Chişiu şi Ioan Körner[21]. Noua comisie a înaintat în februarie 1920 Ministerului de Interne un proiect privind unificarea serviciilor de poştă, telegraf şi telefon de pe cuprinsul întregii ţări, proiect care nu s-a pus în aplicare în perioada funcţionării Consiliului Dirigent[22].

Ca şi alte domenii, activitatea poştelor a fost puternic perturbată de anii de război. Ca atare, imediat după Unire, poşta putea primi doar scrisori simple nu şi recomandate sau mandate poştale. Aceste stări s-au prelungit mai mult decît speraseră oficialităţile Consiliului Dirigent[23], în şedinţele căruia s-au discutat „neajunsurile de la poştă", căutîndu-se soluţii de normalizarea situaţiei, în special prin dialogul cu guvernul[24]. Lipsa personalului suficient, uzarea liniilor, circulaţia neregulată a trenurilor şi nu numai ele, erau greutăţi obiective, care se cereau a fi depăşite pentru a se asigura o activitate normală a poştelor, declara în „Patria" din 27 aprilie 1919 Augustin Maior. Treptat situaţia normalizîndu-se, cu începere de la 1 iulie 1919 a fost posibilă şi expedierea de mandate poştale şi scrisori recomandate pe întreg teritoriul aflat sub administrarea Consiliului Dirigent[25]. Mandatele se puteau completa în limbile română, maghiară sau germană.

Trecînd sub autoritatea guvernului, poştele din Transilvania, acesta le-a subvenţionat, lucru specificat şi în decizia de constituire a Direcţiei Centrale. Amintim în acest sens, doar Jurnalul nr. 604 al Consiliului de Miniştri din 16 aprilie 1919, devenit decretul-lege nr. 1.639 din 28 aprilie 1919, în care se spunea: „pentru începerea şi organizarea serviciilor de poştă, telegraf şi telefoane în Transilvania şi pentru plata personalului necesar, este absolută trebuinţă, deocamdată, de 15 milioane lei, cu care sumă credem, că se va putea face faţă cerinţelor, pentru a pune o bază solidă în mersul regulat al poştei, telegrafelor şi telefoanelor dezvoltate în aceste teritorii"[26]. Şi exemplele ar putea continua.

În decembrie 1918 s-a înfiinţat la Sibiu Agenţia telegrafică „Dacia", organ semioficial al Consiliului Dirigent, cu scopul de a informa ziarele româneşti despre toate evenimentele politice, financiare, comerciale, industriale, agrare din ţară şi din străinătate. Director al ei a fost numit Romulus Damian, iar secretar Zaharia Boilă[27]. Pentru perioada în care Consiliile Naţionale au mai funcţionat, ele au întreţinut legături continue cu Agenţia, spre informarea lor şi a locuitorilor din zona lor de activitate[28].

---

[21] *Proces-verbal* din 16 ianuarie 1920.

[22] „Patria" nr. 149 din 14 iulie 1920; nr. 154 din 20 iulie 1920; nr. 159 din 25 iulie 1920.

[23] „Patria", nr. 2 din 2/15 februarie 1919.

[24] *Proces-verbal* din 20 martie/2 aprilie 1919.

[25] „Drapelul" nr. 63 din 5 iulie 1919.

[26] *ArhStat*, Bucureşti, Fond *Jurnalele Consiliului de Miniştri*, d. 20/1919, f. 54; vezi pe aceeaşi temă şi d. 15/1919, f. 208.

[27] „Telegraful român" nr. 135 din 29 noiembrie/12 decembrie 1918.

[28] M. Ştirban, V. Lascu, *op. cit.*, p. 160.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Organizarea poştei, telefoanelor şi telegrafului arătată de noi s-a menţinut pînă la încetarea activităţii Consiliului Dirigent. La scurt timp după aceasta, la 19 aprilie 1920 s-a desfiinţat şi Direcţia Centrală P.T.T. din Transilvania, care se mutase la 22 septembrie 1919 la Cluj[29], Direcţia Generală de la Bucureşti extinzîndu-şi direct autoritatea şi în aceste părţi[30]. Organizarea locală a serviciilor s-a menţinut pînă în noiembrie 1921.

Într-o stare deosebit de gravă se găseau la sfîrşitul războiului şi căile ferate din Transilvania, arteră vitală în corpul economic al unei ţări. Multe şine erau distruse, însă cel mai mult a avut de suferit parcul de locomotive şi vagoane. Încălcînd prevederile armistiţiului de la Belgrad, autorităţile maghiare în retragerea lor au dus şi o mare parte a materialului rulant[31]. Multe vagoane şi locomotive existente erau stricate. După unele informaţii, în decembrie 1918 nu se găseau pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent mai mult de 50 de locomotive în funcţiune[32].

Lipseau şi atelierele mari de reparat, întrucît cele existente la Timişoara, Braşov şi Cluj erau de categoria a doua; lipseau şi rezervele de material de cale ferată, ceea ce în condiţiile existenţei a 197 tipuri de şine era un mare dezavantaj. Lipsa combustibilului şi a personalului românesc erau alte dificultăţi ce se cereau depăşite.

Se mai adăuga şi faptul că liniile construite erau orientate de la est-vest spre Budapesta şi nu spre vechea Românie, şi că întregi regiuni locuite masiv de populaţie românească erau lipsite de căi ferate, ambele fenomene fiind consecinţe ale politicii discriminatorii faţă de români a guvernelor austro-ungare[33].

Situaţia critică a căilor ferate din Transilvania se corela cu stări de fapt asemănătoare, sau chiar mai grave, din restul ţării, unde operaţiile militare şi jaful inamic au provocat mari daune liniilor şi parcului rulant[34].

---

[29] *Arh. Stat.*, Cluj-Napoca, fond. *Prefectura jud. Cojocna*, Mapa 7, act. 2.023/1919. Acest lucru se admisese în şedinţa Consiliului Dirigent din 19 iunie 1919.

[30] C. Minescu, S. Frăsie, Igor Miasnicov, Florin Manoliu, *Poştele în România*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 147.

[31] *Monografia economică a Regiunii Cluj, Partea VII, Transportul feroviar*, Cluj, 1958, p. 24 (Lucrare în Mss. la Direcţia Regională C.F.R. Cluj-Napoca).

[32] Romul Boilă, *Consiliul Dirigent*, în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928*, vol. I, Cluj, 1929, p. 98.

[33] Vezi Nicolae I. Petculescu, *Problema C.F.R. Istoric. Completări. Îmbunătăţiri*, Bucureşti, 1923, p. 53—54; Idem, *Căile ferate ardelene*, în *Transilvania*... vol. I, p. 547—559.

[34] *C.F.R. Les chemins de fer roumains*, Bucureşti, 1936, p. 8; I. Miclescu, V. Mişicu, *Căile ferate române*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 51—52; Al. Cebuc, C. Mocanu, *Din istoria transportului de călători în România*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1967, p. 131; Const. Botez, Dem. Urma, Ion Saizu, *Epopeea feroviară românească*, Bucureşti, Ed. Sport-Turism, 1977, p. 219—220.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În tot cursul anului 1919 starea transportului feroviar s-a menţinut precară, numărul locomotivelor şi al vagoanelor fiind insuficient faţă de cerinţele multiple şi presante. După o statistică oficială pe luna septembrie 1919, dintr-un total de 2.001 locomotive aflate pe teritoriul vechii României, Basarabiei şi Bucovinei, doar 572 erau utilizabile, 1.429 fiind imobilizate pe linii sau în ateliere. Aceasta făcea că dacă înainte de război o locomotivă deservea 4,60 km, în septembrie 1919, deservea 9,43 km[35]. Insuficienţa parcului rulant — chiar dacă cifrele prezentate diferă — este relevată şi de Ministrul Lucrărilor Publice, Mihai Popovici — într-o şedinţă din decembrie 1919 a Camerei, atunci cînd declara: „Cu mijloacele acestea pe care le avem astăzi... este natural... să nu se mai poată face o comunicaţiune, aşa ca să satisfacă întregile nevoi...[36].

Paralel cu eforturile care se cereau grabnic făcute în vederea refacerii şi sporirii parcului rulant, trebuiau depăşite şi greutăţile care decurgeau din faptul că provinciile unite cu România aveau tipuri diferite de căi şi material rulant, norme de exploatare proprii, ce se cereau a fi uniformizate. În plus, în timp ce în vechea Românie se întîlnea doar sistemul căilor ferate de stat, în Transilvania, în afara liniilor principale care aparţineau statului, se găseau şi 47 căi ferate particulare, ca societăţi pe acţiuni[37]. Din totalul de 4.600 km cale ferată normală din Transilvania — 4.545 km cale ferată simplă şi 29 km cale ferată dublă — statul deţinea 1.933 km iar societăţile particulare 2.667 km şi 713 km cale ferată îngustă[38].

După Unire, la fel ca şi poştele, telegraful şi telefoanele, căile ferate au trecut în administrarea guvernului, care prin Ministerul Lucrărilor Publice se va consulta în toate chestiunile importante referitoare la căile

---

[35] I. D. Ionescu, *Căile ferate în perioada de tranziţie*, în „Analele Statistice şi Economice", nr. 1, 1920, p. 18—21.

[36] În vechea Românie erau 504 locomotive. În Transilvania 440 locomotive.

Vagoane de călători:	— În vechea Românie	1.765
	— În Transilvania	1.024

Nr. km. tren parcurşi era:	*În vechea Românie*	*În Transilvania*
— Trenuri călători	11.628	12.000
— Trenuri de marfă	7.000	4.000
— Trenuri de evacuare, aprovizionare, combustibil şi transportul trupelor	12.495	16.785
TOTAL =	31.123	32.785

„Înainte de război, în vechea Românie la 3.600 km linie ferată se parcurgeau 58.000 km parcurs pe zi. Pe cînd acum, la 12.000 km se parcurg 63.000 km pe zi, din care 18.000 pentru armată, rămînînd pentru întreaga ţară 45.000 km, mai puţin decît înainte de război numai pentru vechea Românie", *D.A.D.*, 1919—1920, p. 140.

[37] Vasile Oana, *Căile de comunicaţii şi transportul*, Cluj, 1922, p. 19.

[38] N. I. Petculescu, *Transilvania*... vol. I, p. 547.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ferate cu Consiliul Dirigent. Din aceste considerente Romul Boilă, şeful Resortului de comunicaţie, s-a deplasat în repetate rînduri la Bucureşti[39].

Înainte de preluarea căilor ferate de către guvern, acestea au fost preluate de Consiliul Dirigent prin Resortul amintit. După preluarea căilor ferate ardelene de către Resortul de comunicaţie prin ing. Cristodenescu acestea au trecut sub autoritatea şi controlul Direcţiunii Generale C.F.R. din Bucureşti[40].

Consiliul Dirigent considerînd inoportună o modificare bruscă a organizării şi administrării căilor ferate ardelene, mai ales într-un moment în care sarcinile care stăteau în faţa lor erau deosebit de complexe, s-a pronunţat pentru înfiinţarea, pentru perioada de tranziţie, a unei Direcţii centrale, căreia să i se subordoneze Direcţiile regionale existente[41].

În urma mai multor consultări ale lui Romul Boilă cu reprezentanţii Ministerului Lucrărilor Publice, cu ministrul Al. Constantinescu, s-a hotărît ca „pentru o mai bună conducere, reclamată de nevoile interne ale Transilvaniei administrarea căilor ferate să fie încredinţată Consiliului Dirigent şi Ministerului"[42]. Cele discutate s-au concretizat în dispoziţiile Decretului-lege, „cu privire la funcţionarea în mod provizoriu a căilor ferate din Ardeal pînă la completa unificare a reţelelor C.F.R."[43]. Prin acesta, se numea „în înţelegere cu Consiliul Dirigent, sub autoritatea şi sub ordinele Ministerului de Lucrări Publice (Direcţiunea Generală a C.F.R.)" pentru căile ferate din Transilvania un director central, cu sediul în oraşul de reşedinţă al Consiliului Dirigent, cu toate drepturile şi răspunderile directorului general al C.F.R. El era totodată organul de legătură între Consiliul Dirigent şi Direcţia Generală C.F.R. directorul central urma să-şi formeze un birou din „atîţia funcţionari cîţi reclamă serviciul". El va supraveghea, conduce şi îndruma direcţiunile regionale existente. Va face toate propunerile de numiri, revocări, transferări, suspendări Direcţiei Generale C.F.R., după prealabila înţelegere cu Consiliul Dirigent. În caz de nevoie, directorul central, în înţelegere cu Consiliul Dirigent putea solicita personal Ministerului aceste lucruri. Directorul central era subordonat direct Marelui Cartier General pentru toate chestiunile de interes militar. Administrarea internă a căilor ferate se făcea prin Direcţiunile regionale. Ca şi în cazul poştei, telegrafului şi telefoanelor, în vederea unificării depline a căilor ferate de pe întreg cuprinsul ţării, se instituia o comisie formată din

---

[39] *Proces-verbal* din 7 februarie 1919; din 20 martie/2 aprilie 1919; din 14 aprilie; din 1 şi 9 iulie 1919.

[40] *Proces-verbal* din 4/17 februarie 1919; din 8/21 februarie 1919; V. Onişor, *Consiliul Dirigent şi căile ferate ardelene*, în „Voinţa", nr. 14 din 5 septembrie 1920.

[41] *Proces-verbal* din 18 martie 1919.

[42] „Patria", nr. 50 din 15 aprilie 1919: Relatările lui R. Boilă în şedinţa Consiliului Dirigent din 14 aprilie 1919.

[43] Decret-lege nr. 1.388 din 28 martie 1919. „Monitorul Oficial", nr. 294 din 30 martie/12 aprilie 1919, p. 7.128—7.129; Vezi Raportul făcut de R. Boilă în Consiliul Dirigent pe marginea tratativelor avute la Bucureşti pe această temă; Proces-verbal din 14 aprilie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

specialişti din toate regiunile, recomandaţi în cazul Transilvaniei de Consiliul Dirigent.

Avînd în vedere recomandarea făcută de Consiliul Dirigent, prin adresa Nr. 12.321/1919, Ministrul Lucrărilor Publice a propus numirea lui Leo Bohăţiel, secretarul general de la Resortul de comunicaţii, ca director central al căilor ferate din Transilvania, propunere acceptată şi sancţionată prin Decret-lege[44]. Numirea directorului central a fost punctul de pornire în organizarea Direcţiunii Centrale C.F.R. din Transilvania, asupra căreia influenţa Consiliului Dirigent era considerabilă. Directorul central trebuia să supună aprobării acestuia orice modificare de orare a trenurilor, de desfiinţare a lor, modificări de tarife, convenţiile cu căile ferate străine, dispoziţiile cu privire la moneda legală admisă pe căile ferate, la personalul C.F.R., la concesiile pentru liniile industriale. În situaţiile în care între cele două părţi nu se ajunge la un deplin acord, totul rămînea neschimbat pînă la intervenţia Ministerului. Se introducea, în schimb, şi în Transilvania legea de exploatare a căilor ferate din vechea Românie ca şi cele de venituri şi cheltuieli[45].

Factorul suprem de decizie şi control în chestiunea căilor ferate din Transilvania era fără îndoială ministerul, dar hotărîrile se bazau pe o continuă consultare cu Consiliul Dirigent, acesta din urmă un bun cunoscător al realităţilor locale. Este aceasta o linie de conduită ce denotă suplețe şi înţelegere a condiţiilor concret istorice, menită a permite ca procesul de uniformizare — la care nu s-a renunţat nici o clipă — să se facă fără zguduiri, fără stînjenirea activităţii unui domeniu atît de vital pentru refacerea şi uniformizarea generală a ţării.

Treptat s-a constituit Direcţia Centrală C.F.R. cu sediul la Sibiu, apoi la Cluj, formată la rîndul ei din mai multe direcţiuni şi servicii[46].

În conformitate cu dispoziţiile Decretului-lege Nr. 1.388, printr-o decizie a Ministrului Lucrărilor Publice s-a instituit Comisia „care să studieze şi să propună ministerului un proiect complet pentru stabilirea unei administraţii şi norme uniforme pentru exploatarea reţelei de căi ferate" de pe cuprinsul ţării[47]. La 19 mai 1919 Consiliul Dirigent a numit ca reprezentanţi ai Transilvaniei în comisie pe Leo Bohăţiel şi pe ing. Ioan Negruţiu, directorul regional din Cluj[48].

În urma lucrărilor Comisiei, în şedinţa din 17 octombrie 1919 ţinută sub preşedinţia ministrului, cu participarea secretarului general din minister, a directorului general C.F.R. şi a celor doi reprezentanţi ardeleni s-au luat importante hotărîri cu privire la unificarea conducerii căilor

---

[44] Decret—lege 1.389 din 28 martie 1919 „Monitorul Oficial", nr. 294 din 30 martie/12 aprilie 1919, p. 7.129.

[45] „Renaşterea Română" nr. 75 din 18 aprilie 1919.

[46] Direcţiunea Întreţinerii, a tracţiunii, a personalului; Economatul; Iuliu Maniu; *op. cit.*, p. 54; Vezi numele celor numiţi, cf. Proces-verbal din 6 mai, 19 mai, 7 iunie, 11 iunie, 16 iunie, 17 iulie, 15 august, 18 decembrie 1919.

[47] Decizia nr. 12.967 din 16 aprilie 1919 „Monitorul Oficial", nr. 5 din 6/19 aprilie 1919, p. 237—238.

[48] *Proces-verbal* din 19 mai 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ferate[49]. Dintre acestea amintim: forul suprem de administrare a căilor ferate de pe întreg cuprinsul ţării era Ministerul Lucrărilor Publice; administraţia căilor ferate ale statului se exercita în limitele legii de exploatare de Direcţiunea generală; directorul general conduce toate afacerile de exploatare a tuturor liniilor în numele şi din însărcinarea ministerului, ajutat de unul sau de mai mulţi subdirectori generali. În unul din posturile de subdirector general se va numi un inginer ardelean „deplin orientat în regulamentele de exploatare acum în vigoare" în Transilvania. Pînă la unificarea regulamentelor de administraţie şi unificare statutului de personal, la cele şapte servicii ale Direcţiunii generale şi la cele trei direcţiuni speciale se va ataşa cîte o secţiune ardeleană, ai căror funcţionari se vor recruta din personalul existent la Direcţia Centrală din Cluj. Pînă la deplina unificare, toate ordinele ce se vor da reţelei administrate de direcţiunile regionale ardelene se vor pregăti de aceste secţiuni, pe baza regulamentelor acolo în vigoare. Regulamentele de unificare se vor stabili pe baza propunerilor ce se vor elibera de diversele servicii din direcţia generală şi de direcţiunile speciale ajutate de secţiile ardelene de către Direcţiunea generală, sau la propunerea ei de minister.

Ziarul „Patria" din 26 octombrie 1919 aprecia propunerile făcute de Comisie în vederea unificării conducerii căilor ferate ca fiind „primul pas către mult dorita unificare a întregii ţări" şi care aplicate vor contribui la procesul general de refacere al ţării. „... Şi e bine că s-a început cu căile ferate continua ziarul — ca cea mai principală arteră din corpul ţării, care unificată, va răspîndi pretutindeni semnele stăpînirii noastre".

În şedinţa Consiliului Dirigent din 21 noiembrie 1919 s-au discutat chestiuni referitoare la unificarea căilor ferate, sugerîndu-se înfiinţarea a două direcţiuni regionale la Arad şi Cluj, Direcţia Centrală din Cluj urmînd să se desfiinţeze. Pe lîngă Consiliul Dirigent se numea un delegat care să răspundă de căile ferate. Mai tîrziu, în februarie 1920, în conformitate cu cele hotărîte în octombrie 1919, Leo Bohăţiel, directorul central din Transilvania a trecut ca subdirector general la Direcţia Generală a C.F.R. din Bucureşti[50], fiind acesta un pas real pe calea uniformizării conducerii căilor ferate.

Despre aceste demersuri de mare însemnătate îşi informa cititorii şi „Ceferistul din Ardeal", la 1 aprilie 1920, atunci cînd scria: „Direcţiunea Centrală din Cluj, merge la Bucureşti. Unirea conducerii căilor ferate din Ardeal şi [Vechea] Românie şi cu asta a făcut un pas însemnat spre perfecţionare, că dr. Leo Bohăţiel a fost denumit de director — locţiitor al Centralei din Bucureşti. În 8 martie a plecat la Bucureşti, spre a-şi ocupa postul". Deşi se hotărîse şi se acceptase desfiinţarea Direcţiei Centrale de la Cluj, acest lucru va fi făcut doar de Secretariatul

---

[49] „Patria", nr. 200 din 26 octombrie 1919; „Renaşterea Română", nr. 216 din 26 octombrie; „Drapelul", nr. 123 din 31 octombrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

general al comunicaţiilor, creat după încetarea activităţii Consiliului Dirigent.

Vom urmări în continuare preocupările întreprinse de guvern şi de Consiliul Dirigent pentru asigurarea unei funcţionări cît mai normale a căilor ferate ardelene.

La scurt timp după începerea activităţii sale, Consiliul Dirigent, prin Resortul de comunicaţii, a îndrumat toate prefecturile, respectiv consiliile naţionale române să se îngrijească şi să întreprindă toate măsurile preventive necesare pentru siguranţa absolută a căilor ferate, a gărilor şi a şoselelor[51]. La 29 ianuarie 1919 Consiliul Dirigent pretindea Resortului de comunicaţie şi Direcţiei căilor ferate să acţioneze de o aşa manieră care să facă posibilă „susţinerea comunicaţiei în orice împrejurare"[52].

Înregistrîndu-se unele nemulţumiri din cauza controalelor făcute de gărzile naţionale trenurilor civile, ceea ce provoca mari întîrzieri, Resortul de război şi siguranţă publică a ordonat încetarea lor neîntîrziată[53], controlul rămînînd în atribuţiile armatei.

Cînd însă după normalizarea situaţiei, în toamna lui 1919 s-a constatat „că amestecul organelor militare în chestiunile de serviciu de cale ferată ia proporţii tot mai mari", preşedintele Consiliului Dirigent, pe baza informaţiilor primite de la şeful Resortului de comunicaţie, a protestat pe lîngă primul ministru, Artur Văitoianu[54]. Drept consecinţă, Marele Cartier General a ordonat Comandamentului Trupelor din Transilvania să cerceteze cazurile semnalate şi să ia măsurile adecvate pentru a înceta practicile de acest gen.

În calea circulaţiei normale a trenurilor se ridicau o serie de obstacole, relevate deja, pe care prin eforturi unite Ministerul Lucrărilor Publice şi Consiliul Dirigent au căutat să le înlăture. Astfel, s-a acordat atenţia cuvenită întreţinerii liniilor, refacerii şi întăririi podurilor şi tunelelor, procurării de noi locomotive şi vagoane, reparării lor. În acest sens, Consiliul Dirigent a făcut mai multe comenzi la fabricile „Schiel" din Braşov, Weitzer din Arad, Andrei Rieger din Sibiu, la Reşiţa[55]. În vederea achiziţionării de materiale necesare căilor ferate, din partea Consiliului Dirigent a plecat la Paris şi Londra ing. Măcelariu[56]. La 13 mai Consiliul de Miniştri a autorizat pe consilierul Transilvaniei să trateze la Viena şi în Cehoslovacia cumpărarea de materiale necesare căi-

---

[50] „Patria", nr. 39 din 22 februarie 1920. În şedinţa Consiliului Dirigent din 8 martie 1920 Leo Bohăţiel, subdirector general, mulţumeşte Consiliului Dirigent pentru bunele raporturi avute şi „pentru sprijinul acordat".

[51] „Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent" nr. 2 din 11/24 decembrie 1918, p. 7.

[52] *Proces-verbal* din 29 ianuarie 1919.

[53] „Gazeta oficială" nr. 5 din 5/18 ianuarie 1919, p. 21.

[54] Telegrama a intrat la 22 octombrie 1919. ArhStat Bucureşti, fond *Preşedinţia Consiliului de Miniştri*, d. 21/1919, f. 144.

[55] *Proces-verbal* din 7 iunie, 16 iunie, 17 iulie 1919.

[56] „Renaşterea Română", nr. 78 din 23 aprilie 1919; *Proces-verbal* din 3 ianuarie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor ferate ardelene, prin bună învoială, alocînd pentru aceasta un credit de peste 1 milion lei[57].

Dintr-un raport al Ambasadei germane de la Viena din 4 august 1919 adresat Ministerului de Externe, rezultă că un împuternicit al Consiliului Dirigent, ing. Fleischer se afla la Viena făcînd demersuri pentru achiziţionarea de mărfuri necesare şi căilor ferate din Austria sau chiar pentru înfiinţarea unei Centrale comerciale la Viena. Acelaşi delegat urma să plece şi la Berlin[58].

Din acest motiv la 21 august 1919 Ambasada trimitea la Berlin şi o listă cu mărfurile solicitate de trimisul român, între care figurau şi produse destinate căilor ferate[59].

În toamna anului 1919 s-a ajuns la încheierea unui acord comercial în compensaţie cu Austria, România oferind produse petroliere şi primind în mare parte materiale pentru căile ferate[60].

Fondurile destinate întreţinerii, exploatării căilor ferate, pentru plata personalului, a combustibilului, erau alocate de minister, autoritatea lor supremă[61], dar unele sume sînt alocate şi de către Consiliul Dirigent. Lipsa de combustibil, fenomen general în epocă, a creat mari neajunsuri în circulaţia căilor ferate. Preocupările guvernului, ale Consiliului Dirigent pentru asigurarea cărbunilor şi a lemnelor pe seama căilor ferate au fost continue şi multiple[62].

Dificultăţile numeroase şi deosebite au făcut ca numărul trenurilor să fie insuficient în raport cu necesităţile. La 22 ianuarie 1919 preşedintele Consiliului Dirigent se pronunţa pentru o circulaţie doar a trenurilor strict necesare şi a celor pentru nevoile armatei. Secretarul general de la comunicaţii era însărcinat să întocmească „fără amînare" un plan cu trenurile care vor circula, cu liniile pe care se va circula doar parţial sau de loc[63]. S-a acordat, în general, prioritate absolută trenurilor de marfă faţă de cele de persoane, şi celor personale faţă de accelerate.

În condiţiile în care circulaţia mărfurilor şi a persoanelor reclama existenţa unor permise, s-a avut în vedere şi reglementarea transpor-

---

[57] ArhStat Bucureşti, *Jurnalele C.M.*, d. 20/1919, f. 450.

[58] Z.St.A. Potsdam, *Reichwirtschaftsministerium*, nr. 1654, f. 4—7.

[59] *Ibidem*, f. 7—9.

[60] *Ibidem*, f. 22—23. La fila 22 este un act emanat la 9 octombrie 1919 de la Resortul de Agricultură şi Comerţ care cuprinde o listă cu mărfuri, care să se obţină prin compensaţie din Germania, în care pe poziţia a doua figurau — traverse pentru căile ferate.

[61] ArhStat Bucureşti, fond *cit.* d. 15/1919, f. 107; d. 16/1919, f. 201; d. 22/1919, f. 327; d. 20/1919, f. 448—449; „Monitorul Oficial" nr. 241 din 29 ianuarie/5 februarie 1919; nr. 17 din 18 mai 1919, p. 847; „Pentru materiale pentru C.F.R. se votează *R.* de comunicaţii un credit de 8 milioane". *Proces-verbal* din 7 iunie 1919.

[62] Ludovic Báthory, *Aspecte privind situaţia industriei carbonifere din România între anii 1919—1929*, în *AIIC*, 1967, 10, p. 285—290; G. Damaschin, *Problema combustibilului în economia românească;* Decret-lege nr. 1877 din 15 mai 1919, în „Monitorul oficial" nr. 24 din 17 mai 1919, p. 1212; ArhStat Bucureşti, fond *cit.*, dosar 20/1919, f. 452.

[63] *Proces-verbal* din 22 ianuarie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

turilor pe căile ferate. Dacă inițial, erau necesare permise de transport pentru toate mărfurile, treptat acestea s-au redus, menținîndu-se doar pentru produsele alimentare. S-a fixat, de asemenea, o ordine a transporturilor „în caz de concurență": trupe militare, cereale, grăsimi, animale vii, combustibil, petrol și derivate, alte mărfuri[64].

Direcția Centrală C.F.R. de la Cluj a dat și ea dispoziții cu privire la circulația pe căile ferate, stabilind următoarea ordine în expediere: I. Transporturi militare, cărbuni de regie, garnituri de vagoane pentru cărbuni; II. Alte mărfuri militare și de regie; III. Transporturi de interes public; IV. Alte transporturi civile. Cererile de vagoane, de pînă la 20, se satisfăceau de Direcțiile regionale, de acord cu delegații militari, de peste 20 de către Direcțiunea centrală, iar pînă la 4 de stații[65].

Referindu-se la probleme ale căilor ferate, la administrarea lor, la lipsa trenurilor accelerate, Leo Bohățiel într-un interviu sublinia „Trebuie neapărat să asigurăm în primul rînd transporturile militare, de alimente și lemne"[66].

Trenurile de persoane n-au fost însă cu totul neglijate. De o mare importanță a fost punerea în circulație la jumătatea lui ianuarie 1919 de către Direcția Generală C.F.R. în înțelegere cu Direcția Căilor Ferate din Transilvania, Serviciul mișcării, a unui tren București—Predeal, care avea legătură cu unul care circula pe traseul Predeal—Brașov—Sibiu—Cluj și înapoi.

Într-un context economic general frămîntat, în care dificultățile obiective nu erau de neglijat[67], nemulțumirile față de circulația trenurilor au fost numeroase în perioada studiată. Acestea erau generate de marile întîrzieri în plecarea și sosirea trenurilor, de lipsa unor bune legături între ele, existența unui singur tren de persoane de la Oradea, Arad, spre Brașov, deci spre vechea Românie, care pe deasupra făcea de la Cluj la Brașov 26 de ore, de numărul mare de linii pe care nu se circula, de întrerupere a circulației pe altele, de starea necorespunzătoare a vagoanelor. Ca urmare a frecventelor critici la adresa căilor ferate, Ministerul Lucrărilor Publice s-a văzut silit să instituie o comisie de anchetă administrativă, care să cerceteze întreaga administrație a căilor ferate, pentru a se avea o imagine clară și reală asupra ei și pentru a se putea lua măsurile ce se impuneau. În decizia ministerială de instituire a Comisiei se arată că „avînd în vedere actuala stare în care se găsește administrația căilor ferate în urma împrejurărilor lor prin care a trecut țara și pentru a stabili în deplină cunoștință de cauză, cauzele care au provocat această stare și pentru a ști ce măsuri să se ia pentru îndreptarea situației", s-a numit o comisie compusă din Anghel Saligny, general

---

[64] „Gazeta Oficială" nr. 57—60 din 4, 7, 11, 13 octombrie 1919, p. 9; *Procesverbal* din 20 septembrie 1919.

[65] „Românul", nr. 20 din 1920.

[66] *Idem*, nr. 141 din 1919.

[67] „Patria" nr. 198 din 25 octombrie 1919; C. Budeanu, *Campania contra C.F.R.*, în „Buletinul A.G.I.R." nr. 8—10 din 1919, p. 201—204.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Popovici, foşti miniştri, Emil Miclescu, fost director general la C.F.R., Th. Dragu, subdirector general al C.F.R., R. Boilă, şeful Resortului de Comunicaţie, I. Boambă, avocat, ataşat la Ministerul Lucrărilor Publice[68].

Ca şi în alte domenii de activitate, personalul românesc de la Căile ferate reprezenta ca număr — după unele aprecieri — doar 5% din total[69]. În consecinţă, pe măsura organizării administraţiei româneşti la căile ferate şi ca urmare a atitudinii unei părţi a vechilor angajaţi, nevoia de cadre s-a resimţit puternic. Pentru recrutarea de noi angajaţi, Consiliul Dirigent a făcut apel la toţi soldaţii demobilizaţi care serviseră la fostul regiment de căi ferate, la funcţionarii români de orice categorie de la căile ferate din fosta monarhie, şi a hotărît scutirea, inclusiv a muncitorilor, de serviciul militar.

Alte preocupări ale Consiliului Dirigent privind mai buna funcţionare a căilor ferate au fost desfiinţarea Comisariatelor căilor ferate particulare şi înfiinţarea la Resortul de Comunicaţii a unei secţii pentru ele, pusă sub conducerea lui Vasile Pop[70]. Pe aceeaşi linie constatîndu-se că *Societatea de căi ferate particulară Valea Someşului* prin activitatea ei prejudicia interesele statului român, la 13 august 1919 Consiliul Dirigent a numit 3 reprezentanţi de ai săi în Direcţiunea societăţii, pentru ca, la 5 februarie 1920, acelaşi for să autorizeze Resortul de Comunicaţii, să suspende autonomia *Societăţii Valea Someşului*[71]. Consiliul Dirigent a pus de asemenea sub control societatea *Căile ferate unite Arad—Cenad,* delegatul său fiind numit primarul oraşului Arad. În acelaşi timp pentru ca Societatea să-şi poată continua activitatea i s-au acordat mai multe împrumuturi.

Merită a fi amintite şi aprobările Consiliului Dirigent de urcare a tarifelor de transport pe căile ferate, ca şi introducerea numirilor româneşti la toate staţiile, iar unde era cazul se treceau în paranteză şi numirile în limbile maghiară sau germană.

Chestiunea construirii de noi căi ferate, care să faciliteze legăturile cu celelalte provincii ale ţării a preocupat în egală măsură cercurile economice şi politice din vechea Românie şi Transilvania. În acest context trebuie privită construirea căii ferate Ilva Mică—Vatra Dornei, cale de legătură între Transilvania şi Bucovina. Proiectele, pregătirea şi începerea lucrărilor erau anterioare unirii Transilvaniei cu România şi aparţineau germanilor[72].

---

[68] Decizia nr. 42864 din 17 decembrie 1919. „Monitorul Oficial" nr. 197 din 21 decembrie 1919, p. 10.331; vezi şi *D.A.D.* 1919—1920, p. 141; „Analele Minelor din România" nr. 5 din decembrie 1919, p. 429—430.

[69] „Patria", nr. 98 din 25 octombrie 1919.

[70] *Proces-verbal* din 4 februarie 1920; 19 martie 1920.

[71] *Proces-verbal* din 13 august 1919; 5 februarie 1920. La 12 martie 1920 s-a stabilit retribuţia ing. Mesaroş, comisarul acestor căi ferate; *D.A.D.* 1920—1921, p. 709.

[72] C. Motăş, *Problemele industriale ale Transilvaniei,* în „Analele statistice şi economice" nr. 7—8/1919, p. 5; Mihail Maer, *Povestea drumurilor de fier. Date istorice şi biografice,* vol. I—II. Bucureşti, 1920, p. 250.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Consiliul Dirigent conştient de importanţa deosebită a construirii acestei linii, încă la 2/15 februarie 1919 a alocat 15.000 cor. pentru inventarierea şi îngrijirea materialelor de acolo. La 4 iunie se găseşte oportună continuarea lucrărilor, fapt pentru care Consiliul Dirigent solicita de la guvern un credit de 42 milioane lei, în timp ce el alocase alte 20.000 coroane pe seama Comisiei de edificare a căii ferate Ilva-Mică—Vatra Dornei, care se constituise între timp şi în care Consiliul Dirigent îşi avea reprezentantul său[73].

Comisia a întocmit la 18 decembrie 1919 un documentat memoriu cu privire la avantajele care ar fi rezultat din construirea căii ferate, la intervalul de timp în care se puteau finaliza lucrările (2 ani)[74]. Lipsa de fonduri din partea statului, reţinerea capitalului privat de a face investiţii în acest domeniu, făceau ca lucrările să nu înainteze conform dorinţelor şi necesităţilor. Într-o interpelare adresată Ministerului Comunicaţiilor în şedinţa Camerei din 23 iulie 1920 se remarca că lucrările deja începute riscau să se degradeze, dacă nu se continuau[75].

Calea ferată Ilva-Mică—Vatra Dornei se va inaugura mult mai tîrziu la 17 decembrie 1938[76].

Iniţiativele şi acţiunile privind reglementarea funcţionării căilor ferate din Transilvania, întreprinse într-o epocă în care urmările distructive ale războiului se resimţeau puternic n-au avut întotdeauna eficienţa aşteptată. Ele au însemnat totuşi paşi importanţi pe drumul dezvoltării României unite.

În Transilvania, în conformitate cu Legea maghiară din 1890, menţinută în vigoare şi după Unire, erau şase categorii de drumuri: 1. destat sau naţionale; 2. judeţene; 3. de acces la căile ferate; 4. vicinale; 5. comunale; 6. aparţinînd persoanelor particulare sau întreprinderilor private[77].

Drumurile naţionale se administrau de stat, cele judeţene şi de acces la căile ferate de judeţ sub controlul Ministerului Lucrărilor Publi-

---

[73] „Ing. Ion Ardeleanu se numeşte membru în Comisia de edificare a liniei ferată Dorna-Vatra". Proces-verbal din 3 iunie 1919; Proces-verbal din 4 iunie 1919, 5 iunie 1919; ArhStat Bucureşti, fond *Jurnalele Cons. de Miniştri*, d. 36/1920, f. 109.

[74] *ArhStat* Bucureşti; fond *Casa Regală*, d. 23/1919, f. 1—4; Vezi consideraţii despre necesitatea construirii acestei linii, despre istoricul preocupărilor în această direcţie, *Der Bahnanschluss zwischen Siebenbürgen und der Bukovina*, în: *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, (Sibiu), 46, nr. *14017* din 25 Dezember 1919.

[75] *D.A.D.* Sesiunea Extraordinară, 1920, p. 410.

[76] Victor Nanu, *Vechimea liniilor ferate din Ardeal şi organizarea arhivei tehnice a C.F.R.*, în „Revista Căilor Ferate", an. 5, nr. 10, 1957, p. 555.

[77] Ion I. Nistor, *Drumurile noastre în ultima sută de ani*, în „Buletinul Institutului Economic Românesc", 1929, 7, nr. 7—8, p. 368—369; Victor Onişor, *Principii de organizare administrativă a Ardealului*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", 1920, 2, nr. 1—3, 1920, p. 1—24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ce. Dacă se constata că judeţul nu se îngrijea de buna lor administrare, Ministerul avea dreptul să le treacă în administrarea sa, pe cheltuiala judeţului.

Drumurile vicinale se administrau de comitete de drumuri, înfiinţate pe lîngă fiecare grup de drumuri vicinale. Ele decideau în privinţa construcţiei, întreţinerii şi administraţiei drumurilor vicinale, hotărau bugetul, repartizau sarcinile asupra comunelor şi particularilor, se îngrijeau de încasarea veniturilor.

Drumurile comunale se administrau de către consiliul comunal

Cheltuielile de construcţie, întreţinere şi administraţie a drumurilor naţionale se acopereau din fondurile statului, prevăzîndu-se în bugetele anuale sumele respective. Mijloacele de care dispuneau judeţele pentru acoperirea cheltuielilor necesare drumurilor judeţene constau din: contribuţii în bani, prestaţii în natură, diferite venituri destinate drumurilor. Situaţia era identică cu cazul drumurilor comunale.

Administraţia drumurilor naţionale şi judeţene din Transilvania era asemănătoare cu cea din vechea Românie. Deosebiri existau în privinţa celor vicinale şi comunale pentru că în Transilvania era o completă descentralizare, statul neintervenind decît pentru a exercita controlul din punct de vedere tehnic[78].

În cadrul Resortului de Comunicaţii funcţiona o secţie a Serviciului edil, avînd ca şef pe Eugen Tilea, care se îngrijea de buna întreţinere şi administrare a drumurilor[79]. Inginerii angajaţi la această secţie, români, germani, maghiari şi chiar austrieci[80], inspectorii numiţi pentru îndrumarea activităţii în mai multe judeţe au căutat o ameliorare a situaţiei şi în acest domeniu, atît de important pentru societatea românească a acelor ani.

Consiliul Dirigent a alocat în mai multe şedinţe ale sale sume importante pentru întreţinerea şi repararea şoselelor naţionale, a podurilor din toate judeţele Transilvaniei. Măsuri similare au întreprins şi judeţele şi consiliile comunale. „Pentru împiedicarea ruinării totale a drumurilor şi evitarea necazurilor împreunate şi pentru a ajunge în viitor la drumuri mai bune" — se spunea de exemplu într-un Ordin din 29 ianuarie 1920 al prefectului judeţului Alba Inferioară, [illegible] cereau luate măsuri urgente[81].

---

[78] La 18 ianuarie 1920, prin adresa 173/1920, Resortul de Comunicaţii, Secţia Serviciului Edil, subprefecturile judeţene erau înştiinţate că în pofida deselor solicitări de ajutor bănesc primite de Consiliul Dirigent din partea comisiunilor drumurilor vicinale, nu se puteau satisface aceste cereri în condiţiile în care sume mari trebuiau destinate drumurilor naţionale. *ArhStat* Braşov, fond *Prefectura jud. Braşov, Subprefectura*, oct. 28/1920.

[79] *Proces-verbal* din 4 ianuarie 1919.

[80] *Proces-verbal* din 12 martie 1920.

[81] „Monitorul Oficial" al jud. Alba Inferioară nr. 7 din 12 februarie 1920, p. 23—24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Asemenea preocupări s-au semnalat şi în alte judeţe ale Transilvaniei, fără însă ca realizările să se poată ridica la nivelul aşteptării locuitorilor.

Prin desfiinţarea Consiliului Dirigent în aprilie 1920, moment important pe calea uniformizării generale a ţării, şi chestiunile privind mijloacele de comunicaţie se vor ansambla într-o măsură sporită şi mai eficientă în corpul economic unitar al statului român.

PRÉOCCUPATIONS DU CONSEIL DIRIGEANT CONCERNANT LES TRANSPORTS

(Résumé)

Après l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie l'action d'administrer et d'organiser les postes, les téléphones et les chemins de fer est passée sous la direction et le contrôle du gouvernement du pays.

Pourtant, il a conduit ces affaires en collaboration permanente avec le Conseil Dirigeant.

Après la guerre les mesures entreprises eurent comme but une plus rapide normalisation de la situation dans ces secteurs d'activité et l'uniformisation du système des voies de comunication dans tout le pays.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

APLICAREA LEGII DE REFORMĂ AGRARĂ DIN 1921 CELOR ÎN DREPT

TRAIAN RUS

Opera de reformă agrară făcută în spiritul Hotărîrii de la Alba Iulia din decembrie 1918, menită să aducă dreptate socială țărănimii, indiferent de naționalitate, a fost criticată sau contestată de către unele cercuri iredentist-revizioniste din țară și străinătate. În o seamă de articole apărute în presă se sublinia că „legile și ordonanțele create de guvernul actual, în mare parte intenționat, sînt îndreptate în contra minorităților și îndeosebi în contra „maghiarilor", că „împărțirea averii la țărani s-a făcut după aceleași criterii nedrepte deoarece proporțional românii au primit mai mult pămînt decît maghiarii"[1]. De asemenea, se susținea că reforma agrară din 1921 „a fost un pretext pentru a despuia minoritățile", atingînd „în mod grav în primul rînd comunele, composesoratele și bisericile secuiești cu pădurile și munții expropriați de la acestea", fiind „îmbogățite pînă la saturație, în primul rînd, cele cîteva comune românești", că exproprierile „s-au mărginit doar la proprietățile ungurești", iar de pe urma împroprietăririi „n-au beneficiat decît românii"[2].

Pentru a scoate în evidență cît de falsă și tendențioasă este această judecată rostită asupra reformei agrare românești, vom încerca succint, pe bază de date statistice, plecînd de la repartizarea proprietății funciare înainte de 1918, să analizăm modul cum s-a realizat, pe naționalități, exproprierea și împroprietărirea.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX întinse suprafețe de pămînt se aflau în posesiunea grofilor, baronilor, a instituțiilor de stat și comunale. Repartizarea moșiilor pe categorii sociale ale proprietarilor se prezenta, în perioada de interferare a celor două secole, astfel:[3]

---

[1] *Arh. Stat.* București, fond Președenția Consiliului de Miniștri, dos. 10/1945, f. 19; „Az Ellenzék" din 2 martie 1947; „Bukaresti Lapok" din 18 ianuarie 1931; Aldo Domi, *Les nouveaux martirs*, Paris, 1937, p. 243—245.

[2] *Arh. Stat.* București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Presa internă, dos. 448, f. 111.

[3] *Arh. Stat.* București, fond Ministerul Propagandei Naționale, studii și documentare, dos. 189, f. 25—26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

29	familii de grofi	stăpîneau	44	moşii în întindere de	28.272	iugăre;
19	„ baroni	„	35	„	68.760	„
7	instituţii de stat	„	7	„	76.686	„
6	„ catolice	„	6	„	1.729	„
14	„ reformate	„	14	„	4.338	„
5	„ greco-cat.	„	5	„	2.211	„
7	„ luterane	„	7	„	2.446	„
9	„ orăşeneşti	„	13	„	49.988	„
291	diverşi proprietari	„	291	„	162.090	„

Familiile de grofi şi baroni, împreună cu instituţiile de stat şi orăşeneşti, au avut în stăpînire 99 moşii în întindere de 223.706 jugăre. Importantă a fost şi întinderea moşiilor stăpînite de cei 291 diverşi proprietari particulari care au avut în stăpînire 291 moşii în suprafaţă de 162.090 jugăre. Chiar şi instituţiile religioase (catolice, reformate, luterane şi greco-catolice) au stăpînit moşii în întindere de 10.924 jugăre.

Familiile de grofi şi baroni au stăpînit în comitatul Mureş-Turda şi în alte comitate zeci de mii de jugăre de pămînt. Astfel, familia grofului Károlyi poseda 65 moşii în suprafaţă de 119.152 jugăre; Teleky — 93 moşii a 84.909 jugăre; Zichy — 33 moşii a 60.633 jugăre; Bethlen — 50 moşii a 52.323 jugăre; Bánffy — 43 moşii a 47.599 jugăre. Adică, cinci familii de grofi au avut în stăpînire 284 moşii cu o suprafaţă de 374.616 jugăre răspîndite în special în satele din norul Transilvaniei. Familiile baronilor Bánffy stăpîneau 69 moşii a 72.548 jugăre; Kemény — 27 moşii a 36.938 jugăre; Wesselényi — 26 moşii a 23.035 jugăre; Vécsey — 10 moşii a 19.904 jugăre; Jósika — 10 moşii a 12.098 jugăre. Cele şase familii de baroni stăpîneau deci 160 moşii în suprafaţă de 182.390 jugăre ce se întindeau în special în aşezările din nordul Transilvaniei[4].

De asemenea, repartizarea marii proprietăţi s-a făcut şi în comitatul Mureş-Turda, ca de fapt în toate comitatele Transilvaniei, în favoarea cetăţenilor de origine neromână[5]. Aceste proprietăţi erau, în marea lor majoritate, în mîna moşierilor maghiari, care, în unele cazuri, aveau domiciliul în alte localităţi ale imperiului dualist. Conform datelor statistice de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, din proprietăţile moşereşti 90,17% erau în posesia moşierilor maghiari (252.792 jugăre), adică 97% din totalul gospodăriilor cu peste 100 jugăre; 9,83% din proprietăţile moşereşti erau în stăpînirea românilor (8.483 jugăre), numărul fiind cu mult mai mic decît media pe Transilvania (20,3%). Acest procent cunoaşte o linie descendentă pe măsură ce creşte suprafaţa deţinută de diferite categorii de gospodării moşereşti. Astfel, din cei 38 moşieri români, 26 deţineau suprafeţe de pămînt între 100—200 jugăre, 4 între 200—300 jugăre, 4 între 300—500 jugăre, 4 între 500—1000 jugăre[6].

[4] *Idem*, dos. 213, f. 10; dos. 233, f. 4.
[5] *Arh. Stat.* Bucureşti, Colecţia de microfilme, R. P. Ungară, rola 34, cadrul 671.
[6] Rubinek Gyula, *Magyarország Gazdacimtára*, Budapesta, 1911.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Începînd cu secolul al XX-lea se observă o mică creştere a proprietăţii deţinute de moşierii români, ca urmare a cumpărării de către aceştia a unor suprafeţe. Din comunicarea contelui Ştefan Bethlen, ţinută în mai 1913 la Cluj, rezultă că după 1900 cele mai întinse suprafeţe de pămînt cumpărate de români se aflau în comitatele Cojocna, Solnoc-Dăbîca, Turda-Arieş, Tîrnava Mică, Alba Inferioară şi Mureş-Turda, adică în comitatele cu cele mai mari proprietăţi maghiare. În perioada 1903—1912 românii din comitatul Mureş-Turda au cumpărat de la proprietarii unguri, din moşiile de peste 50 jugăre, o suprafaţă ce însumează 7.017 jugăre[7].

Pentru a opri procesul de vînzare-cumpărare a proprietăţilor maghiare, proces ce s-a intensificat în deceniul al doilea al secolului al XX-lea, autorităţile, în baza ordonanţei guvernului ungur nr. 4.000 din 1917, dată în virtutea legii excepţionale, limitează dreptul liberei circulaţii a imobilelor. Conform acestei ordonanţe, care se referea numai la Transilvania, orice proprietate funciară nu putea fi vîndută, închiriată sau arendată pe termen lung decît cu aprobarea expresă a expoziţiunilor Ministerului Agriculturii existente în diferite oraşe ale Transilvaniei. Dacă aceste organisme nu aprobau vînzarea unei proprietăţi către români, statul maghiar îşi rezerva dreptul de a cumpăra pentru sine ori pentru o persoană agreată de el. Chiar în momentul cînd era evident că monarhia austro-ungară se va prăbuşi, burghezo-moşierimea maghiară n-a vrut să renunţe la această politică. Edificator pe această linie ni se pare cinismul de care a dat dovadă contele Ştefan Tisza, care avea proprietate şi în comitatul Mureş-Turda, în convorbirile cu reprezentanţii populaţiei slave din imperiu, cu care ocazie a afirmat că „este posibil să ne prăbuşim, însă înainte de a ne prăbuşi, vă vom nimici pe voi"[8]. Şi, într-adevăr, începînd cu 1917 Ministerul Agriculturii maghiar a anulat toate cumpărările de pămînt făcute de români, invocînd interese superioare de stat.

Printre comitatele pe raza cărora s-a aplicat această ordonanţă, se numără şi comitatul Mureş-Turda, unde funcţiona o astfel de expoziţură ministerială (Kirendeltség) care, alături de băncile centrale create în scopul apărării marii proprietăţi (Creditul funciar ungur, Creditul micilor proprietari, Centrala tovarăşilor de credit, Banca Altruistă), a sprijinit gospodăriile moşiereşti maghiare. În 1910 această expoziţură avea un buget de 60.000 coroane din care 30—50% îl folosea pentru sprijinirea gospodăriilor proprietarilor avuţi, procurînd întreg „fundus instructus" necesar acestora. Cu sprijinul ei, în comitatele Mureş-Turda şi Tîrnava Mică, au fost înfiinţate 170 societăţi cooperative (gazdakör) şi 35 casine ţărăneşti (népház), de care au profitat şi ţăranii înstăriţi şi unde se făcea

---

[7] Cristu S. Negoescu, *Ardealul nostru. Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul din punct de vedere geografic, economic, administrativ şi financiar*, Bucureşti, 1918, p. 83.

[8] Ion Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

,foarte multă politică secuiască". Tot cu ajutorul acestei expozituri s-au constituit cele 25 societăţi de lăptărie prevăzute cu cele mai moderne maşini, cele 25 societăţi săteşti pentru asigurarea vitelor, cele 129 biblioteci populare de care profitau însă numai cei înstăriţi. De asemenea, a acordat un sprijin substanţial celor 29 crescătorii de păsări şi 8 grădinării model din judeţ.

Tot din acest sens, trebuie interpretat şi ajutorul acordat de statul ungur, prin banca budapestană „Magyar Takarék-pénztárak központi jelzálog bankja mint részv. társ", comunei Maiad pentru cumpărarea unei suprafeţe de 232 jugăre de la comuna Lăureni. Anual, Ministerul Agriculturii a acordat comunei respective un ajutor de 1.900 coroane cu care s-a constituit o păşune model[9].

Toate acestea s-au făcut, în realitate, cu scopul de a ajuta pe cei bogaţi în a-şi mări şeptelul de animale, precum şi în scop de propagandă.

De asemenea, merită a fi reliefat faptul că în condiţiile desfăşurării războiului imperialist, băncile maghiare au continuat politica de sprijinire a celor bogaţi. Aşa, de pildă, Banca Altruistă, care avea în comitatul Mureş-Turda unele proprietăţi cumpărate de la diferiţi moşieri maghiari, în scopul ca acestea să nu ajungă în mîna românilor, a vîndut în anul 1917 lui Szántó György din Moşuni o suprafaţă de 205 jugăre, refuzînd oferta făcută de săteni. Această vînzare a fost făcută „mai mult în scopuri de maghiarizare" după cum rezultă din declaraţia unor locuitori ai comunei[10].

Conform datelor oferite de recensămîntul din 1910 repartizarea pe naţionalitate, a marii proprietăţi din comitatul Mureş-Turda se prezintă astfel: 338 proprietari neromâni, dintre care marea majoritate de origine maghiară, stăpîneau 391 moşii în suprafaţă de 392.252 jugăre, iar 39 proprietari români posedau 39 moşii în suprafaţă de 10.142 jugăre[11]. După cum vedem, deşi populaţia rurală a comitatului Mureş-Turda era în majoritate românească, totuşi moşierii de origine neromână aveau în stăpînirea lor întinse suprafeţe, moşierii români fiind în proporţie disparentă faţă de străinii latifundiari.

Şi în cazul arendaşilor, datele statistice evidenţiează încă odată repartizarea disproporţională a proprietăţii funciare. Conform recensămîntului din 1910, repartizarea arendaşilor pe naţionalităţi se prezintă în felul următor: 50 arendaşi neromâni au exploatat 55 moşii în suprafaţă de 82.623 jugăre, iar 10 arendaşi români — 11 moşii în suprafaţă de 3.107 jugăre. În total, în comitatul Mureş-Turda au fost 60 arendaşi de moşii mari, exploatînd 66 proprietăţi, în întindere de 85.730 jugăre. Este evident, deci, că arendaşii neromâni au avut în exploatare cele mai multe moşii, cu pămînturile, fără îndoială, de cea mai bună calitate.

---

[9] *Arh. Stat.* Bucureşti, fond Reforma agrară, judeţul Mureş, dos. 63/1930, f. 48.
[10] *Idem*, fond Comitetul agrar, judeţul Mureş, dos. 2/1923, f. 39.
[11] *Arh. Stat.* Tîrgu Mureş, fond Comisia de expropriere şi împroprietărire a judeţului Mureş, dos. 288/1922—1932, f. 40—49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Arendaşii, se ştie, n-au milă nici de oameni, nici de pămînt. Ei n-au nici un interes să aducă îmbunătăţiri moşiilor, necesitînd investiri de capitaluri ci, luînd în arendă pămînturile cele mai fertile, ei le storc toată puterea de rodire, căutînd să realizeze cîştiguri cît mai mari posibile. Îmbogăţindu-se prin sistemul lor de arendăşie spoliatoare, arendaşii trec în faza a doua, aspirînd la drepturi asupra proprietăţilor. Ei investesc în contul proprietarilor unele capitaluri, luate cu împrumut de la băncile unde arendaşii îşi au depuşi banii în acţiuni sau spre fructificare. Bineînţeles. proprietarii rămîn gravaţi cu împrumuturile pînă ce nu mai pot suporta dobînzile care sporind datoriile asupra moşiilor, îi silesc, în cele din urmă, să-şi vîndă pămînturile. Aceste bănci la care arendaşii sînt părtaşi beneficiari, ca acţionari sau mijlocitori de afaceri, îi ajută pe aceşti îmbogăţiţi ca să-şi pregătească terenul pentru a deveni proprietari de moşii, intrînd în mod speculativ chiar în legături de rudenie cu familiile scăpătate ale nobilimii ungureşti, lepădîndu-şi numele arendăşesc spre a-şi lua altele cu rezonanţă nobiliară.

Politica de asuprire naţională promovată de burghezia şi moşierimea maghiară este reflectată şi de faptul că din rîndurile imensei mase a ţărănimii sărace din judeţ, o bună parte o constituia cea română. De asemenea, cea mai mare parte din suprafeţele între 20—100 jugăre erau în posesia proprietarilor neromâni. Astfel, din totalul suprafeţei deţinute de gospodăriile cu proprietăţi între 50—100 jugăre din comitat, estimată la circa 37.000 jugăre, românii deţineau 5.700 jugăre. Cele mai multe suprafeţe din această categorie se aflau în localităţile: Milaş, Reghin, Vătava, Văideni, Şeuşa, Sînmărghita, Şeulia, Mădăraş, Ungheni, Cerghid, Porumbeni, Ideciu de Sus, Filpişul Mare, Petelea, Corbu, Ilioara, Ercea, Topliţa, Aluniş, Vălenii de Mureş, Brăteni, Delureni, Ocniţa, Pintic, Şopteriu, Teaca[12].

Situaţia ţărănimii române era agravată, sub aspect naţional, şi datorită măsurilor de deznaţionalizare şi de îngrădire a activităţii economico-sociale, politice şi culturale luate de regimul burghezo-moşieresc maghiar. Folosirea limbii maghiare ca limbă oficială şi în satele româneşti, existenţa în fruntea comitatului, plăşilor şi comunelor a unor reprezentanţi ai moşierimii şi burghezimii maghiare şovine care apărau cu sfinţenie interesele acestora, statornicirea unor reguli administrative străine maselor populare, au contribuit şi mai mult la înrăutăţirea situaţiei ţărănimii române. În aceste condiţii contradicţiile care erau proprii aşezărilor rurale din comitatul Mureş-Turda au căpătat un dublu caracter: social şi naţional. La acestea se adaugă contradicţiile dintre ţărănime şi statul dualist, ceea ce a imprimat, după cum am văzut, o deosebită intensitate luptelor duse de aceasta în toamna anului 1918.

Cele de mai sus nu trebuie să ne conducă însă la concluzia că situaţia ţărănimii maghiare şi săseşti din comitat era strălucită. Suprafeţele de pămînt deţinute de gospodăriile ţărăneşti, indiferent de naţionalitate, erau mici, ceea ce s-a răsfrînt asupra situaţiei materiale şi spirituale a

[12] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tuturor ţăranilor comitatului. Acest lucru este demonstrat, de pildă, de actele oficiale din care se evidenţiează modul vicios de repartizare a pămîntului între membrii aşezărilor comitatului indiferent de naţionalitate. „Dar nu numai ţăranul român a suferit această subjugare economică — se arată într-un studiu din 1914 — ci şi ţăranul ungur care a ajuns şi el rob marilor proprietari unguri şi evrei. Căci trebuie să se ştie, că, în afară de comunele grănicereşti ale secuilor, care se bucurau de unele privilegii, fiind înzestrate cu moşii, ca şi grănicerii de la Năsăud, toţi ceilalţi ţărani unguri din satele nordului Transilvaniei nu posedă pămînt suficient, încît trăiesc din mila marilor proprietari pe ale căror moşii au fost colonizaţi şi supuşi stăpînilor în condiţii similare acelor ale sclavilor din timpurile feudale"[13].

Unii autori maghiari însă, în mod intenţionat, au susţinut că cel mai mare contigent de ţărani săraci s-a înregistrat în rîndul populaţiei maghiare. Barabás Endre, de pildă, luînd ca eşantion 26 coomune din comitat (12 româneşti, 12 ungureşti şi 2 săseşti) ajunge la concluzia că suprafeţele cele mai întinse sînt deţinute de români. Ca urmare, cere autorităţilor să ia măsuri pentru a împiedica trecerea unor suprafeţe din mîna ungurilor în cea a românilor[14]. Este concluzia la care de fapt a ajuns şi Éber Ernő în lucrarea sa „A fajok harcza" (Lupta raselor). Că această concluzie era tendenţioasă se vede şi din faptul că s-au luat ca eşantion unele comune româneşti care deţineau cele mai întinse suprafeţe de pămînt, omiţîndu-se în mod voit realitatea din lumea satelor: majoritatea românilor deţineau suprafeţe sub 5 jugăre, lucru ce rezulta şi din faptul că numărul cel mai mare de îndreptăţiţi la împroprietărire au fost din rîndul ţăranilor români, adică acei săteni fără sau cu puţin pămînt.

Datele statistice de la începutul secolului al XX-lea demonstrează că în multe comune suprafaţa deţinută de gospodăriile româneşti este mai mică. Aşa, bunăoară, în plasa Miercurea Niraj revenea în medie la o gospodărie secuiască circa 17 jugăre, iar la una românească doar 8,5 jugăre. În Mureşul de Jos, la o gospodărie ţărănească ungurească revenea în medie 9 jugăre, iar la una românească circa 7 jugăre. Această situaţie s-a raportat la comunele unde majoritatea populaţiei este maghiară sau română. În părţile Reghinului de Sus şi Reghinului de Jos suprafaţa deţinută de gospodăriile româneşti este mai mare. De asemenea, trebuie avut în vedere că o bună parte din suprafaţa la care a făcut referire Barabás Endre se afla în părţile Mureşului de Jos şi Miercurea Niraj unde majoritatea populaţiei era ungurească, terenul fiind mult mai fertil decît cel din plăşile Reghinului de Sus şi Reghinului de Jos, locuite în general de români.

Majoritatea comunelor comitatului, cu excepţia celor din plasa Miercurea Niraj, erau locuite atît de români cît şi de celelalte naţionalităţi

[13] *Arh. Stat.* Bucureşti, fond Ministerul Propagandei Naţionale, Studii şi documentare, dos. 189, f. 15.

[14] Barabás Endre, *Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely törvényhatósági joggal felruházott és szabad királyi város közgazdasági leirása*, Budapest, 1907, p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și ca urmare, din lipsă de date luate în ansamblu, nu se poate trage o concluzie precisă asupra repartizării pe naționalități a suprafețelor deținute de gospodăriile țărănești. În același timp, calitatea pămîntului deținut de aceste gospodării diferea de la comună la comună. De aceea, concluziile la care au ajuns Barabás Endre și Éber Ernő sînt, după părerea noastră, nefondate.

În baza memoriului prezentat de delegația maghiară la Conferința de pace, care a urmat primul război mondial, rezultă că suprafața comitatului Mureș-Turda, în întindere de 726.007 jugăre, era repartizată la începutul secolului al XX-lea astfel: 72,5% din această suprafață se găsea în mîna proprietarilor unguri, 2,6% a saților și 24,9% a românilor[15]. Aceasta înseamnă că proprietarilor unguri le reveneau 526.355 jugăre, românilor 18.776 jugăre, iar saților 18.876 jugăre.

În momentul în care din voința poporului a avut loc revenirea Transilvaniei la patria-mamă, s-a pus problema ca vechile reguli, conform cărora majoritatea pămîntului era în mîna minorității, în marea ei majoritate nu de naționalitate română, să fie înlăturate. Încă la adunarea de la Alba-Iulia, unde țăranii au venit cu gîndul să ducă de aici pămînt și dreptate să fie oameni liberi, comentîndu-se principiile ce vor sta la baza noului stat român se sublinia că „pentru a înlătura orice îndoieli ale străinilor asupra ceea ce voim să facem prin unirea noastră și libertatea noastră, adunarea declară că nu voiește un imperiu de asuprire. Nu voim, ca din asupriți ce am fost să devenim asupritori. Noi care am vărsat lacrimi văzînd limba noastră scoasă din școli, biserici, justiție, nu o vom lua altora. Nu vom lua cu puterea de la alții, nu voim să trăim din sudoarea altora, pentru că noi putem trăi din vrednicia și sudoarea noastră". De aceea, adunarea a pus în proiectul său de rezoluție acel punct care vorbește de înfăptuirea regimului democratic. De aceea, adunarea cere o reformă agrară radicală. Proclamația Consiliului Dirigent dată în Sibiu la 11 decembrie 1918 spunea: „Pămîntul care și pînă acum a fost muncit cu sudori de sînge în decurs de veacuri de plugari, să ajungă în aceea măsură în stăpînirea țăranului, cum hărnicia lui o cere, ca să fie fericit, iar prin munca celor mulți, roada pămîntului să fie înzecită"[16]. S-a avut în vedere nu numai țăranul român, ci și cei de alte naționalități. În același mod s-a pus problema la întîlnirea din 2 iunie 1919 de la Alba-Iulia cu reprezentanții proprietarilor, cînd s-a prezentat proiectul de reformă agrară votat în septembrie. Cu această ocazie, președintele Consiliului Dirigent a declarat că prin reforma agrară se urmărește să se achite datoria față de țăranul român care a contribuit, prin luptă și jertfă, la obținerea libertății, dar în același timp prin această reformă se urmărește să se facă dreptate socială[17].

---

[15] Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, vol. II, Brașov, 1945, p. 280.

[16] *Arh. Stat.* București, fond cit. dos. 233, f. 5.

[17] P. Poruțiu, *Principiile exproprierii în reforma agrară legiferată de Marele Sfat Național al Transilvaniei și părțile ungurene prin decretul-lege nr. 3.811 din anul 1919*, Sibiu, 1944, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pregătită prin revărsările durerii celor mulţi din anii dinainte de război, reforma agrară a venit să pună capăt stării nefaste de lucruri determinată de împărţirea nedreaptă a pămîntului. Legea de reformă agrară pentru Transilvania, avînd la bază principiul statutat la Alba-Iulia, la 1 decembrie 1918, prin caracterul ei democratic, s-a aplicat deopotrivă tuturor cetăţenilor patriei noastre. Fiind concepută cu scopul de a îmbunătăţii situaţia precară a ţărănimii şi de a crea echilibrul social atît de necesar unei evoluţii paşnice a statului, aplicarea ei s-a făcut şi în Transilvania, fără nici o consideraţie de origine etnică, confesiune ori limbă maternă a expropriaţilor şi împroprietăriţilor. Pe moşiile expropriate au fost împroprietăriţi ţărani fără deosebire de naţionalitate, întrucît la fel ca şi românii au avut de suferit din partea moşierilor. G. Ionescu Sişeşti arată în articolul „Agricultura României" că în problema reformei agrare „poporul român a avut sprijinul ţăranilor minoritari săraci care aveau aceiaşi nevoie de pămînt şi care au fost împroprietăriţi în aceleaşi condiţii ca şi ţăranii români[18].

Nu s-a văzut în reforma agrară o etalare a sentimentului naţional, n-a fost considerată ca o cucerire din punct de vedere naţional, nici ca o răzbunare a nedreptăţilor trecute îndurate de români. Ideea călăuzitoare a reformei a fost tocmai de a lua pămîntul de la cei interesaţi indirect în producţia agricolă şi dat acelora care, indiferent de naţionalitate, muncindu-l, trebuiau să se bucure de roadele lui.

Şi în judeţul Mureş-Turda exproprierea s-a realizat fără să se fi făcut deosebire de calitatea şi cerinţa proprietarului, capacitatea lui juridică sau caracterul imobilului expropriat. Nu s-a făcut nici o deosebire între cetăţenii de diferite naţionalităţi; sub acelaşi regim au căzut proprietăţile românilor, ungurilor, saşilor, precum şi a cetăţenilor străini. Acest principiu statutat de legea de reformă agrară a fost în conformitate nu numai cu Hotărîrea Adunării de la Alba-Iulia din decembrie 1918, cu voinţa întregului nostru popor de a beneficia de bogăţiile ţării în aceiaşi măsură ca şi naţionalităţile conlocuitoare, dar şi cu prevederile tratatului de la Trianon. Autorităţile, animate de idealul dreptăţii sociale au expropriat deci marile proprietăţi moşiereşti, pentru a împroprietării pe acei care muncesc pămîntul. Acest act de dreptate s-a făcut pe seama tuturor cetăţenilor care au căzut sub imperiul legii de reformă agrară, indiferent de naţionalitate, după aceleaşi norme şi în aceiaşi măsură.

Tocmai pentru a nu se face abuzuri, legea consideră ca sistem de bază cel imperativ, ceea ce a făcut ca organele de aplicare ale ei să nu aibă latitudine de a discuta sau denatura prevederile acesteia, ci erau obligate să aplice întru totul dispoziţiile legii. Ca urmare, de la început statul a ştiut ce se va expropria, iar moşierului ce suprafaţă îi va rămîne. Ca urmare şi în judeţul Mureş-Turda comisiile de ocol şi cea judeţeană au trecut la exproprierea moşiilor şi suprafeţelor deţinute de unele instituţii în baza legii de reformă agrară, fără a face vreo deose-

[18] *Enciclopedia României*, vol. III, p. 300.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bire de naţionalitate. De fapt, din comisiile de expropriere şi împroprietărire au făcut parte atît cetăţenii români cît şi cei de alte naţionalităţi.

Din totalul suprafeţei deţinute de moşieri şi instituţii care a căzut sub imperiul legii de reformă agrară, românilor le revenea 63.895,1331 jugăre, ungurilor 225.502,1425 jugăre, iar saşilor 40.289,222 jugăre. Adică 516 proprietari şi instituţii ungureşti deţineau 67% din suprafaţa supusă exproprierii, 125 români 22,77% iar celor 40 saşi le reveneau 10,23%. Trebuie avut însă în vedere că o suprafaţă apreciabilă din proprietăţile româneşti era deţinută de stat şi anume terenurile acoperite cu pădure, care după 1918 au trecut din proprietatea statului maghiar în proprietatea celui român.

În urma exproprierii, situaţia se prezintă, pe naţionalităţi, în felul următor:[19]

	români	unguri	saşi	
Suprafaţa înainte de expropriere	63.895,1331	225.502,1425	40.289,222	329.687,1028
Suprafaţa expropriată				
— cultivabil	2.562,262	40.922,1500	1.060,1537	44.545,1649
— păşuni	14.720,1462	27.756,1555	3.005,1166	45.492,480
— păduri	36.171,1255	56.313,718	16.316,577	108.801,850
— intravilan	191,1516	482,355	74,696	748,915
— neproductiv	76,15	658,138	31,373	765,526
— taxalişti	1.819,594	133,969	12,664	1.765,227
Total:	55.787,164	125.588,1260	21.221,303	202.597,147

	români	unguri	saşi	
Suprafaţa rămasă proprietarilor	8.108,1167	99.914,165	19.067,1429	127.090.111

Rezultă, deci că din totalul suprafeţei căzută sub imperiul legii de reformă agrară a fost expropriată o întindere de 202.597,147 jugăre, adică un procent de 61,40%; din această suprafaţă 28% o constituiau proprietăţile româneşti. 61% cele ungureşti şi circa 11% săseşti. Suprafaţa cea mai întinsă o reprezintă cea deţinută de moşierii maghiari. Raportînd însă suprafaţa expropriată în suprafaţa deţinută înainte de aplicarea legii de reformă agrară, rezultă că cele mai întinse suprafeţe au fost expropriate de la proprietarii români şi instituţiile româneşti. Astfel, din cele 63.895,1331 jugăre proprietăţi româneşti s-a expropiat întin-

[19] *Arh. Stat.* Tîrgu Mureş, fond cit. dos. 319/1926, f. 21—27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

derea de 55.541,164 jugăre, ceea ce reprezintă 87% din suprafața deținută de acestea; procentul este cu mult mai mic în cazul celor ungureşti (56%) şi săseşti (52%). A fost şi normal ca majoritatea covîrşitoare a celor care au fost expropriate să fie de naționalitate maghiară deoarece ei deţineau aproape 100% din marea proprietate. Aceasta înseamnă pe de o parte, că legea de reformă agrară, precum şi comisiile de expropriere au avut în vedere nu persoana ca atare, ci suprafața pe care o deţinea, iar pe de altă parte, se infirmă teza conform căreia reforma agrară din Transilvania nu urmărea „alt scop decît deposedarea şi spolierea proprietarilor maghiari" precum şi „ruinarea acestor minorităţi pentru a-i distruge apoi mai uşor"[20].

Practic, deci, proprietarilor români şi instituţiilor româneşti le-au rămas în urma exproprierii numai 6% din suprafeţele exceptate de la expropriere, în timp ce celor săseşti, de pildă, care înainte de reforma agrară aveau suprafeţe mai puţine, le-a rămas după expropriere o întindere estimată la 15%. Trebuie avut de asemenea în vedere faptul că, din suprafaţa exceptată la expropriere, majoritatea o constituie proprietăţile unor instituţii neromâneşti.

De pămîntul expropriat s-au bucurat, în aceiaşi măsură, toţi ţăranii îndreptăţiţi din judeţ, indiferent de naționalitate. Într-o adresă a Direcţiei reformei agrare din 23 mai 1930 se sublinia că „sătenii cetăţeni români au fost împroprietăriţi în condiţiile legii de reformă agrară, fără a se face vreo distincţiune de originea lor[21]. Şi întradevăr, după 9 ani de la votarea acestei legi, au fost împroprietăriţi 14.061 ţărani din aşezările judeţului, fiind repartizaţi pe naționalitate în felul următor:[22]

Regiunea agricolă	Nr. ţăranilor împroprietăriţi			Total
	români	unguri	saşi	
Band	2.982	922	—	3.904
Mureşul de Sus	1.125	1.161	—	2.286
Mureşul de Jos	671	725	—	1.396
Miercurea Niraj	213	544	—	757
Reghin	1.887	1.329	91	3.227
Teaca	1.898	375	138	2.411
Total:	8.776	5.056	229	14.061

Datele de mai sus evidenţiază, încă odată faptul că de pe urma reformei agrare au beneficiat majoritatea ţăranilor săraci îndreptăţiţi a fi împroprietăriţi. Cei mai mulţi ţărani aflaţi în această situaţie sînt

[20] C-tin Cutcutache. *Un mare conflict internaţional: optanţii unguri ai Transilvaniei şi reforma agrară din România*, Bucureşti, 1934, p. 33.
[21] *Arh. Stat.* Bucureşti, fond. cit. dos. 44. f. 8.
[22] *Arh. Stat.* Tîrgu Mureş, fond cit. dos. 319/1926, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

români, ceea ce nu înseamnă că aceştia au fost favorizaţi de legea agrară sau de noile autorităţi; aceasta denotă de fapt că cei mai mulţi ţărani din judeţ cu drept de împroprietărire din cauza lipsei de pămînt sau a loturilor mici pe care le deţineau sînt români. Astfel, din totalul celor 14.061 îndreptăţiţi 8.776 erau români, 5.056 unguri şi 229 saşi.

Numărul celor împroprietăriţi, pe naţionalităţi, varia de la plasă la plasă. Astfel, în plasa Miercurea-Niraj, unde majoritatea comunelor sînt ungureşti, au fost împroprietăriţi, pînă în 1930, un număr de 544 unguri şi 213 români, în Mureşul de Jos 725 şi, respectiv 671, iar la Band, unde predomină localităţile româneşti, au primit în proprietate pămîntul expropriat 2.982 români şi 922 unguri. De asemenea, din cei 8.875 ţărani împroprietăriţi cu loturi de casă, pînă în 1933, 2.718 sînt unguri şi 308 saşi. Suprafeţele ce au intrat în posesia celor îndreptăţiţi, pînă la această dată, sînt estimate la 29.513,008 jugăre teren cultivabil, dintre care 7.260,148 jugăre au revenit ţăranilor unguri şi 420,369 celor saşi. Din suprafaţa de 1.610,486 jugăre atribuită ca loturi de casă, ţăranii unguri au primit 480,1003 jugăre, iar cei saşi 60 jugăre[23]. Aceleaşi norme şi principii au stat şi la baza constituirii păşunilor şi pădurilor comunale şi a loturilor de interes obştesc, fără a se face vreo deosebire de naţionalitate.

Cifra de 5.285 unguri şi saşi împroprietăriţi în judeţul Mureş, prin reforma agrară, este o strălucită dovadă a imparţialităţii româneşti. Considerînd numărul mai mic al acestora în comparaţie cu al românilor, precum şi faptul că legea de reformă agrară a luat fiinţă după un lung regim de favoare aplicat neromânilor de către guvernele burghezo-moşiereşti maghiare, cifra de mai sus pune şi mai mult în evidenţă spiritul generos şi imparţial care a prezidat la aplicarea reformei agrare române. Aceste cifre infirmă în acelaşi timp teza vehiculată de reprezentanţii Partidului Maghiar conform căreia reforma agrară n-a contribuit la îmbunătăţirea vieţii ţăranilor unguri deoarece „situaţia minorităţilor este mai grea pe teren cultural şi economic"[24].

DIE APPLIKATION DES AGRARREFORM-GESETZES AUS DEM JAHRE 1921

(Zusammenfassung)

Ausgehend von der Zuteilung des Fondes für Boden des Komitats Mureş-Turda, Ende des XIX. und Anfang des XX. Jahrhunderts, im Verhältnis mit der ethnischer Abstammung der Besitzer aufgrund von zahlreichen archivistischen, bisher unbekannten Materialien, gelangt

[23] *Idem*, dos. 302/1928, f. 13—14.
[24] *Arh. Stat.* Bucureşti, Fond Ministerul de Interne, dos. 355/1928, f. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

der Autor zu der Schlussfolgerung, dass das Gesetz zur Bodenreform von 1921 für Transilvanien (Siebenbürgen), dank seines demokratischen Charakters, an alle Staatsbürger, unabhängig von ihrer Nationalität, gleich angewandt wurde. Das Gesetz war zum Zweck der Verbesserung der prekären Situation der Bauern herausgegeben worden und es wurde auch im Kreis Mureş-Turda, wie übrigens in ganz Siebenbürgen, angewandt ohne Rücksicht auf den ethnischen Ursprung, die Konfession oder Muttersprache der Enteigneten oder jener, denen Boden zugeteilt wurde. Auf den enteigneten Landgütern wurde der Boden den Bauern zugeteilt auf Rücksicht auf ihre Nationalität.

Die Bodenreform des Jahres 1921 bedeutete keine Übertreibung des Nationalgefühls, sie wurde weder als eine nationale Eroberung angesehen, noch als eine Rache die vergangene Ungerechtigkeit und Unterdrückung, die die Rumänen früher erleiden mussten. Der Leitgedanke der Agrarreform war ja gerade, denen den Boden wegzunehmen, die indirekt an der landwirschaftlichen Produktion interessiert waren, um ihn denen zu geben, welche unabhängig von ihrer Nationalität, sich seiner Ernte zu erfreuen, indem sie den Boden bearbeiteten. Dieses Prinzip des Gesetzes der Bodenreform war im Einklang nicht nur mit dem Beschluss der Nationalversammlung aus Alba Iulia von 1 Dezember 1918, mit dem Willen des ganzen rumänischen Volkes, die Reichtümer des Landes in demselben Masse zu nutzen, wie die anderen mitwohnenden Nationalitäten, sondern auch mit den Beschlüssen des Vertrags von Trianon.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SITUAȚIA
împroprietăririi țăranilor de naționalitate maghiară și germană din județul Mureș, în anul 1926

Nr. crt.	Localitatea	Nr.	Îndreptățiți la lotul de cultură		Nr.	Îndreptățiți la lotul de casă	
			Suprafața primită			Suprafața primită	
			jugăre	stj.		jugăre	stj.
0	1	2	3	4	5	6	7
	I. MAGHIARI						
1	Săbed	96	166				
2	Dileu Nou	42	63		12	2	200
3	Dumbrăvioara	102	117	800	106	55	770
4	Secăreni	41	69	—	14	2	400
5	Icland	15	15	—	10	1	1500
6	Căluşeri	41	49	—	20	3	1200
7	Păcureni	23	31	—	21	4	—
8	Porumbeni	26	26	—	14	2	1210
9	Păingeni	81	120	—	20	3	1200
10	Sintioana	40	70	—	14	2	800
11	Berghia	37	40	800	—	—	—
12	Curteni	76	70	—	20	3	1200
13	Pănet	57	50	1259	70	10	450
14	Cueşd	23	20	—	15	1	200
15	Cotuş	51	89	458	35	5	1000
16	Erneu Mare	47	66	—	49	9	—
17	Tîrgu-Mureş	40	36	—	480	55	—
18	Glodeni	175	325	—	98	7	—
19	Satu-Nou	47	45	626	19	3	1200
20	Acăţari	20	29	800	24	4	1127
21	Murgeşti	44	41	800	20	2	800
22	Mădăraş	179	380	800	—	—	—
23	Crăciuneşti	—	—	—	37	2	1000
24	Gruişor	25	25	—	—	—	—
25	Vălenii (Oaia)	11	9	—	23	3	800
26	Găneşti	31	31	—	—	—	—
27	Suveica	55	74	—	—	—	—
28	Roteni	107	129	800	26	3	—
29	Foi	35	35	—	55	10	—
30	Stejeriş	25	25	—	—	—	—
31	Sinişor	17	25	—	8	2	—
32	Corunca	78	130	—	65	16	—
33	Bozeni	19	19	540	—	—	—
34	Gălăţeni	—	—	—	10	—	320
35	Nicoleşti	—	—	—	23	5	800
36	Ciba	5	2	800	8	2	—
37	Lunca	12	10	800	—	—	—
38	Păsăreni (Vălureni)	—	—	—	12	2	220

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

0	1	2	3	4	5	6	7
39	Cocoş (Cristeşti)	—	—	—	10	2	136
40	Band	189	395	1200	94	20	800
41	Adrianu Mare	13	12	—	4	—	600
42	Culpiu	44	38	800	17	3	300
43	Bedeni	12	13	176	6	1	356
44	Buza	—	—	—	4	—	540
45	Dumitreşti	28	29	1040	1	—	800
46	Eremitu	8	8	—	5	1	1304
47	Găleşti	89	124	600	20	8	750
48	Iobăgeni	40	40	—	18	2	—
49	Măgherani	—	—	—	1	—	26
50	Maiad	28	31	—	6	—	100
51	Mierc. Nirajului	9	9	—	15	1	520
52	Sîntana Nirajului	5	8	—	16	2	500
53	Sărmaş	62	86	—	—	—	—
54	Sîntandrei	20	20	—	9	1	200
55	Sovata	80	75	800	120	12	—
56	Surda (Dumitreşti)	21	35	865	5	—	800
57	Tîmpa	50	68	1175	10	1	1450
58	Torba	18	27	—	10	1	1400
59	Troiţa	45	41	246	37	3	—
60	Brîncoveneşti	29	54	—	42	5	400
61	Aluniş	170	161	800	30	7	800
62	Mureş Mort	20	19	—	10	2	800
63	Vălenii de Mureş	100	88	800	93	7	800
64	Iernuţeni	23	19	800	52	6	800
65	Breaza	86	228	1200	20	5	—
66	Beica de Jos	9	8	1484	12	2	837
67	Periş	118	149	800	36	4	800
68	Gorneşti	26	24	—	63	7	—
69	Iara de Mureş	49	92	800	37	4	1000
70	Poarta	56	152	—	—	—	—
71	Voivodeni	120	286	1200	41	9	600
72	Petrilaca	46	85	800	—	—	—
73	Pădureni	65	110	—	—	—	—
74	Borsec	58	106	1034	26	5	900
75	Isla	—	—	—	7	1	1200
76	Mărculeni	—	—	—	1	—	1200
77	Neaua	—	—	—	2	—	1400
78	Vădaş	—	—	—	3	1	—
79	Ceuaş	32	45	800	10	2	800
80	Toldal	33	85	—	15	3	400
81	Comlod	52	60	—	30	6	1000
82	Ulieş	72	178	100	30	7	800
83	Şincai	120	275	1200	22	5	800
84	Dileu Vechi	36	93	800	15	3	1200
85	Merişor	18	23	1200	10	2	800
86	Sîntana	36	31	800	21	5	400
87	Sîngeorgiu de Mureş	170	210	—	55	13	1200

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

0	1	2	3	4	5	6	7
88	Cristeşti	40	72	—	18	4	800
89	Tirimia Mare	57	192	800	34	8	800
90	Apalina	45	86	—	37	9	400
91	Filpişul Mare	38	54	—	21	5	400
92	Onuca	22	17	800	10	2	—
93	Sînger	20	30	400	14	2	800
94	Fărăgău	53	142	800	—	—	—
95	Toaca	23	40	800	14	3	800
96	Logig	66	148	1200	17	2	200
97	Băiţa	56	54	—	41	10	400
98	Goreni	20	40	—	15	3	—
99	Orosfaia	35	94	—	14	3	800
100	Stupini	20	53	—	16	4	—
101	Lunca	16	37	—	—	—	—
102	Filipişu	18	34	—	8	1	800
103	Archiud	50	140	—	30	6	—
	II. GERMANI						
1	Reghin	11	9	—	82	15	600
2	Ideciu de Sus	64	48	1169	48	12	—
3	Petelea	26	61	800	12	2	424
4	Poşmuş	8	10	800	6	1	200
5	Batoş	16	13	1200	—	—	—
6	Uila	14	11	800	—	—	—
7	Teaca	83	79	800	86	16	400
8	Iuda	60	55	1200	24	4	800
9	Dedrad	—	—	—	5	1	—
10	Stupini	16	34	800	14	2	800
11	Sfîntu	9	7	—	—	—	—
12	Filpişul Mic	14	18	800	5	1	—
13	Cozma	29	41	800	9	1	1200
14	Archid	5	10	800	17	2	300

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

POLITICA DE ACHIZIȚII PE PIAȚA DE STAT A CĂRBUNELUI, EVOLUȚIA PREȚURILOR ȘI LUPTA DE CONCURENȚĂ ÎNTRE SOCIETĂȚILE CARBONIFERE (1919—1929)

BÁTHORY LUDOVIC

În România interbelică chestiunea combustibilului a deținut în mod constant o pondere apreciabilă în problematica economică și politică a țării, atît prin importanța ei pentru desfășurarea vieții economice, cît și prin marile interese financiare pe care le implica. Din această cauză problema cărbunelui a stat atît în atenția instituțiilor centrale legislative și executive, cît și în aceea a oficiilor specializate în chestiuni de minerit și de combustibil.

Dat fiind faptul că statul nu era proprietarul întreprinderilor carbonifere, el nu putea dirija în mod nemijlocit evoluția industriei carbonifere. Statul putea însă uza de numeroase pîrghii economice și legislative care influențau în mod direct sau indirect dezvoltarea industriei cărbunelui. De exemplu, statul român a aplicat în mod consecvent în industria carboniferă o cale eficientă de încurajare, anume apărarea debușeurilor, în asemenea măsură încît să ofere întreprinderilor indigene condiții aproape exclusive de desfacere pe piața internă. Un important instrument de rezervare a pieței românești a combustibilului pe seama întreprinderilor din țară a fost cel al protecționismului vamal, aplicat în proporții crescînde, pe măsură ce concurența pe piața mondială a cărbunelui se intensifica.

Pe lîngă politica vamală, achizițiile de stat, efectuate în primul rînd de către C.F.R., erau o altă cale de asigurare a debușeului intern în favoarea societăților carbonifere autohtone. De fapt, activitatea societăților carbonifere depindea în foarte mare măsură de livrările către stat, după cum o arată și ponderea în producția raportată în mod oficial de întreprinderi, a cantităților preluate de către C.F.R. în această perioadă (în tone și procente)[1].

În aceste condiții, în care cea mai mare parte a producției de cărbune era achiziționată de către administrația C.F.R., în raporturile dintre societățile carbonifere și stat, acesta din urmă avea, aparent, toate

[1] Vezi anexele 1 și 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

atuurile pentru a dirija mersul industriei carbonifere şi a subordona evoluţia ei intereselor economice generale. Astfel statul, prin căile ferate şi întreprinderile sale, prelua majoritatea producţiei de cărbune şi, ca urmare, stabilea cotele de achiziţie între diferitele societăţi, preţul la care ele erau preluate, precum şi modalitatea transportării cantităţilor preluate. Dar, cu toate că mersul societăţilor carbonifere depindea de achiziţiile publice, pînă în anul 1927 statul nu a luat măsuri ferme pentru ieftinirea producţiei de cărbune, astfel încît să poată asigura tarifuri de transport avantajoase la căile ferate, care să învioreze circulaţia mărfurilor şi să favorizeze dezvoltarea economică generală. Dimpotrivă, în loc ca statul să hotărască condiţiile pieţii cărbunelui, societăţile carbonifere au fost acelea care au profitat de pe urma achiziţiilor publice, pentru a-şi asigura profituri înalte pe seama bugetului, adică, în ultima instanţă, în dauna economiei naţionale şi a contribuabililor de rînd.

Explicaţia acestui fapt, în aparenţă paradoxal, trebuie căutată în substratul politic şi de clasă al statului burghez, subordonat pînă la finele anului 1928 intereselor marelui capital liberal. Or, consorţiul băncilor liberale, şi de fapt întregul capital bancar din România, era vital interesat în asigurarea unei cît mai mari rate a profitului în industria carboniferă, ca urmare a operaţiunilor de naţionalizare care au grevat cu grele sarcini financiare cercurile de afaceri din România. Pentru a asigura reprezentarea cît mai eficientă a intereselor lor la conducerea căilor ferate, nu odată membrii consiliilor de administraţie ale societăţilor carbonifere ajungeau chiar în fruntea aparatului administrativ al C.F.R. Astfel, Tancred Constantinescu care, după cum a recunoscut el însuşi, a fost autorul proiectului de naţionalizare al Societăţii Petroşani, a ajuns curînd director general al C.F.R., urcînd necontenit preţurile de achiziţie ale cărbunilor[2]. Tot acesta a ajuns mai tîrziu ministru al industriei şi comerţului fiind, după cum se ştie, în 1924 raportorul Legii Minelor. Un alt membru al Consiliului de administraţie al Societăţii Petroşani, N. Theodorescu, ajunge în fruntea direcţiei generale a C.F.R. în anul 1927. Desigur, pentru a satisface cerinţele formale ale legii, ei demisionau din conducerea societăţilor carbonifere, dar legăturile strînse cu ceilalţi conducători şi acţionari se menţineau şi pe mai departe, astfel încît misiunea lor în conducerea administraţiei C.F.R. era evidentă. De altfel, din Consiliul de administraţie al C.F.R. făceau parte nu numai reprezentanţii direcţi ai marilor societăţi carbonifere, ci şi reprezentanţii băncilor care le patronau, cum ar fi N. P. Ştefănescu, A. Cottescu, C. Bălteanu care făceau parte din statul major economic al partidului liberal.

Această situaţie s-a schimbat numai în anul 1929, cînd naţional-ţărăniştii au schimbat modul de administraţie al căilor ferate şi şi-au

[2] V. Madgearu, *Noul regim minier*, în „Independenţa economică", VII, nr. 7—8—9, 1924, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aşezat propriul reprezentant în fruntea lor, pe Stan Vidrighin. Această acţiune a fost însoţită de puternice atacuri la adresa partidului liberal, învinuit de monopolizarea conducerii căilor ferate şi gestionarea lor deficitară. Naţional-ţărăniştii au cerut furnizorilor de cărbune să îmbunătăţească simţitor calitatea combustibilului, să-i scadă preţul, ameninţînd cu introducerea masivă a păcurei la căile ferate. Drept răspuns, liberalii au declanşat o campanie de presă împotriva politicii economice a noului guvern, pe care au calificat-o drept „antiindustrială" şi „antinaţională", precum şi împotriva lui Stan Vidrighin însuşi.

Rezultă de aici că politica de stat în materie de combustibil oscila în funcţie de interesele grupărilor aflate momentan la cîrma ţării, avînd un caracter conjunctural. Nu interesele pe termen lung ale economiei naţionale erau acelea care prevalau, ci raporturile dintre marile societăţi carbonifere şi guvern. De exemplu Societatea Petroşani, deşi s-a aflat de multe ori în situaţia de a impune acordarea anumitor avantaje din partea administraţiei C.F.R., tot aşa, alteori, a fost nevoită să accepte condiţiile puse de conducerea căilor ferate[3].

Reprezentanţii industriei carbonifere reproşau adesea organelor de stat lipsa unei orientări clare şi durabile în problema combustibilului. Ion Bujoiu, apărînd interesele marilor societăţi carbonifere, căuta să scoată în evidenţă faptul că „industria carboniferă indigenă se găsea lipsită atît de un program de stat cît şi de un program de consumaţiune al administraţiei C.F.R. În adevăr, „cotele" de livrat a celei administraţiuni se repartizau pe bază de criterii ce adesea nu aveau nimic comun cu tehnica combustibilului sau cu economia lui"[4].

Prin urmare, concurenţa pe piaţa de stat a combustibilului s-a desfăşurat în România în condiţii cu totul specifice. Ea nu a avut la bază „legea cererii şi ofertei", ci lupta pentru obţinerea unor cote de achiziţie cît mai mari din partea administraţiei C.F.R. Or, în această luptă adeseori erau determinante influenţa politică şi financiară de care dispuneau diferitele societăţi, iar nu calitatea cărbunilor oferiţi spre vînzare. Acest lucru era valabil şi pentru regimul preţurilor cu care erau plătiţi aceşti cărbuni. Preţul, de asemenea, nu era rezultatul unei libere tîrguieli între statul cumpărător şi întreprinderea furnizoare, ci era fixat în mod destul de arbitrar după posibilităţile financiare momentane ale administraţiei C.F.R., pe baza propunerilor formulate de producători. De asemenea, acest preţ nu era stabilit odată cu cotele de livrare către C.F.R., ci de cele mai multe ori retroactiv, ceea ce dădea posibilitatea ca furnizorii să-l umfle, prin adăugarea unor posturi contabilicesti care nu aveau nimic de a face cu preţul de cost propriu-zis al cărbunilor[5]. În consecinţă, statul plătea pentru cărbunii achiziţionaţi

---

[3] V. Axenciuc, *Economia românească în perioada interbelică. Industria carboniferă*, în „Viaţa economică", VI, nr. 12, 1968.

[4] I. Bujoiu, *Cărbunii*, în „Istoricul dezvoltării tehnice în România", Vol. III, 1931, p. 2.144.

[5] Maria Avram, *Regia autonomă a C.F.R. — piaţă de stat*, în „Viaţa economică", VI, nr. 4, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

preţuri foarte mari, deşi societăţile carbonifere se declarau tot timpul nemulţumite de nivelul lor.

Politica de stat a achiziţiilor şi a preţurilor îşi are originea în împrejurările specifice şi cu totul extraordinare ale războiului, cînd, în ianuarie 1917, Consiliul de Miniştri a împuternicit Ministerul de Industrie şi Comerţ să rechiziţioneze minele şi producţia de cărbuni din Moldova. Tot cărbunele extras urma să fie predat la C.F.R., iar proprietarii încasau contravaloarea lor de la Direcţiunea căilor ferate pe baza preţului stabilit de către Minister. La sfîrşitul războiului acest sistem a fost extins în Muntenia şi Oltenia, unde cea mai mare parte a producţiei a fost destinată tot căilor ferate[6].

Prin Jurnalul Consiliului de Miniştri din 7 decembrie 1918 s-a hotărît cu privire la minele din Petroşani că „toată producţiunea de cărbuni se imobilizează de stat...". Dreptul de distribuire al cărbunilor din Valea Jiului i-a revenit mai întîi Resortului de Comunicaţie, iar apoi Resortului Industriei din Consiliul Dirigent[7], care au rezervat aproape întreaga producţie necesităţilor C.F.R. De altfel, la Consiliul Dirigent soseau în repetate rînduri ordine de sechestrare a întregului stoc de cărbuni de către Marele Cartier General, sau de către Direcţia Generală a C.F.R., „pînă la altă dispoziţie". Comisia de supraveghere a minelor de cărbuni din Transilvania a avut şi ea ca atribuţie de seamă repartizarea cărbunilor între căile ferate din vechea Românie, Transilvania şi industria particulară, atribuţie care în februarie 1920 a fost preluată de către Direcţia Combustibilului din cadrul Ministerului de Industrie şi Comerţ.

Odată cu desfiinţarea Comisiei de supraveghere, posibilităţile reale de a controla modul de desfacere a cărbunilor pentru vînzare au scăzut în mod simţitor. Societăţile carbonifere au profitat imediat de slăbirea controlului pentru a raporta cifre false cu privire la producţia şi vînzarea combustibilului. Societatea Petroşani a fost cea care a abuzat în cea mai mare măsură de noua situaţie raportînd scăderea producţiei în anul 1920 pentru a crea un pretext plauzibil în vederea diminuării furniturilor către căile ferate, mărind, în schimb, desfacerea către clienţii particulari care plăteau preţuri tot mai mari. În realitate, în anul 1920 producţia Societăţii Petroşani a crescut cu cca 100.000 tone, cantitate valorificată pe piaţa liberă. Societatea Valea Jiului de Sus a procedat identic. Societatea Uricani—Valea Jiului, pentru a găsi un motiv aceptabil în vederea scăderii furniturilor către C.F.R., a rezervat o parte

---

[6] *Arh. Stat.* Bucureşti, Fond. *Ministerul de Industrie şi Comerţ* (în continuare — *M. Ind. Comerţ*), Ds. 1.049/1921, f. 131.

[7] Gh. Iancu, *Preocupări ale Consiliului Dirigent pentru reorganizarea activităţii industriale în Transilvania*, în *Marisia*, V, 1975, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

considerabilă a producţiei sale cocseriei proprii. Cocsul, de asemenea, era foarte căutat de către industriaşi şi plătit la preţuri avantajoase. Politica comercială disimulată a societăţilor carbonifere a dezorganizat însă reţeaua de transportare a cărbunelui în zona Văii Jiului, astfel încît, către sfîrşitul anului s-au adunat pe rampele de transport zeci de mii de tone de cărbune nevîndut.

La 20 septembrie 1920 Ministerul Comunicaţiilor a transmis prin intermediul Direcţiunii Generale a C.F.R. un ordin strict către Comisia de Repartiţie a cărbunilor din Petroşani, prin care a dispus ca din stocul disponibil de 200.000 t să fie asigurate şi necesităţile serviciului Navigaţiei Fluviale Române, expediind, în acest scop, 1.600 t de cărbune lunar la Corabia. Restul cărbunilor urma să fie repartizat în proporţie de 47% Direcţiunilor Regionale C.F.R. din Muntenia şi Moldova, 8% Direcţiei Chişinău, 5% Direcţiei Regionale Cernăuţi iar 40% căilor ferate din Ardeal[8].

Deşi s-au luat în repetate rînduri măsuri extrem de severe pentru limitarea livrărilor din Valea Jiului către firmele particulare, totuşi la 12 ianuarie 1921, Direcţiunea Generală a C.F.R. ţinea să informeze Ministerul de Interne şi Comerţ că „organele noastre detaşate la minele din Valea Jiului ne semnalează mari neajunsuri provocate prin procedeul actual de distribuire al cărbunilor la diferite stabilimente industriale de interes particular, prin care cauză aprovizionarea depozitelor de maşini C.F.R. cu acest combustibil e serios neglijată". În consecinţă propunea ca să li se asigure mai întîi căilor ferate „cota integrală zilnică de 2.800 tone", şi numai după aceea să se permită satisfacerea altor nevoi de combustibil[9]. Aceasta ar fi însemnat o cantitate de 1.022.000 tone într-un an. Într-adevăr, societăţile din Valea Jiului au raportat 1.050.656 tone furnizate către C.F.R., dar în realitate nu au livrat decît 871.634 t. Diferenţa a fost vîndută clienţilor particulari. Începînd cu anul 1921 întreprinderile din Valea Jiului au recurs în mod sistematic la procedeul de a raporta în contul furniturilor publice cantităţi de combustibil superioare celor reale*. Diferenţele de sute de mii de tone erau vîndute celor care ofereau preţuri mai convenabile.

Pretenţiile căilor ferate erau asemănătoare şi în alte bazine carbonifere. La 17 august 1920 Ministerul de Industrie şi Comerţ adresa şefului Regiunii I Miniere Bacău un ordin prin care cerea admonestarea Societăţii Creditul Carbonifer pentru faptul că nu a „mai dat cărbuni Direcţiunii II Regionale (C.F.R.) Iaşi şi a lua măsuri să se reînceapă a se preda cărbuni cît mai mulţi"[10]. Drept urmare, căile ferate beneficiau de cea mai mare parte a desfaceri cărbunilor. Din cele 15.000 t de căr-

---

[8] *Arh. Stat.* Deva, Fond *Inspectoratul General al Minelor de Cărbuni din Valea Jiului, Petroşani.* (În continuare — *Fond. Insp. Gen. Mine),* fasc. nr. 2.405/1920.

[9] Arh. cit., Fond *cit.,* Adresa nr. 61 a Dir. Gen C.F.R. din 12 ianuarie 1921.

* Vezi Anexa nr. 4.

[10] *Arh. Stat.* Bacău, Fond *Inspectoratul Minier Bacău* (În continuare — *Insp. Min. Bacău),* Ds. nr. 6/1920, f. 134.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bune comercializate de Creditul Carbonifer între 1 aprilie — 31 decembrie 1920, C.F.R. a preluat 11.894 t, iar particularii 3.106 t. Societatea „Lignitul" a fost nevoită să destineze în anul 1919 66% din livrările de cărbune căilor ferate, proporţie care a crescut în anul 1920 la 75%, reprezentînd 39.291 t, particularii mulţumindu-se cu restul de 11.951 t. Erau rare cazurile cînd majoritatea producţiei vreunei societăţi era vîndută pe piaţa liberă. Totuşi, Societatea Minele de Cărbuni din Ardeal a cedat căilor ferate doar 2.021 t din producţia totală de 16.900 t în 1919 şi 6.564 t din 20.190 t în anul următor[11].

Pe lîngă rechiziţionarea majorităţii producţiei lor de către administraţia C.F.R., societăţile carbonifere mai erau nemulţumite în foarte mare măsură şi de modalităţile de calculare a preţului combustibilului furnizat şi în special de întîrzierea cu care se făcea acest calcul şi se efectuau plăţile. Societatea Creditul Carbonifer relata în ianuarie 1921 referitor la încasările cuvenite din partea C.F.R. pentru anul 1920 că „în ceea ce priveşte preţul cărbunelui vîndut la C.F.R. nu-l putem şti, deoarece nici pînă în prezent nu s-a stabilit, avînd a încasa valoarea lui încă din lunile din urmă[12].

De altfel, nici competenţele în domeniul fixării preţurilor nu erau clarificate. În 1919 ele au fost stabilite de către Direcţia Minelor, iar începînd din 1920 de către Direcţia Combustibilului. Situaţia era şi mai complicată în Transilvania unde, în domeniul fixării preţurilor, se interferau dispoziţiile Direcţiei Minelor din Consiliul Dirigent, ale Comisiei de Supraveghere şi ale Direcţiei Generale ale Minelor Statului. Directorul general al minelor de la Petroşani remarca la 15 aprilie 1920 că în anul anterior „preţurile" cărbunilor s-au fixat întotdeauna prea tîrziu, ceea ce a contribuit mult la desele calamităţi financiare şi la lipsa de bani prin care am trecut"[13].

Într-adevăr, în primăvara anului 1920 de abia erau fixate preţurile pentru livrările din toamnă. Societatea Salgótarján a cerut pentru cărbunii livraţi la sfîrşitul anului 1919 preţuri între 460—540 coroane/t, dar Direcţiunea Minelor din Cluj nu a acceptat să plătească decît 380—420 coroane, ceea ce a provocat nemulţumirea furnizorului. Cu toate acestea, recalculate în lei, preţurile la cărbune din cele mai multe bazine carbonifere s-au dublat în anii 1919—1920[14].

Societăţile carbonifere erau tot mai nemulţumite cu criteriile de calculare a preţurilor şi întîrzierile cu care se plăteau furniturile. La 18 aprilie 1920 Societatea Petroşani considera că „singura modalitate echitabilă ar fi ca preţul cărbunilor să fie stabilit de noi înşine la începutul fiecărei luni". Acest preţ, în care urmau să fie incluse profiturile şi amortizările, trebuia apoi supus spre aprobare autorităţilor C.F.R.

[11] *Ibidem*, f. 84; *Arh. Stat.* Piteşti, Fond *Lignitul S.A.R.* (În continuare — *S. Lignitul)*, Ds. nr. 1/1908—1930, Vol. II, Rapoarte pe anii 1919—1920; Arh. *Exploatării Miniere Aghireş* (În continuare — *Mine Aghireş)*, Ds. nr. 1, f. 42.

[12] *Arh. Stat.* Bacău, *Insp. Min. Bacău*, Ds. 6/1920, f. 134.

[13] *Arh. Stat.* Deva, Fond *Societatea Salgótarjáni S.A.*, Ds. nr. 53, f. 22.

[14] Vezi Anexa nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Desigur, adoptarea acestui sistem ar fi fost extrem de avantajos pentru marile societăţi, avînd în vedere modalitatea lor de a calcula spesele de producţie a cărbunilor. De exemplu, Societatea Petroşani, pe lîngă cheltuielile legate nemijlocit de producţie, adăuga la preţul de revenire pe cele legate de întreţinerea locuinţelor personalului administrativ şi muncitoresc, a şcolilor profesionale, costul cărbunilor distribuiţi către muncitori, cheltuielile asociaţiei muzicale, impozitele de stat şi comunale, contribuţiile la casa cercuală şi taxele de asigurare contra incendiului. Deci, conform modalităţilor de calcul ale Societăţii Petroşani statul urma să suporte, prin intermediul administraţiei C.F.R., toate cheltuielile firmei, inclusiv impozitele pe care le încasa[15].

Tărăgănarea cu care erau stabilite preţurile avea urmări extrem de neplăcute, făcînd imposibilă achitarea combustibilului furnizat[16]. Din cauza tergiversărilor, de abia la 24 iulie 1920 s-a făcut o contabilizare definitivă a cantităţilor de cărbune livrate de societăţile din Valea Jiului către C.F.R. şi a sumelor încasate pînă atunci. Conform procesului verbal încheiat atunci, între 1 ianuarie 1919 şi 1 iulie 1920 exploatările din Valea Jiului au furnizat C.F.R. o cantitate totală de 673.647 tone pentru care au încasat avansuri totale de 258.030.043,50 cor. şi 21.000.000 lei[17].

În realitate, cifra livrărilor a fost cu 50.000 t mai mică, cantitate care a fost însuşită de Societatea Petroşani pentru a fi revîndută unor particulari.

Datoriile căilor ferate faţă de societăţile furnizoare rămîneau enorme şi continuau să crească în ritm vertiginos. Astfel, datoriile către viitoarea Societate Petroşani au atins suma de 30 milioane lei la 24 iunie 1920. Directorul general al minelor a cerut achitarea urgentă a sumei, dar societatea nu a obţinut decît 10 milioane lei pînă la începutul lunii octombrie, astfel încît datoria căilor ferate a atins în curînd cifra de 75 milioane lei. Ministerul Comunicaţiilor s-a adresat Preşedinţiei Consiliului de Miniştri pentru rezolvarea problemei[18] în mai multe rînduri, dar fără rezultat. Căile ferate aveau datorii mari şi către alte societăţi. Ele datorau Societăţii U.D.R. 2.165.518 lei pentru cărbunii furnizaţi în 1919—1920. Tot aşa, aveau datorii mari faţă de societăţile Creditul Carbonifer, Lignitul, România Carboniferă, Mehadia etc.

În ciuda atîtor dificultăţi, administraţia C.F.R. continua să solicite întreprinderilor carbonifere cantităţi sporite de combustibil. Pentru a obţine acest deziderat, Direcţiunea Combustibilului a convocat la data de 9—11 aprilie 1921 primul congres al producătorilor de cărbune, cu scopul de a discuta şi a rezolva problemele cruciale ale industriei carbonifere, împreună cu reprezentanţii C.F.R., ai serviciilor de navigaţie,

---

[15] *Arh. Stat.* Deva, *Insp. Gen. Mine*, fasc. nr. 1.280/1921.
[16] *Arh. cit.*, Fond *Petroşani S.A.R.*, *Confidenţiale*, Ds. nr. 1/1919, f. 126.
[17] *Arh. cit.*, *Salgótarjáni S.A.*, Ds. nr. 53, f. 28.
[18] *Arh. Stat.* Bucureşti, Fond *Preşedinţia Consiliului de Miniştri* (În continuare — *Preşed. Cons. Miniştri*), Ds. nr. 124/1920, f. 16, 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ai Ministerului de Industrie şi Comerţ, ai Regiei Monopolurilor Statului şi ai Casei Pădurilor[19]. Memoriul înaintat Ministerului de Industrie şi Comerţ cu acest prilej de către societăţile carbonifere cerea în domeniul politicii preţurilor, să se ia în considerare toate elementele cheltuielilor de producţie, recalcularea definitivă a preţurilor pentru anul 1920, stabilirea periodică a preţurilor în viitor la fiecare trimestru, asigurarea unui profit net de 30%, cuprinderea amortizărilor în preţul de cost etc. În domeniul desfacerii cărbunilor cerea garantarea posibilităţii de a vinde 20% firmelor particulare, restul urmînd să fie predat căilor ferate[20].

Reprezentanţii autorităţilor economice au acceptat marea majoritate a propunerilor făcute de societăţile carbonifere, cu deosebirea că au acordat un profit net de 20% la cheltuielile de producţie şi au acceptat să plătească rate de amortizare numai pentru investiţiile recente de utilaj mecanic. C.F.R. a mai admis ă ridice cele 80% din producţie care îi reveneau în termenul oportun, iar pentru restul de 20% să pună la dispoziţie trenuri speciale pentru transportarea combustibilului în timp util la industrie şi consumatorii casnici[21]. Pe baza deciziilor consfătuirii din aprilie au început consultări între societăţile carbonifere şi Comisia pentru fixarea preţurilor la cărbuni de pe lîngă Direcţiunea Cărbunelui. Conform indicaţiilor, preţul tonă urma să fie calculat prin suma cheltuielilor de producţie, plus 20% beneficiu, la care se adăugau impozitele şi amortismentele. Acest mod de calcul era extraordinar de avantajos pentru societăţile carbonifere, deoarece el însemna practic scutirea de impozite şi încasarea unor amortismente pe seama statului. Dacă mai adăugăm şi faptul că Societatea Petroşani introduce în calculul preţului de cost toate cheltuielile social-culturale şi avantajele în natură acordate muncitorilor, reiese că adăugînd 20% la valoarea lor, ele se transformau de fapt în venituri pe seama statului, căci ele nu mai constituiau o povară pentru bugetul societăţii, ci un izvor de cîştiguri[22]. Cu toate acestea, societăţile au continuat să-şi manifeste nemulţumirea faţă de nivelul preţurilor acordate, argumentînd că ele ar fi fost mult sub nivelul preţurilor mondiale. Totuşi, conform calculelor Ministerului de Industrie şi Comerţ, în martie 1921 preţul cărbunilor englezeşti transformat în lei varia — la calităţile comparabile — între 560—630 lei, adică nu cu mult peste preţul celor mai buni cărbuni româneşti[23].

În urma măsurilor adoptate de Congresul producătorilor de cărbune, precum şi datorită măririi preţurilor, aprovizionarea cu cărbune a căilor de comunicaţie s-a îmbunătăţit simţitor. În consecinţă, autorităţile

---

[19] *Istoricul dezvoltării exploatărilor de cărbuni în România*, în *Contribuţiuni la istoricul industriei miniere în România*, Bucureşti, 1931, p. 7.

[20] *Arh. Stat.* Bucureşti, Fond *Uzinele de Fier şi Domeniile Reşiţa* (În continuare — *U.D.R.)*, Ds. nr. 22/1920, f. 15—16.

[21] *Istoricul dezvoltării exploatărilor de cărbuni în România*, p. 7.

[22] *Arh. Stat.* Bucureşti, Fond *Min. Ind. Comerţ.*, Ds. nr. 1.049/1921, f. 90—91, 121—124.

[23] *Arh. cit.*, Fond *cit.*, Ds. nr. 1.048/1921, f. 196—199.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

economice intenţionau să scadă cota rezervată nevoilor căilor ferate la 50% din producţia întreprinderilor. Această intenţie nu a întrunit însă acordul marilor societăţi care-şi vedeau ameninţată piaţa de desfacere. La 12 noiembrie 1921 Societatea Petroşani considera că „noi trebuie să protestăm cu energie contra suspendării rechiziţionării, căci în cazul acesta nu am avea unde plasa cărbunii... Dacă C.F.R. nu va avea nevoie de 90% ale producţiei, atunci va trebui să reducem considerabil producţia, ceea ce va atrage după sine o urcare însemnată a costului de revenire"[24].

Temerile Societăţii Petroşani s-au dovedit însă premature. După o scurtă perioadă, în care s-a admis „libertatea de vînzare a cărbunilor", la sfîrşitul anului 1922 s-a revenit la politica de rechiziţionare. La 10 noiembrie 1922 Direcţiunea Generală a C.F.R. a ordonat Inspectoratului General al Minelor din Valea Jiului ca să ia „cele mai severe măsuri pentru a expedia cota de 3.500 tone cărbuni pentru C.F.R. *în fiecare zi*. Această dispoziţie este urmărită şi de Marele Stat Major al Armatei[25]. Cu toată severitatea lor, aceste dispoziţii au fost din nou eludate: societăţile miniere au raportat livrarea a 1.427.517 t, dar din această cantitate doar 1.171.341 t au ajuns în folosinţa Administraţiei C.F.R. în anul 1923.

La sistemul de rechiziţie al cărbunilor nu s-a renunţat decît în anul 1925. De acum s-a permis societăţilor carbonifere ca atunci cînd producţia zilnică întrecea cota fixată pentru C.F.R., surplusul să poată fi vîndut către particulari. S-a admis ca Societatea Petroşani să aibă dreptul de a furniza particularilor o cantitate zilnică de 300 de tone, iar Societatea Lupeni de 150 tone[26].

De altfel, în anul 1925 au apărut pentru prima dată greutăţi în comercializarea cărbunilor extraşi. Deşi această criză a fost trecătoare, ea a marcat începutul luptei de concurenţă pe piaţa combustibilului între industria carboniferă, pe de o parte, şi cea petroliferă, pe de altă parte. Astfel, Societatea Petroşani a adresat în 1925 un memoriu către Ministerul de Industrie şi Comerţ în care pretindea, nici mai mult, nici mai puţin, decît ca „utilizarea numai a păcurei ca singur combustibil, precum şi utilizarea ţiţeiului brut la locomotive să fie imediat şi complet interzise". Ba mai mult, cerea „înlocuirea la trenurile de marfă a păcurei ce se întrebuinţează astăzi pentru activarea arderei ligniţilor prin cărbune de Valea Jiului..."[27].

Criza de consumaţie din vara anului 1925 a declanşat totodată şi lupta de concurenţă din sînul industriei carbonifere. Metoda utilizată cel

[24] *Arh. Stat. Deva, S. Petroşani, Confidenţiale*, Ds. nr. 1/1921, f. 19.
[25] *Arh. cit., Insp. Gen. Mine*, fasc. nr. 818/1922.
[26] *Arh. cit., S. Petroşani, Secretariat*, Ds. nr. 3/1925, f. 11.
[27] *Arh. cit.*, Dare de seamă a Consiliului de administraţie a Soc. Petroşani pe anul 1925.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai frecvent în această luptă a fost aceea a intervenţiilor personale sau oficiale pe lîngă conducerea căilor ferate. Astfel, Ion Bujoiu l-a informat în mod secret pe Richard Fuchs* că a făcut „energice intervenţiuni" pe lîngă Direcţiunea Generală a C.F.R. şi „d-nul director general Pretorian a admis referatul Serviciului de Tracţiune prin care s-au stabilit noi cote, mai juste, pentru cărbunii livraţi de exploatările din Valea Jiului"[28].

Pe de altă parte, la 28 noiembrie 1925, Uniunea Producătorilor de Lignit a adresat un memoriu către Direcţiunea Generală a C.F.R. în care argumenta că „pînă astăzi ni s-a cerut o cantitate mare de lignit şi am realizat-o cu mari sacrificii şi muncă. Rezultă deci obligaţia morală pentru administraţia căilor ferate de a ne ajuta la rîndul ei şi a nu reduce consumaţia de lignit pe motiv că astăzi găseşte în faţă cărbuni superiori în cantitate suficientă[29]. În mod concret, memoriul cerea mărirea cantităţii de lignit folosite de către C.F.R. la 2.500 tone zilnic, în special prin sporirea cotelor acordate minelor din nord-vestul Transilvaniei (jud. Cojocna, Bihor, Sălaj), preluarea constantă a producţiei, acordarea unor priorităţi vechilor furnizori şi eliminarea importului de cărbune.

Cu toate acestea, reizbucnirea crizei de consumaţie a cărbunelui era oricînd posibilă. Din această cauză, pentru a evita concurenţa dintre ele, cele două mari societăţi din Valea Jiului, Petroşani şi Lupeni, au iniţiat la începutul anului 1926 tratative în vederea împărţirii pieţei cărbunelui, atît în privinţa livrărilor de stat, cît şi a celor particulare[30]. În cursul discuţiilor s-a adoptat soluţia păstrării proporţiilor de vînzare înregistrate în anii 1924—1925, ceea ce însemna că din totalul furniturilor, atît către C.F.R., cît şi către particulari, Societăţii Petroşani urma să-i revină 2/3-imi, iar Societăţii Lupeni 1/3-ime[31].

Acordul de livrare din anul 1926 dintre cele două mari societăţi prezintă interes pentru studiul evoluţiei sociale a României prin faptul că a reprezentat prima înţelegere monopolistă pentru împărţirea pieţei cărbunilor din România. Ea a avut un caracter de cartel al vînzării asupra cărbunilor şi a influenţat peste 50% din comerţul de cărbune pe plan naţional. În anul următor acordul a fost extins şi asupra celorlalte două societăţi din Valea Jiului, Societatea Lonea şi Valea Jiului de Sus[32].

Scopul înţelegerii a fost acela de a evita rivalitatea dintre marile societăţi din Valea Jiului şi de a uşura coordonarea acţiunilor lor în lupta de concurenţă împotriva grupărilor rivale din alte bazine carbo-

---

* Om de afaceri influent din Budapesta, conducător al Băncii Generale de Credit Ungar şi al Societăţii Uricani—Valea Jiului, care deţineau o mare parte a capitalului Societăţii Lupeni.

[28] *Arh. cit., Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 254.

[29] *Arh. Mine Aghireş*, Ds. nr. 1, f. 111.

[30] *Arh. Stat.* Deva, *Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 218.

[31] *Ibidem*, f. 23—28.

[32] *Arh. cit.*, Fond *cit.*, Ds. nr. 76, f. 25—26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nifere, pentru a smulge condiții de livrare cît mai avantajoase din partea statului. Acest lucru a devenit foarte necesar, mai ales odată cu retragerea liberalilor de la putere. Noul guvern, cel al generalului Averescu, nu a manifestat predilecție pentru societățile din Valea Jiului. Simpatiile lui se îndreptau în mod deosebit spre Societatea Minelor de cărbuni din Ardeal, în cadrul căreia Mihail Manoilescu, membru marcant al partidului poporului, juca un rol foarte important. Într-adevăr, cu prilejul încheierii contractelor pe anul 1927, această societate a obținut cea mai înaltă cotă de livrare către C.F.R. pe care a avut-o vreodată.

În afară de acest factor politic, în a doua jumătate a anului 1926 și în special în 1927 situația pe piața cărbunelui a început să se agraveze. Pe lîngă concurența tot mai severă exercitată de produsele petrolifere, uriașele deficite înregistrate de către căile ferate au determinat administrația C.F.R. să reevalueze achizițiile de cărbune din punct de vedere calitativ și cantitativ. Drept urmare, organele de recepție ale C.F.R. au început să devină tot mai pretențioase în privința criteriilor de achiziționare a combustibililor, refuzînd cărbunii de proastă calitate.

Acest lucru a alarmat chiar și cele mai mari societăți carbonifere, care au profitat de mărirea cotelor de aprovizionare obținute anterior și de necesitatea stringentă de cărbune a căilor ferate pentru a-și plasa chiar și combustibilul de cea mai slabă calitate. Astfel a procedat, de exemplu, în cursul anului 1926 Societatea Creditul Carbonifer, care, obținînd aprobarea de a furniza cărbune peste cota de livrare inițial stabilită, a trimis combustibil de o foarte redusă putere calorică, ceea ce a atras după sine refuzul de recepționare. Acest incident, survenit chiar în momentul în care reprezentanții societății erau pe punctul de a obține sporirea cotei de livrare, a fost extrem de neplăcut[33].

Dacă politica de achiziții urmată de conducerea C.F.R. influența în mod hotărîtor evoluția întreprinderilor carbonifere, politica prețurilor avea un rol la fel de important. În acest domeniu administrația C.F.R. a continuat să aplice sistemul de calculare a prețurilor inaugurat în mod empiric în 1919 și oficializat în anii 1921—1922, ceea ce favoriza în foarte mare măsură firmele furnizoare. Cu toate acestea, societățile se arătau permanent nemulțumite, pretinzînd că prețurile de achiziție se află mult sub nivelul celor mondiale și revendicau necontenit mărirea lor. Statul a acceptat acest lucru, iar între 1923—1926 a plătit pînă și prime de producție întreprinzătorilor pentru sporurile de producție.

Încurajarea energică a industriei carbonifere de către stat era într-adevăr justificată în acea perioadă, datorită acutei crize de combustibil ce se manifesta în perioada de redresare a economiei naționale, secătuită de război. Dar societățile carbonifere au abuzat de sprijinul financiar al statului căci „fără supraveghere, societățile din Valea Jiului, au calculat costul cărbunelui cum au vrut; au deschis minele, au

---

[33] *Arh. Stat.* Bacău, Fond *Întreprinderea Minieră Comănești*, Ds. nr. 1/1921, f. 50—51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deschis noi drumuri, au adus noi maşini, noi instalaţiuni, au făcut cheltuieli de regie în costul cărbunelui. Aşa că societăţile au refăcut cu banii statului toate minele de la Lupeni şi din Valea Jiului, de la 1919 la 1926 s-a procedat necurmat la fel" — arăta deputatul N. Ghiulea într-o şedinţă a Adunării Deputaţilor[34].

Totuşi, marile societăţi carbonifere se arătau tot timpul nemulţumite şi întreprindeau felurite demersuri pentru a introduce sistemul „pieţei libere a combustibilului", fără amestecul statului. În aceste acţiuni ele găseau în mod constant sprijinul Uniunii Generale a Industriaşilor. Adresa U.G.I.R. din 22 octombrie 1922, însoţită de memoriul ce a fost întocmit privitor la ameliorarea situaţiunii producerii şi consumaţiunii combustibilului considera de „a sa datorie să insiste şi cu această ocazie asupra necesităţii de a lăsa libertatea absolută în tranzacţii, singura care poate să aducă o repede schimbare în industria exploatărilor de petrol şi cărbuni"[35]. În caz contrar, societăţile carbonifere ameninţau cu scăderea producţiei, atrăgînd atenţia că „preţul actual este cu mult inferior aceluia cu care cărbunii străini ni s-ar vinde în cazul cînd, din cauza sistemului actual, producţia scăzînd continuu, am fi nevoiţi să importăm cărbuni străini".

Demersurile U.G.I.R. erau conjugate cu cele ale societăţilor miniere. La 11 martie 1925 Societatea Petroşani a trimis o adresă Direcţiunii Generale a C.F.R. „privind beneficiul realizat de societate în anul 1923" în care căuta să dovedească rentabilitatea scăzută a exploatărilor carbonifere din Valea Jiului[36]. Prin aceste argumente, Societatea Petroşani căuta să obţină sporirea preţurilor de livrare. Ea şi-a asociat în aceste demersuri şi Societatea Lupeni, împreună cu care a cerut în septembrie 1925 sporirea retroactivă a preţurilor pe acel an, începînd din ianuarie pînă în iunie, ceea ce ar fi însemnat încasarea unor sume de zeci de milioane de lei[37].

Deoarece Tancred Constantinescu, profund implicat în afacerile Societăţii Petroşani, era chiar atunci ministru al industriei şi comerţului, acest lucru a fost pînă la urmă obţinut, în pofida opoziţiei manifestate de partidul ţărănist. Jurnalul Consiliului de Miniştri din decembrie 1925 a mărit preţurile plătite Societăţii Petroşani cu 122 lei/t, ceea ce i-a asigurat un surplus de încasări de peste 100 milioane lei. Indignat de această măsură, V. Madgearu spunea: „Sîntem în faţa unui nou

---

[34] Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea parlamentară 1929—1930. Şedinţa din 23 ianuarie 1930, p. 254.

[35] Gh. Damaschin, *Contribuţiuni la studiul combustibilului mineral în cadrul politicii energiei. Principiile unei politici de stat în materie de combustibil mineral*, Vol. I, Bucureşti, 1933, p. 229—233.

[36] *Arh. Stat.* Deva, Fond *Soc. Petroşani, Serviciul Contabilităţii* (În continuare — *S. Petroşani, Contabilitate)*, Ds. nr. 50/1923. În anul 1923, Soc. Petroşani a înscris în bilanţul oficial un cîştig net de numai 87.252.239 lei, deşi profitul net real a fost de 247.381.065 lei.

[37] *Arh. cit., Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

exemplu care dovedeşte unde duce acapararea avuţiilor ţării de către coteriile financiare liberale . . .“[38].

În acelaşi an cele două societăţi au trecut la acapararea minelor statului de la Lonea, pe baza legii comercializării avuţiilor statului, cu scopul de a forma un trust unic al cărbunilor în Valea Jiului şi a lipsi statul de posibilitatea de control asupra modalităţii de calculare a preţurilor la combustibil. Sesizînd această intenţie a liberalilor, Virgil Madgearu a dezvăluit-o încă în şedinţa din 25 martie 1924 a Adunării Deputaţilor, învinuindu-l pe ministrul Tancred Constantinescu de complicitate în realizarea planurilor societăţilor carbonifere din Valea Jiului.

El arăta că drept consecinţă a comercializării, „cărbunele va fi la discreţiunea trustului de la Petroşani. Astăzi prin minele de cărbuni pe care le avea statul şi pe care le exploata, cel puţin un singur lucru putea să aibă: un punct de reper în ceea ce priveşte calcularea preţului de cost, putea să facă o comparaţiune între preţul de cost normal şi preţul de vînzare a cărbunelui din partea Petroşanilor. Ştiu cum au fost sacrificate căile ferate pentru a salva situaţia consorţiului românesc cu cele 19 milioane de franci elveţieni, urcîndu-se continuu preţul cărbunelui de Petroşani, pentru ca să-mi dau seama de cum se vor rodi căile ferate Petroşanilor şi Reşiţei prin această lipsă de dispoziţiune în ceea ce priveşte politica preţurilor“[39].

Prezicerile lui V. Madgearu s-au adeverit foarte curînd. În anul 1926 societăţile Petroşani şi Lupeni, împreună cu Uniunea Producătorilor de Lignit, au cerut un spor de preţ de 15% pentru cărbunii furnizaţi căilor ferate[40]. Acest lucru ele l-au obţinut într-adevăr prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 3840 din 21 decembrie 1926 care stabilea preţul cărbunilor pe anii 1926—1927. Cu toate acestea, ele căutau să dovedească de fiecare dată cînd se ivea ocazia, că aduceau mari sacrificii pe altarul economiei naţionale datorită inferiorităţii preţurilor din România faţă de cel mondial. Darea de seamă a Societăţii Lupeni pe 1927 considera că „nu trebuie scăpate din vedere sacrificiile făcute de către minele naţionale în anii imediat după război şi anume pînă în 1926, cînd piaţa mondială nu suferea de lipsă de plasament, sacrificii constînd în reduceri de preţuri impuse şi care se cifrează la peste 3,5 miliarde lei; de asemenea şi faptul că furniturile minelor neachitîndu-se decît cu foarte mari întîrzieri, aceasta constituie pentru societăţile româneşti o sarcină suplimentară, iar din contră pentru C.F.R. avantajul unui împrumut fără dobîndă“[41].

În ce priveşte sumele uriaşe neachitate de ani de zile de către căile ferate, societăţile carbonifere aveau în mare măsură dreptate. În schimb,

---

[38] I. Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar. Camera Deputaţilor 1919—1939 (Note şi memorii)*, Bucureşti, Ed. Politică, 1973, p. 178—179.

[39] V. Madgearu, *Comercializarea avuţiilor statului?*, în „Independenţa economică“, VII, nr. 4—5—6, 1924, p. 75.

[40] „Buletinul industriei“, I, nr. 9, 1926, p. 860.

[41] *Arh. Stat.* Deva, Fond *Soc. Lupeni, Direcţia Generală Bucureşti* (În continuare — *S. Lupeni, Dir. Gen. Bucureşti)*, Ds. nr. 2/1925, f. 23—25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

argumentația privind superioritatea prețurilor la cărbune în alte țări și economiile realizate de către căile ferate pe această cale era în mare parte falsă. În primul rînd, calculele efectuate de societățile carbonifere românești aveau la bază transformarea prețurilor plătite în țări ca Anglia, Germania, Franța, Belgia, Cehoslovacia, Polonia în lei, la cursul monedei românești pe piața mondială. Or, dat fiind deprecierea leului și cursul scăzut la care era cotat față de valutele puternice ale epocii: francul elvețian și lira sterlină, orice transformare a prețurilor exprimate în valută forte în lei dădea în mod automat cifre foarte ridicate. Acest mod de comparare a prețurilor la cărbune exprima de fapt raportul de forțe între moneda românească și cele străine și nu reprezenta o comparație reală a condițiilor de producție și de formare a prețurilor cărbunelui din România, față de celelalte țări. Acest lucru a devenit evident în anul 1927 cînd, odată cu saltul brusc al valorii leului pe plan internațional, cărbunii românești au devenit în mod automat mai scumpi decît cei străini.

O comparație a prețurilor pe baza condițiilor de producție din România cu cele din alte țări ar fi fost cu mult mai realistă. Or, în țările dispunînd de o veche tradiție a industriei carbonifere, ca Anglia, Germania, Belgia, Cehoslovacia, unde existau zăcăminte superioare din punct de vedere calitativ și cantitativ, exploatate cu o tehnică minieră modernă și mecanizată, cu utilaj care nu trebuia importat, fiind produs chiar în uzinele metalurgice din apropierea minelor, unde transportul pe calea ferată, pe canalele de navigație sau pe mare era mult mai ieftin, era firesc ca și cheltuielile de producție să fie mai reduse și, dat fiind și concurența puternică de pe piața internă și internațională, prețul să fie scăzut pînă la limita cea mai joasă posibilă.

De altfel, pentru a păstra sau a cuceri piețele internaționale, producătorii englezi, germani și polonezi practicau în mod curent sistemul de a mări la maximum posibil prețurile pe plan intern, pentru a compensa pierderile provenite din coborîrea prețurilor la export. Din această cauză prețurile cărbunilor destinați consumului intern erau adesea cu mult mai înalte decît a celor destinați exportului. În Anglia, de pildă, prețul de consum intern era de 20 sh 10 d 20 per vagon, iar cel de export 14 sh 7 d 34, deci cu mult mai înalt. De asemenea, prețurile interne în Polonia erau de 23 fr. elv.la tonă, iar cele de export de cca 12 fr. elv.[42].

Deși cunoșteau foarte bine acest procedeu de compensație a prețurilor, societățile carbonifere din România aveau grijă ca atunci cînd comparau prețurile, să-l aleagă pe cel destinat consumului intern. Dacă totuși acceptau ca bază de calcul prețul de export, ele adăugau costul transportului pînă la gară și taxele vamale. Or, avînd în vedere că aceste taxe au fost adoptate la propunerea societăților carbonifere autohtone de așa manieră încît să facă necompetitiv combustibilul de import, bineînțeles că toate calculele dădeau cîștig de cauză cărbunelui autohton.

---

[42] *Arh. Stat.* București, Fond *Uniunea Industriilor Metalurgice și Miniere* (În continuare — U.I.M.M.R.), Ds. nr. 4/1929, f. 141, 144.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cert este că, orice comparaţie între industria carboniferă românească şi cea mondială, între preţul combustibilului românesc şi cel mondial era o exactitate relativă, deoarece societăţile carbonifere româneşti activau în condiţii cu totul specifice: în primul rînd piaţa lor de desfacere era asigurată prin trei factori: achiziţiile de stat, tarifele vamale şi cursul de schimb nefavorabil al leului; în al doilea rînd, ele produceau în condiţii de randament mult mai scăzut, în comparaţie cu nivelul mondial; în al treilea rînd, întreaga oligarhie financiară şi toate principalele partide politice erau cointeresate în bunul mers al industriei carbonifere; în al patrulea rînd, asigurarea aprovizionării economiei naţionale cu combustibil de provenienţă indigenă era o chestiune de interes general.

Or, toţi aceşti factori nu puteau duce decît la mărirea necontenită a preţurilor cărbunelui pe piaţa internă, atît timp cît condiţiile generale ale activităţii economice o permiteau. Acest lucru este ilustrat şi de evoluţia preţului cărbunelui pe bazine carbonifere pînă în anul 1927[43].

Creşterea aproape neîntreruptă a preţului cărbunilor pe plan intern a avut repercusiuni în toate domeniile economiei naţionale. Costul crescînd al cărbunilor a grevat cu sume uriaşe îndeosebi bugetul Căilor Ferate Române, cel mai mare consumator de cărbuni din România. Or, costul combustibilului reprezenta un procent foarte important în cheltuielile totale ale administraţiei C.F.R.[44].

	1922/23	1924	1925	1926	1927
Bugetul C.F.R. mii lei	2.700.000	5.130.687	8.274.760	11.643 000	14.800.000
Costul combustibilului mii lei	1.571.000	2.201.540	2.559.632	2.742.524	2.844.000
Ponderea combustibilului în buget %	35,1	38,6	36,0	22,7	19,22

În condiţiile în care bugetul C.F.R. se încheia anual cu pierderi de sute de milioane de lei, specialiştii în probleme de politică economică şi opinia publică îşi dădeau în mod necesar seama de legătura dintre consumul ridicat al cărbunelui la C.F.R. şi aceste deficite. Opinia publică pretindea întreprinderilor carbonifere să-şi raţionalizeze producţia, să reducă cheltuielile de exploatare, să-şi perfecţioneze organizarea comercială şi administrativă, iar conducerii C.F.R. şi guvernelor să mărească exigenţa faţă de calitatea şi puterea calorică a cărbunelui achiziţionat, să modereze preţurile de administraţie şi chiar să reducă gradul de protecţie vamală.

---

[43] Vezi Anexa nr. 2.

[44] *Arh. Stat.* Deva, Fond *Spc. Petroşani, Direcţia Generală Bucureşti (S. Petroşani, Dir. Gen. Bucureşti)*, Ds. nr. 1/1927, Anexa nr. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sub presiunea circumstanțelor, guvernul Averescu a făcut primul pas în direcția formulării unor pretenții calitative față de cărbunii achiziționați de către C.F.R.: Jurnalul Consiliului de Miniștri din 21 decembrie 1926, care stabilea prețurile cărbunelui pe intervalul 1 ianuarie 1926 — 31 decembrie 1927, prevedea că „începînd de la 1 ianuarie 1927 nu se va mai cumpăra de către C.F.R. ligniți cu o putere de vaporizare sub 2—3"[45].

Intensa campanie de presă care cerea îndreptarea situației mijloacelor de comunicație prin reorganizarea gestiunii și reglementarea problemei combustibilului a silit chiar și partidul liberal revenit la putere în anul 1927 să reducă furniturile de cărbune sub nivelul prevederilor prevăzute prin contractele pe anul 1928, cu atît mai mult, cu cît traficul și odată cu el încasările căilor ferate erau în scădere. Din această cauză, deși societățile Petroșani și Valea Jiului de Sus urmau să livreze conform contractului 949.000 t cărbune căilor ferate, în realitate ele au furnizat o cantitate mult mai mică (883.817 t)*.

În această conjunctură, venirea la putere a partidului național-țărănesc în anul 1928 nu era de loc încurajatoare pentru acele societăți carbonifere care se aflau sub controlul băncilor liberale și care au fost favorizate în timpul guvernării acelui partid. De altfel, membrii noului guvern nu își ascundeau lipsa de simpatie față de marile societăți carbonifere din Valea Jiului, după cum a putut constata foarte curînd Ion Bujoiu, reprezentantul acestor societăți, plecat la București pentru a sonda terenul. La 7 decembrie 1928 el îi scria îngrijorat lui Ferenc Chorin** la Budapesta că, „cu prilejul discuțiilor numeroase pe care le-am avut cu membrii guvernului am constatat o atmosferă foarte ostilă în privința Văii Jiului"[46].

El a încercat să contrabalanseze această atitudine remițînd cîteva memorii membrilor guvernului, fără prea mult succes însă, căci simpatiile național-țărăniștilor erau îndreptate către alte societăți miniere, favorizînd îndeosebi Societatea Creditul Carbonifer, în care era cointeresat capitalul franco-belgian și, în mai mică măsură, Societatea Minele de Cărbuni din Ardeal, în care erau cointeresați unii membri ai P.N.Ț., ca de exemplu Victor Deleu. Pierderea sprijinului guvernamental era extrem de neplăcută pentru societățile din Valea Jiului, mai ales că în condițiile agravării situației economice, posibilitățile de vînzare a cărbunilor au început să se reducă în mod simțitor. Conform unei analize întreprinse de Societatea Minele de Cărbuni din Ardeal, „începînd din 1929 aspectul pieței cărbunilor în România se schimbă. De unde pînă

[45] „Monitorul Oficial", nr. 286, din 29 decembrie 1926.

* Cele două societăți efectuau livrările în cont comun.

** Reprezentant al oligarhiei financiare din Ungaria, diriguitor al Băncii Comerciale Ungare și al Societății Salgótarján, cointeresate în Societatea Petroșani.

[46] *Arh. Stat.* Deva, *Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 367.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

atunci problema cea mare era *mărirea producției*, debușeul fiind totdeauna asigurat, odată cu începutul crizei economice trece pe primul plan problema *debușeului*, pentru asigurarea căruia se dă o luptă aprigă[47]. Or, practica anilor trecuți demonstrase deja că în domeniul luptei de concurență pentru piața de stat principala armă de luptă o constituia obținerea bunăvoinței cercurilor guvernante.

Pentru guvernul național-țărănesc care, oricum, intenționa să reducă furniturile de cărbune către căile ferate, scăderea prețurilor la derivatele petrolului a fost un prilej binevenit. Căci, datorită prăbușirii cartelului internațional al petrolului, prețul păcurii pe piața mondială a scăzut în anii 1928—1929 de la 39,78 fr. elv. pe tonă la 17,16 fr. elv. Drept urmare, în România prețul păcurii a scăzut de asemenea foarte mult. Pe cînd în anul 1928 căile ferate au achiziționat tona de păcură cu 1.250 lei, contractul încheiat pentru prima jumătate a anului 1929 prevedea un preț de 490 lei/tonă[48]. Prețul acesta, cu mult mai mic decît al cărbunilor, era un argument irezistibil, la care se adăuga faptul că 1 t de păcură dădea aceeași cantitate de calorii ca și 1,5 t cărbune. În a doua jumătate a anului 1929 prețurile păcurii au scăzut și mai mult, iar societățile petrolifere au pornit o adevărată ofensivă pentru înlocuirea combustibilului solid la căile ferate prin reziduurile de petrol ceea ce a dus la o scădere sensibilă a consumului de cărbuni la această instituție începînd cu anul 1930.

În condițiile anilor 1928—1929, cînd piața internă a cărbunilor s-a îngustat, s-a produs o ascuțire bruscă a luptei de concurență chiar în sînul industriei carbonifere autohtone. Desigur, în această luptă aveau sorți de izbîndă cei care dispuneau de următoarele atuuri: cărbuni de bună calitate, organizare tehnico-administrativă bine pusă la punct, astfel încît să producă cărbuni ieftini, rezerve de capital suficiente, precum și legături politice strînse cu cercurile guvernamentale și cu administrația C.F.R. Deci, în anul 1928 cei care au pornit cu cele mai mari șanse lupta de concurență au fost marile societăți din Valea Jiului. La început ele și-au desfășurat propaganda îndeosebi împotriva minelor de lignit inferior. Avînd încă sprijinul guvernului și controlul asupra administrației C.F.R., prin intermediul lui N. Theodorescu, atacul împotriva furnizorilor de lignit a reușit: la 13 februarie 1928 Ion Bujoiu îl anunța pe Ferenc Chorin că „C.F.R. — ne-au promis în mod confidențial să mărească cota de livrare prin defavorizarea ligniților[49]. Curînd după aceea, administrația C.F.R. a scos definitiv din rîndul furnizorilor o serie de mine de lignit inferior.

Concomitent a apărut însă un alt adversar pe piața de concurență, anume Societatea Creditul Carbonifer, care pe lîngă faptul că dispunea de cărbune de bună calitate, mai avea și avantajul de a fi sprijinit de marile monopoluri belgiene și franceze, cu ajutorul cărora a reușit să-și

---

[47] Arh. *Mine Aghireș*, Ds. nr. 1, f. 241.
[48] *Arh. Stat.* Deva, *Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 130.
[49] *Ibidem*, f. 345.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

subordoneze şi alte societăţi carbonifere din România, precum Lignitul, Schitu-Goleşti şi altele. Aceste societăţi îşi vindeau, de altfel, producţia prin intermediul unei „Societăţi de vînzare în consignaţie" (COMIN), care era, de fapt, un sindicat de desfacere de tip monopolist[50]. De asemenea, Societatea Creditul Carbonifer a început să colaboreze tot mai strîns, în lupta de concurenţă pe care o desfăşura îndeosebi împotriva furnizorilor din Valea Jiului, cu Societatea Minele de Cărbuni din Ardeal.

Îndeosebi către sfîrşitul anului 1928, reprezentanţii Creditului Carbonifer, susţinuţi şi de Mihail Manoilescu din partea Minelor de Cărbuni din Ardeal, au pornit o propagandă foarte activă, susţinută pe toate căile, atît prin intervenţii, cît şi prin presă, afirmînd că aprovizionarea liniilor ferate mai îndepărtate de Valea Jiului cu cărbune provenind de aici ar fi nelogică şi costisitoare, datorită cheltuielilor enorme de transport pe care le incumbă. Pe baza acestor argumente ei cereau stabilirea unor zone de desfacere bine delimitate pentru fiecare bazin carbonifer, în care întreprinderile respective să aibă dreptul exclusiv de a aproviziona cu cărbune căile ferate şi întreprinderile. Reprezentanţii acestei societăţi şi-au exprimat deschis pretenţiile cu ocazia reuniunii organizată la Direcţiunea Generală a C.F.R. în data de 24 noiembrie 1928, cînd au cerut ca „aprovizionarea Moldovei, Basarabiei şi Bucovinei care se făcea în mare parte de Valea Jiului, să fie făcută de acum înainte exclusiv de Creditul Carbonifer[51].

Adoptarea acestei propuneri ar fi lezat foarte sensibil interesele producătorilor din Valea Jiului care aprovizionau reţeaua de comunicaţii din întreaga ţară cu cărbune. De aceea ei au pornit o contraofensivă puternică. Ion Bujoiu i-a informat pe Ferenc Chorin şi Richand Fuchs că a reuşit să-şi realizeze întreprinderi care împreună realizau 90% din producţia de cărbune a ţării în contrapropaganda pe care a pornit-o şi că intenţiona să lanseze o campanie de presă prin intermediul Uniunii Producătorilor de Lignit, cu care colabora foarte strîns[52]. Concomitent, Ion Bujoiu a avut mai multe întrevederi cu Virgil Madgearu, ministrul de industrie şi comerţ, cu generalul Alevra, ministrul comunicaţiilor, precum şi cu administratorii căilor ferate pe care a încercat să-i convertească de parte punctului său de vedere.

Aceste întrevederi au fost urmate de o suită de memorii care încercau să influenţeze politica combustibilului în curs de elaborare de către guvern. Memoriul intitulat „Cîteva considerente în legătură cu discutarea contractului de furnitură de combustibil căilor ferate române în 1929" exprimă fără nici o reticenţă pretenţia de dominaţie a societăţilor din Valea Jiului pe piaţa cărbunelui: „Se pune întrebarea care este zona care trebuie aprovizionată cu cărbuni din Valea Jiului şi care sînt zonele rezervate celorlalte mine? Este natural că dată fiind impor-

[50] *Arh. Stat.* Piteşti, *S. Lignitul*, Ds. nr. 19/1929.
[51] *Arh. Stat.* Bucureşti, *U.I.M.M.R.*, Ds. nr. 4/1929, f. 126.
[52] *Arh. Stat.* Deva, *Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tanţa Văii Jiului ca investiţie, din punct de vedere social şi ca furnizor al căilor ferate şi dat fiind (pe) de altă parte că este singurul combustibil care poate suporta transportul, că zona lui de influenţă este toată ţara, celelalte mine neîndeplinind decît un rol de completare în zonele lor de producţie"[53].

La 11 decembrie 1928 societăţile din Valea Jiului au înaintat un nou memoriu către Ministerul de Industrie şi Comerţ în care reamintind ideile exprimate în documentul precedent, pretindeau închiderea tuturor minelor mici, care furnizau combustibil de calitate mai slabă şi preluarea cotelor lor de furnituri de către minele din Valea Jiului, considerînd că numai în acest fel s-ar putea reduce preţul de cost al cărbunelui[54]. Argumentaţia sofisticată a monopolurilor din Valea Jiului nu putea ascunde adevăratele lor scopuri: sub masca intenţiei de a „salva industria carboniferă naţională", de a „reduce cheltuielile C.F.R.", de a „mări productivitatea muncii" se ascundea dorinţa de a deveni singurii stăpînitori ai pieţei cărbunilor, singurii furnizori de seamă ai C.F.R., prin ruinarea întreprinderilor carbonifere concurente.

Lupta de concurenţă în sînul industriei carbonifere româneşti se desfăşura la toate nivelurile, îmbrăcînd cele mai diferite forme. În anii 1928—1929 cea mai aprigă luptă s-a desfăşurat însă între societăţile din Valea Jiului au pierdut teren în confruntarea cu Societatea Creditul prinderilor din Valea Jiului erau expuse o serie de contraargumente faţă de pretenţiile acestei societăţi: „Concepţia Creditului Carbonifer are dimpotrivă un dezavantaj pentru căile ferate prin următorul fapt: adoptîndu-se principiul alimentării Moldovei, Bucovinei şi Basarabiei cu cărbuni din acest bazin se va transporta la distanţe mari combustibil inferior de unde o scumpire de transport a caloriei utile faţă de transportul caloriei de Valea Jiului. Este evident că costul pe kilometru fiind acelaşi, cu cît combustibilul este mai slab, cu atît caloria transportată este mai scumpă, de unde rezultă că este o politică greşită transportarea la distanţe mari a cărbunelui inferior"[55].

Deşi dispuneau de numeroase alte atuuri, în lipsa sprijinului guvernamental pe care erau obişnuiţi să-l utilizeze, societăţile carbonifere din Valea Jiului ap pierdut teren în confruntarea cu Societatea Creditul Carbonifer: în anul 1929 ea a vîndut 175.008 t cărbune la C.F.R., sporindu-şi livrările cu 50.000 de tone. Din contră, vînzările societăţilor Petroşani şi Valea Jiului de Sus către căile ferate au scăzut uşor, de la 883.817 t în 1928 la 876.981 t în 1929, livrările celorlalte societăţi din Valea Jiului sporind într-o măsură neînsemnată.

Aceste variaţii şi lipsă de stabilitate în domeniul livrărilor erau însoţite de un efect şi mai neplăcut, anume de oscilaţia preţurilor, tendinţa predominantă fiind aceea de uşoară creştere în anul 1928, iar apoi de scădere accentuată în anul următor. Deşi administraţia C.F.R. a pre-

[53] *Arh. Stat.* Bucureşti, *U.I.M.M.R.*, Ds. nr. 4/1929, f. 128.
[54] *Arh. cit.*, Fond cit., Ds. nr. 1/1928, f. 21, 23.
[55] *Ibidem*, f. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

conizat scăderea preţurilor pentru cărbunii de Valea Jiului cu 6% în contul anului 1928, acest lucru nu s-a tradus în fapt, rezultatul real fiind o creştere a preţurilor medii a cărbunilor din Valea Jiului de la 919,46 lei/t în 1927 la 1.073,93 lei/t în 1928. De altfel, atît timp cît liberalii erau la putere, erau puţine şanse de ieftinire a cărbunilor de Petroşani. Aceasta stîrnea în continuare protestul opiniei publice progresiste. Deputatul Ştefan Mihăiescu a dezvăluit în şedinţa Adunării Deputaţilor din 12 februarie 1929 modalităţile prin care erau stabilite preţurile în timpul guvernării liberale: „Căile ferate consumă cărbuni în valoare de 2 miliarde şi jumătate lei. Cine şi-a putut închipui vreodată că acest combustibil să fie cumpărat prin bună învoială? Cunosc miniştri din guvernul nostru, care, cînd le-am expus cazul, au spus că este imposibil şi au cerut să le dovedesc. Ei bine, d-lor, preţul de cost la acest combustibil a fost făcut cu uşile închise de nişte comisiuni numite ad-hoc, în care cuvîntul îl avea reprezentantul indirect al Societăţii Petroşani!"[56].

Tot el a arătat că, drept rezultat al acestei practici, costul real al cărbunilor de la Petroşani era aproape dublu faţă de nivelul mondial. Astfel, o tonă de cărbuni-ocnă de la Petroşani costa 1.083 lei în 1928; transformat însă în „echivalent Cardiff" această sumă reprezenta 1.800 lei. Or, în celelalte ţări europene tona de cărbune Cardiff consumat la căile ferate se plătea astfel: în Cehoslovacia 700 lei, în Polonia 900 lei, în Germania 800—1.000 lei, în Franţa şi Belgia 1.300 lei, deci în medie 1.000 lei tona[57]. Guvernul naţional-ţărănesc, dorind să slăbească poziţiile societăţilor dominate de capitalul liberal, a hotărît să pună capăt acestei situaţii şi a impus societăţilor din Valea Jiului să accepte o scădere a preţurilor de livrare de 8% pe anul 1929. Mai mult, deşi contractele erau încheiate pe timp de un an, în iunie 1929 V. Madgearu a cerut societăţilor să schimbe condiţiile contractelor de furnituri pe a doua jumătate a anului 1929 şi să acepte o nouă diminuare a preţurilor, fixînd în acest scop licitaţii pentru data de 15 iunie 1928.

Deşi societăţile din Valea Jiului au calificat acest procedeu drept ilegal, totuşi ele s-au conformat. Ca de obicei, pentru a-şi impune punctul de vedere la tratative, societăţile Petroşani şi Lupeni au propus celorlalte două întreprinderi să facă o ofertă comună de livrare căilor ferate, propunînd un preţ unic şi cote de furnituri prestabilite. Dar, de data aceasta efectuarea unui demers comun nu a reuşit, deoarece guvernul a hotărît să se folosească de prerogativele pe care i le oferea legea comercializării bunurilor statului pentru a sparge cartelul vînzării cărbunilor din Valea Jiului. În consecinţă, la 14 iunie 1929 directorul general Ion Bujoiu a fost nevoit să informeze Comitetul de Direcţie al Societăţii Petroşani că „în urma intervenţiei comisarului guvernamental de la Societatea Lonea, această societate doreşte să prezinte o

[56] Dezbaterile Adunării Deputaţilor, Sesiunea 1929—1930. Şedinţa din 12 februarie 1929, publicată la 16 aprilie.

[57] *Ibidem; Arh. Stat.* Deva, *S. Petroşani, Dir. Gen. Bucureşti*, Ds. nr. 1/1927, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ofertă separată de cea a societăților Petroșani și Lupeni pentru licitația fixată de administrația C.F.R. pentru data de 15 iunie a.c."[58].

Drept urmare, pe cînd societățile Petroșeni și Lupeni au oferit tona de cărbune cu 996 lei, Societatea Lonea, prin comisarul guvernului, a cerut un preț de numai 910 lei/tonă[59]. Această încălcare a intereselor capitalului particular a stîrnit reacții violente din partea celor două mari societăți, care au amenințat că-și vor retrage capitalul subscris la Societatea Lonea, în caz că ea nu-și revizuiește atitudinea. Aceste amenințări n-au avut însă nici un efect, iar pentru a doua jumătate a anului 1929 societățile au fost nevoite să accepte o nouă reducere a prețului cărbunelui cu 6,5%, ajungînd la prețul mediu de 966 lei/tonă. Prin urmare, în cursul anului 1929 cărbunele de Valea Jiului s-a ieftinit în total cu 14,5% în comparație cu anul precedent[60].

Reducerea prețurilor a fost un fenomen aproape general în industria carboniferă din România, de la care au făcut excepție numai cărbunii din bazinul Someșului și din Banat. La sfîrșitul deceniului cărbunele românesc se vindea la prețuri mai moderate[61].

Datorită ieftinirii cărbunilor din România, decalajul de prețuri a scăzut întrucînva față de nivelul mondial, deoarece în același timp prețul cărbunilor din Anglia și Germania era în curs de creștere sau staționar. Luînd ca bază de calcul anul 1928, nivelul prețurilor din România a scăzut la 80,4%, cel al cărbunilor germani din Westfalia a rămas același, iar cel al cărbunilor englezi Cardif a sporit la 116,7%[62]. În anul 1929 prețurile cărbunilor pe tonă din diferite țări europene se prezentau astfel: Anglia — 787 lei, Franța — 878 lei, Belgia — 1.073 lei, Germania — 865 lei, Cehoslovacia — 1.003 lei, Polonia — 710—720 lei, Ungaria 850 lei. În comparație cu aceasta, în România prețurile erau în prima jumătate a anului 1929 de 996 lei pentru Valea Jiului, 865 lei pentru Comănești și 511 lei pentru Doicești[63]. Transformînd prețul cărbunilor din Valea Jiului în echivalenți Cardiff, decalajul rămîne totuși foarte mare: cărbunii-ocnă din Valea Jiului costau 1.653 lei per tonă Cardiff în primul semestru al anului 1929 și 1.545 lei în al doilea semestru, pe cînd în Anglia costau doar 787 lei. Pe baza unor asemenea prețuri societățile carbonifere aveau de încasat sute de milioane lei anual de la administrația C.F.R. În anul 1929 valoarea combustibilului reprezenta 15% din cheltuielile totale ale C.F.R.[64].

Situația financiară a căilor ferate era însă extrem de precară, astfel încît sumele cuvenite furnizorilor rămîneau neachitate timp de luni sau chiar ani de zile, ceea ce îngreuna foarte mult situația financiară a

---

[58] *Arh. cit., Lupeni S.A.R.*, Ds. nr. 125. f. 13.
[59] „Patria" (Cluj), XI, 10 iulie 1929.
[60] *Arh. Stat.* Deva, *S. Petroșani, Contabilitate*, Ds. nr. 171/1929, f. 4.
[61] Vezi Anexa nr. 3.
[62] *Arh. Stat.* București, *U.I.M.M.R.*, Ds. nr. 2/1924, f. 21.
[63] *Arh. cit.*, Fond *cit.*, Ds. nr. 4/1929, f. 135.
[64] C. Botez, D. Urmă, I. Saizu. *Epopeea feroviară românească*, București, Ed. Sport-Turism, 1977, p. 262.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

societăţilor carbonifere. Pentru a-şi plăti datoriile măcar în parte, la începutul anului 1928, administraţia C.F.R. a contractat un împrumut de 550 milioane lei de la Societatea Naţională de Credit Industrial. Din această sumă Societatea Petroşani a beneficiat de 47 milioane lei. Dar datoriile căilor ferate erau cu mult mai mari şi ele continuau să crească vertiginos, ajungînd la 933.870.064,17 lei pînă la data de 31 august şi ulterior la cifra uriaşă de 1.130.631.718,80 lei la sfîrşitul anului 1928[65].

Asemenea sume erau prea mari pentru a putea fi rambursate în timp util societăţilor furnizoare, care aveau nevoie urgentă de bani lichizi. Această situaţie ne mai putînd fi prelungită, fără a provoca mari perturbări financiare, societăţile din Valea Jiului, împreună cu alte societăţi creditoare ale C.F.R., profitînd de faptul că la Paris marile bănci franceze care deţineau acţiuni de-ale lor participau la tratativele în vederea încheierii împrumutului de stabilizare, au considerat potrivită ocazia pentru a pune şi problema achitării datoriilor. În acest scop ele au dat împuternicire lui N. P. Ştefănescu, preşedintele Consiliului de administraţie a Societăţii Lupeni, şi lui Oskar Kaufmann, administrator delegat al Băncii de Credit Român, pentru a rezolva această chestiune la Paris. În urma intervenţiei lor, împrumutul de stat a fost majorat cu suma necesară achitării datoriilor interne, urmînd însă ca şi guvernul român să preia o tranşă de cca. 2 milioane dolari din suma împrumutată. Restul sumei, care nu ar fi fost acoperită prin subscripţie, urma să treacă asupra societăţilor creditoare ale C.F.R. în proporţia sumelor ce aveau de primit de la această administraţie[66]. După cum reiese din împuternicirile acordate lui O. Kaufmann, aceste sume urmau să fie acoperite sub formă de rente de stat emise în aceleaşi condiţii, deci cu aceeaşi dobîndă, ca şi împrumutul de stabilizare[67].

Pe baza acestui aranjament, în cursul anului 1929 a fost achitată o mare parte din sumele cuvenite pentru livrările din anii trecuţi, ceea ce a contribuit la ameliorarea situaţiei financiare a societăţilor carbonifere.

În pofida unor greutăţi trecătoare pe care le provocau întîrzierile în achitarea sumelor datorate de către C.F.R., politica preţurilor şi a achiziţiilor de stat a reprezentat o formă foarte eficientă de încurajare a dezvoltării industriei carbonifere din România, deoarece oferea un debuşeu destul de stabil, care opera la preţuri deosebit de avantajoase.

---

[65] *Arh. Stat.* Deva, Lupeni *S.A.R.*, Ds. nr. 21, f. 340, 753, 754, 758; Ds. nr. 100, f. 43.

[66] *Arh. cit.*, Fond. *cit.*, Ds. nr. 126, f. 4.

[67] *Arh. cit.*, Fond. *cit.*, Ds. nr. 21, f. 753, 754, 758.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

THE POLICY OF STATE ACQUISITION ON THE COAL MARKET. THE EVOLUTION OF PRICES, AND THE COMPETITION BETWEEN THE COAL COMPANIES (1919—1929)

(Summary)

In the period between the wars state became the main purchaser of coal in Romania, so that the progress of all coal companies depended on the level of the public acquisitions. This particular situation had appeared durind World War I, when state requisitioned the bulk of the coal production to secure the needs of the Romanian Railway Company and those of the Army. After the war, when the insufficiency of fuel continued to be an obstacle in the way of the economic recovery, this policy was carried on for several years.

The coal companies were discontented with the requisition policy because the industrialists were ready to pay higher prices on the coal market than the railway administration. Besides, the companies considered the level of the state prices inferior as compared to the one registered in other European countries. As a matter of fact, coal prices were very advantageous. They went up every year and ensured considerable benefits to the producers.

After 1925, due to the narrowing of the coal market, there appeared a competition between the large companies. The firms having sharers among the members of the ruling parties and political relations with these parties were favoured in their struggle. This was the cause of the fact that the policy of acquisitions supported mainly the companies connected with the Liberal Party. However, between 1928—1929 the coal entreprises backed up by the Peasants Nationalist Party gained ground.

In spite of the discontent expressed by some coal companies, the price policy and that of state acquisitions represented a very efficient way of encouraging the development of the coal industry in Romania since it offered a rather stable outlet operating at extremely advantageous prices.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa nr. 1

	Livrările totale de cărbune către C.F.R. (tone)	Ponderea lor în producţia totală oficială de cărbuni a României (%)
1921	1.120.016	62,06
1922	1.358.764	64,20
1923	1.646.263	65,29
1924	1.864.744	67,16
1925	2.023.712	69,09
1926	2.146.256	70,28
1927	2.255.780	69,97
1928	2.186.556	72,22
1929	2.163.469	71,02

Anexa nr. 4

LIVRĂRILE SOCIETĂŢILOR DIN VALEA JIULUI CĂTRE C.F.R. (tone)

	Livrări reale	Livrări raportate
1920	598.149	752.318
1921	871.634	1.050.656
1922	1.001.014	1.189.212
1923	1.171.341	1.427.517
1924	1.257.777	1.518.778
1925	1.299.907	1.552.643
1926	1.371.184	1.630.167
1927	1.431.525	1.711.076
1928	1.405.172	1.701.292
1929	1.393.398	1.702.311

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa nr. 2

LIVRĂRILE PRINCIPALELOR SOCIETĂȚI CARBONIFERE CĂTRE C.F.R.

Societatea	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Petroșani (t)	388267	353000	523800	620500	748929	831296	839903	822005	846633	821004	829476
% din prod.	70,92	73,98	82,43	77,33	81,88	81,60	81,05	78,05	81,19	82,68	80,78
Lupeni (t)	221059	125277	217421	261347	280832	313177	340420	409675	406627	402851	405429
% din prod.	69,83	39,02	62,85	66,73	59,44	62,30	67,50	73,20	68,90	76,00	77,40
Lonea (t)	86279	98872	96303	79797	77225	41004	51710	73674	104680	101400	104215
% din prod.	68,17	74,67	75,00	74,41	64,78	51,50	66,10	64,50	83,10	81,20	79,80
Valea Jiului de Sus (t)	35210	23000	26610	30370	56455	66884	57600	55810	56125	62830	47505
% din prod.	91,69	87,61	87,24	85,54	94,40	94,87	94,89	93,48	87,15	95,92	94,75
Creditul Carbonifer (t)		21403	24361	53652	58036	85200	113430	111472	132231	121853	175008
% din prod.			70,48	89,64	90,75	83,50	94,80	89,80	88,70	91,10	92,20
Lignitul (t)	20115	39291	41006	44745	59467	63752	67823	72871	70081	66731	63873
% din prod.	63,33	81,75	80,00	85,00	85,49	80,10	84,10	98,80	91,10	83,43	90,70
Mine cărbuni Ardeal (t)	2021	6561	14328	23086	38789	57502	68741	54224	73437	62324	65401
% din prod.	11,90	31,11	65,88	54,89	62,46	85,00	92,10	68,20	89,70	84,20	75,40
România Carboniferă (t)				18250	18500	18677	38155	68754	70104	55718	58964
% din prod.				64,41	38,83	38,04	53,16	59,94	53,34	61,37	79,62

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa nr. 3

EVOLUȚIA PREȚURILOR CĂRBUNELUI PE BAZINE CARBONIFERE
(lei/tonă)

Bazinul carbonifer	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Comăneşti	186,92	304,00	500,00	573,52	840,07	886,18	943,85	997,23	991,23	1045,95	885,29
Dîmboviţa	102,26	150,00	252,62	305,06	392,88	498,97	551,98	524,79	557,24	539,49	471,02
Muscel	112,94	150,00	239,99	275,88	383,95	500,36	555,15	491,69	618,52	556,85	481,42
Valea Jiului	170,98	367,28	566,84	567,94	779,64	889,70	808,53	1136,91	919,46	1073,93	930,22
Braşov	197,97	212,22	400,07	438,07	600,00	850,02	750,01	750,00	800,00	700,00	700,00
Braşov (lignit)	72,03	96,31	267,24	241,00	308,13	495,71	454,24	479,55	399,77	450,00	380,00
Someş	121,17	249,56	372,85	368,45	517,96	669,77	*673,01	688,39	758,24	674,73	694,41
Banat	245,73	650,39	709,81	653,51	849,12	1044,40	1062,86	1076,13	1097,05	1017,89	1031,89
Preț mediu pe țară (lei)	170,87	353,57	514,97	525,41	709,20	824,96	782,76	971,10	849,37	928,85	838,87
Preț mediu pe țară (franci elv.)		37,98	34,91	19,97	17,37	20,96	22,04	22,05	26,25	28,98	26,17

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ÎNCEPUTUL ŞI DEZVOLTAREA PRESEI ROMÂNE MUREŞENE

VASILE NETEA

Unirea Transilvaniei cu România, proclamată la 1 decembrie 1918, a deschis, ca şi pentru celelalte oraşe ardelene, o epocă nouă şi pentru dezvoltarea oraşului Tîrgu Mureş, oraşul care pînă atunci se arătase atît de refractar vieţii româneşti.

Noile condiţii social-politice au determinat crearea unei noi administraţii, a unor noi instituţii economice şi culturale, a unei reorganizări a întregului sistem de învăţămînt — o viaţă nouă.

Oprimate timp de secole, energiile româneşti irump pretutindeni cu o forţă pe cît de tumultuoasă tot pe atît de fecundă, dornice şi capabile de iniţiative şi realizări viguroase în toate domeniile.

Precipitarea şi cristalizarea lor a cuprins astfel în mod firesc şi Tîrgu Mureşul, oraşul în care pînă la 1918 nu existase decît o singură şcoală primară românească, şi nu apăruse nici o publicaţie în limba română.

Introdusă în primele zile după adunarea de la Alba Iulia, administraţia românească s-a organizat şi consolidat cu o repeziciune neaşteptată de către vechiul regim. Odată cu ea a apărut şi primul *buletin* al judeţului în limba română — numit pe atunci *Mureş-Turda* — şi apoi o întinsă reţea de şcoli medii: *liceul „Al. Papiu Ilarian"* (1919), *liceul de fete „Unirea"*, *liceul militar „Mihai Viteazul"* (1920), *Şcoala de arte şi meserii* (1921), *Şcoala comercială* (1922), *Şcoala normală* (1923). Înfiinţarea acestor şcoli, ca şi a instituţiilor cu caracter juridic şi financiar, a adus la Tîrgu Mureş un mare număr de profesori şi alţi intelectuali, care au dat un puternic impuls culturii româneşti şi care, în acelaşi timp, îşi vor lega numele şi de înfiinţarea primelor publicaţii româneşti în acest oraş.

Munca de pionierat a acestor intelectuali, şi îndeosebi a profesorilor, care se va desfăşura în toate sectoarele de activitate culturală şi ştiinţifică — înfiinţări de societăţi culturale şi artistice, muzee, ridicări de monumente, descinderi în lumea satelor — a fost călăuzită de un viguros avînt şi ea a lăsat urme care se cer neapărat cunoscute şi studiate.

Unii din aceşti profesori, veniţi la Tîrgu Mureş pe măsura înfiinţării şi dezvoltării noilor şcoli, aveau în momentul stabilirii în acest oraş o veche experienţă publicistică, în timp ce unii, cei mai tineri şi mai mulţi, erau la primele manifestări de această natură, debutînd astfel odată cu primele periodice mureşene româneşti. Nicolae Sulica (1877—1949), cel

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai în vîrstă dintre ei, profesor la liceele „Al. Papiu Ilarian" și „Mihai Viteazul", desfășurase astfel și pînă atunci — ca filolog, istoric, latinist și folclorist — o îndelungată activitate publicistică la *Gazeta Transilvaniei, Școala și familia* (Brașov), *Telegraful român* (Sibiu), *Românul* (Arad) și altele, și se remarcase prin studiile și manualele sale școlare. Maximilian Costin (1888—1938) — literat și muzicolog — numit director al Conservatorului de muzică (1924) înființase și redactase la București revista *Muzica* (1916, 1919—1924), iar la Timișoara ziarul *Nădejdea* (1923). *Mihail Demetrescu* (născut 1894) — poet și istoric — întemeiase, ca student la Iași, ziarul *Ardealul* (18 iulie 1915—21 iulie 1916) prin care militase cu entuziasm pentru dezrobirea Transilvaniei în care venise acum să funcționeze ca profesor. În 1916 el tipărise totodată și o plachetă de poezii: *Ore însingerate*.

Cunoscuți prin activitatea lor anterioară erau și poetul Vasile Al. George, precum și etnograful și arheologul Aurel Filimon (1891—1946). Ca oameni noi, care, ca publiciști și istorici, aveau să se impună de acum înainte, menționăm pe Ion Chinezu (1894—1966), Ion Bozdog, Traian Popa, Grigore Ciortea, Ioan Bojoru, profesori cu toții la liceul „Al. Papiu Ilarian".

Ca și publicistica maghiară și săsească din secolul precedent, publicistica românească mureșeană a debutat și ea, paralel cu editarea buletinului *Mureș-Turda*, prin anuarele unor școli ca liceul „Al. Papiu Ilarian", „Unirea" și Școala de arte și meserii, care, la început (1920, 1921, 1922) au avut un caracter pur administrativ, pentru ca, apoi, îndeosebi anuarul liceului „Papiu", concomitent cu sporirea numărului de profesori, să se transforme în adevărate culegeri de studii și cercetări științifice și literare. Deosebit de apreciate au fost mai ales anuarele acestui liceu din anii 1929, 1930, 1931, în care N. Sulica a publicat substanțialele sale studii intitulate *Clasicismul greco-roman și literatura noastră* (în special Eminescu) și *Eminescu și clasicismul latin*, Ioan Bojor *Contribuții geografice referitoare la județul Mureș și Centenarul nașterii lui Al. Papiu Ilarian*, I. D. Martinaș, articole *Despre educația eroică* și despre *Literatură și educație*.

Buletinele județene și anuarele școlare vor prefața și publicistica din orașele învecinate, Reghin, Gheorgheni, Tîrnăveni, Sighișoara, unde în acești ani s-au înființat de asemenea gimnazii, licee și alte școli medii românești. Relevăm dintre acestea îndeosebi anuarele liceului din Sighișoara (1927/1928, 1929/1930 — 1932/1933), în paginile cărora Horia Teculescu a publicat remarcabila sa culegere de folclor intitulată *Pe Mureș și pe Tîrnave (Flori înrourate)*, precum și studiile *Educația estetică* și *Oameni și locuri din Tîrnava Mare*.

De la buletine și anuare se va trece apoi la ziare și reviste, care, rînd pe rînd, vor îmbrățișa toate genurile de publicistică, acestea avînd să dea adevărata măsură a vieții publicistice locale.

Prioritatea, evident, a aparținut publicațiilor de natură social-economică, culturală, literară, științifică, acestea avînd un mai strîns contact cu problemele timpului, și ele fiind cele care, spre deosebire de periodi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cele politice, organe ale diferitelor partide, au izbutit să adune în jurul lor un mai mare număr de colaboratori și cititori.

Începutul presei social-culturale mureșene în limba română l-a făcut săptămînalul *Ogorul* (foaie economică socială) care a apărut la 3 noiembrie 1920, ca organ al federației cooperativelor „Ogorul" din Tîrgu Mureș. Programul „Ogorului" se inspira din năzuințele economice cooperatiste și culturale pentru vindecarea rănilor războiului, din punct de vedere material, și a aplicării reformei agrare prin concentrarea tuturor elementelor avizate. Redactorul său, Ioan Buzea, era dealtfel un entuziast cooperator preocupat de latura practică a problemelor. Pe lîngă problemele social-economice, „Ogorul" și-a deschis larg coloanele și pentru chestiunile culturale și literare. Primii săi colaboratori au fost mureșenii Ion Bozdog, V. B. Muntenescu, preot în Solovăstru, Ilisie Pogăceanu, Ioniță Suciu, Teodor Megieșan și alții, cărora, pentru partea literară, li s-a adaos un grup de scriitori de la Cluj, în frunte cu Ion Agârbiceanu, Septimiu Popa, Vladimir Nicoară etc. La începutul anului 1922, federala „Ogorul" primind o altă organizare, ziarul și-a încetat activitatea (10 aprilie), lăsînd locul liber pentru o altă publicație. Aceasta, sub numele *Orașul* (foaie bilunară pentru interesele sociale și financiare ale administrației urbane) va apărea la 5 februarie 1923, fiind inițiată de avocatul Dr. Emil A. Dandea, noul primar al municipiului, care a fost totodată și primul său redactor. Avînd — pentru partea oficială — și un supliment în limba maghiară, „Orașul" va apărea necontenit pînă la 15 august 1940. Spre deosebire de „Ogorul", care-și oferise coloanele și pentru chestiunile culturale și literare, „Orașul" s-a dedicat cu exclusivitate problemelor edilitare, militînd pentru noile inițiative și acțiuni de dezvoltare și înfrumusețare a orașului.

Spre a milita pentru un program cultural patriotic, și totodată pentru a antrena la o muncă publicistică și pe intelectualii de la sate, la 1 decembrie 1926 — ziua aniversării unirii Transilvaniei — s-a înființat astfel, sub auspiciile „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român" — vechea societate culturală transilvăneană înființată în 1861 — săptămînalul *Astra*, în fruntea căruia a fost chemat poetul Vasile Al. George (1895—1945), director al Casei cercuale din Tîrgu Mureș, cunoscut prin colaborarea sa la publicațiile clujene *Glasul libertății*, *Voința*, *Evoluția*, *Cosînzeana* și prin volumul de poezii apărut în 1922: *Pămînt*. Programul noului ziar era însuși programul „Asociațiunii", activitate patriotică, stimularea energiilor românești, cultură pentru sate, valorificarea literaturii populare. „Astra" a urmărit, totodată, pentru intelectuali, comercianți, meșteșugari și muncitori, o stăruitoare acțiune de informare culturală și artistică. Datorită talentului de scriitor și experienței publicistice a lui V. Al. George profilul publicației a fost stabilit în mod clar chiar de la primele numere, dar numai după șapte luni, constrîns de obligațiile sale de funcționar, primul redactor al „Astrei" a trebuit să se retragă. În locul său a fost numit profesorul Ion Bozdog, președintele despărțămîntului „Asociațiunii" din Tîrgu Mureș. Sub conducerea acestuia, „Astra" va mobiliza un însemnat număr de colaboratori din oraș și județ, izbutind să se impună, evitînd polemicile și chestiunile politice, ca

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

o apreciată foaie poporală. Printre colaboratorii ei mai de seamă menţionăm pe profesorul Grigore Ciortea, care a publicat, în foiletoane săptămînale, un curs prescurtat de istoria românilor. Alături de Grigore Ciortea au apărut articole despre diferite momente din istoria judeţului semnate de Aurel Filimon, Elie Cîmpeanu şi Traian Popa, evocările literare ale lui Const. George Munteanul, şi, totodată, culegerile de folclor ale învăţătorilor Vasile Hondrilă (Filea) — care în 1928 a funcţionat şi ca redactor — şi Mihail Tomşa (Rîpa de Jos). În „Astra" au apărut şi primele articole cu caracter literar (1928) ale semnatarului acestor pagini, precum şi unele versuri. La 7 iulie 1929, ajunsă în impas financiar, „Astra" a fost silită însă a-şi înceta apariţia după o existenţă de abia doi ani şi opt luni.

Dispariţia ei a fost adînc regretată de către numeroşi intelectuali — printre care se aflau protopopul Elie Cîmpeanu, avocatul Iuliu Ghila, profesorii Victor Georgian, I. G. Constantin (Geoconst), I. M. Georgescu, D. Mărtinaş, învăţătorii Vasile Netea, Vasile Hondrilă şi alţii — care şi-au unit grabnic silinţele pentru a da Tîrgu Mureşului un nou săptămînal românesc. Acesta avea să fie *Mureşul cultural*, a cărui apariţie se înregistrează la 7 noiembrie acelaşi an (1929). Apariţia noii gazete a fost posibilă datorită înţelegerii intervenite între aceşti intelectuali şi un tînăr librar venit de la Bucureşti, Panait Herescu, care, în asociaţie cu un librar localnic, Béla Révész, a înfiinţat o nouă librărie şi tipografie numite *Cultura*. Dorinţa sa de lansare a noii întreprinderi s-a întîlnit astfel cu dorinţa intelectualilor de a avea un nou ziar, aşa încît „Astra" şi-a primit destul de repede succesorul aşteptat. Spre deosebire de „Astra", „Mureşul cultural" a fost un ziar combativ şi pe plan social, criticînd defectele administraţiei şi luînd apărarea micilor salariaţi şi îndeosebi a învăţătorilor. În acelaşi timp el a dat mai multă atenţie literaturii beletristice şi problemelor de artă, publicînd note de călătorie de I. Geoconst (pseudonim Simion Klean), versuri de V. Hondrilă, A. Holirca şi alţii, precum şi comentarii muzicale de I. M. Georgescu şi cronici plastice şi literare de V. Netea care semna şi cu pseudonimul Victor Lucreţiu.

Cu toată vioiciunea şi varietatea preocupărilor sale, nici „Mureşul cultural" n-a avut o viaţă prea lungă, fiindcă întreprinderea tipografică înjghebată de Panait Herescu, avînd de luptat cu alte întreprinderi mai vechi, nu s-a putut consolida şi astfel, la sfîrşitul anului 1929 a fost silită să înceteze finanţarea ziarului.

Noul gol va fi completat în anul 1931, cînd, la iniţiativa lui Mihail Demetrescu, se va ajunge la o înţelegere cu prefectura judeţului Mureş, — prefect fiind magistratul Eugen Răileanu — ca gazeta oficială judeţeană să se transforme într-un săptămînal cultural, — cheltuielile fiind suportate de prefectură — urmînd ca partea de comunicări administrative să apară ca supliment al noii publicaţii. În aceste condiţii a apărut la 18 octombrie *Gazeta Mureşului*, cu subtitlul „foaie săptămînală pentru răspîndirea culturii în popor", avînd ca redactor pe M. Demetrescu. Noua gazetă, avînd asigurată existenţa materială, va dăinui pînă în anul 1938 cînd prefectura va reveni asupra acordului din 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Gazeta Mureșului“ a întrecut nu numai în durată pe toate celelalte publicații culturale mureșene, ci și prin tematica și numărul colaboratorilor săi. La ea, neavînd caracter de partid, au colaborat, într-o vreme de mari contradicții politice, aproape toți fruntașii județului, înregistrîndu-se pas cu pas întreaga mișcare culturală județeană, și îndeosebi activitatea cercurilor culturale învățătorești, a despărțămintelor „Astrei“ și a societății „Tinerimii române“ din Tîrgu Mureș. Ea a militat de asemenea pentru ridicarea calității învățămîntului primar, pentru intensificarea acțiunilor culturale la sate, și totodată pentru înființarea unei *Universități populare a Mureșului* menită să îmbrățișeze toate sectoarele de activitate obștească. Principalul colaborator al lui M. Demetrescu a fost colegul său Eustațiu Mărculescu, care semna cu pseudonimul Urbs. Ca și înaintașele sale, „Gazeta Mureșului“ a dat apoi o largă atenție culegerilor de folclor și evocărilor istorice și literare.

Dezvoltarea presei culturale a preocupat însă nu numai pe intelectualii din capitala județului, ci și pe cei din alte localități mureșene care, deși colaborau la publicațiile menționate, doreau totuși să aibă și ei periodicele lor locale. Și pentru că cei mai mulți dintre ei activau în cadrele „Astrei“, noile publicații au fost puse și ele sub egida acestei cunoscute societăți. La Toplița, notarul Petre A. Boțian, președintele despărțămîntului local, a înființat astfel la 1 martie 1929 ziarul *Glasul Călimanilor*, dedicat problemelor social-economice și culturale ale Mureșului de sus și, îndeosebi, ale țăranilor muncitori la întreprinderile forestiere din această regiune.

O altă publicație legată de tradițiile „Astrei“ a fost fondată la Reghin în anul 1937 de către doctorul Eugen Nicoară, directorul spitalului de stat, unul din cei mai apreciați exponenți ai „Astrei“. Noua publicație intitulată *Astra-Reghin*, a obținut, pe lîngă colaborarea intelectualilor din despărțămînt — Alexandru Ceușianu, Ioan Maloș, Mihail Pintea, Ilie Șandru etc. — și colaborarea unor eminente personalități din lumea medicală și literară, ca Iuliu Hațieganu și Ion Agârbiceanu.

Din seria încercărilor publicistice locale face parte și ziarul *Credința*, „foaie culturală, economică și socială“, întemeiată la Reghin în 1933. Întemeietorul și conducătorul ei, Em. I. Cocoș (29 noiembrie 1911—5 aprilie 1936), librar în acest oraș, a fost una din cele mai entuziaste figuri ale tineretului mureșean al epocii. În momentul apariției ziarului nu avea decît 22 ani, dar se relevase ca o energie creatoare și îndrăzneață. Cu un an mai înainte, părăsind postul de funcționar pe care îl avea la banca „Mureșiana“, înființase o librărie și, totodată, în cadrul acesteia, o bibliotecă publică de împrumut — prima bibliotecă de acest fel în orașul Reghin. În același timp, el îndeplinea și funcția de președinte al *Societății tinerimii române din Reghin și Jur* și de secretar al societății corale locale, și se afirmase ca un însuflețit conferențiar al „Astrei“. Prin ziarul „Credința“ — credință în puterea culturii și a necesității unor transformări radicale social-economice — Em. I. Cocoș, neajutat bănește de nimeni, intenționa să dea un nou impuls vieții publice mureșene și totodată să mobilizeze, pentru răspîndirea culturii în mase, pe toți tinerii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

conştienţi de obligaţiile lor obşteşti. Acţiunea sa a fost îmbrăţişată cu elan atît de către prietenii săi de generaţie — Vasile Netea (care semna şi cu pseudonimul Victor Lucreţiu şi Octavian Drumaru), Nicolae Albu, Iuliu Şerbănuţiu, Alexandru Şara — cît şi de către unii intelectuali mai vîrstnici, ca Eugen Nicoară, profesorul Aurel I. Pop, directorul gimnaziului „Petru Maior", Alexandru Ceuşianu, Aurel Filimon şi alţii. Existenţa „Credinţei" a fost însă de scurtă durată, fiindcă numai la cîteva luni după apariţia ei — timp în care se ridicase la un nivel dintre cele mai promiţătoare — Cocoş s-a îmbolnăvit de neiertătoarea boală a tuberculozei, care în primăvara anului 1936 avea să-l ducă în mormînt la abia 25 de ani.

Numele său este rostit şi astăzi cu pietate şi durere de către toţi foştii lui tovarăşi de credinţă şi muncă.

Aceleaşi faze se constată şi în ceea ce priveşte presa culturală poporală din oraşele învecinate, preocupate şi ele de aceleaşi obiective. La Tîrnăveni, condusă de N. Gr. Deac, a apărut astfel în 1921 foaia săptămînală *Tîrnava* care se va menţine, şi cu un adaos politic, pînă în 1938, iar la Gheorgheni *Cuvîntul Ciucului* (1925), urmat de *Gazeta Ciucului* (1929—1940), organ social-cultural. Animatorii scrisului românesc de la Gheorgheni au fost îndeosebi profesorul Theodor Chindea, directorul liceului din acest oraş, autor al unor remarcabile studii despre viaţa istorică a românilor din Giurgeul Ciucului, şi inspectorul şcolar Th. Anastasiu.

O altă categorie unitară de publicaţii mureşene o constituie periodicele şcolare, care timp de ani întregi, prin preocupările şi nivelul atins au ţinut locul revistelor literare şi ştiinţifice ce aveau să apară mai tîrziu. Ele au grupat în jurul lor pe profesorii şi elevii de la şcolile nou înfiinţate, oferindu-le astfel posibilitatea manifestării publicistice. Cea dintîi dintre aceste şcoli care a avut o revistă proprie a fost liceul „Al. Papiu Ilarian". Din iniţiativa profesorilor N. Sulica şi I. Bozdog, care aveau experienţa revistelor şcolare de la liceele din Braşov şi Blaj, la 29 octombrie 1923 s-a înfiinţat astfel revista litografiată *Scînteia*, din care n-au apărut însă, sub acest titlu, decît 3 numere, fiindcă în acelaşi timp cu „Scînteia" de la Tîrgu Mureş a apărut o altă „Scînteie" şi la Gherla — aceasta tipărită — a elevilor liceului de acolo. Publicaţia mureşană a trebuit astfel să-şi schimbe numele şi odată cu numele şi modul de imprimare, — tiparul luînd locul litografiei. La 1 martie 1924 a apărut astfel *Îndemnul*, care se subintitula „revistă literară, ştiinţifică şi folcloristică". Chiar de la început, „Îndemnul" a avut şi două suplimente, unul *L'Impulsion*, în limba franceză, iar al doilea, *Incitamentum*, în limba latină. Ca director al revistei figura profesorul René Larchet, care conducea şi suplimentul francez, comitetul fiind format din profesorii Arthur Dupont, directorul liceului, Nicolae Sulica, îngrijitor şi al părţii latine, şi Ion Bozdog, profesorul de limba română. Timp de trei

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ani „Îndemnul“ a pus în circulație, pe lîngă contribuțiile profesorilor, numeroase nume de elevi, care scriau versuri și povestiri, recenzii și note literare, culegeau folclor — folclorul constituind una din principalele preocupări ale revistei și traduceau din scriitori străini studiați.

O surpriză a constituit apariția în paginile acestei reviste a lui Panait Istrati, care la 14 februarie 1925 trimitea de la Nisa, prin intermediul unei legături rămase necunoscute, un emoționant eseu intitulat *Spre viață*, prin care făcea elogiul prieteniei și al umanității. În primii ani de apariție ai revistei principalii ei animatori, dintre elevi, au fost Traian Marcu — care semna și cu pseudonimele T. Roca și Iancu T. Ramură — și D. Todoran, iar în anul ultim Ovidiu Papadima și Emil Viciu. La 29 octombrie 1927 revista a fost suspendată însă pe neașteptate de către consiliul profesoral, la intervenția profesorilor de religie, fiindcă unul din colaboratorii ei, elevul M. Bîrcă, a trimis spre publicare unele poezii cu caracter ateist pe care redacția, considerîndu-le poezii cu caracter filozofic, le-a publicat fără a bănui furtuna ce avea să urmeze[1].

La „Îndemnul“, pe lîngă elevii de la liceul „Papiu Ilarian“ au colaborat și unii elevi de la Școala normală din localitate — D. Constantinescu Tismana, I. Turbățeanu de la Brădet, Vasile Netea — și chiar de la liceele și școlile normale din alte orașe, revista liceului „Al Papiu Ilarian“ fiind considerată una din cele mai bune reviste școlare ale timpului. Unul din cronicarii „Universului literar“ a considerat-o chiar ca un adevărat „model al genului“. Dintre colaboratorii „Îndemnului“ aveau să se ridice criticul și istoricul literar Ovidiu Papadima, psihologul și pedagogul D. Todoran, viitor profesor la universitățile din Cluj și București, biologul N. Sălăjan, profesor la Universitatea din București, autorul de scrieri medicale E. Viciu, conferențiar universitar, laureat al Academiei Române și alții.

Succesul obținut de revista liceului „Al. Papiu Ilarian“ a determinat direcția liceului militar „Mihai Viteazul“ să inițieze și ea o publicație cu un caracter asemănător, numită *Șoimii* (revistă literară și științifică). Primul număr din noua publicație a apărut la 1 aprilie 1925, existența ei avînd să dureze — considerată de la 1 septembrie 1927 ca revistă a tuturor liceelor militare — pînă în iunie 1929. Și „Șoimii“, ca și „Îndemnul“, o parte din profesori fiind aceeași — N. Sulica, M. Demetrescu, O. Gheorghiu — avea un supliment în limba franceză și unul în limba latină, *Falcones)*. Spre dosebire de revista liceului „Al. Papiu Ilarian“, revista liceului militar avea și un supliment artistic condus de profesorul Maximilian Costin.

Dintre elevii colaboratori ai „Șoimilor“ se impune menționarea lui *Stănescu Gr. Alexandru* — elev la liceul militar din Craiova — care, sub pseudonimul *Alexandru Sahia*, avea să se remarce ca unul din cei mai apreciați scriitori ai umanismului socialist.

---

[1] Vezi Liceul „Alexandru Papiu Ilarian“, Tîrgu Mureș, *Semicentenar*, Tîrgu Mureș, 1939, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În 1929, din motive de ordin financiar, direcția liceului va fi silită să abandoneze revista, pentru ca, apoi, în 1934, să înființeze alta cu titlul *Știință și progres.*

Apariția revistelor celor două licee menționate a stîrnit o dorință asemănătoare și printre elevii de la Școala normală care, stimulați de exemplul acestora, au intervenit pe lîngă profesorii lor rugîndu-i să ia măsuri pentru a se înființa și la această școală o publicație similară. Răspunsul — invocîndu-se situația financiară a școlii — n-a fost însă cel așteptat, așa încît, în toamna anului 1928, acești elevi au făcut să apară, prin propriile lor mijloace, revista șapirografiată *Avîntul.* Ca „director" al îndrăzneței reviste figura Vasile Netea, care a semnat și articolul program *Ce vrem?,* precum și două poezii. Alături de „director" semna o „nuvelă" și inseparabilul său amic Nicolae Albu, viitor profesor la Blaj și apreciat istoric al învățămîntului românesc din Transilvania, împreună cu alți cinci colegi captivați de aceleași visuri. Ca „motto" revista avea următoarele versuri concepute de director:

Avînt înălțător spre zări,
Avînt cu aripi tinerești,
Noi te luăm drept zeu al muncii,
Al muncii noastre românești.

Dar cum „Avîntul" apăruse fără încunoștințarea și asentimentul profesorilor, el a fost suprimat după primul număr, ceea ce n-a împiedicat nici pe „director" nici pe N. Albu să-și continue colaborarea la alte reviste.

Școala, ca instituție, avea să aibă o revistă abia peste 10 ani, la 1 decembrie 1938, condusă de astă dată de directorul școlii, profesorul Ioan Lupșa.

Sub titlul *Revista Școalei Normale de învățători din Tîrgu Mureș,* organ al societății de lectură, noua publicație a avut o existență de doi ani, în 1940 căzînd și ea victimă Dictatului de la Viena. O colaborare mai susținută la această revistă au avut profesorii Aurel I. Pop (articole de istorie literară), Dr. Nicolae Crețu (articole de pedagogie), C. Zamfir (articole de muzică), precum și unii elevi ca Remus Luca, astăzi apreciat prozator, Gh. I. Pop, viitor protopop la Reghin, și alții.

Și la „Revista Școalei Normale", folclorul, datorită profesorului A. I. Pop, s-a bucurat de o largă atenție.

În aceeași categorie se înscrie și publicația *Lumea noastră* (1938—1940), condusă de inspectorul școlar Gh. Aniței și de învățătoarea Natalia Popescu, care publica bucăți literare scrise „de copii pentru copii", reeditîndu-se astfel pe plan local vechiul model al revistelor pentru tinerii cititori.

Alături de aceste periodice, inițiate pentru a se oferi elevilor un teren propriu de manifestare publicistică și redactate cu concursul lor, a apărut și o revistă cu caracter educativ intitulată *Povățuitorul școlărimii* (publicație bilunară pentru informarea și îndrumarea tinerimii școlare),

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

redactată de către profesorii Mihail Demetrescu și Gh. St. Popescu (1937—1938).

O nouă caracteristică distinctă a publicisticii mureșene care ne reține atenția o constituie periodicele cu caracter pedagogic, didactic, istoric, inițiate și editate fie de către inspectoratele școlare și asociațiile învățătorilor și a profesorilor, fie de către anumiți profesori și învățători preocupați de problemele teoretice ale învățămîntului.

Prima dintre aceste reviste — *Viața școlară* — a apărut în anul 1924 la Sighișoara, ca „revistă pedagogică și socială a corpului didactic primar" și ca „organ oficial al revizoratului școlar". Seria se va continua cu *Școala și familia* de la Gheorgheni (1925—1926), cu *Graiul dăscălesc* (1928—1931) de la Sighișoara și apoi cu *Progres și cultură* de la Tîrgu Mureș (1933—1940).

Deși în paginile acestor reviste s-au dezbătut un mare număr de probleme școlare și s-au făcut numeroase sugestii și propuneri privitoare la ridicarea nivelului învățămîntului — îndeosebi a manualelor și metodelor de predare — și la intensificarea construcțiilor de edificii școlare, totuși, fiind organe oficiale, ele s-au manifestat într-un mod precaut evitînd tonul critic atît de necesar într-un asemenea domeniu.

O notă aparte în acest concert de publicații îl reprezenta revista *Progres și cultură*, înființată de Asociația învățătorilor din județul Mureș. Inițial revista trebuia să poarte un nume local, *Școala Mureșului*, *Mureșul cultural* sau *Mureșul pedagogic*, dar la observația învățătorului Matei Roban de la Ibănești, că Mureșul e lung, el putînd fi revendicat și de alte județe, s-a acceptat în ultimul moment, la propunerea acestuia, numele de *Progres și cultură*, fără a se observa că cele două noțiuni trebuiau înfățișate invers. Cu conducerea revistei, ca redactor responsabil, a fost însărcinat învățătorul Ion Butnariu de la Petelea, vicepreședintele Asociației. Dar cum acesta nu avea nici o vocație și nici pregătire pentru o astfel de misiune, el a făcut apel — ca secretar de redacție — la mai tînărul său coleg Nicolae Albu, care în anul 1929—30 funcționase în aceeași comună și îl captivase prin cunoștințele sale și prin pasiunea sa pentru literatură. Numirea lui N. Albu, ca secretar de redacție, s-a dovedit, din punct de vedere intelectual, o alegere fericită fiindcă el, chiar din primul an, a izbutit să dea revistei, pe lîngă partea pedagogică, reprezentată de inspectorii școlari dr. Nicolae Crețu și Ieronim Puia, și o accentuată orientare beletristică. La „Progres și cultură" au apărut astfel cu versuri, proză, studii de istorie, eseuri și recenzii critice numeroși colaboratori din județ ca Alexandru Ceușianu, Aurel Filimon, dr. Eugen Nicoară, Vasile Netea, Gherghinescu Vania, Mihail Demetrescu, Maximilian Costin (studii despre muzică și traduceri din Mallarmé), Nicolae S. Ursu (comentarii critice), Vasile Al. George, C. Ștefăniu, Mihail Pintea și alții. Acestora aveau să li se adauge și o lungă serie de colaboratori de la Cluj, Sibiu, Brașov, Deva, Galați, dintre care menție-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

năm pe Ion Agârbiceanu, Horia Petra Petrescu, Ion Th. Ilea, Vladimir Nicoară, Vlaicu Bârna, Traian Chelariu, Vasile Hondrilă, Nicola Rusu, C. S. Anderco, Gh. Stoica etc. În modul acesta revista a ocupat repede un loc de seamă printre celelalte publicații literare transilvănene contemporane — *Gînd românesc* (Cluj), *Pagini literare* (Turda), *Țara Bîrsei* (Brașov), *Familia* (Oradea), *Provincia literară* (Sibiu), *Afirmarea* (Satu Mare), — dar a stîrnit nemulțumirea multora din învățătorii care preferau ca, în loc de creații și comentarii beletristice, să citească, în vederea inspecțiilor și a prezentării la examenele de înaintare, diferite studii pedagogice și mai ales modele de lecții practice. În primăvara anului 1935 N. Albu a fost silit astfel să se retragă de la secretariatul revistei, locul său fiind ocupat de institutorii de la Școala normală cu îndatorirea de a „pedagogiza" revista în modul așteptat.

O dată cu înlocuirea lui N. Albu și-a încetat colaborarea la „Progres și cultură" și Vasile Netea și aproape toți publiciștii și scriitorii menționați.

Prin această schimbare Tîrgu Mureșul a pierdut o excelentă revistă literară, fără a cîștiga în schimb și o publicație pedagogică de același nivel.

Faptul, prin intervenția lui Vasile Netea, susținător al orientării literare, a fost discutat și dezavuat atît în unele ziare din Tîrgu Mureș *(Glasul Mureșului)*[2] cît și în presa de la Cluj (*Națiunea română*).

„Progres și cultură" a fost cea dintîi publicație locală care a început studiul sistematic al activității unora din marile figuri mureșene — Petru Maior, George Șincai, Al. Papiu-Ilarian, Constantin Romanu-Vivu, Virgil Onițiu, Nicolae Petra Petrescu — ale căror evocări, pe baza extraselor din revistă, au fost adunate în anul 1934 și într-o broșură semnată de E. Nicoară și V. Netea. Ea a destinat o bună parte din paginile sale și expunerii activității unora din principalii învățători folcloriști: Ioan Pop Reteganul, C. Rădulescu-Codin, Mihai Lupescu. Studiile consacrate acestora au apărut și într-o plachetă aparte — semnată de V. Netea — intitulată *Din contribuția învățătorimii române la dezvoltarea culturii naționale.*

„Asociația profesorilor secundari din Tîrgu Mureș" a înființat și ea în anul 1938 o publicație intitulată *Reînvierea,* din care n-au apărut însă decît două fascicule, dedicată cercetărilor de istorie județeană și luptei pentru apărarea frontierelor României amenințate de către guvernele naziste, fasciste și horthyste.

Printre colaboratorii „Reînvierii" alături de istoricii mureșeni Nicolae Sulica, Aurel Filimon și alții, aflăm și pe G. Popa Lisseanu cunoscut prin studiile sale despre originea și continuitatea poporului român în Dacia, precum și pe profesorii Gh. Belea, I. Hurdubețiu ș.a.

[2] Vezi articolul *Noul program și noii conducători ai revistei Progres și cultură,* Glasul Mureșului, 1935, nr. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De la foile populare şi de la reviştele şcolare şi pedagogice s-a trecut în mod firesc la periodicele pur literare. Seria lor a început la 15 noiembrie 1936 cînd Vasile Netea, plecat de la „Progres şi cultură" o dată cu N. Albu, a înfiinţat împreună cu sublocotenentul I. Cişmaru (pseudonim Balcys Valst), revista bilunară *Clipa* care imita — în patru pagini — formatul „Biletelor de papagal" ale lui Tudor Arghezi şi al „Abecedarului" înfiinţat de E. Giurgiuca şi George Boldea cu trei ani mai înainte în orăşelul Brad. În jurul „Clipei" s-au strîns o parte din foştii colaboratori literari de la „Progres şi cultură", în frunte cu N. Albu, transferat între timp la Blaj, Al. Ceuşianu şi C. Stefăniu, şi, totodată, o serie de tineri scriitori din alte părţi aflaţi în faţa debutului: Horia Stanca, Radu Stanca, V. Copilu Cheatră, Ţenea Aştilean, Al. Şerban, E. Ar. Zaharia.

Alături de aceştia s-au alăturat noii reviste şi unii din scriitorii mai vechi ai Tîrgu Mureşului, ca Maximilian Costin, cu ajutorul căruia la 15 ianuarie 1937 — revista se tipărea exclusiv pe cheltuiala întemeietorilor — numărul paginilor „Clipei" s-a putut ridica la 10.

Prin formularul său liliputan, în care puteau intra doar cîteva poezii şi cîteva comentarii şi recenzii critice, „Clipa", era însă departe de a mulţumi dorinţa de activitate publicistică a întemeietorului său, aşa încît acesta, pornind de la experienţa „Clipei", s-a hotărît — Maximilian Costin transferîndu-se între timp la Bucureşti — să solicite ajutorul primăriei pentru a înfiinţa o revistă cu un format mai mare, şi cu un număr de pagini accesibil unei mai bogate producţii. Primarul oraşului, D. Emil Dandea, s-a arătat înţelegător faţă de cererea tînărului publicist şi astfel acesta a primit o subvenţie de 10.000 lei, rambursată direct tipografiei comunale pentru a porni la drum cu o nouă revistă. Ca titlu, iniţiatorul se gîndise mai întîi la acela de *Calea robilor* care, în mod simbolic, amintea atît de cunoscuta constelaţie celestă, cît şi de calea celor ademeniţi de visuri, de mistuitoarea chemare a luminei şi a frumosului. Neînţelegînd simbolurile incluse în acest titlu şi văzînd în ele mai degrabă o reamintire a situaţiei sociale şi naţionale dinainte de 1918 a românilor transilvăneni, Dandea s-a opus însă întrebuinţării titlului indicat, cerînd să se aleagă un altul. Iniţiatorul a propus atunci titlul *Jar şi slovă*, nume sub care revista a şi apărut la 1 aprilie 1937. În programul revistei se arăta că „literatura nu poate fi un simplu reflex al unor stări de suflet personale", ci, dimpotrivă, scriitorul nefiind un singuratic, un izolat, un ecou al unor realităţi şi aspiraţii omeneşti generale, variind, ca originalitate, de la popor la popor, şi fiind în mod permanent legate de stilul şi concepţia de viaţă a poporului din sînul căruia apare.

Preocupările revistei se inspirau totodată din tradiţia de luptă a Mureşului şi a artei patriotice. Printre colaboratorii mureşeni ai noii reviste, în afară de cei întîlniţi la „Clipa", aflăm la „Jar şi slovă" pe muzicologul Oct. Zeno Vancea, cu studii despre „noua muzică românească", pe etnograful Aurel Filimon cu cercetări despre jocul căluşari-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor, iar dintre scriitorii din alte părţi pe Victor Papilian, cu un fragment de roman, precum şi cu versuri şi proză de Mircea Streinu, Radu Stanca, Ivonne Rossignion, Mihail Axente, Corneliu Albu etc. Horia Petra Petrescu de la Sibiu a colaborat cu un studiu despre „tehnica pieselor poporale". Critica a fost reprezentată de Nicolae Albu şi Nicolae Comşa de la Blaj.

Printre cei cari au relevat importanţa noii reviste, reproducîndu-i programul în „Cuget clar" (1937, nr. 49) a fost însuşi N. Iorga.

Deşi dăduse speranţa de lungă existenţă, la sfîrşitul anului 1937, neputînd înfrunta dificultăţile financiare ivite, revista a fost silită totuşi să-şi înceteze apariţia, redactorul ei nemaiputînd face noi sacrificii, cele 10.000 acordate de primărie fiind departe de a putea acoperi cheltuielile reclamate de scopul urmărit.

Oraşul nu va rămînea însă fără o revistă literară, fiindcă la 1 februarie 1938 un alt entuziast, profesorul Iacob Timiş, va face să apară publicaţia *Scînteieri*, care, dispunînd şi de concursul oficialităţii, se va menţine pînă în preajma Dictatului de la Viena. Încercări de a edita reviste literare se constată în acest timp şi la Tîrnăveni, unde Mircea O. Savu, a înfiinţat în 1935 publicaţia *Stropi de rouă* din care n-au apărut însă decît două caiete.

Militînd pentru crearea unei mişcări literare româneşti la Tîrgu Mureş, publiciştii şi scriitorii români din acest oraş au militat şi pentru strîngerea legăturilor literare cu colegii lor maghiari, în 1936 ei sprijinind iniţiativa publiciştilor Kertész Ákos şi Gherasim Emil de a publica o culegere de literatură în versuri şi proză în limbile română şi maghiară. Culegerea, intitulată *Cot la cot Vállvetve, román és magyar írások*, a apărut în anul 1936 avînd colaborarea a 10 scriitori români şi a 8 scriitori maghiari. Lucrarea a fost prefaţată de Dr. Emil Dandea şi Dr. Antalffi Andrei.

Alături de publicaţiile economice, culturale, pedagogice şi literare menţionate, la Tîrgu Mureş, şi în celelalte oraşe aparţinătoare astăzi judeţului Mureş, au apărut între cele două războaie şi diferite periodice politice ca organe ale partidelor burgheze aflate în competiţie pentru cucerirea puterii. La Tîrgu Mureş au apărut astfel ziarele *Mureşul* (1922), oficios al Partidului Naţional şi apoi al Partidului Naţional Ţărănesc, *Viitorul Mureşului* (1927), şi *Glasul Mureşului* (1934), ambele publicaţii ale Partidului Naţional Liberal, *Drum drept* (1936), organ al Partidului Naţional Creştin ş.a.

Ca şi celelalte ziare ale partidelor burgheze ale epocii, şi periodicele de la Tîrgu Mureş s-au arătat preocupate în primul rînd de interesele proprii ale acestora şi de rivalităţile conducătorilor locali, cea mai mare parte din paginile lor fiind ocupate, în locul problemelor obşteşti, de polemicile cu caracter personal. Cu toate acestea, în foiletoa-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nele acestora s-au putut strecura, datorită unor intelectuali dornici de a vedea şi presa politică situată la un alt nivel, unele evocări istorice, cronici literare, articole şi culegeri de folclor[3], precum şi unele poezii originale[4].

La Reghin au apărut *Glasul poporului* (1923) şi *Semănătorul* (1925), primul ca organ al Partidului Poporului, iar al doilea al Partidului Naţional. Şi în paginile acestora s-au publicat lucrări de folclor şi versuri ale unor poeţi localnici[5]. Alte periodice aparţinînd partidelor politice burgheze apărute în această perioadă pe actualul teritoriu al judeţului Mureş au fost: *Românul tîrnăvean* (1926, Dumbrăveni), oficios naţional-ţărănesc; *Roata* (1931), naţional-ţărănesc, *Deşteptarea Tîrnavelor* (1934), naţional-ţărănesc; *Glasul Tîrnavei* (1935), naţional-liberal, toate la Sighişoara.

Pe lîngă oficioasele de partid, s-au făcut şi unele încercări, neizbutite, de a se crea la Tîrgu Mureş şi unele ziare politice şi de informaţii cu caracter independent, ca *Actualitatea* (1928), *Înfrăţirea* (1928), *Avîntul obiectiv* (1938) ş.a., care au dispărut prematur fără a se putea impune.

Contribuţia ambelor categorii de publicaţii la dezvoltarea scrisului periodic românesc din această regiune e de natură pur documentară.

În anul 1940, în preajma Dictatului de la Viena prin care s-au atribuit Ungariei horthyste de către Germania nazistă şi Italia fascistă, 42.243 km^2 din nordul Transilvaniei — apăreau pe teritoriul judeţului Mureş 36 de publicaţii: 17 în limba română, 16 în limba maghiară, 2 în limba germană şi 1 bilingvă (româno-maghiară).

La sfîrşitul anului, după pronunţarea şi aplicarea dictatului, situaţia s-a schimbat în mod radical, publicaţiile româneşti — datorită noilor condiţii politice care au constrîns pe aproape toţi publiciştii români să se refugieze — fiind nevoite să-şi înceteze activitatea, revenindu-se astfel la stările anterioare anului 1918.

Timp de 4 ani singurele periodice politice ce au apărut în acest judeţ au fost ziarele şi revistele horthyste, care, ca şi publicaţiile antonesciene din România, au susţinut regimurile fasciste şi războiul acestora împotriva U.R.S.S.

Situaţia avea să se schimbe abia în anul 1945, după eliberarea Transilvaniei de sub jugul fascisto-horthyst, cînd odată cu instituirea

---

[3] Vezi: Traian Popa, *Din viaţa lui Gheorghe Şincai*, în „Mureşul", 1923, 25 ianuarie; Ion Chinezu, *Liviu Rebreanu: Ion, Pădurea spînzuraţilor*, în „Mureşul", 1923, 1 februarie; N. Albu, *Trei folclorişti mureşeni*, în „Glasul Mureşului", 1934, nr. 3; Vasile Netea, fragmente din volumul de folclor *Murăş, Murăş, apă lină*, în „Glasul Mureşului", din 1935.

[4] Vasile Al. George în „Mureşul", M. Demetrescu (Mihail Dragoş) în „Viitorul Mureşului", Vasile Netea în „Glasul Mureşului" ş.a.

[5] Theodor A. Bogdan în „Glasul poporului", Al. Ceuşianu şi Simion Rusu în „Semănătorul".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

noii administrații, bazată pe respectarea drepturilor tuturor naționalităților va începe o nouă perioadă pentru publicistica mureșeană, perioada democrată.

În această perioadă presa mureșană va lua o dezvoltare din ce în ce mai largă, manifestîndu-se, cu aceeași vigoare și cu aceeași eficacitate atît în limba română, cît și în limba maghiară și germană, în toate domeniile, scopurile ei permanente fiind difuzarea în mase a ideilor socialiste și patriotice, popularizarea și înfăptuirea programului P.C.R., combaterea șovinismului și a tuturor tendințelor retrograde și reacționare, colaborarea armonioasă și fecundă între toți oamenii muncii, construirea socialismului, apărarea independenței și suveranității statului român.

Ea va da totodată expresie unei noi generații de publicești și scriitori precum și noilor instituții economice, didactice, culturale. științifice și artistice create sub egida P.C.R. în acest județ, printre care locul de frunte îl ocupă așezămintele de învățămînt superior: Institutul medico-farmaceutic, Institutul de teatru.

După modestele începuturi reprezentate, pe plan politic, de *Szabad Szó* (Cuvîntul liber, ziarul celor ce muncesc, 1944), *Egalitatea* (Egyenlőség, 1944, Reghin), *Ardealul nou* (1944, Tîrgu Mureș) ș.a., în anul 1952 presa politică mureșană s-a concretizat în cele două cotidiene, *Steaua roșie* — acesta fiind primul cotidian în limba română apărut în județul Mureș — și *Vörös Zászló* (Steagul roșu), care apar și astăzi, și care, prin nivelul lor ideologic și varietatea preocupărilor, reprezintă două biruințe de seamă ale scrisului publicistic mureșan.

În domeniul literar s-au impus publicațiile *Igaz Szó (Cuvîntul adevărat,* 1953), — revistă a Uniunii scriitorilor — *Új Élet* (Viața nouă, 1958), revistă ilustrată social-culturală, *Pagini mureșene* (1973), iar din anul 1971 încoace *Vatra,* revista lunară social-literară editată de Comitetul pentru cultură și educație socialistă — condusă de Romulus Guga — care au atras în jurul lor un mare număr de scriitori români și maghiari, atît localnici, cît și din afara județului Mureș.

Latura științifică a publicisticei mureșene e reprezentată de *Revista medicală* (Orvosi Szemle, 1955) organ al Institutului medico-farmaceutic și al uniunilor de științe medicale, apărută în ambele limbi.

Publicațiile socialiste au înregistrat, totodată, și o considerabilă sporire de tiraj, fapt ce dovedește atît interesul cu care ele sînt urmărite de masele de cititori cît și, în general, ridicarea numărului acestora și a creșterii rolului politic și cultural al presei de provincie. Astfel, în timp ce ziarul politic burgez *Glasul Mureșului,* care timp de 4 ani (1934—1937) a îndeplinit rolul de oficios guvernamental (liberal) n-a izbutit să aibă — înafară de perioada alegerilor — decît un tiraj de 1.050—1.200 exemplare, — în comerțul liber vînzîndu-se abia 25—50 exemplare — iar celelalte ziare politice menționate n-au putut ajunge nici la atît, *Steaua roșie* și *Vörös Zászló* se tipăresc astăzi în 60.000 exemplare, o bună parte din ele fiind absorbite direct de către cititorii cu numărul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O situaţie şi mai modestă aveau publicaţiile culturale literare, *Progres şi cultură* tipărindu-se numai în 600 exemplare, *Clipa* în 450, *Jar şi slovă* în 500. Faţă de aceste minuscule tiraje *Igaz Szó* apare astăzi în 3.200 exemplare iar *Vatra* în 4.000.

Cifrele vorbesc de la sine.

De la începuturile modeste ale primilor ani de la Unire, presa mureşeană a ajuns astăzi la un grad de dezvoltare comparabil cu al marilor centre, înregistrînd succese cu adevărat impunătoare.

LE DÉBUT ET LE DÉVELOPPEMENT DE LA PRESSE ROUMAINE DU DÉPARTEMENT DE MUREŞ

(Résumé)

L'étude ci-dessus est consacrée au développement de la presse roumaine de Tîrgu Mureş et des autres villes du département de Mureş; Reghin, Sighişoara, Tîrnăveni. À côté de celle-ci on a suivi aussi les périodiques de la ville de Topliţa qui a fait partie jusq'en 1968 du département de Mureş.

Avant l'union de la Transilvanie à la Roumanie (la 1-er décembre 1918) grâce aux conditions de la vie politique de la Hongrie, aucune publication roumaine n'a paru dans la ville de Tîrgu Mureş. En compensation, à cette période il y avaient à cette période il y avaient à Tîrgu Mureş. En compensation, à cette période il y avaient à Tîrgu Mureş, si bien qu'à Reghin, de nombreux et brillants publicistes roumains qui ont collaboré avec beaucoup d'acharnement aux principaux périodiques roumains de la Transilvanie et aussi de l'ancienne Roumanie. Par la collaboration de ceux-ci, *Gazeta Transilvaniei, Foaia pentru minte, inimă şi literatură* (Braşov, 1838), *Telegraful român* (Sibiu, 1854), *Familia* (Oradea, 1865), *Tribuna* (Sibiu, 1884), *Foaia poporului* (Sibiu, 1892), *Tribuna poporului* (Arad, 1897), *Luceafărul* (Budapesta—Sibiu, 1902—1914), *Românul* (Arad, 1910) etc., se sont imposés, parmi ceux de Tîrgu Mureş surtant Al. Papiu Ilarian, Iosif Hodoş, Ioan Pop Maior, Simion Popescu, N. Petra Petrescu, Ioan Duma, Octavian C. Tăslăuanu, Iosif Şchiopul etc.

La première publication roumaine parue à Tîrgu Mureş a été le journal pour les agriculteurs, intitulé *Ogorul* (1922), qui sera suivi les années suivantes — en tant que journeaux politiques et culturaux — par: *Mureşul* (1922), *Astra* (1926), *Viitorul Mureşului* (1927), *Actualitatea* (1928), *Înfrăţirea* (1928), *Înainte* (1931), *Gazeta Mureşului* (1931), *Glasul Mureşului* (1934), *Drum drept* (1937), *Avîntul* (1937), *România mare* (1937).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Les revues *Îndemnul* (1920), *Șoimii* (1927), *Avîntul* (1928), *Progres și cultură* (1933), *Clipa* (1936), *Jar și slovă* (1937), *Scînteieri* (1938) ont paru comme publications littéraires.

Après le 23 Août, 1944 on inaugurera une étape plus prolifique pour la presse roumaine de Tîrgu Mureș, lorsque comme dans tous les domaines, on constate dans le domaine de la presse un progrès des plus remarquables. Les principaux périodiques de l'époque ont été le quotidien *Steaua Roșie* — journal politique — et la revue littéraire *Vatra* (1971), qui, sous direction de l'écrivain Romulus Guga a attiré autour d'elle un grand nombre d'écrivains de tout le pays. En hongrois se sont imposés le quotidien *Vörös Zászló* et la revue *Igaz Szó*.

À Reghin ont paru les journeaux politiques *Glasul Poporului* (1921), *Semănătorul* (1925), et ensuite les périodiques culturaux *Credința* (1933) et *Astra — Reghin* (1935). De même à Reghin a paru aussi la revue social-politique *Glasul șomerilor* (1933).

Toplița a contribué au développement de la presse roumaine par le journal hebdomadaire *Glasul Călimanilor* (1921).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REGHINUL ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE
Viaţa culturală*

SZABÓ MIHAI

Înfăptuirea idealului naţional, de Unire a Transilvaniei cu patria mamă, a produs şi în domeniul culturii transformări şi înnoiri. Asemenea transformări se înregistrează şi în Reghin.

a. *Învăţămîntul.* La începutul anului 1919 autorităţile româneşti au preluat toate şcolile de stat cu întregul lor inventar. Cadrele didactice neromâne au depus jurămîntul de credinţă statului român. A început o nouă organizare a învăţămîntului. Învăţămîntul în limba română a fost introdus pentru elevii români, elevii naţionalităţilor conlocuitoare urmau să fie instruiţi în limba lor maternă.

O deosebită atenţie s-a acordat de către noile autorităţi şcolilor româneşti care, în condiţiile Austro-Ungariei, a politicii de maghiarizare forţată, au lipsit aproape cu totul în majoritatea oraşelor din Transilvania, ori şi-au desfăşurat activitatea în condiţii deosebit de grele. În *Reghin*, şi-au continuat activitatea toate şcolile existente anterior şi s-au înfiinţat noi şcoli, în primul rînd de grad mediu.

Învăţămîntul preşcolar a cunoscut o nouă dezvoltare. Şi-a continuat activitatea grădiniţa evanghelică (şcoala de copii mici). În 1920 s-a înfiinţat o grădiniţă românească care a funcţionat pînă la Dictatul de la Viena. În 1936 a luat fiinţă o grădiniţă în Iernuţeni, iar în 1937 în Apalina[1].

Fosta şcoală primară greco-catolică de pe Mihai Viteazul s-a transformat în şcoală de stat deschizîndu-şi larg porţile tuturor copiilor care doreau să înveţe în limba română. Numărul elevilor români fiind în creştere, iar clădirea şcolii fiind prea mică, cu efortul maselor româneşti şi ajutorul primăriei, sub conducerea directorului şcolii Alexandru Moldovan, care a adunat prin activităţi culturale un fond de aproape un milion lei, s-a construit clădirea actuală a şcolii[2].

În 1919 statul a preluat şcoala civilă de băieţi (înfiinţată în 1918) pe care, în 1920, a transformat-o în primul liceu românesc din oraş, moment cultural de mare însemnătate în viaţa Reghinului şi a împrejurimilor[3]. Liceul şi-a ţinut cursurile într-un local necorespunzător. Cu

---

* Prima parte a lucrării, *Dezvoltarea economică*, a apărut în Marisia VIII, din 1978, a doua, *Mişcarea muncitorească*, în *Marisia* IX, 1979.

[1] *Istoria grădiniţelor din Reghin.* Manuscris. 1972, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toate acestea el este frecventat de un număr tot mai mare de elevi (în 1920 de 113 elevi, iar în 1923 de 210 elevi). În urma intervenţiilor unor mari personalităţi din această parte a ţării, ca Simion Mândrescu, în 1922 s-a autorizat funcţionarea cursului superior al liceului, dar datorită marilor greutăţi, mai ales în domeniul cadrelor şi a lipsei spaţiului corespunzător, şcoala a funcţionat, începînd cu anul 1924, din nou numai cu clase de gimnaziu[4], în clădirea fostului tribunal.

În 1927 a început construirea, prin efortul maselor româneşti şi a contribuţiei primăriei, a unui edificiu şcolar ce s-a terminat în 1930 (actualul internat al Liceului industrial nr. 2). Noul local a avut, pe lîngă săli de clasă, şi un laborator şi un muzeu de ştiinţele naturii. Şcoala a primit atunci denumirea de Liceul „Petru Maior". Între anii 1930—1940 liceul a funcţionat cu 6—10 cadre didactice. Din august 1940 pînă în decembrie 1944 localul şcolii a fost ocupat de Şcoala profesională româno-catolică, liceul românesc neputîndu-şi continua activitatea datorită politicii naţionaliste a autorităţilor maghiare[5].

O parte din copiii naţionalităţilor conlocuitoare s-au orientat spre şcolile româneşti, majoritatea însă le-au frecventat în continuare pe cele confesionale, evanghelice, reformate sau romano-catolice. A continuat să funcţioneze Şcoala elementară evanghelică, Gimnaziul evanghelic de băieţi şi Gimnaziul evanghelic de fete, pe lîngă care au funcţionat şi diferite cursuri. În 1929 cele două gimnazii evanghelice s-au contopit într-un gimnaziu mixt sub conducerea directorului dr. Gustav A. Kinn[6], autorul mai multor articole şi referate ştiinţifice şi care a condus şcoala din anul 1906. Din 1931, gimnaziul a fost condus de profesorul Traugott Schwab, cercetător de seamă al vieţii economico-sociale a oraşului. În cadrul bisericii reformate şi-a continuat activitatea şcoala de pe strada Anton Pan funcţionînd cu 7 clase şi 3—4 învăţători, iar în cadrul bisericii romano-catolice şcoala de lîngă biserică, tot cu 7 clase.

La solicitarea populaţiei maghiare din oraş, aceasta neavînd învăţămînt secundar, statul a înfiinţat, aici, în 1918 Gimnaziul maghiar de stat cu 4 clase, care a funcţionat într-o clădire închiriată. În 1919, şcoala a fost preluată de statul român, Gimnaziul maghiar va funcţiona în cadrul comunităţii romano-catolice într-o clădire de pe strada Bălcescu[7].

În *Reghin-sat* şi-a continuat activitatea şcoala reformată cu 7 clase, precum şi şcoala primară de stat, aceasta avînd o secţie în limba română şi una în limba maghiară cu cîte 4 cadre didactice. Şcoala în 1975

---

[2] *Istoricul Şcolii generale nr. 1.* p. 3. În *Istoricul şcolilor din Reghin.* Manuscris. 1971.

[3] *Anuarul Liceului român de stat din Reghin. Anul 1921—1922* şi anuarele aceluiaş liceu din anii 1923—1931. De asemenea *Liceul industrial Reghin 1976.* Manuscris, p. 12—20.

[4] *Sămănătorul,* Reghin, An. I. nr. 1 din 26 august 1925.

[5] Szabó Mihai, *Reghinul sub ocupaţie horthystă.* Manuscris, p. 5.

[6] *Anuarul LXVI al Gimnaziului ev. C.A. Reghin pe anul şcolar 1929—1930,* p. 4. Vezi şi *Anuarul Şcolii generale nr. 5,* pe *anii 1972—1976.* Manuscris.

[7] *Liceul real-umanist Reghin. Anuar şcolar 1975—1976.* Manuscris, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a sărbătorit 250 ani de activitate neîntreruptă[8]. În *Apalina*, fosta şcoală greco-catolică a devenit şcoală de stat. În anul 1927—1928, şcoala a primit un nou local, asigurîndu-se condiţii normale de desfăşurare a procesului instructiv-educativ. Şi-a continuat activitatea şcoala romano-catolică şi cea reformată[9]. În *Ierbuş*, fosta şcoală de stat a fost preluată de statul român şi a devenit o şcoală în limba de predare română. Localul nou al şcolii a fost construit de stat, cu sprijinul populaţiei locale, în 1928[10]. În *Iernuţeni*, şcoala greco-catolică a devenit şcoală de stat cu 4 clase, avînd în medie 45—50 elevi, iar şcoala reformată şi-a continuat activitatea în cadrul comunităţii respective. Şcoala primară de stat, în 1929, a primit o nouă clădire. În acel an şcolar a funcţionat cu un singur dascăl, 6 clase şi 35 elevi, iar în 1932 cu 7 clase. Şcoala reformată a funcţionat cu 7 clase şi 2 de repetiţie, avînd în medie 60—70 elevi şi un singur învăţător, iar începînd din 1935, doi învăţători[11].

În perioada studiată a funcţionat, în oraş şi o şcoală evreiască[12].

Învăţămîntul profesional s-a integrat, de asemenea, în sistemul învăţămîntului muncitoresc român. Din cele 40 de şcoli pentru ucenicii din industrie şi comerţ existente în Transilvania, una funcţiona în Reghin. În 1919—1920, Şcoala de ucenici pentru industrie şi comerţ a fost frecventată de 214 elevi, organizaţi în patru clase, limbile de instruire fiind română, maghiară şi germană. Şcoala era deservită de 6 profesori calificaţi[13]. La începutul deceniului al patrulea, deoarece majoritatea meseriaşilor îşi trimit copiii în şcoli de arte şi meserii, pentru a face faţă producţiei industriale tot mai moderne, numărul elevilor ucenici a scăzut considerabil. În 1932, alături de şcoală, s-a înfiinţat un cămin pentru ucenici. Între cele două războaie mondiale, şcolile, şi în primul rînd cele de stat, au desfăşurat o intensă activitate pentru pregătirea forţei de muncă necesară industriei, meşteşugurilor şi comerţului din oraş, mai mulţi elevi continuîndu-şi studiile la Tîrgu Mureş, Cluj, Sibiu, Braşov sau în alte oraşe mai mari.

b) *Societăţile culturale*. După înfăptuirea Unirii capătă noi dimensiuni şi activitatea societăţilor culturale. Despărţămîntul „Astrei" îşi continuă munca de luminare a păturilor largi ale poporului, de cultivare a bunelor moravuri şi a conştiinţei naţionale. În 1923 Despărţămîntul se reorganizează şi declanşează o puternică mişcare culturală, organizează biblioteci, ţine un mare număr de prelegeri populare pen-

---

[8] *Şcoala generală nr. 2 Reghin. Ritmuri noi*, 1725—1975. Manuscris, p. 5—7.

[9] *Anuarul statistic al Şcolii generale nr. 4 Reghin (Apalina)*. Manuscris, p. 5—7.

[10] *Sămănătorul*, An. IV, nr. 19 din 19 iulie 1928; Vezi şi *Unele date privind înfiinţarea şi dezvoltarea Şcolii generale nr. 3 Reghin (Ierbuş)*, 1972, Manuscris, p. 2. p. 38, 43.

[11] Pentru şcolile din Iernuţeni vezi *Monografia Şcolii generale nr. 6* şi *Monografia Şcolii generale nr. 7*. În *Istoricul şcolilor din Reghin*. Manuscris, 1971. p. 38, 43.

[12] *Szászrégeni Heti Hirek (Ştiri săptămînale din Reghin)*, An. III, nr. 9, din 17 mai 1928.

[13] *Istoricul învăţămîntului profesional din Reghin*. Manuscris, în *Istoricul şcolilor din Reghin*. 1971, p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tru răspîndirea culturii în rîndul maselor românești, organizează cursuri de alfabetizare și serbări populare.

Răspunzînd unei necesități acute, depune eforturi pentru a obține împroprietărirea cu un teren pentru ridicarea, în colaborare cu celelalte societăți culturale, a unei Case de cultură.

Anul 1925 marchează o nouă ascensiune în activitatea Despărțămîntului. În acest an s-a ținut în oraș a treia adunare generală a Asociațiunii. Cu acest prilej s-a organizat un mare „Conduct-etnografic"[14] (festival folcloric); care a uimit prin frumusețea costumelor și a dansurilor populare. Adunarea a constituit o adevărată sărbătoare a folclorului, a cărții și învățăturii românești. La această adunare au onorat orașul, prin prezența lor activă, personalități marcante ale vieții politice și culturii românești ca Vasile Goldiș, Silviu Dragomir, Zaharie Bîrsan, Emil Isac, Augustin Maior și alții. În anii următori, Despărțămîntul depune o activitate și mai intensă ajungînd, în 1930, fruntaș pe Asociațiune (locul I). În 1932 deschide școli țărănești pentru bărbați, organizează un mare număr de serbări cîmpenești, serate artistice și literare, reprezentații și spectacole teatrale, prelegeri populare, antrenînd în aceste acțiuni și celelalte societăți culturale românești. Își intensifică și activitatea editorială. În anii 1936—1938 editează gazeta „Astra" cu un îndreptar pentru cercurile culturale, culegeri de folclor, broșuri medicale și de popularizare a științei. Unul din marile merite ale Despărțămîntului a fost construirea în anii 1937—1939, cu ajutorul maselor românești și a autorităților, a Casei Naționale (actuala clădire a Casei de cultură), care și-a deschis activitatea la începutul anului 1940[15].

În 1919, în condițiile întregirii patriei, își reîncepe activitatea și „Societatea culturală a meseriașilor români". Societatea își modifică statutul luînd denumirea de „Societatea meseriașilor români", avînd ca obiective principale sprijinirea învățămîntului românesc, a condițiilor de predare și învățare, promovarea activităților industriale, organizarea de expoziții, mijlocirea valorificării produselor realizate de meseriași[16].

În domeniul învățămîntului ia în discuție și propune creșterea posturilor de învățători, sprijină școala de ucenici, îndreptînd atenția tinerilor români spre industrie și comerț. Societatea îndrumă cu consecvență activitatea „Societății tinerimii române" și a „Casinoului român". Conlucrează fructuos cu „Societatea meseriașilor sași", înființată în 1863, care, de asemenea, promovează pregătirea profesională și culturală a tinerilor prin organizarea unor cursuri de calificare, de serate

---

[14] *Sămănătorul*, an. I, nr. 3, din 3 XI 1925.

[15] Vezi mai pe larg Netea, Vasile, *Sub stindardul „Astrei". Două decenii de activitate culturală în despărțămîntul Reghinului, 1919—1939*. Cluj, 1939; Ploeșteanu, Gr., *Adunările generale ale „Astrei" de la Reghin*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974 și Marin Șara, *Despărțămîntul Reghin al „Astrei"*, în *Marisia*, VI, 1976, p. 326—338.

[16] *Hiradó* (Jurnal), Tîrgu Mureș, an. XII, nr. 38 din 19 X 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

culturale şi artistice precum şi cu „Cercul de citit al meseriaşilor maghiari" care a jucat un rol de seamă în culturalizarea populaţiei maghiare[17].

În educarea maselor de femei şi în antrenarea acestora la diferite activităţi culturale şi de binefacere, un rol important au avut reuniunile asocieţiei femeilor române, a femeilor maghiare şi a celor germane care au organizat periodic seri cultural-artistice, contribuind la îmbogăţirea vieţii spirituale a oraşului[18].

În sprijinirea asociaţiilor culturale, a diferitelor reuniuni un merit deosebit a revenit „Cercului intelectualilor români din Reghin şi împrejurimi", înfiinţat în 1925[19], care a promovat cu consecvenţă dezvoltarea conştiinţei naţionale a poporului.

În educarea muncitorilor din fabrici, un rol de seamă l-au avut căminele muncitoreşti din parcul popular şi centrul oraşului, unde s-au ţinut prelegeri de către fruntaşi ai mişcării muncitoreşti şi progresiste ca: Lucreţiu Pătrăşcanu, Victor Aradi, Simó Géza, Ioan Sularu şi alţii[20]. În aceste cămine, formaţiile culturale ale muncitorilor au organizat şi prezentat programe artistice în spiritul luptei de clasă a proletariatului.

c) *Bibliotecile*, îşi extind, de asemenea, activitatea bucurîndu-se de sprijinul societăţilor culturale, a asociaţiilor profesionale şi a diferitelor cercuri de lectură. În această perioadă un rol tot mai însemnat va avea biblioteca Despărţămîntului „Astrei" care îşi fixează ca obiectiv principal „răspîndirea culturii şi civilizaţiei româneşti", precum şi biblioteca Societăţii meseriaşilor români, al cărei volum creşte an de an prin cumpărarea de cărţi din veniturile realizate cu ocazia „producţiunilor artistice". În 1930, biblioteca va avea peste 1.200 cărţi. Răspunzînd cerinţelor tot mai avansate ale populaţiei româneşti, se înfiinţează în 1935 o bibliotecă centrală publică, la formarea căreia participă societăţile culturale şi, în primul rînd, Societatea meseriaşilor români[21], care a cedat bibliotecii toate cărţile sale. O bibliotecă proprie va avea şi Societatea tinerimii române.

Societăţile de cultură şi cercurile de citit în limba maghiară şi germană îşi dezvoltă, de asemenea, activitatea. Cercul cetăţenesc maghiar de citit dispunea în 1929 de 1.203 cărţi maghiare, româneşti şi germane, precum şi colecţia mai multor ziare şi reviste. Mai tîrziu cercul se reorganizează numindu-se „Cercul de lectură al meseriaşilor maghiari", care va avea şi sediu propriu, o bibliotecă de circa 3.000 vo-

---

[17] O asemenea colaborare deosebit de fructuoasă a fost *Serbarea Societăţii cizmarilor din Reghin*, la care şi-au adus contribuţia formaţiile cultural-artistice ale românilor, maghiarilor şi saşilor din oraş. Vezi *Sămănătorul*, an. IV, nr. 18 din 17 VII 1928.

[18] Szabó Mihai, *Societatea meseriaşilor români din Reghin*, în *Vatra*, Tîrgu Mureş, S. N. (1971), an. XII, 1982, nr. 9, p. 12.

[19] *Sămănătorul*, an. I, nr. 9 din 22 octombrie 1925.

[20] *Maros (Mureşul)*, Tîrgu Mureş, an. II, nr. 6 din 9 I 1928 şi nr. 280 din 7 XII 1928.

[21] Procesul verbal al şedinţelor *Societăţii meseriaşilor români din Reghin* din 31 III 1935.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lume, frecventată de toate categoriile de oameni ai muncii. Își îmbogățește biblioteca și Societatea meseriașilor germani, care în 1938 a sărbătorit 75 ani de activitate. Muncitorii din întreprinderile forestiere au frecventat bibliotecile căminelor muncitorești. Cîte o bibliotecă în limba maghiară a funcționat și în Iernuțeni și în Apalina[22].

Alături de bibliotecile societăților culturale, profesionale și a cercurilor de citit, au funcționat biblioteci și în cadrul școlilor. Biblioteca gimnaziului săsesc, cea mai veche bibliotecă din oraș, posedă în 1921 peste 10.000 volume[23], în limbile germană, română și maghiară, atît cărți de literatură cît și de știință, matematică, fizică, biologie, geografie, istorie și colecții ale unor publicații cu caracter științific.

f) *Viața artistică și muzicală.* Mișcarea artistică, stimulată considerabil de lucrările „Fondului de teatru român" din 1910, dar întreruptă de război, capătă noi dimensiuni după Unire, cînd societățile culturale constituie formații artistice proprii, cu care se pregătesc și prezintă periodic, dar mai cu seamă cu ocazia unor aniversări ca, „Unirea Principatelor Române", „Unirea Transilvaniei cu România", „Cucerirea independenței de stat a României" și aniversarea altor evenimente importante, programe artistice, teatrale, de valoare. Printre formațiile teatrale cu o activitate mai bogată sînt menționate în presa vremii cele ale Despărțămîntului „Astrei", ale „Societății meseriașilor români" și ale „Societății tinerimii române". Formația teatrală a meseriașilor români a prezentat cu succes piese ca: „O noapte furtunoasă" de I. L. Caragiale, „Păcală argat" de Petre Dulfu, „Răzvan și Vidra" de B. P. Hașdeu[24], „Craiul munților" de Alexandru Ceușianu, în majoritatea cazurilor regizate de învățătorul Moldovan Alexandrù sau de Alexandru Ceușianu. Formațiile artistice ale căminului muncitoresc au jucat cu succes piese ca: „Szegény gazdagok" (Bogații săraci)[25] de Jókai Mór.

Viața teatrală a fost stimulată considerabil de prezența periodică în oraș a unor trupe de teatru cu renume național, cum au fost: trupa lui Zaharie Bîrsan din Cluj, cu comedia „Năzdrăvăniile divorțului"[26] de A. Bison, și a lui Horváth Victor, tot din Cluj, cu opereta „Hajtóvadászat" (Vînătoarea)[27], Teatrul mic din București cu comedia „Nu-ți împrumuta nevasta"[28], trupe de teatru din Viena și din alte orașe mari.

În viața muzicală a orașului un rol de seamă l-a avut „Societatea muzicală" și fanfara condusă de dirijorul Georg Haiter, care prezentau aproape lunar concerte cu piese create de mari compozitori, ca: Johann

---

[22] Pentru bibliotecile în limba maghiară vezi datele publicate în *Erdélyi Magyar Kalendárium (Calendar maghiar ardelean)*, Cluj, 1930.

[23] *Sächsisch-Regener Nachrichten (Informații reghinene)*; Reghin, an. I, nr. 1 din 1921, 7 aprilie, p. 1.

[24] *Sămănătorul*, an. II, nr. 51—52 din 23 XII 1926 și an. IV, nr. II din 20 I 1928.

[25] *Ellenzék (Opoziția)*, Tîrgu Mureș, an. III, nr. 39 diin 1924, p. 2.

[26] *Sămănătorul*, anul, I nr. 1 din 28 VIII 1925.

[27] *Ellenzék (Opoziția)*, anul XV, nr. 107 din 28 VI 1927.

[28] *Sămănătorul*, anul II, nr. 28 din 8 VI 1926.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Strauss, Franz Schubert şi alţii[29]. Au fost şi cazuri cînd unele concerte au fost prezentate în colaborare cu instrumentişti din Braşov, Sibiu, Tîrgu Mureş. „Societatea muzicală", în colaborare cu „Cercul cetăţenesc maghiar de cîntece", a prezentat mai multe operete, printre care: „Silvia" de Kálmán Imre şi altele. În oraş au prezentat spectacole muzicale artişti ai Operei române din Cluj, ca „Rigoletto"[30], precum şi artişti din Viena. În ianuarie 1927 a concertat în Reghin compozitorul şi dirijorul George Enescu, concert la care au participat toţi iubitorii de muzică, fără deosebire de naţionalitate[31].

Îşi continuă activitatea cercurile româneşti, maghiare şi germane. Corul meseriaşilor români, condus de Alexandru Moldovan, obţine succese însemnate atît în Reghin cît şi în împrejurimi. „Cercul cetăţenesc maghiar de cîntece" participă activ la diferite reuniuni şi concursuri organizate pe plan naţional, obţinînd la concursurile din 1928 şi 1938 diplome, premii şi decoraţii pentru merite deosebite în mişcarea corală. Cu rezultate bune au activat şi corurile din Apalina şi Iernuţeni. Fanfara oraşului, subvenţionată de primărie, a organizat lunar concerte în Parcul popular, în centrul oraşului sau în sala mare a hotelului. În deceniul al IV-lea fanfară avea şi Iernuţenii.

Ca urmare a creşterii dimensiunilor mişcării cultural-artistice, a vizitării tot mai dese a oraşului de către trupe teatrale din marile oraşe, se impunea construirea unui lăcaş de teatru ce se va realiza în anii 1937—1939. Pînă atunci piesele teatrale, ca şi programele artistice, au fost ţinute în sala mare a hotelului.

Pentru viaţa cultural-artistică a fost caracteristic faptul că o serie de evenimente tradiţionale au fost sărbătorite în comun de formaţiile cultural-artistice româneşti, maghiare şi germane, ceea ce atestă respectul reciproc şi dorinţa de a trăi şi munci împreună în cadrul patriei române[32].

e) *Cinematograful.* În perioada interbelică creşte interesul publicului şi pentru cinematograf, care va juca un rol tot mai mare în viaţa culturală a oraşului. Numărul spectacolelor cinematografice creşte săptămînal de la 2 la 3 în 1925 şi la 4 în 1938. În repertoriul cinematografului un loc însemnat au ocupat filmele realizate de studioul din Cluj, filmele româneşti „Aventurile lui Tîndală", „Suzana", „Nevinovata". De asemenea, s-au bucurat de apreciere şi documentarele „Serbările de la Alba Iulia", „România industrială" etc.

f) *Presa.* După primul război mondial îşi continuă apariţia, cu unele întreruperi, săptămînalul german „Sächsisch-Regener Wochenblatt" (Foaie săptămînală a Reghinului săsesc), organ pentru interesele meşteşugăreşti, agricole şi literare, care salută, la începutul anului 1919, efor-

---

[29] *Sächsisch-Regener Nachrichten,* anul 13, nr. 32 din 19 IV 1935.
[30] *Sămănătorul,* anul 2, nr. 20, din 13 V 1926.
[31] *Idem,* anul III, nr. 1 din 8 ianuarie 1927.
[32] Emil Şerbănescu, Szabó Mihai, *Teatrul de amatori,* în *Vatra,* N.S. (1971), anul XII, nr. 138 din 20 septembrie 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tul popoarelor pentru realizarea păcii şi construirea unei lumi noi, exprimînd dreptul popoarelor la autonomie, la dezvoltarea economică şi politică independentă, chemînd populaţia la vindecarea rănilor rămase după război, la refacerea oraşului, a societăţii, în spiritul vremurilor noi[33]. În aprilie 1921, locul acestui săptămînal îl va lua ziarul „Sächsisch-Regener Nachrichten" (Informaţia Reghinului săsesc)[34], ediţie comună cu „Bistrizer Deutsche Zeitung", ziarul german din Bistriţa. Ziarul apare bisăptămînal, cu unele întreruperi mici, pînă în 1938. Aduce ştiri din viaţa politică internă şi internaţională, dar ponderea o vor avea cele referitoare la viaţa economico-socială şi culturală a oraşului, promovînd conlucrarea cu toate naţionalităţile.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, în viaţa spirituală a oraşului, un rol însemnat îl va juca presa românească locală, care va avea o permanenţă neîntreruptă pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial.

În 1921 se deschide „Librăria şi tipografia populară", prima librărie românească din oraş, unde se instalează şi o tipografie. Proprietarul, inginerul Flore Bogdan, va scoate aici, în 1923, prima gazetă românească în Reghin, „Glasul poporului", care va apărea pînă în 1931[35]. Pe lîngă articolele de polemică cu diferite organizaţii şi partide politice, gazeta publică şi literatură, folclor, fiind susţinută de unii intelectuali locali. Meritul gazetei a fost acela că a reprodus în paginile sale poezii, schiţe, nuvele şi fragmente din romanele marilor scriitori. Un rol mai însemnat în promovarea vieţii spirituale l-a avut săptămînalul „Sămănătorul"[36], foaie culturală, politică, apărută sub conducerea unui comitet, redactor responsabil fiind Enea Popa, apoi Simion Rusu şi Alexandru Ceuşianu. Săptămînalul va apare, cu mici întreruperi, pînă în 1938. Cu toate că avea şi un caracter politic, de orientare naţională, abuzînd de articole polemice, săptămînalul se ocupa şi de viaţa economică şi social-culturală a oraşului. Gazeta publica ştiri cu privire la activitatea întreprinderilor, a băncilor şi instituţiilor de credite, a asociaţiilor meşteşugăreşti, a expoziţiilor industriale agricole, precum şi ştiri cu privire la gospodărirea oraşului. Valoroase erau paginile culturale în care cititorii au găsit, de multe ori, hrană sufletească, articole de istorie locală şi articole privind dezvoltarea şcolii şi culturii româneşti pe aceste meleaguri ale ţării. În anul 1933, timp de cîteva luni, apare în oraş ziarul „Credinţa"[37], foaie naţional-culturală, economică şi socială, în care au publicat Nicolae Albu, Vasile Netea şi alţi tineri consacraţi. Din anul 1936, pînă în 1938, apare gazeta „Astra"[38], contribuind substanţial la

---

[33] *Sächsisch-Regener Wochenblatt* (Reghin), anul XXVI, nr. 1 din 5 I 1919. (Colecţia se află în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu).

[34] *Sächsisch-Regener Nachrichten (Informaţia Reghinului săsesc).* (Colecţia se află la Biblioteca Academiei R.S.R. Bucureşti).

[35] Colecţia se află în Biblioteca *Astra* din Sibiu.

[36] Colecţia se află în Biblioteca Academiei R.S. România, Bucureşti.

[37] Colecţia se află în Biblioteca judeţeană, Tîrgu Mureş.

[38] Colecţia se află în Biblioteca *Astra* din Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

organizarea şi desfăşurarea programului cultural al asociaţiunii. În această gazetă au colaborat I. Agârbiceanu, Alexandru Ceuşianu, Iuliu Haţieganu şi alte personalităţi.

În această epocă, în limba maghiară apare „Heti Hírek" (Ştiri săptămînale), foaie săptămînală de reportaje sociale. Gazeta va apare cu întrerupere între anii 1928—1941[39].

Marea luptă dusă de masele populare împotriva exploatării sociale din anii crizei economice 1929—1933 a născut în Reghin, în ianuarie 1933, un organ de presă muncitorească, „Glasul şomerilor"[40], revistă socială lunară pentru combaterea lipsei de lucru, redactată de avocatul Ioan Şularu, fruntaş al mişcării sociale de pe aceste meleaguri. Revista, aşa cum a conceput-o redactorul ei, a strigat în auzul şi văzul tuturor „dreptul la viaţă şi existenţă pentru toţi". Tot Ioan Şularu scoate în 1930 revista bilunară „Toate legile", tipărită în tipografia „Libraria Nouă". În anii 1938—1940 se redacta în oraş, periodic, de către Alexandru Neuman, ziarul „Glasul muncitorilor forestieri", care neputînd fi tipărit, a fost dactilografiat şi difuzat comuniştilor şi simpatizanţilor mişcării muncitoreşti. În oraş au funcţionat două tipografii care, pe lîngă diferite imprimate, au tipărit un mare număr de diferite cărţi şi broşuri[41].

g) *Asigurarea sănătăţii.* După primul război mondial, spitalul militar care a funcţionat în internatul actualului Liceu industrial nr. 2 din strada Petru Maior, se transformă în spital civil orăşenesc, care funcţionează cu 40 de paturi şi un medic, iar din 1921 cu doi, apoi cu patru medici. Spitalul dispunea de 2 saloane mari şi 4 mici. Condiţiile de asistenţă erau grele, deoarece nu aveau nici apă, nici canalizare. În 1924, în oraş funcţionau peste 40 de cadre sanitare din care 8 medici, 4 dentişti, 5 farmacişti şi 17 cadre medii. Unii medici aveau cabinete particulare. În 1926 se înfiinţează serviciul sanitar orăşenesc. La 1 mai 1933 se deschide noul spital cu 80 de paturi. Spitalul avea o secţie de interne, una de chirurgie şi una de radiologie. În cadrul secţiei de chirurgie se tratau şi cazurile de naşteri şi boli ginecologice, iar la interne erau şi paturi pentru contagioşi. Pentru cei care puteau plăti taxe de spitalizare mai mari erau camere separate. În 1938 numărul paturilor creşte la 100. Într-o lună (februarie) au fost spitalizaţi 219, vindecaţi 132, operaţi 95 bolnavi[42].

În această perioadă activitatea medicală era o activitate curativă. Activitatea profilactică se reducea la izolarea şi tratarea bolilor contagioase, la vaccinarea profilactică antivariolică şi vaccinări antitifice în focare. Boală mai frecventă este febra tifoidă care apărea adeseori sub formă de epidemii de natură hidrică.

---

[39] Colecţia se află în Biblioteca judeţeană, Tîrgu Mureş.

[40] Un singur exemplar din nr. 1 se află în Biblioteca judeţeană, Tîrgu Mureş.

[41] Vezi mai pe larg, *File din istoria presei şi a tiparului*, de Szabó Mihai, în volumul *Reghinul cultural*, 1982, p. 52—62.

[42] Dr. Sabin Manuilă, *Statistica sanitară a României*, Bucureşti, 1939, p. 125, 138, 162.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Asistenţa socială cuprindea şi colonia de copii şi orfelinatul, care în 1926 avea 63 copii. Aceştia au frecventat şi şcoala primară, unii învăţînd şi meserie.

REGEN ZWISCHEN DEN BEIDEN WELTKRIEGEN DAS KULTURLEBEN

(Zusammenfassung)

Diese Studie gibt uns einen voll argumentierten und objektiven Überblick über die Entwicklung des Schulwesens und des Kulturlebens Regens in der oben angeführten Zeitspanne.

An erster Stelle wird die Entwicklung des Schulwesens erwähnt beginnend mit den Kindergärten, Elementarschulen, Gymnasien, Obergymnasien und Lehrlingsschulen.

Die Studie gibt uns zugleich auch einen objektiven Überblick über die Lage der Schulen der ungarischen und sächsischen Bevölkerung, welche berechtigt war Schulen in ihrer eigenen Muttersprache zu haben.

Im weiteren wird die Kulturtätigkeit der rumänischen, ungarischen und sächsischen Kulturinstitutionen erwähnt. Das Zusammenarbeiten dieser Kulturinstitutionen hat zur weiteren geistigen Entwicklung der Stadt beigetragen.

Reich an Inhalt ist auch das Musik- und Künstlerleben, die Tätigkeit der Bibliotheken, des Kinos und der Presse in den Sprachen der zusammenwohnenden Nationalitäten als auch die Entwicklung des Sanitätswesens gewesen.

Der Studie ist zu entnehmen, dass die Bevölkerung Regens immer zusammengearbeitet hat, in einem guten Einvernehmen um das Wohl ihrer Stadt in der sie schon seit vielen Jahrhunderten zusammen leben.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III

ETNOGRAFIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AUREL FILIMON (1891—1946) ACTIVITATEA SA ETNOGRAFICĂ OGLINDITĂ ÎN DOCUMENTE

AURELIA DIACONESCU

O valoroasă colecţie de etnografie şi artă populară existentă în patrimoniul Muzeului judeţean Mureş i-o datorăm neobositului colecţionar Aurel Filimon, întemeietorul cercetării etnografice mureşene, figură luminoasă ce şi-a înscris numele în viaţa culturală a judeţului în perioada interbelică, despre a cărui trecere prin viaţă s-a scris foarte puţin.

Cea mai veche mărturie care atestă preocupările din domeniul cercetării etnografice se află în scrisoarea adresată de Aurel Filimon, la 7 aprilie 1913, lui I. Bianu, căruia îi solicită recomandarea ca membru al Societăţii Arheologice şi Anagraphice din Bucureşti, angajîndu-se să-şi achite taxele prin „unele lucrări arheologice şi etnografice"[1].

„Ucenicia" în domeniul etnografiei şi-o face pe lîngă Alex. Tzigara-Samurcaş, în perioada de formare a etnografiei ca ştiinţă de sine stătătoare, perioadă în care, pe plan naţional, se abordează probleme de teorie şi metodologie în cercetarea etnografică. Ca secretar, apoi ca asistent la Muzeul de Artă Naţională din Bucureşti, din Memoriile de cheltuieli ale Arhivei Muzeului de Artă Naţională se reconstituie traseele pentru achiziţii străbătute de Aurel Filimon între anii 1914—1916. Parcurgerea numeroaselor zone etnografice de la Dunăre la Maramureş şi din nou peste Carpaţi, din Gorj la Vîlcea, în Argeş sau Teleorman, cunoaşterea directă a fenomenelor etnografice îi dau posibilitatea concluziilor de mai tîrziu cu privire la trecutul poporului român, etnogeneză sau unitatea culturii populare româneşti.

Din adeverinţa eliberată de Alex. Tzigara-Samurcaş, reiese să în perioada de funcţionare la Muzeul de Artă Naţională (1914—1917) „D-l Filimon s-a distins prin priceperea şi rîvna depuse în împlinirea funcţiunii sale. Prin cunoştinţele sale etnografice cît şi prin zelul depus în excursiile de colectare a obiectelor D-sa a adus reale servicii instituţiunii"[2].

---

[1] Scrisoare adresată de A. Filimon lui I. Bianu, B.A.R.S.R.

[2] Manuscris Aurel Filimon după Adeverinţa eliberată de Alex. Tzigara-Samurcaş, 28 mai 1919. (Arhiva Muzeului judeţean Mureş).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În același document, Alex. Tzigara-Samurcaș consemnează: „O mențiune specială merită concursul devotat ce mi-a dat la salvarea colecțiunilor Muzeului secuiesc din Sîngeorz (Sf. Gheorghe n.n.) în 1916, delegat fiind în această însărcinare de către Ministerul de rezboi“[3]. Lui Aurel Filimon îi revine sarcina ca, în acord cu principiile de drept internațional consfințite la Haga, să asigure paza (fără a le ridica de la locul lor) a colecțiilor muzeului secuiesc, a acestor „insulari izolați în marea românească“[4]. Pune în ordine sălile din clădirea ce adăpostește „obiecte distante cu mii de ani de frămîntările de azi“[5], întocmind procese verbale cu constatările asupra stării muzeului, încît la primirea ordinului de retragere autoritățile ungare declară: „Comandamentul militar român nu s-a atins de muzee și nu a jefuit colecțiile“[6].

Anul 1918 îl statornicește pe Aurel Filimon în Tîrgu Mureș, perioadă după care este cunoscut pentru pasiunea și perseverența cu care se dedică pentru înființarea unui muzeu de arheologie și etnografie în acest oraș. Conștient de transformările social-economice petrecute în viața satelor, achiziționează tot ce este edificator pentru viața materială și spirituală a populației din județ, începînd cu monumente ale arhitecturii populare, pînă la uneltele tradiționale, obiecte casnice învechite supuse dispariției. În afara peregrinărilor prin ținuturile mureșene, printr-o foaie volantă face un însuflețit apel cetățenilor pentru „adunarea lucrurilor și obiectelor a popoarelor din județ, fără considerare de naționalitate, folosite în viața și industria lor casnică, obiecte primitive și de artă a portului și țesătoriei... Îmbogățirea colecțiunilor noastre și expunerea lor spre vizitarea publicului va aduce și D-voastră deplina satisfacție văzînd roada muncii și contribuția la unele pagini a istoriei de abia cunoscute“[7].

Cu prilejul conferințelor de popularizare din județ, organizate sub egida „Astrei“, nu pierde niciodată prilejul de a sublinia importanța și necesitatea înființării unui muzeu la Tîrgu Mureș, căutînd „locurile unde se pot găsi lucruri vechi“[8], pentru a le avea în vedere în campaniile de achiziționare a obiectelor etnografice. În comuna Ungheni, cu prilejul aceloraşi conferințe, se consemnează: „pentru secția etnografică s-au găsit cruci de lemn din secolul trecut lucrate în filigram și sculptate“[9].

În întreaga sa muncă se orientează după ideile școlii etnografice clujene (G. Vâlsan, R. Vuia) în privința obiectului de studiu în etnografie: poporul „elementul cel mai întins și mai statornic din cuprinsul grupărilor omenești“[10]. Înființarea Societății etnografice românești din

---

[3] *Idem.*

[4] Alex. Tzigara-Samurcaș, *Contribuție la istoricul Muzeului Secuiesc*, în *Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve*, Sfîntu Gheorghe, 1929, p. 30.

[5] *Idem*, p. 34.

[6] *Múzeumi és Könyvtári Értesitő*, decembrie 1916.

[7] Foaie volantă — Apel — 1921 (Documentele fam. Filimon).

[8] *„Astra“ la Voiniceni*, în „Ogorul“, 13 aprilie 1921.

[9] *„Astra“ la Ungheni*, în „Ogorul“, 20 aprilie 1921.

[10] G. Vâlsan, *Opere alese*, București, 1971, p. 95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cluj reprezintă „prima încercare serioasă de cercetare ştiinţifică a poporului român“[11]. El susţine ideea şcolii clujene şi în privinţa culegerii materialului etnografic de veche cultură, care sub influenţa civilizaţiei moderne se alterează sau dispare. „Ce ne-a mai rămas trebuie adunat... fiindcă în acest material vom găsi certificatul nostru de nobleţe naţională“[12].

Aceeaşi idee răzbate la Aurel Filimon şi în privinţa conservării culturii spirituale a poporului român. În procesul verbal de constituire a Societăţii de Arheologie-Istorie-Etnografie din Tîrgu Mureş la 15 septembrie 1924 se consemnează: „Cu această ocaziune D-l Filimon face propunerea ca în Ianuarie 1925 să se facă o petrecere cu un program etnografic cu care ocaziune să se aducă din judeţ feciori şi fete cu lăutarii lor, pentru a arăta jocurile vechi româneşti cari încep să fie uitate. Mai departe ciobani care ştiu cînta din fluier, trişcă şi frunze“. („Adunarea generală a acceptat propunerea“).

O mărturisire scrisă a concepţiei sale despre etnografie datează din anul 1927 (?) („după nouă ani de cînd s-au terminat războiul“), într-o informare făcută în calitate de preşedinte al Comisiunii culturale şi scolastice, considerînd „o datorie obligatorie ştiinţei şi trecutului poporului românesc de a vă face cunoscut bogăţiile arheologice şi etnografice a acestui judeţ“[13], punctînd necesitatea unei activităţi sistematice bazată pe cerinţele ştiinţifice ale etnografiei.

Confundînd obiectele etnografice cu tot „atîtea dovezi ale trecutului“ îşi încheie informarea prin următoarea întrebare: „oare adunarea etnografiei, a datinilor, a folclorului poporului nostru, care a menţinut caracterul tipologic pînă astăzi, se pierde din zi în zi sub influenţa orăşenească nu este o datorie dintre cele mai urgente?“[14].

Pe baza obiectelor etnografice reprezentative din judeţ, în Memoriul adresat primarului oraşului Tîrgu Mureş pentru înfiinţarea unui muzeu, trece în revistă categoriile de obiecte care se vor include în viitoarea expoziţie: „În cadrele etnografiei s-ar aduna toate obiectele casnice de ţesătorie, lemnărie, pescuit, păstorit, ceramică, îmbrăcăminte, cu un cuvînt tot ce reprezintă viaţa şi manifestările ei, împreună cu evoluţia formelor cari în multe cazuri sînt reminiscenţe identice ale antichităţii; am păstra prezentul ca ultima fază a arheologiei care în viitor n-ar fi altceva decît cunoaşterea trecutului... Judeţul nostru care este locuit de români, unguri şi saşi, cunoaşterea particularităţilor ca proprietăţi independente sînt foarte importante dîndu-ne lămuriri în multe cazuri şi cunoaştere de originalitate“[15].

---

[11] *Idem.*

[12] G. Vâlsan, *„O ştiinţă nouă — Etnografia“*, Cluj, 1927, p. 10.

[13] Manuscris Aurel Filimon — Informare despre bogăţiile arheologice şi etnografice ale judeţului, 1927 (?) (Documentele fam. Filimon).

[14] *Idem.*

[15] Aurel Filimon — Memoriu către primar, 18 III 1931 (Arhiva Muzeului judeţean Mureş).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întreaga muncă de achiziționare, de ilustrare a culturii materiale și spirituale din județ îi este încununată prin deschiderea Muzeului de arheologie și etnografie în Palatul Cultural din Tîrgu Mureș, în luna aprilie 1934. Cu privire la valoarea obiectelor expuse în presa locală menționează: „cu toate obstacolele ce a avut în cale s-au adunat timp de 10 ani aceste amintiri scumpe pentru noi."[16].

Din Raportul întocmit la deschiderea muzeului este demnă de reținut o însemnare ce vizează valoarea deosebită a patrimoniului:

„Mai sînt în acest muzeu o mulțime de obiecte preistorice între cari unele sînt unice în țară, ce dovedesc că Valea Mureșului a fost populată încă din cele mai vechi timpuri pe care istoria nici nu le cunoaște"[17].

În această categorie de obiecte se includ și „odoarele" colecțiilor etnografice mureșene — ceramica din suluri de lut, de tip „preistoric", nelucrate la roată, a căror tehnică de realizare se pierde în zorile istoriei.

Avînd o bogată activitate arheologică, în demonstrarea unității și rezultatele săpăturilor arheologice în împletirea lor cu documentele materiale etnografice. În studii și articole își concentrează atenția în zona Călimanilor, pentru a dovedi că unitățile muntoase (Carpații) nu au constituit un hotar etnic, ci „coloana vertebrală a pămîntului românesc, leagănul și întăritorul ființei noastre etnice"[18].

Din cercetările arheologice și studiile etnografice din județ, Aurel Filimon concluzionează pentru zona montană din nord-est (din Munții Călimani pînă în Munții Rodnei) un prezent „cari și astăzi păstrează reminiscențele epocii bronzului cu atîta sfințenie tradițională, parcă am vedea în fața noastră desfășurarea vieții de pe acele timpuri. Bărbații au pe cap colopul înfășurat cu 4—7 rînduri de zale din alamă, chimirul decorat cu un șir de prîsnele ornamentate cu motive corespunzătoare epocii bronzului. În curea... într-o teacă de lemn cuțitul lung cu plăsele de alamă, iar pe degete inelul de mire cu un cap lat și mare ornamentat cu motive din epoca bronzului... Motivele geometrice ce decorează cămășile femeiești cu ciupag sînt tot aceleași ca și în epocile dinaintea erei noastre"[19].

Sinteza materialelor arheologice, a documentelor istorice și cercetării etnografice de teren o reprezintă articolul „Contribuțiuni la vechimea românilor în Ardeal" (1938), în care consideră de la bun început că scopul colecțiilor etnografice este de „a păstra prezentul pentru viitor, ca în viitor să se cunoască trecutul", inventarul etnografic constituind o serie de „survivanțe" (documente de continuitate). Ca argumente ale continuității sînt folosite vasele ceramice lucrate în suluri de lut ce s-au lucrat în localitățile Deda, Pietriș și Morăreni pînă la începutul secolului al XX-lea. Transmiterea din generație în generație a

[16] Ziarul *„Gazeta din Valea Mureșului"*, 22 aprilie 1934.
[17] Raport la deschiderea Muzeului (Arhiva Muzeului județean Mureș).
[18] G. Vâlsan, *Opere alese*, București, 1971, p. 111.
[19] Aurel Filimon, *Urme dacice (Etnografie și arheologie mureșană)*, în „Glasul Mureșului", nr. 19, 7 aprilie 1935 (Tîrgu-Mureș).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tehnicii de realizare a lor aduce argumentul continuității. Pe această cale se cuvine a restitui lui Aurel Filimon întregul merit de descoperire și cercetare a acestor tipuri de vase.

În volumul „Arta populară românească" (Editura Academiei, 1969), la capitolul de ceramică se scrie: „În 1955, în localitatea Deda de pe Valea Mureșului a fost semnalat un centru de ceramică lucrată cu mîna, necunoscut pînă atunci" (p. 540). În baza proceselor verbale de teren vasele sînt achiziționate de Aurel Filimon în anul 1926, iar în lucrarea mai sus citată face următoarea precizare: „Această ceramică este necunoscută în muzee și literatură, fiind o descoperire a subsemnatului, colecționată din satele colinare așezate pe versantele Călimanilor".

Concluziile la care ajunge prin studii Aurel Filimon sînt în favoarea ideii că poporul nostru a fost de la început un popor de păstori și agricultori, ocupație permanentă pînă în zilele noastre, explicată „prin inventarul tipologic supus aceloraşi necesități". Ca argumente a ideii de autohtonie folosește un bogat material documentar maghiar („Literatura ungurească prima dată se folosește de subsemnatul"). Pe lîngă tipologia obiectelor se ocupă de motivele ornamentale ca argument al vechimii și continuității, studiind originea „liniilor ondulate", motiv cu o vechime mult mai mare decît așa cum a fost considerat ca aparținînd slavilor. Ajunge la concluzia că „acest ornament în regiunea Carpato-Dunăreană a trecut în inventarul decorativ al slavilor nu prin contactul cu romanii ci prin contactul acelor daco-romani. . . [20]

Într-o muncă ce nu a cunoscut odihna și nici oboseala, Aurel Filimon s-a dăruit cu o extraordinară însuflețire activității expoziționale. La puțin timp după statornicirea în Tîrgu Mureș, în anul 1921, prin propriile puteri organizează în două săli din Palatul Cultural o expoziție de artă populară românească și secuiască, cu toate greutățile întîmpinate de faptul că autoritățile locale nu sprijineau acțiunile culturale[21].

După inaugurarea muzeului mureșan, evenimentul expozițional de mare ecou în viața culturală și științifică a județului a fost prilejuit de „Expozițiile Lunei Tîrgu Mureșului" din anul 1936.

Prin expoziția etnografică prezentată publicului mureșan cu acest prilej, Aurel Filimon și-a propus să prezinte prin obiectul etnografic „tot ce a păstrat poporul român din epoca Daciei pînă în prezent ca legături de contituitate"[22]. Așa cum singur mărturisea, „prin expoziția de față am dorit a expune tot ce ne explică și ne confirmă continuitatea noastră în Ardeal, respective în această regiune a Mureșului de Sus, din cele mai vechi timpuri pînă în prezent[23].

Presa locală consideră obiectele expuse „dovezi de vrednicie românească, de trudă, de iscusință". Între obiectele expuse, un loc deosebit

---

[20] Aurel Filimon, *Contribuțiuni la vechimea românilor în Ardeal*, în „Reînvierea" (Tîrgu Mureș), 1937, nr. 1, p. 20.
[21] Ziarul „Tükör", nr. 8, 1921, p. 4.
[22] Broșura „Expozițiile Lunei Tîrgu Mureșului — Palatul Cultural" (1936), p. 1.
[23] *Idem*, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

l-au ocupat crestăturile în lemn „îmbibate cu praf de cărbune şi unse cu unt", cu motive ornamentale tradiţionale, catrinţe cu trup vînăt, ştergare cu o ornamentaţie foarte variată, vase ceramice, lăzi de zestre „lucrate din bardă şi cuţitoaie", unelte agricole sau piese de uz gospodăresc, port popular, pentru unele dintre exponate făcîndu-se următoarea remarcă: „împrumuturile străine au înfăţişarea neghinei din grîu"[24].

Cu prilejul acestei manifestări culturale „un merit deosebit şi-a cîştigat D-l Filimon cînd într-o conferinţă bine documentată a dovedit tocmai pe baza acestor colecţii de artă şi industrie casnică vechimea milenară şi continuitatea neîntreruptă a elementului daco-roman de pe aceste meleaguri... D-l Filimon a mai avut fericita inspiraţie ca în legătură cu conferinţa D-sale să prezinte grupuri de săteni şi sătence din diferite părţi a judeţului cari în costumele caracteristice fiecărei regiuni au delecat un numeros public prin executarea de dansuri tradiţionale... de o valoare artistică reală constituind un fel de expoziţie etnografică vie ce a venit să completeze în mod foarte reuşit pe cealaltă"[25].

Rîvna şi priceperea în organizarea expoziţiilor în anul 1937 îi poartă paşii lui Aurel Filimon la o nouă manifestare, de talie naţională, prilejuită de Expoziţia-Tîrg de la Bucureşti organizată de Liga Naţională a femeilor române. Ideea direcotare a expoziţiei a fost: „de a stimula interesul pentru lucrurile practice, şi gustul pentru cele frumoase, de a atrage atenţia oficialităţilor asupra posibilităţilor pe care le are arta ţărănească şi industria casnică precum şi asupra concursului pe care-l merită din partea statului"[26].

Pasionatul colecţionar participă la Expoziţia-Tîrg cu un material etnografic selectat din judeţ, cu un accent deosebit de exponatele din zona Călimanilor. Prin valoarea şi autenticitatea materialelor expuse, standul judeţului Mureş nu rămîne neremarcat presei centrale care apreciază că: „D-l Aurel Filimon... ne-a adus toate obiectele întrebuinţate în viaţa casnică de către românii din satele colinare ale versantelor Călimanilor, dorind să ne arate viaţa adevărat românească, fără nici o influienţă străină sau industrială... examinarea îndeaproape a acestor obiecte ne urcă în epoci foarte depărtate, chiar din preistorie, o viaţă care a durat mii de ani fără să sufere cea mai mică modificare. Locuitorii acestei regiuni au fost ciobani de cînd există poporul român, rămînînd şi astăzi cei mai credincioşi păstrători ai tradiţiei. Dacă putem vorbi de o continuitate a românilor în Ardeal incontestabil că acest stand ne oferă o bogată serie de documente".[27].

La concursul de costume populare, organizat cu prilejul acestui Tîrg, Aurel Filimon primeşte Diploma cu premiul I pentru costumul

---

[24] C. Murăşanu, *„Cronica Lunei Tîrgu-Mureşului — Expoziţia Aurel Filimon"*, în „Progres şi cultură", an IV, nr. 9—10, 1936.

[25] Dr. T. Bendescu, *„În jurul Lunei Tîrgu Mureşului"*, în „Mişcarea Mureşului", an I, nr. 3, 8 noiembrie 1936.

[26] *„Expoziţia-Tîrg Bucureşti, 1937"*, în „Curentul", an X, 11 mai 1937.

[27] „Arta noastră populară", în „Dimineaţa", 20 mai 1937, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

popular din zona Călimanilor, port în care sînt ilustrate toate reminiscenţele trecutului pe care Filimon le inserează în articole şi studii: chimir decorat cu prîsnele şi cruci de alamă, băltagul şi inelul ce-şi au originea în epoca bronzului.

Fiind cunoscut în ţară pentru iscusinţa organizărilor de expoziţii, este antrenat în campaniile de achiziţii organizate în judeţ, cu prilejul unor expoziţii internaţionale. Este vorba de campania din anul 1937, de pregătire a materialului pentru Expoziţia de la Paris, obiectele achiziţionate de Aurel Filimon fiind reţinute pentru a fi „trimise ca modele D-lui Prof. D. Gusti"[28], sau la pregătirea expoziţiei de artă populară românească de la New York, din anul 1939, prilej prin care adresează organizatorilor expoziţiei următoarea recomandare: „Una dintre cele mai eficace şi permanentă propagandă în străinătate ar fi depozitarea unei colecţiuni de etnografie la careva Muzeu mai mare ex: Boston, Philadelphia etc. Aceste colecţii ar ţinea la suprafaţă întotdeauna diferite probleme referitoare la aptitudinea artistică, spiritul de creaţie şi cîte alte probleme sociale"[29].

Pentru aceeaşi expoziţie Alex. Tzigara-Samurcaş îi solicită lui Aurel Filimon materiale documentare pentru a fi incluse în publicaţia editată cu prilejul acestei manifestări. Redăm textul cărţii poştale:

Dragă Filimon,

Mi-ai arătat mai demult podoabe de bronz purtate încă azi, care se aseamănă cu cele hallstattienne găsite în Ardeal. În publicaţia ce propun în englezeşte pentru Expoziţia de la New York aşi vrea să dau asemenea probe de persistenţa preistoricului pînă azi, şi între altele şi cele ce posezi cu bineînţeles indicarea sorgintei de unde le am. Dacă vrei să figurezi cu ele trimite-mi fotografiile respective precum şi alte probe de spirale în bronz sau argint şi aur.

Despre animalele fantastice alături de boul Apis, ce amănunte mi-ai putea da despre locul descoperirii şi datarea lor prin obiectele ce s-ar mai fi găsit împreună. Aştept dar răspuns cît mai neîntîrziat zicîndu-ţi la bună vedere.

Cu mare prietenie,
Al. Tzigara Samurcaş

Buc. II. Şos. Kisseleff 3.
16 III 1939

Bogăţia materialului etnografic din ţinuturile mureşene, valoarea lor documentar-artistică îl îndeamnă pe Aurel Filimon la a face pro-

[28] Manuscris Aurel Filimon — Tabel al obiectelor primite pentru Expoziţia de la Paris, 3 iunie 1937 (Documentele fam. Filimon).

[29] Manuscris Aurel Filimon. Scrisoare adresată Comisarului Regal al Expoziţiei internaţionale de la New York, 10 octombrie 1938 (Fam. Filimon).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

punerea la Ministerul Propagandei pentru o nouă expoziţie peste hotare, propunere apreciată de Simion Mehedinţi în cuvinte elogioase :

„Sitmate Domnule Filimon, Bucureşti 25 III 1940

Ştii cît preţuiesc silinţele D-tale. Ceea ce propui are două laturi; una de propagandă externă, alta priveşte numai ştiinţa. Aşadar, fă două petiţii: una la Ministerul Propagandei, arătînd scurt şi precis de ce e vorba. Alta trimite-o Societăţii Geografice, iar noi vom face o adresă în acelaşi sens către cei ce se ocupă de organizarea expoziţiei.

Cu cele mai bune urări de izbîndă,
S. Mehedinţi."

Anul 1940, an nefast pentru soarta Ardealului, îl desparte pe Aurel Filimon de Valea Mureşului, al cărei fiu credincios a fost, şi cu foarte mult regret, durere şi umilinţă se refugiază la Bucureşti, luînd cu sine colecţia personală de etnografie, pe care prin sprijinul material primit din partea Casei Şcoalelor o depozitează în Parcul Naţional — Pavilionul Propagandei.

În condiţiile în care războiul şi produsele industriale afectează producerea de bunuri tradiţionale, printr-un memoriu Aurel Filimon indică necesitatea achiziţionării unor categorii de materiale care încep să dispară.

Redăm manuscrisul memoriului înaintat :

II Memoriu

Asăzi cînd în urma războiului lipsesc unele materiale prime necesare îmbrăcămintei şi ţesătoriei ţărăneşti, încep să fie folosite cele mai frumoase piese cari pînă în prezent erau considerate ca adevărate opere ale artei ţărăneşti. Unele industrii nu se mai exercită de ex. pictatul pe sticlă. Ceramica are încă defectele ei, nu se mai fac canceele şi farfuriile atît de mult admirate. Lemnăria sculptată devine o raritate. Ne aflăm în ultima clipă de salvare, cu atît mai mult că străinii plătesc negustorilor chiar preţuri fabuloase pentru ce se mai găseşte.

În baza acestora am onoarea a vă face următoarea propunere: — ca să se facă o expoziţie de artă populară cu caracter intern care mai tîrziu poate fi extinsă şi în străinătate.

Materialul ar fi: icoane pe sticlă, ţesătorie ceramică şi lemnărie.

Expoziţia ar putea fi gata la sfîrşitul lunii aprilie.

..... Cu colectarea materialului stau la dispoziţia D-voastră.

— ..... Materialul s-ar aduna din Oltenia, Muntenia, Moldova, Ardeal şi Banat".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Expoziția propusă pentru prezentare în străinătate este realizată prin Ministerul Propagandei în perioada anilor 1941—1943. Aurel Filimon itinerează expoziția, la care își aduce contribuția prin vasta colecție personală (495 de obiecte din care se selectează cele mai reprezentative) ce dovedeau „persistenta și permanenta așezare a elementului românesc între hotarele vechii Dacii". Mesajul expoziției, precum și angajamentul de colectare de noi materiale, îl expune concis în scrisoarea adresată Ministerului Propagandei.

„București 2 iulie 1941

II Domnule Ministru,

Din colecțiile mele personale se folosește un material oarecare pentru expozițiile ce se vor organiza la Berlin și Roma. Prin aceste expoziții după cunoștințele mele se caută așa zisele *survivanțe*, obiecte folosite în viața casnică a gospodăriei țărănești, cari ne fac legătura cu cele mai vechi timpuri ca dovadă de persistență și permanentă așezare a elementului românesc între hotarele vechii Dacii — indiferent dacă în decursul miilor de ani acest popor a vorbit aceeași limbă, a fost în progres sau regres, independent sau subjugat, faptă este indubitabilă că în toate timpurile și-a stăpînit propriile sale moșii.

Ca o persoană care timp de 35 de ani a făcut muzeologie și s-a ocupat de această problemă, poate acuma ar fi cazul de a contribui și eu cu cunoștințele mele la lupta care se dă pentru întregirea poporului românesc între vechile sale hotare.

Pentru ca argumentele etnografice să fie cît mai puternice și scopul urmărit prin aceste expoziții cît mai eficace, am onoarea a vă face următoarea propunere: Aș întreprinde o călătorie de 20—30 zile cu un autocamion în județele Hunedoara, Alba și Bihor, pentru a aduna un material în vederea expoziției „survivanțe" pentru care mai ales Germanii au un deosebit interes pe cum dovedește corespondența pe care o posed. Cheltuielile avînd un autocamion și fotograf n-ar întrece suma de 3—400.000 lei, avînd în schimb vre-o cîteva mii de obiecte bine selecționate cari întotdeauna vor putea servi ca material pentru expoziții.

Primiți vă rog Domnule Ministru, asigurările deosebitelor mele condiserațiuni.

Aurel Filimon
fost director al bibliotecii și muzeului
din Tîrgu Mureș

București
Calea Victoriei 85

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

D-niei Sale
D-lui Ministru al Propagandei. II

Cunoscînd interesul pe care materialele etnografice românești le suscită în Germania într-un referat adresat Ministerului Propagandei la data de 23 oct. 1941 solicită următoarele: ...„Din Germania mi s-au cerut de mai multe ori articole despre acest material — Institutul Sud-Est European din München, Dl Prof. Gamilscheg. În baza acestora, am onoarea a vă ruga să binevoiți a-mi aproba transportarea acestui material în Germania, precum și o bibliotecă de specialitate (250—300 cărți și broșuri) pentru a-l putea utiliza în vederea articolelor care sînt cerute și cari cum spune textual Institutul Sud-Est European din München, avînd un mare interes nu numai pentru cercetările românești dar și pentru cele străine".

Expoziția itinerantă din Germania și Italia despre care s-a scris foarte puțin a reușit să-i facă pe străini să înțeleagă că ea nu a fost organizată în scop propagandistic, ci pentru a da posibilitatea de cunoaștere a sufletului românesc, „virtuțile, spiritul de conservare, puterea de rezistență, specificul și tendințele artistice ale unui popor"[30].

Presa vieneză („Volkischer Beobachter") consemna: „Troițele tăiate artistic, poarta monumentală a unei case țărănești și cîteva broderii artistice adeveresc înaltul nivel al destoiniciei lucrului manual al țăranului român".

Presa din țară a subliniat că expoziția a demonstrat încă o dată lumii întregi că sufletul românesc s-a adaptat încă de la formarea lui la cele mai desăvîrșite forme de expresie, că este capabil de lucruri generoase și numai surda luptă de rezistență în fața tuturor atentatelor istorice, l-au întîrziat în drumul unei masive împliniri naționale.

Cu privire la cercetarea etnografică și valorificarea materialelor etnografice este edificatoare concluzia „Tribunei" brașovene:

„Domeniul etnografiei nu a fost încă suficient exploatat, este adevărat. O concepție strîmtă oficială și un tembelism retrograd de pe urma cărora ni s-au tras și ni se trag și astăzi toate relele a împiedicat și exploatarea acestui vast domeniu național. Cu totul alta ar fi fost atitudinea străinilor față de noi și de problemele noastre vitale dacă cu mulți ani înaintea anului 1940 spațiul și economia transilvăneană ar fi fost cunoscute peste hotare așa cum au fost prezentate recent la expoziția amintită. S-ar fi văzut demult că noi românii reprezentăm aici o civilizație carpatică autohtonă și un stil de viață cu care puține popoare se pot mîndri... Românul de ori unde l-ai lua, prezintă un caracter omogen, totalitar în sensul că el nu se deosebește structural de fratele lui dintr-o altă regiune. El este peste tot același, vorbește aceeași limbă, este predominat de sentimente identice și familiarizat cu întregul spa-

[30] Ziarul „Tribuna", Brașov, 29 ianuarie 1942.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţiu pe care i se întinde fiinţa etnică. Această omogenitate nu este oare argumentul cel mai trainic pentru aderenţa noastră din timpuri imemoriale la spaţiul original transilvan?"[31].

La itinerarea acestei expoziţii Aurel Filimon îşi foloseşte cu mult succes cunoştinţele sale din domeniul arheologiei reuşind să ilustreze continuitatea populaţiei româneşti în spaţiul carpato-dunărean, prin alăturarea materialelor arheologice la piesele etnografice, conducîndu-i pe vizitatori la ideea permanenţei prin continuitatea de motive ornamentale, din preistorie pînă în zilele noastre, aşa cum puncta şi presa vremii: „Specialişti atît în domeniul arheologic cît şi etnografic au rămas surprinşi de identitatea de forme şi de motive a obiectelor de azi şi a lucrurilor rămase din epoca preistorică în regiunea tracică. În felul acesta au ajuns ei înşişi la concluzia unei continuităţi culturale indubitabile în regiunea carpato-dunăreană[32].

Expoziţia este popularizată de Aurel Filimon în articolul „Ornamente der Rumänischen Volkskunst" (Ornamente din arta populară românească), publicat în revista „Volk und Schrift" (Berlin, 1943). Redacţia revistei consemnează valoarea artistică a exponatelor arătînd că ele reprezintă expresia continuităţii poporului român.

Bombardamentul din anul 1944 asupra oraşului Bucureşti îi afectează lui Aurel Filimon locuinţa şi colecţiile, perioada următoare fiind preocupat de refacerea colecţiilor. Dorinţa refacerii colecţiei distruse răzbate din numeroasele memorii din cursul anului 1945, adresate diferitelor foruri: „avînd în vedere că aceste colecţiuni se leagă de Ardealul de Nord ca o manifestare de cultură românească şi instrument de educaţie atît şcolilor cît şi publicului"[33].

Din documentele existente nu avem nici o dovadă în ce măsură a reuşit Aurel Filimon refacerea colecţiei distruse; retragerea la Rapoltu Mare (jud. Hunedoara) şi moartea prematură (martie 1946) îl împiedică să-şi realizeze planurile minuţios croite.

Prin tot ce a realizat într-o viaţă de muncă, Aurel Filimon a dat dovada unui mare cărturar, unui neobosit căutător pe filonul continuităţii, a fost „steaua ce-a strălucit peste ani"[34], o pildă demnă pentru urmaşi. În întreaga activitate etnografică, poate cel mai mare volum de muncă l-a depus în colectarea de materiale pentru a „dura" „temelia de existenţă a unui neam şi ţară" ce este „nu numai prosperitatea economică dar şi temelia pe care o dă cultura"[35].

O sinteză a acestei perseverente munci de colecţionare a făcut-o H. H. Stahl vizitînd expoziţia etnografică organizată de Aurel Filimon

---

[31] *Idem.*

[32] I. Hurdubeţiu, *Constatări şi sugestii în legătură cu expoziţia noastră etnografică în Germania*, decupaj de articol — titlul publicaţiei neidentificat (Documentele familiei Filimon).

[33] Manuscris Aurel Filimon. Memoriu adresat ministrului Economiei Naţionale, 24 mai 1945 (Documentele fam. Filimon)

[34] Informator Inochentie Tiruţa — Rapoltu Mare, jud. Hunedoara, 78 de ani.

[35] Manuscris Aurel Filimon, Memoriu adresat Ministerului Economiei Naţionale, Bucureşti, 12 aprilie 1945 (Documentele familiei Filimon).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în anul 1936 cu prilejul „Lunei Tîrgu Mureșului“: „Trebuie să nu uităm că acela care se apucă de strîns colecții, nu este un om care se găsește pe toate drumurile și oricînd. Colecționarul pătimaș este o apariție rară. El depune o muncă uriașă, plină de greutăți, plină de privațiuni uneori ca să poată strînge de-a gata pentru alții comorile sale. Și valoarea unei colecții bune este atît de mare încît ea atinge tărîmurile interesului general național“[36].

Muzeul județean din Tîrgu Mureș este cel care a avut fericitul prilej de a păstra în depozitele sale colecția etnografică achiziționată de Aurel Filimon între anii 1918—1940. Prezentarea activității etnografice a fondatorului muzeului mureșan în lumina documentelor vremii se vrea un pios omagiu unei vieți dominate de neastîmpărul cunoașterii, o vie recunoștință celui ce a pus cercetarea etnografică mureșană pe baze științifice, o nestrămutată dorință de a-l face pe Aurel Filimon mai cunoscut, mai prețuit, mai iubit, mai așezat la locul care i se cuvine; și i se cuvine prin meritele sale, prin munca de o viață.

Se subliniază și pe această cale necesitatea reînnodării unei vechi tradiții, prin redeschiderea la Tîrgu Mureș, după o pauză de peste 40 de ani, a secției de etnografie, cu o expoziție permanentă, care să fie conformă concepției lui Aurel Filimon despre etnografie, despre expoziția etnografică — purtătoare de mesaj a continuității, o punte între „prezent și îndepărtatul trecut“.

AUREL FILIMON (1891—1946) SON ACTIVITÉ ETNOGRAPHIQUE REFLÈTÉE DANS DES DOCUMENTS

Aurel Filimon, le fondateur du Musée départamental de Tîrgu Mureș. C'est celui qui a initié la recherche scentifique dans l'ethnographie de la région du Mureș entre les deux guerres mondiales.

Sa profession de foi était d'illustrer par l'intérmédiaire de l'ethnographie „tout ce que le peuple roumain a gardé de l'époque de la Dacie jusqu'a présent comme liaisons de continuité“.

A l'occasion des expozitions internes et de l'étranger il a combiné d'une manière heureuse ses connaissances d'archéologie avec celles d'ethnographie, en amenant ses visiteurs à l'idée d'une continuité culturelle indoubitable dans la région Carpato-danubienne. Fils dévoué de la contrée, il a consacré toute sa vie à la recherche des énigmes du passé lointain du peuple roumain pour „exposer tout ce qui explique et confirme notre présence en Transylvanie, plus précisement dans cette vallée du Mureș supérieur, des époques plus profondes jusqu'a nos jours“.

[36] H. H. Stahl, *„Expozițiile de viață sătească din Tîrg Mureș“*, în *Sociologie românească*, anul I, nr. 11, 1936, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CULTURĂ POPULARĂ ŞI CULTURĂ DE MASĂ ÎN CONTEXTUL REVOLUŢIEI ŞTIINŢIFICO-TEHNICE

POMPEI BELCIUG

Mai mult decît oricînd, perioada pe care o parcurgem, datorită unor transformări de anvergură şi extensiune fără precedent, generează mutaţii profunde în lumea contemporană, modificînd din temelii baza tehnico-materială a societăţii umane, cu efecte în sfera politică, ideologică, culturală a suprastructurii.

După cum este cunoscut, în concepţia partidului nostru, dezvoltarea impetuoasă a forţelor de producţie, pe baza progresului tehnic şi ştiinţific, reprezintă calea realizării obiectivelor fundamentale ale strategiei sale: lichidarea decalajului ce ne desparte de ţările avansate din punct de vedere economic şi industrial, edificarea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi crearea premiselor pentru trecerea la comunism.

Fără îndoială că în acest context se impune cu necesitate realizarea unor transformări structurale în toate domeniile creaţiei ştiinţifice şi tehnice, determinîndu-se înscrierea fermă a economiei noastre naţionale în ritmul progresului ştiinţific şi tehnic internaţional.

Subliniind caracterul atotcuprinzător al fenomenului, secretarul general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Epoca în care trăim este dominată de cea mai profundă revoluţie tehnico-ştiinţifică pe care a cunoscut-o istoria şi care marchează un uriaş salt în toate domeniile cunoaşterii, în dezvoltarea forţelor de producţie, în creşterea capacităţii creatoare a omului. Întreaga evoluţie istorică a gîndirii şi cercetării ştiinţifice, şi cu deosebire marea explozie a ştiinţei şi tehnicii contemporane, învederează că progresul ştiinţific exercită o puternică influenţă asupra tuturor laturilor vieţii omeneşti, atît materiale cît şi spirituale, impulsionînd viguros şi dezvoltarea ştiinţelor sociale, în primul rînd a filozofiei, a logicii, a concepţiei despre lume şi societate. În acelaşi timp, este cunoscut că, la rîndul lor, ştiinţele sociale acţionează asupra vieţii materiale, asupra organizării societăţii, asupra gradului de civilizaţie a popoarelor"[1].

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *Mesaj adresat participanţilor la cel de-al IV-lea Congres internaţional de logică, metodologie şi filozofia ştiinţei — 30 august 1971*, în *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Bucureşti, Editura politică, 1972, p. 377.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Modernizarea largă pe plan mondial a societăților tradiționale, prin antrenarea lor în circuitul civilizației tehnice, este generatoarea unor schimbări sociale fundamentale. În cadrul unui proces atît de complex are loc transformarea întregii structuri sociale, a modelului de familie, a atitudinilor și preferințelor.

Vechiul imobilism rural a cedat locul unei mobilități spațiale necunoscute încă. Un microcosmos teritorialicește limitat, complet îngrădit din punct de vedere social și cultural ține irevocabil de trecut. Datorită mijloacelor de comunicație în masă, a călătoriilor, educației, mobilității geografice și sociale, orizontului limitat din trecut i se opune o deschidere către zone inainte necunoscute și inaccesibile. Omul societății noastre nu mai poate fi conceput în cadrul unei comunități restrînse, oricît de perfect organizată ar fi aceasta.

În cadrul acestor ample prefaceri urbanizarea modernă generată în primul rînd de industrializare, se prezintă ca „un proces de restructurare socială", ca „problemă de structură socială dinamică". Procesul de urbanizare implică o serie de aspecte economice, tehnice și sociale, nu arareori contradictorii. Este vorba de implantarea de noi unități industriale, dezvoltarea serviciilor și transporturilor, a rețelelor de sănătate și învățămînt, construirea de locuințe, dotări publice și administrative, schimbări ale populației în raport cu poziția față de mijloacele de producție, schimbări în conștiința socială.

Creșterea populației urbane, după cum se știe, se datorește, în condițiile actuale, unui flux masiv de mînă de lucru de proveniență rurală care se încadrează în locuri de muncă din mediul industrial. Contribuind la progresul tehnic prin munca lor, acești oameni sosesc în mediul urban cu o mentalitate preindustrială, care vine în contradicție cu etica industrială, cu civilizația de tip citadin. Desigur, în perspectivă, stabilirea unei populații relativ fixe între urban și rural, apariția în noile centre industriale a unei clase muncitoare de tradiție, paralel cu dobîndirea în cazul muncitorului agricol a unui profil și status identic cu cel al muncitorului industrial, vor contribui la rezolvarea contradicției dintre sat și oraș.

În stadiul actual însă, acest proces se află în plină derulare.

Se pune, ca atare, problema studierii, în cazul de față, a influenței pe care cultura, modelele de viață de tip urban le exercită în sfera comportamentului atît al populației din zonele rurale cît și asupra celei de proveniență rurală stabilizată în orașe sau cu status fluctuant, cum este cazul navetiștilor.

În contextul apariției de noi traiectorii culturale, concomitent cu abolirea unor aspecte culturale tradiționale „indivizii aparținînd diferitelor grupuri sînt confruntați cu valori și modele ale altor sisteme socio-culturale decît cele ale sistemului căruia îi aparțin", care pot provoca „unele fenomene de neadaptare, tensiuni și atitudini care amenință echilibrul integrării culturale"[2].

---

[2] O. Mișcol, *Integrarea culturală și grupurile*, în *Civilizația socialistă și valorile ei*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În condiţiile ţării noastre se impune o studiere în profunzime a modului de asimilare a culturii de masă, a ceea ce îi conferă o anumită specificitate naţională în cadrul tendinţelor moderne ale dezvoltării.

S-a subliniat nu de puţine ori importanţa civilizaţiei ţărăneşti pe care s-a grefat întreg procesul de industrializare socialistă cu toate transformările pe care le generează. „În aceste condiţii, unul din aspectele prin care se filtrează noile influenţe culturale este mişcarea tradiţiei şi a modernităţii, jocul acestora între necesităţile novatoare şi cele conservatoare, între tendinţa spre integrare, prin acceptarea modernului, şi tendinţa spre rezistenţă, prin refuzul modernului"[3].

Cultura populară de tip tradiţional şi cultura de masă reprezintă doi poli distincţi, care fără a fi diametral opuşi se intercondiţionează reciproc, unitatea lor complementară fiind justificată „prin continuitatea faptului social-istoric, prin dezvoltarea progresivă a societăţii, prin activitatea umană"[4]. Atît în sfera creaţiei cît şi a „consumului de cultură" între tradiţie şi inovaţie, raportul în continuă schimbare, cu întreaga sa gamă de intercondiţionări specifice se cere investigat, nu pur şi simplu din interes ştiinţific, ci pentru a se putea acţiona în vederea armonizării procesului evolutiv actual în sfera culturii, conform noilor structuri economice, sociale, spirituale. „Tradiţia reprezintă noul de ieri, iar inovaţia, noul de azi, reprezintă tradiţia de mîine"[5]. În cele ce urmează vom face unele referiri privitoare la cadrul social al acestui „nou de ieri", în care cultura populară de tip tradiţional s-a format şi a evoluat spre conţinuturile şi formele ce ni s-au transmis.

Dacă nu se poate afirma cu suficientă acoperire că mediului sătesc îi aparţine exclusivitatea în creaţia şi practicarea formelor culturii populare, nu este mai puţin adevărat că acest mediu deţine, cel puţin raportat la realităţile româneşti, o incontestabilă prioritate.

Satul, în accepţie tradiţională, era privit în general sub aspectul unei colectivităţi cu rezidenţă stabilă în aceeaşi aşezare din rural, a cărei locuitori datorită statusului ocupaţional exclusiv de tip agricol, erau dependenţi de mediul natural, în mod preponderent de pămînt. În accepţia sociologică sfera acestei noţiuni este extinsă cuprinzînd nu numai grupurile angrenate în ocupaţii agricole, ci şi alte categorii de indivizi care, locuind în acest mediu, contribuie la formarea şi transformarea fizionomiei sale.

Specificul mediului rural tradiţional a fost studiat de numeroşi sociologi autohtoni şi străini, făcîndu-se referiri desigur la condiţiile spe-

---

[3] Şt. Steriade, *Puncte de vedere privind asimilarea culturii de masă*, în *Contribuţii la sociologia culturii de masă*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1970, p. 217.

[4] D. Cruceru, *Caracterul dinamic al culturii în socialism*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 186.

[5] Al. Tănase, *Introducerea în filozofia culturii*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cifice ale dezvoltării unor țări și popoare sau chiar la zone teritorialicește și administrativ mai limitate. Cu valoare de generalitate ni se pare modul în care H. Mendras surprinde caracteristicile social-economice dominante ale societăților rurale: „Un sat sau un grup de sate constituiau altădată o lume destul de numeroasă și diversificată pentru a nu apela la nimeni și pentru a trăi într-o relativă autarhie economică, demografică, socială și culturală. Fiecare familie țărănească producea cîte puțin din toate, satisfăcîndu-și principalele nevoi. Meseriașii furnizau completările, a căror producere reclama o oarecare specializare. În mod normal, nu mergeau să-și caute soții dincolo de imediata vecinătate. În consecință, întreaga viață socială era limitată la cadrul satului sau al „țării". Fiecare își dezvolta propria sa civilizație, puțin diferită de aceea a vecinilor"[6].

Este cunoscut faptul că încă din a doua jumătate a secolului trecut, pentru a defini ruralul s-a recurs la tipologii și analogii cu mediul urban, cele mai cunoscute și comentate fiind ale lui Tönnies, care atribuia ruralului ca dominant caracterul de „Gemeinschaft" (colectivitate, comunitate), iar urbanului caracterul de „Gesellschaft" (societate) și cea a lui Durkheim care folosea în același sens pentru rural „solidaritatea mecanică", iar pentru urban „solidaritatea organică". Formulările acestei dihotomii continuă și în prezent.

Redăm mai jos una ce ni s-a părut semnificativă[7] :

Elementul de structură	Oraș	Localitate rurală
Întindere	Mare, fără posibilitate de cuprindere	Mică, ușor de cuprins
Organizare economică	Procesul muncii diferențiat	Procesul muncii relativ unitar (nediferențiat)
Structura sociologică	Organizații complexe	Grupuri de persoane cu relativă coeziune, în raporturi de intimitate

Fără îndoială că aceste tipologii nu sînt în măsură să delimiteze realitățile complexe ale celor două medii în discuție, între acestea existînd multiple interferențe, intercondiționări reciproce.

Se afirmă însă, și pe bună dreptate, că „esența tuturor, fie ca dihotomie, fie ca un continuum între „rural" și „urban", este să caracterizeze polul „rural" ca o societate țărănească idealizată, neschimbătoare, organizată în comunități mici, internalizate, idilice, care este întemeiată

[6] H. Mendras, *Sociologia mediului rural*, în *Sociologia franceză contemporană*, Editura politică, București, 1971, p. 558.

[7] H. Kötter, *Agrarsoziologie*, în A. Ghelen, H. Schelsky (Hrs.), *Soziologie. Ein Lehr- und Handbuch zur modernen Gesellschaftskunde*, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf-Köln, 1963, p. 210.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pe rudenie şi trăieşte din resurse agricole. Capătul „urban" este viaţa mereu schimbătoare a oraşelor mari, cosmopolite, comerciale"[8].

Dincolo de unele deosebiri de vederi care există în lumea specialiştilor, ruralul, îndeosebi cel care îl numim tradiţional, este un mediu specific, care avînd o problematică proprie presupune studii şi investigaţii cu o anumită specializare. Se ştie că ruralul conservă o anumită autonomie în raport cu societatea globală şi nu poate fi definit sau limitat la o singură dimensiune, oricare ar fi aceasta (economică, demografică, profesional-ocupaţională, culturală etc.). „El este o sinteză socio-economică şi socio-culturală pe care nu o putem realiza sau „construi" decît prin mijlocirea investigaţiilor de teren şi a datelor achiziţionate deja de diversele ştiinţe umane"[9]. În ţările puternic industrializate şi implicit cu un grad avansat de urbanizare, datorită restructurărilor profunde care au avut loc este dificil să se delimiteze ruralul de urban, deosebirile de ordin profesional-ocupaţional fiind neconcludente în acest sens. Cu toate acestea, se vorbeşte de „univers popular" şi un „univers tehnic". Mai mult, există tendinţa de a se alcătui o ramură a etnografiei care să aibă cîmp de investigaţie marile oraşe, „Grosstadtvolkskunde", în opoziţie cu cea tradiţională care studiază cultura ruralului[10].

Este cert că indiferent de varietatea cercetărilor şi preocupărilor vizînd studierea mutaţiilor în cîmpul cultural tradiţional, în etapa actuală implicaţiile progresului tehnic, consecinţele sale în planul unor profunde modificări ale stilului de viaţă în ansamblu, sînt departe de a fi adus rezultate satisfăcătoare. Actuala structură a ruralului, consecinţă firească de altfel a dezvoltării, datorită utilizării tehnicii într-un ritm şi extensiune necunoscută înainte, modifică permanent atît infrastructura aşezărilor rurale cît şi tot ce era legat de formele vechi ale culturii şi tradiţiei populare.

Fără îndoială că tehnica a avut un rol însemnat şi în trecut în perfecţionarea producţiei agricole. De altfel, trebuie subliniat faptul că deşi uneori se idealizează raportul dintre ţărănime şi mediul natural, nu se poate nega aportul acestei populaţii în transformarea mediului ambiant, crearea unui peisaj cultural din cel natural, unde tehnica, oricît de rudimentară, în funcţie de treptele evoluţiei cînd ea a fost aplicată şi-a adus o însemnată contribuţie.

Ţărănimea, privită ca populaţie ocupată în activităţi exclusiv agricole, a traversat în evoluţia sa istorică anumite „revoluţii tehnice". Folosirea animalelor de tracţiune, a calului în îndeletnicirile agricole a marcat desigur un progres, comparabil cu introducerea tractoarelor în epoca actuală, dacă ţinem seama de perioada istorică în care a avut loc.

Nu este însă mai puţin adevărat că economia ţărănească avînd un caracter preponderent închis, orientat în principal spre satisfacerea ne-

---

[8] G. Jones, *Ruralul — un cadru conceptual*, în *Colectivitate rurală*, C.I.D.S.P., Bucureşti, 1973, p. 134.

[9] V. Miftode, A. Carpinschi, D. Strugaru, *Elemente de sociologie rurală* (Curs), Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, 1977, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

voilor familiale şi a unor obligaţii impuse de formele feudale sau burgheze de livrare a bunurilor către stăpîni, datorită acestui caracter conservator al producţiei, şi-a păstrat în mod pregnant o fizionomie specifică, un mod de viaţă aparte. Cu toate că elemente proprii economiei închise se mai păstrează şi în prezent, este evidentă tendinţa ţăranului ocupat azi în agricultură de a deveni tot în mai mare măsură un specialist al producţiei bunurilor alimentare, a cărui profilare tot mai precisă pe un anumit sector şi tip de activitate este cerută tocmai de diversificarea producţiei, unde tehnica şi aplicaţiile ei au un rol hotărîtor.

Totodată, datorită acestor specializări, ţăranul devine şi el în mai mare măsură dependent de economia de piaţă, restrîngîndu-şi unele activităţi care în trecut le practica pentru satisfacerea unor nevoi proprii.

Astfel, din postura de producător el devine consumator dependent de anumite reţele de desfacere a mărfurilor. Prin aceasta, interferenţa dintre sat şi oraş este în creştere, avînd ca efect pătrunderea în rural a unor deprinderi de consum de tip citadin.

Introducerea tehnicii în activităţile agricole a avut drept consecinţă o scurtare considerabilă în timp a unor activităţi agricole. Iată un exemplu: pentru a secera un ar de grîu erau necesare în :

1800 ... 60 minute cu secerea

1900 ... 2 minute cu secerătoarea-legătoare

1945 ... 35 secunde cu combina modernă, care a preluat de la batoză şi operaţia treieratului[11].

Această scurtare a timpului de lucru, chiar dacă se manifestă încă inegal în activităţile agricole, are efecte multiple, începînd de la creşterea productivităţii muncii pînă la cele care vizează aspectele culturale şi de conduită a populaţiei din acest sector. Introducerea noilor tehnici nu s-a limitat la sfera productivă, ele cuprinzînd şi obiectele de podoabă şi ceea ce ţine de ornamentica populară atît în arhitectura satelor cît şi în unele piese de port popular, în cel mai mare grad marcate de această coexistenţă a noului cu vechiul tradiţional. Populaţia care navetează aduce în rural elemente ale culturii citadine, aşa cum populaţia care s-a stabilit în oraşe infiltrează în acest mediu unele caracteristici culturale şi de conduită ce aparţin ruralului.

Valorile de seamă ale patrimoniului popular constituie un domeniu supus cercetării amănunţite preocupînd atît unele categorii de specialişti cît şi forurile şi instituţiile culturale de profil. Tendinţele de etichetare a culturii noastre populare ca una inferioară au fost argumentat combătute şi în trecut de către cei care au studiat-o şi i-au pătruns inestimabila valoare. S. Mehedinţi arăta în acest sens că:

„Aşadar, cine vorbeşte de tinereţea poporului român, de „barbaria" dacilor, de lipsa de civilizaţie şi de cultură a masei etnice legată de Du-

---

[11] Vezi H. Bausinger, *Volkskultur in der technischen Welt*. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1961, p. 13—23.

[11] J. Fourastié, *Die grosse Hoffnung des 20. Jahrhunderts*, Köln — Deutz, 1954, apud H. Kötter, *op. cit.*, p. 223.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nare şi Carpaţi, acela nu respectă înţelesul cuvintelor şi nu şi-a dat osteneala să analizeze mai de aproape nici tehnica materială a vieţii noastre (de la pescarii luncii dunărene, pînă la păstorii munţilor), nici produsele vieţii psihice a băştinaşilor acestui pămînt. Încercarea de a preţui un popor după numărul alfabeţilor sau analfabeţilor este din punct de vedere ştiinţific cu totul superficială. Este nevoie deci, pornind de la premise noi, să revizuim concepţia despre fiinţa noastră naţională"[12].

Această observaţie este pe deplin întemeiată ştiut fiind că datorită împrejurărilor vitrege pînă la întemeierea principatelor şi chiar după această dată, cultura românească a fost în primul rînd orală, ceea ce nu înseamnă că se poate vorbi despre o cultură inferioară, vulgară. Această cultură s-a dezvoltat şi ulterior, în epocile de activitate cărturărească (de manuscris, apoi de tipar), într-o foarte mare măsură tot pe căi orale. „Aşa se face că poporul român a avut şi continuă să aibă pînă azi una dintre cele mai bogate şi valoroase civilizaţii orale, alături de civilizaţia lui scrisă, de dată mai recentă"[13].

Deşi au existat şi există preocupări pentru studierea civilizaţiei şi culturii populare, există încă multe zone descoperite, multe aspecte puţin sau de loc cunoscute.

În anumite capitole ale etnografiei, cum sînt toate cele interesate în cunoaşterea unor aspecte arhaice de viaţă, culegerea şi sistematizarea faptelor deţin primatul. Teoretizările se pot face oricînd, acum sau peste veacuri, dar materialele la care ne referim, odată dispărute, fără a fi înregistrate, nu vor mai putea fi cunoscute, şi uneori pierderile ştiinţei sînt, din această cauză, pe cît de ireparabile, pe atît de mari.

Fără îndoială că o astfel de operaţiune este deosebit de complexă, criteriul selecţiei trebuind să stea la baza oricărei acţiuni de acest fel. În prezent asistăm, odată cu evoluţia unor forme ale culturii, la încercări sistematice de abordare ale diferitelor manifestări şi forme de cultură populară în contextul noilor realităţi. Nu este însă simplu să se ajungă la un consens în acest domeniu, controversele fiind inerente şi poate chiar stimulatoare pentru clarificări ce se impun şi reclamă cercetări viitoare.

Cu toate rezultatele remarcabile obţinute în cercetarea folclorului, problematica sa a rămas una dintre cele mai nebuloase în estetică şi teoria culturii. M. S. Kagan, referindu-se la discuţiile ample ce au avut loc în U.R.S.S. pe această temă citează un specialist, care subliniind dezacordurile ce stăruie în jurul acestui subiect, arată că „nu au existat nici măcar două persoane care să aibă opinii identice asupra folcloru-

---

[12] S. Mehedinţi, *Coordonate etnografice, civilizaţia şi cultura*, în M. Mâciu, *Texte din gîndirea social-politică progresistă românească (1900—1944)*, vol. I, Ed. „Albatros", Bucureşti, 1979, p. 173—1974.

[13] T. Herseni, *Cultura psihologică românească*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui"[14]. Pe bună dreptate, acest cercetător explică aceste controverse prin deosebirile de accepţie care fac să rămînă încă incerte graniţele sferei care este cuprinsă în termenul de folclor, conturîndu-se două opinii extreme, una care include aici aproape toate formele de activitate ale maselor populare, întreaga cultură naţională de tip tradiţional, cealaltă restrîngînd sfera numai la creaţia orală. Kagan afirmă că folclorul continuă să păstreze caracterul „aplicat" bifuncţional, artistic-utilitar, specific artei primitive, dar totodată conduce la separarea funcţiei artistice de destinaţiile utilitare, accentuîndu-se acest proces pe parcursul dezvoltării lui. Folclorul nu mai creează mituri, acestea fiind doar reluate, „pierzîndu-şi conţinutul religios iniţial, demitizîndu-se şi transformîndu-se în simple basme"[15].

Dacă rolul miturilor în cultura populară tradiţională este cunoscut destul de amănunţit, mai recent se vorbeşte despre „structurile mitice ale imaginilor şi comportărilor impuse colectivităţilor pe calea a ceea ce se numeşte mass-media. Acest fenomen se constată îndeosebi în Statele Unite. Personaje din comic strips înfăţişează versiunea modernă a eroilor mitologici şi folclorici. Ei întrupează în aşa măsură idealul unei mari părţi a societăţii, încît eventualele retuşări aduse comportărilor sau, mai mult încă, moartea lor, provoacă adevărate crize printre cititori; aceştia reacţionează cu violenţă şi protestează, trimiţînd mii de telegrame autorilor de comic strips şi directorilor de ziare"[16]. În condiţiile societăţii capitaliste industrializate se pot descoperi comportări mitice în obsesia succesului, „dorinţa obscură de a transcede limitele condiţiei omeneşti, precum şi exodul spre suburbii" în care se poate descifra nostalgia „perfecţiunii primordiale", şi în dezlănţuirea afectivă a ceea ce s-a numit cultul automobilului sacru"[17].

Fără îndoială că în societatea capitalistă manifestări de acest fel proliferează în primul rînd datorită funcţionării unui sistem de manipulare, ce serveşte în ultimă instanţă profitul, educarea unei anumite mentalităţi de consum, pervertirea gustului, lansarea unor mode efemere, impunerea unor idealuri de viaţă ce îşi au originea în sfera mercantil-consumistă, unde autenticitatea şi valoarea sînt înlocuite cu surogatele.

Surogatul artistic, kitschul, a cunoscut în societăţile capitaliste industrializate o atît de largă răspîndire încît se vorbeşte nu numai despre produse kitsch, dar chiar despre un tip de comportament kitsch, despre indivizi kitsch — oameni „cu gusturi estetice kitsch, predispuşi spre vulgaritate, spre gregaritate, spre melodramatic"[18]. Desigur că surogatul artistic exploatează o anumită situaţie, anume un public insuficient in-

---

[14] Vezi M. S. Kagan, *Morfologia artei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1979, p. 266.

[15] *Ibidem*, p. 268.

[16] M. Eliade, *Aspecte ale mitului*, Editura „Univers", Bucureşti, 1978, p. 173.

[17] *Ibidem*, p. 174.

[18] Gh. Achiţei, *Ce se va întîmpla mîine*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1972, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

format şi lipsit de criterii estetice ferme care acceptă pseudovalori. Comerţul cu bibelouri, obiecte ieftine de artizanat de cele mai multe ori simulînd condiţia artei populare, suveniruri pentru turişti, unele produse ale industriei uşoare prosperă în prezent şi, din nefericire, nu numai în societatea capitalistă, fenomenul kitsch fiind prezent şi la noi.

Este limpede că societatea noastră nu este compatibilă cu astfel de mistificări culturale. Cu toate acestea, datorită unor carenţe în educaţia estetică, lipsa de gust, prostul gust şi impostura estetică, pot fi întîlnite încă destul de des şi în societatea noastră. Aceasta se datorează şi faptului că uneori educaţia estetică este prestată de către oameni care au înşişi nevoie de o atare educaţie. „Sînt destule cazuri de kitsch, specifice orizontului nostru; vitrinele magazinelor de artizanat adăpostesc încă o mare cantitate de simulacre estetice evidente... Aspectul cel mai dezagreabil pare a-l prezenta folclorul mistificat. Ansambluri de cîntece şi dansuri populare, constituite după criterii artificioase, transformă gestul de artă populară autentică în exhibiţii de circ, ori într-un fel de spectacol ce ar vrea să-l imite pe cel de operă"[19].

Este cert că nu putem reduce cultura la simplul rol de informare. Chiar dacă include cvasi-totalitatea elementelor intelectuale ale unei perioade, nu epuizează setea de înţelegere şi satisfacerea ariei de cunoştinţe în orînduirea şi semnificaţia ei integrală. Omul contemporan nu se poate defini uneori prin coeficientul cultural informativ. Omul se regăseşte în actul cultural, dar semnificaţia originalităţii depăşeşte latura cumulativă, informativă. Ea presupune o sinteză a elementelor culturale şi aportul specific individual-creativ la patrimoniul colectivităţii. Raportul dintre creaţia individuală şi extinderea culturii în mase s-ar cere să alcătuiască o corelaţie efectivă şi reciprocă. Masele constituie terenul concret de experienţă şi valorificare a operei individuale, care este de fapt încheiată abia după confruntarea cu gustul colectiv, capabil de structurări variate.

Deşi existenţa diferenţelor de nivel în asimilarea producţiilor culturale nu poate fi tăgăduită, o concordanţă funcţională între creaţia individuală şi cultura maselor se impune a fi realizată.

Dacă cultura colectivă a fost privită întotdeauna diferit, în funcţie de epocă, momentul social-istoric şi locul de dezvoltare, astăzi cultura este marcată pregnant de mijloacele mass-media, cea individuală devenind tot mai mult un eşantion al mentalităţii de grup social, în cazul personalităţilor creatoare adăugîndu-se specificul propriu al originalităţii[20].

Problema de bază rămîne aceea a posibilităţii creatorului de a-şi afirma personalitatea prin producţii de valoare, inedite şi de a nu aluneca în rîndurile producătorilor de serie şi de gust îndoielnic.

Această problemă se pune în mod acut dacă se urmăreşte conser-

---

[19] *Ibidem*, p. 95.

[20] Vezi M. Mancaş, *Orientări în cultura contemporană*, Editura „Junimea", Iaşi, 1972, p. 94—96.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

varea în limitele posibilului, desigur, a tradiției culturale, a valorilor autentice.

Pe parcursul cercetărilor de teren, cît și din contactele directe cu specialiști ai domeniului și cu creatorii populari am constatat că nu este deloc simplă inițierea unui set de măsuri care să fie cu adevărat eficiente în această direcție.

Dacă există condiționări sociale, cauze obiective ale renunțării la unele forme tradiționale cum este cazul arhitecturii populare, avînd în vedere casele țărănești în primul rînd, nu este mai puțin vizibilă o orientare greșită în producția altor valori tradiționale datorate în principal introducerii unei mentalități comerciale. În cazul zonei Mureșului superior, dispariția caselor tradiționale din lemn, renunțarea la ornamentica specifică locului este evidentă. Înlocuirea lemnului încrustat la porți și garduri cu metal și beton se generalizează. Apariția faianței exterioare, a prefabricatelor, motive decorative fistichii, conferă fațadelor noilor case o notă bizară într-o zonă cu tradiție bine fixată în prelucrarea artistică a lemnului.

Textilele din interiorul locuințelor, precum și mobilierul tradițional, trec prin transformări cu totul nedorite. Atît introducerea mobilierului de serie cît și confecționarea unor piese cu motive ornamentale improvizate, diminuează pînă la dispariție interesul pentru cel tradițional.

Aceeași tendință spre înlocuire a unor materiale tradiționale cît și a preluării unor motive din alte zone se fac simțite în cazul pieselor de port popular cu efecte fără îndoială reprobabile.

Nu vom intra în detaliile acestor modificări care marchează o gamă mult mai largă de produse ale culturii populare tradiționale. Vom face însă cîteva referiri la contextul în care ele se manifestă.

Un „aport" negativ substanțial în alterarea acestor valori revine sistemului de „comandă" a acestor obiecte. Rețeaua cooperației de consum și a celei meșteșugărești este interesată aproape exclusiv de latura economico-financiară a acestor producții, stimulînd prin aceasta creatorii populari să se îndepărteze de tehnica, materialele și specificul artistic al zonelor unde se află aceste centre de comenzi.

Deși există reglementări în vigoare care obligă unitățile comerciale să obțină avizul specialiștilor, al forurilor culturale județene, sistemul s-a dovedit puțin eficace.

Totodată, se poate constata în rîndurile creatorilor de artă populară, renunțarea în bună cunoștință de cauză la producția unor valori autentice, sub presiunea comenzilor atît ale unităților socialiste, dar mai ales a clienților individuali, din motive evident pecuniare.

Controlul desfacerii produselor de artizanat rămîne o problemă departe de a fi rezolvată. Creatorii populari autorizați continuă să desfacă îndeosebi în stațiuni balneo-climaterice, la diverse tîrguri sau pe străzi cele mai năstrușnice produse, ale căror prototipuri nu sînt avizate. Nici la magazinele de profil situația nu este rezolvată după criterii valorice. Noul nu înseamnă în acest caz neapărat valoare, ci tocmai reversul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Chiar dacă arta prin inventarea de simboluri noi, aflate într-o continuă dezvoltare, este implicată în transformarea mediului ambiant, al formelor de comunicare cu acesta, ea are şi misiunea de a conserva şi retransmite trecutul, prin intermediul tradiţiei. Numai pe baza tradiţiei, cîmpul cultural, relativ autonom dobîndeşte o normă de supraveghere a transmiterii şi accesului la fenomenele de cultură, conservarea tradiţiei, revenind instituţiilor, şcolilor şi sistemelor de instruire. Receptarea tradiţiei este considerată nu rareori ca unica cale de acces la nou.

Pînă în prezent nu există un consens în definirea culturii populare şi a culturii de masă. Lucrurile se complică şi mai mult atunci cînd este vorba despre o analiză a raportului existent între tipurile de cultură menţionate. Astfel, C. Potîngă susţine că: „cultura populară, parte integrantă a culturii de masă, este numai o latură a acesteia şi se află cu ea, aşa cum rezultă în mod firesc, în raportul de la parte la întreg"[21]. În ce ne priveşte considerăm hazardată o atare abordare, la fel ca aserţiunea aceluiaşi autor privind existenţa unor forme ale culturii de masă în toate epocile istorice, invocînd contextul de masă al practicilor mistico-religioase sau manifestările din marile amfiteatre ale lumii antice. Fără îndoială că simpla participare, fie ea şi numeroasă, la o manifestare publică, este insuficientă pentru a se putea vorbi despre o formă culturală. De altfel, este în genere acceptat că nu orice activitate umană intră în cultură şi nici produsele acesteia. Multe din ele dispar nepermanentizîndu-se şi nefiind acceptate (sau doar temporar) de grupurile mai largi.

Considerăm că definirea culturii populare este posibilă numai în raport cu noţiunea de cultură în general, cu toate că este dificilă căutarea unei alte noţiuni cu mai multe accepţiuni şi mai frecvent uzitate.

Întrucît o pătrundere în hăţişul sutelor de definiţii pe care literatura de specialitate le consemnează, sau a abordării raportului dintre civilizaţie şi cultură, ar depăşi posibilităţile şi intenţiile acestui demers, ne vom rezuma la unele precizări care să nu ne îndepărteze prea mult de subiectul propriu-zis. În cea mai largă accepţie, cultura ar cuprinde toate produsele materiale şi nemateriale realizate de om, aici fiind evidentă separarea mediului de viaţă între natură şi cultură. În accepţiunea restrînsă, cultura ar îngloba domeniul valorilor lipsite în general de utilitate practică şi create din necesităţi interioare, din nevoia de frumos etc. Divizarea culturii în materială şi spirituală, de altfel des întîlnită, pare inoperantă în cazul culturii populare.

Dacă bunurile utilizate aparţinînd civilizaţiei tehnice a secolului nostru nu pot fi incluse în sfera valorilor perene ale naţiunilor ce le

[21] C. Potîngă, *Socialismul şi cultura de masă*, Editura „Junimea", Iaşi, 1972, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

produc, cu totul alta este situaţia în cazul culturii populare. Aici cultura materială nu coincide neapărat cu noţiunea de civilizaţie. Este în afara oricărei îndoieli că în cazul naţiunilor europene cultura materială populară se caracterizează printr-o valoare artistică permanentă, fiind în aceeaşi măsură operă de artă cît şi obiect utilitar. De aceea cînd se vorbeşte despre o civilizaţie ţărănească, în general se are în vedere cultura populară cu valorile sale specific determinate de un anumit cadru socio-geografic spre deosebire de civilizaţia industrială modernă cu vocaţie cosmopolită şi extensiune planetară, dar fără caracteristici etnice. Se afirmă, pe bună dreptate, că în cazul culturii avem de-a face cu „un ansamblu de valori spirituale trainice şi în această accepţiune, uneori, se opune „cultura europeană" „civilizaţiei americane", subliniindu-se astfel că, cultura europeană reprezintă sinteza unor valori permanente, în vreme ce civilizaţia americană nu a produs aceste valori durabile, deşi a atins cel mai înalt nivel al civilizaţiei tehnice, cunoscut în istoria omenirii"[22]. Desigur că şi în cazul culturii populare putem vorbi de aspectul spiritual al acesteia înţelegînd „produsul tendinţelor de a atinge idealurile legate de frumos, bine, adevăr, dreptate, fiind ansamblul de idei, reprezentări opere de artă, simboluri, obiceiuri, obiecte în care aceste idei au fost permanentizate"[23].

Termenul „folk society" sau „folk culture", introdus în literatura americană de specialitate de către unii sociologi (H. W. Odum) şi antropologi sociali (R. Redfield), încerca să opună tipului modern de societate, cu un înalt grad de urbanizare, industrializare şi dezvoltare tehnologică, un tip de societate atît genetic mai veche cît şi structural mai primitivă. De altfel, din aceleaşi raţiuni au fost concepute numeroase tipologii bipolare precum Gemeinschaft-Gesellschaft (Tönnies), solidaritate mecanică-solidaritate organică (Durkheim), tradiţional-raţional (Max Weber), rural-urban (Sorokin, Zimmermann ş.a.), sacru-profan (H. Becker), sisteme primare-sisteme secundare (Freyer), pentru a numi doar cîteva dintre acestea. Redfield după ce aplicase termenul la început numai la analiza societăţilor tribale fără cultură scrisă l-a extins şi la colectivităţile ţărăneşti arhaice, sfîrşind prin a susţine că ar putea fi uzitat pentru înţelegerea unor forme de cultură total diferite precum renaşterea, feudalismul sau chiar sistemele agrare industrializate din California zilelor noastre.

Totuşi noţiunea de cultură populară este mai frecvent folosită în cazul culturilor preponderent nescrise cum e cazul îndeosebi al culturii ţărăneşti, accepţie pe care o întîlnim şi în sociologia germană sub denumirea de „Volkskultur"[24].

Cultura populară nu poate fi analizată fără o raportare a ei la con-

---

[22] J. Szeczepanski, *Noţiuni elementare de sociologie*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 62.

[23] *Idem, loc. cit.*

[24] Vezi W. Bernsdorf (Hrsg), *Wörterbuch der Soziologie*, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1969, p. 294—295.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceptul de etnic. Dovadă şi numeroasele controverse în privinţa raporturilor mai vechi sau actuale între sociologie şi etnologie. Dacă în cercetarea americană etnologia a reuşit frecvent să-şi impună dominaţia, în spaţiul francez se pare că sociologia deţine o poziţie de superioritate[25]. În stadiul actual sînt mai puţin constructive tendinţele de subordonare sau supraordonare a sociologiei şi etnologiei ca ştiinţe fundamentale, conturîndu-se ideea tratării lor ca două ştiinţe omoloage. Din această perspectivă, etnosociologia ca ştiinţă sociologică particulară conlucrînd cu socioetnologia ce se prezintă ca o ştiinţă etnologică particulară oferă „o modalitate dialectică a surprinderii fenomenelor şi faptelor pe versul şi reversul lor, pe structura contradicţiilor lor inerente şi identitatea contrariilor aparente"[26]. Nu putem decît să aderăm la o astfel de orientare, ştiut fiind că limitele dintre diferite discipline a căror preocupări interferează, fiind deseori arbitrar stabilite, nu asigură o perspectivă creatoare în ştiinţă. După R. Vulcănescu, „obiectul etnosociologiei sau al sociologiei etnologice se circumscrie în cele din urmă la studiul modelelor etnice de civilizaţie şi cultură tradiţional-populară, în perspectiva unei sociologii integratoare. Nici un element, nici un simplex sau complex de civilizaţie sau cultură istorică nu poate fi studiat integral fără perspectiva sociologică a contextului lui etnic. Această perspectivă furnizează, pe lîngă cadrul teoretic şi metodologic, şi cadrul ontic al oricărei cercetări etnologice"[27].

În actualul stadiu al cercetării creaţiei populare, etnografia, folcloristica şi ştiinţa artei populare se integrează în corpul etnologiei ca ramuri concrete şi independente ale acesteia, care le valorifică pe o treaptă superioară, în vederea unei cunoaşteri complexe şi interdisciplinare. Orice abordare ştiinţifică a culturii populare, indiferent că este făcută din perspectivă etnologică, sociologică, psihologică sau al altor discipline nu poate nesocoti specificul etnic al genezei şi evoluţiei formelor de cultură investigate. După numeroşi cercetători etnicul reprezintă tradiţionalul, cultura care nu a suferit impactul cu civilizaţia modernă şi tipurile sale standardizate, lipsite tot mai mult de specificitate etnică. Etnicul poate fi apreciat fără îndoială ca „o sumă de note, cristalizate în însuşi procesul etnogenezei care fac un popor să se deosebească de celelalte, întemeiindu-i originalitatea[28]. Trebuie să precizăm că ne referim la cultura populară înţelegînd cultura „creată, făurită sau structurată de popor, pentru el însuşi, ca o însuşire fundamentală, a lui, ca o expresie originală a propriei sale puteri creatoare, ca o satisfacere a propriilor nevoi culturale, întîlnită din necesitatea de a o

---

[25] Vezi G. Balandier, *Sociologie, etnologie şi etnografie*, în *Sociologia franceză contemporană*, Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 47, 48.

[26] R. Vulcănescu, *Etnosociologia şi socioetnologia*, în *Introducere în etnologie*, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1980, p. 137.

[27] *Ibidem*, p. 135

[28] D. Petcu, *Conceptul de etnic*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

delimita de o cultură creată de alții pentru popor sub denumirea de *cultură poporană*[29].

Această denumire a fost des folosită în scrierile mai vechi și unii cercetători o preferă și astăzi. Ea se justifică credem întrucît lasă mai puține posibilități de confuzie între cultura creată de popor, creația populară autentică și cultura popularizată de către anumite instituții și foruri mai mult sau mai puțin specializate în o atare activitate. Indiferent de împrumuturile pe care inevitabil o cultură nu le poate ocoli, cultura populară în sensul amintit al termenului aparține în mod definitoriu specificului național, configurației spirituale distincte ale unui popor. Mai mult, specificul zonal și local, cu trăsături bine conturate, vine să întărească caracterul delimitativ al acestei culturi. Pentru psihologie, conceptul de cultură în general, cel de cultură populară în particular, este considerat simplificator, întrucît „el dă esența unui model, dar în realitate nu fiecare personalitate corespunde modelului". De aici, conceptul de cultură fiind prea abstract ar părea îndepărtat și chiar înșelător din punct de vedere al psihologicului. Nu același lucru ar fi valabil pentru istoric, antropolog sau sociolog al căror interes nu e legat de soarta unui individ singular, nesemnificativă pentru supraviețuirea unui sistem socio-cultural, pentru evoluția sa[30]. Fără îndoială că, asemeni societății care o produce, cultura are două aspecte corelative. Unul obiectiv, care aparține societății și un altul subiectiv, care aparține psihicului uman, alcătuit atît din datele speciei, ale culturii cît și ale individualității strict particulare. Pentru cercetarea culturii populare au însemnătate în primul rînd investigațiile de psihologie socială, pentru aceasta studiul de teren fiind ceea ce experimentul este pentru psihologia generală. M. Ralea și T. Herseni subliniau meritul școlii lui Fr. Boas în promovarea investigațiilor de teren menite să elucideze nu numai aspectele obiective, dar și cele subiective ale culturii, pînă la nivelul acțiunilor și reacțiunilor individuale. Este imposibil de negat caracterul psiho-social al manierelor, obiceiurilor, datinilor, moravurilor, ceremoniilor, modelelor, care de multe ori nu pot fi explicate pe cale strict rațională, datorîndu-se în mod hotărîtor tradiției. Multe dintre acestea devin atît de naturale pentru o comunitate dată, în pofida caracterului lor cultural, încît nerespectarea lor este privită ca nenaturală, adică neobișnuită. Dar este limpede că aceste deprinderi și obișnuințe nu sînt rezultatul unor mecanisme psihice individuale, ci ale unor mecanisme sociale, în afara cărora niciodată nu ar fi luat naștere. De aceea este acceptabil să admitem că deosebirile psihologice dintre oameni, care apar pe plan colectiv, de la un popor la altul sau de la o epocă la alta, se datoresc culturii nu naturii, societății nu speciei, de aceea ele se des-

---

[29] Vezi T. Herseni, *Coordonate ale culturii de masă*, în *Psihologia culturii de masă*, Editura științifică, București, 1968, p. 41—42.

[30] G. W. Allport, *Structura și dezvoltarea personalității*, Editura didactică și pedagogică, București, 1981, p. 173—174.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

făşoară nu după legile şi ritmurile naturii, ci după acelea ale evoluţiei societăţii[31].

Sînt foarte numeroase argumentele ce ar putea fi invocate în sprijinul necesităţii de abordare a fenomenului cultural tradiţional în contextul social concret al manifestării sale. Desigur, există caracteristici generale, sînt posibile studii comparative, dar nu înaintea unei analize în profunzime a specificului genezei şi evoluţiei culturii populare în vatra sa istorică, marcată de particularităţile ce-i definesc fizionomia.

În evoluţia societăţii româneşti, satului patriarhal, de obşte, îi erau caracteristice mentalităţi, interese şi cultură comune. Diferenţierea unor păturI suprapuse, care a dus la formarea aristocraţiei, a determinat şi o oarecare diferenţiere a culturii acesteia de cea a poporului, însă între aceste două culturi nu s-a produs niciodată o ruptură totală. În feudalismul timpuriu formele culturii de curte nu se deosebeau pregnant de cele ale culturii populare. Existenţa unor bunuri culturale cu circulaţie comună cum ar fi cîntecul epic sau colindele, în care se oglindeau multe elemente de viaţă feudală, de curte sau de cetate, demonstrează limpede acest fapt. Adoptarea ulterioară de către boierime a unor elemente de cultură scrisă, vădind tendinţa de a se încadra în sistemul feudal de viaţă al claselor dominante din ţările vecine, duc la dezvoltarea împrumuturilor culturale, la asimilări de modele, fenomen care, şi datorită influenţei cu tendinţe unificatoare ale ortodoxismului sau catolicismului, ducea spre o includere a culturii aristocratice româneşti în sfera mai largă a zonei sud-est sau central europene.

Schimbările la acest nivel sînt mai vizibile decît în cultura tradiţională, conservată de masele populare, mai ales în ce priveşte cultura materială, organizarea socială, sistemele comportamentale. În acest context se înscrie trecerea de la obiceiul pămîntului la legea scrisă. Trebuie însă menţionat că niciodată cultura scrisă a unei naţiuni nu va rămîne o reprezentare exclusivă a intereselor şi mentalităţii claselor dominante, ci va evolua, prin marii ei creatori, spre valorificarea superioară a potenţialului spiritual al naţiunii respective. Trebuie precizat că în ce priveşte cultura de limbă românească, aceasta nu a pornit de la un stadiu primitiv, ci de la un stadiu pe care îl numim patriarhal, infinit mai complex, structurat pe fondul moştenit de cultură autohtonă şi romană, la care au fost asimilate elemente de cultură orientală, sud-est europeană sau aparţinînd altor spaţii culturale. Fără a ţine seama de această moştenire culturală exrem de importantă, aflată la cel mai ridicat nivel al antichităţii clasice, şi al noii civilizaţii europene, care a fost cea creştină, este greu de înţeles la justa ei valoare cultura românească originală. Desigur, multe dintre concepţiile şi reprezentările aparţinînd acestei culturi străvechi nu sînt şi nici nu ar putea fi conforme cu cele actuale. Fără îndoială că „este mult mai important ca oamenii să aibă o cultură, decît faptul că această cultură este bazată pe adevăruri ştiin-

[31] Vezi M. Ralea, T. Herseni, *Introducere în psihologia socială*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 291—297.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţifice sau nu. O populaţie care are anumite credinţe, convingeri, concepţii despre lume şi viaţă şi trăieşte în conformitate cu normele astfel generate, chiar dacă azi ni se par „false", „absurde", „arierate", este superioară unei populaţii care ar deţine toate „adevărurile" din lume dar nu ar crede în ele, nu le-ar trăi şi nu le-ar respecta"[32]. De altfel, o cultură care nu este acceptată şi dezvoltată de către adepţi, aderenţi care fac din ea cultura lor, construindu-şi viaţa după modelele ei, nu are nici o şansă de supravieţuire.

Orice cultură populară, iar cea românească îndeosebi, nu poate fi studiată fără o raportare la unele concepte fundamentale pentru gîndirea folclorică cum sînt ritul, mitul sau simbolul. „Astăzi se admite că mitul şi legenda sînt „adevărate" în alt sens decît, de exemplu, o realitate istorică este considerată „adevărată". Este vorba de două moduri diferite de a exista în lume, de două demersuri diferite ale spiritului în interpretarea lumii; moduri de existenţă şi activităţi ale spiritului care, de altfel, nu se exclud. Un popor, ca şi un individ, poate fi conştient de responsabilităţile sale în istorie, asimilîndu-şi-le curajos, continuînd în acelaşi timp să se bucure de vechile mituri şi legende şi creînd altele; căci acestea din urmă dau seama de alte dimensiuni ale existenţei umane"[33].

Culturile populare moştenesc anumite structuri arhetipale, însăşi memoria populară operînd cu categorii, nu cu evenimente fără aureolă mitică, dar în acelaşi timp, manifestă o certă deschidere spre destinul pămîntean al omului. Unitatea culturii şi artei noastre populare este generată de aceste simboluri care o intersectează şi în jurul cărora se ordonează atît literatura populară cît şi pictura, arhitectura, realităţile etnografice. Colectivităţile tradiţionale, moştenind din fondul primordial o mulţime de structuri arhetipale, le-au adaptat propriei sale psihologii şi istorii. Astfel, orice cultură folclorică are un fond universal preluat şi o gamă de creaţii originale autohtone, afirmînd ceea ce consideră valori sigure şi renunţînd la formulele, practicile şi ceremonialurile devenite incoerente. Această afirmare este rezultatul unei anumite atitudini faţă de societate, istorie, lume, univers şi, paralel, al unei concepţii antropologice bine articulate. În colectivităţile folclorice, miticului îi revine un rol de a da răspunsuri la o serie de întrebări şi nelinişti ale omului. Cînd schema mitică funcţionează integral, colectivitatea trăieşte în afara oricăror incertitudini şi derute. Dacă însă în structura ritualului sau a ordinei mitice intervine o fisură şi colectivitatea folclorică, fie prin ivirea unui eveniment neaşteptat sau necunoscut, fie prin pierderea semnificaţiei originare a ritualului, se află într-un moment de cumpănă, apare fantasticul. Acesta violentează, ca şi în arta şi literatura cultă, tot o ordine a realului, numai că aici la o dublă dimensiune: a rea-

---

[32] T. Herseni, *Cultura psihologică românească*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 11.

[33] M. Eliade. *De la Zalmoxis la Genghis-Han*. Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 137.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lului obiectiv şi a celui mitic, de obîrşie imaginativă. Fantasticul nu se manifestă, aşa cum frecvent se susţine, numai în interiorul basmelor propriu-zise, a cîntecelor bătrîneşti şi a colindelor, dominate de fabulos, miraculos şi feeric, ci, în primul rînd, în structura ideatică a ritualurilor şi textelor folclorice care însoţesc principalele momente ale existenţei umane. Tot în perimetrul fantasticului pot fi incluse descîntecele, avînd la nivelul acestor colectivităţi o valoare strategică, menite să înlăture situaţiile primejdioase sau nedorite din viaţa poporului sau a individului. Nu se pune problema să analizăm aici aceste concepte mai detaliat, dorind doar să le subliniem însemnătatea pentru înţelegerea în profunzime a unor forme de cultură populară. După cum este cunoscut, motive străvechi, laice sau culte, au generat creaţii de vîrf în folclorul popoarelor, transmiţînd ecouri ale unor concepţii despre lume dificil identificabile. M. Eliade referindu-se la baladele „Meşterul Manole" şi „Mioriţa" afirma: „Este semnificativ că aceste două creaţii ale geniului poetic românesc au ca motiv dramatic o „moarte violentă" cu seninătate acceptată. Se poate discuta la infinit dacă această concepţie derivă direct sau nu din faimoasa bucurie de a muri a geţilor. Fapt e că folclorul poetic românesc n-a reuşit niciodată să depăşească aceste două capodopere elaborate în jurul ideii de moarte creatoare şi moarte senin acceptată"[34].

După cum se cunoaşte, originea nu este întotdeauna un criteriu edificator. Elementele culturii populare îşi pot avea originea în fondul primar de cultură patriarhală, pot fi rezultatul unor procese de creaţie a epocilor istorice, după cum pot fi împrumuturi din cultura orală a altor popoare sau din cultura scrisă. Elementele culturii claselor dominante, la rîndul lor, îşi pot avea originea în fondul comun patriarhal sau în cultura populară, pot fi creaţie proprie sau împrumuturi externe. Cultura populară, fiind exclusiv şi esenţial orală poate fi cercetată nemijlocit numai ca fenomen viu. Culegerile de folclor sau date etnografice presupun interpunerea între cercetător şi fenomenul studiat, a culegătorului. Apare inevitabilă distincţia între faptul oral şi cel înregistrat (cules), implicînd problema autenticităţii şi veridicităţii informaţiei.

Problema oralităţii folclorului are desigur şi alte implicaţii. A. Fochi aderă la distincţia pe care Haşdeu o făcea între folclorul scris şi cel oral, subliniind că un text născut în condiţiile oralităţii, deţine însuşiri specifice pe care transcrierea nu le poate modifica, ea neavînd influenţă asupra vieţii vii şi proteice a textului în cauză în mediile din care a fost extras. De altfel, se afirmă că nici nu ar exista folclor scris, ci numai oral, expresia de „folclor literar" fiind apreciată ca greşită. În ce ne priveşte împărtăşim acest punct de vedere precum şi definirea folclorului drept „creaţia orală a unui popor la modul ei sincretic"[35].

Cultura populară este uneori raportată la cultura aristocratică şi la

---

[34] *Ibidem*, p. 192.

[35] Vezi A. Fochi, *Estetica oralităţii*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1980, p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cea cărturărească. După unii cercetători, apartenenţa la o anumită categorie de cultură este confirmată doar prin circulaţie. Valorile culturale care circulă în mediile populare fiind acceptate şi cultivate sînt elemente ale culturii populare, iar valorile culturale aparţinînd claselor dominante fac parte din cultura aristocratică. Pentru cultura românească se poate demonstra că atît cultura populară cît şi cea aristocratică au evoluat dintr-un trunchi comun, care este cultura patriarhală, avînd astfel multă vreme o zonă comună, o zonă de intersecţie. Chiar dacă aceasta a fost în scădere pe măsura evoluţiei, ea nu a dispărut. Important este că, trecînd dintr-o cultură în alta, aceste valori se modifică, devin altceva ca formă de manifestare, structură şi conţinut. Ele se încadrează într-un ceremonial popular, capătă circulaţie orală, se adaptează la formele tradiţionale. Putem vorbi despre asimilarea unei valori aparţinînd unei culturi în contextul altei culturi. A. Gramsci comenta o diferenţiere făcută de E. Rubieri, după care poezia populară ar fi de trei feluri şi anume: 1. poezii compuse de popor şi pentru popor; 2. poezii compuse pentru popor, dar nu de popor; 3. poezii care n-au fost scrise de popor şi nici pentru popor, dar adoptate de el pentru că sînt conforme cu felul său de a gîndi şi simţi. Gramsci consideră că poeziile populare pot fi toate încadrate în această ultimă categorie, considerînd că în cadrul unei naţiuni şi a culturii ei, caracteristic nu este faptul artistic, nici originea istorică, ci felul său de a concepe lumea în contrast cu societatea oficială. El afirmă că „de aici rezultă alte criterii de cercetare a folclorului, pentru că poporul nu este o colectivitate omogenă de cultură, ci prezintă stratificări culturale numeroase, variat combinate, care nu pot fi identificate întotdeauna, în puritatea lor, în determinarea colectivităţii populare istorice; bineînţeles că gradul mai mare sau mai mic de „izolare" istorică a acestor colectivităţi ne dă posibilitatea unei anumite identificări"[36].

Desigur, putem să fim sau nu de acord cu o astfel de abordare. În cazul culturii de limbă română, aşa cum am mai amintit, între mase şi păturile sau cercurile lor cultivate, cum ar fi cărturarii, nu au existat niciodată bariere de netrecut. Cei mai mulţi oameni de cultură s-au ridicat din rîndul poporului sau au fost ataşaţi de popor şi s-au adresat, prin activităţile lor socio-culturale, acestuia. Mai îndepărtaţi de mase erau cărturarii străini care în cazul Ţărilor Române foloseau în munca lor intelectuală limbi necunoscute de către popor, precum greaca şi slavona. Sîntem de acord că „dată fiind continuitatea populaţiilor care au trăit pe teritoriul actual al patriei noastre milenii de-a rîndul, în forme uneori foarte dezvoltate, cazul nu numai al celor romane, dar şi al celor geto-dacice, influenţele reciproce dintre poporul de rînd şi conducătorii săi sînt foarte vechi, încît ceea ce ne apare la un moment dat ca folclor

[36] A. Gramsci, *Scrieri alese*, Editura „Univers", Bucureşti, 1973, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a putut fi mai înainte cărturăresc şi tot atît de bine invers. De aceea e mai simplu să renunţăm la diferenţieri dincolo de strictul necesar"[37].

Noţiunea de cultură populară are o valoare generală, dar ea capătă o valoare specifică atunci cînd referirea se face la o comunitate etnică determinată. Delimitările care se fac de regulă pentru a defini conceptele de cultură populară, cultură aristocratică sau cultură cărturărească, ca şi cele de cultură materială (civilizaţie) şi cultură spirituală, au un grad pronunţat de relativitate, implicînd zone de interferenţă mai largi sau mai restrînse. Criteriul general după care sînt operate de regulă aceste delimitări îl constituie relaţia de determinare dintre comunităţile umane şi bunurile culturale care le aparţin. Există, fără îndoială, şi alte determinări, pentru că însăşi comunităţile umane se definesc prin determinări diferite, care pot fi de natură etnică (triburi, popoare, naţiuni), socială (clase, păturí sociale), profesională (populaţii a căror ocupaţie dominantă a putut fi agricultura, păstoritul, pescuitul etc. cu importante deosebiri de orizont cultural) şi chiar grade diferite de civilizaţie (populaţia rurală în raport cu cea urbană). Atunci cînd se acceptă separarea culturii materiale de cea spirituală, în cazul culturii populare, ea are un caracter convenţional. Se admite în acest caz că, în cadrul culturii spirituale cu o existenţă orală ce trăieşte în conştiinţa poporului şi se transmite pe această cale de la o generaţie la alta, trebuie incluse cunoştinţele cu valoare practică despre universul natural şi despre reprezentările lui mitologice, despre om ca individ social şi orizontul său spiritual. Acestea oferă soluţii concepute pentru cele mai variate situaţii de viaţă, de la cele cu caracter general pînă la cele de amănunt. Acestora li se adaugă un sistem de obiceiuri, ritualuri şi ceremonialuri regizate pe fundalul unor credinţe tradiţionale, dar motivate prin cerinţele practice ale vieţii. Aici sînt încorporate şi un sistem de manifestări artistice, literare, muzicale, de dans, de spectacol şi gestică, precum şi un sistem de comportamente interindividuale şi de grup.

Cultura materială este concretizată în obiecte şi în meşteşugul de a le confecţiona, de la felul în care sînt construite casele şi organizate satele, în raport cu structura socială, la forma pe care o iau uneltele de muncă în raport cu tehnicile ce le folosesc, la portul popular şi obiectele de uz casnic. Şi în acest domeniu esteticul este reprezentat fie ca valoare artistică aplicată obiectelor cu întrebuinţare practică, fie în obiecte de podoabă. Cînd se vorbeşte despre cultura spirituală, îndeosebi despre folclor, pe lîngă caracterul oral se subliniază caracterul anonim şi sicretic. Dacă în privinţa sincretismului lucrurile sînt mai clare, complexitatea acestuia fiind accentuată, spre pildă, în cazul folclorului ritual, care implică alături de vers, melodie şi uneori dans, gestul magic sau ceremonial şi elemente spectaculare, cînd se vorbeşte despre caracterul anonim, există păreri diferite. Mai răspîndită este opinia că anonimatul vizează în evoluţia creaţiei populare esenţa ei, fiind o manifestare a ca-

[37] T. Herseni, *Cultura psihologică românească*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

racterului colectiv, o consecinţă a mentalităţii mediilor păstrătoare şi creatoare de folclor. Chiar dacă un individ poate pretinde paternitatea asupra unei creaţii, colectivitatea se dezinteresează de autor şi nu-l înregistrează în conştiinţa ei. Chiar dacă colectivitatea atribuie o paternitate unei creaţii, acest fapt are un caracter strict local, creaţia respectivă rămînînd în circuitul mai larg, anonimă. Există însă păreri că prin acceptarea caracterului anonim sau colectiv se neglijează total producătorul operei de artă. A. Fochi dezvoltă o altă interpretare privind caracterul anonim al creaţiei folclorice[38].

În ce ne priveşte, împărtăşim opinia clasică referitoare la caracterul anonim al acestei creaţii. Acest caracter nu este prezent numai în cultura populară „spirituală", el fiind sesizabil şi în cazul obiectelor materiale de obîrşie populară. În arta populară meşterii sînt în general anonimi. Puţinele nume pe care le cunoaştem constituie excepţii şi se referă la perioade mai recente. De obicei arta meşterului se identifică cu cea a grupului din care face parte. De aceea nu spunem că un obiect este lucrat de către cutare meşter, ci că a fost făcut într-o anumită localitate, în care toţi meşterii lucrează relativ asemănător. Nu prezintă interes numele olarului care-şi desface marfa într-un tîrg, ci de unde este el. Fără îndoială că există deosebiri între talentul şi priceperea unor creatori, realitate care trece însă pe plan secund. Acest fapt devine mai evident cînd avem de-a face cu domenii de artă care nu necesită prezenţa unei specializări. Ciobanii îşi fac bîte sau alte obiecte din lemn încrustat. Ţesutul, fiind generalizat în trecut, orice piesă, de la îmbrăcăminte la scoarţe, lăicere, feţe de masă etc., nu poartă numele celor ce le-au executat, ele putînd fi deosebite numai după caracteristicile regionale sau zonale.

Se admite că valorile autentice ale culturii populare nu pot fi înţelese fără o raportare la tradiţie. Procesul de formare a tradiţiilor include mai multe aspecte, cum sînt: acumularea selectivă a experienţei, transmiterea acesteia prin imitaţie, tipizare, apariţia noului şi atitudinea faţă de el. În transmiterea experienţei de la o generaţie la alta un rol însemnat îi revine imitaţiei, determinată în mod selectiv de prestigiul lucrului sau persoanei care este imitată şi admiraţia, ataşamentul faţă de acestea. E. Lovinescu afirma că „pe cînd invenţia poate porni de oriunde, imitaţia nu porneşte decît de sus în jos, adică de la superior la inferior: iată primul aspect al imitaţiei... Totul atîrnă de la realitatea acestei superiorităţi; învingători prin arme, dar inferiori prin cultură, romanii au fost cuceriţi şi dizolvaţi de civilizaţia elenă"[39]. În mod evident cultura populară păstrează şi transmite acele elemente care corespund în mai mare măsură trebuinţelor, idealurilor şi gustului anumitor colectivităţi, într-o anumită etapă a dezvoltării sociale. H. Read consideră că arta populară nu este creată de ţărani ca o imitare a artei claselor culte. El

[38] Vezi A. Fochi, *op. cit.*, p. 23—29.
[39] E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 409.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

opinează pentru limitarea sferei de cuprindere a termenului doar la obiectele create de oameni mai puţin instruiţi, după tradiţii proprii locale, foarte puţin supuse unor influenţe din exterior. Această artă ar izvorî din dorinţa de a da culoare şi viaţă obiectelor de uz cotidian, vădind o pronunţată şi suprinzătoare înclinaţie către abstract. Referindu-se la conservatismul artei populare, cea mai dificil de datat cu oarecare precizie dintre toate artele, exegetul britanic explică persistenţa vreme de secole a unor motive simple prin faptul că ţăranul intuieşte posibilitatea de a obţine o imensă varietate de efecte prin combinarea unei game restrînse de motive şi culori. Universalitatea artei populare ar trebui pusă şi pe seama materialelor şi procedeelor folosite. Astfel ţesutul lînii duce la apariţia unor modele care pot fi întîlnite în diferite zone geografice şi etape istorice, fără a exista neapărat un proces de contaminare. Read susţine că înclinaţia religioasă este nesemnificativă în arta populară. „Există în arta ţărănească multe obiecte, cum ar fi ulciorul pentru aghiasmă sau icoanele, decorate cu simboluri religioase. Dar obiectivul urmărit prin făurirea lucrării de artă nu este niciodată cel religios, de invocare, de sacrificii sau chiar de cult, ci este în întregime uman, este năzuinţa zilnică de a înfrumuseţa puţin lucrurile"[40]. Aceste consideraţii vizează creaţia populară cu caracetr etnografic şi le considerăm drept cît se poate de pertinente.

Am încercat în cele spuse pînă acum să definim în mod succint unele trăsături caracteristice ale culturii populare, abordînd cîteva dintre compartimentele sale de bază. Destinul acestei culturi este pus în actuala etapă tot mai mult sub semnul întrebării. Vorbind mai mult despre folclor, E. Fischer avertizează că „trebuie să înţelegem de asemenea că industrializarea crescîndă distruge irevocabil arta populară. Posibilitatea ca ea să se reînnoiască pe baza gîndirii şi mijloacelor de expresie ale ţărănimii şi ale artiştilor ambulanţi s-a îndepărtat tot mai mult. Clasa muncitoare reprezintă o gîndire nouă şi cere noi mijloace de expresie"[41]. Poate că este prematur să se dea un astfel de verdict, însă inevitabil impactul civilizaţiei tehnice va genera mutaţii în structura şi fizionomia acestui tip de cultură, ce a luat naştere şi a evoluat cel puţin în plan autohton, într-un cadru social supus în prezent unor restructurări esenţiale. Vom reveni asupra acestui subiect după o încercare de a surprinde unele caracteristici ale culturii de masă.

Noţiunea de cultură de masă apare în literatura de specialitate abia după cel de-al doilea război mondial, fiind introdusă în circuit de către sociologia americană, care semnala prezenţa unei a treia culturi pe care o numeşte „mass-culture". Prin această cultură se înţelege aceea produsă după normele masive ale fabricării industriale, răspîndită prin tehnici de difuzare extensivă, adresîndu-se unei mase sociale eterogene, fără a ţine seama de structurile interioare ale societăţii.

---

[40] H. Read, *Semnificaţia artei*, Editura „Meridiane", Bucureşti, 1969, p. 70.
[41] E. Fischer, *Necesitatea artei*, Editura „Meridiane", Bucureşti, 1968, p. 78—79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

E. Morin, apreciază că ceea ce numim cultură de masă constituie „un corp de simboluri, mituri şi imagini privind viaţa practică şi imaginară, un sistem de proiecţii şi identificări specfice; ea se supraadaugă culturii naţionale, culturii umaniste, culturii religioase, şi intră în concurenţă cu acestea". După opinia sa, dat fiind caracterul policultural al societăţilor moderne şi al modului în care cultura de masă se îmbină cu celelalte culturi fiind „cosmopolită prin vocaţie şi planetară prin extindere", ea ne pune problemele primei culturi universale a istoriei omenirii. Datorită gradului de aderenţă sporit faţă de procesele evolutive, în raport cu culturile impuse prin tradiţie sau autoritate, cum sînt culturile şcolare, naţionale, populare, traiectoria sa fiind dependentă de mişcarea permanentă a tehnicilor care stimulează cererea şi de cererea care stimulează tehnicile, în cîmpul consumului cultural[43]. Fie că este privită ca desemnînd cultura dominantă răspîndită în mase, ca mod de viaţă şi ca un ansamblu de preferinţe socio-culturale sau ca parte a structurii culturale a societăţii, cultura de masă nu poate fi concepută în afara mijloacelor moderne de răspîndire. Acestea „îndeplinesc atît rolul de transmiţător de cultură, de purtător al fluxului cultural, cît şi rolul de a fi, ele însele, valori ale culturii, care se integrează organic în mase"[43].

Unii consideră că acestea ar genera un tip de cultură nou, numit cultură mass-media, „constituită în legătură cu tehnologiile şi limbajele de comunicare de masă şi integrată într-o cultură determinată". Cultura de masă nu se foloseşte exclusiv de aceste tehnici, presupunînd în plus un sistem de instituţii culturale de masă (cluburi, cămine culturale, case de cultură) precum şi un sistem de educaţie permanentă. Pe de altă parte, dacă cultura de masă este direct determinată de tipul de societate, cultura socialistă de pildă, nefiind ameninţată de o devalorizare a bunurilor prin comercializare, apariţia tehnologiilor moderne de comunicare a impus limbaje neutre în raport cu tipul societal[44].

Noţiunea de mass-media, apărută recent, odată cu explozia informaţională a revoluţiei tehnico-ştiinţifice contemporane, vehiculată pe toate meridianele globului, nu este uzitată cu o identitate precisă existînd numeroase dezacorduri privind atît sfera de cuprindere cît şi efectele sociale exercitate de conţinuturile pe care le difuzează.

Există tendinţe de a înţelege prin mass-media numai radioteleviziunea şi în unele cazuri presa de mare tiraj, precum şi altele care extinzînd sfera noţiunii înglobează domenii şi mijloace ale comunicării individuale şi de masă din cele mai diverse.

În cele ce urmează prin mass-media se vor înţelege acele mijloace cu grad mai mare sau mai mic de tehnicitate, prin intermediul cărora

---

[42] Vezi E. Morin, *Cultura de masă*, în *Sociologia franceză contemporană*, Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 626—636.

[43] A. Bondrea, *Sociologia culturii*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1981, p. 168.

[44] Vezi G. Stoiciu, *Orientări operaţionale în cercetarea comunicării de masă*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 18—23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

comunicarea umană, directă şi indirectă, devine comunicare de masă: radioteleviziunea, filmul, discul, banda magnetică, imprimatele de mare tiraj, cartea de popularizare, ziarul, revista ilustrată, reproducerile de artă, afişul, fotografia, reclama etc.

Acţiunea de masă a mijloacelor moderne de comunicaţie ridică, cum este şi firesc, o multitudine de probleme care au generat şi generează şi în prezent controverse în cercurile de specialitate şi înafara lor.

Fiind o componentă de bază a culturii de masă, influenţa mass-media, recunoaşterea rolului său informaţional este adesea subapreciat de către unii adepţi ai culturii „elitare", uneori negată orice valoare culturală a creaţiilor difuzate prin aceste mijloace. Edgar Morin critică cu mult discernămînt această falsă atitudine intelectuală.

Cultura difuzată prin mass-media are fără îndoială influenţă, acceptată sau nu, asupra tuturor categoriilor şi grupurilor sociale, inclusiv asupra „elitei" care o respinge. A. Moles sublinia convingător încercarea iluzorie a unora de a nega influenţa unui fenomen cultural atotcuprinzător: „Orice s-ar pretinde, intelectualii nu trăiesc nici într-un turn de fildeş, nici într-o mănăstire; în ciuda protestelor lor indignate, ei citesc ziare, merg la cinema, ascultă radio şi privesc la televizor, şi, în orice caz, trăiesc cu oameni care sînt supuşi direct influenţei diferitelor mass-media"[45].

Importanţa în continuă creştere pe care comunicaţia de masă o ocupă în sfera cultural-informaţională a societăţii contemporane este o realitate imposibil de contestat. Într-o eră în care informaţia tinde să devină la fel de necesară ca şi energia, mass-media are şansa de a cîştiga mereu teren fiind impulsionată de progresul tehnic. Acest rol a fost subliniat şi la nivelul unor organizaţii internaţionale menite să propulseze ridicarea nivelului cultural-ştiinţific şi în acele zone ale globului unde chiar şi ştiinţa de carte rămîne în faza unui tulburător deziderat.

După cum arăta René Maheu „... presa, cinematografia, radioul, televiziunea au marcat o adevărată revoluţie, ale cărei consecinţe sîntem departe de a le fi evaluat. Devenind de acum înainte accesibilă tuturor păturilor sociale şi unor întinse teritorii, imaginea sonoră, care completează tipăritura, fără s-o înlocuiască şi fără s-o concureze, a făcut ca informarea să capete o însemnătate universală"[46].

Efectele sociale notabile pe care le produc comunicaţiile de masă sînt sesizabile în orice domeniu de viaţă, individuală sau de grup. Rolul acestora în sfera informaţiei politice, economice, culturale, sportive, de divertisment etc., deţine prioritate atît datorită vitezei cu care aceste informaţii pot fi vehiculate de la un capăt la altul al Terrei cît şi datorită accesibilităţii evidente. În planul instruirii, mijloacele moderne ale comunicaţiei de masă oferă posibilităţi sporite de documentare, descoperire, explorare putînd, totodată, pătrunde pentru a sprijini chiar pro-

[45] A. Moles, *Sociodinamica culturii*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 134.
[46] R. Maheu, *Civilizaţia universalului*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 207—208.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cese de instruire organizate instituţional, cum este cazul televiziunii şcolare. De asemenea, nu este neglijabil aportul acestor mijloace cu multiple posibilităţi în oferta destinată delectării şi destinderii omului modern.

Barierele culturale dintre sat şi oraş, dintre zone cu nivele diferite de dezvoltare, precum şi stavilele cultural-informaţionale ce despărţeau grupele socio-profesionale, colectivităţile etnice etc., sînt mult diminuate şi chiar înlăturate datorită existenţei şi acţiunii comunicaţiilor de masă.

Nu de puţine ori se vorbeşte despre mutaţii ce pot apare în domeniul gusturilor şi aspiraţiilor maselor în materie de informaţie, cultură, artă, ştiinţă sub impactul comunicaţiilor de masă, precum şi despre modificări de comportament, atitudini şi opinii sub aceeaşi influenţă[47].

În aprecierea rolului comunicaţiilor de masă la lărgirea ariei informaţionale instructive şi formative pentru cele mai largi categorii şi grupări sociale, nu există însă o unanimitate. Există cercetători care consideră că mass-media ar crea un tip de cultură inferioară, standardizată, care duce la strivirea personalităţii, anchilozare spirituală, fiind semnalate o sumedenie de alte efecte negative. Adorno, de pildă, consideră că în bună măsură comunicaţia de masă creează o cultură superficială, nesemnificativă, ducînd la nivelări cu efecte cu totul reprobabile[48]. Opinii de acest gen nu sînt singurale. Pe de altă parte, unii cercetători occidentali critică, pe bună dreptate, referindu-se desigur la realităţile societăţii capitaliste, tendinţele de manipulare socială şi chiar de dezinformare, practicate cu ajutorul acestor mijloace.

Considerăm că este hazardat a se formula teorii general valabile despre rolul şi efectele produse de către mass-media, ignorîndu-se condiţiile concrete în care se exercită acţiunea lor, grupurile variate cărora le aparţin indivizii, interrelaţiile (instituţionalizate sau informale) dintre indivizi, într-un cuvînt cadrul social dat şi desigur orînduirea socială.

Este însă neîndoielnic că pot fi stabilite şi unele caracteristici generale, precum şi particularităţi ale comunicaţiilor de masă. Astfel, dacă în privinţa posibilităţilor de culturalizare extensivă sînt recunoscute virtuţile comunicaţiilor de masă, în privinţa adîncimii şi consisenţei există numeroase rezerve. Roger Clausse, după ce evidenţiază imensul rol al acestora în vehicularea informaţiilor dincolo de graniţele statale şi aportul lor la comunicarea dintre oameni la scară planetară, precum şi posibilităţile de furnizare a celor mai actuale probleme din felurite domenii, graţie vitezei de circulaţie a informaţiei pe aceste canale, subliniază ca efect negativ, superficialitatea, lipsa de profunzime a conţinuturilor, riscul ca prin receptare pasivă originalitatea, individualitatea şi chiar gîndirea să fie standardizate şi blocate[49].

---

[47] Cf. H. Culea, *Mass-media şi cultura de masă*, în *Sociologia generală*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 301—302.

[48] Vezi Th. Adorno, *Theorie der Halbbildung*, în *Gesammelte Schriften, 8, Soziologische Schriften*, 1, Surkamp Verlag Frankfurt am Main, 1972, p. 93—121.

[49] Vezi R. Clausse, *Publikum und Information*, Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen, 1962, p. 101—102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Lipsa de adîncime a acţiunii mass-media este împărtăşită şi de numeroşi cercetători români. T. Herseni formulează rezerve tocmai în această direcţie. „Este foarte important de reţinut că mass-media, cu toată răspîndirea sa excepţională, nu exercită o influenţă culturală de mare adîncime. Un om cult nu se obţine, cel puţin deocamdată, nici cu ajutorul ziarelor, nici cu ajutorul cinematografului şi cu atît mai puţin cu ajutorul televiziunii"[50].

H. Wald reproşează televiziunii faptul că ar contribui la „sărăcirea vieţii interioare", subliniind necesitatea „supremaţiei lecturii"[51]. Totodată este arătat că mijloacele audiovizuale moderne, în frunte cu televiziunea, riscă să „păgubească raţiunea" dacă lectura este neglijată, de obicei cei care citesc cărţi fiind şi telespectatori, invers însă lucrurile întîmplîndu-se mai rar.

Desigur că mass-media nu deţine un monopol al culturalizării maselor, ci doar concură, în mod substanţial însă, alături de alte mijloace, la realizarea acestui proces complex şi nu rareori contradictoriu. Cum bine arăta o cercetătoare, mass-media „... dezvoltă o seamă de particularităţi ale culturii inexistente odinioară. Pe această bază, cultura capătă un caracter mai concret, tendinţele de speculaţie sterilă, cît şi laturile oarecum conservatoare determinate de solidele postulate se atenuează"[52].

Disputele existente în privinţa terminologiei, a funcţiilor, efectelor şi perspectivelor de dezvoltare a mijloacelor moderne ale comunicaţiei de masă pun în evidenţă complexitatea acestui fenomen al civilizaţiei moderne, faptul că cercetările se află într-o fază incipientă, în pofida numărului relativ mare al lucrărilor publicate. Dincolo de controversele existente şi de clarificările ce se lasă încă aşteptate, justificate în studierea unor fenomene relativ noi şi de un extraordinar dinamism, ne alăturăm părerii lui A. Moles, chiar dacă atribuie un rol la prima vedere exagerat comunicaţiilor de masă: „... ele guvernează cultura noastră filtrînd-o, ele scot în relief elemente particulare ale existentului cultural spre a le da importanţă, ele valorizează o idee şi devalorizează alta, ele polarizează complet cîmpul cultural. Ceea ce nu trece prin mijloacele de comunicaţie de masă nu are decît o influenţă neglijabilă asupra evoluţiei societăţii ..."[53].

În cadrul orientării activităţii cultural-educative preconizată de către Partidul Comunist Român, mijloacele tradiţionale (teatrul, concertul, muzeul, biblioteca etc.) şi mijloacele moderne ale comunicaţiei de masă trebuie să acţioneze cu eforturi conjugate pentru a răspunde unei finalităţi majore, anume formarea multilaterală a personalităţii umane, a

---

[50] T. Herseni, *Coordonate ale culturii de masă*, în *Psihosociologia culturii de masă*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 74.

[51] H. Wald, *Cartea şi televizorul*, în *De gustibus disputandum*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1972, p. 329—335.

[52] R. Topor, *Mass-media şi cultura de masă*, în *Viitorul social*, nr. 2, 1973, p. 451.

[53] A. Moles, *op. cit.*, p. 132.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

omului de tip nou, constructor al socialismului şi comunismului. Între aceste mijloace nu există o ruptură sau raporturi de excludere reciprocă, ci continuitate, întrepătrundere, conlucrare, care funcţionează într-un cadru unitar de conducere şi organizare, iar competiţia dintre ele nu duce la rivalităţi ireductibile. Ea se reflectă mai curînd stimulativ în planul optimizării modalităţilor particulare de difuzare a valorilor culturale. Fără îndoială că există influenţe specifice asupra gusturilor şi preferinţelor publicului, asupra priorităţilor acordate diferitelor mijloace de producere şi difuzare a culturii. Considerăm însă că o judicioasă conlucrare poate contribui la continua optimizare a actului cultural. Astfel presa, radioul, televiziunea nu înlătură formele tradiţionale putînd avea un rol stimulativ, amplificator.

Dacă mijloacele numite tradiţionale semnifică ansamblul structurilor instituţionale şi al activităţilor culturale ce vizează acţiunea directă prin intermediul cuvîntului viu sau al participării la manifestări lipste de „intermediari din afara tehnicii", nu este mai puţin adevărat că influenţa mijloacelor de comunicaţie de masă se realizează în primul rînd pe fondul cultural existent. Ca atare, este impropriu să se vorbească de sisteme „autonome", ci mai curînd de o întrepătrundere, de o interconditionare a unor verigi ale aceluiaşi sistem cultural-educativ în cadrul căruia sînt îmbinate forme şi tehnici tradiţionale şi moderne subordonate aceluiaşi scop. Aceasta nu însemnează desigur că ar fi indicat să se renunţe la studierea nuanţată şi în profunzime a fiecărui aspect al unui proces complex şi dinamic.

Necesitatea cercetărilor concrete, a studierii în teren a fenomenelor este indispensabilă în vederea optimizării deciziilor în domeniul educaţiei şi culturii, a cunoaşterii elementelor noi care apar în cîmpul social în continuă transformare.

VOLKSKULTUR UND MASSENKULTUR UNTER DEN BEDINGUNGEN DER WISSENSCAFTLICH-TEHNISCHEN REVOLUTION

(Zusammenfassung)

Die Studie analysiert die Entfaltung und die Perspektiven der Volkskultur, in einer Epoche dar ständigen strukturellen Neuerungen, unter der Bedingungen der wissenschaftlich-technischen Revolution.

Es wurden ebenfalls die gegenseitige Wechselwirkung zwischen Volkskultur und Massenkultur, sowie der Einfluss der modernen Massenmedien auf die Tätigkeiten im Bereich der Kultur, auf selekitver Weise erforscht.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTE ETNOGRAFICE CU PRIVIRE LA CREȘTEREA ANIMALELOR ÎN CARPAȚII ORIENTALI

ION VLĂDUȚIU

Dacă cercetarea vieții pastorale, ce s-a efectuat în prima jumătate a secolului al XX-lea în cîteva zone montane din Carpații Orientali, a adus numeroase date inedite cu privire la modul de trai și cultură al populațiilor din zonele respective, după mai bine de un sfert de secol de cercetări etnografice concrete pe care le-am întreprins în cursul multor ieșiri pe teren în cuprinsul tuturor zonelor montane și premontane ale Carpaților Orientali, putem afirma că aprofundarea cercetării etnografice a tradițiilor legate de creșterea animalelor — ca, de altfel, și de al celorlalte ocupații — continuă să constituie o îndatorire științifică de primă necesitate și își păstrează cu toată acuitatea actualitatea.

Mărturiile etnografice acumulate în această perioadă în diversele zone și subzone etnografice cuprinse în zonele de munte și regiunile învecinate ale lanțului carpatic oriental aduc noi dovezi ale unității culturii materiale a poporului nostru, noi contribuții pe planul definirii trăsăturilor etnografice comune practicării acestei ocupații la români, precum și pe cel al descoperirii și definirii trăsăturilor specifice cu caracter zonal sau local al culturii materiale și spirituale.

Nu întîmplător subliniem necesitatea cercetării în profunzime a îndelungatei experiențe pe care tradiția poporului nostru a transmis-o de-a lungul generațiilor legată de *creșterea animalelor* și nu ne limităm doar la cea legată de practicarea *păstoritului*, adică de creșterea oilor. Au fost publicate mai multe studii cu privire la viața pastorală, inclusiv despre cea din unele zone ale Carpaților Orientali, în care prin termenul „păstorit" se avea în vedere îndeosebi creșterea oilor, iar prin cel de „viață pastorală" activitatea și viața ciobanilor de la stînele de oi de pe pășunile montane. Fără a minimaliza însemnătatea avută de ovine și caprine în gospodăria tradițională țărănească, considerăm că creșterea cornutelor mari și în genere și ale celorlalte categorii de animale nu poate fi socotită doar ca o „problemă adiacentă" păstoritului, așa cum putem vedea acest lucru în unele studii sau lucrări. Considerăm, deci, că în atenția etnografului ce studiază ocupațiile de străveche tradiție la români, *creșterea animalelor*, adică a tuturor categoriilor de animale, trebuie să aibă ponderea cuvenită și să nu se limiteze doar la creșterea ovinelor și caprinelor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Plecînd de la acest punct de vedere, am vrea să relevăm faptul că necesitatea de a studia, sub raport etnografic, *creșterea animalelor* în toată complexitatea sa — și nu doar păstoritul ovinelor — își are temeiul tocmai în însemnătatea pe care agricultura și creșterea animalelor au avut-o ca ocupații tradiționale de bază ale poporului nostru în decursul istoriei noastre, în strînsa conexiune și interdependență care a existat în practica populară tradițională între aceste două ocupații.

Din analiza raportului existent între aceste două ocupații în diferite perioade istorice, pe de o parte, și între ele și evoluția demografică a populației în zonele de munte ale Carpaților Orientali se pot desprinde concluzii semnificative privind vechimea și continuitatea de muncă și viață a poporului român pe aceste meleaguri. Avem în vedere, referindu-ne la Carpații Orientali, că și în acest lanț muntos există numeroase zone în care pînă în trecutul foarte apropiat, iar în unele, e drept puține, chiar și în zilele noastre, agricultura se practica în multe sate de munte, mai ales în tehnica cunoscută în literatura etnografică prin denumirea de „agricultură în terase". Trebuie să subliniem faptul că în hotarul multor sate ale acestei regiuni montane de care ne ocupăm aici urmele teraselor se păstrează cu multă claritate pînă în zilele noastre. Le-am întîlnit în hotarul unor sate vrîncene, ale unor sate situate pe valea Bicazului, ale unor localități din zona Gurghiului, apoi ale unora din Năsăud etc., ca să nu amintim aici decît cîteva. Este greu de estimat încă, în stadiul actual al cercetărilor, dacă recoltele ce se obțineau de pe locurile arate și semănate în hotarele acestor sate de munte în trecutul mai îndepărtat al istoriei noastre, cînd densitatea populației rurale de aici era mult mai mică decît cea de azi, puteau sau nu acoperi o mare parte sau chiar în întregime necesitățile de trai ale locuitorilor acestor sate. Firește, că altitudinea și mai ales anumite particularități locale sau microzonale de climă au putut influența și în acele vremi în mod substanțial asupra speciilor de cereale cultivate precum și asupra fertilității recoltelor. Dacă varietatea situațiilor concrete poate fi evoluată doar la nivel microzonal, este în afara oricărei îndoieli că lucrarea pămîntului se realiza, prin aplicarea tehnicilor tradiționale locale, printr-o strînsă conexiune cu creșterea animalelor, mai exact a tuturor categoriilor de animale. Printr-o rațională folosire a fiecărei categorii de animale în gospodăria țărănească tradițională montană se obțineau produse nu numai animaliere ci se atingea și scopul de a obține recolte mai bogate. Admitem, deci ideea, plecînd de la materialele etnografice privind lucrarea pămîntului și creșterea animalelor în zonele carpatice că, în perioadele mai îndepărtate ale istoriei noastre cînd densitatea populației era mult mai mică, posibilitățile de acoperire ale propriilor necesități din recoltele locale, acolo unde condițiile geografice și de climă locale o permiteau, erau mult mai mari. Iar aceasta înseamnă, în realitate, permanență de viață și de muncă a populației românești pe aceste locuri din vremi străvechi.

Desigur că prezentarea și analizarea mărturiilor etnografice cu privire la raportul între aceste două străvechi ocupații tradiționale ale

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

poporului român în cuprinsul fiecărei zone şi subzone a Carpaţilor româneşti ar fi foarte binevenită, dar ar depăşi cu mult problematica pe care ne-am propus să o înfăţişăm şi să o dezbatem în studiul de faţă. Considerăm însă că argumentele expuse mai sus sînt suficient de convingătoare pentru a insista asupra ideei că adîncirea cercetării etnografice a tradiţiilor legate de creşterea animalelor şi de lucrarea pămîntului se numără printre principalele probleme referitoare la vechimea şi evoluţia acestor ocupaţii în lanţul Carpaţilor Orientali, la aspectele etnografice de trai şi cultură populară caracteristice populaţiei din această parte a ţării.

Insistenţa noastră asupra ideei de a se publica, pe cît posibil mai amplu, materialele etnografice referitoare la creşterea animalelor, ca, de altfel, şi la celelalte ocupaţii tradiţionale, din toate zonele şi microzonele montane ale Carpaţilor Orientali ar putea surprinde la prima vedere. Insistăm asupra acestei probleme pentru că multe din implicaţiile etnografice de trai şi cultură privind geneza şi evoluţia unor elemente de cultură materială şi spirituală rezultă cu mai multă limpezime tocmai din mărturiile concrete, consemnate cu rigoarea ştiinţifică necesară, din fiecare zonă şi subzonă etnografică. Nu rareori se fac auzite păreri că studiile etnografice cuprind prea multe descrieri şi prea puţine idei de sinteză, că ar trebui, în consecinţă, restrînsă descrierea faptelor. Dacă nevoia elaborării unor sinteze în anumite domenii ale culturii noastre populare constituie un adevăr de necontestat, după opinia noastră, este tot la fel de adevărat şi faptul că aceste sinteze trebuie să-şi aibă temeiul în fapte etnografice, în mărturii de cultură materială şi spirituală ce au existat în realitatea etnografică românească tradiţională, în fapte ce pot atesta şi prefacerile contemporane ce au loc în modul de viaţă şi cultură ale poporului nostru. De aceea, considerăm nu numai binevenite ci absolut necesare, apariţiile regulate ale studiilor cu caracter microzonal sau zonal care descriu cu toată seriozitatea fenomenele etnografice întîlnite în zonele respective. Nu este locul aici să ne ocupăm de fiecare zonă în parte dar putem afirma că necesitatea publicării unor ample descrieri etnografice pe problematica creşterii tradiţionale a animalelor în Carpaţii Orientali are aceeaşi valabilitate ca şi pentru alte fenomene ale culturii şi civilizaţiei noastre populare.

Printre problemele etnografice de primă însemnătate pentru efectuarea unei analize de adîncime a acestei ocupaţii în Carpaţii Orientali se situează, după opinia noastră, definirea *sistemelor tradiţionale de creştere a animalelor* practicate în această parte a ţării în diferite perioade istorice, stabilirea caracteristicilor etnografice, reflectate în aspectele de viaţă şi cultură materială şi spirituală ce au izvorît sau decurs din practicarea unui sistem sau altul, particularităţile sistemelor tradiţionale de creştere a animalelor în diferite zone ale Carpaţilor Orientali ca urmare a unor condiţii specifice de dezvoltare istorică în anumite perioade, trăsăturile de unitate ce se răsfrîng în planul culturii materiale şi spirituale ca urmare a permanenţei contactelor şi a influenţelor reciproce între grupuri de populaţie ce practicau sisteme diferite de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

creștere a animalelor. În acest context, problematica iernatului animalelor capătă o importanță cu totul deosebită, iar în cuprinsul întinsei regiuni a Carpaților Orientali aspectele de unitate și diversitate zonală pe care le au construcțiile și activitățile umane legate de îngrijirea animalelor în această perioadă au o însemnătate cu totul deosebită deoarece se constituie, ca realități etnografice tradiționale caracteristice acestor locuri, în dovezi de permanență și continuitate românească pe aceste meleaguri, în dovezi ale statorniciei tradițiilor străvechi și în același timp ale spiritului inventiv care ne-a îmbogățit în permanență tradițiile.

Plecînd de la faptul că dispunem în momentul de față, după opinia noastră, de suficiente mărturii etnografice concrete culese pe teren cu privire la practicarea tradițională a creșterii animalelor la români, ca în domeniul etnografiei în general și în sfera unor tematici în particular nivelul dezbaterilor teoretice a atins un înalt nivel, considerăm că se impune reanalizarea conținutului unor concepte ce s-au vehiculat și se vehiculează în literatura etnografică de specialitate, pentru a se aduce un plus de rigoare științifică, precizie, pentru a putea progresa, în continuare, în aprofundarea problematicii etnografice a creșterii animalelor. Avem în vedere concepte cum sînt cele de „tipul de păstorit", „păstorit agricol", „păstorit de pendulare" etc.

Pentru analiza etnografică a practicării creșterii animalelor în Carpații Orientali o altă problemă de mare însemnătate o constituie definirea cauzelor care au dus la *constituirea trăsăturilor caracteristice zonale* în raport cu trăsăturile fundamentale, de bază, ale creșterii animalelor la români. Pe pășunile montane ale Carpaților Orientali, cu toate diferențele de altitudine existente, s-au reunit, după cum o atestă în mod clar datele etnografice de teren, pentru perioada văratului grupuri de oameni sau persoane — unele specializate, iar altele mai puțin specializate în practicarea acestei ocupații — provenite din sate situate în imediata apropiere a pășunilor montane sau din sate situate la distanțe mici, dar în același timp și altele din sate aflate la distanțe de mai multe zeci de kilometri. Este în afara oricărei îndoieli că legătura fiecăruia dintre cei ce se aflau la vărat cu oricare categorie de animale (cu oi mînzări, cu oi sterpe, cu miei, cu vite cornute sterpe, cu boi, cu cai) cu satul de baștină a fost permanentă, neîntreruptă și hotărîtoare în menținerea anumitor tradiții, în păstrarea unor obiceiuri sau norme legate de creșterea animalelor în această perioadă a anului. În această permanență rezidă, după opinia noastră, și perpetuarea neîntreruptă a unor trăsături de cultură materială și spirituală cu caracter nu numai zonal ci mai ales local. Este, în același timp, incontestabil că activitatea gospodărească desfășurată la tîrlele, stînele, sau văcăriile de pe pășunile montane a exercitat o anume influență îndeosebi în sfera activităților cu trăsături specifice acestei ocupații; ca unul din rezultatele acționării acestui factor de continuitate a acestui gen de contacte poate fi considerată, de pildă, preluarea și însușirea anumitor elemente esențiale de cultură materială, legate de practicarea acestei ocupații, cum ar fi unelte

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pastorale, unele tehnici de prelucrare a produselor lactate sau chiar tipul de stînă.

Evoluţia formelor de asociere pastorală, care în satele ce şi-au adus la vărat animalele în păşunile montane ale Carpaţilor Orientali cunoaşte o foarte mare diversitate, face parte din categoria problemelor de profund interes etnografic pentru definirea, în liniile lor esenţiale, a coordonatelor etnografice ale creşterii animalelor în întreg cuprinsul Carpaţilor Orientali. Este interesant de subliniat că în această parte a Carpaţilor s-au menţinut în tradiţia unor colectivităţi rurale forme de asociere pastorală extrem de arhaice, în timp ce în alte sate formele de asociere au cunoscut schimbări, unele în ritm mai lent, dar altele în ritm mai rapid. Mărturiile etnografice culese pe teren demonstrează, în acelaş timp, că schimburile ce s-au petrecut în formele de asociere s-au răsfrînt în mod nemijlocit şi asupra structurii tîrlei, ca şi asupra altor elemente de cultură materială legată de această ocupaţie. Prefacerile survenite în formele de asociere pastorală au avut însă, deseori, o mare influenţă şi asupra componenţei personalului stînii iar, ca urmare, asupra gradului de specializare al diverselor categorii de ciobani sau al baciului, asupra permanenţei în transmiterea tradiţiilor şi a experienţelor acumulate de generaţii pe plan zonal, microzonal sau chiar local. Am formulat problema *evoluţiei* formelor de asociere pastorală ca una din problemele cu deosebite semnificaţii pe plan etnografic tocmai datorită complexităţii şi diversităţii de forme ce pot fi întîlnite de etnograf în această arie a Carpaţilor româneşti. Nu scăpăm prin aceasta din vedere, aşa cum am menţionat mai sus, nici prioritatea ce trebuie acordată acelor forme de asociere care dovedesc o continuitate consecventă pe parcurs de mai multe veacuri. Dispunem în acest sens de un interesant document de arhivă cu privire la modul în care îşi alcătuiau *stînele* locuitorii unor sate ce-şi vărau oile pe păşunile din Munţii Rodnei şi anume din satele Rodna, Maieru, Ilva, Sîngeorgiu şi Leşu, cu 228 de ani în urmă, adică în anul 1754[1]. În acest document sînt consemnate numele şi prenumele stăpînilor ce se asociau la stîna respectivă, numărul de capete de animale pe care îl dădeau la stînă şi suma ce-i revenea fiecărui stăpîn pentru văratul respectivelor animale. Aceste date sînt consemnate pentru fiecare *stînă* în parte din fiecare din satele menţionate. Relevăm faptul că în anul 1754 fiecare din cele cinci sate avea mai multe *stîni*, deci în acea vreme funcţiona ca normă obişnuită a colectivităţii principiul de a-şi alcătui într-un sat mai multe stîne, oamenii alcătuind o *stînă* după obiceiurile existente, deci preluate de la generaţiile anterioare. Astfel, locuitorii satului Rodna aveau în anul 1754 în total 12 stîni, cei din Maieru aveau 11 stîni, cei din Leşu numai 3 stîni, cei din Ilva aveau 5 stîni, iar cei din Sîngeorgiu aveau 9 stîni[2]. Numărul stăpî-

---

[1] *ArhStat* Cluj-Napoca, *Fondul A.O. Bistriţa*, II-a, fasc. 98, Specificaţia oierilor din 1754.
[2] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nilor de animale era diferențiat de la stînă la stînă, documentul oferindu-ne situația concretă pentru fiecare din aceste asocieri pastorale. Nu putem intra în amănuntele problemei acum, aceasta o vom face într-un studiu viitor. Aș dori doar să subliniez că asocierile pastorale din acea vreme, din satele menționate, nu alcătuiau stîne cu un număr mare de oi. Într-un alt document referitor la stînele organizate de locuitorii din Rodna, datat din anul 1755, sînt consemnate și datele privind numărul total al fiecărei categorii de animale[3]. Astfel, locuitorii acestui sat aveau le acea vreme un total de 2.096 oi și capre. Este evident că, un simplu calcul ne poate demonstra că stînele din Rodna, 12 la număr cu un an mai înainte, nu puteau avea multe capete de animale, deci nu erau stîne foarte mari. Fără a intra în alte amănunte acum relevăm doar faptul că aceeași formă de organizare pastorală în Munții Rodnei a fost consemnată în cel de-al patrulea deceniu al secolului al XX-lea de către Tiberiu Morariu în cunoscuta sa lucrare consacrată păstoritului în Munții Rodnei[4], că forma de organizare pastorală la care ne-am referit am întîlnit-o și în cercetările noastre din ultima vreme în această regiune a Carpaților Orientali. Perenitatea și schimbările în formele de asociere pastorală trebuie să constituie una din problemele etnografice căreia să i se acorde în continuare toată atenția.

Fazele activității umane în domeniul creșterii animalelor au fost și ele studiate destul de inegal în diverse părți ale Carpaților Orientali, cu toate că ele constituie aspecte fundamentale ale înțelegerii și definirii specificului acestei ocupații. Una dintre cele mai pasionante probleme este cea a clarificării cauzelor participării în unele zone și interdicției de a se apropia de stînă în alte zone ale femeii. În unele zone sau mai exact la unele grupuri de populații femeia participă activ la activitățile de la gospodăria montană în timp ce la alte grupuri ce-și vărau animalele în Carpații Orientali, după tradiție, femeia nici măcar nu venea la stînă.

Aceași importanță o acordăm și analizei evoluției elementelor și complexelor de cultură materială, cauzelor care au influențat sau determinat anumite prefaceri în ultima vreme în raport cu cele tradiționale. Procesul prefacerilor ce au avut loc în diferite zone ale Carpaților Orientali în cultura materială a populației ce s-a ocupat cu creșterea animalelor ca și în a acelor grupuri care deși aveau ca ocupație de bază agricultura își vărau animalele în acest lanț muntos, a avut consecințe directe în structurile tradiționale ale tîrlelor în diferite perioade istorice, în tipologia stînelor înțelese ca elementul catalizator de concentrare al activității umane pe pășunile montane. Acest proces a cuprins cu intensitate variată și în forme foarte variate și alte sfere ale culturii materiale cum este, de pildă, cea a uneltelor de muncă pastorală. La rîndul său, schimbarea unor unelte a avut strînse legături și cu schimbarea ce

[3] *ArhStat* Cluj-Napoca, *Fondu A.O. Bistrița*, IV A, 2239.

[4] Tiberiu Morariu, *Viața pastorală în munții Rodnei*, București, 1937, p. 135—141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-a petrecut în tehnicile de preparare ale unor produse lactate. Dacă am lărgi sfera aspectelor etnografice legate de acest proces al unor transformări am putea cuprinde şi întreaga sferă a vieţii spirituale, cu toate datinile şi obiceiurile legate de creşterea animalelor, cu toate credinţele şi practicile empirice cunoscute de-a lungul veacurilor. Problematica cercetării etnografice a modului de viaţă al celor care s-au ocupat pe parcursul vremii de îngrijirea animalelor şi prelucrarea unor produse în Carpaţii Orientali înglobează şi alte aspecte de o covîrşitoare importanţă; avem în vedere, de exemplu, probleme cum sînt raportul între diferitele sisteme de creştere a animalelor şi structura gospodăriei montane în diverse perioade ale anului, înglobînd şi iernatul animalelor, raportul între modul de alimentaţie al celor ce lucrau peste vară la stînă şi cel al oamenilor din satele de baştină, raportul între hrana ciobanilor şi sistemele de asociere pastorală, raportul între munca desfăşurată la stînă şi munca desfăşurată în propria gospodărie din sat ş.a.

Am supus atenţiei, prin cele de mai sus, doar cîteva din problemele etnografice mai importante ce se impun cu acuitate a fi înglobate în preocupările prioritare ale etnografilor ce studiază creşterea animalelor în regiunea Carpaţilor Orientali. Chiar şi în cazurile în care dispunem de ample materiale etnografice analiza acestor probleme ar necesita spaţiul tipografic adecvat pentru a expune nu numai ideile ce se desprind din analiză, ci şi materialele însăşi deoarece ele constituie, aşa cum am relevat mai sus, argumentele hotărîtoare atît în susţinerea unor puncte de vedere cît şi în dezbaterea unor probleme cu caracter de generalizare. La baza unor asemenea generalizări nu pot sta, după opinia noastră, decît faptele culese în cursul cercetării etnografice directe pe teren, coroborate, firește, cu toate datele de care dispun disciplinele înrudite sau apropiate cu etnografia, în primul rînd istoria, apoi datele lingvistice, geografice, statistice etc. Cum spaţiul de care dispunem acum îşi are şi el limitele sale, în studiul de faţă ne propunem să expunem, mai întîi, succinte consideraţii asupra cercetărilor cu caracter etnografic efectuate pînă la noi în regiunea Carpaţilor Orientali, pentru că avem convingerea că întotdeauna cercetătorul are îndatorirea de a sublinia aportul pe care l-au adus la lămurirea anumitor probleme studiate azi de cei ce ne-au precedat şi deci să nu lase falsa impresie, cum se întîmplă uneori, că totul începe a fi examinat doar cu cercetările efectuate în vremea noastră; în continuare, ne vom opri şi asupra conţinutului etnografic al documentelor referitoare la practicarea creşterii animalelor în Carpaţii Orientali, iar în partea finală vom înfăţişa practicarea acestei ocupaţii în zona satelor situate pe valea rîului Bicaz, pe baza cercetărilor noastre de teren întreprinse în cadrul Instituutului de etnografie şi folclor (azi Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice). Vom înfăţişa practicarea creşterii animalelor în zonele amintite din considerentul că mărturiile concrete culese pe teren sînt foarte cunoscute în literatura noastră de specialitate. Este evident că dezbaterea de ansamblu a problematicii supuse atenţiei la începutul acestui studiu preconizăm a o continua într-un viitor apropiat într-un alt studiu de amploare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Considerații privind istoricul cercetării etnografice a creșterii animalelor în Carpații Orientali

Dacă examinăm din punct de vedere *etnografic* problemele privind creșterea animalelor în oricare regiune a țării, indiferent de relieful respectivei regiuni principalul izvor de cercetare rămîne materialul etnografic cules nemijlocit din realitatea de teren. Putem afirma, în temeiul cercetărilor concrete întreprinse în decurs de mai mult de trei decenii asupra acestor probleme, că și astăzi cercetarea aspectelor etnografice legate de creșterea animalelor la români poate acumula mărturii care să constituie baza definirii trăsăturilor tradiționale caracteristice ale acestei ocupații, coordonatele sale fundamentale din unghiul de vedere al disciplinei noastre, particularitățile de trai și cultură regionale și zonale.

Trebuie să consemnăm și faptul că alături de cercetarea de teren, pentru studierea etnografică a creșterii animalelor, o mare însemnătate o au ca izvoare următoarele categorii de materiale și lucrări: documentele, cuprinse în arhive sau în diverse publicații, relatările de călătorie ale unor oameni care în diverse împrejurări au luat contactul cu diferite grupe de populații ce se ocupau cu creșterea animalelor, consemnarea unor stări de lucruri legate de această ocupație în contextul examinării unor alte aspecte ale istoriei noastre, descrieri ale unor momente sau aspecte ale acestei ocupații în cadrul unor lucrări cu caracter mai general, precum și lucrări anume consacrate studierii păstoritului în țara noastră. Literatura etnografică referitoare la creșterea animalelor în Carpații Orientali poate fi împărțită în două mari categorii: a) lucrări consacrate anume tematicii creșterii animalelor, unele din ele avînd caracter de sinteză pe o problemă sau alta, altele constituind lucrări monografice asupra păstoritului în cuprinsul anumitor zone montane, și b) lucrări de natură istorică sau monografică în care alături de alte probleme sînt dezbătute și aspecte etnografice referitoare la această ocupație. În consecință, criteriile pentru succinta examinare a istoricului cercetărilor etnografice a creșterii animalelor în Carpații Orientali pot fi fie cel tematic, fie cel cronologic. Plecînd de la însemnătatea pe care o au unele date cuprinse în lucrări mai vechi, în succinta noastră examinare a acestei probleme vom îmbina ambele criterii enunțate mai sus.

Prețioase mărturii referitoare la practicarea creșterii animalelor în diferite zone ale Carpaților Orientali sînt cuprinse în lucrarea lui Dimitrie Cantemir „Descriptio Moldavie"[5], publicată în al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea. Referindu-se la ocupațiile moldovenilor Dimitrie Cantemir relevă în mod special creșterea animalelor ca o ocupație permanentă a locuitorilor din zonele de munte, menționează importanța comerțului cu vite și subliniază existența unor zone cu pășuni deosebit de bune: „E greu de spus cîte și cît de mari sînt turmele de oi

[5] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, E.S.P.L.A., București, 1956.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de pe munte. Căci dacă părţile Moldovei ce se află spre apus nu prea sînt prielnice semănăturilor, creşterea oilor, cu care se îndeletnicesc cel mai mult locuitorii din părţile acestea, este singura care le dă hrana de fiecare zi.

Neguţătorii de vite greci duc de aceea, an de an, peste şaizeci de mii din aceste oi (numite turceşte *chivirgic)* pentru cuhnia sultanului de la Ţarigrad, carnea lor fiind pe placul turcilor mai mult decît oricare alta, atît pentru că are un gust bun, cît şi pentru că se mistuie uşor.

În trei locuri însă se găsesc păşuni deosebit de bune: în Cîmpulungul Rusesc, pe rîul Putila, în Cîmpulungul Moldovenesc, pe rîul Moldova şi în munţii Vrancei, în ţinutul Putnei"[6]. Considerăm ca deosebit de importantă specificarea lui Dimitrie Cantemir că în regiunea montană a Carpaţilor Orientali de pe teritoriul Moldovei nu se cresc doar oi, ci şi vite cornute mari, cai ş.a. El menţiona că „locuitorii munţilor au de asemenea boi mici, dar cei de la şes au cirezi mari cu boi frumoşi şi zdraveni . . ."[7], că „În partea muntoasă a Moldovei trăieşte un cal destul de micuţ, asemănător la trup cu cel rusesc, dar foarte puternic şi răbduriu la muncă, cu o copită atît de tare, încît nu e nevoie să fie potcovită, chiar dacă merge pe drumurile cele mai aspre"[8]. Sublinierile făcute de Dimitrie Cantemir dovedesc că el cunoştea foarte bine ocupaţiile din aceea vreme ale moldovenilor din diverse părţi ale Moldovei, cu particularităţile ce le aveau şi creşterea cornutelor mari şi al oilor. Referindu-se la locuitorii Cîmpulungului din ţinutul Sucevei el preciza că „toată munca lor este păstoritul oilor"[9], iar atunci cînd se referă la suitul oilor la munte el face remarca, că ciobanii ce-şi vărează oile pe munţii Ineului nu-şi urcă acolo turmele în lunile martie, aprilie, mai, ci le ţin în acea perioadă la poalele muntelui[10]; prin precizarea că „clucerului" domnii i-au rînduit venit din dijma oilor de la stînele din munţi ale ţăranilor moldoveni"[11], Dimitrie Cantemir atestă implicit deosebirea între stînele populaţiei moldovene locale şi cele ale păstorilor veniţi cu oi la vărat în munţi ai Moldovei şi care îşi durau acolo şi ei stîne. Nu este cazul, credem, aici să insistăm mai mult asupra valorii ştiinţifice a acestor date cuprinse în lucrarea citată a lui Dimitrie Cantemir şi care au leja o vechime de mai bine de un sfert de mileniu, pentru interpretarea unor probleme etnografice legate de creşterea animalelor în Carpaţii Orientali.

În lucrările etnografice şi folclorice publicate de oameni de ştiinţă şi cultură în veacul al XIX-lea, ca Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Bogdan Petriceicu Haşdeu, Simion Florea-Marian, Tudor Pamfile, Teodor Burada ş.a. au fost incluse şi materiale privind cultura populară şi modul de trai al populaţiei din diferite zone de munte ale Carpaţilor Orien-

---

[6] *Ibidem*, p. 81.
[7] *Ibidem*, p. 82.
[8] *Ibidem*, p. 84.
[9] *Ibidem*, p. 237.
[10] *Ibidem*, p. 72.
[11] *Ibidem*, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tali, la fel după cum au procedat şi unele reviste de cultură ce au apărut la sfîrşitul secolului trecut sau în primele decenii ale secolului nostru, ca „Şezătoarea", „Ion Creangă", „Tudor Pamfile" şi altele. În treacăt sînt menţionate şi aspecte ale tradiţiilor legate de creşterea animalelor, dar studii consacrate anume păstoritului încep să se publice mai ales din primele decenii ale secolului nostru. Ca trăsătură distinctă a istoriei studierii creşterii animalelor la români poate fi considerată extinderea şi intensificarea preocupărilor de cercetare ştiinţifică a problematicii legate mai ales de păstorit şi de către oameni de ştiinţă din alte discipline — de către istorici, apoi de către geografi, filologi, zoologi, sociologi etc.

Pe fondul acestor preocupări generale pentru cunoaşterea acestei ocupaţii s-au intensificat în perioada dintre cele două războaie mondiale cercetările cu caracter etnografic asupra păstoritului în diverse regiuni ale Carpaţilor Orientali. Vom înfăţişa, îndeosebi, lucrările care au la bază materiale provenite din cercetări concrete de teren deoarece ele cuprind date foarte valoroase cu privire la creşterea animalelor în regiunea montană a Carpaţilor Orientali. Cele mai multe lucrări, aşa cum relevam mai sus, tratează aspecte ale vieţii pastorale dintr-un masiv muntos sau altul, ori dintr-o zonă etnografică sau alta. Menţionăm mai întîi lucrarea lui Dimitrie Dan consacrată practicării păstoritului în Bucovina[12]. Ea se bazează aproape numai pe informaţii primite de la gospodari din zonă şi are caracter strict descriptiv. De reţinut sînt aspectele care au atras atenţia celor ce au studiat păstoritul în acea vreme, în acest caz a lui Dimitrie Dan: el relevă vechimea practicării acestei ocupaţii în Bucovina alături de agricultură, rostul economic al acestei ocupaţii, apoi descrie cu destulă minuţiozitate, în ordinea desfăşurării etapelor de îngrijire a oilor pe parcursul anului, fătatul oilor, alcătuirea turmelor, tunsul oilor, asocierile pastorale, modalităţile de alegere a locului pentru stînă, tehnica de construcţie a stînii, funcţionalitatea acesteia, apoi construirea celorlalte elemente componente ale tîrlii pe păşunile montane, îmbrăcămintea ciobanilor, activităţile legate de prepararea produselor lactate şi uneltele folosite în acest scop, iar în partea finală sînt descrise credinţe, superstiţii, bolile de oi, descîntecele de lecuire etc., precum şi cîteva cîntece ciobăneşti bucovinene. După cum vedem, în însăşi alcătuirea lucrării se resimte modul de a înfăţişa aspectele de cultură populară în lucrările etnografice ale vremii, şi, în consecinţă, materialele cuprinse în lucrare sînt foarte utile ca mărturii ale practicării păstoritului într-o perioadă istorică dată.

O problematică apropiată, dar în acelaş timp lărgită, este înfăţişată în lucrarea lui Emil Precup despre păstoritul în munţii Rodnei[13]. Este interesat că Emil Precup apelează, e drept încă foarte timid, şi la unele

---

[12] Dimitrie Dan, *Stîna la românii din Bucovina*, extras din „Junimea literară", anul XII, 1923, Cernăuţi, 1923.

[13] (Continuare de la pag. 16): Emil Precup, *Păstoritul în munţii Rodnei*, Cluj, 1926.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

date istorice documentare cu privire la proprietatea asupra munţilor a locuitorilor ce-şi vărau animalele în acest masiv muntos şi abia apoi descrie cu minuţiozitate activităţile legate de iernatul oilor la munte cu fînul făcut acolo peste vară, urmînd primăvăratul oilor, „însîmbrarea oilor", adică formarea asocierilor pastorale, obligaţiile şi îndatoririle personalului specializat ce lucra la stînă, *mutarea* denumită şi *tîrlă* sau *colibă* a păcurarilor la munte, activitatea acestora, uneltele folosite de ei în prepararea produselor lactate, semnele de oi, numele de oi şi capre. Este de remarcat că se acordă multă atenţie modului de trai al păstorilor în perioada de vărat, îndeosebi unor aspecte privind viaţa lor socială, hrana, îmbrăcămintea, apoi literatura orală consemnată la aceşti păstori.

O sferă mai largă de probleme ale păstoritului au fost expuse şi examinate în lucrări cu caracter monografic-tematic în Vrancea, munţii Călimani, Maramureş şi munţii Rodnei[14], realizate în deceniul 1930—1940 al secolului nostru. Este important că fiecare lucrare în parte oferă o imagine de ansamblu asupra practicării păstoritului în zona respectivă prin aceea că aspectele etnografice sînt mai cuprinzător înfăţişate, încercîndu-se şi unele comparaţii cu păstoritul din alte zone carpatice, cel puţin în unele din ele. Dar modul de tratare al problemelor variază de la lucrare la lucrare, iar sursele informaţionale de asemeni diferă.

Astfel, în lucrarea consacrată păstoritului în Vrancea părţii etnografice i se acordă ponderea dominantă, descrierea acestei ocupaţii făcîndu-se în special pe baza informaţiilor de teren[15]. Sînt înfăţişate răspîndirea geografică a stînelor în zona Vrancei, fazele activităţii pastorale începînd cu primăvăratul, cu asocierile pastorale, suitul la munte, apoi cu vărat şi tomnatul oilor. Amplu descrise sînt structura stînii, activitatea ciobanilor la stînă, uneltele şi tehnicile de preparare a produselor lactate, tipologia şi funcţia uneltelor pastorale, modalităţile de valorificare a produselor stînii. Sînt consemnate şi rasele de oi, semnele oilor, numele lor; apoi sînt redate şi aspecte ale vieţii sociale a ciobanilor, precum şi o amplă relatare a literaturii păstoreşti vrîncene, însoţită de texte consemnate direct de la cei care acum o jumătate de secol practicau, unii la vîrstă înaintată, această ocupaţie.

Un lucru considerăm că trebuie în mod deosebit subliniat şi anume că alături de aspectele inedite asupra păstoritului vrîncean, în lucrare se aduce şi o interesantă contribuţie cu privire la stabilirea drumurilor de transhumanţă, autorul definind vrancea ca „... un loc de încrucişări de transhumanţă"[16]. Chiar dacă afirmaţia este discutabilă în ceea ce priveşte ponderea, mult prea mare, după opinia noastră, ce i se dă tran-

---

[14] Ion Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, extras din „Grai şi suflet", Bucureşti, 1931; Laurian Someşan, *Viaţa pastorală în munţii Călimani*, extras din „Buletinul Societăţii Române de Geografie", LII, 1933, Bucureşti, 1934; Vladimir Kubijović, *Păstoritul în Maramureş*, în „Buletinul Societăţii Române de Geografie", LIII (1934); Tiberiu Morariu, *Viaţa pastorală în munţii Rodnei*, Bucureşti, 1937.

[15] Ion Diaconu, op. cit., p. 10—54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

humanței pe plaiurile vrîncene, iar problema raportului între diferitele sisteme de creștere a animalelor la români nu este nici măcar abordată de autor, datele concrete și descrierile riguroase pe care le dă în lucrare ne îngăduie să ajungem la importanta concluzie că sistemul predominant de creștere al animalelor în Vrancea a fost cel local-zonal și nu cel bazat pe practicarea transhumanței. Am definit punctul nostru de vedere cu privire la caracteristicile diverselor sisteme de creștere a animalelor la români[17] și de aceea nu credem că este locul să mai insistăm aici asupra acestui subiect. Ceea ce considerăm important a sublinia este faptul că, situația favorabilă practicării drumurilor de transhumanță, contactele permanente ce s-au creat de-a lungul vremii între diversele grupuri de populații au favorizat și conturarea și consolidarea unor aspecte comune în cultura materială și spirituală a păstorilor.

Ceea ce aduce nou în abordarea problemelor păstoritului în munții Călimani în raport cu alte lucrări, Laurean Someșan, este descrierea modului în care se practica această ocupație atît în satele de baștină ale celor ce îndeplineau funcția de păstori cît și în perioada văratului la munte[18]. Caracteristicile geografice ale problemei sînt scoase în evidență chiar de la început, dar cea mai mare parte a lucrării constituie o interesantă descriere etnografică a acestei ocupații, abordînd probleme ca: fazele vieții pastorale — „strînul oilor", adică formarea asocierilor pastorale, plecarea la munte, tunsul oilor, drumurile străbătute spre și de la munte, „alesul oilor", iernatul oilor — apoi bolile de oi, vindecarea lor, felurile și semnele de oi, categoriile de stînă, funcționalitatea acareturilor tîrlii, prepararea produselor lactate și uneltele folosite la stînă, personalul stînii, sîmbria primită în acea vreme, hrana, îmbrăcămintea, aspecte din viața lor socială, unele obiceiuri, superstiții, aspecte legate de desfacerea produselor oieritului, evoluția creșterii vitelor și a oieritului în regiunea munților Călimani, apoi influența factorilor economici asupra felului de trai în acea perioadă.

Prin valoarea ei, un loc aparte îl ocupă lucrarea lui Tiberiu Morariu „Viața pastorală în munții Rodnei"[19], realizată pe baza unor ample cercetări de teren în această regiune și prin folosirea de date istorice documentare despre practicarea păstoritului în zonă. Problematica centrală a lucrării o constituie păstoritul. Mai întîi este înfățișat cadrul geografic al zonei, repartizarea pășunilor și însemnătatea acestora pentru practicarea păstoritului, se insistă asupra modurilor de pășunare a munților scoțîndu-se în relief deosebirile între modurile aplicate de populația locală și păstorii transhumanți bîrsani care veneau la vărat cu oile. De fapt, se examinează raportul între „păstoritul local" și „păstoritul bîrsanilor", adecă în fapt între sistemul local-zonal de creștere a animale-

---

[16] *Ibidem*, p. 8.

[17] Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească. Istoric. Cultura materială. Obiceiuri*, Editura Științifică, București, 1973, p. 252—263.

[18] Laurean Someșan, *op. cit.*, p. 295—327.

[19] Tiberiu Morariu, *Viața pastorală în Munții Rodnei*, București, 1937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor şi sistemul de creştere a animalelor bazat pe transhumanţă; se subliniază înnsemnătatea sistemului local-zonal şi, se arată, în acelaş timp, şi influenţele exercitate de păstorii transhumanţi asupra celor locali[20]. Sînt analizate şi probleme referitoare la drepturile de proprietate ale populaţiei în munţii Rodnei, valoarea economică a creşterii animalelor şi importanţa acesteia pentru viaţa locuitorilor de aici.

O bună parte din lucrare este consacrată descrierii detaliate a principalelor aspecte etnografice legate de practicarea păstoritului în munţii Rodnei: principalele faze ale păstoritului, începînd cu împreunatul oilor şi băgatul oilor pe brînză, formarea asocierilor pastorale, suitul oilor la munte, tipurile de stînă, cu răspîndirea lor geografică, tehnica de construcţie şi funcţionalitatea lor, uneltele de lucru, modurile de preparare a produselor lactate, foloasele economice ale produselor oieritului, personalul stînei cu atribuţiile sale, îmbrăcămintea păcurarilor, hrana ciobanilor la stînă, aspecte din viaţa lor socială. Într-un capitol consacrat „altor tipuri de vieaţă pastorală" autorul examinează formele de asociere pastorală, modalităţi de exploatare a muncii pastorale aplicate în zonă în acea perioadă. El reuşeşte prin această problematică mai lărgită să dea o imagine mai cuprinzătoare şi asupra unor aspecte supuse transformărilor în perioada efectuării cercetărilor de teren, adică în cel de al patrulea deceniu al secolului nostru.

Din categoria lucrărilor în care materialele etnografice privitoare la această ocupaţie au servit ca bază ale unor generalizări cîteva se referă şi la unele zone ale Carpaţilor Orientali. O încercare meritorie o face Sabin Opreanu cu privire la transhumanţa în Carpaţii Orientali[21], ea fiind prima încercare pe această temă în regiunea Carpaţilor Orientali. Sînt expuse punctele de vedere ale autorului asupra tipurilor de păstorit practicate de români, se descriu cîteva aspecte ale culturii materiale a păstorilor transhumanţi în zonele de vărat, drumurile străbătute de aceşti păstori proveniţi din Săcele, Bran, Covasna, Breţcu. Studiul ar fi avut de cîştigat dacă ar fi examinat şi aspectele legate de creşterea animalelor ale populaţiei din regiunea Carpaţilor Orientali, deoarece s-ar fi putut demonstra atît aspectele particulare ale fiecărui sistem de creştere a animalelor cît şi trăsăturile lor comune. Dar asupra acestor aspecte revenim în studiul la care ne-am referit, după ce în prealabil vom expune o seamă de materiale inedite de teren acumulate în cursul cercetărilor noastre. Revenind la problema istoricului cercetării acestei ocupaţii în regiunea de care ne ocupăm aici, relevăm faptul că din aceeaşi categorie de lucrări cu cea precedentă considerăm a face parte şi comunicarea privitoare la organizarea pastorală în România[22], deoarece se fac

[20] Tiberiu Morariu, *op. cit.*, p. 98—118.

[21] Sabin Opreanu, *Contribuţiuni la transhumanţa din Carpaţii Orientali*, Cluj, 1930, extras din „Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj", VII, 1931.

[22] Traian Herseni, *L'organisation pastorale en Roumanie*, extrait de „Mélanges D. Gusti" (Archives pour la Science et la Réforme Sociale, XIII, anée 1936, I), Bucarest, 1936.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și referiri la cazuri existente în acea vreme în Fundu Moldovei, zona Cîmpulungului, munții Bucovinei, Călimani și Maramureș, precum și lucrarea consacrată unor probleme de sociologie pastorală tot a lui T. Herseni[23]. În această din urmă lucrare sînt descrise detaliat de studenți aspecte etnografice consemnate la trei stîne nerejene în campaniile monografice din 1927—1929 și 1932, precum și aspecte etnografice de la cinci stîni bucovinene, iar pe baza lor autorul face o serie de considerații cu caracter general privind cercetarea păstoritului la români.

Interesante pentru valoarea etnografică a materialelor ce le conțin sînt și lucrările unor specialiști în zootehnie, care sub influența școlii sociologice și-au îndreptat atenția cu multă seriozitate și asupra laturilor etnografice ale creșterii animalelor. Pentru regiunea la care ne referim două zone s-au bucurat de o atenție deosebită: Maramureșul și Vrancea. În lucrarea cu privire la păstoritul în Maramureș[24], Al. Georgeoni folosește din plin materialul concret de teren pentru a explica unele aspecte stricte de specialitate. Deosebit de importante pe plan etnografic sînt datele cu privire la tipurile de stîne, asocierile pastorale, la principalele faze ale anului pastoral, la construcția și funcționalitatea stînii și a acareturilor tîrlii, la componența personalului ce lucrează la stînă, la atmosfera și particularitățile vieții de la stînă, la prepararea produselor lactate și la valorificarea produselor creșterii animalelor. Este foarte interesantă una din concluziile lui Al. Georgeoni și anume că la așa-numita „stînă pe cumpene" munca colectivă depusă are un rol important la procesul de selecție în creșterea oilor și, drept urmare, în mărirea rentabilității acestei ocupații.

Considerăm că, cu același interes trebuie privite și rezultatele lucrării asupra păstoritului în Vrancea datorită lui I. Oțel[25], deoarece pe lîngă capitolele de strictă specialitate ea cuprinde cîteva capitole elaborate pe temeiul materialelor etnografice culese de autor direct pe teren. Îndeosebi atrag atenția mărturiile privind primăvăratul, tomnatul și iernatul oilor, pășunatul oilor, activitatea productivă la stînă, prepararea produselor, precum și considerațiile și datele sale referitoare la rentabilitatea păstoritului în Vrancea.

Am menționa în privința mărturiilor etnografice referitoare la una din perioadele cele mai dificile în creșterea animalelor lucrarea cunoscutului geograf român Nicolae Rădulescu despre iernatul animalelor la tîrle în Vrancea[26], amplu redat în monografia asupra Vrancei. Considerăm că, creșterea animalelor se bucură de un spațiu întins în monografia satului Nereju în care alături de o analiză a raselor de animale — bovine, cabaline, ovine, caprine, porcine și păsări — sînt descrise aparte

---

[23] Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, București, 1941.
[24] Dr. Alexandru Georgeoni, *Cercetări asupra păstoritului în Maramureș*, București, 1936.
[25] Ion I. Oțel, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, București, 1938.
[26] N. Al. Rădulescu, *Vrancea*, București, 1937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

creşterea bovinelor şi a cailor[27], apoi cea a ovinelor, caprinelor şi a celorlalte animale[28]. Materialele expuse în lucrarea Nereju, permit să se tragă concluzia că sistemul predominant de creştere a animalelor în acest sat a fost sistemul de creştere local-zonal şi nu cel transhumant.

Succinta prezentare a problematicii şi zonelor cercetate în Carpaţii Orientali cu privire la creşterea animalelor ne îngăduie să formulăm unele concluzii cu privire la stadiul cercetării problemei în prima jumătate a secolului nostru, mai exact înainte de 23 august 1944. O primă concluzie ce se desprinde din analiza materialelor este aceea că în perioada menţionată s-au realizat o serie de studii şi lucrări în care găsim preţioase date cu privire la practicarea păstoritului în Carpaţii Orientali. Cercetările au avut o intensitate diferită de la zonă la zonă, unele zone nu au fost deloc cercetate, cu toate că practicarea creşterii animalelor avea o pondere foarte însemnată în economia populaţiei respectivelor zone. De asemenea, profunzimea cercetărilor efectuate a fost variată, în unele lucrări acordîndu-se mai multă atenţie anumitor probleme, în altele altor probleme. Ca urmare, acest lucru se reflectă şi în descrierile propriu-zise de materiale etnografice. Desigur că, aspectele relevate constituia o serioasă piedică în realizarea unei sinteze etnografice asupra creşterii animalelor în lanţul Carpaţilor Orientali. De altfel, trebuie spus că, o asemenea sarcină nici nu a fost asumată de vreun cercetător din perioada primei jumătăţi a veacului nostru. Ca urmare, în partea a doua a veacului nostru, cînd condiţiile oferite de construcţia noii societăţi socialiste în ţara noastră au permis înfăptuirea unor deziderate ştiinţifice dintre cele mai îndrăzneţe, şi cercetările, de această dată cu caracter dominant etnografic al aspectelor şi amplei problematici a creşterii animalelor la români, deci inclusiv şi în regiunea Carpaţilor Orientali, s-au înfăptuit treptat, sistematic. Considerentele expuse mai sus au impus, fireşte, extinderea cercetărilor etnografice de teren în zonele necercetate, amplificarea tematicii de studiu, axarea acesteia pe problematica domeniului ştiinţei etnografice. S-a acordat atenţia cuvenită problemelor privind economia pastorală şi cea a creşterii vitelor, precum şi problemelor privind cultura şi modul de trai al populaţiei ce practica în trecut această ocupaţie în regiunea amintită. Întreaga cultură populară din aceste zone s-a studiat în dezvoltarea sa istorică. Totodată, s-a urmărit să se acumuleze materialele etnografice necesare pentru a putea contura şi stabili, pe de o parte, trăsăturile caracteristice zonale şi regionale de trai şi cultură legate de practicarea creşterii animalelor, iar, pe de altă parte, trăsăturile generale, comune practicării creşterii animalelor la noi, în particular şi pe cele ale creşterii ovinelor, adică a păstoritului.

---

[27] *Nerej. Un village d'une région archaique. Monographie sociologique*, dirigée par H. H. Stahl, Bucarest, 1939, p. 58—138.

[28] Capitolele despre creşterea bovinelor şi a cailor au fost redactate de L. Bejan (vezi *op. cit.*, p. 74—87), iar capitolul privind creşterea ovinelor, caprinelor a fost redactat în mare parte de I. Oţel (op. cit., p. 87—99 şi 119—130), iar o parte de T. Herseni (p. 100—119, din aceeaşi lucrare).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nu este locul să insistăm aici asupra aspectelor noi ce s-au pus în dezbatere pe marginea materialelor concrete adunate pe teren, și nici asupra întregii problematici a acestei ocupații care a fost studiată de noi pe teren și pe bază de date de arhivă, lingvistice, arheologice, toponimice, geografice etc. Relevăm doar faptul că în cercetările noastre am extins întreaga problematică și sub aspect areal cuprinzînd în cercetare în egală măsură și ocupația în perioada vărătului și ocupația în celelalte anotimpuri ale anului în satele de baștină ale locuitorilor. În același timp am acordat o mare atenție și studierii aspectelor legate de practicarea acestei ocupații în localitățile prin care mergeau cu animalele lor la vărat și se reîntorceau cei ce practicau sistemul de creștere local-zonal, pentru a surprinde trăsăturile comune în practicarea acestei ocupații și a explica provenienta anumitor fenomene sau elemente de cultură populară consemnate ca frecvente în viața și activitățile cotidiene legate de îngrijirea animalelor. S-a realizat, astfel, o cercetare comparată asupra aceleași ocupații, dar practicată în zone geografice deosebite, de multe ori cu diferențe mari de climă, relief, situate la distanțe foarte diferite de locul de vărat al animalelor. S-au obținut însă rezultate importante, referitoare la evoluția raporturilor culturale între locuitorii satelor din diverse zone etnografice, locuitori ce aveau și ponderi deosebite în ceea ce privește ocupațiile lor de bază. O parte din rezultate au fost prezentate, la vremea lor, în cadrul unor sesiuni științifice, altele, cu vremea, au văzut și lumina tiparului. Dintre acestea din urmă, menționăm pe cele ce se referă în mod nemijlocit la regiunea Carpaților Orientali.

Referiri la unele aspecte ale creșterii animalelor în unele zone ale Carpaților Orientali, bazate pe cercetări parțiale de teren sau pe izvoarele din literatura etnografică apărute în trecut, s-au făcut în lucrările lui Romulus Vuia cu privire la tipurile de păstorit la români în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea[29], în cele ale lui Nicolae Dunăre, consacrate îndeosebi problemei păstoritului de pendulare dublă[30], în lucrările referitoare la satele devălmașe ale lui H. H. Stahl[31], în lucrări comparative ale lui Christo Wakarelski[32]. Cercetări mai ample în această perioadă asupra păstoritului la secui în Carpații Orientali au fost făcute

---

[29] Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (sec. XIX — începutul secolului XX)*, Editura Acad. R.P.R., 1964.

[30] Nicolae Dunăre, *A juhtartás, illetve pásztorkodás hagyományos típusai a románoknál*, în „Ethnographia", 1964, 2, p. 247—272, Budapest, 1964; Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, în A.M.E.T., Cluj, 1967; ideea și materialele au fost reluate în mai multe articole despre păstoritul de pendulare dublă, din care cităm doar ca exemple: *L'élévage pendulaire double dans la vie pastorale des pays carpatiques*, în „VII-e Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologi/ues", Mos cou, 1971, tom XI; *L'élévage pendulaire double (bi-penrulaire) dans les économi traditionelles carpathiques et alpines*, în „L'Ethnographie", Paris, 1966—1967.

[31] H. H. Stahl, *Contribuțiuni la studiul satelor românești devălmașe*, vol. I—III, București, 1958—1964.

[32] Chr. Wakarelski, *Die bulgarische wandernden Hirtenhütten*, în „Acta Ethnographica", V, 1956.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de László Földes[33]. Unele rezultate ale cercetărilor noastre asupra creşterii animalelor în Carpaţii Orientali au fost incluse în studii comparative cu privire la această ocupaţie[34].

O amplă analiză a creşterii animalelor în regiunea Carpaţilor Orientali am publicat-o cu prilejul studierii şi publicării materialelor referitoare la această ocupaţie în zona Bicaz[35]; în acest amplu studiu consacrat creşterii animalelor în zona Bicaz am realizat o amplă analiză comparativă asupra principalelor aspecte ale acestei ocupaţii în Carpaţii Orientali, formulînd o serie de trăsături, fie cu caracter general pentru creşterea animalelor în Carpaţii Orientali fie cu caracter particular uneia sau alteia din zonele analizate. Am insistat în mod deosebit asupra problematicii *etnografice* a creşterii animalelor în general, fără a ne limita doar la creşterea oilor. Desigur că nici această lucrare nu a putut include toate materialele etnografice concrete cu privire la practicarea ocupaţiei în toate zonele. De aceea şi considerăm necesar ca după ce vom insista foarte pe scurt, mai bine spus doar vom atenţiona asupra semnificaţiilor etnografice pe care le au unele materiale de arhivă, vom expune mărturiile etnografice din două zone din această parte a Carpaţilor româneşti.

Consideraţii despre conţinutul etnografic al documentelor referitoare la practicarea creşterii animalelor în Carpaţii Orientali

Am relevat mai sus împrejurarea că în lucrările apărute, consacrate anume problemelor privind creşterea animalelor documentele istorice publicate au fost utilizate, cu unele mici excepţii, foarte fragmentar. Am putea spune că ele nu au constituit o preocupare propriu-zisă de a fi folosite ca izvor de studiere etnografică a acestei vaste problematici. De aceea considerăm util să marcăm, chiar dacă o facem numai pe scurt, acele lucrări ce conţin o mare cantitate de date privitoare la creşterea animalelor în Carpaţii Orientali.

Trebuie spus că istorici de mare prestigiu, ca V. A. Urechia, Nicolae Iorga, A. D. Xenopol ş.a. au acordat o mare atenţie publicării sau folosirii documentelor de arhivă legate de această străveche ocupaţie a poporului român. Am menţiona în mod deosebit valoarea culegerilor de

---

[33] László Földes, *Esztena und Esztena-Genossenschaft bei den Szeklern*, în „Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa", Budapest, 1961, p. 283—328.

[34] Ion Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung und Transhumance im Brangebiet (Südest Karpaten, Rumänien)*, în „Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa", Budapest, 1961; Ion Vlăduţiu, *Jivotnovodstvo* (Creşterea animalelor), în cap. „Rumînî", din vol. „Narodî Mira", tom. I, Moscova, 1964; Ion Vlăduţiu, *Noţiunea de mocan în păstoritul românesc*, în „Revista de etnografie şi folclor", 1964, nr. 2; Ion Vlăduţiu, *Aspecte etnografice ale păstoritului în Moldova de sud*, în „Revista de etnografie şi folclor", tomul 10, 1965, nr. 1; Ion Vlăduţiu, *Kriterii klassifikaţii elementov materialnoi kulturî skotovodov*, în „Études d'ethnographie et de folklore au VII-e Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques", I, Bucarest, 1965.

[35] Ion Vlăduţiu, *Creşterea animalelor în zona Bicaz*, în volumul „Etnografia Văii Bistriţei, Piatra Neamţ, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

documente Hurmuzaki[36], volumelor de studii și documente publicate de Nicolae Iorga[37], volumelor de documente moldovenești publicate de Ioan Bogdan[38], cele tipărite ceva mai tîrziu de Mihai Costăchescu[39]; deosebit de interesante sînt și lucrările referitoare la păstoritul oierilor transilvăneni în Țara Românească și Moldova aparținînd lui Ștefan Meteș[40], Al. Doboși[41], Andrei Vereș[42]. Lucrările lui Ștefan Meteș și Andrei Veres se întemeiază numai pe date de arhivă, dar cuprind un număr foarte mare de date ce pot fi coroborate cu mărturiile etnografice culese mai tîrziu din realitatea de teren. Ștefan Mereș consacră chiar un capitol problemelor cu privire la condițiile de creștere a animalelor de către păstorii transilvăneni în Moldova în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, oprindu-se mai ales asupra privilegiilor acordate de domnii Moldovei oierilor transilvăneni ce veneau în Moldova cu animalele la vărat sau la iernat. Problematica etnografică ce-și găsește date documentare în lucrarea menționată a lui Andrei Veress, firește referitoare la creșterea animalelor în unele zone ale Carpaților Orientali, sînt cele privind organizarea pastorală, formele de asociere și evoluția acestora, fazele activității pastorale, categoriile de adăposturi folosite de cei care îngrijeau animalele, activitatea desfășurată la stînă, categoriile de produse lactate și modalitățile de valorificare, aspecte de viață socială, obligații și drepturi ale păstorilor transilvăneni veniți cu animale la vărat sau la iernat în Moldova etc.

După cîte vedem în documente sînt cuprinse și o serie de date care pot avea o mare însemnătate în interpretarea fenomenelor etnografice, mai ales în stabilirea vechimii lor, a legităților lor de evoluție, a particularităților regionale sau zonale de evoluție, precum și în cunoașterea mai aprofundată a fenomenelor de cultură populară și ale modului de trai al populației din țara noastră. Legătura strînsă între etnografie și istorie a fost încă o dată pe deplin relevată într-un studiu anume de către cunoscutul istoric român Ștefan Pascu, publicat în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei[43].

În acest context am vrea să relevăm însemnătatea documentelor publicate de Teodor Bălan referitoare la Carpații Orientali, mai exact

---

[36] *Documente privitoare la Istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I—XIX, București, 1892—1913. Documente de o însemnătate deosebită pentru studierea creșterii animalelor pe plan etnografic în regiunea Carpaților Orientali sînt incluse în volumele VII, XV, XIX.

[37] Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. I—X, București, 1901—1905.

[38] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I—II, 1913.

[39] Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I—II, Iași, 1931; Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan Voevod, 6, 1504—1517)*, București, 1940.

[40] Ștefan Meteș, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, Arad, 1925.

[41] Al. Doboși, *Datul oilor. Un capitol din istoria economică a românilor din Transilvania (quiquagesima ovium)*, București, 1937.

[42] Andrei Veress, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească (pînă la 1821)*, în „Academia română. Memoriile Secției Istorice", seria III, tom. VII, memoriul VI, București, 1927.

[43] Ștefan Pascu, *Etnografie și istorie*, în A.M.E.T. pe anii 1967—1969.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la unele regiuni ale acestora[44], deoarece referirile la creşterea animalelor sînt numeroase. Subliniem însemnătatea volumelor de documente privind Istoria României, publicate în ultimele decenii de către Academia noastră[45]. Aspectele de natură etnografică cuprinse în aceste documente sînt foarte numeroase, dar nu ne-am propus să le examinăm în studiul de faţă deoarece ar depăşi cu mult spaţiul acordat. Am dorit doar să le readucem în atenţie pentru studiile cu privire la această ocupaţie a poporului nostru, să insistăm asupra necesităţii folosirii documentelor de arhivă şi ca izvor de cercetare etnografică a anumitor aspecte sau probleme din istoria culturii noastre populare precum şi a modului de trai al poporului nostru.

În cele ce urmează vom expune cîteva din trăsăturile de bază ale practicării creşterii animalelor în zone cercetate de noi pe teren, astfel încît materialele prezentate şi examinate au caracter inedit. Vom insista îndeosebi asupra cîtorva probleme cum sînt sistemele de creştere a animalelor practicate în zonă, apoi aspecte ale fazelor activităţii pastorale în perioadele de vară, mai ales asupra activităţii la stînă, a tipurilor de stînă, acareturilor ei, uneltelor folosite la munca la stînă, asupra unor aspecte privind iernatul animalelor, precum şi probleme referitoare la componenţa personalului stînii.

Creşterea animalelor în satele situate pe valea rîului Bicaz

Din punct de vedere geografic, localităţile la care ne vom referi sînt aşezate de-a lungul rîului Bicaz ce se revarsă în Bistriţa, precum şi de-a lungul pîrîiaşelor ce se revarsă în rîul Bicaz: Bicaz Chei, Gherman, Pîrîu Bicaz, Ivanăşu, Bîrnadu, Lunca Bisericii, Bicăjelu — care din punct de vedere administrativ aparţin acum comunei Bicaz-Chei —, apoi localităţile Dămucu de Sus, Dămucu de Jos, Bucureni, Anisurez ce alcătuiesc comuna Dămuc, apoi localităţile Bicaz-Centru, Ticoş, Palei, Ţepeşeni, Bistra, Pîrîu Capri, Toşorog, Lunca, Telecu, care alcătuiesc comuna Bicazu Ardelean, precum şi localităţile Neagra, Floarea, Chisirig, Taşca ce formează comuna Neagra. Pînă în anul 1933 cele trei comune de azi, Bicaz-Chei, Bicazu Ardelean şi Dămuc alcătuiau o singură comună; evoluţia acestor comune a cunoscut unele particularităţi pe care le analizăm aici. Dintre localităţile din această parte a Carpaţilor Orientali doar Gherman are relieful de aşa natură încît casele sînt aşezate pe dealul din apropiere, iar Bicazul Ardelean are şi ceva teren cu suprafeţe mai întinse pe care sînt durate locuinţele. În rest, gospodăriile sînt amplasate de o parte sau alta a firului apei sau, în funcţie de configuraţia concretă a locului. Cele mai întinse suprafeţe le au fîneţele şi păşunile, cele pentru arătură fiind mici. Prin urmare, condiţiile geogra-

[44] Teodor Bălan, *Noui documente cîmpulungene*, Cernăuţi, 1928.

[45] Colecţia este alcătuită din mai multe volume de documente referitoare la fiecare secol atît pentru Moldova, cît şi penrtu Transilvania şi publicate în Editura Academiei Republicii Socialiste România.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fice locale ale satelor menționate erau favorabile creșterii animalelor, fără însă ca aceasta să fi constituit singura ocupație a locuitorilor.

Pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea, după datele culese nemijlocit de la informatori pe teren în cursul cercetărilor noastre cu mai bine de două decenii în urmă, au fost creșterea animalelor și lucrul la pădure. Ei practicau în acea vreme, ca ocupații secundare, apicultura, producerea și desfacerea varului, agricultura, vînătoarea, pescuitul. Culesul din natură a avut aici un rol mai puțin însemnat în economia locuitorilor. Chiar din primele decenii ale veacului nostru în aceste sate a căpătat extindere vărăritul, ca una din ocupațiile principale, îndeosebi în satele comunei Bicaz-Chei, dar parțial și în Bicazu Ardelean și Dămuc. Vărarii își produceau singuri varul și îl duceau apoi cu căruțele spre desfacere, mai ales în satele moldovene.

Este interesant de relevat o trăsătură oarecum particulară a ocupațiilor locuitorilor din localitățile menționate: ei nu au practicat în trecut munca sezonieră la munci agrare în alte regiuni ale țării. Cu alte cuvinte, ei nu plecau la munci agricole sezonier, așa cum am întîlnit fenomenul în multe alte zone montane de la noi din Carpați. Într-un fel chiar și munca la pădure ar putea fi considerată mai degrabă drept o muncă cu caracter sezonier, pentru că ei plecau la lucru la pădure abia după ce își terminau de arat suprafețele de teren bune pentru agricultură, stăteau la pădure pînă venea vremea cositului fînului, în iulie-august, cînd se reîntorceau și făceau fînul pentru a-și asigura nutrețul pentru animale pe perioada de iarnă, iar toamna plecau din nou la lucru la pădure pînă spre vremea sărbătorilor de iarnă cînd reveneau la casele lor.

Satele situate de-a lungul văii rîului Bicaz fiind sate de graniță — cele de la vest de Ticoș aparțineau Transilvaniei, iar cele de la est Moldovei — aveau situații deosebite în privința formelor de proprietate asupra terenurilor de fînețe și pășune. Cele moldovene aparțineau moșiei Bicaz. Cele transilvănene nu aveau în proprietate asemenea terenuri și erau obligate să le ia în arendă. După datele consemnate pe teren, satele românești transilvănene luau în arendă munții, fie de la unii grofi maghiari care stăpîneau munții, fie de la satele maghiare din secuime ca Mădăraș, Sîndominic, Cîrța sau orașul Gheorgheni, care erau proprietarii acestor terenuri. Informatorii foarte înaintați în vîrstă din aceste sate românești ne-au relatat faptul că arendarea munților era de fapt reînnoită de la an la an în cîteva situații, deci era vorba de o permanentă de folosire. Așa, de pildă, locuitorii satelor Bistra, Teleac, Toșorog și Bicaz-Centru luau în arendă munții Lopoșorogul și Bistra „din moși strămoși", munții aparținînd locuitorilor din comuna Valea Strîmbă. Muntele era fiecare împărțit pe „părți", deci era o anume rînduială străveche în modul de folosire al pășunilor și fînețelor acestor munți. Prin urmare, cei care au folosit de facto munții erau românii din satele menționate și nu proprietarii de jure ai munților. Așadar, aspectele etnografice legate de creșterea animalelor în aceste locuri pot fi considerate ca vechi aspecte tradiționale ale acestei ocupații în aceste părți ale

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Carpaților Orientali. Aria munților pe care își țineau acești locuitori animalele era foarte întinsă și de aceea prezintă cu atît mai mult interes etnografic în problematica creșterii animalelor.

Sistemul de creștere a animalelor practicat de locuitorii satelor examinate aici a fost cel cu caracter local-zonal. Ei creșteau vite cornute mari, ovine și caprine dar numai în perimetrul zonei geografice căreia îi aparțineau. Scopul creșterii animalelor era, pe de o parte, satisfacerea propriilor necesități de trai, iar, pe de altă parte, pentru vînzare. Prin aceasta se deosebește în mod substanțial față de scopul creșterii animalelor de către agricultorii ce-și trimit la vărat animalele în diverse zone montane ale Carpaților Orientali; aceștia din urmă cresc vitele cornute în principal pentru diversele munci agricole, carne, iar unele și pentru produse lactate și tracțiune; ovinele le țin pentru a obține produse lactate, lînă, carne și tîrlire a locurilor de arătură, în unele zone, adică pentru satisfacerea necesităților proprii. Remarcăm și un alt aspect: locuitorii satelor bicăzene nu aveau ca scop producerea de produse-marfă cum era cazul păstorilor transhumanți, deci, de fapt, ei își asigurau prin această ocupație a creșterii animalelor, la care se adăugau și veniturile obținute din practicarea unor ocupații secundare, menționate mai sus, posibilitatea unei așezări trainice, permanente, continue în condițiile social-istorice și geografice concrete ale respectivei zone.

Considerăm important să subliniem faptul că dacă populația acestor sate nu practica transhumanța aceasta nu înseamnă că pe aceste meleaguri ei nu ar fi venit în contact și cu păstori transhumanți. Pe cîțiva munți din această parte a Carpaților Orientali, cum sînt Lopoșorogul, Melic, Toșorog, Șumulea, veneau cu oi la vărat și oieri transilvăneni, cunoscuți în aceste sate sub denumirea de „mocani" sau sub cea de „bîrsani". Interesant este faptul că bîrsanii ce veneau prin aceste locuri aveau turme cu un număr relativ mic de oi, cam între 400—800 de capete. Faptul că populația locală practica sistemul local-zonal de creștere a animalelor, așa cum s-a practicat în imensa majoritate a zonelor Carpaților Orientali a făcut posibilă menținerea multor trăsături de trai și cultură de străveche tradiție.

Oprindu-ne asupra trăsăturilor caracteristice privind văratul animalelor de către locuitorii acestor sate, prima care se cuvine a o sublinia este aceea că creșterea animalelor ocupa o mare parte din timpul de muncă al localnicilor în toate perioadele anului — de primăvara pînă în cealaltă primăvară. O altă trăsătură o constituia faptul că pentru perioada văratului se organizau asocieri pastorale, deci se elibera o parte din forța de muncă, dar nu se alcătuiau tîrle aparte de oi și de vaci, ci se formau tîrle complexe. După obiceiul locului populația acestor sate își alcătuia tîrle dintr-un cîrd sau două de oi și dintr-o ciurdă sau două de vaci cu lapte și cu sterpe. De regulă, caii nu se țineau la tîrlă, ci erau hrăniți în gospodăria din sat și utilizați foarte mult la transport.

Tîrla, ca structură, era alcătuită din *stînă, strungă cu spătari* și *comarnic, arcaci* format din plase sau lețuri de brad, și *coliba la focu oilor*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La o distanță mică de *stînă*, în funcție și de configurația geografică a terenului, se afla construit *ocolul* vacilor, lucrat de asemeni din lețe de brad, precum și *cotețul de viței*. Tipul caracteristic de tîrlă tradițională a fost deci tîrla complexă, alcătuită din cornute mari și ovine. O caracteristică local-zonală o constituie faptul că acest tip de tîrlă a locuitorilor din satele menționate a fost răspîndit cu aceeași structură atît pe pășunile alpine cît și în locurile de pășunat situate la poalele muntelui.

Tîrla era așezată de obicei în partea superioară a lizierii pădurii, pe un tăpșan adăpostit de vînt, în apropiere de un izvor de apă și de lemne pentru foc. Locul ocolului pentru vaci era ales întotdeauna mai în apropiere de pădure pentru ca ele să fie mai ferite de curenții tari de aer. Deprinderea era aplicată atît sus pe pășunea alpină cît și la poale. O asemenea situație a fost consemnată în privința așezării ocoalelor pentru vite mari sus pe Lopoșorog și la poalele muntelui Chicera-Bistra. Tîrlele tradiționale de aici aveau o structură stabilă; ele nu erau mutate în decursul verii dintr-un loc în altul. Explicația constă în faptul că ciobanii bătrîni alegeau ca loc de tîrlă de fiecare dată un loc tare, pietros. Ei construiau chiar tîrle de vreme bună și tîrle de vreme rea. În acest context, al sublinierii unor aspecte tradiționale de permanență, credem că prezintă interes și informația că spre deosebire de versantul moldovean, pe versantul transilvănean al masivului Ceahlău nu se practica alternarea pășunilor, adică nu erau așa-numitele „mutători" — stîne cu toate acareturile necesare care să existe pe fiecare trup de pășune și ele să fie utilizate alternativ în cursul aceleiași veri.

Am putea spune că tenica de construcție a acareturilor tîrlii nu prezintă deosebiri față de alte zone montane ale Carpaților Orientali. Precizăm că este vorba doar de tehnica de construcție și nu de funcționalitate, iar în unele cazuri de forma ca atare a acestor acareturi. Așa, de pildă, este *coliba de la focul oilor*, care se amplasa de obicei lîngă *arcaci*. Ea era construită din *folteie*, adică din scoarță de copac, iar mai recent dintr-o tablă făcută din draniță. Chiar dacă funcționalitatea a rămas aceeași, desigur că tehnica de construcție în care se folosea ca materie primă de bază scorța de copac este de dată foarte veche; ea face deci parte dintre elementele de cultură materială ale păstorilor și de pe aceste meleaguri ale Carpaților Orientali de străveche tradiție. Coroborate cu alte date privind tehnicile de construcție ale stînii și acareturilor tîrlii, datele privind vechile forme de *colibe la focul oilor* întîlnite sau consemnate de noi din memoria unor informatori înaintați în vîrstă, care mai practicau această ocupație cu peste un sfert de secol în urmă, capătă o valoare deosebită atît pe planul cunoașterii formelor străvechi ale culturii noastre populare, cît și pe planul interpretării evoluției fenomenelor de civilizație și cultură populară în general.

Tipurile de stînă constituie una din problemele cele mai interesante pentru studierea vieții pastorale deoarece în jurul stînii și în stînă chiar s-a desfășurat cu preponderență viața celor plecați cu animalele la munte la vărat, acolo aveau loc cu precădere contactele cu cei din satele de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

baștină ce veneau la stînă, acolo aveau loc și contacte mai strînse și cu ciobani veniți la munte din alte sate din zonă sau din afara acesteia.

Tipul tradițional de stînă folosit de locuitorii satelor asupra cărora ne-am oprit acum era cel alcătuit dintr-o singură încăpere. Chiar și în cursul cercetărilor noastre de teren am mai întîlnit asemenea tipuuri arhaice de stîne și anume pe Chicera-Bistra și pe coasta Lopoșorogului. Tehnica lor de construcție era foarte simplă; stînele erau făcute din bîrne rotunde, necioplite, încheiate „în chetori". Chiar la nivelul superior al bîrnelor ce alcătuiau pereții se punea o *vantură* pe care se sprijineau *căpriorii stînii*. Pe căpriori erau bătute *lețuri* pe care apoi se așeza *draniița*. Stîna tradițională din aceste locuri nu avea tavan, fumul urcînd direct la draniița acoperișului, în față avea o ușă, iar partea din fund era închisă pînă sus. Interiorul stînii era amenajat foarte simplu: *vatra* situată în colțul din dreapta intrării, lîngă vatră o *cujbă* — un lemn al cărui capăt se introducea în colțul alcătuit de bîrnele pereților stînii și care servea pentru atîrnarea ceaonului deasupra focului din vatră. Informatorii mai vîrstnici ne-au relatat că în vremile de demult, după cum știau din bătrîni, și la aceste stîne s-a folosit *vîrtejul* cu cujbă și pană, vîrtejul fiind amplasat lîngă vatră, prins de peretele din dreapta. În afară de vatră interiorul stînii mai cuprindea un element deosebit de însemnat pentru activitățile pastorale și anume *polița*. Ea era construită în fundul stînii la o anume înălțime și servea pentru punerea cașilor la dospit. În stînă se mai țineau și alte ustensile și unelte folosite în munca și traiul cotidian: *budacă mare, budacă mică, străcătoare de caș, străcătoare de urdă, sucitorul* pentru caș, *bădăul* de unt, *chigornicerul, zăcătoarea* pentru *zară* și *jîntuit*, ceaonul, blide etc. De remarcat este faptul că în acest tip de stînă nu se construia pat, deoarece toți cei care lucrau la stînă noaptea se aflau la coliba de la focul oilor. Încă un element ce se afla în apropierea fiecăreia dintre vechile tipuri de stînă ale locuitorilor acestor sate este așa-numitul *prepeleag* cu *cleampuri*, adică un sărciner cu cioate de care se atîrnau de obicei gălețile în care se mulgeau oile.

După cum lesne se poate observa, tipul tradițional de stînă are corespondențe într-o arie largă a Carpaților Orientali, lucru pe care l-am examinat în lucrările și studiile noastre referitoare la creșterea animalelor în această parte a Carpaților și de aceea nu mai insistăm asupra acestor aspecte aici. Ceea ce am dori însă să subliniem este faptul că cercetările etnografice de teren efectuate de noi ne-au permis să surprindem și transformările, în începuturile lor, ce se petrec în tipul de stînă pe aceste locuri. Așa se face că am întîlnit și stîne alcătuite din două încăperi, numite local *stînă* și *cămară*. Prefacerile au cuprins mai multe sfere, interesante de consemnat și subliniat deoarece se petrec sub ochii noștri și în zilele noastre, și anume atît materia primă de construcție, cît și tehnica de construcție și amenajarea interiorului stînii. Prefacerile au cuprins în egală măsură și aspectele de funcționalitate ale încăperilor stînii, deci influențează în mod nemijlocit și însuși modul de trai al celor ce vărează cu animalele la munte. Tradițiile și schimbările

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

survenite în întreaga gospodărie montană din perioada văratului ar putea constitui unul din subiectele de cel mai mare interes științific pentru înțelegerea aspectelor esențiale ale civilizației și culturii populare a crescătorilor de animale. Este firesc ca odată cu prefacerile mari ce au loc în toate domeniile de trai și cultură în anii socialismului să aibă loc prefaceri și în traiul și cultura populațiilor a căror principală ocupație în trecut a constituit-o creșterea animalelor. Aceste probleme constituie nucleul unei problematici anume care ar trebui inițiată și aplicată la realitățile etnografice din Carpații Orientali, inclusiv la locurile de care este vorba în acest studiu. Ceea ce însă este important, în lumina obiectivului ce ni l-am propus a-l elucida în acest studiu, este că materialele etnografice referitoare la elementele și complexele de cultură materială tradiționale din aceste sate vin să confirme o dată în plus caracterul de unitate al principalelor elemente de cultură materială în această parte a Carpaților românești.

De fapt, la aceleași concluzii ajungem și dacă studiem o altă perioadă, tot atît de însemnată pentru practicarea creșterii animalelor ca și văratul și anume iernatul animalelor în aceste sate. De modul în care își scotea animalele din iarnă depindea în mare măsură și producția pe care proprietarul o putea obține de la animalele sale în vara care urma. Pe aceste locuri fînul și otava cosite pe fînețe se consumau de către animale, fie acasă în gospodăria din sat, fie pe fîneață, unde animalele erau aduse anume în acest scop.

Este interesant de subliniat faptul că la data cercetărilor noastre pe teren locuitorii din toate satele situate pe valea rîului Bicaz și a pîrîiașelor ce se scurgeau în Bicaz, aveau construite *colibe* la fînețe. Colibele acestor locuitori urcă pînă la altitudini destul de mari, în unele cazuri, cum sînt cele ale unor locuitori din Bicazu Ardelean ele urcă pînă aproape de pășunea de la golul de munte. Unii au colibele situate la o depărtare de o jumătate de zi de mers pe jos. Locuitorii comunei Bicaz-Chei au multe colibe răspîndite chiar pe dosul muntelui Lapoș. Fiecare *colibă* are suprafața de teren împrejmuită, iar în interiorul acesteia în foarte multe cazuri au porțiuni de teren cultivate cu cartofi. Tot aici se cultivă și unele zarzavaturi, obținîndu-se recolte bune.

Prefacerile au cuprins în mod esențial și structura *colibelor* de iernat din aceste locuri, colibele de aici avînd aceleași funcții ca și așa-numitele *tîrle de iarnă, odăi, colibe* etc. din alte părți ale Carpaților românești. Elementele componente ale *colibei* de pe fînețe sînt *coliba* propriu-zisă, *coșeriu, colla, grajdul cu șură, țarcul de fîn.*

Coliba este alcătuită din două încăperi — *colibă* și *cămară*, este făcută din bîrne, acoperită cu draniță, fiind asemănătoare cu locuința obișnuită pe care locuitorii o au în sat. În *colibă* există toate elementele necesare traiului pe timp de iarnă. Soba de tuci pentru încălzit și preparat mîncarea, două paturi de lemn, masă, scaune. Ea este amenajată în așa fel încît traiul este foarte apropiat de cel din sat. *Cămara* servește pentru păstrarea alimentelor și a hainelor. Sensul pe care unii termeni mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vechi, ca cel de *colibă*, îl aveau în trecut azi se schimbă în esenţa sa, definind alte realităţi de cultură populară. De aceea am şi insistat să folosim terminologia locală pe care o folosesc localnicii.

Coşeriul, construit din răzlogi, este înalt de peste doi metri, iar în interiorul său este făcută *corla* din draniţă. În coşeri sînt ţinute oile iarna în timpul nopţii, după ce ziua stau în *ţarcul* din apropiere. Pentru cei care au studiat elementele de cultură materială legate de creşterea animalelor în Carpaţii Orientali apare evidentă profunda transformare pe care a suferit-o *corla* ca, construcţie pentru animale.

Grajdul cu şura se află construit la o distanţă de cîteva zeci de metri şi serveşte ca adăpost pentru vitele cornute mari. În şură se pune la păstrare pentru iarnă fînul şi otava. Grajdul este de asemeni construit din bîrne încheiate „în chetori", cu căprioriă solizi, şi acoperit cu draniţă. Grajdul are *sîn*, adică partea de sub acoperiş, lărgită pentru a putea să încapă o cantitate mai mare de fîn şi pentru a feri pereţii grajdului de ploi. *Şopronul*, amplasat în apropierea colibei, serveşte pentru pregătirea de mîncare în perioadele cînd se face fînul.

Materialele expuse succint cu privire la coliba de iarnă din ultima perioadă demonstrează că ne aflăm de fapt în faţa unor gospodării bine închegate, care cuprind toate elementele componente necesare unei raţionale şi eficiente creşteri a animalelor în această zonă. Prefacerile se petrec pe arii întinse ale Carpaţilor Orientali, pe ambele sale versante, de aceea am şi insistat asupra necesităţii studierii unei problematici anume. Desigur, este evident că şi în satele de care ne ocupăm în studiul de faţă construcţiile la locurile de iernat erau în trecut extrem de rudimentare, cu trăsături arhaice; caracteristice erau *surlele* durate din răzlogi în care stăteau cei care veneau să îngrijească de animale în timpul iernii, *corlele* construite din despicături sub care se adăposteau animalele şi un *coşeri* în care erau ţinute oile noaptea după ce ziua le dădeau fîn pe torişte din *ţarcurile* de fîn din apropiere. Aceste elemente de cultură materială erau caracetristice şi în locurile de iernat ale locuitorilor din satele de pe valea rîului Bicaz. Informatorii mai vîrstnici ne precizau la vremea efectuării cercetărilor noastre că părinţii lor creşteau un număr mare de oi, capre, cai, cornute mari pe care le ţineau iarna la pădure. Desigur că surlele, care au avut o largă răspîndire în Carpaţii Orientali, au constituit şi aici elementul dominant de adăpost al celor ce iernau animalele. De fapt, materialele etnografice privitoare la aspectele legate de construcţiile folosite pentru oameni şi animale în regiunea montană a acestor localităţi cercetate de noi aici vin să confirme cu putere caracterul de unitate al culturii materiale tradiţionale a populaţiei româneşit de pe ambele versante ale Carpaţilor Orientali care practica creşterea animalelor. La aceleaşi concluzii ajungem şi din analiza altor aspecte privind activitatea şi rezultatele muncii celor ce practicau această ocupaţie. Aceste aspecte, ca şi modalităţile tradiţionale de creştere a animalelor în alte zone ale Carpaţilor Orientali, nepublicate pînă acum, le vom analiza într-un studiu viitor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ETHNOGRAPHISCHE ASPEKTE DER VIEHZUCHT IN DEN ÖSTLICHEN KARPATEN

(Zusammenfassung)

Die Ergründung und das Studium der ethnographischen Traditionen in Bezug auf die Viehzucht im Gebiet der östlichen Karpaten sind, nach Meinung des Verfassers, der in diesem Problemenkreis während über einem Vierteljahrhundert Feldforschungen in diesem Gebiet durchgeführt hat, noch immer eine wissenschaftliche Pflicht erstrangiger Notwendigkeit, indem sie auch heute ihre Aktualität bewahren. Nach Meinung des Verfassers, ist die gründliche Forschung der ganzen Tradition in Bezug auf die Viehzucht erforderlich, folglich aller Gattungen von Tieren, und nicht die Beschränkung auf die Forschung Studiums der Schafzucht.

Die Notwendigkeit des ethnographischen Studiums der Viehzucht in deren völliger Komplexität ist gerade durch das Gewicht begründet welches die Landwirtschaft und die Viehzucht als überlieferte (grundlegende) Beschäftigungen unseres Volkes in seiner genzen Geschichte, in der engen Verbundenheit innerhalb der überlieferten volkstümlichen Praxis zwischen den beiden Beschäftigungen, hatten. Im Studium werden Beweise erbracht bezüglich der Tatsache, dass die Landwirtschaft in vielen Gebirgszonen der östlichen Karpaten mit örtlichen, uralten Arbeitstechiken betrieben wurde. Auf Grund der ethnographischen Daten bezüglich der Landwirtschaft und der Viehzucht in den rumänischen Karpaten-Gebieten, macht der Verfasser auf den Gedanken aufmerksam, dass in den weit zurückliegenden Zeiträumen der Geschichte des rumänischen Volkes, als die Dichte der Bevölkerung bei weitem kleiner war, und die Oberfläche des Bodens fast die gleiche war wie im vorigen Jahrhundert, die Möglichkeit der Deckung der eigenen Lebensmittel aus den örtlichen Ernten, viel grösser war; gewiss handelt es sich um nur diejenigen Gebiete und gebirgigen Mikrozonen, wo die örtlichen geographischen und Klimaverhältnisse diese Lage ermöglichten. Die Folge der erwähnten Verhältnisse war tatsächlich die Lebens- und Arbeitsbeständigkeit der rumänischen Bevölkerung in den gebirgigen Gebieten aus uralten Zeiten.

Der Verfasser ist der Meinung, ausführliche ethnographische Materialien zu veröffentlichen, über alle überlieferten Beschäftigungen in den östlichen Karpaten, einschliesslich der Viehzucht, die Darbringung der überlieferten ethnographischen Erscheinungen nicht zu beschränken, besonders derjenigen mit Mikrozonen — oder örtlichem Charakter, da gerade diese Tatsachen als grundlegende Daten dienen für die Auslegung mancher Erscheinungen in den synthetischen und Verallgemeinerungsstudien.

In vorliegendem Studium werden theoretisch die hauptsächlichen ethnographischen Probleme bestimmt, die mit dem gründlichem Studium der Viehzucht in den östlichen Karpaten verbunden sind. In erster Reihe setzt der Verfasser die Definition der überlieferten Systeme der Vieh-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zucht in allen Zonen dieses Karpatengebietes, in verschiedenen geschichtlichen Zeiträumen samt den anhaftenden Folgen der Praxis des jeweiligen Systems: die in den materiellen und geistigen Lebens — und Kulturaspekten widergespiegelten charakteristichen ethnographischen Züge, die Eigentümlichkeiten in der Praxis der verschiedenen überlieferten Systeme der Viehzucht in den verschiedenen Zonen der östlichen Karpaten, als Folge der besonderen Verhältnisse der geschichtlichen Entwicklung in gewissen Zeiträumen, die Festlegegung der einheitlichen Züge welche auf dem Gebiete der materiellen und geistigen Kultur als Folge der Beständigkeit der gegenseitigen Kontakte und Einflüsse zwischen der verschiedenen Volksgruppen welche verschiedene Systeme der Viehzucht betrieben, verkörpert werden. Im Studium wird viel auf die Aspekte bestanden, welche mit der Überwinterung der Tiere verbunden sind, samt Beweisen der Beständigkeit und Kontinuität, die auf ethnographischer Ebene von der Überwinterung der Tiere bewirkt werden. Desgleichen wird auf manche Probleme bestanden, wie die Ausbildung der zonalen charakteristischen Züge im Verhältnis zu den grundlegenden Zügen der Viehzucht bei den Rumänen, die Bedeutung als Kontinuitätsfaktor der beständingen Verbundenheit zwischen den Eigentümern der Tiere und den Fachleuten während der Übersommerung, samt den Folgen dieser Beziehungen in wesentlichen Aspekten der materiellen Kultur, besonders in den Hirtenwerkzeugen, in der Bildung der Gewohnheiten und der Arbeitstechnik, in Aspekten bezüglich der Lebensweise usw.

Im Studium werden auch Formen der Hirtenvereine hervorgehoben da in gewissen Zonen der östlichen Karpaten auch ganz uralte Vereinformen erhalten blieben, neben anderen mit einem sehr intensiven Entwicklungsrhythmus. Es werden Archivdaten und ethnographische Daten dargebracht, diejenigen aus dem Archiv aus ungefähr der Mitte des XVIII. Jahrhunderts, um die Ständigkeit und den Entwicklungsmechanismus der Hirtenvereine zu entziffern. Der Verfasser erwähnt die Notwendigkeit, die Phasen der menschlichen Tätigkeit in allen Zonen der östlichen Karpaten zu studieren, die Entwicklung der Bestandteile und der Komplexe der materiellen Kultur zu erforschen, samt den im materiellen und geistigen Leben eingetretenen Wandlungen, in den Sitte und Brauchen bezüglich der Viehzucht in den letzten Jahrzehnten, das Problem anzuschneiden in Bezug auf das Verhältnis zwischen den verschiedenen Systemen der Viehzucht und die Struktur der gebirgigen Wirtschaft in verschiedenen Zeiträumen des Jahres, das Verhältnis zwischen der Nahrung in den Gebirgs-Viehwirtschaftsbetrieben und im Dorfe, die Beziehung zwischen der in der Gebirgswirtschaft und im Dorfe geleisteten Arbeit.

Weiter wird ein umfassender Raum der Analyse der Geschichte der ethnographischen Forschungen der Viehzucht in den östlichen Karpaten gewidmet, wobei der Beitrag von D. Cantemir, D. Dan, E. Precup, I. Diaconu, L. Someșan, V. Kubijovič, T. Morariu, S. Opreanu, T. Herseni, Al. Georgeoni, I. I. Oțel, N. Al. Rădulescu, H. H. Stahl,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

R. Vuia, L. Földes, I. Vlăduțiu u.a. hervorgehoben wird. Danach wird eine bündige, aber inhaltsreiche Darstellung des ethnographischen Gehaltes der die Viehzucht in den östlichen Karpaten betraffenden Archivdokumente unternommen.

Darauf, wird zu der Analyse der Viehzucht in den Dörfern des Tales des Flusses Bicaz und der in diesen mündenden Bäche übergegangen, auf Grund der von dem Verfasser in den letzten drei Jahrzehnten gesammelten Feldmaterialien. Die wichtigste Beschäftigung dieser Einwohner war die Viehzucht und von den Saisonarbeiten die Forstarbeit. Unter den Nebenbeschäftigungen waren die Landwirtschaft, die Jagd, die Fischerei, die Bienenzucht, die Kalkbrennerei von Bedeutung. Die gebirgigen Weiden wurden von der rumänischen Bevölkerung jährlich gepachtet, durch deren regelmässige Nützung die Aspekte der materiellen Kultur den Charakter der Ständigkeit und Stabilität erwarben. So haben viele Bestandteile der materiellen Kultur die an die Viehzucht gebunden sind, in diesen Gebieten uralte Wurzeln. Die Einwohner dieser Dörfer pflegten das System der Viehzucht mit örtlichem zonalen Charakter. Sie kamen in Berührung mit den „Mokanen" (Viehzüchter aus dem Burzenland) oder „bîrsani" (Burzenländer) welche in den Bergen wie Lopoșorogul, Melic, Toșorog, Șumulea u.a. den Sommer verbrachten.

Für die Übersommerung organisierten sich die Einheimischen in Hirtenvereinen, indem sie komplexe Hürden von Schafen und Küchen bildeten. Im Gebirge bestand die Struktur der Hürde aus der *Sennerei, dem Malkpferch, dem Melkdach, und der Umfriedung* für das Übernachten der Schafe, die *Hütte beim Feuer der Schafe;* in der Nähe befanden sich der *Vorhof der Küche* und der *Stall für die Kälber*. Die Hürden waren stabil und nicht veränderlich. Alle Bauten waren aus Holz und bei der Hütte beim Feuer der Schafe wurde die uralte Technik behalten, dieselbe mit Baumrinde zu überdecken. Der überlieferte Typus der *Sennerei* bestand aus einem einzigen Zimmer. Das Innere hatte als grundlegende Bestandteile den *offenen Herd* in der Ecke zur rechten Seite der Tür oder die *Winde* für das Anhängen des Kessels über dem Feuer; neben dem offenen Herd befanden sich Gefässe für die Zubereitung von Milchprodukten und im Hintergrund der Sennerei war das *Gestell* auf welchem der frische Käse zum Trocknen bereitgestellt wurde. In den letzten zwei Jahrzehnten begannen auch hier sich Sennereien mit zwei Räumlichkeiten zu verbreiten, deren Benennung *Sennerei* und *Kammer* waren. Infolgedessen ereigneten sich wesentliche Änderungen im Innern und der Funktionsfähigkeit der Räumlichkeiten.

Danach wird kurz die Überwinterungsweise der Tiere in den *Hütten* auf den Heuwiesen beschrieben, welche als Bestandteile die eigentliche *Hütte,* das Pferch und die provisorisches Obdach, sogenannte „corlă", den *Stall mit der Scheune*. Überlieferung werden die *Hirtenhütten aus Schilf* und die sogenannte „corlă" dargestellt, die in den östlichen Karpaten weit verbreitet waren. Diese werden, samt anderen Aspekten der traditionellen Weisen der Viehzucht in einem künftigen Studium behandelt werden.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN VECHI RITUAL AGRAR DIN TRANSILVANIA „BOUL ÎNSTRUȚAT"

IOAN R. NICOLA

Poporul român a păstrat o seamă de obiceiuri legate de ocupațiile sale principale — agricultura și păstoritul —, manifestări care vizau nu numai viața și munca omului, ci și viața, sănătatea și fecunditatea animalelor, precum și rodirea pămîntului.

Multe din aceste manifestări au fost consemnate și studiate atent de specialiști[1], unele, însă, sînt abia cunoscute, datorită unor mențiuni bibliografice întîmplătoare. Printre acestea din urmă este și *„Boul înstruțat"* (Boul împenat), un ritual agrar legat de sărbătoarea Rusaliilor și practicat pînă în zilele noastre în cîteva localități din Transilvania.

Întrucît acest ritual este un vestigiu semnificativ al culturii noastre populare, iar forma sa veche se apropie de sfîrșitul existenței sale, am considerat că merită a-i acorda o atenție deosebită. Ceea ce m-a determinat să-l urmăresc îndeaproape timp de peste un pătrar de veac, concluziile la care am ajuns fiind prezentate în studiul de față.

Denumirea populară a ritualului este diferită, după zonele în care el se practică, respectiv după denumirea ce se dă buchetului de flori, sau de „pene" colorate, ce se pune la pălărie: *struț* sau *peană*. A „înstruța" și a „împăna" „împeuna" înseamnă, deci, a împodobi.

Ceremonialul e denumit „Boul înstruțat" — în localitățile din zona Bistrița Năsăud; „Boul împenat" — în localitățile din zona Dej—Gherla și din zona Alba Iulia[2]; „Boul ferecat" se spune prin părțile Blajului, avînd sensul de „bou împodobit"[3]; „Sărbătoarea boului" pe Tîrnave (în satul Făget), unde obiceiul are loc în ziua de Sînziene (24 iunie), zi închinată cinstirii boului[4].

Despre existența acestui obicei în trecut n-au rămas decît unele mențiuni biblografice. Este de-a dreptul neînțeles cum această veche și interesantă manifestare populară, cu o semnificație atît de deosebită, a scăpat observației atîtor etnografi și folcloriști, atît celor „de teren",

---

[1] Vezi colecția „Din viața poporului român", publicată de Academia Română între anii 1909—1930; precum și publicațiile „Institutului de științe sociale al României", dintre anii 1919—1946.

[2] Moldován Gergely (Moldovan Grigore), *Alsófehér vármegye román népe*, (Poporul român al județului Alba de Jos), Nagy-Enyed (Aiud), 1897, p. 301.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cît şi acelora care, bazîndu-se pe o vastă informare, au redactat lucrări despre sărbătorile la români.

Pentru prima dată, după cît se pare, acest obicei este semnalat abia la mijlocul secolului trecut, într-o *Gramatică română*, pentru uzul tineretului şcolar, apărută la Cluj, în 1852, unde se vorbeşte de purtarea prin sat a unei vite împodobite cu frunză verde şi flori[5].

În studiul său referitor la Şcheii din Cergău[6], Ion Muşlea a prezentat detaliat atestările mai vechi ale acestui interesant obicei, citînd informaţii oferite de Moldovan Gergely pentru zona Alba Iulia şi de Ion Bianu pentru Făget—Blaj[7]. Ion Muşlea descrie apoi obiceiul „boul ferecat" al Şcheilor din Cergău Mic, practicat în ziua de Sînziene (24 iunie)[8]. Mai recent, G. Retegan a publicat o amplă descriere, pe baza observaţiei directe, cu privire la obiceiul *Dracii* din Valea Ţibleşului, localităţile Căianu Mare şi Căianu Mic[9].

Aceste menţiuni sumare prezintă importanţă mare în privinţa ariei de răspîndire a obiceiului în trecut. În culegerile noastre folclorice am descoperit variante şi date necunoscute în legătură cu „boul înstruţat", constatînd, totodată, şi faptul că el se apropie de sfîrşitul existenţei sale. Ceea ce ne-a determinat să le consemnăm şi să le prezentăm în studiul de faţă.

Origine

Sărbătorirea aceasta a boului este — probabil — o reminiscenţă din străvechiul cult închinat animalelor, cult care îşi are originea în preistorie. Într-adevăr, oamenii acelor vremuri, necunoscînd mijloace ştiinţifice (nici empirice) prea multe pentru asigurarea traiului şi a vieţii omului şi a animalelor, precum şi pentru dezvoltarea vegetaţiei, şi-au închinat existenţa unor divinităţi în dosul lucrurilor şi fenomenelor din natură. În felul acesta s-a născut animismul, care a determinat apariţia diferitelor manifestări magico-cultice spre a cîştiga bunăvoinţa şi protecţia acestor divinităţi.

Printre alte lucruri, fenomene şi vietăţi din natură, omul vremurilor îndepărtate — considerînd animalele drept nişte făpturi legate organic atît de mama-natură, cît şi de diferitele munci şi de ocupaţii — vedea în ele chiar şi reîncarnarea oamenilor morţi şi întruparea dife-

---

[5] În Transilvania de Sud, fluierelor ornamentate cu inele de metal, li se spune la fel: „fluiere ferecate".

[6] Cf. Ion Bianu, *Amintiri din copilărie*. Manuscris din 1870, în biblioteca „Arhivei de folclor" a Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, nr. 270.

[5] *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului*, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 156.

[6] Ion Muşlea, *Şcheii de la Cergău şi folclorul lor*. Extras din revista „Dacoromania", vol. V, 1928.

[7] Ion Bianu, *op. cit.*

[8] I. Muşlea, *op. cit.*, p. 156.

[9] V. Retegan, *Dracii din Valea Ţibleşului*, în „Revista de folclor", Bucureşti, 1954, nr. 4, p. 27—54.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ritelor zeităţi închipuite de el. Astfel, omul le-a ţinut în mare cinste, şi le-a atribuit — pe lîngă alte însuşiri — şi pe aceea de a avea viaţă veşnică. Drept care, pe lîngă cultul strămoşilor, s-a instituit şi cultul diferitelor animale, mai ales al celor din preajma omului, respectiv al acelora după care el avea anumite foloase. Între acestea, locul de frunte era ocupat de animalele cornute, mai ales de taur — care simboliza forţa creatoare a naturii şi de vacă — simbol al mamei fiinţelor vii. Ulterior, după milenii, cultul strămoşilor s-a contopit cu cel al animalelor, aşa încît, sub influenţa antropomorfismului, au apărut chiar zei cu înfăţişare de jumătate om, jumătate animal.

Desigur, aceste idei, simboluri şi rituri au apărut în perioada cea mai veche a omenirii, atunci cînd omul era păgîn, numai omul păgîn putea să-şi pună acele nesfîrşite întrebări referitoare la natura necunoscută, pe care neputînd-o explica a completat-o, datorită imaginaţiei, cu elemente de miraculos şi de fantastic. Numai el, pentru că, o dată cu apariţia religiilor, care transpuneau vechile concepte de pe planul unei vieţi materiale pe cel al unei vieţi spirituale, amploarea unor asemenea frămîntări sufleteşti avea să scadă considerabil, deoarece „adevărurile“ religioase erau gata relevate, constituind o dogmă riguroasă.

Cultul animalelor, apărut în preistoria omenirii, a continuat să vieţuiască în toate perioadele istoriei acesteia, ajungînd pînă astăzi în credinţe şi rituri populare.

Dintre popoarele orînduirii sclavagiste care aveau un asemenea cult, menţionăm cîteva: egiptenii — adorau pe taurul Apis (Hapi), considerat ca reîncarnarea lui Osiris, zeul vegetaţiei, al rodirii şi stăpînul morţilor. Aveau, totodată, un cult şi pentru vaca Hathor, considerată ca fiind mama-zeilor; grecii din Elada pînă în Creta aveau un cult pentru acel Minotaur — închipuit cu trup de om, cap de taur, binecunoscut din legenda Labirintului; romanii aveau cultul lui Serapis (divinitate caracteristică pentru sincretismul religios din epoca elenistică şi romană), care îmbină atribute ale zeului egiptean Osiris cu ale diferiţilor zei ai grecilor.

La evrei apare viţelul de aur — amintit de Biblie. El poate fi socotit dovada reminiscenţei unui cult al boului; perşii aveau, la rîndul lor, cultul boului, care a pătruns şi în cultul solar al lui Mithras. În cultura vechilor indieni vaca era considerată drept un animal sfînt. Acest cult a lăsat urme adînci în literatura indiană, cu reflexe contemporane neaşteptate[10]. În fine, negrii din Africa Centrală practică şi în vremea noastră cultul taurului sacru[11].

În multimilenara sa existenţă, acest cult a suferit, fireşte, o evo-

---

[10] Pînă nu demult, existau chiar „cămine de bătrîneţe“ pentru vaci, unde aceste animale erau îngrijite de slujitori speciali. În prezent, vaca simbolizează aspiraţia spre prosperitate şi este totodată emblema Partidului Congresului Indian. A se vedea în revista „Lumea“, din 11 martie 1971, fotografia premierului Indira Ghandi, preşedintele acestui partid, ţinînd un discurs electoral (februarie 1971): în faţa tribunei sale, este statuia unei „vaci sfinte“.

[11] La muzeul Brukenthal din Sibiu există o colecţie de obiecte rituale legate de acest cult.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

luţie, mai ales sub influenţa creştinismului, care a preluat o seamă de elemente din vechile credinţe şi idei religioase, dîndu-le noi înţelesuri. Animalele cornute simbolizează pe cei persecutaţi de demoni, iar mai tîrziu însăşi ideea sacrificiului. Elemente şi motive pătrund în literatura religioasă apocrifă şi în iconografia creştină[12].

Străbătînd prin îndelungatul şir de secole, vestigii din cultul boului au ajuns pînă în zilele noastre nu numai la popoarele extraeuropene, ci chiar şi la cele europene, astfel:

În vestul Europei, acest obicei se practică în regiunea celtică, franceză; în Europa Centrală în zona Alpilor, iar în răsăritul Europei au rămas unele manifestări drept rituri legate de munca din diferite anotimpuri:

— Polonezii au jocuri cu măşti, în care unele personaje sînt mascate în chip de bou[13]. La slovaci, cununa de seceriş este purtată de un bou, ceremonialul şi petrecerea ce-i urmează fiind asemănătoare riturilor de seceriş din Transilvania. Maghiarii din Cîmpia Transilvaniei (zona Dejului), la sărbătorile de iarnă, umblau cu aşa-zisa „turcă" (obicei împrumutat de la români), dar, în loc de turcă, personajul era un bou sau o vacă cu cunună între coarne şi cercuri desenate în ambele părţi ale coastelor, acestea simbolizînd, probabil, soarele de la solstiţiul de iarnă[14]. Sîrbii din Vojvodina au un ritual agrar, manifestare în formă asemănătoare şi funcţie similară cu cea a românilor[15].

Românii au păstrat în chip viu pînă astăzi diferite reminiscenţe din vechiul cult al boului: credinţe, descîntece şi chiar un ritual complex, cum este cel ce face obiectul studiului nostru[16]. Faptul de a se fi păstrat pînă astăzi dovedeşte că a avut o viabilitate deosebită. Vitalitatea obiceiurilor agrare româneşti se explică, în primul rînd, datorită etnogenezei noastre — poporul român fiind rezultat din contopirea băştinaşilor traco-daco-geţi cu coloniştii romani; apoi datorită situării geografice a patriei noastre — la interferenţa dintre est şi vest, ceea ce a determinat multiple împrumuturi şi influenţe, dar mai ales datorită locului pe care l-a ocupat agricultura, ca ocupaţie principală, în viaţa poporului nostru.

Despre existenţa în vremuri îndepărtate a acestui cult în Transilvania vorbesc şi unele mărturii arheologice. Astfel, s-a păstrat un basorelief de piatră ce reprezintă pe boul Apis (pl. XLV). Este, după cîte ştim, o

---

[12] Elie M. Cristea, *Iconografia bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905.

[13] Czeslaw Witkowsky, *Doroczne Polskie obrzedy i zwyczaje ludowe*. Krakow, 1965.

[14] *A magyarság néprajza (Drámai hagyományok);* (Etnografia maghiară. Dramă tradiţională), Budapest, 1935, vol. III, p. 327—371; foto nr. 55. (A se vedea şi nota nr. 28).

[15] Milovan Gavazzi, *Das Maskenmesen Yugoslaviens*, în „Schweizerisches Archiv für Volkskunde", Basel, 1967.

[16] Turca (capra), cunoscutul joc mascat, ce se practică la sărbătorile de iarnă, avînd ca personaj tot un animal cornut, s-ar putea să fie vestigiul unei variante a cultului boului; deoarece capra — fiind considerată drept simbol al păcatului, unealtă a diavolului — desigur că nu a determinat instituirea unui cult al ... caprei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

piesă unică în muzeele noastre, păstrată în lapidariul Muzeului judeţean din Tîrgu Mureş. Ea a fost descoperită (se presupune) după primul război mondial, în comuna Cristeşti (8 km SV de Tîrgu Mureş), pe locul unei aşezări romane, împreună cu alte cîteva basoreliefuri reprezentînd diferite divinităţi, sub formă de animale sau monştri mitologici[17]. Probabil aceste sculpturi din piatră au făcut parte din incinta unui templu în care se adorau divinităţile ale căror imagini au fost redate în piatră.

S-au mai descoperit două piese de bucraniu (cap de bou) la Sarmizegetusa şi Potaissa. Ele fac parte dintr-un ansamblu sculptural dedicat zeului Men, o divinitate provenită din Orient, căreia i se atribuie şi rolul de protector al gospodăriei ţărăneşti şi al vegetaţiei[18].

Aceste basoreliefuri sînt vestigii ce vorbesc despre persistenţa cultului boului în Dacia şi despre interferenţele dintre diferitele culte vechi ce au existat aici.

Obiceiul „boul înstruţat“ poate fi considerat o continuare a cultului străvechi al boului, practicat pe meleagurile noastre în vremea stăpînirii romane, probabil, chiar şi înaintea acesteia de către locuitorii băştinaşi ai Daciei. Pe acest fond străvechi, s-a putut cristaliza un sentiment de respect faţă de cel mai preţios ajutor al omului în muncile sale — boul. De aceea, boii s-au bucurat întotdeauna de o atenţie deosebită, fiind cinstiţi şi chiar consideraţi ca înzestraţi cu însuşiri deosebite. Boul a devenit obiectul multor credinţe populare reflectate adesea în cele mai vechi producţii folclorice. Iată cîteva dintre aceste credinţe vechi:

— *Boii erau consideraţi ca fiind „binecuvîntaţi“;* în credinţa că atunci cînd Maica Domnului va fi căutat un loc să nască, boii ar fi fost singurii care au respectat-o: s-au liniştit, au lăsat-o să nască, iar cu suflarea lor au încălzit pe noul născut[19]. În ziua de Anul Nou li se dădea o bucăţică de „pîine sfinţită“, iar la Bobotează era „binecuvîntat“ şi grajdul. De Crăciun, boii îşi aveau chiar colindele lor, cîntate la uşa grajdului, în prezenţa gazdelor[20]. De asemenea, de Anul Nou, urările Pluguşorului şi ale Sorcovei vizează şi vitele.

— *Boii vorbesc între ei, în noaptea de Crăciun,* despre Isus Cristos, care s-a născut în ieslea lor, despre locurile unde se află comori, despre soarta omului. Dar nu e bine ca omul să asculte boii, cînd vorbesc între ei. Există însă şi credinţa că, ieşind afară în noaptea de Crăciun, dacă cel dintîi glas auzit este muget de vită, acesta-i „semn bun“[21].

— *Boii au puterea de a alunga holera.* Pentru o asemenea practică

---

[17] F. Urseanu, *Boul Apis pe malul Mureşului,* în „Flacăra“, 1963, săptămîna 14.

[18] Al. Popa, *Cultul lui Men şi Ammon în Dacia,* în „Apulum“, 1967, p. 503.

[19] Numeroase colinde au această temă, ele fiind prezente aproape în fiecare colecţie. Pentru clasificarea motivică şi tipologică, a se vedea: Al. Rosetti, *Colindele religioase la români,* extras din „Analele Academiei Române. Memoriile secţiei literare“, seria II, tom. XL, Bucureşti, 1920 (boii binecuvîntaţi = p. 33—34; boii buni = p. 63—64).

[20] Apostol D. Culea, *Datini şi muncă.* Bucureşti, 1943, vol. II, p. 870—871.

[21] Tudor Pamfile, *Crăciunul,* Bucureşti, 1914, pag. 32 (după I. C. Arbone, *Basarabia în sec. XIX-lea,* p. 173).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

magică se căutau doi boi negri gemeni, născuţi în zi de sîmbătă. Înjugaţi la o tînjală de către doi-trei săteni se dă ocol satului bîntuit de holeră. Atunci această molimă va fugi în alte părţi[22].

— *Sărbătoarea boilor*. În calendarul popular s-a statornicit o zi de „odihnă"pentru ei. Este „Marcul boilor", la 25 aprilie. În această zi era prescrisă abţinerea de la munci cu vitele, îndeosebi de la arat. Nu numai să nu fie puse în jug, dar nici măcar cu frînghie să nu fie legate în grajd, iar omul nici să nu pună mîna pe coarnele lor, căci dacă nu se respectă aceasta animalele se îmbolnăvesc ori „se strică de cap", sau capătă „tragăn", ori vor fi atacate de fiarele sălbatice[23].

— *Strat de Rusalii*. Este încă o sărbătoare pentru odihna animalelor, la o lună după Paşti. În această zi nu se muncea nici în casă, nici la cîmp (pînă şi păsările ţin, zice-se, această sărbătoare). E ziua în care „se leagă", prin jurămînt, căluşarii. În caz contrar, vitele se vor îmbolnăvi. ori chiar înnebunesc, umblînd buimace pe cîmpuri[24].

— *Boii Sîngeorzului*. În Maramureş (Sat-Şugătag şi împrejurimi), era, pînă în preajma celui de-al doilea război mondial, obiceiul ca, în ziua de Sf. Gheorghe (23 aprilie), numeroase perechi de feciori, purtînd fiecare pereche cîte un jug împodobit cu ramuri de mesteacăn — toate jugurile fiind unite între ele printr-o lungă tînjală — să ducă într-o teleguţă pe feciorul care a arat cel dintîi în primăvara respectivă. Toţi cei înjugaţi — aşa îmbrăcaţi cum erau — traversau rîul Mara. În mijlocul rîului se opreau şi scăldau bine pe cel sărbătorit, în văzul unei mari mulţimi care asista pe malurile rîului. După această „lustratio per aquam", ce se efectua în credinţa unei rodiri îmbelşugate, aşa-numiţii „boii Sîngeorzului", cum li se spunea perechilor de feciori, mergeau la casa sărbătoritului, unde petreceau pînă noaptea tîrziu[25].

În toponimie este reflectată atitudinea plină de dragoste şi respect faţă de acest valoros tovarăş de muncă al omului. De exemplu, sînt localităţi care îi poartă numele: Sînbou (Sf. Bou), Sînboieni, Tăure, Tăureni — din zona unde pînă astăzi se practică ritul boului înstruţat; Vaca (astăzi Crişan) din Ţara Zarandului etc.

Pe lîngă credinţele şi obiceiurile mai sus menţionate, care sînt reminiscenţe dintr-un dispărut cult al boului, asemenea vestigii există chiar sub forma de teatru popular — cu măşti (de felul „Viflaimului"). În cîteva localităţi din Moldova, cunoscute ca vechi centre agricole (Gura Văii — Bacău, Sineşti şi Bălţaţi — Iaşi, Fundu Moldovei şi Mălini — Suceava, Humuleşti — Neamţ) mai vieţuieşte pînă astăzi o atare manifestare. Este practicată de flăcăiandri, care colindă pe la casele gospodarilor, dar nu primăvara, ci în cadrul sărbătorilor de iarnă. Se întîl-

---

[22] Idem, *Duşmanii şi prietenii omului*. Bucureşti, 1916, p. 332,

[23] Simion Fl. Marian, *Sărbătorile la români*. Bucureşti, 1901, vol. III, p. 286.

[24] C. Rădulescu-Codin, D. Mihalache, *Sărbătorile poporului*, Bucureşti, 1909, p. 64.

[25] Tache Papahagi, *Images d'étnographie roumaine*. Bucureşti, 1930, t. II, p. 166—168.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nesc variante de la simpla colindă, la adevărată piesă teatrală. Boul a supravieţuit aici numai simbolic, el fiind de lemn, sau un om mascat în chip de bou. S-ar putea să aibă origine comună cu „boul înstruţat“ din Transilvania şi cu turca; manifestările de astăzi din Moldova fiind forme contemporane ale acelui rit străvechi, rezultate ale unei evoluţii specifice[26]. În R. S. S. Moldovenească există, de asemenea, piese teatrale populare în care unele personaje poartă măşti în chip de bou[27].

Aşadar, cultul boului a lăsat urme adînci în folclorul românesc.

RĂSPÎNDIREA RITUALULUI ÎN TRANSILVANIA

Datele menţionate ar îndreptăţi ipoteza unei foarte largi arii de răspîndire a acestui străvechi ritual în trecutul îndepărtat, arie ce ar cuprinde toate ţinuturile locuite de români.

În trecutul apropiat, însă, (din cauze pe care vom încerca a le stabili la capitolul „Evoluţie“), practica acestui obicei a scăzut atît ca intensitate, cît şi ca răspîndire geografică, aria sa restrîngîndu-se treptat la Transilvania; astăzi aceasta s-a micşorat şi mai mult, fiind redusă doar la cîteva localităţi din mica zonă situată între oraşele Dej, Năsăud, Gherla, Bistriţa (pl. LVI).

Chiar în cadrul acestei zone el nu se practică în toate localităţile, ci ici-colo, fără regularitate anuală în fiecare dintre acestea. Ceea ce marchează o mare instabilitate în ce priveşte existenţa, respectiv frecvenţa ritualului „boul înstruţat“.

Este posibil a stabili o ierarhie pe sate permanent valabilă, în ce priveşte existenţa acestui ritual şi frecvenţa sa; şi, cu atît mai puţin, în privinţa conţinutului (rit pur, apoi rit la care s-au asociat alte manifestări, şi — ultima ipostază — conglomerat de rituri şi elemente distractive), care şi el variază evoluînd mereu (conţinutul determinînd — de fapt — însăşi tradiţia, deci existenţa şi frecvenţa obiceiului într-o localitate). Totuşi, vom încerca o prezentare a localităţilor unde el se mai practică, urmărind criteriul „puterea tradiţiei“. Cu aproximaţie, acestea ar fi următoarele:

Localităţi cu tradiţie mai puternică

Pădureni (fost Ţop) — 1424*, com. Mintiul Gherlei, jud. Cluj, 8 km NE de Gherla;

Mănăstirea (fost Benediuc) — 1308*, com. Mica, jud. Cluj, 3 km SE de Dej;

Căianu Mic şi Mare — 1456*, jud. Bistriţa-Năsăud, 25 km NE de Dej;

Chintelnic — 1279*, com. Şieu-Măgheruş, jud. Bistriţa-Năsăud, 15 km NV de Bistriţa;

Tăure — 1693*, com. Şintereag, jud. Bistriţa-Năsăud, 25 km NV de Bistriţa;

---

[26] M. Spînu, V. Tătaru, *Forme contemporane ale unui rit străvechi, în Moldova*. Comunicare la Colocviul naţional studenţesc de folclor — aprilie 1970.

[27] L. A. Akseonova, *Cîntecul popular moldovenesc*. Kişinew, 1958, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Localităţi cu tradiţie mai slabă

Cutca — 1357*, com. Sînmărtin, jud. Cluj, 12 km E de Gherla;

Ceaba — 1315*, com. Sînmărtin, jud. Cluj, 14 km E de Gherla;

Sîmboieni — 1456*, com. Sînmărtin, jud. Cluj, 10 km E de Gherla;

Salatiu — 1308*, com. Mintiul Gherlii, jud. Cluj, 10 km NE de Gherla;

Batin — 1405*, com. Unguraş, jud. Cluj, 16 km SE de Dej;

Valea Unguraşului — 1590*, com. Unguraş, jud. Cluj, 18 km SE de Dej;

Figa — 1305*, oraş Beclean, jud. Bistriţa-Năsăud, 25 km E de Dej;

Cristur Şieu — 1332*, com. Şieu-Odorhei, jud. Bistriţa-Năsăud, 20 km V de Bistriţa;

Caila - - 1332*, comuna Şintereag, jud. Bistriţa-Năsăud, 8 km V de Bistriţa.

Precum se vede, răspîndirea ritualului „Boul înstruţat" este inegală, de frecvenţă neregulată şi de intensitate variabilă; vom vedea că şi din punct de vedere al conţinutului el se prezintă în diferite ipostaze[28].

În sudul Transilvaniei (zona Tîrnavelor, Alba Iulia, Sibiu), ritul acesta — care, se pare, a fost mai viu pe vremuri — a rămas doar o variantă rudimentară. Aşadar, acest rit străvechi mai este astăzi în viaţă doar într-o mică zonă din nordul Transilvaniei.

Data. Data calendaristică a desfăşurării ceremoniei „Boul înstruţat" este ziua a doua de Rusalii. Relatările bibliografice şi mai ales tradiţia — încă vie pînă în zilele noastre — sînt dovezi concludente despre faptul că legarea ritualului de această sărbătoare este veche, probabil ea reprezintă chiar data originală. De ce însă Rusaliile şi tocmai ziua a doua? Pentru că Rusaliile sînt una dintre cele mai mari sărbători ale anului şi — precum vom arăta —, una dintre cele mai vechi şi cu o semnificaţie multiplă[29].

Sărbătoarea Rusaliilor exista şi în lumea antică (la romani se numea chiar „Rosalia" — sărbătoarea trandafirilor), cînd avea un înţeles păgîn, legat de muncile de primăvară şi consta în acte magice şi procesiuni care aveau drept ţel rodirea pămîntului. Creştinismul a suprapus peste vechea semnificaţie păgînă elemente din conţinutul doctrinei sale. Această semnificaţie nouă nu a putut înlătura însă vechiul conţinut pe care masele populare îl dădeau sărbătorii Rusaliilor. Şi, atunci, biserica, pentru a nu-şi îndepărta credincioşii, a recurs la un compromis: ziua întîi de Rusalii să fie rezervată sărbătorii religioase, iar ziua a doua celei tradiţionale populare. Astfel, în ziua întîi de Rusalii biserica (preluînd tradiţia populară, căreia i-a dat apoi un fond creştin) a statornicit ca — după

[28] Prezenţa boului în colindele româneşti din Transilvania, precum şi simpla menţiune despre „turca însoţită de o vacă" în ţinutul Someşului (localitatea nu-i arătată) şi despre „vaca cu cununa de soare" în judeţul Szolnok-Doboka din vechea Austro-Ungarie (în România a devenit jud. Someş, cu capitala la Dej) se află în lucrarea lui Tibolt Schmitt, *A hazai oláhság kolindaköltészete* (Poetica de colindă a românilor din ţară), Budapest, 1913.

[29] Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Bucureşti, 1911, p. 18—76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

serviciul religios ce are loc în biserică — să se iasă în procesiune la cîmp, unde se fac rugăciuni pentru sfinţirea ogoarelor, pentru ploaie şi rodire, ca şi pentru sănătatea animalelor de muncă, lăsînd poporul ca în ziua a doua şi în celelalte următoare (sărbătoarea propriu-zisă a Rusaliilor — în unele ţinuturi româneşti — începînd abia în ziua de luni, şi dura pînă miercuri inclusiv) să îşi desfăşoare nestingherit datinele sale tradiţionale, la care el ţinea atît de mult şi a căror semnificaţie este legată tot de muncile de primăvară (ca jocul „Căluşul“, „Boul înstruţat“, „Paparudele“ etc.).

Aşadar, ziua a doua de Rusalii este data — atît străvheche, cît şi actuală, de care e legat obiceiul „Boul înstruţat“, cu anumite fluctuaţii, desigur.

Pregătiri. Pregătirile pentru sărbătorirea boului sînt în general aceleaşi. Ele diferă, totuşi, după stadiul în care se află ritualul într-o localitate sau alta: în cazul unui ritual mai pur (adică, unicul personaj este boul înstruţat) pregătirile sînt mai simple şi mai puţine, iar în cazul cînd s-au asociat şi alte acte şi rituri ele sînt mai ample, mai complexe şi se fac mai din vreme.

Organizarea. Cade în sarcina tineretului, respectiv a feciorilor, pe alocuri, numai a feciorilor care au efectuat stagiul militar; într-o mică măsură — chiar foarte rar — se apelează şi la ajutorul fetelor. Cei căsătoriţi nu se prea amestecă, ei veghează, însă, la îndeplinirea acestei datini, contribuie cu sfaturi, sau chiar intervin spre a aplana eventualele neînţelegeri.

Cu cîteva săptămîni înainte de Rusalii, tineretul este preocupat de diferite probleme organizatorice. Dintre acestea, cea mai grea este alegerea gospodarului care va da boul pentru înstruţat. Grea, deoarece, precum vom vedea, această alegere atrage după ea anumite avantaje, dar totodată şi obligaţii din partea celui care dă boul, numit şi „gazda de bou“.

Cine va da boul? . . . Fiecare sătean doreşte ca el să fie cel ales de către tineret. Nu atît pentru cinstea ce i se face, fiind preferat faţă de alţii, cît mai ales că există credinţa că ceremonia cu „Boul înstruţat“ are urmări miraculoase: „peana“ purtată de bou ar căpăta puteri magice (ţine departe de grajd duhurile rele, face ca animalele domestice să devină imune la boli etc.). De aici s-a născut dorinţa puternică de a da boul pentru înstruţat, căci în urma acestui act, gospodarul respectiv va intra în posesia penei „făcătoare de minuni“. Numai că nu fiecare sătean avea boi, ci doar cei mai înstăriţi, mijlocaşii aveau doar vaci, iar cei săraci nici atît. Animaţi de credinţa în puterea magică a ritului, de dorinţa de a intra în posesia penei, s-a produs o adevărată întrecere între sătenii care aveau boi. Pentru a cîştiga preferinţa tineretului, aceştia ofereau diferite avantaje: mîncare şi băutură gratuit, loc larg pentru dans, adăpost în caz de ploaie, plăteau chiar şi lăutarii. Cine promitea mai mult, şi oferea cel mai mare confort, era preferat, iar dacă şi-a îndeplinit în mod cinstit îndatoririle asumate era asigurat că, şi în anul viitor, tot el va fi ales

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a da boul. De obicei, însă, în cele mai multe localităţi se alegea în fiecare an altcineva, pentru a se bucura şi alţii de „binefacerile“ aduse de peană. Aşadar, celui ales pentru a da boul colectivitatea i-a fixat pentru această cinste o serie de îndatoriri, pe care „gazda de bou“ ţinea să le îndeplinească, spre a mulţumi tineretul. Cu vremea însă, obligaţiile celui ce dădea boul devin tot mai mici, ajungîndu-se chiar la dispariţia lor.

Totuşi, acordul asupra alegerii gospodarului care va da boul nu este determinat doar de avantajele materiale pe care le obţinea tineretul de la „gazda de bou“, ci şi de calităţile boului pe care acesta îl oferea. Adică, boul pentru înstruţat trebuia să îndeplinească anumite condiţii. Se cerea ca boul să fie adult, nu juncan tînăr; să fie frumos şi chipeş; să ţină capul sus; să fie de culoare mai deschisă; cu coarne mari şi larg deschise; cu mers normal — fără defecte la păşit; nici prea blînd, dar nici prea nărăvaş. Este preferat un bou care se înjugă pe partea stîngă a oiştei, deoarece — lîngă el stînd cel care mînă boii — este mai obişnuit

I

PĂDURENII (ŢOP)
(1957)

Localitatea

Sat aşezat pe un platou între dealuri, departe de oraş (8 km nord-est de Gherla).

Aşezare veche, atestată în anul 1424.

Denumirea veche: Ţop; din anul 1964 — Pădurenii.

Oamenii ar fi de prin alte părţi, refugiaţi de pe moşii de-ale grofilor.

Sat pur românesc.

Ocupaţia: agricultura (azi C.A.P.).

Localitate izolată, slabe legături cu oraşul.

Tradiţia

Este foarte puternică: se face „Boul înstruţat“ în fiecare an.

Oamenii ţin la tradiţie; dovadă păstrarea ritului într-o formă mai arhaică.

Organizare

Pregătirile cad în sarcina tineretului: feciori şi fete.

II

CĂIANU MIC — CĂIANU MARE
(1939)

Localitatea

Sate gemene, aşezate între crestele dealurilor — cu păduri şi păşuni — de sub Munţii Ţibleşului.

Departe de oraş (21 km nord-est de Dej).

Aşezare veche, atestată în anul 1456.

Oamenii sînt localnici.

Sat pur românesc.

Ocupaţia: creşterea vitelor şi agricultura (azi C.A.P.).

Satul are slabe legături cu oraşul.

Tradiţia

Era puternică pînă la al doilea război mondial (după aceea a reînviat, dar este în continuă slăbire).

Organizare

Pregătirile cad în sarcina feciorilor între 16—20 de ani. În anii de după 1960, mai mult doar fecioraşi.

Cu 2—3 săptămîni înainte de Rusalii, întregul tineret e preocupat de organizare (scutiţi fiind doar cei în doliu şi bolnavii).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu prezenţa omului, deci, nu se va speria văzîndu-se înconjurat de mulţimea imensă ce participă la sărbătorirea sa.

Este uşor de închipuit că — deoarece fiecare fecior are anumite preferinţe (favorizează rudenii, prieteni) — adeseori se ajunge destul de greu la un acord.

O dată rezolvată problema alegerii boului pentru înstruţat urmează pregătirile propriu-zise, legate de ceremonia din ziua de Rusalii. Întrucît aceasta diferă aproape de la o localitate la alta, vom descrie, în mod succint, desfăşurarea ceremoniei în cîteva localităţi.

Desfăşurare. Pentru a sesiza diferenţierile existente în desfăşurarea obiceiului, pentru a le putea privi comparativ şi pentru a desluşi mai bine semnificaţia diferitelor elemente componente ale acestuia, vom prezenta într-o descriere paralelă, sinoptică, toate secvenţele ritualului în patru localităţi, situate în diferite părţi ale zonei cercetate: 1) Pădurenii (Ţop); 2) Căian; 3) Chintelnic; 4) Mănăstirea (Benediuc).

III
CHINTELNIC
(1968)

Localitatea

Sat pe valea rîului Bistriţa, situat la 25 km vest de oraşul Bistriţa.

Aşezare veche, atestată încă din anul 1279.

Sat pur românesc, cu vreo 150 familii.

Locuitorii descind cu toţii din băştinaşi.

Ocupaţia: agricultura, membri ai C.A.P.

Legături strînse cu oraşul.

Tradiţia

Tradiţia boului înstruţat a fost destul de puternică pînă în anul 1968. De atunci, însă, nu s-a mai înstruţat bou.

Organizare

Pregătirile cad nu numai în sarcina tineretului, ci şi a vîrstnicilor, dar exclusiv de sex bărbătesc.

IV
MĂNĂSTIREA
(1967)

Localitatea

Sat pe malul drept al Someşului Mic, în imediata apropiere a oraşului Dej (3 km sud-est de Dej).

Aşezare veche, atestată din anul 1308, în jurul castelului grofului Kornis.

Denumirea veche: Benediuc; din anul 1919 — Mănăsitrea.

Sat românesc, de mărime mijlocie.

Locuitorii descind din băştinaşi.

Ocupaţia: agricultura; membri C.A.P.; azi foarte mulţi cu serviciu la oraş — ceferişti.

Legături permanente şi strînse cu oraşul.

Tradiţia

Tradiţia boului împănat era destul de slabă; în caz de vreme ploioasă, ori noroi, nu se împăna bou. Probabil, după intervenţia autorităţilor în anul 1969, tradiţia va redeveni mai puternică, aşa încît se va face în fiecare an (pînă cînd?).

Organizare

Pregătirile cad în sarcina feciorilor care încă nu au satisfăcut serviciul militar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDURENII

Probleme: unica problemă era alegerea gospodarului care va da boul (astăzi se ia de la C.A.P.).

Mascați nu au fost (nici astăzi nu sînt).

Lăutarii: din sat.

Data

Ziua a doua de Rusalii. (În anul 1969, cînd au intervenit autoritățile: ziua întîia — duminica).

Pregătiri

Locul: Curtea gazdei care dă boul. În caz că locul petrecerii este tot curtea acestuia, atunci — spre a nu face „cale-ntoarsă" — și dacă tineretul așa hotărăște, pregătirile și formarea alaiului au loc la cineva din capătul opus al satului.

Timpul: În ajun, feciorii și fetele merg la cîmp ca să strîngă flori pentru „peana boului" și mazăre sălbatică pentru frînghia de pe șira spinării boului (mazărea avînd vreji lungi se poate împleti ușor) în noaptea dinspre a doua zi de Rusalii, boul ales este lăsat liber la cîmp, să pască unde și cît îi poftește inima — noaptea întreagă; chiar de-ar paște prin locuri interzise pășunatului, ori parcele particulare, nimenea nu se va supăra, e cinstea ce se dă sărbătoritului.

II
CĂIAN

Probleme:

a) Designarea mascaților (draci, pădure).

b) Alegerea gospodarului care va da boul (în trecut problemă dificilă, astăzi ușoară: C.A.P. dă boul).

c) Strîngerea materialelor și a îmbrăcămintei necesare mascaților; în ultimele 2—3 zile.

c) Lăutarii: străini.

Data

Ziua a doua de Rusalii (luni)

Pregătiri

Locul: Departe de sat, la pădure — Coasta lui Sas, ori pădurea Poieniței (destul de apropiate de șoseaua Cluj-Napoca — Bistrița).

Timpul: În ajun; se fac doar pregătiri individuale.

Noaptea, după miezul nopții, feciorii — îmbrăcați în haine pregătite pentru rolul ce-l va deține fiecare — se duc la locul de adunare dinspre pădure. În noaptea aceasta nu se doarme! Îndată ce ajung aci, aprind focuri — pentru a obține cît mai multă cenușă; apoi cînd se crapă de ziuă, cojesc cireși sălbatici — pentru a confecționa coifuri, curele, carîmbi pentru „draci". De cînd aprinderea focului în pădure a fost interzisă, feciorii își duc cenușa de acasă, iar pentru îmbrăcămintea lor drăcească, duc coifuri din tablă, căciuli întoarse, măști de gaze.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

Probleme:

a) Designarea celor ce compun echipa boului înstruţat: moşitei (mascaţi), călăreţi, ajutoare la efectuarea pregătirilor.

b) Alegerea gospodarului care va da boul; fără avantaje sau îndatoriri (astăzi dă C.A.P.).

c) Strîngerea diverselor materiale necesare (pentru împodobirea boului) etc.

d) Lăutarii: fiind din sat, sînt reţinuţi din vreme.

Data

Ziua întîia de Rusalii, adică duminica.

Pregătiri

Locul: Sus pe dealurile cu livezi şi poiene, ce se află la 3 km N-E de sat, dincolo de calea ferată Bistriţa — Dej, la marginea unei poiene.

Timpul: În ajun, după-amiază, tineri şi vîrstnici (numai de sex bărbătesc), aleşi în echipa „boului înstruţat“, pornesc în alai, prin sat, cu perechea de boi aleasă, spre poiana respectivă. Se duc doi boi, adică boul ales şi „perechea“ acestuia, numai pentru că boii, simţindu-se împreună, vor merge mai ordonat.

Ajunşi la locul hotărît, se trece la executarea sarcinilor ce revin fiecăruia, aşa cum s-a stabilit în prealabil.

Aceste pregătiri se fac in secret, mai ales faţă de sexul femeiesc, care trebuie ţinut departe de întreaga desfăşurare a ceremoniei.

— Călăreţii (10—15 feciori, dintre care unul este gornist), îmbrăcaţi în frumoase costume naţionale, adună flori de cîmp, din care împletesc cununi, cu care — în ziua următoare — vor împodobi gîtul cailor.

— Moşiteii (10 feciori mascaţi), se duc în pădure să vîneze coţofene, ciori, şerpi (sau să strîngă chiar cadavre a felurite jivine găsite moarte), pe care

IV
MĂNĂSTIREA

Probleme:

a) Designarea celor care compun echipa: cenuşorce, frunzar, turcă.

b) Alegerea gospodarului care va da boul. În trecut era o problemă dificilă (astăzi: dă C.A.P.).

c) Strîngerea hainelor zdrenţuroase, necesare cenuşorcelor.

d) Lăutarii: în sat nefiind, se angajează din altă parte (uneori nu pot găsi disponibili).

Data

Ziua a doua de Rusalii, adică lunea. (În anul 1969, cînd au intervenit autorităţile: ziua I-a, duminica. În viitor: ?)

Pregătiri

Locul: La ultima casă din marginea satului, pe uliţa ce dă spre „Huci“ — pîrîul din estul localităţii.

Timpul: În ajun, tineretul strînge toate cele necesare pentru echipa alaiului: bou, cenuşorce, frunzar, turcă, toboşar şi călăreţi.

— Călăreţii: doi feciori, în trecut mascaţi (îmbrăcaţi în scoarţă de stejar şi plop, astăzi în uniforme bizare, sau costume naţionale, şi cu „peană“ mică — ca şi a boului — pe capul cailor).

— Toboşarul: un fecior innegrit cu funingine şi mascat (în curs de dispariţie).

— Cenuşorce: cîţiva feciori, îmbrăcaţi în haine zdrenţuroase şi mascaţi (unii travestiţi în femei), purtînd fiecare cîte o prăjină lungă, de vîrful căreia au legat un ciorap cu cenuşă.

— Frunzarul: un fecior care se acoperă complet — din cap pînă-n pămînt — cu un fel de clopot, de formă conică, din frunziş (montat pe un schelet de crengi).

— Moşul şi baba: două manechine (din cîrpe şi paie), fixate pe o roată orizontală (v. foto), care, trasă de un

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDURENII

II
CĂIAN

În dimineața de Rusalii: feciorii și fetele, îmbrăcați în haine de sărbătoare, pleacă din nou la cîmp, pentru ca să mai aducă flori, în caz că nu-s suficiente cele adus în ajun.

În dimineața de Rusalii: Toate vitele „gazdei de bou" sînt duse la pășune, în apropierea locului unde se desfășoară pregătirile.

Urmează costumarea mascaților, confecționarea „crucii" și înstruțarea boului.

a) Costumarea mascaților începe după ivirea zorilor.

— „Pădurea": un copil de 10 ani,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

le leagă apoi de vîrful unor bîte noduroase.

— Un grup mai numeros, strînge mazăre de cîmp (mazărea este potrivită deoarece firele sale aderă mai bine unele de altele, putîndu-se împleti bine), din care confecţionează (pe nişte plase de sîrmă) o îmbrăcăminte pentru moşitei, în formă de clopot, lungă pînă la pămînt. Tot acest grup, confecţionează (din scoarţă de tei sau cireş sălbatec) şi coifuri pentru moşitei. Unii dintre moşitei montează în vîrful coifului o pereche de coarne de berbec — spre a părea cît mai fioroşi.

— Un grup mai mic (vreo 10 flăcăiandri) adună flori de pe cîmp, din care împletesc cununi pentru înstruţarea cîinilor care — duşi de lanţ — vor însoţi pe moşitei.

— O echipă de vîrstnici strînge bujori de cîmp, din care se va împleti apoi cununa boului: pe două nuiele de alun legate în formă de cruce, se fixează trei (uneori patru) cercuri concentrice (tot din nuiele), pe care se împletesc flori.

La căderea serii: cei doi boi însoţiţi de un om de nădejde, sînt trimişi la păscut, unde stau pînă dimineaţa.

Toţi se strîng în jurul unui foc mare, spre a se verifica stadiul pregătirilor. În caz că „totul este în regulă“, vătaful dă dezlegare a se lua cina. Se începe cu „ginars“ (ţuică) şi urări de sănătate, apoi fiecare mănîncă din merindele aduse de acasă în traistă, stropindu-le şi cu vin.

În noaptea aceasta nimenea din cei prezenţi nu doarme: se cîntă, se „zîce“ din trişcă (fluier), se spun snoave, aşa trece noaptea.

În ziua de Rusalii: cînd se crapă de ziuă, toţi merg la un izvor din apropiere şi se spală cu apă curată. După această „lustratio per aquam“, se întorc la locul de adunare. Curăţă frumos cei doi boi, apoi hotărăsc pe care din ei îl va înstruţa.

IV
MĂNĂSTIREA

călăreţ, frecîndu-se de pămînt — se va învîrti, aşa încît moşul şi baba — îmbrăţişaţi fiind — ajung alternativ în poziţii care provoacă hazul privitorilor.

— Moartea, cu coasa pe umăr: un fecior mascat, într-o teleguţă, trasă de mascaţi (a apărut întîia oară în 1969).

— Turca: un fecior travestit în capră (turcă) şi împodobit, aşa cum se face pretutindenea turca la sărbătorile de iarnă.

În trecut, se făcea şi un „curvoi“ şi „curvă“: un fecior mascat ducea în spate un manechin (din cîrpe şi paie) în chip de femeie — „curva“, pe care din cînd în cînd o strîngea în braţe, sărutînd-o şi simulînd actul sexual.

În ziua de Rusalii: cît de dimineaţă, feciorii luîndu-şi de acasă toate cele necesare „rolului“ ce deţin în echipă, pleacă (strecurîndu-se prin grădini ca să nu fie recunoscuţi de săteni) la locul de adunare — casa din marginea satului despre care am mai vorbit. Acolo fiecare îşi potriveşte ţinuta: se înnegresc, se maschează, îşi îmbracă costumele respective etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDURENII

— Confecționarea „penei": Se începe cît mai de dimineață, spre a se putea lucra cît mai bine. Numai cine se pricepe poate împleti peana, căci nu e un lucru ușor. De obicei, un bărbat căsătorit (care va fi retribuit cu un litru de țuică). Împletirea are loc în șura proprietarului de bou. Mai întîi se face — din crengi de alun, un semicerc alungit, de care se fixează (cu sfoară) o creangă orizontală și alta verticală, la capătul cărora se formează cîte o cruce (v. schema și foto). Pe acest schelet, se împletesc (legîndu-le cu sfoară) primele flori de cîmp: botrocina, amăreala, (lat. **Polygala major**), de o frumoasă culoare violetă, cu nuanță deschisă. În caz că Rusaliile-s prea timpurii sau timpul rece nu a permis abundență de flori pe cîmp, se pot folosi și flori de casă. Împletirea penei începe de la vîrf și se termină jos, la bază: acest sfîrșit este cel mai dificil. Tineretul este foarte exigent: dacă peana nu-i frumoasă, o desfac și altcineva o va împleti din nou. În timp ce se împletește cununa, au sosit lăutarii, iar tineretul dansează — în curte — dansurile obișnuite de la „Hora satului". După ce peana a fost terminată, se împodobește cu panglici colorate și tricolor (dintre care nu lipsește panglica roșie, contra deochiului), bentițe cu mărgele, clopoței și zurgălăi de călușari.

II
CĂIAN

îmbrăcat în frunze de stejar și fag (dracii îl îmbracă).

— „Dracii": feciori între 16—20 ani, ce își ung fața cu untură și cenușă; se maschează cît mai urît. În mînă poartă o nuia lungă, cu smoc de frunze la vîrf, pentru ca vîjîind... să sperie.

— „Curva": un flăcău travestit în chip de femeie, cu haine zdrențuroase. Cu ea, dracii vor simula actul sexual.

După ce costumarea mascaților a fost terminată, toți coboară la poalele pădurii, unde între timp au sosit alți feciori și fete, care vor confecționa „crucea" și vor înstruța boul.

b) Confecționarea „crucii": Se face mai întîi un suport, din două crengi, cioplite în patru fețe și crestate la mijloc, ca să se îmbine mai bine. Pe această „cruce", două fete împletesc frunze și flori de cîmp. La capetele celor două brațe mai scurte se fixează cîte un clopoțel.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

Confecţionarea cununii

În comuna Chintelnic această operaţie a avut loc în ajun; am prezentat-o ceva mai înainte.

IV
MĂNĂSTIREA

Între timp, persoane mai pricepute împletesc „peana“ şi împănează boul; iar copiii îşi confecţionează buciume şi flişcoi din coajă de răchită (pentru a spori ceata muzicanţilor).

Confecţionarea penei.

Nu constituie o mare problemă, deoarece confecţionarea penei este destul de simplă: se leagă împreună trei nuiele de alun (de circa 0,75 m lungime), la un capăt. Apoi, cele două nuiele de la margine se îndepărtează de cea din mijloc, pînă formează un unghi de circa 30 grade. Se fixează în această poziţie, legîndu-se toate trei de o nuia transversală. Peana va avea forma unui triunghi isoscel, care se va fixa de coarnele boului cu vîrful în jos (v. schema şi foto). Dificultatea constă doar în împletirea florilor pe acest cadru.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDUȘENII

Împănarea boului: boul, curățat și țesălat frumos, este acoperit mai întîi cu o cuvertură de pat (verincă), frumoasă, cu motive colorate. Peste cuvertură, de-a lungul șirei spinării — de la cap pînă la coadă — se leagă cu trei brîie transversal — tot din mazăre — peste burtă, iar cu sfoară, de coadă o frînghie (mazărea) împletită din mazăre sălbatică.

Apoi, i se fixează de coarne — peana.

În timpul pregătirilor, ba chiar și în unele clipe înainte de pornirea alaiului, cine-i atent poate observa cum cîteva babe se strecoară pînă lîngă bou, mormăind diferite formule magice: unele-s prietenele gazdei, care stropesc boul cu apă sfințită, ca să evite deochierea lui; altele-s dușmancele, care — dimpotrivă — fac ce fac pentru ca... să se întîmple ceva rău boului.

Formarea alaiului

După ce lumea a ieșit de la biserică se formează alaiul.

În frunte este boul înstruțat. ținut de doi feciori (chizeși), însoțit fiind fiecare de cîte o fată (fetele boului); în haine frumoase de sărbătoare. Feciorii au și cîte o sticlă de țuică în mînă. Aceste două perechi vor fi cele care deschid „jocul penei". (În trecut boul împănat era urmat și de celelalte vite ale gospodarului: juncani și chiar vaci, fiecare animal ținut fiind de cîte un fecior însoțitor; coarnele acestora erau împodobite cu buchete de flori, iar la gît li se legau clopoței).

După boul împănat urmează lăutarii.

După lăuatri se va încolona mulțimea.

II
CĂIAN

Înstruțarea boului: după ce mascarea dracilor a fost terminată, boul ales (aflat deja de dimineață în apropiere) este prins, curățat frumos și împodobit: i se îmbracă trupul cu două fețe de masă (prinse fiecare cu cîte un brîu), peste care se fixează lanțuri de flori. La urmă, între coarne, i se leagă crucea.

Formarea alaiului

După ce totul este gata se formează alaiul.

În frunte este „Pădurea".

După „pădure" urmează ceata „dracilor", iar în mijlocul acestora este „curva".

După „draci" urmează lăutarii. (În anul 1939, după lăutari era un flăcău, ce purta drapelul național).

După lăutari urmează „boul înstruțat", ținut — de fiecare corn — de cîte un fecior (sau tînăr însurățel).

În urma „boului", feciorii și fetele care au venit la pădure ca să ajute la împodobirea boului. Aceștia încheie alaiul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

Instruțarea boului.

La răsăritul soarelui, se începe înstruțatul boului ales.

La sfîrșit, i se fixează — de coarne — cununa.

După aceea sînt înstruțați cîinii moșiteilor, iar la urmă caii călăreților.

Formarea alaiului.

Către orele 10 pregătirile sînt terminate.

Echipa se încolonează, în formația statornicită:

— În frunte călăreții și gornistul.

— Urmează boii (boul înstruțat și perechea lui), înconjurați de moșiteii cu cîinii lor (boul cel neînstruțat își însoțește perechea pînă la intrarea în sat; acolo, el e tras deoparte și dat în seama unui fecioraș, care îl va duce la grajd).

Cînd vătaful dă porunca, gornistul sună semnalul de plecare.

IV
MĂNĂSTIREA

Împănarea boului

Boul este acoperit cu o cuvertură sau cu un cearceaf. Peste acestea se leagă lanțuri din frunze de nuc și flori de cimp (bujori, ochiul boului); pînă și coada i se împodobește, iar de ea i se leagă și o pănglicuță roșie (pentru a-l feri de deochi). La gît i se mai pun trei clopoței (cingătaie), montate pe o curea. De coarne i se fixează, apoi, peana.

Boul va fi condus de doi feciori — care poartă șorț roșu; un al treilea fecior (tot cu șorț roșu) „pușcă“ boul cu biciul din cînd în cînd.

În ultimele clipe înainte de pornirea alaiului, se descîntă boul — în mod preventiv — spre a nu fi deochiat.

Formarea alaiului

După ce a ieșit lumea din biserică, se formează alaiul, în ordinea următoare:

— În frunte sînt cei doi călăreți. Îndată ce s-a dat semnalul de plecare, ei devansează grupul — în chip de avangardă — și, alergînd în galop, pe ulițele satului, și suflînd din buciume (de coajă de cireș, răsucită în spirală) anunță iminenta intrare în sat a alaiului. Ei se vor reîntoarce apoi pentru ca — împreună cu cenușorcele — să apere... frunzarul (nu pe bou ! ! !)

— Urmează toboșarul: el bate în toba mică ritmuri variate — spre a anunța venirea alaiului.

— Cenușorcele urmează după toboșar. Rostul lor este de a apăra pe bou și pe frunzar. (În trecut, în mijlocul cenușorcelor era și „curvoiul“ și „curva“, pe care le-am menționat anterior).

— Boul împănat urmează după cenușorce. El este precedat de un grup de fete și condus de doi feciori; un al treilea fecior „pușcă“ boul pocnind din bici. (Uneori, boul e ținut de coarne chiar de două fete mai curajoase).

— Frunzarul și Turca, împreună cu lăutarii, urmează după bou.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDURENII

Pornirea

Se porneşte, cu alaiul în ordinea arătată. În clipa pornirii se declanşează un vacarm de nedescris: toţi cei de faţă doresc să fie cît mai aproape de bou şi să se încoloneze în alai. Lăutarii cîntă de zor, iar tineretul îi acompaniază — cîntînd şi chiuind.

Pe drum

Clinchetul clopoţeilor, pocnetele bicelor, chiuiturile, melodia lăutarilor — toate acestea la un loc produc o simfonie rustică ce rivalizează cu cel mai modern aleatorism.

O mulţime imensă — satul întreg (numai cei bolnavi nu-s prezenţi), la care se adaugă „lătureni" (oameni din satele vecine), nu numai români, ci şi maghiari, într-o exuberanţă nestăvilită, însoţesc „boul înstruţat" în procesiune de-a lungul satului.

II
CĂIAN

Pornirea

În ordinea arătată, se porneşte spre sat; dar fără să se cînte, şi nici să se chiuiască. (!)

Pe drum

Alaiul coboară spre sat, mergînd într-o oarecare neorînduială. Doar mascaţii se exersează: dracii fac ghiduşenii, iar curva îşi leagănă şoldurile imitînd diferite mişcări lascive, de femeie uşuratecă. Însă, pe măsură ce se apropie de sat, alaiul intră în ordinea statornicită. În acest timp, lumea a ieşit de la biserică şi le vine întru întîmpinare, la intrarea în sat. Dracii dau acum primul „spectacol": ei dansează grotesc (dar fără să scoată o vorbă), după melodia lăutarilor. Pădurea se învîrte în tot timpul printre ei, fiind protejată de draci în faţa curiozităţii privitorilor. Curva, dansează şi ea, dar cu diferite figuri obscene, pînă ce un drac (sau toţi pe rînd), îmbrăţişînd-o, o culcă la pămînt şi simulează actul sexual, spre hazul general şi ruşinea femeilor prezente.

În toată această „scenă", boul înstruţat nu are nici un rol; el stă cuminte locului, admirat de privitori. Este, însă, încadrat de „draci", care îl apără de femeile ce ar încerca să se strecoare pînă la el, spre a-i rupe vreo floare din peană. Ceea ce, dacă ar reuşi, ar fi considerat nu numai ca o ruşine mare pentru mascaţi, ci şi un semn rău.

Alaiul îşi continuă apoi drumul. Dracii acostează pe cei întîlniţi în cale, cărora le cere „vamă de trecere".

Între timp, pe parcurs, se strîng tot mai numeroşi privitori.

Unde dau de un grup mai mare de oameni, alaiul se opreşte, iar dracii... repetă scena lor erotică.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

Pornirea

Cînd totul este gata, vătaful dă porunca de plecare; gornistul sună, alaiul porneşte.

Pe drum

Multă voie bună, întreţinută de „zîcala“ lăutarilor; dar nimic exagerat, aşa cum se poate vedea în alte sate.

La intrarea în sat, alaiul este întîmpinat de o mare mulţime, fără exagerare — întreg satul, ba şi oameni din satele vecine.

Boul, încadrat de moşitei (care — pe lîngă cîinele ce fiecare are drept însoţitor — mai sînt înarmaţi cu bîta ce poartă în vîrful ei cîte o lighioană moartă) este păzit de aceştia cu străşnicie; moşiteii fiind chiar mîndri de cinstea ce li s-a făcut — încredinţîndu-li-se paza boului.

Dar fetele pîndesc momentul cînd ar putea să atingă boul cu mîna; căci aceasta ar însemna dezonoarea sexului bărbătesc. Într-adevăr, dacă vreo fată sau nevastă curajoasă din fire s-ar apropia de bou şi ar reuşi să îl atingă cu mîna, aceasta va fi o mare ruşine pentru moşitei, ce nu li se poate ierta; pe loc ar fi declaraţi nedemni; conducerea alaiului şi a întregii petreceri va fi luată de fete, iar feciorii nedemni nu au nici măcar dreptul de a mai invita fetele la dans în ziua aceea. Pentru a le ţine la „distanţă“ şi a lua fetelor gîndul de la o astfel de acţiune temerară, unii moşitei poartă bidoane cu vopsea, spre a mînji pe haine şi pe obraz pe cutezătoarea reprezentantă a „sexului slab“. Aşa că-s puţine şanse ca o femeie să reuşească a atinge cu mîna pe preacinstitul bou.

În dreptul caselor, alaiul se opreşte, iar vătaful glăsuieşte:

— Ia', ieşi gazdă mare-afară,
C-am venit cu bou-n poartă!

Gospodarul vizat va ieşi, cu o cofă de apă în mînă. Se apropie de bou şi toarnă apa pe cunună; la care cel ce

IV
MĂNĂSTIREA

Pornirea

Cînd totul este gata, se dă semnalul de plecare:

O explozie de voie bună — chiuituri, sunet de buciume şi flişcoi — marchează acest moment, înăbuşind melodia lăutarilor.

Pe drum

Acelaşi vacarm de nedescris, amplificat de mulţimea care se adaugă mereu alaiului.

Intraţi în sat, sătenii ies ca să ude boul şi frunzarul; aceştia sînt însă apăraţi cu străşnicie de cenuşorce. Se naşte o adevărată luptă, ce stîrneşte hazul tuturora: udătorii atacă, cenuşorcele se apără cu prăjina, chiar ripostează — pe cei mai îndrăzneţi lovindu-i cu ghemotocul de cenuşă. Chiar de n-ar fi atacaţi cenuşorcele — în drumul lor — sperie lumea, iar pe trecătorii ce au nenorocul de a fi singuri, nu îi lasă ca să continue drumul pînă nu dau „vamă de trecere“.

Boul (căruia, la plecare, i s-a turnat ţuică pe gît, ca să se îmbete — spre a avea o comportare cît mai năstrușnică) nu e nici el lăsat în pace; este „puşcat“ cu biciul — din cînd în cînd, ori înţepat cu acul (un băţ cu ac în vîrf) pentru a deveni cît mai agresiv şi mai greu de prins. Fetele au găsit însă „leacul“; şi-au procurat din vreme ţărînă de pe un mormînt din cimitir, pe care o aruncă — aşa ca să nu fie observate de nimenea — pe bou (mai ales cu cîteva clipe înainte de „întrecerea“ din mijlocul satului); astfel vrăjit, boul... nu va fi prea furios şi se va lăsa prins.

Vacarmul alaiului este amplificat şi de... copiii, care roiesc în jurul toboşarului şi mai ales al boului (căci de cenuşorce fiindu-le frică se ţin mai departe, la distanţă). Ei suflă tot timpul din buciume de coajă de cireş (răsucită în spirală) şi din flişcoi de răchită. Aceste pseudo-instrumente fiind de mărimi diferite produc o heterofonie de o stridentă desăvîrşită.

Toboşarul, bătînd toba, strigă mereu: „Hăi, hăi ! tătă lumea să să tra-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDURENII

La locul petrecerii

Locul petrecerii trebuie să îndeplinească următoarea condiţie: să aibe o şură mare, adăpost — în caz de ploaie — pentru masă şi dans. (În trecut, acest loc era gospodăria săteanului care dădea boul; după al doilea război mondial, locul se schimba de la un an la altul, din cauza concurenţei; se cerea o „taxă de intrare", în 1975: 0,50—1 leu).

Ajunşi la locul petrecerii, alaiul se opreşte. Boul (şi vitele însoţitoare, dacă sînt) intră în curte, împreună cu tineretul. I se dezleagă peana dintre coarne şi e despuiat de toate podoabele, fiind apoi dus la grajd unde-i lăsat să se odihnească.

Jocul penei.

După ce peana a fost luată jos dintre coarne, urmează să fie „jucată" (dansată).

„Jocul penei" este început de cele două perechi care au însoţit boul. Ele se aşează în formă de cruce, ţinînd fiecare, cu mîna dreaptă, peana pe care o ţin ridicată sus. Pe melodia lăutarilor („zîcala penei") ei dansează un dans în formă de „roată" (v. cap. „Folclorul"), ce durează atîta pînă cînd toţi tinerii au „Jucat peana".

II
CĂIAN

La locul petrecerii

Locul petrecerii este gospodăria „gazdei de bou".

După ce alaiul a ajuns în cealaltă margine de sat (pe uliţele laterale nu se merge), toţi se întorc — în aceeaşi ordine — conducînd boul înstruţat la casa „gazdei de bou". Ajunşi acolo, gospodarul le iese înainte, le deschide porţile şi îi invită la masă şi la dans.

Jocul crucii.

În comuna Căian nu se face jocul penei.

Ci, după despuierea boului de podoabele sale, dracii îşi aruncă coiful, turecii, nuiaua etc. de care s-au servit, apoi pleacă la rîu (rîul a fost „sfinţit" în ziua precedentă cu ocazia slujbei religioase; dar, nimenea nu va face baie în rîu pînă ce mai întîi nu au făcut dracii (care — chipurile — ar înlătura primejdiile ce s-ar putea ivi din partea unor spirite rele aflate în adîncul apelor). După ce fac baie, se îmbracă cu haine frumoase (aduse acolo de cineva din familie) şi se întorc apoi toţi la „gazda de bou", unde va avea loc petrecerea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

conduce boul îi urează: „Să trăiască gazda căsii !“. Întregul alai repetă cu glas tare urarea acestuia. Dacă gospodarul îi invită, atunci alaiul intră în curte, unde vor fi cinstiţi cu băutură şi gustări (după posibilităţi şi cu bani, care se vor aduna la „fondul“ pentru plata lăutarilor). După ce s-a terminat de urat pe la toţi gospodarii cu stare mai bună, alaiul se îndreaptă spre locul petrecerii.

La locul petrecerii

Locul petrecerii este o pajişte de la marginea satului, nu departe de apa Bistriţei.

Acolo va avea loc masa comună şi o petrecere populară — cu cîntece şi dans, care ţine pînă seara tîrziu.

Jocul crucii.

În Chintelnic nu se obişnuieşte.

IV
MĂNĂSTIREA

gă la o parte, că vine bou-mpărat !... Dar, aveţi grije că el... cam impunje !“.

La locul petrecerii

Ajuns în mijlocul satului, alaiul se opreşte, fiind aşteptat de o mulţime imensă de săteni, lătureni (oameni din jur) şi orăşeni. Cei doi feciori lasă liber boul, iar cel de al treilea îl „împuşcă“ — pocnind de trei ori din bici; alţii îl împung din spate cu ace. Boul aţîţat o rupe la fugă prin mijlocul mulţimii. Fetele, încurajate de privitori, caută să-l prindă. Dacă reuşesc este o mare cinste pentru ele. Se repetă încă de două ori prinderea boului. Dacă şi acestea au reuşit, atunci fetele au cîştigat „întrecerea“, feciorii le vor cinsti cu cîţiva litri de vin drept răsplată pentru curajul dovedit.

Dacă fetele nu reuşesc a prinde boul, atunci ele vor trebui să „plătească jocul“ (dansul).

Jocul penei.

În Mănăstirea nu se face. Însă, după ce fetele au prins boul a treia oară, i se ia acestuia peana jos.

În acel moment, nevestele — tinere şi babe — tăbăresc pe peană şi o jumulesc de flori şi chiar de frunze, luîndu-şi fiecare cîteva (pe care le vor păstra cu grije, în credinţa că-s aducătoare de noroc (v. capitolul „Semnificaţia“).

Peana — adică... atît cît a mai rămas din ea este dată celei mai curajoase dintre fetele care au prins boul.

Jocul turcii.

După prinderea boului şi jumulirea penei, urmează „jocul turcii“. El durează cît mai mult, chiar şi o jumătate de oră, pentru ca feciorul care face pe turca să poată cîştiga cît mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

Petrecerea.

Proprietarul boului invită tineretul în casă, spre a le servi masa: o masă bogată, stropită cu băutură. Totul în mod gratuit, în semn de cinste pentru faptul că a fost el ales să dea boul pentru împenat. Feciorii își vor face totuși, în semn de recunoștință, o jumătate de zi clacă — la cositul fînului. Masa nu durează prea mult, căci tineretul e dornic să danseze, deși abia se mai ţin pe picioare de atîta băutură (mai ales că fiecare și-a mai adus de acasă cîte o sticlă de ţuică).

Se dansează afară — în curte. Astfel își petrec pînă după căderea nopţii.

Final.

Cu aceasta sărbătorirea „boului împănat" s-a terminat. Alaiul, boul și petrecerea vor rămîne multă vreme în amintirea tuturor.

Epilog.

(Soarta penei)

Peana rămasă aproape golașe de atîta scuturat, este predată proprietarului boului, care și-o duce (mai tîrziu, seara) împreună cu boul acasă — simplu, în liniște și nebăgat în seamă, încît parcă nici nu ar fi fost boul... eroul zilei, iar peana... un trofeu atît de preţios.

Despuiat de podoabe (care sînt restituite celor care le-au împrumutat), peana este păstrată în „casa dinainte"

IV
MĂNĂSTIREA

Petrecerea.

După ce dracii s-au întors de la rîu — îmbăiaţi, curaţi, cu chip de oameni adevăraţi și îmbrăcaţi cu haine frumoase — la invitaţia gazdei, se așează cu toţii la masă și, cu acesta în frunte, se înfruptă din bucatele multe și gustoase, pregătite anume pentru ei.

Masa cît de bună ar fi, durează cît mai scurt posibil, căci tineretul de abia așteaptă să treacă la dans. Se dansează afară — în curte — pînă la căderea nopţii.

Final.

S-a terminat astfel sărbătorirea „boului înstruţat", care acum se odihnește liniștit în grajd. Amintirea lui și a dracilor nu va fi uitată ușor.

Epilog.

(Soarta crucii).

„Crucea" a fost predată „gazdei de bou" îndată după înapoierea alaiului în curtea acestuia.

Gospodarul o fixează deasupra intrării în grajd, unde rămîne pînă se usucă, sau putrezește (v. cap. „Semnificaţia").

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I
PĂDURENI

Petrecerea.

Acolo, pe pajiştea de lîngă apa Bistriţei, lumea se aşează pe iarba verde, se scot merindele din traistă şi are loc o „masă comună“, sobră — totuşi cu multă voie bună: cîntecele şi dansurile durînd pînă la căderea nopţii.

În tot acest timp, boul înstruţat se odihneşte în mijlocul mulţimii, fiind obiectul atenţiei şi admiraţiei celor care i-au închinat o zi, şi îl sărbătoresc pentru nepreţuitul ajutor ce animalele de muncă au dat omului întotdeauna şi încă îl dau şi acum în epoca de glorie a tractorului, care însă nu a distrus tradiţia milenară a sărbătoririi celui mai apropiat tovarăş de muncă al omului.

Final.

Odată cu căderea nopţii, petrecerea ia sfîrşit: oamenii pleacă — rînd pe rînd către casă, iar preacinstitul bou — despuiat de podoabele sale — este condus — simplu — la... domiciliul său: grajdul. Din frumoasa sa zi va rămîne o... frumoasă amintire tuturor participanţilor.

Epilog.

(Soarta cununii).

Cununa este luată jos dintre coarnele boului abia seara şi este atribuită — astăzi — vătafului. Aceasta o duce acasă la dînsul; o păstrează, dar, nu face obiectul unei atenţii deosebite. În trecut cununa o lua proprietarul boului înstruţat — care o agăţa în grajd — pe un perete, unde rămînea pînă la Rusaliile anului viitor.

II
CĂIAN

mulţi bani. Lucru foarte greu, deoarece oamenii îi aruncă banii... pe jos, anume ca turca să se chinuiască încercînd, a-i culege cu clonţul ei spre hazul privitorilor. Banii pe care nu-i poate strînge, dacă turca renunţă la ei, sînt culeşi de fata sau fetele care au prins boul.

Cu ‚jocul turcii“, partea de spectacol se încheie.

Boul este dus — simplu — la grajdul C.A.P.

Petrecerea.

După terminarea sărbătoririi boului, tineretul — fete şi feciori — bineînţeles, cu lăutarii în frunte, se duc toţi la o casă învecinată (de obicei a uneia dintre fetele care au prins boul), unde se serveşte masa: fetele au adus de acasă mîncare, iar feciorii băutură.

Petrec, cîntă şi dansează, pînă către miezul nopţii.

Final.

Cu aceasta s-a terminat desfăşurarea ceremoniei.

Mîine-zi... linişte şi pace în sat, de parcă ieri nici n-ar fi fost... marea sărbătoare a „boului împănat“.

Epilog.

(Soarta penei).

Peana, adică atît cît a mai rămas din ea după ce a fost jumulită de către femei, este dată aceleia dintre fete care s-a dovedit a fi fost cea mai curajoasă la prinderea boului.

Aceasta duce peana acasă şi o păstrează drept trofeu al vredniciei sale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I **PĂDURENI**	II **CĂIAN**
(camera în care nu se intră decît la zile mari), la loc de cinste — între icoane. După ce florile s-au uscat, suportul de crengi pe care a fost împletită peana este dus în podul casei, în eventualitatea că va fi necesar şi la anul.	
Concluzii. Varianta din Pădureni reprezintă probabil una dintre cele mai vechi ipostaze ale ritului. Avînd drept unic personaj boul, şi fiind fără nici un alt rit asociat, este cea mai pură formă întîlnită de noi, reprezentînd probabil şi cea mai veche ipostază şi — poate — chiar cea mai apropiată de cea originară.	Concluzii. Varianta din Căian este tot o ipostază veche; credem însă că reprezintă un stadiu ulterior celei din Pădurenii; aici fiind două ritualuri asociate, dar nelegate organic (în tot cursul ceremoniei boului nu are nimic comun cu celălalt ritual — dracii şi cu pădurea); de fapt fiecare are un alt rost, o altă semnificaţie. Asocierea acestor două rituri — ambele avînd de fapt o semnificaţie agrară — s-a produs poate mai mult pentru a crea o atmosferă distractivă.

Variante. Din observaţia desfăşurării ceremoniei în cele patru localităţi, se constată existenţa unor diferenţe — mai mari sau mai mici — în practica acesteia. Este cunoscutul fenomen atît de des întîlnit în toate manifestările de cultură populară, acela al „variantelor".

Într-adevăr, datorită condiţiilor specifice din fiecare localitate, desfăşurarea ceremoniei a suferit în trecut — ca şi în prezent — modificări, dînd naştere la diferite aspecte ale unuia şi aceluiaşi rit.

Aceste modificări sînt prezente în toate elementele componente ale ceremoniei:

— organizatoric (cine organizează, alegerea „gazdei de bou" etc.);
— conţinut (caracterul ritului, componenţa alaiului etc.);
— practica propriu-zisă (desfăşurarea ceremoniei).

Fiecare variantă va avea trăsături proprii, care sînt rezultatul condiţiilor specifice care le-au produs (În capitolele „Evoluţie" şi „Semnificaţie" se pot urmări mai detaliat aceste efecte şi cauzele care le-au determinat). Deci, fiecare variantă va fi caracteristică pentru localitatea în care ea există. Ceea ce însemnează că fiecare variantă ar necesita o exegeză aparte, pentru a interpreta cît mai just ritualul în localitatea şi în momentul respectiv.

Variantele sînt de o mare bogăţie, diversitate şi complexitate în structura lor; ceea ce îngreunează stabilirea unei filiaţii şi a periodizării lor.

Faptul că variantele sînt în număr mare, se explică nu numai prin aceea că însuşi ritul evoluează — în timp şi în spaţiu —, ci şi prin aceea că el suferă o contaminare cu elemente din variantele altor localităţi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
CHINTELNIC

Concluzii.
Varianta din Chintelnic, prin modul de organizare (excluderea femeilor din componenţa alaiului, prezenţa cîinilor păzitori), prin pregătirea minuţioasă, prin conţinutul său magic, prin atmosfera mai serioasă, prin colindatul-urare cu boul pé la săteni, şi prin masa comună afară la cîmp, este una dintre cele mai vechi şi mai frumoase ipostaze ale acestui rit.

IV
MĂNĂSTIREA

Concluzii.
Varianta din Mănăstirea diferă de cea din Pădurenii, localităţi ce-s despărţite doar de creasta unui deal, este cea mai complexă în ce priveşte organizarea şi numărul personajelor dar şi cea mai lipsită de conţinutul originar magic; totul vădind aici o funcţie aproape exclusiv distractivă.

ceea ce duce la contopirea mai multor variante între ele, astfel încît se produc aspecte din cele mai interesante. Exemplul următor este elocvent:

Varianta din Batin. Rit mai „pur“; mascaţii nu intră în componenţa alaiului. Se împenează doi boi; unul este împodobit mai bogat (cu cuverturi mai frumoase, cu flori mai multe, cu peană mai mare), celălalt, care-i ‚perechea“ celui dintîi, este împodobit mai simplu şi cu o peană mai mică, menirea lui fiind doar de a însoţi pe boul principal, care — văzîndu-şi ‚perechea“ alăturea — va merge mai liniştit. Fiecare bou este condus de cîte doi feciori. Ajunşi în mijlocul satului, i se dă drumul boului principal, spre a fi prins de către o fată, care a fost designată de feciori încă cu o săptămînă mai înainte. După ce fata a prins boul, acestuia i se ia jos peana, apoi urmează „jocul penei“. În acest dans intră mai întîi fata care a prins boul, apoi rudeniile ei, după care fetele cu feciorii, iar mai la urmă chiar perechi de tineri căsătoriţi. Jocul penei se desfăşoară întocmai ca şi în localitatea vecină — Pădurenii (Ţop). După ce s-a terminat acest dans, tineretul — dansînd tot timpul pe drum, cu peana în frunte — merge la casa fetei care a prins boul. Acolo vor fi ospătaţi bine, deoarece se consideră o mare cinste atît alegerea fetei, care să prindă boul, cît şi faptul că ea a reuşit a-l prinde. După masă, urmează dans, pînă seara. Tot acestei fete i se predă şi peana, pe care ea o va păstra în „casa dinainte“ pînă se scutură, în credinţa că îi va aduce noroc la măritiş.

Este evident că variantele reprezintă un stadiu în evoluţia permanentă a ritualului, nu numai în timp, ci şi în spaţiu — variaţia avînd

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

adică loc atît în cadrul unelia și aceleiași localități, cît și între localități diferite din zona respectivă, și care variante vor fi diferențiate nu numai în timp, ci cu atît mai mult cu cît diferă dezvoltarea istorico-socială a localităților comparate. Este regretabil că, din cauza lipsei izvoarelor bibliografice, nu putem urmări evoluția obiceiului decît de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de cînd datează acea primă și succintă mențiune. Ar fi fost interesant să ne putem da seama despre evoluția lui treptată, de la formele sale mai arhaice (de tip „pur", ca în Pădurenii), la cele mai noi — de tip mai complex (ca în Căian și Chintelnic), sau la cele actuale — de tip „conglomerat" (ca în Mănăstirea), care sînt ultimele pîlpîiri ale acestui ceremonial străvechi. Așadar, variantă înseamnă totodată evoluție; pentru că producerea permanentă de variante însemnează și împingerea înainte a ritului, evoluția sa. Factori interni (ca: variația — atît de obișnuită în folclor — a anumitor elemente, evoluția mentalității oamenilor, emanciparea, ca și dorința de a imprima un caracter distractiv — ceea ce determină schimbări în ce privește conținutul) și factori externi (simplul contact cu alte variante. ori chiar preluarea — „contaminarea" — cu anumite elemente ale acestora), toate imprimă ritualului în totalitatea lui o cale nouă, o evoluție. Aceasta este tocmai obiectul capitolului următor.

EVOLUȚIE

Existența variantelor însemnează deci că are loc o evoluție, iar multitudinea variantelor este o dovadă despre marea vechime a unui obicei. Să încercăm o periodizare a acestora.

Credem că varianta cea mai pură, adică cea redusă la elementele esențiale ale ritualului, reprezintă vestigiul celei mai vechi forme, respectiv al celei mai autentice, mai apropiate de stadiul arhaic (nu chiar de stadiul originar, deoarece probabil ipostaza originară a cuprins și alte manifestări mai mărunte — cu caracter magic, care au dispărut în lungul drum străbătut pînă la noi). Cît despre celelalte variante — mai complexe — care constau din ritualul respectiv, căruia i s-au asociat alte elemente și rituri străine, acestea sînt ipostaze mai noi; ele reprezintă deci stadii mai evoluate — în mersul dezagregant care duce obiceiul spre sfîrșitul existenței sale.

Faptul că în cadrul ariei de răspîndire a obiceiului se află simultan, în diferite localități, diferite variante este rezultanta existenței unor diferențieri între respectivele localități, adică a inegalei lor dezvoltări economico-culturale. Într-adevăr, localitățile care sînt mai ancorate în tradiție și mai ferite de influența orașului au variante mai arhaice, mai pure, iar cele mai emancipate și mai influențate de oraș au variante mai noi — mai depărtate de aspectul originar. Cazul celor două localități extreme din prezentarea sinoptică a celor patru variante este elocvent:

Pădurenii (Top): localitate mai izolată, fără legătură strînsă cu orașul; dacă folclor vechi nu prea au, nici cunună la seceriș nu fac, iar

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

port naţional doar la cîţiva bătrîni se mai poate vedea, în schimb au foarte puternică tradiţia „împenării boului“, care trăieşte deoarece oamenii simt acest obicei ca fiind strîns legat de munca şi existenţa lor şi consideră ceremonia drept o sărbătoare. Aşa că, nu ar accepta să piară această datină străveche. Atitudinea lor faţă de stricătorii tuturor datinilor — pocăiţii — este deosebit de categorică: — „Dacă ar trece cineva la pocăiţi, l-am scoate afară din sat!“[30]. Cu un cuvînt, respectarea cu sfinţenie a ritualului i-a asigurat acestuia din urmă nu numai existenţa, ci şi păstrarea sa, cu conţinutul şi forma pură străveche.

În Mănăstirea, cu totul altfel s-au petrecut lucrurile: localitate situată în imediata apropiere a municipiului Dej, cu care are permanente şi strînse legături (oamenii avînd serviciu la oraş), influenţa oraşului a determinat nu numai o slăbire a tradiţiei, ci şi estomparea conţinutului originar, ceea ce a determinat asocierea altor elemente şi rituri străine de semnificaţia „boului înstruţat“, spre a-l înviora; dar acestea i-au dat un caracter distractiv. Aici este deci o variantă diametral opusă celei din Pădurenii, satul vecin.

Or, majoritatea localităţilor au cedat mai uşor în faţa civilizaţiei aduse de timpurile noi, iar cele care încă rezistă sînt foarte puţine. Drept care, evoluţia ritualului a avut un destin paralel cu evoluţia mentalităţii populare, urmînd aceeaşi cale pe care au mers şi alte datini: de la faza veche — cînd obiceiul era în floare, printr-o fază intermediară — cînd el începe a se dezagrega, spre o fază ultimă, care marchează încheierea existenţei sale.

Fenomenul fiind deosebit de important pentru înţelegerea vieţii acestui obicei popular, este necesar a fi urmărit mai deaproape.

FACTORI CARE DETERMINĂ EVOLUŢIA

Ritualul „boul înstruţat“, respectiv conţinutul şi întreaga sa existenţă sînt în funcţie de diverşi factori, ei înşişi fiind produşi ai evoluţiei istorico-sociale a poporului nostru. Dintre aceşti factori, enumerăm pe cei mai importanţi:

Culturalizarea ţărănimii. Dacă înaintea celui de al doilea război mondial culturalizarea ţărănimii s-a produs foarte lent, abia depăşind cu puţin nivelul obscurantismului ancestral, după marea cotitură din anul 1944 ea a luat un avînt vertiginos, avînd urmări profunde. Ţărănimea, însuşindu-şi cunoştinţele ştiinţifice, nu mai crede în efectele dubioase ale magiei, ci în munca agrozootehnică ştiinţifică. Astfel, paralel cu schimbarea concepţiei despre lume şi viaţă, cu evoluţia mentalităţii ţărănimii, cu emanciparea sa, riturilor arhaice le va slăbi substratul originar magic, apoi acesta se va pierde de-a binelea; boul înstruţat devine un simplu obicei — foarte uşor de a fi păstrat definitiv de către ţăranul zilelor noastre.

[30] Cf. inf. Iacob Roman, 40 ani (1957) din com. Pădureni.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Biserica. Este îndeobște cunoscut faptul că biserica a căutat să îndepărteze toate practicile magice și riturile de origine păgînă ce mai vieţuiau în mentalitatea ţărănească. În general, după o seculară și perseverentă luptă cu tradiţionalismul maselor populare, ea a reușit. În ce privește diferitele rituri agrare — cum ar fi cele pentru ploaie, rodire, sănătatea animalelor, creștinismul a încercat a le înlătura, ori chiar a le contrapune rugăciuni și slujbe religioase, efectuate nu numai în biserică, ci chiar la fața locului — pe ogoare, la stînă etc. Biserica a reușit; dar numai într-o oarecare măsură, adică nu pretutindeni și complet. Deoarece masele populare n-au renunţat la sărbătorile lor laice, moștenite din moși-strămoși, ca de exemplu: „Căluşul", „Boul înstruţat", „Cununa de seceriș" etc. Dacă nu a reușit să le înlăture, a reușit însă a-și pune amprenta religioasă pe riturile respective. În ce privește „Boul înstruţat", biserica a tolerat practicarea acestui rit, considerîndu-l drept o manifestare distractivă, de vreme ce în ziua întîia de Rusalii biserica și-a „spus cuvîntul" prin slujba religioasă de la cîmp; l-a tolerat, dar — în mod discret, l-a urmărit îndeaproape, căutînd — de exemplu — ca străvechea cunună a boului (vestigiu din cultul păgîn al soarelui) să o înlocuiască cu crucea, luptînd contra prezenţei mascaţilor etc.

Autorităţile de stat. Au avut o mare influenţă asupra existenţei ritualului, mai ales în secolul al XX-lea.

Înainte de primul război mondial, autorităţile habsburgice nu s-au amestecat, deoarece vedeau în acest obicei o sărbătoare populară, care nu avea în sine nimic periculos pentru stat (În Mănăstirea însuși groful Kornis punea la dispoziţia tinerilor bou pentru înstruţat).

Între cele două războaie mondiale, autorităţile românești au imprimat ceremonialului o notă naţională, prin prezenţa mai intensă a tricolorului în îmbrăcămintea celor care intrau în componenţa alaiului, introducînd în alai chiar un fecior care purta drapelul naţional (Căian).

În timpul celui de al doilea război mondial, autorităţile horthyste au interzis categoric această manifestare. În localităţile unde s-a încercat practicarea obiceiului, jandarmii chiar au tăiat în semn de batjocură cămășile ţăranilor români, care după tradiţia locului ieșeau de sub veston, pretextînd că un asemenea port este o manifestare naţionalistă (Pădurenii).

După al doilea război mondial, întocmai ca și pasărea Phönix, obiceiul a reînviat ici-colo, cu toate greutăţile inerente perioadei istorice respective. Dar, în unele localităţi, reprezentanţi ai diferitelor autorităţi socotind tradiţia incompatibilă cu construirea socialismului, au interzis practicarea datinii. Pe măsură însă ce a fost recunoscut rolul tradiţiei în formarea culturii socialiste, asemenea interdicţii nu au mai avut loc.

În anii din urmă, începînd cu anul 1969, asistăm în judeţul Cluj la o surprinzătoare acţiune a autorităţilor în favoarea acestei străvechi datini cu conţinut laic, legată de muncile cîmpului. Ceea ce caută autorităţile să valorifice nu este, firește, conţinutul său originar de natură

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

magică, ci valențele de spectacol, respectiv caracterul de petrecere populară.

Sectele religioase. Au avut și ele o influență negativă. Ideologia lor, care se caracterizează prin predicarea unui puritanism sever, reprezintă un pericol deosebit pentru folclor. Considerînd distracția și petrecerea ca fiind ceva „diavolesc" și nedemn pentru un om pătruns de „duhul credinței", sectele condamnă orice manifestare artistică, fie aceasta chiar un simplu cîntec; să nu mai vorbim de un ritual de amploarea și semnificația „Boului înstruțat"! Noroc că în această zonă numărul sectanților este mic.

Lipsa feciorilor din sat. În timpul celui de al doilea război mondial și după „cedarea Transilvaniei de nord" din 1940, mulți feciori fiind în armată, ori — din cauza persecuțiilor horthyste — refugiați în România, ani de-a rîndul nu s-a mai făcut „Boul înstruțat". După anul 1944, reîntors acasă, tineretul a fost preocupat de reconstrucția gospodăriei, iar în anii următori au plecat în număr mare la muncă pe diferite șantiere, sau la oraș, ceea ce a atras după sine o neglijare a datinilor străvechi. Cînd însă tradiția a fost în mod oficial reașezată la locul ei de cinste, memoria populară a dat din nou viață — printre alte datini — și „Boului înstruțat"; iar dacă în sat nu erau prezenți feciori, au fost însărcinați cu organizarea flăcălandri (Căian, în anul 1965).

Lipsa boilor în gospodăria țărănească este un fenomen mai nou, apărut în preajma celui de al doilea război mondial — drept consecință a pauperizării țărănimii. Ceea ce nu a pus capăt existenței ritualului, ci doar l-a influențat în diverse chipuri. Iar dacă, totuși, — din diferite motive — boul lipsea, atunci nu s-a ezitat a-l înlocui cu o vacă (niciodată însă cu un bivol). Astfel, tradiția a fost salvată (Căian).

Diverse incidente neprevăzute. Existența obiceiului este în funcție și de diferite împrejurări; de exemplu, moartea, în anul respectiv, a boului care a fost înstruțat, a pus capăt pentru un pătrar de veac tradiționalei ceremonii (cazul s-a întîmplat prin 1920, în Batin), oamenii susținînd foarte serios că boul a murit deoarece fusese deocheat în timpul ceremoniei; abia după al doilea război mondial, acest eveniment fiind uitat, ritualul a reînviat. Semnificativ este și următorul fapt: prin anul 1955, boul a leșinat îndată ce alaiul a ieșit pe poartă. Noroc că proprietarul boului avea o sticluță cu „apă descîntată" în buzunar, anume pregătită pentru asemenea eventualitate. Stropind boul cu această apă, el și-a revenit, așa încît și-a putut continua drumul. De atunci însă acel sătean s-a jurat că nu va mai da niciodată bou pentru împenat, firește, deoarece considera că boul a fost deocheat (Pădurenii)[31].

Lipsa lăutarilor. Petrecere fără lăutari nu se poate! Astfel, dacă organizatorii nu s-au îngrijit să angajeze din vreme lăutari (care totdeauna

[31] Anumite acte magice (ca: a fura mana vacii, a lua umbra cuiva) nu sînt acceptate de mentalitatea religioasă a țărănimii. Totuși, magia nu-i incompatibilă cu religia. De exemplu: care țăran — oricît de religios ar fi — nu practică un descîntec, un rit chiar, dacă acestea au drept scop sănătatea, rodirea etc.? !

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sînt foarte ocupaţi de Rusalii), s-ar putea ca în acel an „Boul înstruţat" să nu se facă. Se cunosc destule asemenea cazuri, cînd pregătirile s-au efectuat pînă în ajun, dar din cauza lipsei lăutarilor „Boul înstruţat" totuşi nu s-a făcut.

EFECTELE ASUPRA RITUALULUI

Factorii mai sus arătaţi au avut efecte multiple asupra obiceiului, atît în ce priveşte conţinutul — esenţa, substratul ideologic, cît şi în privinţa formei — practica, desfăşurarea sa: respectiv atît asupra aspectului general, cît şi asupra diferitelor elemente componente, producînd modificări multiple şi determinînd evoluţia.

Tradiţia. Într-o localitate, aceasta va indica înaintea altor elemente efectul factorilor asupra ceremoniei. În trecut, aceştia fiind mai slabi, tradiţia era foarte puternică, adică de Rusalii se făcea în mod regulat — anual — „Bou înstruţat"; astăzi, acţiunea factorilor fiind deosebit de puternică, tradiţia este pretutindeni mult slăbită, aşa că şi practica obiceiului este în descreştere, este inegală — ca intensitate, frecvenţă şi intermitenţă. Evenimentele legate de cel de al doilea război mondial au dat o lovitură puternică tradiţiei, adică existenţei ritualului. După 1944, dacă pe alocuri el a reînviat, în anii următori a descrescut vertiginos, încît astăzi abia dacă se mai menţine în viaţă.

Frecvenţa. Strîns legată de tradiţie este şi frecvenţa. În trecut, „Boul înstruţat" era des întîlnit; astăzi foarte rar — abia în cîteva localităţi.

Organizarea. La organizarea ceremoniei, în trecut veghea întreaga colectivitate sătească. Pe măsură ce tradiţia a slăbit, organizarea a rămas în seama tineretului. În lipsa din sat a unui număr suficient de feciori, dacă tradiţia locală este puternică, colectivitatea însărcinează cu efectuarea pregătirilor chiar pe feciorăşii care abia au trecut de vîrsta copilăriei (Căian, în anul 1965). În mod excepţional, în unele localităţi (Chintelnic şi Căian) femeile sînt categoric ţinute departe, atît de pregătiri, cît şi de simpla atingere cu mîna a boului înstruţat; caz care sugerează ipoteze interesante în privinţa originei şi semnificaţiei ritului.

Data. Precum am arătat anterior, ritul este legat de ziua a doua de Rusalii. Dacă în trecutul îndepărtat numărul mare de sărbători — bisericeşti şi populare — era binevenit, căci erau ocazii de repaus pentru iobagii care nu mai pridideau cu munca, însă omul din timpurile mai apropiate de noi — nemaiputîndu-şi permite să facă risipă de timp — au renunţat la multe asemenea sărbători tradiţionale, iar omul zilelor noastre le-a redus şi mai mult. Cine mai ţine astăzi Rusaliile timp de patru zile, aşa cum se sărbătorea odată? Astăzi doar o singură zi: duminica. Drept care, în ultimii ani aproape pretutindeni „Boul înstruţat" a fost transmutat pe ziua întîia de Rusalii (com. Chintelnic), cînd tot aşa de bine se poate desfăşura ceremonia şi petrece ca şi în ziua a doua. În sudul Transilvaniei a avut loc o schimbare mai mare: acolo obiceiul, care este doar o palidă variantă a „Boului înstruţat" din nord, s-a desprins

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de Rusalii şi s-a legat de sărbătoarea Sînzienelor (= 24 iunie). Această permutare este o consecinţă atît a dezagregării mai timpurii a obiceiului, cît şi a unor circumstanţe specifice zonale. Legarea de Sînziene nu este deloc întîmplătoare, pentru că şi această sărbătoare are tot un caracter agrar (cununi de flori, stropire cu apă)[32]. Astfel de permutări calendaristice au mai suferit şi alte manifestări; le vom arăta în continuare.

Alegerea „gazdei de bou“. Anterior (la cap. „Pregătiri“), am expus detaliat criteriile după care se alege săteanul care urmează să dea boul pentru înstruţat — „gazda de bou“: din trecutul îndepărtat (cînd această alegere atrăgea o serie de obligaţii din partea celui care dădea boul, deoarece el primea în schimb peana miraculoasă), trecînd prin o fază intermediară (cînd alegerea era considerată drept cinste şi prilej de mîndrie pentru stăpînul boului ales), apoi mai tîrziu devenind o problemă „de afaceri“ (săteanul înstărit dădea bou, dar în schimb cerea tineretului să-i facă clacă), şi ajungînd pînă în zilele noastre (cînd pentru ceremonie se primeşte în mod gratuit un bou de la cooperativa agricolă de producţie). Din cele prezentate la capitolul respectiv, reiese în mod evident că şi alegerea „gazdei de bou“ a suferit o evoluţie, mergînd pe drumul imprimat de complexul factorilor amintiţi şi în strictă concordanţă cu ei; adică, alegerea este dictată mereu de alte şi alte criterii — unele în trecut, altele astăzi.

Locul petrecerii. Nu este nici el acelaşi, ci schimbător de la an la an, după gospodarul care era ales drept „gazdă de bou“. Ulterior, pe măsură ce atracţia penei a scăzut, şi paralel cu pauperizarea ţărănimii între cele două războaie, sarcina de a accepta a fi „gazdă de bou“ nu şi-o prea asuma nimenea bucuros, din cauza cheltuielilor ce impune această cinste. Ceea ce a dus — cu vremea — la schimbarea locului petrecerii: de la casa încăpătoare a unui sătean mai înstărit, la o casă oarecare din mijlocul satului — acolo unde se oprea alaiul (Mănăstirea), ori la casa fetei care a prins boul (Batin), sau la a unui gospodar care cerea cea mai mică „taxă de intrare“ (Pădurenii, în 1956 = 50 bani de persoană); sau chiar o pajişte de la marginea satului (Chintelnic); actualmente se conturează preferinţa generală pentru căminul cultural.

Conţinutul. Acesta suferă cele mai importante şi semnificative modificări, datorită complexului factorilor arătaţi, care vor şi duce la evoluţia ritului de la ipostaza sa arhaică spre stadii din ce în ce mai depărtate de cel originar.

Caracterul ce prezintă ritualul oferă primele indicii. Este posibil ca la originea sa acest ritual agrar să fi avut un caracter grav, serios, aşa ca atîtea şi atîtea manifestări cultice. Pe măsură ce conţinutul originar al ritualului a slăbit, în aceeaşi măsură s-a amplificat caracterul spectacular şi distractiv. Astfel, în loc de o procesiune solemnă (aşa cum se face în ziua întîia de Rusalii, cu ocazia ieşirii la cîmp, în cadrul slujbei religioase), din alaiul cu „Boul înstruţat“ (care în fond este un vestigiu cultic), poporul a făcut o manifestare de o exuberanţă nemaiîntîlnită la

[32] Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Bucureşti, 1911, p. 79—106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nici o altă sărbătoare din cursul anului, şi care, în zonă, nu este întrecută decît de nunta ţărănească. Desigur, această evoluţie de la manifestarea cultică, sobră, spre spectacolul distractiv, este categorică şi ireversibilă. Că este aşa, ne arată desfăşurarea ceremoniei în diferite localităţi.

În Pădurenii este — după cît se pare — cea mai pură, deci probabil şi cea mai veche variantă; formă la care localnicii ţin foarte mult şi nu acceptă a fi „îmbogăţită". Cu toate acestea, ceremonia nu are deloc un caracter grav, cultic (doar „Jocul penei" într-o măsură oarecare); dimpotrivă, alaiul, strigăturile, cîntecele, masa, dansul — toate situează această manifestare lîngă cele mai mari petreceri populare (nuntă, nedee).

În Chintelnic, ritualul — deşi este mai complex — (am crede că este o variantă mai nouă; totuşi probabil că este dintre cele mai vechi), are însă un caracter cultic mai pronunţat decît cel din Pădurenii; iau parte la pregătiri numai bărbaţi — de diferite vîrste, femeile fiind ţinute departe — pînă şi de simpla atingere cu mîna a boului; în sat se merge cu boul la „urat" prin curţile oamenilor; masa este o adevărată petrecere comună — pe o pajişte de la marginea satului.

În cele mai multe localităţi, mai ales acolo unde tradiţia este mai slabă, se pare că ritualul în forma sa pură nu a mai putut mulţumi pe oamenii dornici de petrecere. Şi, deoarece aceştia ţineau totuşi la manifestare (credem nu atît pentru conţinut, cît pentru aspectul său de spectacol) au îmbogăţit obiceiul cu diferite alte elemente, în scopul augmentării caracterului distractiv. Ceea ce i-a asigurat supravieţuirea, totodată. Aşadar, pentru a suplini conţinutul magic — care de fapt era suportul originar al obiceiului — ori pentru a reînvia pe cît se poate ceremonialul tradiţional atît de spectaculos (la care, întrucît trăieşte în memoria colectivităţii săteşti, aceasta nu vrea să renunţe) şi mai ales pentru a-i augmenta caracterul distractiv, absent în ipostaza originară a ritualului, dar care astăzi pare să fie cea mai puternică raţiune de a fi a obiceiului, colectivitatea sătească a recurs la asocierea altor manifestări auxiliare[33].

Manifestări asociate. Aceste manifestări sînt: a) momente vesele; b) rituri; c) intermezzo-uri distractive.

a) Momentele vesele ar fi cîntecele — vocale şi instrumentale — şi strigăturile, legate de boul înstruţat şi de peană (le vom prezenta la capitolul „Folclorul").

b) Riturile diferite, dar incluse în cadrul ceremonialului. Ele, în general, nu-s străine de „Boul înstruţat", ci legate tot de păstorit şi agricultură, aşa încît nu-s incompatibile nici cu sărbătoarea Rusaliilor. Apar astfel o suită de măşti populare:

---

[33] Introducerea unui intermezzo distractiv în cadrul unui ceremonial nu este un caz unic. Un exemplu elocvent este „Vicleiul" din Tg. Jiu, unde — în cursul desfăşurării acţiunii — se intercalează nu numai tot soiul de cîntece şi romanţe, ci şi un joc al păpuşilor — cu subiect erotic. Evident, atmosfera serioasă cerută de tema „Vicleiului" este compromisă; dar — dacă ascultătorii doresc să se şi distreze — trebuie să li se satisfacă dorinţa (cf. Const. Brăiloiu: *Vicleiul din Tg. Jiu*, extras din revista „Sociologie românească", Bucureşti, 1936, nr. 12).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

— Pentru rodire: *Frunzarul, Pădurea, Sîngeorzul* — legate inițial de Sf. Gheorghe (23 aprilie);

— Pentru ploaie: *Păpărugi, Bloji* — legate de Ispas (= 40 zile după Paști).

— Pentru fecunditate: *Cenușorce, Draci, Moșitei* — legate la origine de sărbătorile de iarnă (Cîrnilegi).

— Cu sens magic pierdut: *Turca* — legată de sărbătorile de iarnă.

Atît de puternic au simțit oamenii necesitatea completării obiceiului „Boul înstruțat“, încît nu s-a obiectat asupra faptului că aceste elemente asociate sînt legate de alte date calendaristice. Ci, fie că unele se mai practică la data lor obișnuită, fie că nu — deoarece sînt dispărute, sătenii știindu-le legate de agricultură, le acceptă chiar de Rusalii, împreună cu „Boul înstruțat“, ca să potențeze efectul acestuia. Sărbătoarea Rusaliilor fiind una dintre cele mai mari de peste an, și încheind ciclul sărbătorilor de primăvară, absoarbe cu ușurință și aceste practici, inițial străine ei, dar de finalitate identică[34].

c) Intermezzo-uri distractive au fost presărate din belșug pe parcursul ceremoniei; unele dintre acestea fiind provenite din diferite momente ale desfășurării obiceiului, altele absolut străine:

— acostarea oamenilor de către mascați și pretinderea unei „vămi de trecere“ (Căian, Mănăstirea);

— prinderea boului, eliberat de către feciorii care îl conduceau (Mănăstirea, Batin);

— *Toboșar* care să anunțe în chip vesel sosirea alaiului (Mănăstirea);

— *Moșul* și *Baba*, pe roata învîrtitoare (Mănăstirea)[35];

— *Moartea* cu coasa pe umăr — într-o teleguță trasă de mascați (Mănăstirea);

— *Turca*, cu jocul ei binecunoscut de la sărbătorile de iarnă (Mănăstirea);

— roata aprinsă, ce se rostogolește pe deal în jos (Tăure).

Astfel de intermezzo-uri, evident, nu au nimic comun cu conținutul originar al „boului înstruțat“; dar sînt acceptate deoarece ele produc multă voie bună. În localitățile unde se ține mult la tradiție (cum este la Pădurenii Top) ele sînt refuzate categoric. Am consemnat împrejurări

---

[34] În alte părți ale patriei noastre se practică, tot la Rusalii: Paparudele și Calojanul pentru ploaie și Călușul — acel complex sincretic, cu rosturi multiple (vindecare de boli, rodire etc.).

Un caz asemănător s-a petrecut și cu Sărbătorile de iarnă, care au atras spre ele producții folclorice și datini legate de primăvară. De exemplu: la Crăciun, se cîntă colinde al căror refren „Florile dalbe / flori de măr“ indică originea lor ca fiind în primăvară; de asemenea, *Plugușorul*, datină legată de începutul muncilor de primăvară (Anul Nou la romani începea la 1 martie) care — după schimbarea calendarului — a fost transmutată pe Anul Nou (1 ianuarie).

[35] Joc obișnuit nu numai de Rusalii — în bazinul superior al rîului Someș, ci și de Sf. Ion (7 ianuarie) în Mărginimea Sibiului (în Tălmăcel-Sibiu se numește „melchaie“).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cînd obținerea boului pentru înstruțat de la cooperativa agricolă de producție a fost condiționată de introducerea în „program" a „Moșului și Babei" (Pădurenii), ceea ce a fost refuzat de săteni, care pînă la urmă și-au impus punctul lor de vedere, sau a jocului *Turcii* (Mănăstirea), care deși se obișnuia de mult în localitate, din anumite motive, tineretul era hotărît să renunțe la el. Iată cum se poate ajunge vrînd-nevrînd la denaturarea datinei străvechi.

Rezultatul manifestărilor asociate?... În cele mai multe localități, este un conglomerat amorf de elemente disparate, care nu pot fuziona; totuși, în cîteva sate elementele asociate — avînd o finalitate asemănătoare cu ritul „Boul înstruțat" — se contopesc cu acesta, formînd un tot quasi-organic (de exemplu în Chintelnic: boul este apărat de către moșiteii mascați, în com. Căian, pădurea... de către draci), încît dau impresia că ele au fost împreună chiar de la origine, conviețuind într-o simbioză sincretică. Ceea ce impune întrebarea: care a fost ritul originar, pur sau cu anumite elemente asociate?... Oricum ar fi fost, asocierea „boului înstruțat" cu alte rituri nu numai că nu a lipsit pe acestea de înțelesul lor propriu, dar le-a dat chiar un sens nou, rezultat din simbioza respectivă: mascații apără boul, sau pădurea. Din cauza, însă, a funcției noi ce li se dă, aceea de mijloc distractiv, semnificația originară a riturilor asociate este estompată. De altfel, caracterul distractiv impus ceremonialului pune în umbră chiar și ritul principal al acestei zile de Rusalii și pe eroul său, boul înstruțat. Astfel că, dacă aceste manifestări asociate au avut un efect negativ asupra conținutului, ele s-au repercutat pozitiv asupra vieții obiceiului, făcînd posibilă adaptarea acestuia la actualitate și, deci, prelungirea existenței sale. Acest conglomerat de diverse manifestări asociate reflectă de altfel situația actuală a ritualului „boul înstruțat". Credem că el reprezintă ultima ipostază în care s-a refugiat această datină, înainte de-a i se fi încheiat existența sa multimilenară.

Alaiul. Componența alaiului este o consecință directă a modificărilor suferite de conținut, respectiv de substratul ideologic care stă la baza obiceiului, într-o anumită localitate. Vor fi — deci — alaiuri de componență diferită, în funcție de stadiul în care se situează varianta respectivă: cu personaje mai puține sau mai multe (legate organic între ele, ori doar alăturate — în chip de conglomerat); alaiuri mai simple sau mai complexe. Încercînd o categorisire, am denumi diferitele componențe ale alaiului astfel:

a) Componență singulară. Alaiul este redus la cea mai pură și simplă formă: există un singur personaj — boul (bineînțeles, însoțit de doi feciori — care nu au alt rost decît de a-l ține de coarne; lăutarii sînt și ei nelipsiți). Este cazul comunelor vecine cu Pădurenii și Batin. Întrucît, însă, o astfel de formă pură nu se mai întîlnește în localități mai îndepărtate, trebuie să ne punem întrebarea: oare nu cumva și aici să fi fost, cîndva — în trecut — incluse în alai și alte personaje (mascate ori nu) care — din cauze necunoscute nouă (poate influența autoritarei biserici greco-catolice, căreia aparțineau locuitorii) au fost eliminate din compo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nența alaiului?... După informațiile noastre, în Pădurenii (Top) au avut loc încercări relativ recente de a introduce în cadrul ceremoniei anumite manifestări distractive (*Moșul* și *Baba* pe roată, mascații), însă ele au fost respinse categoric de către colectivitatea sătească care ține cu tenacitate la „boul înstruțat“ în forma sa pură — tradițională (apucată din moși-strămoși, cum spun localnicii); în Batin — însă — precum am arătat, au pătruns cîteva elemente străine. Ceea ce nu constituie însă un indiciu sigur care să ne poată da dreptul a susține că ac astă variantă pură este ipostaza arhaică a obiceiului, nici că ar fi cea : ai veche din zona întreagă.

b) Componență plurală, dar cu personaje puține. Alaiul este format din bou și mascați, cu cîini și călăreți. Cazul în Chintelnic. Este o ipostază care — prin substratul său ideatic (interdicția participării sexului feminin), prin legătura organică între personajele principale (mascații apără pe bou), prin caracterul sobru și prin urarea pe care o face alaiul pe la casele sătenilor, este o ceremonie care îndreptățește ipoteza atribuirii unei mari vechimi variantei din această localitate. Prezența cîinilor, a călăreților precum și costumarea mascaților (nu cu haine zdrențuroase — ca de obicei, ci cu frunziș — întocmai ca „Frunzarul“ și „Sîngiorzul“ din alte părți) ridică probleme interesante.

c) Componență complexă. O alcătuire din bou, mascați, *Pădure* și *Curvă* (Căian). Legătura organică dintre personaje și mai ales prezența în alai a personajului *Pădurea* (un copil de 10 ani, mascat în frunziș) și a *Curvei:* — ambele fiind simboluri ale vegetației și fecundității, și avînd un rol important, fac din această variantă — care întrunește un complex de personaje (ce aparțin la două rituri diferite: unul fiind boul înstruțat, celălalt mascații) și conferă un complex de funcții (pentru sănătatea animalelor, rodirea vegetației, fecunditate) — o ipostază dintre cele mai interesante.

d) Componență de tip conglomerat. Este cea mai amplă și complexă alcătuire: bou și mascați, *Frunzar, Moșul* cu *Baba, Turcă, Toboșar,* călăreți etc. În trecut erau și *Curvoi* și *Curvă,* dar contemporanii nemaînțelegînd rostul simulării actului sexual (pentru asigurarea fecundității), ba mai mult, considerîndu-l a fi impudic pentru niște privitori „emancipați“, au eliminat aceste două ultime personaje, dar au introdus în schimb altele: *Turca, Toboșarul, Moșul* cu *Baba.* Cazul comunei Mănăstirea. Fără îndoială, aceasta este o variantă mai nouă, poate chiar cea mai nouă; indiciu fiind asocierea diferitelor manifestări care astăzi vădesc un scop pur distractiv, în majoritate acestea neavînd o semnificație nici măcar apropiată de natura ritualului „Boul înstruțat“.

O periodizare precisă a dezvoltării istorice a acestor variante de componență atît de felurită este imposibilă; atît din cauza lipsei totale a datelor vechi, cît și a penuriei celor mai apropiate de vremea noastră; situația contemporană și datele actuale nefiind concludente. Credem totuși că aspectul cel mai pur reprezintă forma cea mai veche, mai apropiată de forma originară; iar celelalte — în ordinea augmentării numă-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rului personajelor, respectiv a complexității componenței (manifestări asociate etc.) sînt forme tot mai noi; varianta de tip conglomerat fiind cea mai nouă.

Boul. Acest „personaj" principal al manifestării nu a scăpat nici el de anumite influențe în decursul vremii.

N-ar fi exclus ca în trecutul îndepărtat să fi fost nu bou, ci taur. Bănuim aceasta nu referindu-ne la arhaicul taur egiptean — Apis — ci la fapte din vremea noastră; pînă după începutul secolului al XX-lea, în unele localități eroul ritualului era taurul comunal. De exemplu, în Caila, unde taurul era condus numai de către oameni adulți — singuri în stare să-l stăpînească[36].

Însă, deoarece nu fiecare sătuc avea taur, și, de altfel, acesta este de obicei agresiv și greu de stăpînit (lucru ce ar fi cu totul neplăcut în cadrul alaiului), iar boul este blînd — și ca tovarăș de muncă al omului chiar iubit, taurul a fost înlocuit cu boul.

Dar lucrurile nu s-au oprit aici: între cele două războaie mondiale — din cauza pauperizării țărănimii, în gospodăriile sătești se răresc boii. Și atunci, fără multă ezitare, boul a fost înlocuit cu o vacă, vaci aflîndu-se aproape în fiecare gospodărie. Desigur, nu-i vorba deloc de o revenire la un prezumtiv cult al vacii, dovadă faptul că de îndată ce se putea afla undeva un bou acesta era pus în dreptul său tradițional de „bou înstruțat". Așadar, boul poate fi substituit de vacă, dar niciodată de bivol — din cauza aspectului său urît și a credinței că bivolul ar fi un animal necurat.

Este cazul să amintim aci de *„berbecul înstruțat":* în comuna Pădurenii, la „împreunatul oilor" — ce are loc în prima decadă a lunii mai, de fiecare turmă se împenează cîte un berbec. Este împodobit cu peană (din bujori și lăcrămioare), este dus de doi feciori, iar un al treilea îl mînă din urmă; berbecul și feciorii sînt udați cu apă; i se joacă peana — după care berbecul este lăsat în mijlocul turmei (peana va fi păstrată în casă — pînă ce se usucă), apoi după o mică petrecere se face mulsul oilor și măsurarea laptelui, iar turmele vor ieși separat la cîmp. (În anul 1957 au fost trei turme — trei berbeci împenați). Oare aceasta însemnează că tradiția puternică a „boului împenat" din acest sat s-a extins și asupra oilor, sau este o reminiscență dintr-un cult apărut anterior — în epoca păstoritului?

Peana. Este unul din principalele elemente componente ale obiceiului de care ne ocupăm. În trecut, ea urma — din punctul de vedere al importanței, imediat după bou; de aceea, era rîvnită de toți și păstrată cu grijă de cel care a intrat în posesia ei. Oare de ce atîta atenție și grijă?... Deoarece credința populară atribuia penei puteri magice (alungarea duhurilor rele, a bolilor etc.), puteri pe care ea și le-a căpătat prin ceremonia al cărui obiectiv a fost — împreună cu boul: procesiunea, udarea cu apă.

[36] Cf. inf. pr. Petru Viman, 75 ani (1965) din com. Negrilești-Dej, care — prin anii 1901—1902 — a asistat la ceremonia „Boul înstruțat" în satul Caila-Bistrița. Am verificat informația, ulterior în localitatea respectivă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Astăzi, din cauză că înţelesul şi importanţa penei în ansamblul manifestării abia dacă s-a mai păstrat ici-colo, iar pe alocuri s-a pierdut complet, penei nu i se mai dă atenţia excepţională de odinioară.

În decursul vremurilor şi peana a suferit modificări importante, atît în ce priveşte forma cît şi funcţia sa.

Forma: în antichitate era cunună; aşa ne arată toate relatările rămase asupra diferitelor ceremonii închinate zeilor protectori ai agriculturii. Forma de cerc este de altfel, un vestigiu din străvechiul cult păgîn al soarelui. Tot cununa a fost de la început şi în „Boul înstruţat“ al nostru. Dovadă este nu numai cea mai veche menţiune bibliografică, ci şi faptul că pe alocuri forma de cunună — soare — s-a păstrat pînă în zilele noastre; ca în Chintelnic, unde această cunună este formată din trei cercuri concentrice fixate pe o cruce.

Mai tîrziu, făcîndu-se simţită influenţa creştinismului, apare forma de cruce, cu semnificaţia religioasă nouă, pe lîngă vechile atribute magice. Crucea dăinuie şi astăzi, în diferite ipostaze:

— cruce simplă, obişnuită (Căian);
— cruce încadrată într-un semicerc (Pădurenii, Batin);
— cruce încadrată într-un cerc (Tăure);
— cruce încadrată într-un triunghi isoscel (Mănăstirea).

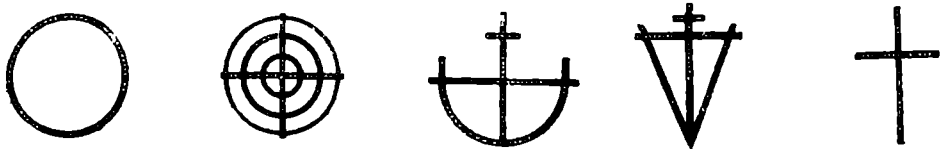

1 2 3 4 5

Pl. LVII. Diferite forme de „peană“ („struţ“) :
1 — forma arhaică; 2 — Chintelnic; 3 — Pădurenii; 4 — Mănăstirea; 5 — Căian

Evoluţia viitoare a formei acestui obiect ritual nu poate fi prevăzută[37].

Funcţia. În trecut, peana nu era o simplă podoabă, ci oamenii au văzut în ea un simbol al ritului: o putere magică, ce-şi are izvorul în ceremonia legată de „Boul înstruţat“, putere care s-a transmutat asupra penei. Drept care, aceasta era ţinută în mare cinste: se împletea din cele mai frumoase flori, pe drum era udată, după terminarea procesiunii era jucată, apoi dată în dar „gazdei de bou“, mai tîrziu fetei care a prins boul, după care era dusă acasă — tot cu alai, unde era păstrată la loc de cinste — în casă, între icoane — ca să aducă noroc, sau agăţată deasupra intrării în grajd — ca să îndepărteze duhurile rele şi bolile dintre animale şi să ferească grajdul de trăsnet. Aceasta în trecut!

Astăzi, în cele mai multe localităţi i s-a uitat străvechiul înţeles: nu

[37] În Mănăstirea (1969) „peana“ era un simplu buchet de flori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

i se mai atribuie însuşiri miraculoase. Am consemnat, doar credinţa că dacă cu florile şi frunzele din peană se ating animalele duse la tîrg, atunci se vor strînge atît de mulţi cumpărători în jurul acestora, cîţi privitori au fost la Boul înstruţat. Peana nu mai este „jucată" pretutindenea — acţiune care altădată era corolarul ceremoniei; nu mai este respectată în chip deosebit — odată terminată procesiunea, peana este neglijată: dusă acasă pe neobservate şi în linişte, de cel care a obţinut-o, nici vorbă de încă un alai, ori este chiar jumulită — pentru a se lua din ea flori şi frunze (pl. LVIII).

Iată deci peana ajungînd să fie o simplă podoabă, fără conţinutul originar magic, care i-a dat o atît de mare prestanţă.

Îmbrăcămintea personajelor din alai. A suferit şi ea o evidentă evoluţie, modificările fiind dictate de schimbările de caracter şi de conţinut ale ceremonialului, care de la aspectul cultic originar s-a îndreptat spre unul distructiv.

În trecut, îmbrăcămintea era în concordanţă cu simbolul şi funcţia personajului: pentru cele care reprezentau vegetaţia *(Pădure, Frunzar, Moşitei)* costumaţia era frunziş verde; pentru cele care reprezentau diferite spirite *(Draci, Cenuşorce)* şi pentru călăreţi era coif, platoşă — semn al puterii şi al autorităţii.

Astăzi, dacă frunzişul nu-i o problemă, în schimb confecţionarea coifurilor şi platoşelor prin cojirea copacilor din pădure (cireşi, tei) constituie un „delict silvic". Pentru a evita neplăcerile ce decurg din aceasta, tineretul îşi improvizează costume din îmbinarea a fel de fel de piese de port:

— călăreţii: uniforme bizare (coif din hîrtie sau şapcă de ceferist, centură şi diagonală ofiţerească, cu haine de cele mai diferite uniforme);

— însoţitorii boului: poartă şorţ roşu (Mănăstirea, pl. LIX);

— mascaţii: haine cît mai rele, mai pestriţe — ca totul să fie cît mai caraghios. Unii se travestesc şi în femeie gravidă, alţii imită ultima modă — fustă, „mini-jupe" şi ciorapi de relon (Mănăstirea, 1968), unii îşi pun chiar şi mască de gaze — pentru a apărea cît mai fioroşi (Căian, 1939). Deci, iată că nici îmbrăcămintea personajelor nu a rămas neschimbată.

Pe drum. Comportamentul celor care compun alaiul, de la plecare pînă la sosirea la locul petrecerii, nu a fost nici el totdeauna aşa cum se manifestă astăzi.

În trecutul pierdut în negurile preistoriei, probabil o astfel de procesiune avea un caracter grav, ca mai toate ceremoniile cultice. Chiar şi în zilele noastre, pe alocuri plecarea alaiului de la locul unde s-au efectuat pregătirile se face în cea mai mare linişte; ceea ce-i semnificativ (Căian, Chintelnic).

În trecutul mai apropiat de noi, şi pe măsură ce ritul şi-a pierdut caracterul său originar hieratic, procesiunea cu boul înstruţat a căpătat un caracter tot mai exuberant, distractiv. Faptul că în unele localităţi mascaţii simulau pe parcurs actul sexual, considerat azi ca fiind ceva

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

imoral, în trecut era privit ca un simbol al fecundităţii, ca atare nu era respins de către privitori.

Într-un stadiu mai nou, exuberanţa a căzut însă în exces: mascaţii acostează lumea şi pretind insistent „vamă de trecere“; cîntecele (odinioară expresie solemnă a ceremonialului) şi mai ales strigăturile au devenit simple momente vesele — uneori destul de indecente. Fenomen perfect explicabil şi în concordanţă cu mersul descendent al ritualului.

Un cuvînt despre „vama“ pretinsă de mascaţi: dacă astăzi aceasta este ceva ce ţine de glumă, în trecut se poate să fi avut un cu totul alt înţeles, anume vama reprezentînd... darurile prin care oamenii încercau să obţină bunăvoinţa spiritelor pe care le reprezentau mascaţii. Desigur, în trecut această vamă avea o valoare mai mare; astăzi doar ceva băutură, sau bani, ba chiar un pumn de cireşe (Căian, 1965).

Sosirea la locul petrecerii. Acest moment deschide oficierea ultimului act ceremonial. Boul este despuiat de podoabele sale. Apoi, în trecut, era introdus în casă (în semn de cinstire) şi ospătat (dîndu-i-se chiar şi ţuică). În acest timp, afară — în curte — tineretul „juca peana“. Astăzi, boul este însă dus direct la grajd ca să se odihnească; dacă petrecerea are loc pe o pajişte de la marginea satului (Chintelnic), boul este ţinut — aşa împodobit — acolo, între oameni pînă seara, spre a fi admirat de toţi participanţii la sărbătorirea lui.

Jocul penei. După sosirea alaiului la locul petrecerii, se desface peana de pe coarnele boului şi urmează „jocul penei“ (v. descrierea sa în cadrul prezentării sinoptice a celor patru variante precum şi la capitolul „Folclorul“). Acest moment constituie punctul culminant şi cel mai solemn al ceremoniei, corolarul ei: el însemnînd consacrarea penei, care — prin ceremonie — a dobîndit puterile magice mai sus amintite.

Variantele cele mai arhaice ne îndreptăţesc să presupunem că în trecut practicarea jocului penei era generală, el fiind nelipsit, adică făcea parte integrantă din ceremonie (v. „Semnificaţia“ jocului penei).

În vremurile mai apropiate de noi, estomparea treptată a semnificaţiei originare a penei a avut consecinţe şi asupra practicării jocului penei, mergînd pînă la dispariţia acestuia. Fenomenul este firesc; lipsit de substratul magic care l-a generat, nu era simţită necesitatea practicării sale, jocul penei apărînd de acum ca ceva superfluu, poate chiar inutil, şi care întîrzia începerea petrecerii atît de aşteptate.

Astăzi, jocul penei nu se mai practică decît în Pădureni (Ţop) şi jur, localităţi cu variantele cele mai „pure“.

Dacă în trecut jocul penei era — probabil — general, se pare însă că totuşi nu era uniform. Iată cîteva exemple:

— în Pădureni: peana era jucată pe rînd, de către toate perechile de tineri;

— în Cutca: peana era jucată numai de către cei doi feciori care au condus boul; fetele asistau — chiuind — în ritmul melodiei lăutarilor;

— în Batin: mai întîi joacă fata care a prins boul, împreună cu mîndruţul ei; apoi rudeniile sale, iar după aceea ceilalţi — chiar şi perechi de tineri căsătoriţi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dar, jocul penei a trebuit să urmeze şi el drumul evoluţiei: cele trei variante de mai sus reprezintă tocmai trei stadii diferite din mersul său evolutiv. Acest mers este vădit descendent, adică se îndreaptă spre dezagregare, din cauza golirii de conţinut, respectiv a slăbirii — ori chiar a pierderii totale — a semnificaţiei penei.

Intrarea în casă. Aceasta se făcea în trecut întocmai ca la nuntă: cu . . . „de trei ori pe după masă", pe masă fiind înşirate cele mai gustoase mîncări. Adică într-o atmosferă solemnă, aşa cum se cuvine unei atari ceremonii. Astăzi, se intră de-a valma. Nici o mirare, căci „Boul înstruţat" nu mai este pentru participanţi un ceremonial sacru, ci doar o petrecere.

Masa. Este unul din momentele de încheiere ale ceremoniei. În trecut, avea caracterul de masă rituală. Dovadă, faptul că, în unele localităţi (Caila), pînă înainte de primul război mondial, mai întîi se ospătau bătrînii (aşa cum se face şi astăzi — pe alocuri — la nuntă), în acest timp, tineretul dansa afară — în curte; ei nu intrau la masă decît abia după ce bătrînii terminau. Astăzi, ca la oricare altă petrecere: mîncare şi băutură, într-o atmosferă veselă — ce depăşeşte adesea limitele care s-ar cuveni unei ceremonii. Explicabil, căci astăzi oamenii — mai ales tineretul — nemaiînţelegînd semnificaţia originară a ritului, nu mai văd în el ceva solemn, ci doar o manifestare distractivă.

Dansul. Este ultima manifestare din cadrul ceremoniei prilejuită de „Boul înstruţat"; cu aceasta, se încheie ziua închinată sărbătoririi boului. Dansurile sînt cele obişnuite de la „hora satului"; numai „jocul penei" cuprindea o melodie şi o coregrafie specială (v. cap. „Folclorul"). Dar, se dansează mai cu foc, deoarece tineretul bînd la masă este aprins de băutură. În trecut, se dansau şi dansuri care numai la ocazii deosebite se practicau; de exemplu „De-a lungul" (dans de perechi, grupate în 2—3 coloane). Astăzi doar dansuri comune — uzuale — obişnuite la „hora satului" de dumineca.

* * *

Din faptele şi datele prezentate în acest capitol reiese limpede că „Boul înstruţat" nu a rămas împietrit în ipostaza originară sau arhaică, ci din cauza factorilor amintiţi — şi paralel cu evoluţia mentalităţii populare — a suferit, mai lent sau mai rapid, diferite interferenţe, influenţe, schimbări şi transformări, care i-au imprimat o evoluţie spre aspecte mai noi. Hotărît, este vorba de o evoluţie descendentă, care e, totodată, ireversibilă: acest ritual, de altfel ca şi atîtea altele, merge, mai ales după începutul secolului al XX-lea, în mod treptat spre destrămare, ceea ce-l va duce la dispariţia definitivă.

SEMNIFICAŢIA

Deslușirea semnificaţiei „Boului înstruţat" nu este atît de simplă pe cum s-ar părea. Rostul manifestărilor populare, al actelor rituale ce apar în cadrul desfăşurării obiceiurilor nu este declarat pe faţă; el este ascuns după anumite condiţii organizatorice, acte magice şi simboluri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pe de altă parte, încercînd să aflăm vreo explicație de la înșiși oamenii care-l practică, vom rămîne dezamăgiți, deoarece ei — neîncercînd a-și lămuri rosturile a ceea ce fac — ne vor da răspunsuri de felul următor: „Așa am apucat din bătrîni"; „Îi datină veche; trăbuie s-o ținem și noi"[38]; „Așa îi bine să să facă"[39]; „Să n-o lăsăm să pchiară"[40].

Foarte rar, un bătrîn răspunde: „Trăbă să facem bou înstruțat, altfel . . . ne va bate Dumnezău"[41].

Nimenea nu afirmă declarativ că „Boul înstruțat" se face pentru sănătatea vitelor, pentru alungarea duhurilor rele etc., dar toți intuiesc această finalitate. Într-adevăr, din atitudinea oamenilor față de acest ritual, din actele ce efectuează în cadrul ceremoniei, ca și din explicațiile ce le dau, reiese că ritualul este eflorescența unui substrat magic, legat strîns de viața agricolă. Cît despre ceremonia cu „Boul înstruțat" — caracterul și desfășurarea ei — absolut nici un cuvînt.

În fața unor asemenea „răspunsuri", noi — cercetătorii — desigur nu vom dezarma, în efortul de a desluși semnificația în toată complexitatea sa. Să încercăm deci a o face, observînd organizarea și pregătirile ce au loc, ideile ce-i stau la bază, elementele componente ale ceremoniei și desfășurarea sa. Comparînd datele oferite de acestea cu manifestări asemănătoare — române și străine — vom ajunge la o suficientă clarificare a problemelor.

Ce este „Boul înstruțat"? . . . De la prima vedere, apare limpede faptul că este vorba de un vestigiu al cultului animalelor, respectiv al boului; deci, de un ritual agrar. Boul este obiectivul principal al ceremonialului; chiar dacă alte manifestări asociate îl pun pe acesta în umbră, apare evident că totul este închinat lui, că este o sărbătorire a sa. Varianta din Pădurenii (Top), presupunînd că ar fi cea mai veche, ar fi o indicație elocventă: boul este unicul personaj al ceremoniei. Chiar și din alte variante reiese același lucru: boul este întotdeauna în fruntea alaiului, sau în mijlocul acestuia — apărat fiind de către însoțitori. Deci, nu poate fi pus la îndoială faptul că punctul central al ritualului este boul, nu mascații sau alte personaje.

Semnificația ritualului de bază al ceremoniei o vom putea desprinde identificînd — în prealabil — substratul ideologic care stă la baza sa. Căutînd acest substrat, constatăm o stratificare în timp, eșalonată pe mari perioade istorice, a diferitelor elemente care îl compun[42].

Stratificare istorică. Originea ritului este foarte veche, el fiind instituit pe un fond ideatic primar păgîn, atunci cînd — după cristalizarea animismului — a apărut un cult al boului, cu caracter totemic; deci, pe

---

[38] Cf. inf. Matei Iacob — „Burzoi", 60 ani (1970) din Batin.

[39] Cf. inf. Moș Savin, moș Maftei și moș Corban din com. Căian (1939), citați de V. Retegan în studiul său (v. bibliografia), și cf. inf. Ion Maier, 40 ani (1966), trișcaș din Chintelnic.

[40] Cf. inf. Ion Boca — „Cason", 34 ani (1971) din Cuțca.

[41] Cf. inf. Vasile Moldovan, 67 ani (1954) cantor din Mănăstirea.

[42] Petru Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă, la români și slavi*. București, 1931.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un fond magic. Este ştiut că magia vizează viaţa materială a omului (reuşita muncilor, prevenirea relelor ce ar putea năpăstui pe om, îndepărtarea acestora, ameliorarea traiului etc., apoi viaţa şi sănătatea animalelor. Ulterior, în perioada istorică cunoscută sub numele de „antichitate", elemente ale diferitelor religii păgîne s-au suprapus peste fondul originar amplificînd şi conturînd mai pregnant ritualul (cununa boului fiind un vestigiu din cultul soarelui; procesiunea este aidoma celor antice, masa comună . . . identică petrecerilor rituale).

Mai tîrziu, apare religia creştină. Aceasta, punînd accentul pe viaţa spirituală, caută să înlăture tradiţiile păgîne. Dacă nu a reuşit să înlăture cultul păgîn al boului, a izbutit să-şi pună amprenta asupra ceremoniei agrare: crucea. Dar, influenţa bisericii creştine nu s-a rezumat numai la această acţiune pe plan exterior — înlocuirea aproape generală a străvechii cununi păgîne cu crucea — ci ea a fost mult mai profundă. Tolerînd vechiul conţinut păgîn de origine magică, a suprapus peste el ideile despre prezumtiva putere a crucii — de a birui forţele răului, idei fundamentate în creştinism. S-a produs astfel o bizară simbioză păgînă-creştină, care a fost binefăcătoare pentru soarta ritualului. Acesta — îmbogăţit fiind cu valenţe noi şi filtrat prin ideologia creştină — şi-a facilitat adaptarea la vremuri mai noi, ceea ce i-a asigurat prelungirea existenţei.

Străbătînd un lung şir de secole, ritualul a ajuns pînă astăzi, cînd se prezintă drept un conglomerat de reminiscenţe din diferitele epoci precedente, vestigii ce convieţuiesc simultan, idei şi acte aproape neînţelese de oamenii zilelor noastre, care sînt practicate doar formal. Dar aceşti oameni ai secolului al XX-lea, animaţi fiind de o mentalitate bazată pe raţiune şi experienţă pozitivă şi dîndu-şi seama de inutilitatea practicării unor acte (mîine-poimîine, poate chiar de inutilitatea ritualului în totalitatea lui), elimină — de la un an la altul — vechile rămăşiţe magico-mistice, pentru a păstra numai un fond realist. Semnificaţia acestei noi şi ultime ipostaze din viaţa obiceiului este clară: spectacol distractiv.

Componenţa ceremoniei. Analizînd în continuare componenţa ceremoniei, distingem existenţa unor condiţii organizatorice, acte magice şi simboluri, fiecare avîndu-şi semnificaţia sa proprie; toate însă fiind încadrate într-un complex sincretic. Numai în cadrul acestuia ele pot fi înţelese.

a) *Condiţii organizatorice.* La organizarea şi pregătirea ceremoniei, tradiţia populară impune o seamă de condiţii prealabile, care sînt respectate; de exemplu, în Căian şi Chintelnic, sexul feminin trebuie ţinut cît mai departe — atît de pregătiri, cît şi de boul instruţat (reminiscenţa situaţiei de inferioritate în care era ţinută femeia în societatea din trecut şi de către diferitele religii); pretutindeni boul trebuie să fie de culoare cît mai deschisă — nu neagră, căci culoarea neagră este rezervată lucrurilor sumbre; boul va fi instruţat numai de oameni curat îmbrăcaţi, în nici un caz de mascaţi (pentru că mascaţii reprezintă spirite rele, care abia după ce vor fi fost „cumpărate" de către om prin daruri pot fi con-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

siderate binevoitoare și chiar vor primi sarcina să apere pe bou); omul mascat în chip de *Pădure* trebuie să fie un copil de circa 10 ani (vîrsta aceasta nevinovată fiind probabil un indiciu despre caracterul sacru al fertilității); mascații nu vorbesc, ci comunică cu „muritorii de rînd“ doar prin semne (nu numai pentru a nu fi recunoscuți, ci, probabil, și din alte motive — pentru noi cei de astăzi neînțelese) etc.

b) *Acte magice*. Sînt diferite procedee mărunte, legate de anumite momente din desfășurarea ceremonialului; de exemplu: panglică roșie în coada boului, pentru a nu fi deocheat; sticluță cu apă descîntată în buzunar, pentru cazul că s-ar întîmpla boului ceva rău; țărînă de pe un mormînt presărată discret pe bou, pentru a-l face mai blînd; luarea de flori și frunze din peana boului, pentru a aduce noroc; desigur, nu lipsesc nici diferite descîntece în legătură cu deochiatul boului.

c) *Simboluri*. Anumite personaje sau obiecte din cadrul ceremoniei reprezintă natura, viața, ființele supranaturale, omul etc.; de exemplu: peana boului reprezintă însăși esența ceremoniei — adică puterea magico-mistică ce rezidă în ceremonie; *Frunzarul* și *Pădurea* (ce sînt variante ale *Sîngeorzului)* reprezintă puterea vegetativă a naturii; mascații... spiritele misterioase care — afirmative — conduc fenomenele din natură și viață; jocul penei... transmiterea puterii miraculoase a penei asupra acelor care o joacă etc.

Să trecem acum la deslușirea semnificației principalelor elemente componente ale obiceiului.

Ceremonia. Este constituită din totalitatea manifestărilor legate de desfășurarea ritualului — de la pregătirea și pornirea alaiului de la locul de plecare, la masa și dansul care încheie ziua respectivă. Rostul originar, primordial al ceremoniei — nedeclarat, dar simțit ca atare de masele populare — este acela ca peana să capete puterea magică care i se atribuie ei. Această semnificație a avut-o de-a lungul întregii sale existențe; paralel cu ea s-a dezvoltat fără îndoială și aceea de manifestare pentru cinstirea boului, deoarece omul întotdeauna a ținut la acest tovarăș de muncă al său. O asemenea manifestare de cinstire a boului, adică o ceremonie lipsită de orice conținut magico-mistic va avea loc și în viitor, atîta timp cît se va practica sărbătoarea „Boului înstruțat“, chiar dacă ceremonia va fi o simplă petrecere populară. Deci sensul vechi se va pierde, dar va rămîne practica, datorită pitorescului ceremoniei și a faptului că este o ocazie de amplă manifestare a bucuriei de a trăi[43].

---

[43] Prinderii boului de către fete, credem că nu i se poate căuta originea în antichitate (așa cum susțin unii cercetători), fetele închipuind pe... vestalele participante la astfel de ceremonii; ci în următorul fapt — foarte contemporan nouă, pe care chiar tineretul din Pădureni l-au încercat cîndva în anii trecuți, dar... nu a avut priză: feciorii, pentru a pune la încercare curajul fetelor, le-au cedat pe parcurs boul, invitîndu-le ca ele să-l țină de coarne. În același timp, însă, ca să rîdă de ele, alți feciori împungeau din spate boul cu ace (fixate în vîrful unei bîte). Boul, ațîțat, se speria și o rupea la fugă. Fetele străduindu-se să-l țină, era un moment foarte distractiv. Totuși prinderea boului nu este o simplă glumă, ci un semn de încredere ce se acordă fetelor, un semn de cinstire a femeii zilelor noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Peana. În trecut, după bou, obiectul cel mai prețios al ritualului era peana, ea fiind considerată — în urma ceremoniei — cu puteri magice: de-a aduce oamenilor noroc și spor în muncă, tinerilor . . . căsătorie, de-a opri intrarea duhurilor rele în grajd, de-a feri animalele de boli și grajdul de trăsnet etc. Adăugîndu-se — peste fondul anterior păgîn — crucea, puterea penei a sporit. Iată motivul pentru care aceasta era jucată și rîvnită de mulți săteni și pentru ce se păstra cu grijă — ca un miraculos izvor de putere, care — prin rotație anuală — era de dorit a trece la cît mai mulți săteni.

Astăzi, această semnificație originară s-a pierdut aproape cu desăvîrșire; peana fiind mai mult o simplă podoabă pentru bou, iar după ceremonie, prilej de cinste și mîndrie orgolioasă pentru cel care o poseda. Din vechea semnificație a mai rămas doar credința că peana este aducătoare de noroc celor care o joacă (Pădurenii), iar florile și frunzele sale — atingînd cu ele animalele duse la tîrg — au puterea de a atrage în jurul acestora atîția cumpărători cîți privitori erau în jurul boului înstruțat (Mănăstirea). Deci, astăzi, are o semnificație neclară și aproape inexistentă. Astfel încît peana devine de la un an la altul — paralel cu pierderea semnificației ceremoniei — o simplă podoabă pentru bou și prilej de cinste și mîndrie pentru cel care va intra în posesia ei.

Jocul penei. Anterior, am arătat situația din trecut și din prezent a acestui moment din desfășurarea ceremoniei, reliefînd strînsa interdependență ce există între aspectul său dintr-un anumit timp și semnificația ce o are. În variantele care reprezintă stadii mai vechi, jocul penei nu-i un simplu dans distractiv (așa ca dansurile care îi urmează — la petrecerea ce încheie ziua închinată boului înstruțat), ci — ca toate manifestările încadrate într-un ceremonial — și el are o anumită semnificație: este, în primul rînd, o apoteoză a penei, care — cîștigînd în timpul ceremoniei puterile magice mai sus amintite — a devenit un obiect sacru de valoare excepțională; astfel încît jocul penei este expresia cinstirii deosebite ce i se aduce penei. Dar, mai mult decît atîta: se crede că cei care joacă peana vor resorbi o parte din miraculoasa putere ce rezidă în peană. De aceea, fiecare participant — mai ales tineretul — dorește să joace peana, cît mai devreme și cît mai mult. Ceea ce producea o mare afluență la acest joc.

Pe de altă parte, în variantele mai noi, în care substratul originar al ritualului a slăbit, cum este cazul astăzi în majoritatea localităților, jocul penei și-a pierdut și el semnificația, respectiv vigoarea și frecvența; ajungînd a fi un simplu dans distractiv, ori chiar a fost eliminat din desfășurarea ceremoniei.

Mascații. Originea lor se pierde în negurile începuturilor omenirii. Ei reprezintă spiritele, acele ființe supranaturale, închipuite de omul primitiv, pe care el nu le cunoștea, dar le bănuia prezența în jurul său și se temea de ele, deoarece le considera drept întrupare a diferiților demoni, sau chiar reîncarnare a strămoșilor săi. Natura fiind aspră cu omul, el și-a închipuit lumea ca fiind dominată de spirite rele. Acestea fiind totodată înzestrate cu puteri nelimitate, omul și le-a reprezentat îmbră-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cate cu platoşă şi coif, cu bîtă în mînă (lance?) — semne ale puterii şi autorităţii. Mai tîrziu, pe măsură ce a slăbit această credinţă, costumul de mascat s-a schimbat şi el, lăsîndu-se înlocuit cu simple haine rele, care au doar rolul de a ascunde persoana reală. Ceea ce dă totuşi mascării o valoare simbolică şi emotivă. Deci, pe aceste fiinţe misterioase, periculoase şi puternice, omul trebuia să le atragă, să le cîştige bunăvoinţa —pentru a profita de ele — întru ameliorarea traiului său. Cum? . . . Prin daruri benevole, sau prin „vamă“, solicitate chiar de mascaţi — la întîlnirea lor cu oamenii. Desigur, într-un rit legat de agricultură nu puteau lipsi aceste spirite care — se crede — populează natura; aşa se face că în obiceiul „Boul înstruţat“ se întîlnesc şi diferiţi mascaţi. (Pl. LX)

Astăzi, rolul acestor mascaţi este variat: în unele localităţi apără boul (adică, fiind atraşi de om, ajunşi la o înţelegere cu el prin daruri ei se pun în serviciul său: îi apără animalele); în altele apără celelalte personaje: *Frunzarul* ori *Pădurea,* care sînt udate cu apă — pentru a asigura vegetaţia. Printre mascaţi, pe alocuri se află şi o *„Curvă“:* un fecior travestit în femeie, îmbrăcat în haine zdrenţuroase (sau numai un manechin). Rostul ei este de a servi ca „parteneră“ unui băiat mascat, în simularea actului sexual. Precum s-a stabilit de către cercetători, acesta nu constituie un gest gratuit, ci — în cadrul unui rit agrar — simbolizează asigurarea fertilităţii.

Din cauza caracterului său obscen, acest episod, a cărui semnificaţie oamenii vremurilor de astăzi nu o mai înţeleg, a fost eliminat aproape pretutindeni din desfăşurarea ceremonialului, sau redus la simpla purtare în spate — de către unul din mascaţi (ce face, bineînţeles, diferite gesturi hazlii) a unui manechin (Mănăstirea, 1971).

În general, pînă nu demult mascaţii erau nelipsiţi în majoritatea localităţilor unde se făcea bou înstruţat, iar acţiunile lor produceau o mare tulburare printre privitori. Astăzi, însă, consideraţi fiind oarecum anacronici, ei sînt din ce în ce mai rari şi mai moderaţi în acţiunile lor; mergîndu-se, astfel, spre dispariţie.

Pădurea, Frunzarul. Este un mascat, acoperit cu un clopot de frunziş verde. Mascatul fiind un copil de circa zece ani, bănuim că reprezintă nu o simplă „cinstire a pădurii, care-i atît de utilă omului, ci personificarea unui spirit bun ce sălăşluieşte în pădure“ (cf. V. Retegan) şi care — drept garanţie a înţelegerii oamenilor cu spiritele din natură, înţelegerea realizată prin daruri făcute de către oameni, vine în mijlocul acestora, împreună cu *Dracii,* spre a se pune în slujba omului, pentru a asigura vegetaţia ogoarelor, vegetaţie care primăvara se dezvoltă mai întîi în pădure, iar după aceea pe ogoare[44].

---

[44] „Sîngiorzul“, un mascat (identic cu „Pădurea“ din Căian şi cu „Frunzarul“ din Mănăstirea) de prin satele de la nord-vest de Cluj-Napoca, legat de sărbătoarea Sf. Gheorghe (23 aprilie), venind de la pădure este udat, apoi — după ce a traversat satul — este dezbrăcat de frunziş în mijlocul ogoarelor. Simbolizează acelaşi lucru ca şi Pădurea şi Frunzarul: transplantarea puterii vegetative a pădurii asupra ogoarelor. Unii săteni plăteau „bani buni“ pentru ca „Sîngiorzul“ să se „dezbrace“ în holda lor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În Chintelnic și Figa, mascații nu sînt îmbrăcați cu haine, ci cu clopote de frunziș verde (ca *Pădurea*, în Căian, *Frunzarul*, în Mănăstirea și *Sîngiorzul* din nord-vestul Clujului), dar rolul lor este tot de a apăra pe bou. Fiind însă într-un „costum" care reprezintă vegetația, credem că această transmutație vestimentară reprezintă tocmai fuzionarea ce există în realitate între două rituri: unul pentru sănătatea animalelor cu altul pentru fertilitate.

Îmbrăcămintea. Din observațiile anterioare asupra îmbrăcămintei mascaților și a *Pădurii (Frunzarului)*, reiese că pînă și costumația personajelor are o semnificație, anume una legată de funcția acestora; chiar și a personajelor — să le spunem — auxiliare, cum sînt cei doi feciori care conduc boul: dacă în celelalte localități tradiția cere ca ei să fie îmbrăcați cu haine curate, frumoase, chiar în portul național, în Mănăstirea ei trebuie să-și mai adauge însă și un șorț de culoare roșie. Roșie, nu numai pentru a preveni deocheatul boului (căci în acest scop sînt și alte procedee), ci pentru a atița boul, știut fiind că roșul are un astfel de efect asupra bovinelor.

Din cele de mai sus, reiese că ceremonialul în totalitatea lui, ca și diferitele sale elemente componente, are o semnificație proprie, care a urmat o firească evoluție: de la cea specifică stratului originar — izvorît din concepția animistă, de esență magică, trecînd prin cel antic — păgîn, apoi prin cel creștin — de esență mistică, s-a ajuns în epoca noastră la pierderea aproape totală a semnificației străvechi, care a fost înlocuită de alta nouă, aceea de spectacol cu caracter realist — care nu are vreo altă semnificație criptică sau simbolică.

Într-adevăr, ce semnificație poate avea o ceremonie golită de conținutul adecvat rostului său originar — de cult al boului — ceremonie care constă astăzi doar din succesiunea unor momente vesele, ritualuri asociate, sau de intermezzo-uri distractive, toate acestea fără nici o legătură organică între ele? De exemplu, o procesiune care a devenit un simplu alai vesel, mascați care — în loc de a-și îndeplini sarcinile ce ar reveni rostului lor — fac pe drum fel de fel de ghidușenii, păpuși ce se învîrtesc pe o roată, prinderea boului, turca, poate chiar și udatul cu apă (al cărui străvechi sens de rodire este neînțeles de contemporani și luat drept glumă). Evident, numai o semnificație de spectacol distractiv.

SITUAȚIA ACTUALĂ

Astăzi, așa precum am arătat anterior (v. cap. „Evoluție"), tradiția „Boului înstruțat" a slăbit pretutindenea, așa încît manifestarea aceasta are o frecvență foarte slabă — ea mai trăind abia în cîteva localități, și se practică neregulat — adică cu intermitențe în succesiunea anuală. Ceea ce nu-l împiedecă a se prezenta ca diferite variante — mai vechi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sau mai noi, purtînd fiecare amprenta timpurilor pe care le-a străbătut și a locului unde trăiește astăzi. Ajuns în vremea noastră, de nenumărate, rapide și profunde prefaceri, acest ritual agrar se schimbă sub ochii noștri, avînd un drum clar: spre destrămare. Într-adevăr, conținutul originar și vechea semnificație magică, ca și funcția ce a rezultat din ele, aproape că s-au pierdut. Lipsit de aceste atribute și cu toate că nu-i mai văd rostul, oamenii practică totuși *„Boul înstruțat“;* dar nu numai în virtutea tradiției, ci mai mult pentru că este un spectacol pitoresc și prilej de distracție și petrecere. Lipsa unui clar suport ideatic originar sau ulterior — să-l fi dus oare într-un stadiu de pur formalism, de unde mai curînd sau mai tîrziu el va ajunge la dispariție?... Nu credem! Deoarece, dacă vechiul conținut a fost slăbit, ba chiar s-a pierdut complet, în schimb ritualul — rămas doar o ceremonie exterioară — a fost înviorat de alte manifestări asociate (avînd sau nu semnificații asemănătoare, dar care pun în umbră pe însuși ritualul principal); ori acesta a fost înlocuit în întregime de elemente care i-au dat altă funcție: una pur distractivă. Deci, ceremonia boului înstruțat nu va dispare odată cu dispariția conținutului originar, căci — refugiindu-se la adăpostul unei ceremonii motivate de alte ritualuri, chiar cu alt conținut — sau doar din cerințe de ordin pur distractiv, el se va adapta actualității, ceea ce însemnează că își va asigura supraviețuirea pentru încă cîtva timp. Bineînțeles, sfîrșitul existenței sale nu poate fi prea îndepărtat.

Dar, să nu uităm că existența *„Boului înstruțat“* este în funcție în primul rînd de atitudinea tineretului de astăzi față de asemenea manifestări. Or, acest tineret — crescut în mentalitatea proprie jumătății a doua a secolului al XX-lea — nu mai crede deloc în efectul magico-mistic al unor ritualuri desuete, ba chiar își dă perfect de bine seama că practicarea acestora este absolut inutilă; și, totuși, le practică. De ce?... Nicidecum datorită insistenței vîrstnicilor care, văzînd cum — împreună cu alte datini — și „Boul înstruțat“ este din ce în ce mai neglijat — ar dori să impună tineretului respectarea tradiției, ci pentru că însuși acest tineret află în practicarea respectivelor ritualuri — mai corect spus — în ceremonia exterioară a lor — ceva ce lui îi lipsește, ceva ce el dorește: distracție, petrecere. Și, atunci, iată cum tineretul se alătură generației precedente, astfel că prin aceasta întreaga colectivitate sătească colaborează la menținerea în viață a „Boului înstruțat“.

Totuși, credem că această explicație nu-i suficientă, deoarece la urma urmei se pot face petreceri și fără ceremonii de felul celei de care ne ocupăm. Și, chiar se fac, doar ocazii sînt destule — atît în viața individului, cît și în cea a colectivității. Cu toate acestea, nu se renunță la străvechea sărbătoare populară — laică — a „Boului înstruțat“, pentru simplul dar puternicul motiv că din moși-strămoși așa s-a pomenit pe aceste meleaguri: ziua a doua de Rusalii să fie închinată „Boului înstruțat“, acestui prețuit și iubit tovarăș de muncă al omului. La acest lucru ține și tineretul de astăzi ca și cel din trecut. La aceasta ține tineretul, nu la ceremonia unui ritual ancestral, cu semnificație magică pierdută,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

neînțeleasă și nici măcar acceptată de el — tineretul de astăzi, la o ceremonie de cinstire a animalelor de muncă — reprezentate prin „Boul înstruțat". Numai acesta poate fi mobilul și explicația faptului că mai trăiește astăzi acest ritual, gol de conținutul său arhaic, dar plin de un alt conținut, care îi imprimă nu o existență forțată — artificială, ci una benevolă — naturală.

Or, tradiția de cinstire a boului înstruțat — a animalelor de muncă, implicit și a muncilor agricole este un lucru frumos și bun — care merită reținut, nicidecît ceva retrograd și dăunător — care ar trebui înlăturat din viața oamenilor. Credem că de asemenea idei au fost animate autoritățile județului Cluj, cînd — în anul 1969 — au intervenit activ în viața obiceiului multimilenar al „Boului înstruțat".

FOLCLORUL

Întocmai ca și alte manifestări ritual-ceremoniale populare, și *„Boul înstruțat"* a generat anumite producții folclorice, legate strîns de acest prilej. Din nefericire, în cursul vremii, ele s-au pierdut, neajungînd pînă la noi decît foarte puține.

Cîntece. După afirmațiile unor bătrîni, în trecut ar fi existat o „hore a boului înstruțat", care se cînta „pe drum" — în timpul procesiunii. Foarte posibil, din moment ce în unele zone din Transilvania există pînă astăzi un cîntec legat de procesiunea cu cununa de la seceriș. Nu am întîlnit însă pe nimenea care să-și amintească textul, ori melodia unui asemenea cîntec. „Pe drum" se cîntă astăzi diferite cîntece, cu tematică lirică — ori de „petrecere" — dar nelegată de acest prilej.

N-ar fi exclus ca motivul „boului înstruțat" să se fi refugiat în colinde: se cunosc în Transilvania cîteva colinde în care este menționat un bou împodobit. De altfel, boul este prezent în multe cîntece din folclorul nostru.

Există însă melodii instrumentale, pe care lăutarii le cîntă pe parcursul procesiunii: unei astfel de melodii spunîndu-i-se „de chiuit, la boul înstruțat" sau „zîcală la peana boului". De exemplu: în Chintelnic se cîntă, tot timpul cît procesiunea străbate satul, o singură melodie — vechea și cunoscuta melodie a dansului fecioresc „Banul Mărăcine" (în partea locului numită „Călușarul"); în celelalte localități tot o melodie de dans, de obicei rezervată acestui prilej. Unii lăutari, din cei aduși de prin alte părți, necunoscînd zicala penei din localitate, cîntă pe drum o melodie oarecare de dans, ori cîntecele pe care le cîntă feciorii: fel de fel de cîntece — astăzi, mai ales de stil „modern", din Muntenia și Olanda.

Strigături (chiuituri). Sînt singurele producții folclorice vocale cu tematică legată de „boul înstruțat" ce se pot auzi astăzi. Ele sînt nelipsite pe întregul itinerar al procesiunii, din momentul plecării alaiului pînă la sosirea la locul petrecerii, iar aci și la jocul penei — bineînțeles dacă acesta se mai practică. Strigăturile sînt recitate de către fete și neveste, în contrapunct cu cîntecele feciorilor, contribuind la augmentarea vacarmului produs de mulțimea imensă încolonată în procesiune.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tematica lor se referă la unele momente și persoane legate de ceremonia cu „boul înstruțat“[45].

— Împenarea boului :

Frunză verde magheran
n-am prins bou de-acum un an!
Frunză verde matostat
noi, cu toți ne-am adunat
și boul l-am împănat
tot cu flori mîndre din sat,
ce feciorii le-au furat
de la oamenii din sat.

(Pădureni)

— Gazda de bou :

Ține-i, Doamne, nărocu
la gazda a-cui îi bou !

(Pădureni)

Frunză verde a bobului,
mulțămim Partidului,
ca și președintelui
că ne-au dat bou de-mpănat,
de noi astăzî ne-am distrat !

(Mănăstirea)

— Cei care au împletit peana :
Ține-i, Doamne, viața,
La cine-o făcut peana.

(Pădureni)

— Cei care au împodobit boul :
Ține-i, Doamne nărocu
la cine-o-mpănat bou !

(Pădureni)

— Frumusețea penei :
Foaie verde de mușcată,
Peana noastă-i lăudată !

(Pădureni)

[45] Strigăturile din Pădureni: culese de la Iuliana Rus — căs. Silaghi, 28 ani, (1957) și Ana Bărnuțiu, 17 ani (1957). Strigăturile din Mănăstirea: culese de la Tinca Retegan — căs. Marian, 18 ani (1954).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

— Jocul penei :

Cine a juca peana,
multă gură a căpăta !

★

Peană mîndră și-nflorită,
mult s-așteaptă zgîțăiată !

★

Peana trăbe zgîțăiată,
și gurița drăgostită !

★

Peana trăbe scuturată,
și gurița sărutată !

★

Peană mîndră cu muguri
ieu te joc, tu te scuturi !
Peană mîndră, peană verde,
cum te joacă două fete,
două fete tinerele,
cu ficiorii lîngă ele;
și ficiorii-s tinerei
și-om trăi bine cu iei !
(Două fete, doi ficiori,
parc-ar hi căzuți din nori !)

(Pădureni)

— Prezența lăturenilor (oameni veniți din satele vecine) :

Lătureni, săraci de voi,
ce-ați venit astăzi la noi?
Mai ghine-acas' ați hi stat,
să faceți bou împănat !

(Păsăreni)

Fenomenul creației noi se manifestă chiar și cu prilejul împenării boului: iată, drept exemplu, această strigătură-orație[46]:

Vai de mine ce de om,
gîndești ca-nflorit un pom !
Dar, pomul nu a-nflorit,
Dar, pomul nu a-nflorit,
numai boul o venit.
Boul împănat cu flori,
pintră fete și ficiori.
Ficiorii boul-o-mpănat

[46] Strigătura-orație, exemplu de creație nouă, din Mănăstirea: culeasă de la Floare Pop, 18 ani (1961), de Virgil Medan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și l-o slobozît în sat;
l-o „pușcat“ cu zbiciul bine,
să nu-l poată prinde nime.
Dar, noi, fetele cuminte
i-am stat la bou înainte;
i-am sărit la bou în față
și l-am prins fetele-n brață.
Frunză verde iasomie,
l-am dus la gospodărie,
feciorii pe cai călări,
supărați că-i „înșelăm“.
Noi voioase am chiuit,
*că boul l-am „bozgonit“**
și, mărețe, noi l-am prins.
Președintele nost', bun,
ieși afară pînă-n drum,
că-ți aducem boul mare,
cu ficiori pe cai călare,
și cu drag noi te „urăm“,
că ne-ai dat bou să-mpănăm,
pe ficiori să-i „cîștigăm“.
Bou-n grajd că l-am băgat
și pe urmă am plecat
și la masă am intrat,
fete cu ficiori laolaltă.
Vin și țuică-am „consumat“
că pe ficiori i-am „cîștigat“.
Mulțămim Consiliului,
dar și președintelui,
că nouă bou ni o dat,
fete, ficiori ne-am distrat !

(Mănăstirea)

Jocul penei : Este un dans închinat penei, care are loc la sfîrșitul ceremoniei, drept corolar al acestuia. Astăzi abia dacă se mai practică în cîteva localități (Pădureni, Batin, Cutca). Semnificația i-am arătat-o anterior. Pe măsură ce aceasta s-a pierdut, jocul penei a slăbit, pierzîndu-și atît coregrafia, cît și melodia sa specială, acestea fiind înlocuite cu dansuri și melodii obișnuite de la „hora satului“.

Jocul penei din Pădureni este impresionant, prin caracterul său solemn: el se desfășoară astfel: se ridică sus — în aer — peana, închipuind un ax central fix, în jurul căruia se grupează și se învîrtesc dansatorii. Dansul este început de cei doi ficiori care au condus de coarne boul în

* bozgonit = vrăjit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

timpul procesiunii, fiecare însoţit fiind de fata lui. Cele două perechi se aşează în formă de cruce :

↗ fată ↘
fecior PEANĂ fecior
↖ fată ↙

Fiecare persoană prinde cu mîna dreaptă peana, pe care o ţin cu toţii ridicată cît mai sus. Într-un tempo lent şi smucind („zgîţăind") peana în ritmul melodiei cîntate de lăutari, dansatorii fac simpli paşi tot înainte (în sensul mişcării acelor ceasornicului), învîrtindu-se întocmai ca la dansul numit pe alocuri „Roata". După cîteva ture, alte perechi intră în dans, pînă ce peana a fost jucată de toţi tinerii care au contribuit la organizarea şi pregătirea ceremoniei *„Boului înstruţat"*. Uneori, se îngrămădesc prea mulţi deodată, deoarece fiecare doreşte ca să danseze cît mai devreme şi să ţină mîna pe peană, pentru ca să se asigure că va avea noroc în muncă, în căsătorie etc. După ce toţi tinerii au jucat peana — toţi trebuie să o joace ! — aceasta, jumulită de atîta scuturat, este înmînată „gazdei de bou" — devenind proprietatea acestuia.

Pentru jocul penei a existat — fără îndoială — în trecut o melodie specifică — o „zîcală la jocul penei", aşa cum de altfel existau şi pentru alte dansuri ritual-ceremoniale (jocul miresei, al turcii, paparudele etc.), melodie care era bine cunoscută atît de săteni, cît şi de lăutari. Nu putem şti dacă era o melodie unică în toată zona, sau mai multe; căci astăzi, fiecare din cele cîteva localităţi în care se mai joacă peana are o altă melodie pentru aceasta şi de un caracter diferit: unele-s mai lente (în Batin: „De-a lungul"), altele mai vioaie (în Pădureni, Cutca: „Bătute")[47]. Această diversitate de melodii contrastante (prin: caracter, tempo, imagini muzical-coregrafice) sugerează ipoteza că pentru jocul penei va fi fost cîndva un „ciclu de dansuri", din care a mai rămas ici-colo doar cîte o piesă, sau nici atîta, deoarece în cele mai multe cazuri melodia specifică s-a pierdut, fiind înlocuită cu o melodie oarecare de dans — fie din repertoriul satului, fie străină. Aceasta foarte rar rămîne ani de-a rîndul neschimbată, ea fiind la discreţia lăutarilor. De exemplu: în Pădureni, ceterişul local Ion Pop (născut în 1909) cîntă pentru jocul penei aceeaşi melodie pe care o cîntă şi la jocul miresei; iar lăutarul Iosif Ghemant din Gherla — care era angajat uneori la Pădureni — altă melodie; în anul 1957 ceterişul Ion Pop fiind bolnav, organizatorii au trebuit să angajeze nişte lăutari din Valea Rea, care au cîntat la jocul penei un „ceardaş românesc"; nimenea nu a protestat, ci a jucat peana foarte bine după această melodie. Lipsa unei melodii specifice pentru jocul penei pare de neînţeles în Pădureni, unde tradiţia ritualului fiind atît de puternică, ne-am aşteptat ca să găsim şi melodii strict specifice pentru „boul înstruţat".

---

[47] Diferite melodii de la „Jocul penei" vor fi publicate în lucrarea *„Datini, jocuri şi dansuri — din regiunea Cluj"* de I. R. Nicola şi E. Dombi, editat de Casa Creaţiei Populare a judeţului Cluj, în anul 1972.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dacă lăutarii poartă o parte din răspunderea pentru această situație, de fapt fenomenul de înlocuire a unei melodii vechi cu alta, ca și această inconsecvență, este general și prezent în toate repertoriile ritual-ceremoniale care sînt în curs de destrămare.

Descîntece. Fondul originar-magic al ritualului a determinat practica și a unor descîntece.

În cimitir, cînd fetele iau țărînă de pe mormînt — ca să presare peste bou, ele spun[48]:

„Așa să n-aibă boul putere să fugă,
cum n-are putere omul,
să iasă afară din mormînt“ !

(Mănăstirea)

Iar în caz de „deochi“, sau chiar în mod preventiv, femeile bolborosesc următoarele[49]:

„Focul sfînt,
apa sfîntă,
leacul de la Maica Sfîntă:
doi ochi te-a deokiat
nouă să te des-deoakie“!

(Mănăstirea)

Legende. În comuna Mănăstirea circulă o legendă în legătură cu originea „Boului înstruțat“ din această localitate: „În vremurile de demult — spuneau bătrînii — era la noi în sat un cal, cu corn în frunte, un fel de cal sălbatec, care făcea mare pradă. Cu mare greutate, oamenii l-au prins și l-au omorît. În ziua cînd a fost omorît să întîmplasă că era chiar zî de Rusalii. De bucurie că au scăpat de calul ăsta blăstămat, oamenii au împănat un bou. De atunci, la noi în sat o început să să împene bou de Rusalii, în amintirea celor întîmplate cîndva“[50]. Această legendă își are originea în blazonul familiei grofului Kornis, care cuprinde și un astfel de cal. Dealtfel, în curtea castelului mai există încă și astăzi o statuie a unui inorog. Producțiile folclorice de mai sus sînt dovezi despre faptul că ritul „Boul înstruțat“ a avut și are încă un viu ecou în viața țărănimii din zona în care el mai există.

Din materialul prezentat în studiul nostru, reiese că ritualul „Boul înstruțat“ are o origine străveche, fiind vestigiul unui dispărut cult al

[48] Descîntecul din cimitir: cules de la Floare Pop, 18 ani (1961), de Virgil Medan.

[49] Descîntecul de „deochi“: cules de la Nastasia Stoicescu, 41 ani (1961), de Virgil Medan.

[50] Cf. inf. Tinca Retegan — căs. Marian, 34 ani (1970).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

boului — respectiv al animalelor legate de muncile cîmpului, cult existent din vremuri imemoriale pe pămîntul Daciei.

Studierea acestui rit se impune; nu numai pentru că el este o manifestare de străveche cultură populară românească, ci pentru că are şi o semnificaţie istorică. Într-adevăr, omul care practică agricultura nu mai este nomad, ci stabil — şi, încă, strîns legat de pămîntul pe care-l cultivă. Ceea ce îndreptăţeşte o concluzie firească, anume: din constatarea existenţei cultului boului în Transilvania încă în epoca stăpînirii romane (probabil chiar şi înaintea acesteia — la popoarele băştinaşe), precum şi a practicării sale în plin secol al XX-lea de către românii din aceeaşi regiune geografico-istorică, rezultă o evidentă stabilitate şi continuitate etnică, fapt datorită căruia acest rit multimilenar s-a menţinut în viaţă pe aceleaşi plaiuri ale Daciei.

Problema fiind importantă şi avînd diverse implicaţii, merită a fi studiată cît mai profund şi a fi cît mai amplu cunoscută.

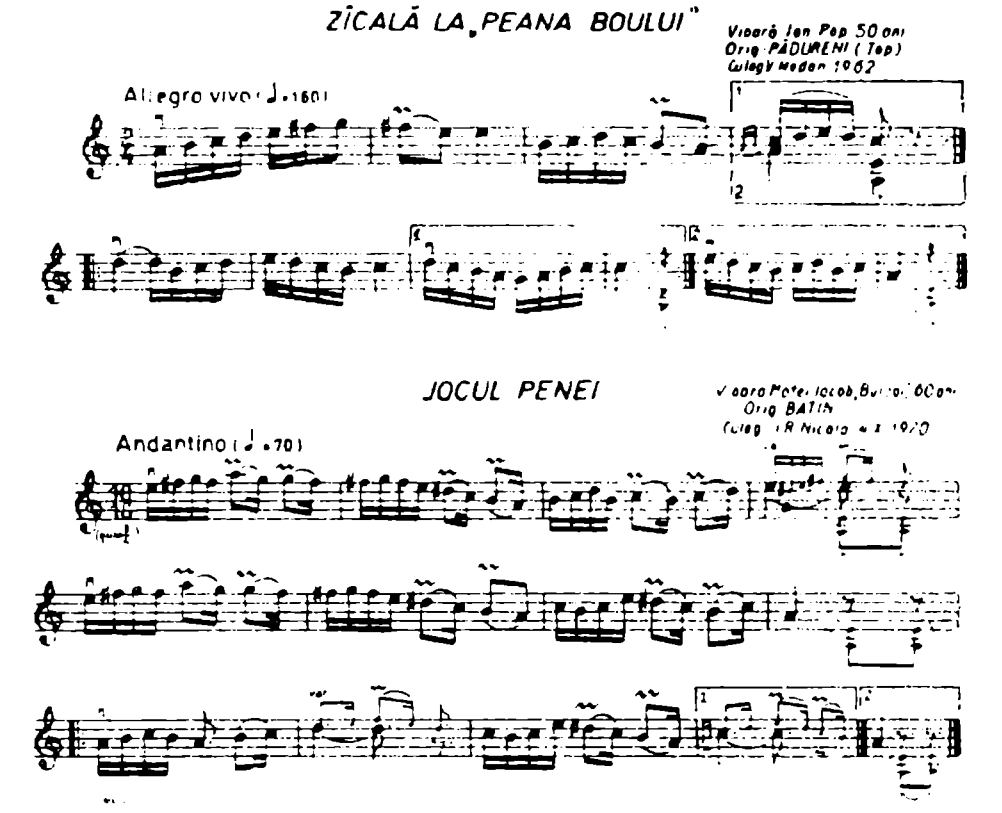

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

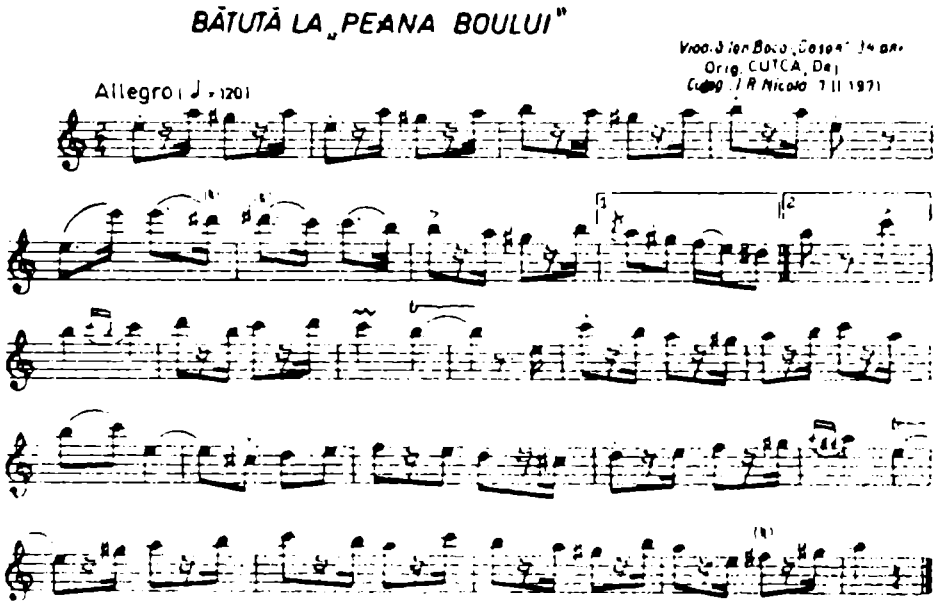

EIN ALTER LANDWIRTSCHAFTLICHER BRAUCH IN TRANSSILVANIEN: DER PFINGSTOCHSE

(Zusammenfassung)

Einer der überlieferten Landwirtschaftsbräuche des rumänischen Volkes findet unter der Bezeichnung „împenarea boului“ (das Schmücken mit einer „peană“ — einem Blumenstrauss) am zweiten Pfingsttag statt. Der Ursprung dieses Brauchs verliert sich in undenkbaren Zeiten, als der Kultus der Rinder aufkam .Das bei Tîrgu Mureş aufgefundene Basrelief in Stein mit einer Darstellung des Ochsen Apis deutet darauf hin, dass dieser Kultus auch in Transsilvanien von altersher vorhanden war. Desungeachtet finden sich zu diesem Brauch sowohl in rumänischen als auch ausländischen Quellen bloss wenige Angaben: die ersten überhaupt erst gegen Ende des 19. Jhs. und später ebenfalls nur vereinzelt.

Früher scheint der Brauch verbreiteter gewesen zu sein; in unserer Zeit findet er nur in wenigen Orten Transsilvaniens statt und ist deshalb wenig bekannt.

Der Brauchablauf ist folgender: Es wird ein schöner Ochse ausgewählt, der mit bunten Webereien und bestimmten Feldblumen geschmückt wird; zwischen den Hörnern wird ein grosser Blumenstrauss („peană“; meist in Kreuzform) befestigt. Geleitet wird er von Burschen, denen sich

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ein grosses Gefolge von Dörflern und Auswärtigen anschliesst. Während sich der Zug durch die Dorfgassen bewegt, spielen die Geiger auf, und die Burschen rufen anlassgebundene „strigăturí". Am Ziel, dem Ort, wo geatnzt wird, angekommen, wird des Ochse seines Schmuckes entkleidet, gut gefüttert (mancherorts wird er in Wohnräume geleitet, wo ihm sogar Schnaps angeboten wird), während die Jugendlichen den „Kranz abtanzen" („Jocul penei"), d.i. ein bestimmter Tanz auf eine spezielle Melodie. Jeder Tänzer trachtet hierbei danach, die Hand auf dem Strauss zu haben, weil geglaubt wird, dass dies Glück in der Arbeit, bei der Heirat usw. bringe. Anschliessend wird der Strauss dem Besitzer des Ochsen überbracht, um hier in Ehren aufbewahrt zu werden, da er das Vieh vor Krankheiten schützen soll. Unterhaltung und Tanz der Jugendlichen dauern bis in die Nacht.

In dieser — reinen — Form ist der Brauch allerdings kaum mehr anzutreffen. Da er im Abklingen begriffen ist, wird er mit anderen (landwirtschaftlichen oder einfach unterhaltenden) Bräuchen gekoppelt. Solche sind :

„Sîngeorzul" („Frunzarul"), d.h. ein in Waldlaub gehüllter Mensch (an sich zu St. Georg, am 23. April üblich), der während des Zuges gründlich mit Wasser begossen wird, damit das Grün des Waldes das Grünen der Saaten bewirke.

„Păpărugi" — in Kräuter gehüllte tanzende Jugendliche, deren Begiessen Regen bewirken soll.

„Cenușorce" („Draci" = Aschenputtel, Teufel) — maskierte Burschen, die früher und mancherorts den Geschlechtsakt (als Ausdruck der gemeinten Fruchtbarkeit) simulierten; heutigentags wollen sie nur unterhalten.

„Moșul și Baba" (der Alte und die Alte) — auf dem waagerechten, von einem Reiter gezogenen Rad sich drehende Puppen aus Hadern.

„Turca" (ein als Habergeiss maskierter Bursche), die bekannte Gestalt des Winterbrauchtums; hier dient sie ebenfalls nur zur Erhöhung der Heiterkeit.

Wenn diese fremden Zutaten dem Festzug auch ein grösseres Gepränge verleihen, so überschatten sie dennoch den Hauptzug des Brauchs — die Ehrung des Ochsen — sowie dessen Sinngehalt: Gesundheit des Viehs und Fruchtbarkeit der Äcker. Diese Ballung ist eigentlich ein Zeichen der Brauchzersetzung: in dem Mass, als sich das ursprünglich magische Wesen des „Pfingstochsen" verliert, nähert sich der Brauch nämlich seinem Ende oder wandelt seine Funktion, indem sein mittlerweile sinnentleerter Vollzug nur mehr den Anlass zu einem grossen Volksfest darstellt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CATALOGUL COLECȚIEI DE CATRINȚE ȘI FOTE A MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ

VALER POP

ISTORICUL COLECȚIEI

Colecția de catrințe și fote, ca, de altfel, întregul fond etnografic al Muzeului s-a constituit în deceniile III—IV ale secolului XX, prin grija neobositului înaintaș al muzeologiei mureșene — Aurel Filimon — cel care a pus bazele actualului muzeu. Cutreierînd prin sate, A. Filimon a reușit să adune, cu multă trudă și migală, pe lîngă vestigii arheologice și mărturii istorice, numeroase obiecte de artă populară: țesături, broderii, costume țărănești, unelte agricole și pastorale, obiecte de transport, de vînătoare și pescuit, instalații tehnice țărănești ș.a., tot ceea ce oglindește viața materială și spirituală a populației de pe aceste meleaguri, din timpuri îndepărtate și pînă în epoca contemporană. Pasiunea sa de colecționar a izvorît din dorința de a demonstra vechimea multimilenară și continuitatea populației românești în aceste locuri. Concluziile la care a ajuns, în acest sens, în urma cercetărilor efectuate, le-a concretizat în cîteva articole publicate în revistele vremii[1].

Colecționarea obiectelor etnografice a fost continuată de alți muzeografi pasionați care au completat fondul etnografic al muzeului cu noi piese de etnografie și artă populară românească, maghiară și săsească în anii socialismului, adunate din valea Gurghiului, zona colinară a Munților Călimani, valea Nirajului, Cîmpia Transilvaniei, valea superioară a Mureșului și valea Tîrnavelor, încît depozitele muzeului cuprind, în prezent, un număr de peste 6.000 de piese și ansamble, din care un număr de 165 de piese constituie colecția de catrințe și fote.

Valorificarea expozițională a colecției a fost spontană și parțială. O parte din piese au fost etalate, pînă la al doilea război mondial, în expoziția de bază a muzeului. Periodic, catrințele și fotele au fost prezentate împreună cu alte categorii de obiecte în expoziții temporare și itinerante, în localitate sau cu ocazia organizării unor expoziții naționale. Aurel Filimon a prezentat o parte din colecție și în străinătate, unde a organizat

---

[1] Aurel Filimon, *Contribuțiuni la vechimea românilor din Ardeal*, în *Reînvierea*, I, nr. 1/1937, nr. 2/1938, Tîrgu Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

expoziţii de artă populară românească. Dintre acestea amintim expoziţia „Ornamente der rumänischen Volkskunst“ (Ornamente din arta populară românească), organizată în anul 1943 la Berlin. Valoarea artistică a exponatelor româneşti a fost apreciată de către gazde în catalogul expoziţiei, editat cu această ocazie, cu titlul „Volk und Schrift“, în care arată că aceste obiecte sînt expresia continuităţii poporului român[2].

ORIGINEA CATRINŢELOR ŞI FOTELOR

Din punct de vedere istoric, catrinţa şi fota, alături de cămaşa ţărănească, sînt principalele piese ale costumului popular femeiesc, ce menţin atît în forma lor, cît şi în ornamentică, elemente ale portului popular străvechi. Catrinţa, datorită importanţei sale vestimentare, apare, cu o deosebit de bogată ornamentaţie policromă, menţinîndu-se în această formă din timpuri îndepărtate. „Catrinţa, singură sau asociată cu opregul în franjuri, aplicîndu-se atît în spate cît şi în faţă, se observă în unele aşezări ilirice (Vinča). Ea apare foarte evoluată la illiro-traci fiind deosebit de bogat împodobită[3]. Aceeaşi vechime preistorică o are şi fota, atestată de descoperirile arheologice, din epoca neolitică, de la Cucuteni şi Vădastra[4]. Vechimea fotei este atestată şi printr-un alt element complementar al său, *betele*. „La figurinele de la Cîrna se distinge, în mod cît se poate de clar, o piesă care încinge mijlocul, realizată din fibre textile. Sînt, fără îndoială, betele obţinute mai degrabă prin tehnica beţişoarelor decît prin ţesut“[5].

MATERIALE ŞI TEHNICI DE LUCRU

Materia primă utilizată la ţesutul catrinţelor şi fotelor este, în exclusivitate, lîna oilor ţurcane, cu firul lung şi rezistent. Din acest motiv, cele mai numeroase catrinţe şi fote provin de la locuitorii zonelor pastorale premontane şi montane. Doar pentru decor se folosesc alte categorii de lînă sau alte materiale textile. În timpul prelucrării, din lînă se extrag, cu ajutorul *drevelor*, firele mai lungi, adunate în *caiere*, din care se toarce un fir subţire, bine răsucit — *părul* —, folosit pentru *urzeală*. Din restul lînei, ce rămîne de la pieptănat, se toarce un fir ceva mai gros — *canura* —, folosit la băteală. După tors firele se *urzesc*, formînd sculuri ce se vopsesc cu materii vegetale, de obicei scoarţă de arin şi frunză de nuc ori cu vopsele pe bază de anilină. Firele de urzeală se vopsesc numai

---

[2] *Ornamente der rumänischen Volkskunst*, în *Volk und Schrift*, Berlin, 1943.
[3] Florea Bobu Florescu, *Geneza costumului popular românesc*, în *SCIA*, VI, nr. 1/1969, p. 19—24.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în negru iar cele de bătează se vopsesc în *negru, vînăt* ori *mnieru*. Firele pentru decor se vopsesc în mai multe culori, în funcţie de compoziţia motivelor ornamentale şi de vîrsta persoanei pentru care se confecţionează. Tehnica ţesăturii este în patru iţe la *trupul* catrinţei sau fotei, iar pentru fond se folosesc mai multe tehnici şi variante.

CLASIFICAREA CATRINŢELOR

Din punct de vedere funcţional distingem două categorii de catrinţe: catrinţa cu o singură *foaie*, fixată la spate, iar partea din faţă fiind suplinită de *şurţ*, specifică văii Gurghiului, văii superioare a Mureşului şi zonei colinare a Munţilor Călimani, ori fixată în faţă, ca în zona Tîrnavelor şi catrinţa cu două foi, denumite *zadii*, purtate una în faţă, iar alta în spate, de obicei identice ca formă şi ornamentică. Catrinţa, şurţul şi zadiile se fixează din talie cu ajutorul *baierilor* de lînă colorată şi a *brîielor* sau *brînețelor*.

Forma catrinţei este dreptunghiulară, purtîndu-se pe verticală, cu o înălţime variind între 85—110 cm, în funcţie de înălţimea purtătoarei, iar lăţimea oscilează între 52—60 cm. Ceea ce mai diferenţiază catrinţele este forma, structura şi poziţia decorului pe suprafaţa foii, a *trupului* catrinţei cum este denumită pe valea Gurghiului. În funcţie de aceste considerente distingem patru tipuri de catrinţe: a) cu decor în partea inferioară a foii; b) cu decor în partea inferioară a foii şi pe laturile lungi; c) cu decor pe întreaga suprafaţă şi d) cu decor pe verticală, pe laturile lungi, uneori ocupînd şi acesta aproape întreaga suprafaţă a catrinţelor.

DECORUL ŞI CROMATICA

Compoziţia ornamentală individualizează catrinţa atît prin ornamentică cît şi prin cromatică. Este elementul esenţial în definirea tipului zonal de catrinţă şi alături de cămaşă constituie, de altfel, elementul esenţial în definirea tipului zonal de costum popular.

Tipul de catrinţă ornamentată în partea inferioară a foii se caracterizează printr-un spaţiu mare neornamentat, aproximativ 3/4 sau 4/5 din suprafaţa totală, denumit zonal trupul catrinţei. Partea superioară este marcată de obicei de o bandă lată roşie şi două *vrîste* de culoare roşie ori o vrîstă roşie şi una policromă, aşezată spre interiorul catrinţei. Cele două laturi lungi sînt marcate de cîte un fascicol de vrîste roşii şi galbene, roşii şi portocalii ori roşii, galbene şi verzi, realizate prin introducerea firelor colorate în urzeală. Sînt însă şi catrinţe cu trupul *curat*, într-o singură culoare, ornamentaţia fiind plasată în exclusivitate în partea inferioară.

Lăţimea decorului este, în general, de 18—22 cm, dar sînt şi excepţii, cu decor mai îngust, doar de 16 cm, sau mai lat, de 35—38 cm. Tehnica

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţesăturii în zona decorului, atunci cînd acesta este realizat prin nevedire sau alesătură, este diferită: *printre fire, în lătunoi, cu dupci,* sau *cu tăieturi*. În majoritatea cazurilor s-au folosit mai multe tehnici pentru realizarea aceluiaşi decor. Broderia este folosită mai ales la ornamentarea catrinţelor mai noi. La unele se îmbină tehnicile de ţesut cu broderia. Datorită folosirii diferitelor tehnici de ţesut partea ornamentată a catrinţei se îngustează, deformînd dreptunghiul trupului catrinţei. Părţile laterale ale decorului sînt, de obicei, festonate cu lînă din aceleaşi culori, ca în decor. Unele catrinţe au pe marginea decorului *ciucuri scurţi* sau *dantelă*, la cele mai noi.

Decorul catrinţelor este, în general, o compoziţie realizată în registre ornamentale dispuse pe orizontală, printr-o succesiune nelimitată a motivelor ornamentale. Delimitarea compoziţiei se distinge pe plan vertical printr-o dispunere simetrică, paralelă a registrelor. La majoritatea catrinţelor alternează registre ornamentale cu vrîste sau spaţii libere, de obicei colorate în diferite nuanţe de roşu, ceea ce constituie şi fondul cromatic al decorului. La unele compoziţii spaţiile libere sînt străbătute în lungime, în zona mediană, de fire sau grupuri de fire de altă culoare ori de vrîste înguste. Unele registre ornamentale sînt şi ele delimitate în lăţime de vrîste în linie dreaptă, meandrică ori în zigzag. Liniile meandrice sau în zigzag sînt realizate cu şnur din fir metalic aplicat pe ţesătură.

Un alt tip de decor este cu registre apropiate, fără spaţii libere între ele, fiind delimitate doar de vrîste mono sau policrome sau de fir metalic ţesut sau aplicat pe ţesătură. Un al treilea tip este decorul omogen în care motivele ornamentale formează o compoziţie unitară cu ornamente dense sau dispersate. În cadrul acestui tip apăruse catrinţa cu dupci, al cărei decor era realizat cu motive în relief.

În general, forma şi mărimea decorului variază foarte puţin de la o catrinţă la alta, ceea ce individualizează fiecare piesă în parte, este gama motivelor ornamentale şi aranjarea lor în cadrul compoziţiei. La catrinţele cu decor în registre distingem o simetrie pe verticală faţă de un registru central, iar în cadrul registrelor o dispunere simetrică pe verticală şi o dispunere ritmică laterală, bilaterală sau alternantă a motivelor pe orizontală ori o dispunere asimetrică a motivelor.

Din punct de vedere morfologic distingem compoziţii cu motive geometrice şi geometrizate, realizate prin tehnica ţesăturii, motive liber desenate, realizate prin broderie şi compoziţii mixte, în care alternează registre cu motive geometrice sau geometrizate cu registre conţinînd motive liber desenate.

Analizînd semantica ornamentală a compoziţiilor, semnificaţia reprezentărilor, constatăm frecvenţa motivelor abstracte, a căror sorginte este greu de explicat, dacă nu inexplicabilă, rezultate din structura ţesăturii şi din îmbinarea culorilor. Dintre acestea amintim diferitele tipuri de linii şi puncte. Deosebit de bogată este gama motivelor concret-realiste, fiziomorfe şi skeomorfe. Din categoria motivelor fiziomorfe întîlnim pe cele cosmomorfe: diferitele reprezentări ale soarelui, stelele, fulgerul —

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zigzagul; geomorfe — din care frecvente sînt: căliţele ocolite cu diferite denumiri zonale — rîu, cărare, drum. Cele mai des întîlnite sînt motivele fitomorfe: diferite frunze — frnze de stejar, frunze de brad, de viţă de vie, de salcîm; diferite flori de cîmp, flori şi frunze, trandafiri cu frunze, ciorchini de struguri, pomi ş.a. Adesea întîlnim motive zoomorfe: coarnele berbecului, fluturi, raci, melci, iar dintre motivele antropomorfe întîlnim diferite reprezentări ale ochiului. Din categoria motivelor skeomorfe întîlnim zăluţe, cîrlige, ciuturi şi furci. O categorie aparte o formează motivele simbolice de natură mitologică: reprezentări ale soarelui ca simbol al vieţii, frunza bradului ca simbol al bărbăţiei, pomul vieţii veşnice; de natură folclorică şi cele religioase: prescuri, cruci ş.a. Unele motive ornamentale sînt conturate cu broderie pentru a le evidenţia mai pregnant în cadrul compoziţiei, iar altele sînt încadrate în patrate sau dreptunghiuri individualizîndu-le.

Majoritatea motivelor sînt autohtone, zonale sau împrumutate din zonele limitrofe. Doar o singură catrinţă are în decor motivul fitomorf laleaua împrumutat din arta populară maghiară. Din punct de vedere istoric, majoritatea motivelor sînt tradiţionale, mai ales cele geometrice, ori apărute sau întregite în epoca de tranziţie cum sînt cele fitomorfe geometrizate sau cele liber desenate.

Catrinţele ornamentate pe întreaga suprafaţă şi zadiile se deosebesc de catrinţele ornamentate doar în partea inferioară a foii, atît prin tehnica ţesăturii, fiind ţesute în tehnica peste fire, cît şi ca structură. Fiind ornamentate pe întreaga suprafaţă apar cu un colorit mai bogat. Vrîstele sînt mult mai înguste, fără spaţii libere între ele, ori cu spaţii foarte mici, din loc în loc, la intervale simetrice, se remarcă registre ornamentate cu motive geometrice abstracte. Pe laturile lungi au dantelă îngustă iar pe latura inferioară o dantelă mai lată sau franjuri de mătase. O variantă mai recentă a catrinţelor şi zadiilor cu decor brodat cu motive liber desenate, de obicei flori cu frunze este cu trupul din postav industrial sau catifea. Decorul acestora este dezvoltat în partea inferioară continuat apoi, la unele, pe laturile lungi iar zona centrală este neornamentată. Acestea se poartă cîte două foi ori una singură, în spate, foaia din faţă fiind suplinită de şurţ, denumit zonal *şurţ cu peană* deoarece este bogat ornamentat cu motive florale, liber desenate denumite *pene*. Şi o ultimă variantă este cea a catrinţelor sau zadiilor cu trupul din postav sau catifea, de obicei de culoare neagră, iar decorul constă din unul sau două registre cu motive florale cusute cu mătase neagră sau cu culori mai potolite purtate de obicei în ocazii de doliu.

Ca şi în cazul construcţiei ornamentale şi cromatica se întemeiază pe ritm, determinat de cele trei principii ale artei decorative: simetria, alternanţa şi repetiţia. Ceea ce caracterizează coloritul catrinţelor este policromia elementelor ornamentale. Utilizarea contrastului de culori, sublinierea reciprocă dintre principalele tonuri ale coloritului, echilibrarea raportului dintre culoarea ornamentului şi culoarea fondului, alegerea atentă a culorii sau a acordului cromatic sînt probleme pe care artis-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tul popular le-a rezolvat cu multă raţiune şi gust, realizînd piese de o neasemuită frumuseţe. Frecvenţa covîrşitoare a unui acord sobru, în care roşul este dominantă a decorului iar celelalte culori sînt folosite pentru a atenua sau potoli intensitatea tonului de roşu. Catrinţele prezintă deci o gamă cromatică armonioasă, în general vie, luminoasă şi echilibrată care degajă căldură şi optimism, întemeiată pe numeroase combinaţii picturale, pornind de la sobrietatea armoniilor simple care caracterizează piesele nevedite şi cu alesătură, la exuberanţa cromatică a celor realizate prin broderie. Pe lîngă diferitele nuanţe de roşu, în cromatica decorurilor mai întîlnim o gamă bogată de nuanţe de galben, portocaliu, albastru şi verde. La toate catrinţele s-a folosit în decor culoarea albă. Unele catrinţe cu decor în registre, au registre întregi colorate doar în culoare albă şi sînt numite zonal *catrinţe cu rază*.

Fotele, denumite zonal *prijitori*, au tot formă dreptunghiulară dar de dimensiuni mai mari, cu lăţimea mai mare decît înălţimea. Înălţimea variază între 80—90 cm iar lăţimea între 115—140 cm. Ele se poartă înfăşurate strîns pe corp, de la *brîu* în jos, fiind legate la talie cu *brîneţe* şi *brîie*. Fota are o structură mai simplă. Partea centrală, avînd o lăţime de 22 cm, este simplă, de culoare neagră. Restul suprafeţei este policromă, realizată printr-o succesiune ritmică alternantă, de vrîste colorate introduse în băteală. Laturile lungi ale fotei sînt marcate de cîte o bandă lată roşie, încadrată de vrîstuţe în diferite culori, mai frecvent, galben, albastru, verde şi negru.

Catrinţele şi fotele din diferite zone etnografice din ţară, ca elemente de port, au fost cercetate şi prezentate în numeroase lucrări de sinteză privind arta populară românească sau portul popular românesc ori în monografii zonale, lucrări ce au stat la baza prezentului catalog[6].

---

[6] *Arta populară românească*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1969, p. 277—354; Tancred Bănăţeanu, ş.a., *Arta populară în R.P.R.* — Port, ţesături, cusături, ESPLA, Bucureşti, 1957; Tancred Bănăţeanu, Marcela Focşa, *Ornamentul în arta populară românească*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1963; Tancred Bănăţeanu, *Arta populară din nordul Transilvaniei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1969; Tancred Bănăţeanu, *Portul popular din regiunea Maramureş (zonele Oaş, Maramureş, Lăpuş)*, Ed. Casa creaţiei populare, Maramureş, 1971, p. 1—141; Tancred Bănăţeanu, *România — din tezaurul portului popular tradiţional*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1977, p. 391—409; Vladimir Dumitraşcu, *Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1961, p. 244—284; Vladimir Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968; Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 343—362; Nicolae Dunăre, *Portul popular din zona Zarandului*, în *Sargetia*, IV/1967, Deva; Nicolae Dunăre, *Arta populară de pe Valea Jiului*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 313—322; Nicolae Dunăre, Marcela Focşa, *Portul buciumanilor din Munţii Apuseni*, ESPLA, Bucureşti, 1957, p. 14—16; Nicolae Dunăre, *Portul popular din Bihor*, ESPLA, Bucureşti, 1958, p. 11—171; Nicolae Dunăre, *Ornamentica populară tradiţională comparată*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1979; Nicolae Dunăre, Constantin Catrina, *Portul popular românesc de pe Tîrnave*, Ed. Casa creaţiei populare a judeţului Braşov, Braşov, 1968, p. 107—111; Florea Bobu Florescu, *Portul popular din Moldova de Nord*, ESPLA, Bucureşti, 1957, p. 16—17; Florea Bobu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În continuare vom prezenta catalogul propriu-zis al colecţiei ce va cuprinde o descriere detaliată a fiecărei piese în parte cu elementele sale definitorii.

Inv. nr. 798; Fişă A.E. 470
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 91 cm; l = 54 cm; Î decorului = 18 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire, cu tăieturi.
Descriere: Trupul, de culoare albastru închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde iar latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele sînt ornamentate cu motive geometrice abstracte, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, albastru şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 777; Fişă A.E. 425
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 59 cm; Î decorului = 21 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire, cu tăieturi.
Descriere: Trupul de culoare violet închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde iar latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată din registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele sînt ornamentate cu motive geometrice cosmomorfe — romburi solare — desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Se observă şi o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, albastru şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Florescu, *Portul popular din Ţara Vrancei*, ŞSPLA, Bucureşti, 1958, p. 23—27; Cornel Irimie, *Portul popular din Ţara Oltului, zona Avrigului*, ESPLA, Bucureşti, 1957, p. 35—36; Cornel Irimie, *Portul popular din zona Perşanilor*, ESPLA, Bucureşti, 1958, p. 13, 22—32; Cornel Irimie, *Portul popular din zona Branului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1962, p. 28—129; Marina Marinescu, *Arta populară românească — Ţesături decorative*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975; Romulus Oşianu, *Aspecte privind evoluţia portului popular de la Şieu-Şieuţ, judeţul Bistriţa-Năsăud*, în *AMET*, Cluj-Napoca, 1969, p. 546—670; Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, Tip. Cooperativa, Bucureşti, 1970, p. 368—373; Paul Petrescu, *Portul popular din Banat şi Transilvania*, EDP, Bucureşti, 1959; Paul Petrescu, *Arta populară din Argeş şi Muscel*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 131—194; Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, Editura Meridiane, Bucureşit, 1971; Emilia Pavel, *Portul popular din zona Iaşi*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1975; Emilia Pavel, *Portul popular moldovenesc*, Ed. Junimea, Iaşi, 1976, p. 45—55; Georgeta Stoica, Virgil Vasilescu, *Portul popular din Gorj*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1971, p. 52—62; 89—91, Ecaterina D. Tomida, *Cusăturile şi broderile costumului popular românesc*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1972; Ioan Vlăduţiu, *Etnografia românească*, Ed. Dacia, Bucureşti, 1962, p. 354—377; Romulus Vuia, *Portul popular din Ţara Haţegului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1962, p. 21, 22, 26; Romulus Vuia, *Portul popular al Pădurenilor din regiunea Hunedoara*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1958, p. 21—27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv. nr. 824; Fişă A.E. 385
Catrinţă — din comuna Deda, sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 60 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare violet închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie. Compoziţia ornamentală este realizată din registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele sînt marcate de vrîste multicolore, din lînă şi fir metalic. Motivele ornamentale sînt geometrice abstracte — prisme şi dreptunghiuri. Ele se desfăşoară ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă şi o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, mov şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 821; Fişă A.E. 367
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 58 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare albastru închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi vernil iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie traversate de vrîste policrome. Motivele ornamentale sînt geometrice cosmomorfe — romburi solare; abstracte — cruci în X şi prisme — desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Se observă şi o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, verde, bleumarin şi negru. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 843; Fişă A.E. 428
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 105 cm; l = 58 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu, galben şi vernil iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele sînt marcate de vrîste punctate. Motivele ornamenatle sînt geometrizate, florale stilizate şi geomorfe — căliţă ocolită, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă şi o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, verde şi mov. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 818; Fişă A.E. 424
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 103 cm; l = 56 cm; Î decorului = 18 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive abstracte geometrice şi fitomorfe geometrizate, desfăşurate

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ritmic unilateral pe orizontală. Se observă şi o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt roşu, galben, alb, albastru şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 775; Fişă A.E. 763
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 59 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire cu tăieturi.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice abstracte şi cosmice — romburi solare, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă şi o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, vernil şi mov. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 779; Fişă A.E. 354
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 102 cm; l = 58 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi vernil iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice abstracte, cosmice, simbolice religioase — cruci şi prescuri şi zoomorfe — coarnele berbecului, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Unele motive sînt conturate cu fir brodat iar altele sînt încadrate în pătrate şi dreptunghiuri pentru a le individualiza. Culorile folosite sînt: roşu, galben şi portocaliu, bleumarin şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 830; Fişă A.E. 467
Catrinţă — din satul Dubrava, comuna Vătava — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 48 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnic: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu-vişiniu şi portocaliu iar latura îngustă superioară de o bandă lată roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţiii libere de culoare roşie. Motivele ornamentale sînt geometrice abstracte — cruci în X-uri, dreptunghiuri, triunghiuri; cosmice — romburi solare; zoomorfe — coarnele berbecului şi simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, vişiniu, alb, crem, mov, verde şi bleumarin. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv nr. 806; Fişă A.E. 432
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 50 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

spații libere de culoare roșie. Registrele conțin motive ornamentale simbolice religioase — prescuri; fitomorfe stilizate și abstracte, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă și o simetrie pe verticală a motivelor în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roșu, galben, verde, liliachiu și alb. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 780; Fișă A.E. 341
Catrință de pe Valea superioară a Mureșului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 60 cm; Î decorului = 18 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru iițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură printre fire și peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în cafeniu și galben. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, alternînd cu spații libere de culoare roșie. Motivele ornamentale sînt simbolice cosmice — stele; religioase — prescuri; fitomorfe stilizate și zoomorfe — coarnele berbecului, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, alb, albastru, verde și portocaliu. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 784; Fișă A.E.
Catrință — de pe Valea superioară a Mureșului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 58 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru iițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură peste fire și broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roșie lată. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, alternînd cu spații libere de culoare roșie. Motivele ornamentale sînt zoomorfe — coarnele berbecului și fluturi; fitomorfe — flori stilizate; simbolice cosmice — romburi solare și abstracte, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, portocaliu, alb, albastru și verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 837; Fișă A.E. 5449
Catrință — din satul Pietriș, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 53 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru iițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură peste fire și broderie.
Descriere: Trupul, de culoare violet închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă neagră lată și o vrîstă roșie. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, alternînd cu spații libere de culoare roșie. Registrele sînt ornamentate cu motive geometrice cosmomorfe — romburi solare; zoomorfe — fluturi; skeomorfe — furci și abstracte, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă o simetrie a motivelor pe verticală în cadrul registrelor. Culorile folosite sînt: roșu, galben, alb, violet și verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv .nr. 827; Fișă A.E. 386
Catrință — din satul Rîpa de Jos, comuna Vătava — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 57 cm; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru iițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură printre fire și broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată și o vrîstă îngustă de culoare roșie. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, alternînd cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

spaţii libere de culoare roşie. Registrele sînt ornamentate cu motive geometrice zoomorfe — coarnele berbecului; simbolice religioase — prescuri; skeomorfe — furci şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, violet şi verde. Unele motive sînt conturate cu fir de broderie pentru a le individualiza. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 728; Fişă A.E. 421
Catrinţă — din comuna Monor, judeţul Bistriţa-Năsăud — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 62 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roz şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată şi o vrîstă îngustă de culoare roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate zoomorfe — coarnele berbecului; simbolice religioase — prescuri; fitomorfe stilizate şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, verde şi mov. Unele motive sînt conturate cu fir de broderie pentru a le individualiza. A mai fost utilizat în ţesătură şi firul metalic. Decorul este tivit al cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 801; Fişă A.E. 368
Catrinţă — din comuna Vătava — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 56 cm; Î decorului = 18 cm
Material, ethnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate zoomorfe — coarnele berbecului; simbolice religioase — prescuri; fitomorfe stilizate şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, verde şi bleumarin. Unele motive sînt conturate cu fir de broderie pentru a le individualiza. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 836; Fişă A.E. 431
Catrinţă — din comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 92 cm, l = 58 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate zoomorfe — coarnele berbecului; simbolice religioase — prescuri; fitomorfe şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, bordo, galben, mov, verde şi alb. Unele motive sînt conturate cu fir de broderie pentru a le individualiza. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 794; Fişă A.E. 397
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 55 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din ţînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă neagră lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate fitomorfe stilizate şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, mov, alb şi verde. Unele motive sînt conturate cu fir de broderie pentru a le individualiza. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 811; Fişă A.E. 350
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 56 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate, fitomorfe stilizate şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, cărămiziu, violet, albastru, alb şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 727; Fişă A.E. 352
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 52 cm; Î decorului = 19 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de un şnur sinusoidal roşu. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, parelele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate fitomorfe stilizate şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, verde, mov şi violet. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr.817; Fişă A.E. 340
Catrinţă — din Săcalul de Pădure, comuna Suseni — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 49 cm; Î decorului = 18 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, brodat.
Descriere: Trupul, de culoare violet închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de trei benzi roşii. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice, geometrizate şi liber desenate, fitomorfe stilizate; simbolice — creanga bradului şi, abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă şi o dispunere simetrică a motivelor pe verticală. Unele motive sînt încadrate în dreptunghiuri pentru a le individualiza. Culorile folosite sînt: roşu, vişiniu, alb, crem, vernil şi bleumarin. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 849; Fişă A.E. 357
Catrinţă — din satul Pietriş, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 53 cm; Î decorului = 19 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, cu alesătură peste fire şi broderie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar latura îngustă superioară de o bandă lată violetă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate fitomorfe stilizate; zoomorfe — coarnele berbecului; cosmomorfe — romburi solare şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Se observă şi o dispunere simetrică a motivelor pe verticală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, albastru şi verde. În decor s-au mai folosit firul metalic şi paietele. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 807; Fişă A.E. 351
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 54 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată înpartea inferioară cu un decor în registre, brodat.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu şi galben iar latura îngustă superioară de o bandă neagră. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, delimitate de şnur din fir metalic. Registrele conţin motive geometrice, geometrizate şi liber desenate, fitomorfe; zoomorfe — coarnele berbecului; antropomorfe — ochi; skeomorfe — cîrlige şi abstracte, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Se observă şi o dispunere simetrică pe verticală a motivelor. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, albastru, mov, negru şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă, în aceleaşi culori.

Inv. nr. 725; Fişă A.E. 359
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 58 cm; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, brodat.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, delimitate de şnur împletit din fir metalic. Registrele conţin motive geometrice, geometrizate şi liber desenate fitomorfe; simbolice — creanga bradului; antropomorfe — ochi; skeomorfe — cîrlige şi abstracte, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, violet, verde şi mov. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 802; Fişă A.E. 348
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 120 cm; l = 59 cm; Î decorului = 21 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, brodat.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, delimitate de şnur împletit din fir metalic. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate fitomorfe — diferite frunze şi flori; skeomorfe — cîrlige, desfăşurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, vişiniu, verde şi bleumarin. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 815; Fişă A.E. 394
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 52 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură peste fire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice şi geometrizate cosmomorfe — romburi solare, zoomorfe — coarnele berbecului, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, vişiniu, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 813; Fişă A.E. 429
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 60 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi portocaliu. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice propriu-zise — rombul, crucea dreaptă, crucea în X, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, bej, bordo, mov şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 789; Fişă A.E. 474
Catrinţă — din satul Pietriş, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 105 cm; l = 58 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în culorile roşu şi galben iar pe latura superioară de o bandă lată roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice propriu-zise — romburi, cercuri, crucea dreaptă, crucea în X; zoomorfe — coarnele berbecului; fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic unilateral şi bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, vişiniu, alb, galben, verde şi bleumarin. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 723; Fişă A.E. 365
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec XIX
Dimensiuni: Î = 112 cm; l = 53 cm; Î decorului = 21 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median,alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice sau geometrizate simbolice religioase — crucea dreaptă, prescura; zoomorfe — coarnele berbecului; cosmomorfe — romburi solare desfăşurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, bleumarin şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 848; Fişă A.E. 345
Catrinţă — din satul Gledin, comuna Monor, jud. Bistriţa Năsăud — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 57 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lată şi una îngustă de culoare roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice propriu-zise — romburi; crucea dreaptă şi crucea în X; fitomorfe — creanga bradului şi zoomorfe — coarnele berbecului, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, verde deschis şi verde închis. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 835; Fişă A.E. 361
Catrinţă — din satul Rîpa de jos, comuna Vătava — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 56 cm; Î decorului = 19 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice propriu-zise — crucea dreaptă; skeomorfe — cîrligul, desfăşurat ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, albastru şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 825; Fişă A.E. 472
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 93 cm; l = 53; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi două vrîste: roşie şi albă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice — triunghiuri, crucea în X; skeomorfe — cîrligul, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, verde, mov şi vişiniu. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 782; Fişă A.E. 417
Catrinţă — din satul Filea, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 59 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu, galben, verde şi mov iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată de culoare violet. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Motivele ornamentale sînt simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic, unilateral şi bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, albastru, mov, verde şi violet. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 786; Fişă A.E. 430
Catrinţă — din comuna Monor, judeţul Bistriţa-Năsăud — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 99 cm; l = 55 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Regis-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trele conţin motive fitomorfe — calea rătăcită cu frunze şi flori, simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, verde şi negru. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 845; Fişă A.E. 471

Catrinţă — din satul Rîpa de Jos, comuna Vătava — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 55 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive florale stilizate desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, bleumarin, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 842; Fişă A.E. 396

Catrinţă — din satul Rîpa de Jos, comuna Vătava — sec XIX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 35 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median alternînd cu spăţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive florale stilizate şi simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 840; Fişă A.E. 353

Catrinţă — din satul Rîpa de Jos, comuna Vătava — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 99 cm; l = 59 cm; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată şi una îngustă, roşii. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive florale stilizate desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, bleumarin, mov, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 726; Fişă A.E. 406

Catrinţă — din zona colinară a Munţilor Călimani — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 93 cm; l = 56 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive simbolice religioase — prescuri; fitomorfe — calea rătăcită cu frunze, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit la cele trei laturi exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv .nr. 800; Fişă A.E. 424
Catrinţă — din zona colinară a Munţilor Călimani — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 52 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Registrele conţin motive simbolice religioase — prescuri şi fitomorfe — calea rătăcită cu frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3374; Fişă A.E. 5458
Catrinţă — din satul Jabeniţa, comuna Solovăstru — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 94 cm; l = 53 cm; Î decorului = 21 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi brun iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Registrele conţin motive geometrice — crucea în X, rombul; fitomorfe — calea rătăcită cu frunze, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, bej, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 803; Fişă A.E. 473
Catrinţă — din satul Săcalul de Pădure, comuna Brîncoveneşti — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 102 cm; l = 60 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentat în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descrierea: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Registrele conţin motive geometrice — linia frîntă, triunghiul, rombul; fitomorfe — calea rătăcită cu frunze, desfăşurate ritmic unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în culoare roşie.

Inv. nr. 793; Fişă A.E. 469
Catrinţă — din Pietriş, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 58 cm; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice — romburi, triunghiuri, linia frîntă; simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, vernil, mov şi bordo. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 808; Fişă A.E. 398
Catrinţă — din satul Pietriş, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 59 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roșie lată. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median alternînd cu spații libere de culoare roșie. Registrele conțin motive geometrice — linia întreruptă, rombul, cruce în X, desfășurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, galben, mov, verde, bleumarin și negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 796; Fișă A.E. 502
Catrință — din satul Pietriș, comuna Deda — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 60 cm; Î decorului = 21 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roșie lată. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median alternînd cu spații libere de culoare roșie. Registrele conțin motive geometrice — romuri, triunghiuri; fitomorfe — căliță ocolită cu frunze, desfășurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, vișiniu, violet, alb, galben, mov și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 823; Fișă A.E. 346
Catrință — din Săcalul de Pădure, comuna Brîncovenești — sec. XIX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 47 cm; Î decorului = 20 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu, galben și vernil. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, alternînd cu spații libere de culoare roșie. Registrele conțin motive geometrice — romburi, triunghiuri, linia întreruptă; fitomorfe — căliță ocolită cu frunze desfășurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, bordo, alb, galben, mov și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 2134; Fișă A.E. 383
Catrință — din comuna Vătava — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 90 cm; l = 59 cm; Î decorului = 29 cm
Material, tehnică: Tesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roșie și o vrîstă policromă. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, alternînd cu spații libere de culoare roșie. Registrele conțin motive florale și zoomorfe — fluturi, desfășurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, portocaliu, roz, vișiniu, alb, galben, mov, bleumarin și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori și are aplicați ciucuri scurți.

Inv. nr. 3010; Fișă A.E. 441
Catrință — din comuna Ibănești — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 58 cm; Î decorului = 28 cm
Material, tehnică: Tesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, țesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă îngustă și o bandă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lată roşii. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice — crucea în X, rombul; simbolice religioase — prescura şi florale, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, roz, vişiniu, cărămiziu, alb, bleumarin şi verde. Decorul este tivit cu lînă în aceleaşi culori, pe laturile exterioare, avînd fixaţi şi ciucuri scurţi.

Inv. nr. 851; Fişă A.E. 364
Catrinţă — din satul Pietriş, comuna Deda — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 85 cm; l = 56 cm; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi portocaliu. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, delimitate de linii punctate. Registrele conţin motive geometrice — romburi; zoomorfe — coarnele berbecului; skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, bordo, alb, bej, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 805; Fişă A.E. 358
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 57 cm; Î decorului = 19 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roz şi portocaliu iar pe latura îngustă superioară de o bandă colorată în roşu, alb şi verde. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, delimitate de vrîste colorate. Registrele conţin motive geometrice — crucea în X; zoomorfe — coarnele berbecului; skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, violet, mov, albastru şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 812; Fişă A.E. 382
Catrinţă — din comuna Monor, judeţul Bistriţa-Năsăud — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 52 cm; Î decorului = 28 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă neagră lată şi o vrîstă cu roşu şi verde. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Catrinţele de acest gen care au registre colorate în întregime în culoare albă poartă denumirea de catrinţe cu rază. Registrele conţin motive geometrice — romburi şi skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, bleumarin şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 795; Fişă A.E. 366
Catrinţă — din comuna Monor, judeţul Bistriţa-Năsăud — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 56 cm; Î decorului = 19 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Catrinţele de acest gen care au registre colorate în întregime în alb poartă denumirea de catrinţe cu rază. Registrele conţin motive geometrice — romburi; skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, vernil şi bleumarin. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 792; Fişă A.E. 416
Catrinţă — din satul Rîpa de Jos, comuna Vătava — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 102 cm; l = 62 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde, iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive fitomorfe — căliţe ocolite cu flori şi frunze. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, bleumarin, violet şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 778; Fişă A.E. 412
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 58 cm; Î decorului = 24 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată colorată în galben şi verde. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, crem, albastru, verde şi maro. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3351/d; Fişă A.E. 5451
Catrinţă — din satul Jabenița, comuna Solovăstru — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 53 cm; Î decorului = 21 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi verde iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere în culoarea trupului catrinţei. Registrele conţin motive geometrice — linii întrerupte şi fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, galben, bleumarin şi negru. Decorul are pe laturile exterioare ciucuri.

Inv. nr. 852; Fişă A.E. 388
Catrinţă — din satul Pietriş, comuna Deda — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 58 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben, verde, la fel şi pe latura îngustă superioară. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice — linii întrerupte şi fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, albastru, violet şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv. nr. 3244; Fişă A.E. 2999
Catrinţă — de pe Valea Gurghiului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 56 cm; Î decorului = 28 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire, cu găuri.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive fitomorfe — frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, vişiniu, alb, galben, violet, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori avînd aplicaţi şi ciucuri.

Inv. nr. 721; Fişă A.E. 391
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 115 cm; l = 58 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de două benzi roşii, una mai lată iar alta mai îngustă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţiii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice — linii întrerupte şi fitomorfe — frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, albastru, vernil şi mov. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 839; Fişă A.E. 363
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 61 cm; Î decorului = 17 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată vişinie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare roşie. Registrele conţin motive geometrice — linii curbe, linii frînte, romburi şi fitomorfe — lujeri de frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, portocaliu, albastru, verde, mov şi maro. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3209; Fişă A.E. 5454
Catrinţă — din comuna Hodac — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 102 cm; l = 60 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, brodat.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi portocaliu. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere de culoare neagră. Registrele conţin motive geometrice — crucea în X şi fitomorfe — frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, albastru, maro, negru şi verde.

Inv. nr. 3352/b; Fişă A.E. 5463
Catrinţă — din Jabeniţa, comuna Solovăstru — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 54 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, brodat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi verde peste care s-a aplicat un şnur meandric negru presărat cu paiete. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele simetrice faţă de un registru median, alternînd cu spaţii libere în culoarea trupului catrinţei peste care s-a aplicat acelaşi şnur meandric cu paiete. Registrele conţin motive fitomorfe — căliţe ocolite cu frunze şi flori liber desenate. Culorile folosite sînt: roşu, galben auriu, cafeniu, albastru, verde şi negru în diferite nuanţe. Pe latura inferioară a decorului sînt aplicaţi franjuri din mătase neagră.

Inv. nr. 3352; Fişă A.E. 5591
Catrinţă — de pe Valea Gurghiului — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 58 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi verde. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice, alternînd cu spaţii libere în culoarea fondului catrinţei peste care s-a aplicat şnur meandric din fir metalic şi paiete. Registrele conţin motive fitomorfe — căliţe ocolite cu frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3215; Fişă A.E. 5457
Catrinţă — din comuna Hodac — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 102 cm; l = 54 cm; Î decorului = 29 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi portocaliu iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă cu roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste policrome. Registrele conţin motive antropomorfe — ochi şi ochi cu sprîncene; skeomorfe — ciucuri şi florale, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, bej, albastru şi verde. Acest tip de catrinţă care are registre colorate doar în culoare albă poartă denumirea de catrinţe cu rază. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori şi are aplicaţi ciucuri scurţi.

Inv. nr. 3184/2; Fişă A.E. 407
Catrinţă — din comuna Ibăneşti — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 104 cm; l = 58 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre, ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi galben. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste policrome. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, galben, verde, violet şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3012/1; Fişă A.E. 762
Catrinţă — din comuna Ibăneşti — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 60 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor în registre ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste colorate. Registrele conţin motive geometrice — romburi, triunghiuri; fitomorfe — flori şi frunze; simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, bordo, alb, galben, verde, mov, bleumarin şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 841; Fişă A.E. 411
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 57 cm; Î decorului = 18 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median. Registrele conţin motive geometrice — linii întrerupte, fitomorfe — flori şi frunze; skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, verde, violet şi albastru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 781; Fişă A.E. 413
Catrinţă — de pe Valea Gurghiului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 107 cm; l = 55 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii punctate. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze; simbolice cosmomorfe — sori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, albastru şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 816; Fişă A.E. 384
Catrinţă — din Săcalul de Cîmpie, comuna Brîncoveneşti — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 110 cm; l = 58 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste colorate peste care s-a aplicat fir metalic împletit. Registrele conţin motive zoomorfe — coarnele berbecului şi cosmomorfe — sori, desfăşurate ritimic, unilateral pe orizontală. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 814; Fişă A.E. 405
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 56 cm; Î decorului = 28 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată şi una îngustă roşii. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii punctate. Registrele conţin motive geometrice — romburi, fitomorfe — frunze şi spice; simbolice religioase — prescuri, desfăşurate ritmic unilateral pe orizon-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, albastru, violet şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 826; Fişă A.E. 392
Catrinţă — din comuna Deda — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 53 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, gri, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 787; Fişă A.E. 420
Catrinţă — din Rîpa de Jos, comuna Vătava — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 112 cm; l = 58 cm; Î decorului = 23 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde şi o dantelă galbenă cu colţişori. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — ramuri cu frunze şi flori. Culorile folosite sînt: roşu, bordo, alb, galben şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 831; Fişă A.E. 476
Catrinţă — din Săcalul de Pădure, comuna Brîncoveneşti — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 114 cm; l = 58 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată şi una îngustă roşii. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — căliţe ocolite cu frunze şi flori. Culorile folosite sînt: roşu, bordo, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 810; Fişă A.E. 414
Catrinţă — din Săcalul de Pădure, comuna Brîncoveneşti — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 53 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — căliţe ocolite cu frunze şi antropomorfe — ochi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, violet şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 829; Fişă A.E. 399
Catrinţă — din comuna Ruşii Munţi — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 58 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi albastru iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median despărţite de linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — ramuri cu frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, violet şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 799; Fişă A.E. 393

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 58 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — frunze, flori, spice şi geometrice — romburi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, verde şi mov. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 722; Fişă A.E. 418

Catrinţă — din Filea, comuna Deda — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 53 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — frunze, flori şi spice şi geometrice — romburi, desfăşurate ritmic, unilateral şi bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 847; Fişă A.E. 468

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 56 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire, cu găuri.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze şi simbolice — pomul vieţii, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, galben, bleumarin şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori avînd şi ciucuri scurţi.

Inv. nr. 846; Fişă A.E. 400

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 56 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de un şir de paiete încadrate

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de fir metalic. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite de linii întrerupte. Registrele conțin motive fitomorfe — frunze, flori și spice, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, alb, galben, mov, violet și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 791; Fișă A.E. 423

Catrință — de pe Valea superioară a Mureșului — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 103 cm; l = 60 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire cu găuri.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu, galben și verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă roșie lată și o vrîstă policromă. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite de linii întrerupte. Registrele conțin motive fitomorfe — frunze și flori, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, roz, bordo, galben, alb, mov și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 2126; Fișă A.E. 427

Catrință — din comuna Hodac — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 105 cm; l = 58 cm; Î decorului = 32 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite prin linii întrerupte. Registrele conțin motive fitomorfe — frunze și flori, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, roz, bej, galben, bleumarin, verde și maro. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori. Între registre precum și împrejurul decorului este aplicat un șnur metalic pe țesătură.

Inv. nr. 3319; Fișă A.E. 5455

Catrință — din comuna Hodac — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 70 cm; l = 62 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite de linii întrerupte. Registrele conțin motive fitomorfe — flori și frunze, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, alb, galben, albastru, vișiniu și verde. Decorul este tivit pe laturile lungi cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 3227/a; Fișă A.E. 5456

Catrință — din comuna Hodac — ½ sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 60 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Tesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și portocaliu. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite prin linii întrerupte. Registrele conțin motive fitomorfe — flori și frunze, și avimorfe — păsări, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roșu, alb, galben, albastru, mov și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv. nr. 850; Fişă A.E. 402
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 105 cm; l = 52 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben, iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive geometrice — romburi; fitomorfe — frunze şi spice şi skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, violet, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori. Împrejurul catrinţei este aplicată o dantelă portocalie.

Inv. nr. 724; Fişă A.E. 503
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 59 cm; Î decorului = 22 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben, iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii colorate. Registrele conţin motive fitomorfe — frunze şi spice, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, mov, verde şi violet. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 819; Fişă A.E. 415
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 56 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată şi una îngustă de culoare roşie. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii colorate. Registrele conţin motive fitomorfe — frunze şi spice şi geometrice — romburi, desfăşurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, alb, mov, violet şi verde.

Inv. nr. 788; Fişă A.E. 433
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 58 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze şi geometrice — triunghiuri, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, portocaliu, mov, bleumarin, verde, violet, vernil şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori. Împrejurul catrinţei are aplicat un fir metalic.

Inv. nr. 833; Fişă A.E. 395
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 58 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire cu tăieturi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste colorate şi fir metalic aplicat. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, violet, mov, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 828; Fişă A.E. 419

Catrinţă — din comuna Ruşii Munţi — $^1/_2$ sec. XX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 60 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire cu tăieturi.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, căliţe ocolite cu frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov şi vişiniu. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 822; Fişă A.E. 504

Catrinţă — din Rîpa de Jos, comuna Vătava — $^1/_2$ sec. XX
Dimensiuni: Î = 98 cm; l = 58 cm; Î decorului = 25 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roz şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii colorate. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, căliţe ocolite cu frunze şi skeomorfe — cîrlige, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, bordo, alb, galben, mov, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 820; Fişă A.E. 387

Catrinţă — din comuna Ibăneşti — $^1/_2$ sec. XX
Dimensiuni: Î = 107 cm; l = 60 cm; Î decorului = 27 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii colorate. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze şi geometrice — triunghiuri, desfăşurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, crem, galben, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 776; Fişă A.E. 475

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului — $^1/_2$ sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 58 cm; Î decorului = 30 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire cu tăieturi.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în vişiniu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii între-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rupte. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, bordo, alb, balben, bleumarin şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3185; Fişă A.E. 389
Catrinţă — din comuna Ibăneşti — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 63 cm; Î decorului = 28 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, alb şi verde, la fel şi pe latura îngustă superioară. Compoziţia ornamentală este realizată în registre, orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii întrerupte. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze; skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, vişiniu, alb, crem, galben, albastru şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3315; Fişă A.E. 5452
Catrinţă — din comuna Hodac — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 77 cm; l = 63 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi portocaliu. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de linii roşii. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, albastru şi verde. Decorul este tivit pe latura exterioară şi are aplicată dantelă cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3369; Fişă A.E. 5459
Catrinţă — din Jabeniţa, comuna Solovăstru — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 57 cm; Î decorului = 28 cm
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi verde, iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată portocalie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de fir metalic şi paiete. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, roz, vişiniu, alb, bej, crem, verde, violet, albastru şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare şi are aplicată dantelă cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3326/d; Fişă A.E. 5453
Catrinţă — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX
Dimensiuni Î = 98 cm; l = 57 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi portocaliu. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste policrome. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, portocaliu, verde, albastru şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3012/2; Fişă A.E. 426.
Catrinţă — din comuna Ibăneşti, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 64 cm; Î decorului = 29 cm

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Material, tehnică : Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben, iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată și una îngustă de culoare roșie. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite de linii colorate. Registrele conțin motive geometrice — rombul, crucea în X; fitomorfe — frunze și flori, desfășurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roșu, roz, vișiniu, bordo, alb, galben, bleumarin și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 3184/I; Fișă A.E. 408
Catrință — de pe Valea Gurghiului, 1/2 sec. XX
Dimensiuni : Î = 97 cm; l = 56 cm; Î decorului = 26 cm
Material, tehnică : Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median, despărțite de linii întrerupte. Registrele conțin motive geometrice — crucea în X; fitomorfe — călițe ocolite cu frunze; skeomorfe — ciuturi, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roșu, roz, portocaliu, alb, verde, violet și negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare și are aplicați ciucuri scurți din lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 797; Fișă A.E. 410
Catrință — din satul Gledin, comuna Monor, județul Bistrița-Năsăud, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 110 cm; l = 57 cm; Î decorului = 32 cm
Material, tehnică : Țesătură în patru ițe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere : Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu, galben și albastru. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice, față de un registru median, despărțite prin șnur metalic aplicat pe țesătură. Registrele conțin motive fitomorfe — flori și frunze, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roșu, vișiniu, roz, galben, verde, mov, maro și albastru. Decorul este tivit pe laturile lungi cu lînă în aceleași culori. În jurul decorului are aplicată o dantelă cu colțișori.

Inv. nr. 3183/3; Fișă A.E. 356.
Catrință — din Ibănești Pădure, comuna Ibănești, 1/2 sec. XX
Dimensiuni : Î = 97 cm; l = 63 cm; Î. decorului = 25 cm.
Material, tehnică : Țesătură în patru ițe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor țesut cu alesătură printre fire și broderie.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în galben. Compoziția ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice față de un registru median. Registrele conțin motive geometrice — romburi; antropomorfe — ochi și fitomorfe — flori și frunze, desfășurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roșu, roz, vișiniu, alb, crem, albastru și verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare și are aplicați ciucuri scurți din lînă în aceleași culori.

Inv. nr. 844; Fișă A.E. 362
Catrință — din Rîpa de Jos, comuna Vătava, 1/2 sec. XX
Dimensiuni : Î = 93 cm; l = 58 cm; Î decorului = 21 cm.
Material, tehnică : Țesătură în patru ițe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere : Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roșu și galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roșie lată. Compo-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive geometrice — linia curbă, linia frîntă; fitomorfe — frunze şi flori; antropomorfe — ochi; simbolice — creanga bradului, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, mov, violet şi verde.

Inv. nr 804; Fişă A.E. 409.

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 90 cm; l = 54 cm; Î decorului = 20 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, galben şi verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată galbenă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin şnur metalic aplicat pe ţesătură. Registrele conţin motive geometrice — linia frîntă, rombul, pătratul; fitomorfe — frunze şi flori; antropomorfe — ochi şi simbolice — creanga bradului, desfăşurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roşu, vişiniu, portocaliu, alb, albastru, mov, verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 838; Fişă A.E. 422.

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 97 cm; l = 58 cm; Î decorului = 20 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere : Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roz şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată vişinie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze şi antropomorfe — ochi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, alb, verde şi mov. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 832; Fişă A.E. 401.

Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 110 cm; l = 58 cm; Î decorului = 20 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea infe-, rioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median. Registrele conţin motive fitomorfe — flori şi frunze şi antropomorfe — ochi cu sprîncene, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, galben, albastru, verde şi violet. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 809; Fişă A.E. 477.

Catrinţă — din comuna Monor, judeţul Bistriţa-Năsăud, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 100 cm; l = 52 cm; Î decorului = 21 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în violet şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie, lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive geometrice — crucea în X şi fitomorfe — flori

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roşu, bordo, alb, galben, mov şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare şi are aplicaţi ciucuri scurţi din lînă, în aceleaşi culori.

Inv. nr. 785; Fişă A.E. 349.
Catrinţă — de pe Valea superioară a Mureşului, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 98 cm; l = 55 cm; Î decorului = 19 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în violet şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată gri şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median. Registrele conţin motive geometrice — romburi şi fitomorfe — ramuri cu frunze şi flori, călite ocolite cu flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt : roşu, alb, crem, mov, verde şi albastru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 834; Fişă A.E. 355.
Catrinţă — din comuna Ibăneşti, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 105 cm; l = 56 cm; Î decorului = 24 cm.
Material, tehnică : Tesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă lată roşie şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite prin linii întrerupte. Registrele conţin motive geometrice — romburi şi fitomorfe — flori şi frunze.. Culorile folosite sînt: roşu, roz, alb, galben, portocaliu, violet şi verde. Decorul este tivit pe laturile exterioare şi are aplicaţi ciucuri scurţi din lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 2134 a; Fişă A.E. 342.
Catrinţă — din Rîpa de Jos, comuna Vătava, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 98 cm; l = 55 cm; Î decorului = 27 cm.
Material, tehnică: Tesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor cu aplicaţii de şnur.
Descriere : Trupul, de culoare mov, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în roşu, portocaliu şi verde. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste policrome. Registrele conţin motive geometrice — dreptunghiuri: fitomorfe — flori desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. În ornamentare s-a mai folosit firul metalic şi pajetele. Culorile folosite: roşu, roz, alb, maro, vişiniu, verde şi mov. Pe laturile exterioare ale decorului are aplicaţi ciucuri din lînă.

Inv. nr. 3380; Fişă A.E. 5450.
Catrinţă — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 108 cm; l = 53 cm; Î decorului = 31 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu, bej şi verde iar pe latura îngustă superioară de o bandă galbenă lată şi o vrîstă policromă. Compozitia ornamentală este realizată printr-un decor omogen cu motive fitomorfe — trandafiri cu frunze. Culorile folosite: roşu, roz, bej, albastru, verde şi negru, în diferite nuante. Decorul este tivit pe laturile exterioare şi are aplicaţi ciucuri scurţi din lînă, în aceleaşi culori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv. nr. 3372; Fişă A.E. 5460.
Catrinţă — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, ½ sec. XX.
Dimensiuni: Î = 100 cm; l = 54 cm; Î decorului = 32 cm.
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi portocaliu iar pe latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este unitară, realizată cu motive fitomorfe — flori de trandafir cu frunze. Culorile folosite: roşu, roz, alb, galben, albastru, verde şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare şi are aplicaţi ciucuri din lînă în aceleaşi culori. Decorul este presărat cu paiete. În jurul catrinţei este aplicat un şnur metalic.

Inv. nr. 3368; Fişă A.E. 5462
Catrinţă — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, ½ sec. XX.
Dimensiuni : Î = 96 cm; l = 57 cm; Î decorului = 28 cm.
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat în tehnica în relief denumită zonal „cu dupci".
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste colorate în roşu şi galben iar pe latura îngustă superioară de o bandă roşie lată şi o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor omogen cu motive fitomorfe — flori şi frunze, cu simetrie pe orizontală. Culorile folosite: roşu, alb, galben, albastru şi verde. Decorul este continuat pe laturile lungi sub forma unor ghirlande de flori. Pe marginea exterioară a decorului sînt aplicaţi ciucuri din lînă, în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3364; Fişă A.E, 5461
Catrinţă — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, ½ sec. XX.
Dimensiuni : Î = 100 cm; l = 50 cm; Î decorului = 32 cm.
Material, tehnică: ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat în tehnica în relief denumită zonal „cu dupci".
Descriere : Trupul, de culoare bleumarin închis, este marcat pe laturile lungi cu vrîste roşii. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor omogen cu motive fitomorfe — un buchet de flori cu simetrie pe orizontală. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori şi are aplicată dantelă. Culorile folosite: roşu, alb, galben, albastru şi verde.

Inv. nr. 3183/1; Fişă A.E. 390.
Catrinţă — din comuna Ibăneşti, ½ sec. XX.
Dimensiuni : Î = 97 cm; l = 63 cm; Î decorului = 27 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere : Trupul de culoare bleumarin, este marcat pe laturile lungi de vrîste colorate în galben iar latura îngustă superioară de o vrîstă policromă. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor omogen cu motive fitomorfe — flori şi frunze, încadrat pe laturi de motivul simbolic pomul vieţii. Culorile folosite: roşu, roz, vişiniu, crem, verde, albastru, bleumarin şi negru. Decorul este tivit pe laturile exterioare cu lînă în aceleaşi culori.

Inv. nr. 3673; Fişă A.E. 5592.
Catrinţă — din comuna Băla, ½ sec. XX.
Dimensiuni : Î = 95 cm; l = 46 cm; Î decorului = 56 cm.
Material, tehnică : Ţesătură în patru iţe, din lînă. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere : Trupul este de culoare neagră. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor omogen, cu motive fitomorfe — ramuri cu frunze şi flori; simbolice — pomul vieţii. Decorul este continuat prin două ghirlande pe laturile lungi. Culorile folosite: roşu, roz, bej, crem, maro, verde şi albastru. Pe latura inferioară a catrinţei sînt fixaţi ciucuri din lînă în aceleaşi culori.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv. nr. 2666; Fişă A.E. 1593.
Catrinţă — din Vaidacuta, comuna Suplac, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 78 cm; l = 48 cm; Î decorului = 22 cm.
Material, tehnică: Ţesătură din lînă, în două iţe. Este ornamentată în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere : Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă aplicată la marginea ţesăturii. Compoziţia ornamentală este realizată în partea inferioară în registre orizontale, paralele, simetrice faţă de un registru median, despărţite de vrîste colorate. Registrele conţin motive florale, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu fir metalic auriu şi argintiu şi lînă roşie. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri lungi din lînă şi fir metalic.

Inv. nr. 3352/c; Fişă A.E. 5464.
Şorţ — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 86 cm; l = 100 cm.
Material, tehnică: Ţesătură năvădită în ochişori din lînă. Are formă dreptunghiulară, cu pliuri.
Descriere : Este confecţionat din doi laţi încheiaţi în cheiţă cu lînă colorată în roşu, roz, galben, albastru şi verde. Fondul este negru. În partea superioară este fixată pe o baieră din lînă împletită, policromă, dîndu-i astfel o formă de evantai.

Inv. nr. 3324; Fişă A.E. 5465.
Şorţ — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 80 cm; l = 102 cm.
Material, tehnică : Ţesătură din lînă năvădită în ochişori. Are formă dreptunghiulară.
Descriere : Este confecţionat din doi laţi încheiaţi în cheiţă, cu lînă colorată în roşu, galben şi verde. Fondul este negru. În partea superioară este fixată pe o baieră policromă, din lînă împletită, dîndu-i astfel o formă de evantai.

Inv. nr. 3361; Fişă A.E. 5466.
Şorţ — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 88 cm; l = 75 cm.
Material, tehnică: Ţesătură din lînă năvădită. Are formă dreptunghiulară.
Descriere: Este confecţionat dintr-un singur lat. Este ornamentat pe întreaga suprafaţă cu un decor în registre verticale cu motive geometrice — romburi. În partea inferioară are un registru îngust brodat tot cu motive geometrice — romburi şi cruci în X, desfăşurate pe orizontală. Culorile folosite: verde, roşu, galben şi albastru, în diferite nuanţe. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri din lînă în culorile decorului.

Inv. nr. 3197/c; Fişă A.E. 5473.
Catrinţă — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 90 cm; l = 49 cm; Î decorului = 33 cm.
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe, din lînă îngroşată la piuă. Este ornamentată în partea inferioară şi pe laturile lungi cu un decor brodat.
Descriere : Trupul este de culoare neagră. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor omogen, brodat pe catifea neagră aplicată pe ţesătură. Motivele ornamentale sînt fitomorfe — flori şi frunze, cu simetrie pe orizontală. Decorul este presărat cu paiete. Culorile folosite sînt: roşu, galben, portocaliu, cafeniu, albastru şi verde. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă neagră.

Inv. nr. 3197 b; Fişă A.E. 5476.
Şorţ, Şurţ cu peană — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX.
Dimensiuni : Î = 87 cm; l = 103 cm.
Material, tehnică : Este confecţionat din pînză industrială — taft şi ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor brodat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Are formă dreptunghiulară, dintr-un singur lat despărţit în două printr-un şnur metalic aplicat pe verticală. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor dublu — două vase cu flori cu cîte două ghirlande ce urcă, pe laturile lungi şi în partea mediană, spre talie. Cele două cîmpuri interioare sînt presărate de flori răzleţe. În partea inferioară pe orizontală este marcat de o linie frîntă realizată din paiete. Culorile folosite: roşu, galben, albastru şi verde, în diferite nuanţe.

Inv. nr. 3021; Fişă A.E. 5474
Catrinţă — din comuna Ibăneşti, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 86 cm; l = 43 cm; Î decorului = 34 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă îngroşată la piuă. Este ornamentată în partea inferioară şi pe laturile lungi cu un decor brodat, cu mătase.
Descriere: Trupul, este de culoare neagră. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor omogen, brodat pe catifea neagră aplicată pe ţesătură. Motivele ornamentale sînt fitomorfe — flori şi frunze. Decorul este presărat cu paiete. Culorile folosite: roşu, roz, vişiniu, alb, galben, portocaliu, cafeniu, albastru şi verde, în diferite nuanţe. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă neagră.

Inv. nr. 3022; Fişă A.E. 5475
Şorţ, Şurţ cu peană — din comuna Ibăneşti, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 88 cm; l = 94 cm
Material, tehnică: Este confecţionat din pînză industrială neagră — taft şi ornamentat pe întreaga suprafaţă cu un decor brodat.
Descriere: Are formă dreptunghiulară într-un singur lat. Compoziţia ornamentală este realizată printr-un decor dispersat cu motive fitomorfe — flori şi frunze. Pe latura inferioară are un rînd de paiete mari şi franjuri din fir metalic. Culorile folosite: roşu, roz, vişiniu, galben, portocaliu, cafeniu, albastru şi verde.

Inv. nr. 3318/c; Fişă A.E. 5470
Zadii (două piese) — din comuna Hodac, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 75 cm; l = 29 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă îngroşată la piuă. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă din mătase neagră. Compoziţia ornamentală este realizată prin două registre paralele simetrice conţinînd motive fitomorfe — flori şi frunze brodate cu mătase neagră şi albastră. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri lungi din mătase neagră.

Inv. nr. 2671; Fişă A.E. 5596
Zadii (două piese) — din zona Tîrnavelor, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 53 cm
Material, tehnică: Sînt confecţionate din postav industrial — aba de culoare neagră. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă din mătase neagră. Compoziţia ornamentală este realizată prin două registre, paralele cu motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu mătase albastră şi mov şi fir metalic. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri din mătase neagră.

Inv. nr. 2940 1,2; Fişă A.E. 5469
Zadii (două piese) — din Lepindea, comuna Daia, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 90 cm; l = 40 cm
Material, tehnică: Sînt confecţionate din postav industrial — aba de culoare neagră. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din mătase neagră. Compoziţia ornamentală este realizată prin două registre, orizontale, paralele, conţinînd motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu mătase neagră şi fir metalic. Pe latură inferioară are aplicaţi franjuri lungi din mătase neagră.

Inv. nr. 3004; Fişă A.E. 5597
Zadii (două piese) — din Voiniceni, comuna Ceuaşu de Cîmpie, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 86 cm; l = 43 cm
Material, tehnică: Sînt confecţionate din postav industrial — aba de culoare neagră. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră este marcat pe laturile lungi de dantelă din mătase neagră. Compoziţia ornamentală este realizată prin două registre, paralele, orizontale, conţinînd motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu mătase neagră. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri lungi din mătase. Împrejurul catrinţei are brodată o căliţă ocolită.

Inv. nr. 3661 — 3662; Fişă A.E. 5598
Zadii (două piese) — din comuna Băla, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 83 cm; l = 40 cm
Material, tehnică: Sînt confecţionate din postav industrial — aba de culoare neagră. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă din mătase neagră şi o căliţă ocolită. Compoziţia ornamentală este realizată prin două registre orizontale, paralele, conţinînd motive fitomorfe — flori şi frunze. Cîte două flori sînt brodate şi pe laturile lungi. În cadrul registrelor orizontale motivele sînt desfăşurate ritmic, unilateral şi sînt brodate cu fir metalic. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri lungi din mătase.

Inv. nr. 3384/b; Fişă A.E. 5471
Zadii (două piese) — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 46 cm; Î decorului = 33 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă din mătase neagră. Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice, alternînd cu spaţii libere în culoarea trupului zadiei. Registrele conţin motive fitomorfe — frunze şi flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu fir metalic. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri din mătase neagră.

Inv. nr. 2670; Fişă A.E. 5599
Zadii (două piese) — din zona Tîrnavelor, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 88 cm; l = 54 cm
Material, tehnică: Sînt confecţionate din postav industrial — aba de culoare neagră. Sînt ornamentate în partea inferioară cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră, este marcat pe laturile lungi de dantelă din mătase neagră şi o căliţă ocolită. Compoziţia ornamentală este realizată prin trei registre orizontale, paralele, conţinînd motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu fir metalic. Flori simetrice sînt brodate şi pe laturile lungi. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri din mătase neagră.

Inv. nr. 3391/d; Fişă A.E. 5472
Zadii (două piese) — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 82 cm; l = 36 cm
Material, tehnică: Sînt confecţionate din postav industrial — aba de culoare neagră. Sînt ornamentate pe întreaga suprafaţă cu un decor brodat.
Descriere: Trupul, de culoare neagră este marcat pe laturile lungi de dantelă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din mătase neagră. Compoziţia ornamentală este realizată prin două registre verticale, paralele, conţinînd motive fitomorfe — buchete de flori, desfăşurate ritmic, unilateral, pe verticală Culorile folosite: galben, albastru şi cafeniu în diferite nuanţe. Pe latura inferioară are aplicaţi franjuri lungi din mătase.

Inv. nr. 3365; Fişă A.E. 3646
Zadii (două piese) — din Jabeniţa, comuna Solovăstru, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 94; l = 45 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Sînt ornamentate pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice cu motive fitomorfe — flori şi frunze, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite: mov, roşu, roz, cărămiziu, alb, albastru, verde şi negru.

Inv. nr. 3249/a, b; Fişă A.E. 3645
Zadii — din comuna Hodac, 3/4 sec. XX
Dimensiuni: Î = 85 cm; l = 41 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale cu motive geometrice — romburi, linii întrerupte; zoomorfe — coarnele berbecului şi skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală, ţesute cu fir metalic şi mătase în culorile: mov, galben, maro şi verde. Zadia din faţă are pe latura îngustă inferioară franjuri din mătase neagră.

Inv. nr. 2936/2; Fişă A.E. 437
Zadie — din zona Tîrnavelor, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 92 cm; l = 49 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale cu motive geometrice — romburi; fitomorfe — flori şi zoomorfe — coarnele berbecului, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, ţesute cu fir metalic şi mătase galbenă. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă.

Inv. nr. 2960/I; Fişă A.E. 343
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 42 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură printre fire şi broderie.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, despărţite de linii drepte şi linii întrerupte. Motivele ornamentale sînt fitomorfe — frunze şi simbolice — prescuri, desfăşurate ritmic unilateral pe orizontală, ţesute şi brodate cu fir metalic. Pe latura inferioară are aplicată o dantelă cu colţişori.

Inv. nr. 2667; Fişă A.E. 5595
Zadie — din Vaidacuta, comuna Suplac, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 76 cm; l = 46 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, despărţite de vrîste colorate. Motivele ornamentale sînt fitomorfe — flori, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală brodate cu fir metalic şi lînă în culorile albastru şi mov. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată o dantelă neagră.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inv. nr. 2946; Fişă A.E. 435
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 90 cm; l = 48 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire şi broderie.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, despărţite de vrîste colorate. Motivele ornamentale sînt geometrice — romburi; astrale — stele, desfăşurate ritmic, unilateral sau bilateral pe orizontală, brodate cu mătase în culorile roşu, auriu, verde şi negru şi fir metalic. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă.

Inv. nr. 2668; Fişă A.E. 5594
Zadie — din zona Tîrnavelor, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 85 cm; l = 45 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice. Motivele ornamentale sînt geometrice — romburi şi cruci în X, linii întrerupte şi căliţe ocolite; motive sociale — sfădite, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, brodate cu fir metalic şi lînică în culorile: roşu, albastru şi verde. Decorul este presărat cu paiete.

Inv. nr. 2957 1; Fişă A.E. 439
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 88 cm; l = 48 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice. Motivele ornamentale sînt geometrice — linii întrerupte, linii frînte şi romburi, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală, ţesute cu fir metalic şi lînă în culorile: roşu, vişiniu, bordo, alb, galben, mov şi verde. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă.

Inv. nr. 2943 1; Fişă A.E. 436
Zadie — din zona Tîrnavelor, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 95 cm; l = 43 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură printre fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, cu motive geometrice — linii întrerupte şi romburi. Culorile folosite sînt: roşu, alb, galben, verde, bleumarin şi negru. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă.

Inv. nr. 3449; Fişă A.E. 5467
Zadie — din Şoimuş, comuna Coroisînmărtin, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 96 cm; l = 45 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, cu motive geometrice — linii întrerupte şi skeomorfe — ciuturi, desfăşurate ritmic unilateral sau bilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, vişiniu, alb, portocaliu, albastru şi negru. Pe latura inferioară are aplicată dantelă.

Inv. nr. 3426; Fişă A.E. 5468
Zadie — din Şoimuş, comuna Coroisînmărtin, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 88 cm; l = 45 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice, cu motive geometrice — linii întrerupte; skeomorfe — ciuturi, şarampău; sociale — sfădite, desfăşurate ritmic, unilateral pe orizontală. Culorile folosite sînt: roşu, alb, portocaliu, verde, bleumarin şi negru în diferite nuanţe. Pe latura inferioară are aplicaţi ciucuri scurţi.

Inv. nr. 2943/2; Fişă A.E. 434
Zadie — din satul Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 97 cm; l = 45 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, cu motive geometrice abstracte. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată o dantelă fină.

Inv. nr. 2952; Fişă A.E. 344
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 90 cm; l = 44 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în registre orizontale, paralele, simetrice cu motive geometrice abstracte. Culorile folosite sînt: roşu, vişiniu, alb, portocaliu, verde şi negru. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă.

Inv. nr. 2960 II; Fişă A.E. 403
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe
Dimensiuni: Î = 85 cm; l = 43 cm
întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată prin vrîste orizontale. Culorile folosite sînt: roşu, portocaliu, bordo, verde, argintiu şi auriu. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată o dantelă cu colţişori.

Inv. nr. 2957/II; Fişă A.E. 404
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 84 cm; l = 46 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe cu alesătură peste fire. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor vrîstat. Culorile folosie: roşu, bordo, galben, mov, bleumarin şi verde. Pe laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată o dantelă cu colţişori.

Inv. nr. 2960 III; Fişă A.E. 440
Zadie — din Lepindea, comuna Bahnea, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 91 cm; l = 44 cm
Material, tehnică: Ţesătură în două iţe din lînă şi bumbac. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor ţesut cu alesătură peste fire.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată prin vrîste orizontale. Culorile folosite sînt: roşu, galben, portocaliu, vişiniu, verde, bleumarin, negru, argintiu şi auriu. Pa laturile lungi şi pe latura îngustă inferioară are aplicată dantelă cu colţişori.

Inv. nr. 3251/b; Fişă A.E. 5446
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 80 cm; l = 138 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de bătoală din lînă şi mătase, colorate în roşu, galben, albastru şi verde. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi, late, roşii, delimitate de vrîstuţe galbene, albastre şi verzi.

Inv. nr. 3345/b; Fişă A.E. 5600
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 80 cm; l = 128 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, galben, albastru şi verde. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi late, roşii, încadrate de vrîstuţe galbene, albastre şi verzi.

Inv. nr. 3268/c; Fişă A.E. 5448
Prijitoare — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 114 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în: roşu, galben, verde şi mov. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi late roşii încadrate de vrîstuţe roşii, galbene şi mov.

Inv. nr. 3268/c; Fişă A.E. 5605
Prijitoare — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 112 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, portocaliu, albastru, verde şi negru. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi late roşii încadrate de vrîstuţe policrome.

Inv. nr. 1784; Fişă A.E. 438
Prijitoare — din comuna Bilbor, judeţul Harghita, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 82 cm; l = 118 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu şi verde. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi roşii încadrate de vrîste colorate în roşu, crem şi albastru.

Inv. nr. 783; Fişă A.E. 478
Prijitoare — din comuna Bilbor, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 86 cm; l = 116 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, portocaliu, alb, vernil şi bleumarin. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi late roşii.

Inv. nr. 783; Fişă A.E. 5447
Prijitoare — de pe Valea superioară a Mureşului, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 88 cm; l = 120 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, portocaliu, verde, albastru şi negru. Laturile lungi pe orizontală sînt marcate de benzi late roşii şi vrîstuţe albastre şi bej.

Inv. nr. 3405/b; Fişă A.E. 5608
Prijitoare — de pe Valea superioară a Mureşului, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 73 cm; l = 129 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, alb, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi late roşii încadrate de vrîstuţe albastre, galbene şi verzi.

Inv. nr. 3252/d; Fişă A.E. 5601
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 89 cm; l = 132 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase colorate în roşu, alb, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi late roşii, încadrate de vrîstuţe albastre, galbene şi verzi. Pe latura inferioară are aplicată o dantelă îngustă mov.

Inv. nr. 3253/c; Fişă A.E. 5602
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 88 cm; l = 130 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, galben, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi late roşii încadrate de vrîstuţe albe şi verzi.

Inv. nr. 3404/c; Fişă A.E. 5603
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 134 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase calorate în roşu, alb, galben, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi late roşii încadrate de vrîstuţe galbene, albastre şi verzi.

Inv. nr. 3403/b; Fişă A.E. 5604
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 79 cm; l = 128 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase colorate în roşu, galben, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii late încadrate de vrîste bej, verzi şi albastre.

Inv. nr. 3267/c; Fişă A.E. 5606
Prijitoare — din comuna Hodac, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 112 cm

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, portocaliu, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii încadrate de vrîstuţe roşii portocalii şi albastre.

Inv. nr. 2355; Fişă A.E. 5607
Prijitoare — din comuna Lunca de Jos, judeţul Harghita, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 82 cm; l = 134 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decod năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, alb, galben, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii late încadrate de vrîstuţe galbene şi verzi.

Inv. nr. 3392 b; Fişă A.E. 5442
Prijitoare — din comuna Stînceni — 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 81 cm; l = 138 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, albastru şi verde. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii late, încadrate de vrîstuţe albe şi albastre.

Inv. nr. 3348 a; Fişă A.E. 5443
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 86 cm; l = 126 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, galben, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii late încadrate de vrîstuţe galbene şi verzi.

Inv. nr. 3347/b; Fişă A.E. 5444
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 84 cm; l = 136 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii late, încadrate de vrîstuţe bej şi verzi.

Inv. nr. 3405; Fişă A.E. 5445
Prijitoare — din comuna Stînceni, 1/2 sec. XX
Dimensiuni: Î = 87 cm; l = 118 cm
Material, tehnică: Ţesătură în patru iţe din lînă. Este ornamentată pe întreaga suprafaţă cu un decor năvădit.
Descriere: Compoziţia ornamentală este realizată în vrîste verticale, paralele, simetrice, cu fire de băteală din lînă şi mătase, colorate în roşu, alb, galben, albastru, verde şi negru. Laturile lungi sînt marcate de benzi roşii late, încadrate de vrîstuţe albastre, galbene şi verzi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DER KATALOG DER SAMMLUNG WEIBLICHEN NATIONALRÖCKE DES KREISMUSEUMS AUS TÎRGU MUREŞ

(Zusammenfassung)

„Der Katalog des Sommlung weiblichen Nationalröcke des Kreismuseum aus Tîrgu Mureş „enthält in einer strukturierten Form diese Haupt-elemente der weiblichen Tracht aus den ethnographiscen Zonen des Kresies Mureş.

Die Studie ist aus zwei Teilen zusammengestellt:

1) Die allgemeine Beschreibung der Sammlung

2) Der Katalog, eigentlich.

Der erste Teil enthält fünf Kapitel: Die Geschichte der Sammlung; die Herkunft der Gegenstände; Rohstoffe und Arbeitstechniken; Dekor und Chromatik. Der zweite Teil befasst sich mit der Beschreibung der Gegenstände durch ihre representativen Kennzeichen.

Der Katalog bildet ein Arbeitsinstrument für die Forschung des Volkskunstes, für die Erläuterung der Typologie dieser Trachtelemente aus der Zonen Mureş, Kockeltal und der Siebenbürger Heide.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NOTE — PATRIMONIU

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA RELAŢIILOR ROMÂNO-GERMANE ÎN TIMPUL REVOLUŢIEI BURGHEZO-DEMOCRATICE DE LA 1848. O SCRISOARE ADRESATĂ DE AL. G. GOLESCU MINISTRULUI AFACERILOR EXTERNE AL GERMANIEI

GRIGORE PLOEŞTEANU

Eveniment de însemnătate remarcabilă în istoria poporului român, în evoluţia societăţii din ţările române pe calea modernă, în afirmarea dorinţei şi a voinţei de libertate, independenţă şi unitate naţională, revoluţia burghezo-democratică de la 1848 s-a bucurat de atenţia cuvenită din partea cercetătorilor, sub toate aspectele. Investigaţia ştiinţifică permite, totuşi, pe temeiul depistării a noi izvoare documentare, adîncirea studiului revoluţiei române, dezvăluirea a noi momente, episoade ale acesteia, ori conturarea mai deplină a rolului personalităţilor sale de frunte. Un aspect de cea mai mare importanţă pentru înţelegerea contextului internaţional şi a repercusiunilor acestuia asupra desfăşurării evenimentelor de la 1848 în ţările române îl constituie relaţiile diplomatice, contactele externe stabilite de conducătorii revoluţiei române cu diferite guverne şi personalităţi străine. De asemenea, ecoul european al năzuinţelor şi luptelor poporului român pentru democraţie, libertate şi unitate naţională. Cunoaşterea lor în întreaga amploare rămîne în continuare o sarcină a istoriografiei noastre.

Pentru reconstituirea istoriei revoluţiei române din perspectiva diplomaţiei dispunem pînă în prezent de lucrări valoroase, între care menţionăm pe cele semnate de D. Berindei, *Din începuturile diplomaţiei româneşti* (Editura politică, Bucureşti, 1965) şi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849* (Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1967). Cercetări efectuate în anul 1975, ca beneficiar al unei burse din partea Fundaţiei „Alexander von Humboldt", în Arhiva Federală, filiala din Frankfurt, a R.F. Germania, ne-au îngăduit depistarea cîtorva documente privitoare la relaţiile Guvernului provizoriu al Ţării Româneşti cu autorităţile centrale germane din oraşul de pe Main şi astfel cunoaşterea mai temeinică a raporturilor româno-germane în anul 1848. În studiul de faţă valorificăm o scrisoare adresată de Al. G. Golescu, membru al Guvernului provizoriu al Ţării Româneşti, lui I. G. Heckscher, ministrul Afacerilor Externe al Germaniei, reconstituind cu ajutorul acesteia prezenţa omului politic român la Frankfurt, în august 1848.

Din numeroase mărturii contemporane rezultă că reunirea din ini-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţiativa burgheziei liberale a Adunării Naţionale constituante germane, care şi-a inaugurat lucrările la 18 mai 1848 în Paulskirche, ca „reprezentanţă chemată şi împuternicită a poporului german suveran"[1], menită să realizeze unificarea Germaniei, a trezit vii speranţe în rîndul unor fruntaşi revoluţionari din ţările române. Dînd dovadă de multă încredere, oameni politici români aveau convingerea că odată cu reunirea Parlamentului de la Frankfurt şi alegerea la 27 iunie 1848 a unui vicar al Imperiului — în persoana arhiducelui Ioan de Austria —, ca putere centrală provizorie, lua naştere o Germanie unită şi democrată, o putere europeană care ar fi putut acorda sprijin şi revoluţiei române, tendinţelor de unitate naţională ale poporului român. Pe de altă parte, primii paşi realizaţi în direcţia înfăptuirii unităţii germanilor deveneau un precedent ce putea fi invocat pentru impulsionarea propriilor străduinţe de unificare a întregii naţiuni române într-un singur stat.

Este deosebit de semnificativ faptul că, urmărind să trezească interesul şi să dobîndească sprijin din partea forului central german pentru revoluţia română ameninţată de pericolul amestecului străin, al intervenţiei Rusiei ţariste, să întărească poziţia internaţională a Ţării Româneşti aflată sub autoritatea Guvernului revoluţionar, la numai două zile de la constituirea acestuia, la 16/28 iunie 1848 ministrul de externe Ioan Voinescu II se adresa printr-o notă diplomatică preşedintelui Parlamentului din Frankfurt, Heinrich von Gagern. Prin această notă, care urma celor adresate cu două zile în urmă miniştrilor de externe ai Franţei şi Angliei, I. Voinescu II informa despre revoluţia paşnică înfăptuită de poporul român la 11/23 iunie 1848, abdicarea prinţului Gheorghe Bibescu — după protestul Consulatului general al Rusiei — şi constituirea unui Guvern provizoriu[2]. Aducînd la cunoştinţa guvernului german „noua stare a lucrurilor" din Ţara Românească, guvernul român „solicita toate simpatiile sale în favoarea unui popor ale cărui eforturi nu urmăresc de cît a face să participe toate clasele populaţiei la binefacerile civilizaţiei (...)[3]. Nota diplomatică exprima protestul împotriva ingerinţelor reprezentantului Rusiei ţariste şi totodată convingerea că Parlamentul german va sprijini consolidarea revoluţiei române: „Eu sînt convins, Domnule Preşedinte, că pătruns de dreptatea cauzei noastre, Veţi binevoi să daţi concursul ca această reformă paşnică, efectuată printr-un elan electric al întregii naţiuni, şi care nu atentează la dreptul nimănui, să poată fi consolidată"[4].

---

[1] W. Treue, *Deutsche Geschichte*, Vierte Auflage, A. Kröner Verlag, Stuttgart, 1971, p. 550.

[2] Bundesarchiv, Aussenstelle Frankfurt, *14 Walachei und Moldau. Politische Beziehungen zu beiden Fürstenthümer, f. I.* Gr. Ploeşteanu, *Voinescu II şi scrisorile sale diplomatice*, în *Amfiteatru*, XIII, nr. 8 din august 1978, p. 10.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.* La nota lui Ion Voinescu II era anexată Nota adresată la 12 iunie 1848 de consulul rus Kotzebue domnitorului Ţării Româneşti, Gheorghe Bibescu, prin care îşi anunţa încetarea tuturor funcţiilor şi protesta împotriva „inovaţiilor", aflate în contradicţie cu prevederile Regulamentului Organic. *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. I, Bucureşti, 1902, p. 544.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Evenimentele din Germania au constituit şi un precedent, pe care îl au în vedere oamenii politici români dornici să vadă realizată unitatea naţional-statală. Încă în iunie 1848, Ion Ghica îi scria lui Nicolae Bălcescu despre necesitatea de a se realiza o înţelegere între toate partidele şi să fie numit un „vicar de Imperiu, pentru că şi slavii au de gînd să o facă. S-o facem odată cu ei, proclamînd că (...) voim unitatea naţională"[5]. La 29 iulie 1848, cu prilejul constituirii clubului democratic din Craiova, fruntaşul local Carminski rostea un discurs, reprodus în *Poporul suveran,* în care atenţiona, la rîndul său, asupra convocării la Frankfurt a Adunării generale a întregii Germanii, cu scopul de a uni toate statele germane „şi a forma numai un stat mare şi puternic". El se grăbea să aprecieze, că prin alegerea arhiducelui Ioan ca şi „cîrmuitor" al întregii Germanii s-ar fi realizat unificarea acesteia[6].

Dorinţele de unitate naţională ale poporului român, împărtăşite deopotrivă de românii din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, răzbăteau şi dintr-o corespondenţă trimisă de un român moldovean, poate Eudoxiu Hurmuzaki[7], ziarului *Deutsche Zeitung* din Heidelberg, editat de profesorul universitar Georg Gootfried Gervinus, deputat în Parlamentul de la Frankfurt. Se afirma că naţiunea română, constituită din cei aproximativ opt milioane de locuitori ai provinciilor româneşti, în cazul în care „s-ar uni într-un singur stat", ar fi în stare să constituie o putere armată capabilă să asigure libertatea comerţului pentru Germania. „Aceasta este o problemă politică importantă, care trebuie să ajungă să fie discutată în faţa parlamentului german. De aceea noi românii ne uităm cu speranţă la adunarea solilor poporului de la Frankfurt"[8]. Autorul materialului publicat în ziarul menţionat, sugerează constituirea unui stat român unit „sub un rege dintr-o dinastie germană, de preferinţă austriacă", care ar constitui împreună cu Ungaria, Polonia, Slovenia şi Serbia o federaţie de state, care ar fi legată printr-o alianţă de apărare cu Austria şi Germania. Desigur, era o soluţie tactică, temporară, care să permită realizarea năzuinţei fierbinţi de unire, căci „fiecare patriot a purtat în sufletul lui dorinţa de unitate naţională"[9].

Spre Parlamentul din Frankfurt îşi îndreptau atenţia şi autorii apelului din 18 iulie 1848 al Comitetului din Cernăuţi adresat Comitetului din Iaşi, Gh. Cantacuzino, I. Curius, V. Canta, C. Negri, T. Sion şi I. Alecsandri. În acest apel, pătruns de conştiinţa şi voinţa unităţii na-

---

[5] *Ibidem,* Tom. II, p. 193.

[6] *Ibidem,* Tom. III, p. 37. Tot în *Poporul suveran* se cria: „Ochii noştri la Frankfurt, la Frankfurt!!" (nr. 15 din 2 august 1848, p. 60).

[7] D. Ivănescu, H. Fassel, *Ştiri externe despre revoluţia de la 1848 din ţările române,* în *A.I.I.A.,* Iaşi, XV, 1978, p. 355.

[8] *Ibidem,* p. 358.

[9] *Ibidem,* p. 359. Cu privire la dezideratul unităţii naţionale în timpul revoluţiei române de la 1848, vezi pe larg C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849.* Ed. Academiei R.S. România, Bucureşti, 1967 şi Şt. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român,* Cluj, 1968, p. 76—94.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ționale, de nădejdea în „viitorul fericit al României întregi", se arată necesitatea pregătirii unui sprijin puternic în Europa și în acest scop „să grăbim a trimite deputați cu protesturi energice și cu cereri de ajutor la Dieta de Francfort, la Ministerul Vienii, la stăpînirea Prusiei și la Camera din Paris"[10]. Se mai adresa îndemnul alcătuirii unei chemări „răsunătoare" către puterile străine care au promis protecție popoarelor care vor încerca să-și recîștige „neatîrnarea lor", declarînd că vor considera intervenția Rusiei țariste pe „pămîntul nostru" ca un caz de război"[11].

Pe de altă parte, informații și aprecieri apărute în presa germană indicau nu numai o atitudine favorabilă față de revoluția română și de obiectivele ei — firește avînd în vedere interesele germane, îndeosebi cele comerciale, la Dunărea de Jos, ci totodată se sugera necesitatea stabilirii de raporturi directe între români și Parlamentul de la Frankfurt. Menționăm că evenimentele din Principate au găsit ecou chiar în Dietă, în cuvîntarea rostită la 15 iulie 1848 de către deputatul Auerswald, cu prilejul dezbaterilor privitoare la problema sporirii armatei germane. „Schimbarea și prefacerea ce au luat lucrurile în zilele trecute în țările danubiene — afirma deputatul german — ne impune o grabnică datorie ca Germania să se puie pe picior de război, căci nimenea din toată adunanța nu va tăgădui că Germania are a vorbi pentru dezlegarea acestei chestiuni"[12]. Iar într-un supliment al cunoscutului ziar *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, din 23 iulie 1848, care, evident, reflecta aceleași interese germane, comerciale și industriale, ce trebuiau protejate față de cele anglo-saxone, se afirma că: „Germania în privința Dunărei, care vine din sînul său, are a priveghia ca națiia română să nu fie împedecată prin invasie inamică la reformarea ei (...). Adunanța generală din Frankfurt să nu uite dar starea lucrurilor din România (...)"[13]. În același articol, românii erau sfătuiți să se adreseze „mai devreme la Francfurt"[14].

Dacă luăm în considerare faptul că și din Franța se atrăgea atenția asupra responsabilităților care reveneau Germaniei și se aprecia — ca în ziarul *Le Siècle* — că românii nu pot ajunge la independență decît și cu ajutorul acesteia[15], înțelegem și mai bine atenția acordată de autoritatea revoluționară din Țara Românească Parlamentului și Guvernului german de la Frankfurt.

---

[10] T. Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, p. 81—83; C. Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, I, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1982, p. 638—640.

[11] *Ibidem*.

[12] *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. III, p. 37.

[13] *Ibidem*, Tom. II, p. 420—423. În articolul intitulat *Die walachischen Reformen und die deutschen Interessen* se mai afirma: „Begrüssen wir die freigewordenen Romanen als unsere Brüder und helfen wir ihnen ihre junge Freiheit befestigen". *Ibidem*.

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*, p. 290.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În acest context, Alexandru G. Golescu remarca necesitatea unei apropieri de Germania şi a redactării unui apel către popoarele francez şi german. Într-o scrisoare adresată la 9 iulie 1848 din Sibiu lui Ştefan Golescu, membru al Guvernului provizoriu al Ţării Româneşti, el afirma: „Eu revin la ideia mea de a face un manifest către populii europeni şi mai cu seamă către Francia, de unde am supt laptele libertăţii, şi către Germania, către care ne simţim porniţi şi de interes şi de simpatie; faceţi-o negreşit şi publicaţi prin toate gazetele"[16]. Urmărind obţinerea de sprijin pentru revoluţia română şi dezideratele ei, Al. G. Golescu se îndreaptă spre capitala Austriei, de unde, printr-o scrisoare adresată la 19 iulie 1848 lui Nicolae Bălcescu, îşi dezvăluie gîndul de a acţiona şi pe lîngă Confederaţia germană. Obiectivul său principal îl constituie „înţelegerea cu Cabinetul Vienei şi cu Confederaţia germană, apoi şi cu Francia şi Inglitera. După cum văz eu, voi avea mult de făcut şi de alergat (...)"[17].

La 20 iulie 1848, aflînd de insuccesul misiunii lui Dumitru Brătianu la Pesta, unde încercase o apropiere româno-maghiară, August Treboniu Laurian îl sfătuia şi el pe Al. G. Golescu să acţioneze: „Sau la Viena, sau la Francfurt. Dară oamenii — scria românul transilvănean — trebuiesc bine informaţi. Interesează pe deputaţii din dietele de acolo să vorbească în cauza română. Îngrijiţi şi pentru jurnale, pentru arme şi altele, d-ta fă tocmeli pe acolo cum scii mai bine, şi apoi scrie pentru bani"[18]. În acelaşi sens, A. Tr. Laurian îi scria din Sibiu la 30 iulie 1848 şi lui Nicolae Bălcescu: „staţi şi stăruiţi pe lîngă Guvernul din Viena şi cel din Francfurt"[19]. Arăta, de asemenea, necesitatea prezenţei deputaţilor români în ambele diete, din Viena şi din Frankfurt.

Se impune desigur precizarea, că românii şi-au îndreptat speranţele spre o Germanie liberă şi democrată. Într-o corespondenţă adresată din Bucureşti, la 20 iulie 1848, ziarului *Allgemeine Oesterreichische Zeitung* se exprima ideea că într-un astfel de stat, federal, vor fi incluşi şi românii, sau Germania unită şi liberă „poate mai bine să restaureze antica Dacie şi să-şi creieze în ea, ca Regat democrat-constituţional, un aliat credincios"[20].

În aceste împrejurări, la 22 iulie 1848 este semnată scrisoarea de acreditare a lui Ioan Maiorescu ca agent român pe lîngă Dieta Germanică[21]. Iar lui Alexandru G. Golescu îi erau transmise la 1 august 1848 de către Ion Voinescu II, din însărcinarea Locotenenţei Domneşti, instituită după demisia Guvernului provizoriu, instrucţiunile referitoare la

---

[16] *Ibidem*, p. 374.

[17] *Ibidem*, p. 616—617; vezi şi D. Berindei, *Din începuturile diplomaţiei româneşti moderne*. Ed. politică, Bucureşti, 1965, p. 59.

[18] *Ibidem*, p. 646.

[19] *Ibidem*, Tom. III, p. 77.

[20] *Ibidem*, Tom II, p. 656.

[21] *Ibidem*, p. 671—672. O copie a scrisorii de acreditare a lui I. Maiorescu se află la Bundesarchiv, Aussenstelle Frankfurt, *fond. cit.*, *f. II*r.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

misiunea pe care urma să o îndeplinească la Paris[22]. Totuşi, el este cel care se îndreaptă mai întîi spre Frankfurt. Despre intenţia sa de a merge în acest centru de reunire a Parlamentului german îi informează pe capii revoluţiei din Ţara Românească, prin raportul pe care l-a adresat lor la începutul lunii august 1848, precizînd ca obiectiv al călătoriei sale încercarea de a se înţelege cu arhiducele Ioan, adăugînd: „noi vom vedea ce va ieşi de aici"[23].

Încercînd să desluşim motivaţia popasului german al lui Alexandru G. Golescu credem că trebuie luată în considerare mai întîi situaţia schimbată din Ţara Românească, aflată în faţa invaziei iminente a trupelor otomane şi apoi a celor ţariste, care, între timp, intraseră deja în Moldova, pentru a restaura vechiul regim. În acelaşi timp, demersurile întreprinse la Viena s-au dovedit a fi infructuoase, emisarul român neobţinînd sprijinul scontat din partea Cabinetului liberal austriac. Mai mult, reacţionarul ministru de Război Latour a dovedit ostilitate făţişă[24].

Alexandru G. Golescu a plecat din capitala Austriei în jurul dateï de 20 august 1848[25]. S-a îndreptat, probabil, mai întîi spre Berlin, cu scopul, dezvăluit de Ursianu lui Ioan Maiorescu, de a împărţi „şi pe acolo broşuri"[26]. Referirea se face la broşura sa, intitulată în prelucrarea germană a lui Ed. Wolf, *Die politische Stellung der Rumänen*, tipărită la Viena în august 1848[27] Apariţia unei ample prezentări a cuprinsului acestei tipărituri în renumita publicaţie berlineză *Magazin für die Literatur des Auslandes*, cu precizarea că autorul ei se află în Germania, însărcinat cu o misiune din partea Guvernului provizoriu din Bucureşti la Frankfurt pe Main, „unde el vrea să cîştige interesul Puterii centrale germane pentru problema românilor"[28], confirmă, credem, oprirea lui Al. G. Golescu la Berlin înainte de a se îndrepta spre Frankfurt.

Informaţia trebuie să fi fost oferită revistei din Berlin chiar de Al. G. Golescu. Ea nu corespunde însă întocmai adevărului, întrucît se

---

[22] *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. III, p. 147.

[23] *Ibidem*, p. 151. Pentru biografia lui Alexandru G. Golescu vezi G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti*. Boierii Goleşti, vol. I—IV, Bucureşti, 1939; An. Iordache, *Alexandru G. Golescu (1819—1881)*. Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1974; *Idem, Goleştii. Locul şi rolul lor în istoria României*. Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979.

[24] *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. III, p. 150—153.

[25] *Ibidem*, Tom. IV, Bucureşti, 1903, p. 7. Din luna august 1848 datează şi un Proiect de memoriu adresat de Locotenenţa domnească parlamentelor Germaniei, Angliei şi Franţei. Parlamentului german i se cerea să susţină cauza poporului român, care era şi cauza Europei. *Ibidem*, Tom. III, p. 281—282.

[26] *Ibidem*, p. 730. Al. G. Golescu în *Socoteala de întrebuinţarea banilor publici ce mi-au fost încredinţaţi*, menţionează şi cheltuirea a „30 galbeni pentru transportul şi împărţirea numitei broşuri *(Die politische Stellung der Rumänen* — n.n.) şi a proclamaţiei revoluţionare prin toate staturile Germaniei", cf. G. Fotino, *op. cit.*, II, Bucureşti, 1939, p. 383—386; C. Bodea, *op. cit.*, II, p. 1142.

[27] Reprodusă în *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. IV, p. 48—70.

[28] *Magazin für die Literatur des Auslandes*, 1848, p. 432; Gr. Ploeşteanu, *Prezenţe româneşti în „Magazin für die Literatur des Auslandes"*, în *Vatra*, s.n., IX, nr. 100 din 20 iulie 1979. *Supliment*, *D. i*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pare că iniţiativa popasului său la Frankfurt şi a contactelor cu oamenii politici de acolo îi aparţinea, neprimind instrucţiuni în acest sens de la Guvernul provizoriu[29], care îi conferă o asemenea sarcină lui Ioan Maiorescu, acreditîndu-l ca agent „pe lîngă onorabila Dietă germanică". Într-o epistolă de mai tîrziu, după ce se referă la I. Maiorescu, Al. G. Golescu va preciza: „chiar eu ca dînsul lucrasem fără a lua instrucţii de la nimeni căci vedeam că numai aşa vom atrage simpatiile şi atenţia Germaniei către noi"[30].

Sosit la Frankfurt, în ultima decadă a lunii august, Alexandru G. Golescu are mai multe întrevederi cu personalităţi germane, dintre care cu certitudine ştim despre cea cu Heckscher, ministrul Afacerilor Externe al Germaniei, căruia îi adresează apoi o scrisoare datată Frankfurt, 30 august 1848[31].

Din această epistolă aflăm că anterior întrevederii cu Heckscher, căruia îi promisese să manifeste discreţie, cu privire la negocierile sale, omul politic român acţionase în sensul instrucţiunilor care i-au fost date — afirmă el —, pentru a determina moţiuni în favoarea românilor în Dieta din Viena şi în cea din Frankfurt[32]. Obţinuse în această privinţă promisiuni, adoptarea moţiunilor nefiind însă o chestiune iminentă. Afirmaţiile lui Al. G. Golescu ne permit să întrevedem, deci, contacte anterioare avute mai întîi cu deputaţi din Parlamentul german, cărora le-a urmat discuţia cu Heckscher, prin intermediul căruia el solicită, de fapt deschis, negocieri cu „luminatul" guvern pe care îl reprezenta şi astfel, implicit, recunoaşterea Guvernului provizoriu de la Bucureşti.

Urmărind să determine o intervenţie a ministrului de Externe al Germaniei în favoarea românilor, autorul epistolei îi afirma măgulitor, exagerînd capacitatea reală de înrîurire de către Heckscher a diplomaţiei europene: „toate speranţele mele se găsesc concentrate în prezent în dumneavoastră. Franţa ne-a declarat că ea nu va spune primul cuvînt în chestiunea noastră dar că ea va vorbi îndată ce Viena s-a pronunţat; Viena nu îndrăzneşte nici ea să pronunţe primul cuvînt; cine îl va pronunţa deci? Dumneavoastră singur, domnule ministru, puteţi, în numele Germaniei, aduce o înţelegere prealabilă între cele două cabinete din Viena şi din Paris şi schimba prin aceasta acţiunea diplomaţiei europene în chestiunea Orientului. Aceasta este o mare şi nobilă misiune (. . .)"[33].

---

[29] Despre plecarea lui Al. G. Golescu înspre Frankfurt avea ştire I. Lecca, fiind informat de Mălinescu la 20 august 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. IV, p. 7.

[30] N. N. Bănescu, V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului naşterii lui, 1811—1911*, Bucureşti, 1912, p. 259.

[31] Bundesarchiv, Aussenstelle Frankfurt/Main, *fond. cit.*, f. 9; vezi şi E. Bammel, *Südosteuropäische Gesandte in der Paulskirche*, în *Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde*, III, F., 3. Ihg, 1973, H. 1 u. 2, Böhlau Verlag Köln, Wien, p. 36.

[32] *Ibidem.*

[33] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Referirea în scrisoare la rezolvarea chestiunii „spinoasă a Italiei agitînd chestiunea Orientului, care oferă viitorului Germaniei interese pe cît de vaste pe atît de legitime!", și apoi la „recunoștința a mai mult de opt milioane de români care vă vor datora în mare parte libertatea și regenerarea lor", ne îngăduie să dezvăluim direcția demersurilor lui Al. G. Golescu, conținutul propunerilor pe care le-a avansat în cursul întrevederilor avute la Frankfurt. Dorind înfăptuirea năzuinței arzătoare de unitate național-statală a poporului român, el trebuie să fi propus fie unificarea celor trei țări române într-un singur stat, sub un principe austriac și sub protecția Germaniei, fie integrarea statului național român ce urma să se constituie într-o confederație austriacă—democratică[34]. Oricum, un stat național-unitar român care să întrețină într-un fel sau altul legături cu Germania și Austria. Erau desigur soluții temporare, tactice, menite a asigura sprijinul pentru realizarea unificării politico-statale românești și contracararea tendințelor expansioniste ale Rusiei țariste și înlăturarea dominației otomane[35]. Asemenea formule avuseseră o anumită circulație în toate cele trei țări române[36], între fruntașii care au îmbrățișat-o numărîndu-se Ioan Maiorescu, inițiatorul soluției unirii țărilor române într-un stat național, legat într-un fel sau altul de Austria liberală, August Tr. Laurian, C. Hurmuzaki, Constantin Roman-Vivu și alții[37].

În privința intereselor germane în Orient, Golescu, tot pentru a determina intervenția favorabilă a Germaniei, se referise, desigur, la perspectivele economico-comerciale ce i se deschideau acesteia. Ministrul german însă, s-a limitat să-i comunice că Puterea centrală germană nu neagă în nici un fel „importanța obiectului ridicat de el"[38].

A doua zi, la 31 august 1848 Alexandru G. Golescu se afla deja în

---

[34] Vezi și C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, p. 162.

[35] Vezi T. Pavel, *Ioan Maiorescu în lupta pentru unitatea și suveranitatea națională*, în *Transilvania*, s.n., IV, nr. 8 din august 1976, p. 31. În privința tratării cauzei României împreună cu cea a Italiei, Al. G. Golescu o recomandă și lui Ion Maiorescu. Vezi scrisoarea acestuia către A. G. Golescu din Frankfurt, 9—10 septembrie 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. IV, p. 277. Ideea va fi însă respinsă de alți fruntași politici români, considerînd incompatibilă despăgubirea Austriei în cazul pierderii Italiei cu Principatele Române. Vezi, de exemplu, scrisoarea lui I. Heliade Rădulescu către I. Ghica, Sibiu, 29 septembrie 1848; *Ibidem*, p. 600—601; I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848* (ediție Ol. Boitoș), Craiova, 1940, vol. III, p. 26—28.

[36] Ideea constituirii unei Daco-Românii sub sceptru austriac a fost susținută și de sasul Daniel Roth, în broșura *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche Dakoromanische Monarchie unter Oesterreichs Krone*, Sibiu, 1848. Vezi și Gr. Ploeșteanu, *Corespondențe diplomatice inedite privind tendințele de unitate națională ale românilor în epoca revoluției de la 1848*, în *Vatra*, s.n., VIII, nr. 87 din 20 iunie 1978, p. 9; G. Neamțu, *Ideea Daco-României, simbol al luptei pentru unitate națională în timpul revoluției de la 1848—1849 din Transilvania*, în *Banatica*, V, 1979, p. 359—366.

[37] C. Bodea, *op. cit.*, passim; T. Pavel, *st. cit.*, p. 31.

[38] Schmerling către Camphausen, 19 sept. 1848. Bundesarchiv, Aussenstelle Frankfurt, *fond. cit.*; vezi și E. Bammel, *op. cit.*, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

capitala Franţei[39], locul şi rolul său fiind preluat de agentul diplomatic Ioan Maiorescu, care a sosit la Frankfurt cel tîrziu la 4 septembrie (23 august — st. v.) 1848[40]. Chemat de acesta, Al G. Golescu va reveni în luna noiembrie în oraşul german pentru a se sfătui împreună în privinţa demersurilor de întreprins în favoarea cauzei româneşti[40].

În timp ce Al. G. Golescu s-a aflat în primul său popas la Frankfurt, în presa germană au apărut dări de seamă, informări, prezentări ale broşurii sale *Die politische Stellung der Rumänen* şi ale *Programului* revoluţionar adoptat la Islaz. Menţionăm două dintre acestea. Astfel, în cunoscuta şi apreciata revistă *Magazin für die Literatur des Auslandes* din Berlin, prezentîndu-se conţinutul broşuriĭ lui Al. G. Golescu, în care erau invocate tratatele încheiate între Principate şi Turcia pentru a se protesta împotriva amestecului Rusiei ţariste în afacerile lor, sînt reluate concluziile autorului cu privire le necesitatea unei intervenţii din partea marilor puteri şi îndeosebi a Germaniei[41]. Pornind în primul rînd de la interesele germane, autorul materialului privitor la broşură, mai afirma: „Cine ştie ce importanţă au cele două Principate Dunărene pentru comerţul' german, că ele ne pun pe noi prin Dunăre şi gurile ei în legătură directă cu Marea Neagră şi cu Orientul, va dori Puterii centrale germane numai noroc, că ei i se va oferi prilejul ca, prin însufleţita ridicare actuală a poporului român, să repare cît mai curînd una din cele mai grosolane greşeli ale politicii austriece—metternichiene, lăsarea gurilor Dunării ruşilor"[42]. Se exprima totodată speranţa că „misiunea Domnului Golescu la Frankfurt nu va fi fără rezultat". În încheiere, era prezentat *Programul* revoluţionar român în 22 de puncte. Iar într-o notă, „Proclamaţia revoluţionară a Valahiei" apărută „în numele poporului român", era apreciată ca „un act remarcabil"[43].

Tot pe atunci, un alt periodic german, *Illustrierte Zeitung* din Leipzig, tipărea un articol referitor la cele două documente publicate de Al. G. Golescu — broşura şi proclamaţia menţionate anterior —, prin care se dovedea dreptul poporului „moldovalah" la apărarea independenţei sale[44]. Astfel de materiale au apărut desigur şi în alte publicaţii germane.

Aşadar, prin prezenţa sa la Frankfurt, Alexandru G. Golescu este cel dintîi om politic român, membru al Guvernului provizoriu din Ţara Românească, care a avut legături directe cu reprezentanţi ai Guvernului şi Parlamentului central din Frankfurt, ai autorităţilor statului care ar fi trebuit să devină o Germanie unită şi democrată. Eficacitatea demersurilor sale, ca de altfel şi a celor pe care le va întreprinde Ioan Maiorescu, a fost limitată, redusă. Parlamentul şi Guvernul provizoriu german datorită unui complex de împrejurări, asupra cărora nu insistăm, n-au reuşit să rezolve propriile probleme, în primul rînd realizarea uni-

[39] *Anul 1848 în Principatele Române*, Tom. IV, p. 7.
[40] N. Bănescu, V. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 198.
[41] *Magazin für die Literatur des Auslandes*, 1848, p. 432.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*.
[44] *Illustrierte Zeitung*, nr. 270 din 2 septembrie 1848, p. 151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ficării Germaniei pe cale democratică. „Parlamentul academicienilor", ca şi guvernul, erau lipsiţi de forţa necesară pentru a-şi impune hotărîrile.

Politica germană era dictată în primul rînd de la Viena şi Berlin, ori cele două guverne nu erau interesate într-o confruntare cu Rusia ţaristă, reazemul reacţiunii europene. După cum afirmau Karl Marx şi Friedrich Engels, prin antrenarea Germaniei într-un conflict cu Rusia autocrată „revoluţia ieşea învingătoare pe toată linia"[45]. Ele nu doreau nici lezarea sau destrămarea Imperiului otoman. Prusia merge pînă acolo încît împiedică, din consideraţii faţă de Turcia, trimiterea către Principate a consulului general al Reichului pentru Moldova şi Ţara Românească, baronul von Richthofen[46].

Ceea ce reuşeşte Al. G. Golescu, şi aceasta constituie un merit care nu trebuie subestimat, este atenţionarea oamenilor politici şi a opiniei publice germane asupra problemei româneşti, popularizarea obiectivelor fundamentale ale revoluţiei şi luptei poporului român, libertatea şi unitatea naţională. În plus, în urma activităţii lui Ioan Maiorescu la Frankfurt, problema românească dobîndeşte notorietate prin intervenţiile deputaţilor Schulz şi Förster. Sînt toate acestea elemente care au contribuit la familiarizarea germanilor cu chestuinea românească, care îşi va găsi în deceniul următor, în împrejurările favorabile create în urma războiului Crimeii şi ca înfăptuire a poporului român însăşi, rezolvarea parţială prin Unirea Principatelor.

Anexe.

Monsieur le ministre

J'ai l'honneur de vous remettre ci-joint les pièces que vous m-avez demandées. Je saisis avec empressement cette occasion pour suppleér par ces quelques lignes á un oubli qui pourrait occasionner quelque hésitation de votre esprit relativement á la conduite de discretion que je vous ai promise:

Avant d'avoir eu l'honneur de vous parler j'avois dû agir dans le sens des instructions qui m'avaient été donnée pour provoquer une motion en notre faveur dans la Diète de Vienne et dans celle de Francfort. Si les promesses qui m'ont été faites se réalisent, la motion passera à Vienne et peut être aussi à Francfort; mais, comme cela ne sera pas fait de sitôt, j'espère qu'elle ne gênera en rien la marche des négociations que jôai eu le bonheur de solliciter de votre ministère ecláire; quoi qu'il en soit, monsieur le ministre, toutes mes espérances se trouvent actuellement concentrées en vous: la France nous a déclaré qu'elle ne dirait pas le premier mot dans notre question mais qu'elle parlerait sitôt que Vienne aurait parlé; Vienne n'ose pas non plus prononcer le premier mot, qui le pronon-

---

[45] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. 2, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 151.

[47] Veit Valentin, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848—1849*. Zweiter Band, Studien-Bibliothek. Kiepenhener & Witsch. Köln Berlin, 1970, p. 330. Cît priveşte vicarul Ioan de Austria, acesta a manifestat interes faţă de Principate, preconiza însă ca soluţie a apărării acestora colonizarea a 15—20.000 de familii germane! *Ibidem*, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cera donc? Vous seul, monsieur le ministre, pouvez, au nom de l'Allemagne, amener une entente préalable entre les deux Cabinets de Vienne et de Paris et changer par là l'action de la diplomatie européene dans la question d'Orient! C'est une grande et noble mission que de vider ainsi la question épineuse de l'Italie en agitant la question d'Orient qui offre à l'avenir de l'Allemagne des interêts aussi vastes que légitimess!

Est-il besoin d'ajouter à un mobile d'action aussi puissant la reconnaissance de plus de huit millions de Roumains qui vous devront en grande partie leur liberté et leur régéneration?

Veuillez bien agréer les sentiments de la considération la plus distinguée avec lesquel, j'ai Monsieur le ministre.

De votre excellence les très humble et très dévoué serviteur.

Francfort le 30 aout 1848 *A. G. Golesco*

A.S.E. Monsieur Heckscher ministre des affaires etrangères de l'Allemagne. Bundesarchiv, Aussenstelle Frankfurt/Main, 14 Walachei und Moldau. Politische Beziehungen zu beiden Fürstenthümer, f. 9.

Traducere

Domnule ministru,

Am onoarea de a vă remite alăturat piesele pe care mi le-aţi cerut. Eu m-am folosit cu grabă de această ocazie pentru a suplini prin aceste cîteva rînduri unei uitări care ar putea să dea prilejul la o oarecare ezitare a spiritului dumneavoastră relativ la conduita de discreţie pe care v-am promis-o.

Înainte de a avea onoarea a vă vorbi eu a trebuit să acţionez în sensul instrucţiunilor care mi-au fost date pentru a provoca o moţiune în favoarea noastră în Dieta de la Viena şi în cea de la Frankfurt. Dacă promisiunile care mi-au fost făcute se realizează, moţiunea va trece la Viena şi poate şi la Frankfurt; dar cum aceasta nu va avea loc imediat, eu sper că ea nu va jena cu nimic mersul negocierilor pe care eu am avut fericirea de a le solicita luminatului dumneavoastră guvern. Ori ce va fi, domnule ministru, toate speranţele mele se găsesc concentrate în prezent în dumneavoastră. Franţa ne-a declarat că ea nu v-a spune primul cuvînt în chestiunea noastră dar că ea va vorbi îndată ce Viena s-a pronunţat; Viena nu îndrăzneşte nici ea să pronunţe primul cuvînt; cine îl va pronunţa deci? Dumneavoastră singur, domnule ministru, puteţi, în numele Germaniei, aduce o înţelegere prealabilă între cele două cabinete din Viena şi din Paris şi schimba prin aceasta acţiunea diplomaţiei europene în chestiunea Orientului! Aceasta este o mare şi nobilă misiune, de a rezolva astfel chestuinea spinoasă a Italiei agitînd chestiunea Orientului, care oferă viitorului Germaniei interese pe cît de vaste pe atît de legitime!

Mai este nevoie să adaug unui mobil de acţiune atît de puternic recunoştinţa a mai mult de opt milioane de români care vă vor datora în mare parte libertatea şi regenerarea lor?

Vă rog să primiţi sentimentele celei mai distinse consideraţii cu care am onoarea de a fi, Domnule ministru,

Al excelenţei voastre cel mai umil şi mai devotat servitor

A. G. Golescu

E(xcelenţei) S(ale) Domnul Heckscher, ministru al afacerilor străine al Germaniei.

Arhiva Federală, Filiala din Frankfurt/Main. 14 Valahia şi Moldova. Legături politice cu ambele Principate, f. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUŢII DOCUMENTARE LA ISTORIA ZONEI REGHINULUI

IBĂNEŞTII LA 1918

EUGEN MERA

Întocmind prima prezentare, de acest gen, a comunei Ibăneşti în vîltoarea anului 1918, nu înseamnă că alte documente sau surse documentare nu vor îmbogăţi relatarea evenimentelor de la 1918. Chiar dacă documentele referitoare la Ibăneşti, pentru această perioadă, sînt puţine, totuşi ne facem datoria patriotică de a le da publicităţii pentru inditul lor[1].

Pentru a „înfăptui idealul sfînt"[2], după cum se adresa consătenilor la 10 noiembrie 1918 Vasile Gliga, preşedintele Consiliului Naţional Român din Ibăneşti, ibăneştenii şi-au adus din plin contribuţia, atît în timpul primului război mondial[3], cît şi în perioada Unirii cu ţara. Chiar şi în luna decembrie 1918 unii dintre ibăneşteni erau încă înrolaţi în armata română[4], sau prizonieri în alte ţări[5]. Pentru sentimentele lor patriotice, o serie de intelectuali români de pe Valea Gurghiului, printre care şi preotul Ioan Petra Petrescu din Ibăneşti[6], au fost internaţi între anii 1916—1918 în lagărele de la Şopron şi Fertémegyes[7].

---

[1] Am avut posibilitatea de a studia aceste documente cînd încă nu erau aranjate, în anul 1969—1970, la Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei Academiei Republicii Socialiste România din Cluj-Napoca, unde am fost delegat de către Consiliul Popular al oraşului Reghin pentru a depista documentele referitoare la istoria oraşului Reghin. Microfilmate, documentele referitoare la oraşul Reghin şi împrejurimi în anul 1918, au putut fi studiate, astfel, de o serie de profesori din Reghin. În prezent acest microfilm se află în posesia Cabinetului orăşenesc al P.C.R. — Reghin.

[2] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 586.

[3] Mărturie ne stau numele celor 102 eroi, nume dăltuite în „Monumentul eroilor", ridicat în anul 1932 în Ibăneşti Sat.

[4] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 595. În lista intelectualilor din Ibăneşti, înaintată la 23 decembrie 1918 Consiliului Naţional Român din Reghin, figurează ofiţerul Victor Marc „de present în armata română".

[5] *Ibidem.* Gliga Dumitru a lui Irimie era prizonier în Italia.

[6] Frate cu Nicolae Petra Petrescu (n. Ibăneşti în 1848 — Sibiu în 1923) Despre Nicolae Petra Petrescu se va vorbi pe parcursul lucrării.

[7] Vasile Netea, *Memorii (VIII)*, în *Vatra* nr. 9, Serie nouă (1971), anul X, nr. 114, Tîrgu Mureş, 20 septembrie 1980, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Agravarea situației sociale a întregii țărănimi și intensificarea oprimării naționale în cazul celei de origine etnică românească, au alimentat mereu spiritul de nemulțumire și de revoltă împotriva regimului burghezo-moșieresc austro-ungar"[8]. În Ibănești, la 6 noiembrie 1918, este atacat chiar arendașul Ioan Cofariu, cu toate că era român. Ioan Cofariu se plînge Consiliului Național Român din Reghin că „Todoran Dumitru Bălănuc, Todoran Nicolae a Samorii, Suceava Vasile a Savului, Todoran Vas(ilie) a lui Ioanul lui Iuonel, Todoran Const(antin) (a) l(ui) Ioan Crețu, Dan Ioan a Desculțului și alții soți au zdrobit fereștile și păretele căsii cu petrii și pușcături"[9]. Pe protocolul luat în biroul Consiliului Național Român județean[10], la 8 decembrie 1918, sînt notați și alți ibănești care au luat 5 stînjeni de lemne. „Ziua de 7 noiembrie a marcat generalizarea acțiunilor revoluționare îndreptate contra reprezentanților locali și vechiului aparat de stat împilator în plasele Reghinul Inferior, Reghinul Superior, Mureșul de Sus și Mureșul de Jos. În plasa Reghinul Inferior au fost atacați primarii și notarii în comunele Ibănești, Poarta, Hodac, Fărăgău, Beica de Jos și în altele. La Ibănești, țăranii revoltați i-au pretins notarului Madarassy să justifice risipirea avutului obștesc și să dea socoteală de abuzurile săvîrșite în timpul războiului. Temîndu-se de pedeapsa care-l aștepta, a profitat de lăsarea nopții și a părăsit în taină comuna"[11]. Alungarea notarilor din satele de pe Valea Gurghiului, inclusiv din comuna Ibănești, i-au inspirat învățătorului Vasile Berbecar-Muntenescu din Solovăstru poezia „Fug notarășii", scrisă în 1918:

„Fug notarășii din sate,
Tremurînd o iau la fugă;
Propriile lor păcate
Dintre noi azi îi alungă"[12]

„Într-o adresă din decembrie, Senatul Național Român din Reghin, făcînd o scurtă privire retrospectivă asupra evenimentelor de la începutul lunii noiembrie 1918, sublinia că majoritatea notarilor au trebuit să fugă în urma atacurilor țărănești"[13].

Tot în cursul lunii noiembrie 1918 ibănștenii au ocupat pădurile din hotarul comunei Ibănești, aprovizionîndu-se cu material lemnos. Lupta ibănștenilor a pregătit terenul pentru înlocuirea reprezentanților vechiului aparat de stat cu organe noi ale puterii.

---

[8] Liviu Botezan, Adrian Stoica, *Situația țărănimii din comitatul Mureș—Turda și lupta ei pentru eliberarea socială și națională în anii 1914—1918*, în *Marisia* V, Tîrgu Mureș, 1975, p. 231.

[9] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 582.

[10] Consiliul Național Român din Reghin avea grad de Consiliu județean.

[11] Liviu Botezan, Adrian Stoica, *op. cit.*, p. 233—234.

[12] Paulina Ranca, *Izvoare memoriale mureșene privind Unirea Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918*, în *Marisia*, VIII, Tîrgu Mureș, 1978, p. 353.

[13] *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, în *Biblioteca Historica Romaniae*, V, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 257.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Constituirea Consiliului Naţional Român din comuna Ibăneşti, a avut loc în data de 10 noiembrie 1918 sub conducerea lui Vasile Gliga care, în şedinţa generală a tuturor locuitorilor din Ibăneşti, „schiţează în cuvinte înflăcărate evenimentele mari cari decurg în lumea întreagă şi cari ca rezultat au adus dezrobirea neamului românesc de sub jugul străin (şi) roagă pe cei prezenţi să fie demni de evenimentele mari"[14]. Comisia care se constituie, consultîndu-se asupra locuitorilor „cari pot fi încredinţaţi cu acest oficiu onorific"[15], declară aleşi în Consiliul comunal un număr de 22 de ibăneşteni şi anume: „Vasile Gliga preot, Octavian Petra preot, Leon Ternăvean preot, Dan Ioan (a) lui Zaharie, Dan Irimie (a) lui Ioan (a) lui George, Gliga Flore Palagii, Gliga Vasilie (a) lui Militon, Suceava Dumitru (a) lui Leonte, Todoran Flore (a) Ilii, Todoran Dumitru Petri(i), Suceava Petra (a) lui George, Chirtăs Teodor (a) lui Constantin, Gliga Teodor Gorghiu, Gliga Ioan Stăvariu, Todoran David (s.n.), Suceava Bozon, Suceava Izidor, Gliga Leonte, Gliga Vasile Goroi, Dan Neculae (a) lui Alexă, Ioan Bota, Pop Ioan Gorii"[16]. Peste 2 zile, în 12 noiembrie (30 octombrie st.v.) 1918, membrii Consiliului Naţional Român din Ibăneşti, întruniţi în casa comunală, aleg cu „aclamare şi însufleţire generală"[17] ca preşedinte al Consiliului pe parohul Vasilie Gliga, ca şi vicepreşedinte pe Suceava Dumitru lui Leonte şi de notar pe Gliga Vasilie lui Militon. La lista biroului se adaugă ca şi casier Gliga Flore Palagii şi controlorii Dan Irimie lui George şi Todoran David (s.n.)[18].

Tot în data de 10 noiembrie 1918, după alegerea membrilor în Consiliul Naţional Român din Ibăneşti, preşedintele Vasile Gliga „apelează cu vorbe dulci şi blînde la foştii soldaţi, ca să se înroleze de bună voie neînfluenţaţi din partea nimănui în garda naţională română din comună, cari vor avea a grijii şi supraveghea asupra ordinei publice, a averii private şi publice şi de siguranţă publică"[19]. În garda naţională română din Ibăneşti s-au înscris 129 de inşi „cari se declară de aleşi"[20]. Despre constituirea gărzii naţionale române din Ibăneşti, precum şi din alte comune, se raportează Consiliului Naţional Român Central din Arad. Raportul este trimis din Reghin la 20 noiembrie 1918 printr-un curier special[21]. Dintre cei înscrişi în garda din Ibăneşti făceau parte Vasile Gliga a lui Chişlac[22], Todoran Ilie (Ilia lui Iacob), preotul Vasilie Gliga şi alţii. Garda naţională, constituită, menţinea ordinea în Ibăneşti prin patrulare. Membrii gărzii naţionale din Ibăneşti au fost retribuiţi pentru

[14] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 586.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 587.
[18] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 589.
[19] *Ibidem*, nr. 586.
[20] *Ibidem.*
[21] Gheorghe Unc, Augustin Deac, *1918. Gărzile naţionale române din Transilvania*, Editura militară, 1979, p. 83.
[22] Relatarea lui Vasile Gliga a lui Chişlac, imprimată pe bandă de magnetofon în anul 1968, este în posesia autorului articolului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

activitatea lor, după încetarea activității gărzii[23]. După cum raporta Vasile Gliga Consiliului Național Român din Reghin, garda din Ibănești și-a încetat activitatea la 15 noiembrie 1918[24], deci cu două săptămîni înainte de Marea Adunare de la Alba Iulia, deoarece cu excepția unor „eșiri de a unor persoane sinistre și dubii, puși la cale de unii mameluci a erei deja vechi, toate s-au transformat și cu însuflețire și încredere mare așteaptă înfăptuirea idealului sfînt (s.n.)"[25] și că „începînd cu 1 Nov. a.c. nu s-a întîmplat nici un incident"[26]. După 15 noiembrie 1918 „siguranța publică"[27] în comuna Ibănești era asigurată prin existența unui număr de 20 soldați români care transportau fînul, iar „noaptea se face prin străjeri din comună, fiecare la rîndul său, după numărul casei"[28].

Din activitatea Consiliului Național Român din Ibănești se desprinde preocuparea pentru rezolvarea problemelor privind despăgubirile de război pentru cetățenii din comună. Astfel, la 25 noiembrie 1918, are loc, sub președenția preotului Vasilie Gliga, o adunare generală a locuitorilor din Ibănești, cu care ocazie, după ce se arată că nu toți dintre cei îndreptățiți au primit contravaloarea pagubelor din 1916, participanții îl împuternicesc pe prezidentul adunării să înainteze o petiție guvernului maghiar, pentru „a fi solvită paguba tuturor locuitorilor"[29]. De fapt, ibănești nu știau că primarul Cozma Fărcaș din Hodac a ridicat nejustificat suma de 240.000 coroane de la perceptoratul din Reghin, sub pretext de plata ajutoarelor de război. Atunci cînd vor afla, prin notarul[30] Izidor Hărșan[31], vor reclama Consiliului Național Român din Reghin, la 9 ianuarie 1919, acest fapt[32]. Consiliul Național Român va dispune ca suma să fie restituită de către fostul primar Cozma Fărcaș din Hodac, înlocuit în timpul evenimentelor din noiembrie 1918, și depusă la banca „Mureșeana"[33].

În săptămîna premergătoare zilei de 1 Decembrie 1918 se vor intensifica în Ibănești acțiunile în vederea Unirii cu patria mumă. În acest sens, în ziua de 29 noiembrie 1918, sublocotenentul Iulius Morar din Garda Națională Română din Reghin se deplasează pentru propagandă în comuna Ibănești[34]. Mulți dintre ibănești se vor hotărî să meargă, a doua zi, la Alba Iulia. Amintim pe David Todoran a lui Ilia Mitrii

---

[23] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 596.
[24] *Ibidem*, nr. 592.
[25] *Ibidem*, nr. 590.
[26] *Ibidem*, nr. 594.
[27] *Ibidem*, nr. 593.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*, nr. 581; Cf. Liviu Botezan, Adrian Stoica, *op. cit.*, p. 228.
[30] Notarul era reprezentantul guvernului sau a autorității de stat.
[31] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 588.
[32] *Ibidem*, nr. 585.
[33] *Ibidem*.
[34] *B.A.R.S.R.*, Filiala Cluj-Napoca, Manuscrise VI/318, ordin de zi XIII pentru ziua de 30 noiembrie 1918, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(1879 — 14.XI.1958), Dumitru Mateiu[35], a lui Vasile Hosnogiţii (1889—1950), Gliga Nicolae a Chimoaiei, Izidor Hărşan (notarul), Dumitru Măriuţăului[36], Pop Ioan a Gorii lui Onisie[37] care au participat la Marea Adunare de la Alba Iulia. „În zorii zilei de 30 noiembrie, cu tot gerul aspru, căruţe încărcate cu bărbaţi, femei şi tineret se ţineau lanţ una după alta în drumul lung spre Alba Iulia. Multe cete de tineri călări, îmbrăcaţi în frumoasele costume româneşti, cu banderole tricolore peste umeri şi brîu, cu caii împodobiţi cu zurgălăi şi cu cănaci, se înşiruiau şi ei pe lungul drum al Unirii. Privind convoiul celor din Hodac, Ibăneşti, Toaca, Urisiu, Caşva, Comori, cu satele înconjurătoare, credeai că nimeni n-a mai rămas acasă, că toţi au plecat spre Alba Iulia. De fapt, aşa şi a fost. În aceste sate nu au rămas acasă decît bătrînii satelor, copiii şi efectivele necesare în Gărzile naţionale pentru pază şi linişte. Trenurile care plecau de la Reghin spre Alba Iulia erau ticsite de oameni"[38]. Se adevereau spusele ziarului săsesc „Schässburger Zeitung" din Sighişoara că Alba Iulia va fi martora ridicării impunătoare a unui popor viguros, trezit la libertate, adunat pentru a sărbători împlinirea visului „unui puternic viitor de mărire naţională, visul unirii tuturor românilor, pînă unde ajunge graiul românesc, într-o singură patrie comună"[39]. Reliefăm activitatea pentru Unire a ibăneşteanului Nicolae Petra Petrescu. Fiul acestuia, publicistul Horia Petra Petrescu, desfăşoară încă din primăvara anului 1918 o vie „activitate propagandistică şi agitatorică"[40]. Nicolae Petra Petrescu, stabilit la Sibiu, „aleargă să lucreze la resortul prezidenţei Consiliului Dirigent, pentru întărirea Patriei pe veci unită"[41]. „Ca sediu al Consiliului Dirigent a fost ales oraşul Sibiu"[42].

Îndemnul preşedintelui Marelui Sfat Naţional, George Pop de Băseşti, ca „toţi cei prezenţi să meargă acasă, să vestească poporului întreg hotărîrile aduse şi împlinirea visului de veacuri al naţiunii române, unirea tuturor românilor"[43], este urmat şi de către ibăneştenii prezenţi la

---

[35] Primarul comunei Ibăneşti; *Comp. Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 588.

[36] Relatarea lui Vasile Gliga a lui Chişlac.

[37] Relatarea din 14.I.1981 a lui Pop Dumitru Ioan a Gorii Preotesei, născut la 13 ianuarie 1902 în Ibăneşti.

[38] Relatarea lui Vasile Buţiu, „Toată suflarea Văii Gurghiului" din articolul prof. Vasile T. Suciu, *Documentele continuităţii. Mureşenii la marea împlinire de la Alba Iulia (I)*, în *Vatra*, seria nouă (1971), anul X, nr. 117 B, Tîrgu Mureş, 20 decembrie 1980.

[39] *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, sub redacţia lui D. Berciu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1968, p. 406.

[40] Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 306; *Unirea Transilvaniei cu România — 1 Decembrie 1918*, sub redacţia lui Ion Popescu-Puţuri şi Augustin Deac, Editura politică, Bucureşti, 1970, p. 634.

[41] Dr. Eugen Nicoară şi Vasile Netea, *Figuri mureşene*, Tîrgu Mureş, 1933, p. 79.

[42] Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei — 1 Decembrie 1918*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970, p. 183.

[43] *Idem*, p. 184.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Marea Adunare de la Alba Iulia. După întoarcerea de la Alba Iulia, primarul Dumitru Matei şi notarul Izidor Hărşan organizează o adunare cu locuitorii: „în Ibăneşti s-o făcut adunare după ce o venit ei de la Alba Iulia şi ni-o spus că ne-am unit. Sîntem România Mare... Ne-o spus că ne-am unit şi de aci avem dreptul de a vorbi româneşte, fer şi unde om mere"[44].

După 1 Decembrie 1918 unii dintre ibăneşteni au făcut parte din Garda Naţională Română din Reghin[45], organizată de către Consiliul Naţional Român Central şi care a activat în perioada 18 noiembrie 1918 — 9 ianuarie 1919[46]. În data de 22 decembrie 1918[47], în componenţa Gărzii naţionale din Reghin intră Avram Todoran din Ibăneşti, de profesie agricultor, cu grad de legionar[48]. Mai făceau parte din Garda Naţională Română din Reghin şi ibăneştenii Dumitru Gliga, Ioan Todoran şi Zaharie Todoran, ultimii doi cu gradul de caporal. Activ este caporalul Ioan Todoran care în data de 25 decembrie 1918[49] este comandantul gărzii de alarmă, gardă formată din 8 legionari, iar în data de 26 decembrie 1918 este sergent de zi[50]. În data de 27 decembrie 1918, Dumitru Gliga este trimis la patrula plasată în Ibăneşti[51]. Pentru a primi 5 saci de cartofi pe seama Legiunei din Reghin este trimisă în data de 28 decembrie 1918, cu trenul care pleca de la Ierbuş, o patrulă de 2 legionari împreună cu caporalul Traian Moldovan la Lăpuşna[52]. Aceste patrule ale Gărzii Naţionale Române din Reghin şi-au adus contribuţia la intrarea lucrurilor în făgaşul normal al vieţii.

„Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuinţei seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat şi s-au jertfit nenumărate generaţii de înaintaşi, împlinirea unei necesităţi obiective a însăşi dezvoltării istorice"[53]. Referindu-se la însemnătatea Unirii Transilvaniei cu România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu spunea: „1918, 1 Decembrie se înscrie în istoria poporului român ca un moment crucial în multe momente pe care le-a trăit în lupta sa pentru păstrarea fiinţei naţionale, pentru libertate socială şi

---

[44] Relatarea lui Vasile Gliga a lui Chişlac.

[45] *Arh. Stat.* Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", cota 318/A. Documentul este scris la maşină pe două foi separate, fără a fi datat. Fiind un document inedit vom da publicităţii lista ofiţerilor, subofiţerilor, soldaţilor din Garda Naţională Română din Reghin.

[46] *B.A.R.S.R.*, Filiala Cluj-Napoca, Manuscris VI/318, Ordin de zi nr. 46 pentru 9 ianuarie 1919, p. 17.

[47] *Idem*, ordin de zi XXIX din 21 decembrie 1918, p. 11 verso.

[48] Specificăm că noţiunea de legionar în anul 1918 însemna membru al Legiunii Române, datorită faptului că în data de 19 decembrie 1918 Garda naţională şi-a schimbat denumirea în Legiune; *Cf.* Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj-Napoca, *Manuscrise*, VI/318, f. 10 verso, ordin de zi nr. 27 din 19 decembrie 1918.

[49] *B.A.R.S.R.*, Filiala Cluj-Napoca, *Manuscrise*, VI/318, ordin de zi 33 din 25 decembrie 1918, p. 12 verso şi 13.

[50] *Idem*, ordin de zi 34 din 26 decembrie 1918, p. 13.

[51] *Ibidem*.

[52] *Idem*, ordin de zi nr. 35 pentru 27 decembrie 1918, p. 13 verso.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

națională. Știm cu toții că de-a lungul veacurilor poporul nostru a trebuit să facă față multor greutăți; dar, fiind ferm hotărît să se apere cu arma în mînă, să-și dea chiar viața pentru a-și asigura viitorul, niciodată nu a îngenuncheat"[54].

ANEXE

I

1918 decembrie 21, Ibănești. Proces-verbal referitor la alegerea organelor de conducere ale comitetului Consiliului național român.

*
* *

ad Nro 170 punct 1b

Constituirea consiliului
Protocol

luat în ședința constituită a consiliului național român din Ibănești ținută la 30 Octombrie st. v. sub presidiul Vasilie Gliga, în casa comunală.

Presidiul deschide ședința și provoacă membrii prezenți a să constitui alegînd un președinte, vicepreședinte și un notar.

La ceiace întreagă adunare cu aclamare și însuflețire generală aleg de president al comitetului pe par. Vasilie Gliga, de vicepresident pe Suceava Dumitru l(ui) Leonte și de notari pe Gliga Vasilie l(ui) Militon.

Ibănești la 21 Ianuarie[1] 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 587.

[1] In document trecut greșit ianuarie. Corect e decembrie.

II

1918 decembrie 21, Ibănești. Lista funcționarilor din Consiliul național român din comună.

*
* *

ad Nro 170 punct 2

Lista funcționarilor

Onorat Consiliu Național român Județian

Referindu-mă la ordinul de data 1 Ianuarie 1919 Nro 170 atuncea 2, — vin a vă raporta următoarele :

1. Notari nu avem. Lucrările lui le îndeplinește'e ce notariul Izidor Harșan.

[53] *** *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism,* în volumul *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român,* Editura politică, București, 1975, p. 625—626.

[54] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste,* volumul 3, Editura politică, București, 1969, p. 696.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2. Primar e Dumitru Mateiu
3. Classor e „ „
4. Viceprimar e Dan Dumitru a Flori(i)
5. Jurați: Dan Ioan l(ui) Avram l. George, Dan Zacharia.

Toți sus numiții sunt cei vechi, în timpul scurt posibil să face alegerea nouă. Jurămîntul nu l-au depus.

Ibănești la 21 Decembrie 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 588

III

1918 decembrie 21, Ibănești. Lista membrilor biroului Consiliului național român din comună.

* * *

ad. Nro 170 punct 3

Lista membrilor biroului

Onorat Consiliu Național Român !

Lista membrilor biroului consiliului comunal, vin a Vă o trimite :

President : Vasilie Gliga par.
Vicepresident : Suceava D(umi)tru (a) l(ui) Leonte
Cassar : Gliga Flore Palagii
Notari : Gliga Vasilie (a) l(ui) Militon
Controlor : Dan Irimie (a) l(ui) George,
Todoran David.

Întreg biroul și membrii comitetului stau în funcțiune, îndeplinind lucrările cuvenite, în localul său, casa comunală.

Ibănești la 21 Dec. 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 589.

IV

1918 decembrie 21, Ibănești. Raportul politic și administrativ

* * *

ad. Nro 170 punct 4

Onorat Consiliu Național Român

Raport politic și administrativ

Referindu-mă la ordinul din 1 Ian. Nro 170 punct 4 vin a vă raporta Starea politică oadigînd[2] de unele eșiri de a unor persoane sinistre și dubii, puși la cale de unii mameluci a erei deja vechi, toate s-au transformat și cu însuflețire și încredere mare așteaptă înfăptuirea idealului sfînt.

Față cu administrația stăm cam reu, fiind trei comune la unul și acelaș(i) notari, în lipsă de puteri, să face cu anevoie în comună. Afară de comună apoi, e și mai greu pentru că nu ni se dă sprijinul necesar. Ajutorul femeilor încă nu sînt regulate, banii pentru demobilizare tot așa, și nici cei de despăgubirea din anul 1916. Cauza tuturor e că banii încă nu sînt asigurați.

Ibănești la 21 Dec. 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecția „Anul 1918", nr. 590.

[2] Exceptînd

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V

1918 decembrie 21, Ibăneşti. Raport despre dizolvarea gărzii naţionale române din comună.

*
* *

ad Nro 170 punct 6

Garda

Onorat Cons. Naţional Român !

Referindu-mă la ordinul din 1 Ian. Nro 170 alinea 6. Vin a vă raporta că în comuna noastră nu mai există garda, începînd cu 15 Noemvrie a.c. st.n.

Ibăneşti la 21 Dec. 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 592.

VI

1918 decembrie 21, Ibăneşti. Raport cu privire la siguranţa publică.

*
* *

Ad Nro 170 punct 7

Siguranţa publică

Onorat Consiliu Naţional Român !

Referindu-mă la ordinul din 1 Ian. Nro 170 atuncia 7, vin a vă raporta că în comuna noastră siguranţa publică e asigurată, fiind vreo 20 soldaţi români în comună pentru transportarea fînului, noaptea se face prin străjeri din comună, fiecare la rîndul său, după numărul căsei.

Ibăneşti la 21 Dec. 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 593.

VII

1918 decembrie 21, Ibăneşti. Raport privind incidentele din comună.

*
* *

Ad Nro 170 punct 8

Incidentele

Onorat Consiliu Naţional Român !
Referindu-mă la ordinul din 1 Ianuarie Nro 170 atuncea 8, vin a vă raporta că începînd cu 1 Nov. a.c. nu s-a întîmplat nici un incident.

Ibăneşti la 21 Dec. 1918
Vasilie Gliga
pres.

ArhStat Cluj-Napoca, colecţia „Anul 1918", nr. 594.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VIII

1918 noiembrie 30, Reghin. Ordinul de zi nr. 13 al Gărzii naționale române din Reghin în care sînt consemnaet unele activități curente. Fragment.

Ordin de zi /nr./ XIII
pentru ziua de 30 Novembre 1918

IV. Sloct. Iulius Morar în 29 l.c. a fost pentru propagandă în comuna Hodac, Ibănești și Erotfaia[3].

BARSR, Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 4.

[3] Iernuțeni, astăzi localitate înglobată orașului Reghin.

IX

1918 decembrie 21, Reghin. Ordinul de zi nr. 29 al Legiunei române din Reghin privind primirea în Legiunea Română a lui Avram Todoran din Ibănești. Fragment.

Ordin de zi /nr./ XXIX
21. Decembrie 1918

. . . . . .

2) Se primește cu ziua de mâne în efectivul Legiunei Avram Todoran din Ibănești și sergent Nicolae Șuteu din Cașva.

BARSR, Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 11.

X

1918 decembrie 26, Reghin. Ordinul de zi nr. 34 al Legiunei române din Reghin privind trimiterea lui Dumitru Gliga din Ibănești la patrula din comună. Fragment.

Ordin de zi /nr./ 34
26. Decembrie 1918

. . . . . .

2) Cu ziua de mâne se comandează Dumitru Gliga legionar, la patrula plasată în Ibănești. Numitul mâne a.m. are să se însinue la comandantul patrulei.

BARSR, Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 13.

XI

1918 decembrie 27, Reghin. Ordinul de zi nr. 35 al Legiunei române din Reghin cu privire la trimiterea unor legionari la Lăpușna. Fragment.

. . . . . .

4) Mâne dimineață la 6 oare ple(a)că cu trenul de la Herbuș caporalul Traian Moldovan cu 2 legionari la Lăpușna. Aceștia au să se însinue la patrula de acolo pentru a primi 5 saci de crumpeni pe seama Legiunei din Reghin.

BARSR, Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise VI/318, f. 13 verso.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

/1930/, /Tg. Mureş/. Lista ofiţerilor subofiţerilor şi legionarilor din garda naţională din Reghin. Scrisă cu maşină pe 2 foi separate.

XII

T A B L O U L

ofiţerilor, subofiţerilor şi legionarilor din garda naţională română din Reghin

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Domiciliul actual	Profesiunea actuală	Gradul	Observaţiuni
1	2	3	4	5	6
	Dr. Pompei Petru	Reghin	adv.	(adăugat cu mîna)	
1	Gheorghe Maior	Reghin	dir. bancă	Slt.	
2	Morar Iuliu	Turda	advocat	Slt.	
3	Ujlăcan Gheorghe	Hodac	învăţător	Slt.	
4	Pop Alexandru	Tg. Mureş	medic	Lt.	
5	Raţiu Septimiu	Arad	funcţionar R.M.S.	Slt.	
6	Brătfăleanu Liviu	Baraolt	advocat	Slt.	
7	Cîmpean Emil	Cluj	maior cons. răzb.	Slt.	
8	Bunuş Ioan	Teaca	învăţător	Lt.	
9	Dr. Dorgo Ioan	Teaca	notar publ.	Slt.	
10	Pantea Ştefan	Tg. Mureş	subpref.	Lt.	
11	Oltean Zaharie	Band	învăţător	Slt.	
12	Dr. Lupu Leon	Reghin	advocat	Slt.	
13	Nicoară Optimiu	Baia-Sprie	advocat	Lt.	
14	Nicoară Titus	Cluj	ing. silvic	Slt.	
15	Cotta Vasile	Ierbuş	învăţător	Lt.	
16	Mureşan Alexandru	Gorneşti	notar	Slt.	
17	Popescu Ioan	Reghin	primar	Lt.	
18	Barbu Ioan	Cernăuţi	dir. fabr.	Slt.	
19	Dr. Luca Ioan	Beiuş	notar publ.	Elev serg.	
20	Ciloca Teodor	Sântu	învăţător	Elev serg.	
21	Man Ioan			Elev serg.	
22	Moldovan Dumitru	Tg. Mureş	funcţ. la Pref.	Plut.	
23	Stoica Dumitru	Dumbrava	pensionar jand.	Plu(t) maj.	
24	Simon Ioan			Plut.	
25	Chirteş Ioan	Tg. Mureş	plut. maj. Reg. 82 Inf.	—	
26	Zarzică Mihail			Plut.	
27	Tătar Ilie			Serg.	
28	Tropotei Nicolae			Serg.	
29	Şuteu Nicolae	Iernuţeni		Serg.	
30	Moisă Iosif	Iernuţeni	dulgher	Serg.	
31	Coş Adalbert		faur	Serg.	
32	Fola Partenie			Serg.	
33	Baciu Constantin			Serg.	
34	Moldovan Traian			Cap.	
35	Chifor Zaicu			Cap.	
36	Teodoran Ioan	Ibăneşti	agric.	Cap.	
37	Teodoran Zaharie	Ibăneşti	agric.	Cap.	
38	Cristea Simion	Sântu	agric.	Cap.	
39	Potocean Teodor	Tg. Mureş	camerist la Pref.	Fr.	
40	Truţia Gheorghe			Fr.	
41	Petrutiu Ioan			Fr.	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1	2	3	4	5	6
42	Roşca Teodor	Jabeniţa	agric.	Fr.	
43	Vultur Crăciun	Comor(i)	agric.	Legionar	
44	Mureşan Ioan			Legionar	
45	Dicu Nicolae			Legionar	
46	Borda Vasile	Beica		Legionar	
47	Mărcuş Ioan			Legionar	
48	Ceng(h)er Alexandru			Legionar	
49	Tălmăcean Gheorghe			Legionar	
50	Sărmăşan Ilie			Legionar	
51	Suciu Nicolae			Legionar	
52	Flueraş Nicolae			Legionar	
53	Moldovan Anton			Legionar	
54	Cheţan Vasile			Legionar	
55	Stavilă Ioan	Luer	agric.	Legionar	
56	Miron Ioan Stavilă	Luer	agric.	Legionar	
57	Cristea Augustin	Sântu	agric.	Legionar	
58	Teodoran Avram	Ibăneşti	agric.	Legionar	
59	Morar Ioan	Sântu	agric.	Legionar	
60	Gliga Dumitru	Ibăneşti	agric.	Legionar	

BARSR, Filiala Cluj-Napoca. Manuscrise 318/A.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VIRGIL MADGEARU ŞI CONCEPŢIA SA DESPRE CARACTERUL ECONOMIEI ROMÂNEŞTI ÎN PERIOADA 1918—1938

MARCEL ŞTIRBAN

Ne-am oprit în studiul nostru asupra lui Virgil Madgearu nu întîmplător*. Se vor împlini peste puţină vreme, la 27 noiembrie 1981, patru decenii de la moartea sa. O moarte prea timpurie, mai mult, un greu şi aspru tribut plătit de Madgearu, asemeni marelui Iorga, asemeni altor fruntaşi politici cu vederi democratice, burghezi unii, comunişti alţii.

Era de fapt cel mai aspru şi cel mai greu tribut ce putea fi dat pentru convingerile şi acţiunile — exprimate, nu singular ci în proporţii de masă cele dintîi în variate forme şi aşezate, cele din urmă, la înălţimi diferite, dar menite toate să construiască, pe verticală, un zid în calea dreptei, externe şi interne. Un zid al ţării înălţat spre apărarea sa. Spre apărarea independenţei României grav afectată la sfîrşitul deceniului patru al veacului nostru prin demersurile economice cu implicaţii politice, şi invers, întreprinse şi într-un caz şi în altul de Hitler şi oamenii săi, cuprinşi pe plan intern, în Garda de fier.

Una din victimele lor a fost şi Madgearu. apoi Iorga şi mai înainte grupul celor 65 de la Jilava, comunista Ocskó Tereza şi încă mulţi alţii. Tuturor un cald omagiu iar în ce priveşte pe Madgearu şi o modestă încercare de evocare a gîndirii sale într-o problemă importantă şi anume aceea a caracterului economiei româneşti din perioada interbelică.

La întrebarea ce drum a fost preconizat României după 1 Decembrie 1918 sub raport economic şi care a fost atitudinea lui Virgil Madgearu au încercat să răspundă — şi au făcut-o cu mult succes —, economişti, sociologi, istorici. Amintim dintre ei pe V. Malinschi[1], Gh. Zanc[2], Z. Ornea[3], Al. Puiu[4], ce au stăruit asupra personalităţii lui Virgil Mad-

---

* Sesiunea de comunicări a cadrelor didactice şi studenţilor. Universitatea „Babeş-Bolyai“ Cluj-Napoca, octombrie 1980.

[1] V. Malinschi, *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940). Contribuţii la dezvoltarea gîndirii economice*. Bucureşti, Ed. Acad.

[2] Gh. Zanc, *Personalitatea ştiinţifică a lui V. Madgearu* în G. Zanc *Studii*, Ed. Eminescu, 1980, p. 512—523.

[3] Z. Ornea, *Ţărănismul. Studiu sociologic*. Bucureşti, Ed. politică, 1969; *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*. Bucureşti, Ed. Eminescu, 1980.

[4] Al. Puiu, *Contribuţia lui Virgil Madgearu la cunoaşterea dezvoltării economiei româneşti între cele două războaie mondiale*. În: „Probleme economice“, 1965, 18, nr. 11, p. 96—109.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gearu sub diferite aspecte, sau pe I. Nicolae-Văleanu[5], M. Teodosia[6] şi N. Simion[7], V. Cismaş[8], C. Göllner şi M. Ştirban[9], care, într-un context tematic special ori general economic, au exprimat opinii în legătură cu doctrina ţărănească vizînd, direct sau indirect şi pe Virgil Madgearu. Subliniem îndeosebi apoi lucrarea lui O. Constantinescu[10], precum şi cele ce au avut în vedere gîndirea economică marxistă din România, datorate lui M. Văleanu-Ivanciu şi Gh. Ciulbea[11].

Sînt toate — repetăm — contribuţii de seamă la cunoaşterea gîndirii în general economice româneşti din perioada interbelică. Se cuvin adăugate celor amintite ca şi celor neamintite, o seamă de alte lucrări datorate prioritar istoricilor, ce au reconstituit viaţa politică din răstimpul 1918—1940, trăsăturile sale de bază[12]. În felul acesta fenomenul contemporan interbelic, politic şi economic, cu implicaţiile sale sociale, bucurîndu-se în istoriografia noastră de un loc binemeritat, este şi temeinic analizat. Preocupările actuale şi de perspectivă cunoscute, materializează în lucrări pregătite sau în pregătire de către istorici, economişti, sociologi, demografi, etnografi etc. din centrele universitare şi din afara lor, vor însemna, fără îndoială noi realizări menite a contribui la mai buna cunoaştere a istoriei contemporane româneşti, încadrată — aşa cum ea s-a desfăşurat în istoria universală, cu propriul său drum, dar şi cu influenţele şi determinările reciproce în unele momente şi în unele probleme

---

[5] I. Nicolae-Văleanu, *Opinii cu privire la gîndirea economică burgheză din România interbelică. Problematică şi caracteristică.* „Lupta de clasă", 1968, 48, nr. 2, p. 111—120; *Confruntări în gîndirea economică privind evoluţia economiei româneşti (1919—1940).* În: *Progresul economic în România 1877—1977.* Bucureşti, Ed. politică, 1977, p. 197—215.

[6] M. Teodosie, *Realităţi şi problematica în gîndirea economică românească din perioada interbelică,* în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", Ştiinţe economice,* 1973, 19, p. 1—18.

[7] N. Simion, I. *Geneza doctrinei social politice a ţărănismului şi* II. *Consideraţii cu privire la primatul ţărănimii în concepţia teoreticienilor „statului ţărănesc". Loc. citat, Seria istorie,* 1973, 19, p. 121—133; 1976, 22, p. 95—104.

[8] V. Cizmaş, *Formula „porţilor deschise" pentru capitalul străin în gîndirea economică din România interbelică, Loc. citat, Seria Ştiinţe economice,* 1973, 19, p. 319—323.

[9] C. Göllner şi M. Ştirban, *Cîteva aspecte din conţinutul agrar al doctrinelor politice burgheze din România în perioada dintre cele două războaie mondiale,* în *Sargetia,* 1971, 8, p. 173—179.

[10] O. Constantinescu, *Critica teoriei „România — ţara eminamente agrară",* Bucureşti, Ed. Acad., 1973.

[11] N. Văleanu-Ivanciu, Gh. Ciulbea, I. *Gîndirea economică marxistă din România între anii 1918—1944;* II. Semnată numai de ultimul: *Aspecte ale gîndirii marxiste din perioada interbelică privind capitalismul de stat şi capitalismul monopolist de stat.* În: *Forum.* Ştiinţe Sociale, 1973, 5, nr. 5, p. 9—35 şi 117—124.

[12] Cf. *Bibliografia istorică a României I. 1944—1969; IV. 1969—1974 şi V. 1974—1979.* Bucureşti, Ed. Acad., capitolele de istorie contemporană a României, Istoria ştiinţelor sociale. Istoria şi critica unor doctrine şi concepţii social-economice politice şi filozofice, Biografii — oameni politici, militanţi progresişti, militanţi socialişti şi comunişti; Gh. I. Ioniţă, I. Scurtu, *Coordonate majore în investigarea istoriei României dintre 1918—1980,* în *Revista de istorie,* 1980, 33, nr. 7—8, p. 1.403—1.439.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

politice şi economice. Relaţia dintre politic şi economic, pe de o parte şi naţional—internaţional, pe de altă parte, a cunoscut şi continuă să cunoască în epoca contemporană dimensiuni sporite şi forme deosebite faţă de epocile precedente.

Studierea lor este astfel pe deplin explicabilă. Referindu-ne la subiectul nostru, dorim, mai întîi să reamintim cîteva date oarecum biografice ce le socotim utile în mai buna înţelegere a unor preocupări şi opţiuni ale economistului, cercetătorului, profesorului şi omului politic Virgil Madgearu.

Virgil Madgearu urmează studiile universitare — ştiinţele economice — la Leipzig în cadrul unei facultăţi de filozofie care îi va îngădui să desprindă valoarea cifrelor şi să dezlege semnificaţia lor potrivit concepţiilor economice burgheze ale începutului de veac. Aici şi-a susţinut şi teza de doctorat, în 1911, cu un subiect inspirat de evoluţia industriei româneşti[13].

Cunoaşte activitatea bancară engleză în mod direct printr-o practică desfăşurată timp de un an la Londra. Doctrinele economice cunoscute teoretic la Leipzig sînt aici la Londra, cel puţin în parte, simţite şi verificate nemijlocit. Predă apoi la Academia de înalte studii comerciale din Bucureşti la început o disciplină de asemenea legată de studiul întreprinderilor comerciale şi industriale şi apoi un curs ce urmărea probleme de economie naţională în general.

Primele cercetări sînt dedicate tot unor probleme industriale: industriei casnice şi meseriilor[14] pentru care treptat aria preocupărilor să se amplifice mult cuprinzînd toate ramurile economiei naţionale[15]. Poziţia sa a fost aceea a unui economist burghez care cunoştea realităţile ţării sale, le-a analizat în context naţional şi internaţional, pronunţîndu-se pentru soluţii favorabile dezvoltării economiei naţionale pe cale burgheză.

Ca om politic Madgearu a făcut parte din Partidul ţărănesc şi apoi din Partidul Naţional-Ţărănesc fiind socotit, cu deplin temei, teoreticianul de bază al doctrinei economice ţărăniste din întreaga perioadă interbelică. În parlament, fie în adunarea deputaţilor fie în senat, Madgearu a vorbit în numele aceleaşi doctrine şi a apărat interesele ţărăniştilor sau ale naţional-ţărăniştilor, ca deputat şi ministru. A ocupat în anii crizei, în mai toate guvernele naţional-ţărăniste, trei fotolii ministeriale — pe cel al industriei şi comerţului (de la 10 noiembrie 1928 la 13 noiembrie 1929 şi de la 13 iunie la 9 octombrie 1930 în guvernele prezidate de Iuliu Maniu, de la 11 august la 19 octombrie 1932 în guver-

---

[13] *Zur industriellen Entwicklung Rumäniens. Die Vortritten des Fabriksystems in der Walachei. Inaugural-Dissertation der Hohen philosophischen Fakultät der Universität Leipzig. Zur Erlangung der Doktorwürde Vorgelegt von Virgil Madgearu aus Galatz.* Reihe I, Jh. 1911, 119 p.

[14] V. Madgearu, *În chestiunea meseriaşilor. Conferinţă ţinută la Liga Culturală, Secţia Bucureşti la 25 februarie 1911.* Bucureşti, Institutul Eminescu, 19 p. (Extras din *Economia Naţională), Industria la domiciliu şi asigurările sociale.* Bucureşti, Tip. Minerva, 1913, XVII, 172 p.

[15] Cf. Bibliografia lucrărilor lui V. M. în V. Malinschi, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nul Vaida); al finanţelor (ad. interim de la 26 octombrie la 13 noiembrie 1929 şi titular de la 14 noiembrie 1929 la 6 iunie 1930 şi de la 20 octombrie 1932 la 13 noiembrie 1933 în guvernele Maniu şi, respectiv, Vaida), şi mai puţin al agriculturii (de la 10 octombrie 1930 la 17 aprilie 1931 în guvernul G. G. Mironescu)[16].

Calculate la zi înseamnă o participare la guvernele naţionale ţărăniste de trei ani şi aproape şapte luni, din care, cu puţin peste un an jumate la Ministerul Industriei şi Comerţului, tot aşa la cel al Finanţelor şi şase luni la Agricultură şi Domenii.

Ce se poate spune succint drept concluzii la datele amintite? V. Madgearu lipseşte doar din guvernele conduse de G. G. Mironescu (7—12 iunie 1930, cînd are loc întronarea lui Carol) şi Al. Vaida Voievod (în perioada 6 iunie — 10 august 1932). Deţine portofoliile cele mai importante pentru viaţa economică în anii de guvernare naţional-ţărănistă — finanţe, industrie şi comerţ — fiind astfel omul care în calitatea sa de ministru va avea prilejul să influenţeze covîrşitor măsurile legislative luate în anii crizei în domeniile: financiar, industrial şi comercial; să fixeze în numeroasele expuneri de motive la proiectele de legi prezentate în Parlament rolul acestora în cadrul economiei naţionale. Cu alte cuvinte unul din doctrinarii de bază ai P.N.Ţ. dintre susţinătorii teoriei „statului ţărănesc", pregăteşte legi în domeniul financiar (bugete etc.) şi industrial-comercial (1928—1933), în prelungirea unor preocupări ca om de ştiinţă şi politician din aceleaşi domenii, în anii anteriori (1911—1928).

Amintim în această ordine de idei proiectul de lege pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice şi proiectul de lege pentru modificarea legii minelor din 4 iulie 1924[17] ce au modificat sau înlocuit legile similare liberale din 1924.

Expunerile de motive ale proiectelor de legi amintite, în general Expunerile pregătite de V. Madgearu[18], foarte dense în conţinut, fixează, potrivit concepţiei dezvoltării economiei naţionale lăsîndu-se cale liberă capitalului străin, rolul statului în organizarea şi dezvoltarea întreprinderilor industriale şi a instituţiilor financiare, cauzele şi căile de pătrundere ale capitalului străin, locul industriei şi al agriculturii în cadrul economiei noastre naţionale. Studierea lor temeinică se impune dar ca o necesitate pentru cunoaşterea în adîncime a gîndirii economice a lui

---

[16] Cf. M. Tudorică, I. Burlacu, *Guvernele României între anii 1866—1945*, *Rev. Arh.*, 47, 1970, nr. 2, p. 437—452.

[17] V. Madgearu, *Bazele unei politici economice*. Cuvîntările rostite de Virgil Madgearu cu prilejul votării legii pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice şi legii pentru modificarea legii minelor din 4 iulie 1924. Bucureşti, Ed. Soc. et. C. 110 p.

[18] A se vedea şi Expunerile de motive la: Legea pentru crearea regiei autonome C.F.R. din 1929, votată de senat la 18 iunie 1929, de Cameră la 20 iun. 1929. Vezi *Biblioteca Legilor uzuale adnotate* nr. 29 (în continuare *B.L.U.Z.*); Lege pentru Regia publică a conductelor de petrol ale Statului din 1929. Votată de Cameră la 26 iunie 1929, de Senat la 11 iulie 1929. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 36; Legea Zonelor libere. Votată de Cameră la 11 iulie 1929 şi de Senat la 16 iulie 1929. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 40; Legea asupra burselor. Votată de Cameră la 27 iulie 1929, de Senat la 28 iulie

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Madgearu, a măsurilor luate în vremea în care a condus cele trei ministere.

Virgil Madgearu desfăşoară şi o bogată activitate publicistică în presa naţional ţărănistă şi în revistele de specialitate ce nu poate fi ignorată atunci cînd se pune în cumpănă pentru a fi judecată activitatea lui. Se cuvin amintite, din a doua categorie, mai ales articolele apărute în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", revista lui Dimitrie Gusti ce avea o largă deschidere spre oameni cu orientări şi preocupări socio-economice, şi „Independenţa economică", fondată chiar de V. Madgearu şi I. Răducanu, nelipsită şi ea — în ansamblu, de o valoare deosebită prin studiile de informare sau analiză chiar oferite de colaboratorii săi cu vederi economice şi adesea şi politice opuse, ca şi în cazul primei reviste.

Printre economiştii şi oamenii politici cu care Madgearu va polemiza se numără exponenţii doctrinei liberale sau neliberale: Ştefan Zeletin, I. G. Duca, Vintilă Brătianu, Victor Slăvescu, Mihail Manoilescu şi alţii.

În cadrul grupelor de probleme urmărite în general de V. Madgearu — trei la număr[19] — problema organizării economiei naţionale a statului unitar român, implicit a caracterului său, a ocupat locul întîi şi aceasta nu numai datorită cronologiei sale fireşti.

Desigur problema amintită era deosebit de complexă. Cuprindea în sine mai multe întrebări ale căror răspunsuri nu erau nici simple, nici uşoare, nici lipsite de urmări. Se întrebau economiştii şi oamenii politici care va fi legătura dintre economia de pînă la 1918 şi cea preconizată pentru viitor; Ce rol va juca statul în noul mecanism economic; În ce raporturi se va găsi puterea financiară internă cu cea externă; Ce ramuri ale economiei naţionale se vor dezvolta şi de aici care sînt forţele sociale chemate să contribuie la dezvoltarea economiei.

La primele două întrebări V. Madgearu răspunde chiar în primăvara anului 1919 pentru a reveni mereu asupra lor. Într-un studiu publicat în întîiul număr al revistei conduse de D. Gusti intitulat „Organizarea comerţului exterior..."[20], vorbind de tendinţele generale ale dezvoltării economice a ţărilor angajate în primul război mondial Madgearu susţinea necesitatea unei perioade de tranziţie care să nu însemne

---

1929. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 41; Legea pentru Crearea Regiei autonome a porturilor şi căilor de comunicaţie pe ape. Votată de Senat la 20 iulie 1929 şi de Cameră la 23 iulie 1929. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 47; Lege pentru Crearea Regiei autonome a poştelor, telegrafelor şi telefoanelor. Votată în Senat la 17 iulie 1929, de Cameră la 27 iulie 1929. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 48; Lege pentru înfiinţarea Institutului de credit ipotecar tranzitoriu votată în Senat la 22 martie 1930, de Cameră la 2 aprilie 1930. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 99; Lege pentru modificarea legii de administrare şi exploatare a monopolurilor regatului României. Votată de Cameră la 24 iunie 1930, de Senat la 25 iunie 1930. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 122; Legea Casei de Economii, Credit, Pensiuni... votată de Senat la 4 iunie 1930, de Cameră la 6 iunie 1930. Vezi *B.L.U.Z.* nr. 138 etc.

[19] Cf. G. Zanc, *op. cit.* p. 513.

[20] V. Madgearu, *Organizarea comerţului exterior în epoca de tranziţie*, în *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, 1919, I, nr. 1, p. 97—124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un drum spre înapoi, spre economia dinainte de război. „Astăzi — spune Madgearu — se încetăţeneşte din ce în ce mai mult în toate ţările ideia că războiul va fi urmat de o epocă economică de tranziţie. Este o iluzie — continuă Madgearu — a se crede că economia de tranziţie poate să însemne o întoarcere înapoi la situaţia economică de la 1914...“[21].

Economia de tranziţie trebuia organizată şi condusă — potrivit concepţiei lui Madgearu — de către stat, în mod unitar, fără a deveni acesta singurul întreprinzător[22]. Considera şi el, ca toţi economiştii burghezi, întreprinderea privată drept „celula economiei naţionale“ în care trebuie păstrat „interesul la cîştig care cîrmuieşte iniţiativa întreprinzătorului“, cu o invitaţie doar la împărţirea profitului. Exclude în epoca de tranziţie „o generalizare a ideii monopolului de stat, ca o statificare a întreprinderilor private în forma exploatărilor monopolurilor, în interes fiscal, ale statului“[23].

În ce priveşte cronologia economiei de tranziţie de care vorbeşte Madgearu el a înţeles nu doar cîţiva ani, ci o perioadă mai lungă care a coincis — după părerea sa exprimată în 1940 — cu răstimpul dintre anii 1918—1938. Perioada dintre 1919—1938 care se situează între două războaie de proporţii uriaşe, era în istoria omenirii — spune Madgearu în Prefaţa la lucrarea sa „Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial“[24] — caracterul unei faze de tranziţie“.

La întrebarea ce forţe vor fi chemate spre a contribui la dezvoltarea economiei naţionale Madgearu a răspuns constant: Asocierea eforturilor privat la exploatarea avuţiei statului în forme deosebite; arenda, concesiunea, regia publică comercială, regia mixtă şi regia cooperatistă[25]. Madgearu a pledat mai ales pentru ultima formă, regia cooperatistă, pe care a revendicat-o ca iniţiativă proprie[26].

Al doilea factor pe care l-a avut în vedere Madgearu a fost aportul capitalului străin[27]. Era, după cum bine se ştie, adeptul concepţiei economice şi politice potrivit căreia dezvoltarea economiei româneşti putea avea loc cu sprijinul capitalului extern. „Noi deschidem porţile României — spunea Madgearu în 1929 — pentru a reintra în circuitul capitalului internaţional şi pentru a putea să se facă astfel economia naţională a acestei ţări“[28]. Spunea acest lucru deşi era convins că „nu va aduce la noi mana cerească“[29]. Şi-a motivat această atitudine cu lipsa de capital autohton şi a braţelor de muncă calificate. „Totul în această

[21] *Ibidem*, p. 101.

[22] „Este dar de la sine înţeles că economia de tranziţie nu poate fi organizată altminteri decît în forma economiei naţionale regulate de către stat. Aceasta înseamnă ... că statul dispune şi controlează însă nici într-un caz că statul devine singur întreprinzător“ .*Ibidem*, p. 102—103.

[23] *Ibidem*.

[24] *Bucureşti* (Biblioteca economică. Studii şi Cercetări), 1940, p. VI.

[25] V. Madgearu, *Bazele unei politici* ..., p. 51.

[26] *Ibidem*, p. 44.

[27] *Ibidem*, p. 45.

[28] *Ibidem*.

[29] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

materie — spunea Madgearu în 1929 referindu-se la pătrunderea capitalului străin — este o problemă de forţă. Dacă nu există rezerve naţionale de capital şi dacă nu există rezerve de forţe calificate, de toate categoriile, într-o ţară, pot să se facă toate îngrădirile, se va trece peste ele de cîte ori va fi în joc un plasament rentabil de capital. Capitalul străin va pătrunde pe căi piezişe, va plăti şi tot va intra, tot va stăpîni, tot va domina viaţa economică a ţării"[30].

A lăsat să se înţeleagă că este o atitudine de circumstanţă, deci provizorie, dictată de situaţia internă dată, dar că lucrurile s-ar putea schimba în viitor prin luarea unor măsuri menite să „asigure un proces rapid de achiziţie a capitalului românesc (şi) dezvoltarea necesară tuturor aşezămintelor de cultură care sînt necesare pentru crearea forţelor individuale calificate din ce în ce mai mult"[31].

Dacă nu de puţine ori Madgearu s-a dovedit a fi un romantic ţărănist aici el este, în problema capitalului străin, un financiar romantic. Romantic pentru creditul acordat acestuia. Nu sînt de neluat în seamă însă motivaţiile şi mai ales condiţiile cerute pentru micşorarea aportului străin.

De altfel situaţia de la sfîrşitul deceniului patru îl vor face pe Madgearu mai realist, chiar realist. Stau mărturie studiul său „Germania şi Sud-Estul Europei"[32] şi articolele publicate în presa anilor 1938—1940. Madgearu simte pericolul ce îl prezintă pentru ţările din Sud-Estul Europei, expansiunea economică, deocamdată economică, iniţiată de Germania. Simte şi ia atitudine. Omul cifrelor exacte se dovedeşte a fi şi omul acţiunilor concrete într-o direcţie ce ar fi dorit să păstreze ţării independenţa economică cu orice preţ. Graniţele României nu le vrea deschise capitalului german pentru că n-a vrut încadrarea ţării sale — a ţărilor din Sud-Estul Europei în general — în ceea ce unii doctrinari germani numeau „spaţiu mare economic". „Ţările din Sud-Estul Europei — scria — Madgearu în încheierea articolului amintit — care pentru dezvoltarea lor în cadrul ideii naţionale şi în forma unor state suverane au toate motivele să nu dorească să fie constrînse a se încadra într-un spaţiu mare economic, asupra căruia ar dispune de o influenţă exclusivă un singur stat puternic: Germania, sau oricare stat. Progresul lor naţional şi social presupune — sublinia Madgearu — condiţiuni care să înlesnească o sporire continuă a venitului naţional, pentru realizarea căruia se cere mîini libere în propria lor gospodărie naţională"[33].

Era în cele afirmate un mare adevăr, spus cu un mare curaj, izvorît din ştiinţa şi demnitatea, din dragostea de ţară, în numele cărora a vorbit Madgearu pînă în ultimul ceas al vieţii sale.

Răspunsurile la alte două întrebări: Ce ramuri ale economiei naţionale se vor dezvolta şi care sînt forţele sociale chemate să contribuie la

---

[30] *Ibidem*, p. 59.
[31] *Ibidem*.
[32] *Independenţa Economică*, 1938, 21, nr. 4—6, p. 1—21.
[33] *Ibidem*, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dezvoltarea economiei — le găsim în întreaga sa creaţie ştiinţifică, în toată activitatea lui politică[34].

Potrivit concepţiei lui Madgearu, România era la numai cîţiva ani după legiferarea reformei agrare (1927), un stat social agrar ţărănesc[35]. Tot în 1927 şi tot în dezbaterile Adunării deputaţilor el neagă existenţa unor condiţii favorabile pentru dezvoltarea industriei în aşa măsură încît aceasta să transforme „statul român într-un stat industrial"[36]. În aceeaşi împrejurare a susţinut necesitatea păstrării, în continuare, ca orientare, primatul agriculturii. „Trebuie să admitem azi — spunea Madgearu în Parlament —, ca un postulat al vremii, necesitatea unei noi politici social-economice, care să aibe ca orientare primatul agriculturii faţă de industrie"[37].

Madgearu nu a negat prin cele spuse nici prin cele afirmate ca economist sau om politic, înainte sau după 1927, necesitatea dezvoltării industriei naţionale. „Industria este o necesitate / izvorîtă" din însuşi punctul de vedere al interesului noului regim agrar: absorbirea şi utilizarea braţelor ce prisosesc agriculturii şi care ar da naştere (astfel) unui proletariat ţărănesc" — scria în 1925 Madgearu[38]. Este motivaţia cunoscută atunci în doctrina ţărănistă în general, motivaţie pe care Madgearu o va lărgi în 1929 prin măsurile legislative pregătite de el[39] şi o va susţine doctrinar şi în 1936. „Se impune o întreagă politică economică — scria Madgearu — în misiunea partidului naţional ţărănesc — implicînd dirijarea de către stat a procesului de industrializare a ţării"[40].

Era greu, chiar imposibil ca omul ce şi-a început activitatea de cercetare urmărind evoluţia industriei româneşti, care a fost o vreme Ministrul industriei şi comerţului, care a vorbit studenţilor săi în toată cariera didactică despre organizarea întreprinderilor economice (industriale şi financiare) de la noi, ştiind bine drumul altor ţări şi cunoscînd temeinic literatura economică universală, să nu dorească dezvoltarea acesteia. A dorit însă ridicarea unor ramuri ale industriei şi a mai dorit, ca economist burghez şi ca om cu un mare lor în cadrul P.N.Ţ. — aşa cum mai subliniam, întîietatea agriculturii în faţa industriei. A acordat, în consecinţă, sub influenţa aceluiaşi partid şi a bazei sociale a acestuia

---

[34] Amintim, pe lîngă lucrările citate pînă acum: *Revoluţia agrară şi evoluţia clasei ţărăneşti*, în *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, 1923, IV, nr. 3; *Formarea şi evoluţia burgheziei române*, în *Independenţa economică*, 1925, nr. 3—4; (cuprinse şi în *Agrarianism, capitalism, imperialism*. Contribuţiuni la stadiul evoluţiei sociale româneşti. Bucureşti, 1936); *Noul regim agrar*, Bucureşti, 1927; *Agrarianism. Un discurs parlamentar*. Bucureşti, 1927; *Orientarea agriculturii româneşti* Bucureşti, 1931; *Industrializare şi reorganizare*, în *Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială*, 1936, 14.

[35] V. Madgearu, *Agrarianism* . . ., p. 2

[36] *Ibidem*, p. 4.

[37] *Ibidem*, p. 7.

[38] V. Madgearu, *Noul regim agrar* . . ., p. 24.

[39] Cf. V. Madgearu, *Bazele nouei politici* . . .

[40] V. Madgearu, *Misiunea partidului naţional ţărănesc*. Bucureşti, 1936 p. 15—16 (Partidul Naţional Ţărănesc. Biblioteca de educaţie cetăţenească nr. 10).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un rol deosebit ţărănimii[41]. Rolul economic al muncitorilor l-a înţeles potrivit concepţiei burgheze, cu multe limite. Pe cel politic nu l-a avut în vedere.

Madgearu rămîne prin tot ceea ce a scris economist burghez, un bun economist burghez, un economist creator, onest, lucrările căruia, pline de date şi fapte de viaţă economică şi subliniem în deosebi „Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial", sînt de un real folos în reconstituirea fenomenului istoric contemporan din perioada interbelică, iar gîndirea sa răspîndită în multe pagini de reviste, ziare şi în dezbaterile parlamentare se cere cercetată în continuare.

[41] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PLĂCI COMEMORATIVE ÎN JUDEȚUL MUREȘ

TRAIAN BOSOANCĂ

Județul Mureș, situat la adăpostul natural al arcului carpatic, străbătut de apele Mureșului și ale Tîrnavelor, acest străvechi pămînt românesc, cu trecut de legende, cu prezent viu, prosper și înălțător, și-a adus și își aduce continuu contribuția la progresul patriei prin însemnatele valori materiale și spirituale create de oamenii săi.

Încă din cele mai vechi timpuri, ale cărei începuturi se confundă cu însăși istoria țării, strămoșii poporului român, locuitori ai acestor meleaguri *din cele mai vechi timpuri* au durat în vremuri de liniște așezări și au înălțat coloane ale spiritului. Împreună cu românii, și alături de ei, maghiarii și germanii așezați aici în veacurile de început ale evului mediu, au cultivat pămîntul, și-au vărsat sîngele pentru o viață mai bună. Prin vremuri se înșiruie chipuri de viteji, de învățați, de revoluționari care au ținut sus steagul luptei pentru libertate, egalitate și frățietate, *care* au luptat pentru o societate *care* să aparțină celor care trudesc cu mîinile și cu mintea. Unirea cea Mare de la 1 Decembrie 1918 a deschis noi orizonturi de împlinire, iar revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944, a inaugurat, ca pretutindeni în întreaga țară, epoca celor mai mari prefaceri.

Lucrarea a fost concepută ca un fel de mic ghid în ajutorul celor care doresc să cunoască locuri istorice legate de evenimente petrecute pe raza județului Mureș, precum și personalități care s-au aflat în vîltoarea unor diverse evenimente legate de lupta poporului român pentru dreptate socială și națională și care și-au făcut cu prisosință datoria față de patrie.

Revoluția din 1848—1849 avea să inscrie una din cele mai glorioase și mai nepieritoare pagini din trecutul istoric al unui popor ale cărui idealuri de libertate socială și națională au fost retezate sau înăbușite veacuri de-a rîndul. În primăvara anului 1848 *Tîrgu Mureșul* a fost unul din centrele de declanșare a revoluției burghezo-democratice.

Legat de acest măreț eveniment din istoria neamului românesc, precum și de activitatea unor personalități, care au avut un rol de seamă în declanșarea și conducerea revoluției, în municipiul Tîrgu Mureș se află cîteva însemne memoriale. Pe fațada unei case, modestă ca înfățișare, de pe strada Avram Iancu nr. 23, se află o placă comemorativă pe însemnul căreia sînt înscrise următoarele: „În această casă a locuit, între

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

anii 1847—1848, Avram Iancu, luptător dîrz și neînfricat pentru drepturi sociale și naționale ale poporului român". Aici era locul de întîlnire al celor peste 30 de cancelişti români care dezbăteau problema cea mare a poporului român oropsit din Transilvania: emanciparea socială și națională a lui. În această clădire s-a ținut, în seara zilei de 26 martie 1848, consfătuirea între cancelištii români și Nicolae Bîrlea, trimisul Blajului, în urma căreia s-a hotărît convocarea celei dintîi adunări naționale de la Blaj, din dumineca Tomii, din 30 aprilie 1848[1].

În impunătoarea clădire de pe str. Bolyai nr. 30, construită in stil baroc, în anul 1789, și-a desfășurat activitatea, începînd cu anul 1826, Curtea de Apel sau, cum i se mai spunea, „Tabla Regească", cel mai înalt for de judecată al Transilvaniei. Pe fațada clădirii o placă comemorativă, pe însemnul căreia se află gravat următorul text: „În această clădire, unde a funcționat Tribunalul Suprem al Transilvaniei, și-au început activitatea revoluționară Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian și alți cancelişti care au avut un rol de seamă în revoluția de la 1848". În anii 1847—1848 numărul cancelištilor români, care își desfășurau practica de avocat, era de peste 30; dintre aceștia amintim pe: Amos Tordășeanu, Vasile Fodor, Iosif Șuluțiu din zona munților Apuseni; Ioan Secăreanu, Vasile Lacea din zona Brașovului; Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Ioan Tinciu din zona Sibiului; Ioan Mărgineanu, Samuil Poruțiu, Ioan Orosz, Florian Micaș, Vasile Vespremian, Petru Popovici ș.a. din Cîmpia Transilvaniei și regiunea de nord a Ardealului[2]. În toată această perioadă cancelištii români s-au manifestat ca activi susținători ai cauzei revoluției pașoptiste din Transilvania, contribuind la răspîndirea în mase, prin petiții și prin discuții aprinse, a ideilor revoluției, militînd în primul rînd pentru ștergerea șerbiei și emanciparea neamului românesc. Dacă pînă în primăvara anului 1848 cancelištii români erau doar reprezentanții tineretului din Tîrgu Mureș, după acea dată ei vor deveni conducătorii chemați a conduce spre limanul mîntuirii întregul popor român oropsit din Transilvania.

Pe strada Kossuth la nr. 14 se află casa care a fost odinioară hanul „La Calul alb". Inscripția de pe placa comemorativă aflată pe fațada clădirii consemnează următoarele: „Așezatu-s-a această placă comemorativă pe acest edificiu, fost odinioară „La Calul alb" astăzi la 13 februarie 1936, întru amintirea popasului făcut aici în vara anului 1866, acum 70 de ani, de către marele nostru poet Mihai Eminescu, în trecere prin Tîrgu Mureș, vizionar de 16 ani atunci, a devenit mai tîrziu cea mai înaltă expresie a poeziei românești și a aspirațiilor de unitate națională a neamului românesc. Admirație și recunoștință nemuritorului poet". Adolescentul de la Ipotești făcea atunci întîia sa călătorie în Transilvania, și care avea să devină, după cum îl caracterizase George Călinescu,

---

[1] Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Editura științifică, București, 1965, p. 38—32; Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu Mureș*, Tipografia „Corvin", Tg. Mureș, 1932, p. 148.

[2] Traian Popa, *op. cit.*, p. 140—142; Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 31—32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„un ardelean" îndrăgostit de plaiurile și oamenii Transilvaniei, de istoria ei tragică, de năzuințele și nesfîrșita ei sete de libertate și lumină[3]. De aici și-a continuat lunga sa călătorie spre un alt oraș al Transilvaniei — Blajul — „Mica Romă" cum avea să exclame poetul în fața priveliștii pe care i-o oferea orașul de pe Tîrnave.

O impozantă clădire de pe str. Cuza Vodă nr. 22, în care își au sediul consiliile județean și municipal ale sindicatelor, precum și Casa de cultură a acestora, ne reamintește, prin placa comemorativă fixată pe una din laturile clădirii, de începuturile mișcării comuniste din județul Mureș. La 23 iulie 1922, cu prilejul unei adunări desfășurate la Tîrgu Mureș, la care au participat 1.500 de membri ai partidului și 40 de delegați ai secțiilor, au fost create secțiile Partidului comunist din Tîrgu Mureș, Valea Superioară a Mureșului[4]. Pe însemnul memorial citim următoarele: „În această clădire în anul 1922 și-au avut sediul Comitetul organizației locale a Partidului Comunist Român și organizațiile locale de sindicat și tineret".

Pe str. Kossuth, la nr. 21, se afla o casă în care și-au avut sediul, între anii 1923—1929, organizația locală a sindicatelor unitare și redacția ziarului „Építőipari Munkás" („Muncitorul constructor"). De aici au fost conduse marile greve ale muncitorilor forestieri din Valea Mureșului din anii 1925 și 1929—1933[5]. Pe însemnul memorial se află inscripția: „În această clădire în anii 1923—1929 și-au avut sediul organizația locală a sindicatelor unitare și alte organizații muncitorești". Clădirea, fiind în zona de sistematizare, care a dus la înălțarea noului edificiu ce adăpostește Teatrul Național, a fost demolată, iar placa comemorativă se află la sediul Muzeului județean Mureș.

O altă placă comemorativă o descoperim cu privirea atunci cînd trecem pe str. Lalelelor. Se află fixată pe zidul clădirii care poartă nr. 33. Iată cuvintele dăltuite în piatră: „În această casă a funcționat în anul 1926, o tipografie ilegală a Partidului Comunist Român". Într-adevăr, în această casă în anul 1926 a funcționat tipografia ilegală, condusă de Fonagy Ioan, în care s-a tipărit revista „Bolșevizmus", organ central în limba maghiară al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Tot în această clădire s-a păstrat arhiva organizației județene a U.T.C. din perioada interbelică[6].

Un alt obiectiv legat de activitatea comuniștilor în anii grei ai ilegalității, este casa situată pe str. Crișan la nr. 2. În această casă conspirativă au avut loc ședințele ilegale ale P.C.R. și U.T.C. De aici s-au organizat și condus bătăliile de clasă împotriva exploatării și asupririi ale muncitorilor forestieri din anii 1922, 1925, 1929, precum și demonstrațiile împotriva pericolului fascist și pentru apărarea integrității teritoriale ale țării. Pe placa memorială se află înscrise următoarele: „Între

[3] Onisie Hossu, *Tîrgu Mureș*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 63.
[4] Judeele patriei, *Mureș*, Monografie, Editura Sport-Turism, București, 1980, p. 58.
[5] Onisie Hossu, *op. cit.*, p. 64.
[6] Onisie Hossu, *op. cit.*, p. 36—37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

anii 1922—1940 această casă a fost folosită de către organizațiile locale ilegale ale Partidului Comunist Român și ale Uniunii Tineretului Comunist".

Pe str. Kossuth, înainte de a trece podul peste Mureș, ne oprim o clipă în fața casei — un mic foișor — de pe malul apei, pe care o placă de marmură ne readuce în memorie acea dramatică și eroică primăvară a anului 1970, cînd, în încleștarea cu forțele dezlănțuite ale naturii pentru salvarea de vieți omenești, și-au sacrificat eroic propria lor viață un număr de militari. Înscrisul dăltuit pe placa de marmură glăsuiește astfel: „Glorie eternă ostașilor eroi David I. Rusu, Plt. adj., Lazăr I. Blejnar, Sergent major, Ionel S. Giuchici, Sergent major, Ioan P. Roman, Sergent major, Mircea L. Robu, Sergent major. Căzuți la datorie în ziua de 13 mai 1970, pentru salvarea de vieți omenești de la primejdia valurilor furioase ale Mureșului revărsat. Veșnică recunoștință din partea cetățenilor din municipiul Tîrgu Mureș".

Vizitatorul care pătrunde în cetatea *Sighișoarei*, pe sub bolta Turnului cu Ceas, atenția îi este atrasă de clădirea de la nr. 5 din Piața Muzeului, despre care tradiția orală și documentele vremii afirmă că a aparținut domnitorului muntean Vlad Dracul[7]. Pe zidul impunătoarei clădiri din piatră, una din cele mai vechi locuințe ale municipiului, există o placă comemorativă ale cărei cuvinte dăltuite în piatră spun următoarele: „În această clădire a locuit între anii 1431—1435 domnitorul Țării Românești Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrîn". Între acești ani străzile înguste ale orașului au răsunat sub pașii voievodului muntean Vlad, supranumit Dracul, pentru că fiind cavaler al ordinului Dragonului, purta pe armuri însemnele acestui ordin,... care își propusese izgonirea turcilor din țările creștine. În Sighișoara voievodul muntean nu venise doar ca un pribeag visător de mărire. Stăpînitor al întinselor feude de pe Olt, din Țara Făgărașului și Amlașului[8], el a exercitat o autoritate efectivă asupra întregii Transilvanii de sud.

O placă comemorativă este fixată pe peretele casei cu nr. 33, de pe strada Spitalului, în memoria lui Zaharia Boiu, personalitate marcantă prin activitatea desfășurată ca publicist, orator, editor de manuale școlare și membru al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA). Pe placa memorială se află înscrisă următoarea dedicație: „În această casă, s-a născut Zaharia Boiu, 1834—1903, preot cu grai luminat, semănător al credinței strămoșești. Așezatu-s-a acest semn de cinstire din partea bisericii ortodoxe române cu ajutoru ASTREI și al liceului Principele Nicolae din Sighișoara în anul domnului 1933".

Conștient de rolul manualelor școlare în dezvoltarea învățămîntului românesc din Transilvania, Zaharia Boiu scoate cîteva manuale școlare între care amintim: „Abțdaru pentru școalele populare române", Sibiu

---

[7] Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele lui Vlad Țepeș*, Editura Sport-Turism, București, 1979, p. 33.

[8] Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1862; „Carte de citire pentru școalele populare române", partea I apărută la Sibiu în 1865, partea a II-a în 1867; „Elemente de istorie, Elemente de geografie, Elemente de istoria naturii și Fizică", apărută în 1868[9]. În afară de preocupările didactice, de redactor la ziarul „Telegraful Român" din Sibiu, și de traducător, Zaharia Boiu a desfășurat o activitate intensă în cadrul Despărțămîntului XXI al ASTREI din Sighișoara prin promovarea culturii, științei și literaturii pentru românii din Transilvania[10]. A fost un luptător neobosit pentru drepturile poporului român din Transilvania.

Pe str. Școlii, la nr. 10, se află casa unde a locuit, o bună bucată de timp, scriitorul și luptătorul democrat și antifascist N. D. Cocea. Inscripția săpată pe placa memorială atestă următoarele: „În această casă a locuit și a creat între anii 1927—1945 N. D. Cocea, scriitor și publicist, fruntaș al mișcării muncitorești din România". În toată activitatea sa N. D. Cocea a scris peste 1.500 de articole la care se adaugă un număr însemnat de schițe, nuvele și pamflete, publicate în ziarele și revistele timpului, dintre care amintim: „Adevărul", „Dimineața", „Facla", „Rampa", „Viața Românească", „Reporter", „Viața Literară", „Vremea", „Cuvîntul Liber", „Era Nouă", „Victoria"[11]. La acestea se adaugă romanele sale precum și numeroasele traduceri făcute din literatura străină. „Prin moartea sa, ziaristica noastră progresistă pierdea un strălucit reprezentant și totodată pe cel care pusese bazele publicisticii moderne, iar literatura română pierdea un distins romancier și pe unul dintre ctitorii pamfletului literar[12], așa l-a caracterizat Virgiliu Ene în monografia dedicată lui N. D. Cocea.

Turnul cu Ceas, numit așa datorită ceasului cu figurine, unic în țara noastră, aflat la etajul al patrulea, cu înălțimea sa de 64 de m, este cel mai impozant și reprezentativ monument al cetății Sighișoara. O placă comemorativă a fost fixată, în decembrie 1980, pe una din laturile Turnului, cu ocazia aniversării a 700 de ani de atestare a municipiului Sighișoara. Textul integral al însemnului memorial este următorul: „S-a așezat această placă cu prilejul aniversării a 700 de ani de la prima atestare documentară a municipiului Sighișoara, străvechi pămînt românesc, astăzi în plină dezvoltare socialistă".

Comuna *Band*. O placă comemorativă a fost așezată în anul 1981, pe peretele casei cu nr. 14, de pe str. Oroiului, în memoria lui Iosif Hodoș, unul din cei mai de seamă cărturari români transilvăneni din a doua jumătate a secolului trecut. Inscripția săpată pe placa memorială atestă: „În această casă s-a născut Iosif Hodoș, vice prefect al Cîmpiei în Revoluția din 1848. Membru fondator al Academiei Române". Participant la revoluția din 1848—1849, Hodoș s-a afirmat, atît în timpul revoluției cît și în perioada următoare, ca un luptător neobosit pentru drepturile so-

[9] Valeriu Nițu, *Zaharia Boiu*, în *Profiluri mureșene*, vol. I, Tîrgu Mureș, 1971, p. 198—200.
[10] *Ibidem*, p. 202.
[11] Virgiliu Ene, *N. D. Cocea*, Editura Tineretului, București, 1965, p. 165.
[12] *Ibidem*, p. 163.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ciale şi naţionale refuzate poporului român din Transilvania de către autorităţile vremurilor respective. Acest lucru s-a dovedit, în mod clar, în activitatea pe care a desfăşurat-o ca deputat al Zarandului în parlamentul de la Budapesta, cînd, timp de 12 ani (1865—1876) a făcut ample şi lucide expuneri asupra condiţiilor politice ale românilor din Transilvania, pentru rezolvarea problemei naţionale[13]. Alegerea lui între primii membri ai Academiei Române, în anul 1866, precum şi alegerea lui, în anul 1870, ca preşedinte al Societăţii pentru fond de teatru român, înscrie numele ardeleanului Iosif Hodoş în galeria reprezentanţilor de seamă ai intelectualităţii româneşti, ai căror idealuri au fost puse în slujba drepturilor şi intereselor de unire şi viaţă liberă a poporului român[14].

Comuna *Ibăneşti*. Inscripţia săpată pe însemnul memorial, aflat pe faţada bisericii ortodoxe din comună, redă coordonatele principale ale vieţii celui care a fost Nicolae Petra-Petrescu: „Astra Reghin şi Societatea tinerimea română Constantin Romanu-Vivu, Tg. Mureş, aşează această placă în memoria lui Nicolae Petra-Petrescu din Ibăneşti, 1848—1924. Apostol, luptător şi cărturar al neamului românesc în lupta pentru lumină, libertate şi unire. Nu-l uitaţi, fiţi mîndru de el. 1937". În multitudinea preocupărilor sale, Nicolae Petra-Petrescu s-a făcut cunoscut în special datorită activităţii de economist şi de publicist.

Legat în cea mai mare parte a vieţii sale de filiala din Braşov a Băncii „Albina", Nicolae Petra-Petrescu, ca economist, ne-a lăsat două lucrări de referinţă: „Monografia Albina", publicată la Sibiu în 1897[15], şi „Societăţi financiare la românii din Ungaria", apărută la Chişinău[16] în 1918. La acestea se mai adaugă numeroasele articole şi studii publicate în revistele vremii.

Pe tărîm publicistic, prin articolele şi studiile sale, prin traducerile şi povestirile sale şi, mai ales, prin culegerile de doine, îl întîlnim în coloanele unor ziare şi reviste ca: „Albina", „Familia", „Gazeta Transilvaniei", „Transilvania", „Telegraful român" „Amicul copiilor", „Revista ilustrată", „Albina Carpaţilor", „Românul" etc.[17]. Prin tot ceea ce a făcut, Nicolae Petra-Petrescu se situează în pleiada cărturarilor români care au militat neobosit pentru luminarea şi slujirea poporului român din Transilvania.

Comuna *Papiu Ilarian*. O placă comemorativă este prinsă pe frontispiciul şcolii generale din comuna care poartă numele revoluţionarului paşoptist. Însemnul memorial vine să amintească generaţiilor de azi şi de mîine că în această aşezare a copilărit reputatul cărturar şi patriot, cel care, alături de Avram Iancu, a fost animatorul marii adunări popu-

---

[13] Ioan Chioreanu, *Iosif Hodoş*, în *Profiluri mureşene*, vol. I, Tîrgu Mureş, 1971, p. 185.

[14] *Ibidem*, p. 185.

[15] Ioan Chiorean, Nicolae Petra-Petrescu, în *Profiluri mureşene*, vol. I, Tîrgu Mureş, 1971, p. 220.

[16] *Ibidem*, p. 222.

[17] *Ibidem*, p. 224.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lare, din 30 aprilie 1848, de pe Cîmpia Libertății din Blaj. Înscrisul dăltuit pe placa de marmură glăsuiește: „În această localitate a copilărit Alexandru Papiu Ilarian, tribun înflăcărat al revoluției din 1848 și ulterior unul din sfătuitorii apropiați ai domnitorului Alexandru Ioan Cuza". Paralel cu activitatea didactică pe care a desfășurat-o în Moldova, ca profesor de drept la „Trei Ierarhi", Al. Papiu Ilarian își va lega viața de importante evenimente ce se vor succeda în istoria țărilor române. Printre altele, el este unul din principalii autori ai legii secularizării averilor mănăstirești, ca ministru de justiție sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza[18].

O altă placă comemorativă se află fixată pe fațada intrării în biserica ortodoxă din comună. Ea a fost dezvelită în octombrie 1927, cu prilejul aniversării a 100 de ani de la nașterea lui Alexandru Papiu Ilarian, dîrz și consecvent apărător al drepturilor celor exploatați și asupriți. „... să se asigure tuturor națiunilor de limbă felurită din Transilvania și Ungaria existența națională și limba maternă, iar eliberarea de iobăgie să se îndeplinească fără nici o despăgubire bănească, deoarece țăranii au plătit destul, chiar prea mult, timp de mai multe secole, de cînd nobilii le uzurpă nu numai drepturile civile, ci și pe cele sacre umane[19]. Participant activ al adunărilor de la Blaj din aprilie, mai și septembrie 1848, Papiu a militat neobosit pentru recunoașterea și respectarea drepturilor românilor din Transilvania, pentru unirea Ardealului cu patria mamă. Pentru tot ce a făcut spre binele patriei, Al. Papiu Ilarian este cinstit și elogiat de urmași. O dovadă în acest sens o constituie și această placă comemorativă pe însemnul căreia sînt înscrise următoarele: „La serbarea centenarului nașterii lui Alexandru Papiu Ilarian, fiul parohului gr(eco) c(atolic) din Budiul de Cîmpie Ioan Pop, martir național din 1849 și a soției sale Ana, născută Hodoșiu ... au pus această placă comemorativă strănepoții, în octombrie 1927".

Comuna *Rîciu*. O placă comemorativă este fixată pe zidul Școlii generale din comună, fiind menită să amintească generațiilor de azi și de mîine că aici, în comuna Rîciu, s-a născut Gh. Șincai, unul din reprezentanții Școlii ardelene. Inscripția de pe placa de marmură glăsuiește: „În această comună la 28/13 februarie 1754 s-a născut marele istoric și patriot Gheorghe Șincai, reprezentant de seamă al Școlii ardelene. Noiembrie 1966". Istoric și filolog, îndrumător și organizator de școli, autor de manuale și militant politic, un luptător activ pe tărîmul popularizării cunoștințelor științifice în sînul maselor largi, un iluminist tipic al Transilvaniei, nu numai în intenție, dar și prin realizare[20]. Prin întreaga sa activitate el a dat posterității cîteva lucrări fundamentale de cultură, între care amintim: „Învățătura firească spre surparea superștiției noro-

---

[18] Florian Tucă, Constantin Ucrain, *Locuri și monumente pașoptiste*, Editura Sport-Turism, București, [1979], p. 143.

[19] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 36.

[20] Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dului" şi „Hronica românilor şi a mai multor neamuri", prima colecţie românească de documente privind istoria românilor. Gh. Şincai a participat şi la mişcarea Supplexului, fiind printre cei dintîi care au răspuns atacurilor lui I. C. Eder într-o anticritică intitulată: „Responsum ad crisim Josephi Caroli Eder în Supplicum Libellum Valachorum Transylvaniae iuxta numeros ab ipso positos"[21].

Comuna *Voivodeni*. În interiorul bisericii ortodoxe din comună se află fixată pe unul din pereţii bisericii, o placă comemorativă pusă în memoria celor cinci ţărani români din Voievodeni, ucişi la Moisei de către trupele horthyste, în octombrie 1944. Textul integral al însemnului memoria celor cinci ţărani români din Voivodeni, ucişi la Moisei de căimpuşcare în ziua de 16 X 1944 în comuna Moiseiu-Maramureş. Noi familiile lor dedicăm această piatră ca semn de recunoştinţă şi devotament celor care îşi dorm somnul de veci şi îşi aşteaptă învierea de parte de noi. Boer Mihail n. 1900; Pop Ioan n. 1900; Radu R. Mihail n. 1897; Savina Vasile n. 1899; Radu Mihail n. 1899. Dormiţi în pace şi fie-vă ţărîna uşoară". Era nădejdea şi convingerea întregului popor că nedreptatea săvîrşită prin odiosul dictat de la Viena, ca şi atentatele şi atrocităţile pe care românii din Transilvania ocupată le-au îndurat în timpul celor patru ani de guvernare fascisto-horthystă vor avea sfîrşit. Patru ani de nemiloase şi crunte persecuţii nu au zdruncinat nădejdea în izbînda forţelor democratice ale umanităţii, în victoria luptei pentru întregirea fruntariilor naţionale. La începutul lunii octombrie 1944 horthyştii au improvizat în Vişeul de Sus, în casa părăsită a unui evreu, trimis pe drumul morţii, un lagăr în care aduceau în fiecare zi români, dezertori, fugari din detaşamentele de muncă, care încercau să întrezărească cu o clipă mai devreme zorii libertăţii, patrioţi români acuzaţi că au fost partizani sau au dat ajutor partizanilor, maramureşeni curajoşi care s-au împotrivit rechiziţiilor de vite etc.[22]. În actombrie, o parte din cei care se aflau la Vişeul de Sus, au fost duşi la Moisei cu o maşină, băgaţi într-o casă şi împuşcaţi prin ferestre, apoi asasinii au aruncat grenade, pentru a fi siguri de reuşita odiosului masacru[23]. În ziua următoare un alt grup din cei arestaţi au împărtăşit soarta celor dintîi. Din cei ucişi la Moisei, 24 erau originari din judeţul Mureş, din satele Fărăgău, Milăşel, Voivodeni, Voiniceni, Sîntana, Pănet, Sîngeorgiu de Mureş, Sînmărtinu de Cîmpie, Rîciu, Şincai[24]. Rememorînd cele petrecute în toamna anului 1944 gîndurile noastre se reîntorc spre toţi martirii şi eroii neamului românesc, a căror jertfă şi sacrificii milenare se aşează la temelia statului nostru socialist.

---

[21] *Ibidem*, p. 126.

[22] *Martirii de la Moisei au fost ţărani şi muncitori mureşeni*, în „Vatra", 1980, nr. 8 p. 8.

[23] *Ibidem*, p. 8—9.

[24] *Ibidem*, p. 8—9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CASE TÎRGUMUREŞENE LEGATE DE MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ

GÁL CORNELIA

Sîntem martorii unor profunde transformări revoluţionare pe toate planurile vieţii noastre social-economice, a unor schimbări uimitoare care determină radicale modificări în fizionomia oraşului Tîrgu Mureş. Dispar clădiri ale vechilor fabrici, ca şi sărăcăcioasele case muncitoreşti. Pe terenuri fără construcţii se înalţă blocuri noi de locuinţe. Dispar, astfel, case şi locuri unde s-au petrecut importante evenimente ale mişcării noastre muncitoreşti. Printre mărturiile trecutului, un loc deosebit ocupă locurile şi casele legate de istoria mişcării muncitoreşti şi a P.C.R.

Membri ai colectivului Muzeului judeţean Mureş, cu sprijinul foştilor luptători din ilegalitate, au întreprins o largă acţiune de investigare a locurilor şi caselor în care s-au desfăşurat importante evenimente din istoria P.C.R. Ca în întreaga ţară, şi la Tîrgu Mureş sînt numeroase familii de români şi maghiari ale căror case au fost folosite de mişcarea revoluţionară, ca loc pentru şedinţe ori pentru întîlniri secrete, ca puncte de depozitare a materialelor ilegale şi de cazare a tovarăşilor ce îşi desfăşurau activitatea în ilegalitate.

Un bogat fond documentar atestă eroica luptă a comuniştilor din localitate, din care vom prezenta în acest material un număr de case — sediile mişcării muncitoreşti, Căminul muncitoresc — de amintirea cărora sînt legate acţiuni deosebite din activitatea locală a P.C.R.

De la începutul organizării sale muncitorimea avea nevoie de un loc unde să-şi desfăşoare activitatea organizaţiile ei politice, economice şi culturale. Acest sediu a devenit al doilea cămin al muncitorilor, primind denumirea semnificativă de „Cămin muncitoresc".

La Tîrgu Mureş, ca şi în alte localităţi din ţară, istoricul căminului muncitoresc este strîns legat de întregul istoric al mişcării muncitoreşti.

Primele localuri ale mişcării muncitoreşti au fost locuinţele unor muncitori, apoi săli închiriate pînă ce se ajungea la un Cămin muncitoresc propriu-zis.

La Tîrgu Mureş primul sediu al mişcării muncitoreşti a fost înfiinţat în anul 1898. În casa de la nr. 14 de pe strada Mihai Viteazul a funcţionat în anul 1898, fără autorizaţie, „Asociaţia generală de autoeducare a muncitorilor", organizată în februarie 1897, desfăşurînd o activitate organizatorică şi ducînd o muncă de educare politică şi culturală a mem-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

brilor săi. Această organizaţie a fost nucleul din care s-au format mai tîrziu sindicatele şi organizaţia locală a partidului social-democrat[1]. (Pl. LXXIX)

Între anii 1918—1929 cel mai frecventat loc de către muncitorimea din Tîrgu Mureş era „Căminul muncitoresc", sediu al mişcării sindicale. Multe din acţiunile politice ale organizaţiilor muncitoreşti au fost pregătite în Căminul muncitoresc.

În perioada 1918—1921, ani ai puternicului avînt revoluţionar, forţele revoluţionare au fost angrenate în lupta pentru transformarea Partidului Socialist Român în Partidul Comunist Român. „Căminul muncitoresc" din Tîrgu Mureş a avut ca sediu fosta clădire din Piaţa Trandafirilor nr. 58, unde în prezent se află clădirea Casei de modă (Pl. LXXIX). Cele două mici încăperi din această clădire au găzduit sediul organizaţiei locale a Partidului Socialist, al cercurilor de tineret, precum şi al sindicatelor. În acest loc se afla, în 1920, conducerea grevei generale din octombrie. În cadrul mai multor şedinţe ţinute aici, secţiunea locală a Partidului socialist a pus în dezbaterea membrilor săi ordinea de zi a istoricului congres din mai 1921 şi le-a cerut să-şi aleagă delegaţii[2]. Tot aici a fost redactată gazeta „Marosvölgyi Munkás" („Muncitorul din Valea Mureşului"). În paginile ziarului sînt reproduse documente importante referitoare la procesul de clarificare ideologică şi transformare a partidului socialist în partid comunist. Convocarea şi ordinea de zi a Congresului din 8 mai au fost anunţate în mai multe numere ale gazetei. În ziua de 13 martie 1921, sub titlul „Congrese din mai", a fost publicată convocarea şi ordinea de zi a congresului[3]. La 20 martie redacţia gazetei publică chemarea Partidului Socialist către organizaţiile de partid locale privind dişcutarea ordinei de zi a congresului şi alegerea delegaţilor la congres[4]. În 1 mai „Marosvölgyi Munkás" a adresat muncitorimii un nou apel al Comitetului executiv provizoriu din Ardeal al Partidului Socialist din România pentru alegerea delegaţilor şi asigurarea plecării lor la congres[5]. Despre marele congres din 8 mai a apărut o amplă relatare cu titlul: „Congresul pe ţară al partidului". În ziua de 22 mai gazeta a anunţat cu bucurie evenimentul istoric, că participanţii la congresul din mai 1921 au hotărît, prin vot, transformarea Partidului

---

[1] *ArhStat* Tîrgu Mureş, Fond *Acte prezid.* Dos. 8/1897; Dos 467/1898; Fond *Acte contravenţie* 11/1898; 2804/1898.

[2] Arhiva Muzeului judeţean Mureş; Dosarul Căminelor muncitoreşti; *Tükör* („Oglinda") Tîrgu Mureş, anul VII, nr. 24 din 22 iunie 1919; anul VIII, nr. 25 din 20 iunie 1920; anul IX nr. 14 din 3 aprilie 1921; *Marosvölgyi Munkás* (Muncitorul din Valea Mureşului) Tîrgu Mureş, anul I, nr. 3 din 18 septembrie 1920; nr. 6 din 9 octombrie 1920; anul II, nr. 9 din 2 martie 1921; nr. 15 din 10 aprilie 1921; nr. 17 din 24 aprilie 1921; nr. 18 din 1 mai 1921; nr. 19 din 8 mai 1921; nr. 25 din 19 iunie 1921.

[3] *Idem*, anul II, nr. 11 din 13 martie 1921.

[4] *Idem*, nr. 12 din 20 martie 1921, nr. 17 din 27 aprilie 1921.

[5] *Idem*, nr. 18 din 1 mai 1921.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Socialist în Partidul Comunist din România[6]. În 1921 casa fiind vîndută, muncitorii din Tîrgu Mureş au fost nevoiţi să-şi caute un nou local.

Un moment important în istoria judeţului a fost constituirea secţiei din Tîrgu Mureş şi din Valea Mureşului a P.C.R., în 23 iulie 1922. Locul în care a avut loc şedinţa de constituire a organizaţiei locale a fost în hotelul „Transilvania" aflat pe locul unde s-a construit ulterior noul edificiu al hotelului actual (Pl. LXXIX/3). Ziarele „Socialismul" (Bucureşti) şi „Elöre" („Înainte" — Tîrgu Mureş) au publicat ample relatări despre desfăşurarea adunării[7] (Pl. LXXX/4).

„Şedinţa se deschide la orele 10, în sala teatrului — îşi începe relatarea reporterul „Socialismului"[8]. Peste 1.500 de asistenţi îşi iau locurile, ori se îndeasă prin loji, balcoane şi culoare. Partidul din Tîrgu Mureş avea pînă acum 1.500 membri. Afară de aceştia sînt prezenţi 40 de delegaţi ai secţiunilor din Valea Mureşului.

... Feţele asistenţilor sînt serioase. Cu toţii îşi dau seama de importanţa şedinţei ce se va ţine. Sunetele unui cîntec muncitoresc intonat de cor marchează începutul şedinţei. Atenţiunea se îndreaptă către scenă, unde ia loc Comitetul secţiunii, precum şi oaspeţi din toate părţile Ardealului şi din Regat. Se produc manifestaţii de caldă simpatie.

După ce tovarăşul Peţan, preşedinte, salută adunarea şi dă raportul asupra modului cum comitetul partidului a ştiut să salveze şi să conducă organizaţia sub teroare, ia cuvîntul tovarăşul Köblös, delegatul Partidului Socialist Tîrgu Mureş la congresul (arestat) din mai 1921". Militantul comunist Köblös Elek a subliniat că: „Nu vom mai închide gura, ci vom striga de acuma ca să ne audă toată lumea că sîntem comunişti şi că vom rămîne comunişti"[9].

„Un entuziasm indescriptibil răspunde acestor declaraţiuni. Sala, în picioare, aclamă comunismul" — spune reporterul în continuare în paginile „Socialismului". Propunerea lui Köblös Elek ca partidul din Tîrgu Mureş, împreună cu grupurile din Valea Mureşului să se afilieze la Partidul Socialist Comunist din România a fost aprobată în unanimitate. Prin acest vot Partidul Socialist din Tîrgu Mureş şi cele 6 secţiuni din Valea Mureşului s-au transformat în secţiunea din Tîrgu Mureş şi Valea Mureşului — a Partidului Socialist Comunist din România[10]. Este interesant faptul că poliţia locală a aflat numai la 28 iulie 1922 despre evenimentele din 23 iulie. „Aflăm din presa maghiară din localitate — se arată în raportul poliţiei Tîrgu Mureş —, spre marea noastră surprindere şi mirare, că în oraşul nostru un anumit partid democrat, socialist, ţinîndu-şi o adunare într-una din localurile obişnuite a se întruni, partea cea mai mare a membrilor numitului partid s-au declarat comunişti"[11].

---

[6] *Idem*, nr. 21 din 22 mai 1921.

[7] *Socialismul* (Bucureşti) anul XVI, nr. 171 din 27 iulie 1922; *Elöre* („Înainte"), Tîrgu Mureş, anul II nr. 31 din 30 iulie 1922.

[8] *Socialismul*, anul XVI, nr. 171 din 27 iulie 1922.

[9] *Idem*.

[10] *Idem*.

[11] *ArhStat* Tîrgu Mureş, Conf. pref. nr. 28/1922.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Adunarea generală de aderare a secțiilor din Tîrgu Mureș și Valea Mureșului la Partidul Socialist Comunist din România a fost pregătită în casa de pe strada Cuza Vodă nr. 22. Pe o perioadă de un an, începînd din primăvara anului 1922, „Căminul Muncitoresc" a fost instalat în actuala clădire a Consiliului Sindicatelor (Pl. LXXX/5).

În camera nr. 10, de la etajul al II-lea, se afla sediul organizației locale și județene a P.C.R. Tot în această sală și-au găsit sediul cele 14 grupe sindicale, precum și organizația locală a tineretului. Localul a servit și ca sediu al redacției ziarului „Előre", organ de presă al organizației locale a P.C.R.[12]. Astăzi, pe clădire se află o placă comemorativă, cu textul: „În această clădire, în anul 1922 au avut sediul Comitetul organizației locale a P.C.R. și organizațiile locale de sindicat și tineret".

Începînd din anul 1923 sediul organizației locale a Sindicatelor Unitare — „Căminul Muncitoresc" se afla în casa de pe strada Kossuth Lajos nr. 21. (Casa a fost demolată în 1981). Din inițiativa Comitetului local al P.C.R. clădirea a fost cumpărată prin contribuția muncitorilor, care și-au oferit în acest scop salariul lor pe 3 zile[13]. (Pl. LXXX/6).

Între 1923—1929, în această clădire a fost sediul organizațiilor muncitorești. Sub forma de „bilete de cărămizi ale Căminului Muncitoresc" s-a strîns suma necesară pentru cumpărarea clădirii. Datorită și acestui sacrificiu din partea oamenilor muncii, „Căminul Muncitoresc" a fost privit cu drag, ceva care aparține numai muncitorilor[14].

În acest cămin au fost concentrate toate organizațiile și instituțiile legale ale mișcării muncitorești. Aici exista sediul Consiliului regional sindical din Valea Mureșului. Sub îndrumarea P.C.R. au fost pregătite, de acest consiliu, marile greve ale muncitorilor forestieri din Valea Mureșului în anii 1923, 1925 și 1929. În sălile căminului au funcționat sindicatele muncitorești, secțiile de tineret și grupa femeilor muncitoare. În activitatea desfășurată la Căminul Muncitoresc un rol de seamă l-au avut Simó Geza, Lázár Ödön și Bernát Andrei, membri marcanți ai P.C.R. Sălile acestei case au fost martore ale multor ședințe și adunări muncitorești, ale greviștilor și șomerilor. Aici a avut loc pregătirea participării B.M.Ţ. în campaniile de alegeri, adunări și manifestații de solidaritate cu luptătorii închiși pentru cauza muncitorilor[15].

La Tîrgu Mureș, ca și în alte localități din țară, după trecerea în ilegalitate a P.C.R., „Căminul Muncitoresc" a fost folosit de către partid pentru întîlniri în cadrul cărora comuniștii și-au reorganizat activitatea, au militat pentru refacerea unității sindicale, au organizat muncitorii în cadrul sindicatelor, au condus mișcările lor revendicative și au desfășurat o muncă educativă — cultural-sportivă.

---

[12] *Előre*, anul II, nr. 21 din 21 mai 1922; nr. 28 din 9 iulie 1922; *Tükör*, anul X, nr. 23 din 10 iunie 1922; nr. 25 din 18 iunie 1922.

[13] *Tükör*, anul XI, nr. 5 din 4 februarie 1922.

[14] *Munkás* („Muncitorul"), București, anul I, nr. 29 din 9 decembrie 1923.

[15] Arhiva Muzeului județean Mureș, nr. inv. 1163, 1164, 1168, 1172, 1173, 4948/1—2, 2989, 2970, 2985.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acţiunea pentru organizarea muncitorilor în sindicate s-a desfăşurat cu succes. Acest fapt a alarmat organele de siguranţă, care de mai multe ori au făcut percheziţii şi au închis „Căminul Muncitoresc". Muncitorii tîrgumureşeni au luptat hotărîţi, uniţi, pentru redeschiderea căminului. Astfel, în vara anului 1924 „Căminul Muncitoresc" fiind închis, preşedintele căminului, Nicolae Ungur, a protestat cu mai multe memorii şi adrese trimise către prefect, împotriva închiderii căminului. În adresa din 26 august 1924, revenind asupra cererilor anterioare, arată faptul că, „Căminul Muncitoresc este o uniune culturală", şi ca atare munca pe care această instituţie o depune ar putea fi recunoscută şi de către guvernul ţării fiind „o muncă a luminei şi a culturii", desfăşurată prin intermediul miilor de cărţi pe care le posedă biblioteca căminului, sala de lectură, echipa artistică, corul şi muzica, uniunile sportive etc. Se insistă asupra faptului că prin intermediul „Căminului Muncitoresc" s-a desfăşurat o muncă culturală şi economică şi nu o activitate subversivă împotriva legilor în vigoare[16].

Paralel cu protestele conducătorilor căminului şi a muncitorilor din fabricile oraşului, s-au organizat adunări de protest cu care prilej s-a cerut hotărît redeschiderea „Căminului Muncitoresc". În urma acţiunilor comune ale oamenilor muncii din Tîrgu Mureş s-a aprobat redeschiderea acestuia la sfîrşitul anului 1924.

Cu prilejul alegerilor parlamentare din decembrie 1928 organizaţia locală a B.M.Ţ. a desfăşurat o intensă activitate propagandistică de popularizare a programului B.M.Ţ., a liniei politice generale a P.C.R. La adunarea populară a B.MŢ.-ului, ţinută în curtea „Căminului Muncitoresc", candidaţii blocului, printre care L. D. Pătrăşcanu, Simó Géza au prezentat programul electoral al B.M.Ţ. Participanţii au ascultat cu mare entuziasm şi ovaţii, cuvintele vorbitorilor. Cînd reprezentanţii autorităţilor locale au vrut să interzică întrunirea, muncitorii au protestat energic[17].

În timpul adunării, muncitorii tîrgumureşeni, pe baza propunerii lui L. D. Pătrăşcanu, au adoptat o moţiune împotriva abuzurilor organelor de stat, care a fost trimisă la Ministerul de Interne. În moţiune au protestat împotriva teroarei poliţiei, au cerut încetarea acesteia, respectarea şi garantarea drepturilor şi a libertăţilor cetăţeneşti, acordarea amnistiei generale[18].

În continuare, s-a propus adoptarea unei hotărîri, în care muncitorimea din Tîrgu Mureş şi Valea Mureşului, cu însufleţire şi cu solidaritate, este de acord cu activitatea comitetului de amnistie, care şi-a propus ca obiectiv eliberarea tovarăşilor închişi.

În această clădire activau şi instituţiile culturale şi asociaţiile sportive ale muncitorilor. Aici a funcţionat biblioteca, corul şi orchestra. Aso-

---

[16] *Idem*, nr. inv. 1163.

[17] *Epitőipari Munkás* („Muncitorul constructor") Tîrgu Mureş, anul IV, nr. 24 din 1 decembrie 1928; F. Grün — M. Grün: *Mişcarea pentru amnestie în oraşul Tîrgu Mureş* în *St Mat*, Vol. III—IV Tîrgu Mureş, 1972, p. 492—493; *Maros* („Mureşul"), Tîrgu Mureş, anul II, nr. 273 din 29 noiembrie 1928.

[18] *Idem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ciaţia sportivă „Uniunea atletică muncitorească“ a desfăşurat o activitate rodnică de educare revoluţionară. Activitatea educativă desfăşurată în cadrul şcolii libere a fost cunoscută în întreaga ţară, fapt care s-a datorat în mare măsură şi prezenţei mai multor oameni de seamă — ca Antalffy Endre, Molter Károly, care au ţinut prelegeri[19].

Aici s-a redactat unul din organele de presă ale mişcării sindicale, gazeta „Építőipari Munkás“ („Muncitorul din industria de construcţii“).

În aprilie 1929 guvernul a interzis activitatea Sindicatelor Unitare şi a ordonat închiderea căminelor muncitoreşti. Astfel, şi căminul din Tîrgu Mureş a fost închis. Muncitorii tîrgumureşeni au protestat împotriva dizolvării Sindicatelor Unitare şi împotriva închiderii „Căminului Muncitoresc“. În memoriu au arătat : „.. cu închiderea Căminurilor Muncitoreşti, cu sistarea sindicatelor noastre sau cu arestarea conducătorilor noştri şi întemniţarea acestora, încă n-am rezolvat nici problema mizeriei şi nici a şomajului, şi cu atît mai puţin putem să vorbim de aplanarea luptei de clasă, ci din contră această luptă va fi şi se poate aştepta fiinţa ei mai aprigă“[20].

Procesul local privind interzicerea activităţii Sindicatelor Unitare a avut loc în noiembrie 1929. Printre avocaţii care au apărat interesele oamenilor muncii din Tîrgu. Mureş era prezent şi L. D. Pătrăşcanu. În timpul desfăşurării procesului sute de muncitori au protestat împotriva închiderii căminului şi interzicerea activităţii Sindicatelor Unitare[21].

Muncitorimea din Tîrgu Mureş a continuat acţiunile duse pentru redeschiderea „Căminului Muncitoresc“. Printre alte acţiuni, în 1931 tinerii muncitori, pregătiţi de U.T.C., au deschis şi au ocupat în mod demonstrativ localul căminului. Dintre participanţii la această acţiune mai mulţi tineri au fost arestaţi[22].

Activitatea sindicatelor a fost legată, în anii care au urmat, de diferite sedii sindicale, care din cauza persecuţiei autorităţilor se schimbau foarte des (strada Lenin nr. 5, strada Baladei 9).

Oamenii muncii din Tîrgu Mureş vor păstra veşnic în amintirea lor activitatea revoluţionară desfăşurată în aceste clădiri de către militanţi ai mişcării muncitoreşti din ţara noastră, activitate inspirată şi condusă de către Partidul Comunist Român.

---

[19] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 2971, 2972, 2973, 4348, 5820, 5812, 5797, 7562. *Építőipari Munkás*, anul IV, nr. 7 din 11 august 1928.

[20] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 6233, 6229; *ArhStat* Tîrgu Mureş, Fond. Pref. jud. Mureş, nr. inv. 35/1929.

[21] *Maros*, anul III, nr. 258 din 12 noiembrie 1929; nr. 268 din 23 noiembrie 1929.

[22] Arhiva Muzeului judeţean Mureş, nr. inv. 2112; I. Lupescu, H. Robinovici, I. Dan: *Pe urmele istoriei contemporane*, Bucureşti, 1973, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RECENZII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

D. PROTASE, **AUTOHTONII ÎN DACIA**

Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980, 309 p. + 24 pl.

„Problema problemelor" istoriei poporului român o constituie, după părerea a numeroşi specialişti, formarea şi continuitatea sa neîntreruptă în spaţiul carpato-dunărean.

Avînd la bază temeiuri străine ştiinţei, „problema problemelor" a apărut în secolul al XVIII-lea — secol de afirmare a sentimentelor naţionale în centrul şi răsăritul Europei —, atunci cînd unii istorici austrieci au susţinut că poporul român s-a format în sudul Dunării, de unde a imigrat în zorii evului mediu pe teritoriul fostei provincii romane Dacia. O totală abandonare a provinciei la ordinul lui Aurelian era posibilă numai dacă cei care au locuit aici, înainte ca Dacia să fi fost cucerită de romani, ar fi dispărut. Iată de ce adepţii teoriei imigraţioniste au susţinut cu tărie, folosindu-se de ambiguitatea izvoarelor istorice, că cele două războaie purtate de Traian au dus la exterminarea populaţiei băştinaşe, legată trainic de pămîntul Daciei, în timp ce coloniştii au plecat tot aşa de uşor, după cum au venit cu 17 decenii în urmă.

Toate generaţiile de istorici români au combătut această teorie nefondată, cu mai puţine sau mai multe argumente, în funcţie de stadiul cercetărilor.

Lucrarea lui D. Protase, *Autohtonii în Dacia,* dezbate cu multă competenţă tocmai problema continuităţii populaţiei băştinaşe dacice în timpul stăpînirii romane, intenţia autorului, exprimată în „Cuvînt înainte", fiind ca în volumul al doilea să trateze continuitatea elementelor daco-romane, după 275 şi pînă în sec. VI, VII, „perioada imediat premergătoare aşezării slavilor în fostele ţinuturi stăpînite de romani în stînga Dunării de Jos şi în arcul Carpaţilor" (p. 10).

Autohtonii în Dacia este o lucrare de o exemplară rigurozitate ştiinţifică, o sinteză a tuturor cunoştinţelor actuale despre viaţa dacilor de sub ocupaţia romană, făcînd dovada faptului că autorul este un istoric în adevăratul sens al cuvîntului, ştiind să valorifice rezultatele arheologiei şi numismaticii prin scoaterea în evidenţă a detaliilor semnificative şi evitarea tehnicismului îngust. Preocupîndu-se rodnic de peste două decenii de problemele continuităţii elementului autohton sub ocupaţie romană şi apoi a elementelor daco-romane pe teritoriul fostei provincii Dacia, D. Protase nu face parte din categoria autorilor aşa-zişi „la modă", iar scrisul său nu conţine nimic conjunctural.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru desluşirea permanenţei populaţiei dacice în Dacia romană, lucrarea apelează la toate sursele de informaţie, dar importanţa acordată în economia cărţii fiecăreia dintre ele, denotă valoarea diferită pe care o au, precum şi priorităţile autorului.

În prima parte a lucrării sînt analizate dovezile clasice ale continuităţii dacilor în Dacia romană, care cuprind izvoarele narative, Columna lui Traian, precum şi mărturii lingvistice. Aceste categorii de izvoare, foarte controversate, nu au furnizat prea multe dovezi noi, motiv pentru care autorul nu insistă asupra lor, mulţumindu-se să arate principalele puncte de vedere. Concluzia la care se ajunge este că din aceste izvoare nu reiese că dacii ar fi fost exterminaţi, şi că asemenea afirmaţii sînt rodul unor interpretări forţate.

În continuare sînt discutate dovezile pe care arheologia le aduce în sprijinul continuităţii dacilor în Dacia romană. Aceste dovezi sînt — în general — de dată recentă şi autorul pune un deosebit accent pe ele, fiind cele mai numeroase şi cele mai sigure mărturii, prin caracterul lor material, expus într-o măsură mai mică interpretărilor subiective. „Criteriul care în primul rînd a stat şi stă la baza identificării pe cale arheologică a dacilor, ca element etnic deosebit de coloniştii aduşi din diferite părţi ale Imperiului roman, îl constituie perpetuarea pe teritoriul şi în timpul provinciei a unor elemente de cultură materială şi spirituală din epoca Daciei independente, deosebite de produsele şi formele noi de viaţă introduse de romani“ (p. 32).

Descoperirile arheologice sînt grupate, în funcţie de specificul lor, în subcapitole. Un prim subcapitol este acela care se ocupă de descoperirile făcute în mediul rural al Daciei romane, care sînt cele mai numeroase printre dovezile arheologice, fiind „mai demult cunoscut şi recunoscut că dacii subjugaţi de romani trăiau mai ales în ţinuturile rurale ale Provinciei“ (p. 35).

Mediul sătesc prin însăşi caracterul său conservativ permite identificarea elementului dacic pe baza culturii materiale, spre deosebire de mediul urban, în care cultura materială romană, incontestabil superioară, a pătruns mai repede şi mai profund, făcînd dificilă orice diferenţiere etnică pe această bază.

Cele 58 de puncte din mediul rural al Daciei romane, în care au fost identificaţi autohtoni, sînt discutate pe rînd. Insuficienţa săpăturilor arheologice au lăsat lacune în documentaţie, fapt care-l obligă pe autor la prudenţa exprimată clar de limbajul care conţine expresii de genul „se pare“, „poate conţine“, „pare a fi“, „ar putea“ etc. şi care este perfect justificat dacă ţinem seama că în unele cazuri nu s-a făcut nici măcar o singură săpătură arheologică, ci au fost doar culese de pe suprafaţa solului cioburi de factură dacică şi romană (ca de exemplu la Sîngeorgiu de Mureş, judeţul Mureş; Matei, jud. Bistriţa-Năsăud; Laslea, jud. Sibiu; Mîndra, jud. Sibiu etc.). Ne punem întrebarea dacă este oportună trecerea pe lista localităţilor conţinînd descoperiri dacice aparţinînd perioadei romane, a unor puncte unde nu s-a făcut nici măcar un sondaj, chiar dacă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

observaţiile din timpul perieghezelor ar îndreptăţi atari presupuneri? Dacă ţinem seama că în vreo 300 de locuri sînt atestate aşezări romane în afară de oraşele, de castrele trupelor auxiliare şi de staţiunile balneare, în timp ce numai în 58 de cazuri — dacă includem şi localităţile unde doar presupunem pe baza cercetărilor de suprafaţă că ar exista daci în timpul stăpînirii romane — există dovada continuităţii dacilor sub ocupaţie romană, vom înţelege cît de mult trebuie extinse cercetările.

Există însă, din fericire, şi cercetări foarte temeinice, care aduc dovada clară a continuităţii dacilor sub stăpînirea romană. Astfel, D. Protase a efectuat săpături arheologice timp de 13 ani la Obreja, aceasta „fiind prima şi singura aşezare rurală din Dacia romană, care împreună cu cimitirul aparţinător, a fost atît de stăruitor cercetată arheologic, motiv pentru care şi datele ştiinţifice prezintă o însemnătate particulară" (p. 57). Au fost descoperite bordeie şi locuinţe de suprafaţă, cu un material arheologic „nu prea bogat". Ceramica romană provincială apare în asociere cu ceramica grosolană dacică lucrată cu mîna, în interiorul aceloraşi locuinţe. La Obreja formele superioare ale culturii materiale romane lipsesc. Pe baza monedelor şi a fibulelor descoperite, aşezarea de la Obreja a fost datată ca începînd la mijlocul secolului al II-lea şi continuînd să existe fără întrerupere pînă în a II-a jumătate a secolului al IV-lea. „Elementul de continuitate sub romani, atît cît se poate surprinde pe cale arheologică, se dovedeşte a fi satul, cu toate formele materializate ale vieţii tradiţionale, sărăcăcioase dar intense şi conservative" (p. 161) — conchide autorul.

Nouă ni se pare regretabil că lumea satelor dacice în timpul stăpînirii romane, cu viaţa lor sărăcăcioasă, a fost atît de superficial cercetată încît într-un singur loc săpăturile au fost stăruitoare şi de durată, răsplătind însă prin rezultate excepţionale pe autorul lor şi oferind un bogat material documentar istoriografiei româneşti.

În cadrul dovezilor arheologice un alt subcapitol important este acela care se ocupă de cimitire şi rituri funerare.

Identificarea „autohtonilor în dosul riturilor funerare" a dat rezultate pozitive, în acest sector dovedindu-se prezenţa unui „pronunţat conservatorism". Pe baza cunoaşterii riturilor funerare ale dacilor au fost identificate cimitire aparţinînd dacilor aflaţi sub stăpînire romană. Din păcate, unele descoperiri au fost făcute întîmplător, cu mult timp în urmă, iar condiţiile descoperirii sînt uneori incerte. O cercetare remarcabilă este aceea întreprinsă de autorul cărţii recenzate, care a dezvelit integral cimitirul de la Soporu de Cîmpie, în care ceramica romană se amestecă cu cea dacică într-un mare număr de morminte.

Fără a insista aici, arătăm că autorul lucrării s-a oprit asupra tuturor categoriilor de dovezi pe care le-a furnizat arheologia şi care fac dovada faptului că dacii au continuat să trăiască sub ocupaţie romană, chiar dacă aceasta le-a influenţat mai mult sau mai puţin viaţa.

O altă categorie de dovezi pe care le analiează D. Protase, sînt descoperirile monetare, scoţînd în evidenţă semnificaţia acestora. Astfel, se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

demonstrează că unele tezaure monetare au aparţinut băştinaşilor daci. Pentru înlesnirea demonstraţiilor care se fac şi pentru a uşura urmărirea repartiţiei cronologice a descoperirilor monetare (tezaure monetare) este prezentat un tabel al tezaurelor monetare alcătuite de populaţia autohtonă în Dacia romană, care ni se pare edificator şi foarte util.

Deosebit de binevenită ni se pare discutarea problemei colonizării de daci liberi în Dacia romană. Fără a exclude posibilitatea colonizării unor daci liberi pe teritoriul provinciei, D. Protase arată că aceste colonizări, cel mult sugerate de anumite izvoare narative, trebuiesc temeinic dovedite prin descoperiri arheologice. O identificare a unor enclave a dacilor liberi în Dacia romană e dificilă, cu atît mai mult cu cît se cunosc puţine aspecte ale culturii lor materiale din sec. II—III e.n.

„Nu se cunoaşte nici o probă materială concretă, peremptorie, că vreo aşezare rurală din spaţiul Daciei romane ar fi luat naştere printr-o colonizare de daci liberi“ (p. 219) — ne asigură autorul cărţii. În ceea ce priveşte atribuirea cimitirului de la Soporu de Cîmpie carpilor, ipoteză susţinută de K. Horedt, atît D. Protase cît şi „aproape toţi cercetătorii care s-au pronunţat în această problemă“ (p. 221) au arătat că nu poate fi vorba de aşa ceva şi că cimitirul trebuie atribuit dacilor autohtoni.

În finalul lucrării se analizează problemele legate de retragerea aureliană, făcîndu-se în acest fel primul pas spre volumul al II-lea, promis, pe care îl aşteptăm cu nerăbdare.

Ilustraţia cărţii, fără a fi abundentă, este suficientă, prin alegerea cu grijă a reproducerilor care nu îngreunează lectura textului prin trimiteri prea frecvente la reprezentările grafice, aşa cum de multe ori se procedează în lipsă de alt conţinut.

Lucrarea este binevenită, atît pentru publicul larg, cît şi pentru specialişti, care găsesc în ea nu numai dovezi temeinice ale continuităţii ci şi preţioase sugestii pentru continuarea cercetărilor, într-un domeniu care reclamă multă subtilitate şi solide cunoştinţe arheologico-istorice.

MIHAI GROZAV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ION I. RUSSU, ETNOGENEZA ROMÂNILOR, FONDUL AUTOHTON TRACO-DACIC ŞI COMPONENŢA LATINO-ROMANICĂ

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, 466 p.

Rod al unor eforturi depuse vreme de peste trei decenii în laborioasa activitate de explorare, elucidare şi interpretare social-istorică şi etnologică a fondului etnobiologic şi cultural-lingvistic preroman (autohton, traco-dacic) şi a factorului latino-romanic în formarea poporului român şi a limbii sale, monografia cercetătorului clujean I. I. Russu este fundamentată deopotrivă pe material lingvistic cît şi pe cel general istorico-arheologic.

În mod firesc şi necesar au fost preluate o serie din rezultatele precedente, din *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, cap. I—III, părţi din cap. IV şi întreg lotul lexical comun româno-albanez. Au fost incluse, de asemenea, cuvintele autohtone româneşti neatestate în albaneză.

Cu conciziune, claritate şi rigurozitate ştiinţifică, autorul realizează în cadrul fiecărui capitol din lucrare adevărate expuneri cu demonstraţii lingvistice-etimologice, indispensabile cercetătorilor preocupaţi cu reconstituirea unor anumite realităţi social-istorice legate de continuitatea organică de viaţă în spaţiul carpato-dunărean, începînd din epoca bronzului (civilizaţia proto-tracă şi tracă) şi pînă astăzi.

Aceste expuneri lingvistice sînt armonios complementate de materialele arheologice descoperite, realizîndu-se imaginea veridică a epocii respective, elucidarea eredităţii autohtone şi dimensiunile componentei romanice în procesul de sinteză al romanizării.

Pentru a lămuri etimologia reală a unor cuvinte româneşti controversate, obscure, rostul şi importanţa lor în fondul lexical moştenit (anteslav) al limbii române, autorul adună şi studiază comparativ mai întîi datele de ordin istoric referitoare la locuitorii antici ai zonei carpato-balcanice şi a procesului de romanizare a acestora. În continuare, este analizat sub raport lingvistic-etimologic şi cu interpretări social-istorice materialul lexical românesc de factură autohtonă.

Procedînd astfel, autorul reuşeşte să lumineze în bună măsură „misterul" ce învăluia (potrivit unor teorii) începuturile poporului şi a limbii române, în condiţiile lipsei unor izvoare scrise timp de cîteva secole cu privire la romani şi români, mai ales în nordul Dunării şi în Carpaţi, re-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

naşterea acestora şi consolidarea lor politică constituind o „surpriză" pentru unii istoriografi moderni, un adevărat miracol.

După cum precizează I. I. Russu, baza de plecare a monografiei o constituie lotul de circa 70 de cuvinte comune cu limba albaneză şi de alte etimologii, stabilite după lungi controverse între filologi, cu privire la obîrşia unor termeni. În cadrul acestui capitol, referitor la *Limba română, limbile balcanice şi substratul*, care începe cu problema atît de mult dezbătută (şi încă neîncheiată pentru unii filologi) a „uniunii lingvistice" balcanice, ar fi fost deosebit de interesante şi utile observaţiile critice ale autorului şi faţă de lucrarea profesorului vienez, G. R. Solta, *Einführung in die Balkanlinguistik, mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen*. Darmstadt, 1980, autorul fiind cunoscut drept un adept al „lingvisticii balcanice", pe linia lui Weigand, Sanfeld, Leury, Georgiev ş.a.

Prin revizuirea integrală a etimologiilor lexicului popular românesc şi prin sondaje minuţioase s-au obţinut dovezi că limba română conţine noi elemente de excepţională valoare lingvistică şi istoric-etnologică. Cu ajutorul lor se realizează legăturile necesare pentru demonstrarea şi justa înţelegere a procesului complex de formare a limbii şi poporului român.

Realizînd cu o acribie remarcabilă studiul critic comparativ al unui material lingvistic important în etimologia românească şi în cea indo-europeană, autorul a scos în evidenţă implicaţiile istorice şi paleo-etnologice pentru romanitatea balcano-dunăreană şi carpatică.

Meritul profesorului I. I. Russu constă şi în faptul că, lăsînd în urmă grava prejudecată a respectării multitudinii de opinii filologice (etimologice) şi istoriografice perimate, a dovedit existenţa unor importante cuvinte indo-europene „carpato-balcanice" (traco-dace) în limba română şi semnificaţia lor lingvistică, implicaţiile social-etnice şi economice în soluţionarea problemelor ridicate de etnogeneză. De asemenea, au fost evitate unele tradiţii nocive, latinizante sau de altă natură, pericolul — nu mai puţin dăunător adevărului istoric —, al traco- sau illyromaniei.

Realizare de etapă, fără a avea pretenţia de a fi completă şi definitivă, susceptibilă de inerente amplificări şi rectificări în viitorul apropiat, monografia profesorului I. I. Russu se înscrie ca o lucrare importantă în istoriografia românească contemporană.

MIHAI PETICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NICOLAE STOICESCU, **CONTINUITATEA ROMÂNILOR**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, 245 p.

Lucrarea prolificului cercetător şi istoric medievist Nicolae Stoicescu este binevenită pentru publicul larg, dornic să cunoască în mai mare măsură şi în mai mare adîncime aspectele frămîntate ale istoriei multimilenare a poporului român şi mai cu seamă etnogeneza acestuia, aşa cum s-a desăvîrşit ea.

Modul în care Nicolae Stoicescu prezintă şi tratează tema sa, face din lucrarea *Continuitatea românilor* o carte de referinţă, extrem de utilă, de necesară oricărui om preocupat de cunoaşterea cît mai veridică a istoriei poporului român.

Actualitatea lucrării se motivează tot mai mult în acest moment, cînd continuitatea poporului român în spaţiul ţării sale este pusă istoric sub semnul întrebării de unele cercuri reacţionare, interesate, în străinătate, întrucît, ea — lucrarea — deschide ochii minţii şi inimii celui care o citeşte şi îi explică, prin filele ei, pe înţeles, firesc, corect procesul etnogenezei noastre.

Fără a fi o lucrare originală, şi autorul afirmă acest fapt de la început, Nicolae Stoicescu a urmărit un scop bine definit: „a încercat o prezentare sistematică a imensei literaturi dedicate acestei probleme atît de controversate, utilizînd în acest scop toate lucrările predecesorilor şi însuşindu-şi concluziile specialiştilor care s-au ocupat de diverse aspecte ale problemei (istorici, arheologi, lingvişti, etnografi, geografi etc.) şi care au adus contribuţii deosebite la lămurirea acesteia".

Spre satisfacţia noastră, scopul propus autorul l-a realizat în lucrarea sa, sinteză de mare valoare privind continuitatea poporului român. Citind-o lectorul cunoaşte întreaga complexitate a problemei, care nu este, cum se credea, o problemă exclusiv ştiinţifică, ci şi una politică.

Lucrarea a fost structurată în două mari părţi. Prima tratează istoricul problemei continuităţii. Cu migală şi acribie Nicolae Stoicescu a adunat şi analizat aproape exhaustiv scrierile româneşti şi străine care fac referiri sau prezintă originea şi continuitatea românilor. Autorul analizează diversele izvoare, nu numai din secolul al XVIII-lea încoace, cînd s-a născut problema continuităţii, ci de la începuturile evului mediu, din momentul cînd românii sînt amintiţi ca popor constituit, ca urmaşi şi continuatori ai populaţiei daco-romane din spaţiul carpato-dunărean şi Balcani, cu prelungiri pînă în Pannonia (Anonymus, Simon de Keza). Pe

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bună dreptate, remarcă autorul, în primele cronici în care sînt amintiți românii, anterioare formării statelor feudale, „nu se poate sesiza un ton de ostilitate față de români. În această perioadă, statul ungar nu suprimase încă autonomiile locale, iar românii din Transilvania aveau aceleași drepturi cu ungurii și sașii".

Analizînd cronologic izvoarele problemei continuității, autorul subliniază că sibianul Johannes Tröster a fost primul (1666) care și-a fundamentat continuitatea poporului român pe dovezi etnografice (portul, opincile, obiceiurile de înmormîntare, dansul popular), ca elemente de continuitate.

Parcurgerea cu atenție a numeroaselor izvoare care vorbesc despre originea și continuitatea poporului român a făcut ca autorul să ajungă la „concluzia că, pînă în secolul al XVIII-lea, toți străinii care au vorbit de istoria românilor erau convinși de faptul că aceștia erau autohtoni și cei mai vechi locuitori ai țării lor; împotriva continuității — ca și mai tîrziu, de altfel — s-au pronunțat numai acei învățați care manifestau o atitudine ostilă față de poporul român sau care nu-i cunoșteau istoria" și a subliniat, cu deplin temei: „Știind că sînt urmașii populației daco-romane, că sînt adică autohtoni pe aceste plaiuri, românii nu și-au pus în general problema vechimii lor decît în momentul în care aceasta le-a fost contestată, atunci cînd trebuiau să răspundă adversarilor continuității". Și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea originea, continuitatea și unitatea românilor a început a fi contestată prin diverse teorii tendențioase, neștiințifice. Reprezentanții „națiunilor" privilegiate din Transilvania nu puteau accepta cursul emancipării, egalității în drepturi a românilor transilvăneni, *cei mai vechi și numeroși locuitori ai provinciei*, cu „națiunile" privilegiate și, ca atare, s-au opus cererilor legitime ale românilor transilvăneni, încercînd să „dovedească" netemeinicia cererilor lor, ca unii care „au venit mai tîrziu" în Transilvania.

Analiza atentă făcută „argumentelor" adversarilor continuității scoate la iveală numeroasele contradicții care pot fi ușor combătute printr-o gîndire logică, corectă, prin mărturiile scrise rămase sau prin gama diversă și bogată de vestigii de cultură materială (arheologice, numismatice, etnografice etc.).

Partea a doua a lucrării, „Dovezile continuității", cuprinde, sistematizate, principalele „argumente" ale adversarilor continuității și răspunsul cercetării științifice obiective, serioase la aceste „argumente". În lumina istoriografiei adversarilor continuității (îndeosebi a istoriografiei „roesleriene" și neo-roesleriene) argumentele lor, sistematizate de Nicolae Stoicescu, sînt :

— Dacii au fost distruși ca popor în urma războaielor cu romanii;

— Dacia nu a putut fi romanizată într-un timp atît de scurt (Traian-Aurelian);

— Ca urmare, poporul și limba română s-au format la sudul Dunării, dovadă:

1) fondul lexical comun din limbile română și albaneză;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2) asemănarea dialectelor daco-român şi macedo-român,

3) influenţa slavă, care nu putea fi primită decît la sudul Dunării, de unde românii au adus şi limba slavonă, utilizată în biserică;

4) lipsa elementelor germanice în limba română;

5) faptul că românii nu puteau deveni ortodocşi decît la sudul Dunării;

— Nu există izvoare scrise (istorice) care să ateste existenţa românilor la nordul Dunării înainte de sec. XIII, adică înaintea sosirii ungurilor (argumentul *ex silentio);*

— Românii au fost un popor de păstori nomazi;

— Vechea toponimie dacică sau daco-romană a dispărut odată cu exterminarea populaţiei.

Pentru fiecare „argument", în parte, Nicolae Stoicescu aduce numeroase şi diverse izvoare, le analizează cu competenţă, le discută, şi, prin ele, îl combate, demonstrîndu-i şubrezenia, netemeinicia. Se remarcă uşor că toate izvoarele însumate şi analizate de autor demonstrează lipsa de obiectivitate a adversarilor continuităţii, care negînd vechimea, continuitatea neîntreruptă de viaţă şi unitatea poporului român, dezrădăcinînd artificial, fals, pentru o perioadă de vreme, permanenţa acestuia în pămîntul străbun, au încercat să legitimeze, îndeosebi în cazul Transilvaniei, o stare politică anacronică, de menţinere a românilor transilvăneni în starea lor de toleraţi, refuzul de a li se da drepturi.

Utilizarea corectă, obiectivă de către Nicolae Stoicescu a unui atît de bogat material informativ, faptic, probatoriu în favoarea continuităţii românilor lasă lectorului imaginea reală a modului cum s-a plămădit poporul român a cărei vechime, continuitate şi unitate nu pot fi puse la îndoială de cei care iubesc adevărul istoric. Lecturarea acestor izvoare arată că departe de a constitui „o enigmă şi un miracol istoric" etnogeneza românilor a fost un proces istoric firesc, care a avut rădăcini adînci şi motivaţii puternice, ele explicînd drepturile acestui popor asupra pămîntului său ancestral.

Bogăţia informaţiei, valoarea ei documentară, probatorie, fac din lucrare o excepţională sinteză a problemei, care merită citită cu interes de toţi cei care iubesc istoria poporului român.

VALERIU LAZĂR

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

• • • CONSTITUIREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI (REDACTOR COORDONATOR: NICOLAE STOICESCU)

Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, 328 pagini.

Operă a unui colectiv remarcabil de autori „Constituirea statelor feudale românești" este o lucrare valoroasă, de o excepțională importanță pentru istoriografia noastră, cu idei originale, dense, combativă și de înaltă ținută științifică. În acest sens o reliefare a meritelor incontestabile care aparțin autorilor devine nu numai un act de necesară recunoștință ci și de utilă convingere pentru specialiști de a o considera în viitor ca un important hotar de referință.

Tradiția daco-romană și formarea statelor românești de-sine-stătătoare de Ștefan Ștefănescu reliefează importanța pe care o are în interiorul procesului istoric tradiția politică o „adevărată forță", „un puternic ferment în dezvoltarea conștiinței de sine a popoarelor, în creșterea puterii lor de rezistență, în întărirea voinței de a impune ceea ce doresc să fie". Tratînd magistral apoi conjuncturile politice, aspectele demo-geografice, varietatea condițiilor fizico-geografice, viața economică se determină că: „începînd cu secolul al X-lea, schimbări adînci s-au produs în fizionomia vieții rurale românești; s-a conturat în linii generale peisajul rural așa cum îl vom întîlni în secolele XIV—XV. Încă din acea vreme s-a trecut la împărțirea țării în trupuri de moșii, s-au stabilit hotarele satelor, considerate încă din primele documente emise de cancelariile domnești ca vechi și bătrîne. Tot de atunci datează prima destrămare mai însemnată a obștilor sătești prin ridicarea din mijlocul lor a unor stăpîni feudali, care au cotropit treptat pămîntul și au aservit pe țărani. O parte din stăpînii feudali au provenit desigur și din afara obștii, din rîndul cuceritorilor, care pentru întreținerea lor și a oștenilor din jurul lor au obligat obștile de țărani aserviți la dări și slujbe".

Premisele cristalizării vieții statale românești de Radu Popa, fundat pe lucrări originale consacrate ale autorului, stabilește orizonturi noi ale cunoașterii noastre istorice astfel: în perioada cuprinsă între secolele VII—IX s-a trecut de la obștea sătească la cnezate și voievodate; cnezatul românesc reprezintă instituția stăpînirii de natură feudală asupra unui sat. Autorul afirmă că la finele primului mileniu al erei noastre nu interesează profunzimea la care a ajuns procesul împărțirii în clase antagoniste a societății românești deoarece pînă în secolul al XIV-lea, cînd se constituie statele medievale românești de sine stătătoare nu poate fi vorba de relații în sensul clasic al termenului și de aceea adoptă noțiunea de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

feudalism prestatal. Extragem cîteva din contribuţiile originale, în continuare: în Transilvania peste feudalismul prestatal românesc s-a suprapus feudalismul statal străin; în sînul feudalităţii prestatale româneşti a existat o ierarhizare care a constat din prezenţa simultană a cnezilor de sat şi a cnezilor de vale; voievodatul a fost o instituţie care pe scara ierarhică a feudalismului românesc din perioada prestatală era superior cnezatului de vale în sensul înglobării mai multor asemenea cnezate; deşi eligibilă la începuturile sale, instituţia voievodatului românesc devenise după secolul al XIII-lea „de multă vreme o demnitate ereditară în sensul cel mai larg al cuvîntului, transmisibilă în cadrul familiei respective". În lucrare se stabileşte, potrivit documentelor cancelariei maghiare din secolul al XIV-lea, o relaţie patrimonială între cnezii de sat şi cnezii de vale care variază între 1/3 şi 1 5, cnezii de sat fiind subordonaţi şi în celelalte domenii ale vieţii sociale. Pentru aceste considerente se ajunge la concluzia că structurile politico-teritoriale româneşti de tip incipient din secolele VIII—IX, deşi unele din ele au cunoscut involuţii în ce priveşte stadiul organizării lor sau au suferit un proces de adaptare la interese politice venite din afara lor, au fost totuşi de esenţă feudală.

Românii din Carpaţii Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241—1243) pînă la consolidarea domniei a toată Ţara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotropirii ungare, de Sergiu Iosipescu afirmă de la început că trei generaţii, între mijlocul secolului al XIII-lea şi mijlocul secolului al XIV-lea au înfăptuit în linii generale unificarea statală a Ţării Româneşti. Pe baza aprofundării serioase a izvoarelor istorice, autorul consideră că voievodatele lui Litovoi şi Seneslau se aflau într-un raport vasalic determinat faţă de coroana maghiară şi stabileşte că a existat un proces de unificare politică în care unul din cnezate juca rolul domeniului monarhului, în jurul căruia erau adunate treptat celelalte părţi ale pămîntului românesc. De aceea presupune că între 1247—1272 cnezul din ţara Lythua îşi va fi extins autoritatea voievodală efectivă prin încorporarea şi subordonarea structurilor politice de felul cnezatelor lui Ioan şi Farcaş. Autorul consideră că Bărbat ar fi fost primul stăpînitor al ţinuturilor româneşti de o parte şi cealaltă a Oltului recunoscut de suveranul arpadian şi tributar acestuia şi că unificarea Ţării Româneşti ar data din primii ani ai domniei regelui Ladislau al IV-lea Cumanul (1272—1290). O incursiune amplă inventariază cu multă perspicacitate informaţiile cunoscute din peroada anunţată în titlu şi se finalizează în aprecierea: „Marea victorie românească în războiul declanşat de Ungaria a constituit apogeul domniei marelui voievod Basarab I. În strălucirea momentului, figura acestui principe, întemeietor de dinastie, a căpătat contururi mai clare, pînă atunci nebănuiet: un domn bine înconjurat de ai săi, sprijinindu-şi tăria pe o ţărănime numeroasă, capabil să înfrunte suverani ai Europei, precum regele Ungariei şi forţele militare ale acestui regat".

„Descălecat" sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei româneşti. Legendă şi adevăr istoric, de Nicolae Stoicescu traversează poziţiile exprimate în această problemă cu multă acribie şi talent pentru a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

expune un punct de vedere original: „... domnul Țării Românești putea să capete supranumele de Basarab după ce a reușit să supună și să domine resturile neamurilor turanice care locuiau în Cumania Neagră. Dacă admitem că Basarab a fost legendarul Negru Vodă, întemeietorul statului, ni se pare logică explicația dată de Șt. Ștefănescu și de alți istorici că s-a numit Negru deoarece a învins pe tătarii negri care locuiau în fosta Cumanie Neagră; în felul acesta a devenit și Basarab (numit astfel de noii săi supuși), iar cele două noțiuni se împacă foarte bine și se completează: Basarab, cel care a supus pe tătarii negri, a devenit și Negru vodă, ambele fiind supranume izvorîte de faptele sale care l-au făcut vestit atît în țară cît și peste hotarele ei. Întrucît pînă acum nimeni nu s-a gîndit să explice *împreună*, nu separat, cele două numiri Basarab și Negru vodă cu sensurile de mai sus, ni se pare că aceasta poate constitui calea de înțelegere mai deplină a lucrurilor".

Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești, de Șerban Papacostea este consacrat constituirii celui „de-al doilea stat românesc medieval, Moldova" și desăvîrșirii caracterului „de sine stătător" al celor două state românești. Pe temeiul unor vaste bibliografii din care se face trimitere nuumai la cîteva din cele mai de seamă lucrări, autorul ne prezintă concluzia laboriosului său demers: „În intervalul de jumătate de secol care s-a scurs de la începutul ofensivei pentru înlăturarea dominației tătare la răsărit de Carpați și pînă în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea s-a desăvîrșit emanciparea politică a Țării Românești și Moldovei, în lupta împotriva Hoardei de Aur și apoi a regatului angevin, care s-a străduit să-și asigure un control efectiv asupra lor. Cîteva decenii după Țara Românească, Moldova își afirma identitatea statală și respingea încercările repetate ale regatului angevin de a-i impune dominația. În același interval care a asigurat succesul final al luptei celor două țări împotriva hegemoniei ungare s-a desăvîrșit și organizarea lor statală, prin înzestrarea cu instituțiile fundamentale ale statului medieval de sine stătător: domnia autocrată și scaunul mitropolitan dependent direct de Patriarhia din Constantinopol".

Mărturii heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova, de Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, pe baza unei valoroase descoperiri arheologice încearcă o reconstituire a stemei voievodului Lațcu și ne promite un alt studiu tot atît de interesant privind „originile celei de a doua dinastii ce o succede pe cea a maramureșenilor".

Instituțiile statelor românești de sine stătătoare, de Valentin Al. Georgescu reasamblează în zece capitole pozițiile cunoscute ale redutabilului reprezentant al școlii noastre de vechi drept românesc în contextul unor valoroase informații edite. Trebuie subliniate în mod deosebit capitolele: „Țărănimea liberă. Existența neîntreruptă a unei numeroase țărănimi libere. Formele atenuate de aservire a țărănimii dependente", din care desprindem contribuții majore ca de exemplu: a) nu este esențială relația de dependență personală a producătorului direct, b) existența țărănimii libere nu mai face obiect de discuție, procesul apariției ei fiind elucidat, c) țărănimea liberă „pare să nu fi permis scăderea la mai mult de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

jumătate din ceea ce ar fi fost fără cotropire şi acaparare", d) marile oşti ale românilor erau mai numeroase „decît acelea ale feudalismului apusean", e) existenţa unei forme atenuată de aservire a ţărănimii dependente pe baza unei noţiuni de proprietate incompletă.

Terminologia politico-geografică şi etnică a ţărilor române în epoca constituirii statale, de Adolf Armbruster porneşte de la procesul constituirii „într-un stat de sine stătător prin contopirea mai multor formaţiuni politice prestatale", proces „condus de către un exponent al clasei dominante: domnul (voievodul) Basarab I, „Întemeietorul", şi ne prezintă sursele după care avem actuala cunoaştere a denumirilor noastre istorice din perioada indicată în titlu.

Creaţia artistică în epoca întemeietorilor de ţară, de Vasile Drăguţ este o admirabilă frescă a epocii enunţată, autorul pornind de la considerentul că „secolele IX—XI ne apar ca secole de intense eforturi pentru definitivarea structurilor sociale caracteristice feudalismului". Impunătoare prezentare, vădind un talent remarcabil, ultimul studiu al acestei valoroase culegeri, ajunge la concluzia: „Aşa cum bătălia de la Posada din 1330 încununa un proces socio-politic, arta din epoca întemeietorilor, atît în Ţara Românească, cît şi în Moldova, încununează un îndelung proces evolutiv şi, în acelaşi timp, aşează baze trainice pentru strălucitoarea eflorescenţă cultural-artistică din secolele ce vor urma".

★

Excelenta culegere de studii este prefaţată de Ştefan Ştefănescu şi postfaţată de aceiaşi prestigioasă contribuţie sub forma necesară a rezumatului său într-o limbă de circulaţie internaţională precum şi de sumarul ei în aceeaşi limbă. Treizeci şi trei de planşe şi douăzeci şi una de figuri contribuie la convingerea lectorului, iar lista finală a abrevierilor îl orientează în excelentul desiş de trimiteri infrapaginale.

Lăsînd la o parte cîteva mărunte neîmpliniri redacţionale care nu pot decît să ne dea imaginea unei stăruitoare şi perseverente activităţi de coordonare aspirînd la calificativul excelent, lucrarea solicită specialiştilor cîteva preocupări viitoare pentru reala cunoaştere a proceselor abordate ca de exemplu: ce sens au în lumina materialismului dialectic şi istoric noţiunile: stat medieval, formaţiuni prestatale, feudalism prestatal. Dacă în societatea românească de atunci nu putem atesta dependenţa personală a producătorului direct, deci nici a existenţei celor două clase sociale antagoniste fundamentale, atunci de ce i se spune feudală? Dacă dependenţa este atenuată şi nu se exercită nici asupra persoanei şi nici asupra mijloacelor de producţie, atunci ne vom situa pe terenul sclaviei patriarhale sau al statului dac sclavagist incipient, la care astăzi istoriografia noastră nu mai subscrie şi vom aduce din terenul învecinat materialismului istoric feudalismul prestatal. Este necesar să reliefăm cu mai multă stăruinţă cauzele interne ale societăţii româneşti şi mai ales realităţile acesteia care fiind mai vechi decît situaţiile din vecini şi din restul Europei din secolele IX—XIV nu trebuie confundate sau tratate printr-o analogie mecanică în care precumpănitoare devin condiţiile externe.

LIVIU ŞTEFĂNESCU

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

GHEORGHE I. CANTACUZINO **CETĂȚI MEDIEVALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ (sec. XIII-XVI)**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, 214 p., 48 ilustrații

Tot peisajul românesc respiră mărturii ale epocilor de crîncenă încleștare. Cocoțate pe vîrfurile dealurilor, veghind asupra unor întregi ținuturi sau așezate în mijlocul satelor, între casele care le înconjoară, ca puncte de refugiu sau control al drumurilor, cetățile din țara noastră reprezintă o permanentă aducere aminte a unor întîmplări de demult. Multe dintre ele uitate, chiar și de istorici, sînt înflorite de legendele populare, altele sînt evocatoare de mari pagini de eroism.

Strădania autorului de a înlesni cunoașterea acestor vestigii ale trecutului, delimitînd aria geografică la regiunea cuprinsă între crestele Carpaților Meridionali și Dunăre, contribuie la o mai bună înțelegere a acelei caracteristici definitorii a istoriei poporului român care este lupta de veacuri pentru afirmarea ființei sale naționale, pentru apărarea libertății și a independenței.

După o introducere în care autorul explică necesitatea cărții, urmează prezentarea evoluției sistemului defensiv pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, în legătură cu principalele momente din istoria poporului nostru. Sînt amintite lucrări de întărire a așezărilor, este adevărat destul de rare, încă din perioada migrațiilor, citîndu-se ca analogie cetatea de la Moreşti (jud. Mureș) din secolul al VI-lea. Din sec. IX—X datează vestigiile cetăților de la Slon (jud. Prahova), a căror apariție se explică prin dezvoltarea relațiilor social-economice de tip feudal timpuriu. În apropierea cetățuilor de la Slon, Cezar Bolliac identifica, cu un veac în urmă, cetățuia de lîngă Vîrful lui Crai.

Pentru cercetarea realităților feudale din secolul al XIII-lea, autorul ia în considerație strînsele relații ale ținuturilor de pe cele două versante ale Carpaților: relațiile dintre Țara Hațegului și nord-vestul Olteniei și Țara Făgărașului și nord-vestul Munteniei. Cetatea Severinului și vestigiile de la Curtea de Argeș se înscriu în sistemul defensiv al statului feudal, a cărui închegare presupune și o temeinică organizare militară. Autorul se oprește asupra fortificării și apărării căilor de acces în Țara Românească dinspre nord și nord-vest, în perioada Basarab I — Mircea cel Bătrîn, perioadă în care tînărul stat feudal trebuia să se apere în fața tendințelor de expansiune ale regatului maghiar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Perioada domniei lui Mircea cel Bătrîn reprezintă un moment de mare însemnătate în evoluţia sistemului de fortificaţii din Ţara Românească. Determinat de cursul evenimentelor sud-est europene, de creşterea pericolului otoman, domnul Ţării Româneşit acordă o importanţă deosebită fortificaţiilor care apărau linia Dunării: Severin, Giurgiu, Turnu. Sistemul defensiv al ţării în această perioadă se baza şi pe fortificaţiile din Dobrogea şi pe cele aflate în feudele transilvănene.

În condiţiile crizei politice, determinată de instabilitatea domniei, după moartea lui Mircea cel Bătrîn, sistemul defensiv al Ţării Româneşti a avut mult de suferit: cetăţile dobrogene, cetăţile Giurgiu şi Turnu cad în mîinile turcilor. În această situaţie, Vlad Ţepeş urmăreşte neutralizarea lor şi acordă importanţă asigurării unor puncte de refugiu în interiorul ţării — cetatea Poenari şi întăririi reşedinţelor domneşti de la Tîrgovişte şi Bucureşti.

Cetăţile Crăciuna şi Teleajen sînt atestate în perioada următoare, caracterizată prin eforturile lui Ştefan cel Mare de a asigura în Ţara Românească un domn aliat împotriva pericolului otoman.

Rolul de centru de dominaţie socială şi politică şi de exercitare a unor prerogative ale autorităţii domneşti, pe care îl au cetăţile la sfîrşitul secolului al XV-lea şi... începutul secolului al XVI-lea reflectă realităţile politice din acea vreme. Existenţa cetăţilor puternice era incompatibilă cu dominaţia otomană asupra ţărilor române.

Un important capitol este consacrat principalelor fortificaţii medievale din Ţara Românească, urmărind elemente de cronologie şi tipologie, în lumina izvoarelor istorice şi a descoperirilor arheologice. Sînt analizate fortificaţiile de pămînt (cetăţile de la Frumoasa şi Teleajăn), fortificaţii ale aşezărilor (Coconi, Basarabi, Tîrgovişte şi Bucureşti). Printre cetăţile de piatră sînt amintite fortificaţia colţului sud-vestic al castrului de la Drobeta, cetatea de pe Dealul Grădeţ, fortificaţiile de la Ostrovul Banului, Cetatea Poenari, cetatea de la Tabla Buţii, cetăţile Turnu şi Giurgiu, precum şi fortificaţiile de pe cursul superior al Dîmboviţei. Sînt urmărite apoi fortificaţiile curţilor domneşti de la Argeş, Cîmpulung, Tîrgovişte şi Bucureşti. Urmărind şi reuşind să folosească la maximum informaţia arheologică şi izvoarele literare, autorul face menţiuni importante privind etapele şi tehnica de construcţie a fortificaţiilor, caracteristicile arhitectonice.

În capitolul următor se fac interesante consideraţii asupra caracteristicilor tipologice ale fortificaţiilor din Ţara Românească, precum şi asupra unor aspecte ale organizării apărării lor din punctul de vedere al tehnicii militare. Cel mai vechi tip de fortificaţii este reprezentat de cel de pămînt şi de lemn, ce continuă să se folosească pînă tîrziu, în paralel cu cele de zid. Este urmărită evoluţia tipologică a fortăreţelor de zid, de la cele constituite dintr-un simplu zid de incintă de formă poligonală sau cu un traseu impus de caracteristicile terenului la fortificaţiile cu un plan poligonal relativ regulat, cu turnuri de colţ şi la intrare. Generalizarea folosirii armelor de foc a reprezentat un moment hotărîtor în evoluţia tehnicii militare, cu serioase urmări în tehnica construcţiilor de-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fensive. După 1420 au fost aduse modificări cetății Severinului. La începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea a fost construită fortificația de la Poenari, într-un mod care corespunde acestei etape de evoluție a tehnicii militare.

Ultimul capitol analizează rolul fortificațiilor în general și al cetăților în special în organizarea politică și militară a Țării Românești. Se face o netă distincție între fortificațiile perioadei anterioare „întemeierii" statului (castrul de la Drobeta, cetățile de la Grădet, Cetățeni) și cele din timpul existenței statului feudal, fortificații ce aparțin autorității centrale de stat. Pe lîngă însemnătatea militară a fortificațiilor în sistemul defensiv al Țării Românești este urmărită și importanța lor ca centre administrative și politice. Predominantă era însă funcția militară.

Autorul formulează binevenite sarcini ale investigațiilor viitoare : elucidarea problemei existenței în sec. al XV-lea a fortificațiilor unor centre urbane.

Lucrarea pe care o prezentăm beneficiază de o bogată bibliografie de specialitate. Se încheie cu un indice de locuri și persoane și cu un rezumat în limba franceză.

FLORA MARIANA GRIGORESCU

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TEODOR TANCO, **VIRTUS ROMANA REDIVIVA,**

vol. IV, Bistrița, 1981, 353 pag.

Cel de-al IV-lea volum al lucrării *Virtus Romana Rediviva* continuă să prezinte, ca și cele anterioare, importante relatări și comentarii privind evenimentele mai de seamă din istoria județului Bistrița-Năsăud, precum și activitatea cultural-politică desfășurată de unii oameni de seamă pe aceste meleaguri sau în alte regiuni ale țării. Fiu al acestui ținut cu bogate tradiții istorice și culturale, scriitorul Teodor Tanco a reușit, printr-o vastă muncă de investigație, desfășurată cu pasiune și perseverență, să depisteze numeroase documente valoroase referitoare la trecutul meleagurilor sale natale, cu care este într-o permanentă comuniune afectivă. Remarcăm probitatea științifică în prezentarea și interpretarea evenimentelor istorice și culturale, talentul literar, stilul atractiv și accesibil în care sînt expuse.

Prima parte a volumului, intitulată „Studii și însemnări istorice și cultural-literare", începe cu unele relatări privind evenimentele din toamna anului 1918, încununate cu înfăptuirea Unirii. Lupta maselor din județul Bistrița-Năsăud pentru unire este prezentată în contextul general al evenimentelor din Transilvania în care se integrează organic. Autorul relevă contribuția bistrițenilor și năsăudenilor la realizarea Unirii, trimițînd la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia 33 de delegați, împuterniciți cu crediționale (mandate) pentru a exprima voința și dorința maselor din acest ținut de a se înfăptui unirea Transilvaniei cu România. Delegații au fost însoțiți de numeroase grupuri de oameni, care plecau în cap de iarnă spre cetatea lui Mihai Viteazul ca spre un loc al mîntuirii. Momentul 1918 se încheie cu un interviu luat unui participant la evenimentele din acel timp, profesorul universitar dr. Laurian Someșan, originar din comuna Monor, care prin relatările sale reînvie în mintea cititorilor marele act istoric în toată amploarea și strălucirea lui.

În continuare, lucrarea prezintă contribuția unor prestigioși profesori de pe meleagurile năsăudene și bistrițene la inaugurarea Universității românești din Cluj după înfăptuirea unirii, precum și condițiile grele în care această instituție de știință și cultură și-a început activitatea. Greutățile și obstacolele au fost învinse datorită muncii pline de abnegație a unor dascăli consacrați, între care unii bistrițeni și năsăudeni ca: Nicolae Drăganu, Valeriu Seni, Vasile Bichigean, Victor Onișor, Petre Poruțiu și alții.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Un interes deosebit suscită modul documentat şi sistematic în care este înfăţişată activitatea „Astrei" în despărţămintele Năsăud, Bistriţa, Beclean şi Teaca în perioada de la înfiinţare pînă la Unire. Înfiinţarea şi activitatea acestei asociaţii este prezentată în strînsă legătură cu mişcarea naţională română din Transilvania şi ca parte integrantă a acesteia. Lucrarea relevă pe bună dreptate ajutorul financiar de 5.470 florini pe care foştii grăniceri năsăudeni l-au acordat „Astrei" în anul 1870, dovedind astfel sprijinul lor pentru dezvoltarea culturii române. Adunările generale pe care „Astra" le-a ţinut la Năsăud, Bistriţa, Beclean, Teaca şi în alte localităţi din cadrul judeţului Bistriţa-Năsăud au constituit momente de seamă ale afirmării conştiinţei naţionale şi a solidarităţii în lupta pentru înfăptuirea marelui ideal al Unirii. Datele şi faptele referitoare la această temă, menţionate şi comentate în lucrare, constituie preliminarii la o viitoare monografie, aşa cum pe bună dreptate arată autorul.

Informaţii preţioase şi relatări interesante conţine lucrarea şi în ceea ce priveşte legăturile prieteneşti pe care luceafărul poeziei româneşti, Mihai Eminescu, le-a avut cu unii studenţi ardeleni la Viena. Între aceştia sînt menţionaţi şi unii tineri din ţinutul Năsăudului ca: Pavel Tanco, Ioan Ciocan, Artemiu Publiu Alexi, Constantin Moisil, Ioan Neamţu şi alţii. Este de remarcat faptul că tot la Viena Eminescu a cunoscut pe năsăudeanca Veronica Micle.

În titlul „Adevărul documentelor", autorul lucrării aduce noi date privind viaţa şi activitatea unor literaţi şi folclorişti de seamă din cadrul judeţului Bistriţa-Năsăud. Pe baza unor documente de arhivă sînt corectate unele date greşite privind naşterea şi moartea unor astfel de personalităţi. Acest fapt sporeşte valoarea ştiinţifică a lucrării. Este relevat apoi faptul că locuitori acestui ţinut românesc sînt purtătorii unui străvechi folclor, care se îmbogăţeşte mereu prin noi creaţii. La şirul numeroşilor folclorişti şi culegători de folclor menţionaţi în diferite lucrări de specialitate, autorul creionează noi nume care au importante culegeri tipărite. Între aceştia merită a fi menţionaţi: Ioan Corbu, Titus Pop-Poienaru, Petru Pop şi alţii.

Într-un mod original sînt prezentate în cadrul acestui volum primele încercări ale artei teatrale pe meleagurile bistriţene şi năsăudene la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, precum şi dezvoltarea artei dramatice în acest ţinut în perioada care a urmat după Unire pînă în zilele noastre. Aceste relatări interesante şi competente pot constitui, într-adevăr, schiţa unei posibile istorii a teatrului năsăudean şi bistriţean.

În titlul „Fotografii şi etnografi din Monor", autorul aduce noi materiale ilustrative menite a îmbogăţi piesele documentare ale muzeului din localitate. Ele oglindesc frumosul port al ţăranilor şi ciobanilor din comuna Monor şi împrejurimi, precum şi obiceiurile şi tradiţiile strămoşeşti ale locuitorilor din zona respectivă, legate de ocupaţiile lor.

Relatări interesante şi documentate cuprinde lucrarea în privinţa legăturilor pe care marele poet George Coşbuc le-a avut cu oraşul Bis-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trița și împrejurimile lui, unde avea rudenii apropiate, dar și pe unii dascăli inimoși care i-au îndrumat primii pași la Gimnaziul superior din Năsăud. Chiar după plecarea sa în România, poetul a menținut strînse legături cu intelectualii din aceste locuri, revenind în repetate rînduri pe meleagurile sale natale, unde era primit cu mult entuziasm.

În încheierea primei părți a volumului sînt prezentate și analizate unele publicații, începînd cu acel „Calendariu Pedagogicu" apărut la Năsăud în 1868 și terminînd cu ziarul „Ecoul" ce apare la Bistrița în zilele noastre. Așa după cum se știe, în perioada anterioară Unirii, ca și în cei patru ani de dominație horthystă (1940—1944), calendarele, almanahurile și alte publicații similare constituiau aproape singurul mijloc de răspîndire a culturii și literaturii române în rîndul maselor. Ele erau editate de unii intelectuali inimoși, atașați de popor, care prin strădania și sacrificiile lor au contribuit la luminarea maselor și la dezvoltarea conștiinței lor naționale. Publicațiile depistate de autori și analizate în cadrul acestui volum constituie contribuții prețioase la istoria presei din acest ținut.

Partea a II-a a volumului, intitulată „Portrete în cuvinte", tratează viața și activitatea unor oameni de seamă născuți pe meleagurile năsăudene și bistrițene și formați la școlile din cadrul acestui ținut, chiar dacă au slujit cauza comunității românești în alte regiuni ale țării. În rîndul acestora figurează și cîțiva care deși sînt din alte părți ale țării și-au desfășurat activitatea în cadrul ținutului, contribuind prin munca, capacitatea și zelul lor la ridicarea lui. Un exemplu în acest sens îl constituie profesorul Octavian Barițiu, fratele marelui cărturar și militant pe tărîm național-politic George Barițiu. Așa după cum se arată în lucrare, Octavian Barițiu a fost unul din cei mai de seamă profesori pe care i-a avut Gimnaziul superior din Năsăud în acele vremuri.

Între oamenii de seamă a căror viață și activitate este descrisă cu atîta căldură și competență de autor sînt mai ales figuri reprezentative de dascăli luminați, oameni de cultură, scriitori și poeți, juriști, dar și muncitori și țărani. Ei au înțeles imperativele vremii în care au trăit: luminarea și ridicarea poporului din starea de înapoiere în care se afla, eliberarea lui națională și socială și Unirea cu România. Acest ideal măreț și just le-a înaripat gîndul și fapta, le-a dat forța necesară pentru a învinge greutățile și obstacolele care le stăteau în cale. În numele acestui ideal s-au aruncat în vîltoarea evenimentelor, luptînd prin toate mijloacele pentru cauza dreaptă a poporului român. Cei mai mulți dintre ei s-au ridicat din păturile de jos, studiind cu pasiune în gimnazii și facultăți, unii chiar în străinătate, pentru ca întorcîndu-se din nou în tîrgurile și comunele de unde au plecat să desfășoare o adevărată activitate de apostolat, formînd conștiințe, generații de militanți, care s-au dovedit a fi la înălțimea evenimentelor, participînd la luptă în fruntea maselor pentru înfăptuirea Unirii. Unii dintre aceștia, ca Vasile Pahone, Petre Poruțiu, Ana Gherman și alții au avut cinstea de a fi aleși ca delegați cu drept de vot deliberativ la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cum era şi firesc, lupta şi activitatea acestor oameni de seamă nu a încetat odată cu înfăptuirea Unirii. Ei îşi vor aduce contribuţia la consolidarea acesteia, militînd pentru reforme democratice, pentru rînduieli mai drepte, în cadrul cărora masele să-şi poată realiza năzuinţele lor de dreptate socială. Unirea a creat acel cadru adecvat în care mişcarea revoluţionară a maselor, în frunte cu proletariatul, s-a putut desfăşura în condiţii mai bune. În fruntea acesteia se aflau şi în judeţul Bistriţa-Năsăud militanţi socialişti şi comunişti. Între aceştia autorul creionează nume ca Johann Schuster-Herineanu şi George Linul, numărul lor fiind desigur mai mare.

Perioada grea a ocupaţiei horthyste în partea de nord a Transilvaniei este tratată şi analizată în toată complexitatea ei. Lucrarea scoate în evidenţă nemulţumirea maselor faţă de regimul horthyst, rezistenţa şi lupta acestora împotriva acestui regim. Vor rămîne pe veci înscrise în istoria acestui ţinut numele eroilor căzuţi în lupta împotriva fascismului, între care Ioan Groze şi Lucreţia Tanca, care prin jertfa lor au trecut în nemurire. Continuînd relatările privind desfăşurarea evenimentelor în perioada care a urmat după eliberarea patriei de sub jugul fascist, scriitorul Teodor Tanco relevă contribuţia maselor la lupta pentru triumful democraţiei şi construirea societăţii socialiste, portretizînd pe unii militanţi care prin activitatea şi lupta lor şi-au adus contribuţia la măreţele realizări obţinute de poporul nostru sub conducerea înţeleaptă a partidului. În rîndul acestora sînt menţionaţi Emil Dorofteiu şi Sidor Simioanca.

Lucrarea *Virtus Romana Rediviva* (cele 4 volume apărute pînă în prezent) constituie o contribuţie de seamă la cunoaşterea acestui ţinut, atît sub aspect istoric cît şi social-politic şi cultural, abordînd o largă arie problematică, care suscită interes deopotrivă în rîndul specialiştilor ca şi al maselor largi de cititori.

IOAN POP

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

GHEORGHE ZAHARIA, CONSTANTIN BOTORAN, **POLITICA DE APĂRARE NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL EUROPEAN INTERBELIC (1919—1939)**

Editura militară, București, 1981, 465 p.

O apariție editorială de prim rang în Editura militară este lucrarea lui Gheorghe Zaharia și Constantin Botoran. Este o lucrare de pionierat în peisajul istoriografic românesc, care aduce multe lucruri noi, utile cercetării istorice — cu unele scăpări inerente unui subiect de o asemenea vastitate, a cărui tratare exhaustivă este de-a dreptul imposibilă.

Bazată pe o vastă informație documentară — analize realizate pe baza a numeroase documente politice și militare — română și străină, cartea prezintă politica de apărare națională a României în zbuciumatele decenii trei și patru ale secolului nostru. Din această analiză profundă rezultă indubitabil că poporul român, atît în anii interbelici, ca și în epocile sale anterioare de dezvoltare, a promovat constant o politică de pace, bună vecinătate și convieţuire, fiind animat de idei de libertate națională, independență și progres. El nu a manifestat tendința de cotropire a unor teritorii străine și de subjugare a altor popoare, nenutrind intenții imperialiste. Dimpotrivă, alianțele politico-militare pe care România le-a închegat în acești ani au constituit reacția sa antirevizionistă, au fost expresia năzuințelor tradiționale ale poporului român de prietenie și colaborare pe baze egale cu popoarele din zonă, într-un cuvînt, au fost expresia intereselor naționale de a menține și consolida regimul teritorial stabilit prin actele de autodeterminare din 1918, recunoscute în mod just în tratatele de pace de la Paris.

Concepția care a stat la baza politicii de apărare națională a României în anii interbelici a decurs din situația ei politică internă și internațională, în concordanță cu politica externă pe care o promova și prin care urmărea status-quo-ul teritorial.

Problemele referitoare la politica de apărare națională a României în anii interbelici au fost tratate în mai multe lucrări, care au analizat cu competență diversele aspecte ale gîndirii militare, ale organizării, înzestrării și instruirii armatei, ale pregătirii teritoriului, acordînd însă mai puțin spațiu aspectelor politice și economice interne și internaționale. La rîndul lor, valoroase lucrări consacrate situației internaționale, relațiilor și politicii externe a României din perioada respectivă, au abordat într-o mai mică măsură politica de apărare națională, pe baza izvoarelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

militare. Pornind de la aceste constatări, autorii și-au propus în lucrarea de față ca, folosind documentele mai puțin utilizate sau nepublicate încă în România decît în anexele acestui volum, să prezinte realitățile românești în contextul situației internaționale din anii interbelici, și, totodată, să arate succint concepția politică și militară a României, mijloacele economice și potențialul militar al țării, caracterul alianțelor politice și militare cu efectele lor finale, precum și soluțiile preconizate de cercurile politice și militare ale țării în rezolvarea problemei fundamentale privind apărarea statului național unitar român în granițele sale firești.

După „Cuvînt înainte", autorii abordează primul capitol dedicat prezentării situației politice și militare europene în primul deceniu postbelic prin trecerea în revistă a evoluției contradicțiilor internaționale. Criza economică mondială și efectele ei pe plan politic și militar sînt de asemenea tratate în acest capitol. Este bine prezentată balanța raporturilor de forțe, care încet dar sigur începea să se încline tot mai mult în favoarea puterilor revizioniste și revanșarde, care profită de disensiunile dintre democrațiile burgheze occidentale și în special de conciliatorismul lor.

O problemă distinctă, tratată pe larg în capitolul următor, o constituie orientarea politicii de apărare a României după făurirea statului național unitar. Aici autorii au avut în vedere concepția asupra apărării naționale și, în special, necesitatea creării unei industrii proprii de apărare. Sînt analizate în profunzime cauzele nerealizării unei industrii proprii de apărare. Mai bine de 15 ani de la terminarea primei mari conflagrații mondiale, guvernele care s-au perindat la cîrma țării au contat aproape exclusiv pe diverse combinații diplomatice și aranjamente economice externe, în cadrul sau în afara Ligii Națiunilor, și n-au acordat importanța cuvenită luării unor măsuri ferme de creare a unui potențial industrial care să asigure înzestrarea armatei cu tehnica de luptă și resursele economice necesare.

Capitolul al treilea este dedicat analizării convențiilor militare interbelice din cadrul Micii Înțelegeri și proiectelor planurilor de apărare din 1932, în cazul unui război generalizat. Sistemul de alianțe preconizat de diplomații români urmărea să anihileze tendințele revizioniste ale puterilor fasciste. Planurile strategice de apărare a integrității și independenței țării scot în evidență eforturile comandamentelor militare de a găsi cele mai logice și mai adecvate soluții pentru a respinge o eventuală agresiune, indiferent din ce parte ar fi venit.

În capitolul al patrulea sînt amplu prezentate măsurile organizatorice, situația armamentului și munițiilor pentru trupele de uscat, aviație și marină militară, starea echipamentului și pregătirea trupei precum și evoluția bugetelor armatei. Situațiile analizate sînt relevante pentru definirea concepției ce a stat la baza politicii de apărare națională a cercurilor guvernamentale. Bazați pe un valoros material documentar, autorii au reușit să surprindă în capitolul al cincilea conjunctura europeană în care se ciocneau rivalitățile, contextul exploziv european în cel de-al

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

patrulea deceniu, şi, evident, poziţia României vizavi de această problemă, precum şi încercările diplomaţilor români de a apăra status-quo-ul teritorial al României.

Evoluţia alianţelor militare în cadrul Micii Înţelegeri şi cooperarea militară cu statele Înţelegerii Balcanice fac obiectul prevederilor planurilor de campanie în cazul unui atac din vest. Ultimul capitol prezintă pe larg preocupările statului şi ale Marelui Stat Major român privind întărirea capacităţii de apărare, lupta între cele două idei: dezideratul înzestrării armatei prin mijloace proprii şi comenzile în străinătate.

În „anexe" sînt prezentate integral convenţiile de alianţă defensivă şi tratatele de amiciţie şi neagresiune semnate de România cu statele Micii Înţelegeri, Înţelegerii Balcanice, cu Franţa, U.R.S.S., Polonia şi Italia. Unele dintre ele sînt publicate pentru prima oară în România.

Structural, cele opt capitole ale volumului sînt egale ca întindere.

Rod al unei cercetări minuţioase şi al unei colaborări fecunde, cartea se remarcă printr-un riguros stil ştiinţific şi prin numeroase judecăţi de valoare emise. Claritatea ideilor exprimate, conciziunea lor, bogatul material documentar, fac ca noua apariţie editorială să constituie o contribuţie de seamă la istoriografia românească.

TRAIAN VALENTIN PONCEA

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CRONICA MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ (1981)

VALERIU LAZĂR *

Ca și în anii precedenți, și în anul 1981 Muzeul județean Mureș, depozitar al unor bogate și valoroase mărturii din domeniile științelor naturii, arheologiei, istoriei și etnografiei, a desfășurat o amplă și complexă activitate cultural-educativă, de cercetare științifică, de evidență, valorificare și conservare a patrimoniului muzeal.

Cu sprijinul permanent, nemijlocit, al organelor județene de partid și de stat, colectivul muzeului, înscriindu-și activitatea în lumina programului ideologic al partidului, a hotărîrilor Congresului al XII-lea al P.C.R., s-a străduit să aducă o contribuție cît mai substanțială la valorificarea moștenirii culturale, la educarea materialist-științifică, patriotică și estetică a oamenilor muncii, ca și la activitatea de cercetare, de îmbogățire a patrimoniului muzeal mureșean.

În domeniul muncii *cultural-educative,* colectivul muzeului a desfășurat o amplă activitate, axată pe cinstirea aniversării a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, eveniment de o deosebită însemnătate în istoria poporului român, activitate derulată atît la sediul instituției, cît și în afara ei (municipiu, județ). În cursul anului, muzeografii instituției au elaborat și susținut în fața publicului larg numeroase conferințe de popularizare a patrimoniului muzeal, conferințe de evocare istorică (64), au realizat atractive seri muzeale (14), au participat la simpozioane, mese rotunde, consfătuiri, brigăzi științifice etc., în care au evidențiat semnificația unor valori de patrimoniu, momente din istoria patriei, a județului Mureș etc.

De asemenea, în vederea popularizării patrimoniului cultural național, muzeografii au redactat și publicat în presa locală și centrală sau în revistele de cultură numeroase articole, reportaje radio. Unii muzeografi (Traian Valentin Poncea, Gál Cornelia, Traian Bosoancă, Valer Pop) au contribuit la buna reușită a unor concursuri organizate de Comitetul județean U.T.C., la care au participat tineri din întreprinderile industriale și școlile municipiului, pe teme de istorie; alții (Traian Valentin Poncea, Mihai Petică) au susținut cursuri de istoria patriei și P.C.R. pentru viitorii ghizi ai B.T.T., la solicitarea organelor județene.

---

* Sumarul inițial al volumului XI a fost alcătuit de către tovarășul Valeriu Lazăr.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pe parcursul anului expoziția permanentă a muzeului (arheologie-istorie) a fost continuu îmbunătățită tematic și estetic. Ea a devenit o carte de istorie deschisă publicului larg, un mijloc de realizare a educației patriotice. În cadrul expoziției au fost ținute cu regularitate lecții de istorie pentru pionierii și elevii școlilor din municipiu și județ, primiri de pionieri etc. Paralel, colectivul muzeului a realizat și itinerat pentru publicul larg noi expoziții.

Amintim expozițiile :

— Din gîndirea politică a tovarășului Nicolae Ceaușescu (Maria Bucur);
— 160 de ani de la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu (Traian Valentin Poncea);
— 60 de ani de la transformarea Partidului Socialist în P.C.R. (Gál Cornelia);
— Iosif Hodoș — om de cultură și patriot (Traian Valentin Poncea);
— Județul Mureș pe treptele înnoirilor socialiste (Maria Bucur, Gál Cornelia);
— Colecții etnografice Aurel Filimon (Aurelia Diaconescu);
— Metode arheologice de cercetare (Zrínyi Andrei);
— Monumente istorice și de arhitectură din România, sec. I—XIV (Traian Bosoancă);
— Păsări folositoare (reactualizată — Kónya István, Sárkány Andrei, Silvia Oroian, Szombath Zoltán);
— Județul Mureș în perioada prefeudală (Mihai Petică).

Totodată a fost creată expoziția permanentă de arheologie de la Goreni (Valeriu Lazăr, Mihai Petică), care cuprinde semnificative mărturii de continuitate multimilenară în zona Mureșului superior, descoperite de Mihai M. Câmpean, constituite de el într-o colecție valoroasă și donate de succesori statului român.

La realizarea grafică și tehnică a acestor expoziții și-au adus contribuția tovarășii Tero-Vescan Rodica, Szabó Zoltán, Mihai Petică, Demian Ladislau, Oláh Rozália, Ioan Cioloboc, Liviu Luca, Amalia Chintoan și alți oameni ai muncii din instituție.

Expozițiile amintite, organizate — unele — fie pentru evocarea unor mari momente istorice, fie pentru cinstirea faptelor unor remarcabile personalități ale istoriei poporului român, s-au bucurat de o caldă primire din partea oamenilor muncii, ele aducîndu-și contribuția la lărgirea orizontului lor istoric, la educarea lor patriotică, revoluționară.

În domeniul *muncii științifice* activitatea de cercetare, de evidență, de valorificare și conservare a patrimoniului mureșean s-a desfășurat, în general, în coordonatele prevăzute în planul muzeului. Colectivul mu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zeului s-a străduit să finalizeze unele obiective înscrise în plan. Pe de o parte, colectivul de specialitate s-a străduit să îmbunătățească, printr-o continuă lărgire a documentării, conținutul tematic al expoziției permanente sau a celor temporare. Pe de altă parte, același colectiv s-a străduit să cerceteze, să înregistreze în evidență și să valorifice patrimoniul cultural-național din spațiul județului Mureș.

Colectivul de specialiști în domeniul științelor naturii (Kónya István, Silvia Oroian, Sárkány Andrei, Szombath Zoltán) a continuat cercetările în vederea realizării expoziției permanente din domeniul lor de activitate, efectuînd cercetări floristice și faunistice în zonele mai puțin cunoscute sau cu modificări. De asemenea, același colectiv a continuat cercetările ornito-faunistice din raza municipiului Tîrgu Mureș și în zonele învecinate (observații ornitologice sincronice, marcarea păsărilor cu inele C.O.R.), a studiat vegetația dealurilor Corhan (Săbed) și Răzoare (Porumbeni), a inventariat materialul din domeniul științelor naturale, aflate în patrimoniul muzeului și a achiziționat numeroase și variate piese (o colecție de moluște) pentru viitoarea expoziție permanentă de științe naturale.

Colectivul de arheologi a redactat rapoartele preliminare asupra săpăturilor din 1980 de la Zau de Cîmpie, Brîncovenești și Voivodeni și a efectuat sondaje și săpături arheologice la Zau de Cîmpie (săpătură în așezare Turdaș; Valeriu Lazăr, Mihai Grozav), Chendu-Podei (săpătură în așezare hallstattiană; V. Vasiliev, Zrínyi A.), Brîncovenești (săpătură în castrul roman, simbioza daco-romană în așezarea civilă de lîngă castru; D. Protase, Zrínyi Andrei, Mihai Grozav), Bistra Mureșului, Ideciu de Jos, Măgherani, Cîmpul Cetății (sondaje Zrínyi Andrei, Mihai Petică), a participat la alte săpături (Sighișoara; Mihai Petică).

De asemenea, colectivul a colectat material documentar pentru Repertoriul arheologic al județului Mureș, a cercetat puncte cu descoperiri, a înregistrat piesele intrate recent în patrimoniul muzeului, de la Batoș, Brîncovenești, Chendu, Șincai, Zau de Cîmpie, Voivodeni și a început verificarea întregului inventar al colecției arheologice a muzeului. În colaborare cu muzeul orășenesc Tîrnăveni, arheologi ai muzeului nostru (Valeriu Lazăr, Mihai Grozav) au efectuat sondaje arheologice la Cornești — „Pe șes", într-o așezare romană. În domeniul istoriei a continuat studierea legăturilor economice ale actualului județ Mureș, în evul mediu, cu Țara Românească și Moldova, oglindite în documente ale vremii, ca și cercetările în legătură cu istoria breslei plugarilor din Tîrgu Mureș, în cadrul temei mai largi „Istoria breslelor din județul Mureș" (Bónis Johanna). Alte cercetări au privit arta cositorarilor transilvăneni oglindită în obiectele existente în județ (Mariana Flora Grigorescu), situația învățămîntului românesc din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar (Traian Valentin Poncea), tradiții revoluționare tîrgumureșene (case și locuri istorice din Tîrgu Mureș legate de lupta clasei muncitoare și a P.C.R. — Gál Cornelia) sau democratizarea județului Mureș oglindită în presa locală (1944—1947; Maria Bucur).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Colectivul de muzeografi de la secţia de istorie a verificat inventarul secţiei şi a asigurat, în parte, conservarea fondului documentar pe baze ştiinţifice.

În domeniul etnografiei au fost efectuate cercetări şi studii în teren cu privire la portul popular românesc, maghiar şi săsesc din zona Tîrnavelor şi Cîmpia Transilvaniei, precum şi cercetări cu tema „Elemente de inventar ţărănesc tradiţional din comuna Mihai Viteazul din judeţul Mureş (Aurelia Diaconescu). De asemenea, au fost adunate date din teren cu privire la meşteşugarii din judeţ şi s-a întocmit catalogul cămăşilor populare femeieşti din colecţiile Muzeului judeţean Mureş (Aurelia Diaconescu). Au mai intrat în preocupările de cercetare şi arta plastică ţărănească (picturile pe sticlă de la Iernuţeni — Reghin), arta lemnului sau portul popular românesc din judeţul Mureş (Valer Pop).

Muzeografii din acest domeniu au studiat şi depistat pe teren obiecte etnografice în vederea achiziţionării lor şi au transcris inventarul colecţiei de etnografie a muzeului pe principii actuale, moderne.

Cercetări sistematice s-au făcut şi cu privire la cartea veche românească din judeţul Mureş (Elena Mihu), ca şi asupra monumentelor istorice mureşene (Traian Bosoancă).

Aspecte din temele cercetate au fost valorificate fie prin simpozioane sau comunicări la sesiuni ştiinţifice, organizate pe plan local sau în ţară, fie prin publicarea lor în *Marisia* sau în alte reviste de specialitate.

Personalul de specialitate a participat cu comunicări la sesiuni organizate de unele muzee din ţară (*Reghin:* 17 aprilie — Aurelia Diaconescu, Gál Cornelia, Maria Bucur; *Bucureşti :* 5—6 mai, sesiunea Muzeului Naţional — Valeriu Lazăr, Traian Valentin Poncea; *Cluj-Napoca :* 27—29 mai — Gál Cornelia, Mihai Petică; *Timişoara:* 16 august — Valer Pop, Aurelia Diaconescu; *Deva:* 2—3 octombrie — Valeriu Lazăr; *Suceava :* 13—14 noiembrie — Valeriu Lazăr; *Zalău:* 27—28 noiembrie — Mihai Petică; *Alba Iulia :* 1—2 decembrie — Valeriu Lazăr, Mihai Grozav, Traian Valentin Poncea. O parte dintre muzeografi au susţinut comunicări la sesiunile naţionale de rapoarte arheologice (*Braşov,* 26—28 martie: Valeriu Lazăr, Mihai Grozav, Mihai Petică, Zrínyi Andrei), carte veche (*Arad,* 23 mai : Elena Mihu), de arhitectură (*Cîmpulung Muscel,* 12—13 decembrie: Demian Ladislau) sau la sesiunea festivă organizată la *Tîrgu Mureş* în cinstea aniversării a 60 de ani de la crearea P.C.R. (28 aprilie: Valeriu Lazăr, Mihai Petică, Elena Mihu, Zrínyi Andrei, Traian Bosoancă).

Ca niciodată, Muzeul judeţean Mureş a organizat în cursul anului trei mari manifestări ştiinţifice de interes naţional, în colaborare cu instituţii de nivel republican, manifestări la care şi-au adus contribuţia, prin comunicări, şi muzeografi de-ai noştri.

În martie a avut loc consfătuirea zonală consacrată restaurării şi conservării patrimoniului cultural naţional, iar în 16—19 aprilie colocviul naţional: „Continuitatea populaţiei autohtone în spaţiul carpato-dunăreano-pontic şi relaţiile ei cu unele populaţii în migraţie“, colocviu

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la care au susținut comunicări Valeriu Lazăr (în plen) și Zrínyi Andrei (în secțiune).

La sesiunea națională din 5—7 iulie, organizată de C.C.E.S. și Direcția Generală a Arhivelor Statului — „Dezvoltarea patrimoniului cultural național în sprijinul cercetării" — au prezentat comunicări tovarășii Valeriu Lazăr, Aurelia Diaconescu și Eugenia Boca.

În cadrul tradiționalei *Decade a muzeelor județului Mureș* (ediția a VIII-a, 5—14 decembrie), la sesiunea organizată, în 14 decembrie, pe tema „Continuitatea poporului român în spațiul ponto-carpato-dunărean" au susținut comunicări tovarășii: Valeriu Lazăr, Zrínyi Andrei, Mihai Petică, Bónis Johanna, Flora Mariana Grigorescu, Traian Valentin Poncea, Maria Bucur, Gál Cornelia, Elena Mihu, Silvia Oroian, Sárkány Andrei, Kónya István, Aurelia Diaconescu, Eugenia Boca, Traian Bosoancă, Valer Pop. O parte din comunicările prezentate la sesiunile enumerate au fost valorificate în „Vatra", *Marisia*, „Muzeul Național" etc. O altă parte urmează a fi publicate în numerele viitoare ale *Marisiei*.

Valorificarea cercetării în paginile *Marisiei* justifică cît a fost de necesară apariția unei publicații a muzeului, publicație care să pună în circuitul științific — așa cum am conceput-o — mărturiile documentare ale vechimii și continuității neîntrerupte a poporului român în spațiul județului Mureș, demonstrarea muncii și luptei comune a oamenilor muncii români, maghiari, germani etc., pentru eliberarea socială, libertate națională, progres, contribuția lor la făurirea României socialiste.

Marisia a cuprins, de la început, în paginile sale materialele de sinteză dintr-o arie geografică largă, valorificînd cercetarea temeinică, serioasă, de ținută științifică, obiectiv care dorește să-l urmărească și să-l înfăptuiască și în viitor.

Întreaga activitate de cercetare științifică, de valorificare a ei, s-a împletit cu cea de evidență, conservare, restaurare a patrimoniului muzeal, îmbogățit în urma cercetării, achizițiilor care s-au făcut.

În cursul anului 1981 munca de conservare-restaurare a fost impulsionată și de cele două manifestări științifice naționale, organizate la Tîrgu Mureș (martie, iunie). În luna martie, cu prilejul consfătuirii zonale, legate de activitatea de conservare și restaurare din muzee și oficii de patrimoniu, vizita de lucru a tovarășei Tamara Dobrin, vicepreședinte al C.C.E.S. la muzeul nostru, s-a concretizat prin sarcini directe în domeniul amintit, ce au stat în fața muzeului. Urmarea directă a vizitei a fost munca de organizare a depozitelor, potrivit instrucțiunilor prevăzute de Legea nr. 63/1974, și trecerea la munca de tipodimensionare a obiectelor muzeale la toate secțiile muzeului, acțiune care a cuprins un mare volum de muncă.

În realizarea acestor deziderate ne-am bucurat de participarea directă, printr-o activitate practică, a unui grup de 30 de conservatori de la alte instituții din țară, în cadrul programului de reciclare. Puțin mai tîrziu (iunie) a avut loc la Tîrgu Mureș vernisarea expoziției legate de metodele și mijloacele de restaurare și conservare a cărții vechi și documentelor, însoțită de sesiunea națională de comunicări științifice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De atunci s-a încheiat acţiunea de tipodimensionare a obiectelor muzeale la unele secţii (istorie, etnografie), s-a efectuat conservarea şi prepararea materialelor din domeniul ştiinţelor naturii (Szombath Zoltán), arheologiei (materialele provenite din săpături, Toader Mare), s-a urmărit starea de sănătate a pieselor muzeale din depozite şi expoziţii.

Prin specialiştii Oficiului de patrimoniu s-a efectuat şi controlul periodic al unor deţinători de bunuri de patrimoniu privind modul de păstrare şi mînuire al acestora, au fost dezinfectate monumente istorice (Culpiu) sau verificate modul şi stadiul reparaţiilor lor (Sînişor, Văleni, Reghin etc.), ca şi amenajarea depozitelor la cultul ortodox, starea de conservare a bunurilor concentrate, precum şi participarea efectivă la acţiunea de concentrare (Eugenia Boca, Elena Mihu, Valer Pop).

Tot pe linia conservării, specialiştii muzeului au verificat rezervaţiile naturale din judeţul Mureş şi au întocmit, pentru Academia R.S.R., Comisia monumentelor naturii, un raport pentru planurile de amenajare de la rezervaţia naturală — Lacul Fărăgău.

Privită sintetic, activitatea muzeului în anul 1981 a fost bogată şi diversă. Noi am consemnat în rîndurile *Cronicii* doar principalele aspecte ale muncii instituţiei, evidenţiind rezultatele mai deosebite.

Fără îndoială, activitatea muzeului poate fi şi va fi îmbunătăţită şi îmbogăţită pentru ca muzeul să-şi aducă mai deplin contribuţia la propăşirea culturii şi ştiinţei mureşene, să devină o carte de istorie deschisă, — de legitimare a trecutului poporului nostru, multimilenar şi permanent — aici, a prezentului şi viitorului său în spaţiul mureşean.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ABREVIERI • ABREVIATIONS • ABKÜRZUNGEN ABREVIATIONS • СОКРАЩЕНИЯ

ActaNM	— *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, I, 1964 şi urm.
AIIA, AIIC	— *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie*, Cluj-Napoca, I, 1958 şi urm.
AIIAX	— *Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol"*, Iaşi, I, 1964 şi urm.
AISISP	— *Anuarul Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, Bucureşti, I, 19 şi urm.
Alba Regia	— *Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis*, Székesfehérvár, I, 1959 şi urm.
AMET	— *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei*, Cluj-Napoca, I ,1962 şi urm.
Apulum	— *Apulum. Buletinul Muzeului din Alba Iulia*, Alba Iulia, I, 1942 şi urm.
ArchHung	— *Archaeologia Hungarica*, Budapest, I, 1926 şi urm.
ArhAcademiei R.S.R.	— Arhivele Academiei Republicii Socialiste România
ArhSt, ArchStat, ArhStatului	— Arhivele Statului
AS	— *Arhiva Someşană*, Năsăud, I, 1924 — VIII, 1940
BARSRS	— Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România
BiblFilAcademiei RSR	— Biblioteca Filialei Academiei Republicii Socialiste România, Cluj-Napoca
B.L.U.Z.	— *Biblioteca Legilor uzuale adnotate*
Cumidava	— *Cumidava. Culegere de studii şi cercetări*, Braşov, I, 1967 şi urm.
Dacia	— *Dacia, nouvelle série. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*, Bucureşti, I, 1957 şi urm.
Dacoromania	— *Dacoromania*
DAD	— Ion Brătianu, *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, 1919—*1920*. Bucureşti, 1921
Vl. Dumitrescu, *Arta neolitică*	— Vl. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, Bucureşti, 1968
E.T.A.	— *Erdélyi Történelmi Adatok* (Izvoare istorice trasilvănene), Cluj, 1855—1862
FI	— *File de istorie*, Bistriţa, I, 1971 şi urm.
Godišnjak	— *Godišnjak Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo
IDR	— *Inscripţiile Daciei Romane*, red. D. M. Pippidi şi I.I. Russu, Bucureşti, I, 1975 şi urm.
IstCluj	— *Istoria Clujului*, red. acad. prof. Şt. Pascu, Cluj, 1974

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IstRom	— *Istoria României*, București, I, 1960
Marisia	— *Marisia. Studii și materiale.* Arheologie — istorie — etnografie, Tîrgu Mureș, V, 1975 și urm.
Materiale	— *Materiale și cercetări arheologice*, București, I, 1953 și urm.
MineAghireș	— Arhiva Exploatării miniere Aghireș
Potaissa	— *Potaissa. Studii și comunicări*, Turda, I, 1978 și urm.
Proces-verbal	— *Proces-verbal din 9/22 ianuarie 1919*
RESEE	— *Revue des etudes sud-est européennes*, București, I, 1963 și urm.
RevArh	— *Revista Arhivelor*, București, I, 1924 și urm.
Sargetia	— *Sargetia. Acta Musei Regionalis Devensis*, Deva, 1, 1973 și urm.
SCIA	— *Studii și cercetări de istoria artei*, București, I, 1964 și urm.
SCIV(A)	— *Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)*, București, I, 1950 și urm.
S.Lupeni,Dir.Gen. București	— Fond Societatea Lupeni, Direcția Generală București
SlovArch	— *Slovenska Archeologia*, Bratislava
SM	— v. *StMat*
StCl	— *Studii clasice*, București, I, 1959 și urm.
StMat	— *Studii și materiale*, Tîrgu Mureș, I, 1956 — III—IV, 1972. De la nr. V apare sub numele de *Marisia*
Synthesis	— *Synthesis. Revue d'histoire et théorie litteraire*, București, I, 1972 și urm.
U.I.M.M.R.	— Fond Uniunea Industriilor Metalurgice și Miniere Române
N. Vlassa, *Chronology*	— N. Vlassa, *Chronoloy of the Neolithic in Transilvania, in the Light of the Tărtăria Settlement's Stratigraphy*, în Dacia, VII
N. Vlassa, *Einige Bemerkungen*	— N. Vlassa, *Einige Bemerkungen zu Fragen des Neolithikums in Siebengürgen*, in *Študijne Zvesti*, Nitra, 17, 1969
N. Vlassa, *Kulturelle Beziehungen*	— N. Vlassa, *Kulturelle Beziehungen des Neolithikums Siebenbürgen zum Vorderen Orient*, în *ActaMN*, VII, *1970*
N. Vlassa, *Neoliticul*	— N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AUTORII ● LES AUTEURS ● DIE VERFASSER ● THE AUTORS ● АВТОРЫ

Ardevan, Radu, muzeograf, Oficiul judeţean Cluj pentru patrimoniul cultural naţional, Cluj-Napoca

Baltag, Gheorghe, muzeograf. Muzeul de istorie Sighişoara

Báthory, Ludovic, doctor în istorie, cercetător ştiinţific principal. Institutul de istorie şi arheologie al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.

Belciug, Pompei, cercetător ştiinţific. Centrul de ştiinţe sociale Tîrgu Mureş

Blăjan, Mihai, muzeograf. Oficiul judeţean Alba pentru patrimoniul cultural naţional, Alba Iulia

Bónis, Johanna, muzeograf. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Bosoancă, Traian, muzeograf. Oficiul judeţean Mureş pentru patrimoniul cultural naţional, Tîrgu Mureş

Diaconescu, Aurelia, muzeograf. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Dobrescu, Vasile, lector universitar. Institutul de medicină şi farmacie, Tîrgu Mureş

Gál, Cornelia, muzeograf principal. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Grigorescu, Flora Mariana, muzeograf. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Grozav, Mihai, muzeograf. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Harhoiu, Radu, cercetător ştiinţific. Institutul de arheologie, Bucureşti

Iancu, Gheorghe, doctor în istorie, cercetător ştiinţific. Institutul de istorie şi arheologie al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Lazăr, Valeriu, doctor în istorie, cercetător ştiinţific. Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş

Mera, Eugen, profesor. Şcoala generală nr. 2 Ibăneşti (jud. Mureş)

Mihu, Elena, muzeograf. Oficiul judeţean Mureş pentru patrimoniul cultural naţional, Tîrgu Mureş

Moldovan, Liviu, arhivist principal pensionar. Tîrgu Mureş

Netea, Vasile, doctor în istorie, profesor. Bucureşti

Nicola, Ioan R., profesor universitar. Conservatorul „Gh. Dima", Cluj-Napoca

Niţu, Valeriu, cercetător ştiinţific. Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş

Petică, Mihai, muzeograf. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Ploeşteanu, Grigore, doctor în istorie, cercetător ştiinţific principal. Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş

Ploeşteanu, Mariana, director. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

Poncea, Traian Valentin, muzeograf. Oficiul judeţean Mureş pentru patrimoniul cultural naţional, Tîrgu Mureş

Pop, Ioan, doctor în istorie, cercetător ştiinţific. Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş

Pop, Valer, muzeograf principal. Oficiul judeţean Mureş pentru patrimoniul cultural naţional, Tîrgu Mureş

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ranca, Ioan, director. Filiala Arhivelor Statului, Tîrgu Mureş

Retegan, Simion, doctor în istorie, cercetător ştiinţific. Institutul de istorie şi arheologie al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Rus, Traian, doctor în istorie, arhivist principal. Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti

Stoica, Adrian, doctor în istorie, conferenţiar universitar. Institutul de agronomie „Dr. P. Groza", Cluj-Napoca

Stoicovici, Eugen, doctor docent, profesor universitar. Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Szabó, Mihai, profesor. Reghin (jud. Mureş)

Ştefănescu, Liviu, doctor în istorie, şef secţie. Muzeul de istorie al municipiului Bucureşti

Ştirban, Marcel, doctor în istorie, conferenţiar universitar. Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Tanco, Teodor, avocat. Cluj-Napoca

Vlăduţiu, Ion, doctor în etnografie. Institutul de etnologie şi folclor, Bucureşti

Zrinyi, Andrei, muzeograf principal. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş

PENTRU CONŢINUTUL LUCRĂRILOR RĂSPUND AUTORII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tiparul executat la Tipografia Tîrgu Mureș
Cda. 100/1983
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

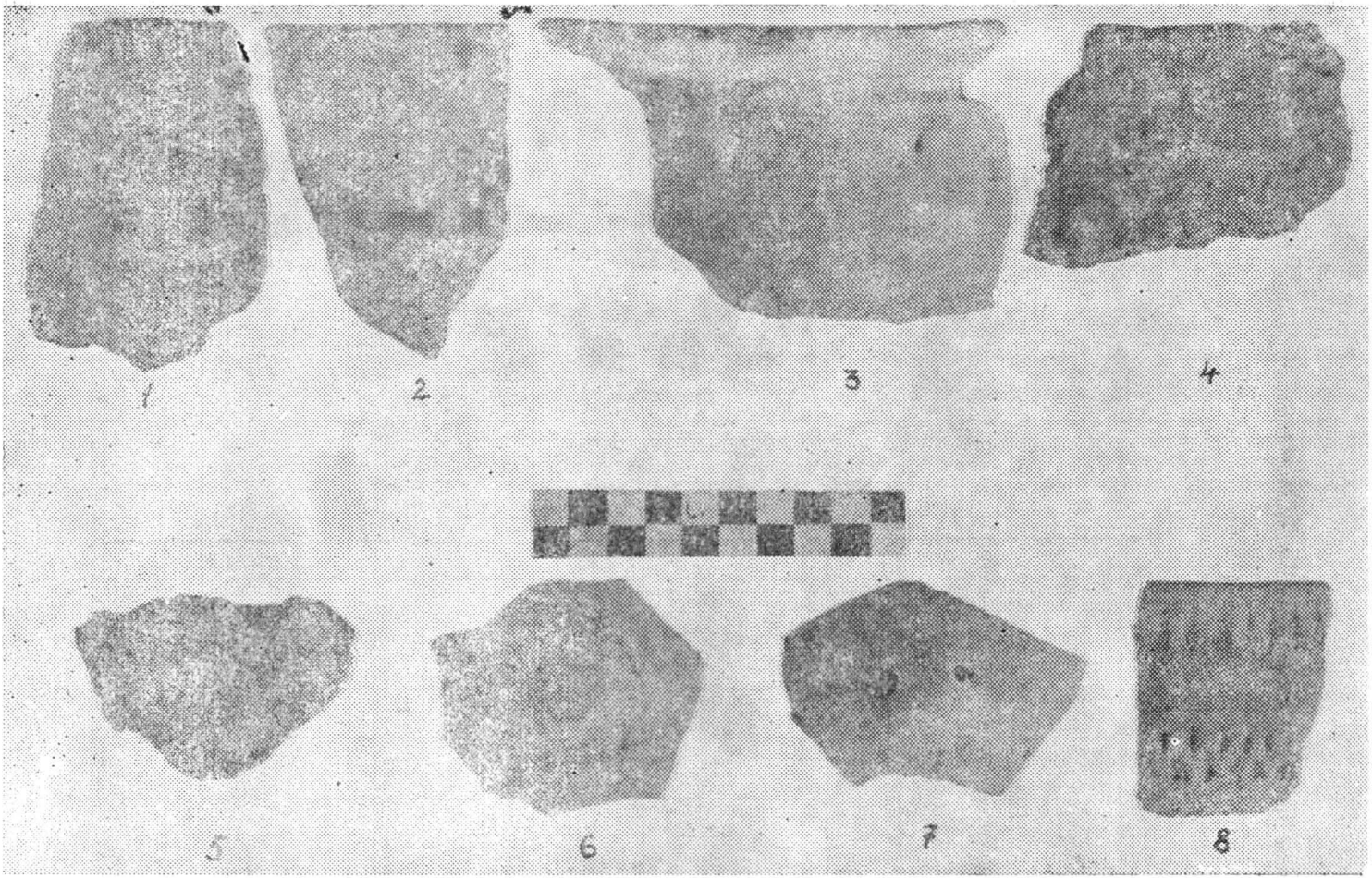

Pl. I. Ceramică de la Goreni — „Tormaş"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

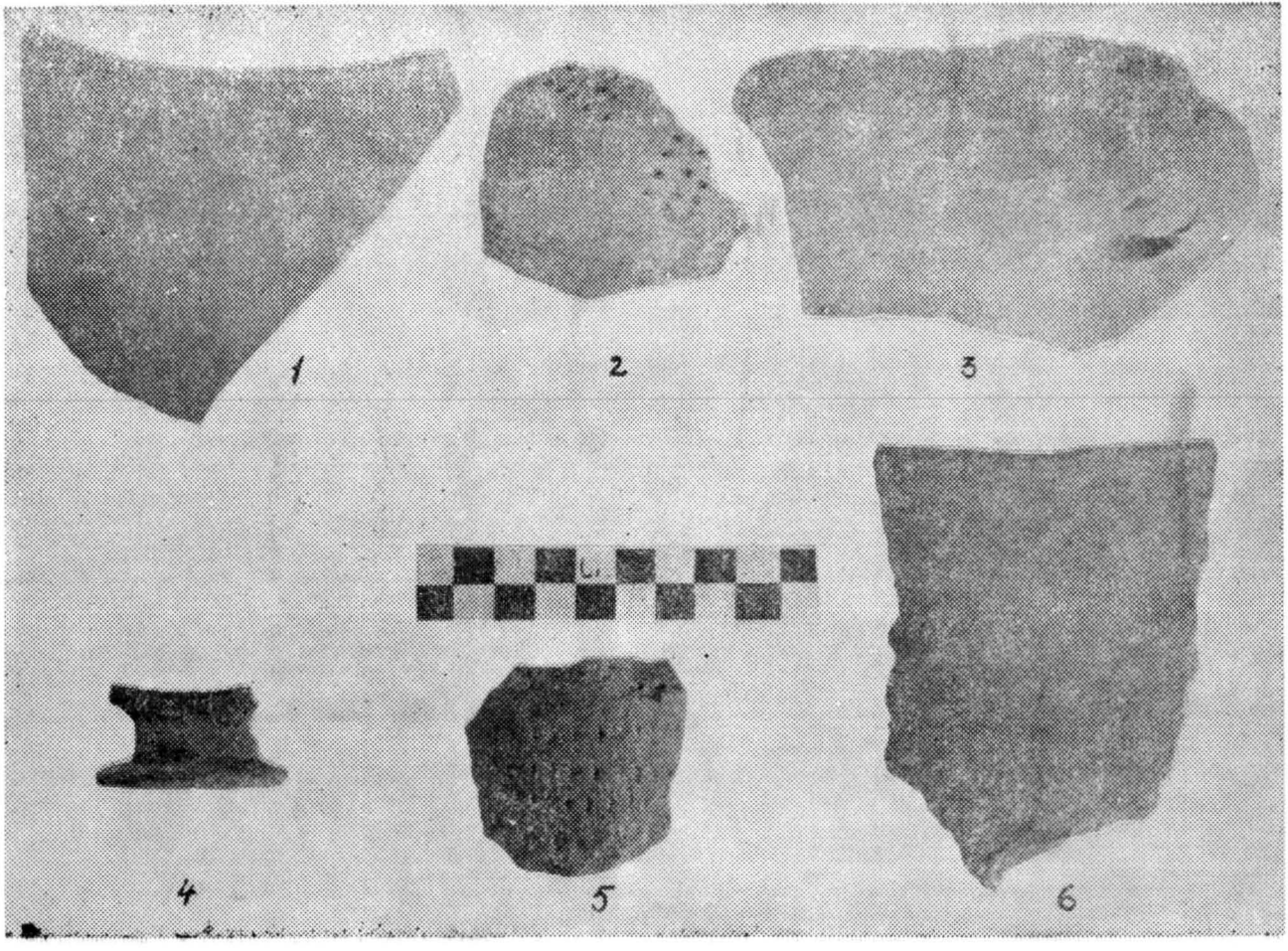

Pl. II. Ceramică de la Goreni — „Tormaş"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

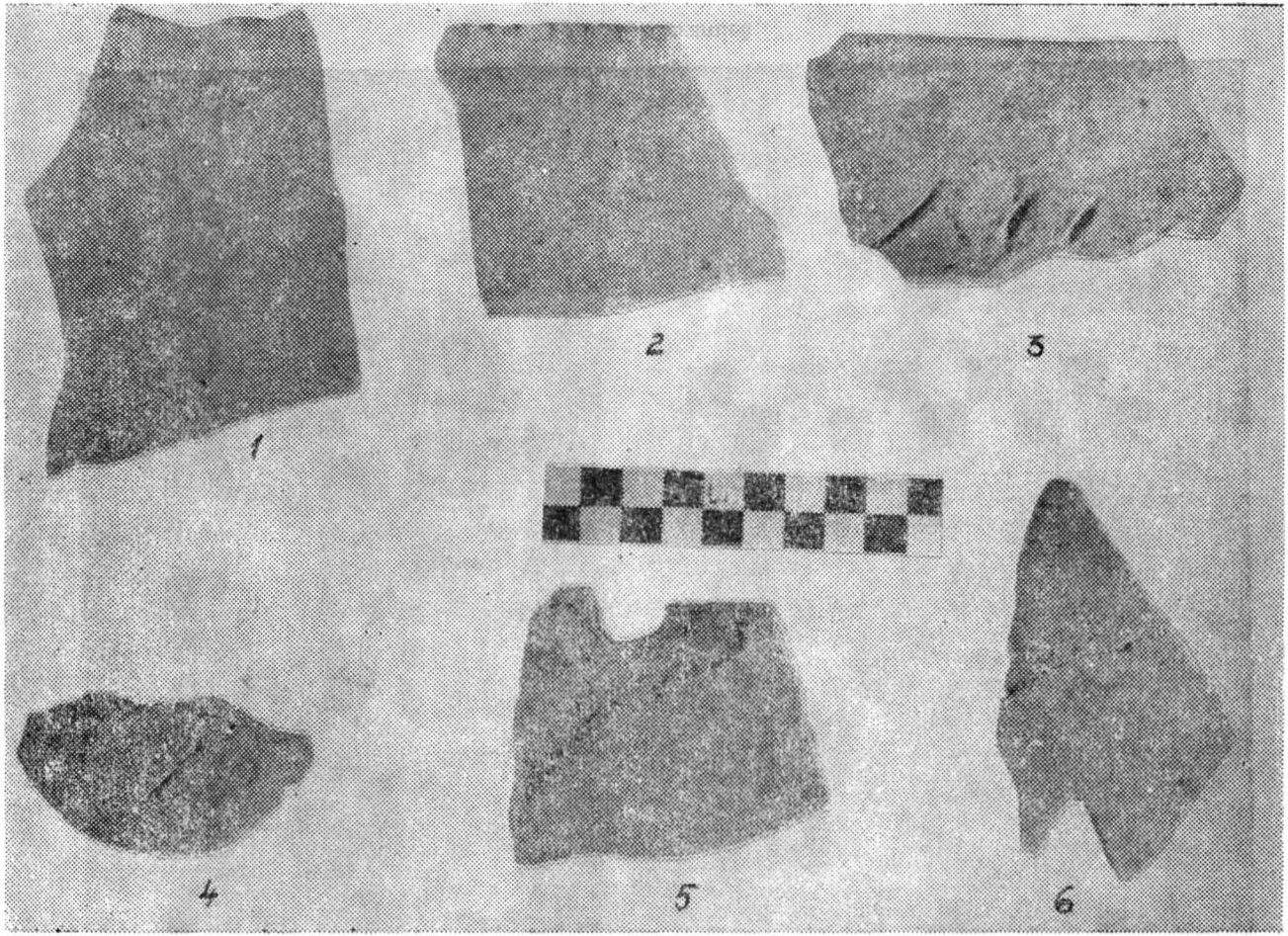

Pl. III. Ceramică

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

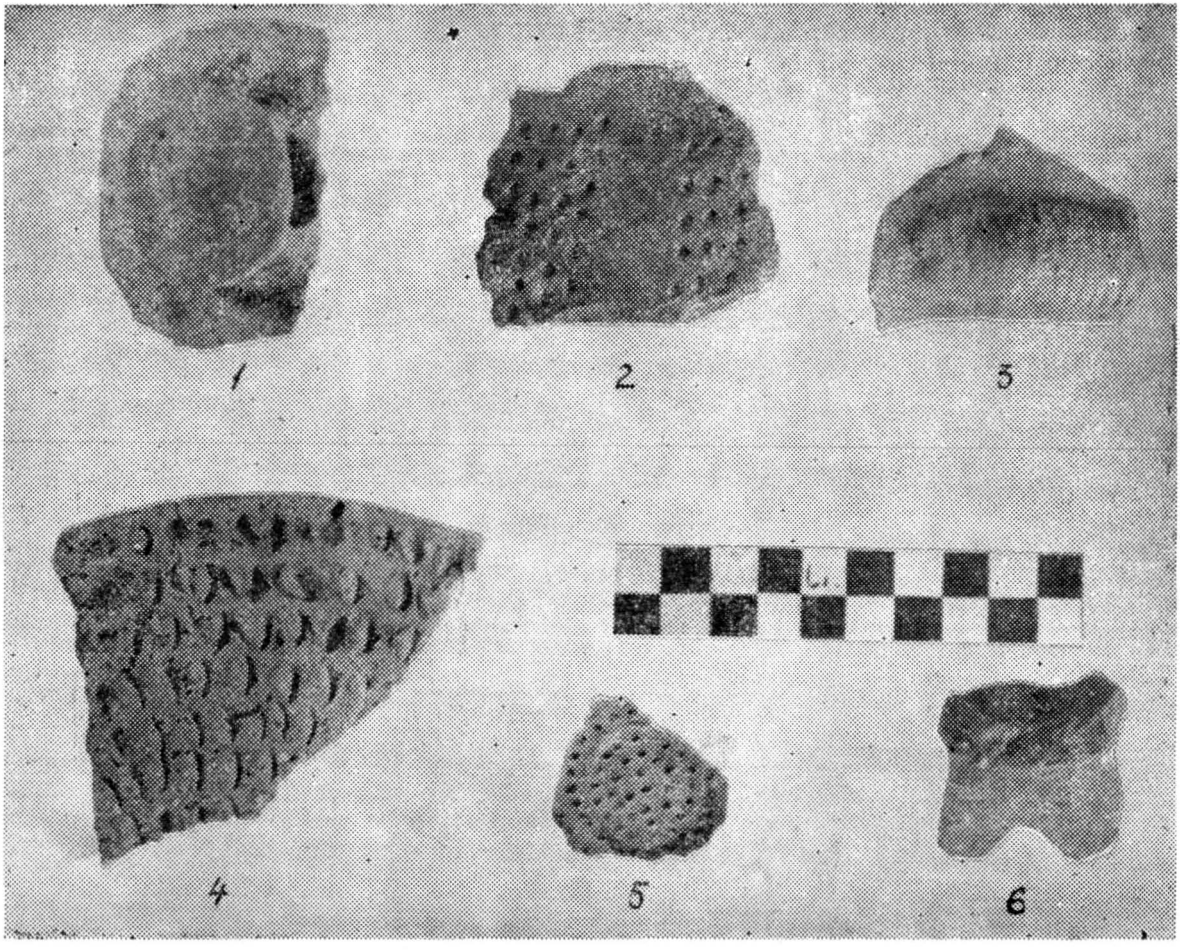

Pl. IV. Ceramică

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

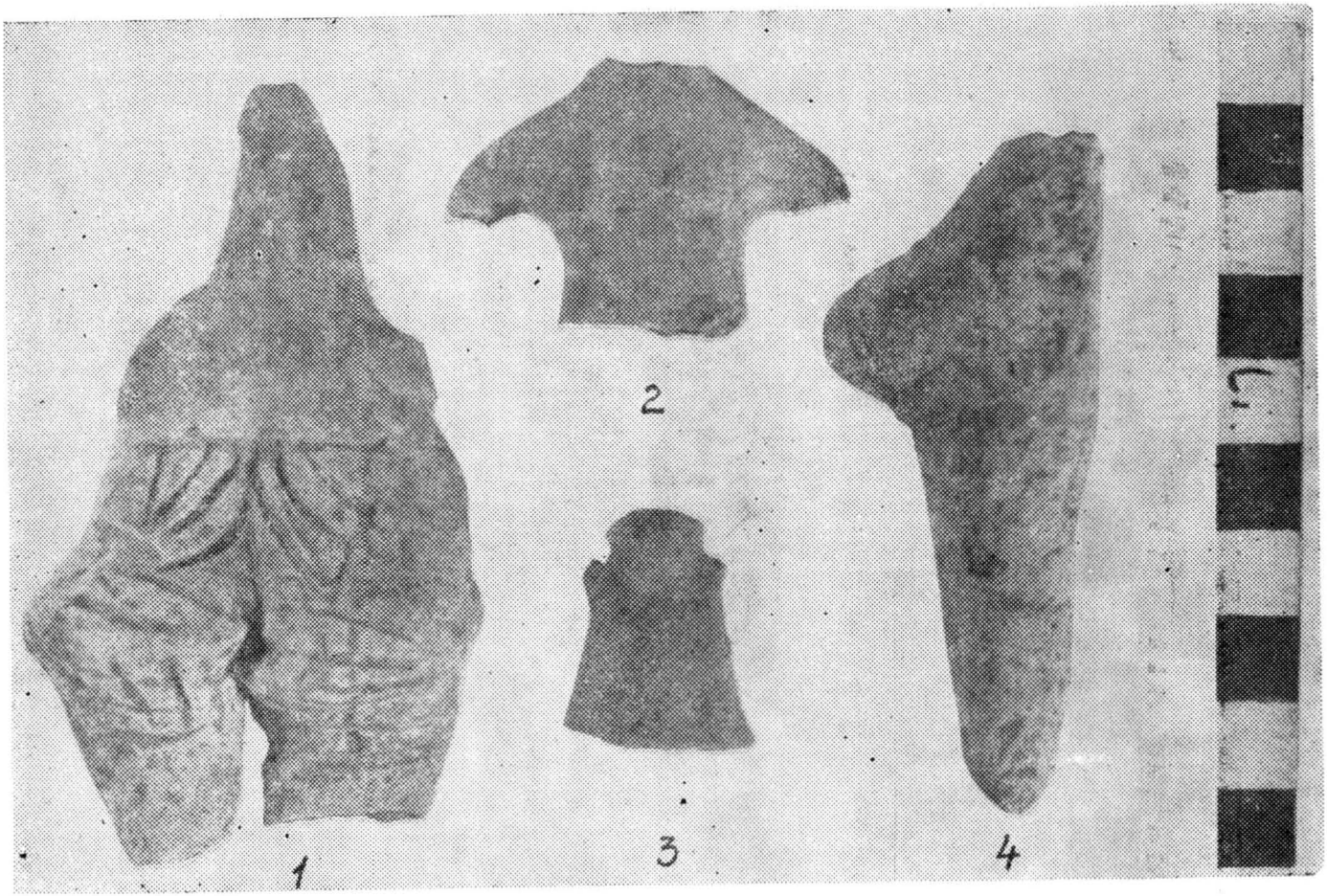

Pl. V. Fragmente de idoli

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

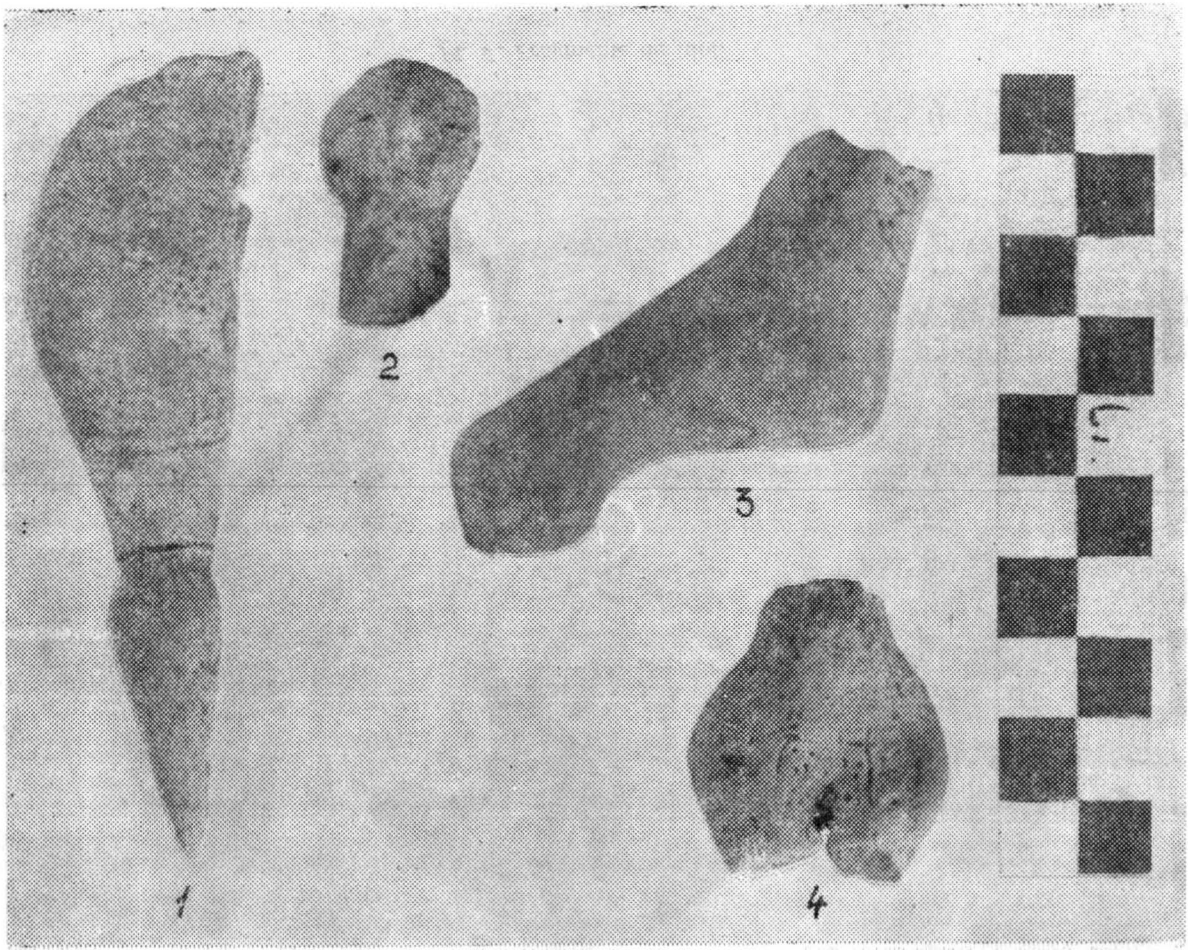

Pl. VI. Fragmente de idoli

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

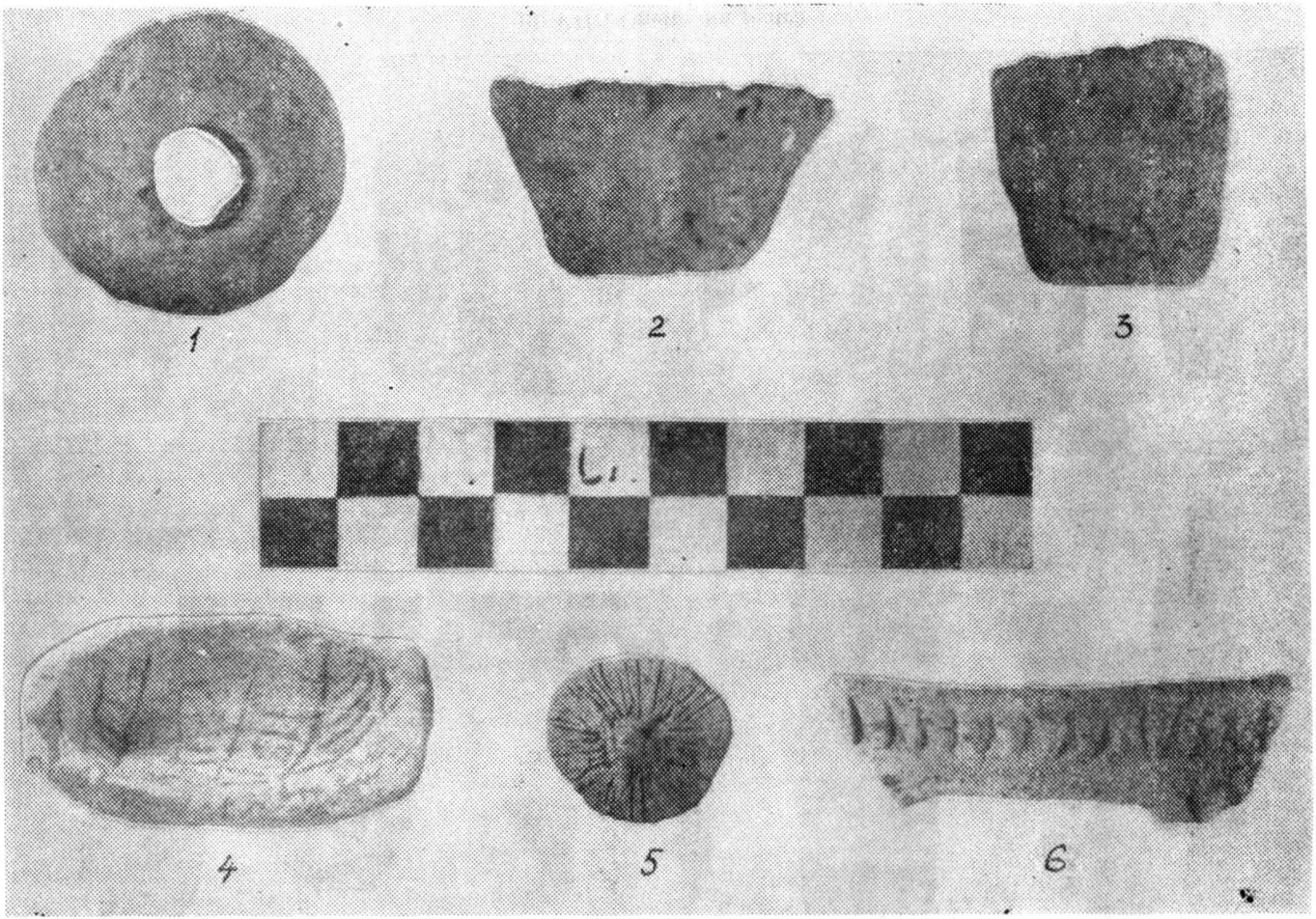

Pl. VII. Ceramică de la Goreni — „Tormaş"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

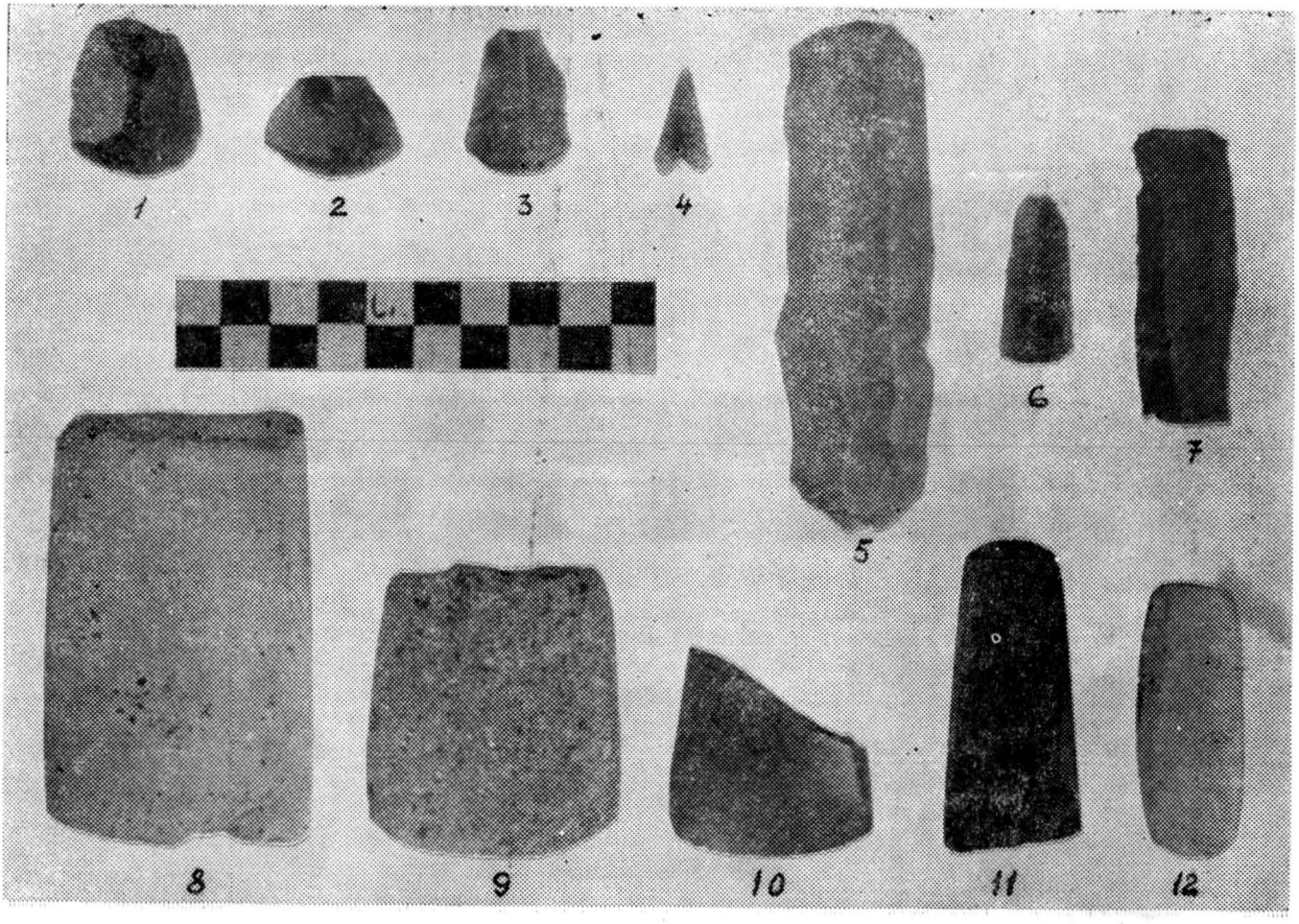

Pl. VIII. Unelte din piatră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. IX. Unelte din piatră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

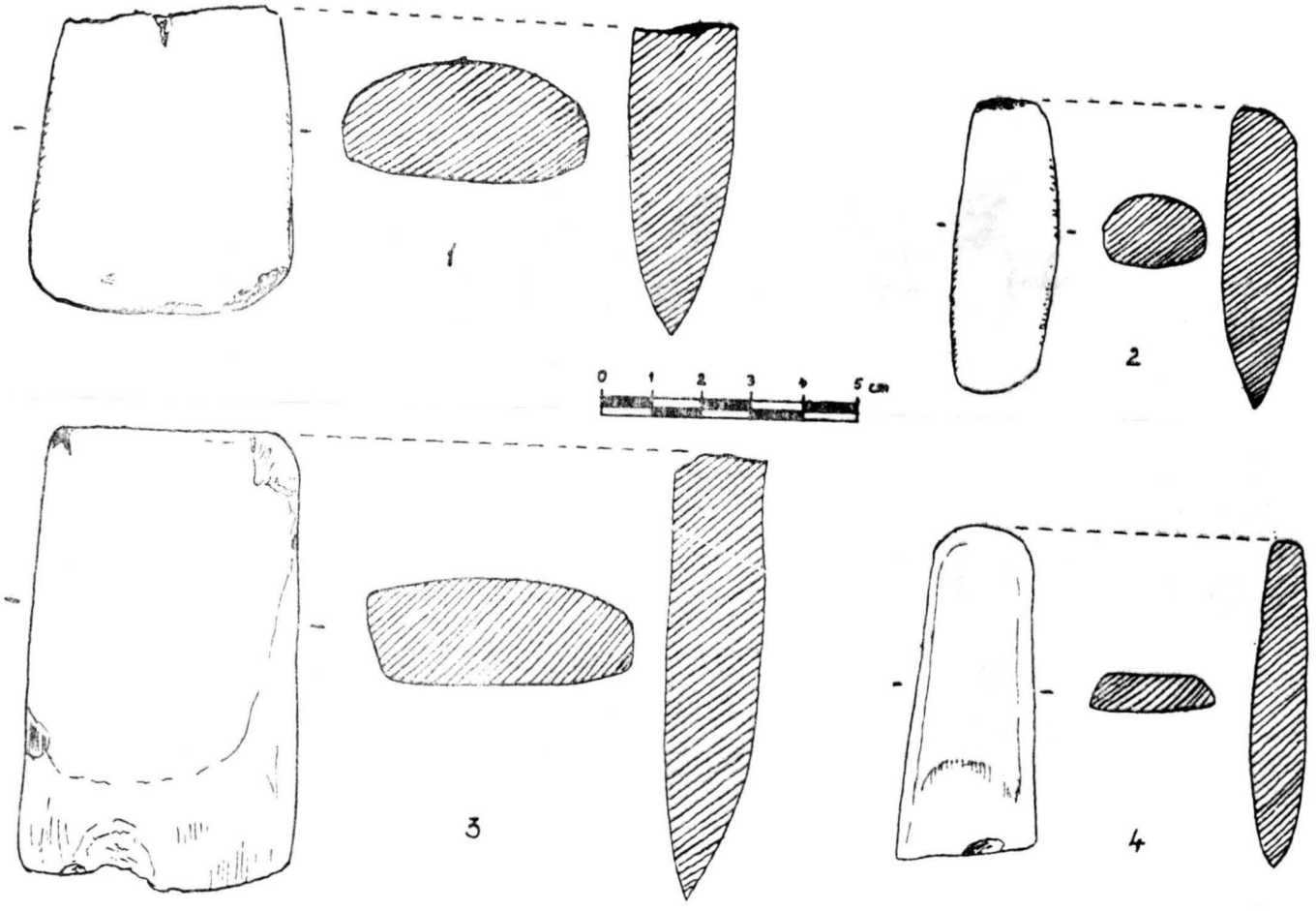

Pl. X. Unelte din piatră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

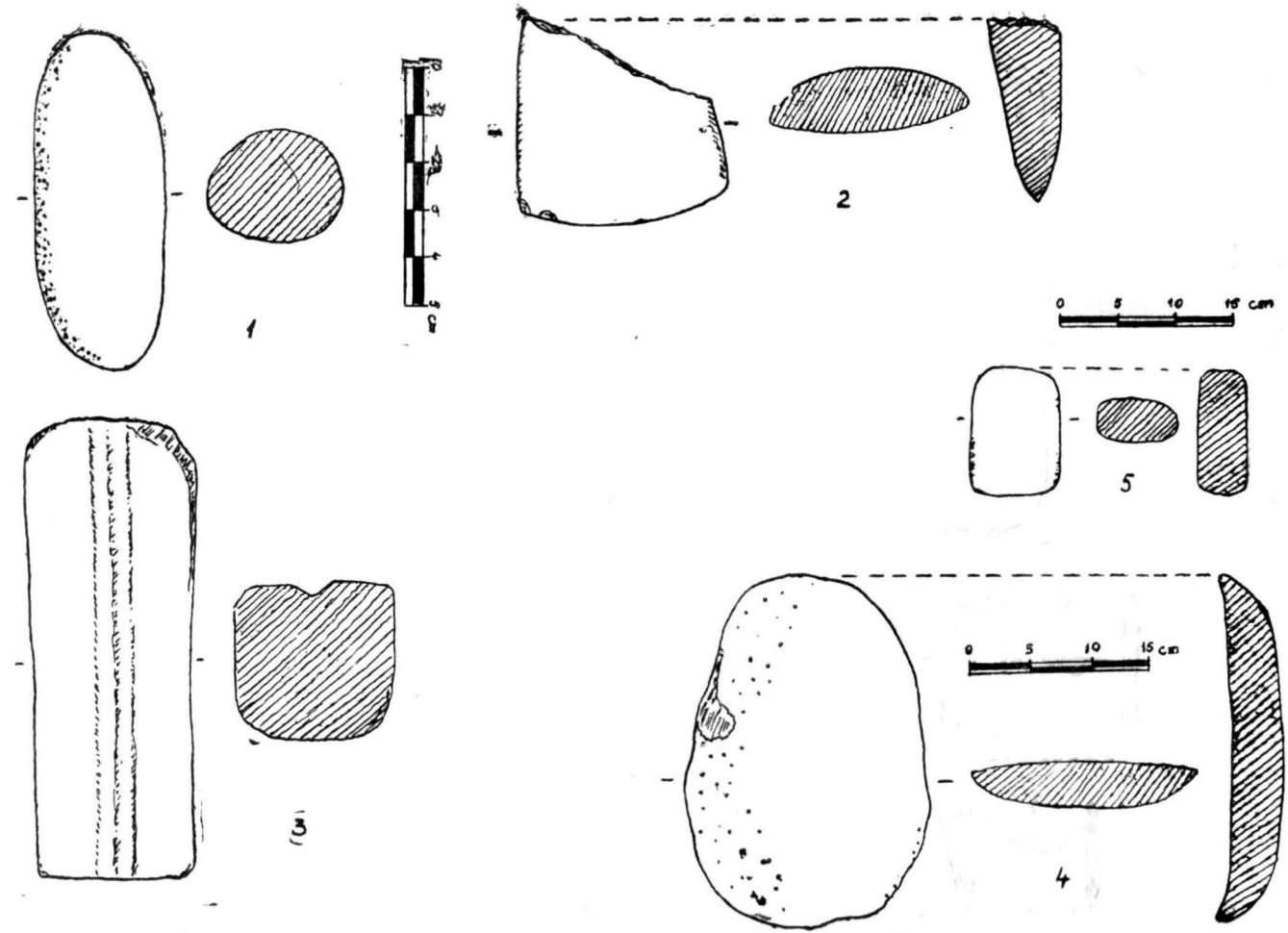

Pl. XI. Unelte din piatră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

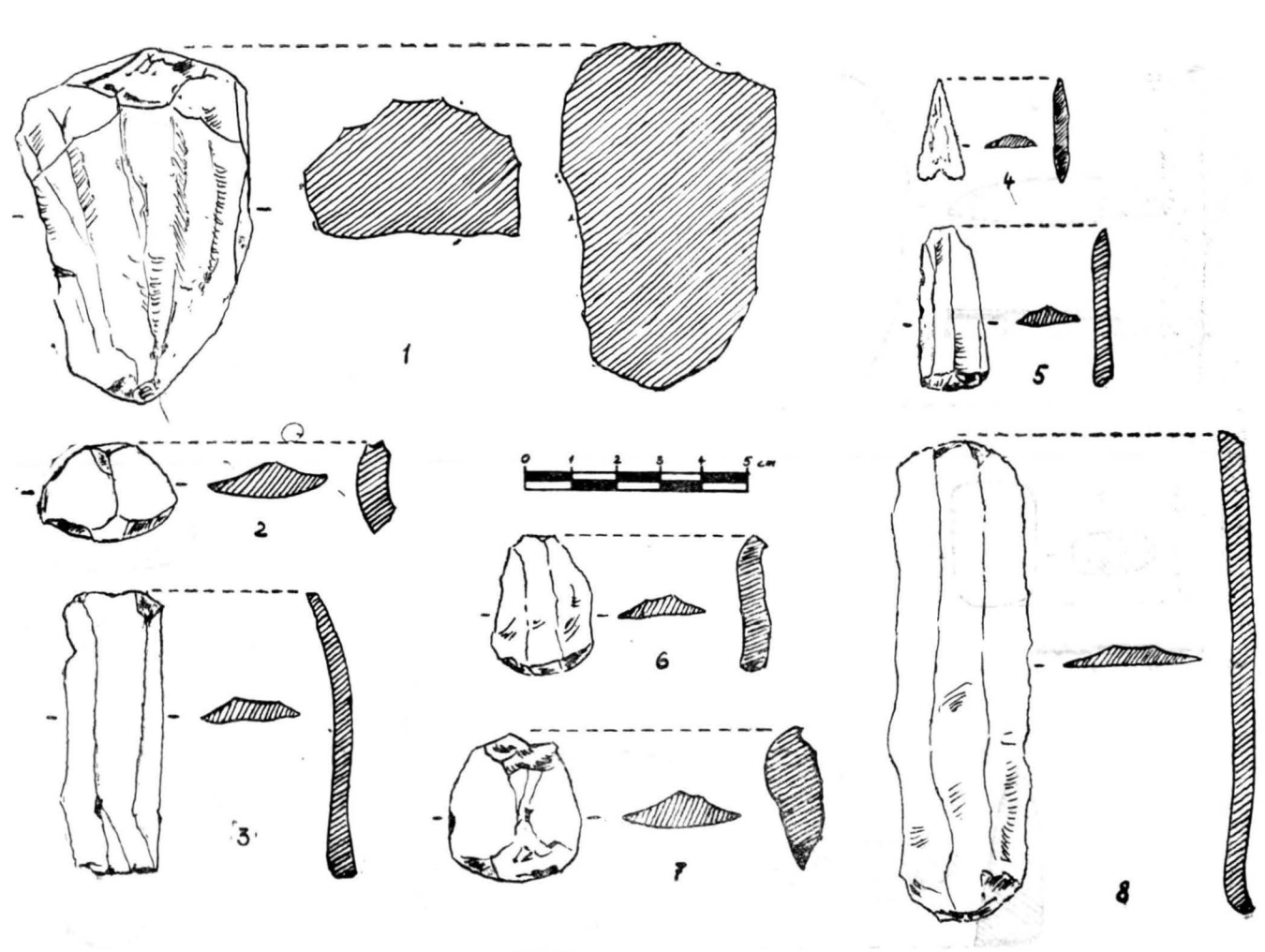

Pl. XII. Unelte din piatră

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

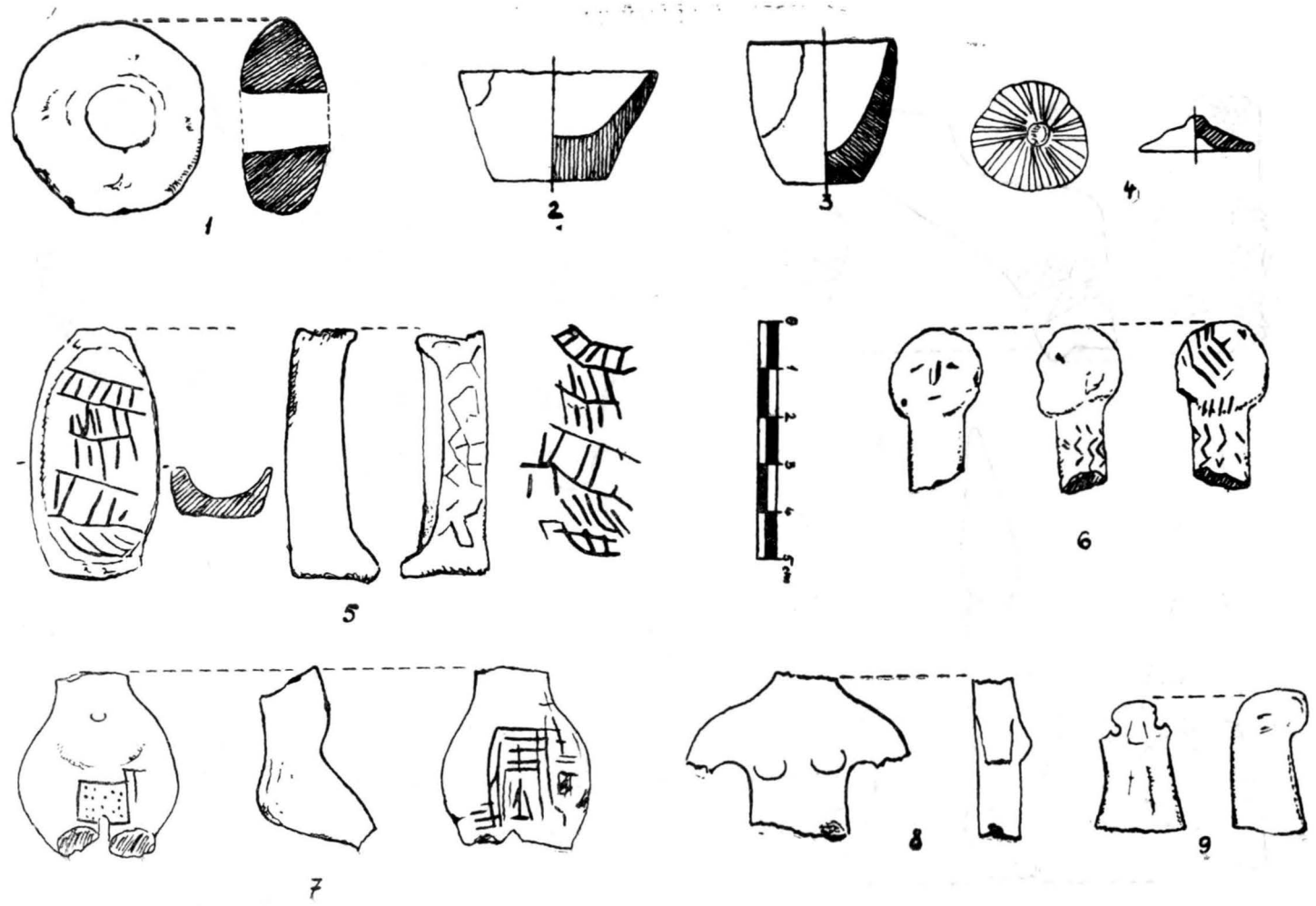

Pl. XIII. Piese din ceramică

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

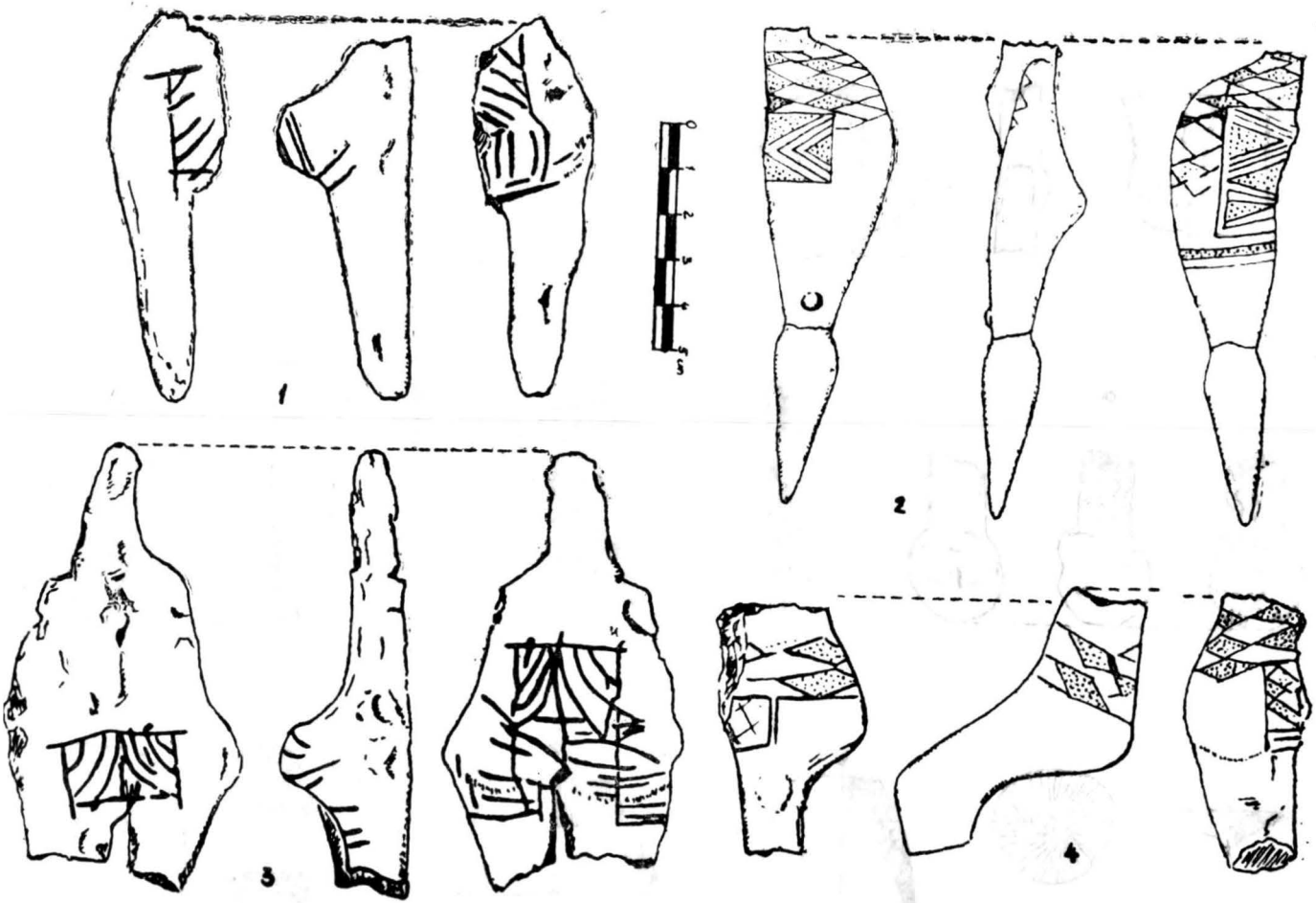

Pl. XIV. **Idoli**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

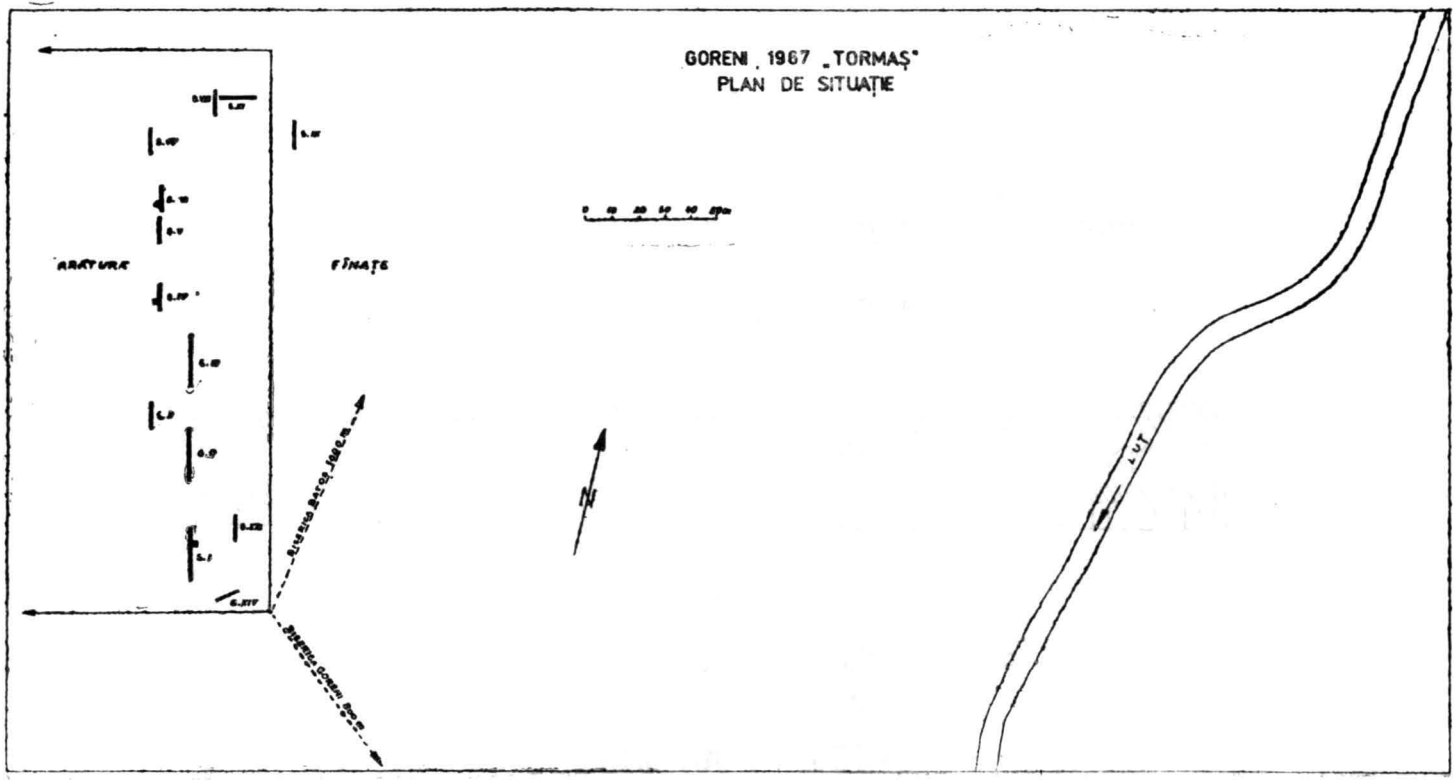

Pl. XV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

GORENI, 1967 „TORMAȘ"
SECȚIUNEA IX
PROFIL ÎN PERETELE N-E

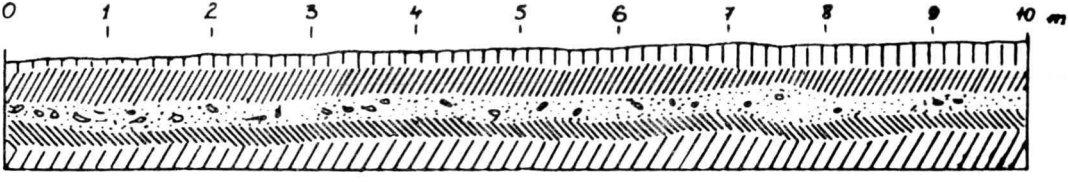

SOL VEGETAL

HUMUS MODERN

STRAT DE CULTURĂ MARONIU

PĂMÎNT BRUN AMESTECAT CU LUT GALBEN

LUT GALBEN

Pl. XVI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

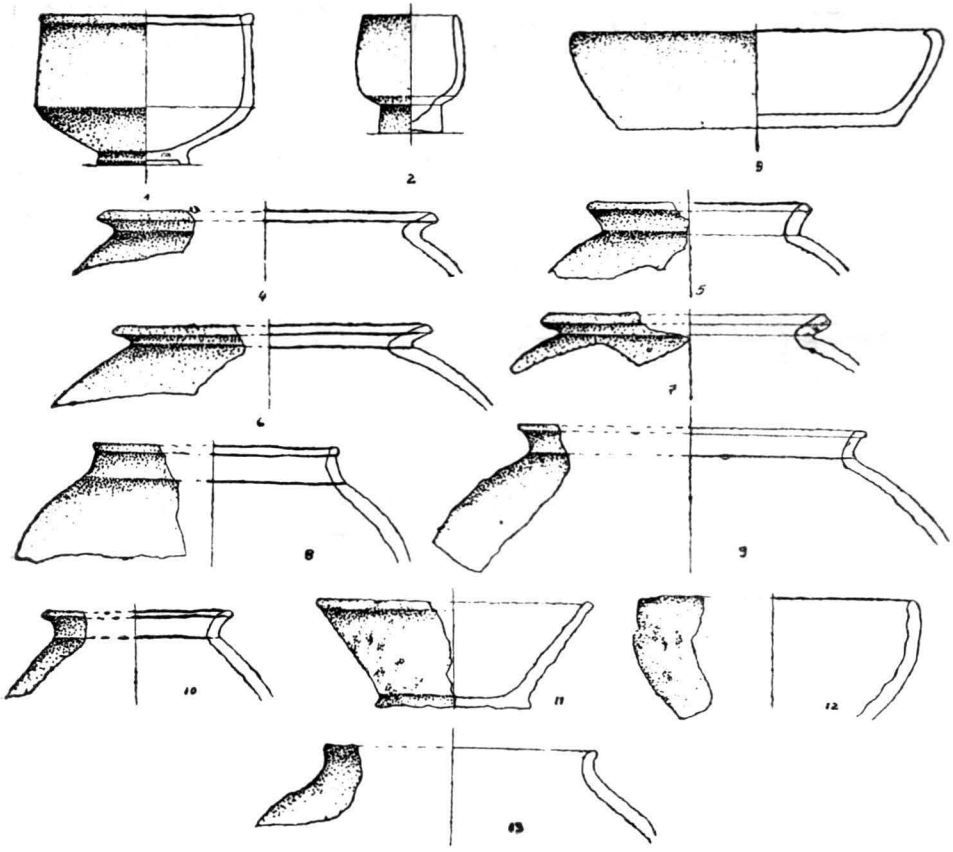

Pl. XVII. Ceramică romană roşie fină (1—3), cenuşie fină (4), cenuşie aspră (5—7) şi lucrată cu mîna (8—13)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

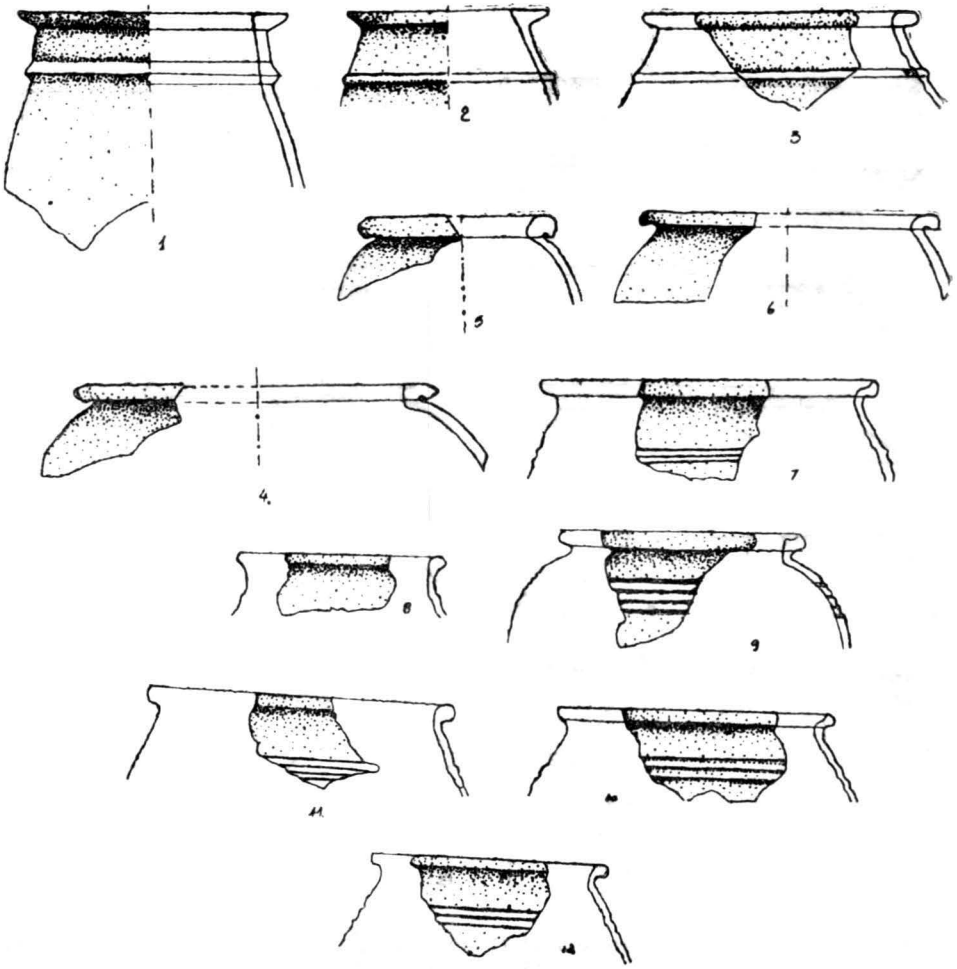

Pl. XVIII. Ceramică cenuşie fină şi semifină, nelustruită (1—6) şi zgrunţuroasă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

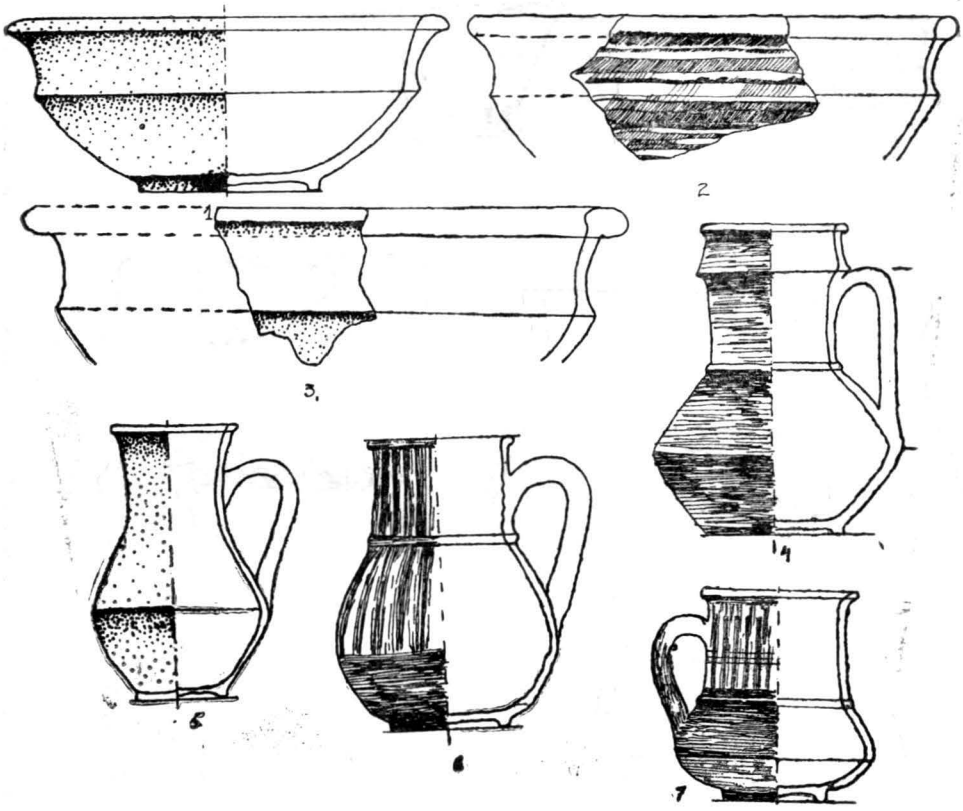

Pl. XIX. Ceramică cenuşie şi roşcat-gălbuie lustruită — castroane (1—3) şi căni : roşcat-gălbuie (5), cenuşie (4) şi negre (6—7)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

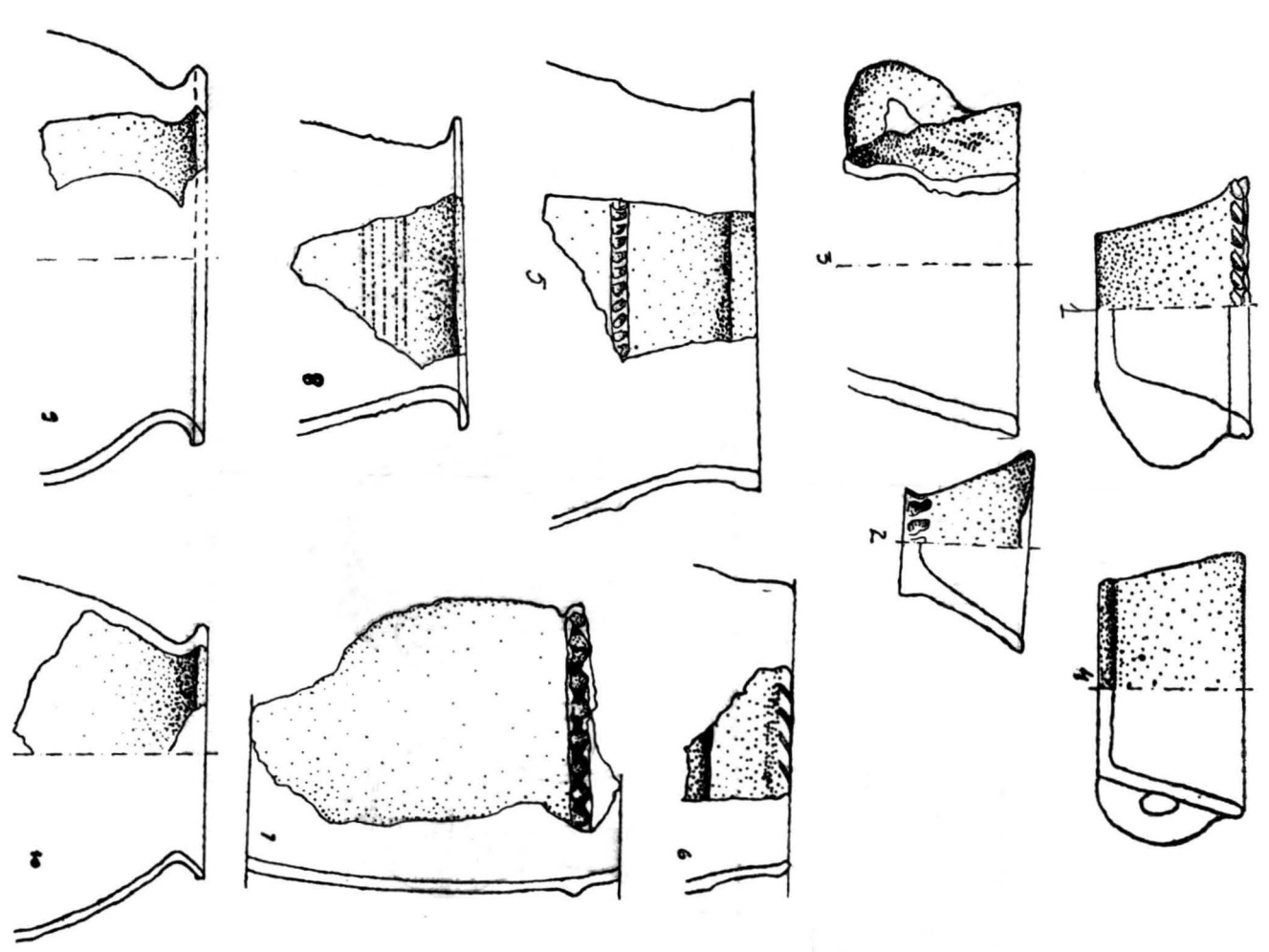

Pl. XX. Ceramică de tradiţie dacică (1—7) şi cenuşie zgrunţuroasă (8—10)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

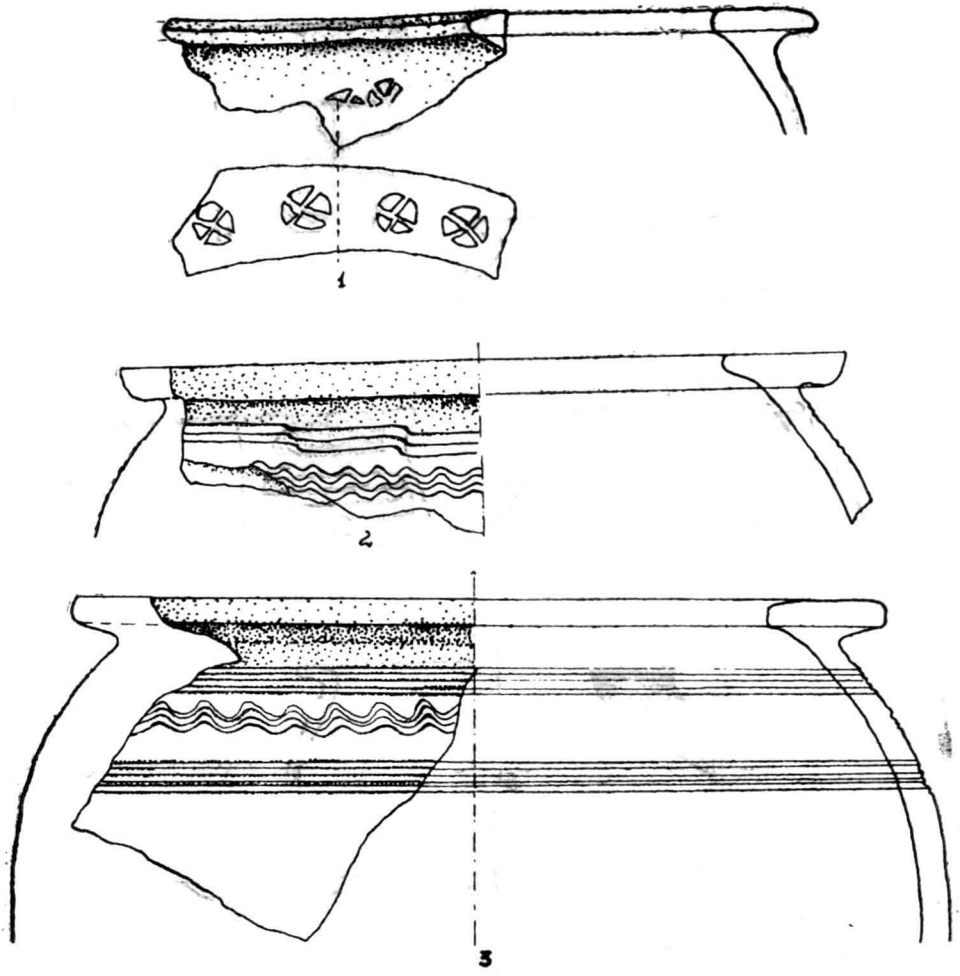

Pl. XXI. Vase de provizii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

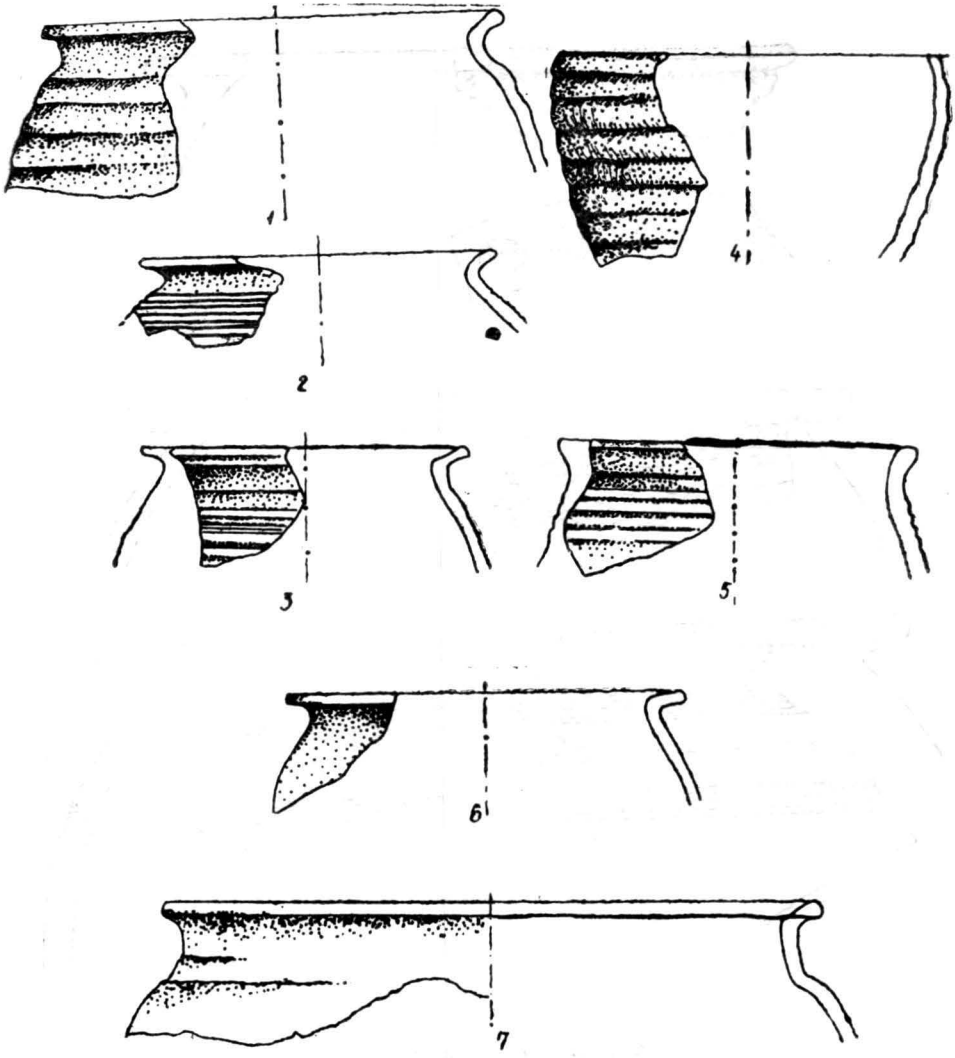

Pl. XXII. Ceramică cenuşie zgrunţuroasă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

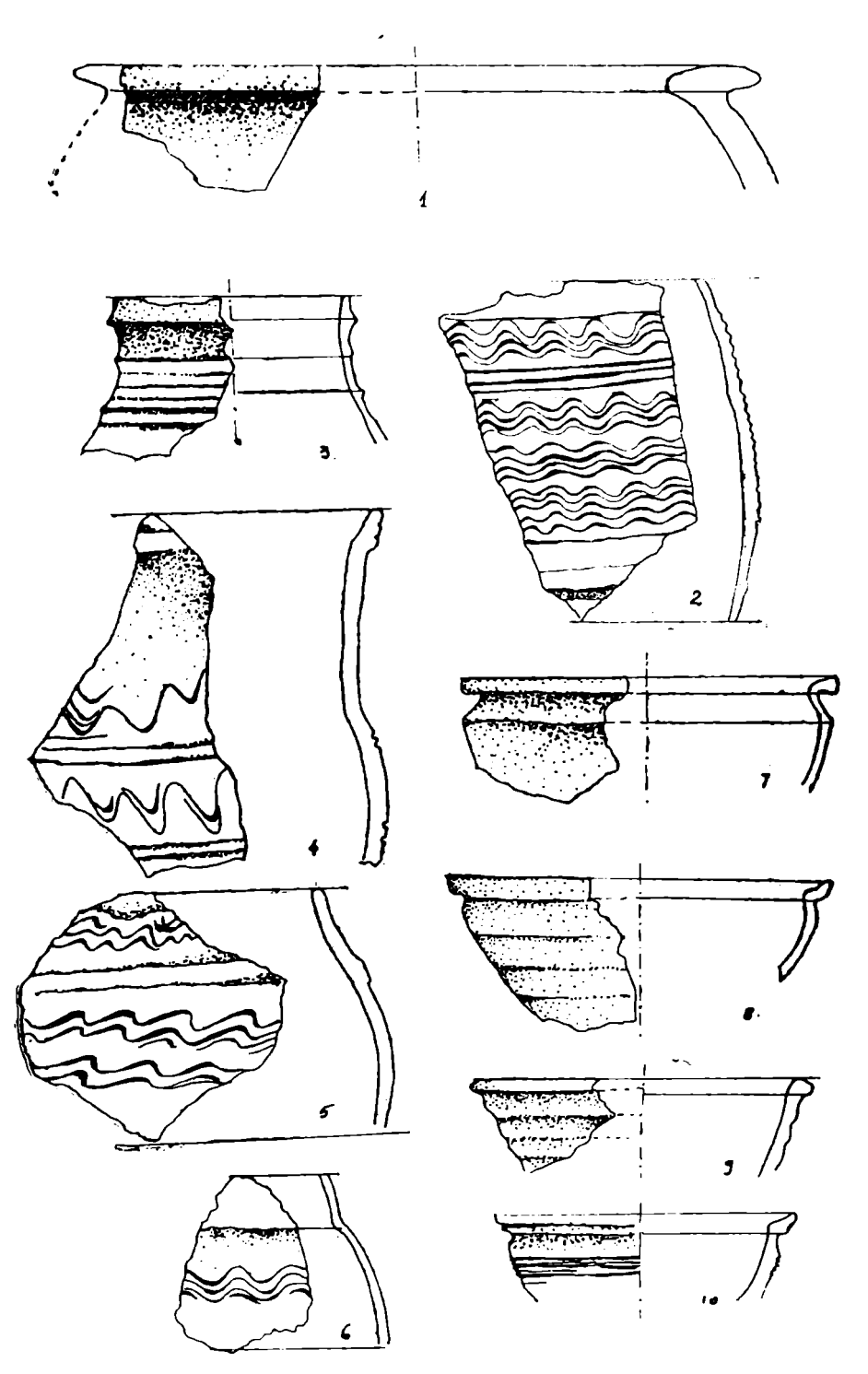

Pl. XXIII. Vase de provizii (1—2), căni (3—6) şi castroane (7—10)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

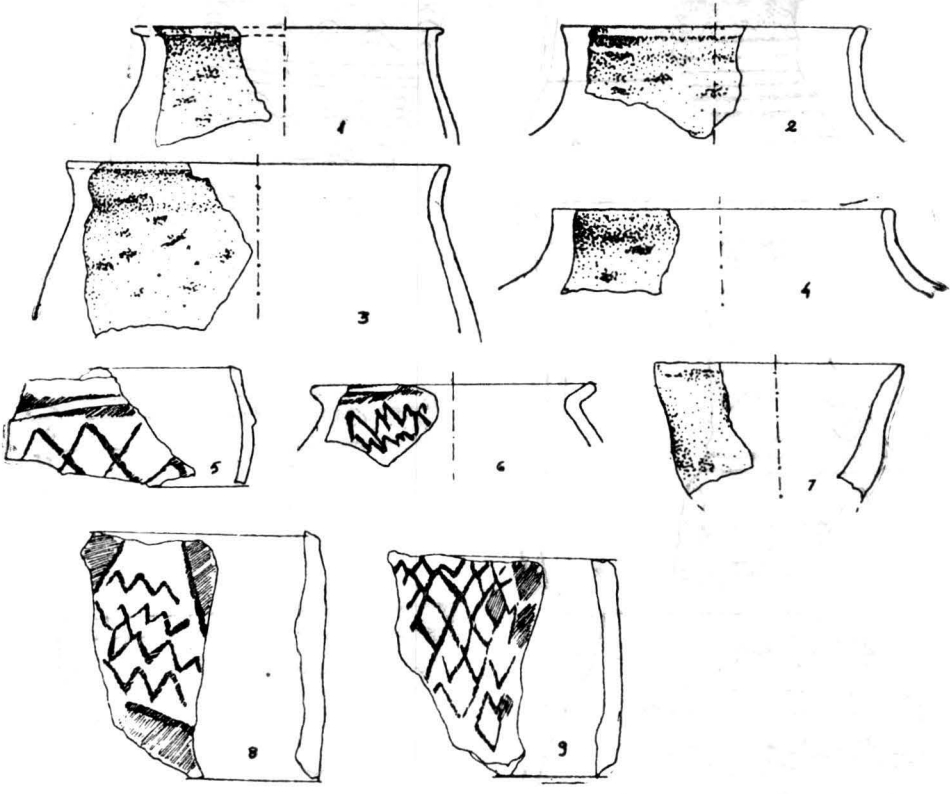

Pl. XXIV. Ceramică lucrată cu mîna, tradiție dacică (1—4, 7) și ceramică fină, lustruită (ornament)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

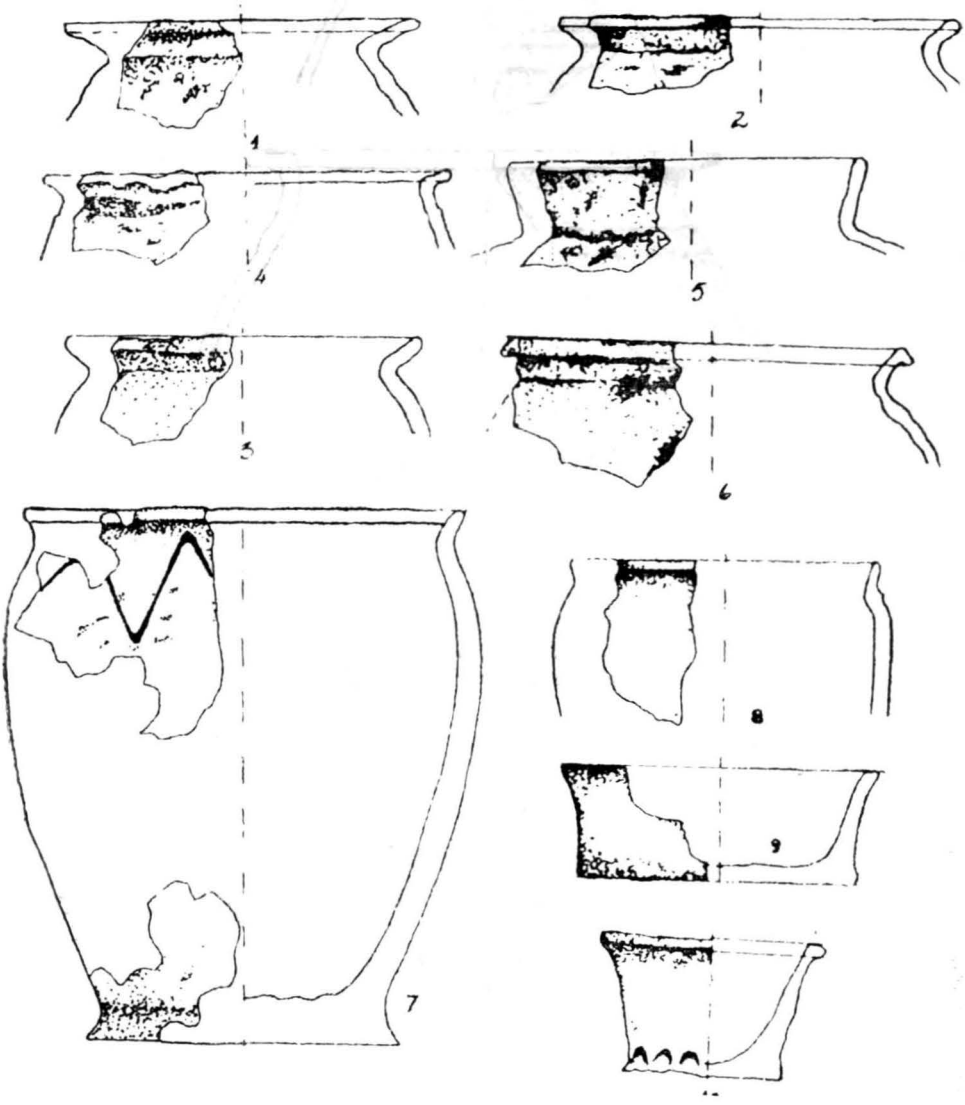

Pl. XXV. Ceramică lucrată cu mîna, tradiţie romană (1—6) şi dacică

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

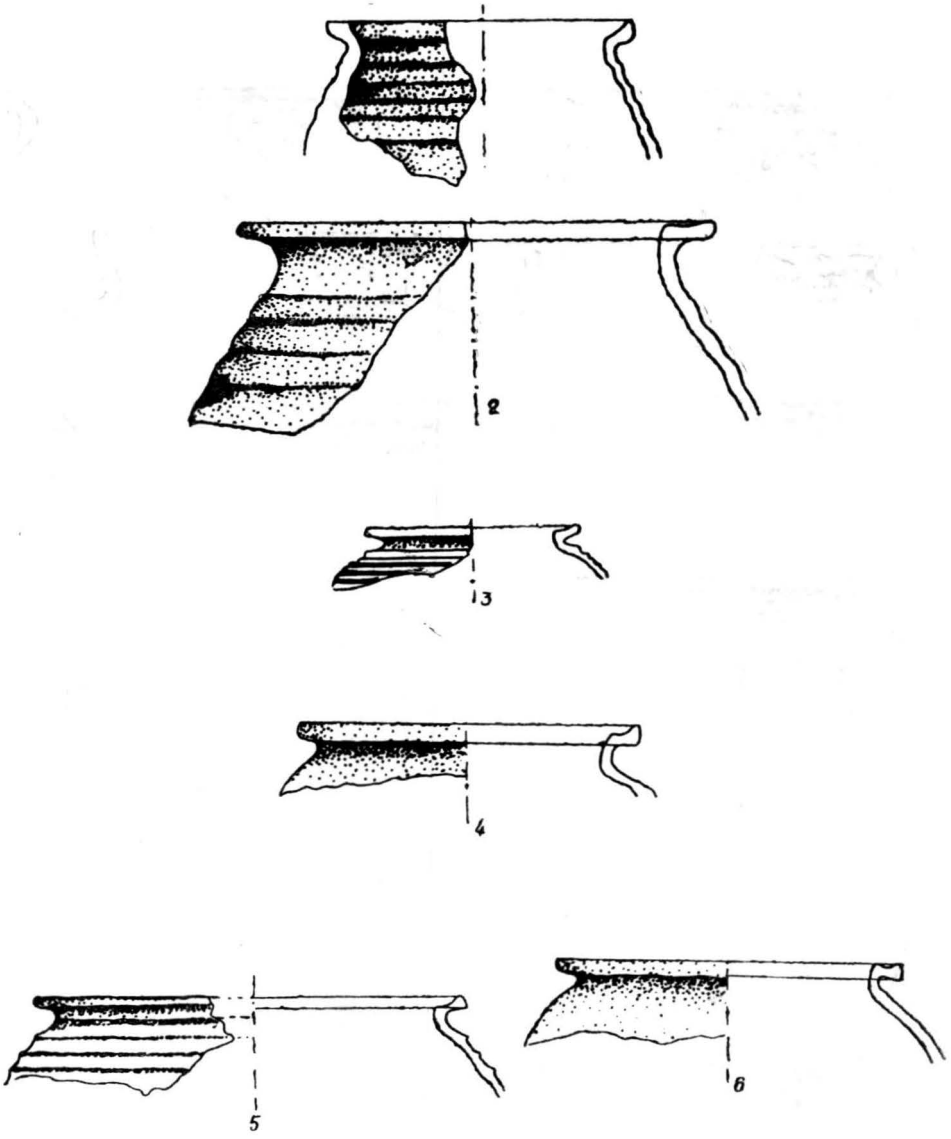

Pl. XXVI. Ceramică cenușie zgrunțuroasă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

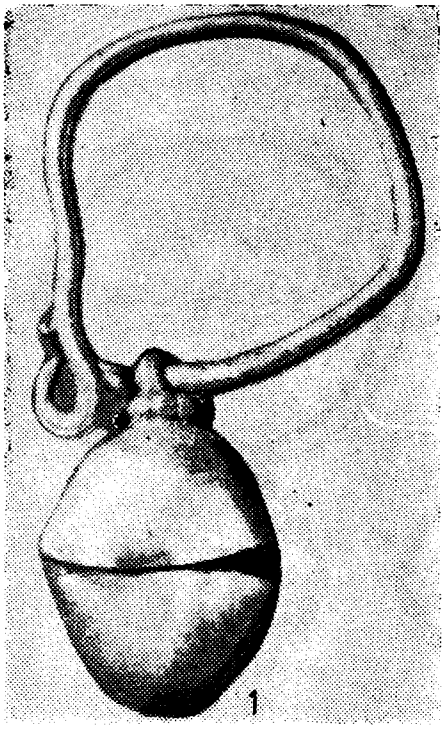

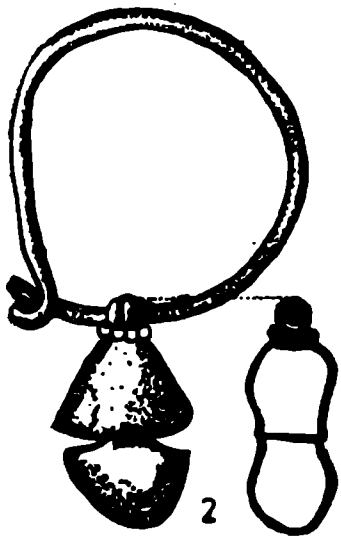

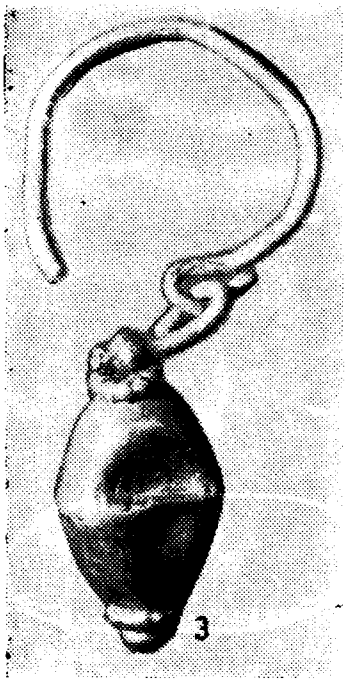

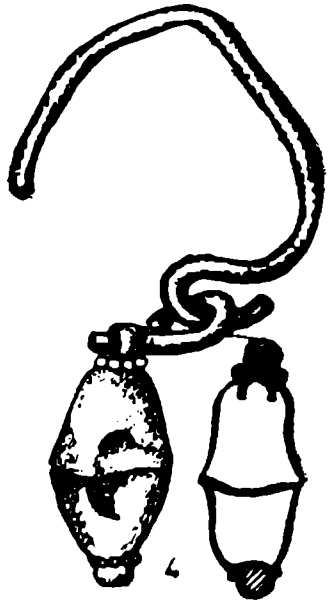

Pl. ***XXVII.*** Ghirbom — „Gruiul Fierului". 1—4 Cercei din aur neornamentați
1, 3 foto; 2, 4 desen

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

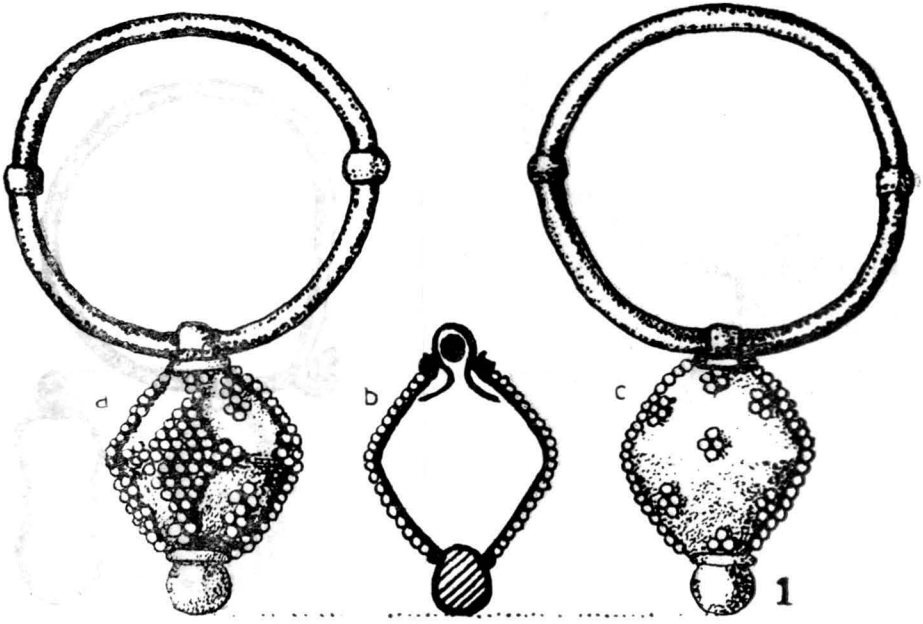

Pl. XXVIII. Ghirbom — „Gruiul Fierului". Cercel din aur ornamentat cu motive rombice granulare: 1 a — 2 vedere din față; 1 b secțiunea verticală a cercelului nr. 3; 1 c, 3 vedere din spate; 1 desen; 2, 3 foto

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

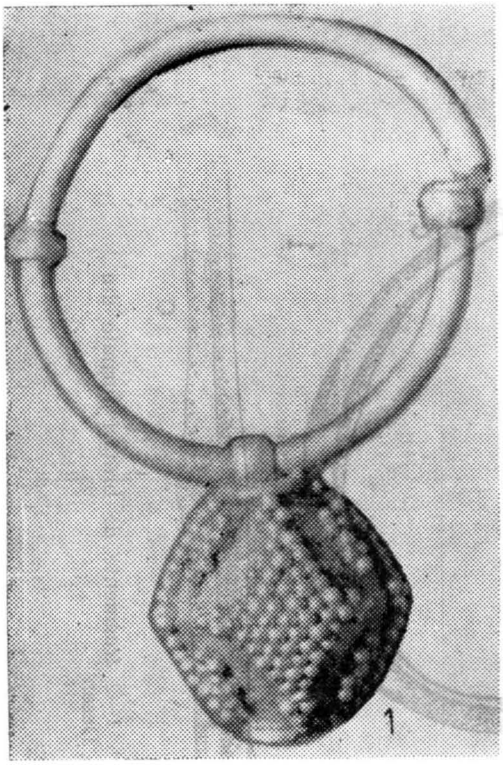

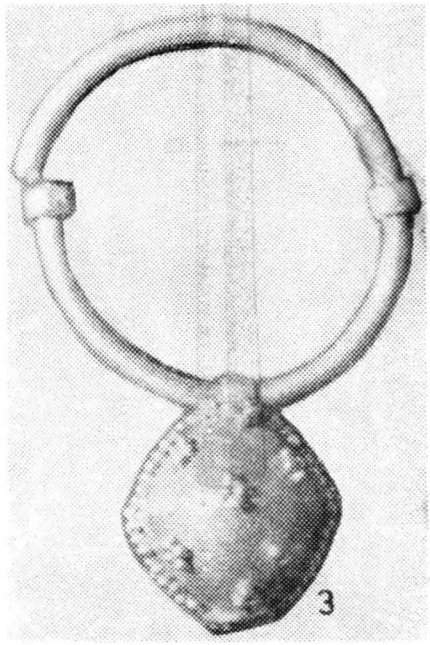

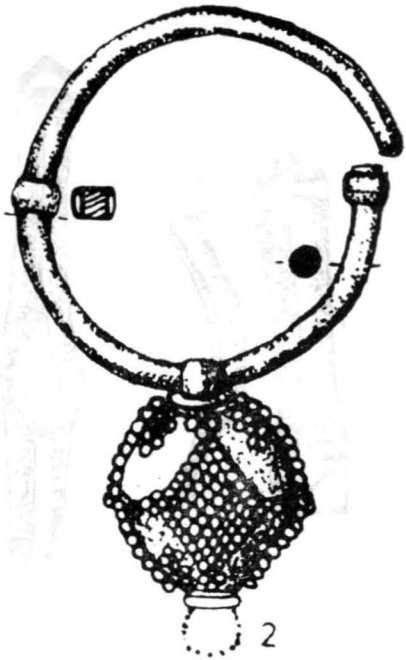

Pl. XXIX. Ghirbom — „Gruiul Fierului", Cercel din au ornamentat cu motive rombice granulare: 1, 2 vedere din față și 3, 4 vedere din spate; 1, 3 foto;2, 4 desen

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

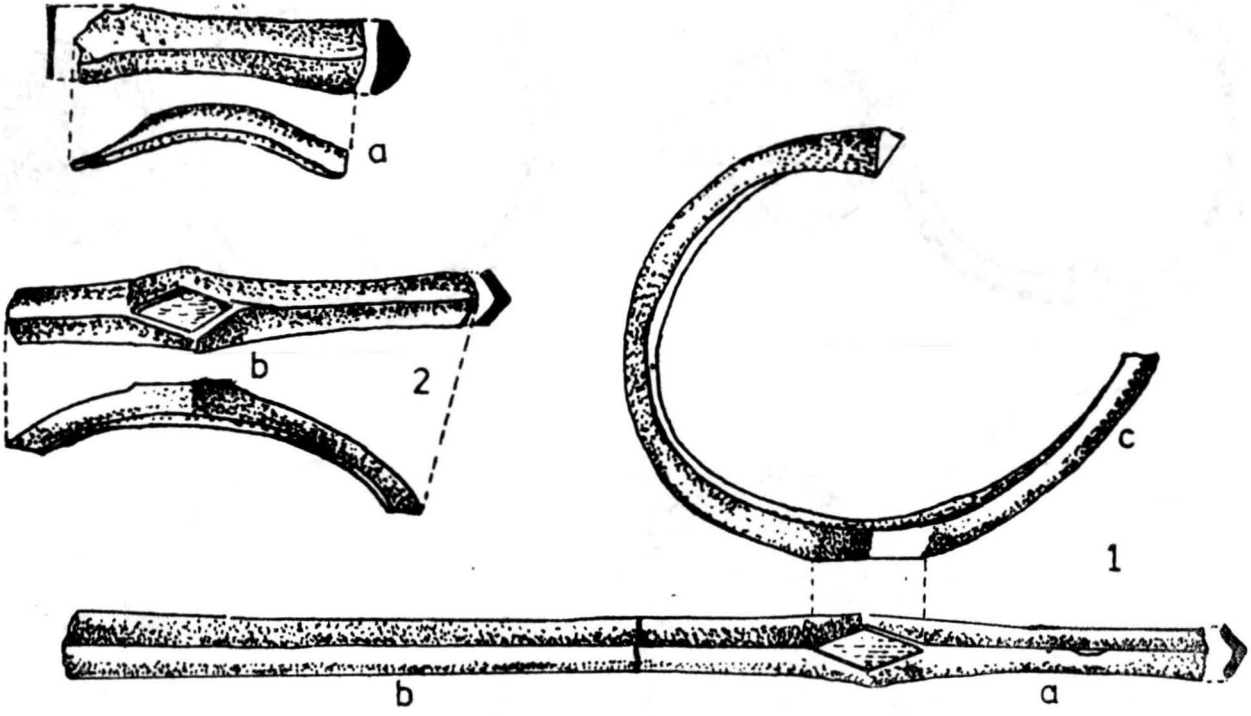

Pl. XXX. Ghirbom — „Graiul Fierului". 1—2 fragmente de brățări turnate din argint. Desen

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

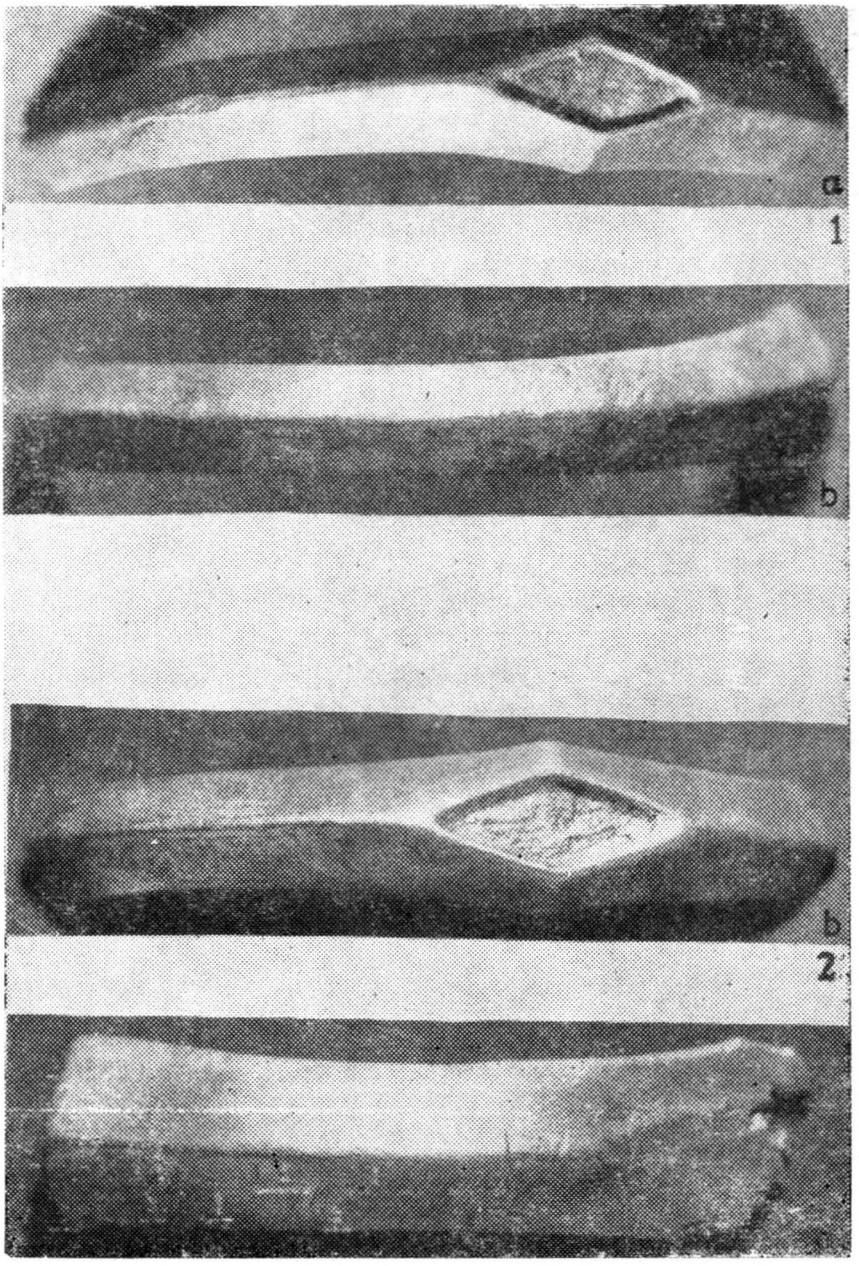

Pl. XXXI. Ghirbom — „Gruiul Fierului". 1—2 fragmente de brățări turnate din argint. Foto

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

HARTA LOCALITĂȚILOR DE PE VALEA NIRAJULUI JUDEȚUL MUREȘ PRIVIND RĂSPÎNDIREA TIPĂRITURILOR

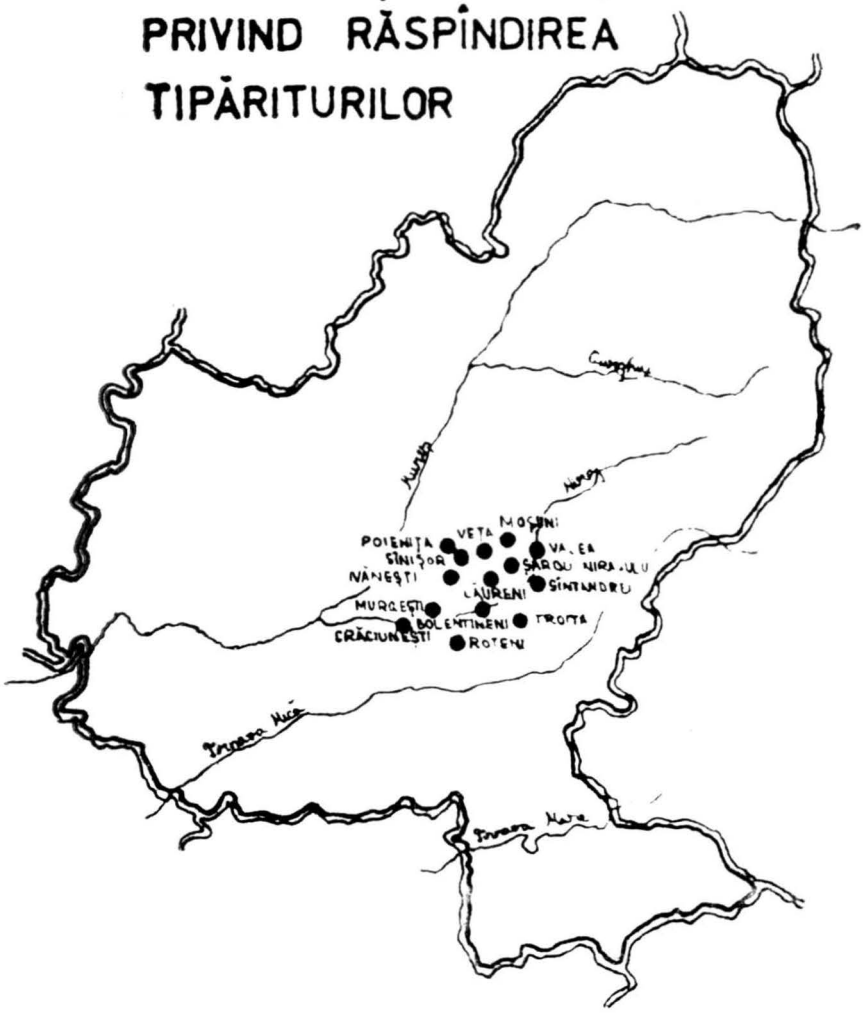

Pl. XXXII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

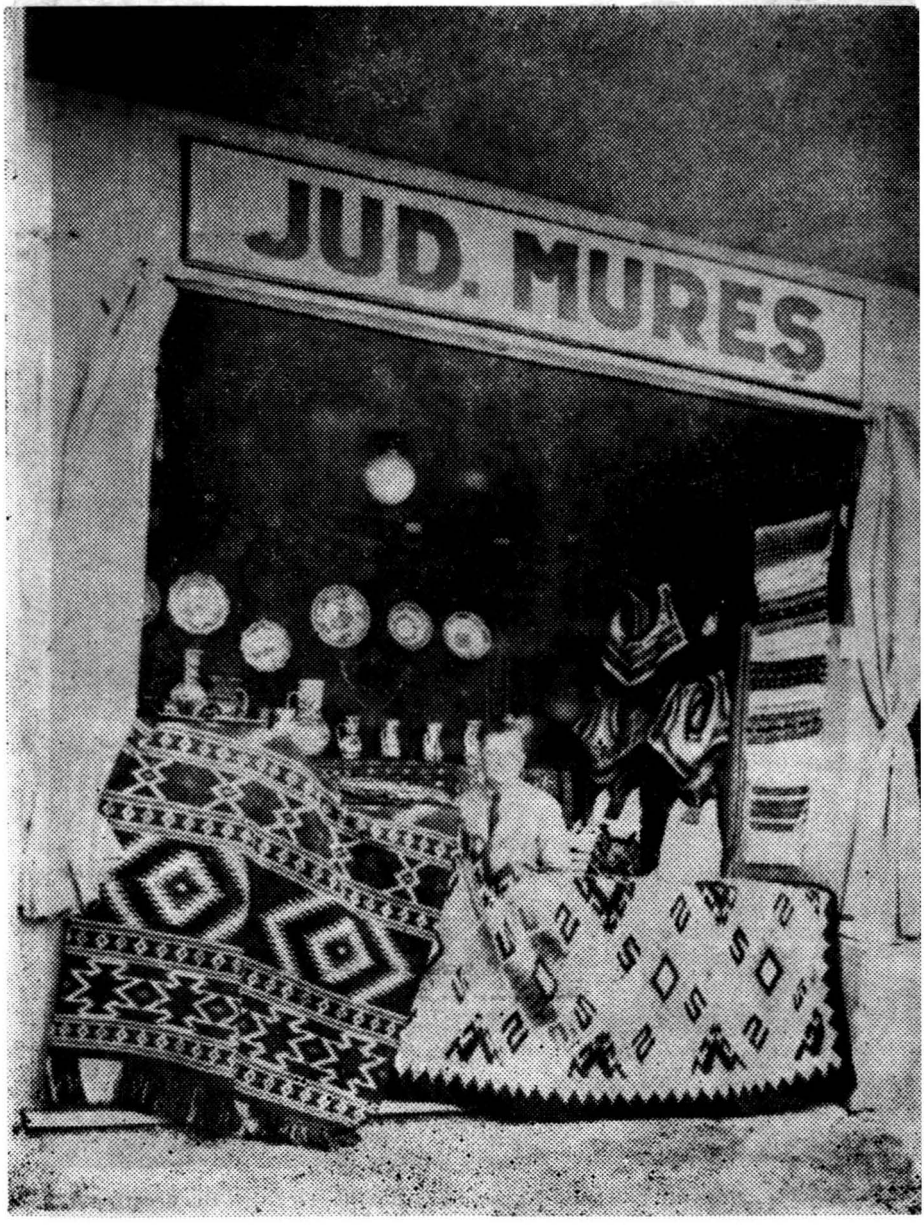

Pl. XXXIII. Standul judeţului Mureş la Expoziţia-Tîrg din Bucureşti, 1937

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

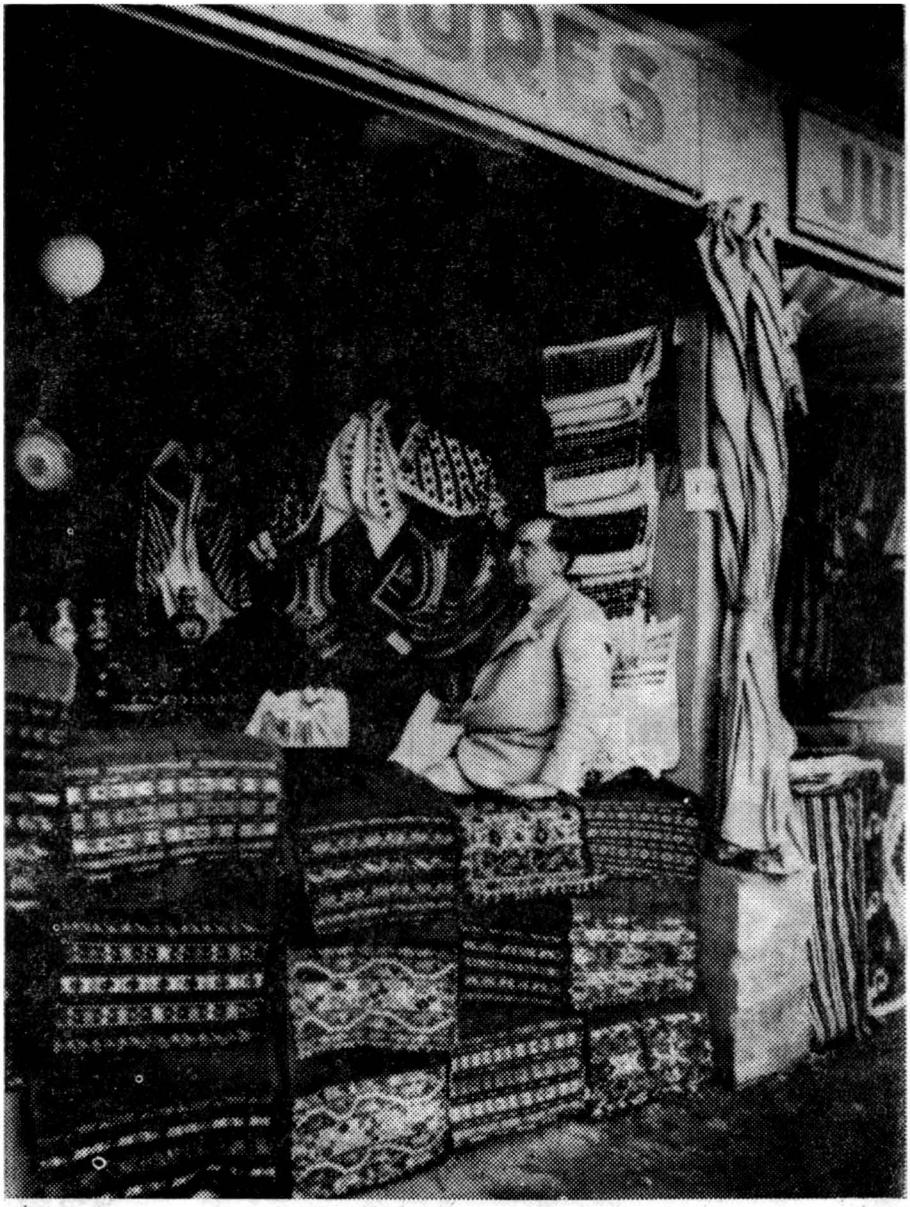

Pl. XXXIV. Standul judeţului Mureş la Expoziţia-Tîrg din Bucureşti, 1937

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XXXV. Portul popular din zona Călimanilor prezentat de Aurel Filimon, pentru care a primit Premiul I la Expoziția-Tîrg din București, 1937

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XXXVI. Diploma obținută de Aurel Filimon

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

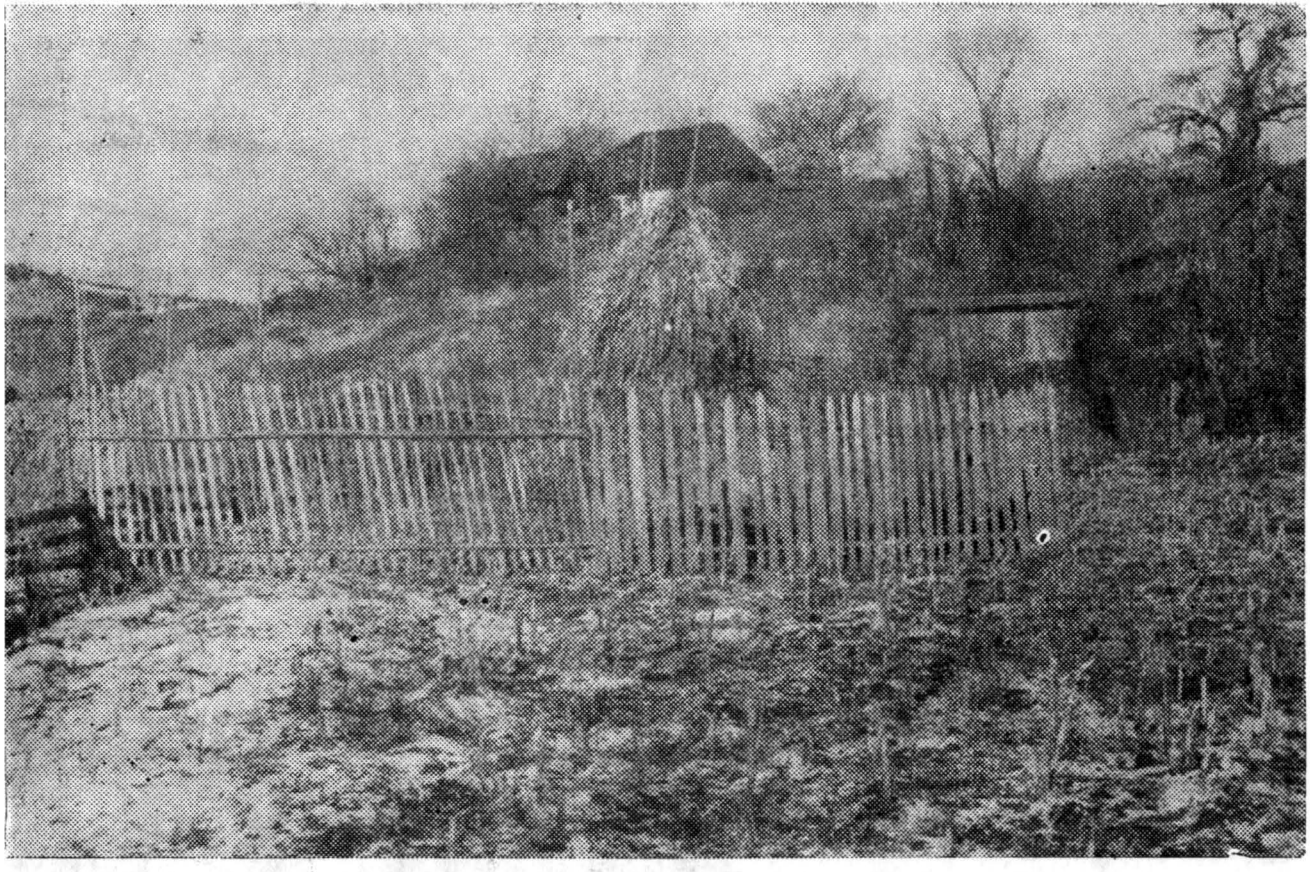

Pl. XXXVII. Vedere a unei gospodării montane din Carpaţii Orientali

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XXXVIII. Vedere din interiorul unei gospodării montane

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XXXIX. Construcţii din gospodăria montană pentru animale

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

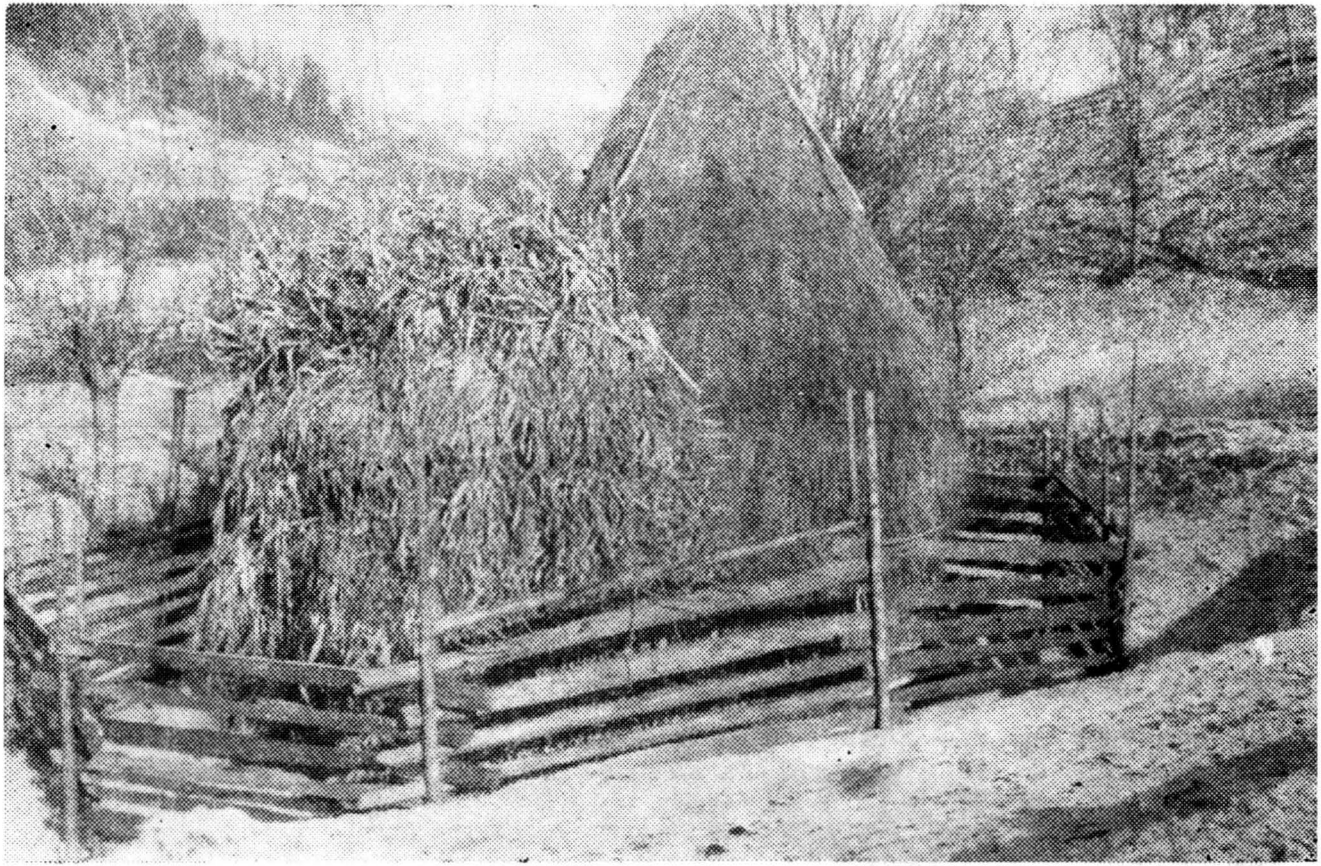

Pl. XL. Ţarc cu clăi de fîn şi strujeni pentru iernatul animalelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XLI. Vite cornute mari din satele văii Bicazului (Carpații Orientali)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XLII. Folosirea cornutelor mari pentru transport

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

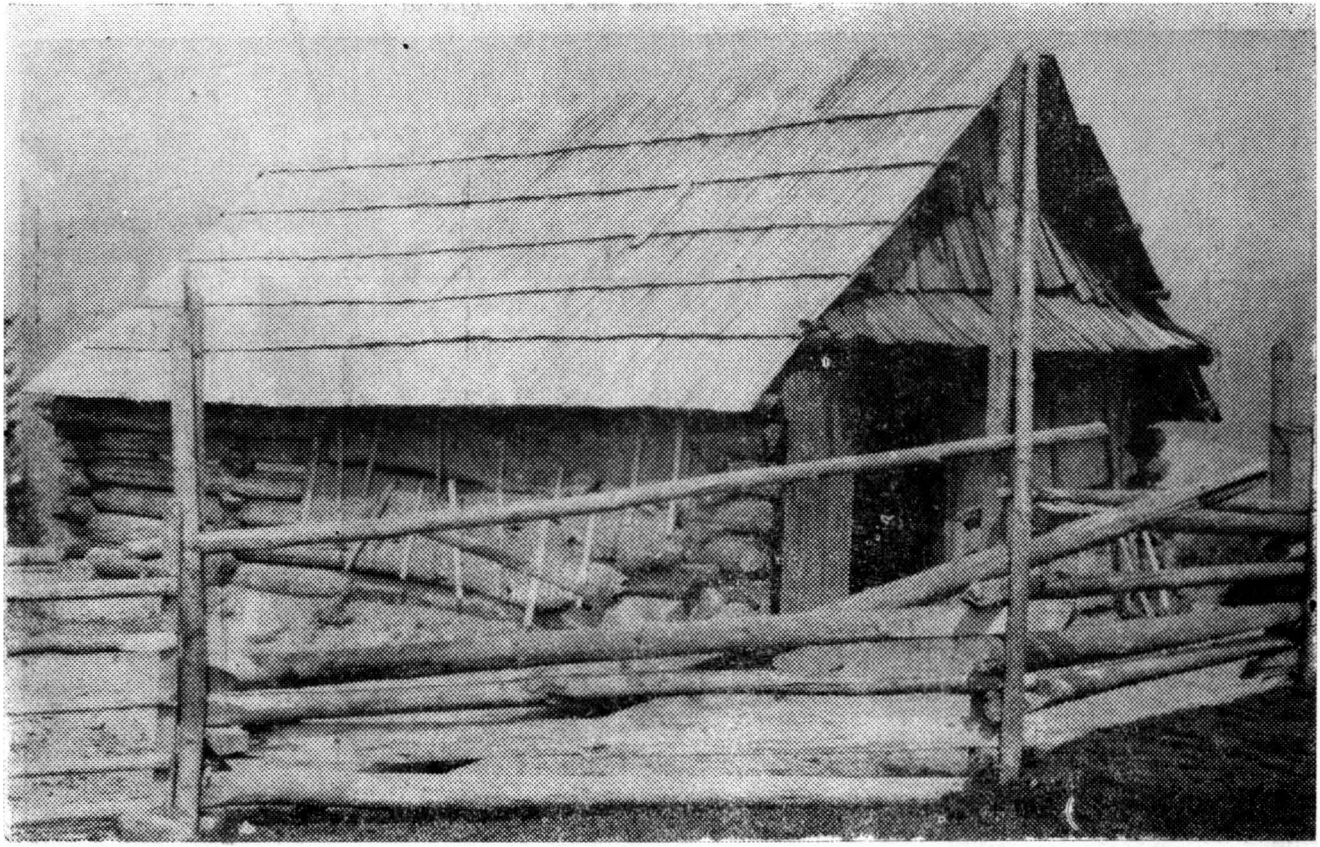

Pl. XLIII. Stînă cu cămară

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XLIV. Stînă din bîrne încheiată „în cheutori"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

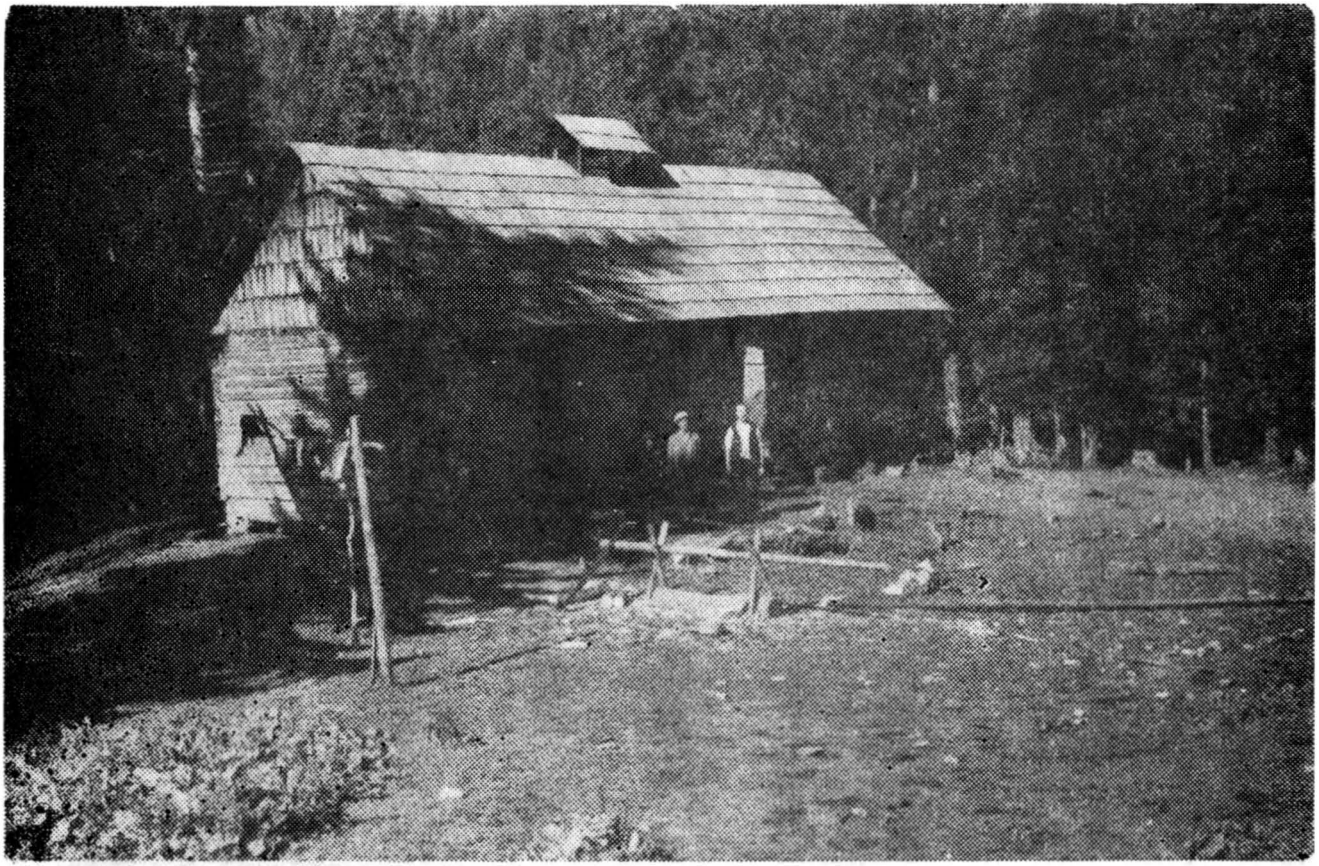

Pl. XLV. Vedere generală a unei stîne noi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XLVI. Prepeleag la stînă, cu găleţile de muls puse la scurs

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XLVII. Vedere generală a unei stîne de pe munte

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

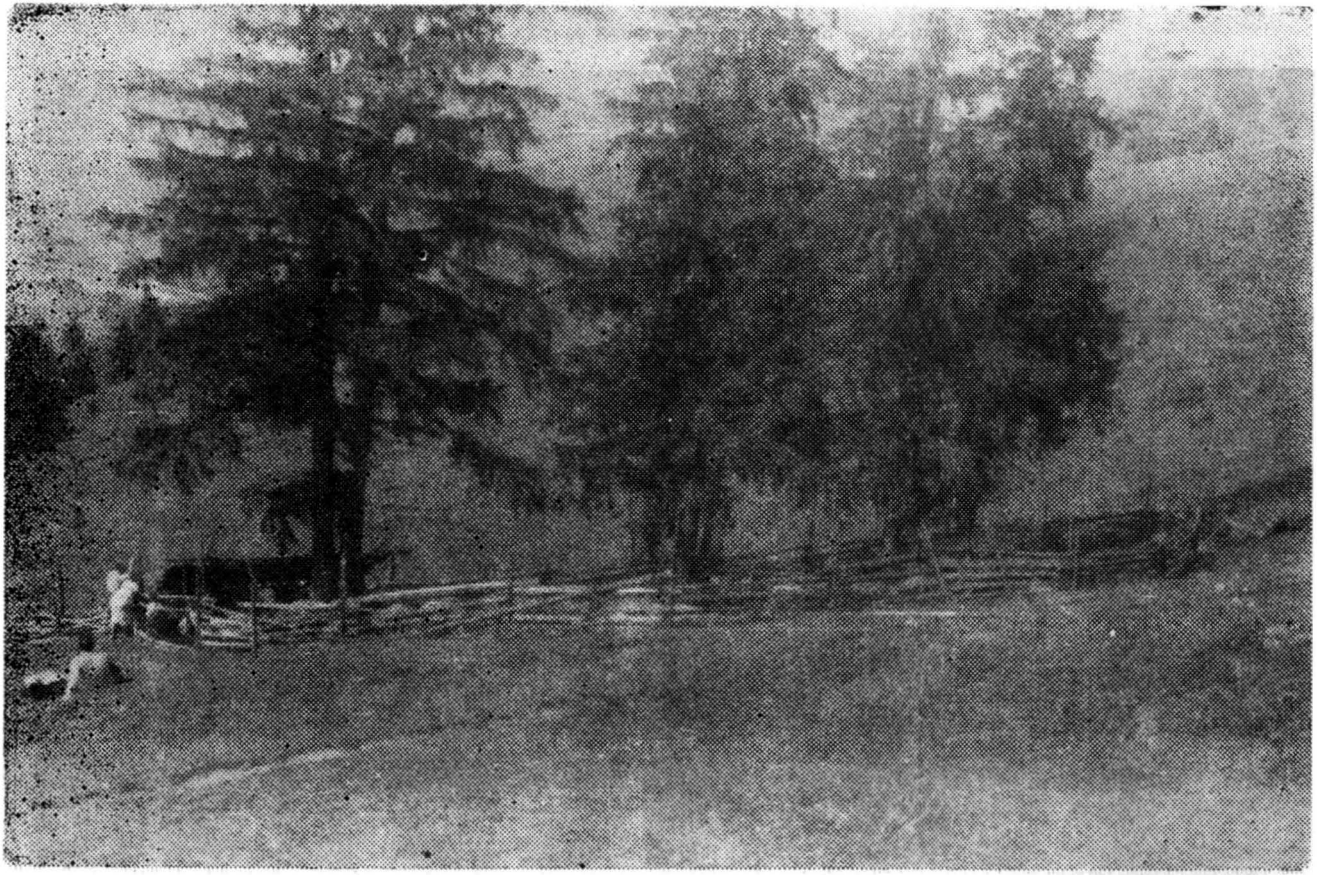

Pl. XLVIII. Strunga de oi cu comarnic

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

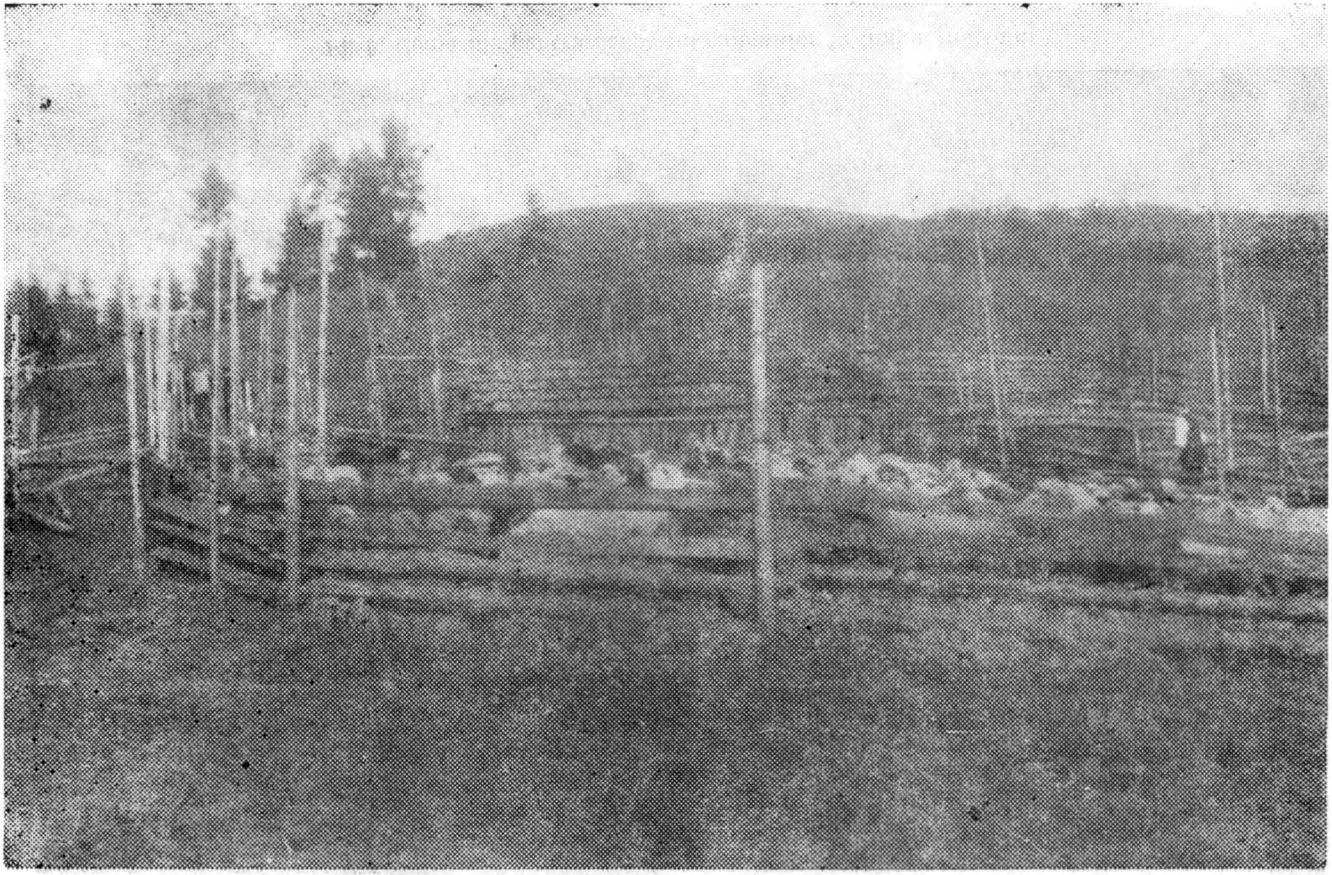

Pl. XLIX. Datul oilor la muls la strungă

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

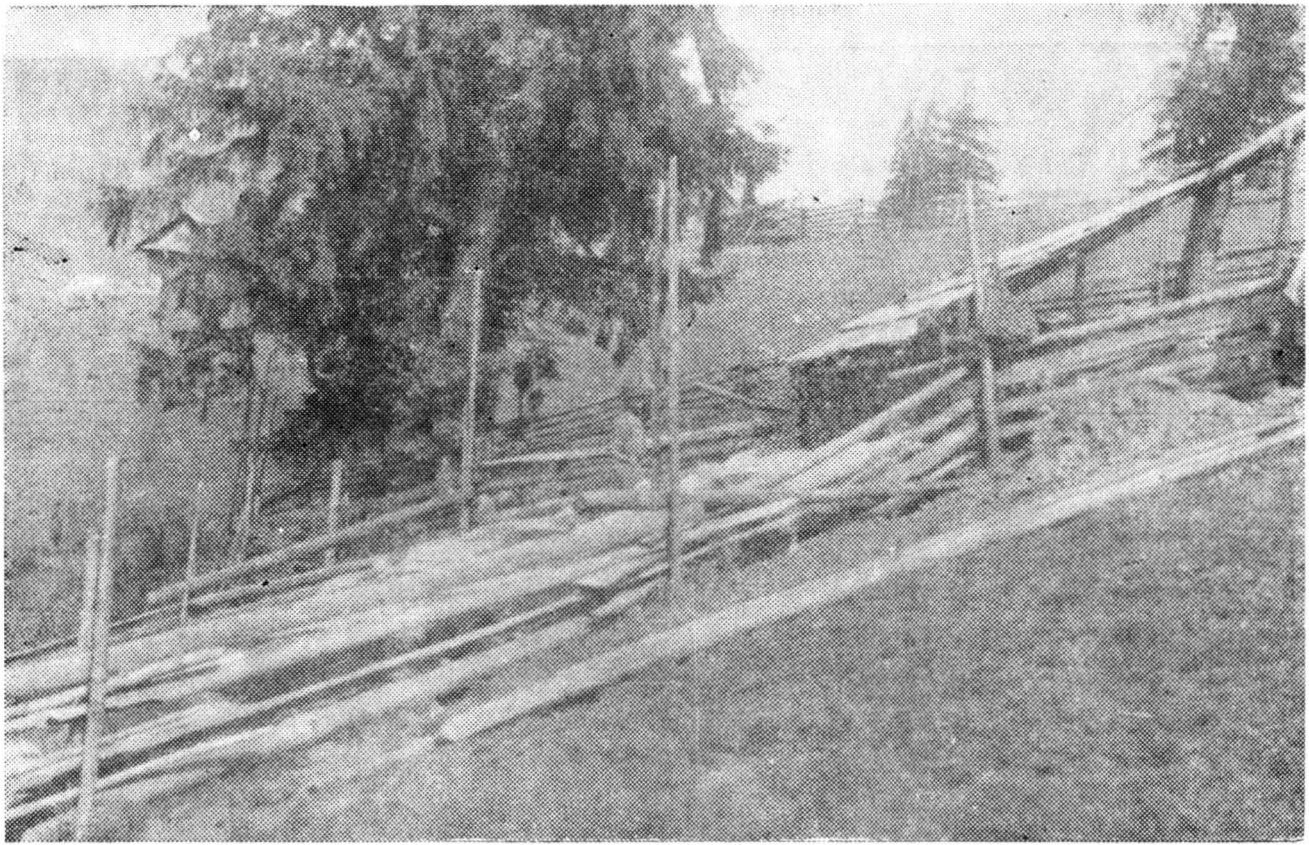

Pl. L. Comarnic pentru adăpostul ciobanilor în timpul mulsului

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

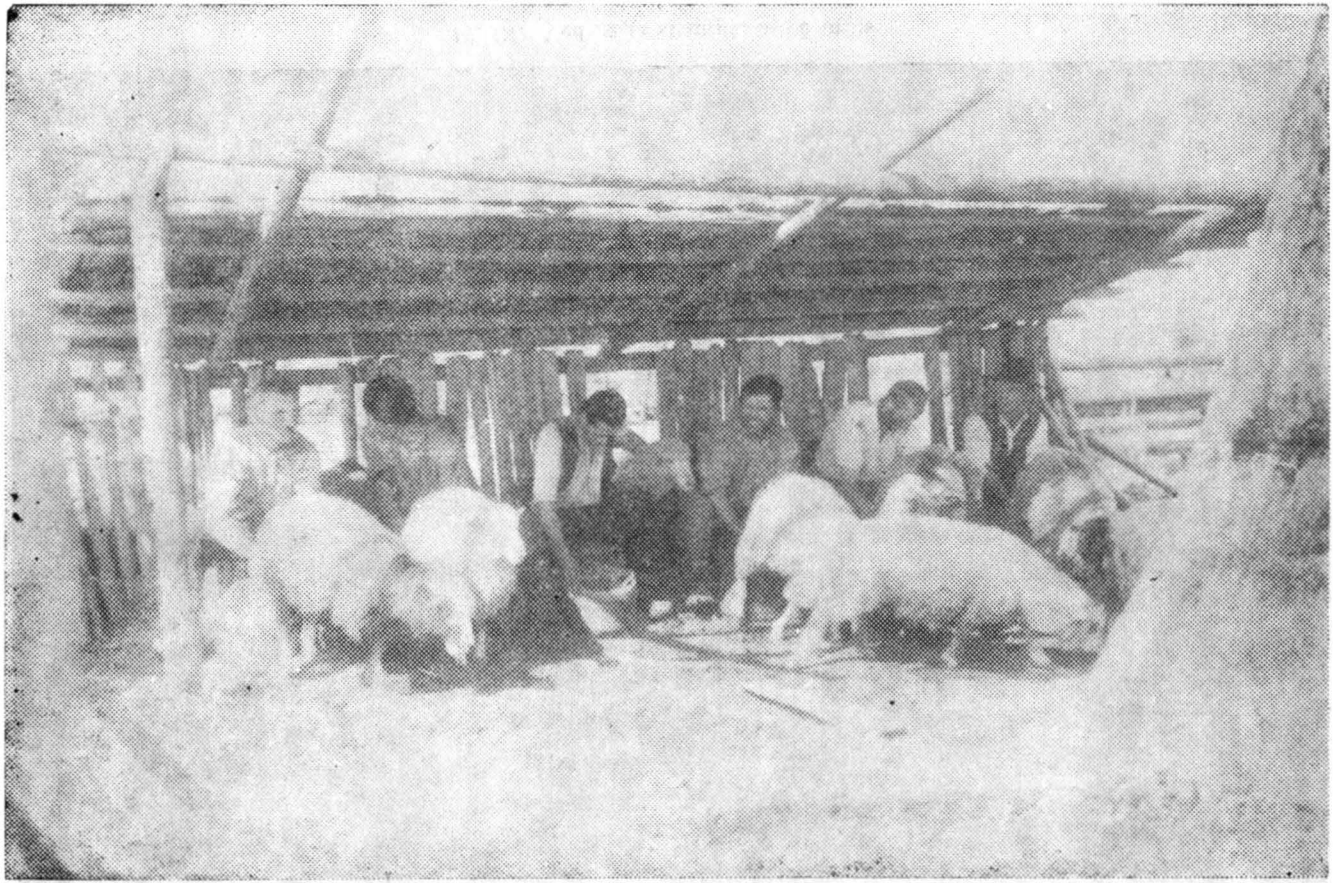

Pl. LI. Ciobani în timpul mulsului

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

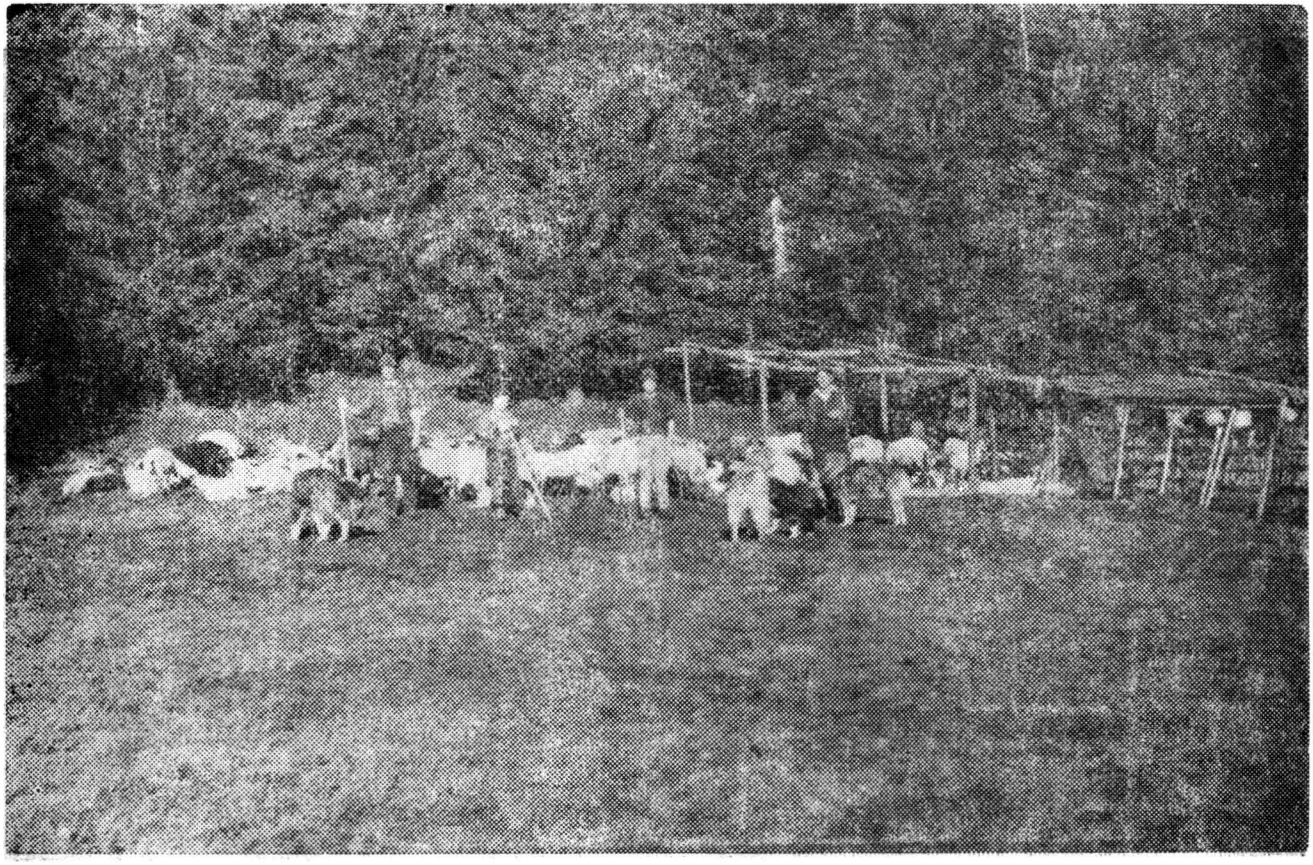

Pl. LII. Vedere la strungă, după muls

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LIII. Ciobani la oi în îmbrăcămintea din ultimele decenii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LIV. Unelte folosite la prepararea produselor lactate

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

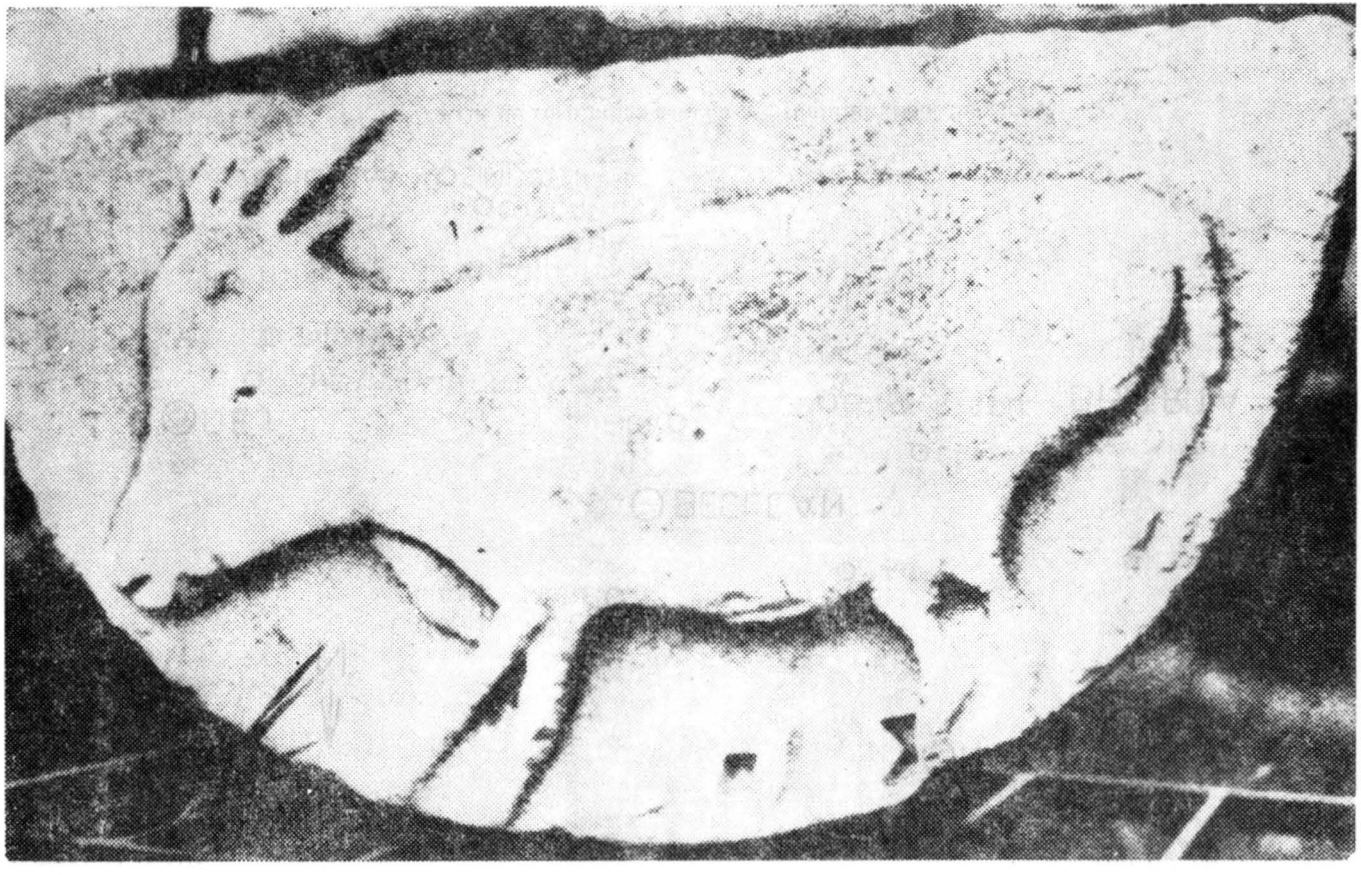

Pl. LV. Boul Apis. Basorelief (Muzeul judeţean Mureş)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LVI. Aria de răspîndire actuală a ritualului „Boul înstruțat"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

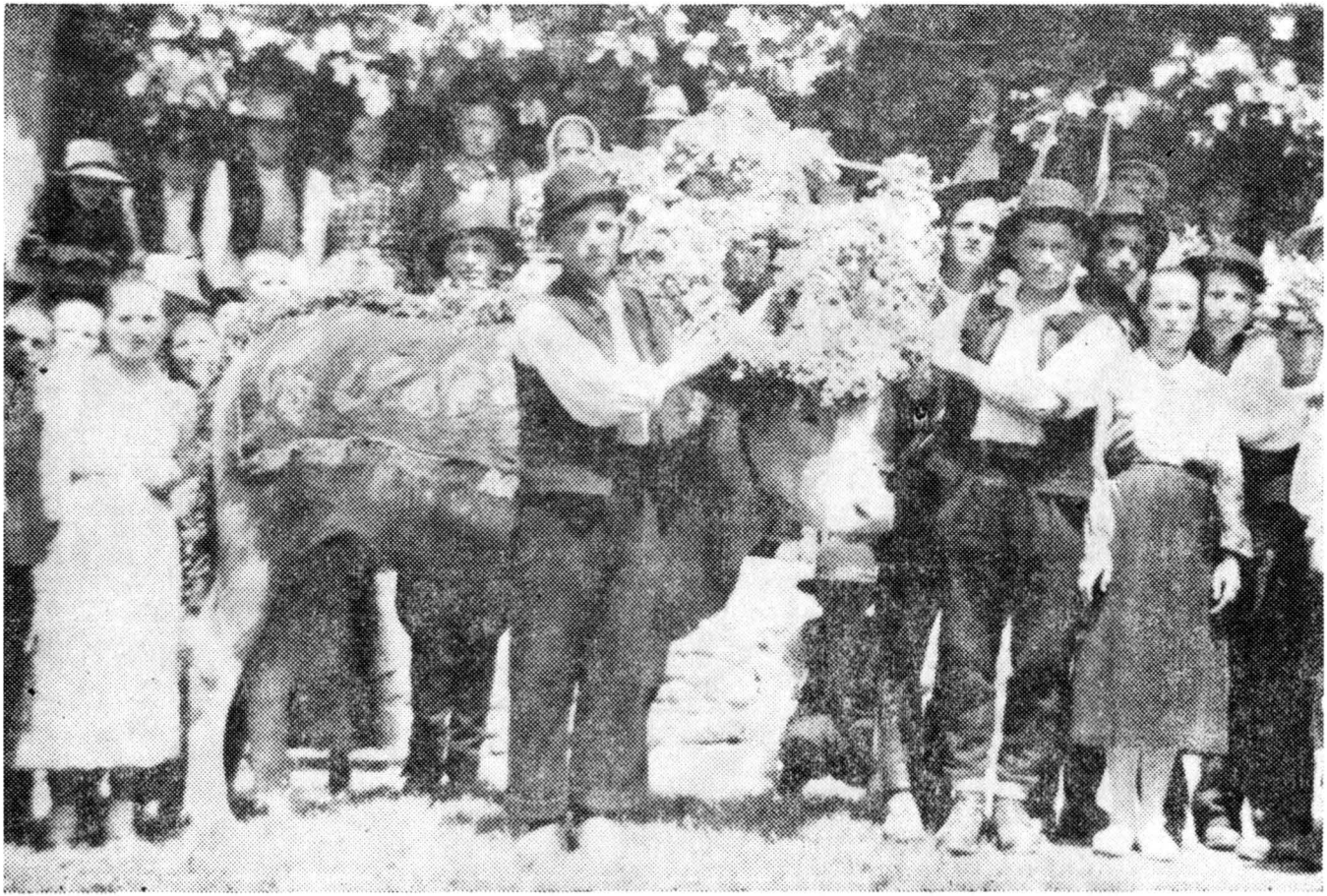

Pl. LVIII. „Boul împenat" — Pădurenii (1957)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

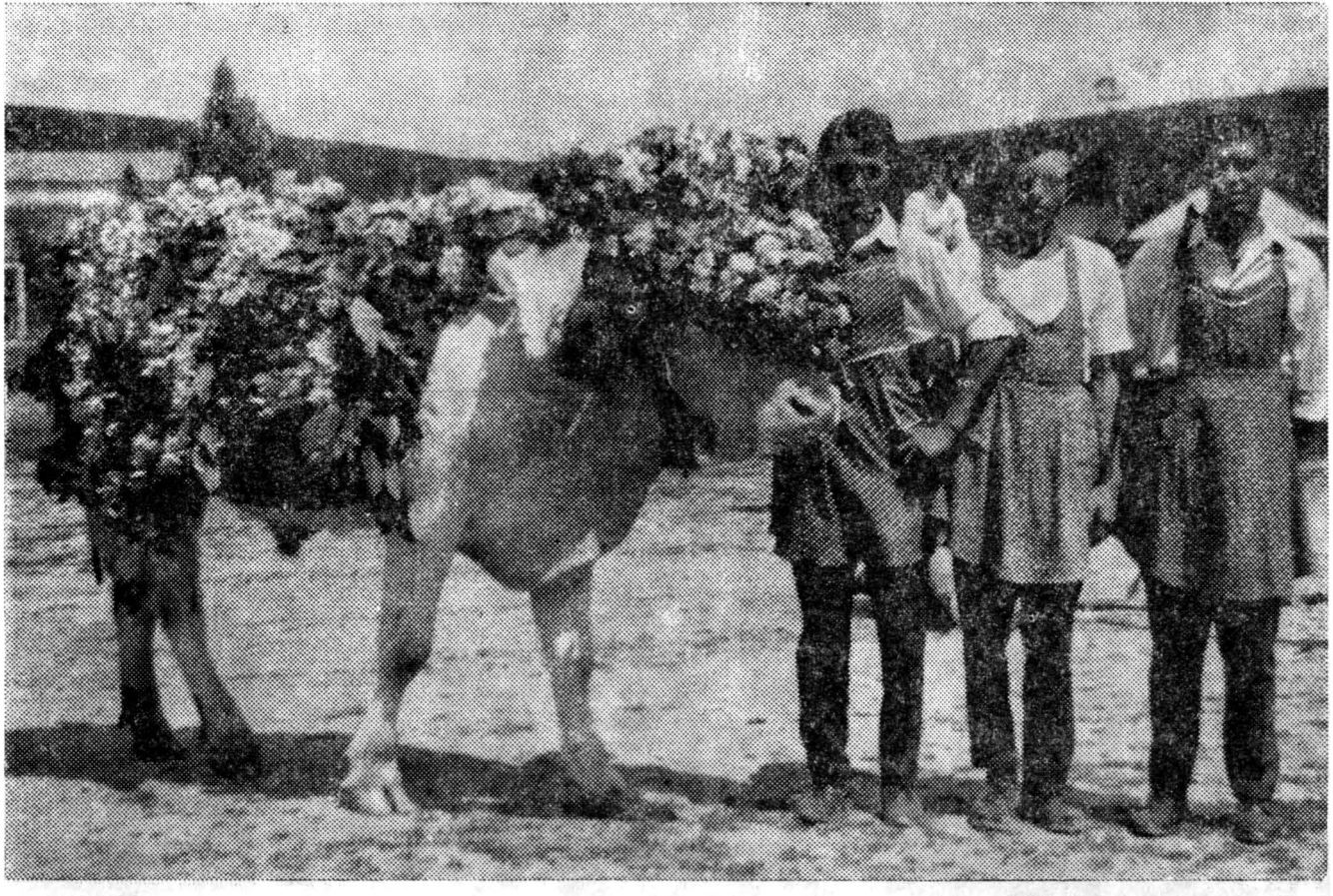

Pl. LIX. „Boul împenat" — Mănăstirea (1967)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LX. Echipa însoțitoare a „boului împenat". Călăreții, cenușorcele, frunzarul și moșul cu baba (pe roată), Mănăstirea (1967)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

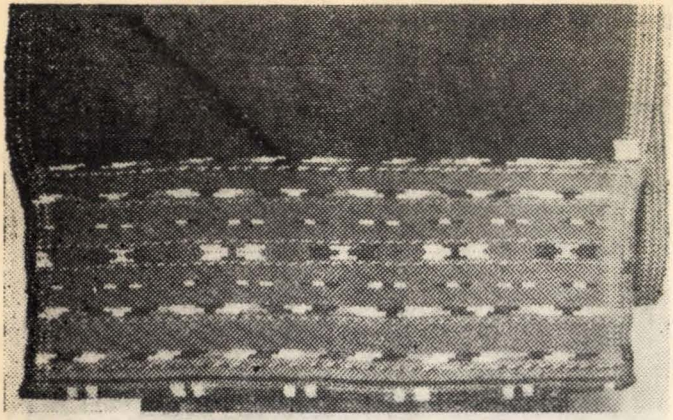

1

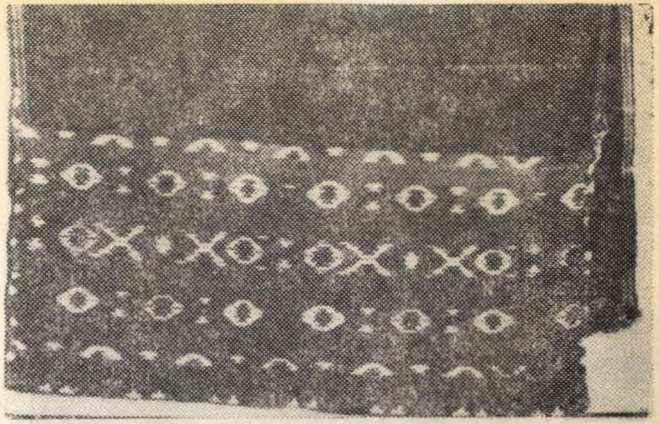

2

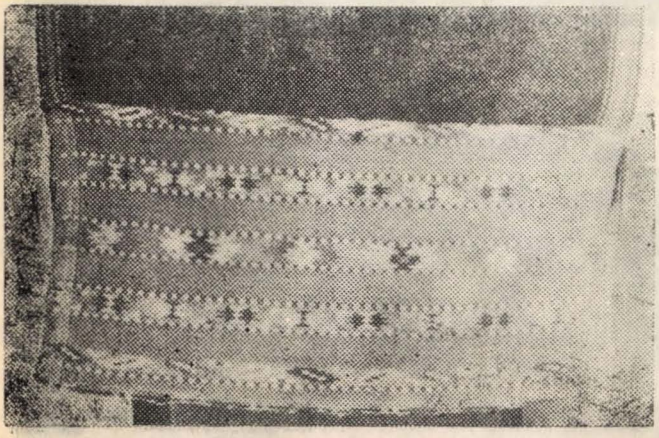

3

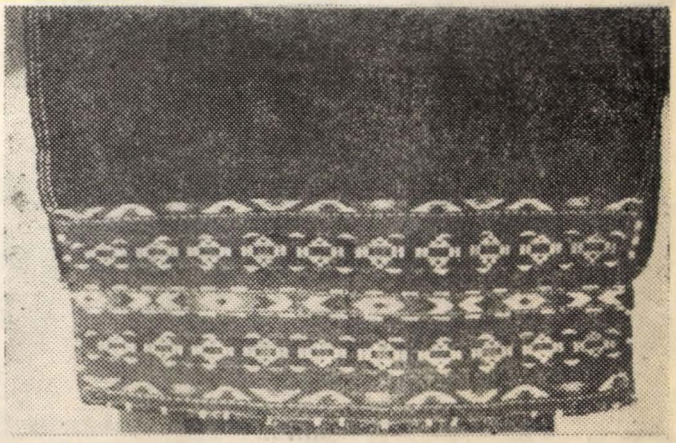

4

Pl. LXI. 1 — inv. 798; 2 — inv. 821; 3 — inv. 843; 4 — inv. 775

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5

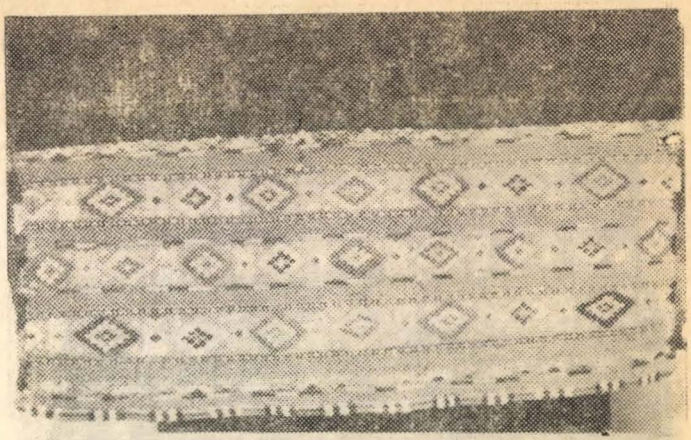

6

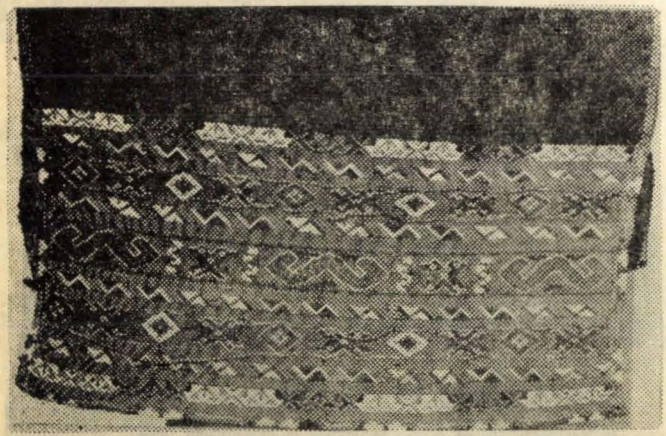

7

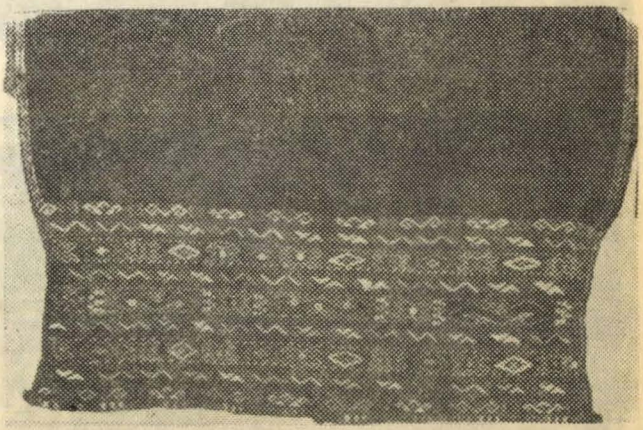

8

Pl. LXII. 5 — inv. 779; 6 — inv. 806; 7 — inv. 827; 8 — inv. 801

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

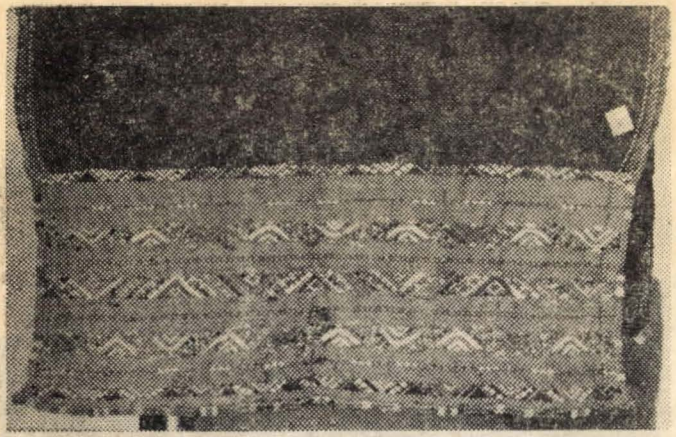

9

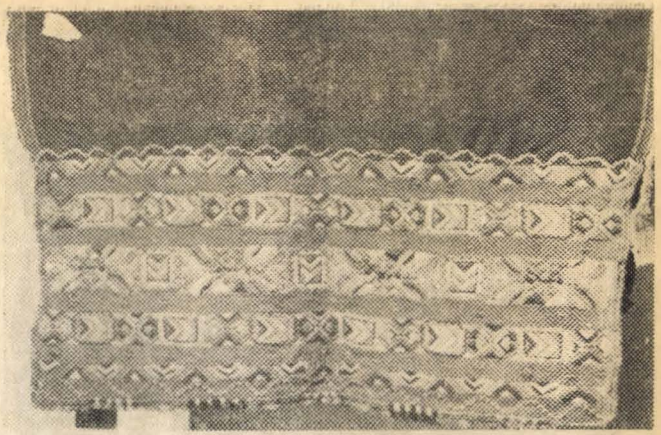

10

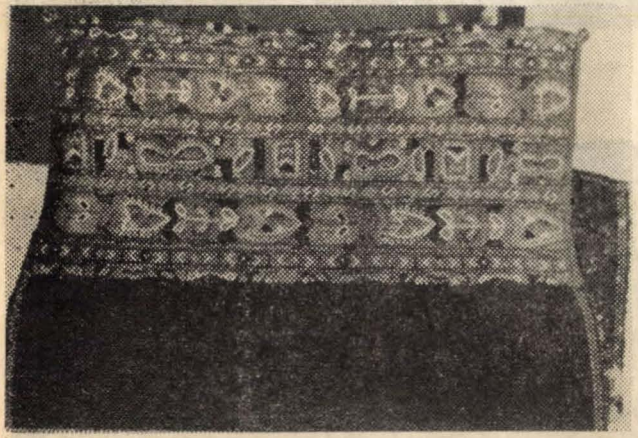

11

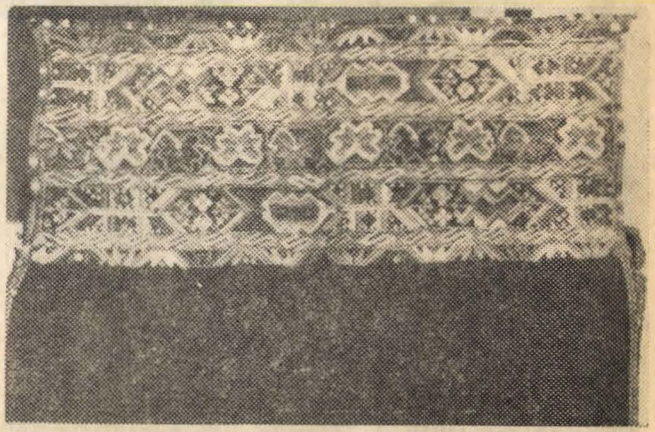

12

Pl. LXIII. 9 — inv. 811; 10 — inv. 817; 11 — inv. 807; 12 — inv. 802

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

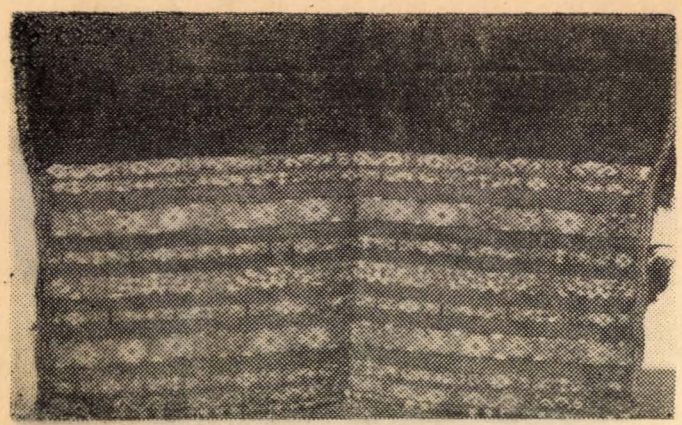

13

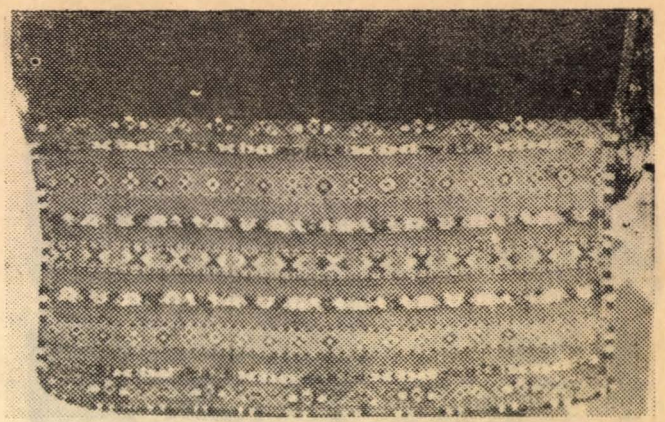

14

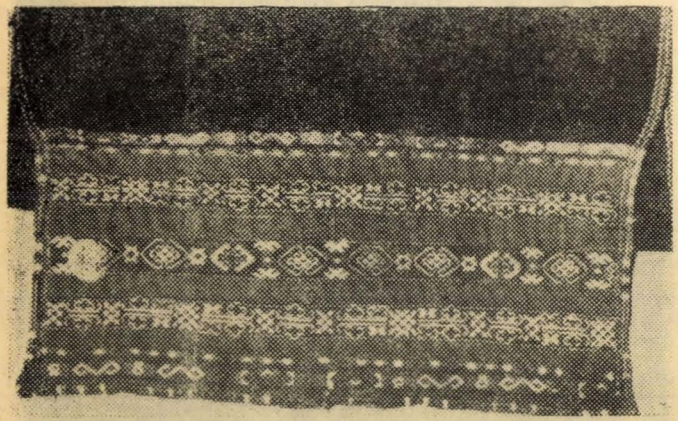

15

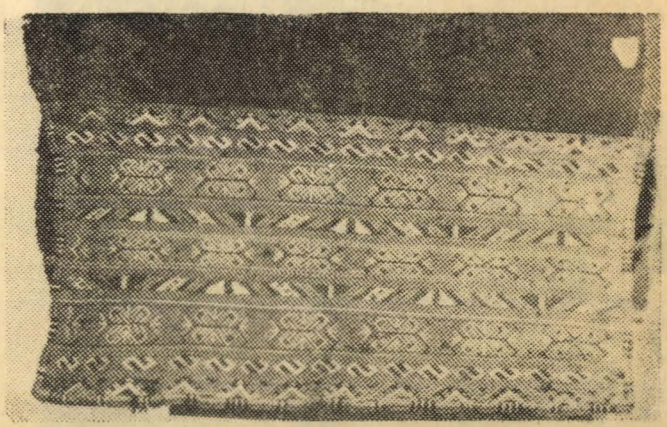

16

Pl. LXIV. 13 — inv. 815; 14 — inv. 813; 15 — inv. 723; 16 — inv. 825

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

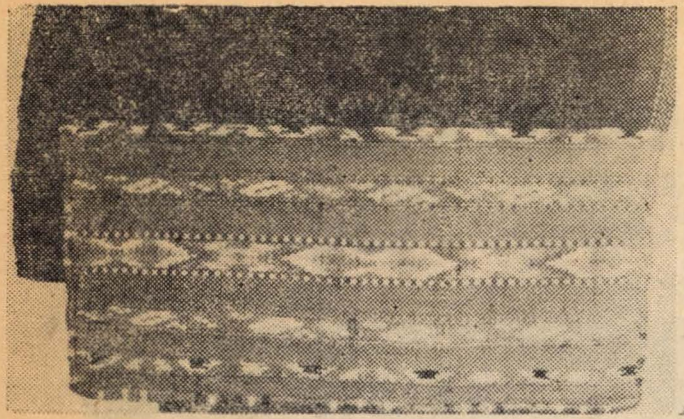

17

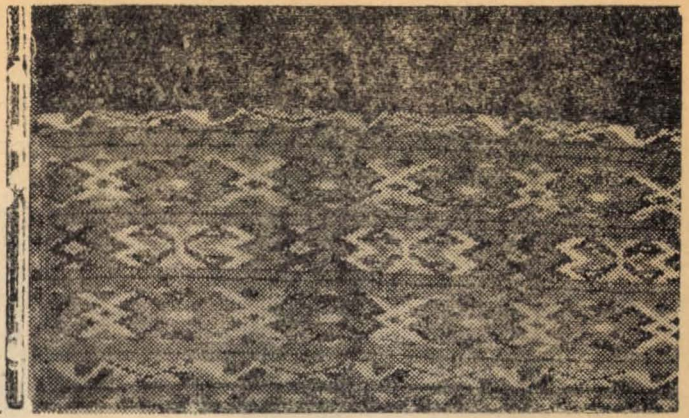

18

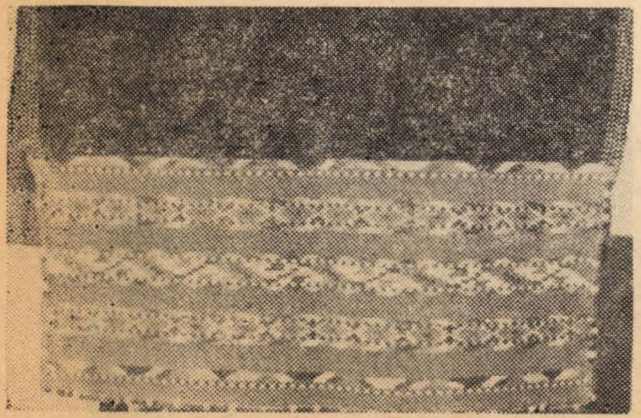

19

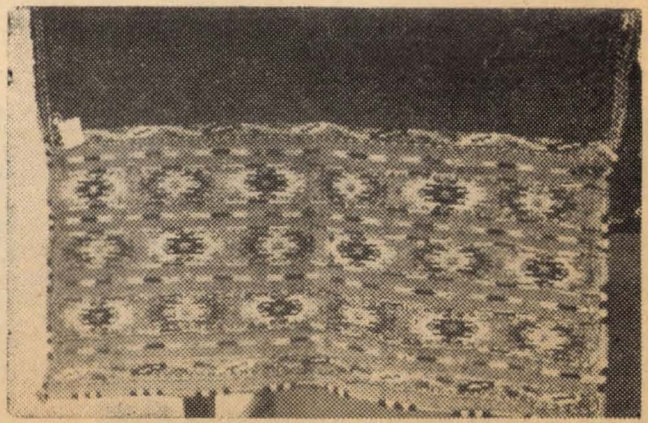

20

Pl. LXV. 17 — inv. 786; 18 — inv. 845; 19. — inv. 726; 20 — inv. 796

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

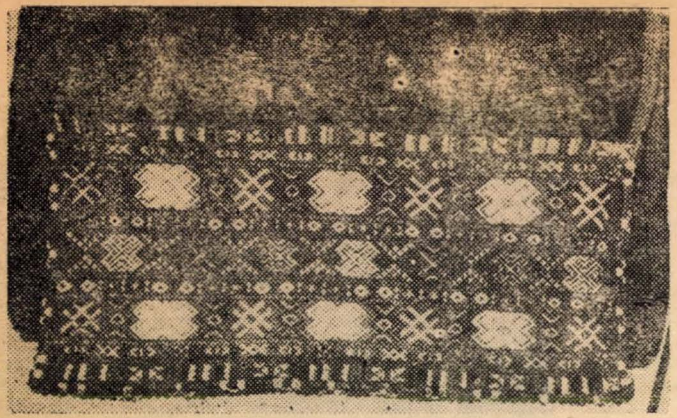

21

22

23

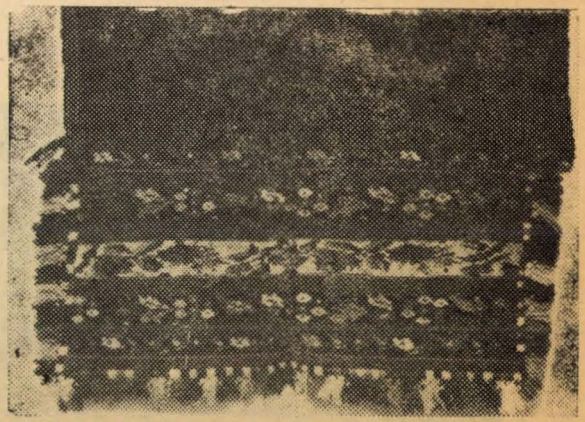

24

Pl. LXVI. 21 — inv. 3010; 22. — inv. 851; 23 — inv. 795; 24 — inv. 721

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

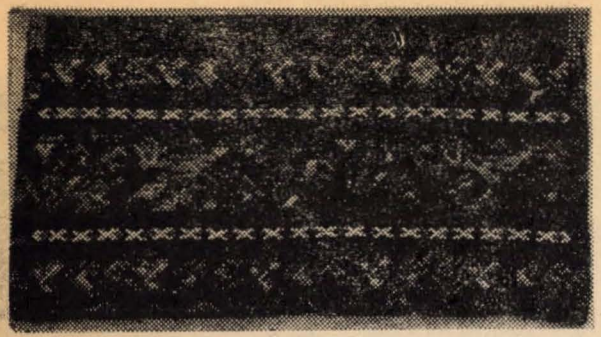

25

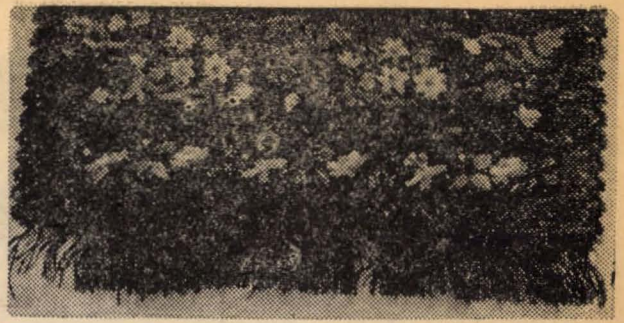

26

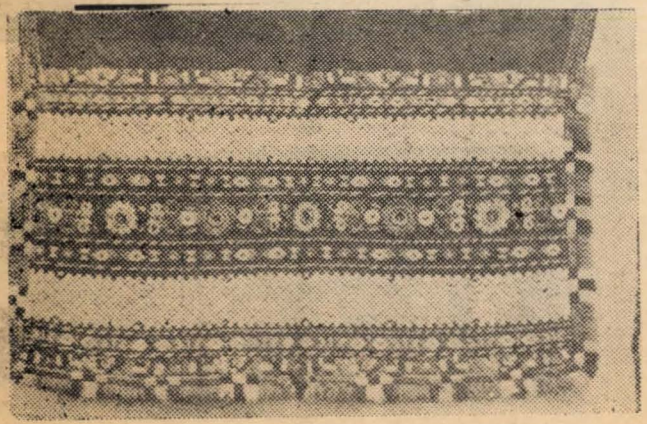

27

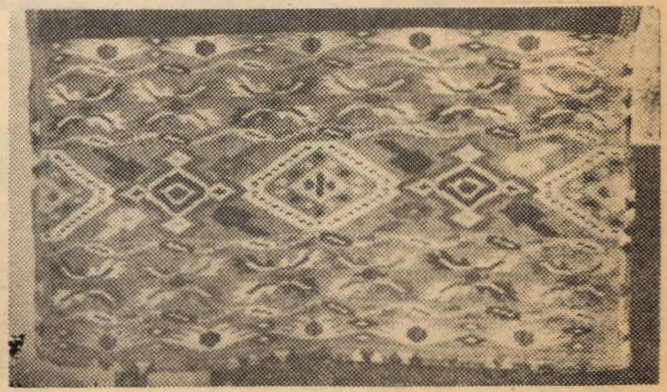

28

Pl. LXVII. 25 — inv. 3209; 26 — inv. 3352/b; 27 — inv. 3215; 28 — inv. 814

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

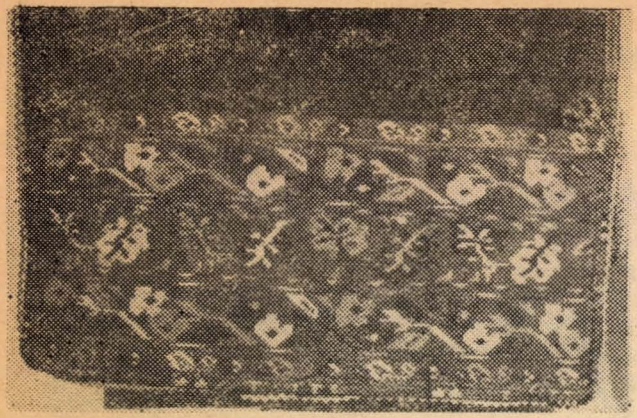

29

30

31

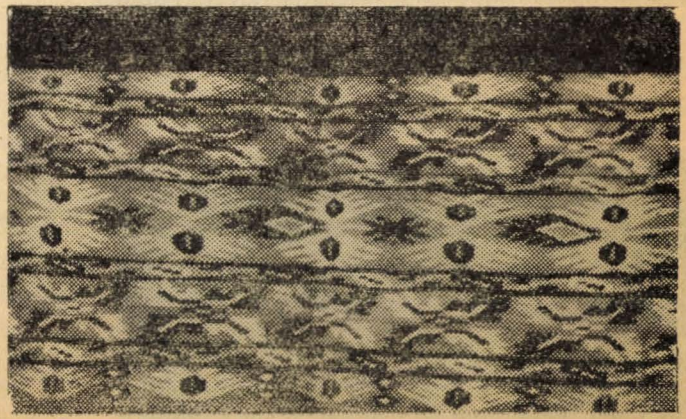

32

Pl. LXVIII. 29 — inv. 787; 30 — inv. 799; 31 — inv. 847; 32 — inv. 819

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

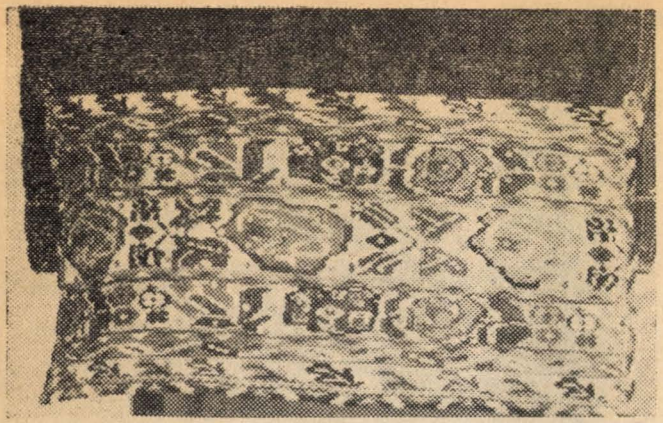

33

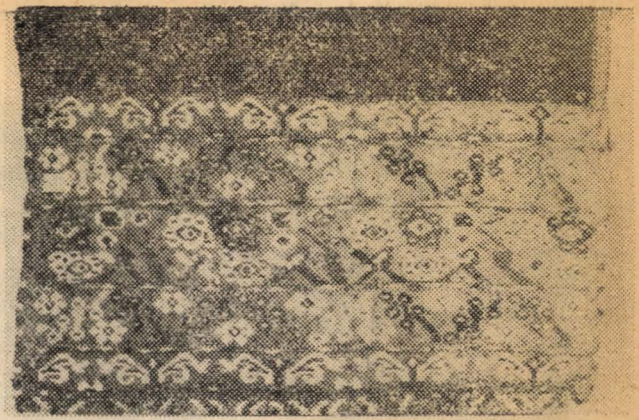

34

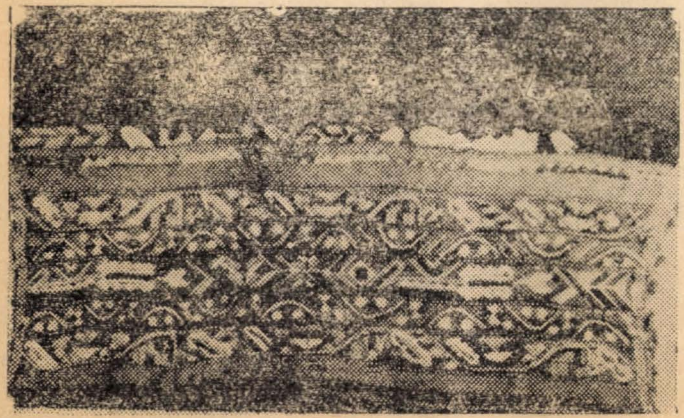

35

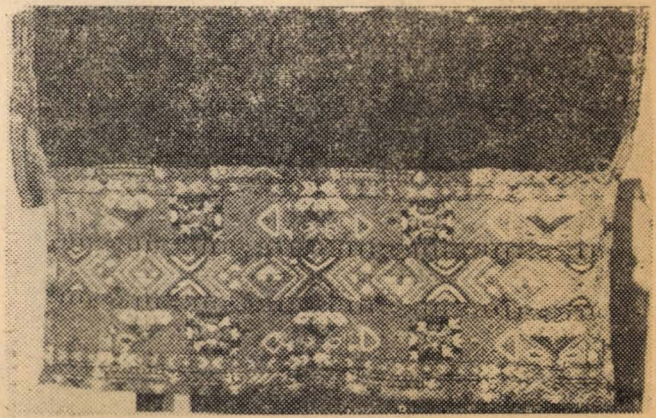

36

Pl. LXIX. 33 — inv. 833; 34 — inv. 776; 35 — inv. 844; 36 — inv. 832

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

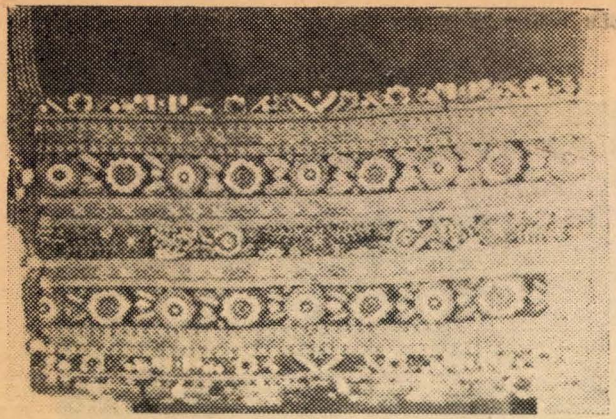

37

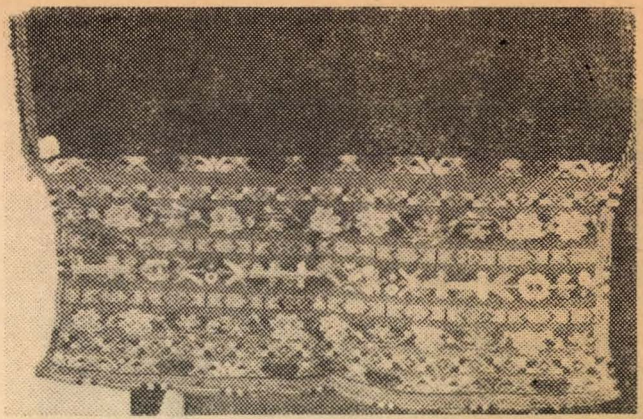

38

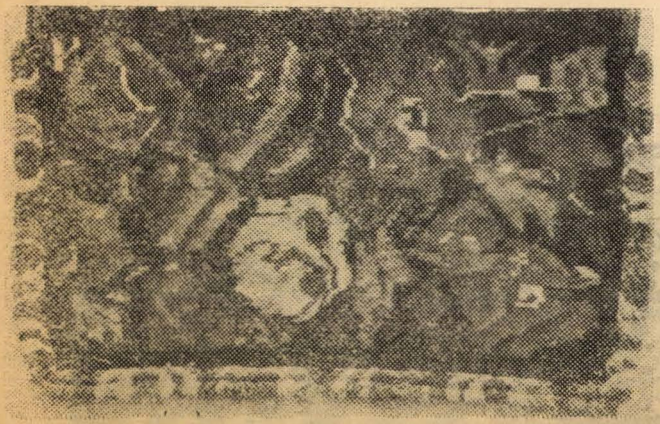

39

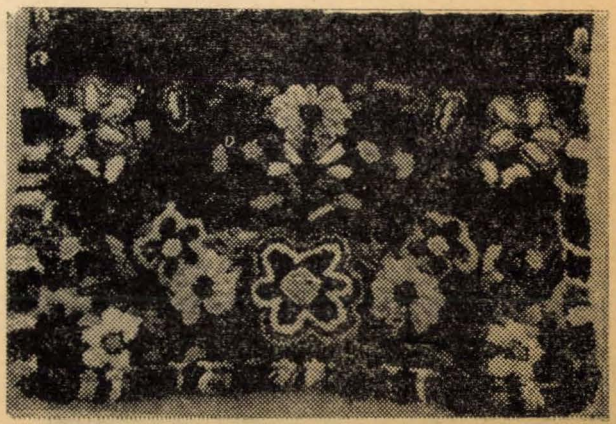

40

Pl. LXX. 37 — inv. 809; 38 — inv. 785; 39 — inv. 3380; 40 — inv. 3368

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

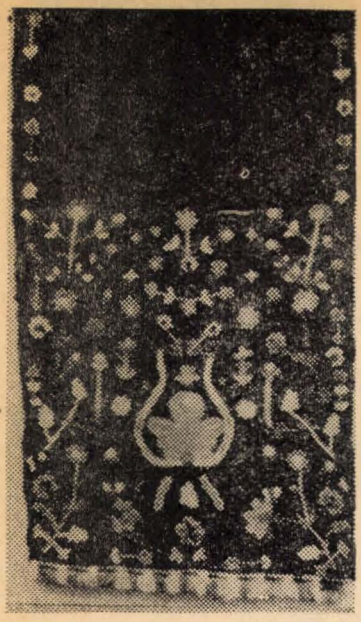

41

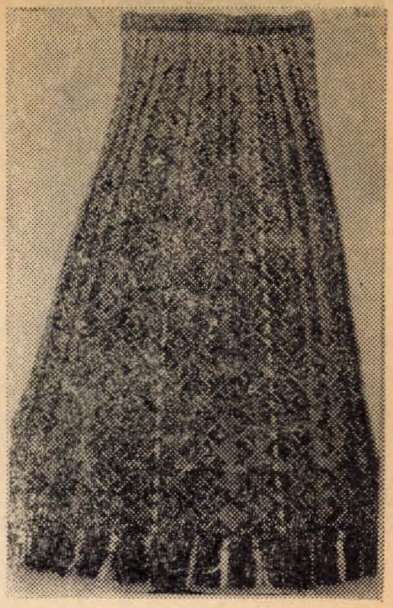

42

43

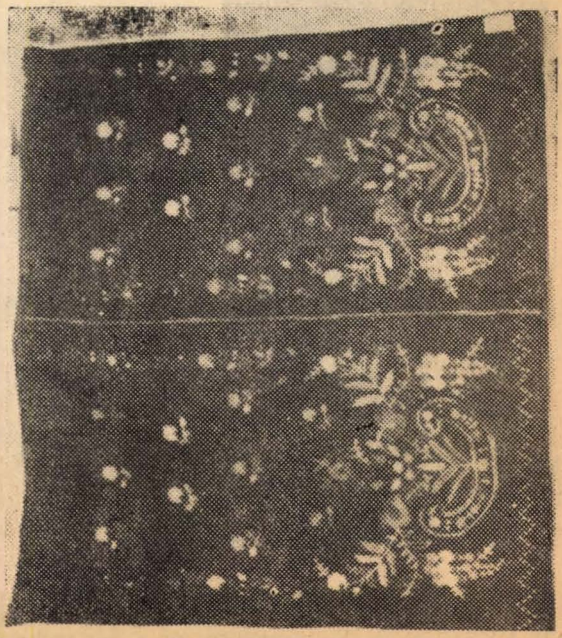

Pl. LXXI. 41 — inv. 3673; 42 — inv. 3361; 43 — inv. 3197/c; 44 — inv. 3197/b

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

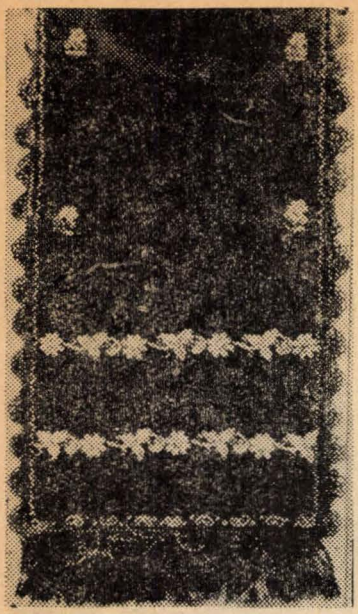

45

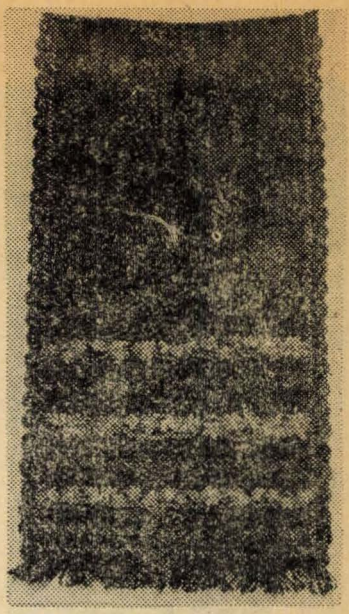

46

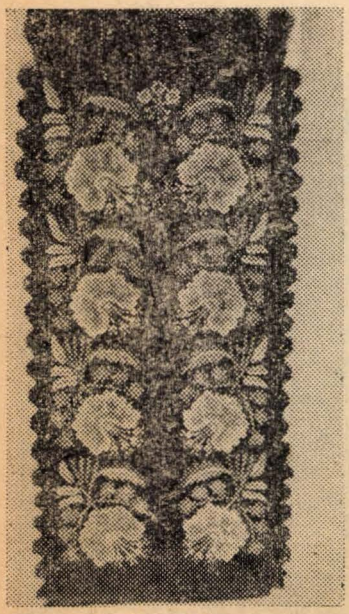

47

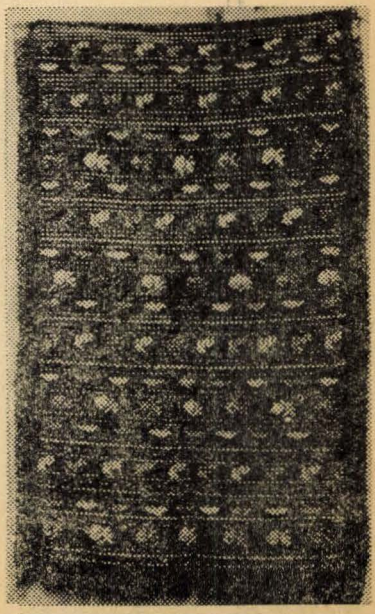

48

Pl. LXXII. 45 — inv. 3661/3662; 46 — inv. 3384/b; 47 — inv. 3391/d; 48 — inv. 2668

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

49

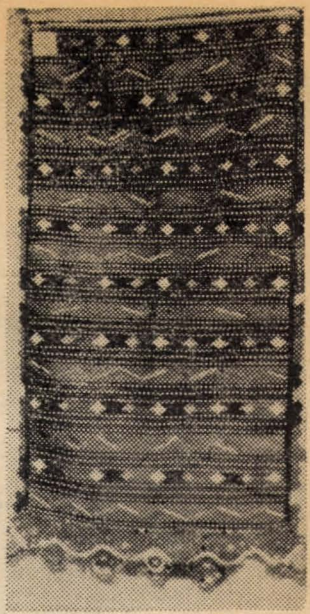

50

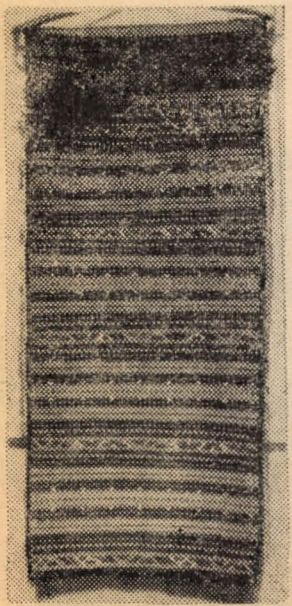

51

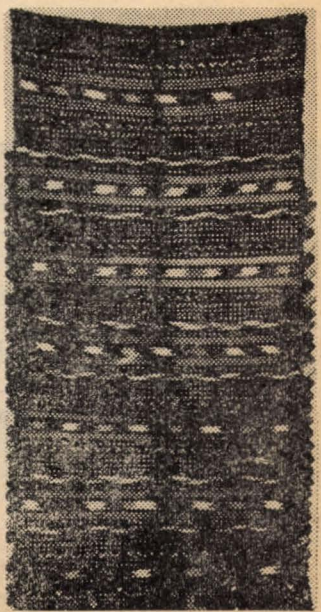

52

Pl. LXXIII. 49 — inv. 2667; 50 — inv. 2957/1; 51 — inv. 2943/2; 52 — inv. 2952

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

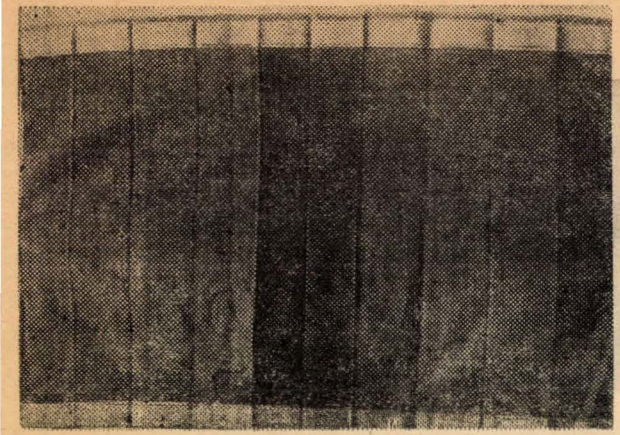

53

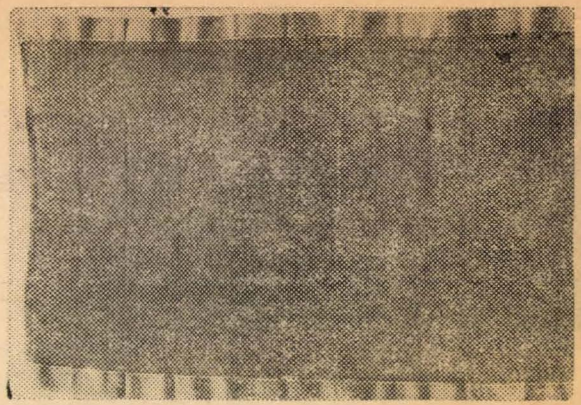

54

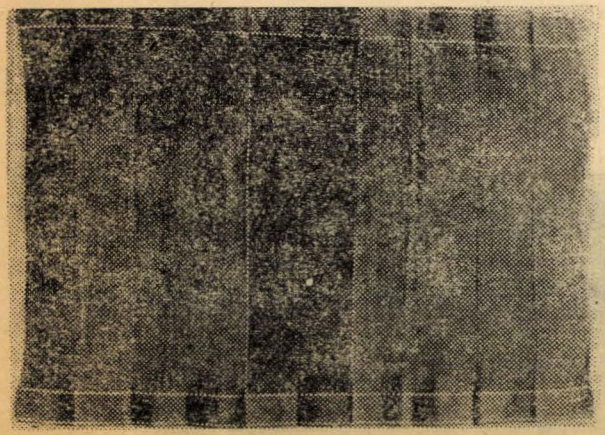

55

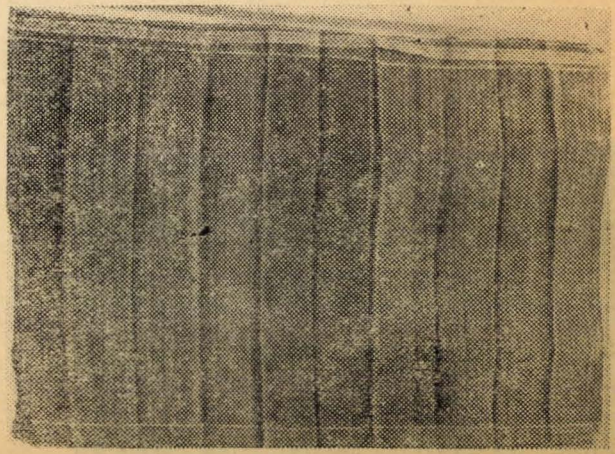

56

Pl. LXXIV. 53 — inv. 3252/d; 54 — inv. 3253/c; 55 — inv. 3348/a; 56 — inv. 3405/c

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nr. crt.	Numele şi prenumele.	Domiciliul actual.	Profesiunea actuală.	Gradul militar.	Observaţiuni
28.	Tropotei Nicolae			Serg.	
29.	Suteu Nicolae			"	
30.	Moisă Iosif	Iernuţeni	dulghier	"	
31.	Coş Adalbert	"	faur	"	
32.	Pula Partenie			"	
33.	Basiu Constantin			"	
34.	Moldova Traian			Cap.	
35.	Chifor Zeicu			"	
36.	Teodoran Ioan	Ibăneşti	agric.	"	
37.	Teodoran Zaharie	"	"	"	
38.	Cristea Simion	Sântu	"	"	
39.	Potocean Teodor	Tg.-Mureş	comerciat la Pref.	Fr.	
40.	Truţia Gheorghe			"	
41.	Petruţiu Ioan			"	
42.	Bosan Teodor	Iabeniţa	agric.	"	
43.	Vultur Crăciun	Comor	"	Legionar	
44.	Mureşan Ioan			"	
45.	Dicu Nicolae			"	
46.	Borda Vasile	Beica		"	
47.	Mărcuş Ioan			"	
48.	Cenger Alexandru			"	
49.	Tălmăcean Gheorghe			"	
50.	Sărmăşan Ilie			"	
51.	Suciu Nicolae			"	
52.	Flueraş Nicolae			"	
53.	Moldovan Anton			"	
54.	Cheţan Vasile			"	
55.	Stavilă Ioan	Luer	agric.	"	
56.	Miron Ioan Stavilă	"	"	"	
57.	Cristea Augustin	Sântu	"	"	
58.	Teodoran Avram	Ibăneşti	"	"	
59.	Sovar Ioan	Sântu	"	"	
60.	Sligo Dumitru	Ibăneşti	"	"	

Pl. LXXV. Fragment din tabelul nominal al Gărzii Naţionale Române de la Reghin

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ad Nro 170 punct 1b

Constituirea consiliului

Protocol.

Luat în ședința constituantă a consiliului național român din Ibănești ținută la 30 Octomvrie st. v. sub președinul Vasilie Gliga, în casa comunală.

Președinul deschide ședința și provoacă membrii prezenți a să constitui ale găsind un președinte, vicepreședinte și un notar.

La ceiace întreagă adunare cu aclamare și însuflețire generală aleg de president al comitetului pe par Vasilie Gliga, de vicepresident pe Luceasa Dumitru l. Leonte și de notar pe Gliga Vasilie l. Militon

Ibănești la 21 Ianuarie 19[illegible]

Vasilie Gliga

Pl. LXXVI. Constituirea Consiliului Național Român din Ibănești

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să-se prezinte pe seară la 8-oare la locuința sblocului Maior.

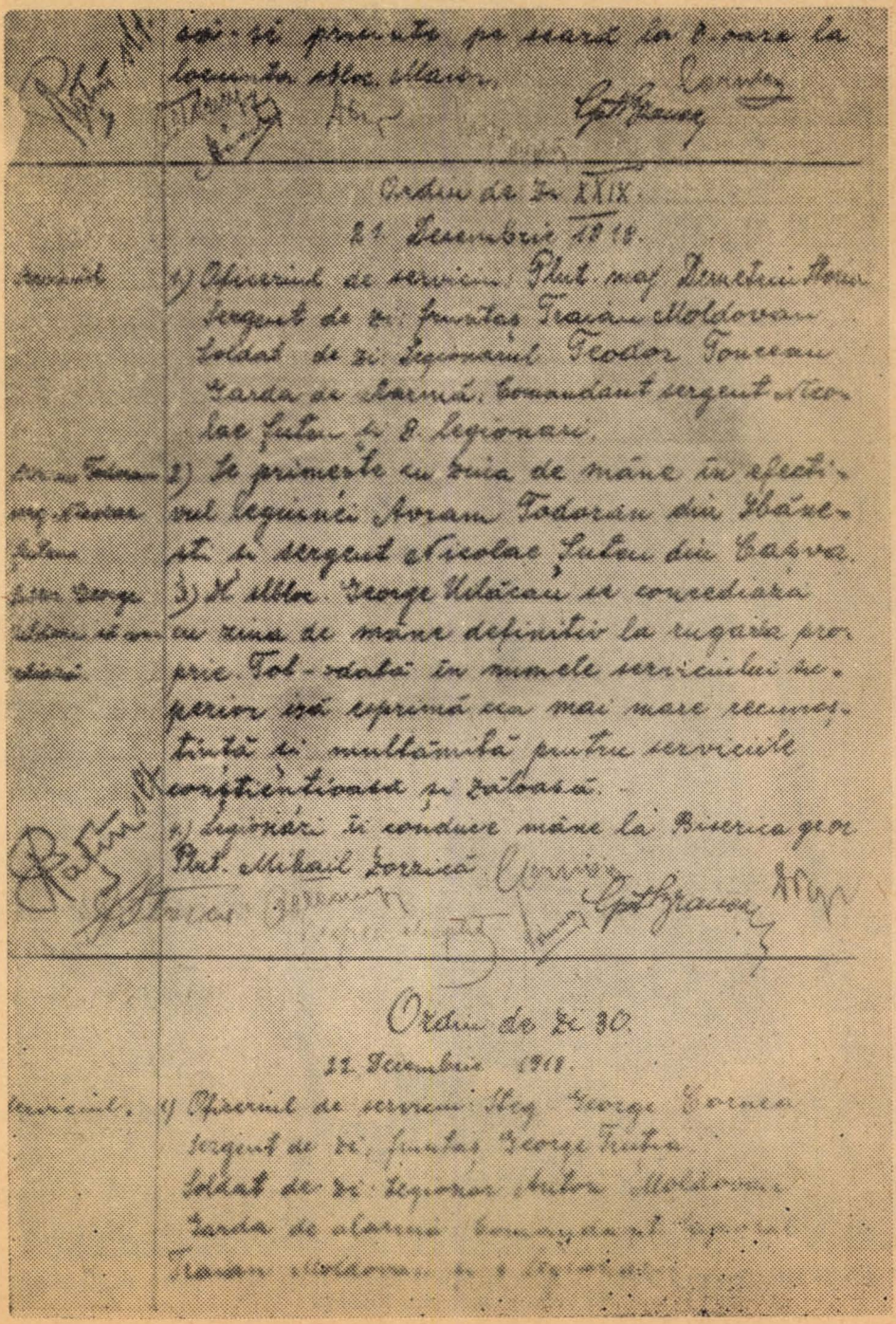

Ordin de zi XXIX.

21 Decembrie 1918.

Serviciul

1) Oficerul de serviciu: Plut. maj. Demetriu Storia
Sergent de zi: fruntaș Traian Moldovan
Soldat de zi: Legionarul Teodor Tonceau
Garda de alarmă: Comandant sergent Nicolae Șuteu și 8 legionari.

Avram Todoran serg. Nicolae Șuteu

2) Se primește cu ziua de mâne în efectivul legiunei Avram Todoran din Ibănești și sergent Nicolae Șuteu din Capva.

Sblocul George Ulăcau se concediază

3) Dl. sblocul George Ulăcau se concediază cu ziua de mâne definitiv la rugarea proprie. Tot-odată în numele serviciului superior îșă esprimă cea mai mare recunoștință și mulțămită pentru serviciile conștiențioasă și zăloasă.

4) Legionari îi conduce mâne la Biserica gr. or. Plut. Mihail Zorzică.

Ordin de zi 30.

22 Decembrie 1918.

Serviciul.

1) Oficerul de serviciu: Steg. George Cornea
Sergent de zi: fruntaș George Truția
Soldat de zi: legionar Anton Moldovan
Garda de alarmă: Comandant Sergent Traian Moldovan și 8 legionari.

Pl. LXXVII. Ordin de zi al Gărzii Naționale Române din Ibănești

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LXXVIII. Todoran David a lui Ilia Mitrii (1879—1958) — membru în Consiliul Național Român din Ibănești

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

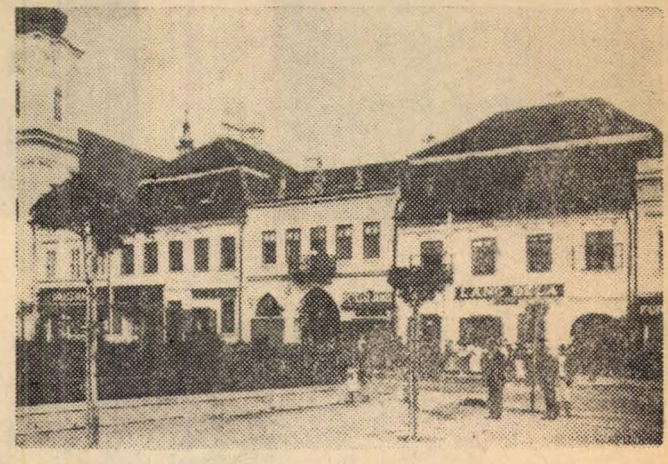

2

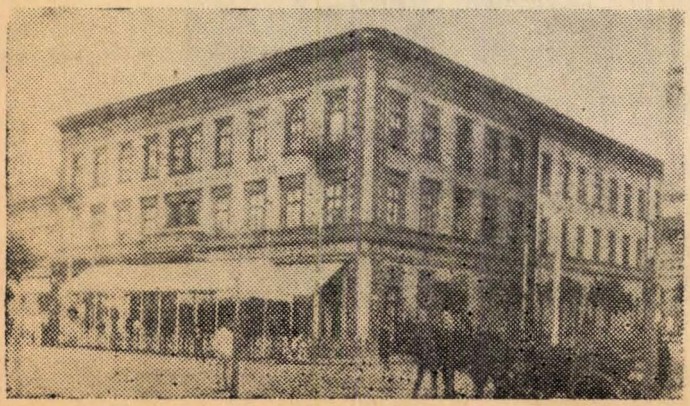

3

Pl. LXXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4

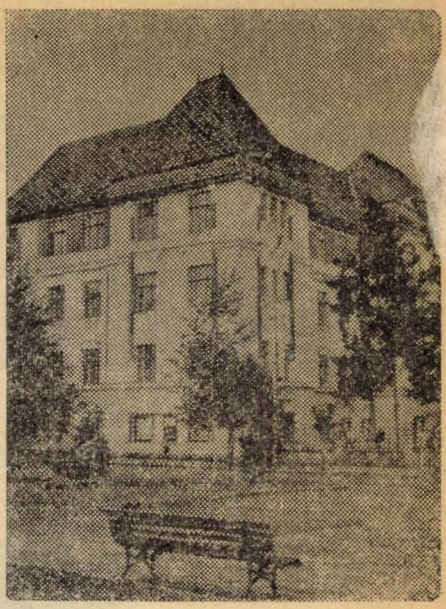

5

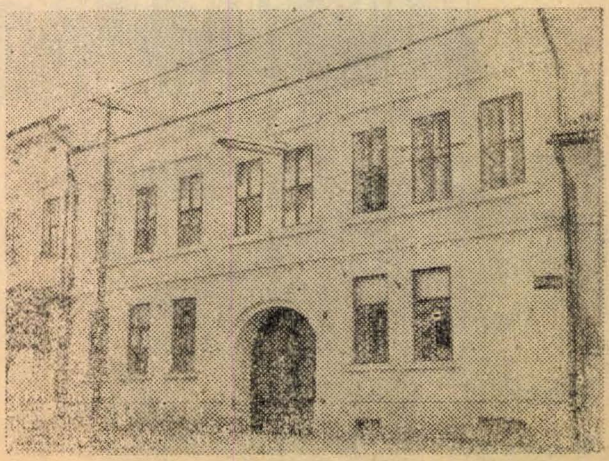

6

Pl. LXXX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro